

**COLEGIUL TEHNIC «MEDIENSIS» DIN MEDIAȘ
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE**

**BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
IX**

**COLLEGIUM MEDIENSE
II
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
XI**

MEDIAȘ – 2012

Consiliul științific

Dr. Andeea Atanasiu-Croitoru – Muzeul Marinei Române din Constanța
Dr. Gherghina Boda – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Dan Bodea – Colegiul Romano-Catolic, București
Dr. Carmen Sofia Dragotă – Institutul de Geografie al Academiei, București
Dr. Mihaela Găvănescu – Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București, Universitatea „Constantin Brâncuși”, Târgu Jiu
Dr. Lavinia Gheorghe – Muzeul de Arheologie și Istorie Națională, Constanța
Dr. Florina Grecu – Facultatea de Geografie a Universității din București
Dr. Cătălina Mărculeț – Institutul de Geografie al Academiei Române, București
Dr. Vasile Mărculeț – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Sime Pirotici – Facultatea de Arhivistică a Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” din București
Dr. Enache Tușa – Facultatea de Științe Politice a Universității „Ovidius” din Constanța
Drd. Oana Tutilă Bărbat – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Mihail Zahariade – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București

Comitetul de redacție

Dr. Vasile Mărculeț – redactor șef
Dr. Ioan Mărculeț – redactor șef-adjunct
Delia Crișan – secretar de redacție
Corina Tănase
Ana Bocioancă
Mirela Maior

Traducerea rezumatelor

Limba engleză: Angela Porime, Crina Sincu, Ioana Bonțida, Anca Vulcănescu, Theodora Mărculeț
Limba franceză: Justina Coliban, Elena Jampa

Correspondența, schimburile de carte și comenzile se vor trimite la:
La correspondance, les échanges et toutes commandes seront envoyés au :
The correspondence, the book exchange and the orders could be sent to:

COLEGIUL TEHNIC „MEDIENSIS”
Str. Sticlei, nr. 9
551130, Mediaș
jud. Sibiu, România
colegiultehnicmediensis@gmail.com

Prezentul volum a fost publicat cu sprijinul financiar al Direcției Municipale pentru Cultură, Sport, Turism și Tineret din cadrul Consiliului Municipal Mediaș, S.C. Transgaz S.A., și Asociației „Promediensis” din Mediaș.

Responsabilitatea pentru ideile exprimate, conținutul și acuratețea corecturii materialelor publicate revine exclusiv autorilor.

Editura Sfântul Ierarh Nicolae, Brăila
www.bibliotecadigitala.ro

ISSN 2247 – 7772
ISSN-L = 2247 – 7772

CUPRINS

ISTORIE SI ARHEOLOGIE

ARTEFACTE VOTIVE DIN PIATRĂ DIN OLTENIA ROMÂNĂ – ÎNTRE PRODUCȚIE LOCALĂ ȘI IMPORT, Oana Tutilă Bărbat.....	7
SCURTE CONSIDERAȚII POLITICO-MILITARE PRIVIND INVAZIILE DACILOR LIBERI DIN ANII 155-158, DESFĂȘURATE LA GRANIȚA DE EST A DACIEI, Mihai Chiriac.....	16
ACȚIUNI MILITARE BIZANTINE LA DUNĂREA DE JOS ÎN TIMPUL CONFLICTELOR CU BULGARII DIN SECOLELE VII-VIII, Vasile Mărculeț.....	19
CÂTEVA ASPECTE PRIVIND ISTORICUL REALIZĂRII HĂRȚILOR DE NAVIGAȚIE, Andreea Atanasiu-Croitoru.....	24
AU STĂPÂNIT PRIMII BASARABI BALTA IALOMIȚEI?, Mihai Iorga.....	34
GRIGORE AL XI-LEA, UN PAPĂ RĂZBOINIC, Răzvan Mihai Neagu.....	44
PAPII DE LA AVIGNON ȘI RĂZBOIUL DE O SUTĂ DE ANI, Răzvan Mihai Neagu.....	50
O CRONICĂ A CERCETĂRIILOR ARHEOLOGICE DE LA CETATEA GIURGIU, Gabriel-Felician Croitoru.....	60
DAS HERMANNSTÄDTER SPITAL – DAS LETZTE HEIM UND DIE LETZTE RUHESTÄTTE, Petre Beșliu-Munteanu.....	66
RELAȚIILE POLONIEI CU CRIMEEA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA, Ciprian Rad.....	74
DIN ISTORIA CATASTROFELOR NATURALE. INCENDIILE DIN SASCHIZ ÎN SECOLELE XVII-XVIII, Nicolae Teșculă.....	80
CÂTEVA ASPECTE ALE LUPTEI SOCIALE ÎN ȚINUTUL PĂDURENILOR (SEC. AL XVIII-LEA), Gherghina Boda.....	83
ARGUMENT PENTRU REMODELAREA UNEI ATITUDINI. POLITICA REFORMISMULUI IOSEFIN ȘI PROCESUL EMANCIPĂRII ROMÂNILOR ARDELENI (1765-1790), Ioan Cristinel Roman Negoii.....	88
STUDENTI DIN MEDIAȘ LA UNIVERSITĂȚI EUROPENE (1750 – 1800), Dragoș Lucian Țigău.....	95
OFIȚERI VALOROȘI DIN REGIMENTUL 1 GRĂNICERESC ROMÂN DE LA ORLAT, Alexandru Bucur, Nicolae Conca.....	104
CANONICUL ANTONIU VEȘTEMEAN (1818-1900), PREOT ȘI PATRIOT, Alexandru Bucur, Nicolae Conca.....	115
MEDALII OMAGIALE BĂTUTE LA SIBIU ÎN 1837, Sorin Dan Volosciuc.....	124
ANTONIO GRAMSCI ȘI RISORGIMENTO, Ioana (Cristea) Drăgulin.....	128
100 DE ANI DE LA PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ALBANIEI: ROMÂNIA ȘI RENAȘTEREA NAȚIONALĂ A ALBANIEI (1908-1912), Cornel Mărculescu.....	133
VIAȚA COTIDIANĂ ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. MENTALITĂȚI ȘI MORAVURI, Monica Mureșan.....	141
ALEGERILE PARLAMENTARE DIN ANUL 1919 ÎN JUDEȚUL IALOMIȚA, Valentin Gheorghe.....	146
BĂTĂLIA NAVALĂ DE LA PUNTA STILO (CALABRIA) 9 IULIE 1940, Ion Mihai Ionescu.....	155
ROLUL ARMAMENTULUI ÎN OPERAȚIUNILE TERESTRE EXECUTATE DE TRUPELE ROMÂNE ÎN BASARABIA ȘI BUCOVINA DE NORD (22 Iunie - 26 Iulie 1941), Alexandru Valentin Ștefănescu.....	183
DE LA INTERNAȚIONALISM PROLETAR LA NAȚIONAL-COMUNISM. DESPRINDEREA DE URSS: RAȚIUNI ȘI ACȚIUNI POLITICE, Stan Stoica.....	187
INFLUENȚA PUTERILOR MARITIME ASUPRA EVOLUȚIEI STATELOR, Adrian Filip.....	194
UNIUNEA EUROPEANĂ CA MODEL INSTITUȚIONAL STUDIU DE CAZ: AMERICA LATINĂ, Alexandra Nichita.....	205
EFECTELE CONSENSULUI DE LA WASHINGTON ASUPRA STATELOR DIN AMERICA LATINĂ ÎN ANII 1990 ȘI ÎNCEPUTUL ANILOR 2000, Sabin Dumitru Coroian.....	212
DE LA ANTITERRORISM LA INSTRUMENT DE POLITICĂ EXTERNĂ: BAZELE MILITARE AMERICANE ÎN ASIA CENTRALĂ, Anamaria Elena Gheorghe.....	219

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

ASPECTE PRIVIND DREPTURILE FEMEILOR ÎN LEGISLAȚIA ROMÂNEASCĂ DIN SECOLUL XVII, Adrian Ierulescu.....	229
REPREZENTĂRI BAROCE ÎN OPERA LUI MIRON COSTIN, Delia-Laura Din, Petre Din.....	233
DIPPEL ȘI MITUL FRANKENSTEIN, Ana Bocioancă.....	238
CONTRIBUȚII EPISTOLARE LA VIAȚA ȘI OPERA SCRITORULUI ȘTEFAN FAY, Lavinia Gheorghe.....	243
DE EUROPA CONDENDA, Dan Bodea, Victoria Kaposzta.....	251
UNIUNEA EUROPEANĂ, UN IMPERIU POLITICO-ECONOMIC MODERN ÎN ANGRENAJUL GLOBALIZĂRII, Victoria Kaposzta.....	257
BIBLIOTECA ȘCOLARĂ ȘI UTILIZATORII EI, Violeta Tibori.....	261
CONSIDERAȚII ASUPRA POLITICII EDUCAȚIONALE ÎN ROMÂNIA ACTUALĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR, Valentin Băluțoiu.....	268
SCHIMBAREA SOCIALĂ ÎN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ, Mihaela Găvănescu.....	271
INTERNETUL, ÎNTRE PATOLOGIC ȘI NORMALITATE, Corina Tanase.....	286
ROLUL ABUZULUI FIZIC ȘI EMOȚIONAL ASUPRA FORMĂRII COMPORTAMENTULUI AGRESIV LA TINERII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ (Partea II), Ovidiu Bocioancă, Ana-Maria Roman.....	290

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

GEOGRAFUL GHEORGHE POPA-TUTOVEANU LA 80 DE ANI, Ioan Mărculeț, Cătălina Mărculeț.....	301
TIPURI GENETICE DE RELIEF ÎN CULOARUL ORĂȘTIEI, Lucian Badea, Ioan Mărculeț.....	305
MODIFICĂRI CONTEMPORANE ÎN MODELAREA RELIEFULUI DIN PODIȘUL HĂRTIBACIULUI. DATE PRELIMINARE, Florina Grecu.....	312
SEMNIȚAȚIA HĂRȚILOR MORFOMETRICE ÎN UNITĂȚI DE CÂMPIE, Cristina Ghiță.....	317
PROCESE DINAMICE ALE RÂULUI TÂRNAVA MARE ÎN CURSUL MIJLOCIU ȘI ACȚIUNI DE COMBATERE, Ioan Sas, Olimpiu Oneț.....	321
CARACTERISTICI ALE IERNII 2011-2012 COMPARATIV CU CELE ALE IERNII 1953-1954, Octavia Bogdan, Cătălina Mărculeț.....	325
VARIABILITATEA ALTITUDINALĂ A PARAMETRIILOR PLUVIOMETRICI ÎN PARCUL NATURAL MUNȚII MARAMUREȘULUI, Mihaela Năstase, Carmen-Sofia Dragotă, Ines Grigorescu, Roxana Cuculici, Aduța Grofu.....	335
PRECIPITAȚIILE EXCEDENTARE DIN LUNA Iunie 2011, ÎN TRANSILVANIA, Nicolae Rusan.....	342
CONSIDERAȚII GEOGRAFICE ȘI ISTORICE ASUPRA AȘEZĂRIILOR UMANE DIN DEALURILE BLAJULUI, Mircea Buza, Ioan Mărculeț, Cătălina Mărculeț.....	346

EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE SPAȚIU RURAL ÎN LITERAURA DE SPECIALITATE, Bejinariu Alina, Suci Ramona.....	355
EZERUL – REPERE MONOGRAFICE, Victoraș Daniel Dincă.....	363
TURISMUL DURABIL ÎN PARCURILE NAȚIONALE DIN ROMÂNIA. STUDIU DE CAZ – PARCUL NAȚIONAL PIATRA CRAIULUI, Camelia Panciu, Gabriela Dîrloman, Manuela Mocanu Jaber.....	367
TOPONIME DIN SUBCARPAȚII DINTRE BUZĂU ȘI SLĂNICUL BUZĂULUI, Anduța Grofu, Carmen-Sofia Dragotă.....	377
STRUCTURA GEOSISTEMELOR DIN VALEA TÂRNAVEI, Ioan Mărculeț, Mircea Buza, Cătălina Mărculeț.....	383

ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

ARTEFACTE VOTIVE DIN PIATRĂ DIN OLTENIA ROMANĂ – ÎNTRE PRODUCȚIE LOCALĂ ȘI IMPORT

Drd. Oana Tutilă Bărbat

Abstract: *Votive Stone Artefacts from the Roman Oltenia – between Local Production and Import.* The purpose of this paper is to put together and analyse all the information about the local production of stone art objects in roman Oltenia. We, also, try to capture the conditions and cause of the commercial phenomena with this kind of objects.

Cuvinte cheie: *Oltenia romană, artă provincială, cariere de piatră, ateliere de pietrărie, importuri, relief, statueta.*
Keywords: *roman Oltenia, provincial art, stone quarries, stone workshops, imports, relief, statuette.*

Piatra reprezintă, cel mai adesea, materia primă în domeniul edilitar însă este și cel mai durabil material prin care se materializează ideea artistică.

Lucrarea de față încearcă să trateze problematica atelierelor de pietrărie locale în care au fost realizate reprezentărilor plastice din piatră ale divinităților greco-romane, orientale și balcanice descoperite în Dacia sud-carpatică, precum și aspecte privind comerțul cu astfel de obiecte și condițiile și cauzele care au determinat și facilitat o asemenea practică.

Ateliere de pietrărie în Dacia sud – carpatică

Pentru început este bine să precizăm că, în literatura de specialitate, atelier de pietrărie este utilizat deopotrivă pentru a defini un spațiu anume unde se prelucurează piatra având ca rezultat un produs finit¹ dar și cu înțelesul de centru artistic², mai ales pentru că, de cele mai multe ori, nu există dovezi arheologice ale unei sau unor construcții unde se desfășoară activitatea în sine ci se poate deduce prin analiza comparativă a pieselor.

În Dacia romană, fac referire la denumirile meseriilor legate de extragerea și prelucrarea pietrei doar câteva inscripții: de la Sarmizegetusa *Claudius Saturninus sculpsit*³ la *Aquae Diogenes lapidarius*⁴, *Cristești Hermeros lapidarius*⁵, *Micia Marcus Cocceius Lucius lapidarius*⁶ și dintr-o altă așezare *Titus Iulius lapidarius*⁷. De imprimarea textului se ocupa o persoană aparte conform mărturiei de pe chenarul unei inscripții de la Napoca *Zoilianus scripsit*⁸.

Acești meșteri sau artiști își desfășurau activitatea în cadrul unor ateliere de pietrărie care, se presupune că trebuie să fie existat obligatoriu pe lângă orașe dar și în mediul rural, în așezări vicane cu potențial financiar mai ridicat⁹.

În funcție de amplasarea lor existau două tipuri de ateliere: primul în proximitatea carierei, unde puteau fi realizate anumite tipuri de elemente (de pildă piese arhitecturale, elemente simple de construcție) sau piese din piatră (relieful, statui), al doilea în apropierea localităților sau chiar la periferiile acestora, ateliere deservite de cariere aflate în împrejurimi sau în alte provincii.

Din păcate, în Dacia sud-carpatică nu se păstrează urmele nici unui atelier concret, cu excepția celui de la Romula¹⁰, despre existența căruia ne vorbesc blocurile în curs de prelucrare și a resturile rezultate în urma procesului de debitare. Din inventarul acestui complex nu face parte decât piatra în sine, nu și unelte.

Drobeta

Carierile de piatră

Piatra se exploata, în epoca romană, mai ales din carierele de piatră de la vest de Drobeta. Dintre toate orașele Daciei sud-carpatică acesta era cel mai privilegiat deoarece nu numai că avea resurse naturale de piatră în împrejurimi ci și că acestea se aflau la foarte mică distanță de oraș.

Calcarul jurasic și crețacic de culoare roșiatică și albă, utilizat la începutul stăpânirii romane, era extras din cariera de la Ilovița-Bahna, aflată la nord de Gura Văii¹¹.

¹ Crânguș 2005, passim.

² Diaconescu 2004, p. 423.

³ IDR III/2, 15.

⁴ IDR II/3, 6.

⁵ IDR III/4, 133.

⁶ IDR III/3, 141.

⁷ Bărbulescu 1984, p. 39.

⁸ Bărbulescu 1984, p. 39.

⁹ Diaconescu 2004, p. 422.

¹⁰ Hortopan 2009, p. 113.

¹¹ Wollmann 1996, p. 264.

Urmele exploatării de epocă romană sunt vizibile și în prezent, Ion Stîngă, în timpul unei periegeze sesizând, în patru puncte, urme ale degajării blocurilor de piatră de formă paralelipipedică¹². Din păcate, este singura carieră din zonă unde se mai păstrează amprenta exploatării romane, în celelalte locații nemaifiind posibilă nici un fel de identificare datorită extragerii continue a pietrei.

Pe la mijlocul secolului al II-lea, se pare că interesul pentru această carieră a scăzut din cauza calităților slabe ale materiei prime (foarte puțin rezistent) și au fost deschise alte exploatări la Vârciorova-Gura Văii, Breznița și Vărănic, unde era un calcar de o factură superioară cu aspect de travertin¹³.

Singura carieră de marmură exploatăată în perioada romană, despre care există dovezi, este cea de la Bucova, situată în apropiere de capitala provinciei. Prin urmare, orice piesă din categoria plasticii votive din piatră, realizată din marmura aceasta, poate fi, mai degrabă, un produs importat decât unul realizat la un atelier local sau, în cel mai bun caz doar materia primă era importată. Însă Al. Diaconescu opinează că era mai puțin costisitor să se aducă marmură de import pe calea apei decât de la Bucova. În sprijinul acestei afirmații aduce o placă în formă de capitel de pilastru corintizant¹⁴, realizată din marmură de Thasos¹⁵. Comanditarul preferă să aducă din Asia Mică placajul de marmură pentru o întregă încăpere (cel puțin) deși astfel de piese arhitectonice erau realizate și la Sarmizegetusa, cel mai probabil motivat de costurile mai scăzute ale transportului¹⁶ dar și de calitatea materialului.

Atelierele de piatrărie

Ion Stîngă este de părere că la Drobeta existau cel puțin trei ateliere de piatrărie, două în apropierea carierelor iar altul aproape sau chiar în oraș¹⁷. Din păcate nici unul nu a fost descoperit în teren. Pentru un atelier în apropierea carierei de la Vărănic ar pleda două monumente funerare aflate în curs de prelucrare, descoperite în satul Magheru, foarte aproape de exploatare¹⁸. Este vorba de două conuri de pin care nu au solzii redați. Sunt singurele piese neterminate, dintre altele aflate în același stadiu de prelucrare din colecția muzeului din Drobeta Turnu Severin, care au un loc de descoperire¹⁹. Celelalte piese aparțin unor ateliere drobetane, din oraș sau cariere, fără a se putea preciza locul.

Atelierele de piatrărie din Dacia romană nu erau ultraspecializate, ele executând o gamă variată de produse. Astfel, pentru a stabili caracteristicile unui atelier trebuie studiat întreg repertoriul de piese produs de acesta, piese care, în general, au o serie de elemente comune. Centrul artistic de la Drobeta a fost studiat de către Mariana Crânguș²⁰. Cercetătoarea stabilește niște trăsături, preluate de la diferite ateliere din Moesia Superior, Panonnia etc. într-o anumită combinație specifică acestui centru: decorarea monumentelor onorifice cu motive vegetale stilizate, realizarea stelelor funerare cu fronton fie triunghiular, fie semicircular, prezența, indiferente de tipul monumentului, a rozetei cu patru sau șase petale, încadrarea registrului inscripției cu vrejul de iederă, redarea personajelor pe stelele funerare iconice, într-un medalion, redarea personajului feminin cu capul acoperit cu un fel de turban se întâlnește în două cazuri, iar în altele două este reprezentată *mensa triples* cu *kraterul* în aceeași manieră²¹.

Statuaria majoră a Drobeta cuprinde și cele două statui feminine funerare realizate din piatră locală, calcar de Breznița, care fac parte din tipul *La Grande Ercolanese* și au analogii la Sarmizegetusa. Al. Diaconescu consideră că ele sunt fie ambele opera unui sculptor itinerant venit de la Sarmizegetusa cândva pe la sfârșitul secolului al doilea și începutul celui următor, fie au fost realizate separat, fiecare de câte un meșter venit din capitala Daciei sau de la Oescus și în perioade diferite²².

În ceea ce privește plastica votivă din piatră atelierele de la Drobeta au produs piese după modelele din provinciile învecinate. Este cazul unei statuete reprezentând-o pe Venus tipul Landolina²³ care are analogii la Rittium²⁴. Tipul iconografic înfățișat derivă din Venus Pudica, zeița fiind seminudă, însă veșmântul îi acoperă doar o mică parte din bazin, o parte fiind răsucită în jurul încheieturii mâinii stângi iar celălalt capăt este ținut în partea superioară a pulpelor.

La Drobeta au fost descoperite două baze de statuete dedicate zeului din care nu au mai rămas decât etichetele picioarelor zeului și o parte din șapal care-l însoțea²⁵. Din păcate, în aceste reprezentări nu apar atributele specifice

¹² Stîngă 1998, p. 61 și pl. XIV.

¹³ Christescu 1936, p. 52.

¹⁴ Diaconescu 2004, p. 438.

¹⁵ Müller, Schwaighofer, Benea, Piso, Diaconescu 1997, proba DR 2.

¹⁶ Diaconescu 2004, p. 438.

¹⁷ Stîngă 1998, p. 64-71.

¹⁸ Stîngă 1998, p. 62.

¹⁹ Stîngă 1998, p. 62.

²⁰ Crânguș 2005, p. 28-70.

²¹ Crânguș 2005, p. 55-56.

²² Diaconescu 2005, p. 438.

²³ Bordenache 1969, p. 28, nr. 33, pl. XVII/33; Tudor 1978, p. 393.

²⁴ Dautova – Ruševljan 1983, p. 30, nr. 214, T. 37/A, B, C.

²⁵ Bărcăcilă 1934, p. 91-92, nr. 12 d, fig. 35 a; Bărcăcilă 1934, p. 93, nr. 12 e, fig. 36.

zeului (caduceu, punga, petasos) deoarece ambele fragmente provin din zona picioarelor. Doar Țapul aflat în stânga zeului atribuie piesa lui Mercur. Prima piesă este o calitate artistică aparte care trădează, cel mai probabil calea de import prin care aceasta a ajuns la Drobeta. Cel de-al doilea fragment pare a fi o copie locală a celei dintâi, pentru că reia iconografia acesteia.

Și Liber Pater împreună cu acoliții a fost redat pe reliefuri considerate a fi produse locale. Aici Drobeta au fost descoperite patru fragmente din monumente de piatră reprezentând pe Dionysos. Pieseile reprezintă scene bacchice: Liber Pater turnând panterei lichid înconjurat de personaje din cortegiul său²⁶, zeul în ipostaza tipică alături de Libera²⁷, pantera²⁸ și Silen²⁹. Tot produse ale atelierelor locale sunt și reprezentările lui Priap, descoperit la Drobeta³⁰ sau ale Faunilor³¹.

Alături de Liber Pater, meșterii locale au preferat să-l redea plastic pe Hercule. La Drobeta zeul apare reprezentat pe un fragment de statueta de calcar. Divinitatea Hercules este reprezentată nud, în picioare ține capătul măciucii, rupt, sub brațul stâng. Este o statueta de tip *Hercules Farnese*³². Tot aici au fost descoperite capul și torsul de la o statueta de marmură a zeului care a făcut parte din colecția Spineanu și care a dispărut³³. Pe un fragment de basoreliev de marmură descoperit în castru apare zeul nud, în picioare, având peste umărul și brațul stâng blana leului din Nemeea, Aparținând tipului iconografic *Hercules Mastai-Giustiniani*³⁴.

În teritoriul rural al coloniei, Hercule apare reprezentat pe un fragment dintr-un relief de calcar de la Gârla Mare³⁵. Este redată una din cele doisprezece munci. Fragmentul făcea parte dintr-un relief mai mare de formă rectangulară. În partea dreaptă este redat Hercule nud, bărbos, cu blana leului din Nemeea acoperindu-i capul și labele superioare înnodate pe piept, ridică mâna dreaptă în care ține măciuca pentru a lovi un alt personaj, aflat în partea stângă, nud, cu barbă, care ține brațele deasupra capului pentru a se apăra. Acesta pare a fi Caccus care furase vitele lui Geryon. Ipoteza este întărită și de reprezentările dintre cele două personaje care par a fi un țarc împletit din nuiiele și un bou. Relieful este realizat într-o manieră destul de rudimentară și pare a fi produsul unui atelier din zonă, cel mai probabil de la Drobeta.

Dintre divinitățile microasiatice adorate la Drobeta un loc aparte îl ocupă Sabazios. În 1894 Grigore Tocilescu a descoperit pe latura de nord a castrului roman, lângă turnul aflat lângă *porta decumana* și colțul de NE, un fragment din calcar de Breznița³⁶ cu imagine și inscripție. La începutul anilor 1900 în Ogașul Tăbăcarilor a fost descoperit un alt fragment din același material (calcar), care pare să facă parte dintr-o piesă mult mai mare ce includea și fragmentul descoperit de Tocilescu³⁷. Primul relief înfățișa un Iupiter tronând încadrat de busturile Lunii³⁸ și al lui Sol aflat pe al doilea fragment unde apare și capul cu fața mutilată al unui zeu ce ține în mana dreaptă fulgerul. Pe acest fragment apare inscripția *I.O.M.ZB* ceea ce oferă posibilitatea identificării uneia dintre divinități, Iupiter Zbelsurdos (Zbelthurdus) – Iupiter roman sincretizat cu zeul fulgerelor la traci, Zbelsurdos³⁹. Judecând după atribute (fulgerele), acesta ar putea fi zeul din fragmentul din dreapta. Zeul tronând flancat de busturile lui Sol și al Lunii a fost identificat de Dumitru Tudor cu Iupiter Sabazios⁴⁰.

Din perspectivă artistică compoziția este destul de aglomerată iar reprezentarea este ușor grosolan realizată, neurmând canoanele riguroase ale sculpturii corpului uman. Este un produs local, realizat din materie primă găsită în preajma Drobetei și executat, cu siguranță, într-unul din atelierelor de sculptură de aici. Cu toate acestea piesa este deosebită prin unicitatea sa, asocierea între cei doi zei nemaîntâlnindu-se pe teritoriul Daciei romane.

În concluzie, în ceea ce privește producția de artefacte din categoria plasticii votive din piatră atelierelor de la Drobeta se observă respectarea unor canoane iconografice prestabilite. O singură piesă iese din tipar. Este vorba de relieful din calcar care provine de la Gârla Mare și care-l redă pe Hercule în luptă cu hoțul Caccus. Este o scenă iconografică neîntâlnită în Dacia romană, pe care meșterul drobetan a redat-o stângaci dar extrem de autentic.

²⁶ Bărcăcilă 1934, p. 93, nr. 13 a, fig. 37; Tudor 1978, p. 361; Davidescu 1980, p. 150.

²⁷ Bărcăcilă 1934, p. 94, nr. 13 d, fig. 40; Tudor 1978, p. 361; Davidescu 1980, p. 150.

²⁸ Bărcăcilă 1934, p. 93, nr. 13 c, fig. 39; Tudor 1978, p. 361; Davidescu 1980, p. 150.

²⁹ Bărcăcilă 1934, p. 93, nr. 13 b, fig. 38; Tudor 1978, p. 361; Davidescu 1980, p. 150.

³⁰ Stângă 1998, p. 70, pl. XVI/6 și XXIV/2.

³¹ Tudor 1978, p. 363.

³² Bărcăcilă 1934, p. 94-95, nr. 14 a, fig. 41; Bărbulescu 1977, p. 181, nr. II 20; Tudor 1978, p. 373; Davidescu 1980, p. 154.

³³ Tudor 1978, p. 373.

³⁴ Bărcăcilă 1934, p. 95, nr. 14 b, fig. 42; Bărbulescu 1977, p. 181, nr. II 21.

³⁵ Bărcăcilă 1934, p. 95-98, nr. 14 c, fig. 43; Bărbulescu 1977, p. 181, nr. II 23; Tudor 1978, p. 375; Davidescu 1980, p. 154.

³⁶ Tudor 1977, p. 117; IDR, II, 20.

³⁷ Davidescu 1980, p. 146; Tudor 1978, p. 377; IDR II, 10; Bărcăcilă 1934, p. 73.

³⁸ Al. Bărcăcilă interpretând doar fragmentul ce reda pe Iupiter Tronans, susține că în stânga zeului lângă acvilă s-ar afla Iunono Regina sub masca ei ascunzându-se de fapt divinitatea sincretică Bendis-Diana; vezi Bărcăcilă 1934, p. 74.

³⁹ Tudor 1978, p. 377.

⁴⁰ Tudor 1978, p. 122.

În funcție de divinități se observă predilecția unui atelier pentru un anumit tip de reprezentare. Astfel Liber Pater este redat numai pe plăcuțe de piatră alături de acoliți și animalele preferate. Iconografia este tipică: zeul seminud dă să bea vin panterei dintr-un vas. Liber Pater este supradimensionat, meșterii locali, preluând modelele de la sud, consideră că e singura modalitate de a arăta care este personajul principal al scenei. Preferința pentru reliefuri este dictată de complexitatea scenelor ce urmează să fie redade. Astfel este rezolvată mult mai ușor problema grupurilor statuare, dificil de realizat.

O altă divinitate preferată de atelierele drobetane este Hercule. Avem deopotrivă statuete și plăcuțe realizate local. Meșterii au încercat să surprindă câteva caracteristici ale eroului cum ar fi musculatura bine evidențiată și capul cu păr cârlionțat și barbă. În reliefuri de la Gârla Mare imaginea eroului este disproporționată, capul fiind mult mai mare în comparație cu restul corpului.

Se constată predilecția pentru aglomerarea elementelor în economia unui registru, scoțându-se, însă, în evidență personajele centrale prin diferențe de mărime. Nu sunt respectate proporțiile anatomice, în foarte puține cazuri personajelor li se redau trăsăturile feței și de cele mai multe ori sunt redade schematic.

În aceeași manieră sunt lucrate și cele două fragmente din relieful dedicat lui Iupiter Zbersuldos și Iupiter Sabazios. Ca și gen de reprezentare seamănă bine cu relieful de la Gârla Mare. Nerespectarea proporțiilor umane cu capul mai mare comparativ cu restul trupului, aceeași modalitate de redare a părului și bărbii ne face să credem că aparțin aceluiași centru de creație într-o perioadă apropiată.

Din păcate, meșterii pietrari de la Drobeta nu ating performanțele la care au ajuns sculptorii de la Sarmizegetusa în secolul al doilea. Avem analogii cu acest centru dar sunt extrem de puține și pot fi puse, mai degrabă, pe seama unui meșter itinerant care lucrează ocazional la Drobeta.

Dar poziția privilegiată a orașului pe una din axele comerciale ale Imperiului, completa fericit cererea de artefacte votive din piatră din categoria „de lux”, ceea ce nu înlocuiește necesitatea existenței unor ateliere care să producă, cu precădere, material de construcții, piese arhitectonice, monumente votive din categoria altare, monumente funerare li secundar, plastică votivă.

Romula se află în mijlocul câmpiei Romanațiului, într-o zonă în care nu există piatră ce poate să fie exploatată. Cu toate acestea la aproximativ 20 m sud de necropola plană de nord Gh. Popilian a descoperit urmele unui atelier de piatrărie pe locul căruia se aflau cinci blocuri din piatră, pe unul dintre acestea sesizându-se un început de chenar. De asemenea, în jur se aflau resturi de cioplire⁴¹. În lipsa unor analize petrografice este imposibil de stabilit de unde era adusă materia primă.

Dumitru Tudor considera că piatra era adusă aici, dar și în alte centre cum ar fi Sucidava, de la sud de Dunăre, pe valea Iskerului⁴². Acest calcar de Vrața asigură materia primă în construcții, mai ales pentru elemente arhitectonice dar și pentru realizarea monumentelor funerare și a sarcofagelor. În aceste condiții am putea să presupunem că o parte a pieselor de plastică votivă din piatră ar fi putut fi realizate aici. Dar descoperirile arheologice sau fortuite nu au relevat decât statui, statuete sau plăcuțe votive din marmură puțin probabil realizate aici.

În preajma așezării romane Aquae a existat o carieră de piatră lângă satul Rudari (azi Izvoarele), din care se exploata o piatră de proastă calitate, utilizată, mai ales ca și material de construcție⁴³.

Cu toate acestea Dumitru Tudor a descoperit într-un sondaj din 1938 o statueta fragmentară din ceea ce numește gresie nisipoasă sau calcar de Rudari⁴⁴. Este vorba de o reprezentare mediocră a Fortunei⁴⁵. Zeița era îmbrăcată într-un veșmânt rotunjit în jurul gâtului, prin sub piept cu un cordon. Volumul tunicii și pliurile puține sunt sugerate prin niște șanțulețe puțin adânci, aproximativ verticale iar sub centură două în forma literei V. Sprijinit de mâna stângă ține un obiect care a suferit deteriorări dar care poate fi *comucopia*, atributul Fortunei.

Din păcate este singura piesă, dintre cele descoperite până în prezent la Aquae care este dintr-o altă rocă decât calcarul cristalin – marmura. Cu toate acestea este foarte importantă utilizarea materiei prime locale, chiar și un singur exemplar prelucrat și finisat poate susține ipoteza unui atelier de sculptură la Aquae.

Se pare că o microcarieră de extragere a unui tip de piatră exista și lângă așezarea romană de la Săcelu, jud. Gorj, în punctele Buha și Măgura, despărțite în prezent de râul Blahnița⁴⁶. Descoperirea unui fragment de stelă funerară realizat din această piatră locală confirmă nu numai exploatarea din epoca romană dar și un atelier de pietrari.

Dumitru Hortopan presupune că și în apropiere de castrul de la Bumbesti s-a exploatat în epoca romană piatră din cariera de la Porceni (Pleșa) care a fost utilizată în construcția zidurilor⁴⁷. Cercetătorul nu aduce însă nici o dovadă

⁴¹ Popilian, Vasilescu, Negru 1996, p. 98.

⁴² Tudor 1978, p. 74.

⁴³ Tudor 1978, p. 73.

⁴⁴ Tudor 1965, p. 112.

⁴⁵ Tudor 1965, p. 112, nr. 8; Bondoc 2004, p. 25, nr. 28; Bondoc 2010, p. 32, nr. 13, pl. IX/13.

⁴⁶ Hortopan 2009, p. 113.

⁴⁷ Hortopan 2009, p. 113.

alta decât exploatarea din ziua de azi a pietrei din cariera amintită. S-a creat o confuzie în preluarea informației din articolul semnat de Vasile Marinoiu și Iulian Cămui care trata problema restaurării unei porțiuni de zid, în anul 1983, cu piatră din cariera de la Porceni⁴⁸.

Importuri

O activitate deloc de neglijat este comerțul, despre existența căruia se cunosc dovezi palpabile epigrafice dar și indirecte cum ar fi spații de depozitare în marile porturi sau adorarea lui Mercur în zone cu potențial mercantil. Din păcate, în inscripții, de foarte puține ori, apare și aria de specializare a negustorului (ex. comerțul cu vin).

Comerțul rezolva problema materiei prime litice, inexistentă în partea de câmpie a Olteniei. În această privință piatra putea fi adusă în starea de pregătire pentru prelucrare, în ceea ce privește, mai ales, materialul de construcție sau ca produs finit când este vorba de piese sculpturale aparținând plasticii votive și profane.

Evident, descoperirea de artefacte plastice votive din piatră, de mici dimensiuni, nu poate fi pusă exclusiv pe seama comerțului. Putem presupune că un individ poate aduce asupra-i un astfel de obiect de care se simte legat și care putea fi achiziționat din diverse locuri prin care acesta a trecut.

Trebuie analizat, însă, pentru a stabili dimensiunile cererii, ce anume îi motiva pe cumpărători să achiziționeze un obiect din categoria celor analizate de noi, provenit dintr-un spațiu, altul decât cel în care coabitau. Pe de altă parte cunoașterea originilor materialului ar duce la stabilirea zonelor de unde venea oferta.

În primul rând, dar nu neapărat cel mai important, era lipsa materiei prime ceea ce făcea dificilă realizarea de produse de cult din piatră. Deci produsele locale erau extrem de puține mai ales în zona de câmpie. În altă ordine de idei, de cele mai multe ori, produsele locale nu se ridicau, din punctul de vedere al tehnicii de realizare, al trăsăturilor artistice, la nivelul celor provenite din ateliere de la sud, mai ales din centrele Asiei Mici. Cererea pentru obiecte de lux aduse din afara granițelor provinciei era asigurată de o pătură socială capabilă să achiziționeze importuri și dornică să epateze. Un exemplu în acest sens este ofranda pe care o aduce un decurion al Montanei lui Hercule pentru sănătatea locuitorilor din Aquae. Este vorba de un grup statuar redându-l pe erou⁴⁹. Hercule, din care nu se mai păstrează decât picioarele și nici acelea întregi, este încadrat de două din animalele răpuse în timpul muncilor sale: în partea sa dreaptă zace capul taurului din Creta iar în partea lui stângă, ridicat de la nivelul soclului, deci ținut pe braț de erou, se observă blana cu picioarele posterioare și coada leului din Nemea. Din reprezentarea eroului a mai rămas laba piciorului drept ruptă de la gleznă și piciorul stâng care susține greutatea corpului, de la genunchi în jos, cu mușchii gambei bine redați.

Un alt exemplu îl constituie un grup statuar din marmură reprezentându-l pe Mercur de la Drobeta⁵⁰. Pe soclu se păstrează doar o parte din tălpile lui Mercur. Călcăiul drept nu era așezat pe bază trădând poziția flexată a acestui picior. În partea sa stângă este redat un trunchi de copac cu un ciot de ramură. În fața acestuia apare un țap. Picioarele din față ale animalului nu sunt redat la același nivel, ci pe o porțiune a soclului mai scundă și ieșită. Sculptorul a redat totul într-o manieră foarte îngrijită (poziția corect anatomică a degetelor de la picioare, blana animalului în smocuri redat cu dalta).

O altă piesă care pare a fi produsul unui atelier din Nicomedia, după părerea lui Al. Diaconescu, este capul lui Hercule de la Sucidava, realizat din marmură de Proconnes⁵¹. Cercetătorul consideră că nu a fost adus aici pentru a fi statuia de cult într-un templu sau obiectul unei „devoțiuni speciale” ci doar ca să satisfacă simțul estetic al comanditarului, care trebuie să-și fi dorit o reprezentare extrem de reușită a unei divinități extrem de populare⁵².

Studiul comparativ însă, arată că nu toate obiectele importate erau de o calitate superioară. Erau comercializate produse pentru nevoile și posibilitățile de plată ale fiecărui individ. În acest sens dovadă stau obiectele de mici dimensiuni cu caracter votiv realizate din marmură, care nu implică o înaltă tehnică sculpturală și care reliefează divinități adorate cu precădere într-un anumit spațiu. Este vorba de reliefurile reprezentând-o pe Hekate de la Romula, Hygia de la Aquae sau Lunona și Venus de la Sucidava.

Un aspect deloc de neglijat îl constituie o categorie aparte de piese realizate, conform analizelor chimice, din marmure provenind din spațiul grecesc și micro-asiatic⁵³. Este vorba, mai ales, de statuile de cult, comercializate sau, mai probabil, comandate, pentru templele din orașe.

Un exemplu în acest sens este capul de statuie reprezentând o divinitate feminină cu kalathos⁵⁴, realizat din marmură de Uşak sau de Proconnes (Marmara)⁵⁵. Piesa face parte din colecția Muzeului regiunii Porților de Fier din

⁴⁸ Marinoiu, Cămui 1986, p. 144.

⁴⁹ Bărbulescu 1977, p. 181, nr. II 17; IDR II, 142; Bondoc 2004, p. 11-12, nr. 6; Bondoc 2010, p. 27, nr. 1, pl. I/1.

⁵⁰ Bărcăcilă 1934, p. 91-92, nr. 12 d, fig. 35 a.

⁵¹ Diaconescu 2004, p. 355.

⁵² Diaconescu 2004, p. 355.

⁵³ Müller, Schwaighofer, Benea, Piso, Diaconescu 1997; Müller, Schwaighofer, Benea, Piso, Diaconescu 2001.

⁵⁴ Tudor 1968, p. 385, fig. 107

⁵⁵ Müller, Schwaighofer, Benea, Piso, Diaconescu 1997, proba DR1.

Drobeta Turnu Severin dar a fost adusă aici de la Romula. Capul a fost atribuit de către D. Tudor zeiței Fortuna Poliadă sau Tyche Polyas însă Al. Diaconescu, studiind tipul de marmură și atelierul sculptural din Asia Mică, afirmă că poate fi vorba de o serie de zeiță feminine, greco-romane sau orientale, care se încadrează în acest tipar iconografic. Ochii, care nu au irisul și pupila marcate, sunt încadrați de sprâncene atent redade. Peste părul strâns în coc la spate a fost așezat kalathos-ul – stilizarea unui zid cu turnuri – ceea ce indică faptul că divinitatea ar fi una poliadă. Datorită dimensiunilor pe care le-a avut piesa întreagă este vorba de o statuie de cult. Ca și datare, Al. Diaconescu încadrează piesa timpuriu, deoarece nu este utilizat trepanul (începe să fie folosit în sculptură spre sfârșitul sec. II) și nici nu este marcată pupila⁵⁶. O analogie apare în mediul italic, unde o avem redată pe Tyche în aceeași manieră⁵⁷.

O altă piesă care se poate supune aceleiași discuții a fost descoperită la Aquae. Este vorba de un cap de la o statuie a lui Liber Pater⁵⁸ lucrat în marmură de Proconnes (Marmara)⁵⁹. A mai rămas din statuie doar capul, foarte atent lucrat. Sculptorul a redat toate elementele figurii feței: ochii (cel drept a suferit deteriorări), încadrați de sprâncene sugerate print-o linie curbă în relief. La ochiul stâng se distinge irisul și pupila (acum se prezintă doar sub forma unei mici cavități în care inițial era fixată o piatră). Pleoapa superioară coboară puțin în semn de oboseală iar cea inferioară este redată normal, ușor inflamată. Nasul este drept iar gura, ușor întredeschisă este foarte expresivă și completează aerul melancolic al întregii creații. Peste podoaba capilară bogată, care în zona superioară a suferit în urma acțiunilor mecanice, este așezată o coroană de iederă (?) de care sunt prinși ciorchini de struguri, cu boabele bine reliefate cu trepanul, între care există punți cruceate în material. După părerea lui Al. Diaconescu este vorba de o statuie de cult realizată într-un atelier din Nicomedia⁶⁰.

Activitatea comercială trebuie privită în ansamblul ei astfel încât nu poate fi trecut cu vederea comerțul cu artefacte votive din piatră în interiorul Daciei, mai ales dinspre Colonia Dacica Sarmizegetusa. În sprijinul acestei afirmații vin piesele realizate din marmură de Bucova și care, în plus, au caracteristicile stilistice ale centrului artistic sarmizegetusan.

De pildă, un relief fragmentar descoperit la Bucovicior și care îl reprezintă pe Silvanus⁶¹ este un exemplar singular în peisajul sculptural al Daciei sud-carpatică. Mai mult decât atât, piese cvasiidentice au fost descoperite la Sarmizegetusa, unde au fost și realizate, pentru a fi puse ca ofrandă în templul zeului de aici⁶².

Firește, nu au fost prelevate probe din toate artefactele litice însă, chiar și așa concluziile se pot trage și ele nu fac decât să întărească teoriile anterioare. Cariera de la Bucova și, poate, o alta din Carpații Occidentali (doar presupusă) au asigurat materia primă în construcții (pentru Colonia Dacica Sarmizegetusa) și artă (pentru întreg spațiul intracarpatic și sporadic cel de la sud)⁶³. Motivat de considerente artistico-religioase, comerțul cu obiecte finite din marmură a existat și s-a dezvoltat considerabil nu doar în Dacia intracarpatică (mai ales în prima jumătate a secolului al II-lea) ci mai ales în Dacia sud-carpatică. Inexistența pietrei în această zonă a dus la nevoia de importuri masive, comerțul fiind facilitat de Dunăre.

Analizând, chiar și sumar, fenomenului sculptural în Dacia romană și nu numai, este lesne de constatat că acesta se leagă strâns de fenomenul religios. În Dacia sudică, aproape exclusiv monumentele sculpturale redau imaginea divinităților, spre deosebire de interiorul arcului carpatic unde un loc de seamă îl ocupă sculptura funerară⁶⁴. O explicație ar fi lipsa materiei prime care impunea o ordine a priorităților (prima dintre acestea fiind îndeplinirea obligațiilor religioase publice și personale) în comercializarea artefactelor finite sau a aducerii pietrei din carierele Daciei sau de la sudul Dunării.

Dintre tipurile de piatră folosite se observă predilecția pentru marmură adusă (ca și materie primă dar mai ales ca și produse gata realizate), cel mai probabil din carierele de la sud de Dunăre, din imediata apropiere a fluviului dar și din zona Asiei Mici așa cum arată analizele realizate și pe câteva piese de aici. Aceste analize au demonstrat că materia primă din care s-a sculptat capul atribuit Fortunei? de la Romula și tot de aici statueta reprezentându-l pe Iupiter sau capul lui Hercule de la Sucidava este marmură de Uşak sau Proconnes (Marmara)⁶⁵. Mai rar este utilizat calcarul, în special în zona Drobetei, fapt explicabil prin carierele de calcar situate la vest de aceasta⁶⁶.

⁵⁶ Diaconescu 2004, p. 167, nr. 40, pl. L,1.

⁵⁷ CSIR XI, nr. 62.

⁵⁸ Tudor 1965, p. 112, nr.3, fig. 3/1-2; Tudor 1978, p. 360, fig. 108/2; Bondoc 2004, p. 20, nr. 18; Diaconescu 2004, p. 172, nr. 47, pl. LI, 3; Bondoc 2010, p. 32, nr. 11, pl. VIII/11.

⁵⁹ Müller, Schwaighofer, Benea, Piso, Diaconescu 1997, proba AQ3.

⁶⁰ Diaconescu 2004, p. 172, nr. 47, pl. LI, 3.

⁶¹ Popilian 1980, p. 107-110; Bondoc 2004, p.8, nr.3.

⁶² Piso, Rusu 1977, p. 155-157, fig. 1, 2.

⁶³ Müller, Schwaighofer, Benea, Piso, Diaconescu 1997, p. 452.

⁶⁴ În acest sens importante sunt lucrările de sinteză Țeposu-Marinescu 1979, Diaconescu 2004 și Ciongradi 2007.

⁶⁵ Müller, Schwaighofer, Benea, Piso, Diaconescu 1997, probele DR1, RO1, SU1.

⁶⁶ Stângă 1998, p. 57-58.

În ceea ce privește aspectul artistic al pieselor și aici sunt întâlnite artefacte de foarte bună factură dar majoritatea sunt creații mediocre. De pildă statueta reprezentându-l pe Iupiter sau baza de la grupul statuar dedicat lui Mercurius de la Drobeta, capul așa-zisei Fortuna descoperit la Romula și cel al lui Liber Pater de la Aquae și tot de aici fragmentul de la grupul statuar cel ilustra pe Hercule învingător al leului și taurului, capul lui Hercule de la Sucidava sau chiar mâna cu vas de la o statuie a lui Liber Pater descoperită la Slăveni, toate acestea sunt remarcabile din punct de vedere artistic și se ridică cu mult deasupra realizărilor de duzină. Toate acestea sunt, însă, importuri de la sud de Dunăre.

Însă majoritatea pieselor amintite mai sus sunt fragmente de la statui mari, cel mai probabil imagini de cult ale templelor ridicate în cinstea divinităților figurate. Se explică astfel nevoia comunității sau a unei categorii de adoratori să-și procure din import statuia reprezentativă a templului lor.

Cu toate acestea, la fel de importante din punct de vedere religios sunt și reprezentările artistice mediocre, redată uneori în piatră locală pe care trecerea timpului le-a urât și mai tare. Menționăm aici mai ales compozițiile dionisiace sau reliefurile care redau imaginea lui Hercule asupra cărora, meșterul local, neexperimentat și-a exersat imaginația, rezultând piese nu atât de reușite din punct de vedere artistic dar extrem de interesante din punct de vedere iconografic.

Relieful este, în general, preferat statuetei mai ales în cazul redării unor scene cu mai multe personaje, din cauza fragilității mai mari și a complexității celor din urmă⁶⁷. Astfel se explică de ce, în cea mai mare parte, scenele bacchice, cu multitudinea de personaje care-l însoțesc pe Liber Pater, apar pe plăci votive. De asemenea, chiar și atunci când se optează pentru reprezentarea unui grup statuar, personajele sunt legate prin porțiuni cruțate, pentru a asigura rezistența sculpturii, dând acesteia aspectul așa-zis traforat. Nu de puține ori, mai ales la nivelul capetelor, care sunt supuse primele ruperii, se păstrează fragmente de bare, indiciu că personajul făcea parte dintr-un grup statuar.

Imaginile, de cele mai multe ori, tind să fie statice din cauza că nu se folosește perspectiva directă. De remarcat, însă, sunt câteva cazuri, în care măiestria sculptorului transpare prin atenția absolută acordată detaliilor. De pildă, baza grupului statuar dedicat lui Mercurius, descoperit la Drobeta, unde au fost redată inclusiv unghiile de la picioarele zeului sau capul statuetei ce-l reprezenta pe Apollo, caz în care sculptorul, nu numai că a înfățișat cu multă sânguință fiecare trăsătură a feței, dar parcă a surprins și ceva din melancolia zeului.

În general, artefactele sculpturale nu ies din tiparele iconografice consacrate. Erau utilizate modele și caiete de modele însă sculptorii, fie ei locali sau de la sud de Dunăre, își puneau amprenta asupra creațiilor prin stângăcie, imposibilitatea de a reda corect proporțiile umane sau a detaliilor ceea ce trimite, evident, piesa spre mediocritate, dar, în același timp o scoate din canoanele monotone și o face interesantă și unică.

La o analiză mai atentă se observă elemente comune între mediul moesic și spațiul Daciei de sud ceea ce înseamnă o unitate stilistico-culturală facilitată de schimbul comercial și poate de deplasarea meșterilor itineranți.

Din punctul de vedere al divinității redată, pe primul loc, detașat, se află Liber Pater alături de personaje din alaiul său. Relieful pe piatră este suportul preferat de reprezentare a scenelor bacchice dar se întâlnesc și statuete ale zeului și câteva grupuri sculpturale. Este normal ca într-o zonă cum este sudul Olteniei, cu terenurile sale propice cultivării viței de vie, să se descopere numeroase dovezi ale practicării cultului lui Liber Pater. Cu siguranță acesta nu este singurul motiv, zeul fiind adorat de cei care preferă vinul dar și de cei care sunt atrași de veselia din cultul său.

La polul opus se află Minerva, Mercur, Venus și în directă legătură cu ea, Amor, aceste divinități fiind cel mai des redată sub forma statuetei de bronz și a reprezentărilor coroplastice. Statueta reprezentând-o pe Venus de la Drobeta nu este surprinzător că a fost descoperită într-un castru din motive lesne de înțeles legate în special de iconografie⁶⁸.

Analizând în paralel reprezentările figurate din piatră și cele din bronz sau lut se observă clar predilecția adoratorilor de a folosi un anumit tip de material pentru un anumit tip de divinități. Astfel, raportându-ne la piesele descoperite, în Dacia sud-carpatică au fost descoperite 11 statuete de bronz dedicate lui Mercurius față de doar două baze de marmură închinată zeului. De remarcat este faptul că aproape toate aceste artefacte provin din mediul urban – Drobeta și Romula – unde comerțul era activ iar negustorii îl adorau pe zeul ce le oferea protecție.

Venus se bucură, împreună cu Amor de circa 15 statuete din bronz și numeroase piese de coroplastică (statuete, plachete, tipare)⁶⁹ față de doar 6 monumente figurate din piatră. Cultul său este prezent în toate mediile fără excepție.

La polul opus se află Liber Pater și acoliții săi și Hercule. În cazul primului, cele trei statuete din bronz la care se mai adaugă două reprezentându-i pe Pan și Priap nu rivalizează nici pe departe cu numeroasele fragmente statuare sau de reliefuli descoperite în Dacia sud-carpatică indiferent de mediul de proveniență.

⁶⁷ Petolescu 1976, p. 297.

⁶⁸ Bărbulescu 2003, p. 139.

⁶⁹ Bondoc 2005a, Bondoc 2005b.

La fel Hercule se regăsește în spațiul amintit doar în două cazuri de statuete votive din bronz, reprezentările din piatră, mai ales cele din marmură, fiind mult mai numeroase.

În ceea ce privește aspectul artistic al pieselor și aici sunt întâlnite artefacte de foarte bună factură dar majoritatea sunt creații mediocre. Capul zeiței Cybele descoperit la Aquae, statueta lui Iupiter Dolichenus de la Amărăștii de Sus, statueta cu reprezentarea vulturului turmasgad de la Romula toate acestea sunt remarcabile din punct de vedere artistic și se ridică cu mult deasupra realizărilor de duzină. Folosirea dălții și a trepanului, cunoașterea anatomiei umane și punerea în practică urmând canoane grecești transpuse în scris de Vitruvius⁷⁰ toate coroborate cu marmura care nu este nici măcar de Bucova, trădează mâna unor meșteri experimentați, cel mai probabil din afara spațiului Daciei sudice.

Cu toate acestea, la fel de importante din punct de vedere religios sunt și sunt și reprezentările artistice mediocre, redată uneori în piatră locală pe care trecerea timpului le-a urât și mai tare. Ne referim aici la majoritatea reliefulor mithriace dar mai ales la relieful de mari dimensiuni cu reprezentarea zeilor Sabasios și Zbersoldos, despre care C. C. Petolescu afirma că datorită dimensiunilor trebuie să fi fost imaginea de cult dintr-un templu, chiar dacă este realizat cu mijloacele și în concordanță cu maniera simplistă a meșterilor locali⁷¹.

Din păcate grupul cultelor balcanice ocupă ultimul loc după cel al cultelor greco-romane și orientale. Acest aspect poate fi pus în legătură cu caracterul mai închis al acestor religii (de pildă, nici până acum nu avem certitudini ci doar supoziții în privința numelor).

Din punct de vedere artistic se remarcă preferința pentru reliefuli, existând extrem de puține fragmente statuare dedicate Cavalerului Trac. De asemenea, sunt utilizate în egală măsură, toate tipurile de materie primă: piatră, bronz și plumb.

Atelierele Daciei sud-carpatică, în special cele drobetane pentru care se pot face analize comparative de ordin stilistic au avut o predilecție pentru genul de reprezentare analizată mai sus. Produsele mediocre coroborate cu materia primă locală, nepretențioasă a dus la formarea unei cereri și pe piața drobetană și în jur. Fenomenul era unul generalizat la începutul provinciei, până la formarea unei generații de pietrari și sculptori.

În celelalte centre importante ale Olteniei s-a apelat aproape exclusiv la importuri pe toată durata provinciei. Locuitorii orașului Romula nu s-au mulțumit doar cu piesele din calcar de Vrața, produse în atelierul de la Oescus sau, poate, local, situat imediat dincolo de Dunăre, ci au recurs la importarea unor statui de marmură. Astfel, pot fi aici semnalate: o statuie funerară feminină, a cărei origine nu este certă, căci nu a beneficiat de o analiză a marmurei, apoi o mare statuie de cult reprezentând o divinitate de tip micro-asiatic, sculptată foarte probabil în marmură frigiană. Din vecinătatea Romulei, de la Sucidava, provine un cap al lui Hercules (iar de la Aquae unul aparținând lui Liber Pater, ambele sculptate în marmură de Proconnes (Marmara).

Cu siguranță artefactele de cult din marmură trebuie să fi jucat un rol deosebit în educarea gustului pentru estetic al comanditarilor, indiferent că era o persoană fizică, care vroia să depună o mică ofrandă zeului protector sau o comunitate care vroia statuia cea mai impunătoare și mai bine realizată pentru a fi piesa centrală a templului. În același timp piesele importate se converteau în modele imitate în atelierele locale.

Abrevieri

AO – Arhivele Olteniei, Craiova.

AMN – Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.

Apulum – Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba-Iulia.

CSIR XI – Corpus Signorum Imperii Romani, Italia Regio XI, Mediolanum – Comum I, Milano, 1979.

CA – Cercetări Arheologice, București.

Dacia – Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București, 1 (1924) – 12 (1948); N. S. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București, 1 (1957) și urm.

Drobeta – Drobeta, Drobeta Turnu-Severin.

JOAI – Jahreshften des Österreichischen Archäologischen Institutes, Viena.

Latomus – Latomus. Revue d'études latines, Bruxelles.

Litua – Litua, Târgu-Jiu.

Oltenia – Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova.

Sargetia – Sargetia. Acta Musei Devensis, Deva.

Starinar – Starinar, Belgrad.

TD – Thraco-Dacica, București.

Bibliografie

Bărbulescu 1977 – Mihai Bărbulescu, *Cultura lui Hercules în Dacia romană (I)*, în „AMN”, 14, 1977, p. 173-186.

⁷⁰ Vitruvius, III, 1, 2.

⁷¹ Petolescu 1976, p. 296.

- Bărbulescu 1978 – Mihai Bărbulescu, *Cultul lui Hercules în Dacia romană (II)*, în „AMN”, 15, 1978, p. 219-233.
- Bărbulescu 2003 – Bărbulescu Mihai, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2003.
- Bărcăcilă 1934 – Alexandru Bărcăcilă, *Monumente religioase ale Drubetei, cu noi descoperiri arheologice*, în „AO”, 13, 1934, p. 69-107.
- Berciu, Petolescu 1976 - I.Berciu, C. C. Petolescu, *Les cultes orientaux dans la Dacie Meridionale*, Leiden, 1976.
- Bondoc 2004 – Dorel Bondoc, *Inscripții și piese sculpturale romane*. Muzeul Olteniei Craiova, Craiova, 2004.
- Bondoc 2005a – Dorel Bondoc, *Tipare și figurine ceramice romane*. Muzeul Romanajului Caracal (Figurine ceramice romane de la Caracal), Craiova, 2005.
- Bondoc 2005b – Dorel Bondoc, *Figurine ceramice romane*. Muzeul Olteniei Craiova, Craiova, 2005
- Bondoc 2010 – Dorel Bondoc, *Cioroiu Nou. 100 descoperiri arheologice*, Craiova, 2010.
- Bordenache 1969 – Gabriella Bordenache, *Sculture grece e romane del Museo Nazionale di Antichità di Bucarest, I. Statue e relievi di culto elementi architettonici e decorativi*, Bucarest, 1969.
- Bodor 1977 – Andrei Bodor, *Aspecte ale artei romane din Dacia*, în „Studia. Historia”, 22/1, 1977, p. 20-27.
- Cantacuzino 1945-1947 – George Cantacuzino, *Antiquites inedites d'Oltenie*, în „Dacia”, 11-12, 1945-1947, p. 313-322.
- Crânguș 2005 – Mariana Crânguș, *Atelierele de piatrărie din sud-vestul Daciei romane*, teză de doctorat, Timișoara, 2005.
- Ciongradi 2007 – Carmen Ciongradi, *Grabmonuments und Sozialer Status in Oberdakien*, Cluj-Napoca, 2007.
- Davidescu 1980 – Mișu Davidescu, *Drobeta în sec. I-VI e.n.*, Craiova, 1980.
- Dautova – Ruševljan 1983 – Velika Dautova – Ruševljan, *Rimska kamena plastika u jugoslovenskom delu provincije donje Panonije*, Novi Sad, 1983.
- Diaconescu 2004 - Alexandru Diaconescu, *Statuaria majoră în Dacia romană*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 2004.
- Đurić, Davidović, Maver, Müller 2006 – Bojan Đurić, Jasmina Davidović, Andreja Maver, Harald W. Müller, *Stone use in roman towns. Resources, transport, products and clients. Case study Sirmium. First report*, în „Starinar”, LVI, 2006, p. 103-137.
- Đurić, Davidović, Maver, Rižnar 2007 – Bojan Đurić, Jasmina Davidović, Andreja Maver, Igor Rižnar, *Stone use in roman towns. Resources, transport, products and clients. Case study Sirmium. Second report*, în „Starinar”, LVII, 2007, p. 83-100.
- Hortopan 2009 – Dumitru Hortopan, *Exploatarea și prelucrarea pietrei în Dacia meridională în II-III p. Chr.*, în „Litua”, XII, 2009, p. 111-114.
- Marinoiu 2004 – Vasile Marinoiu, *Romanitatea în nordul Olteniei*, Târgu-Jiu, 2004.
- Marinoiu, Cămui 1986 – Vasile Marinoiu, Iulian Cămui, *Castrul roman de la Bumbesti-Jiu – Probleme de conservare-restaurare*, în „Litua”, 3, 1986, p. 138-155.
- Müller, Schwaighofer, Benea, Piso, Diaconescu 1997 – W. Harald Müller, Bernd Schwaighofer, Marcel Benea, Ioan Piso, Alexandru Diaconescu, *Provenance of marble objects from the Roman province of Dacia*, în „JOAI”, 66, 1997, p. 431-454.
- Müller, Schwaighofer, Benea, Piso, Diaconescu 2001 – W. Harald Müller, Bernd Schwaighofer, Marcel Benea, Ioan Piso, Alexandru Diaconescu, *Greek Marbles in the Roman Province of Dacia*, în „AIGPA”, 2001 p. 199-211.
- Petolescu 1976 - Constantin C. Petolescu, *Relieful votiv în Dacia romană*, în „CA”, 2, 1976, p. 287-302.
- Piso, Rusu 1977 – Ioan Piso, Adriana Rusu, *Un relief de la Sarmizegetusa cu reprezentarea lui Silvanus și a nouă Silvanae*, în „AMN”, XIV, 1977, p. 155-158.
- Popescu, Popescu 1995 – Cécile Popescu, Mihai Popescu, *Le culte de Liber Pater en Dacie romaine*, în „TD”, 16, 2, 1995, p. 227-235.
- Popilian 1971 – Gheorghe Popilian, *Thermele de la Slăveni*, în „Apulum”, 9, 1971, p. 627-641.
- Popilian 1980 – Gheorghe Popilian, *Un relief al lui Silvanus descoperit în Oltenia*, în „Oltenia”, 2, 1980, p. 109-112.
- Popilian, Vasilescu, Negru 1996 – Gh. Popilian, M. Vasilescu, M. Negru, *Romula Reșca. Com. Dobrosloveni, jud. Olt*, în „Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992”, Brăila, 1996.
- Stîngă 1998 – Ion Stîngă, *Viața economică la Drobeta în sec. II-IV p. Chr.*, București, 1998.
- Tudor 1965 – Dumitru Tudor, *Templul și statuetele romane de la Cioroiul Nou*, în „Omagiul lui Petre Constantinescu Iași”, București, 1965, p.109-115.
- Tudor 1966 – Dumitru Tudor, *Aquae, en Dacie Inferieure*, în „Latomus”, XXV, 4, 1966, p. 847-855.
- Tudor 1968 – Dumitru Tudor, *Romula*, București, 1968.
- Tudor 1969 - Dumitru Tudor, *Sucidava*, ed. a II-a, București, 1969.
- Tudor 1977 – Dumitru Tudor, *Zei Sabazios și Zbelsurdos la Drobeta*, în „Pontica”, X, 1977, p. 124.
- Tudor 1978 – Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, București, 1978.
- Țeposu-Marinescu, Pop 2000 – Lucia Țeposu-Marinescu, Constantin Pop, *Statuete de bronz din Dacia romană*, București, 2000.
- Wollmann 1973 – Volker Wollmann, *Cercetări privind carierele de piatră din Dacia romană*, în „Sargetia”, 10, 1973, p. 105-130.
- Wollmann 1996 – Volker Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1996.

SCURTE CONSIDERAȚII POLITICO-MILITARE PRIVIND INVAZIILE DACILOR LIBERI DIN ANII 155-158, DESFĂȘURATE LA GRANIȚA DE EST A DACIEI

Drd. Mihai Chiriac

Abstract. *Few short military and political considerations regarding the invasions of the free dacians from 155-158, dealt to the eastern frontier of the roman Dacia. First of all this article is concerned to present, using the history latin and greek ancient sources a general view of the invasions of the free dacians during the reign of the roman emperor Antoninus Pius (138-161). The present study is focused about the military expeditions organized by the free dacians in the second part of the reign of the emperor mentioned above. We hope that this work paper offered some answers to the impact that the free dacians invasions from 155-158 had to the eastern frontier of the roman Dacia.*

Cuvinte cheie: *Dacia romană, castru, batalie, eveniment militar, cimitir, sursă istorică, istoric, diplomă militară.*

Keywords: *Roman Dacia, roman fort, battle, military event, cemetery, history source, historian, military diploma.*

Domnia împăratului roman Antoninus Pius (138-161) este privită de cea mai mare parte a istoricilor și specialiștilor români și străini drept o perioadă de relativă pace, o epocă în care confruntările militare au reprezentat un fenomen cu totul marginal. Împăratul este prezentat în tradiția literară drept un pacifist care a menținut liniștea la frontiere pe tot parcursul domniei sale. Totuși, au loc și în această perioadă o serie de lupte în zonele de frontieră, rezolvate, de cele mai multe ori, de reprezentanții în provincii ai autorității imperiale¹.

În mod practic invaziile dacilor liberi din timpul lui Antoninus Pius au avut loc în două etape distincte din punct de vedere cronologic, și anume: prima etapă - în anii 143-145, în timpul guvernatorilor Moesiei Inferior Flavius Priscus², respectiv ai Moesiei Superior Q. Mustius Priscus³, iar a doua etapă între anii 155-158, interval cronologic în care guvernator al Moesiei Superior era M. Statius Priscus⁴. În cele ce urmează considerăm oportună o scurtă trecere în revistă a izvoarelor antice care vorbesc, de cele mai multe ori la modul general, despre conflictele purtate de armatele romane în timpul lui Antoninus Pius.

Sursa cea mai apropiată evenimentelor este una cu caracter retoric, aparținând lui Aelius Aristides. Opera se intitulează *Lauda Romei*, este datată în anul 144 și reprezintă un discurs laudativ fiind un elogiu al măreției și gloriei imperialismului roman, perceput ca fiind cea mai avansată formă a organizării umane din acea perioadă. În acest sens populațiile care se găsesc în afara frontierelor lumii romane sunt de compătimit, oratorul grec scotând în evidență securitatea granițelor. Iată textul integral al acestui fragment: „*Războaiele, odată întâmplare, nu mai sunt luate în seamă, ci mulțimea ascultă povestirea lor ca și cum ar fi niște legende. Iar dacă au izbucnit cumva pe meleagurile cele mai îndepărtate, precum este firesc într-o împărăție mare și nemăsurată, pricinuite de nebunia geților, de soarta cea nefericită a libienilor sau de sminteala celor din jurul Mării Roșii, care nu știu să se bucure de bunurile ce le stau la îndemână, aceste războaie trec cu totul neluate în seamă, repede, ca niște legende, și la fel și cele spuse despre ele*”⁵.

O altă sursă importantă pentru epoca împăratului Antoninus Pius a fost lucrarea lui Polyainos – *Stratagemata*. Scrisă la începutul domniei comune a lui Marcus Aurelius și Lucius Verus, cărora le este și dedicată, lucrarea cuprinde un număr de stratageme preluate din istorie, fără a avea însă o valoare deosebită. În cartea a VI-a a acestei lucrări apar și informațiile care ne suscită interesul. Iată textul integral: „*Vă închin și această carte a șasea a Stratagemelor, prea sacrilor împărați Antoninus și Verus, dorind să descriu multe și frumoase statageme ale virtuții voastre, care sunteți învingători în războaie. Căci prin putere și destin sunteți mai buni decât vechii strategii, îi întreceți pe toți prin priceperea și meșteșugul cu care ați dus multe războaie și mulți barbari, după ce v-ați afățuit bine cu tatăl vostru: maurii au fost învinși, britanii supuși, iar geții biruiți*”⁶. Polyainos amintește de luptele cu libienii (maurii), brigantii (campania generalului Q. Lollius Urbicus din anii 141-142) și dacii, sub aceeași formă întâlnită la Aelius Aristides.

O a treia sursă care amintește de luptele din prima etapă este a 12 carte a *Oracolelor Sibylline*, o colecție editată în mediul iudaic din Alexandria începând cu epoca lui Ptolemaios Philometor și ajunsă la Roma, unde a suferit o serie de schimbări și modificări ulterioare. Textul documentului antic este următorul: „*După acesta vor domni trei (Antoninii), al treilea multă vreme va domni (Marcus Aurelius), deținând puterea trei decade; dar iarăși, în prima unitate alt rege*

¹ Ruscu 2003, p. 116.

² Ruscu 2003, p. 118.

³ Doina Benea 2010, p. 157.

⁴ Marcus Statius Priscus Licinius Italicus a fost originar din nordul Italiei. Cariera sa cuprinde guvernarea Daciei Superior, Moesiei Superior, Britanniei și Capadociei. În timpul războiului partic va avea, alături de Avidius Casius, un rol însemnat în cadrul operațiunilor din acest conflict. Va cuceri Armenia și capitala Artaxata (162-163). Doina Benea 2010, p. 164; Piso 1993, p. 66-73; Ruscu 2003, p. 123-124.

⁵ Aelius Aristides, XXVI, 70; Ruscu 2003, p. 116.

⁶ Polyainos, *Stratagemata*, VI.; Ruscu 2003, p. 118-119.

(Antoninus Pius) va domni; după acesta va domni un altul, va fi conducător, ajungând la șapte decade (Lucius Verus); numele lor vor fi nobile, aceștia la rândul lor vor nimici oameni diferiți, pe britani, mauri, daci mari și arabi”⁷. De semnat ar fi faptul că, doar în această sursă apar dacii mari ca atacatori ai provinciei traianice, populație care a locuit în secolele II-III, în nordul Daciei, în Maramureș și Crișana.

Ultima sursă și cea mai tardivă este biografia lui Antoninus Pius din Historia Augusta, și anume Vita Pii, o operă de bună calitate după standardele HA, fiind cea care conține cel mai mare număr de date reale și cel mai redus număr de falsuri. Iată fragmentul care ne interesează în mod direct : „...cele mai multe războaie le-a dus prin generalii săi. Pe britani i-a învins prin generalul Lollius Urbicus ridicând, după ce a respins pe barbari, un alt zid de pământ de-a lungul graniței. Pe mauri i-a silit să ceară pace. Pe germani, pe daci și pe multe alte neamuri, ca și pe iudeii răsculați, i-a respins prin guvernatori și generali”⁸.

Atacurile care fac obiectul cercetării noastre au avut loc în a doua etapă a conflictelor cu dacii liberi, deci între anii 155-157/158⁹, iar operațiunile militare s-au încheiat cu succes în intervalul octombrie – decembrie 159¹⁰. Direcția de atac a dacilor liberi spre provincie a venit dinspre Moldova, având în vedere prezența unor depozite monetare și tezaure în partea de est a Daciei romane. Aceste tezaure monetare au apărut la Bereni¹¹ (un depozit monetar de 57 de monede din bronz – ultima monedă datând din anii 150-151, plus o fibulă, un inel și un fragment de brățară), la Cristești (o pușculiță cu 17 denari de la Domitian (81-96) la Antoninus Pius (138-161), ultima piesă fiind emisă în anul 152)¹², Sălașuri¹³ (tezaur imens de 3200 de denari republicani și imperiali având ultima monedă în anul 156), Sighișoara¹⁴ (dintr-un cimitir din apropierea localității au ieșit la iveală un număr de 77 de monede de la Traian la Antoninus Pius (41 de exemplare), ultima monedă nu depășește anul 156) și Vișea¹⁵. Mai mult decât atât s-a susținut, în unele cazuri, faptul că aria geografică în care au fost descoperite tezaurele ar putea indica direcția din care au venit atacurile. Dacă ținem cont de acest indiciu se poate susține că un posibil atac asupra Daciei a avut loc pe limesul nord-estic al provinciei, care nu beneficia încă de un sistem defensiv solid, urmând văile râurilor Târnava Mică și Târnava Mare. În sprijinul argumentației noastre pe teritoriul Moldovei sunt amintite mai multe depozite monetare, la Avra (jud. Vrancea)¹⁶, Benești (jud. Bacău)¹⁷ și Bozieni (jud. Neamț)¹⁸ care se încheie în timpul domniei lui Antoninus Pius, fără a putea preciza exact cărui eveniment îi pot fi atribuite, celui din 143 sau din 155. Un alt argument pentru acest eveniment militar îl reprezintă depozitul de vase din bronz și unelte agricole din fier asociate cu o monedă din timpul lui Antoninus Pius, descoperit în castrul de la Orheiul Bistriței (jud. Bistrița)¹⁹. Indirect, pentru aceasta pledează și diploma militară din 8 iulie 158²⁰, editată la Cristești în anul 1886, care atestă numele a șapte unități militare, și anume: o unitate neregulată (*vexilarii Africae et Mauretaniae Caesarensis et...Mauri Gentilibus*), trei cohorte: *cohors I Ubiorum* (Odorheiu Secuiesc), *I Thracum Sagittariorum* (sediul neprecizat) respectiv *III Hispanorum* (Inlăceni) și trei alae: *ala I Batavorum* (Razboieni), *ala I Hispanorum Campagonum* (Micia) și *ala I Gallorum et Bosporanorum* (Cristești).

În concluzie, atacurile dacilor liberi din anii 155-158 au afectat într-o anumită măsură granițele Daciei, dovadă în acest sens fiind atât tezaurele monetare îngropate mai ales în estul provinciei cât și măturile epigrafice care ne stau la dispoziție și care ne semnalează masive lăsări la vatră²¹. Dealtfel guvernatorul Statius Priscus se distinge printr-o serie de *măsuri populare* care nu fac altceva decât să evidențieze și mai mult importanța victoriilor armatelor romane obținute împotriva triburilor dacice. Printre aceste *măsuri populare* amintim: închinarea unui altar zeiței Victoria, în locul numit „Sub Cununi”, în apropiere de Grădiștea Muncelului, despre care M. Bărbulescu²² este de părere că reprezintă un monument onorific în memoria împlinirii a 50 de ani de la ocuparea Daciei și transformarea acesteia în provincie romană, refacerea termelor de la Ulpia, a amfiteatrelor de la Porolissum și Ulpia Traiana, la fel ca și edificarea unui apeduct la

⁷ Orac. Sibyll. XII, 176-181; Ruscu 2003, p. 120.

⁸ Historia Augusta, Vita Pii, 5,4.

⁹ Doina Benea 2010, p. 162-163.

¹⁰ Găzdac 2002, p. 57.

¹¹ Suci 2000, p. 26; Doina Benea 2010, p. 163.

¹² Protase, Zrenyi 1967, p. 461-467; Chițescu 1971, p. 403; Găzdac 2002, p. 57; Suci 2000, p. 34; Doina Benea 2010, p. 163.

¹³ Molnar, Winkler 1965, p. 269-294; Chițescu 1971, p. 403; Suci 2000, p. 52.; Găzdac 2002, p. 57; Doina Benea 2010, p. 155, 163.

¹⁴ Mitrea 1954, p. 480; Chițescu 1971, p. 403; Suci 2000, p. 53-54.; Găzdac 2002, p. 57

¹⁵ Mitrea 1954, p. 480; Chițescu 1971, p. 403; Suci 2000, p. 62; Doina Benea 2010, p. 163.

¹⁶ Mihăilescu-Bârliba 1980, p. 254; Doina Benea 2010, p. 163.

¹⁷ Mihăilescu-Bârliba 1980, p. 254; Doina Benea 2010, p. 163.

¹⁸ Mihăilescu-Bârliba 1980, p. 257; Doina Benea 2010, p. 163.

¹⁹ Gaiu 2005, p. 215-225; Doina Benea 2010, p. 163.

²⁰ IDR, I, 16.

²¹ Este vorba despre trei diplome militare, și anume: diploma de la Tibiscum din 13 decembrie 157, cea de la Domașnea din 27 septembrie 159 și diploma de la Cristești despre care am discutat pe scurt mai sus și care ne-a interesat în mod direct. (Doina Benea 2010, p. 164, Petolescu 2000, p. 306-307.)

²² Protase, Suceveanu 2001, p. 79, 80.

Apullum, reprezintă toate consecința reinstaurării păcii în Dacia²³. Totuși nu putem fi de acord, în lipsa unor argumente și mărturii edificatoare, cu ipoteza propusă de unii specialiști care consideră că evenimentele de la frontiera Daciei din anii 155-158 reprezintă un veritabil preludiu al războaielor marcomanice din anii 166-180, din timpul împăratului filozof Marcus Aurelius²⁴. Considerăm mai degrabă faptul că luptele din timpul lui Antoninus Pius, mai ales cele petrecute între anii 155-158, reprezintă niște simple confruntări militare, desfășurate în apropierea granițelor și care au avut un efect mai puternic asupra zonelor de frontieră. În acest sens ar trebui interpretate informațiile prezente în sursele epocii datorită, în primul rând, caracterului global, general al acestora, cât și descoperirile numismatice amintite mai sus. Mai mult decât atât trebuie reținut faptul că Antoninus Pius nu și-a luat niciodată titlul onorific și oficial de *Dacicus*, cum au procedat o serie de împărați romani care s-au evidențiat prin diferite victorii împotriva neamurilor dacice sau a altor seminții și neamuri barbare care au luptat alături de daci în conflictele acestora cu Imperiul Roman.

Bibliografie

Izvoare

Aelius Aristides – Aelii Aristidis Smyrnaei quae supersunt omnia, ed. B. Keil, vol. II, Berlin, 1898.
Polyainos - Polyani Strategicon libri octo, rec. E. Wolfrin, Leipzig, 1860.
Oracula Sibyllina – Die Oracula Sibyllina, bearbeitet von J. Geffcken, Leipzig, 1902.
Historia Augusta – Scriptores Historiae Augustae, ed. E. Hohl. Editio stereotypa correctior. Addenda et corrigenda adiecerunt. C. Samerger et W. Seyfarth, vol. I-II, Leipzig, 1965.

Lucrări de sinteză

Găzdac 2002 – C. Găzdac, Circulația monetară în Dacia și provinciile învecinate de la Traian la Constantin I, vol. I, Cluj-Napoca, 2002.
Mihăilescu – Bîrliba 1980 – V. Mihăilescu – Bîrliba, La monnaie romaine chez les daces orientaux, București 1980.
Petolescu 2000- C. C. Petolescu, Dacia și Imperiul Roman, București, 2000.
Piso 1993 – I. Piso, *Fasti Provinciae Daciae*, Cluj-Napoca, 1983.
Protase, Suceveanu 2001 – Istoria României, (volum editat de Academia Română), vol III, coord. D. Protase și A. Suceveanu, București, 2001.
Ruscu 2003 – Dan Ruscu, Provincia Dacia în istoriografia antică, Cluj – Napoca, 2003.
Suciu 2000 - V. Suciu, Tezaur monetare din Dacia romană și postromană, Cluj-Napoca, 2000.

Articole/ Studii publicate în reviste de specialitate

Doina Benea 2010 – Doina Benea, Despre războaiele cu dacii din timpul lui Antoninus Pius, în: *Studia Archaeologica et Historica in honorem magistri Dorin Alicu* (editat de Viorica Rusu – Bolindeț, Tudor Sălăgean și Rada Varga), Cluj-Napoca, 2010.
Chițescu 1971 – M. Chițescu, Tezaur monetare ascunse pe vremea lui Antoninus Pius în Dacia, în *SCIV*, 22, 1971, 1, p. 401-410.
Gaiu 2005 – C. Gaiu, Un depozit de antichități romane, *Marmația*, 8, 2005, p. 215-225.
Mitrea 1954 – B. Mitrea, Contribuții numismatice la cunoașterea luptei împotriva stăpânirii romane în Dacia, în: *SCIV*, 3-4, 1954, 5, p. 467-486.
Molnar, Winkler 1965 – I. Molnar, I. Winkler, Tezaurul de monede romane de la Sălașuri, în: *Acta MN*, II, 1965, p. 269-294.
Protase, Zrenyi 1967 – D. Protase, A. Zrenyi, O pușculiță cu denari romani imperiali de la Cristeștii de Mureș, în: *Acta MN*, IV, 1967, p. 461-467.

Abrevieri

Acta MN – Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca, I, 1964.
IDR – Inscriptiile Daciei Romane.
Marmația – Marmația. Revistă de Știință Istorică și Arheologică. Satu Mare.
SCIV – Studii și Cercetări de istorie veche, București.

²³ Protase, Suceveanu 2001, p. 80.

²⁴ Chițescu 1971, p. 407, D. Benea 2010, p. 168.

ACȚIUNI MILITARE BIZANTINE LA DUNĂREA DE JOS ÎN TIMPUL CONFLICTELOR CU BULGARIII DIN SECOLELE VII-VIII

Dr. Vasile Mărculeț

Résumé. *Des actions militaires byzantines au Bas-Danube pendant les conflits avec les Bulgares des VIIe-VIIe siècles.* La mise en place des Bulgares au Bas Danube, à Onglos, a attiré l'attention des autorités bulgares envers cette région. Pour éliminer la présence bulgare de la zone, les empereurs byzantins Constantin IV et Constantin VII ont organisé plusieurs expéditions militaires au Bas Danube. Des telles actions ont eu lieu pendant les années 679, 756 ou 760, 763, 767 et 774.

Cuvinte cheie: bulgari, Dunărea de Jos, Onglos/Oglos, Imperiul Bizantin, Constantin IV, Constantin VII.

Mots clés: Bulgares, Bas Danube, Onglos/Oglos, Empire Byzantin, Constantin IV, Constantin VII.

Protagonistii următorului „imperiu al stepei” la Dunărea de Jos, după cel avar, au fost protobulgarii. Presați de khazari, aflați în plină expansiune în stepele nord-pontice, protobulgarii s-au deplasat spre Dunăre prin deceniul șapte al secolului al VII-lea¹.

Noii sosiți nu reprezentau o etnie necunoscută pentru Bizanț. Încă din ultimul deceniu al secolului al V-lea, izvoarele istorice înregistrează, atât atacuri ale bulgarilor la Dunărea de Jos, cât și colaborări ale acestora cu Imperiul Romano-Bizantin, împotriva altor barbari. Adăugăm acestor contacte, posibila colonizare a unor grupuri de bulgari în Thracia de către împăratul Maurikios, prin 585, la care face referire cronicarul Mihail Syrianul².

La moartea lui Kubrat, stăpânirea asupra bulgarilor a fost împărțită între fiii acestuia. Dintre grupările bulgare, relatează Theophanes Confessor, cea condusă de Asparuch, micșorată considerabil „prin separarea de ceilalți” conaționali, „trecu peste fluviile Danapris (Nipru, n.n.) și Danastris (Nistru, n.n.) de la nord de Dunăre și ocupă Oglos-ul și se așează între acestea din urmă și celelalte două socotind că e un loc sigur și inexpugnabil din orice latură, căci avea în față mlaștini, iar din celelalte laturi era înconjurat de râuri și oferea multă siguranță împotriva dușmanilor”³. O informație asemănătoare privind așezarea protobulgarilor în Onglos ne oferă și patriarhul Nikephorus. Conform acestuia, Asparuch „a trecut peste râurile Danapris și Danastris și s-a oprit să locuiască lângă Istros, ocupând un loc pentru locuire, numit în limba lor Oglos, greu de atins și inacesibil pentru dușmani, deoarece avea în față un teren anevoios și plin de mlaștini, iar în spate stânci prăpăstioase ca niște ziduri mari și cu neputință de trecut”⁴. Făcând abstracție de invențiile de natură geografică ale Nikephorus, precum menționarea acelor „stânci prăpăstioase”, în realitate inexistente, constatăm similitudini izbitoare între relatările sale și cele ale lui Theophanes Confessor. În sfârșit, putem reține din șirul informațiilor privitoare la sosirea bulgarilor la Dunăre pe cele transmise de Mihail Syrianul, care relatează că Asparuch „trecu fluviul Tanais, în direcția Dunării” pentru a ajunge la „la hotarele romanilor”⁵.

Curând după așezarea în Onglos, între Imperiul Bizantin și bulgari se ajunge la conflict. Motivul este clar precizat de Theophanes Confessor, care relatează că bulgarii „năvălind în ținuturile din apropierea Dunării, pustiesc țara stăpânită acum de ei, dar aflată atunci sub oblăduirea creștinilor”⁶. Mult mai obscur, Nikephorus consemnează că neamul bulgarilor, stabilit lângă Dunăre „cutreiera ținuturile din preajma împărăției romane și încerca să le nimicească”⁷.

Pasajul menționat a stat la baza conturării unei alte controversă în istoriografie, și aceasta încă nerezolvată. Pe baza lui, unii istorici au identificat o stăpânire bizantină la nord de gurile Dunării, alții au văzut în el o stăpânire a Constantinopolului asupra Dobrogei.

Analizat cu atenție, pasajul din lucrarea lui Theophanes Confessor își relevă întreaga sa semnificație într-o manieră cât se poate de clară. Prin formula de țară „aflată sub oblăduirea creștinilor” la sosirea bulgarilor în Onglos și atacată repetat de aceștia, cronicarul bizantin desemnează teritoriile viitorului Khaganat Bulgar. La același Khaganat Bulgar se referă, de altfel, cronicarul prin formula „țară stăpânită de ei acum”, respectiv în momentul redactării cronicii.

În opinia noastră, relatările lui Theophanes Confessor și Nikephorus nu pot fi interpretate în sensul existenței certe a unei stăpâniri bizantine în spațiul danubiano-pontic. Formula „țară aflată sub oblăduirea creștinilor” poate avea în vedere un teritoriu aflat sub protectoratul mai mult sau mai puțin nominal al Imperiului Bizantin. După părerea noastră, formula se referă la Sclavinii sud-dunărene al căror teritoriu Constantinopolul pretindea că îl cesionase sclavinilor în

¹ Pohl 1988, p. 272.

² Michel le Syrien 1901, X, XXI.

³ Theophanis 1839, a. 6171.

⁴ Nicephorus 1837, 38-39.

⁵ Michel le Syrien 1901, X, XXI; Fiedler 2008, 152.

⁶ Theophanis 1839, a. 6171; Fiedler 2008, 153-154.

⁷ Nicephorus 1837, 38-39.

calitatea lor de *foederati* ai imperiului. În virtutea acestui artificiu, autoritățile bizantine percepeau Dunărea drept frontiera de nord a imperiului.

În calitatea lor de *foederati* ai Imperiului Bizantin, sclavinii stabiliți în sudul Dunării au primit, se pare, și o unele subvenții în bani din partea Constantinopolului. Afirmția noastră se poate explica, cel puțin parțial, prin descoperirea unor monede de aur și argint, emise de împărații Herakleios, în a doua parte a domniei, Constans II și Constantin IV⁸. Asemenea piese s-au descoperit în Istria-Sat (o monedă de aur datată în 674-681), la Niculițel (o monedă de argint emisă în 674-681), la Tulcea (o monedă de aur datată în 641-646), la Valea Teilor, județul Tulcea (două monede de argint emise în 641-646 și 668-673, provenind probabil dintr-un tezaur), într-o localitate necunoscută de pe teritoriul Dobrogei (o monedă de aur emisă în 661-663)⁹.

O serie de indicii conduc la concluzia că pe parcursul secolului al VII-lea, stăpânirea bizantină s-a conservat sau a revenit în anumite momente la gurile Dunării sau asupra unor centre urbane din spațiul danubiano-pontic. Deosebit de importante în confirmarea acestei teorii revine sigiliilor, în primul rând celor imperiale. Un sigiliu reprezentându-l pe împăratul Herakleios și fiul său Herakleios Constantin, datat puțin după 613 a fost descoperit la Constanța¹⁰. Un alt sigiliu, aparținându-i lui Constantin IV, datat prin 679-680, chiar până prin 685, a fost descoperit la Durostorum¹¹.

Sigiliile imperiale au însoțit, fără îndoială, scrisori adresate de împărați unor înalți funcționari imperiali din zonă. Ele permit presupunerea că în centrele urbane respective au funcționat structuri administrative sau militare bizantine.

Prezența bizantină la Dunărea de Jos este confirmată și de sigiliile unor demnitari sau comandanți militari, descoperite pe teritoriul Dobrogei. Reținem dintre acestea pe cele aparținându-le lui Leontius *a secretis* (secolele VI-VII), descoperit la Constanța¹², Neikias, *consul* (secolele VI-VII), descoperit la Noviodunum¹³, Theodosius *ex-prefect* (secolele VI-VII)¹⁴, Nikaias *stratelates* (secolele VI-VII)¹⁵, Theoktistos *stratelates* (secolul VII), descoperit la Silistra¹⁶, Petrus, *consul și patrikios* (secolul VII)¹⁷, Chrestus, *ex-eparh* (secolul VII)¹⁸, Petrus, *ex-consul și logothetis* (secolul VII-VIII)¹⁹.

Acțiunile ostile ale bulgarilor după așezarea lor în *Onglos* i-a adus în conflict cu Imperiul Bizantin. Pentru a pune capăt amenințării acestora în anul 679, împăratul Constantin IV a organizat o mare campanie împotriva lor, pe apă și pe uscat. Conform relatării lui Theophanes Confessor și Nikephorus, trupele terestre au înaintat în Thracia, iar flota imperială a avansat pe Dunăre²⁰. Însăși faptul ca trupele imperiale au tranzitat zonele Peninsulei Balcanice controlate de sclavini fără a întâmpina opoziția acestora reprezintă o altă confirmare a statutului de *foederati* ai imperiului deținut de slavi stabiliți în sudul Dunării.

Desfășurarea operațiunilor militare este puțin cunoscută, informațiile transmise de cronicarii bizantini fiind, în general, foarte sumare. Atât Theophanes Confessor, cât și patriarhul Nikephorus susțin că într-o primă fază, forțele imperiale au atacat *Onglos*-ul. În acest scop, relatează Theophanes Confessor, împăratul a blocat regiunea „rânduind trupele pedestre pe uscat între numitul *Onglos* și Dunăre, iar de-a lungul țărmlui din apropiere a pus în mișcare corăbiile”²¹. Ambii cronicari sunt de acord că bulgarii au refuzat o confruntare decisivă cu forțele imperiale retrăgându-se în întăriturile lor protejate de mlaștini, unde au rămas patru zile supravegheați de trupele imperiale²².

Campania care debuta sub auspicii favorabile avea să se încheie însă cu un dezastru. Suferind probabil de podagră, împăratul s-a deplasat la *Messembria* pentru tratament lăsând trupele să continue operațiunile militare împotriva bulgarilor. Plecarea sa, interpretată drept fugă, a fost urmată de retragerea dezordonată a trupelor de cavalerie, care, sub loviturile bulgarilor, au suferit pierderi considerabile. În urmărirea forțelor bizantine, bulgarii, relatează Nikephorus, „au trecut Dunărea și s-au îndreptat spre așa-zisa Varna, de lângă *Odessos* și spre interiorul continentului”, unde „văzând locuri întărite și apărute din toate părțile, între fluviu și ținuturi inaccesibile, ei s-au așezat acolo”²³. Regiunile ocupate de bulgari sunt mult mai clar delimitate de Theophanes Confessor, care consemnează că

⁸ Poenaru-Bordea, Donoiu 1983, p. 242-243.

⁹ Madgearu 1997, p. 145.

¹⁰ Barnea 1969, p. 29, nr. 14.

¹¹ Barnea 1981, p. 625-628.

¹² Barnea 1985, p. 241-242, nr. 6.

¹³ Barnea 1975, p. 160, nr. 2.

¹⁴ Barnea 1969, p. 28-29, nr. 15.

¹⁵ Barnea 1969, p. 29, nr. 16.

¹⁶ Barnea 1966, p. 279-280, nr. 2.

¹⁷ Barnea 1968, p. 556.

¹⁸ Barnea 1966, p. 281, nr. 4.

¹⁹ Barnea 1990, p. 316, nr. 2.

²⁰ Theophanis 1839, a. 6171; Nicephorus 1837, 39.

²¹ Theophanis 1839, a. 6171.

²² Theophanis 1839, a. 6171; Nicephorus 1837, 39.

²³ Nicephorus 1837, 40.

aceștia „au găsit locuri așezate în deplină siguranță și străjuite în spate de fluviul Dunărea, iar în față și în lături de strămtorile munților, de Marea Pontică și de neamurile învecinate ale sclavinilor, de așa-zisele șapte seminții”²⁴.

Pătrunderea și stabilirea bulgarilor în sudul Dunării de Jos a condus la constituirea în regiunile cuprinse între fluviu și Munții Balcani a unui nou centru de putere barbar: Khaganatul Bulgar. Asemenea Khaganatului Avar dinaintea lui, în faza sa de început Khaganatul Bulgar era lipsit de structuri administrative proprii, el constituindu-se ca o confederație de populații aflate sub hegemonia bulgarilor, cărora le plăteau tribut. În rândul populațiilor aflate intrate sub dominație bulgară se detașează, prin rolul lor, sclavinii din „cele șapte seminții”, pe care bulgarii i-au supus, dar la colaborarea cărora s-au văzut siliți să apeleze. Aceste realități sunt clar subliniate de cronicarii bizantini în operele lor. Spre exemplu, patriarhul Nikephorus consemnează că pe unii dintre sclavinii incluși în confederația lor, bulgarii i-au pus „să păzească locurile vecine cu avarii, iar pe alții pe cele din preajma romanilor”²⁵. Mult mai detaliat prezintă fenomenul Theophanes Confessor, care relatează ca „pe severieni i-au strămutat din fața strămtorii Veregavilor în părțile dinspre răsărit, iar în ținuturile dinspre miazăzi și apus în fața avarilor aveau înțelegere cu restul celor șapte seminții”²⁶.

Pe fondul succesului înregistrat, bulgarii și-au extins stăpânirile în Thracia în detrimentul Imperiului Bizantin. În imposibilitatea anihilării noii puteri barbare, împăratul Constantin IV s-a văzut silit „să încheie pace cu dânșii și se înțeleseră să le plătească un tribut anual”, scrie Theophanes Confessor²⁷, iar Nikephorus consemnează că „împăratul a fost nevoit să se înțeleagă cu ei și să le plătească tributari”²⁸. Actul Constantinopolului reprezenta însăși consacarea noii puteri din Peninsula Balcanică (681).

Situația teritoriilor de la Dunărea de Jos în secolul al VIII-lea stă sub incidența relațiilor bulgaro-bizantine. Sursele scrise păstrează o tăcere completă asupra evenimentelor petrecute în aceste regiuni până la mijlocul aceluiași secol. Descoperirile arheologice au relevat însă o pătrundere a monedei bizantine din primele două decenii ale secolului al VIII-lea în Dobrogea și Muntenia. Unii specialiști consideră pătrunderea monedei bizantine în regiunile menționate drept o încercare de revenire a Imperiului Bizantin la frontiera dunăreană, alții, în schimb, văd în acest fenomen doar o reluare a influenței bizantine în regiune²⁹. Pe cale arheologică a fost evidențiată, de asemenea, pătrunderea unui val de alani în Dobrogea prin anii '30-'40 ai secolului al VIII-lea, dislocați, se pare, de expansiunea khazară și de incursiunile arabe din regiunea Caucazului din deceniile 2-3 ale aceluiași secol³⁰.

În a doua jumătate a secolului al VIII-lea regiunile de la Dunărea de Jos reintră în atenția surselor literare bizantine. Contextul în care s-a produs acest lucru l-a reprezentat redevenirea lor teatru de război, odată cu trecerea Imperiului Bizantin la ofensivă împotriva bulgarilor, sub împăratul Constantin V (741-745). În cursul domniei sale, războinicul basileu a întreprins mai multe campanii împotriva bulgarilor, câteva dintre acestea având ca zonă de operații regiunea Dunării de Jos.

Ca răspuns la atacurile bulgarilor în Thracia, în anul 756 sau 760 – datarea acestei prime campanii rămâne incertă – Constantin V organizează o puternică ofensivă împotriva bulgarilor, pe apă și pe uscat. Forțele terestre, comandate de împărat, au pătruns în Thracia și în bătălia de la Markellai a provocat bulgarilor o severă înfrângere. Concomitent cu ofensiva terestră, o flotă formată din 500 de vase „a navigat prin Pontus Euxinus și a pătruns pe Istros”, atacând regiunile din nordul Bulgariei³¹. Și această componentă a campaniei a înregistrat succes. Soldații transportați cu ajutorul flotei, relatează în continuare patriarhul Nicephorus, „au incendiat locurile bulgarilor și au luat mulți prizonieri”³².

A doua campanie împotriva bulgarilor întreprinsă de Constantin V a avut loc în anul 763 și s-a dorit a fi răspunsul la pretențiile khaganului Teletz de sporire a tributului și la atacurile bulgarilor în Thracia. Campania a urmat același plan de desfășurare ca și precedenta. În vederea ducerii operațiunilor militare, relatează Nikephorus, împăratul a pregătit „până la opt sute de corăbii de transport” pe care le-a „umplut cu călăreți”, estimați la 9.600 de oameni, și le-a trimis „prin Pontus Euxinus până la Dunăre”³³. Împăratul, în fruntea unei a doua armate, a înaintat prin Thracia până la Anchialos, unde s-a ciocnit cu oastea khaganului Teletz, care avea ca aliați „și o mulțime de scalvini”³⁴. La 30 iunie, forțele imperiale au provocat bulgarilor o înfrângere devastatoare. Dezastrul militar a accelerat tendințele centrifuge din rândul păturii conducătoare bulgare. Rebeliunea unei părți a aristocrației bulgare l-a adus la putere pe khaganul Sabin,

²⁴ Theophanis 1839, a. 6171.

²⁵ Nicephorus 1837, 40.

²⁶ Theophanis 1839, a. 6171.

²⁷ Theophanis 1839, a. 6171.

²⁸ Nicephorus 1837, 40.

²⁹ Poenaru-Bordea, Donoiu 1983, p. 243; Custurea 1986, p. 274; Madgearu 1997, p. 28.

³⁰ Comșa 1979, p. 154-155; Madgearu 1997, p. 28.

³¹ Nicephorus 1837, 74-75; Theophanis 1839, a. 6251; Beševliev 1971, p. 7-9; Barnea 1971, p. 12; Primov 1978, p. 23-24.

³² Nicephorus 1837, 75; Theophanis 1839, a. 6251; Beševliev 1971, p. 7-9; Barnea 1971, p. 12; Primov 1978, p. 23-24.

³³ Nicephorus 1837, 77; Theophanis 1839, a. 6254; Beševliev 1971, p. 10; Barnea 1971, p. 12; Primov 1978, p. 25-26.

³⁴ Nicephorus 1837, 77-78; Theophanis 1839, a. 6254; Beševliev 1971, p. 10; Barnea 1971, p. 12; Primov 1978, p. 25-26.

exponentul unei facțiuni filo-bizantine (764). Acesta a încercat să încheie pace cu Imperiul Bizantin, dar acuzat de trădare, s-a văzut silit să părăsească tronul și să se refugieze la Constantinopol³⁵.

O a treia campanie întreprinsă de Constantin V împotriva bulgarilor la Dunărea de Jos s-a consumat în anul 767. Flota bizantină a înaintat pe Marea Neagră și pe Dunăre, probabil până la Durostorum, concomitent cu o ofensivă terestră a forțelor imperiale. Într-o confruntare care a avut loc undeva în nord-estul Bulgariei, khaganul Toktu a fost înfrânt și ucis. Rămășițele armatei sale scăpate din dezastru s-au refugiat „în pădurile fluviului Istros”, în zona de luncă a Dunării sau chiar în Balta Ialomiței³⁶.

Ultima campanie a împăratului Constantin V asupra căreia avem informații că ar fi vizat regiunea Dunării de Jos, fapt contestat de unii istorici, a avut loc în primăvara anului 774³⁷. În opoziție cu aceste opinii, Theophanes Confessor relatează în cronică sa că în mai 774, împăratul Constantin V a organizat o nouă campanie pe apă și pe uscat împotriva Bulgariei. Conform consemnării cronicarului bizantin, „o flotă de două mii de bărci”, sub comanda directă a împăratului, a fost pusă în mișcare „spre a pătrunde pe fluviul Dunărea”³⁸. Din relatarea cronicarului bizantin reiese că acțiunea întreprinsă pe Dunăre de împărat se dorea doar o diversivă menită să atragă forțele adverse în nordul Bulgariei, fapt care ar fi facilitat o ofensivă a forțelor imperiale din sud prin defileurile Munților Balcani, „în vreme ce bulgarii se aflau ocupați împotriva sa”³⁹.

Următoarele campanii ale Imperiului Bizantin împotriva Bulgariei, de la sfârșitul secolului al VIII-lea și de la începutul secolului al IX-lea, nu au mai afectat regiunea Dunării de Jos⁴⁰. Ascensiunea Bulgariei sub domniile khaganilor Kardam (777-803) și Krum (803-814), care profitând de destrămarea Khaganatului Avar au cucerit noi teritorii, au asigurat statului bulgar „dominația unică asupra Dunării de Jos” la începutul secolului al IX-lea⁴¹.

Bibliografie

- Barnea 1966 – Ion Barnea, „Noi sigilii bizantine de la Dunărea de Jos.” *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 17, 2 (1966).
- Barnea 1968 – „Perioada Dominatului (secolele IV-VII).” Radu Vulpe și Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II: *Romanii la Dunărea de Jos*, 369-556. București: Editura Academiei RSR, 1968.
- Barnea 1969 – Ion Barnea „Plombs byzantins de la Collection Michel C. Soutzo.” *Revue des Études Sud-Est Européennes*, VII, 1 (1969).
- Barnea 1971 – Ion Barnea, „Dobrogea între anii 681-971.” În Ion Barnea și Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III. *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos* (București: Editura Academiei RSR, 1971).
- Barnea 1975 – Ion Barnea, „Sigilii bizantine de la Noviodunum (II).” *Studii și Cercetări de Numismatică*, VI (1975).
- Barnea 1981 – Ion Barnea, „Sceau de Constantin IV empereur de Byzance, trouvé à Durostorum.” *Revue Roumaine d'Histoire*, XX, 4 (1981).
- Barnea 1985 – Ion Barnea, „Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (II).” *Pontica*, XVIII (1985).
- Barnea 1990 – Ion Barnea, „Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III).” *Pontica*, XXIII (1990).
- Beșevliev 1971 – Veselin Beșevliev, „Die Feldzüge des Kaisers Konstantin V gegen die Bulgaren.” *Études Balkaniques*, VII, 3 (1971).
- Comșa 1979 – Maria Comșa, „Ceramică alanică din sec. al VIII-lea descoperită în centrul Dobrogei.” *Pontica*, XII (1979).
- Custurea 1986 – Gabriel Custurea, „Unele aspecte privind penetrația monedei bizantine în Dobrogea în secolele VII-X.” *Pontica*, XIX (1986).
- Feiedler 2008 – Fiedler, Uwe. „Bulgars in the Lower Danube region. A survey of the archaeological evidence and of the state of current research.” În Florin Curta și Roman Kovalev, edit., *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*. Leiden-Boston: Brill, 2008: 151-236.
- Madgearu 1997 – a Al. Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*. București: Editura Universității din București, 1997.
- Michel le Syrien – Michel le Syrien Patriarce jacobite d'Antioche (1166-1199), *Chronique*. Éditée pour la première fois et traduit en français par J.-B. Chabot, tome II. Paris: Ernest Leroux Éditeur, 1901.
- Nicephorus 1837 – Nicephori Patriarchae Constantinopolitani, *Breviarium rerum post Mauricium gestarum*, recognovit Immanuel Bekkerus. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Paulus Silentarius, Georgius Pisida et Sanctus Nicephorus Constantinopolitanus. Bonnae: Impensis Ed. Weberi, MDCCCXXXVII.
- Ostrogorsky 1963 – Georg Ostrogorsky, *Geschichte des Byzantinischen Staates*. Byzantinisches Handbuch. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, MCMLXIII.

³⁵ Primov, p. 25-27.

³⁶ Nicephorus 1837, 79; Beșevliev 1971, p. 13-14; Primov 1978, p. 28.

³⁷ Beșevliev 1971, p. 15-17; Primov 1978, p. 32-35; Madgearu 1997, p. 29.

³⁸ Theophanis 1839, a. 6265.

³⁹ Theophanis 1839, a. 6265.

⁴⁰ Ostrogorsky 1963, p. 140-141; Beșevliev 1971, p. 15-17; Primov 1978, p. 32-40.

⁴¹ Madgearu 1997, p. 29.

- Poenaru-Bordea, Donoiu 1983 – Gheorghe Poenaru-Bordea și Ion Donoiu, „Contribuții la studiul pătrunderii monedelor bizantine în Dobrogea în secolele VII-X.” *Buletinul Societății Numismatice Române*, LXXV-LXXVI, 129-130 (1983), 242-243.
- Pohl 1988 – Walter Pohl, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n.Chr.* München: Verlag C.H. Beck, 1988.
- Primov 1978 – Borislav Primov, „Bulgaria in the Eighth Century. A General Outline.” *Byzantinobulgarica*, 5 (1978).
- Theophanis 1839 – Theophanis. *Chronographia*, ex recensione Ioannis Classeni, vol. I. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Bonnae: Impensis Ed. Weberi, MDCCCXXXIX; vezi și Theophanes. *The Chronicle*. An English translation of *anni mundi 6095-6305 (A.D. 602-813)*, with introduction by Harry Turtledove. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1982.

CÂTEVA ASPECTE PRIVIND ISTORICUL REALIZĂRII HĂRȚILOR DE NAVIGAȚIE

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru

Abstract: *Few aspects concerning the navigation maps history. In times when it wasn't yet clear the difference between territorial waters of a state and the international waters, the maritime cartography became a science. The maritime sovereignty pretext with the monopole of special routes and the commercial navigation control did not limit the circulation freedom and, with these, the development of instruments which were helping the navigation, especially the orientation instruments like nautical maps and the portolans. In opposite with terrestrial maps, which has a certain expression autonomy, the open sea cartography must be realized with common characteristics who can be conceived much easier in an universal language. The nautical maps were limited to present just the coast lines without a description of the terrestrial part. For the bottom of the sea presentation it was necessary to wait till the 17 century. Also, till this century the nautical maps were used exclusively like instrument of the approaching to the shore and for the landing.*

Cuvinte cheie: *roza vânturilor, portulan, navigație, Mediterana, Marea Neagră.*

Keywords: *the winds rose, portolan, navigation, the Mediterranean Sea, the Black Sea.*

În vremea când nu era, încă, afirmată cu claritate distincția dintre apele teritoriale ale unui stat și apele internaționale, cartografia maritimă a devenit o știință. Pretextele de suveranitate maritimă, cu monopolul anumitor rute și controlul navigației comerciale nu limitau libertatea circulației și cu aceasta, dezvoltarea instrumentelor care ajutau la efectuarea ei, mai ales a celor de orientare precum hărțile nautice și portulanele¹.

Spre deosebire de hărțile terestre, care aveau o certă autonomie de expresie, cartografia unei mări deschise tuturor presupunea caractere comune care se exprimau mult mai ușor într-un limbaj universal. Hărțile nautice se limitau la a trasa liniile coastelor fără a descrie și interiorul terestru, iar pentru reprezentarea fundului mării a trebuit să așteptăm până în secolul al XVII-lea². Și tot până în acest secol hărțile nautice de Ev Mediu, născute ca instrument de facilitare a apropierii și acostării la țărm, au fost folosite exclusiv³.

Până atunci, cu mici excepții, hărțile nautice au fost opera particularilor, ca și portulanele. Mărturiile cele mai vechi – *Carta Pisana*⁴ și *Il Compasso da navigare*⁵ – apar la sfârșitul secolului al XII-lea, iar din 1270 există prima atestare a folosirii unei hărți maritime pentru orientarea pe mare⁶.

Lipsa documentelor cartografice databile *cu certitudine* în perioade anterioare secolului al XIII-lea, nu înseamnă că înainte de această dată nu au existat hărți nautice. Probabil că nu au ajuns până la noi din cauza procesului de degradare provocat de folosirea ori din cauza perimării lor din punct de vedere tehnic și al apariției altora noi, mai moderne⁷.

Multe hărți au continuat să fie realizate de cine le folosea, dar confecționarea lor începe să devină tot mai mult o activitate a unor cartografi sau a atelierelor specializate. Potrivit organizării comerciale a timpului, hărțile erau făcute la comandă fapt ce nu excludea vânzarea lor încă înainte de a fi gata. În 1344, la Candia, un negustor a primit de la Veneția două *mapemondi* probabil pentru a le revinde.

Deja în primele decenii ale secolului al XIII-lea, în unele mari centre maritime precum Veneția, hărțile de navigație aveau piața lor cu produse de calitate variată, oferta pornea de la hărți de factură simplă destinate uzului practic în mare, cu busola, compasul, portulanul, sonda (pentru măsurarea adâncimii apei) și clepsidra la hărțile decorate bogat și figurate (cu multe imagini desenate) realizate pentru ambianțe de prestigiu. Cartografia cerea un public mai vast decât cel tradițional de marinari. În scurt timp s-a format și un limbaj comun de la jumătatea secolului al XIII-lea, începând să se distingă variate școli de cartografie⁸.

Discuțiile privitoare la originea hărților nautice continuă și astăzi. Specialiștii atribuie „inventarea” acestora unor popoare europene de pe coastele Atlanticului septentrional și catalanilor, alții le atribuie civilizației clasice mediteraneene

¹ Problema este tratată pe larg în Atanasiu 2008, capitolul: *Litoralul vestic al Mării Negre în portulanele italiene și catalane care descriu bazinul pontic.*

² Tucci 1997, p. 153.

³ Arbore Popescu 2003, p. 158.

⁴ Hartă anonimă care se prezintă ca un mozaic ce sintetizează experiențe nautice în diferite sectoare de navigație și care sugerează o lungă preioadă de realizare (Tucci 1997, p. 156).

⁵ Hartă cu autor anonim care, la rândul ei, desfășura un calup de cunoștințe de navigație și geografice reflecta o sumă de cunoștințe dobândite într-o perioadă lungă de timp (Tucci 1997, p. 156).

⁶ Tucci 1997, p. 153.

⁷ Arbore Popescu 2003, p. 159.

⁸ *Ibidem*, p. 156.

și italienilor. Cei care propun originea italiană se împart la rândul lor în adepți ai primatului genovez și aceia care îl iau în calcul pe cel pisan.

Freisleben⁹, pentru a lega originile hărților maritime de spațiul italian, l-a menționat ca inspirator al cartografiei medievale pe Frederic al II-lea, regele Siciliei, din dinastia Hohenstaufen, încoronat împărat la Roma în 1220; argumentele sale nu sunt extrem de convingătoare, el se referă la mecenatismul Casei Germane, subliniind că în cel mai vechi portulan *Compasso da navigare*, apăsarea Manfredonia, fondată de fiul natural al lui Fredric, Manfred, în jurul lui 1256; sunt evidențiate cele două localități Pisa și Genova, cu care Frederic era legat prin faptul că avea amirali pisani și genovezi în flota sa. Vrând să susțină italianitatea primului portulan, pentru Freisleben, Frederico al II-lea a fost probabil inspiratorul și comanditarul¹⁰.

Luând în calcul ipoteza unui primat cartografic catalan, culta și eclectică Casa de Hohenstaufen a dat oricum impulsul cartografiei și documentației nautice în general, fiind apropiată prin legături de sânge și de cultură cu Casa de Aragon. Chiar luând în calcul un început iberic sau italian, Freisleben atribuie oricum cartografiei catalane o origine germanică anterioară documentelor italiene și catalane. Pe de altă parte, cu un secol mai înainte, la Curtea siciliană a normandului Roger de Altavilla se afla și geograful arab Idrisi, autor al unei hărți a lumii ce urma modelele ptolemaice cu adnotări în limba arabă¹¹.

Publicarea recentă a unei lucrări de la sfârșitul secolului al XII-lea reunind deopotrivă o hartă maritimă și un portulan de Patrick Gautier Dalché pune sub semnul întrebării toate punctele de vedere rezumate mai sus. Documentul publicat de istoricul francez ilustrează faza de pionierat a cartografiei textul portulanului preluând pasaje întregi din autori antici¹².

În lipsa hărților nautice și a portulanelor, pentru o perioadă în Evul Mediu, problemele de orientare probabil că se bazau pe obișnuința unui anumit traseu de transport și pe „harta mentală” a piloților, dar e greu de crezut că nu aveau nici cel mai mic desen necesar în orientare.

Trei hărți nautice figurau în inventarul unei nave siciliene la 1294, deși trecute în listă ca *mappe mundi* care este un nume generic, trebuie să fi reprezentat diferite trasee ale Mediteranei, cele care interesau ruta și nu întreaga mare, în trei copii nu neapărat necesare. Hărți de sector folosite în navigațiile scurte cu o rază de acțiune limitată, dar în marele comerț trebuiau reprezentate spații mari, precum cel descris în *Carta Pisana* sau cel descris în *Compasso da navigare*.

La asemenea spații și la funcționalitatea lor în planul practic, aceste instrumente constituiau un bun cultural cu posibile atribute politice. Dacă harta nautică se limita la a reprezenta cu acuratețe desenul liniei costiere, portulanul dădea indicații chiar și pentru *pileggi*, adică pentru drumuri de navigație fără escale intermediare sau între maluri opuse și pentru legăturile între insule¹³.

Primele sisteme de reprezentare cartografică au fost rezultatul experienței transmise din generație în generație. „Hărțile” inițiale au fost realizate de populații primitive din Asia, Africa, America (indieni, azteci, eschimoși), care au lăsat o producție abundentă de astfel de desene rudimentare în care erau folosite cele mai diverse reprezentări pentru a marca particularitățile drumurilor terestre și chiar ale fenomenelor naturale¹⁴.

Un progres în activitatea cartografică s-a realizat odată cu intrarea în uzul curent al rozei vânturilor. Pământul era reprezentat în formă rotundă, având în centru un punct din care ieșea roza vânturilor, ale cărei direcții erau raportate la distanțele diferitelor puncte.

În secolul III d.Ch., Temostene, navigator, bun cunoscător al bazinului oriental al Mediteranei, a folosit o roză de 12 vânturi cu centrul în Rhodos, care cuprindea numeroase localități costiere, prevăzute cu distanțele lor. Era firesc ca acest tip de hartă să se răspândească și să apară și pentru coastele Ioniei în Marea Egee, cu numeroasele sale insule ale căror direcții puteau fi indicate cu un desen, și pentru cele mai îndepărtate colonii din Asia Mică și Marea Neagră. Cu aceste rudimentare încercări se poate considera că a început știința „cartografiei geografice”, în care folosirea rozei vânturilor a fost fundamentală, dovadă faptul că pe marginile primelor hărți erau notate numele vânturilor ce proveneau din anumite regiuni¹⁵.

Obișnuința realizării cartelor geografice bazate pe direcții și distanțe s-a transmis până în jurul secolului al XII-lea. Dar, o regăsim practică încă din secolul al VII-lea de „Anonimul din Ravenna” într-o operă geografică care descrie lumea. Totul este construit pe o mare roză a vânturilor de 24 de direcții, ce se „naște” din Ierusalim și divide orizontul în 24 de ore, din care 12 ore de zi și 12 ore de noapte. Același lucru îl regăsim în secolul al XII-lea în opera geografică și

⁹ Freisleben 1983, pp. 124-129 și 1984, pp. 194-199.

¹⁰ Presciuttini Bellezza 1989, p. 82.

¹¹ *Ibidem*, p. 83.

¹² Dalché 1995, *passim*.

¹³ Tucci 1997, p. 155.

¹⁴ Popescu-Spineni 1978, p. 107.

¹⁵ Popescu-Spineni 1937, p. 15.

cosmografică a scriitorului Zakaria, care folosește un mare mapamond circular, cu centrul la Mecca. Harta arabă a lui Mohammed al Idrisi, realizată în jurul lui 1150, la curtea regelui Roger al II-lea, indica multe distanțe maritime și este și ea construită pe uzul rozei vânturilor, în care este dispusă în înălțime direcția Sudului¹⁶.

Marii geografi ai Antichității au transmis descrieri ale acestor tipuri de hărți deja fondate pe folosirea metodelor proiective, în care se foloseau și coordonatele punctelor suprafeței terestre. Aceste coordonate erau „latitudinea” și „longitudinea”. Potrivit acestora, lumea se desfășura de la est la vest de-a lungul axei majore a Mediteranei și mai era și axa, mai limitată, de la nord la sud. Lungimea direcției majore era considerată longitudinea, iar direcția mică – latitudinea. O importanță deosebită a fost atribuită paralelei din Rhodos care era văzută ca o diafragmă¹⁷.

În timp ce în restul Europei se răspândea cu repeziciune uzul busolei magnetice, în Mediterana se năștea o nouă știință – cartografia nautică. De-a lungul secolelor de îndelungată activitate maritimă, au fost strânse de marinarii fenicieni, greci și romani, informații referitoare la poziții, direcții, distanțe ale coastelor mediteraneene, care erau raportate pe anticele *periple*. Dintre cele mai importante documente de acest gen, cităm: *Periplul lui Hanon* (secolul II î.Ch.), *Periplul lui Scylax din Carianda* (secolul IV) și, la sfârșitul secolului I d.Ch., *Periplul Mării Eritree*, care dădea o descriere limpede a porturilor Mării Roșii și a Yemen-ului. Un ultim periplu, datând probabil din vremea lui Augustus, a rămas în folosință până la sfârșitul secolului V d.Ch. Este vorba despre *Stadiasmos*, care dădea distanțele nu în zile și nopți, ci în stadii și era numit *Circumnavigarea Mării celei Mari*¹⁸. Numeroase sunt periplele¹⁹ care au supraviețuit în timp, în mod substanțial asemănătoare ca formă și conținut portulanelor medievale; cele mai vechi apar în secolul V î.C. dar au fost supuse corecturii succesive făcute în epoci diverse.

Grecesc este și *Stadimus*, păstrat la Biblioteca Națională din Madrid, atribuit secolelor IV sau V d.C., care descrie coastele Mediteranei și alte opere de acest gen din secolele IV – XII, ale erei creștine sunt grecești și pot fi considerate refaceri ale operelor precedente²⁰.

Informațiile date de periplele antice au fost transmise în Evul Mediu și au dus la constituirea primelor *portulane* și hărți nautice medievale. Anticii au compilat *periplele* și *itinerariile*, numeroase în vremea romanilor, în care erau descrise coastele mărilor însoțite de descrieri și reproduceri grafice²¹.

În ceea ce privește trecutul îndepărtat, nici o mărturie directă nu a rămas din documentele cartografice al căror început apare în cca. mileniul 3 î. C. în poemele homerice, până în secolul VIII î.C., pământul e reprezentat ca o farfurie rotundă înconjurată de fluviul Ocean în mijlocul căruia se afla Elysiion, locuința celor fericiți, în timp ce în centrul pământului se afla Olimpul, înconjurat de Grecia cu insulele ei. Conceptul unui centru sacru, propriu filozofilor orientale, a durat până la sfârșitul Evului Mediu cu o producție cartografică variată prin formă și conținut care a reflectat înclinații pentru cosmogonie și nu pentru reprezentările practice ale geografiei și navigației²².

Romanii, în schimb, aveau exigența de a face cadastrul teritoriilor cucerite dorindu-se cunoașterea exactă a dimensiunilor imperiului, fapt cerut de Marcus Vipsanius Agrippa, învingătorul de la Actium. Hartă realizată urma exemplul tipic al *itineraria picta*. Aceste *itineraria* răspundeau nevoii stringente a unei liste a locurilor de popas, când rețeaua drumurilor romane a ajuns la maxima sa dezvoltare, în epoca imperială. Unele *itineraria* sunt sub formă de cărți, cum este atestat și *Itinerarium Antonini*, unicul exemplu care ne-a rămas în această formă, condus de împăratul Caracalla; altele sunt descrieri comemorative ale voiajelor imperiale. Ele erau incizate pe cupe sau pe tăblițe de argilă. *Itineraria picta* sunt, în schimb, reprezentări grafice pentru uzul militar, un exemplu este dat de fragmentul unui scut care menționa localități din Marea Neagră; a doua mărturie vine de la cunoscuta *Tavola Peutingeriana*, probabil din secolul al XII-lea, copiată de un document cartografic din imperiul târziu – desenată pe un sul de pergament trunchiat, actualmente compus din 10 foi, proprii culturii romane.

Nu a rămas nici o mărturie a hărților maritime antice în afara menționării în *Geografia* lui Ptolemeu a unui presupus cartograf numit Martin din Tyr, în jurul lui 120 d.C. numele acestuia nu figurează în nici un text precedent iar Nordenskjöld își exprimă îndoiala ca acest personaj să fi existat, oricum el subliniază probabilitatea ca Ptolemeu să-și fi fondat opera pe documente cartografice precedente secolului al II-lea. Potrivit acestui autor a existat o tradiție

¹⁶ Cihodaru 1968, p. 219.

* *Longitudine*: Unghiul dintre primul meridian și meridianul unui punct dat sau arcul de Ecuator dintre cele două meridiane. Se măsoară de la primul meridian (meridianul zero) spre est sau vest până la 180°. *Longitudinea astronomică*: unghiul dintre meridianul zero și meridianul ceresc; *longitudinea geodezică / geografică*: unghiul dintre planul definit de axa lumii și normala la sferoid și planul primului meridian; se deduce din longitudinea astronomică corectată cu componenta longitudinală a abaterii / înclinării verticale; *longitudinea geomagnetică*: coordonată asemănătoare cu longitudinea, dar raportată la meridianele geomagnetice; *longitudinea fictivă*: longitudinea raportată la meridianele fictive. Multă vreme navigatorii nu au dispus de un procedeu științific de determinare a longitudinii. Aceasta a fost posibilă numai după inventarea cronometrului (Bejan coord. 2006).

¹⁷ Capasso 1994, pp. 11-12.

¹⁸ Capasso 1994, p. 21.

¹⁹ În ceea ce privește periplele se poate susține neîntrerupta lor tradiție milenară v. Presciuttini Bellezza 1989, p. 87.

²⁰ *Ibidem*, p. 87.

²¹ Popescu-Spineni 1938, p. 71.

²² Presciuttini Bellezza 1989, p. 83.

cartografică neîntreruptă și se poate observa că pentru secolele XIII-XVI, toate hărțile nautice imită același arhetip necunoscut de noi dar în mod sigur existent²³.

Marinarii din Evul Mediu și cei din timpurile moderne au realizat portulane în care au stocat informațiile anticelor periple datorită amplitudinii lor și a foarte corectelor indicații de direcții și distanțe. Din aceste portulane au derivat mult mai complexe hărți de navigație de mai târziu²⁴.

K. Kretschmer²⁵, susține teoria derivării hărților medievale din portulane, la rândul lor, acestea fiind derivate din *peripli* din epoca clasică. Navigația, aproape exclusiv costieră, pentru că lipseau instrumentele de orientare și de determinare a rutei, depindea de folosirea diurnă sau nocturnă a astrilor; unicul mod de orientare dat de experiența marinarilor sunt descrierile, în periple, ale particularității coastelor și, mai ales, ale indicațiilor distanțelor între diferitele puncte de orientare, care permiteau determinarea poziției relative a locului. La începutul Evului Mediu, traficul mediteraneean s-a intensificat sub impulsul dominației arabe înainte de instalarea dominației Republicilor maritime; dar navigația rămâne costieră, lungă și lentă, până la avântul busolei și al portulanului care (în sprijinul distanțelor, preciza și direcțiile) împreună cu harta nautică devin indispensabile. Harta găsește astfel, o funcțiune practică și continuă pe puntea de comandă; periplul, ca și portulanul, mai târziu, este în schimb instrumentul de consultat sub coverta navei, fapt care ar putea explica de ce s-au păstrat mai multe portulane decât hărți nautice²⁶.

Portulanul este o lucrare care conține o descriere a coastelor unde sunt indicate distanțele de la un port la altul, obstacolele și pericolele care ar fi putut periclita navigația în zona respectivă, precum și direcția vântului. Conceptul italian de hartă nautică *carta nautica* își găsește corespondent în englezescul *portolan chart*, sinonime în semnificație, dar și generatoare de certă confuzie semantică dacă se consideră faptul că hărțile nautice nu derivă din portulane²⁷.

Pentru siguranța navigației, harta nautică, era strâns legată de uzul busolei. Cum și când a fost introdusă busola în Mediterana nu este prea clar. Înaintea Evului Mediu se știe că a fost folosit de chinezi ca și în toată aria levantină, acul magnetic plutitor într-un mic recipient cu apă, perfecționat în zorii lui 1300, la Amalfi de către Flavio Gioia. A rămas total necunoscut în epocă fenomenul declinației magnetice; probabil că navigatorii atribuiă oscilațiile acului micilor erori ale instrumentelor de navigație. De aici a apărut o deviație de câteva grade pe toate hărțile fapt ce s-a perpetuat până la sfârșitul secolului al XVI-lea.

Directa derivare a hărților din portulane este confirmată printre altele de faptul că apare în mod evident pe hărți o „comprimare” a coastelor atlantice față de cele mediteraneene ce nu putea deriva din folosirea a două raporturi diverse de măsură maritimă, confirmată de verificarea cartometrică; se pot astfel distinge, o milă atlantică, lungă, egală cu mila romană de 1.480 de metri, și o milă mediteraneeană scurtă, de circa 1.270 metri, ce a dus la un *pes geometricus* folosit în secolul al XII-lea. Este vorba, e adevărat, de o măsură de distanță terestră dar raportul de 6 la 5 verificat între mila atlantică și cea mediteraneeană este egal cu cel găsit pe anticele periple între distanțele costiere și traseele de coastă dinspre mare, ceea ce arată că navigatorii antici foloseau două măsuri similare distincte.

Având în vedere că nu mai puțin de 7 secole au intervenit între ele, există și diferențe clare date de: schimbarea toponimelor, măsurarea distanțelor în mile dar și în stadi și introducerea - inovație semnificativă și determinantă – a indicațiilor de direcție; dar rămân cantonate în structura tradițională a transmiterii de date nautice recoltate în timp de navigatori. Interdependența dintre busolă și documentele nautice este și ea un argument²⁸.

Hărțile și portulanele au dovedit o extraordinară precizie în descrierea liniilor de coastă. La această considerație trebuie adăugată o alta, poate mai semnificativă, utilitatea practică a hărților fiind și aceea de a răspunde la anumite întrebări fundamentale ale navigației²⁹.

Poate fi menționat aici și *atlantul*³⁰ (a cărei apariție e ceva mai târzie³¹) și care era ca un atlas geografic din zilele noastre. Ca instrument indispensabil navigației, harta nautică era un bun ce trebuia păstrat cu grijă. Pergamentul a rămas în uz ca suport al desenului chiar și după răspândirea tehnicii tiparului. Pentru a evita deteriorarea unei suprafețe din pergament și pentru a fi mai ușor de manevrat, unii cartografi au preferat să secționeze o hartă în mai multe sectoare³².

²³ *Ibidem*, p. 83.

²⁴ Popescu-Spineni 1938, p. 71.

²⁵ Kretschmer 1909, *passim*.

²⁶ Presciuttini Bellezza 1989, p. 85.

²⁷ Arbore Popescu 2003, p. 158.

²⁸ Presciuttini Bellezza 1989, p. 87.

²⁹ Balletti și colab. 2003, p. 178.

³⁰ Numărul hărților nautice și a atlantelor de care se are cunoștință, elaborate între începutul secolului al XIV-lea și sfârșitul secolului al XV-lea, a fost evaluat la 180, iar în marea lor majoritate autorii acestora sunt italieni (Arbore Popescu 2003, p. 159).

³¹ Primul atlant cunoscut este cel din 1476 (este păstrat la Geneva, în Biblioteca Publică Universitară) și este realizat de Andrea Benincasa, fiul lui Grazioso Benincasa. Acestui atlant îi fuseseră lipite paginile cu hărți pe tăblițe de lemn. Ele puteau fi studiate de guvernanți sau studenți dar, în același timp, puteau fi un excelent instrument pentru navigație (Arbore Popescu 2003, p. 161).

³² Arbore Popescu 2003, p. 161.

Realizarea hărților nautice nu era bazată pe un principiu matematic ci, mai curând, pe pozițiile punctelor reprezentate determinate cu ajutorul direcțiilor și distanțelor. Predomina conceptul bazat pe folosirea rozei vânturilor. În aceste hărți, trasarea liniilor costiere arăta ca o masă hașurată; era vorba de planuri suprapuse de pătrate, adică mici roze de 8 vânturi. Lungimile laturilor pătratelor corespundeau unor valori particulare stabilite de o scară gradată pe care erau măsurate distanțele.

Caracteristica ce reiese din majoritatea hărților nautice medievale era oferită de dispunerea rozei vânturilor și de direcțiile care ieșeau din centrul acesteia. Ele erau trasate cu diferite culori, pentru a fi distinse de la prima vedere direcțiile principale. Busola, ca instrument ce indica direcția, a constituit fundamentul realizării și folosinței hărților de navigație³³.

În reprezentările de zone restrânse, o roză de 16 vânturi ocupa zona centrală³⁴ a hărții și, pe o circumferință descrisă în jurul centrului rozei, în punctele de întâlnire cu vânturile acesteia, erau amplasate centrele altor 16 roze de 32 de vânturi, ieșite din centru și lungindu-se după liniile drepte.

În hărțile generale, ce reprezentau zone foarte extinse, cartograful acoperea suprafața hărții cu două mari roze de câte 16 vânturi, centrate în două circumferințe care se atingeau. Pe fiecare dintre ele erau desenate alte 16 roze de 32 de vânturi. Astfel, suprapunând pe conturul costier sistemul rozelor cu direcții încrucișate, se oferea navigatorului posibilitatea determinării direcției rutei făcând joncțiunea cu punctul plecării, cu punctul de destinație și cu unghiul rutei. Astfel, era recomandat să se facă hărți cât mai mari pentru a se putea suprapune pe ele busole portative care se amplasau în centrul rozei desenate în zona unde se afla nava și să se poată orienta harta așa cum se procedează în zilele noastre cu hărțile topografice.

Orientând harta, pilotul putea măsura unghiul dintre direcția probei și vântul de nord, cunoscând valoarea acestuia se putea corecta prova navei pentru a se naviga în direcția dorită. Astfel, se rezolvau cu ajutorul unor simple operațiuni grafice, probleme fundamentale de navigație³⁵.

În hartă, desenul liniei de coastă este redat schematic cu mici arcuiri de diferite curbări, întrerupte de gurile fluviilor cu relevanță pentru navigație; profilul promontoriilor este accentuat și insulele mărite³⁶. Surprinde plăcut reușita cartografilor de a da o reprezentare cartografică geometrică corectă³⁷.

Desenul este policrom, vânturile principale erau reprezentate cu negru și galben, iar atunci când nu era trecut numele întreg al vântului era marcată doar inițiala acestuia sau simbolul, cele 8 vânturi secundare erau trecute cu verde sau turcuaz, iar celelalte cu roșu³⁸. Nu numai la vânturi culorile diverse aveau o funcțiune distinctivă: roșul cu care erau notate numeroase toponime, de exemplu, se referea nu atât la importanța politică a cetăților reprezentate cât mai cu seamă, la calitatea de debarcader și deci la interesul lor pentru navigatori. Revin reprezentările cronologice și legendare, figurarea orașelor, pericole costiere, precum și toate scrierile orientate în direcția navigației³⁹.

Geografia din teritoriu nu îi interesa pe autorii hărților nautice. În hărțile cele mai vechi ceea ce se regăsea în afara coastelor – fluvii, orașe ș.a. – era lăsat deoparte. Trasarea cursurilor fluviilor europene mai importante apare pentru prima dată în anul 1339, în harta lui Angelino Dulcert, prima care inserează Peninsula scandinavă și Marea Baltică într-o reprezentare care aproape că nu a suferit modificări în hărțile nautice ale altor autori până la începutul secolului al XVII-lea. Părțile reprezentate mai bine în hărți sunt, evident, coastele chiar dacă din motive practice nu au fost semnalate decât elementele geografice aflate de-a lungul coastelor, precum promontorii și înfrânduri⁴⁰.

Lipsește din lucrări orice fundament matematic referitor la coordonatele geografice, în timp ce constant și chiar caracteristic este desenul unei rețele de sisteme de roze, orientate după vânturile importante. Incertă este de fapt funcționalitatea acestor roze care nu țineau cont de declinarea magnetică și deci nu aveau ce vedea cu ajutorul busolei. E general prezentă scara distanțelor, având aceeași valoare pe toate hărțile, ceea ce Nordenkjöld a determinat aplicând metoda cartometrică: a luat în studiu mai multe exemplare cu un număr cert de distanțe. El îi atribuie lui „*miglio portolanico*” – cum definește cu un alt termen particular, unitatea de măsură a distanțelor pe portulanele „normale” – lungimea de 5.834 metri; se observă o apropiere a valorilor de așa-numita leghe maritimă iberică menționată în documentele spaniole de la 1600, el concluzionează atribuind catalanilor paternitatea portulanului „normal”⁴¹.

³³ Mota 1958, p. 129.

³⁴ Poziția centrală a rozei nu era, de fapt, obligatorie, ea putea fi amplasată la libera alegere a autorului hărții respective (Arbore Popescu 2003, p. 162).

³⁵ Popescu-Spineni 1937, p. 15.

³⁶ Tucci 1997, p. 156.

³⁷ Balletti și colab. 2003, p. 180.

³⁸ Arbore Popescu 2003, p. 161.

³⁹ Presciuttini Bellezza 1989, p. 87.

⁴⁰ Arbore Popescu 2003, p. 162.

⁴¹ Presciuttini Bellezza 1989, p. 87.

Cercetătorii au ajuns la concluzia că mulți cartografi au reprodus în mod evident modele vechi fără a mai ține chiar cont de evenimente care s-au petrecut între timp și au mai modificat informațiile prin schimbările de ordin toponimic sau geopolitic survenite între timp, în lume⁴².

În ceea ce privește datarea unui astfel de arhetip, Nordenkjöld spune că, la început, reprezentării Mării Mediterane i-au fost adăugate, în epoci succesive, Marea Neagră, apoi coastele atlantice, și, mai târziu, toponime ale regiunilor de interior cu menționări particulare ale intereselor geografice și politice. Arhetipul este, cu siguranță, anterior lui 1311, când genovezul Pietro Vesconte⁴³ a realizat prima hartă datată a Mării Mediterane parvenită la noi – un prim indiciu, determinant pentru Nordenkjöld, se află în *Arbor Scientiae* scris probabil la 1296 de eruditul catalan Ramòn Lull, care cita harta printre instrumentele navigatorului⁴⁴.

O dovadă a arhetipului o constituie redescoperirea *Geografie* lui Ptolemeu care a fost tradusă în latină de Angelo da Scarperia în jurul lui 1405 și în italiana vulgară de Gerolamo Ruscelli în a doua jumătate a lui 1500, a stimulat activitatea cartografică și dezvoltarea sa după principii matematice antice și a fost de un real folos pentru viitoarele progrese ale cartografiei⁴⁵.

Geographika Hyphegesis a lui Claudius Ptolemeu (90-168 d.C.) a fost pentru mai mult de un mileniu textul principal de referință pentru orice încercare de reconstruire a cartografiei, a imaginii teritoriului lumii cunoscute de oamenii de știință și de navigatorii creștini și musulmani. Proiectarea în lumea lui Ptolemeu însemna atât întoarcerea în Antichitate ca izvor al cunoașterii dar și ancorarea în prezent. În 1421, abatele Joseph Byrennios a expediat bisericii Santa Sofia din Constantinopol o copie testamentară în limba greacă a copiei manuscrise de secol XIII, tot în greacă, a *Geografie* lui Ptolemeu⁴⁶, însoțită de o carte despre circumnavigație a lui Dyonisios Periegesis, prevăzută cu 63 de hărți nautice de diferite dimensiuni, unele pe două pagini. Pe hărți sunt indicate elemente de referință introduse în cartografie de același Ptolemeu⁴⁷.

Chiar dacă antică, lucrarea marelui geograf a fost corectată acolo unde a fost cazul de erorile geografice îndreptate succesiv de noile descoperiri sau de observațiile astronomice. Alte ori, informațiile au fost luate brut fără a mai suferi nici o intervenție⁴⁸.

În ceea ce privește limba originală a portulanului „normal”, Nordenkjöld susține că aceasta era o hartă generală realizată pe schițe rudimentare făcute de navigatori de diverse naționalități, în diferite dialecte locale care s-au transformat în timp într-o specie de limbă liberă a autorului portulanului „normal”, cult și versat în limba latină, pe care Nordenkjöld îl identifică cu mai sus menționatul Ramòn Lull⁴⁹.

Portulanele, în schimb, nu au abandonat sectorul maritim și nici nu au trecut în teritoriul geografiei. Locul lor era la bordul navelor unde dădeau informații particulare despre indispensabilele puncte de referință pentru navigația costieră semnalând bancurile de nisip, stâncile, debarcaderele și, pe lângă aceasta, indicau distanțele și direcțiile de mers⁵⁰.

Dezbaterea asupra paternității realizării primelor hărți de navigație în Evul Mediu continuă și azi. Sunt mai multe teze: cea catalană, cea genoveză și cea pisană. Specialistul care propune teza catalană este A. E. Nordenskjöld⁵¹, care reconstruiește istoria navigației și deci și a cartografiei de la primele indicii până în secolul al XIV-lea, prin analiza documentelor nautice și cartografice medievale din care a publicat, la sfârșitul lui 1800, un repertoriu voluminos⁵².

Harta catalană se caracterizează prin abundența de elemente ornamentale. Acestea acopereau spațiile delimitate de liniile coastei cu figurarea orașului de pe sau din interiorul coastei, a fluviilor și a altor elemente geografice și simbolice ca personaje sacre, regi, elefanți, în timp ce hărțile italiene acordă o atenție mult mai mare informațiilor nautice⁵³.

⁴² Arbore Popescu 2003, p. 162.

⁴³ Se pare că Pietro Vesconte este prima persoană cunoscută care a exercitat profesiunea de cartograf sau cel puțin efectua o altă activitate conexasă cu cea maritimă. Odată cu el, cartografia începe să-și mai piardă din caracterul empiric, continuând să fie strâns legată de navigația costieră în slujba căreia se afla (Tucci 1997, p. 156).

⁴⁴ Presciuttini Bellezza 1989, p. 87.

⁴⁵ Balletti și colab. 2003, p. 178.

⁴⁶ La ordinele lui Mehmet al II-lea lucrarea a fost tradusă în arabă în 1465 de Giorgio Armirutzes de Trapezunt (Arbore Popescu 2003, p. 165).

⁴⁷ Arbore Popescu 2003, p. 165.

⁴⁸ Spaniolul Johannes de Villadestes a realizat o splendidă hartă a Mării Mediterane, Mării Negre și a Mării de Azov, a coastelor orientale ale Atlanticului și Balticii. Harta inscripționată și datată: „*Joh(anne)s de uiladestes me fecit in ciuitate Ma/Joricarium in anno domini MCCCCXXVIII*” semnalează orașe costiere importante precum și fortărețe din teritoriu, unele apar flancate de bandiere în culorile reale, în total 82, aparținând a 58 de state. Indicația care ne interesează pe noi este în greacă și este DAKIA, ea apare amplasată în mijlocul teritoriului delimitat, în manieră aproximativă, între cursul Dunării și al Tisei, preluată întocmai din interpretările renascentiste ale *Geografie* lui Ptolemeu (Arbore Popescu 2003, p. 165).

⁴⁹ Presciuttini Bellezza 1989, p. 87.

⁵⁰ Tucci 1997, p. 157.

⁵¹ Nordenkjöld 1897.

⁵² Presciuttini Bellezza 1989, p. 83.

⁵³ Tucci 1997, p. 156.

Susținătorii tezei primatului genovez sunt: Paolo Revelli⁵⁴, E. Gelcich⁵⁵, T. Bertelli⁵⁶. Vorbind de *Arbor Scientiae*, al lui Lull, unde se pomenește de *quomodo marinarii mesurant miliaria in mari*, se răspunde cu *chartam, compassum, acum et stellam maris*, Revelli consideră că *chartam* nu indică un document cartografic – acel portulan „normal” al lui Nordenskjöld care atribuie paternitatea acestuia lui Lull – ci mai degrabă, un text scris pe hârtie – pe care navigatorii notau distanțele efectuate în mare, potrivit semnificației obișnuite în epocă, când reprezentarea cartografică este încă definită ca *mappa mundi*. În același timp, prin *compassum* se poate înțelege portulan – dacă *charta* este harta nautică – sau însăși harta, potrivit etimologiei arabe, sau *compassum* este obiectul în sine dacă prin *charta* înțelegem foaia de hârtie cu adnotări. În timp ce *acus* poate indica numai acul magnetic, iar *stella maris* – care pentru unii este roza vânturilor – pentru Ravelli semnifică Steaua Polară care îi ghida pe navigatori⁵⁷.

Coroborând semnificația hârtiei cu adnotări, a compasului, a acului magnetic și a Stelei Polare, Rivelli susține că – departe de a fi părintele cartografiei nautice – Lull nu cunoștea nicidecum harta și portulanul complementar, el crede că de fapt, Genova a dat impulsul decisiv cartografiei maritime printr-o precisă reprezentare a Mării Mediterane și a Mării Negre, atunci când prin Tratatul de la Nymphaion, din 1261, i s-a asigurat penetrarea în Orientul Apropiat.

În favoarea unui primat italian vin și alte argumente, de pildă, cel mai vechi atlant nautic catalan este datat în 1375, adică după mai bine de un secol de intensă activitate cartografică italiană⁵⁸. Printre altele mai apar *Atlante Luxoro* al unui anonim identificat de unii cu Petro Vesconte, și, tot anonime, *Atlante Pinelli* și *Atlante Mediceo*.

Harta nautică de la 1339, pe care apare scris: *Hoc opus fecit Angelino Dulcert/año MCCCXXXVIII de mense augusti in civitate maiorcarum* – a fost considerat document catalan sau realizat de popoare nordatlantice. În 1887, a venit la lumină în Biblioteca Principilor Corsini la Florența, o hartă din 1325 a lui Angelino Dalorto (sau Dalorco), similară celei din 1339, al cărei autor putea fi tot el⁵⁹. Greșeala atribuirii originii catalane vine probabil și din faptul că harta lui Dulcert s-a aflat, ca și Atlantul⁶⁰ lui Carol al V-lea al Franței, printre documentele cartografice cele mai studiate, cuvintele *civitate maiorcarum* fiind multă vreme considerate ca o dovadă a originii autorului⁶¹.

Se pune problema de ce *civitate maiorcarum*, Alberto Magnaghi, susținătorul teoriei primatului genovez, are două explicații: ori cartograful, aflat în afara Genevei, a vrut să precizeze unde se afla, ori a dorit astfel să aducă un omagiu țării care l-a găzduit.

Italienitatea hărții lui Dulcert este, printre altele, confirmată și de uzul toponimelor pentru indicarea locurilor cu nume italiene sau ligure, indicațiile sunt în latină, limba universală folosită în mod obișnuit de cartografii italieni, în timp ce hărțile de certă realizare catalană sunt redactate în spaniolă⁶².

La experiența lui Vesconte și a lui Dalorto se adaugă cea a lui Marino Sanudo di Rivoalto, zis Torsello care în lucrarea sa *Liber secretorum fidelium crucis*, terminată în jurul lui 1321, a anexat unele hărți de navigație realizate de genezezi. Informațiile geografice, naturaliste, istorice și de altă natură conținute de textul lui Sanudo trebuiau, în intenția autorului, să servească la orientarea celor interesați în problema Locurilor Sfinte și în stimularea unei noi cruciate⁶³.

Originea pisană a cartografiei medievale și-a găsit susținătorul în Bacchisio R. Mozzo, cel care și-a fondat convingerile pe găsirea și analizarea unei ediții foarte vechi a *Compasso da Navigare* care constituie primul și fundamentalul portulan medieval al unui anonim italian. Acesta a fost tratat cu indiferență atât ca text fundamental al navigației medievale cât și ca măturie a nașterii prozei științifice vulgare și a fost atribuit inițial lui Giovanni d'Uzzano. Acesta, figură de referință în comerțul livornez de la 1400, a strâns într-un manual toate informațiile și cunoștințele care puteau fi necesare în activitatea comercială și a inclus și un portulan a cărui paternitate i-a fost atribuită atâta vreme.

⁵⁴ Revelli 1937.

⁵⁵ Gelcich 1890, p. 132.

⁵⁶ Bertelli 1900, p. 92.

⁵⁷ Trebuie menționat și faptul că în literatura de secol XIII, apăreau *charta* și *mappa*, cuvântul *charta* este pentru prima dată menționat pe harta nautică citată de Vesconte. Se poate spune că medievalul *compassum* părea să fie acceptat cu unicul sens de portulan și nu de instrument de măsurare (Presciuttini Bellezza 1989, p. 89).

⁵⁸ Intensa activitate cartografică italiană este atestată de ampla producție a lui Pietro Vesconte – genovez, Marino Sanudo – venețian, Perrino Vesconte – genovez, Angelino Dalorto – genovez, Giovanni (fra'Mauro) da Carignano – genovez, Francesco Pizigani – venețian, Nicolò de Combitis – venețian (Presciuttini Bellezza 1989, p. 87).

⁵⁹ Presciuttini Bellezza 1989, p. 87.

⁶⁰ Realizată probabil în jurul lui 1375, pentru Carol al V-lea (1364-1380), se pare de Abraham (Jafudà) Cresques, atlantul (păstrat la Paris la Biblioteca Națională a Franței) este compus din 6 tăblii pe care sunt lipite față-verso, 12 foi. În textul introductiv se precizează că pământul este de formă sferică. În ultimele 4 tăblii este prezentată lumea locuită (Asia, Europa, Africa). Una din tăblii încadra bazinul Mării Mediterane (până la extremitatea occidentală a Sardiniei), cu Marea Neagră și Marea de Azov, înglobând Asia Mică, teritoriile de la Dunăre la Marea Baltică și a celor vest-pontice, Africa nord-orientală de la deșertul Libiei la Marea Roșie. Reprezentarea Mediteranei are toate caracteristicile unei hărți maritime iar felul în care tratează problemele este asemănător hărții nautice din 1339 a lui Dulcert, chiar și numele vânturilor sunt scrise în același mod (Arbore Popescu 2003, p. 160).

⁶¹ Arbore Popescu 2003, p. 160.

⁶² Presciuttini Bellezza 1989, p. 90.

⁶³ Arbore Popescu 2003, p. 159.

După ce a confruntat diferite ediții manuscrise ale aceluiași portulan, atribuite unor autori diverși, Mozzo ajunge la concluzia că este vorba de același text anterior lui 1300, care constituie arhetipul portulanului reprodus fără modificări substanțiale până în secolul al XVI-lea.

Dezaproband deci ipoteza catalană a lui Nordenskjöld, ca și continuitatea portulanică clasico-medievală, susținută de Kretschmer, Mozzo identifică arhetipul în prima ediție a *Compasso da Navigare*, al cărui text analizat de el, menționat cu numele de *Codice Hamilton 396*, datat 1296, constituie versiunea cea mai veche. El susține că documentul original trebuie să fie anterior cu câteva decenii lui *Codice* bazându-se pe câteva observații asupra formei și conținutului textului: repetițiile, corecturile și contradicțiile din *Codice* duc cu gândul că cel care l-a realizat a vrut să unifice niște texte diferite fără a avea experiența nautică necesară, în timp ce anumite localități ajută să se restrângă cronologic ipoteza datării textului cel mai vechi⁶⁴.

Mozzo afirmă că textul lui *Compasso* apare la mijlocul secolului al XIII-lea. El mai insistă pe mărturia indirectă a primatului cartografic italian oferit de termenul *compass* care, în accepțiunea sa de hartă nautică, apare în literatură la începutul anilor 1300; termenul *kumbâs* fiind menționat de arabul Ibn Khaldun (cca 1332-1377) care a scris în *Prolegomeni storici* că „toate țările [mediteraneene] se găsesc scrise pe o foaie...pe care navigatorii o numesc kumbâs...Tot ceea ce lipsește ca mare [Oceanul] înseamnă că marinarii nu mergeau acolo”. Dacă Ibn Khaldun ar fi avut înaintea sa o hartă contemporană nu ar fi putut afirma că în Atlantic nu se naviga; deci este probabil că el se referea la o hartă din secolul precedent care confirmă la rândul ei existența hărților nautice mediteraneene mai vechi.

Mozzo demonstrează mai apoi, interdependența dintre *Compasso da Navigare* și arhetipul cartografic – din care *Carta Pisana* și derivațiile sale succesive – în anumite părți distincte dar complementare constituie o unică operă nautică.

Așa cum portulanul ignoră toate informațiile de natură politică și comercială care se aflau în periple, în același fel, *Carta Pisana* – și deci arhetipul cartografic – se limitează doar la reprezentarea liniei de coastă, neglijând orice descriere geografică internă. Semnificativ este faptul că toponimele sunt orientate pe hartă după aceeași ordine care figura pe portulan – de la Occident spre Orient (de la apus spre răsărit) – dar nu mai puțin adevărat este faptul că pe coastele orientale ale insulelor acestea sunt scrise după sensul navigației costiere⁶⁵.

Fie că e portulan, fie că e hartă nautică sunt indicate direcțiile după roze de 16 sau 32 de vânturi, acestea, în general se limitează la a descrie Marea Mediterană cu mențiunea că o atenție anume părea să fie acordată coastelor Toscanei și Sardiniei unde interesele pisane au prevalat pentru tot secolul al XIII-lea; dacă autorul arhetipurilor a fost un genovez, nu a trasat zona Mării Negre unde dominau în secolul respectiv ceea ce e greu de conceput⁶⁶.

Precizia sa matematică și de navigație o leagă cu școala toscană a lui Leonardo Pisano Fibonacci și a lui Campano da Novara, elevul său. Copia arhetipului demonstrează oarecare cunoștințe geo-trigonometrice capabile să calculeze erorile rutei în funcție de vânt, existând se pare și o corespondență între unitatea de măsură medie a hărților medievale și un *milliarum geometricum* atestat de Campagno da Novara.

Un alt argument în favoarea ipotezei sale este dat de Mozzo prin repetarea din *Compasso* în *Carta Pisana* a anumitor toponime care dispar sau se modifică în hărțile din epoca următoare: de exemplu localitatea San Remo este menționată ca *San Ramolo*, fapt ce s-a schimbat în epocile succesive. Se pare că această compilație a lui *Compasso* s-a terminat undeva în jurul lui 1250, iar *Carta Pisana* undeva la sfârșitul secolului al XIII-lea⁶⁷.

În *Carta Pisana* sunt reprezentate coasta atlantică a Europei, Anglia meridională, Mediterana și o parte a Mării Negre care compuneau de fapt, spațiul maritim al republicilor negustorești maritime italiene, după ce galerele genoveze au stabilit o legătură cu Canalul Mânecii și cu Marea Nordului cel puțin începând din 1277.

Se observă până și în lucrările mai vechi o redactare a hărților pe baza cunoștințelor acumulate în timpuri mai vechi. *Il Compasso da navigare* arată o bogăție de date care era dificil să fi fost rezultatul unei acumulări directe, strânsă într-un timp atât de scurt. Deși este o operă nouă, cu o structură organică, varietatea datelor și a vocabularului vulgar și plin de regionalisme, duc la ideea că în afara observațiilor personale, anumite părți ale lucrării reproduc materiale de amploare mai mică realizate în epoci anterioare. Confirmă această teorie chiar și omisiunea sau repetarea anumitor trasee de coastă.

Considerații similare se pot face și pentru *Carta pisana*. O reproducere corectă a unui spațiu vast trebuia să fie greu de realizat în contextul navigației de secol XII, fracționat în sectoare diferite. Cine l-a realizat a făcut o operă originală dar s-a inspirat, cu siguranță, din realizări cartografice mai vechi⁶⁸. Punctele de vedere susținute de Mozzo par

⁶⁴ Presciuttini Bellezza 1989, p. 91.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 92.

⁶⁶ Balletti și colab. 2003, p. 179.

⁶⁷ Presciuttini Bellezza 1989, p. 93.

⁶⁸ Tucci 1997, p. 154.

să fie confirmate de publicarea unei hărți și a unui portulan al Mediteranei datând de la sfârșitul secolului al XII-lea, editorul – Patrick Gautier Dalché – opinând la rândul său că ar putea fi opera matematicianului Leonardo Fibonacci⁶⁹.

Dacă în secolul al XIV-lea, genovezii, aveau rolul foarte important în realizarea hărților de navigație în Mediterana, în secolul al XV-lea, primatul e cedat venețienilor. Nu mult mai târziu va deveni evident procesul de internaționalizare al atelierelor unde se confecționau hărțile de navigație acestea devenind chiar o afacere de familie așa cum a fost cazul familiilor de cartografi: Benincasa (Genova, Roma, Veneția, secolul XV), Freducci (Ancona, secolul XVI), Olives (Messina, secolul XVII) ș.a.⁷⁰ Una din primele hărți nautice venețiene care redau Marea Mediterană, Marea Neagră și Marea de Azov este cea elaborată de Francesco de Cesanis în 1421, inscripționată și datată „*Franciscus de cesanis de Veneciis fecit in anno Domini MCCCCXX*”. Și aceasta este o hartă provenită dintr-un arhetip⁷¹. Dacă ținem cont de densitatea toponimelor prezente pe coastele mărilor menționate mai sus se poate deduce că acestea au fost familiare navigatorilor venețieni și erau popasuri pe rutele lor de navigație de foarte multă vreme⁷².

Din nefericire, numărul hărților nautice medievale care ne-au parvenit este deosebit de mic dacă ținem seama de vasta producție a acestora. Realizate pe materiale ușor deteriorabile (cum era, de exemplu, pergamentul), mânuite neglijent la bordul navelor, ele au dispărut ori s-au pierdut în naufragii, bătălii navale ș.a.⁷³. Toate caracteristicile formale sunt comune la exemplarele cunoscute: în general hărțile erau desenate pe pergament⁷⁴, de multe ori pe o singură piele, se păstrau înfășurate, uneori erau realizate pe mai multe foi de dimensiuni reduse lipite pe un suport și legate ca paginile unui *atlante*⁷⁵.

Vechile hărți nautice care s-au păstrat au fost realizate pentru diverse scopuri, de la uzul practic la bordul navelor (dar acestea au rezistat în timp cel mai greu)⁷⁶, până la hărți confecționate din motiv pur decorativ, pentru familii aristocrate și pentru congregații religioase care doreau să le aibă în posesie pentru că, în epocă, erau considerate adevărate opere de artă. Acestea erau realizate de aceiași cartografi care le făceau și pe cele de navigație. De altfel, hărțile de colecție erau identice cu cele nautice din punctul de vedere al însemnărilor legate de navigație, dar la cele dintâi erau adăugate numeroase elemente decorative⁷⁷, cu care se umpleau spațiile goale (de uscat), erau folosite simboluri religioase și anumite desene pentru reprezentări de orașe, fluvii, lacuri, animale, noțiuni abstracte care lipseau din hărțile rezervate exclusiv navigației⁷⁸.

Hărțile puteau ajunge la dimensiuni impresionante ceea ce nu înseamnă neapărat că nu puteau fi folosite de navigatori. Harta din 1455 a lui Bartolomeo Pareto care contura Mediterana și coastele occidentale ale Africii (aflată la Roma, Biblioteca Națională), măsura 148x70 cm, iar harta lui Francesco de Cesanis, despre care am vorbit anterior, măsura 580x960 mm. Hărțile de astfel de dimensiuni erau păstrate într-un cilindru numit *umbilicus*⁷⁹.

Odată cu dezvoltarea navigației oceanice, în secolele XV – XVI, și în cartografia nautică s-a simțit nevoia de inovație și progres. Defectele și insuficiențele vechilor hărți portuare medievale încep să devină tot mai grave; s-au impus astfel alte tipuri de hărți nautice în care să se țină cont de curbele pământului și care să facă posibilă aflarea punctului unde se află nava în funcție de latitudine și longitudine, cum o făcuseră deja pentru punctele de pe pământ, geografii antici, a căror operă se va readuce la lumină datorită reîntoarcerii la cultura clasică adoptată de Renaștere. În timp ce astronomii au intensificat studiul mișcării astrilor încercând să rezolve problemele noii navigații astronomice, printre care era fundamental cel al determinării coordonatelor navelor în mare deschisă, geografii și cartografii s-au întors la hărțile nautice pentru a le corela și adapta la noile nevoi de navigație și ale geografiei⁸⁰.

Oceanul și navigația în adâncime au pus probleme noi cartografiei renascentiste și voiajelor de descoperiri geografice. Odată cu trecerea de la navigația costieră la cea oceanică sau în mare adâncă s-a schimbat sistemul de orientare, s-au schimbat instrumentele de observație. Harta nautică tradițională nu mai era de nici o utilitate⁸¹.

⁶⁹ Capasso 1994, p. 4.

⁷⁰ Arbore Popescu 2003, p. 160.

⁷¹ Nordenkjöld 1897, p. 52.

⁷² Arbore Popescu 2003, p. 160.

⁷³ Capasso 1994, p. 23.

⁷⁴ Arbore Popescu 2003, p. 161.

⁷⁵ Presciuttini Bellezza 1989, p. 83.

⁷⁶ Capasso 1994, p. 23.

⁷⁷ Arbore Popescu 2003, p. 162.

⁷⁸ Capasso 1994, p. 23.

⁷⁹ Arbore Popescu 2003, p. 161.

⁸⁰ Balletti și colab. 2003, p. 178.

⁸¹ Tucci 1997, p. 157.

Bibliografie

- Arbore Popescu 2003 - Grigore Arbore Popescu, *La cartografia in uso a Venezia tra XIV-XVII secolo e la conoscenza dell'area del Danubio Inferiore e del Mar Nero*, în *Dall'Adriatico al Mar Nero: Veneziani e Romeni, tracciati di storie comuni*, a cura di G. A. Popescu, Roma, 2003;
- Atanasiu 2008 - Andreea Atanasiu, *Veneția și Genova în Marea Neagră. Nave și navigație, 1204-1453*, Brăila, 2008;
- Balletti și colab. 2003 - Catarina Balletti, Francesco Guerra, *Il sistema proiettivo delle carte nautiche del bacino del Mediterraneo e del Mar Nero*, în *Dall'Adriatico al Mar Nero: Veneziani e Romeni, tracciati di storie comuni*, a cura di G. Arbore Popescu, Roma, 2003;
- Bejan coord. 2006 – Comandor (r) Anton Bejan coord., *Dicționar enciclopedic de marină*, București, 2006;
- Bertelli 1900 - T. Bertelli, *Appunti storici intorno all'uso topografico e astronomico della bussola*, în „Rivista Geografica Italiana”, VII, 1900;
- Capasso 1994 - Ideale Capasso, *Storia della nautica*, Genova, 1994;
- Cihodaru 1968 - C. Cihodaru, *Litoralul de de apus al Mării Negre și cursul inferior al Dunării în cartografia medievală (sec. XII-XIV)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, XXI, 1968, 2;
- Dalché 1995 - Patrick Gautier Dalché, *Carte marine et portulan au XIIe siècle. Le Liber de Existencia Riveriarum et forma maris nostri Mediterranei (Pise, circa 1200)*, Roma, 1995;
- Freisleben 1983 - H. C. Freisleben, *The Origin of Portolan Charts*, „The Journal of Navigation”, vol. 36, 1983, 1;
- Freisleben 1984 - H. C. Freisleben, *The Origin of Portolan Charts*, „The Journal of Navigation”, vol. 37, 1984, 2;
- Gelcich 1890 - E. Gelcich, *L'infanzia della scienza nautica*, în „Rivista Maritima”, 1890, nr. 7-8;
- Kretschmer 1909 - K. Kretschmer, *Die italienischen Portolane des Mittelalters: ein Beitrag zur Geschichte der Kartographie und Nautik*, Berlin, 1909;
- Mota 1958 - Avelino Teixeira da Mota, *L'art de naviguer en Méditerranée du XIIIe au XIVe siècle et la création de la navigation astronomique dans les Océans*, în *Le Naivre et l'économie Maritime du Moyen Age au XVIIIe siècle principalement en Méditerranée*, Paris, 1958;
- Nordenkjöld 1897 - A. E. Nordenkjöld, *Periplus, an Essay on the Early History of Charts and Sailing Direction*, Stockholm, 1897;
- Popescu-Spineni 1937 - M. Popescu-Spineni, *Din istoria geografiei și cartografiei*, Buletinul S.R.R. de Geografie, București, 1937;
- Popescu-Spineni 1938 - M. Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600*, I, București, 1938;
- Popescu-Spineni 1978 - M. Popescu-Spineni, *România în izvoarele geografice și cartografice*, București, 1978;
- Presciuttini Bellezza 1989 - Paola Presciuttini Bellezza, *Origini controverse della carta nautica*, în „Rivista Maritima”, CXXII, 1989;
- Revelli 1937 - Paolo Revelli, *Cristoforo Colombo e la scuola cartografica genovese*, Genova, 1937;
- Tucci 1997 - Ugo Tucci, *L'orientamento in mare: carte e portolani nel medioevo*, în *Aspetti ed attualità del potere marittimo in Mediterraneo nei secoli XII-XVI*, Acta del Convegno di Storia Militare Napoli, 27-29 ottobre 1997.

AU STĂPÂNIT PRIMII BASARABI BALTA IALOMITEI?

Mihai Iorga

Résumé. *A-t-elle été «Balta Ialomitei» sous l'autorité des premiers voïvodes Basarabes? Dans le processus de formation de l'état féodal de Valachie, une étape initiale est constituée par l'unification des territoires situés entre Carpates et le fleuve Danube, ainsi que l'extension de la Valachie vers le Pont Euxin. Si les frontières de la Valachie à l'ouest et au nord ont été établies dès le début; à l'ouest et au nord il y avait les Carpates, au sud le fleuve Danube; on ne peut pas affirmer la même chose de la frontière à l'est, c'est à dire la frontière de Bas-Danube, de Silistra à l'embouchure de Siret et d'ici à l'embouchure du Danube. La stabilisation de la frontière dans cette région a été un problème de durée. Commencée par Nicolas Alexandre et continuée avec plus de succès par Vladislav Vlaïcou, l'instauration de l'autorité du voïvode roumain sur cette partie géographique est devenue chose certaine sous Mircea L'ancien. Avec Mircea l'ancien prend fin le processus d'unification territoriale et de transformation de la Valachie en état pontique par l'inclusion dans ses frontières des territoires de « Podunavia », de Silistra et de Dobroudja, tel que ressort pour la première fois du titre du souverain. Concomitant avec ces territoires, la "Balta Ialomitei" rentrera définitivement sous l'autorité du souverain, ce que permettra à Mircea l'ancien d'accorder au monastère de Cozia la partie nordique de cette région, pendant que la "chefalia" de Silistra va garder sous son contrôle des points d'appui sur le bras de Borcea du Danube, jusqu'à quand la frontière va s'établir au fil de l'eau vers 1421.*

Cuvinte cheie: *Balta Ialomitei, Nicolae Alexandru, Vladislav Vlaïcu, Mircea cel Bătrân, Silistra, Podunavia, părțile tătărăști, coridorul Brăilei, Dobrogea.*

Mots clef: *«Balta Ialomitei», Nicolas Alexandre, Vladislav Vlaïcou, Mircea l'ancien, Silistra, « Podunavia», les territoires tatars, le corridor de Braila, Dobroudja.*

Însemnătatea istorică a procesului de formare a statului feudal Țara Românească a preocupat cele mai ilustre figuri ale istoriografiei românești: B.P. Hașdeu, A.D. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga, G. Brătianu, care și-au închinat eforturile încercării dificile de a așeza pe baze cât mai solide înțelegerea genezei statului medieval și, deci, a unificării depline a spațiului dintre Carpați și Dunăre. În ciuda acestei munci asidue, mai există încă semne de întrebare asupra limitelor cronologice și geografice ale stăpânirii primilor Basarabi. Aceste limite pun și problema integrării, în granițele noului stat, a părții de răsărit a Țării Românești, precum și a Bălții Ialomitei. Izvoarele istorice moderne, ori mai apropiate în timp de contemporaneitate, sunt aproape inexistente, iar cele care a stat la îndemâna cercetătorilor sunt uneori confuze și lapidare, ceea ce a generat polemici asupra acestui aspect. Astfel, actele de cancelarie, documentele ce rămân cele mai însemnate și credibile surse ale istoriografiei referitoare la începuturile istoriei medievale sunt foarte rare și puțin explicite cu privire la întinderea teritorială a Țării Românești. În schimb, titulatura domnilor, cuprinsă în aceste documente servește la cunoașterea mai temeinică a acestui fenomen istoric, fiind de un real folos. Este îndeobște cunoscut că titulatura voievozilor români exprimă trăinicia poziției lor interne și externe și deseori menționează limitele geografice ale stăpânirii lor. Pe de altă parte, o atență analiză a titulaturii ne poate fi de ajutor în a evidenția stadiul și modalitatea de realizare a proceselor de unificare statală și, totodată, supraviețuirea unor particularisme, deoarece crearea statului medieval românesc este, în general, o juxtapunere a acestora¹.

Deși cea mai mare parte a documentelor emise de cancelaria Țării Românești, de la începuturile existenței sale s-a pierdut și evoluția titulaturii poate fi cu greu stabilită, totuși se mai poate evidenția în titlul domnilor cum a evoluat extinderea teritorială de la Basarab I întemeietorul și până la Mircea cel Bătrân, când statul medieval muntean a cunoscut cea mai mare întindere din întreaga sa istorie. Din aceste documente aflăm că primii Basarabi se intitulau „domni a toată Ungrovlahia”, nume sub care, de cele mai multe ori a fost cunoscută Țara Românească în acele timpuri, fără a desemna și anumite limite teritoriale².

Pentru prima dată numele de Ungrovlahia apare într-un document din mai 1359, din timpul lui Nicolae Alexandru, act prin care Sinodul Patriarhiei ecumenice hotărăște ca mitropolitul Iachint de Vicina să fie strămutat ca mitropolit al Ungrovlahiei³. În actele de cancelarie de la Târgoviște găsim acest nume în hrisovul lui Vladislav-Vlaïcu pentru Vodița, atestat în anul 1370⁴. Anterior, în 1369, el apare într-o inscripție la Curtea de Argeș. Cu unele modificări fonetice acesta este titlul principal al voievozilor români dinainte și după Mircea cel Bătrân. Chiar și Mircea, la începutul domniei sale va avea acest titlu, pentru ca ulterior să se modifice într-o formă care va ilustra desăvârșirea unificării teritoriale în cea mai mare întindere a țării, cunoscută în istoria sa.

¹ Iosipescu 1982, p. 1431.

² Numele Țării Românești nu era același pentru toți vecinii săi. Cancelaria ungară o numea Terra Transalpină (Țara de dincolo de Munții Carpați), adesea Terra Basarab (Țara lui Basarab). În schimb, bizantinii o numeau Ungrovlahia (Valahia dinspre Ungaria), termen preluat apoi de cancelaria slavonă a Țării Românești.

³ D.I.R., B, XIII-XIV-XV, p. 13, doc. 9.

⁴ Constantinescu 1979, p. 33.

Cât cuprindea teritoriul Ungrovlahiei la începuturile existenței sale rămâne o problemă deschisă. Hotarele Țării Românești spre vest, nord și sud sunt mai bine cunoscute, fiind constituite de granițe naturale. Astfel, la vest și la nord frontierele erau reprezentate de Munții Carpați, iar la sud de fluviul Dunărea. Titulatura lui Vladislav-Vlaicu ne face cunoscută pentru prima oară și extinderea granițelor țării la vest și la nord, peste munți. La titlul de „domn al Ungrovlahiei” (Țării Românești, s.n.) se adaugă acela de „ban de Severin”, precum și duce de Amlaș și Făgăraș, ținuturi pe care domnul le primește de la regele Ungariei, Ludovic de Anjou, în 1366, în urma reluării relațiilor cu acesta⁵.

În schimb, informațiile privind întinderea țării spre răsărit, respectiv spre ținuturile de la Dunărea de Jos sunt destul de confuze. Izvoarele contemporane, îndeosebi documentele de cancelarie, destul de rare și superficiale, nu ne oferă informații suficiente în precizarea limitelor cronologice și geografice ale extinderii teritoriale spre răsărit. Destul de tardiv, cronicile muntene vor prezenta modul de extindere a statului spre Dunărea de Jos. Astfel, cea mai veche cronică munteană, *Letopisețul Cantacuzinesc*, care în copia din biblioteca lui Ștefan Cantacuzino poartă titlul *Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini*, prezentând legenda lui Negru-Vodă, relatează „Iar noroadele ce pogorau cu dânsul, unii s-au dat pe sub podgorii ajungând până la apa Siretului și până la Brăila, iar alții s-au tins în jos, peste tot locul de au făcut orașe și sate până în marginea Dunării și până la Olt”⁶.

Aceeași informație, însă mai pe scurt, este preluată de *Cronica Bălenilor și Istoria domnilor Țării Românești* a lui Radu Popescu: „Și-au început (Radu Negru n.n.) a-și tocmi țara și a-și îndrepta țara cu județe, cu judecători și cu alți ce era de folosul domniei și a țării, lățindu-se până la Dunăre și până la Siret”⁷. Gheorghe Șincai, reprezentant de seamă al iluminismului autohton va prelua de la cronicari ideea extinderii Țării Românești spre răsărit „până la Dunăre și apa Siretului, încă din timpul lui Negru Vodă”⁸. Atât cronicarii munteni citați, cât și Gheorghe Șincai, care au folosit ca izvor *Anonimul Românesc*, prezintă Țara Românească ca „fiind încă de la Negru-Vodă în hotarele pe care le cunoaștem în vremea lui Mircea cel Bătrân”⁹. Textul *Anonimului Românesc*, după cum se știe, este plin de inexactități.

Dincolo de legenda medievală a descălecatului prin întemeiere și colonizare treptată, prezentată în cronică, surprindem realitatea istorică a expansiunii teritoriale în timpul lui Basarab asupra unui spațiu cuprins între munți și Dunăre, dens populat și aflat, până la întemeiere sub stăpânirea unor conducători locali. Indiferent de maniera în care și-au imaginat cronicarii veacurilor XVI-XVII lățirea Țării Românești, acesta rămâne un fapt istoric de necontestat, este momentul istoric al constituirii domniei Țării Românești. Simpla asociere a lui Negru-Vodă cu extinderea țării spre Dunăre și Siret face ca informația să fie eliminată ca adevăr istoric, prin însuși faptul că Negru-Vodă nu este un personaj istoric real, ci un personaj de legendă.

Extinderea Țării Românești până la Dunărea de Jos a fost o realitate istorică asupra căreia istoriografia românească a fost de acord, desigur cu anumite nuanțe și în funcție de anumite tendințe. Astfel, B.P. Hașdeu, A.D. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga, B.T. Câmpina, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu și alții au susținut teza potrivit căreia stăpânirea Țării Românești asupra Munteniei estice și a malurilor Dunării maritime s-ar fi produs încă din timpul lui Basarab I Întemeietorul. Opinia istoricilor amintiți este exprimată categoric în tratatul „Istoria Românilor”, volumul al II-lea, preluată mai târziu și în cel de-al treilea volum, al noului tratat, însă fără un suport documentar bine întemeiat, în afara asocierii toponimului Basarabia, teritoriul dintre Prut și Nistru, cu numele lui Basarab I Întemeietorul. Cele două mari sinteze referitoare la istoria românilor menționează faptul că „în anii 1323-1328 Basarab a obținut o serie de victorii în luptele cu tătarii, reușind să-și extindă autoritatea spre răsărit, până aproape de Chilia”¹⁰. Această simplă asociere de nume nu constituie un argument de necontestat în susținerea acestei opinii, pentru că sub numele de Basarab au fost cunoscuți și urmașii Întemeietorului, a căror stăpânire asupra teritoriului de la nord de Dunărea maritimă, o atestă documentele contemporane.

De asemenea, au existat încercări de a folosi și alte surse istorice în sprijinul acestei ipoteze. De pildă, C.C. Giurescu, pornind de la informația geografului Abulfida conform căreia „Isaccea este un oraș în țara valahilor”, afirmă că „Basarab și-a întins stăpânirea nu numai până la vărsarea lalomiței și a Siretului, dar și dincolo de Dunăre, pe ambele maluri, până la gurile ei”¹¹. Continuându-și pledoaria, precizează și momentul în care a avut loc acest eveniment, afirmând că „în a doua parte a domniei sale, întemeietorul statului muntean și-a extins stăpânirea asupra ținuturilor din răsărit, asupra șesului Brăilei și al lalomiței, trecând dincolo de Prut în teritoriile de miazănoapte de gurile Dunării, care de atunci au căpătat numele de Basarabia [...]. Ocuparea răsăritului Munteniei și Basarabiei s-a făcut în legătură cu luptele din 1345-1350, împotriva tătarilor, lupte purtate cu succes de către Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab”¹². Pentru

⁵ Giurescu 1976, p. 26.

⁶ Letopisețul Cantacuzinesc 1988, p. 64.

⁷ Cronicarii munteni 1984, p. 63-64, p. 148.

⁸ Șincai 1967, p. 382.

⁹ Șincai 1967, p. 382, nota B.

¹⁰ Câmpina, Pascu 1962, p. 151; Pascu și colab. 2001, p. 572.

¹¹ Giurescu 1977, p. 151.

¹² Giurescu 2000, p. 298.

istoricul C.C. Giurescu extinderea Țării Românești spre răsăritul Munteniei în timpul lui Basarab I reprezintă o reflectare veridică a realității, chiar dacă teritoriile de la răsărit, la care face referire, respectiv „șesul Brăilei și al lalomiței”, nu includ și sud-estul Munteniei din punct de vedere geografic.

Despre extinderea Țării Românești spre răsăritul Munteniei, de data aceasta cu referire la extrema sa sud-estică, își exprimă opinia istoricul Panait I. Panait, când afirmă că „în secolul al XIV-lea, în limitele Țării Românești se încadra în mod sigur și extrema de sud-est a Bărăganului”. Când vorbește de extrema de sud-est a Bărăganului, distinsul istoric se referă la Zona Mostiștei, care s-a alipit statului medieval „încă din vremea primilor Basarabi, adică Basarab I și Nicolae Alexandru-voievod”¹³. Concluzia sa este vrednică de atenție, deoarece amintește de spațiul care face obiectul acestui demers, cu atât mai mult cu cât este o părere autorizată, autorul fiind un fin cunoscător al istoriei așezărilor medievale din această zonă. Însă, principala problemă pe care o ridică această opinie este faptul că nu se cunosc sursele pe baza cărora și-a întemeiat-o, iar momentul când a avut loc acest eveniment, exprimat de istoric ca fiind „în timpul lui Basarab și Nicolae Alexandru”, lasă loc de interpretare, oricând în timpul celor doi voievozi.

După cum se constată, literatura istorică de la sfârșitul secolului al XIX-lea și a doua jumătate a secolului al XX-lea a impus părerea că extinderea spre răsărit a Țării Românești a avut loc de la început, adică din timpul lui Basarab I, cu unele nuanțe de rigoare sau precizări întăritoare, acest eveniment fiind considerat un proces istoric firesc al unificării teritoriale și întemeierii statale în granițele sale naturale: Munții Carpați și fluviul Dunărea. În ultimul timp aceste opinii sunt tot mai mult puse sub semnul întrebării și chiar contrazise de noile cercetări. Este vorba, în principal de două aspecte ale acestui proces istoric: încadrarea în teritoriul Țării Românești a spațiului dintre gura de vărsare a râului lalomița și gura de vărsare a Siretului, precum și de prezența noului stat muntean la nord de gurile Dunării.

Vom lăsa deoparte discuțiile asupra prezenței Țării Românești la nord de Dunărea maritimă, intens dezbătută în istoriografie¹⁴. De altfel, acest teritoriu este departe de obiectul studiului nostru (Balta lalomiței), fără a avea impact direct asupra integrării colțului de sud-est al Munteniei în noul stat întemeiat.

În ceea ce privește cuprinderea în granițele Țării Românești a extremei răsăritene a Bărăganului, problema rămâne în discuție, fie datorită lipsei totale de informații (în cazul Bălții lalomiței), fie datorită surselor istorice extrem de reduse și care prin ambiguitatea lor au lăsat câmp larg de discuții între specialiști. Părerile exprimate în literatura istorică cu privire la prezența Țării Românești în spațiul dintre gura de vărsare a râului lalomița și a râului Siret în Dunăre, au ca bază de plecare, pe de o parte scurta informație a geografului arab Abulfida, cum că „Isaccea este un oraș în țara Valahiei”, pe de altă parte actul din 28 iunie 1358, prin care Ludovic I, regele Ungariei, acorda imunități comerciale negustorilor brașoveni pe așa numitul drum al Brăilei. În ceea ce privește informația lacunară din Abulfida a fost folosită de unii cercetători pentru a identifica „țara valahilor”, din amintitul text, cu Țara Românească¹⁵, ale cărei granițe se întindeau până la Isaccea, care „este un oraș aflat în țara românilor”¹⁶. Cercetări mai noi demonstrează că citatul din Geografia lui Abulfida a fost greșit tradus și că expresia „țara valahilor” nu este echivalentă cu Țara Românească¹⁷. Așadar, expresia „țara valahilor” se referă la „o Românie locală, parte a romanității orientale, trăind cu organizarea sa și cu legăturile politice proprii”¹⁸. Pe de altă parte, Sergiu Iosipescu întărește părerea conform căreia citarea lui Abulfida a fost incompletă, semnalând că același cronicar spune mai departe că Isaccea depinde de Constantinopol. Deci, pasajul din cronicarul arab nu poate constitui un argument documentar în sprijinul extinderii Țării Românești spre Dunărea de Jos și de aici spre gurile fluviului¹⁹.

Existența unei formațiuni politice locale, acea „țara a românilor”, amintită de cronicarul arab, este confirmată și de descoperiri monetare. Este vorba de monede datate de la începutul secolului al XIV-lea emise de un atelier local (probabil existent la Isaccea) atribuite unei efemere colonii genoveze ce s-ar fi aflat acolo. Potrivit specialiștilor, „legende în limba greacă, conținutul acestora, precum și prezența acvilei bicefale, care nu pot fi legate în nici un fel de Genova, sugerează că aceste monede aparțin unei formațiuni statale locale, de puternică tradiție bizantină, a căror religie este creștinismul de rit ortodox, iar limba oficială greacă”²⁰. Populația majoritară trebuie să fi fost românii, în a căror țară era și Isaccea.

Mai nou, istoricul Vasile Mărculeț, abordând problema „țării românilor” din cronică arabă, după ce face o analiză detaliată a situației politice în spațiul danubiano-pontic la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului următor, precizează că „dincolo de orice speculație, certă este doar existența în prima jumătate a secolului al XIV-lea a țării românilor” de la Dunărea de Jos, ea nefiind „altceva decât rezultatul firesc al unui proces îndelungat de evoluție politică

¹³ Panait 1999, p. 538.

¹⁴ Pentru discuțiile asupra prezenței Țării Românești la nordul Dunării maritime și concluzii deosebit de pertinente și interesante, vezi: Mărculeț 2010, p. 60-75; Mărculeț 2006, p. 19-30.

¹⁵ Giurescu 2000, p. 298; Ștefănescu 1970, p. 31.

¹⁶ Apud Iosipescu 1980, p. 73.

¹⁷ Holban 1978, p. 1076.

¹⁸ Iosipescu 1980, p. 73; Iosipescu 1979, p. 1963-1966.

¹⁹ Iosipescu 1980, p. 73.

²⁰ Oberlander-Târnoveanu 1981, p. 89-100.

spre cadre statale proprii a societății locale ale cărei prime manifestări se datează încă din secolele X-XI²¹. Aici feudalitatea locală dobrogeană tinde spre constituirea unor formațiuni statale proprii și folosind raportul de forțe dintre bizantini, tătari și genovezi la Dunărea de Jos, va beneficia de un statut autonom.

Cât privește întinderea acestei „țări a valahilor”, este greu de precizat. Afirmarea cercetătoarei A. Gheață că „Țara Românească îngloba și ținutul transdanubiano-pontic din estul Câmpiei Române”²² este doar o ipoteză, care nu se bazează pe surse documentare, însă, considerăm noi, nu ar fi exclus acest lucru având în vedere că de-a lungul istoriei, organisme politice din dreapta Dunării de Jos și-au impus autoritatea și în stânga fluviului. Dincolo de discuțiile pro și contra asupra întinderii teritoriale și în ceea ce privește reședința acestei formațiuni politice, existența sa la Dunărea maritimă anulează opinia cercetătorilor, care susțin extinderea Țării Românești spre gurile Dunării, încă din timpul lui Basarab I. În ultimul timp este pusă sub semnul întrebării chiar și prezența Țării Românești în spațiul cuprins între gura de vărsare a râului Ialomița și gura de vărsare a Siretului. Întreaga discuție a pornit de la interpretarea privilegiului acordat de Ludovic I negustorilor brașoveni, la 28 iunie 1358. Prin acest act, regele Ungariei acorda avantaje comerciale negustorilor brașoveni în spațiul cuprins „între Buzău și Prahova, adică din locul unde se varsă în Dunăre râul numit Ialomița, până la locul unde se varsă, de asemenea în Dunăre, râul numit Siret.”²³. Potrivit opiniei unor istorici, printre care și Maria Holban, actul de la 28 iunie 1358 nu poate confirma existența unei autorități a regelui maghiar în acest spațiu, ci mai degrabă o încercare de afirmare a unui drept al lui Ludovic I asupra acestei fășii de pământ, urmată de amenințări la adresa acelor care ar îndrăzni să îi încalce porunca²⁴. Continuând, cercetătoarea precizează că această pretenție decurge din ficțiunea perimată a Episcopiei Milcovului²⁵. Afirmarea în această formă, în actul din 1358, a acestui pretins drept nu face decât să confirme că la acea dată acest teritoriu aparținea domnului de Târgoviște și nu regelui Ungariei, căci altfel în locul acelei amenințări la adresa acelor care încalcă porunca s-ar fi aflat o recomandare a regelui către acel dregător regal în jurisdicția căruia s-ar fi aflat pământul respectiv²⁶.

Atât timp cât nu a existat un alt argument în favoarea sa, decât scrisoarea regelui Ludovic, această ipoteză nu a întrunit acceptul tuturor specialiștilor. Victor Spinei consideră că acest pretins drept al regelui Ungariei își are începutul încă din anul 1233 când în șirul demnităților lui Andrei al II-lea apare și titlul de rege al Cumaniei, ca o consecință a întinderii autorității sale asupra unor teritorii, din răsăritul Munteniei, ce se aflaseră anterior, după toate probabilitățile, sub dominația căpeteniilor locale ale cumanilor și românilor²⁷.

Pe de altă parte, Petre Diaconu este de părere că în prima jumătate a secolului al XIV-lea tătarii își exercitau autoritatea asupra malului stâng al Dunării, în zona de câmpie din imediata apropiere a fluviului, până în dreptul Silistrei²⁸.

În schimb, cercetătorii care nu sunt de acord cu prezența la acea dată a autorității Țării Românești în spațiul respectiv atrag atenția că în actul din 28 iunie 1358 nu există nici cea mai mică aluzie la prezența vreunei jurisdicții a voievodului muntean asupra acestui teritoriu, în schimb confirmă faptul că regele Ungariei exercită un control deplin asupra respectivului spațiu²⁹. Deci, la data elaborării actului regal nu se poate vorbi de o extindere a Țării Românești asupra culoarului delimitat de râurile Buzău, Ialomița și Siret, până la Dunăre. Abia în următorii zece ani (1358-1368) asistăm la procesul de extindere a Țării Românești în culoarul controlat anterior de Ungaria, în sprijinul acestor informații putând fi menționate două documente de o valoare istorică autentică. Primul este reprezentat de privilegiul comercial acordat de Vladislav I negustorilor brașoveni, la 20 ianuarie 1368. Acest act menționează: „să întărim (și) să păzim pe acei brașoveni în toate libertățile pe care le-au avut ei din bătrâni în Țara noastră Românească”. Mai departe sunt înșirate libertățile acordate de Vladislav negustorilor din Brașov pe orice drum al țării, afară de drumul Brăilei, unde domnul a creat un statut deosebit de favorabil pentru negustori, potrivit căruia când aceștia „purced cu mărfurile lor pe pomenita cale a Brăilei, spre țări străine, vor fi datori să ne plătească numai o dată tricesima, la Câmpulung, nu la ducere, ci la întoarcere”³⁰ și nu de două ori și la ducere și la întoarcere, cum erau taxați negustorii pe celelalte drumuri ale țării. Informațiile relevate de conținutul acestui privilegiu sunt extrem de prețioase în ceea ce privește extinderea Țării Românești spre răsărit, deoarece ele marchează un însemnat progres față de actul din 1358, consemnând prezența autorității voievodului muntean asupra culoarului controlat anterior de Ungaria.

Dispariția autorității maghiare asupra acestui culoar este consemnată și de un privilegiu comercial acordat de regele Ludovic I, la 22 iunie 1368, aceluiași negustori brașoveni, care se îndreptau cu mărfurile lor spre Dunăre, însă

²¹ Mărculeț 2010, p. 37, 41.

²² Ghiță 1981, p. 1868.

²³ D.R.H., D, I, p. 63-65, doc. 34.

²⁴ Holban 1962, p. 339.

²⁵ Holban 1962, p. 339.

²⁶ Holban 1962, p. 339.

²⁷ Spinei 1985, p. 87.

²⁸ Diaconu 1980a, p. 355.

²⁹ Mărculeț 2010, p. 71-72.

³⁰ D.R.H., D,I, p. 86-88.

fără a mai aminti de respectivul culoar ori de vreo jurisdicție maghiară în acest spațiu³¹. Cele două documente confirmă, că la 1368 domnul Vladislav I este stăpânul culoarului dintre Ialomița și Siret și până la Dunăre. În consecință, spunem noi, este greu de crezut că Basarab I și chiar Nicolae Alexandru, la începutul domniei sale, să fi stăpânit regiunea de la nord de Dunărea maritimă, în condițiile în care Ungaria stăpânea culoarul amintit în actul din 1358. Așadar, ni se pare firesc ca ordinea extinderii teritoriale spre gurile Dunării să fie următoarea: mai întâi are loc eliminarea autorității regelui Ungariei asupra culoarului dintre Ialomița și Siret, ca apoi domnul să-și impună stăpânirea definitiv și la nord de gurile Dunării, eveniment care se va produce în timpul lui Vladislav I, prin anii 1369-1370, după o scurtă revenire a puterii mongole în zonă și după ce domnul își va consolida autoritatea asupra culoarului în discuție.

Modul și circumstanțele în care au avut loc extinderea spre răsărit sunt dificil de precizat, datorită informațiilor sumare de care dispunem, sau altelei inexistente. Sursele insuficiente pe care le avem la dispoziție ne conferă posibilitatea de a afirma că momentul includerii, sub controlul Țării Românești, a acestor zone este reprezentat de sfârșitul anului 1358 și începutul anului 1359, din timpul domniei lui Nicolae Alexandru, deci anterior hotărârii sinodale a Patriarhiei de la Constantinopol, din mai 1359. Conform acestei hotărâri, domnul muntean „acum câțva timp a chemat la sine pe cel care se afla în vecinătatea lui, prea preasfințitul mitropolit al Viciniei”³². Prin urmare, textul poate fi confirmare documentară a extinderii spre răsărit a Țării Românești înregistrată de actul Patriarhiei constantinopolitane din 1359, care institua Mitropolia Țării Românești învecinată acum cu scaunul mitropolitan, în curs de dispariție de la Vicina³³.

Sintagma folosită de autor în textul amintit, „se afla în vecinătatea”, se referă la zona de contact dintre eparhia Viciniei și eparhia Ungrovlahiei, nou înființată, care nu poate fi alta decât Dunărea de Jos, fie Dunărea maritimă, în cazul în care Vicina este localizată în acest spațiu, fie Dunărea în apropiere de Silistra, atunci când este acceptată localizarea Viciniei la Păcuiul lui Soare³⁴. Așadar, în prima situație textul este un argument al includerii culoarului dintre Ialomița și Siret în granițele Țării Românești, într-o perioadă anterioară hotărârii sinodale.

După o interpretare recentă a portulanului *Compasso da Navigare*, Petre Diaconu identifică Vicina cu renumita cetate din insula Păcuiul lui Soare³⁵. În acest context este posibil ca expresia se învecina, din textul sinodal, să se refere, din punct de vedere teritorial, la Dunăre în apropiere de Păcuiul lui Soare și atunci ar fi vorba de zona sud-estică a Bărăganului. Această afirmație ar constitui prima mențiune, într-un document istoric, despre includerea sud-estului Munteniei, deci și a Bălții Ialomiței, în granițele Țării Românești. Așadar, problema includerii în granițele Țării Românești a regiunilor de răsărit ale Munteniei nu își găsește o confirmare certă în documentele vremii.

Nici titulatura primilor voievozi, care după cum se știe indică atât atributele voievodale cât și posesiunile lor, nu ne este de folos în a stabili limitele cronologice și teritoriale ale extinderii noului stat feudal românesc spre răsărit. O cauză ar fi lipsa documentelor slavone, singurele care ar fi în măsura să lămurească pe deplin acest lucru. Nici cele existente, foarte puține de altfel, provenite din cancelariile voievozilor de până la Mircea cel Bătrân nu fac referire, prin titulatură, la stăpânirile domnilor în regiunea Dunării de Jos.

Nedumerirea este cu atât mai mare cu cât nici cele câteva acte emise de cancelaria lui Vladislav I nu cuprind în titulatura domnească informații despre extinderea spre răsărit, știut fiind faptul că domnul a adus sub controlul statului muntean teritoriile din nordul gurilor Dunării și Cetatea Chilia³⁶. În stadiul actual al cercetărilor se poate spune că Vladislav I a fost primul voievod care a inclus Balta Ialomiței, cu așezările de pe Borcea în granițele Țării Românești, chiar dacă pentru o scurtă perioadă de timp. Este binecunoscută politica sa pe linia Dunării, de la Vidin spre vărsare, ceea ce a determinat și natura relațiilor sale cu Șișman, Strațimir și Dobrotici. Din angrenajul acestor evenimente, care au impus prezența domnului Vladislav I la Dunărea de Jos, ne vom opri asupra problemei Silistrei.

Noi considerăm că încadrarea definitivă a Bălții Ialomiței în limitele teritoriale ale Țării Românești nu este legată de includerea Bărăganului de est, ci mai degrabă de extinderea autorității domnilor Munteniei asupra Dobrogei, îndeosebi a Silistrei, aceasta făcând parte din politica voievozilor români de transformare a țării în stat pontic.

Primul Basarab implicat în problema Silistrei a fost, fără îndoială domnul Vladislav I. Chiar dacă documentele istorice nu ne informează în legătură cu preocupările sale în problema Silistrei, acest lucru nu putea să iasă din calculele politice ale voievodului muntean având în vedere politica sa dunăreană. În momentul preluării destinelor Țării Românești de către Vladislav I (1364-1374), Silistra se afla în granițele Țaratului de la Târnovo, după cum rezultă dintr-o listă sinodală a patriarhului de la Târnovo din anul 1360, în care se menționează faptul că mitropolitul Zaharia al Silistrei a participat la sinodul desfășurat în capitala țaratului³⁷. În urma companiei militare din 1368-1369, Silistra a fost cucerită de Dobrotici ajutat de trupe ale lui Vladislav I și de trupe bizantine. Eliminarea bulgarilor de la Dristra și trecerea acestei

³¹ D.R.H., D, I, p. 90.

³² F.H.D.R., IV, p. 196-197.

³³ Papacostea 1988, p. 45, nota 36; Mărculeț 2011b, p. 60.

³⁴ O bibliografie despre Vicina vezi la Dumitriu-Snagov 1979, p. 1941-1942.

³⁵ Diaconu 1970, p. 275-295; Diaconu 1981, p. 2311-2316.

³⁶ Asupra includerii Chiliei în granițele Țării Românești, vezi: Constantinescu 1979, p. 135-141; Mărculeț 2002, p. 37-39

³⁷ Diaconu 1978, p. 197.

cetăți sub autoritatea lui Dobrotici este consemnată de un act patriarhal din anul 1369 care numește castelele patriarhale subordonate mitropoliei de la Varna, printre care se afla și aceasta. Este de prisos să adăugăm că prezența Dristrei sub autoritatea mitropoliei de Varna este nemijlocit legată de subordonarea sa despotatului lui Dobrotici. Autoritatea acestuia se stabilea acum și asupra malului drept al Dunării din amonte de Dristra până către Hârșova. Eparhia de la Varna, care coincidea cu teritoriul despotiei lui Dobrotici, se învecina acum în zona Dristrei, cu Țara Românească³⁸. Așadar extinderea statului feudal muntean spre sud-estul Câmpiei Române, în timpul lui Vladislav I, era o realitate istorică ce nu poate fi contestată. O întrebare, totuși, se pune, controla domnul de la Târgoviște și Balta Ialomiței, sau era sub autoritatea lui Dobrotici prin intermediul Silistrei? Răspunsul este dificil de dat, informațiile lipsind cu desăvârșire.

Prezența lui Vladislav alături de Dobrotici în reglementarea problemei Silistrei nu este întâmplătoare. Ea face parte din acțiunea hotărâtă de afirmare politică și militară a voievodului Vladislav I pe întreaga linie a Dunării. Confluența politică a celor doi are ca rezultat instalarea la Silistra a lui Terter, ca un plan strategic de întărire a Dunării de Jos, controlat de cei doi. Așadar, noul despotat al Silistrei apare pe scena politică a Dunării de Jos în jurul anului 1370³⁹. Inițiativa celor doi va primi în scurt timp o lovitură dură din partea protejatului lor. Probabil, în 1376, Terter, mâniat de ambiții personale, intervine în luptele pentru tronul Bizanțului, susținându-l pe uzurpatorul Andronikos IV, în totală contradicție cu politica lui Dobrotici care îl susținea pe Ioan V Paleologul. Totodată, Terter pune la cale înlăturarea lui Mihail Paleologul, fiul lui Ioan V, ginerele lui Dobrotici și cumnatul său, care este asasinat la Silistra.

În zona Drâstorului și a cetății vecine din insula Păciul lui Soare, Terter și-a croit o seniorie independentă, statut dovedit și de emiterea unor monede locale din aramă și argint⁴⁰. Monograma stăpânitorului Terter este asociată cu titlul de despot și autentice-domn de sine stătător⁴¹, oferite de împăratul Andronic IV drept răsplată a sprijinului pe care i l-a oferit Terter. Profitând de dificultățile prin care treceau foștii protectori ai săi (Dobrotici și Radu I, de acum domnul Țării Românești, erau în conflict cu Ungaria), Terter și-a extins autoritatea și asupra unei fâșii de pământ de pe malul stâng al Dunării, până la o linie ce unea Cernavodă cu Fetești⁴². Prin Țara Dristrei, Silistra își va fi continuat autonomia politică de care s-a bucurat în secolele anterioare, când așezările din stânga Bălții Ialomiței au gravitat politic, cultural și religios în jurul său. Această realitate istorică, reprezentată de autonomia Silistrei și recunoscută ca atare de istoricii români, printre care C. Rezachievi⁴³, B.T. Câmpina⁴⁴, va fi menținută și de Mircea cel Bătrân, dovadă statutul special pe care îl va deține Silistra în posesiunile marelui voievod, păstrând în fruntea sa, mai departe, conducerea administrativ-teritorială în persoana chefaliei, până la cucerirea cetății de către turci.

Uzurparea lui Terter rămâne nepedepsită câțiva ani de zile. Urmașul lui Vladislav, Radu I, are prea multe probleme cu Ungaria ca să intervină la Dunărea de Jos. În schimb, a existat părerea, fără argumente documentare, că Dan I ar fi ocupat Silistra (din mâinile lui Terter?) pe care apoi a pierdut-o în favoarea lui Șişman, în timpul confruntării militare cu acesta, din anul 1386. Afirmatia se bazează pe o informație a unei cronici grecești care consemnează lapidar⁴⁵. Șişman, țarul Bulgariei, a ucis pe Dan, fratele lui Mircea voievod⁴⁵, se pare la Silistra.

Mergând pe firul celor propuse de Petre Diaconu, constatăm că Terter ar fi condus această despotie până în anul 1386, când acesta este înlăturat în urma intervenției lui Mircea, sprijinit de Dobrotici, și eventual de țarul Ivan Șişman⁴⁶. Distinsul istoric consideră că, din acest moment, despotatul Dristrei este înglobat în sistemul unui condominium exercitat de Țara Românească și o altă putere, probabil Ungaria lui Sigismund de Luxemburg⁴⁷. Noi credem că fiind vorba de un condominium, cealaltă putere nu putea fi decât unul dintre cei doi factori militari care l-au ajutat pe Mircea la înlăturarea lui Terter, Șişman spunem noi, pentru că Ivenco, urmașul lui Dobrotici se confrunta cu atacul țarului bulgar de la Târnovo.

În favoarea unui condominium împreună cu Șisman vin cronicile turcești din secolul al XV-lea care arată cetatea Dristrei ca fiind sub stăpânirea lui Șişman⁴⁸. Existența acestui condominium asupra Silistrei și-ar găsi explicația și prin titlul voievodului din anul 1389 când Mircea se intitula „singur stăpânitor al cetății Drâstorului”⁴⁹, după un timp când, spunem noi, a împărțit această autoritate cu țarul Șisman. De acum cetatea și Țara Dristrei vor intra sub

³⁸ Iosipescu 1985, p. 123.

³⁹ Diaconu 1978, p. 185-201; Diaconu 1980, p. 73-76.

⁴⁰ Diaconu 1978, p.185-198; Diaconu 1980b, p.73-76.

⁴¹ Diaconu 1978, p. 196; Iosipescu 1985, p. 138.

⁴² Diaconu 1978, p. 196. Vasile Mărculeț consideră că autoritatea lui Terter s-a extins în stânga Dunării pe o suprafață cuprinsă la nord de Ialomița, la sud de Dunăre. Mărculeț 2009, p. 406.

⁴³ Cunoscutul medievist C. Rezachievi susține că Silistra nu ar fi aparținut nici lui Ivenco și nici lui Terter, ea fiind în fapt autonomă. Rezachievi 1986, p. 364.

⁴⁴ Referindu-se la autonomia Silistrei Barbu T. Câmpina spune că „era în practică o unitate deosebită”. Câmpina 1973, p. 362, nota 162.

⁴⁵ Iosipescu 1985, p. 162; Onciul 1968, p. 60-63.

⁴⁶ Diaconu 1978, p.197; Iosipescu 1985, p.168

⁴⁷ Diaconu 1978, p.199 și nota 73

⁴⁸ Cronici turcești, I, p. 111; Vezi și prezentarea pe larg a informațiilor la Mărculeț 2011a, p.94-96

⁴⁹ D.R.H.,DI, p.122, doc 75

autoritatea lui Mircea cel Bătrân, încheindu-se astfel ultimul episod al unificării teritoriale a Țării Românești. Evenimentul a avut loc cu puțin înainte de 1391, când Silistra (Drâstor) apare în titulatura domnului de la Târgoviște. Odată cu ea, întreaga Baltă a lalomiței va intra definitiv sub stăpânirea lui Mircea cel Bătrân, în mod direct, și nu ca o moștenire venită de la fratele său, Dan I. De acum, actele diplomatice ale Țării Românești dintre anii 1386-1418, vor reflecta o realitate politico-teritorială deosebit de complicată, dar cu relevanțe istorice pe care nu le găsim în titulatura înaintașilor săi. Cancelaria de la Târgoviște a înregistrat, prin titulatura domnească evoluția teritorială a stăpânirilor lui Mircea cel Bătrân.

Documentele din primii ani de domnie (1386-1388) folosesc în titulatura domnului expresia „domn a toată țara Ungrovlahiei⁵⁰”. O nouă achiziție teritorială apare în documentul din 4 septembrie 1389, unde voievodul Mircea cel Bătrân se intitula „domn a toată Ungrovlahia și a părților Podunaviei⁵¹”. În tratatul cu Polonia din 20 ianuarie 1390 și 6 iulie 1391, concepute în toamna anului 1389 la Curtea de Argeș, apare, pentru prima dată un titlu mai complet al domnului muntean : „Mircea, cu mila lui Dumnezeu, voievod al Țării Românești, duce al Făgărașului și Amlașului, comite de Severin, despot al țărilor lui Dobrotici și domn al Drâstorului⁵²”. Titlaturile următoare consemnează, într-un mod riguros, evoluția stăpânirilor sale la Dunărea de Jos până la mare. Din acest timp datează și cea mai completă titulatură cunoscută în istoria medievală: „Eu, cel în Hristos Dumnezeu, binecredinciosul și de Hristos iubitorul și singur stăpânitorul, Ioan Mircia, mare voievod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, stăpânind și domnind peste toată Țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și către părțile tătarăști și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al banatului Severinului și pe amândouă părțile pe toată Podunavia, încă și până la Marea cea mare și singur stăpânitor al cetății Drâstorului⁵³”. Titlatura lui Mircea cel Bătrân, cuprinsă în documentele amintite, ne prezintă posesiunile domnului și totodată schițează și scenariul evoluției unificării teritoriale danubiano-pontic. Posesiunile de la Dunărea de Jos, din amintitele documente sunt: părțile tătarăști, Podunavia, până la Marea cea mare, Drâstorului stăpânitor, și uneori expresia „țărilor lui Dobrotici”. De la început trebuie să precizăm că prezența, în același document, a fiecărei noțiuni geografice, demonstrează că aceste mari diviziuni geografice și istorice sunt noțiuni distincte. Fiecărei părți din titlul domnesc îi corespunde un teritoriu anume, conform spiritului vremii⁵⁴, așa cum este și cazul celorlalte noțiuni geografice din titulatură: „părțile de peste munți, Amlașului și Făgărașului, banatului Severinului”. Mergând pe cursivitatea expunerii documentului, se poate spune că prima parte a sa cuprinde titulatura moștenită de la predecesorii săi, pe care o întâlnim în actele acestora (Vladislav, Radu I, Dan I) și, deci, limitele teritoriale ale Țării Românești în acel timp. Ultima parte a titulaturii prezintă propriile achiziții teritoriale, și anume: „amândouă părțile pe toată Podunavia , până la Marea cea Mare și stăpânitor al cetății Drâstor”. Așa cum sunt prezentate în document, ele surprind existența unor particularisme în spațiul ponto-danubian.

O primă formulă din titulatura domnului Mircea cel Bătrân, încă destul de obscură, o constituie chestiunea „părților tătarăști”, sau mai bine zis a ținuturilor spre (până spre) părțile tătarăști. Pe de o parte s-a considerat că expresia „părțile tătarăști”, preluată în mod simplist, indică o stăpânire a lui Mircea asupra teritoriului de la nord de gurile Dunării. Sau, cu titlul de ipoteză, s-a considerat că aceste „părți tătarăști” ar fi totuna cu spațiul dintre gura de vărsare a lalomiței și a Siretului, pomenit de privilegiul comercial al regelui maghiar de la 1358 pentru negustorii brașoveni și confirmat de Sigismund la 7 martie 1395⁵⁵. Făcându-se apel la același privilegiu, aceste teritorii au fost identificate cu întregul Bărăgan⁵⁶. Acceptarea acestor ipoteze ar repune în discuție problema extinderii spre răsărit a Țării Românești, proces care s-ar fi petrecut în timpul lui Mircea cel Bătrân, ceea ce este greu de dovedit, atâta vreme cât nu dispunem măcar de un singur document în favoarea sa.

Pe de altă parte, P.P. Panaitescu atrăgea atenția că formula din documentele lui Mircea cel Bătrân spre părțile tătarăști nu se referă la teritoriile de la gura Dunării, ci la un ținut învecinat cu acesta⁵⁷. Acest lucru nu exclude, după părerea lui V. Mărculeț că „regiunile situate către părțile tătarăști includeau la sfârșitul secolului al XIV-lea teritoriile de la gurile Dunării, adică părțile tătarăști⁵⁸”. Incontestabil, părțile de sud-est ale Țării Românești erau sub autoritatea domnului de la Târgoviște, ca stăpânitor al Silistrei.

Referitor la trecerea definitivă a Bălții lalomiței sub autoritatea lui Mircea cel Bătrân, sunt necesare precizări importante și pentru alt termen al titulaturii domnului – Podunavia. S-a considerat că acest termen desemnează Paristrionul bizantin organizat de Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976-1025). Eugen Stănescu consideră că termenul de Paristrion și mai ales de Paradounabon-Paradounabis a fost la obârșie un termen geografic, care a evoluat, la începutul

⁵⁰ D.I.R.,B.XIII-XIV-XV,p. 33-44,doc.23,25,26,27

⁵¹ D.I.R.,B.XIII-XIV-XV,p. 44, doc. 28

⁵² D.R.H.D I,p.122,doc.75

⁵³ D.R.H.B. I,p.63-64-document datat de P.P. Panaitescu din 1386/1387 și Damaschin Mioc între 1404-1408.În D.I.R. B.(XIII-XIV-XV)p.50,doc 34 este datat în anul 1406

⁵⁴ Iosipescu 1982,p 431

⁵⁵ Aceste ipoteze la D. Onciul și M. Holban,apud Constantinescu,R. 1986.p.282

⁵⁶ Ghiață 1974,p.47

⁵⁷ Panaitescu 2000,p.361

⁵⁸ Mărculeț 2010, p.138;Mărculeț 2008,p.44

secolului al XI-lea în direcția sensului administrativ, care își are originea la daci și traci, preluat de germani (germanicul Donavia-Dunavia), apoi de dacii și tracii romanizați, de la care l-au luat bizantinii și apoi slavii, aceștia din urmă numind-o Podunavia, așa cum apare în titlul lui Mircea cel Bătrân⁵⁹. Domnul muntean, luând în stăpânire aceste regiuni, a luat această denumire pe care a găsit-o în circulație în aceste părți, menținută de localnici încă dinaintea venirii bizantinilor și apoi fiind preluată de aceștia. Cu aceeași filieră bizantină și apoi slavă sunt de acord și cercetătorii Vasile Mărculeț și Sergiu Iosipescu⁶⁰.

În ce măsură Podunavia din titlul lui Mircea Voievod se suprapune instituțional și teritorial peste thema bizantină de la Dunărea de Jos este greu de spus. Delimitarea teritorială a spațiului cuprins în denumirea de Podunavia a impus, în cercetarea istorică, tot atâtea discuții cât și cele în legătură cu teritoriul cuprins de thema bizantină Paristrion.

Eugen Stănescu, plecând de la ipoteza suprapunerii instituționale și teritoriale între vechea themă bizantină și posesiunile lui Mircea, este de părere că, așa cum Paristrionul bizantin era constituit din teritoriul dobrogean propriu-zis, la fel și Podunavia domnului muntean cuprindea întreaga Dobrogea, cu atât mai mult cu cât denumirea în cauză este întregită de Dârstor, corespunzător termenului oficial bizantin de Dristra⁶¹. Asemănătoare este și opinia lui Vasile Mărculeț, care consideră că formula Podunavia în titlul domnesc face „referire directă la stăpânirile sale dobrogene”⁶². Domnia sa își construiește afirmația pornind de la constatarea că cetățile cucerite de Mircea, pe la anul 1387, la care fac referire cronicarii turci, trebuiesc căutate la nord de Silistra, pe malul dobrogean. Așadar, Podunavia din titulatura lui Mircea se referă la malurile Dunării în aval de Silistra, ceea ce este mai aproape de vechiul Paristrion⁶³.

La rândul său, Constantin Rezachieviți susține că Podunavia, cel puțin județele Constanța și Tulcea de astăzi desemnează ținuturile de la Dunăre, adică ținuturile lui Dobrotici, ascunse în spatele acestei denumiri sub determinativele sale, adică sub forma „toată Podunavia, apoi sub cea mai încă cuprinzătoare: domn(...) și pe amândouă părțile pe toată Podunavia, încă până la Marea cea Mare”⁶⁴. În Podunavia, Sergiu Iosipescu vedea delta interioară dunăreană, de la Drâstor la Hârșova, deci Balta Ialomiței, pe care Mircea cel Bătrân o include Țării Românești. Înglobarea acestui spațiu în granițele țării îi conferă posibilitatea domnului să acorde cunoscuta danie mănăstirii Cozia, act prin care structurile monahice „așează țara în Podunavia, la confluența Ialomiței cu marele fluviu”⁶⁵. Deci, expresia din titlu „pe amândouă părțile, pe toată Podunavia” acoperă stăpânirea ambelor maluri ale fluviului „din amonte de Drâstor, cu cetatea și cu ținutul marilor delte interioare-bălțile Ialomiței și Brăilei”⁶⁶. De asemenea, B.T. Câmpina opinează că Podunavia este întreaga luncă a Dunării, de o parte și de alta a fluviului, la mică distanță de maluri⁶⁷, din care făcea parte, indiscutabil, și Balta Ialomiței.

Pe de altă parte, potrivit istoricului Radu Constantinescu, termenul de Podunavia trebuie înțeles diferențiat în funcție de data documentului. Astfel, „până la 1400, părțile Podunaviei înseamnă numai că Mircea era stăpân necontestat și în părțile de câmpie; de la 1400 la 1406, întreaga Podunavie semnifică întregul hotar al Dunării, în sfârșit, după anul 1406 formula întreaga Podunavie de amândouă părțile până la mare, se referă la Bărăganul răsăritean, cu bălțile Borcei și Brăilei, la Dobrogea și, pare-se la sudul Basarabiei, până la Chilia Veche”⁶⁸.

Expresia „Podunavia”, completată în documentele vremii sub forma „amândouă părțile, pe toată Podunavia” confirmă realitatea geografică a teritoriului de pe ambele maluri ale Dunării, pe care noi o considerăm a fi legată de peisajul teritorial și uman al Dunării în aval de Silistra, adică al Bălților Ialomiței și Brăilei. Așadar, titulatura domnului Mircea cel Bătrân constituie atestarea documentară că, la cumpăna secolelor al XIV-lea și al XVI-lea, Balta Ialomiței era, definitiv, inclusă în granițele Țării Românești, certitudine pe care ne-o dă expresia, din titulatură, pe amândouă părțile, pe toată Podunavia.

Din perspectiva cercetării noastre și la capătul acestor considerente putem formula următoarele concluzii:

- Stăpânirea Țării Românești asupra teritoriilor din răsăritul Câmpiei Muntene, deci și a Bălții Ialomiței, în timpul domniei lui Basarab I este exclusă.
- Fixarea hotarelor în aceste regiuni a fost o problemă de durată.
- Se poate vorbi de o stăpânire a Țării Românești în „culoarul Brăilei” și la nord de Dunărea maritimă abia spre sfârșitul domniei lui Nicolae Alexandru (sfârșitul anului 1358-începutul anului 1359).

⁵⁹ Stănescu 1968, p.479

⁶⁰ Mărculeț 2010, p.138; Mărculeț 2008, p.44; Iosipescu 1982, p.435

⁶¹ Stănescu 1968, p.485, nota 96

⁶² Mărculeț 2008, p.44

⁶³ Mărculeț 2008, p.43

⁶⁴ Rezachieviți 1986, p.16

⁶⁵ Iosipescu 1982, p.441

⁶⁶ Iosipescu 1983, p.434

⁶⁷ Câmpina 1973, p.241-242

⁶⁸ Constantinescu, R. 1986, p.370

- Extinderea stăpânirii Țării Românești asupra regiunilor din răsărit va deveni realitate istorică, confirmată și de documentele istorice, abia în timpul lui Vladislav Vlaicu. Sudul Bălții Ialomiței va fi pierdut după anul 1370, intrând sub autoritatea lui Terter, despotul Țării Dristrei.

- Cu certitudine Balta Ialomiței va intra, definitiv, sub autoritatea lui Mircea cel Bătrân, ca stăpânitor al Silistrei. În acest context, jumătatea de nord a Bălții a fost donată de domn Mănăstirii Cozia, în timp ce sudul va rămâne sub administrația chefaliei de la Silistra, care va păstra și puncte de sprijin pe brațul Borcea până când se va fixa definitiv hotarul pe Dunăre, în anul 1421.

Bibliografie

- Cronici turcești, I – *Cronici turcești privind Țările Române, extrase, Vol. I, sec. XV-mijlocul sec. XVII*, ed. M. Gublogu și M. Mehmet, București, 1966.
- Documenta Romaniae Historica, D., Relațiile între Țările Române, I (1222-1456)*, București, 1977.
- Documenta Romaniae Historica, B., Țara Românească*
- Documente privitoare la Istoria României. Veacul XIII, XIV și XV, B., Țara Românească (1247-1500)* București, 1953
- F.H.D.R IV 1982-*Fontes Historiae-Romaniae (Izvoarele Istoriei României) Vol. IV*, București, 1982.
- Câmpina, Pascu 1962-B.T. Câmpina, Șt. Pascu, *Formarea statului feudal Țara Românească în Istoria României, Vol.III*, București, 1962.
- Câmpina 1973-B.T. Câmpina, *Scrieri istorice, I*, București, 1973.
- Constantinescu 1979-N. Constantinescu, *Vladislav I (1366-1377)*, București, 1979.
- Constantinescu, 1986-R. Constantinescu, *Considerații asupra limitelor cronologice și teritoriale ale stăpânirii lui Mircea cel Bătrân (1386-1418), II*, în *Revista Arhivelor*, IV, 1986.
- Diaconu 1970-P. Diaconu, *Despre localizarea Viciniei*, în *Pontica*, 13, 1970.
- Diaconu 1978-P. Diaconu, *O formațiune statală la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului XIV, necunoscută până acum*, în *S.C.I.V.A.*, 2, 1978, 29.
- Diaconu 1980a-P. Diaconu, *Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (III)*, în *Revista de Istorie*, 2, 1980, 33.
- Diaconu 1980b - P. Diaconu, *Contribuții la cunoașterea monedelor lui Ioan Terter, despotul Țării Dristrei*, în *Cercetări numismatice*, III, 1980.
- Diaconu 1981-P. Diaconu, *Iarăși despre localizarea Vicinei*, în *Revista de Istorie*, 12, 1981, 34.
- Dumitriu Snagov 1979-Ion Dumitriu-Snagov, *Borgiana V și Borgiana VIII, două hărți italiene din Renaștere și localizarea Vicinei*, în *Revista de Istorie*, 32, 1979, 10.
- Giurescu 1976-C.C. Giurescu, *Istoria Românilor, Vol. II*, București, 1976.
- Giurescu 1976-C.C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977.
- Giurescu 2000-C.C. Giurescu, *Istoria Românilor, vol. I, Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*, București, 2000.
- Ghiață 1981-A. Ghiață, *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală în secolele XIII-XV*, în *Revista de Istorie*, 34, 1981, 10.
- Holban 1962-M. Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria Angelină (probleme stăpânirii efective ale Severinului și a suveranității în legătură cu drumul Brăilei)*, în *Studii. Revistă de istorie*, 15, 1962.
- Holban 1978 – M. Holban, *Pe marginea unor probleme controversate din istoria românilor. Câteva observații, îndeosebi despre politica lui Basarab și o lămurire necesară în chestiunea identificării „satului Cozial”*, în *Revista de istorie*, 6, 1978, 31
- Iosipescu 1979-S. Iosipescu, *Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (secolul XIV)*, în *Revista de Istorie*, 32, 1979.
- Iosipescu 1980-S. Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos, de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cuceririi ungare*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980.
- Iosipescu 1985-S. Iosipescu, *Balica, Dobrotiță, Ioancu*, București, 1985.
- Mărculeț 2006-V. Mărculeț, *A stăpânit Basarab I la nord de gurile Dunării? Considerații privind începutul stăpânirii Țării Românești asupra sud-vestului Bugeacului*, în *Sargeția. Acta Musei Devensis*, 34, 2006.
- Mărculeț 2008-V. Mărculeț, *Dobrogea și politica pontică a lui Mircea cel Bătrân*, în *Revista de Istorie Militară*, 1-2(105-106), 2008.
- Mărculeț 2009-V. Mărculeț, *Considerații asupra implicării Dobrogei și Țării Românești în relațiile internaționale din spațiul mediteranean-pontic în deceniul opt al secolului al XIV-lea*, în *Peuce*, 7, 2009.
- Mărculeț 2010-V. Mărculeț, *Interese, competiție și competitori în bazinul vest-pontic*, Brăila, 2010.
- Mărculeț 2011a: - V. Mărculeț, *Anul 1359 în istoria Moldovei. Considerații pe baza cronicilor române*, în *Destin românesc*, 6, 2011, 1.
- Mărculeț 2011b: - V. Mărculeț, *Considerente asupra campaniei otomane din 1388 și a consecințelor sale privind situația despotatului dobrogean*, în *Anuarul Muzeului Marinei Române*, XIV, 2011
- Oberlander-Târnoveanu 1981-E. Oberlander-Târnoveanu, I. Oberlander Târnoveanu, *Emisiunile monetare și formațiunile politice la gurile Dunării*, în *S.C.I.V.A.*, I, 1981, 32
- Onciul 1968-D. Onciul, *Scrieri istorice*, București, 1968
- Panait 1999-Panait I. Panait, *Așezările Mostiștei Inferioare în preocupările voievozilor Țării Românești*, în *Analele Dobrogei*, 5, 1999.
- Panaiteșcu 2000-P.P. Panaiteșcu, *Mircea cel Bătrân*, București 2000
- Papacostea 1988-Ș. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988

- Rezachieviți 1986-C. Rezachieviți, *Despoșia lui Mircea cel Bătrân-o problemă de titulatură: între realitate și ficțiune*, în *Revista Arhivelor*, I, 1986
- Stănescu 1968-E. Stănescu, *Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de Jos în secolele XII-XIII*, în *S.C.I.V.*, 3, 1968, 19.
- Spinei 1985- V. Spinei, *Relații etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985.
- Ștefănescu 1970-Șt. Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” până la Mihai Viteazul*, București, 1970.

GRIGORE AL XI-LEA, UN PAPĂ RĂZBOINIC

Drd. Răzvan Mihai Neagu

Résumé. Grégoire XI, un pape guerrier. Grégoire XI a été le dernier pape ayant eu la résidence à Avignon. Il a été un personnalité qui a promu une politique ferme. L'une des constants de sa politique a été le désir de ramener le siège de la papauté à Rome. La situation politique d'Italie n'était pas favorable à la réalisation de ce projet. Les territoires des États pontificaux étaient desirés par les grands dirigeants de divers états de la péninsule. Le plus important et le plus redoutables adversaire italien de la papauté a été le duc de Milan, Bernabo Visconti. Grégoire XI a été obligé de lutter contre lui ayant comme allié le duché de Savoie et le mercenaire anglais, John Hawkwood. Bien qu'il a échoué à remporter une victoire décisive contre Bernabo Visconti, Grégoire XI a réussi à revenir à Rome en 1377.

Cuvinte cheie: Grigore al XI-lea, Italia, Roma, Bernabo Visconti, John Hawkwood.

Mots clé: Grégoire XI, Italie, Rome, Bernabo Visconti, John Hawkwood.

Grigore al XI-lea a fost ultimul papă francez, pontificatul său întinzându-se între 1370-1378. S-a născut în anul 1329, în provincia franceză Limousin, numele său de mirean fiind Pierre Roger de Beaufort¹. A fost nepotul papei Clement al VI-lea și a studiat dreptul canonic și teologia la Perugia, sub îndrumarea celebrului profesor Pietro Baldo degli Ubaldi. A demonstrat de tânăr o fire energetică, iar în anul 1370 a fost ales papă, sub numele de Grigore al XI-lea. Una dintre constantele pontificatului său a fost revenirea papalității de la Avignon la Roma, însă situația din Italia era extrem de complicată, din punct de vedere politic.

Pe toată durata pontificatului lui Grigore al XI-lea, Biserica Romană s-a aflat în conflict cu adversarii săi italieni, mai ales în Lombardia și Toscana. Tabăra guelfă, partizana papilor, a intrat în această perioadă în colaps, mai ales datorită defectiunii orașului Florența, un aliat tradițional al Bisericii, care va deveni adversarul acesteia. Pentru a finanța războaiele italiene, Grigore al XI-lea a menținut o fiscalitate împovărătoare asupra bisericii².

După moartea cardinalului spaniol Albornoz funcția de legat apostolic pentru Italia a revenit lui Androin de la Roche, abate de Cluny, însă acesta era o personalitate ștersă, fiind mereu dominat de Bernabo Visconti, ducele Milanului și cel mai mare dușman al papalității din Italia. În anul 1368 papa Urban al V-lea l-a înlocuit cu fratele său, Anglic Grimoard, dar abatele de Cluny nu dorea să părăsească Italia. Acesta din urmă a recucerit orașul Viterbo, unde a și murit la 27 octombrie 1369³. Fratele papei a îndeplinit simultan funcțiile de legat și vicar pontifical *in spiritualibus* în Italia, până în 1371, având reședința la Bologna.

Bernabo Visconti a atacat din nou Biserica, invadând în aprilie 1368, Mantua. Pentru a stopa această agresiune, care punea în pericol pacea din Italia, papa Urban al V-lea a decis lansarea unei cruciade contra ducelui de Milano în mai 1368⁴. Cruciada a fost predicată în spațiul german, Boemia și Italia, la ea răspunzând împăratul romano-german, Carol al IV-lea de Luxemburg, care la 17 mai 1368 se afla deja cu armata sa la Padova. Papa Urban al V-lea spera că împăratul va conduce cruciada contra lui Bernabo Visconti, însă în august 1368 acesta încheie un armistițiu cu ducele milanez, ieșind astfel, de pe scena politică italiană. Deși situația din Italia era mai mult decât tensionată, Urban al V-lea era decis să se întoarcă la Roma și la 19 mai 1367 a plecat din Marsilia, iar la 3 iunie a debarcat în statele papale, la Corneto. Pontiful francez și-a petrecut vara la Viterbo, iar la 16 octombrie 1367 a intrat în Roma⁵. În Cetatea Eternă, papa a fost vizitat de o serie de personalități europene de prin rang: regele Petru I de Lusignan al Ciprului în primăvara anului 1368, de împăratul Carol al IV-lea (octombrie 1368) și de împăratul bizantin, Ioan al V-lea Paleologul (1369), ocazie cu care s-a semnat o unire bisericească între Constantinopol și Roma⁶. În septembrie 1370 papa a decis să se reîntoarcă la Avignon din cauza reizbucnirii Războiului de o sută de ani, dar și a situației politice din Italia, marcată de revolta Perugiei contra administrației papale și de revagiile pe care le săvârșea compania de mercenari a englezului John Hawkwood. În septembrie 1370 papa s-a îmbarcat la Corneto, ajungând la Avignon pe data de 27.

Situația gravă a posesiunilor papale din Italia l-a obligat pe Urban al V-lea să semneze un armistițiu cu Bernabo Visconti (noiembrie 1370). Cu toate acestea ducele de Milano a continuat politica antipapală și a recurs la o serie de acțiuni diplomatico-militare și provocări. În mai 1371 Bernabo Visconti cucerește Reggio, amenințând direct Bologna și teritoriile papale. În această fază, papa a răpus ferm, numindu-l pe cardinalul Pierre d'Estaing, vicar general la Bologna și în Romagna, având ca misiune purtarea de negocieri diplomatice cu adversarii familiei Visconti și protejarea teritoriilor pe care le avea în administrație.

¹ Horia, 1999, p. 134.

² Housley 2002, p. 79.

³ Favier 2006, p. 481.

⁴ Housley 2002, p. 78.

⁵ Guillemain 2000, p. 132.

⁶ *Ibidem*, p. 133.

Cu scopul de a forma o alianță antipapală, Bernabo s-a îndreptat spre regele aragonez al Siciliei, Frederic al III-lea cel Simplu (1355-1377), căruia i-a propus să se căsătorească cu una din fiicele sale, Antonia Visconti. Noul papă, Grigore al XI-lea a aflat de acest plan și a dorit să ruineze stratagemă ducelui de Milano. Astfel la 11 octombrie 1371 îi sugerează regelui Siciliei să se căsătorească cu Antonia, fiica lui François de Baux, duce de Andria⁷. Planul papal a fost un succes și în ianuarie 1372, regele Frederic al III-lea se căsătorește cu Antonia, fiica ducelui de Andria. Pentru Bernabo Visconti acest fapt a însemnat o grea lovitură, dorind să-și ia revanșa. El nu a atacat direct Biserica, ci a sprijinit revoltele nobililor din Sassulo, Montegarullo și Gomola contra suzeranului lor marchizul Niccolo al II-lea d'Este, stăpânul zonelor Ferrara, Modena și Parma, aliat al Sfântului Scaun. Provocările la adresa Bisericii au fost coordonate și de fratele lui Bernabo, Galeazzo al II-lea Visconti, cu care împărțea conducerea Milanului. Astfel, Galeazzo îl arestează pe episcopul de Asti și îi tratează rău pe nunții papali trimiși la curtea sa⁸.

Atitudinea belicoasă a familiei Visconti a determinat reacția papalității. Grigore al XI-lea a apelat la aliații săi pentru a-l ajuta pe marchizul d'Este, dar singurul, care a răspuns a fost Ludovico de Gonzaga. Papa dorea și Genova să participe la această alianță. În cursul negocierilor purtate cu această ocazie, papa a aflat că episcopul de Vercelli, Giovanni Fieschi complota cu familia Visconti să atace Genova. La sfârșitul lui 1371, Grigore al XI-lea îl trimite în Italia pe patriarhul de Grado, Thomas de Frignano, cu misiunea de a face pace între republica ligură și episcopul de Vercelli. Pe de altă parte unele teritorii genoveze, precum Riviera del Ponente erau vizitate de marchizul de Carretto, un aliat al ducelui de Milano. Grigore al XI-lea a dorit mult ca Genova să facă parte din alianța contra Visconti imaginată de el, iar patriarhul de Grado avea printre scopurile misiunii sale și reconcilierea republicii ligure cu marchizul de Montferrat, dar și a acestuia din urmă cu nobilii revoltați. Papa a promovat o politică concesivă față de Genova, pe care a dezlegat-o de jurământul prestat familiei Visconti de a plăti o sumă anuală, ca semn al supunerii⁹.

Disputa Grigore al XI-lea/ familia Visconti a intrat într-o fază mai dură, pontiful francez adresând o serie de bule clerului din Boemia, Ungaria și spațiul german, pentru a interzice credincioșilor lor să se înroleze în trupele de mercenari ale lui Bernabo Visconti. Patriarhul de Aquileia a primit din partea papei sarcina de a interzice trecerea pe teritoriul său a mercenarilor recrutați de familia Visconti și de a-i deposeda de bunuri. Sfaturi similare primesc și episcopii de Bressanone, Konstanz, Basel, Aosta și Trento. Papa decretează că în cazul în care emisarii lui Bernabo Visconti ajung în Tirol, pentru a recruta mercenari, ei pot fi arestați și deposedați de banii care îi au asupra lor.

În anul 1372, Grigore al XI-lea a emis o serie de bule prin care îi excomunica pe toți cei ce se vor alia cu ducele de Milano, cei care vor lupta contra lui vor primi indulgența plenară. Bernabo este excomunicat în decursul aceluiași an (1372), fapt care semnifică începutul unui nou război în Italia între forțele papale și cele ale ducatului de Milano. Într-o primă fază, pontiful francez a acăutat aliați trimițând mai multe scrisori, împăratului Carol al IV-lea de Luxemburg, contelui palatin al Rinului, ducelui de Bavaria, arhiducelui Austriei, regelui Ungariei și regatului napoletan¹⁰. Singurul mesaj de susținere a demersului a venit din partea reginei Ioana a Neapoleului, stat vasal Sfântului Scaun. Ostilitățile papalo-milaneze au cunoscut la 2 iunie 1372 o primă bătălie importantă, la Rubiera, unde Bernabo Visconti înfrânge armata pontificală.

Cel mai important ajutor pentru Biserică a venit din partea ducatului de Savoia, condus de contele verde, Amedeo al VI-lea. La 7 iulie 1372 s-a semnat un tratat de alianță pe trei ani între Sfântul Scaun și ducatul de Savoia, îndreptat împotriva ducelui de Milano. Biserica se angaja să contribuie cu 600 de lăncieri și 10.000 de florini lunar, pentru plata a încă 500 de lăncieri, în timp ce contele verde mai plătea încă 1000 de lăncieri¹¹. Inițiativa creării acestei coaliții a avut-o contele verde, deoarece Bernabo Visconti amenința zona Montferrat, vecină cu Savoia, unde Amedeo al VI-lea dorea să-și extindă influența. Pentru a înțelege poziția contelui verde în favoarea bisericii, considerăm necesar explicarea acesteia. În nordul Peninsulei Italice s-a creat de-a lungul timpului o rivalitate între Milano și Savoia. Unul dintre obiectele acestui conflict îl reprezenta marca de Saluzzo. În 1305 contele Amedeo al V-lea de Savoia îl silește pe marchiz să-i depună omagiu vasalic. Ulterior acestui moment, marchizul de Saluzzo a căutat un protector pentru a contrabalansa influența casei de Savoia. Într-o primă fază, marchizul s-a îndreptat spre delfinul de Viennois, dușmanul Savoiei, căruia îi prestează omagiu în 1343, 1354, 1363¹². Din acest parteneriat, marchizul de Saluzzo nu a obținut nimic și s-a îndreptat spre Bernabo Visconti, căruia i-a jurat credință în 1364 și 1368, refuzând în 1371 să mai fie vasalul ducelui de Savoia. A rezultat un război, Visconti trimițându-i marchizului, Frederic de Saluzzo, un corp de oaste. În plus, Galeazzo al II-lea Visconti avea un interes major pentru regiunea Asti, care fusese luată în 1355 de la ducatul milanez, de către marchizul de Montferrat, Ioan al II-lea. Între acesta din urmă și ducatul de Savoia a izbucnit un război la

⁷ Mollat 1962, p. 237.

⁸ *Ibidem*, p. 239.

⁹ *Ibidem*, p. 240.

¹⁰ *Ibidem*, p. 241.

¹¹ A se vedea nota anterioară.

¹² Galland 1993, p. 777.

începutul anului 1372. În contextul acestui război, Galeazzo Visconti îl capturează pe episcopul de Asti, iar papa apelează la contele verde, aflat la acel moment, în relații bune cu Galeazzo Visconti.

O altă problemă complica situația din nordul Italiei. Marchizul, Ioan era în pragul morții, iar Amedeo al VI-lea nu avea interesul ca viitorul marchiz să fie expus intereselor și ambițiilor familiei Visconti, având și el ca obiectiv luarea orașului Asti. Contele verde știa că acest obiectiv fundamental al politicii sale externe era mai ușor de atins, dacă orașul Asti rămânea în posesia marchizului de Montferrat.

În martie 1372 a murit marchizul Ioan al II-lea, care anterior desemnase doi tutori pentru fiul său, Secondoto: contele verde și ducele Otto de Brunswick-Grubenhagen, foarte apreciat de Grigore al XI-lea¹³.

Galeazzo Visconti crezând că poate conta pe sprijinul lui Amedeo al VI-lea a început asediul cetății Asti în iunie 1372. Acest fapt a produs o ruptură între Savoia și Milano. Contele verde a semnat în 17 iunie 1372, un acord cu Otto de Brunswick, care prevedea apărarea statului Montferrat și a episcopului de Asti¹⁴. În acest context complex din nordul Italiei s-a produs o apropiere între papalitate și Savoia. Contele verde avea un prestigiu internațional foarte mare după ce în 1366 a condus o cruciadă în sprijinul vărului său, împăratul bizantin, Ioan al V-lea Paleolog. Negocierile dintre Sfântul Scaun și Savoia s-au finalizat la 7 iulie 1372 la Avignon cu semnarea unui tratat de alianță contra Milanului, la care au mai aderat din partea Savoiei, marchizul de Montferrat, episcopul de Vercelli, episcopul de Sion și orașul Geneva, iar partea papei, pe împăratul Carol al IV-lea și pe regina Ioana a Neapolelui¹⁵.

Alianța anti Visconti a fost dotată de Grigore al XI-lea cu un consiliu alcătuit din: episcopul Guglielmo de Lucca, abatele Béranger de Lézat, Dondacio da Fontana, cavaler de Plaisance și juristul Giovanni di Sienna.

Diplomația papală a reușit să mai aducă sub steagul Sfântului Scaun o serie de principii din Franța și Italia: Nicolas de Beaufort (fratele papei), Raymond, viconte de Turenne (nepotul papei), Enguerrand de Coucy, și marchizii de Busca și Incisa. Papa avea controlul și inițiativa operațiunilor militare, el fiind singurul care putea judeca problemele de interpretare și aplicare ale tratatului, care interzicea ambilor semnatari să negocieze separat cu Visconti. Grigore al XI-lea a numit pe lângă contele verde doi consilieri, pentru a-l informa pe acesta despre desfășurarea acțiunilor și pentru a-i transmite ordinele pontifului. Din punct de vedere militar, până la 15 octombrie 1372, contele verde trebuia să treacă în Lombardia și să atingă zona râurilor Ticino și Adda.

Amedeo al VI-lea a dorit să schimbe clauzele tratatului în avantajul său și a obținut de la papă dreptul să emită ordine de război, chiar dacă cele pontificale aveau întâietate¹⁶. Pe lângă negocierile cu Savoia, papa Grigore al XI-lea a lansat o adevărată ofensivă diplomatică europeană pentru a-și atrage aliați. Florența a refuzat categoric. Pontiful francez a obținut de la împăratul Carol al IV-lea anularea titlului de vicar imperial pentru Italia de Nord a lui Bernabo Visconti. Acest titlu i-a fost acordat lui Amedeo al VI-lea de Savoia (noiembrie 1372)¹⁷.

O ofensivă diplomatică de proporții a fost lansată atât de ducele de Milano, cât și de papă asupra Austriei. Inițial ducii Albert și Leopold s-au poziționat de partea lui Bernabo Visconti și au declarat război contelui verde. Cei doi duci și-au pus la dispoziție teritoriul pentru mercenarii ducelui de Milano, dar în același timp s-au declarat dispuși să reînnoiască tratatul cu Savoia, încheiat de tatăl lor, sub egida papalității¹⁸. Pentru a pecetlui alianța cu milanezii, ducele Albert a promis că se va căsători cu Yolanda Visconti, fiica lui Galeazzo. În august 1372 Grigore al XI-lea le cere celor doi duci să renunțe la alianța cu Milano și să treacă de partea Bisericii, sub amenințarea că se va adresa împăratului Carol al IV-lea, pentru a interveni. La 4 aprilie 1373 Albert și Leopold erau avertizați că ambasadorii contelui verde, care vin de la Avignon sunt dispuși să reînnoiască tratatul anterior sau să încheie altul, iar la 8 aprilie 1373 cei doi duci sunt anunțați că trebuie să trimită la Freiburg, în jurul sărbătorii Sf. Maria Magdalena, ambasadori plenipotențari pentru a semna tratatul cu Savoia. Papa le scrie ducilor austrieci la 3 august 1373 invitându-i să rămână fideli Bisericii și să împiedice recrutarea din pe teritoriile lor, de mercenari pentru armata milaneză. Ducii Austriei se vor plasa de partea Bisericii, iar în 1374, Albert renunțând la căsătoria cu Yolanda Visconti.

Pe plan militar între iulie-septembrie 1372 papa recrutează 1900 de lăncieri și 180 de arcași din Périgord, Gasconia, Provence și Dauphine, alături de contingente de englezi. Pentru a conduce această armată până în Italia, papa l-a desemnat pe fratele său Nicolas Roger de Beaufort și pe nepotul său Raymond de Turenne¹⁹. Aceste numiri demonstrează faptul că Grigore al XI-lea dorea să controleze îndeaproape acțiunile lui Amedeo al VI-lea. Cele două armate au făcut joncțiunea în octombrie 1372. O altă parte a armatei papale a fost pusă sub comanda lui Enguerran de Coucy, militar cu experiență, vasal al regelui Franței și ginere al regelui Angliei, care a preferat să stea în Italia, decât să ia parte la Războiul de 100 de ani, intrând în serviciul contelui verde. În septembrie 1372, Grigore al XI-lea îi

¹³ *Ibidem*, p. 779

¹⁴ *Ibidem*, p. 780.

¹⁵ *Ibidem*, p. 783.

¹⁶ *Ibidem*, p. 786.

¹⁷ *Ibidem*, p. 787.

¹⁸ Mollat 1962, p. 242.

¹⁹ Galland 1993, p. 789.

încredințează comanda unei părți a armatei pontificale și suma de aprox. 6000 de florini pentru a recruta arbaletieri din Liguria. Armata papală, care se afla deja în Lombardia a fost pusă sub comanda cardinalului Pierre d'Estaing.

Grigore al XI-lea a obținut un mare succes diplomatic, prin atragerea în coaliția papală a condotierului englez, John Hawkwood²⁰, care se afla de mai mult timp în serviciul lui Bernabo Visconti. La sfârșitul anului 1372, papa Grigore al XI-lea a organizat două corpuri principale de armată: primul era condus de Amedeo al VI-lea de Savoia, asistat de Nicolas Roger de Beaufort și Raymond de Turrene, iar al doilea a fost pus sub comanda cardinalului Pierre d'Estaing, Amanieu de Pomiers, șeful garnizoanei pontificale din Bologna și John Hawkwood²¹. Prima armată trebuia să acționeze cu prioritate în Lombardia, iar a doua spre centrul Italiei.

Prima armată i-a învins pe milanezi în noiembrie 1372 în bătălia de la Santhia, în urma căreia, Amedeo al VI-lea a cucerit Cuneo, centrul posesiunilor angevine din Lombardia, pe care în februarie 1373 îl restituie reginei Ioana. La presiunile papei, la sfârșitul lunii februarie 1373, contele verde intră cu armata în Ticino (posesiune milaneză) și își stabilește cartierul general la Vimercate. Contele savoiard a stat în Lombardia trei luni și a procedat la o serie de lucrări genistice, construind o fortificație și un pod la Brivio și o cetate la Mapello²². Strategia urmată de această armată a fost una defensivă, contele verde dorea să evite o confruntare deschisă.

Cea mai importantă confruntare între armata papală și trupele lui Bernabo Visconti a fost bătălia de la Montichiari (7-8 mai 1373), unde a acționat Raymond de Turrene, Otto de Brunswick, John Hawkwood, Enguerran de Coucy și Amanieu de Pomiers. Bătălia a avut două faze. Într-o primă etapă trupele lui Francesco d'Este, aflat în serviciul Milanului, au surprins armata papală, care s-a retras în castelul Gavardo, aproape de lacul Garda. Un rol important l-a avut John Hawkwood, care i-a surpins pe milanezi din spate, iar ulterior au făcut joncțiunea cu Enguerrand de Coucy, Otto de Brunswick, Raymond de Turrene și Nicolas Roger de Beaufort. Comandanții armatei papale au învins trupele milaneze luând mai mulți prizonieri membrii ai familiei Visconti și pe comandantul Francesco d'Este. Această victorie a fost una importantă pentru papalitate, mai ales din punct de vedere moral.

Pontiful francez spera ca după Victoria de la Montichiari, armatele sale să se angajeze într-o operațiune decisivă. În nordul Italiei, papa dorea să cucerească orașul Vercelli, care aparținea familiei Visconti și în fața ezitării contelui verde l-a însărcinat cu această operațiune pe episcopul de Arezzo, Giovanni Albergotti și pe seneșalul angevin de Provence, Nicolas Spinelli. Aceștia beneficiind de sprijinul episcopului de Vercelli, al marchizului de Montferrat și al unui reprezentant al contelui verde, Pierre Gerbais, au cucerit Vercelli la 16 octombrie 1373²³, iar la scurt timp, Pavia. Se pune firesc întrebarea de ce în cadrul unei operațiuni așa de importante, nu a acționat Amedeo al VI-lea. Răspunsul este că în perioada septembrie-decembrie 1373, contele verde a fost bolnav. El a reintrat în luptă în ianuarie-februarie 1374, când este menționat la Lucca și Pisa.

La începutul anului 1374 liga papală a început să se destrame. În ianuarie, Grigore al XI-lea l-a autorizat pe Enguerrand de Coucy să se reîntoarcă în Franța, iar contele verde nu a mai dorit să continue războiul, la sfârșitul lui februarie este menționat pe teitoriul său la Rivoli²⁴.

Expediția italiană nu i-a furnizat lui Grigore al XI-lea niciun succes decisiv contra lui Bernabo Visconti, motiv pentru care pontiful francez nu dorea să pună capăt războiului cu ducatul de Milano. Papa a încercat să-i atragă pe comandanții militari ai lui Amedeo al VI-lea de Savoia. În decembrie 1373, Grigore al XI-lea îi permite lui François d'Arenthon să posede un altar mobil și să participe la slujbă în locuri puse sub interdict, iar în martie 1374 îi confirmă dreptul de patronat asupra unei capele. Guillaume de Grandson primește dreptul de a fonda trei capele și de a numi pe preotul de la Peney. În februarie 1374, Otto de Grandson, tatăl celui amintit mai sus, primește de la papă, dreptul de a celebra liturghia înainte de a se lumina de ziuă, să participe la slujbe în locuri puse sub interdict și să nu țină post decât în ziua de vineri. Fratele lui Guillaume de Grandson, Hugo este iertat de papă de pedeapsa excomunicării, pentru că s-a căsătorit cu o ruda apropiată²⁵. Aceste încercări disperate ale lui Grigore al XI-lea de a continua războiul nu au dat roadele scontate. Contele verde a dorit să meargă la Avignon, iar la 30 aprilie 1374 este menționat în casa cardinalului

²⁰ Sir John Hawkwood a fost unul dintre cei mai renumiți condotieri, care au acționat în Italia, în secolul al XIV-lea. Englez de origine, s-a născut în jurul anului 1321 în Essex, optând pentru cariera militară. A fost un apropiat al Prințului Negru (Eduard, fiul regelui Angliei, Eduard al III-lea), împreună cu care a luptat contra Franței, în Războiul de o sută de ani, în bătăliile de la Crécy (1346) și Poitiers (1356). Pentru faptele sale de vitejie demonstrate în bătălia de la Crécy a fost înnoobilat, primind titlul de Sir. În anul 1360 ajunge în Italia, unde se va impune ca șef al unei companii de mercenari, care își oferă serviciile diversilor dinăști locali sau diferitelor orașe. Astfel în 1364 Sir John Hawkwood a fost angajat de Pisa să lupte contra Florenței. A luptat inclusiv împotriva forțelor papale în 1369, în serviciul orașului Perugia. În anul 1370 a fost contractat de Bernabo Visconti să lupte contra unei coaliții contra sa, alcătuită din Florența și Pisa. În timpul Războiului celor opt sfinți s-a poziționat de partea papalității contra Florenței, dar ulterior va rupe alianța cu Sfântul Scaun. John Hawkwood a intrat în serviciul Padovei, obținând o mare victorie contra orașului Verona, în bătălia de la Castagnaro (11 martie 1387). A murit în martie 1394 cf. Tucker 2010 p. 395.

²¹ Galland 1993, p. 791.

²² *Ibidem*, p. 812.

²³ *Ibidem*, p. 816.

²⁴ *Ibidem*, p. 817.

²⁵ *Ibidem*, p. 818.

Robert de Geneva (viitorul antipapă Clement al VII-lea), partizan al Savoiei (orașul Geneva era vasal contelui verde). La Avignon Amedeo al VI-lea a avut o întrevvedere cu Grigore al XI-lea, în cursul căreia ei și-au anulat reciproc obligațiile mutuale. În acest context politica promovată de contelui verde s-a focalizat spre încheierea păcii cu familia Visconti. La 6 iunie 1374 contele verde a semnat pacea cu Giovanni Galeazzo Visconti, fiul lui Galeazzo al II-lea Visconti²⁶. În acest context Grigore al XI-lea a rămas izolat pe scena politică italiană și a demarat negocierile cu Visconti. Acestea au fost dure, existând diverse opinii la nivelul curiei: cardinalul Robert de Geneva a fost de acord cu negocierile, dar cardinalul Pierre d'Estaing le-a respins. Abia la 4 iunie 1375 s-a semnat un armistițiu între papalitate și Visconti, dar situația din Italia era departe de a fi calmă. Orașul Florența a respins categoric acest armistițiu, iar în plus s-au declanșat revolte față de administrația papală, în statul pontifical. Astfel în noaptea de 19 spre 20 martie 1376, Bologna îl expulzează pe vicarul papal. Grigore al XI-lea îl numește legat apostolic în Italia, pe Robert de Geneva, favorabil unei păci durabile. La 19 iulie 1376, cardinalul Robert de Geneva, reprezentându-l pe papă a semnat un tratat de pace cu Bernabo Visconti, documentul încluzând și ducatul de Savoia, Marca de Montferrat și Regatul napoletan. Părțile contractante se obligau să-și restituie reciproc teritoriile cucerite²⁷.

Sfârșitul războiului dintre Grigore al XI-lea și Bernabo Visconti, nu a adus vreun câștig papalității. Aceasta nu a fost capabilă să mai susțină singură un efort militar în Italia, motiv pentru care a alcătuit o coaliție sub egida sa, în care rolul principal l-a avut contele verde, Amedeo al VI-lea de Savoia. Armatele aliate au învins familia Visconti în bătălia de la Montichiari (7-8 mai 1373), dar cu toate acestea Sfântul Scaun nu s-a putut impune ca o forță de necontestat în peninsula. Acțiunea politico-militară a papalității a pregătit venirea lui Grigore al XI-lea Roma.

Armistițiul și pacea dintre papalitate și familia Visconti nu au însemnat sfârșitul războaielor din Italia. Toscana a fost dominată de tulburări, mai ales la Florența unde acțiunile papale din Italia au fost privite cu îngrijorare de magistratul toscan. La 19 mai 1371, cardinalul legat Pierre d'Estaing a luat în stăpânire Perugia, capitala Umbriei, gest considerat de Florența și Sienna un act de forță, care va avea drept consecință ocuparea întregii provincii Toscana de către papalitate²⁸. Grigore al XI-lea asigură cele două orașe că papalitatea nu are tendințe expansioniste în dauna lor. Atitudinea orașelor toscane a fost speculată de Bernabo Visconti, care dorea să le atragă într-o alianță contra Bisericii, astfel că în decembrie 1373 ambasadorii milanezi se aflau deja la Florența și Sienna. În timpul războiului contra familiei Visconti, orașul Sienna a adoptat o atitudine vădit ostilă contra Bisericii. În octombrie 1374 vicarul general al Pegugiei, Gérard du Puy solicită orașului toscan liberă trecere prin teritoriul său pentru trupele papale, care urmau să întărească armata pontificală, ce lupta contra lui Galeazzo Visconti. Sienezii au refuzat categoric, iar operațiunea militară plănuită de papalitate a fost abandonată. Sienna acuză îl acuză pe vicarul general, Gérard du Puy, că a instigat familia Salimbeni, rivala sienezilor, să ocupe fortăreața Monte Massi (octombrie 1374)²⁹. Prezența ambasadorilor milanezi este din nou atestată, atât la Sienna, cât și la Florența, în decembrie 1374. Grigore al XI-lea dezmente acuzațiile orașului toscan, dar în ianuarie 1375, reprezentanții Florenței reiterează, la curtea din Avignon, declarațiile ostile ale Sienei. Papa Grigore al XI-lea a fost pus astfel într-o postură delicată și a luat inițiativa unei împăcări cu toscanii. Pontiful a invitat cele două orașe să-și desemneze reprezentanți, care urmau să participe la negocierile de pace cu Visconti³⁰. Florența și Sienna au acceptat, dar ambasadorii lor nu au primit puteri plenipotențiare, fapt care l-a iritat pe papă. Armistițiul dintre papă și Bernabo Visconti din iunie 1375 a fost interpretat de Florența în sensul în care papa era acum liber să acționeze în Toscana după bunul plac, în contextul în care, în același an, orașul Prato³¹ se revoltă contra stăpânirii florentine, iar orașul de pe Arno consideră că la originea răzmeriței se află Guillaume Noellet, vicarul de la Bologna³². Acuzațiile Florenței au avut un efect dezastator pentru Biserică, în anul 1375 izbucnesc revolte simultane în Statele papale la Bologna, Viterbo, Perugia, Forlì, Faenza, Narni, Corneto, Todi și Citta di Castello. Opera cardinalului Albornoza era distrusă. În octombrie 1375, Francesco di Vico ocupă Viterbo, iar în decembrie du Puy este alungat din Perugia. În martie 1376 Bologna declară înlăturarea stăpânirii papale. Aceste evenimente au constituit preludiul a aceea ce în istorie a rămas cunoscut ca Războiul celor opt sfinți (1375-1378) dintre papalitate și coaliția italiană alcătuită din Florența, Sienna și Milano. Numele derivă de la membrii consiliului de război din Florența, opt la număr, grupați în jurul familiei Ricci. Niccolò Machiavelli considera că acest război a izbucnit din cauza lui Grigore al XI-lea, care: *guverna Italia prin trimișii săi, așa cum făcuseră și predecesorii; iar legații săi lacomi și trufași, pricinuiseră multă supărare orașelor*³³.

Florentini au dorit, inițial, formarea unei ligi antipapale italiene, care să cuprindă și Venetia și Genova, dar republicile maritime au refuzat. În ciuda acestui eșec, Florența a semnat în 1375, un tratat de alianță cu Bernabo

²⁶ *Ibidem*, p. 820.

²⁷ *Ibidem*, p. 822.

²⁸ Mollat 1955, p. 113.

²⁹ *Ibidem*, p. 114.

³⁰ *Ibidem*, p. 115.

³¹ Orașul Prato a fost vândut Florenței de către regina Ioana a regatului napoletan în anul 1351.

³² Favier 2006, p. 484.

³³ Machiavelli 1968, p. 214.

Visconti, eternul dușman al Bisericii. Într-o primă fază Grigore al XI-lea a pronunțat interdictul asupra orașelor rebele (31 martie 1376) și a încercat să sugrume economia florentină, trimițând mai multe scrisori împăratului Carol al IV-lea și regilor europeni, cerându-le să-i expulzeze pe negustorii florentini, să le închidă societățile și să le confişte bunurile. Această măsură a avut și un efect advers, în sensul în care Sfântul Scaun a pierdut finanțarea marilor bancheri florentini. Grigore al XI-lea l-a numit comandant suprem al armatei papale din Italia pe cardinalul Robert de Geneva. El a fost ajutat de nepotul papei, Raymond Roger de Beaufort și mai ales de vestitul condotier englez, John Hawkwood.

Cardinalul Robert de Geneva reușește să pacifice statele papale, dar ia măsuri extreme. Bologna este supusă unei blocade, care a determinat o foamete cumplită. În martie 1377 Bologna se predă și acceptă condițiile unui armistițiu. John Hawkwood cucerește Cesena (1377), unde a fost autorul unui adevărat masacru, la ordinul cardinalului Robert de Geneva. Curând după acest episod, în mai 1377 John Hawkwood, trădează cauza papală și trece în tabăra rebelilor³⁴. Englezul a organizat apărarea Florenței în fața armatei cardinalului.

Pedepsele elceziastice au apăsât mult asupra economiei și afacerilor florentine, iar guvernarea celor opt sfinți a dus orașul la ruină³⁵. În octombrie 1377 magistratul florentin impune clerului să reia serviciul divin în ciuda interdictului pronunțat de papă. În urma acestei măsuri episcopul florentin, Angelo Ricasoli și episcopul de Fiesole, Neri Corsini, părăsesc teritoriul Florenței.

Bernabo Visconti speculează momentul și își oferă medierea. Astfel la Sarzana, la granița Toscanei, se reunesc negociatorii Florenței, ai regelui Franței, al împăratului romano-german, ai regelui Ungariei, ai regatului napoletan precum și reprezentantul papalității, cardinalul Jean de la Grange. Pe baza negocierilor de la Sarzana s-a încheiat în iulie 1378 pacea de la Tivoli, care pune capăt Războiului celor opt sfinți³⁶. În timpul acestui conflict papa Grigore al XI-lea a luat decizia de a reveni la Roma. La 13 septembrie 1376 pontiful francez a părăsit orașul Avignon, iar la 6 decembrie, după o călătorie cu multe obstacole, dar și escale, a debarcat la Corneto. La 17 ianuarie 1377, însoțit de soldații nepotului său, Raymond Roger de Beaufort, Grigore al XI-lea și-a făcut intrarea la Roma³⁷. Pontiful francez a murit în Cetatea Eternă în noaptea de 26 spre 27 martie 1378.

Războaiele purtate de papii de la Avignon în Italia au avut un singur scop: asigurarea securității teritoriilor italiene, condiție a reînțoarcerii pontifilor la Roma, orașul de reședință firesc al papalității. Lupta pentru supremație în Italia a fost foarte acerbă în secolul al XIV-lea, papii francezi fiind nevoiți să se lupte cu tabăra ghibelină, condusă de familia Visconti.

Bibliografie

Favier 2006- J. Favier, *Les papes d' Avignon*, Paris, 2006.

Galland 1993- B. Galland, *Le role du comte de Savoie dans la ligue de Grégoire XI contre les Visconti (1372-1375)* în *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen Age, Temps modernes*, t. 105, no. 2, 1993, p. 763-824.

Guillemain 2000- B. Guillemain, *Les papes d' Avignon 1309-1376*, Paris, 2000.

Horia, 1999- V. Horia, *Dicționarul papilor*, București, 1999.

Housley 2002- N. Housley, *The Avignon Papacy and the crusades 1305-1378*, Oxford, 2002.

Machiavelli 1968- N. Machiavelli, *Istoriile Florentine*, București, 1968.

Mollat 1955- G. Mollat, *Préliminaires de la guerre des Otto Santi (1371-1375)* în *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres*, 99e année, N.1, 1955, p. 113-117.

Mollat 1962- G. Mollat, *Préliminaires de la Guerre entre Grégoire XI et les Visconti (1371-1373)* în *Journal des savants*, nr. 3-4, 1962, p. 237-244.

Speake, Bergin 2004- J. Speake, T. Bergin, *Encyclopedia of The Renaissance and The Reformation*, New York, 2004.

Tucker 2010- S. Tucker, *A Global Chronology of Conflict: From the Ancient World to the Modern Middle East*, vol. 1, ABC-Clio, Santa Barbara, 2010.

³⁴ Favier, 2006, p. 487.

³⁵ A se vedea nota anterioară.

³⁶ Speake, Bergin 2004, p. 158.

³⁷ Guillemain 2000, p. 135.

PAPII DE LA AVIGNON ȘI RĂZBOIUL DE O SUTĂ DE ANI

Drd. Răzvan Mihai Neagu

Abstract: *The Avignon Popes and the Hundred Years War.* *The Hundred Years' War was a series of conflicts waged from 1337 – 1453 between the Kingdom of England and the Kingdom of France and their various allies with the purpose of controlling the French throne, which had become vacant after the extinction of the senior Capetian line of the French kings. The House of Valois controlled France in the wake of the House of Capet; a Capetina cadet branch and the Valois claimed the throne under the Salic Law. This was contested by the House of Plantagenet, the Angevin family, which had ruled England since 1154, who claimed the French throne through the marriage of Edward II of England and Isabella of France. The House of Plantagenet controlled Normandy and England, along with some French territories, especially Aquitaine. In this situation, the kings of England owed vassalage to the kings of France and were a cause of continual conflict. The Avignon papacy got involved in this conflict and offered their mediation. Pope Clement VI managed to get the truce of Malestroit signed (1343 – 1346) and to organize a peace conference at Avignon (1344). During the pontificate of Innocent VI, the peace treaty of Bretigny (was signed 1360). Despite all efforts, the French popes failed to stop the war.*

Cuvinte cheie: *papalitatea de la Avignon, războiul de o sută de ani, Aquitania, conferință de pace.*

Keywords: *Avignon papacy, The Hundred Years' War, Aquitaine, peace conference.*

Cauzele izbucnirii Războiul de O Sută de Ani. Războiul de O Sută de Ani (1337-1453) a fost cel mai important conflict militar al Evului Mediu, care a opus monarhia capetiană franceză și monarhia plantagenetă engleză. La acea dată cele două regate erau cele mai puternice și influente constructe statele din Europa, fapt care a conferit conflictului dintre ele o anvergură continentală. Caracterul european al războiului este confirmat și de complexul sistem de alianțe elaborat, în jurul lor, de Franța și Anglia. Pe de altă parte nu se poate vorbi despre o desfășurare continuă a conflictului, în intervalul 1337-1453 existând atât perioade de luptă efectivă, cât și perioade de pace sau negocieri¹.

Principala cauză de conflict între Anglia și Franța a fost chestiunea ducatului Aquitania (Guyenne). Acesta cuprindea, în linii mari, sud-vestul Franței actuale. Începând cu anul 1152 acest ducat este stăpânit ca feud de regele Angliei datorită căsătoriei Eleonorei de Aquitania cu regele Angliei, Henric al II-lea, după ce anterior fusese căsătorită cu regele Franței, Ludovic al VII-lea. Regele Angliei mai deținea pe continent și alte posesiuni importante cum ar fi comitatul Anjou, ducatul Normandia sau Gasconia. Practic întreaga jumătate de vest a Franței actuale se afla în stăpânirea monarhului de la Londra. Această stare de fapt a creat un conflict endemic între Anglia și Franța. Regii capetieni nu au putut tolera această situație, care constituia o puternică amenințare la adresa propriului stat și au declanșat o campanie de cucerire a provinciilor franceze deținute de regii Angliei. La 27 iulie 1214, Filip al II-lea August al Franței îi învinge în bătălia de la Bouvines pe englezi și pe aliații acestora, reușind să cucerească Normandia. Conflictul a continuat în prima jumătate a secolului al XIII-lea, regele Franței Ludovic al IX-lea cel Sfânt dorind să-i pună capăt, a semnat cu Henric al III-lea al Angliei, tratatul de la Paris (4 decembrie 1259). Potrivit clauzelor acestuia regele Angliei recunoștea pierderea ducatului Normandia și renunța la controlul regiunilor Maine, Anjou, Poitou, dar păstra Aquitania și Gasconia pentru care trebuia să depună omagiu vasalic regelui Franței². Pe de altă parte, Ludovic al IX-lea cel Sfânt se angaja să renunțe la a-i mai sprijini pe rebelii englezi răsculați contra lui Henric al III-lea și să cedeze Angliei episcopatele și regiunile Limoges, Cahors și Périgueux. De asemenea regele Franței urma să plătească o rentă anuală regelui englez pentru regiunea Agenais.

Dacă problematica posesiunilor teritoriale era una negociabilă, cea mai importantă chestiune a tratatului de la Paris era omagiul vasalic, regele Franței devenind suzeranul celui englez. Pentru regele Angliei acest omagiu vasalic era un fapt care îi știrbea mult din prestigiu, fiind în totală contradicție cu principiul unei monarhii centralizate puternice. Dacă refuza să-l presteze, regele englez pierdea o posesiune importantă a coroanei sale, dar acceptându-l nu putea evita imixtiunea funcționarilor francezi în Aquitania. La rândul său, regele Franței nu putea renunța asupra pretențiilor sale asupra ducatului³.

Tratatul de la Paris din 1259 nu a rezolvat chestiunile litigioase franco-engleze, ci le-a acutizat, regii Angliei nu se puteau împăca cu ideea de a fi vasalii regelui Franței. Istoricul Jean Delumeau considera această legătură vasalică, principala cauză a izbucnirii Războiului de O Sută de Ani⁴.

Regii francezi au încercat mereu să recupereze Aquitania, apelând la numeroase tertipuri. În acest sens s-a remarcat Filip al IV-lea cel Frumos, care dorea să pună capăt stăpânirii engleze în Franța. Astfel la 27 octombrie 1293 l-

¹ Platon și colab. 2010, p. 304.

² Favier 2000, p. 168

³ Platon și colab. 2010, p. 305.

⁴ Delumeau 1995, p. 33.

a citat pe ducele de Aquitania (regele Angliei) în fața Curții franceze⁵. Eduard I dorea să evite o confruntare cu suzeranul său, dar era clar că acesta voia război. Regele francez a trimis în Aquitania o armată, refuzând în același timp, să elibereze un salvconduct pentru regele englez, care a refuzat să se prezinte la Paris. În acest context la 21 martie 1294 Curtea franceză a pronunțat confiscarea ducatului de Aquitania⁶. Armata franceză din Aquitania condusă la început de Carol de Valois (fratele regelui), iar apoi de Robert al II-lea de Artois, reușește între 1295-1296 să ocupe întregul ducat al Aquitaniei, armata engleză trimisă în ajutor fiind învinsă. Cei doi regi au început negocierile, medierea fiind asigurată de papa Bonifaciu al VIII-lea. La 9 octombrie 1297 s-a semnat armistițiul de la Vyve-Saint-Bavon, iar la 20 mai 1303 tratatul de la Paris, care restabilește situația anterioară: regele Angliei păstra Aquitania, dar trebuia să depună omagiu vasalic regelui francez.

O altă cauză a izbucnirii războiului a fost problema Scoției, unde Anglia încerca în zadar să-și impună stăpânirea, lovindu-se de rezistența dâră a regilor scoțieni susținuți de Franța.

Zona Flandrei a fost și ea obiectul conflictului anglo-francez, fiind una dintre cele mai bogate regiuni ale Europei datorită intensei activități comerciale desfășurate de orașe precum Antwerp, Bruges sau Ghent. Contele Flandrei era unul dintre cei mai importanți vasali ai regelui Franței, dar cu scopul de a avea mai multă libertate de acțiune făcea mereu un dublu joc politic, oscilând între Paris și Londra. Pe de altă parte marile orașe flamande depindeau, din punct de vedere economic, de Anglia din cauza masivelor importuri de lână adusă de dincolo de Canalul Mânecii. Flandra avea și o situație politică internă polarizată, existând o luptă pentru supremație între tabăra marilor burghezi, favorabilă Franței și partida meșteșugarilor, care căuta ajutorul contelui, dar și al regelui Angliei⁷.

Filip al IV-lea cel Frumos nu a ezitat să se implice în chestiunea Flandrei, condusă de contele Guy de Dampierre (1251-1305). Acesta dorea o independență totală a Flandrei față de Franța și s-a aliat cu regele Angliei, Eduard I, declarându-și în ianuarie 1297 independența față de suzeranul său. Declarația de independență a contelui flamand echivala cu o declarație de război la adresa Franței, luată ca atare de Filip al IV-lea cel Frumos. În vara anului 1297 armata franceză ocupă cea mai mare parte a Flandrei, intrând în august în orașele Lille și Bruges⁸. Alianța Flandrei cu Anglia s-a rupt din cauza acuzelor reciproce, iar armistițiul franco-englez de la Vyve-Saint-Bavon (octombrie 1297) i-a lăsat regelui Franței mână liberă în ceea ce privește pedepsirea contelui Guy de Dampierre. La începutul anului 1300, Carol de Valois ocupă Flandra, iar contele Guy și fiul său, Robert de Béthune sunt arestați la domiciliu. Regele Franței a numit un guvernator în persoana lui Jacques de Châtillon, devenit rapid un personaj detestat datorită comportamentului său, ce a generat o reacție violentă antifranceză a orașelor flamande. Astfel în zorii zilei de 18 mai 1302 în orașul Bruges funcționarii regali francezi sunt masacrați în cadrul unui revoltă, eveniment cunoscut în istorie ca *utreniile de la Bruges*⁹. Regele Filip al IV-lea l-a trimis în Flandra pe Robert al II-lea de Artois la conducerea unei armate, dar la 8 iulie 1302 aceasta a suferit o zdrobitoare înfrângere din partea flamanzilor, în bătălia de la Courtrai, cunoscută ca *Bătălia pintenilor de aur*. În ea și-au găsit sfârșitul Robert al II-lea de Artois și guvernatorul Jacques de Châtillon. Regele francez nu putea tolera o astfel de înfrângere, pregătind răzbunarea. La 17 august 1304 armata franceză l-a învins în bătălia de la Mons en Pévèle, pe Jean de Namur, un alt fiu al contelui Guy de Dampierre. Tratatul de la Athis din 24 iunie 1305 consfințește victoria franceză: Flandra trebuia să achite o mare despăgubire de război, să finanțeze armata franceză, incintele marilor orașe trebuiau distruse. Din punct de vedere teritorial regele francez s-a ales cu Lille, Douai și Béthune¹⁰. Tensiunile din Flandra nu au fost stinse de semnarea tratatului de la Athis, deoarece industria de postavuri motorul economiei orașelor flamande, a fost grav afectată de conflictul de Franța, dar mai ales de rivalitatea anglo-franceză.

Intervenția lui Filip al V-lea asupra Flandrei avut un rezultat mai durabil, în sensul că regele francez a reușit să perfecteze căsătoria fiicei sale Margareta cu noul conte Ludovic de Nevers (1322-1346), care a promovat o politică profranceză. Filip al VI-lea a reușit să învingă categoric revolta țărăască din Flandra, izbucnită contra contelui în 1328. Flandra constituia o miză la fel de importantă ca și Aquitania, în cadrul diferendului franco-englez, datorită dezvoltării economice și a intensului comerț practicat în zonă, porturile flamande fiind punctul terminus al comerțului cu orașele italiene, și prin extensie al schimburilor europene cu Orientul.

Pretextul imediat al izbucnirii Războiului de O Sută de Ani a fost revendicarea Coroanei franceze de către regele Angliei, Eduard al III-lea. El era fiul reginei Isabela, fiica regelui francez, Filip al IV-lea cel Frumos. Acesta murise în 1314, fiind urmat de fii săi, Ludovic al X-lea (1314-1316), Filip al V-lea (1316-1322) și Carol al IV-lea (1322-1328). Niciunul dintre acești trei regi nu a avut un moștenitor masculin, astfel că în 1328, la moartea lui Carol al IV-lea, tronul francez a revenit lui Filip al VI-lea de Valois, fiul lui Carol de Valois, fratele mai mic al regelui Filip al IV-lea cel Frumos.

⁵ Berstein, Milza 1998, p. 70.

⁶ Favier 2000, p. 223.

⁷ Platon și colab. 2010, p. 307.

⁸ Favier 2000, p. 224.

⁹ Berstein, Milza, 1998, p. 70.

¹⁰ Favier 2000, p. 226.

Regele Angliei, Eduard al III-lea își fonda pretențiile asupra coroanei franceze, prin drepturile mamei sale, fiica regelui francez, Filip al IV-ea cel Frumos. Această stare de conflict franco-engleză a degenerat în 1336, când Eduard al III-lea a interzis exportul de lână spre Flandra, cu scopul de a alimenta adversitatea orașelor porturi flamande față de Franța. Efectul acestei măsuri a fost imediat, izbucnind o răscoală condusă de Jakob van Artevelde, care l-a obligat pe contele Ludovic de Nevers să se refugieze în Franța. În contrapartidă, Filip al VI-lea a proclamat la 24 mai 1337 confiscarea ducatului Aquitania. Eduard al III-lea a răspuns la 7 octombrie 1337 denunțând omagiul de vasalitate față de regele francez, pretinzând coroana acestuia.

Atitudinea și implicarea papalității în vremea primilor papi de la Avignon. Papalitatea nu a rămas indiferentă la antagonismele anglo-franceze, pentru că ele loveau și Sfântul Scaun. În primul rând aceste conflicte, închideau orice perspectivă de realizare a unei cruciade generale. În cadrul acestui conflict papalitatea și-a asumat unul din rolurile sale principale, acela de a menține pacea în lumea creștină, considerând că toate eforturile militare ar trebui canalizate spre o cruciadă pentru eliberarea Țării Sfinte. Eșecul înregistrat de cruciadele regelui francez Ludovic al IX-lea cel Sfânt a sensibilizat Sfântul Scaun, care dorea organizarea unei expediții generale contra tucilor, care să cuprindă toate forțele lumii creștine. Planurile papalității se loveau de faptul că principalele forțe ale Occidentului, care în trecut au fost motorul cruciadelor clasice, Anglia și Franța erau într-un conflict continuu, regii celor două țări urmărindu-și mai mult scopurile personale, decât pe cele ale cruciadei. În 1301 papa Bonifaciu al VIII-lea îi scrie lui Eduard I al Angliei sfătuiindu-l să nu neglijeze cruciada, pentru ceea ce pontiful numea bucăți insignifiante din regatul Franței¹¹.

În timpul războiului franco-englez ce începe din 1294, Bonifaciu al VIII-lea a efectuat un intens efort diplomatic, atât pe lângă Eduard I al Angliei, cât și pe lângă Filip al IV-lea cel Frumos al Franței. Pacea de la Paris din 1303 s-a încheiat prin mijlocirea papală, ea reconfirmând deciziile tratatului de la Paris din 1259. Concepția papală era că acest din urmă tratat a fost încheiat de un rege sfânt (Ludovic al IX-lea), un model de justiție și caritate și el nu trebuia să fie schimbat. Bonifaciu al VIII-lea dorea stingerea totală a conflictului prin înrudirea celor două case regale. Astfel, una din stipulațiile tratatului de la Paris (1303) era căsătoria Isabellei, fiica lui Filip cel Frumos cu fiul lui Eduard I, viitorul Eduard al II-lea¹².

La puțin timp după moartea lui Bonifaciu al VIII-lea reședința papală s-a mutat de la Roma la Avignon, în sudul Franței. Primii trei papi de la Avignon, Clement al V-lea, Ioan al XXII-lea și Benedict al XII-lea și-au început cariera ecleziastică în Aquitania, fiind buni cunoscători ai conflictului franco-englez și al consecințelor grave ale acestuia pentru lumea creștină.

Clement al V-lea (Bertrand de Got), anterior funcției papale, a deținut postul de arhiepiscop de Bordeaux, una din cele mai înalte demnități ecleziastice din Aquitania. Acesta a avut relații excelente cu regele Angliei, pe care l-a reprezentat în Parlamentul de la Paris, întreținând totodată relații amicale și cu regele Filip al IV-lea cel Frumos. Bertrand de Got s-a implicat activ în aplanarea războiului franco-englez din 1294, iar după ce a devenit papă, Aquitania a ocupat un loc prioritar în cadrul pontificatului său. Clement al V-lea a acționat ca și cum ar fi păstrat în continuare conducerea arhiepiscopiei de Bordeaux, favorizând comunități și persoane din provincia sa natală. Acțiunile sale s-au îndreptat, într-o primă fază, spre arhiepiscopia al cărei șef a fost, conferind ierarhului local un drept pe care și l-ar fi dorit și el în timpul păstoririi sale: îl eliberează pe arhiepiscop de supremația arhiepiscopului de Bourges, primatul Aquitaniei, constituind astfel, un nou scaun primațial în ducatul deținut de regele Angliei¹³. Acest gest venea să continue un mai vechi conflict al său, când era arhiepiscop de Bordeaux, cu arhiepiscopul de Bourges, Gilles Colonna, viitorul papă arogându-și titlul de primat al Aquitaniei. Acțiunea papei Clement al V-lea poate fi interpretată și ca un act de răzbunare pentru un conflict mai vechi. În timpul pontificatului lui Clement al V-lea multe familii nobile din Aquitania s-au bucurat de favorurile pontifului, primind posturi cheie la Curie sau în ierarhia ecleziastică. Dintre aceste familii amintim: familia de Got, familia Preissac, familia Budos, familia Bruniquel, familia Savaignac, familia Pellegrue sau familia Talleyrand-Périgord¹⁴. Papa a fost un apărător îndârjit al bunurilor ecleziastice din Aquitania în fața laicilor sau oficialităților, atât de origine engleză, cât și franceză. Clement al V-lea i-a obișnuit pe locuitorii din Aquitania să vină la Avignon cu probleme personale sau cu reclamații contra oficialilor englezi sau francezi. Pontiful nu putea da ordine funcționarilor din Aquitania, dar putea favoriza diferite comunități pe plan religios, putea conferi beneficii ecleziastice clericilor din Aquitania oriunde în lumea creștină, avea dreptul să apeleze la tribunalele pontificale în orice cauză și putea numi sau confirma în beneficiile ecleziastice¹⁵.

Prin toate aceste mijloace papa urmărea să mențină pacea în Aquitania, dar nu a rămas indiferent la dușmănia dintre regii Angliei și Franței, urmărind mereu împăcarea celor două părți. Clement al V-lea a dorit să profite de prezența

¹¹ Renouard 1934, p. 264.

¹² *Ibidem*, p. 267.

¹³ *Ibidem*, p. 269.

¹⁴ *Ibidem*, p. 271.

¹⁵ *Ibidem*, p. 272.

la încoronarea sa (14 noiembrie 1305) a celor doi regi pentru a încheia o pace definitivă, însă Eduard I nu a putut fi prezent din cauza războiului cu Scoția. În mai 1307 se întâlnește la Poitiers cu Filip al IV-lea cel Frumos, unul dintre subiectele abordate de cei doi fiind pacea cu Anglia. Izbucnirea unui nou conflict anglo-francez a fost amânată de moartea regelui englez, Eduard I la 7 iulie 1307. Urmașul său, Eduard al II-lea a fost o personalitate mai puțin enegică, iar la 25 ianuarie 1308, conform unei clauze a tratatului de la Paris din 1303, se căsătorește cu Isabela, fiica lui Filip al IV-lea al Franței. Acest fericit eveniment a asigurat pacea între Franța și Anglia pentru tot restul pontificatului lui Clement al V-lea.

La 18 octombrie 1311, în legătură cu diferendul franco-englez, pontiful îi scria regelui Franței afirmând că Eduard al II-lea este vasalul său, iar el este suzeranul său, ambii fiind uniți atât de legături familiare, cât și de drept. În viziunea papei cei doi regi trebuiau să fie solidari unul față de altul, iar puterea vasalului o crește pe cea a suzeranului, iar dacă Eduard al II-lea este puternic în Aquitania, atunci regatul francez este puternic pentru că ducele de Aquitania (regele Angliei) este un membru important al curții franceze¹⁶.

Cu toate că putem detecta o apropiere față de regele Franței a papei Clement al V-lea, el a întreținut relații amicale și cu regele Angliei, susținându-l, dar fără a se angaja direct, în afacerea Comyn. John Comyn era unul dintre marii nobili scoțieni, care se opunea regelui Robert Bruce, fiind un om de încredere al regelui Angliei, Eduard I. Dacă Bruce reprezenta, pentru Scoția, idealul de independență, Comyn reprezenta compromisul cu Anglia. La 10 februarie 1306 Robert Bruce îl înjunghie pe Comyn în timpul unei slujbe religioase. Scăpând de un important adeversar, la 25 martie 1306, Robert Bruce se încoronează rege al Scoției. Clement al V-lea, deranjat de atitudinea noului rege, pune Scoția sub interdict. Episcopii scoțieni au nesocotit pedeapsa papală, pactizând cu noul lor rege¹⁷. Cu toate că sacțiunea papală nu a adus nimic concret, regele Angliei a salutat-o. Conflictul anglo-scoțian se termină, în această fază, cu victoria lui Robert Bruce în bătălia de la Bannockburn (23-24 iunie 1314).

Următorul papă de la Avignon a fost Ioan al XXII-lea (1316-1334), născut în sudul Franței la Cahors, într-o familie nobilă. A fost la început episcop de Fréjus, cancelar al lui Carol al II-lea de Anjou și episcop de Avignon. Începând cu anul 1312 a fost creat cardinal. Ioan al XXII-lea a fost și el un bun cunoscător al raporturile anglo-franceze, iar preocuparea pentru situația din Aquitania a constituit o constantă și a pontificatului său. Într-o scrisoare datată 1317-1319 și adresată regelui Franței papa critica multitudinea apelurilor făcute de persoanele din Aquitania, în chestiunile juridice, la curtea franceză, opinând că protecția dată de rege acestor apelanți are consecințe grave pentru regiune. Imunitatea acordată de regele francez celor din Aquitania, reprezintă un mijloc de a se deda nepedepsiți la crime, jafuri și incendieri¹⁸. Aceste fapte au consecințe și pentru bunurile ecleziastice, râvnite de potențații laici.

O măsură cu caracter ecleziastic, vizând Aquitania, a fost luată de Ioan al XXII-lea între 1317-1318, când pontiful a decis divizarea unor dieceze din sud (Agen, Périgueux) pentru a putea rezista mai bine presiunilor autorităților laice, dar și pentru a lupta mai eficient cu erezia. În plus în sudul Franței disciplina ecleziastică lăsa mult de dorit. Astfel în anul 1318 legatul papal Isnard de Montaut a pronunțat excomunicarea și interdictul pentru un capelan din dieceza Agen, care a refuzat să achite taxele de întreținere datorate legatului. Respectivul capelan se răzbună și împreună cu alte persoane îl rețin pe legatul papal, umilindu-l¹⁹.

Ca și predecesorul său Ioan al XXII-lea s-a dovedit a fi un apărător al bisericii din Aquitania. În 1330 el s-a opus propunerii seneșalului francez din Agenais și Gasconia, ca episcopul de Agen să-i jure credință, iar în 1332 a pronunțat interdictul asupra diecezei de Bordeaux pentru că seneșalul englez, Olivier de Ingham a furat 3000 de livre din episcopia de Dax. Pontiful l-a sfătuit pe regele Angliei să numească funcționari competenți în Aquitania, unde în opinia papei, din cauza disensiunilor franco-angleze, justiția și pacea sunt puse în pericol, oamenii își rezolvă diferendele prin forță, autoritatea ducelui fiind foarte slabă. Cu toate acestea papa știe că ducele de Aquitania nu-și poate impune autoritatea fermă asupra ducatului, deoarece nu posedă o jurisdicție supremă, regele Franței, fiind cea mai înaltă instanță de apel. În acest sens papa se adresează și regelui Franței sfătuindu-l să descurajeze apelurile și să înceteze a sprijini conflictele particulare din Aquitania.

Personalitate energică, Ioan al XXII-lea a dorit tranșarea definitivă a conflictului franco-englez, propunându-i regelui Filip al VI-lea căsătoria fiului său cu Eleonora, sora lui Eduard al III-lea, însă autoritatea papală nu mai reprezenta de mult o voce autoritară; când Ioan al XXII-lea a impus un armistițiu între casele de Foix și Armagnac, regele Filip al V-lea pe protestat sub motivul că papa îi încalcă drepturile sale de suzeran.

În 1324 un nou conflict, care avea aceeași miză, Aquitania, izbucnește între Franța și Anglia. În acest context papa vine cu o inițiativă nouă: transferarea guvernării prințului de Wales (moștenitorul tronului britanic), după modelul furnizat de Eduard I, care înainte de a fi rege a guvernat Aquitania pentru tatăl său, Henric al III-lea. În acest mod regele Angliei ar fi scutit de a mai presa jurământul vasalic față de regele francez. Propunerea a fost acceptată de ambii

¹⁶ *Ibidem*, p. 275.

¹⁷ Favier 2006, p. 396.

¹⁸ Renouard 1934, p. 278.

¹⁹ *Ibidem*, p. 279.

monarhi în octombrie 1325 pontiful francez îl sfătuia pe prințul de Wales, cum să guverneze Aquitania: să se înconjoare de persoane oneste, care să iubească pacea și justiția, să asculte de suzeranul său, regele Franței, dar și de tatăl său, regele Angliei, să-l iubească pe Dumnezeu și să respecte bunurile bisericii. Propunerile papale, deși acceptate, într-o primă fază, cad în desuetudine, deoarece regele Eduard al II-lea se autointitulează guvernator și administrator al bunurilor fiului său²⁰. Regele Eduard al II-lea nu avea încredere în papă, pe care îl considera înainte de toate un francez, favorabil regelui Franței.

Dacă papa Clement al V-lea a numit în Aquitania episcopi originari din acel loc, Ioan al XXII-lea nu a mai făcut-o, ierarhii numiți de el fiind, cu preponderență francezi, fapt care a agravat relații anglo-papale. Astfel în 1319 pontiful îl numește episcop de Bazar pe Guillaume de Cun, renumit profesor la universitatea din Toulouse, pe care în 1325 îl transferă ca episcop de Comminges, în 1323 îl numește arhiepiscop de Auch pe Guillaume de Flavacourt, fost cancelar al regelui Franței, Carol al IV-lea²¹. Cererile regelui Angliei adresate papei, cu privire la numirea unor personaje apropiate în posturi ecleziastice au fost ignorate. Astfel în 1321 și 1324 Eduard al II-lea îl cere ca episcop de Condom pe Raymond de Goalard sau îl recomandă pontifului pentru orice demnitate ecleziastică, pe conetabilul de Bordeaux, Pierre de Galacian, ambele cereri primind un refuz categoric. Apreciem astfel că papa Ioan al XXII-lea a promovat o politică ecleziastică, ce a stârnit suspiciunea și neîncrederea monarhului de la Londra.

De o apreciere deosebită din partea papei Ioan al XXII-lea s-a bucurat Jourdain de l'Isle, personaj cu posesiuni în Agenais și aflat în conflict cu jurisdicția engleză din Aquitania. Protejatul papal a avut-o o dispută cu Alexandre de Caumont, ce este adusă în fața seneșalului englez al Gasconiei, Antoine Pessaigne în anul 1318. Înainte de a pronunța sentința, Jourdain de l'Isle îl acuză pe seneșal de rele tratamente și face apel la regele Franței, protejatul papal fiind încarcerat din ordinul seneșalului. Ioan al XXII-lea îl scrie regelui Filip al V-lea recomandându-l pe Jourdain de l'Isle, care este victima persecuțiilor seneșalului englez al Gasconiei. În același an (1318) într-o scrisoare adresată regelui englez, papa se plângea de precaritatea actului de justiție din Gasconia. Alte scrisori papale adresate ambilor regi, cereau eliberarea lui Jourdain de l'Isle, dar cu toate acestea el este spânzurat în 1322, din ordinul regelui Franței, pentru uciderea a doi agenți regali francezi²². Pontiful francez a apelat la regele Franței gândindu-se că acesta va absolve din principiu persoanele condamnate de jurisdicția engleză, fapt ce a alimentat vechiul conflict. Clement al V-lea și Ioan al XXII-lea au avut, în general, o atitudine binevoitoare față de Anglia.

Războiul de o sută de ani debutează în timpul pontificatului lui Benedict al XII-lea (1334-1342), un papă care, nu a avut anvergura politică a înaintașilor săi, el fiind un fost călugăr cistercian. El vorbea despre pace în general, fără a se axa pe conflictul anglo-francez. În martie 1336 la insistențele sale regele Filip al VI-lea a depus jurământul de cruciat, însă în anul următor a izbucnit Războiul de o sută de ani.

Clement al VI-lea și Inocențiu al VI-lea. Papa Clement al VI-lea (Pierre Roger) (1342-1352), fost cancelar al Franței²³, cunoștea bine problemele anglo-franceze și s-a străduit să-i împace pe Filip al VI-lea și Eduard al III-lea. Implicarea lui Clement al VI-lea în conflictul anglo-francez a fost timpurie, încă înainte de a deveni papă, în calitate de consilier al regelui Franței, Filip al VI-lea. Astfel, în 1328 regele îl trimite în Anglia pentru a cere regelui Eduard al III-lea să depună omagiul vasalic regelui francez pentru Aquitania. În decursul aceluiași an este trimis în Aquitania pentru a superviza confiscarea veniturilor regelui englez, dictată de regele Franței. Între 1330-1338, Pierre Roger a fost unul dintre membrii delegațiilor franceze, care au negociat cu englezii²⁴. În concepția sa regele Eduard al III-lea era un vasal rebel, Filip al VI-lea fiind îndreptățit să-i confiscă ducatul Aquitaniei și să-i declare război. În anul 1338, Pierre Roger primește sarcina de a reprezenta interesele franceze la curtea papală de la Avignon și în Miercurea Cenușii rostește un discurs la Curie în care justifică războiul lui Filip al VI-lea contra lui Eduard al III-lea, pe baza conceptului augustinian de război just²⁵. Începând cu 1339, Pierre Roger a rezidat permanent la Avignon, unde s-a remarcat apărând cauza Franței. A fost creat cardinal de papa Benedict al XII-lea și numit ulterior administrator al episcopiei de Avignon.

Una dintre misiunile pontifului roman era și de a asigura pacea între principii creștinătății, iar din acest punct de vedere, Clement al VI-lea a avut o dorință de pace sinceră. În 1342 papa trimite în Bretania doi cardinali, Pierre de Prés și Annibaldo Caetani di Ceccano, care reușesc să negocieze la 19 ianuarie 1343 armistițiul de la Malestroit²⁶, care urma să dureze până în 29 septembrie 1346. Una din condițiile stipulate în convenția de armistițiu era ca ambele tabere să-și trimită reprezentanții la Avignon în vederea unei păci definitive mediată de Sfântul Scaun. Englezii au amânat trimiterea

²⁰ *Ibidem*, p. 285.

²¹ *Ibidem*, p. 286-287.

²² *Ibidem*, p. 289.

²³ Înainte de a deveni papă cu numele de Clement al VI-lea, Pierre Roger a deținut posturile de abate de Fécamp (dieceza Rouen), episcop de Arras din 1328, arhiepiscop de Sens din 1329 și arhiepiscop de Rouen din 1330.

²⁴ Plöger 2005, p. 24.

²⁵ *Ibidem*, p. 25.

²⁶ *Ibidem*, p. 30.

unei delegații până în octombrie 1344 menționând că nu au încredere în bunele intenții ale papei, fost demnitar la curtea franceză. Delegația engleză a fost formată din decanul de Lincoln, John de Ufford, Nicholas de Luna și Hugh Neville. Astfel în anul 1344 a avut loc ceea ce în istorie este cunoscut sub numele de Conferința de pace de la Avignon. Delegațiile franceză și engleză au stat separat. Anglia cerea recunoașterea drepturilor lui Eduard al III-lea la tronul Franței, doleanță pe care delegația franceză a refuzat să o ia în considerare. După patru sesiuni de discuții niciuna din părți nu și-a abandonat poziția inițială, fapt ce l-a determinat pe papa Clement al VI-lea să se retragă de la negocieri și să fie înlocuit de doi cardinali. Discuțiile ulterioare s-au axat pe problematica Aquitaniei, englezii dorind suveranitatea absolută asupra provinciei, lucru cu care francezii nu au putut fi de acord, replicând că Filip al VI-lea nu-și poate dezmembra regatul. Cardinalii au venit cu o propunere surprinzătoare: englezii să renunțe la Gasconia, în schimbul posesiunilor cavalerilor ioaniți din Anglia. Delegația engleză a refuzat categoric.

O altă propunere a fost ca Eduard al III-lea să renunțe la Gasconia în schimbul coroanei Scoției, urmând ca regele Filip al VI-lea să-l convingă pe David al II-lea să o predea regelui englez. Pentru că regele Eduard considera că *de iure*, coroana scoțiană îi aparține, ambasadorii englezi au fost de acord. Pentru evitarea omagiului vasalic, cardinalii au propus ca Gasconia să fie dată sub formă de apanaj unui fiu al regelui Eduard, dar și această propunere a căzut în desuetudine. La 10 noiembrie 1344 delegații englezi refuză să mai ia în considerare orice plan de predare a Gasconiei, pentru compensații teritoriale în afara Franței, în timp ce delegația franceză refuză să mai discute orice plan ce ar diminua suzeranitatea regelui francez. La mijlocul lunii decembrie 1344, cu toate insistențele lui Clement al VI-lea, delegații englezi încep să părăsească orașul Avignon. Papa Clement al VI-lea se adresează într-o scrisoare regelui Eduard al III-lea cerându-i să înlocuiască delegația engleză, alcătuită mai ales din clerici, cu una formată din nobili, cum ar fi Henry de Grosmont, earl de Derby și William de Bohun, earl de Northampton²⁷. În februarie 1345 a plecat din Avignon și ultimul delegat englez, decanul de Lincoln și viitorul arhiepiscop de Canterbury, John de Ufford. Făcând bilanțul acestei conferințe, se poate afirma că ea a fost un dialog al surzilor fiecare parte susținându-și cu tărie cauza, nefiind loc pentru compromis. Încercările lui Clement al VI-lea de a opri războiul au fost zadarnice, în iunie 1345 Eduard al III-lea renunță la armistițiu și reia lupta. Noua escaladare a conflictului anglo-francez a culminat cu bătălia de la Crécy (26 august 1346) în care armata engleză condusă de Eduard Prințul Negru (fiul lui Eduard al III-lea) a învins armata franceză.

Clement al VI-lea nu a reușit să împiedice bătălia de la Crécy, deși încă de la sfârșitul anului 1345 a stabilit o nouă delegație de nunții apostolici, cardinalii Annibaldo da Ceccano și Étienne Aubert (viitorul Inocențiu al VI-lea). La sfârșitul lui noiembrie 1345 cei doi reprezentanți papali se aflau în nordul Franței. Misiunea lor și-a arătat roadele abia după consumarea bătăliei de la Crécy. Astfel cei doi cardinali au reușit să medieze la 28 septembrie 1347, sub zidurile orașului Calais, un armistițiu anglo-francez, care a fost prelungit succesiv până în iunie 1355²⁸. Acest armistițiu a netezit drumul pentru o altă rundă de negocieri sub auspiciile papalității, ambele părți angajându-se să-și trimită reprezentanții la Avignon înainte de 2 februarie 1348. Termenul fixat de papă a fost respectat, Anglia și Franța trimițându-și reprezentanții la Avignon. Discuțiile care au urmat nu au adus nicio modificare asupra status-quo-ului, singurul rezultat palpabil fiind prelungirea succesivă a armistițiului. Negocierile au continuat până la 2 mai 1349 în cadrul mai multor sesiuni. Cu toate eforturile papale, în august 1349 Franța redeschide războiul invadând regiunile Saintongue și Poitou. Clement al VI-lea trimite în martie 1350 o nouă misiune alcătuită din arhiepiscopii de Braga și Brindisi pentru a negocia cu reprezentanții celor doi regi între Calais și Guînes, discuții terminate la 1 august 1350 cu un armistițiu pe un an. Una dintre stipulațiile acestui act, a fost ca reprezentanții celor doi regi să negocieze sub medierea papală. La 18 iunie 1350 Eduard al III-lea îl informează pe pontiful francez că va trimite o ambasadă, dar nu și-a respectat promisiunea în ciuda eforturilor papale în vederea impunerii păcii definitive. Clement al VI-lea a trimis în septembrie 1350 încă o misiune diplomatică, alcătuită tot din doi cardinali. Astfel Raymond Pelegrini s-a deplasat la Londra și Androin de la Roche la Paris pentru a le reaminti celor doi regi să desemneze negociatori pentru discuții mediate de papă²⁹. Nu s-a obținut niciun rezultat, fapt la care au contribuit și situația celor două regate grav afectate de marea epidemie de ciumă, dar și moartea regelui francez Filip al VI-lea la 22 august 1350.

Negocierile franco-engeleze au fost reluate cu dificultate. Cheia de boltă a acestor noi tratative a fost cardinalul Gui de Boulogne³⁰, cardinal-episcop de Porto. Acesta era înrudit prin alianță cu regele Franței, nepoata cardinalului,

²⁷ Wagner 2006, p. 39.

²⁸ Plöger 2005, p. 36.

²⁹ *Ibidem*, p. 38.

³⁰ Era născut în 1316, fiind al treilea fiu al contelui de Auvergne și Boulogne, Robert al VII-lea. Familia din care provenea s-a remarcat în slujba regilor francezi și prin contactele la curia papală. Gui de Boulogne a avut o carieră ecleziastică prodigioasă, la 7 ani a fost numit canonic la Reims, în 1331 ajunge arhidiacon de Hiémois în dieceza de Bayeux. La 11 octombrie 1340 devine arhiepiscop de Lyon, iar în 1342 cardinal preot de Santa Cecilia. A îndeplinit și misiuni diplomatice între 1348-1350 în Ungaria și Italia, fiind unul dintre principalii negociatori dintre regele ungar, Ludovic de Anjou și regina Ioana de Neapole. În decembrie 1350 este creat cardinal episcop de Porto.

Ioana de Boulogne era căsătorită din 1350 cu ducele Normandiei, viitorul rege Ioan al II-lea cel Bun³¹. Plecarea cardinalului la Paris a fost o inițiativă personală, el nu a purtat niciodată titlul de legat apostolic, încercând medierea unei păci, dar fără a angaja în mod concret, Sfântul Scaun. El nu a fost numit în funcția de legat papal, pentru a câștiga bunăvoința regelui Angliei. În septembrie 1352 cardinalul părăsea Avignonul îndreptându-se spre Paris, unde găsește următoarea situație: orașul Calais a fost cucerit de englezi în 1347, regele Filip al VI-lea murise la 22 august 1350, iar noul rege, Ioan al II-lea cel Bun, ruda sa, se confrunta cu eșecurile militare provocate de armata engleză, fiind într-o disperată cursă de atragere a unor aliați. În acest sens, cardinalul Gui și-a demonstrat loialitatea față de casa de Valois, înainte de a media pacea cu Anglia. Gui de Boulogne a făcut parte din comisia de cardinali, sub auspiciile căreia, la 27 octombrie 1351 s-a semnat la Avignon un tratat de alianță între regele Ioan al II-lea, delfinul Carol și contele verde, Amedeo al VI-lea de Savoia³². După ce a ajuns la Paris, cardinalul primește ordin de la papa Clement al VI-lea, să demareze tratative de pace cu ducele de Lancaster, cu care s-a întâlnit la Calais, în ultima parte a anului 1352. La 6 decembrie 1352 Clement al VI-lea moare, fiind urmat de Inocențiu al VI-lea (1352-1362)³³. Noul papă a acordat o importanță sporită misiunii lui Gui de Boulogne, cei doi cunoscându-se foarte bine, fiind creați cardinali la aceeași dată 20 septembrie 1342³⁴.

În scopul de a se familiariza cu programul noului pontif, cardinalul Gui se reîntoarce la Avignon, dar la începutul lui martie 1353 se afla la Calais, unde va conduce negocierile franco-engleze. Partea engleză îl privea pe cardinal cu suspiciune din cauza relației de rudenie cu regele francez. Conferința de la Calais din martie 1353 nu a adus pacea. Gui de Boulogne nu reușește decât să obțină un armistițiu pentru șase luni, papa considerând acest fapt un semi-eșec și le scrie regilor Franței și Angliei cerându-le să-și trimită ambasadorii la Avignon, unde el se va ocupa personal de această problemă³⁵. În cadrul acestei conferințe Gui a acționat ca trimis al papalității, care i-a atribuit o serie de funcțiuni ecleziastice. Astfel cardinalul putea acorda zece canonicate în așteptarea prebendei, cinci în bisericile catedrale din Clermont, Autun, Beauvais, Langres, Noyon și cinci în bisericile colegiale Saint Omer à Saint Omer, Saint Germain d'Auxerre, Saint Nicolas d'Amiens, Saint Aignan d'Orléans și Saint Martin de Tours. Alături de aceste prerogative, cardinalul Gui avea dreptul să primească el sau prin intermediul unor confesori numiți de el, spovedanii, să absolve de păcate și chiar de excomunicare, să acorde dispensă pentru preoții consacrați de ierarhi excomunicați³⁶.

Misiunea franceză a cardinalului Gui a cuprins și o serie de misiuni politice. Dintre acestea menționăm două. Gui trebuia să intervină ca viconte de Turenne, Guillaume Roger, nepot al fostului papă Clement al VI-lea, să primească înapoi banii datorati de regele Franței³⁷ și pentru decanul din Puy, care era încarcerat pentru o crimă pe care nu a comis-o. Prezența cardinalului în Franța a fost și o ocazie pentru diverse cereri formulate de cler. Astfel în aprilie 1353 delegații capitolului din Reims îi cer lui Gui să-l roage pe papă să scutească biserica franceză de o taxă pe trei ani³⁸.

Gui de Boulogne a mai avut de rezolvat și complicatele raporturi între Franța și Navarra. El avea legături de rudenie cu ambii monarhi și a mediat un tratat între ei. Relațiile dintre cele două monarhii au fost extrem de tensionate datorită asasinării la 8 ianuarie 1354 a conetabilului Franței, Carol de Spania, act de care regele din Navarra, Carol cel Rău nu era străin. Utilizându-și conexiunile din ambele tabere, cardinalul episcop Gui reușește un real succes, dar puțin durabil, la 22 februarie 1354, când prezidează la Mantes reconcilierea temporară a regelui Franței, Ioan al II-lea cel Bun cu vărul său Carol cel Rău, regele din Navarra. Acesta îndeplinea și funcția de comite de Évreux, fiind un important aliat al Angliei, în prima fază a războiului. În același an, în paralel cu negocierile cu Franța, regele de Navarra încheie o alianță antifranceză cu Henric de Grosmont, reprezentantul regelui Angliei. Carol cel Rău se răzgândește din nou și la 10 septembrie 1354 semnează Tratatul de la Valognes, care prevedea o coaliție Franța Navarra contra Angliei. Nici acest acord nu a fost durabil deoarece, Carol cel Rău a plănuit o conspirație contra regelui Ioan al II-lea cel Bun.

Însărcinat cu misiunea de a aduce pacea, cardinalul Gui prezidează în aprilie 1354 la Guînes o conferință, unde au participat reprezentanții celor două puteri aflate în conflict, dar și ambasadorii regelui din Navarra. Un rol important în aceste negocieri l-au avut reprezentanții regelui Franței (cancelarul Pierre de la Forêt și Guillaume Bertrand, episcop de Beauvais) și solul regelui din Navarra, Robert Le Coq. Cu toată iscusința diplomatică a acestora nu s-a putut ajunge la o pace definitivă. Stipulațiile tratatului de la Guînes prevedeau că regele Angliei stăpânea în deplină suveranitate (fără a mai depune omagiu vasalic regelui Franței) regiunile: Aquitania, Poitou, Limousin, Touraine, Anjou, Maine, Ponthieu,

³¹ Favier 2006, p. 403.

³² Jugie 1987, p. 103.

³³ Étienne Aubert (Inocențiu al VI-lea) s-a remarcat în serviciul regelui Franței, înainte de a accede la funcția supremă în Biserica Catolică. Astfel între 1337-1341 a reprezentat interesele franceze la curtea papală de la Avignon, fiind totodată un important membru al consiliului regal al lui Filip al VI-lea. Între 1338-1339 Étienne Aubert a fost episcop de Noyon, iar între 1340-1352 episcop de Clermont. A fost creat cardinal episcop de Ostia în 1352.

³⁴ Jugie 1987, p. 104.

³⁵ Favier 2006, p. 404.

³⁶ Jugie 1987, p. 107.

³⁷ *Ibidem*, p. 108.

³⁸ *Ibidem*, p. 110.

orașul Calais, Sangatte și Guînes³⁹. Tratatul a rămas secret urmând a fi ratificat în mod solemn la Avignon în ziua Sf. Arhanghel Mihail (29 septembrie 1354). Negocierile anglo-franceze s-au reluat în cadrul unei noi conferințe de pace desfășurată în iarna 1354-1355 la Avignon sub auspiciile papei Inocențiu al VI-lea și ale cardinalului Gui de Boulogne, conform tratatului de la Guînes. Franța a fost reprezentată de Pierre de Boubon, cancelarul Pierre de la Forêt și Simon de Bucy, în timp ce delegația engleză a fost condusă de ducele de Lancaster, Henric de Grosmont⁴⁰. Delegații francezi nu susținut că nu pot accepta cele discutate la Guînes deoarece la încoronare, regele Franței a jutat să păstreze intactă coroana, el fiind abilitat să înstrăineze numai ceea ce face parte din domeniul regal, înstrăinarea suveranității fiind considerată o crimă. Cardinalul le reamintește solilor francezi că la Guînes au avut o atitudine mai îngăduitoare, replica lor fiind că au făcut o mare greșală, cu care regele lor nu a fost niciodată de acord. În cadrul negocierilor a intervenit și papa Inocențiu al VI-lea care a afirmat că îl poate dezlega pe regele francez de jurământul său, fapt văzut de ambasadorii lui Ioan ce Bun ca un sacrilegiu. Plenipotențiarilor francezi au sugerat că acceptarea tratatului de la Guînes ar însemna dezmembrarea Franței. Pe de altă parte, englezii au răspuns intransigenței franceze cu repunerea pe tapet a pretențiilor lui Eduard al III-lea la coroana franceză, fapt care a generat o ruptură totală. Prin talentul său diplomatic Inocențiu al VI-lea a reușit să obțină un scurt armistițiu între 1 aprilie-24 iunie 1355. Eșecul previzibil al acestor noi negocieri a fost datorat și faptului că englezii făceau un joc dublu. În timpul negocierilor cu partea franceză, ei negociau în secret o alianță antifranceză cu Regatul Navarra⁴¹.

A doua conferință de pace de la Avignon a fost un eșec. La fel ca prima, nu s-a reușit decât prelungirea armistițiului cu încă două luni. Supărat pe insuccesul cardinalului Gui de Boulogne, papa Inocențiu al VI-lea îl înlocuiește din funcția de mediator între Anglia și Franța. Acest post va reveni, prin decizie papală, lui Hélié Talleyrand, cardinal Périgord, marcantă personalitate a bisericii în perioada avignoneză. Acesta a avut o carieră ecleziastică excepțională, fiind episcop de Limoges din 1324, episcop de Auxerre din 1328, iar din 1331 este creat cardinal.

La 12 septembrie 1356 se întâlnește la Montbazou cu Prințul Negru, criticând aspru faptul că doi principii creștini se luptă între ei, în vreme ce turcii amenință Constantinopolul⁴². Cardinalul Périgord se oferă să medieze o pace, însă Prințul Negru refuză spunând că nu este mandatat de tatăl său, regele Angliei să negocieze condițiile unei păci. Pe 18 septembrie 1356 cardinalul are o întrevvedere și cu regele Franței, pe care încearcă să-l determine să renunțe la luptă, dar eșuează.

Cu toate eforturile cardinalului de a împiedica o nouă confruntare de proporții, la 19 septembrie 1356 are loc una dintre cele mai importante bătălii ale Războiului de o sută de ani, bătălia de la Poitiers, în care Prințul Negru învinge de o manieră categorică armata franceză, regele Ioan al II-lea ce Bun este luat prizonier⁴³.

După consumarea bătăliei, Sfântul Scaun prin intermediul papei Inocențiu al VI-lea și al cardinalului Périgord, pornesc o adevărată ofensivă diplomatică pentru încheierea păcii între Franța și Anglia. Hélié Talleyrand merge la Bordeaux, unde se afla Prințul Negru și reușește să-l răscumpere cu 10.000 de scuzi pe cavalerul iohanit de origine aragoneză Juan Fernandez de Heredia, care luptase alături de regele Franței și care ulterior va deveni mare maestru al Ordinului Sf. Ioan din Ierusalim. Planul cardinalului era să-l determine pe regele francez să accepte ceea ce refuzase în 1351 la Avignon și în 1354 la Guînes, în condițiile în care Anglia va avea toată Aquitania, alături de Guînes și Calais, fără ca regele englez să mai fie obligat să depună jurământul de vasalitate față de cel francez⁴⁴.

Cardinalul Périgord pornește într-un adevărat turneu diplomatic pentru sensibiliza Europa, în vederea unei virtuale păci anglo-franceze. În decembrie 1356 el se afla la Metz, unde împăratul romano-german, Carol al IV-lea de Luxemburg își ținea dieta imperială, care a emis celebra Bulă de Aur. În prezența împăratului și a delfinului Franței, viitorul Carol al V-lea, cardinalul Périgord a ținut slujba de Crăciun în catedrala din Metz. În iunie 1357 cardinalul se afla la Londra, unde a condus negocierile pentru eliberarea regelui Franței, Ioan al II-lea cel Bun, aflat în captivitate după bătălia de la Poitiers. Englezii îl acuză pe cardinalul Périgord de faptul că nu este imparțial și că pactizează cu francezii. Din această cauză Inocențiu al VI-lea îl înlocuiește în 1358 cu Pierre de la Forêt, fostul cancelar al Franței, creat cardinal la 23 decembrie 1356. El a mai îndeplinit funcțiile de episcop de Tournai (din 1349), episcop de Paris (din 1350) și arhiepiscop de Rouen (din 1352). Acesta este trimis de papă la Londra împreună cu generalul dominicanilor, Simon de Langres pentru a negocia o pace, dar partea britanică este scandalizată la auzul numelui cardinalului Pierre de la Forêt, cerând papei să-l înlocuiască imediat. Cel ales de pontiful francez va fi abatele de Cluny, Androin de la Roche, cel care anterior îl înlocuise

³⁹ *Ibidem*, p. 117-118.

⁴⁰ Favier 2006, p. 405.

⁴¹ Începând cu anul 1353 în Anglia s-a dezvoltat un curent antipapal. Astfel, la 20 ianuarie 1353 regele Eduard al III-lea interzice colectorului papal din Anglia, Hugh Pelegrini să ridice impozitele papale. În decursul aceluiași an a fost elaborată legea Statute of Praemunire, prin care li se interzice supușilor englezi să mai apeleze la instanțe de judecată străine, sub amenințarea pedepselor cu închisoarea și confiscarea averii. Această lege conținea prevederi procedurale, ce aveau ca scop prevenirea intervenției papale în sfera judiciară din Anglia.

⁴² Favier 2006, p. 408.

⁴³ Berstein, Milza 1998, p. 72.

⁴⁴ Favier 2006, p. 409.

În Italia, pentru scurt timp, pe cardinalul spaniol Gil Alvarez Alborno. Legația italiană a lui Androin de la Roche a fost un dezastru, pozițiile bisericii fiind serios amenințate. Deși cu reputația serios pătată, Androin de la Roche a fost negociatorul Tratatului de la Brétigny (9 mai 1360), ratificat oficial de Eduard al III-lea și Ioan al II-lea cel Bun prin Tratatul de la Calais (24 octombrie 1360). Deși puternic contestat de ambele părți și deși regele Angliei a obținut mult mai puțin decât și-a propus, acest tratat institua hegemonia engleză pe continent, o bună parte din teritoriul francez fiind controlat de la Londra. În plus tratatul anula jurământul de vasalitate pe care regele Angliei trebuia să-l depună în fața regelui Franței pentru ducatul Aquitaniei. Principalele clauze teritoriale ale Tratatului de la Brétigny-Calais erau: Angliei i se confirma posesiunea asupra următoarelor teritorii Aquitania, Gasconia, Poitou, Saintonge, Aunis, Agenais, Périgord, Limousin, Quercy, Bigorre, Gauré, Angoumois, Rouergue, Montreuil-sur Mer, Ponthieu, Calais, Sangatte, Ham și Guînes, regele englez nemaiaivând obligația de a presta jurământ de vasalitate, pentru niciun teritoriu, regelui francez⁴⁵. La rândul său Franța primea următoarele teritorii de la Anglia: ducatul Touraine, comitatele Anjou și Maine, iar regele francez trebuia să renunțe la suzeranitatea asupra Bretaniei și Flandrei. Regele Angliei trebuia să renunțe la orice pretenție asupra coroanei franceze.

Tratatul de la Brétigny-Calais a instituit o pace provizorie, care a nemulțumit pe toată lumea. Ioan al II-lea cel Bun trebuia să achite o răscumpărare de 3 milioane de scuzi, fiind eliberat abia după ce se va achita suna de un million de scuzi. În contul acestei sume Camera papală a pus la dispoziția regelui Franței 900.000 de scuzi⁴⁶. În noiembrie 1362 Ioan cel Bun se afla la Avignon, unde s-a întâlnit cu noul papă, Urban al V-lea. În timpul pontificatului acestuia (1362-1370) nu au existat confruntări majore între Franța și Anglia, care s-au aflat sub auspiciile unei păci relative, în baza tratatului de la Brétigny-Calais. În acest context papa Urban al V-lea s-a preocupat mai puțin de conflictul franco-englez, acordând importanța altor chestiuni, cum ar fi cruciada antiotomană, revenirea la Roma sau unirea cu Biserica Ortodoxă. În 1369 războiul s-a reluat.

Papa Grigore al XI-lea nu a abandonat planurile înaintașilor săi pentru impunerea unei păci definitive, mizând și el pe cartea diplomației. În 1371 a alcătuit o misiune formată din doi cardinali, Simon Langham, arhiepiscop de Canterbury și Guillaume de Dormans, cardinal de Beauvais și cancelar al Franței. Misiunea celor doi cardinali era să-i convingă pe regii Angliei și Franței să-și trimită reprezentanții la o nouă conferință fixată pentru 1 martie 1372 la Calais⁴⁷. Reprezentanții papei au avut succes parțial, în sensul în care, conferința s-a ținut, dar cele două delegații nu au dorit să facă nicio concesie. Franța a fost reprezentată de episcopul de Laon, Pierre Aycelin de Montaigut, în timp ce Anglia de episcopul de Londra, Simon Sudbury. Se poate afirma că și această conferință a fost un dialog al surzilor, ambele tabere susținându-și cu tărie, partea de adevăr. Cu toate acestea inițiativele papale de stabilire a unei păci definitive au continuat. După eșecul înregistrat la Calais în 1372, reprezentanții papei, Simon Langham și Guillaume de Dormans au mers în Anglia, unde au pledat pentru redeschiderea negocierilor cu Franța. A fost ales Bruges, unul dintre cele mai prospere orașe flamande. Grigore al XI-lea a numit în 1372 o nouă misiune diplomatică condusă de viconte de Turenne, Guillaume de Beaufort (fratele papei) și episcopul de Carpentras, Guillaume de Lestranges, care din 1373 este numit arhiepiscop de Rouen. Cei doi legați papali au organizat o primă întrvedere anglo-franceză la Bruges (ianuarie-februarie 1373), care s-a dovedit a fi un eșec, deoarece noul rege francez, Carol al V-lea cel Înțelept (1364-1380) dorea să recucerească întreaga provincie Aquitania, fapt pe care l-a atins în 1375, când regele Angliei mai stăpânea pe continent numai teritoriile din jurul orașelor Bordeaux și Bayonne⁴⁸. Eșecul conferinței de la Bruges de la începutul anului 1373 a mai fost cauzat și de un conflict între Anglia și Sfântul Scaun, declanșat în toamna anului 1372, când Grigore al XI-lea a cerut clerului englez un subsidiu caritativ, în condițiile în care fiscalitatea regală pretindea sume mari de bani pentru a face față rigorilor războiului. Regele Eduard al III-lea s-a opus categoric inițiativei papale și a interzis colectorilor pontificali să ridice vreo sumă din Anglia⁴⁹.

În anul 1373 Războiul de O Sută de Ani reizbucnește violent, o dată cu ofensiva ducelui de Lancaster de la Calais și Bordeaux. La sfârșitul anului 1374 Grigore al XI-lea trimite o nouă misiune diplomatică, sub coordonarea lui Guillaume de Lestranges și a lui Pileo da Prata, arhiepiscop de Ravenna. Anglia este conștientă că doar un răgaz mai poate salva orașul Bordeaux, în timp ce regele Franței, Carol al V-lea este conștient că dacă va cuceri capitala ducatului Aquitania, englezi vor reacționa cu o determinare sporită. Cei doi legați apostolici au reușit să obțină promisiunea unei noi conferințe pentru primăvara anului 1375, ea urmându-se a se desfășura tot la Bruges. Prima sesiune a noilor negocieri a avut loc între martie-iunie 1375. Cele două părți în litigiu au fost reprezentate la nivel înalt: Franța de către

⁴⁵ Saul 1997, p. 118.

⁴⁶ Favier 2006, p. 411.

⁴⁷ Contextul conferinței de la Calais din 1372 a fost marcat de războiul comercial din Anglia și Flandra, declanșat în vara anului 1371, când supușii contelui de Flandra au fost arestați în Anglia. În august 1371 are loc bătălia navală anglo-flamandă de la Bourgneuf, iar în decembrie bunurile negustorilor flamanzi sunt confiscate la Calais. Au loc negocieri între cele două părți, conduse de Simon de Langham finalizate cu acordul de la Calais din 20 martie 1372. În tot acest interval Anglia a pus negocierile cu Franța, pe un plan secundar cf. Perroy 1949, p. 141.

⁴⁸ Favier 2006, p. 412.

⁴⁹ Perroy 1949, p. 143.

Filip de Bourgogne (fratele regelui Carol al V-lea) și Jean de la Grange, iar Anglia de John de Lancaster (fiul regelui Eduard al III-lea) și Simon Sudbery, episcop de Londra și apoi arhiepiscop de Canterbury. Singurele concesii pe care le-au acceptat cele două părți au fost un armistițiu, care a durat un an și organizarea unei noi runde de negocieri tot la Bruges în septembrie. În toamnă au apărut disensiuni între francezi și englezi legate de locul de desfășurare al tratativelor. Astfel delegația franceză, condusă de ducele de Anjou se afla la 12 octombrie 1375 la Saint Omer, refuzând deplasarea la Bruges sub pretextul că orașul flamand nu mai oferea securitatea necesară. Partea engleză staționată la Calais, a refuzat orice alt loc de întâlnire, pentru că orașul Bruges a fost stabilit de comun acord.

În acest stadiu al războiului disensiunile franco-engleze au fost mediate de contele de Flandra, Ludovic al II-lea de Male (1364-1384), care a reușit să detensioneze situația. Astfel, în decembrie 1375, la Bruges se întâlnesc John de Gaunt, duce de Lancaster, reprezentantul Angliei și Filip al II-lea, ducele Burgundiei, reprezentantul Franței⁵⁰. Discuțiile au fost finalizate cu semnarea Tratatului de la Bruges (1375), care prevedea un armistițiu de un an, ulterior extins la doi. Între 31 martie-3 aprilie 1376 reprezentanții Franței și Angliei au asistat la Gand, la jocurile orchestrate de contele de Flandra.

Negocierile de la Bruges au continuat între iulie-septembrie 1376 și noiembrie 1376-ianuarie 1377. Principale temă de discuție a fost dacă regele Angliei era de acord să stăpânească o Aquitanie redusă teritorial, dar fără a mai presta jurământ de vasalitate regelui francez. Partea franceză a refuzat propunerea. În decembrie 1376 regele Franței, Carol al V-lea îl trimite la Bruges pe Jean Le Fèvre, abate de Saint Vaast, care a explicat rațiunile juridice pentru care Franța nu putea să renunțe la această suveranitate. Delegații papei au stabilit noi conferințe: în martie 1377 la Boulogne, unde s-a prelungit armistițiul cu o lună și în mai 1377 la Calais, când s-a produs ruptura totală între francezi și englezi, regele Carol al V-lea acuzând partea engleză de crime. În iunie 1377 războiul s-a reluat⁵¹. Nu a putut fi încheiată o pace generală deoarece s-a pus problema în ce condiții s-ar putea ea încheia existând două variante antagonice: englezii doreau o pace pe baza situației *ante* Poitiers (1356), în timp ce Franța dorea o pace bazată pe situația post 1369, când ea recuperase aproape toate posesiunile engleze de pe continent. O soluție de mijloc nu a putut fi găsită cu tot efortul papei Grigore al XI-lea, care la fel ca predecesorii săi francezi nu a putut face nimic pentru oprirea războiului.

Cu toate eforturile depuse de papii de la Avignon, Războiul de O Sută de Ani nu a putut fi oprit. Pontifii francezi au organizat conferințe de pace și au folosit diplomația pontificală pentru aplanarea disensiunilor anglo-franceze.

Bibliografie

- Berstein, Milza 1998 - S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei*, vol. 3, *State și identități europene*, Editura Institutului European, Iași, 1998;
- Delumeau 1995 - J. Delumeau, *Civilizația Renașterii*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1995;
- Favier 2000 - J. Favier, *Istoria Franței*, vol. 2, *Timpul Principatelor*, București, 2000;
- Favier, 2006 - *Les Papes d'Avignon*, Paris, 2006;
- Jugie 1987 - P. Jugie, *L'activité diplomatique du cardinal Gui de Boulogne en France au milieu du XIVe siècle în Bibliothèque de l'école des chartes*, 1987, tome 145, livraison 1;
- Perroy 1949 - E. Perroy, *Louis de Male et les négociations de paix franco-anglaise în Revue belge de philologie et d'histoire*, tome 27, fasc.1-2, 1949;
- Platon și colab. 2010 - A. F. Platon, L. Rădvan, B. P. Maleon, *O istorie a Europei de Apus. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (secolele V-XVI)*, Iași, 2010;
- Plöger 2005 - K. Plöger, *England and the Avignon popes: the practice of diplomacy in the late medieval Europe*, London, 2005;
- Renouard 1934 - Y. Renouard, *Les papes et le conflit franco-anglais en Aquitanie de 1259 à 1337 în „Melanges d'archéologie et d'histoire”*, T. 51, 1934;
- Saul 1997 - Nigel Saul, *The Oxford Illustrated History of Medieval England*, Oxford University Press, 1997;
- Wagner 2006 - J. Wagner, *Encyclopedia of The Hundred Years War*, Greenwood Publishing Group, Westport, 2006;
- Perroy 1949 - E. Perroy, *Louis de Male et les négociations de paix franco-anglaise în „Revue belge de philologie et d'histoire”*, tome 27, fasc.1-2, 1949.

⁵⁰ Ibidem, p. 145.

⁵¹ Ibidem, p. 147-149.

O CRONICĂ A CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE LA CETATEA GIURGIU

Drd. Gabriel-Felician Croitoru

Abstract: *A chronicle of the Giurgiu fortress archeological research. Even the Giurgiu fortress was, for many years, one of the most important Middle Age monuments and among the oldest military constructions from the Romanian Country, the first systematical campaign was started hardly in 1955 and it was continued with some interruptions till 1988. In consequences of the archeological researches realized till now at the Giurgiu fortress, we can detached the conclusion that this fortress can be seen like a quadrangle fortification with 4 or 5 corner towers, very common type in entire Balcanic area and, also, in the European occident. But we can not take certain conclusion concerning the architectural elements.*

Cuvinte cheie: *Giurgiu, cetate, arheologie, Dunăre, Imperiul Otoman, Țara Românească.*

Keywords: *Giurgiu, fortress, archeology, Danube, The Ottoman Empire, The Romanian Country.*

Scurtă prezentare istorică a cetății Giurgiu. Giurgiu și zona sa învecinată beneficiază de dovezi arheologice care demonstrează că începând încă din preistorie¹, viața și activitatea umană și-au desfășurat neîntrerupt activitatea până în zilele noastre, strâns legate de poziționarea pe malul Dunării.

Apariția istorică a localității și cetății sub denumirea de astăzi datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în două documente străine, extrem de importante: „Itinerariul de la Bruges” și „Codex Latinus Parisinus”.

„Itinerariul de la Bruges” (circa 1380-1390) reprezintă traseul unui drum care plecând de la Bruges, străbate aproape toate țările Europei, trecând și prin Țara Românească și având ca punct final Constantinopolul. Importantă este menționarea pe traseul drumului, a localității Giurgiu, sub denumirea „Rossy vel Jargo”², ceea ce ar îndreptăți presupunerea că, cel târziu la data redactării, cetatea exista deja.

„Codexul latin de la Paris” sau „Codex Latinus Parisinus” este un tratat de artă militară, redactat în perioada 1395-1396 de către Paulus Sanctinus Ducensis, tehnician militar al regelui Sigismund de Luxemburg, în contextul pregătirilor pentru cruciada de la Nicopole. Documentul este însoțit de o hartă concepută, probabil, înaintea bătăliei de la Nicopole din 25 septembrie 1396. Pe hartă apare în dreptul Giurgiului fortificația „Zorio”, cu mențiunea „luogo deserto” (loc pustiu)³, ceea ce poate însemna că cetatea fusese distrusă – parțial – în urma campaniilor otomane din 1388-1389 sau 1394-1395.

Primul act intern sigur care semnalează existența cetății Giurgiu datează din 11 mai 1409. Documentul, emis de cancelaria Țării Românești și semnat de Mircea cel Bătrân „în cetatea Giurgiului”, scutea satul Polcovți, ce aparținea mănăstirii Strugalea, de slujbe și dăjdi, cu excepția contribuțiilor de ordin militar⁴. După numai doi ani, la 17 mai 1411, domnitorul semna „în orașul nostru Giurgiu”⁵ tratatul de alianță cu regele Poloniei, Vladislav II Jagello (1386-1434).

Prin urmare, se poate aprecia că, înainte de anul 1396, cetatea (sau fortificația) de la Giurgiu exista, dar suferise o distrugere substanțială. Probabil că odată cu cetatea, construită pe o mică insulă apropiată de malul românesc⁶, a avut de suferit și așezarea civilă, dar în lumina documentului de la 1409, ea se găsea din nou într-o stare prosperă. Rămâne însă necunoscut, evenimentul în urma căruia cetatea Giurgiu a avut de suferit aceste distrugerii; cert este însă că aceasta a fost reconstruită și/sau întărită de către Mircea cel Bătrân (1386-1418), considerat întemeietorul orașului, cetatea Giurgiu devenind una din verigile lanțului strategic realizat de domnitor pe linia Dunării⁷, alături de Turnu, Isaccea și Enisala.

Cetatea a fost cucerită pentru prima oară de otomani în timpul campaniei sultanale condusă de Mehmed I Çelebi (1413-1421) în primăvara anului 1420⁸, zidurile de incintă fiind puternic afectate, necesitând reparații substanțiale.

¹ În punctul Malul Roșu, din imediata vecinătate a orașului, au fost descoperite peste 2.000 de piese paleolitice, printre care așchii descojite de piatră, lame, topoare etc (C.S. Nicolăescu-Plopșor și colab. 1956, p. 229).

² Călători străini I 1968, p. 25; Damian și colab. 1995, p. 20.

³ Dumitru-Snagov 1979, p. 86-87.

⁴ DRH B I 1966, doc. 35, p. 77.

⁵ DRH D I 1977 doc. 115, p. 187.

⁶ Zona Dunării, între orașele Giurgiu și Ruscium, avea la sfârșitul secolului al XIV-lea următoarea configurație: de la malul bulgăresc Dunărea propriu-zisă, apoi două brațe (unul de circa 300 metri, iar al doilea mult mai îngust, de aproximativ 60 metri). Cele trei brațe erau despărțite de două insule: una mai mare, de formă alungită, care despărțea șenalul navigabil de al doilea braț (denumită mai târziu Ramadan), și cealaltă, de forma unui bob de fasole, situată în apropierea malului românesc. Pe aceasta din urmă, ulterior denumită Sf. Gheorghe, era construită cetatea Giurgiu.

⁷ Cercetările arheologice au relevat faptul că în perioada secolelor XV-XVI, cetatea putea avea o garnizoană formată din circa 300 de apărători (Căpățână 1998, p. 42).

⁸ Maxim 1993, p. 224.

Este important de precizat însă, că din punctul de vedere al scrierilor cronicarilor otomani, se desprinde o percepție proprie, conform căreia Giurgiul a fost întemeiat de sultanul Mehmed I și, prin urmare, existau drepturi naturale asupra cetății și orașului, chiar dacă acestea se aflau pe teritoriul Țării Românești⁹.

După mai puțin de un deceniu, în 1427, cetatea a fost recucerită de Dan al II-lea (cu intermitențe între 1420-1431), care a refăcut și el o parte din zidurile de apărare, dar odată cu plecarea acestuia de pe tron, Giurgiul a reintrat în străpânirea otomanilor, cel mai probabil în timpul domniei lui Alexandru Aldea (1431-1436)¹⁰, astfel încât, în anul 1438, în cetate era semnalată o garnizoană otomană.

Până în vara anului 1445, cetatea a rămas în mâinile turcilor, fiind recucerită de Vlad Dracul (1436-1442, 1443-1447), cu sprijinul flotei burgundo-papale condusă de Walerand de Wavrin¹¹, dar recucerită de otomani în 1449, când beglerbegul Rumeliei a luat măsuri de întărire a zidurilor, puternic afectate de asediul burgund¹². Revenită pentru o foarte scurtă perioadă de timp, în anul 1461, sub autoritatea lui Vlad Țepeș (1448, 1456-1462, 1476), cetatea Giurgiului a fost reluată de otomani – odată cu domnia lui Radu cel Frumos (1462-1473, 1474) – și inclusă de aceștia în rândul cetăților de graniță importante ale imperiului.

În această calitate, cetatea Giurgiului este amintită în tratatele încheiate între Înalta Poartă și Ungaria la 1479, 1503 și 1519¹³, repararea și întreținerea acesteia aflându-se în atenția directă a unor sultani. Astfel, la 19 octombrie 1560, Soliman Magnificul (1520-1566) se adresa domnitorului Țării Românești, Petru cel Tânăr (1559-1568), declarându-se mulțumit că acesta din urmă a procurat cheresteaua și furajul vitelor de transport necesare pentru repararea cetății, începută la 28 martie și terminată în toamna anului 1560¹⁴.

La mijlocul secolului al XVI-lea, cetatea, orașul și ținutul înconjurător au fost transformate în *kaza* – teritoriu aflat sub administrație otomană ai cărei locuitori, indiferent de religie, etnie și stare socială, se supuneau legilor otomane, care era administrat de un cadiu¹⁵. Instituirea unui cap de pod la nordul Dunării, așezat aproape de capitală, a creat condiții optime pentru intervenția Porții în treburile Țării Românești ori de câte ori considera că era nevoie¹⁶.

Importanța cetății și a garnizoanei otomane de la Giurgiul și amenințarea pe care acestea le reprezentau, l-au determinat pe Mihai Viteazul (1593-1601) ca la doar trei zile de la declanșarea revoltei antiotomane (15 noiembrie 1594) să atace Giurgiul, cucerind, arzând și prădând orașul, fără a putea ocupa și cetatea, susținută de garnizoana otomană din Rusciuc¹⁷.

În octombrie 1595, în contextul contraofensivei forțelor creștine, cetatea Giurgiul a fost cucerită de Mihai Viteazul, dar otomanii au recuperat-o după puțin timp, în anul 1597. Din cauza distrugerilor însă, aceasta a fost supusă unui amplu proces de reabilitare și întărire de Mahmud Pașa, care a durat până în anul 1599, cetatea fiind lărgită astfel încât garnizoana să poată ajunge la 10.000 de oameni¹⁸. Cifra este în mod evident exagerată, dar este în același timp lămuritoare în ceea ce privește întinderea noii fortificații.

Ultima încercare românească de recuperare a cetății Giurgiul a fost făcută în timpul lui Mihnea al III-lea Radu (1658-1659), care în septembrie 1659, după un scurt asediu, a cucerit cetatea, pe care însă, neavând posibilitatea de a o menține, a pierdut-o în luna următoare¹⁹. După 1660, otomanii au realizat la Giurgiul ample lucrări de fortificare a orașului, ceea ce a dus treptat, la o scădere a importanței cetății din insulă, fără însă ca aceasta să dispară.

În timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, orașul Giurgiul a fost cucerit în 1770 de armata rusă de la Dunăre, condusă de generalul Olitz, abia un an mai târziu fiind cucerită și cetatea, puternic întărită cu 10.000 de soldați și 80 de tunuri²⁰. După încheierea păcii de la Kuciuk Kainargi (1774), ambele obiective au fost restituite Imperiului Otoman.

În războiul ruso-austro-turc din 1787-1792, cetatea Giurgiul și zona fortificată a orașului au fost din nou cuprinse în operațiunile militare, fiind asediate – fără succes – în perioada 2-8 iunie 1768, de armata austriacă, condusă de generalul Friederich Josias de Saxa-Coburg²¹. De menționat este faptul că în acest context, ofițerii topografi austrieci au realizat mai multe hărți și planuri ale cetății din insulă și ale fortificațiilor orașului²².

⁹ Croitoru 2009, p. 24.

¹⁰ Cernovodeanu 1969-1970, p. 80.

¹¹ Iorga 1927, *passim*.

¹² În legătură cu asediul cetății Giurgiul se face prima mențiune a folosirii de către români a *bombardelor*, arme de foc asemănătoare tunurilor, care foloseau ghiulele din piatră sau fier (Atanasiu 2006, p. 54-55).

¹³ Cernovodeanu 1969-1970, p. 85.

¹⁴ Guboglu 1960, p. 34.

¹⁵ *Ibidem*, p. 610.

¹⁶ Andreescu 2008, p. 33.

¹⁷ Cernovodeanu 1969-1970, p. 88.

¹⁸ Panaitescu 1936, doc. 61, p. 140-142.

¹⁹ Cernovodeanu 1969-1970, p. 93.

²⁰ Constantinescu 1916, p. 23.

²¹ Cernovodeanu 1969-1970, p. 96.

²² Docan 1912, p. 81.

În perioada războiului ruso-turc din 1806-1812, Giurgiu a fost una din principalele zone de conflict, orașul fiind cucerit abia în anul 1809, de armatele ruse conduse de generalii Michelson și Miloradovici. Pentru prima oară însă, cetatea din insulă nu a mai reprezentat un obiectiv strategic, fiind folosită, succesiv, de ambele tabere, ca depozit de muniții și materiale.

Cu toate acestea, după desfășurarea evenimentelor din Țara Românească din 1821, otomanii au inițiat, în perioada 1824-1826, ample măsuri de reparare a vechii cetăți, solicitând în acest sens o serie de materiale din partea domnitorului Grigore al IV-lea Ghica (1822-1828).

Tratatul de la Adrianopol, încheiat la 1/14 septembrie 1829, care pune capăt conflictului ruso-turc din 1828-1829, a avut o importanță deosebită pentru Țările Române. În documentul anexă la tratat, intitulat „Actul osăbit pentru prințipurile Moldova și Țara Românească”, se prevedea obligația Porții de a restitui cetățile de pe malul stâng al Dunării (Giurgiu, Turnu și Brăila), împreună cu ostroavele ținând de acest mal²³.

Conform prevederilor tratatului, Imperiul Otoman se angaja „să nu păstreze pe țărmul stâng nici un punct fortificat și să nu îngăduie nici o așezare a nici unuia dintre supușii săi musulmani”, așa încât „nici un mahomedan să nu-și poată avea domiciliul în Valahia iar musulmanii care dețin bunuri imobile dobândite nu prin uzurparea drepturilor unor particulari, fie în orașele retrocedate, fie în orice alt punct al malului stâng al Dunării, vor fi obligați să le vândă indigenilor într-un răstimp de 18 luni”²⁴.

De asemenea, referitor la cetatea din insulă, se specifica obligația evacuării acesteia de către otomani și încredințării trupelor rusești, urmând ca zidurile acesteia să fie demantelate.

După preluarea cetății în 1829, ofițerii din statul major al armatei ruse au întocmit o ultimă schiță releveu, executată pe teren²⁵, în perioada imediat următoare piatra cetății fiind preluată de populația orașului și folosită la realizarea fundațiilor diverselor clădiri.

Cercetările arheologice de la cetatea Giurgiu. Cu toate că cetatea Giurgiu este considerată unul din cele mai importante monumente medievale și printre cele mai vechi construcții militare din Țara Românească, până la jumătatea secolului trecut, singurele informații referitoare la aceasta au fost oferite prin descrierile din anii 1445 (campania burgundo-papală) și 1595 (raportul către marele duce de Toscana), la acestea adăugându-se reprezentările grafice din secolul al XIX-lea, de după anul 1829.

Considerându-se că doar o cercetare arheologică sistematică ar fi putut oferi informații suplimentare, dar și confirma sau infirma izvoarele istorice amintite, în toamna anului 1955, Muzeul Național de Antichități, în colaborare cu Muzeul raional din Giurgiu, au demarat prima campanie arheologică la cetatea Giurgiu²⁶.

Săpătura arheologică executată – coroborată cu celelalte izvoare istorice – a urmărit secționarea transversală a insulei Sf. Gheorghe, de la nord la sud, printr-o secțiune lungă de 66 metri și lată de 2 metri, scopul fiind obținerea de informații referitoare la stratigrafia, identificarea zidului de incintă precum și a zidurilor altor construcții din interiorul cetății, în vederea stabilirii cronologiei acesteia sau a fazelor de construcție²⁷.

De menționat este faptul că în condițiile în care după 1829 fortificația a fost dezafectată, monumentul a fost devastat de locuitorii orașului, prin extragerea aleatorie a pietrelor din ziduri și prin depozitarea, vreme de mai mulți ani²⁸, a gunoaielor menajere ale orașului. Aceasta a fost și principala greutate a cercetării arheologice, deoarece, până la stratul arheologic propriu-zis, au trebuit excavate enorme cantități de pământ și gunoi care acopereau întregul cuprins al fortificației²⁹.

Cercetarea arheologică a surprins un număr de șase ziduri cu diferite orientări în plan (unul dintre ele dublat), fără a se putea face o legătură stratigrafică între ele, cu atât mai mult cu cât acestea se deosebeau între ele și prin modul în care fuseseră construite.

Din cauza creșterii nivelului apei, din întreaga lungime a secțiunii amintit doar 25 de metri au putut fi folosiți în vederea stabilirii unei cronologii relative a cetății, identificându-se cinci straturi de locuire, alternate cu pământ galben nisipos, de nuanțe mai mult sau mai puțin închise³⁰, foarte bine bătătorit.

Din punct de vedere al inventarului arheologic, în urma campaniei din anul 1955, singurele arme găsite au fost proiectile sferice de piatră și fier – acestea din urmă în număr foarte mare, cele mai multe în nivelurile de locuire din epoca modernă. Printre uneltele găsite – datate în perioada secolelor XV-XVI – se numără un cuțit de fier, cu urme de

²³ Popișteanu și colab. 1986, p. 100.

²⁴ Ionașcu și colab. 1971, p. 285-286.

²⁵ Stăncescu 1935, p. 57-60.

²⁶ Colectivul științific al șantierului a fost alcătuit din I. Barnea (responsabil), Paul Cernovodeanu, Mihail Ionescu, Preda Constantinescu, Gheorghe Rădulescu (membri) și Eusebiu Mironescu (desenator).

²⁷ Barnea și colab. 1957, p. 224/6.

²⁸ În timp, terenul pe care se află cetatea a fost folosit ca depozit de lemne, de fân, gunoaie și var.

²⁹ Căpățână 1999, p. 31.

³⁰ Barnea și colab. 1957, p. 225/7.

prăsele de lemn, două fragmente de mânere de cuțit de fier, un vârf de corn de animal, găurit la capătul mai gros, având pe față un decor punctat, folosit ca igliță pentru năvoade. De asemenea, în primele straturi de locuire, au fost descoperite mai multe piroane de fier, de diferite mărimi.

Ceramica descoperită a fost puțin numeroasă, fragmentară și foarte puțin variată (vase de băut, străchini), ce aparține perioadei secolelor XIV-XV³¹. Alături de acestea, între descoperirile considerate mărunte, se numără un fragment de strecurătoare preistorică, din pastă cenușie, lulele turcești de lut întregi și fragmentare (datate în secolele XVI-XVIII), o cataramă de bronz, o mărgea de chihlimbar și două mici fragmente de brățări de sticlă, o monedă de bronz, de proveniență rusească, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea etc³².

După circa o lună, săpătura a fost întreruptă la adâncimea de 4,5 metri, odată cu apariția pânzei de apă freatică, în directă legătură cu Dunărea, fără a fi reluată în anii imediat următori.

De menționat este faptul că, odată cu inaugurarea Complexului Energetic de la Porțile de Fier și creșterea nivelului Dunării și mai ales cu lucrările de sistematizare a fluviului de la Giurgiu, cetatea Sf. Gheorghe a dispărut iar colțul de nord-vest al cetății, încă vizibil la suprafață, a fost distrus, parte prin inundarea sa de apele Canalului Sf. Gheorghe, parte prin acoperirea cu pământul digului.

După două decenii, cercetările arheologice la cetatea Giurgiu au fost reluate la inițiativa Direcției Patrimoniului Cultural Național al județului Ilfov, săpăturile fiind reluate în vara anului 1975³³, cu specialiști ai Muzeului Militar Central, Muzeului Județean Ilfov și Muzeului Luptei pentru independență din Giurgiu și continuate până în anul 1998, cu o întrerupere în perioada 1989-1993.

Cercetarea arheologică realizată după 1975, mult extinsă față de cea din noiembrie 1955, a evidențiat faptul că, în evoluția sa istorică, cetatea a avut 11 faze de construcție și reconstrucție.

Prima etapă o constituie o fortificație de formă poligonală care se înscrie într-un cerc cu diametrul de 13 metri. Pentru înălțarea ei, constructorul a fost obligat să consolideze terenul nisipos existent pe insulă, realizând o platformă de formă pătrată, mărginită de piatră fasonată, iar în interior piatră de carieră prinsă în mortar, pe un sistem de bărne în formă de grilă. În pământ, această platformă coboară 1,5 metri. Apoi, cu o retragere de un metru, s-a ridicat o altă platformă, înaltă de 0,5 metri, cu rol de sparge-val. Zidul de incintă a fost clădit deosebit de îngrijit, fiind ridicat din blocuri mari de calcar, făcute la exterior și îmbrăcate în 3-4 asize de cărămizi romane refofolosite, așezate atât pe orizontală, cât și pe verticală.

Sistemul de construcție, felul îngrijit în care s-a lucrat și dimensiunile reduse au condus la concluzia că această primă fortificație poate depăși în timp epoca lui Mircea cel Bătrân (primii Basarabi sau chiar anterioară), înscriindu-se în categoria turnurilor-locuință³⁴. Există și opinii conform cărora turnul poligonal de la Giurgiu reprezenta o fortificație bizantină care asigura controlul asupra navigației pe Dunăre în momentul revenirii autorității Imperiului în această zonă, la sfârșitul secolului al X-lea și începutul celui următor³⁵ sau că ar reprezenta „forme caracteristice fortificațiilor pământurilor bulgărești pentru secolele XII-XIV”³⁶.

Fortificația descrisă a fost folosită în cadrul celei de-a doua fortificații drept turn de colț, pe partea de nord-vest. Zidul de incintă al cetății II, având grosimea de 3 metri, se deosebește mult față de cel al fazei precedente, fiind înălțat din blocuri mari de piatră făcută la exterior, iar embletonul compus din piatră de carieră, prinsă într-un mortar hidrofug. Pentru orizontalizare, zidul avea în compunerea sa grinzi de lemn cu diametre cuprinse între 20 și 25 centimetri, ale căror locașuri sunt încă vizibile, în formă de grătar³⁷.

Această fază de construcție este atribuită lui Mircea cel Bătrân³⁸, cetatea având o formă aproximativ rectangulară³⁹, potrivit-se, în mare parte, descrierii făcute de Walerand de Wavrin la 1445.

Din cercetările sistematice realizate, a rezultat că celelalte etape de construcție, corespunzătoare cetăților III-XI, reprezintă reparări și largiri ale fortificației în perioada secolelor XVI-XIX⁴⁰, având la bază lucrările de reabilitare executate de otomani între 1597-1599.

Astfel, la sfârșitul secolului al XVI-lea, pe partea de nord, cetatea de la Giurgiu era apărată de un turn circular, înalt de circa 8 metri. Grosimea zidurilor turnului era de circa 3 metri, iar diametrul interior de 3,2 metri. Cele două etaje

³¹ *Ibidem*, p. 233/15.

³² *Ibidem*, p. 235/17.

³³ Colectivul științific inițial al șantierului a fost alcătuit din Dan Căpățână (responsabil), cercetător științific la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară și Gabriela Iavorschi, muzeograf la Muzeul Județean Ilfov.

³⁴ Căpățână 1999, p. 32.

³⁵ Cantacuzino 2001, p. 207.

³⁶ Căpățână 1983, p. 145. Teoria este susținută de istoricii bulgari A. Kuzev și V. Giuzelev în volumul *Bălgarschi srednovekovni gradove i creposti*, tom I, Varna, 1981.

³⁷ *Ibidem*, p. 158.

³⁸ Barnea 1994, p. 379.

³⁹ Căpățână și colab., 1978, p. 117.

⁴⁰ Căpățână 1999, p. 33.

ale turnului erau despărțite de o podea de lemn, iar accesul la etajul superior se făcea printr-o scară din lemn. La partea superioară, turnuri aveau creneluri late, între ele fiind așezate piese de artilerie⁴¹, care puteau ține sub foc malul românesc al Dunării, aflat la o distanță de circa 200 metri. De asemenea, artileria putea proteja podul de lemn care făcea legătura între insulă și malul stâng al fluviului.

Turnul circular se afla la o distanță de 22 metri față de un bastion pentagonal, care avea o înălțime similară cu a turnului. Era construit monolit și adăpostea o baterie de artilerie formată din cinci piese. Accesul în bastion se făcea printr-o scară din piatră, din care se mai păstrează șase trepte. Grosimea curții care lega turnul de bastion era de 5 metri⁴².

Poarta de intrare în cetate se afla pe latura de vest a acesteia, protejată de o curte exterioară, apărată la rândul ei de un zid de piatră, cu o grosime de un metru și terminat printr-o palisadă de lemn⁴³.

Pe partea sa sudică, cetatea avea două turnuri de formă rectangulară, cu diagonala de 13 metri, modul de construcție fiind cel amintit (piatră fățuită la exterior, emplecton din mortar și piatră de râu). Întreaga fortificație era apărată de un șanț umplut cu apă, a cărui adâncime putea ajunge la circa 2 metri⁴⁴.

Sub această formă, cetatea de la Giurgiu din insula Sf. Gheorghe a rămas aproape neschimbată până în secolul al XIX-lea, ceea ce explică faptul că odată cu realizarea fortificațiilor orașului și evoluția armelor de foc și perfecționarea tacticilor de luptă, aceasta devenise depășită ca obiectiv militar începând cu începutul secolului al XVIII-lea.

În urma cercetărilor din perioada 1975-1998, inventarul arheologic inițial descoperit în cetatea de la Giurgiu a fost mult suplimentat față de cel din 1955. Astfel, clasificarea ceramicii include, în linii mari, cu excepția ceramicii de import orientale, de dată mai recentă (secolele XVII-XVIII), două categorii: ceramica smălțuită și ceramica uzuală.

Cea mai răspândită dintre categoriile ceramice de factură superioară existentă la Giurgiu se găsește într-o proporție de cel mult o zecime din totalul descoperirilor ceramice. Ceramica smălțuită aparține la Giurgiu perioadei secolului XIV și începutului secolului al XV-lea, lucrată la roată rapidă, făcând parte din ceramica românească de lux, de tradiție bizantină. Tipurile cele mai răspândite sunt farfuriile și străchinile, nelipsind oalele borcan, vase mici, ulcioarele și cămile⁴⁵, majoritatea dintre acestea având rol decorativ și nu uzual.

Într-o construcție cu caracter militar, așa cum era cetatea Giurgiu, era de așteptat ca o parte însemnată din inventarul arheologic să fie constituit din arme. Astfel, dintre obiectele descoperite, cea mai valoroasă este o țeavă de tun din bronz (aliajul are în proporție de 11% staniu), datat, prin analogie, la sfârșitul secolului al XIV-lea, fiind din acest punct de vedere cel mai vechi tun de pe teritoriul României. Este vorba de o piesă unicat în țară și printre puținele păstrate în lume⁴⁶, folosit în luptă pentru sfărâmarea porților de cetate (în caz de asediu) și contra infanteriei atunci când era folosit din poziții fixate pe ziduri⁴⁷.

De asemenea, în perioada amintită au mai descoperite 104 proiectile, respectiv ghiulele de piatră și fier (secolele XIV-XVIII) sau cu fitil (secolele XVII-XVIII).

Alături de acestea au mai fost descoperite o lamă de sabie și un vârf de halebardă, ambele caracteristice perioadei secolelor XV-XVI și piroane de fier, un inel cu blazon (o flamură desfășurată), foarte multe pipe otomane și mai multe monede (cea mai veche din timpul sultanului Mehmed al II-lea)⁴⁸.

Majoritatea obiectelor descoperite în perimetrul cetății Giurgiu în urma campaniilor arheologice derulate între 1955-1998 fac parte din expoziția permanentă a Muzeului Județean „Teohari Antonescu” din Giurgiu.

Urmare a cercetărilor arheologice realizate până în prezent la cetatea Giurgiu, se poate trage concluzia că aceasta poate fi încadrată printre fortificațiile de tip patrolater, cu patru sau cinci turnuri de colț, tip răspândit în întregul spațiu balcanic cât și în occidentul european, fără a putea fi trase concluzii certe cu privire la elementele arhitectonice.

În mod sigur însă, la Giurgiu, mai mult decât în oricare altă parte, se poate vorbi despre modificările pe care construcțiile succesive le-au adus planului inițial, la acestea adăugându-se neglijența populației și a administrației orașului, care au dus în timp la distrugerea, pe alocuri iremediabilă, a vestigiilor.

⁴¹ Căpățână și colab., 1978, p. 123.

⁴² Căpățână 1999, p. 34.

⁴³ *Ibidem*, p. 33.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁴⁵ Căpățână 1983, p. 165-166.

⁴⁶ Piesa are o lungime totală de 40,5 cm și este alcătuită dintr-o țeavă cu calibrul de 105 mm, cu lungimea de 20,5 cm și un corp cilindric lung de 14 cm, rezervat pulberii necesare azvârlirii ghiulelei. La partea superioară se află orificiul de dare a focului (lumina), situat la o depărtare de 2 cm de culată. La rândul ei, culata are o grosime de 6 cm, iar diametrul de 12 cm. Piesa avea două brățări de manevrare, din care una este ruptă și pierdută.

⁴⁷ Căpățână 1983, p. 167.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 169.

Bibliografie

- Andreescu 2008 – Andreescu, M., Mihail, *Civilizația românească medievală. Țara Românească în secolele XIV-XVIII*, Cluj-Napoca, 2008;
- Atanasiu 2006 – Atanasiu, Andreea, *Evoluția navigației la Dunărea de Jos și Marea Neagră în Evul Mediu românesc*, Constanța, 2006;
- Barnea și colab. 1957 – Barnea, Ion, Cernovodeanu, Paul, Preda, Constantin, *Șantierul arheologic Giurgiu*, în „Materiale și cercetări arheologice”, IV, 1957;
- Barnea 1994 – Barnea, Alexandru, *Cronica cercetărilor arheologice efectuate de Institutul de arheologie „Vasile Pârvan” din București în 1993*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, tom 45, nr. 4, octombrie-decembrie 1994, București, 1994;
- Cantacuzino 2001 – Cantacuzino, I., Gheorghe, *Cetăți medievale din Țara Românească în secolele XIII-XVI*, București, 2001;
- Călători I 1968 – *Călători străini despre Țările Române*, I, (1331-1550), ediție îngrijită de Maria Holban, București, 1968;
- Căpățână și colab. 1978 – Căpățână, Dan, Iavorschi, Gabriela, *Cercetările arheologice de la cetatea lui Mircea cel Bătrân de la Giurgiu – campaniile 1976-1977 (raport preliminar)*, în volumul *Ilfov, file de istorie*, București, 1978;
- Căpățână 1983 – Căpățână, Dan, *Cercetări arheologice la cetatea medievală de la Giurgiu*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, Muzeul Militar Central, nr. 16, 1983;
- Căpățână 1998 – Căpățână, Dan, *Cetatea de la Giurgiu, județul Giurgiu*, în „Revista Muzeului Militar Național”, supliment, nr. 4, 1998;
- Căpățână 1999 – Căpățână, Dan, *Bătălia de la Giurgiu – 1595*, București, 1999;
- Cernovodeanu 1969-1970 – Cernovodeanu, Paul, *Cetatea Giurgiului. Studii istorico-militare*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, nr. 2-3, 1969-1970;
- Constantinescu 1916 – Constantinescu, N., A., *Cetatea Giurgiu – originile și trecutul ei*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tom XXXVIII, « Memoriile secțiunii istorice », 1916;
- Croitoru 2009 – Croitoru, Gabriel-Felician, *Giurgiu văzut de alții*, Constanța, 2009;
- Damian și colab. 1995 – Damian, Ancu, Bălan, Ion, *Giurgiu. Momente istorice*, București, 1995;
- Docan 1912 – Docan, Nicolae, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787-1791*, București, 1912;
- Dumitru-Snagov 1979, Dumitru-Snagov, Ion, *Țările Române în secolul al XIV-lea. Codex Latinus Parisinus*, București, 1979;
- DRH B I 1966 – *Documenta Romaniae Historia B. Țara Românească, I (1247-1500)*, București, 1966;
- DRH D I 1977 – *Documenta Romaniae Historia D. Relații între țările române, I*, București, 1977;
- Guboglu 1960 – *Catalogul documentelor turcești*, I, întocmit de Mihail Guboglu, București, 1960;
- Ionașcu și colab. 1977 – Ionașcu, Ion, Bărbulescu, P., Gheorghe, Gr., *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, București, 1971;
- Iorga 1927 – Iorga, Nicolae, *Cronica lui Wavrin și României*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, VI, București, 1927;
- Maxim 1993 – Maxim, Mihai, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, București, 1993;
- Nicolăescu-Plopșor și colab. 1956 – Nicolăescu-Plopșor, C., S., Comșa, E., Rădulescu, Gh., Ionescu, M., *Paleoliticul de la Giurgiu. Așezarea de la Malul Roșu* în „Studii și cercetări de istorie veche”, VII, nr. 3-4, iulie-decembrie 1956;
- Panaitescu 1936 – Panaitescu, P., P., *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936;
- Popișteanu și colab. 1986 – Popișteanu, Cristian, Calafeteanu, Ion (coordonatori), *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, coordonatori, București, 1986;
- Stăncescu 1935 – Stăncescu, Scarlat, *Din trecutul orașului Giurgiu*, București, 1935.

DAS HERMANNSTÄDTER SPITAL – DAS LETZTE HEIM UND DIE LETZTE RUHESTÄTTE

Dr. Petre Beșliu-Munteanu

Rezumat. Spitalul medieval din Sibiu-ultima casa și loc de odihnă. Cimitirul este o componentă a Spitalului medieval din Sibiu în perioada secolelor XIII-XVI. Specificul este datorat deschiderii Spitalului spre întreaga comunitate a orașului, mai ales spre păturile productive. Studiul pornește de la rezultatele cercetărilor arheologice de la Biserica Azilului coroborate cu informații de arhivă. Sunt puse în evidență rezultatele studiului osemintelor umane (sex, vârstă, boli), informațiile de teren (topografia, stratigrafia, orientarea, piese de inventar). Rezultatele cercetărilor arheologice de la Spitalul medieval sunt corelate cu cele efectuate în Piața Huet, fiind baza unui studiu despre evoluția cimitirelor orașului Sibiu.

Cuvinte cheie: spital medieval, cimitirul săracilor, Sibiu. evul mediu, morminte.

Schlagwörter: Spital, Armenfriedhof, Hermannstadt, Mittelalter, Gräber.

Mehrere Jahrhunderte lang war für viele Hospitalisierte das Spital – wie auch das heutige Hermanstädter Siechenhaus – das letzte Obdach und der Hof die letzte Ruhestätte. Die archäologischen Untersuchungen und die Archivkunden heben vor, daß die im Spital verstorbenen Personen im Untergeschoß der Kirche, um sie und wahrscheinlich außerhalb des Spitals, auf dem späteren Armenfriedhof, beerdigt wurden. Es war selbstverständlich, daß das Spital nach der Betreuung der Kranken und der Betagten, von denen viele keine lebenden Verwandten mehr hatten oder aus anderen Ortschaften stammten, auch für ihre Bestattung sorgte. Die Ortschaften aus der Nachbarschaft der Stadt kümmerten sich nur um die Bestattung jener Personen, die auf ihrem Gebiet gestorben sind.

M. Kimakowicz berichtete über die Anwesenheit des Friedhofs in der Siechenhauskirche. Er begründete die Funktionsweise des Friedhofs und der Pfarrkirche von Hermannstadt auf einige Skelette, die von den massiven Grabungen vom Anfang des 20. Jahrhunderts gestört wurden¹. Die jüngste archäologische Untersuchung, die im Friedhof innerhalb des Hofes eines funktionierenden Siechenhauses durchgeführt werden mußte, hatte ihre Grenzen und die Genauigkeit der anthropologischen Bestimmungen gewisse Mängel. Die verhältnismäßig große Anzahl von Gräbern, die in dem Raum freigelegt wurden, den die Mauern der Kirche und des Hofes umgrenzen, haben aber einige anthropologische Auswertungen ermöglicht. Die im Spital gesammelten archäologischen Informationen fügen sich zu den Daten aus der Minoritenkirche sowie zu jenen aus dem städtischen Friedhof vom Huet-Platz und tragen zur anthropologischen Kenntnis über die Bewohner des mittelalterlichen Hermannstadts bei.

Die in der Siechenhauskirche entdeckten menschlichen Gebeine wurden während einer ökumenischen religiösen Zeremonie in der Anwesenheit des orthodoxen und des evangelischen Bischofs neubestattet. Das ungestörte Skelett aus der Sakristei konnte in der Zeitspanne Mai-Juni 2007 besichtigt werden. Nachher wurde es zugedeckt.

Die Chronologie des Friedhofs

Die ersten Bestattungen (13. Jahrhundert)

Eine der archäologisch freigelegten Grabgruben wurde von den Fundamenten des Spitals aus Stein geschnitten. Sie wurde in der ersten Bauebene aus Holz und in Lehm gegraben. Der im Alter von 65-70 Jahren verstorbene Mann wurde in eine Kiste aus Brettern beigelegt. Die Überreste des Skelettes, das nur am oberen Teil von der archäologischen Grabung gestört wurde, die man im Gang nördlich der Kirche durchgeführt hat, sind in der Holzkiste geblieben. Derartige Särge aus Brettern, die ohne Nägel zusammengefügt wurden, wurden während der archäologischen Grabung beim mittelalterlichen Spital von Heidelberg ans Licht gefördert.²

Andere zwei Grabgruben von dem Spitalhof und aus dem Kircheninneren haben die erste Bauebene gestört. Die Gruben außerhalb und innerhalb der Kirche (die erste Bestattungsebene) hatten einen menschlichen Umriß.

Zwei Gräber, die in der Ebene der Holzbauten gegraben wurden, von denen das eine die letzte Ruhestätte eines Mannes, der an Drüsennanismus litt, wurden im Kircheninnere, auf der Westseite freigelegt.

Der zur Ebene der Holzbauten gehörende Friedhof dehnte sich westlich der Kirche aus. Von den drei aufeinandergelegten Skeletten wurden zwei von der Mauer des Nordkörpers des alten Spitals geschnitten; die Fingerknochen des oberen Skelettes klebten an dem Fundament. Die Füllung der Gräber enthielt ausschließlich Spuren von gebranntem Holz.

Das in eine Holzkiste beigelegte Skelett eines Kindes, das ebenfalls westlich der Kirche entdeckt wurde, gehörte der ältesten Bestattungsschicht. Im Gegenzug wurden die Zehenknochen eines anderen Männerskeletts von der Westmauer der Kirche geschädigt.

Die Zeit der maximalen Benutzung: 14.-15. Jahrhundert.

¹ Kimakowicz 1911, S. 242.

² Christine Prohaska Gross 1992, S. 30 und Abb. 21 auf S. 31.

Bis 2007 gab es keine sachliche Beweise über die Zeitspanne der Funktionierung des Friedhofes. Die Münzfragmente, die in der Füllung zweier Gräber gefunden wurden, konnten nicht identifiziert werden. Die Bronzefrosche mit Inschrift (Abb.), das Inventar eines Grabes aus dem Kircheninnere ist in Westeuropa für die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts datierbar.³ Sie war in Siebenbürgen wahrscheinlich in einer späteren Zeitspanne im Umlauf; das Fehlen der näheren Analogien fordern Vorsicht bei der engeren Datierung.

Die Umstände, unter denen die Münzen aus dem Suchschnitt II, der den Friedhof außerhalb der Kirche geschnitten hat, gefunden und übergeben wurden, sind fragwürdig. Die ausgedehnte Umlaufzeit (15.-18. Jahrhundert) stellte für ihre Verknüpfung mit dem Friedhof ein anderes Hindernis dar. Sie wurden über der Pflasterung aus Ziegeln entdeckt und datieren aus einer späteren Zeit als der Friedhof. Nur der Grabstein mit Inschrift, mit der Datierung 1574, illustriert eine spätere obere Zeitspanne für die Praktizierung der Bestattungen im Inneren der Kirche.

Die stratigraphischen Informationen sind eindeutig, aber von begrenztem chronologischen Wert. An den meisten Stellen, die im Inneren der Kirche untersucht wurden, gibt es zwei Ebenen von überlagerten Gräbern. Die Skelette von der unteren Ebene wurden in Gruben beigelegt, die von der Ebene der Kirche des Ordens vom Heiligen Geist ausgehen; die zweite Bestattungsebene beginnt mit einer späteren Bauebene. Im Inneren der Kirche wurden die Gräber von der Ziegelpflasterung und dem Fußboden aus Holz bedeckt. Die obere Funktionierungsgrenze des Friedhofs im Inneren der Kirche und nördlich davon ist die Zeit, die der Bauarbeiten aus dem 18. Jahrhundert vorausgeht.

Die Chronologie des Friedhofs westlich der Kirche wurde aufgrund dreier Silbermünzen bestimmt, die 2007 entdeckt wurden; zwei davon wurden während der Herrschaft der Anjoukönige, Karl Robert (1301-1342) und Ludwig (1342-1382), geprägt; die dritte gehört entweder der beiden oder ist eine Prägung spätestens des Sigismund von Luxemburg (1394-1432). Die Münzen, die in die Erdschicht gelegt wurden, die die Gräber bedeckte, konnten auch im 15. Jahrhundert im Umlauf gewesen sein. Sie ermöglichen die Datierung der oberen Funktionierungsgrenze des Friedhofs westlich der Kirche, dort, wo es nach seiner Schließung einen Zugang zur oberen Terrasse gab.

Die obere Grenze des Friedhofs kann nicht überall für dieselbe Zeit datiert werden. Nördlich der Kirche wurde der Friedhof, wie bereits erwähnt, von der Pflasterung aus Ziegel der Bauten aus dem 16. Jahrhundert überlagert. Ein Skelett wurde geduckt bestattet, um in den Gang westlich der Kirche hineinzupassen. Die Sakristei hat mindestens zwei Skelette beherbergt, die vor derselben chronologischen Grenze des 16. Jahrhunderts beigelegt wurden. Ebenfalls im 15.-16. Jahrhundert hat eine Grabgrube das Kanal aus Ziegeln südlich der Kirche gestört.

Der Spitalfriedhof und seine Fortdauer im Armenfriedhof; die letzten Bestattungen.

Der Gemeindefriedhof funktionierte im 12.-15. Jahrhundert um die Pfarrkirche.⁴ Laut Emil Sigerus wurde 1554 ein größeres Gelände für Bestattungen zugesagt, das 1586 außerhalb des Festungsgürtels erweitert wurde.⁵ Gemäß Johannes Soterius, der Mathias Miles Gedanken übernahm, wurden die Friedhöfe östlich und westlich der Altstadt infolge der Pestepidemie von 1554 eröffnet.⁶ Einer der westlich von Hermannstadt angelegten Friedhöfe wurde der Armenfriedhof genannt, weil hier die im Spital verstorbenen Personen bestattet wurden.

Im Rechnungsregister des Spitals von 1552-1553 wurden Fonds für die Bestattung von Söldnern (16 Denare pro Person) vorgesehen; diese wurden auf verschiedenen Seiten des Registers vermerkt. Die Zeitspanne mit den meisten Bestattungen war die zweite Hälfte des Jahres 1552, als die für 23 Söldner bezahlten Summen eingetragen wurden; sie wurden zu dritt maximal zu sechst erwähnt.⁷ Ebenfalls im Jahre 1552, aber vor den bereits erwähnten Todesfällen, wurden fünf andere in der Reihe der Söldner (*lantzknecht*) sowie zwei Verstorbene (*todtin*) aufgezeichnet; bei den letzteren wurde keine andere Bemerkung bezüglich ihrer Identität vermerkt.⁸

Im Januar 1553 verminderte sich die Anzahl der verstorbenen Söldner auf 5, im Februar auf 2 und im März nahm sie unbedeutend auf 4 zu.⁹ Vielsagend für die große Zahl der verstorbenen Söldner während der Friedenszeit in Hermannstadt ist die Information, gemäß der, zu einem nahen Zeitpunkt, im Jahre 1551, in Kronstadt für die Unterbringung der pestkranken Soldaten spezielle Räume eingerichtet wurden.¹⁰

Die einzige unmittelbare Information über die Pest, die die Söldner von Hermannstadt beeinträchtigen konnte, ist, daß 1553 die Epidemie sich in ganz Siebenbürgen verbreitet hatte.¹¹ Vermutlich brachte das Hermannstädter Spital die Kranken unter und bezahlte die Bestattungen von 1552-1553. Die Behörden haben, empört über die Sittenlosigkeit der Soldaten, erschrocken über die Agglomeration und der Möglichkeit der Verbreitung der Pestepidemie

³ Egan, Pritchard 1991, S. 255.

⁴ Marcu 2007 a, S. 69.

⁵ Sigerus 1930, S. 8,11.

⁶ Soterius 2006, S. 40(lateinisch), 162(deutsch).

⁷ A.N.R.D.J.S., *Magistrat, Socotile Spitalului*, 215, Blatt 4 v.

⁸ *Ebenda*, Blatt 4.

⁹ *Ebenda*, Blatt 5-6.

¹⁰ *Das Burzenland* 1928, S. 251.

¹¹ *Chronicon* 1847, p. 59.

oder einer anderen Seuche, die kaiserlichen Soldaten, die 1551 als Verbündeten gekommen waren, verbannt.¹² Das Register, auf das ich mich bezogen habe, beginnt am 12. Mai 1552, so daß es nicht bekannt ist, ob es auch vor 1551 Pestkranken gab, wie im Falle von Kronstadt.

Die Wahrscheinlichkeit, daß zahlreiche Verstorbene aus den Jahren 1552-1553 im Friedhof um das Spital bestattet wurden, ist gering, weil das existierende Gelände nicht so viele Bestattungen ermöglichte. 1554 wurden Geldsummen für neue Bauten verzeichnet, ein Beweis für die Absicht der Erweiterung des Spitals und der Schließung des alten Friedhofs, für den ein anderer Ort gefunden wurde.

Eine neue Pestepidemie beeinträchtigte am Anfang des 17. Jahrhunderts die Stadt und selbstverständlich auch das Spital. Die Verstorbenen wurden im Friedhof außerhalb der Stadt bestattet, der später der Armenfriedhof genannt wurde. Das Rechnungsregister des Spitals enthält die bescheidenen Summen (vier Denare für jeden Verstorbenen), die die Verwaltung für die Bestattungen vom Dezember 1603 und den ersten Monaten des Jahres 1604 vorsah. Das Verzeichnis der Summen, die für die Bestattungen bestimmt wurden, beginnt mit dem 8. Dezember 1603, als die Summe von 20 Denaren für fünf Verstorbenen ausgeworfen wurden; danach wurde am 10. Januar die Summe von 24 Denaren für die Bestattung von 6 Verstorbenen aufgezeichnet; bis zum 31. März erreichte die Anzahl der Verstorbenen 60.¹³

Der Armenfriedhof, wo auch die im Spital verstorbenen Pestkranken bestattet wurden, wurde bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts benutzt; in der Landkarte von 1911 wurde er der „Armenfriedhof“ genannt. Emil Sigerus berichtet, daß sich dort ein evangelischer Friedhof befand, in dem die ungarischen Bürger bestattet wurden; einer davon war der 1738 verstorbene Arzt Martin Nagy Borosnyai.¹⁴

Die Zeitspanne der letzten Bestattungen in der Spitalkirche wird von einer Information von Georg Soterius veranschaulicht. Am 16. März 1708 wurde in der Kirche, vor dem Chor, der Pfarrer Johann Bordan beigelegt. Soterius berichtet nicht, ob die Pfarrer, die ihm folgten oder vor ihm tätig waren, ebenfalls in der Spitalkirche bestattet wurden.¹⁵ Die Tatsache, daß am Anfang des 18. Jahrhunderts die Verstorbenen in der Pfarrkirche beigelegt wurden, eine Wirklichkeit war, macht diese Information glaubwürdig. Am Ende des 18. Jahrhunderts wurden die Bestattungen in der Pfarrkirche verboten. Auch in der Siechenhauskirche wurden keine Bestattungen mehr aufgezeichnet.

Die Ausdehnung des Friedhofs, die Dichte der Gräber, die Anordnung der Skelette

Im Inneren der Kirche dehnten sich die Bestattungen bis zum Chor aus; ein Skelett überlagerte das Fundament des alten Spitals. Auf der Westseite wurden die Bestattungen bis zum nordwestlichen Eingang durchgeführt. Auf der Nordseite überlagerte das Fundament aus dem 18. Jahrhundert die älteren Skelette, da sie im 14.-17. Jahrhundert nah an die Kirchenmauer beigelegt wurden. Auf der Südseite wurden keine Skelette in der Nähe der Mauer gefunden. Ein Skelett wurde vom südwestlichen Pfeiler geschnitten. Da im allgemeinen dieser Ort als ein Durchgang in die hinzugefügten Räumlichkeiten galt, wurde das südliche Gelände weniger für Bestattungen benutzt. In der Sakristei, in der südwestlichen Ecke, wurde in dem nicht mehr verwendeten Grundbau des ehemaligen Spitals ein Ort für die Beilegung der Verstorbenen eingerichtet.

Die wiederholten Bestattungen in dem Raum, der an der Nordseite der Kirche hinzugefügt wurde, können schwer erklärt werden, wenn in Betracht gezogen wird, daß dieser Raum zum Wohnen benutzt werden konnte. Wie auch im Kircheninneren kann das Fehlen der Pflasterung durch die häufigen Bestattungen erklärt werden. Das Gelände um die Kirche, außer der Fläche von der südwestlichen Seite, war ein intensiv genutzter Friedhof. Auf der Nordseite dehnte es sich bis zur Mauer vom Ende des Hofes aus. Ähnlicherweise wurden Grabgruben auch auf der Westseite, bis zur Ringmauer und auf der Südseite bis zur Mauer gegraben, die den Hof, das Pfarrhaus und die vermutliche Kirche mit dem Gemeindefriedhof schützte. Einige Skelette haben die Bauarbeiter auch außerhalb der Gartenmauer des Pfarrhauses, im Abhang der Terrasse berührt. Auch östlich des Chors gab es Gräber, aber die Grenze des Friedhofs in dieser Richtung wurde noch nicht erreicht.

Die große Bestattungsdichte gibt es nördlich und westlich der Kirche. Die häufigen Bestattungen an demselben Ort führte zur Schneidung der Skelette; aus diesem Grund gibt es viele Skelette, die nur fragmentarisch erhalten geblieben sind. Westlich der Kirche gibt es in einer Tiefe von 1,80 m eine dritte Bestattungsebene. Auf der Südseite, von der Kirche etwas entfernt, sind die Bestattungen seltener. Aber neben dem Fundament sind sie genau so dicht wie an den anderen Stellen.

Die Skelette haben eine ost-westliche Anordnung, die für die christlichen Bestattungen üblich ist. In fünf Fällen – vier Skelette im Inneren und eines außerhalb – sind die Skelette nord-südlich orientiert. Diese Skelette sind auf der Nordseite der Kirche angeordnet und gehören zur oberen Ebene.

¹² Sigerus 1922, S.138.

¹³ A.N.R.D.J.S., *Almosenfond*, Nr. 691(1603-1604), Blatt 8.

¹⁴ Sigerus 1923, S.166.

¹⁵ Soterius 2006, S. 97 (lateinisch), S. 232 (deutsch).

Die Hände wurden über das Becken oder über die Brust gekreuzt. Die Fälle, in denen die Arme entlang des Körpers ausgestreckt wurden, sind selten. Die Schädel der Skelette, die in Gruben mit Kopfnischen beigelegt wurden, sind zahlreicher als der Rest der Skelette.

Selten sind die Fälle, in denen die Anordnung der Knochen unnatürlich ist. Das Skelett aus dem Grab M98 ist auf einer Seite gelegt. Bei einem Kinderskelett sind die Beinknochen krüppelhaft. Die Tierknochen neben einem Menschenskelett scheinen zufällig hingelangt zu sein. Ein Skelett mit durchgedrückten Knien wurde in den Gang auf der Westseite der Kirche hingesetzt.¹⁶

Es gibt merkwürdige Fälle von gleichzeitigen Bestattungen. Der Schädel eines der Individuen befand sich auf dem Schulterblatt des anderen. Der Mann und die Frau sind im Alter von ungefähr 25-30 Jahren gestorben. Der Fall im Äußeren der Kirche, aus dem nördlich hinzugefügten Raum, in der Nähe des Fundaments der Kirche, ist kein Einzelfall. Im Inneren, in der Kasette 5 gab es drei Individuen, zwei Erwachsene und ein Kind, die anscheinend gleichzeitig bestattet wurden.

Im Äußeren, auf der Nordseite, östlich des gegenwärtigen Eingangs, wurde ein Kind über einer Frau bestattet. Die Lage einer Sonderkategorie der Hospitalisierten oder jenen, die dem Spital nahe standen, wird von einem Kind mit kongenitaler Mißbildung veranschaulicht.

In der Kasette aus dem südöstlichen Zimmer des Gebäudekörpers, der auf der Nordseite zur Kirche hinzugefügt wurde, wurden Reste von Särgen aus Holz konserviert, deren Schnitt trapezförmig war und ihre Höhe 25 cm betrug. In solch einem Sarg, der in einer Länge von 45 cm freigelegt wurde, wurden nur ein Schenkelbeinfragment und ein Stein gefunden, was nur durch die Überlagerung und Störung durch eine spätere Bestattung erklärt werden kann.

Anthropologische Erwägungen

Die archäologische Untersuchung profitierte von dem Beitrag des Biologen des Brukenthal-Museums, Alexandru Dobrescu, nur während der letzten archäologischen Grabungskampagnen. Der Prozentsatz der Gräber, die während der archäologischen Grabungen im Kircheninneren untersucht wurden, beträgt über 90%. Leider verfügen wir über keine anthropologischen Daten betreffs der Gräber aus dem Inneren der Kirche. Es kann nur die Anwesenheit zweier Kinderskelette festgestellt werden.

Die Struktur und Zusammensetzung des Friedhofs außerhalb der Kirche werden von den archäologischen Funden veranschaulicht. Die Anzahl der Verstorbenen, die im erforschten Gelände bestattet wurden, ist größer als die in der Tabelle angegebene.¹⁷ Daraus fehlen die neubestatteten Gebeine, die aus jenen Gräbern stammten, die während der Existenz des Friedhofs durchwühlt wurden. Von den 131 in der ursprünglichen Anordnung gefundenen Skeletten oder Skelettfragmenten gehören 14 Kindern. Von den gesamten Erwachsenenskeletten kennen wir die anthropologischen Daten von über 82 erwachsenen Individuen.

Die Anzahl der Männer ist größer als jene der Frauen. Verhältnismäßig wenige Personen (sieben Frauen und neun Männer) haben das Alter von 60-70 Jahren, für jene Zeit ein fortgeschrittenes Alter, erreicht. Ziemlich selten sind die im Alter von 20-35 Jahren verstorbenen Personen: vier Frauen und fünf Männer. In zwei Fällen erlitten die Schädel einen Hieb während der Lebenszeit, aber keiner davon war tödlich. Ein Schädelfragment im Friedhof westlich der Kirche bewahrte ein rundes Loch. Der Schädel eines Mannes, ebenfalls westlich der Kirche bestattet, war leicht flachgedrückt. Zwei Individuen hatten Kyphose/Wirbelsäulenverkrümmung und Lordose, was für ältere Menschen üblich ist.

Das Schienbein eines Skelettes war durch die Ablagerung von Kallus/Schwiele verformt. Die Gruppe der Hinkenden wird auch von der Frau im Alter von 40-45 Jahren veranschaulicht, deren beide Beine (das rechte Schenkelbein und das linke Schienbein) gebrochen waren. Aus diesem Grund blockiert sich das Kniegelenk und das Skelett blieb mit gebogenen Beinen.

Der Vergleich der anthropologischen Daten, die infolge der Analyse der menschlichen Knochenreste aus Hermannstadt erhalten wurden, mit jenen aus anderen Spitalfriedhöfen ist schwierig, weil die Akkuratess der Analysen von Hermannstadt fragwürdig ist. Die anthropologisch untersuchten Leprösenfriedhöfe (in South Acre mit Verstorbenen im Alter von 17-43 Jahren und in St. Leonard Newark im Alter zwischen 17 und 60 Jahren¹⁸) haben nicht dasselbe Referenzsystem, da die Leprakranken eines höheren Todesrisiko darstellen. Auch die Ergebnisse der anthropologischen Analysen der menschlichen Gebeine, die während der archäologischen Grabungen in Heidelberg Kornmarkt entdeckt wurden, waren zur Zeit der Veröffentlichung der Monographie noch nicht zur Ende gebracht; so ist nur das Durchschnittsalter der Verstorbenen bekannt: bei den Männern 42,6 Jahre, bei den Frauen 38,7 Jahre.¹⁹

Von den gesamten Skeletten, die in Hermannstadt im Friedhof am Huet-Platz entdeckt wurden, sind 11,4% Kinder und Jugendliche²⁰, ein Prozentsatz, der jenem vom Spital (12%) sehr nahe steht. Um die vergleichende Analyse

¹⁶ Siehe auch das Skelett aus dem Gemeindefriedhof (*Marcu 2007 a*, Abb. 84,85, S. 67).

¹⁷ Beşliu 2009, S. 176-180.

¹⁸ Orme, Webster 1995, S.112.

¹⁹ Christinne Prohaska Gross 1992, S.33

²⁰ *Marcu 2007*, S.10-372

fortsetzen zu können, wäre der Prozentsatz der alten Leute aus dem Gemeindefriedhof erforderlich gewesen. Im Spitalfriedhof war der Prozentsatz der betagten Personen über 60 Jahre um die 20%; der Prozentsatz der Jugendlichen (20-35 Jahre) betrug etwa 10%. Die meisten Verstorbenen waren im Alter zwischen 35-60 Jahren.

Lista cu prescurtări

- A.N.R.D.J.S., *Almosenfond* - Arhivele Naționale ale României. Direcția Județeană Sibiu. *Fond Primăria și Magistratul orașului Sibiu. Socotelile milelor.* [Fonds Bürgermeisteramt und Magistrat von Hermannstadt. Almosenfond].
- A.N.R.D.J.S., *Magistrat, Socotelile Spitalului* - Arhivele Naționale ale României. Direcția Județeană Sibiu. *Fond Primăria și Magistratul orașului Sibiu. Socoteli economice. Socotelile spitalului* (Fonds Bürgermeisteramt und Magistrat von Hermannstadt. Die Rechnungen des Spitals).
- Beșliu 2009 - Petre Beșliu Munteanu, *Azilul de bătrâni din Sibiu. Raport de cercetare arheologică 2004-2008*, în *Brukenenthal. Acta Musei*, IV, 1, 2009, S. 171-201.
- Christinne Prohaska Gross 1992 - Christinne Prohaska Gross, *Der Spitalfriedhof*. In: Dietrich Lutz, *Vor dem grossen Brand. Archäologie zu Füssen des Heidelberger Schlosses*, Stuttgart, 1992, S.27-33.
- Chronicon 1847 – *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardium sive annales Hungaricis et Transsilvanicis*, editat de Iosephus Trausch, Coronae, MDCCCXLVII.
- Egan, Pritchard 1991 - Geoff Egan, Frances Pritchard, *Dress accessories, c.1150-c.1450*, London, 1991.
- Kimackowicz 1911 - Mauritius von Kimackowicz, *Alt Hermannstadt. Eine entwicklungsgeschichtliche Studie*. In: *Archiv des Verein für Siebenbürgische Landeskunde*, XXXVII/2, 1911, S.241-270.
- Kronstad 1928 - *Kronstad, I. Teil*, In: *Das Burzenlandt, Dritter Band, Kronstadt, 1928*.
- Marcu 2007 - Daniela Marcu Istrate, *Sibiu. Piața Huet. Monografie arheologică, II, Catalogul mormintelor*, Alba Iulia, 2007.
- Marcu 2007 a - Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Victor Morar, *Sacru și profan într-un oraș european, 1150-2007. Piața Huet - o punte peste timp*, Brașov, 2007.
- Orme, Webster 1995 - Nicholas Orme, Margaret Webster, *The English Hospitals*, London, 1995.
- Sigerus 1922 – Emil Sigerus, *Vom Alten Hermannstadt*, I, Hermannstadt, 1922.
- Sigerus 1923 - Emil Sigerus, *Vom Alten Hermannstadt*, II, Hermannstadt, 1923.
- Sigerus 1930 - Emil Sigerus, *Chronik der Stadt Hermannstadt*, Hermannstadt, 1930.
- Soterius 2006 - Georg Soterius, *Cibinium. Eine Beschreibung Hermannstadts vom Beginn de 18. Jahrhunderts*, Köln, Weimar, Wien, 2006

Abbildungen - Lista ilustrației

Tafel I. Skelette innerhalb und außerhalb der Hermannstädter Spitalskirche.

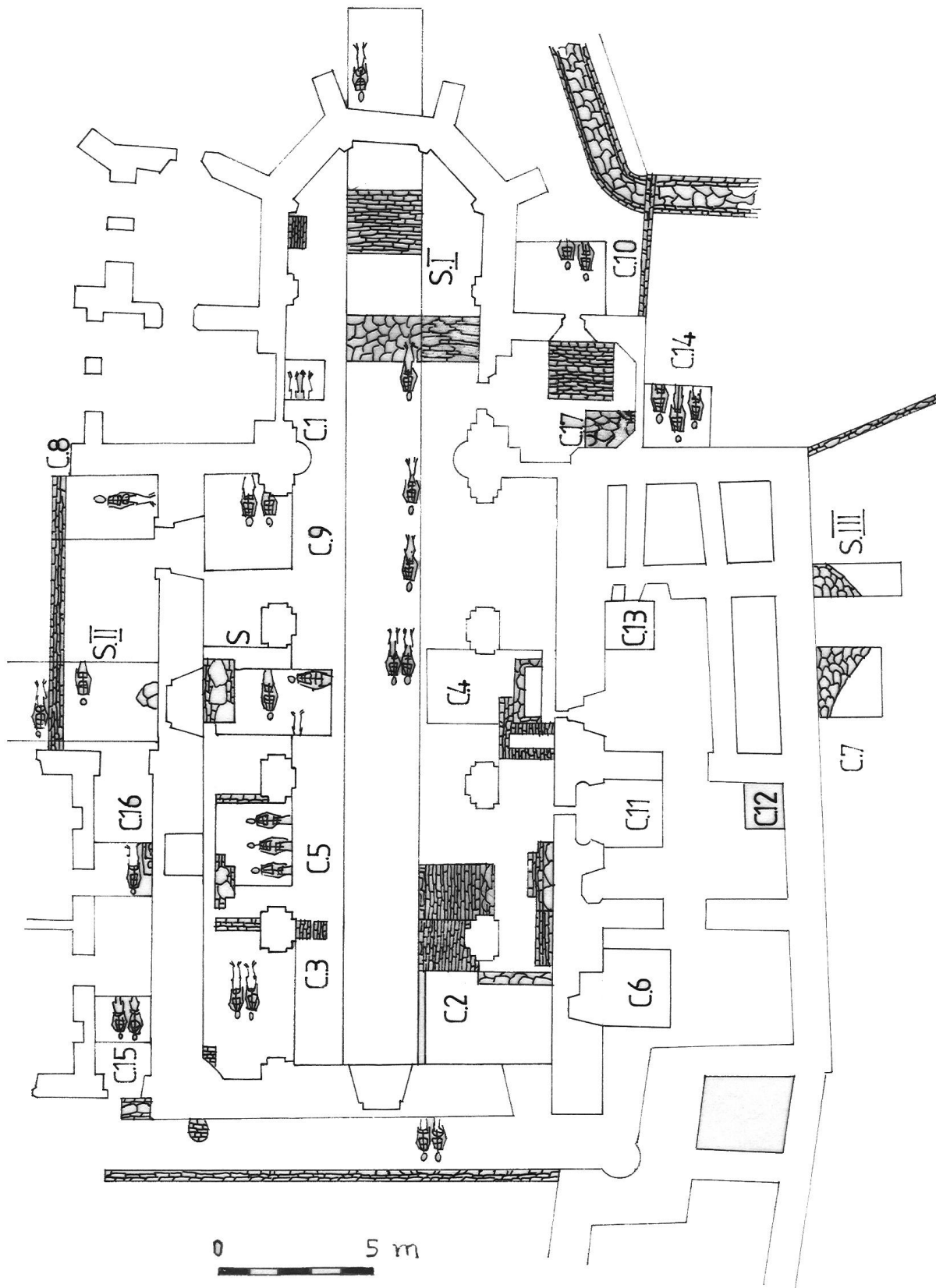
Planșa I. Schelete în interiorul și exteriorul Bisericii Azilului din Sibiu.

Abb. 1. Grabbeigaben in den Gräbern der Hermannstädter Spitalskirche: a. Grabstein; b. Buchschnalle; c. Gürtelschnalle mit Inschrift.

Fotografia 1. Obiecte de inventar funerar din mormintele cercetare arheologic în Biserica Azilului din Sibiu: a. piatră de mormânt; b. cataramă cu inscripție; c. închizătoare pentru legătură de carte.

Abb. 2. Skelette innerhalb(b) und außerhalb(a) der Hermannstädter Spitalskirche.

Fotografia 2. Morminte în interiorul(b) și exteriorul(a) Bisericii Azilului din Sibiu.

Tafel I. / Planşa I

a.

b

c

Abb. 1. / Fotografia 1

a

b

Abb. 2. / Fotografia 2

RELAȚIILE POLONIEI CU CRIMEEA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Drd. Ciprian Rad

Abstract: *The Polish - Crimean Relations in the 17th Century.* Through this short article I will round up the main aspects with regards to the relations between Crimeea and Poland during the 17th century, relations of outmost importance for this part of Europe and for the political and economic developments, which eventually brought about changes in the region.

Cuvinte cheie: *Commonwealthul Polono-Lituanian, relații, cazaci, tratate, conflicte, teritoriu.*

Keywords: *Polish - Lithuanian Commonwealth, relations, Cossaks, treaties, struggles, territory.*

Secolul al XVII-lea este o epocă a mutațiilor în istoria Europei Centrale și Estice. Atunci s-au pus bazele unei noi stări de lucru care va domina această parte a Europei pe durata următoarelor două secole. Această perioadă istorică se distinge printr-un relativ echilibru de forțe și prin diversitatea tendințelor politice¹. Două schimbări profunde au avut loc în secolul al XVII-lea: mutarea centrului economic, comercial și industrial al continentului din Mediterana spre Nord și Vest și a doua schimbare a fost apariția la mijlocul secolului a războiului motivat numai de ambițiile comerciale². Eric Hobsbawm spune că, de fapt, bumul economic și demografic din secolul al XVI-lea s-a încheiat la sfârșitul veacului³, pentru a fi urmat de stagnarea și recesiunile frecvente din secolul XVII⁴. El sugerează că stagnarea demografică sau declinul merg mână în mână cu schimburile economice⁵. Criza secolului al XVII-lea este una a relației dintre stat și societate⁶. Cert este că această „criză” de care vorbesc istoricii a adus o nouă concentrare de capital și a pregătit drumul pentru revoluția industrială. În Estul Europei două înfruntări cu turcii încadrează secolul al XVII-lea: prima s-a desfășurat între 1593-1606, cunoscută și sub numele de Războiul de 13 ani, s-a încheiat cu un rezultat nul, ruinător pentru autoritatea imperială, a doua, o sută de ani mai târziu, între 1715-1718, al doilea război al Moreeii. Între aceste două conflicte s-a produs un veritabil recul al otomanilor, de neconceput încă la 1680⁷.

Când privim principalele direcții ale politicii poloneze în secolul al XVII-lea, putem cu ușurință să vedem că ele se raportează, într-o mare măsură, la marile conflicte pentru preeminență în Europa, între cele două forțe politice ale continentului: Franța și Austria⁸. Statul Polono-Lituanian, în ciuda dificultăților fiscale și a lipsei cronice a unei armate de profesie, a constituit în epocă o putere expansionistă considerabilă, care s-a manifestat în succesele militare, colonizarea teritoriilor de la Est, influență și strălucire asupra vecinilor⁹. Pentru Commonwealthul Polono-Lituanian secolul al XVII-lea reprezintă „măreția și decăderea” în același timp. În veacul al XVII-lea atât Polonia-Lituania, cât și Hanatul din Crimeea au fost implicate în multiple conflicte și s-au confruntat cu numeroase probleme interne de la cele economice până la războaiele civile care le-au secătuit resursele.

Din secolul al XV-lea Crimeea se afla sub suzeranitate otomană, iar acțiunile sale erau limitate de interesele și relațiile Sublimei Porți. Hanatului tătăresc era un stat care „trăia din război” din jafurile și raidurile din țările creștine. În secolul al XVII-lea ascensiunea Moscovei, acordurile dintre Polonia și Imperiul Otoman, mai târziu, expansiunea acestuia din urmă în Podolia și Ucraina îl amenințau cu dispariția. Acțiunile cazacilor la Marea Neagră ca și relațiile Commonwealthului cu Imperiul Otoman și cu Moscova au afectat la rândul lor relațiile dintre cele două state. O analiză detaliată a multiplelor aspecte ale relațiilor dintre cele două state este destul de dificilă, motiv pentru care ne vom rezuma în paginile următoare doar la cele privind aspectele politico-militare. Numeroasele acorduri încheiate între cele două state sunt consecința domniilor scurte ale hanilor din Crimeea sau de modificarea raporturilor dintre Poartă și Polonia. Fiecare nouă domnie era, în general, inaugurată prin raiduri și expediții de jaf în Polonia sau Rusia urmate de înțelegeri prin care acestea din urmă se obligau la plata unor „cadouri” către han, în schimbul păcii. Condiționarea păcii printr-un cadou, nu garanta liniștea la frontierele sudice ale Commonwealthului; în plus nici cadourile nu erau trimise la timp sau chiar deloc, de cele mai multe ori.

Baza relațiilor dintre cele două state, în secolul al XVII-lea, o reprezintă acordurile încheiate în secolul al XVI-lea, motiv pentru care vom începe cu o succintă trecere în revistă a acestora. După pierderea Smolenskului în favoarea moscoviților, la 1514 regele Sigismund I (1506-1548) a semnat o alianță cu Kagnatul Crimeeii, la 1516 și un tratat de

¹ Gierowski 1973, p. 106.

² Rabb 1975, p. 88-89.

³ Hobsbawm 1954, p. 33-49.

⁴ *Ibidem*, p. 44-63.

⁵ Rabb 1975, p. 17.

⁶ Roper 1959.

⁷ Chaline 2005, p. 579.

⁸ Serwański 2004, p. 43.

⁹ Gierowski 1973, p. 112.

pace cu Selim I (1512-1520) la 1519¹⁰. Aceste tratate, alături de plata anuală a unor „cadouri” (pominki) către han în valoare de aproximativ 15.000 de zloți, nu au scutit pe deplin Polonia-Lituania de raidurile tătare¹¹. Prin tratatul de la Tuțora (pol. Cecora) din 1594 Ghazi al II-lea Ghirai „Bora” (1588-1596, 1597-1608) se angaja ca în schimbul unui „cadou” anual să se abțină de la orice ostilități împotriva polonezilor¹². Tratatul de la Tuțora constituie, practic, baza relațiilor dintre polonezi și tătari în secolul al XVII-lea; acordurile următoare vor încerca în linii generale să reitereze prevederile acestei înțelegeri.

La 20 martie 1601 s-a încheiat un nou tratat între Polonia și Crimeea, prin care regele îi cerea hanului să interzică refugiul dușmanilor lui Ieremia Movilă (1595-1600, 1600-1606), iar patronajul polono-crimeean asupra Moldovei era extins și asupra fratele lui Ieremia, Simion, domnitorul Valahiei¹³. Documentul emis de către hanul Ghazi al II-lea Ghirai la 24 iulie 1607 și acceptat de către regele Sigismund al III-lea Vasa (1587-1632) la 15 februarie 1608, garanta pacea Poloniei-Lituanei, Moldovei și Valahiei, securitatea comerțului și asistență militară împotriva Moscovei, în schimb polonezii trebuiau să trimită daruri anuale hanului, de Sf. Demetrius (5 noiembrie)¹⁴. După moartea lui Ghazi al II-lea Ghirai, fiul său Tokhtamish (1608) a urcat pe tronul Hanatului, dar Poarta a hotărât să-l susțină pe unchiul său Selamet Ghirai (1608-1610), ceea ce a provocat un scurt război civil în Crimeea, încheiat cu înfrângerea și moartea lui Tokhtamish. Ascensiunea lui Selamet Ghirai, a fost urmată de două raiduri ale tătarilor în Polonia-Lituania, în vara și la sfârșitul lui 1608, care aveau ca scop consolidarea domniei și încheierea unui nou acord între cele două țări. În documentul din 20 decembrie 1609 trimis de Selamet Ghirai lui Sigismund al III-lea erau reiterate prevederile celui din 1607, al fratelui său, dar admitea că „regii Poloniei au obișnuit să numească hospodarii Moldovei și Valahiei”¹⁵.

A doua decadă a secolului al XVII-lea a adus o deteriorare radicală a relațiilor polono-otomane - din cel puțin trei motive: în legătură cu Moldova, cu cazacii și cu Habsburgii - cu impact direct asupra celor polono-tătare¹⁶. Raidurile tătare împotriva Poloniei îi ofereau acestora legitimitate pentru jafurile cazace, în plus ele nu îi afectau prea tare pe cazaci. După moartea lui Selamet Ghirai, nepotul și fiul său adoptiv, Djanibeck Ghirai (1610-1623, 1628-1635) a urcat pe tron, în iunie 1610, contestat de către Mehmed și Shahin Ghirai, ceea ce a provocat confruntări violente între cele două grupări, ultimii fiind nevoiți să plece în exil. Anii 1611-1616 au adus și la creșterea tensiunii dintre Cracovia și Bahcisarai, datorită și faptului că Polonia nu a trimis darurile convenite hanului. Un alt factor de rău augur, a fost apropierea Crimeei de Moscova confirmată de ambasada solemnă din 1614. Pe de altă parte, reînceperea ostilităților cu Persia i-a făcut pe otomani să fie mai dispuși pentru un compromis¹⁷. În ianuarie 1617, tătarii au invadat Polonia, dar expediția otomană din toamna aceluiași an, condusă de către Iskender Pașa, încheiată cu un armistițiu între comandantul turc și hatmanul Stanisław Żółkiewski, a adus și pacea dintre Crimeea și Varșovia. Prin acest tratat, turcii se angajau să stopeze raidurile tătare în Polonia-Lituania, în schimbul darurilor datorate de către polonezi hanului și cu condiția opririi raidurilor cazace de către Polonia¹⁸.

La 22 septembrie 1617, Iskender pașa, însoțit de domnitorii Țărilor Române și de principele Transilvaniei, semna cu hatmanul Żółkiewski, convenția de la Jaruga. Cele două părți se angajau să pună capăt atacurilor cazace și tătare. Aceștia din urmă trebuiau să primească „cadouri”, în anul următor, pe care Gabriel Bethlen (1613-1629) le estima la 15.000 de ducați. Aceasta intra în vigoare după ratificarea de către sultan și rege¹⁹. Alish Mirza, plenipotențiar al Crimeei prezent la negocierile polono-otomane a insistat ca, Commonwealthul să trimită darurile datorate pentru ultimii șapte ani (de la urcarea pe tron a lui Djanibek Ghirai), dar tratatul stipula doar că darurile trebuiau trimise în anii următori. Ca urmare a nerespectării tratatului de către polonezi în septembrie 1618, o mare expediție condusă de Devlet Ghirai și Kantemir Pașa, hanul tătarilor nogai, a devastat vaste teritorii în Polonia²⁰, campania s-a încheiat ca urmare a solicitării sultanului ca tătarii să participe la campania din Persia. La începutul lui 1619, proaspăt întors din campania persană, hanul Djanibek Ghirai a trimis o ambasadă în Polonia solicitând plata darurilor restante. Hanul promitea prietenie față de domnitorii din Moldova și Valahia, în consens cu înțelegerile mutuale dintre Polonia și sultanul otoman. În acest moment domneau în Moldova și Valahia, domnitori dispuși la prietenie cu Polonia: Gașpar Grațiani (1619-1620) și Gavril Movilă (1618-1620)²¹. Înfrângerea de la Tuțora (7 octombrie 1620) a fost urmată de raiduri ale tătarilor în sudul Poloniei. După confruntarea de la Hotin (2 septembrie - 9 octombrie 1621) au urmat negocieri între combatanți, în

¹⁰ Davies 2007, p. 9.

¹¹ Kolodziejczyk 2011, p. 116.

¹² Guboglu și colab. 1966, p. 521.

¹³ Kolodziejczyk 2011, p. 116.

¹⁴ *Ibidem*, p. 121.

¹⁵ *Ibidem*, p. 478.

¹⁶ *Ibidem*, p. 124.

¹⁷ *Ibidem*, p. 126.

¹⁸ Berindei 1977, p. 285.

¹⁹ Veress 1937, p. 153-157, doc. 128.

²⁰ Kolodziejczyk, Dariusz 2011, p. 127.

²¹ Kolodziejczyk 2011, p. 128.

vederea încheierii păcii. Propunerea poloneză de a-l invita pe hanul Djanibek Ghirai la negocieri a fost respinsă de otomani pe motiv că tătarii erau supușii Porții, fapt care l-a nemulțumit pe han ale cărui relații cu sultanul Osman al II-lea (1618-1622) s-au deteriorat constant; în realitate, însă, tătarii nu au participat efectiv la asediul Hotinului, ei au tăiat liniile poloneze de comunicații și au devastat provinciile din sudul Poloniei²². Acordul din 9 octombrie 1621, după bătălia de la Hotin, prevedea că raidurile cazacilor în zona Mării Negre și ale tătarilor în Moldova și Commonwealth urmau să fie oprite, iar Polonia înceta să se mai amestece în Moldova, Valahia, Transilvania și Ungaria. Relațiile Poloniei cu hani Crimeei și domnitorii Moldovei rămâneau prietenoase; se stipula că darurile anuale datorate hanului să fie livrate în capitala Moldovei, Iași (nu la Camieniec, cum era până acum)²³.

În 1623 hanul a fost detronat, exilat în Insula Rodos și înlocuit cu Mehmed al III-lea Ghirai (1623-1628), susținut de Istanbul. În 1624 Poarta l-a trimis din nou pe Djanibek în Crimeea, ajutat de flota otomană și de trupe. Spre surpriza Istanbulului, frații Mehmed și Shahin Giray au refuzat să se supună, învingându-i pe turci, cucerind Caffa și forțându-l pe noul protejat al sultanului să se întoarcă la Istanbul. Poarta s-a predat și l-a recunoscut pe Mehmed al III-lea han²⁴. În 1624, când conflictul polono-otoman era în culme, Shahin Ghirai a trimis o scrisoare regelui Sigismund al III-lea oferindu-i ajutorul tătarilor pentru cucerirea Akhermanului, Benderului și Chillei de la otomani. În același timp el a încercat să obțină sprijinul șahului Iranului, căruia i-a propus o alianță tătaro-polono-persană. În schimb el cerea regelui praf de pușcă, muniție și trimiterea de ordin cazacilor pentru a-l asista pe el și pe fratele său²⁵. Shahin Ghirai nu a pierdut timpul, ci a căutat alianța unor magnați polonezi și i-a contactat direct pe cazaci, fără a cere permisiunea regelui. La 3 ianuarie 1625 el i-a întâlnit la Karayteben pe bătrânii cazacilor. În urma negocierilor a rezultat o alianță tătaro-cazacă îndreptată împotriva Porții, dar cazacii sperau că ea ar fi putut fi utilă, în mod egal, și împotriva Poloniei²⁶. Pacea polono-crimeeană nu a durat mult, în februarie 1626 Mehmed al III-lea Ghirai a condus un raid devastator în Polonia. Polonezii au protestat la Poartă.

În lunile următoare situația s-a înrăutățit, hatmanul Koniekpolski a condus principalele trupe poloneze, care în mod normal erau în garnizoanele din sud, în Prusia Regală pentru a lupta împotriva suedezilor. Regele Gustav Adolf încuraja raidurile tătarilor în Polonia oferind triplarea darurilor dacă ar fi urcat pe tronul Poloniei. În octombrie 1626 o mare armată recrutată din Crimeea și Buceag a intrat în Ucraina poloneză, dar au fost învinși de trupele polono-cazace, la Bila Cerkva²⁷. După cele două campanii relațiile dintre Polonia și Crimeea s-au calmat pe fondul conflictului dintre frații Ghirai și șeful tătarilor nogai, Kantemir. În 1628 Shahin a invadat Buceagul, dar a fost învins la Babadag. Ca răspuns la acest atac, Kantemir a invadat Crimeea și a asediat Bahcisarai, dar Shahin Ghirai a cerut ajutorul cazacilor, care au sosit sub conducerea hatmanului Myxajlo Doroșenko²⁸. În aceste condiții Kantemir a fost nevoit să se refugieze la Caffa, fiind nevoie de intervenția Porții pentru rezolvarea conflictului. În iunie 1628 o mare flotă otomană a ancorat la Caffa avându-l la bord pe Djanibek Ghirai. După un moment de panică Mehmed și Shahin Ghirai, împreună cu cazacii s-au retras în Ucraina poloneză. După ce au jurat credință Poloniei-Lituanei, s-au întors în noiembrie 1628 și iunie 1629, împreună cu cazacii, încercând în zadar să recucerească tronul. După eșecul celei de-a doua expediții Mehmed al III-lea Ghirai a fost ucis de către cazacii dezamăgiți, în timp ce Shahin a scăpat refugiindu-se în Iran. Chiar dacă Sigismund al III-lea nu a susținut oficial rebeliunea fraților Ghirai și lupta lor împotriva Porții, el acceptat tacit intervenția cazacă ca mod de diversiune²⁹. Evenimentul este relatat și de scrisoarea din 28 septembrie 1629, a domnului Moldovei către principele Transilvaniei, în care îi scria că qalga Devlet Ghirai și Kantemir au intrat în Polonia cu 80.000 de tătari³⁰, dar au fost învinși de polonezi, după ce devastaseră Podolia³¹. În august 1629 o altă armată formată din tătarii crimeeni și cei nogai, comandată de Devlet Ghirai și Kantemir au intrat în Polonia, dar au fost învinși la trecerea Nistrului, la Ustja (pol. Uście) în octombrie 1629, printre captivi aflându-se și viitorul han Islam Ghirai, închis în castelul Rawa, din Polonia, până în 1634³². Înțelegerea dintre otomani și polonezi din 9 septembrie 1630 a adus pacea între cele două state, favorizată și de participarea tătarilor, în 1631, la o nouă campanie în Persia. Prin această pace Polonia relua plata „cadourilor” către han, iar în perioada următoare conflictele interne și cele cu tătarii nogai, la care se adaugă campaniile istovitoare din Persia au adus o oarecare liniște la frontiera sudică a Commonwealthului.

Din fericire pentru Polonia-Lituania, politica est-europeană a curților musulmane din anii 1632-1634 a fost cvasi schizofrenică. Refuzul, pe motiv de bătrânețe, al hanului Djanibek de a participa la campania din Persia din anul 1635 i-a

²² *Ibidem*, p. 130.

²³ *Ibidem*, p. 129.

²⁴ *Ibidem*, p. 131.

²⁵ Baranowski 1648, p. 29-31.

²⁶ *Ibidem*, p. 36-38.

²⁷ *Ibidem*, p. 57.

²⁸ Berindei 1977, p. 298-300.

²⁹ *Ibidem*, p. 273.

³⁰ Veress 1937, p. 292-294, doc. 234.

³¹ Hurmuzaki p. 300-301, doc. 238.

³² Baranowski 1648, p. 115.

atras mazilirea. În locul său a fost numit Inayet Ghirai (1635-1637). În ianuarie 1637 Inayet a invadat Buceagul, Kantemir fiind nevoit să se refugieze la Istanbul. Inayet a ordonat mutarea nogailor din Buceag. Nemulțumiți de această decizie aceștia s-au revoltat în vara lui 1637, cerând protecția Poloniei. Acțiunea lui Inayet nu a fost autorizată de către Poartă, motiv pentru care hanul și-a pierdut viața. În locul său a fost numit Bahadır Ghirai (1637-1641), care a insistat la rândul său ca nogaii să se întoarcă sub autoritatea sa, motiv pentru care i-a executat pe principalii lideri ai acestora³³.

Încheierea păcii între Poartă și Persia, în 1639, le-a permis tătarilor să organizeze, la 1640, un nou raid în Polonia condus de Qalga Islam Ghirai, pentru a-i obliga pe polonezi să trimită „darurile” convenite. Moartea hanului Bahadır, la asediul cetății Azov, din 1641 a adus un nou han pe tronul de la Bahcisarai, în persoana fratelui mai mic al lui Bahadır, Mehmed al IV-lea Ghirai (1641-1644). În vara lui 1643 un raid „privat” tătar a devastat teritoriile magnatului Jeremi Wiśniowiecki care i-a respins și i-a învins în stepă.

Victoria hatmanului Koniecpolski de la Oxmativ (pol. Ochmatów), din 30 ianuarie 1644, împotriva lui Tugha Bei, care conducea un raid major în Ucraina poloneză a fost urmată în februarie 1644 de hotărârea Senatul polonez de a înceta plata darurilor către hanul tătar³⁴. În iunie 1644 Poarta l-a înlocuit pe Mehmed al IV-lea cu Islam al III-lea Ghirai (1644-1654), care pentru a câștiga popularitate a autorizat un raid împotriva Poloniei și Moscovei³⁵. Ca urmare a acestui act în vara lui 1644, 20.000 de tătari au invadat Commonwealthul și alți 20.000 au trecut în sudul Moscovei. Raidurile tătarilor l-au împins pe Wladislaw al IV-lea (1632-1648) să reînnoiască pacea cu Poarta și să reia plata darurilor către han în 1646.

Răscoala lui Bohdan Chmielnicki (1648) a pus capăt virtual autorității Commonwealthului Polono-Lituanian în Ucraina și a afectat Republica nobiliară în fundamentele sale. Implicarea, într-o formă directă sau indirectă, a puterilor vecine: Crimeea, Rusia, Suedia, Brandenburg, Transilvania și Austria, în confruntarea dintre cazaci și Republică, va transforma acest conflict dintr-o problemă internă a Commonwealthului într-un război regional de mare amploare care va modifica raportul de forțe și status quo-ul teritorial în Răsăritul Europei.

Chmielnicki înțelesese că revoltele anterioare eșuaseră din lipsa sprijinului extern și spera, după o schemă grandioasă, să formeze o coaliție de puteri ortodoxe și protestante, să forțeze Polonia-Lituania să-i admită pe ruteni ca a treia națiune. Jignit de intendentul Czaplinski și nemulțumit de atitudinea autorităților poloneze Chmielnicki s-a refugiat în Crimeea cerând sprijinul tătarilor împotriva Varșoviei. În bătălia de la Korsun, din 26 mai 1648, ambii hatmani au fost luați prizonieri, de către trupele cazaco-tătare, și trimiși în Crimeea. La 18 august 1648 în timpul încercuirii forțelor poloneze de la Zborów s-a ajuns la o înțelegere, între tătari și polonezi, negociată de către Jerzy Ossoliński și Sefer Ghazi. Potrivit acestui acord, darurile regale urmau să fie trimise la Camieniec, în fiecare an și ridicate de aici de trimișii tătarilor. În schimbul ridicării asediului hanul urma să primească 40.000 de taleri, iar tătarii se angajau să nu mai organizeze raiduri în teritoriile Coroanei³⁶. În 1652 o armată poloneză a fost masacrată la Batoh de trupele tătaro-cazace (printre morți s-a numărat și hatmanul de câmp Marcin Kalinowski și numeroși nobili precum Marek Sobieski, fratele viitorului rege) trimise să invadeze Moldova pentru a-l forța pe domnitorul Vasile Lupu să-și căsătorească fata cu Timuș Chmielnicki. În anul următor, o coaliție între Polonia, Transilvania și Valahia i-a împins afară pe tătarii și cazacii din Moldova³⁷.

Pentru Chmielnicki atitudinea duplicitară a tătarilor combinată cu pustiirea și răpirea țăranilor ruteni devenea din ce în ce mai intolerabilă. Apropierea cazacilor de Moscova și semnarea tratatului de la Perejaslav din 18 ianuarie 1654, reprezenta un pericol atât pentru Polonia, cât și pentru tătari, motiv pentru care în perioada următoare asistăm la o apropiere între cele două puteri, susținută și de către Istanbul. De altfel, în perioada următoare tătarii se vor dovedi cei mai fideli aliați ai Commonwealthului Polono-Lituanian în lupta cu celelalte forțe care doreau cucerirea Republicii nobiliare.

În februarie 1654 trimisul polonez Mariusz Jaskólski a plecat în Crimeea luând drumul Moldovei și a ajuns la Bahcisarai la 7 aprilie 1654, pentru a cere ajutor împotriva cazacilor și moscoviților³⁸. Hanul era la rândul său interesat de o astfel de alianță, sperând să recucerească de la moscoviți Kazanul și Astrahanul. După o lună de negocieri Mariusz Jaskólski s-a întors în Polonia în compania trimisului Crimeei, Süleyman Aga. La 18 iulie 1654 proiectul de tratat a fost prezentat Dietei. Acesta prevedea: ajutor împotriva cazacilor și Moscovei, obișnuitele daruri ale Poloniei către han etc. În afară de acestea Varșovia năzuia să restaureze un condominiu Polono-Crimeeo-Otoman în Moldova și Valahia, reminescente ale înțelegerii de la Tuțora din 1595, cu participarea unui alt actor Gheorghe Rákóczi al II-lea, care îi asistase pe polonezi în alungarea cazacilor din Moldova în 1653. Moartea hanului Islam Ghirai și urcarea pe tron a fratelui său Mehmed al IV-lea (pentru a doua oară) nu a adus schimbări în relațiile cu Polonia, noul han reînnoind, la 22

³³ Berindei 1977, p. 274.

³⁴ Kolodziejczyk 2011, p. 154.

³⁵ *Ibidem*, p. 155.

³⁶ *Ibidem*, p. 159.

³⁷ *Ibidem*, p. 162.

³⁸ *Ibidem*, p. 163-164.

noiembrie 1654, alianța cu regele Jan Casimir. În 1655 tătarii și aliații polonezi au învins în Ucraina, la Oxmativ armata cazaco-moscovită. Pentru ceva timp hanul a rămas singurul aliat al Poloniei, asigurându-l în mai și august 1655 pe regele Jan Casimir de loialitatea sa, prin trimisul său Dedesh Aga. În noiembrie 1655 Chmielnicki a fost obligat, sub presiunea tătarilor să suspende pentru un timp ostilitățile împotriva Poloniei³⁹. Un corp auxiliar de tătari a participat la bătălia polono-suedeză din 28-30 iulie 1656. În bătălia de la Prostki, 8 octombrie 1656, tătarii l-au luat prizonier pe Bogusław Radziwiłł, susținător al suedezilor. În Prusia Ducală raidurile tătarilor, însoțite de jaf și luare de ostatici, au lăsat urme adânci rămase în memoria locală până aproape de secolul XX. După moartea lui Chmielnicki noul hatman Vyhovski va denunța acordul de la Perejaslav și va încerca prin Uniunea de la Hadiach (1658) o împăcare cu Polonia, motiv pentru care pentru scurt timp cazacii vor redeveni aliații Commonwealthului și ai tătarilor. Victoria tătaro-cazacă de la Konotop, din 8 iulie 1659, împotriva moscoviților, trupele tătare au fost conduse de hanul Mehmed al IV-lea Ghirai, iar cele cazace de hatmanul Vyhovski⁴⁰.

După pacea de la Oliva (1660), tătarii au participat alături de polonezi la ofensiva împotriva Moscovei, iar în 1661, alături de cazaci, tot împotriva Moscovei. În timpul rebeliunii lui Lubomirski acesta a încercat să obțină sprijinul tătarilor împotriva regelui Jan Casimir (1648-1668), dar a fost refuzat, hanul preferând să rămână credincios înțelegerii cu regele. Tensiunile dintre marele vizir și hanul Mehmed al IV-lea din 1663, când hanul a refuzat să participe, în persoană, la campania din Ungaria, dar și-a trimis fiul, a determinat în 1666 înlocuirea sa cu Adil Ghirai (1667-1671), care la început a recunoscut alianța cu Polonia. Dar la 19 decembrie 1666 un detașament polonez condus de Sebastian Machowski a fost distrus, pe neașteptate, la Brajliv (pol. Braiłów) de o armată tătaro-cazacă⁴¹. Machowski și numeroși ofițeri polonezi au fost luați prizonieri. Aceste acțiuni echivalau cu încetarea „prieteniei” și redeschiderea ostilităților între Polonia și Crimeea. După primirea acestei vești Jan Casimir a ordonat trimișilor polonezi să negocieze, cât mai repede, o înțelegere cu Moscova (tratatul de la Andrussovo din 1667).

În octombrie 1667 o mare armată cazaco-tătară comandată de Pero Doroșenko și de fratele hanului Qalga Qirim Ghirai a asediat o armată poloneză, condusă de hatmanul de câmp Jan Sobieski, la Pidhajici (pol. Podhajce). În urma acestei confruntări au fost semnate două tratate: unul polono-tătar, la 16 octombrie și unul polono-cazac, la 19 octombrie. Adil Ghirai nu a dorit să riște un conflict deschis cu Moscova și Polonia ceea ce l-a costat tronul, în mai 1671 fiind înlocuit cu Selim Ghirai (1671-78, 1684-91, 1692-99, 1702-04), care a fost han, cu întreruperi, până în 1704.

Angajarea directă a otomanilor în Ucraina conducea în mod previzibil la limitarea zonei politice de influență a Crimeei⁴². Evliya Celebi lasă să se înțeleagă că responsabilitatea pentru declinul Crimeei revine cazacilor. La părerile sale se adaugă censul otoman (plătit de nemusulmani), care indică o scădere drastică a populației și economiei peninsulei la 1662⁴³. În 1672 Sobieski și-a asumat rolul de a negocia cu Imperiul Otoman, într-un moment în care Republica era la pământ, negocieri terminate cu umilitorul tratat de la Buczacz⁴⁴. Sobieski era de părere că Polonia nu era condamnată la război împotriva Porții și a tătarilor, și că ea putea să caute și alte soluții, mult mai avantajoase, de exemplu să se alieze cu ei împotriva Moscovei⁴⁵. După victoria de la Hotin din 11 noiembrie 1673 și alegerea sa ca rege al Poloniei, Sobieski a pus capăt, pentru un timp, conflictului cu Poarta și implicit cu tătarii, prin intermediul Franței, prin semnarea tratatului de la Zurawno cu Turcia din 17 octombrie 1676. Transformarea sudului Poloniei în teritoriu otoman prin ocuparea Kamienozului a pus capăt raidurilor tătare în Commonwealth. Colaborarea dintre cele două state în timpul Războiului Nordic a scos în evidență importanța acestei alianțe pentru menținerea statu quo-ului și a echilibrului în Răsăritul continentului. Din păcate pentru ele au înțeles prea târziu, într-un moment în care alte puteri le luaseră locul.

Bibliografie

- Baranowski 1684 - B. Baranowski, *Polska a Tatarszczyzna w latach 1624-1629*, Łódź, 1648;
Berindei 1977 - M. Berindei, *La Porte Ottomane face aux Cosaques Zaporogues 1600-1637*, în „Harvard Ukrainian Studies”, vol. 1, nr. 3, sept. 1977;
Chaline 2005 - O. Chaline, *Les théâtres de batailles dans le sud-est de l'Europe*, în „XVIIe siècle”, nr. 229, oct. 2005;
Davies 2007 - B. L. Davies, *Warefare, State and Society on the Black Sea Steppe 1500-1700*, London and New York, 2007;
Fisher 1980 - Al. Fisher, *The Ottoman Crimea in the Mid-Seventeenth Century: Some Problems and Preliminary Considerations*, în „Harvard Ukrainian Studies Eucharisterion”, vol. III/IV, 1979-1980, partea I, 1980;
Gierowski 1973 - J. A. Gierowski, *L'Europe Centrale au XVIIe siècle et ses principales tendances politiques*, în „Доклады Конгресса”, I, Moscova, 1973;

³⁹ *Ibidem*, p. 167-168.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 169.

⁴¹ *Ibidem*, p. 173-175.

⁴² *Ibidem*, p. 186.

⁴³ A. Fisher 1980, p. 216.

⁴⁴ Z. Wójcik 1983, p. 14.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 14.

- Guboglu și colab. 1966 - M. Guboglu , M. Mehmed, *Cronici turcești* privind Țările Române. Extrase, I, București, 1966;
- Hobsbawm 1954a - E. Hobsbawm, *The General Crisis of the European Economy in the 17th Century*, în „Past and Present”, nr. 5, mai 1954;
- Hobsbawm 1954 - E. Hobsbawm, *The Crisis of the 17th Century - II*, în „Past and Present”, nr. 6, noiembrie 1954;
- Hurmuzaki 1886 – E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Suppl. II, vol. II, București, 1886;
- Kolodziejczyk 2011 - D. Kolodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland – Lithuania*, Boston, 2011;
- Roper 1959 - T. Roper, *The General Crisis of the Seventeenth Century*, în „Past & Present”, 16, 1959;
- Rabb 1975 - T. K. Rabb, *The Struggle for Stability in Early Modern Europe*, New York, 1975;
- Serwański 2004 - M. Serwański, *La Pologne dans la rivalité entre la Maison d’Autriche et la France (XVIe-XVIIIe siècles). Essai de synthèse*, în M. L. Pelus- Kaplan, D. Tolet, *La Pologne et l’Europe occidentale du Moyen Âge à nos jours*, Poznań, Paris, 2004;
- Veress 1937- A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București, 1937;
- Wójcik 1983 - Z. Wójcik, *Jan Sobieski – Du politicien à l’homme d’etat*, în „Acta Poloniae Historica”, nr. 47, 1983.

DIN ISTORIA CATASTROFELOR NATURALE. INCENDIILE DIN SASCHIZ ÎN SECOLELE XVII-XVIII

dr. Nicolae Teșculă

Zusammenfassung. *Aus der Geschichte der Naturkatastrophen. Die Brände in Keisd in 17.-18.Jh.* Dieser Artikel analysiert die Auswirkungen von Bränden in den Jahren 1676, 1714 und 1791 von Keisd, die ein wichtiger Platz im Schäßburger Stuhl war. Feuer veränderte die Straßennetze der Markt und hatte einen großen Einfluss auf die Mentalität der Menschen.

Stichworte: Keisd, Katastrophe, Brände, Schäßsburg.

Cuvinte cheie: Saschiz, catastrofă, incendii, Sighișoara.

Istoria a fost mult timp legată de evenimente, de personalități și a neglijat un aspect esențial pentru înțelegerea evoluției civilizației umane, impactul avut de mediul înconjurător, asupra destinului comunităților, a popoarelor și a continentelor, contribuind decisiv la ceea ce, azi, numim cultură și civilizație umană.

Anul 1929 aduce prin apariția în Franța a revistei *Annales d'histoire économique et sociale* o cotitură în domeniul muzei Clio, cu apelul făcut la interdisciplinaritate, prin legături cu științe înrudite, cum ar fi geografia, psihologia socială, sociologia, cu ajutorul cărora, istoricii au încercat să arate, dintr-o perspectiva a *istoriei totale*, modul de dezvoltare a societății umane¹.

Incendiile de-a lungul timpului au fost fenomene extreme, care au marcat profund mentalitatea colectivă. Prin amploarea lor, prin factorul puternic distrugător au determinat schimbări profunde la nivelul conștiinței, modificând total aspectul unor localități, cum a fost Lisabona după incendiul care a urmat marelui cutremur de pământ din 1 noiembrie 1755.

Urmarea acestui eveniment a fost o preocupare crescândă spre normele moderne de urbanism ale edililor, care constau în proiectarea unor străzi largi, în apariția piețelor publice și construirea de clădiri din cărămidă și acoperirea lor cu țigle ceramice. Concomitent s-au luat măsuri în domeniul protecției contra focului deschis provocator de incendii și în apariția instituției pompierilor voluntari².

Secolul al XVII-lea s-a dovedit a fi extrem de păgubos pentru Transilvania în acest domeniu. La instabilitatea politică, multitudinea de conflicte, epidemiile de ciumă, ciudățeniile factorului climatic, menționat în cronicile vremii s-au adăugat incendiile devastatoare³.

Aceste calamități ce se abăteau asupra omului de rând a determinat un profund sentiment al insecurității. Se știe că încă din perioade imemorabile omul a fost marcat de instabilitate, s-a simțit nesigur, instabil, element care a jucat un rol deosebit în devenirea istorică umană, fiind generatoare de situații de criză, de frică⁴.

Incendiile au lovit și vechiul târg al Saschizului⁵, a doua localitate proeminentă a Scaunului Sighișoara după burgul eponim. Atestat documentar în anul 1309, localitatea Saschiz a avut la începuturile sale un rol major în cadrul scaunului, fiind reședința acestuia. Schimbarea rutei comerciale în evul mediu, între vestul și estul Transilvaniei prin Făgăraș spre Brașov, ocolind astfel Saschizul, a făcut ca acesta să piardă rolul de conducere în favoarea Sighișoarei, care începând cu secolul al XV-lea cunoaște o explozie demografică și economică. Saschizul rămâne cu calitatea de târg și cu statutul de reședință a capitolului catolic și mai apoi evanghelic până în secolul al XIX-lea⁶.

Saschizul a fost într-o permanență rivalitate cu Sighișoara în organizarea scăunală păstrându-și rolul de reședință a *Scaunului de sus*, o subdiviziune a scaunului, în timp ce sighișorenii se mulțumeau cu *Scaunul de jos*. Această formă de organizare specifică demonstrează rolul avut de Saschiz în evoluția administrativă a vechiului Fundus Regius⁷.

Rivalitatea de care menționăm mai sus va determina și o răscoală a locuitorilor Saschizului îndreptată împotriva magistratului sighișorean între 1672-1679. Se cerea aici respectarea unor vechi privilegii acodate Saschizului de către regii maghiari și nerespectate de autoritatea scăunală. Revolta se va încheia nefericit pentru saschizeni, deoarece nu vor obține nimic, iar conducerea târgului va fi plimbată prin procese și prin închisoare la Sighișoara⁸.

¹ Asupra apariției și dezvoltării Școlii Analelor vezi: Nicoară, Nicoară 1996, passim.

² Chaunu 1986, p. 160-163.

³ Pentru o analiză detaliată a acestor fenomene vezi: Cernavodeanu, Binder 1993, passim.

⁴ Nicoară, 2002, p. 17-20.

⁵ Localitatea Saschiz se găsește la 20 de km de Sighișoara pe drumul care leagă Sighișoara de Brașov.

⁶ Baltag 2004, p. 22.

⁷ *Ibidem*, p. 23.

⁸ Pop, Moldovan 1974, p. 199-213.

Acest conflict major, alături de incendiile devastatoare, care s-au abătut asupra localității a făcut ca Saschizul să își piardă importanța în cadrul scaunului și treptat să se ruralizeze devenind o comună. Legat de incendii, vechiul oppidum a suferit de pe urma a trei mari incendii devastatoare: 3 mai 1676, 25 aprilie 1714 și 15 martie 1791⁹.

Primul incendiu din 3 mai 1676 a avut loc într-un moment dificil pentru scaunul Sighisoara, deoarece cu câteva zile în urmă, urbea de pe Târnava Mare fusese lovită de vâlvătaia distrugătoare a unui incendiu în 30 aprilie¹⁰.

Prezența celor două catastrofe, într-un interval atât de scurt, a întărit opinia multora, în ciuda faptului că s-au găsit vinovații, că aceste evenimente sunt legate între ele și sunt opera unor piromani, a căror scop principal a fost acela al distrugerii.¹¹

Legat de acest nefericit eveniment știm că arde biserica, turnul acesteia. Acesta din urmă va fi refăcut în anul 1677 de către meșterii tirolezi Veit Gruber, Filip Bonge și dulgherul Valentin, care asemeni Turnului cu Ceas din Sighisoara i-au dat o formă caracteristică.

Legat de celelalte două incendii informațiile le avem de la preotul evanghelic din Saschiz, Josef Fröhlich. Sighişorean de origine, născut în anul 1844. A fost profesor la Gimnaziul din Deal, iar între 1882 și 1901 va sluji ca preot evanghelic în Saschiz, după care din 1901 și până la pensionare va predica în Richiș. Moare la 5 august 1925 în Brașov. A fost un om al școlii prin excelență, cu preocupări în domeniul îmbunătățirii vieții țăranului sas. A activat în Asociația agricolă săsească (*Siebenbürgisch-Sächsischen Landwirtschaftsverein*), filiala Sighişoara și a scris o serie de studii pe această temă. Preocupările sale întreptate spre filologie îl va determina să scrie studii cu privire la toponimia și antroponimia utilizată în Saschiz, dar nu lipsesc nici studiile cu privire la istoria localității¹².

În articolul intitulat *Zwei grosse Brände des vorigen Jahrhunderts in Keisd (Două mari incendii din secolul trecut la Saschiz)*, preotul saschizean arată că asupra incendiului din 25 aprilie 1714 informațiile le găsim în notițele în limba latină găsite în globul turnului din Saschiz în anul 1830 de către preotul Georg Simonis, paroh aici, între 1808 și 1840.

În acest text găsim următoarea informație: „*Anno 1714 die 25. April exorto repentino et horibili incendio, haec Turris, cum Parochia, Schola, Curia, Diaconorium aedificiis maximaque Oppidi Parte, inter undecimam et doudecimam nocturam horam, hominibus dormientibus (hinc etiam multi in flammis et fumo suffocati, qui nonnisi in exterma die evigilabant) totaliter, companis tribus liquefactis, horologio, vario itidem in ima contignatione frugum genere cumque vasii aliquot vino impletis, combusta ac devastata, denuo, tadem, elapso triennio, diro ac combusta ac devastata, denuo, tadem, elapso triennio diro ac duro, imo periculosissimo tempore, ob creperi belli disturbia, Tartarorum precipue ac Turcarum hostilem irruptionem, qui plus quam ethnica ac barbara tyrannide moti et exercitati in Sede praeprimis Bistriensi aliisque circumjacentibus locis, glado et igne multos Pagos totaliter devastando, innumeros pene Christianos homines utriusque Sexus, im Turciam abuxere captivatem, Sumtibus communibus Oppidi nostri, jam multoties et intra 25 annorum spatium, tertia vice combusti, erecta et restaurata fuit; sub Imperio Romani Imperatoris Caroli VI. Anno 1717*”¹³.

Din această scurtă însemnare aflăm că în noaptea de 25 aprilie 1714 la orele 11 și 12 seara, un periculos foc a cuprins turnul cu casa parohială, școala, primăria, cele două clădiri ale predicatorilor și o mare parte din localitate. Șocul a fost devastator, dacă ne gândim că majoritatea oamenilor din sat dormeau, ceea ce a provocat numeroase victime, multe persoane fiind cuprinse de fum și de foc și practic murind prin asfixiere. Pe lângă pierderile umane, pagubele materiale sunt considerabile. Astfel, trei clopote s-au topit, ceasul din turn la fel și fructele pregătite pentru distilare și butoaie pline cu vin au fost făcute una cu pământul¹⁴.

La acestea adăugăm faptul că pierderile de la turn, biserică, primărie, precum și de la clădirile particulare au fost foarte costisitoare, comunitatea revenindu-și foarte greu de pe urma lui. Credem că pe lângă distrugerile materiale și numărul victimelor probabil că a fost considerabil, mai ales că majoritatea au fost surprinși în somn

Această notiță în limba latină prezentă în arhiva saschizeană este importantă și pentru istoria Transilvaniei, nu doar a Saschizului. Ea ne menționează prezența unui conflict armat între Imperiul Otoman și Imperiul Habsburgic în zona de graniță a ținutului Bistriței în jurul anului 1717. Este vorba de un atac al tătarilor, care au trecut prin foc și sabie distrugând sate și ucigând pe locuitorii lor, care sunt extrem de năpăstuiți de soartă, pentru că într-o decadă de 25 de ani au fost loviți de trei ori de atacurile necredincioșilor¹⁵.

Necazurile asupra localității nu se vor opri aici. Lipsa unor măsuri clare de protecție împotriva focului deschis, precum și folosirea unor materiale de construcție pentru acoperirea locuințelor predispușe pentru foc, cum sunt șindriila

⁹ Hamleschler 1996, p. 2.

¹⁰ O descriere detaliată a devastatorului incendiu din 1676 la Sighisoara o găsim la: Krauss 1926, p. 53-55.

¹¹ Fabritus 1853, p. 236.

¹² Legat de personalitatea lui Josef Fröhlich vezi: Briebrecher 1925, p. 277.

¹³ Fröhlich 1884, nr. 2, p. 14.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 15.

și paiele, credem că a contribuit major la cel de-al doilea incendiu din 15 martie 1791, a cărui memorie a rămas marcată profund la nivelul conștiinței colective a comunității saschizene prin comemorarea în fiecare an la data de 15 martie.

Acest incendiu este prezentat de același preot Julius Fröhlich. Marele foc a început în în Hopfengasse (ulița Hameilului) la curtea Maurer, la orele 3 după amiază, când oameni erau la câmp. Satul fiind în mare parte gol, acest foc s-a propagat rapid și s-a transformat într-un devastator incendiu. Spre deosebire de cel din 1714, care a dus la victime omenești, acum matricolele Bisericii Evanghelice menționează un număr mic de victime și anume 4 femei, 2 bărbați și un copil.

Pierderile materiale au fost impresionante: „Arseră de această dată următoarele ulițe: toată Hopfengasse, mănăstirea până la pod, pe mănăstire a mers; Kaulengasse toată, Korngasse (ulița Cerealelor) până la podul de piatră toată; în Korngasse au rămas (case n.n.) până în partea de jos și de mijloc de la podul de piatră până la final neprevăzut, deoarece partea de sus sau Morgen până la câmp a avut o victimă a focului, mai departe un noroc mare a avut Lazgasse, toată piața și Zeklegasse până la ulicioarele de vis a vis. Fischergasse a rămas nevătămată cu moara.”¹⁶

Vedem că pagubele nu au afectat zona centrală a localității, ci doar o parte din ea, însă pierderile materiale majore făcute prin arderea gospodăriilor de pe străzile menționate mai sus au afectat comunitatea care greu și-a revenit.

Acest incendiu a afectat 7 ulițe, care au fost în mare parte carbonizate. Au trebuit să fie refăcute casele și acest lucru a afectat inclusiv denumirile de mai târziu ale toponimiei stradale. De pildă, ulița Hopfengasse, înainte de incendiu purta numele de Hoppengasse, iar azi acest nume vine de la hameiul sălbatic, care învăluie pomii și gardurile, ceea ce arată o zonă mai puțin populată, unde natura a intrat după incendiu, probabil multe locuințe și acareturi nu au mai fost reconstruite. Apoi, Zekelgasse este numită azi Seklergasse (ulița secuiască), de unde în ¾ ore se ajunge la localitatea secuiască Szderjes (azi Mureni).

Distrugerile provocate de incendiu sunt relevate și de faptul că în notița asupra incendiului din 1791 nu se menționează nimic despre trei ulițe, care autorul documentului nu le-a menționat deloc: „Două dintre ele sunt Breitenlei și Mühleham, care există încă și apoi Bachgasse (ulița pârauului n.n.), care a fost lovită de o devastatoare inundație în urmă cu 20 de ani”, după cum menționează Julius Fröhlich. La reconstrucția satului au contribuit toți bărbații în putere la care s-a adăugat participarea locuitorilor din satul vecin Cloașterf.¹⁷

Aceste incendii au provocat schimbări majore la nivelul conștiinței colective au marcat profund comunitatea, contribuind masiv la decăderea economică și socială a târgului, care și va pierde statutul juridic de *oppidum* și devine doar o comună încorporată administrativ în scaunul Sighișoara și mai târziu în comitatul Târnava Mare.

Bibliografie

- Baltag 2004 – Gheorghe Baltag, *Sighișoara-Schässburg-Segesvar*, ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004.
- Briebrecher 1925 – Rudolf Briebrecher „Josef Fröhlich“, în *Landwirtschaftliche Blätter*, 53, 1925, p. 277.
- Cernavodeanu, Binder 1993 – Paul Cernavodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului – Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, 1993.
- Chaunu 1986 – Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor*, vol. II, București, 1986.
- Fabritus 1853 – Karl Fabritus „Der Brand Schäßburgs im Jahre 1853“, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, I Band, 2. Heft, 1953.
- Fröhlich 1884 – Julius Fröhlich, „Zwei große Brände des vorigen Jahrhunderts in Keisd“, în *Korrespondenzblatt des Verein für siebenbürgische Landeskunde. Redigiert von Johann Wolff in Mühlbach*, VII. Jahrgang, Hermannstadt, 15. Februar 1884, nr. 2.
- Hamleschler 1996 – Michael Hamleschler „Keisd“ în *Siebenbürger Zeitung*, 15. Dezember 1996.
- Krauss 1926 – Georgius Krauss, *Aus den Zeiten tiefster Not. Zwei chronistische Berichte aus der Fürstenzeit Siebenbürgens von Georgius Krauss, Juratus notarius der Stadt Schäßburg. Mit Selbbsbiographie und einem Bildnis der Verfasser*, Herausgegeben von dr. Fritz Mild, Druk und Verlag der Friedrich J. Horeth, Schäßburg, 1926.
- Nicoară, 2002 – Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne (1680-1830)*, Cluj-Napoca, 2002.
- Nicoară, Nicoară 1996 – Simona Nicoară, Toader Nicoară, *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*, Cluj-Napoca, 1996.
- Pop, Moldovan 1974 – Ioan Pop, Liviu Moldovan, *Răscoala țăranilor din Saschiz (1673-1678)*, în *Acta Musei Napocensis*, XI, 1974.

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

CÂTEVA ASPECTE ALE LUPTEI SOCIALE DIN ȚINUTUL PĂDURENILOR (SEC. AL XVIII-LEA)

Dr. Gherghina Boda

Abstract. Some aspects of social fight from Pădureni (XIII century). Land record of 1725 gives us more information about Pădureni. They led a very hard life burdened by many obligations. Because these obligations and abuses committed in their name and status of non-recognition of workers miner, Pădureni rioted countless times. Several places on the Hunedoara were affected by riots: Ghelar, Ruda, Toplița, Boz.

Cuvinte cheie: Pădureni, exploatare, lupta socială.

Keywords : Pădureni, exploitation, social fight.

Despre ținutul pitoresc al Pădurenilor s-a scris mult în decursul timpului, acesta atrăgând atenția specialiștilor prin originalitatea și unicitatea elementelor etnografice în special, total diferite de cele ale ținuturilor vecine. Deși nu există nici o dată istorică despre unitatea teritorială a „Țării Pădurenilor” de pe cuprinsul județului Hunedoara, totuși această zonă are un caracter distinct, granițe clar delimitate și o puternică personalitate etnică, diferențiată față de celelalte zone vecine, mai mult sau mai puțin îndepărtate. Este zona cuprinsă între ramificațiile de est ale Munților Poiana Ruscă, platou mărginit la nord de Valea Mureșului, la sud de Țara Hațegului, iar la est oprindu-se în Valea Cernei. Acesta alcătuiește o platformă cu o înălțime de 1100 m, fiind despărțit de regiunile vecine printr-o zonă împădurită și tăiată de văi adânci (*Antologie* 1959, p. 3).

Așezarea Pădurenilor pe latura aceasta estică i-a ferit secole de-a rândul de influențele externe, fapt care explică conservarea nealterată a graiului actual în care se regăsesc multe expresii de origine latină (de exemplu „a vulnera”, cu sensul de a lovi), a portului unic, a tradițiilor, obiceiurilor, riturilor. Cu toată această izolare, se resimt totuși unele influențe de origine slavă, în special în denumirea unor localități ca Sohodol, Ruda, Dobra ș.a. Romulus Vuia afirma că asemenea particularități etnografice s-ar găsi, izolat, la bulgari, „unde între Vidin și Timoc se află o altă regiune a Pădurenilor și mai ales în regiunea de șes din nordul Dunării, în regiunea Vidinului și a Nicopolei, pe la sfârșitul veacului trecut, s-a păstrat un port asemănător. Iar în regiunile muntoase ale Bulgariei se poartă și „colțunii” cu aceeași denumire...se folosește la stână un răboj aproape identic cu cel al pădurenilor și cu o terminologie pastorală mult asemănătoare cu a noastră...” (Vuia 1958, p. 37).

Pădureniile celor 40 de sate reprezintă „cea mai interesantă enclavă etnografică din țara noastră...o comoară etnografică unică, o arhivă cu documente vii, ale unui trecut pe care nu am reușit să-l dibuim în întregime” (Secoșan 1982-1983, p. 666). Această cultură populară arhaică, extrem de originală și de diferită față de aceea a regiunilor învecinate, se distinge prin câteva trăsături principale: amplasarea așezărilor pe culme, culturi agricole pe dealuri terasate, lipsa olăritului, portul specific, îndeosebi al femeilor, și graiul (Kräutner 1984, p. 40). Trebuie amintite de asemenea laturile social-istorice care, fragmentar, s-au păstrat până pe la mijlocul sec. XX: **a)** reminiscențe de economie naturală și de structură social-economică patriarhală; **b)** elemente de devălmășie teritorială sătească în alternarea câmpurilor de țarină de bucate cu cele de pășune, sau a acestora din urmă cu cele de țarină de fânețe; **c)** forța obiceiului juridic comunitar în determinarea riguroasă a momentelor principale ale calendarului pastoral (pășcutul terenurilor de fânețe primăvara, închiderea fânațelor vara, slobozirea miriștilor și porumbiștilor toamna, măsuratul colectiv al laptelui oilor din turmă, spartul turmei de vară, iernatul în zona fânațelor de pădure sau de sub pădure); **d)** alternanța și interferența exercitării pădurăritului, mineritului, păstoritului și a ocupațiilor tradiționale secundare (cules, albinărit, pescuit, vânătoare) cu agricultura, care, în ciuda ponderii sale economice, redusă ori relativ redusă, funcționează pretutindeni și întotdeauna ca o ocupație tradițională de masă” (Dunăre 1974-1975, p. 384). Omogenitatea lor excepțională este dată de unitatea vieții comune, a caselor de locuit, a ocupațiilor, a meșteșugurilor practicate, a portului popular, a obiceiurilor și a tradițiilor, a concepției lor de viață, într-un cuvânt, a totalității produselor spirituale.

În Ținutul Pădurenilor, Evul Mediu timpuriu este reprezentat de obiecte ceramice și de alte materiale arheologice descoperite la Cerișor și Crăciunești, iar Evul Mediu dezvoltat de descoperirile de la Nandru și Cerișor. Alte descoperiri s-au mai făcut la Ghelar, Teliucul Inferior, Alun și Cinciș-Cerna (*Repertoriul* 2012).

Înainte de secolele XIII-XIV nu avem informații documentare despre Ținutul Pădurenilor. Dar ținând cont de tradițiile și obiceiurile Pădurenilor putem conchide că au viețuit pe aceste meleaguri din vremuri străvechi. Informații documentare despre satele Pădurenilor avem încă din sec. al XIV-lea (vezi prima atestare a localității Lunca Cernii la 1369). După Romulus Vuia, cel mai vechi document în care apar nume de sate pădurenești datează din 1297 (este vorba de satele Ruda, Zlaști și Răcăștia), sate care aparțineau cetății de la Hunedoara iar într-un alt document din 1330 regăsim numele satelor Josani, Nandru și Ogreș (Vuia 1975, p. 428; Vuia 1926, p. 33). La începutul sec. al XV-lea se pare că domeniul Hunedoarei cuprindea târgul Hunedoara cu toate satele din apropiere, spre vest toată

regiunea Pădurenilor cu așezările de acolo, iar spre est câteva sate de pe valea Streiului, în total vreo 25 de așezări (Pataki 1973, p. XI). Începând cu acest secol, cele mai multe informații sunt în legătură cu meșteșugul extragerii și prelucrării fierului, din acestea reușind să creionăm și unele aspecte ale vieții comunitare pădurenești. Alte informații ne parvin indirect, prin referirile documentare la domeniul Hunedoarei, care fac trimiteri și la Pădureni sau care îi includ și pe aceștia în categoria supușilor domeniului. Conspectele din anii 1482, 1506 și 1510, printre alte informații, dau și liste cu comunele care făceau parte dintre proprietățile cetății de la Hunedoara. R. Vuia consideră că cea mai completă listă a comunelor o regăsim în conspectul din 1510 (Vuia 1926, p. 35): Mănerău (Monyorod), Govărdia (Gabosdvar) Arineș, Cerbăl, Socet, Poienița-Tomii, Ferejd (Ferecze), Zlaști (Dobramer), Poienița-Răchițelii (Rekecze), Runc (Ronk), Limperd, Sohodol, Alun (Monyoromezö), Peșteșel (azi Peștișul Mic), Poienița-Voinii (Gyurka-Pojnicza), Ruda, Toplița, Cerna, Plosca, Teliuc și comunele azi dispărute Oineasa (Ojnasza), Frăsinet (Frazinet), Brăteasa (Bratyasza), Nadobor (azi existând valea Nădrabului), Costăia (Cosztaja), Berecz (?), Valea (Vajla și Vally), Luba și Luba.

Pădurenii Hunedoarei reprezintă una din cele patru grupe de populație existente pe cuprinsul județului, la sud de Valea Inferioară a Mureșului. Alături de țărani, mărgineni și jieni, Pădurenii multă vreme au fost cuprinși într-o singură mare unitate etnoculturală și anume Țara Hațegului. În sec. al XV-lea, Pădurenii apar incluși în domeniul Hunedoarei. Cu timpul, sub impactul transformărilor sociale, ocupaționale, de mediu, industriale, însuși Ținutul Pădurenilor a suferit împărțiri zonale etnografice: Pădurenii Hunedoarei, Valea Superioară a Cernei, Muntenii Hunedoarei, Valea Mijlocie a Cernei și subzona din imediata vecinătate a municipiului Hunedoara, Valea Inferioară a Cernei (Dunăre 1974-1975, p. 384)

Exploatarea Pădurenilor în perioada feudală nu a fost însă atât de cruntă ca în alte părți, poate deoarece așezarea izolată a satelor, înconjurate de păduri și văi adânci nu permitea un control prea riguros din partea stăpânirii. Acest lucru a încurajat așezarea în acest ținut a numeroși fugari de pe moșiile din alte zone ale țării, în special din Muntenia și Moldova. Aceștia erau cunoscuți sub denumirea de *munteni*. La începutul sec. XX încă se mai găseau munteni în comunele Vadu-Dobrii, Poian-Răchițelii, Teliuc, Vălar, Baia-de-Crai, Toplița, Păroasa și Cerna, primele două localități fiind întemeiate de munteni, în celelalte aceștia conviețuind cu Pădurenii. R. Vuia afirmă că muntenii au fost colonizați aici între anii 1740-1750 de către erariu (Vuia 1926, p. 35-36). Ei au fost angajați ca tăietori de copaci și bocșeri, muncă pentru care au primit atât plata obișnuită, cât și terenuri pe care și-au ridicat locuințe pentru care plăteau o taxă simbolică de circa 40-90 de bani de iugăr, de unde le vine și denumirea de „taxaliști” sau „tășcași”, precum și păduri din partea statului (Vuia 1926, p. 36). Dacă inițial numărul familiilor de munteni a fost de 30, cu timpul și prin amestecul cu familiile de Pădureni, numărul lor a crescut. Totodată, s-a produs și fenomenul asimilării lor de către populația de Pădureni, acest fapt fiind remarcat în modificarea graiului, a portului și obiceiurilor, foarte asemănătoare, uneori chiar identice cu ale Pădurenilor.

Ocupațiile tradiționale ale Pădurenilor au fost agricultura deluroasă și montană, păstoritul local și pendular, pădurăritul, culesul din natură, vânătoarea, albinăritul, pescuitul, cărbunăritul și minierul (Milcu, Dumitrescu 1961, p. 22). Având în vedere caracteristicile reliefului din acest ținut, Pădurenii au practicat o agricultură montană de coastă și în răzoare sau în terase (Dunăre 1974-1975, p. 386). Trebuie subliniat faptul că agricultura (deluroasă și montană) nu a constituit ocupația de bază a Pădurenilor, ci a fost o ocupație tradițională de masă. O caracteristică a zonei este inversiunea zonelor de vegetație și culturi, astfel că în regiunea văilor mai întâi găsim zona de păduri, apoi, pe măsură ce urcăm, fânețele și arăturile, apoi, pe culme, comuna (Vuia 1926, p. 66). O altă caracteristică a Ținutului Pădurenilor este *emigrarea sezonală*, adică mișcarea populației apte de muncă către regiunea văilor de trei ori pe an, adică primăvara, vara și toamna (Vuia 1926, p. 67-68). Acest lucru era posibil deoarece înălțimea ținutului decala operațiunile agricole (săpatul, semănatul, seceratul) față de cele din văi, acest fapt dându-le posibilitatea de a câștiga suplimentar și, totodată, de a se ocupa și de terenurile lor agricole.

Din urbariile și inventarele vremii aflăm că în sec. al XVII-lea Pădurenii aveau obligația de a cultiva ovăz pentru întreținerea cailor folosiți în activitatea de minerit. Conform Urbariului din 1681/1682 aflăm că se cultiva și cânepa din care Pădurenii confecționau pânza pernelor de sub șă și acoperămintele pentru corfele de cărat cărbuni. Femeile aveau obligația iobăgească de a țese și lucra această pânză. Datorită producției insuficiente de cereale, Pădurenii nu aveau obligația plății dijmelor în bucate.

Dacă bogățiile solului au influențat ocupațiile tradiționale, agricultura și creșterea animalelor, și bogățiile subsolului au determinat existența ocupațiilor miniere. Fierăritul, în ateliere de suprafață și minierul, în adâncul minelor, au înregimentat o mare parte a Pădurenilor. De la producerea mangalului până la lucrul în subteran și confecționarea uneltelor, oamenii locului și-au adus aportul în producția domeniului. În această adevărată industrie a fierului, doar bărbații își aduceau aportul, femeile și copiii având alte obligații, de regulă gospodărești. În privința fierăritului, Pădurenii aveau cele mai multe sarcini. Conform Urbariului din 1681/1682 „Iobagii ereditari din Pădureni slujesc la mine; ei sunt datori să îndeplinească orice slujbă cerută de nevoile minelor”, așadar taie lemne pentru fierării, fac mangalul, îngrijesc caii, scot minereul din mină și îl transportă, scot fierul și îl prelucrează (Prodan 1994, p. 129). Din socotelile existente în registrele începutului de sec. XVI reiese caracterul sezonier al acestor munci. Se știe că

fierăriile propriu-zise (atelierele de extras și prelucrat fierul) funcționau numai 15-17 săptămâni pe an, anume primăvara, de obicei lunile aprilie-mai și toamna în octombrie-noiembrie (Pataki 1973, p. LI). Lucrul la fierării era sistat în perioada iulie-august și continua doar în mine.

Sarcinile Pădurenilor se regăseau și în monopolurile senioriale. Chiar dacă dintre ei nu se alegeau crâșmari domnești, de Crăciun, de Paști și de Rusalii aveau obligație de a vinde câte o bute de vin de 40 de vedre de sat, cu prețul stabilit de stăpân, iar dacă nu li se da vin, satele erau obligate să răscumpere câștigul cu câte 2 dinari de cupă, sub titlul de „crâșmă seacă” (Prodan 1994, p. 128). Pentru celelalte monopoluri – vânat, pescuit, morărit, măcelărit etc. – nu avem informații.

Obligațiile erau atât față de stăpânul feudal, cât și față de stat. Prestațiile erau de trei feluri: *dijme*, *cens* și *slujbe* (servitia). Am văzut că dijmele din cereale nu erau date de Pădureni, dar erau compensate cu prestația de ovăz cunoscută sub titlul de cens. Se dădea în schimb dijmă din oi, porci și stupi, lucrătorii fierăriilor fiind scutiți de aceste dijme, dar nu și bocșerii. Pădureni care își duceau porcii în păduri în perioada ghindelor mai plăteau o dijmă și anume un porc din zece, iar pe cei care nu se ridicau la zece îi răscumpărau cu 20 dinari de cap și cu 4 dinari pe cei rămași după ce s-a luat din ei al zecelea (Prodan 1994, p. 125).

Țăranii dependenți aveau mai multe obligații bănești. Dintre acestea, în primul rând trebuie amintit censul, birul pământului plătit de toți aceia care aveau în folosință pământ arabil și fânaț.

Pretențiile bănești ale feudalilor nu se limitau doar la cens, ci îmbrăcau și alte forme, cum ar fi răscumpărările, taxa regală, darea oastei sau taxa extraordinară (Pataki 1973, p. LV-LVI).

Prestațiile în natură compuse din pâine, spată de porc, slănină, carne pentru friptură, ouă, vin, iezi, cerbi, ovăz, fân, lemne, scoarță de copac, ocupau un loc aparte în aprovizionarea cetății, însă acestea de multe ori erau convertite în bani.

O altă grupă a obligațiilor iobăgești o formau slujbele sau *servitia*. Această obligație se transpunea în munca gratuită prestată în folosul domeniului. La începutul sec. al XVI-lea aceste obligații nu erau prea mari, însă în secolul următor acestea au crescut foarte mult, „nevoile” feudalilor fiind tot mai mari și mai diverse, în detrimentul gospodăriilor individuale. O caracteristică a slujbelor pe domeniul Hunedoarei în sec. al XVI-lea este munca salariată (Pataki 1973, p. LXI). Nemulțumirile țăranilor izvorau din abuzurile dregătorilor și ale castelanilor.

O altă obligație a Pădurenilor era cosirea fânului pentru toții caii întrebuințați la fierării. De asemenea, ei trebuiau să are pământul pentru cerealele de primăvară, să cultive legume, să semene și să prelucreze inul și cânepa, să dea anual câte 35.700 de pari de vie, să strângă ghindă, mere și pere pădurețe, porumbele, ciuperci, hamei, să usuce fructe (Prodan 1994, p. 126).

Altă obligație o constituiau „*darurile*” (munera), obligație înscrisă sub titlul „*Usus, Ritus et Consuetudines*”. Ei erau datori a participa la aprovizionarea cu bucate a cetății sau a curții stăpânului cu diverse ocazii (șederea stăpânului și a suitei sale în cetate, nunți, botezuri, vânători, primiri de oaspeți, de persoane oficiale, pregătiri de război, înmormântări și alte evenimente) (Prodan 1994, p. 126).

Unii iobagi făceau slujba cu meseria lor, de exemplu dulgherii și pescarii.

Informații despre Pădureni din primul sfert al veacului al XVIII-lea avem din Urbariul din anul 1725. Despre cărbunari ni se spune că pe umerii lor apăseau cele mai grele sarcini. Pe lângă obligațiile din secolul trecut, mai trebuiau să dea câte 2 trunchiuri de copac pentru joagărul domenal de la Runc, să întrețină stăvilarul de la atelierul Limpert, să ardă var pentru nevoile provizoratului domenal. Referitor la iobagi, se pare că dijmele s-au păstrat și în sec. al XVIII-lea identice cu cele din secolul trecut, doar despre jeleri avem informația că slujba acestora se reducea la o zi pe săptămână, iar în posesiunile montanistice singura lor obligație era o taxa anuală de 1 florin renan și 40 cruceri (Frățilă, Ionaș 1974-1975, p. 377). O situație nouă o reprezintă obligativitatea plății dijmelor și de către cetățeni și târgoveți, considerați liberi, doar pentru că locuiau pe pământ fiscal. Cu excepția nobililor, toți erau datori cu dijmă din toate roadele pământului, plătind de asemenea și câte 1 florin de sesie. Deoarece gospodărirea alodială a domeniului cunoscuse o mare dezvoltare, aceștia erau obligați să participe la construirea și întreținerea zăgazurilor de la morile alodiale, precum și să transporte cașii din munți până în cetate sau să răscumpere acest transport cu câte 8 florini anual (Frățilă, Ionaș 1974-1975, p. 377).

Nenumăratele obligații, dar mai ales abuzurile săvârșite în numele acestora, au determinat proteste din partea Pădurenilor. Așa se explică și aderarea multor țărani la marea răscoală din 1514 (Pataki 1973, p. LV). În 1762, minerii din Certej și Toplița i-au alungat pe agenții fiscali și i-au bătut, tot datorită nemulțumirilor legate de dările împovărătoare (Basa 1966, p. 132).

Un alt motiv de nemulțumire l-a constituit nerecunoașterea statutului de miner. „Articolele novelare” din 1747 și rescriptul imperial din 8 mai 1771 au reglementat pe baze noi mineritul din Transilvania, printre alte măsuri acestea cuprinzând și dispoziții referitoare la situația socială a metalurgiștilor. Trebuie subliniat faptul că în sec. al XVIII-lea, prin metalurgiști se înțelegeau toți aceia care se ocupau cu metalurgia fierului, de la extracție până la produsul finit.

În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea mulți țărani iobagi care lucrau ca și mineri și-au exprimat nemulțumirile legate de obligația de a presta robota cu toate convențiile de răscumpărare a acesteia. O formă nouă de protest s-a manifestat în satul Ghelar, minerii de aici refuzând să mai plătească impozitele ce le reveneau pe anii 1764-1767 (Cerghedean 1974-1975, p. 167).

Este de consemnat faptul că rezistența depusă a avut ca și consecință anularea restanțelor. Cu toate acestea, lucrurile nu s-au calmat pentru mult timp, începând cu anul 1770 conflictele reizbucnind cu și mai multă intensitate. Obligate de împrejurări, oficialitățile vremii au convocat o comisie mixtă, formată din reprezentanți ai tribunalului minier, ai comitatului și ai fiscoi, comisie care a declanșat o anchetă la fața locului și în urma căreia s-a constatat că locuitorii Ghelarului îndeplineau condițiile pentru a fi conșcriși ca metalurgi. Lucrurile nu s-au rezolvat deoarece comisia, neasumându-și responsabilitatea, și-a înaintat raportul forurilor superioare pentru a lua o decizie în acest caz. Însă în anul următor, 1775, s-a întrunit o altă comisie, care a luat o decizie în favoarea sătenilor (Cerghedean 1974-1975, p. 167).

La 1788, satul Ruda din Ținutul Pădurenilor a fost implicat într-un conflict consemnat de documentele vremii. Dezvoltarea, în această perioadă, a minelor din jurul Bradului a determinat un consum foarte mare de material lemnos. Nobilimea locală profitând de situație sporește taxele pentru folosirea pădurilor, aceste taxe fiind valabile și pentru iobagii minieri. Plângerile fiind într-un număr foarte mare, se întrunește și de această dată o comisie mixtă care face cercetări la fața locului. În urma anchetei s-a constatat că în sat locuiau iobagi ereditari, jeleri, proprietari de șteampuri în Ruda dar cu domiciliul în alt sat și persoane care posedau în comun șteampuri cu iobagi locali, într-un cuvânt, mai multe categorii de locuitori. Taxa care urma să fie plătită nobilului a fost stabilită în funcție de categoria din care aceștia făceau parte. Înțelegerea era valabilă numai până la epuizarea pădurii, folosită atât de nobil, cât și de iobagi, după care se făcea o altă înțelegere cu nobilul (Cerghedean 1974-1975, p. 171).

Ca de obicei, înțelegerile nu au fost respectate și la 1797 apare un nou conflict între nobilul Ladislau Türi și mineri (Cerghedean 1974-1975, p. 171).

Cu toate reglementările existente, nobilul îi împiedică pe mineri să folosească lemnele din pădure și pășunile, fapt care dă naștere unor conflicte foarte violente. Deși ancheta a stabilit că minerii de la mina „12 Apostoli” lucrau în condiții foarte grele și nerentabile iar creșterea taxelor nu era recomandată deoarece îi împovăra prea mult pe mineri, situația nu s-a descongionat și a fost obligat să intervină chiar tezaurariatul.

Răscoala lui Hora, Cloșca și Crișan a afectat și comitatul Hunedoara, lupta împotriva exploatării feudale îmbrăcând și aici următoarele aspecte: cereri ale iobagilor pentru a li se ușura „daturile”, refuzul de a presta slujba iobăgească și de a asculta poruncile, fuga de pe moșie, jefuirea curților și atacul asupra autorităților, revolta în masă și lupta religioasă. Răscoala a afectat și domeniul Hunedoara, însă într-o măsură mai mică decât alte zone, acțiunile răsculaților aici manifestându-se cu o mai mică intensitate. Trebuie menționat faptul că pe acest domeniu atât pertinențele interne, cât și cele externe erau formate în majoritate de sate de Pădureni, care datorită dublului lor statut de țărani și mineri beneficiau de anumite privilegii și scutiri de taxe. De aceea, exploatarea feudală nu era atât de puternic resimțită de țărani dependenti. Pădurenii depindeau de erariu și de castel ca domeniu și mai puțin de nobili, care aici nu erau în număr atât de mare, puțini dintre aceștia deținând aici posesii sau părți de posesii. Acest fapt, la care se adăuga și intensa supraveghere de către autorități a zonei datorită existenței aici a minelor și uzinelor de fier a determinat o exploatare mai suportabilă a locuitorilor. Evenimentele din timpul răscoalei nu au fost notabile, ci mai curând episoade izolate. Astfel, conducătorul fierăriei din Toplița, van Beugger, raporta că în seara zilei de 10 noiembrie 1784 răsculații din Cinciș, refugiați în pădure, amenințau că vor masacra toți nemții și că vor da foc uzinelor (Lazăr 1995, p. 137). Îngrijorați de soarta maiștrilor și a lucrătorilor nemți, autoritățile au trimis 74 de grăniceri ca să-i apere, cerându-i lui van Beugger să sisteze lucrul și să-i înarmeze pe lucrători cu puști sau cu topoare și lopeți, să trimită iscoade pe drumurile spre uzină și să le apere de atacurile răsculaților. Aceleași îndemnuri le-au primit și conducătorii altor fierării.

La 4 noiembrie, Tezaurariatul ordona administrației domeniului Hunedoara să manifeste față de zonele miniere o mare vigilență atât în privința caselor de bani, cât și a minelor și în special a turnului de praf din Ghelar. De asemenea, paznicii minelor trebuiau să ascundă cu mare grijă armele și praful de pușcă din mine. Cu toate aceste măsuri, documentele vremii relatează cazul unui funcționar de la mina Ghelar, care a reușit să sustragă o cantitate de praf de pușcă pe care mai apoi l-a dat minerului Zaharia Alic, care la rândul său l-a dat preotului Lazăr, care urma să-l dea conducătorilor răscoalei (Pascu 1983, p.12-13). Planul acestora a fost dejucat de autorități, preotul a fost prins și arestat, Zaharia Alic condamnat la 25 de băte și plata a 40 de creițari, contravaloarea prafului de pușcă, interzicerea deținerii pe viitori a oricărei arme de vânătoare și exclus de la munca în mină.

Locuitorii din Boz și-au manifestat și ei nemulțumirile, cerând să li se ușureze „datul naturalelor” (renta în produse), deoarece erau puțini în sat și nu mai puteau suporta greul acestei sarcini (Basa 1966, p. 130).

Alte nemulțumiri apar la sfârșitul secolului când Curtea de la Viena, în timpul războaielor duse împotriva Franței revoluționare și a lui Napoleon, pentru a face față cerințelor materiale ale războiului,

impune noi impozite. Astfel, la 30 ianuarie 1793, comitatul Hunedoara se adresează tribunalului minier căruia îi aduce la cunoștință faptul că în congregația nobililor s-a hotărât ca și proprietarii de mine să participe la contribuția de război, proporțional cu veniturile lor (Cerghelean 1974-1975, p. 168). Trebuie precizat faptul că printre proprietarii de mine figurau și mulți iobagi și jeleri, care prin răscumpărarea robotelor puteau să aibă și îndeletniciri neagricole, practicate pe cont propriu, printre care și minierul.

După cum se vede, aceste nemulțumiri din sectorul minier apar și pe fondul stăpânirii austriece. După ce la sfârșitul sec. al XVII-lea Transilvania ajunge sub stăpânirea Habsburgilor, noua putere tratează Transilvania ca pe o provincie cucerită instituind un regim de exploatare colonială. În cadrul acestuia funcționau trei factori: agentul fiscal, generalul împărătesc și călugărul iezuit (Dumitru 1951, p. 30). Agentului fiscal îi revenea sarcina de a aduna pentru curtea de la Viena resurse bănești, cu atât mai mult cu cât aceasta era implicată în războaie nesfârșite iar viața la curte era extrem de costisitoare datorită luxului excesiv, fapt care menținea curtea într-o permanentă criză financiară. Iar referitor la armată, putem afirma că aceasta avea un comportament caracterizat, chiar de un ofițer de la justiția militară (Flămizer), ca fiind de o cruzime mult mai mare decât a armatei turcești, iar postul ocupat era considerat drept mină de aur, o sursă de averi și viață în lux, toate pe spatelocuitorilor. Astfel, exploatarea cunoaște noi forme, dar cu același scop de extorcare a populației transilvănene.

Bibliografie

- Antologie 1959 - *Antologie Folclorică din Ținutul Pădurenilor (Hunedoara)*, București, 1959.
- Basa 1966 - Basa Benjamin, *Contribuții la cunoașterea situației și a frământărilor țărănești din comitatul Hunedoarei în preajma răscoalei țaranilor din anul 1784, de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan*, în *Sargetia* nr. 4, 1966.
- Cerghelean 1974-1975 - Cerghelean Mihai, *Frământări sociale în rândul minerilor hunedoreni în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în *Sargetia* XI-XII, 1974-1975.
- Dumitru 1951 - Ștefan P. Dumitru, *Din luptele muncitorimii ardelenne din trecut*, în *Studii și cercetări de Istorie Medie*, ianuarie-iunie 1951.
- Dunăre 1974-1975 - Dunăre Nicolae, *Continuitate etnoculturală românească în Pădurenii Hunedoarei*, în *Sargetia* XI-XII, 1974-1975.
- Frățilă, Ionaș 1974-1975 - Frățilă Ion, Ionaș Vasile, *Date privind populația iobăgească a domeniului Hunedoara, la 1725*, în *Sargetia* XI-XII (1974-1975).
- Milcu, Dumitrescu 1961 - Coord. Șt.M. Milcu și Dumitrescu Horia, *Cercetări antropologice în ținutul pădurenilor. Satul Bătrâna*, București 1961.
- Pascu 1983 - Pascu Ștefan et alii, *Izvoarele răscoalei lui Horea*, seria A, vol. II, București 1983.
- Pataki 1973 - Pataki Iosif, *Domeniul Hunedoara la începutul sec. al XVI-lea*, București 1973.
- Prodan 1994 - Prodan David, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul XVII*, în vol. colectiv *Din istoria metalurgiei hunedorene*, Hunedoara, 1994.
- Repertoriul 2012 - *Repertoriul arheologic național*, ran.cimec.ro/, accesat în 20.02.2012.
- Vuia 1958 - Vuia Romulus, *Caiete de artă populară. Portul popular al Pădurenilor din regiunea Hunedoara*, București, 1958.
- Vuia 1975 - Vuia Romulus, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, București 1975.
- Vuia 1926 - Vuia Romulus, *Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor*, Cluj, 1926.
- Secoșan 1982-1983 - Secoșan Elena, *Pădurenii din Hunedoara*, în *Sargetia* XVI-XVII, 1982-1983.
- Kräutner 1984 - Kräutner H.G., *Munții Poiana Ruscă. Ghid turistic*, București, 1984.

ARGUMENT PENTRU REMODELAREA UNEI ATITUDINI. POLITICA REFORMISMULUI IOSEFIN ȘI PROCESUL EMANCIPĂRII ROMÂNILOR ARDELENI (1765-1790)

Dr. Ioan Cristinel Roman Negoii

Summary. Argument for the remodeling a attitude. The politics of the Josephine reformism and the process of emancipation of the Romanians from Transylvania (1765-1790). The 18th century remains in the conscience of Europe and in the pages of speciality literature as the period of the great reforms which led to new directions of development according to the principles of the Enlightenment promoted by the reforming monarchs. The new type of monarch, convinced by the values of the ideals of the Enlightenment and aware of his own power, started an ample process of the modernizing the society he was ruling. Taking this perspective into account, Joseph II's reign is not an exception, but we can notice that the Austrian emperor's effort in a multilayered and traditionalist empire was more difficult than in the other European countries. Due to this, the Josephine reformist politics enjoyed special attention from the European and national historiography. The theme itself opened to several research directions allowing some of the most varied approaches and leading to daring results and interpretations. In order to succeed in the effort of restructuring the state, according to the idea of putting the available resources to good use, the emperor was aware that he had to get important mutations at the mental and cultural level of the Romanians from Transylvania. We must not forget that it was even more remarkable the way he consigned the skepticism of this nation that had been through such rough times. In order that the reforming programme should succeed in a divided and conservative society, the emperor understood that the simple man needs to be attracted to his projects not as an obeying person, but as a citizen. The communication between the central power and the individual needed to be direct, participating and, if possible, with no intermediaries that would modify the sent message. The direct relationship between the Josephine reformism and the emancipation of the Romanians from Transylvania can be expressed through three major directions that had as a result the transformation of the Romanians from an amorphous mass into a social and ethnical piece aware of its own value: **recovering, uprising and redefining**. Joseph II's reforms finally led to creating new dimensions of the social, political and cultural life in Transylvania. Especially at a cultural level, the reformism succeeded in increasing the human personality of the individual also enreaching the dialogue with his peers and, last but not least, with history and the whole community.

Cuvinte cheie: emancipare, reformism josephin, școală, tipar, biserică.

Keywords: emancipation, joesphine reformism, school, printing, church, recovery.

Secolul al XVIII-lea rămâne în conștiința Europei și în paginile lucrărilor de specialitate ca perioada marilor reforme care au condus la noi direcții de dezvoltare în acord cu principiile iluminismului promovat de monarhii reformatori. Noul tip de monarh, convins de valoarea idealurilor epocii Luminilor și conștient de propria-i putere a început un amplu proces de modernizare a societății pe care o conducea. Privită din această perspectivă, domnia lui Iosif al II-lea nu face o notă discordantă însă se poate observa că efortul depus de împăratul austriac într-un Imperiu multistratificat și tradiționalist era cu mult mai dificil decât în celelalte țări europene. Din acest motiv politica reformistă iosefină s-a bucurat de o atenție deosebită din partea istoriografiei europene și naționale. Tema în sine s-a deschis unor multiple direcții de cercetare permițând abordări dintre cele mai diverse și conducând la rezultate și interpretări îndrăznețe.

De aceeași atenție din partea istoricilor s-a bucurat și procesul de formare al națiunilor. Istoriografia românească a consacrat pagini ample analizei formării sentimentului național la românii ardeleni. Analizând diversele influențe culturale, ideologice și sociale, istoricii au reușit să reconstituie în detaliu etapele formării națiunii române subliniind în mod decisiv perioada în care acest proces a început să se cristalizeze. Printr-un îndelungat efort științific s-a reușit identificarea și descrierea contextului intelectual și instituțional românesc ce și-a adus aportul decisiv la formarea valorilor naționale. Complexitatea fenomenului formării națiunii române nu putea fi susținut doar printr-un efort unidirecționat din partea elitei și instituțiilor românești din Transilvania. El a parcurs câteva etape importante și a avut ca punct de plecare, politica reformistă a Imperiului Habsburgic care a oferit prin intermediul lui Iosif al II-lea, imboldul decisiv. Împăratul reformator a dorit să organizeze Imperiul pe baza unor noi principii sociale, politice, administrative și economice. Din acest motiv prima mare schimbare a vizat cadrul juridic al statului austriac, fapt ce a oferit românilor posibilitatea de emancipare colectivă în noul construct proiectat de împărat. Perioada domniei lui Iosif al II-lea a reprezentat pentru români un moment esențial în definirea propriei identități marcând sub aspect psihologic, politic și juridic ridicarea românilor și integrarea lor alături de celelalte popoare ale monarhiei în statul austriac.

Alegerea anului 1765 ca punct de plecare pentru investigația desfășurată nu s-a făcut în mod aleatoriu. Iosif al II-lea a devenit coregent în acest an și, deși până în momentul debutului său ca împărat în anul 1780, perioada este dominată de Maria Tereza, contribuția sa la conducerea Imperiului este esențială. Chiar dacă convingerile împărătesei nu au rezonat întotdeauna cu valorile iluminismului, factorii externi și propria-i capacitate de adaptare au determinat-o pe aceasta să se înconjoare de o serie de consilieri capabili cu ajutorul cărora a demarat programul de reformare a

Imperiului. Perioada coregenței a însemnat din această perspectivă un schimb reciproc de idei între cei doi conducători care, în funcție de împrejurări, și-au adus contribuția la numeroasele decizii care au marcat acest timp al marilor schimbări. Punctele de vedere, adesea diferite ale celor doi au creat la nivel central posibilitatea polarizării cercurilor politice¹. Iosif al II-lea a căutat să își creeze propriul grup de influență și control format din consilieri cu vederi mai radicale în conformitate cu propriile sale convingeri. În cadrul Consiliului de Stat, cel mai important organism de coordonare a problemelor administrative ale Imperiului, echilibrul între cele două tabere a fost asigurat de cancelarul Wenzel Anton von Kaunitz, care prin diplomația sa a reușit să depășească o serie de momente dificile generate de starea de tensiune instalată între mamă și fiu către finalul domniei împărătesei.

Debutând la conducerea Imperiului la vârsta de 24 ani, Iosif al II-lea și-a evidențiat foarte buna pregătire teoretică, aspect care s-a răsfrânt în proiectele și măsurile legislative inițiate caracterizate adesea de o notă de idealism. Conștient de lipsa de experiență practică Iosif al II-lea a folosit coregența ca un moment de inițiere în problemele politice, administrative și juridice ale Imperiului. Degrevat pentru început de o serie de sarcini, împăratul a putut parcurge efectiv toate provinciile, în ample călătorii de documentare, care i-au dezvăluit până în cele mai mici detalii tabloul complex al statului pe care-l conducea. Imperiul Habsburgic constituia în fapt un conglomerat de state ce aveau ca și numitor comun dinastia austriacă. În cadrul acestui sistem, fiecare provincie căuta pe baza tradiției și a raportului de forțe să-și conserve propriul sistem constituțional și chiar să-și extindă aceste atribuții. Din punct de vedere procedural, contactul dintre monarh și supuși se realiza prin intermediul instituțiilor provinciale, fapt ce așeza viitorul monarhiei și al Imperiului sub dependența factorilor politici și sociali dominanți în aceste provincii. Înțelegând aceste mecanisme, împăratul s-a folosit de aceste călătorii pentru a transmite supușilor propriul program politic. Contactul personal a fost esențial în relația cu românii ardeleni care, puși în fața unui comportament atipic în ceea ce privește relația stăpân-supus, au dezvoltat un puternic atașament pentru dinastia austriacă reflectat în mentalul colectiv prin mitul bunului împărat.

Călătoria lui Iosif al II-lea din anul 1773 în Transilvania a constituit pentru români un moment decisiv. Împăratul a perceput direct realitatea constituțională și administrativă a Marelui Principat și a cunoscut situația socio-economică deosebit de grea a românilor din această zonă a Imperiului. În scrierile personale elaborate în această perioadă el a identificat cu acuratețe motivele pentru care această populație, cea mai numeroasă a provinciei, era din punct de vedere politic și social, menținută de stările privilegiate la statutul de tolerată. Mai important pentru români, împăratul a putut constata gravele consecințe economice și culturale ce decurgeau pentru aceștia din perpetuarea pentru Transilvania a unui sistem constituțional tradiționalist și refractar. Iosif al II-lea a identificat cu acuratețe elementele care au contribuit la perpetuarea regimului stărilor privilegiate din Marele Principat². Evoluția relațiilor între centru și provincie a depins de o serie de factori: politica din timpul predecesorilor săi, guvernatorii trimiși de Viena, opoziția stărilor privilegiate, războaiele externe și statutul de provincie de graniță al Transilvaniei.

Proiectul de reformare avea în vedere integrarea completă a Marelui Principat în structurile politico-administrative ale Imperiului, periferia urmând să se emancipeze la rândul ei în strânsă corelație cu evoluția centrului³. Sensibilitatea împăratului la problema românească a fost în principal rezultatul propriilor idei fiziocrate și mercantiliste pe baza cărora dorea să reformeze statul austriac. Iosif al II-lea era conștient că o populație săracă și lipsită de drepturi politice nu avea cum să manifeste un atașament sincer față de Imperiu și mai ales nu putea să fie folositoare statului. Emanciparea pe care el o preconiza urma să se facă individual pornind de la redefinirea rolului social al fiecărui individ, națiunea politică și etnicitatea devenind aspecte secundare în proiectele sale. După model prusac și francez se făcea apel la ideea de stat centralizat, iar la acest nivel se oferea un nou model de coeziune întemeiat pe principii noi, de afecțiune, dar și de îndatoriri reciproce între membrii societății.

Analiza complexității programului politic din perioada 1780-1790, care a avut ca și consecință directă ridicarea socio-culturală a românilor, trebuie strâns corelată cu reforma din perioada tereziană și iosefină. Accentul a fost pus pe influențarea lor reciprocă, pe caracterul unitar al acțiunilor reformatoare, subordonată dezideratelor rațiunii de stat și asigurării coeziunii Imperiului. Până la un punct reformismul lui Iosif al II-lea nu este altceva decât o continuare a direcțiilor și deciziilor din perioada Maria Tereza, majoritatea dintre acestea fiind însă modificate în sens extinctiv în conformitate cu opinii sale și ale consilierilor care îl susțineau. Așezat în această paradigmă, procesul de emancipare socială, politică și culturală a românilor din Transilvania a demarat timid în timpul împărătesei și a atins punctul culminant în timpul lui Iosif al II-lea.

Moartea împărătesei a eliberat ambițiile noului împărat care pentru început a îndepărtat de la Curte o serie de consilieri cu vederi conservatoare păstrând însă o parte a celor care formaseră în jurul lui Kaunitz tabăra reformatoare moderată. Convingerile sale erau bine încheigate iar faptul că din anul 1765 participa la actul de guvernare îi clarificase

¹Taylor 2000, p.17.

²Andea 1996, p.104.

³Fati 2007, p. 17.

obiectivele și opțiunile în plan intern. Pe acest fond s-au dezvoltat ideile etatiste care au stat la baza măsurilor reformatoare și legislative stimulând inițiativele imperiale de organizare administrativă, teritorială, economică, instituțională, bisericească a Imperiului. Politica de reforme inițiată de Iosif al II-lea s-a concretizat într-un număr foarte mare de acte legislative inițiate într-un timp scurt și într-o varietate a domeniilor oferind adesea și multe contradicții, aspecte care o fac uneori atât de stufoasă și implicit dificil de analizat. Proiectele ambițioase, și caracterul temperamental al împăratului au avut ca și consecință emiterea unui număr enorm de patente și decrete imperiale ce au vizat toate aspectele societății. Reproșând în nenumărate rânduri politica precaută a mamei sale, împăratul nu a pus la îndoială unitatea și uniformizarea pe care dorea să le creeze în cadrul Imperiului său. Reformismul iosefin a avut din această perspectivă un puternic caracter teoretic. Convins de faptul că împăratul este cel mai important funcționar care prin exemplu personal de conduită trebuie să demonstreze supușilor calea de urmat, Iosif al II-lea nu a ținut cont în demersul său de realitățile statului austriac.

Pentru a reuși în efortul de restructurare a statului, în conformitate cu ideea valorificării tuturor resurselor disponibile, împăratul era conștient că trebuiau obținute mutații importante în planul mental și cultural al românilor din Transilvania. Nu trebuie uitat că a fost cu atât mai remarcabil cu cât acesta consemna scepticismul acestei etnii atât de greu încercate. Pentru ca programul reformator să reușească într-o societate divizată și conservatoare, împăratul a înțeles că omul simplu trebuie atras în cadrul proiectelor sale nu ca supus ci ca cetățean. Comunicarea dintre puterea centrală și individ trebuia să fie directă, participativă și dacă se poate fără intermediari care să modifice mesajul trimis. Relația directă dintre politica reformismului iosefin și emanciparea românilor din Transilvania poate fi exprimată prin trei direcții majore care au avut ca rezultat transformarea românilor dintr-o masă amorfă într-un corp social și etnic conștient de propria sa valoare: **recuperarea, ridicarea și redefinirea.**

Într-o primă fază, printr-un ansamblu concentrat de măsuri care au avut ca țintă sistemul constituțional, s-a vizat *recuperarea* românilor din ipostaza politică de tolerați ai provinciei prin *integrarea* lor în cadrul acesteia cu drepturi politice egale cu cele ale națiunilor privilegiate. Prin reforma administrativă și legislativă, prin deciziile cuprinse în edictele de concivilitate și toleranță s-a reușit demolarea sistemului constituțional existent și înlocuirea sa cu principii moderne de relaționare între locuitorii provinciei în care etnia și religia nu mai constituiau elementele definitorii. Românii deveneau astfel pentru prima dată obiect al politicii de stat, într-un proces care a inaugurat și cultivat emanciparea acestui segment etnic în acord cu dezideratul un singur monarh, o singură națiune, o singură limbă.

Cea de-a doua fază a urmărit *ridicarea* culturală, modernizarea societății românești printr-un vast program de *alfabetizare* inițiat în timpul Mariei Tereza și extins de către Iosif al II-lea. Tot pentru prima dată românii au fost cuprinși de autorități într-un amplu proiect de educare ce avea ca scop transformarea acestora din simpli țărani aserviți în buni agricultori, cu minime cunoștințe economice, plătitori de taxe pentru statul ce oferea protecția necesară împotriva abuzurilor nobiliare. Dinspre această direcție se desprinde cea de-a treia fază a reformismului iosefin în relație cu procesul emancipării românilor ardeleni, cea caracterizată de *redefinirea* acestui segment prin *echivalarea* supușilor români cu noul model de cetățean de care Imperiul avea atâta nevoie. După modelul prusac s-a căutat transformarea tuturor supușilor în buni militari care conștientizau rațional și emoțional atașamentul lor la noua comunitate. Noul cetățean era participativ, integrat în sistemul constituțional și informat de evenimentele majore ce se derulau în cadrul Imperiului. Probabil că acest deziderat al împăratului era cel mai greu de atins într-o societate tradiționalistă și tocmai de aceea s-a recurs la un ansamblu de măsuri ce au vizat restructurarea bisericii și a școlii pe principii etatiste, ca instituții pilon chemate să susțină proiectele imperiale. Iosif al II-lea a înțeles că succesul reformelor sale poate fi obținut numai prin controlul și cooptarea în cadrul programului său de redefinire a societății pe baza noilor valori iluministe a trei instituții importante, legate în mod organic de individ și societate: biserica, școala și tipografia.

Primul pas absolut necesar a fost reprezentat de reforma administrativă. În general datorită autonomiei provinciale, administrația de la nivel local nu cunoștea noțiunea atașamentului față de Curtea vieneză. Ea reprezenta de cele mai multe ori interesele politice ale diferitelor centre locale de putere care, așa cum s-a întâmplat și în cazul Transilvaniei, doreau să-și conserve propriile privilegii politice și economice⁴. Primele măsuri în cadrul reformei administrative au fost demarate în perioada Mariei Tereza când s-a înființat la Viena, în anul 1760, Consiliul de Stat, organism ce a coordonat majoritatea reformelor din acest domeniu și în perioada lui Iosif al II-lea⁵. Reforma administrativă a Transilvaniei s-a declanșat în exclusivitate în perioada lui Iosif al II-lea și în general s-a încadrat în coordonatele generale ale reformei din întreg Imperiul. Conform concepției imperiale s-a ținut cont și de particularismele locale înregistrate în documentele imperiale personale redactate în timpul călătoriei din această provincie. Reforma administrativă din anul 1784 și reorganizarea Marelui Principat a adus micul funcționar provincial în rândul administrației centrale și a așezat întregul aparat birocratic transilvănean în subordinea voinței imperiale. Pentru românii din Transilvania măsurile administrative au fost esențiale în procesul de emancipare. Prin introducerea edictelor de

⁴Drăgan 2000, p. 58.

⁵Săsăujan 2002, p. 38.

concivilitate și de eliminare a iobăgiei, prin măsurile în domeniul juridic - Codul Penal și Codul Civil - , prin reglementările legislative ale relației dintre nobil și agricultor, prin limitarea abuzurilor administrației locale și nobiliare, prin schimbarea criteriilor de admitere în cadrul corpului funcționarilor imperiali, românii din Transilvania au fost echivalați din punct de vedere juridic cu celelalte națiuni. Necesitatea rapidă a implementării reformelor l-a obligat să apeleze la structurile de putere existente din diferitele provincii ale imperiului; structuri conservatoare care au fost supuse, ele însele, reformării. Din acest motiv a fost necesară cooptarea în actul administrativ a bisericii, care prin intermediul preoților devenea o „administrație paralelă” atât de necesară în actul comunicativ.

Relația dintre Imperiul Habsburgic și Biserica Romano-Catolică a fost una de conlucrare în spiritul Contrareforme și a Conciliului tridentin. Conducătorii Imperiului au considerat până în timpul Mariei Tereza că rolul lor determinat este recâștigarea pozițiilor bisericii catolice în cadrul statului pe care îl conduceau. Conform propriilor lor convingeri religioase, reconversia protestanților și ortodocșilor la religia oficială era una dintre misiunile sacre de care trebuiau să se achite. Din acest motiv cooperarea dintre cele două instituții a fost benefică ambelor părți și Biserica Romano-Catolică a ajuns să dețină în cadrul Imperiului o largă autonomie juridică și administrativă. Prin intermediul Ordinului lezuit și al clericilor conservatori controlul său a trecut din sfera spirituală în ceea ce privește cultura și educațională. Cenzura, sistemul școlar și universitar au ajuns să devină atribuții importante ale bisericii oficiale. Primii pași spre reformarea relațiilor dintre Roma și Viena au fost demarați în perioada Mariei Tereza. Deși convingerile sale religioase nu difereau de cele ale predecesorilor săi, războaiele cu Prusia au demonstrat Vienei necesitatea diminuării puterii administrative și a influenței intelectuale a Romei în Imperiu. Majoritatea reformelor din acest domeniu au fost declanșate în a doua jumătate a deceniului al șaptelea și au fost susținute, chiar și în perioada lui Iosif al II-lea, de către cancelarul Anton von Kaunitz. Gradual s-a trecut de la reforma administrativă a bisericii la intervenții și în domeniul spiritual și canonic, dar într-o permanentă consultare cu papalitatea.

Relația dintre Imperiu și necatolici a fost mereu conflictuală din cauza eforturilor depuse de autorități în diminuarea numărului acestora. Readucerea necatolicilor în rândul bisericii oficiale a implicat în general măsuri punitive ce au constat de la interzicerea exercitării cultului în mod public până la deportări și închisoare pentru aceștia. Creșterea influenței ideilor fiziocrate și populaționiste la Viena au determinat unele modificări în politica religioasă a împărătesei și astfel, în funcție de realitățile din provinciile Imperiului, s-a aplicat o politică religioasă mai flexibilă. Moartea împărătesei a adus în acest domeniu cele mai radicale schimbări. În conformitate cu propriile sale convingeri și al consilierilor săi, Iosif al II-lea a întreprins în acest domeniu cea mai amplă și radicală reformă. Diferența esențială dintre politica sa și cea a predecesoare sale a constat în faptul că în raport cu statul, individul era evaluat în funcție de valoarea sa economică și intelectuală iar apartenența sa la un cult creștin a devenit din această perspectivă o problemă secundară. Pentru a reuși în efortul său, Biserica oficială a fost restructurată din temelii și adusă la stadiul de Biserică de Stat (*Staatskirchensystem*). Dacă în timpul Mariei Tereza, reforma a vizat mai ales aspectele economice și laice, extinzându-se apoi și asupra aspectelor doctrinare, totul pe fondul unei colaborări sinuoase cu Roma, în schimb, noul împărat, a atacat de la început problemele ecleziastice ale Bisericii Romano-Catolice, fără a încerca o minimă colaborare cu papalitatea. Împăratul era convins că succesul reformelor sale depindea în mare măsură de recâștigarea încrederii populației necatolice.

O serie de măsuri au dus treptat la diminuarea influenței papale în Imperiu și la sporirea autorității imperiale în domeniul administrativ și al episcopilor în domeniul ecleziastic și dogmatic. Raționalizarea bisericii în spiritul ideilor janseniste a continuat prin scăderea numărului de călugări și sporirea clerului secular. Preotul devenea în concepția iosefină principalul actor al bisericii. Rolul său se amplifică prin faptul că trebuia să sprijine efortul de educare al maselor în spiritul noilor valori. Prin introducerea salarizării el devenea în același timp un funcționar al statului ce trebuia să îndeplinească atribuții și în acest domeniu. Astfel, preotul prin influența spirituală în comunitate și subordonarea față de stat urma să contribuie prin puterea exemplului la crearea noului model de cetățean în parametrii valorilor iluministe și ale conceptelor morale creștine universale. În raport cu necatolicii, cea mai importantă decizie a împăratului a fost Edictul de Toleranță. Prin introducerea acestuia s-a reglementat modul de conviețuire dintre religiile Imperiului. S-a creat astfel un climat propice care a reușit să îndepărteze abuzurile autorităților și astfel necatolicii au putut fi recuperați ca cetățeni pentru stat.

În Transilvania politica de catolicizare dusă de autoritățile austriece a avut chiar de la începutul secolului al XVIII-lea importante consecințe asupra românilor. Pe baza promisiunilor imperiale oficiale de rezolvare a problemelor juridice și de încadrare în structurile politice ale Principatului, elita clericală ortodoxă a decis trecerea la Biserica Romei. Noul construct religios nu a fost recunoscut de stările privilegiate și după reșezarea relațiilor cu Imperiul - este vorba de războiul curuților - punerea în practică a deciziilor imperiale pentru uniți au fost abandonate. Crearea Bisericii Greco-Catolice a dus în rândul românilor la o ruptură importantă. În general, autoritatea austriacă a susținut efortul elitei greco-catolice de catolicizare a românilor ortodocși care în cadrul Principatului nu erau nici măcar menționați. Mișcările religioase declanșate de Visarion Sarai și Sofronie au avut ca efect, recunoașterea din partea autorităților austriece, a realității religioase din Transilvania. Sub presiunea acestor mișcări și a evenimentelor similare din Imperiu, autoritățile

centrale au introdus pentru românii ortodocși o serie de decizii favorabile care au culminat cu înființarea în anul 1761 a Episcopatului ortodox de la Sibiu. Practic, din acest moment cultul ortodox din Transilvania a fost recunoscut oficial și s-a admis pentru el o toleranță limitată. Moartea împărătesei a avut și pentru Transilvania efecte importante în plan religios. Emtrea Edictului de Toleranță la 8 noiembrie 1781, de către Iosif al II-lea, avea să redefinească raporturile religioase dintre locuitorii Marelui Principat. Chiar dacă catolicismul era în continuare favorizat, românii ortodocși și greco-catolici au primit o libertate de exprimare religioasă mai mare. Ambele biserici au avut posibilitatea de a-și extinde propria rețea parohială și de a-și construi noi biserici. Prin dispoziții imperiale ulterioare relațiile dintre cele două instituții religioase românești au fost reglementate și astfel cele două biserici au trecut de la o relație de confruntare directă la una de colaborare pentru apărarea intereselor românilor. Politica de toleranță a dus astfel la un echilibru religios între românii transilvăneni, atât de necesar în perioada post iosefină, când cele două biserici au demonstrat că sunt capabile să concluzeze pentru emanciparea națională.

La fel de important, din perspectiva reformei religioase iosefine, a fost pentru români redefinirea rolului preotului în cadrul societății. Acest fapt a fost corelat cu introducerea unor măsuri ce trebuiau să amelioreze din punct de vedere financiar situația acestora. O clasă socială importantă pentru românii din Transilvania a trecut astfel într-un alt registru social și civic, fapt ce a avut urmări imediate. Emanciparea preoților nu avea cum să nu declanșeze din partea acestora un răspuns favorabil la efortul imperial. Dacă luăm în calcul și faptul că majoritatea elitei românești era de origine clericală putem înțelege mai bine dimensiunea adeziunea populației românești la valorile reformismului iosefin.

Școala a fost, la rândul ei, un alt domeniu important de manifestare a reformismului iosefin. Primele măsuri au fost luate în perioada Mariei Tereza când s-a observat situația culturală retrogradă a Austriei în comparație cu celelalte state europene. Monopolul școlar și intelectual iezuit care își demonstrase propriile limite și necesitatea unor buni specialiști la nivel central au determinat-o pe împărăteasă să introducă primele măsuri de reformare a sistemului universitar austriac. Susținută de consilieri ca Gerard van Swieten și Carol Anton Martini, împărăteasa a înființat în anul 1760, Comisia Aulică Școlară (*Studienhofkommission*) care urma să coordoneze reforma în acest domeniu important. Desființarea Ordinului Iezuit în anul 1773 de către papa Clement al XIV-lea a obligat autoritățile imperiale la regândirea completă a sistemului școlar oficial. Sub coordonarea specialiștilor Gratian Marx și Ignatius Felbiger s-a trecut la aplicarea unor principii pedagogice noi în școlile gimnaziale și elementare. Reforma școlară s-a desfășurat la început doar în provinciile ereditare fiind extinsă ulterior în Ungaria. În anul 1777, Ratio Educationis intra în vigoare pentru această zonă și în mod precaut își propunea reformarea sistemului gimnazial și mai puțin a celui elementar. Pentru Transilvania, unde situația confesională și etnică era mult mai complexă, problema reformei școlare a fost amânată pe o perioadă nedefinită. Abia în anul 1780 asistăm la modificări importante. Dacă în timpul Mariei Tereza statul s-a îngrijit de dezvoltarea sistemului gimnazial, care urma să formeze noua generație de funcționari, ofițeri și clerici; scopul central al politicii școlare iosefine l-a constituit dezvoltarea învățământului elementar, de masă, conform convingerii personale a împăratului, că masele producătoare și contribuabile reprezintă cea mai mare utilitate în stat. Din acest motiv în fruntea Comisiei Aulice Școlare a fost numit în anul 1781, Gottfried van Swieten, o persoană cu vederi liberale, anticlerical și reformator. Pe baza noilor principii o serie de gimnazii diocezane și universități au fost închise sau reduse ca activitate, efortul principal al statului în plan financiar orientându-se în extinderea sistemului școlar elementar. Astfel, în Imperiul Habsburgic s-a aplicat pentru prima dată în Europa cea mai amplă campanie de alfabetizare cu rezultate remarcabile pentru această perioadă. Acest efort s-a datorat în mod special convingerilor personale ale împăratului care considera că binele public și nevoile cetățenești cer ca toți indivizii să aibă un minim de cultură și un minim de educație civică, fiind de datoria statului să se îngrijească de educarea unor cetățeni luminați.

În Transilvania sistemul școlar a fost unul eminent confesional. El reflecta în mare măsură situația socială și constituțională a Marelui Principat. Cele mai extinse sisteme școlare erau cele protestante care, sprijinite și de o realitate economică și politică puternică, au putut să se dezvolte autonom chiar și în perioada habsburgică. Sistemul școlar catolic a avut la rândul său o extindere puternică în perioada secolului al XVIII-lea fiind susținut de stat și de ordinele călugărești catolice. Românii au beneficiat de propriile școli prin intermediul greco-catolicilor care, cu sprijinul autorităților centrale au reușit să dezvolte la Blaj propriile seminarii și gimnazii. Cu toate eforturile depuse de elita greco-catolică, aceste școli nu acopereau nevoia de educație din rândul populației românești care reprezenta din punct de vedere educațional segmentul cel mai vitregit. Din această perspectivă, sistemul școlar ortodox era oficial inexistent, deși unele școli primare au fost deschise cu sprijinul comunității și al bisericii. Pornind de la studierea dezvoltării sistemelor școlare confesionale din Transilvania putem concluziona că la începutul domniei lui Iosif al II-lea rata cea mai mare de analfabetism se înregistra în rândul populației românești care nu putea susține un sistem educațional propriu. Eforturile în reducerea decalajelor au fost declanșate în perioada domniei sus amintitului împărat. Primii pași s-au făcut în anul 1781 când pentru această provincie s-a aprobat o variantă mai redusă a lui *Ratio Educationis*, adaptată învățământului confesional local: *Norma Regia*. Ea a fost elaborată de Mártonffy József, directorul școlilor elementare din Transilvania, care i-a avut ca și colaboratori pe Kováts János, profesorul Gimnaziului Piarist din Cluj și pe Pállya István, rectorul Academiei Tereziene din Cluj. Proiectul, acceptat de Comisia Catolică și înaintat de Cancelaria Aulică a

Transilvaniei a fost aprobat de Iosif al II-lea la 16 mai 1781, intrând imediat în vigoare. Concomitent cu aprobarea legislației s-a modificat și sistemul de control și coordonare a învățământului, prin înființarea unui adevărat "minister" și anume *Commissio Litteraria*, desprinsă din vechea *Commissio Publico-Ecclesiastica*, subordonată din 1784 direct Comisiei Aulice Școlare din Viena. Astfel, din punct de vedere instituțional sistemul școlar din Transilvania a fost așezat în sfera intereselor imperiale depinzând direct de instituțiile aulice centrale ce coordonau reforma școlară. Efortul de extindere al rețelei școlare elementare a fost susținut cu ajutorul bisericii care a deținut în continuare un rol de control local prin intermediul preotului. Acesta avea misiunea de a supraveghea educația spirituală a elevilor prin predarea catehismului, dar și de a observa conduita morală și profesională a dascălului. Pentru români, debutul implementării unui program școlar sistematic este marcat prin numirea în fruntea școlilor elementare a directorilor Gheorghe Șincai, pentru învățământul greco-catolic, și a lui Dimitrie Eustatievici, pentru învățământul ortodox. Ambii s-au remarcat prin demersurile de creștere a numărului școlilor elementare, prin strădaniile de alfabetizare și ridicare culturală a românilor ardeleni. Munca lor a fost dublată de o bogată activitate în plan pedagogic prin editarea unui număr impresionant de manuale și mai ales prin pregătirea dascălilor, resursele umane atât de necesare pentru succesul unui proiect de asemenea dimensiuni. Chiar dacă la moartea lui Iosif al II-lea, statul austriac și-a retras sprijinul pentru școlile românești primare, ambele biserici românești au continuat să susțină extinderea rețelei elementare prin atragerea sprijinului comunității locale. Evoluând mult mai lent ca în perioada iosefină, acest proces a continuat pe toată perioada secolului al XIX-lea profitându-se și de faptul că legislația școlară elaborată între anii 1780-1790 a fost menținută în Principat până în anul 1805. Astfel, putem concluziona că reforma școlară iosefină a avut în durata lungă a istoriei românilor ardeleni impactul cel mai important, ea a contribuind în mod esențial la evoluția și integrarea acestora în modernitate.

În privința instituției tipografiei și a atragerii acesteia în efortul reformator iosefin evenimentele au diferit într-o mare măsură. În general, de la începutul apariției tiparului, activitatea a fost desfășurată de o breaslă independentă de stat. Ulterior, anumite instituții școlare și religioase și-au dezvoltat ateliere pentru a putea susține propriile programe educaționale sau ideologice. După ce cartea tipărită a jucat un rol important în demararea și răspândirea ideilor Reformei, Biserica Romano-Catolică și indirect, statul austriac, au înțeles că trebuie instituită cenzura ca instrument de control asupra tipografiei și a produselor acesteia. Biserica Catolică a devenit prin intermediu iezuiților cel mai important factor în acest domeniu, în cadrul Imperiului Habsburgic. Pornind dinspre aceste perspective și în contextul reformei școlare era firesc ca echipa de consilieri din jurul împărătesei Maria Tereza să pună în discuție și supremația iezuită în domeniul cenzurii. Puterile pe care le aveau în comisia de cenzură erau exorbitante deoarece, pe lângă lucrările de teologie, ei le cenzurau și pe cele de medicină și de știință. Necesitatea modernizării societății reclama deschiderea culturii austriece spre curentele gândirii europene și, implicit, trecerea cenzurii din sfera de control a iezuiților în cea a statului. Astfel, anul în 1760 Comisia Aulică de Studii a primit atribuții și în această direcție. Chiar dacă în perioada tereziană s-au publicat o serie de cărți importante iar cultura austriacă a cunoscut o receptivitate crescută la valorile iluministe, cenzura a rămas în continuare eficientă și în mare parte controlată de Biserica Romano-Catolică. În anul 1781 s-a trecut la reorganizarea Comisiei de cenzură și la schimbarea fundamentală a principiilor ce stăteau la baza acestei activități. Practic, comisia de cenzură a fost laicizată și scoasă de sub autoritatea bisericii, fapt ce era în concordanță cu spiritul Edictului de Toleranță și a reformelor din domeniul educației. Acest demers avea în același timp și o latură pragmatică, de slăbire a autorității bisericii și de întărire a controlului statului. Coordonarea cenzurii a fost încredințată lui Gottfried van Swieten, președintele Comisiei Aulice de Studii. Acesta introduce o serie de criterii atât de indulgente, încât de obicei sunt respinse pamfletele care conțineau critici la adresa împăratului și a altor persoane precum și anumite opere teologice care criticau biserica. Relaxarea cenzurii avea să ducă în final la un având deosebit în apariția de lucrări noi, periodice și pamflete, care au creat pentru prima dată în Imperiu, un spirit critic și polemic în rândul cetățenilor.

În Transilvania, cea mai importantă tipografie a fost cea deschisă la Blaj care a avut de la început ca scop susținerea efortului de definire confesională în rândul enoriașilor Bisericii Greco-Catolice. De asemenea, prin publicațiile tipografiei, statul austriac a încercat să oprească aflusul de carte ortodoxă de peste Carpați. În perioada lui Iosif al II-lea, tipografia de la Blaj a devenit un important instrument în cadrul reformei școlare. Tipografia a oferit cadrul necesar de manifestare a reformei iosefine prin publicarea de cărți esențiale la prețuri accesibile (manuale, cărți de ridicare, cărți cu conținut civic etc.), dar și a actelor legislative imperiale (patente, circulare, decrete). Gheorghe Șincai a publicat aici cea mai mare parte a manualelor sale, care au stat la baza sistemului educațional românesc. Tipografia, prin publicațiile sale, a produs schimbări de ordin cultural și mai ales mental, ale căror consecințe au devenit vizibile în durata lungă a evoluției românilor ardeleni, prin coagularea și mai apoi afirmarea unei puternice conștiințe naționale.

Moartea împăratului a determinat și pentru tipografia de la Blaj la un regres editorial. Elita intelectuală românească care contribuise prin publicarea de cărți de popularizare la răspândirea noilor valori iosefiniste a fost redusă la tăcere și din acest motiv o parte a ei a fost obligată să se regroupeze în jurul mediului universitar de la Buda unde spiritul iosefin a continuat să existe. Mediul cultural de la Buda, prin multitudinea oportunităților deschise în fața intelectualilor români a contribuit la conservarea și chiar amplificarea proiectelor culturale românești. Acest fapt a devenit

posibil prin activitatea în cadrul tipografiei a corifeilor *Școlii Ardelene*, Samuil Micu Klein, Gheorghe Șincai și Petru Maior care și-au asumat conștient programul împăratului de ridicare socială și politică a românilor din Transilvania, prin educație și cultură. Tipografia Universității din Buda a reprezentat un mediu progresist cristalizând un fenomen cultural unic la acea vreme, cu implicații profunde asupra procesului emancipării românilor din Transilvania.

În ciuda perioadei scurte de guvernare absolută, reformismul promovat de Iosif al II-lea a avut importante consecințe asupra percepției de sine a românilor. Astfel, românii și-au recâștigat respectul de sine ca indivizi, au început să conștientizeze valoarea socială și etnică în raport cu autoritățile locale și au putut să își redefinească poziția de cetățeni într-un stat multiethnic și multiconfesional. Moartea împăratului în anul 1790 a schimbat radical situația politică din Transilvania. Revoltele națiunii nobiliare maghiare corelate cu problemele din Țările de Jos austriece au determinat pe noul împărat Leopold al II-lea (1790-1792) să convoace Dieta Transilvaniei. Un spirit revanșard și demolator a dus în final la refacerea vechiului sistem constituțional în care românii au fost readuși la stadiul de națiune tolerată. În acest context, efortul politic românesc s-a îndreptat spre menținerea statutului social și politic câștigat în perioada iosefină. Pentru prima dată românii au demarat acțiuni în numele națiunii, mișcarea *Suplexului* devenind cea mai importantă acțiune politică românească în finalul secolului al XVIII-lea. În mod cert, diferitele confesiuni creștine, și în special opoziția dintre ortodoxie și catolicism, au reprezentat frontiere suplimentare de tensiune. Și totuși, granițele nu s-au dovedit a fi insurmontabile. Lucru valabil mai ales în cazul coexistenței și cooperării dintre uniții și ortodocșii din Transilvania, unde faptul de a fi român a fost principalul liant⁶. Acțiunea coordonată a celor două biserici românești la care asistăm este până la un punct un rezultat al reformei iosefiene. Cuprinse într-un proiect vast, ambele biserici deveniseră parteneri reali de dialog și colaborare cu autoritățile provinciale și centrale. Chiar dacă tensiunile dintre uniți și ortodocși persistă în perioada secolului al XIX-lea, colaborarea în plan politic și cultural reprezintă o constantă a elitelor. Readucerea la statul de tolerat a produs în mentalul românilor acea sinapsă de legătură necesară pentru formarea națiunii moderne. Între planul gândirii și planul faptei, distanțele nu sunt atât de mari. În general, se poate observa că accentuarea contradicțiilor din interiorul Principatului, ca urmare a crizei declanșate după moartea împăratului a avut loc în consens cu cristalizarea spiritului de regenerare națională când s-a prefigurat o imagine a societății clădită pe noile idealuri sociale și naționale. Era firesc ca noile abordări de la nivelul elitei românești transilvănene să adâncească meditația pe marginea unor noțiuni fundamentale în restructurarea modernă a conștiințelor. Sub impulsul lor, noțiunea de națiune a dobândit o accepțiune socială mai largă, capabilă să cuprindă întreaga populație românească din Transilvania. Restaurația a avut urmări grave în durata lungă a evoluției Imperiului. Sistemul politic a reafirmat o structură socială puternic ierarhizată. Contradicțiile care au marcat sistemul au fost cu atât mai acute cu cât ele s-au concentrat pe acele aspecte care au coincis cu diferențele naționale și etnice. Forțele sociale aparținând clasei de mijloc în sens larg, fie că erau de origine rurală sau urbană, au fost prea puțin numeroase și incapabile din punct de vedere financiar să susțină o creștere modernă de tip capitalist⁷.

Reformele lui Iosif al II-lea au dus în final la crearea unor noi dimensiuni ale vieții sociale, politice și culturale din cadrul Transilvaniei. În plan cultural în mod deosebit reformismul a reușit să sporească personalitatea umană a individului îmbogățind și conținutul dialogului său cu semenii și, în ultimă instanță, cu timpul, cu istoria și cu întreaga colectivitate.

Bibliografie

- Andea 1996 - Avram Andea, *Iluminism și modernitate în societatea românească*, Editura Intertonic, Cluj-Napoca, 1996.
- Todorova 2000 - Maria Todorova, *Balkanii și balcanismul*, Traducere de Mihaela Constantinescu și Sofia Oprescu, Ed. Humanitas, București, 2000.
- Balog 2003 - Marius Balog, *Agenți interni și externi ai modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875)*; în *Tradiție și modernitate în societatea transilvăneană. 1850-1918*, Coordonator Teodor Pavel, Editura Accent, 2003, Cluj-Napoca.
- Drăgan 2000 - Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
- Săsăujan 2002 - Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a Curții de la Viena în Transilvania (1740-1761)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2002.
- Taylor 2000 - A. J. Taylor, *Monarhia Habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, traducerea Cornelia Bucur, Iași, Editura Alfa, 2000.
- Fati 2007 - Sabina Fati, *Transilvania o provincie în căutarea unui centru. Centru și periferie în discursul politic al elitelor din Transilvania 1892-1918*, Cluj- Napoca, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2007.

⁶Todorova 2000, p.277.

⁷Balog 2003, p.15.

STUDENȚI DIN MEDIAȘ LA UNIVERSITĂȚI EUROPENE (1750 – 1800)

Drd. Dragoș Lucian Țigău

Zusammenfassung. Die Studenten aus Mediasch an europäischen Universitäten (1750–1800). In der hier analysierten Zeitspanne wird die Rolle der Intellektuellen immer wichtiger und entwickelt sich zu dem Status von Beruf oder Amt, die oft in den Dienst des Staates gestellt werden. Die Tätigkeit der Hochschulabsolventen wird immer mehr unter moralischem und materiellem Aspekt geschätzt. Der Besuch der akademischen Zentren aus dem Reich entsprach vollkommen der öffentlichen Politik. Im Sinne der Aussage der Kaiserin Maria Theresia, die meinte: „Das Schulwesen aber ist und bleibt allezeit ein politicum“ (1770) gab es Versuche, den Besuch der ausländischen- insbesondere der protestantischen- Universitäten zu verbieten. Für die Periode 1750–1800 werden 55 Jugendliche aus Mediasch erwähnt, die Universitätsstudien abgeschlossen haben. Die meisten haben die Universitäten aus Erlangen, Jena, Tübingen und Wien besucht. In einigen Familien waren, gleichzeitig oder in verschiedenen Generationen, Personen mit hoher Ausbildung. Der materielle Zustand und die Haltung der Eltern bestimmten entscheidend den Besuch der Kurse. Die hohe Ausbildung kann aus Veröffentlichung von Vorträgen und wissenschaftlichen Arbeiten, sowie aus besonderen Leistungen der postuniversitären Karriere geschlossen werden. Heimgekommen haben die ehemaligen Studenten in verschiedenen Bereichen gearbeitet: im kirchlichen (Pfarrer, Prediger, Kuratoren), administrativen (Bürgermeister, Berater), didaktischen (Lektoren, Professoren, Rektoren) Bereich.

Cuvinte cheie: Mediaș, Transilvania, universitate, studenți, doctorat.

Schlagwörter: Mediasch, Siebenbürgen, Universität, Studenten, Doktorat.

În a doua jumătate a Secolului Luminilor, învățământul din Transilvania a cunoscut progrese importante sub aspectul conținuturilor și organizării. Națiunea sașilor, cu un statut privilegiat în ordinea constituțională a Transilvaniei, și-a modelat propriul sistem educațional sub influența unor factori diverși. Cea mai importantă cauză a fost intervenția hotărâtă a statului în problemele învățământului. Dificultățile de la începuturile stăpânirii habsburgice au amânat pentru ultima treime a secolului XVIII aplicarea unei politici școlare coerente și riguroase. Până atunci, biserica a rămas să coordoneze activitatea domeniului educațional, potrivit celor statornicite în Evul mediu¹. Ideea de a turna supușii, diverși sub aspect etnic, lingvistic și confesional, în tiparul cetățeanului fidel Imperiului, productiv economic, la nevoie soldat și întotdeauna plătitor de impozite, același peste tot, a determinat și reformele școlare din a doua parte a secolului. Convingerea în forța educației, generală în Luminile europene, a constituit baza unei adevărate pedagogii pan-imperiale aplicată uneori cu mijloace severe, dar cu intensitate maximă și efecte remarcabile. Epoca tereziană și cea iosefină au stat sub semnul școlii și al pedagogiei, prin promovarea hotărâtă a unui complex program oficial de luminare. Amestecarea intențiilor absolutiste și de catolicizare ale Casei suverane de Habsburg cu principiile iluministe a fost exprimată în concepția că „numai uniformitatea școlilor poate crea uniformitatea de gândire generală și de principii, de concepții despre patrie și datorii față de ea, idei ce trebuie să constituie cea mai strânsă legătură între suverani și obediența liniștită a supușilor”². În spiritul sentinței împărătesei Maria Tereza, potrivit căreia „învățământul este și rămâne o chestiune politică” (das Schulwesen aber ist und bleibt allezeit ein politicum, 1770)³, au existat încercări de a interzice frecventarea universităților din afara Imperiului, mai ales a celor protestante. Restricțiile au început în anul 1752, când peregrinarea academică a fost refuzată tuturor celor care nu se pregăteau pentru teologie. Chiar și viitorii preoți trebuiau să se îndrepte doar spre universitățile din statele prietene Austriei. Războiul de 7 Ani a oferit autorităților motivația de a interzice părăsirea Imperiului, dispoziție reiterată și în august 1764, când rațiunile politico-militare nu o mai susțineau⁴. Revoluția Franceză și războaiele napoleoniene au dat ocazia unei noi închideri a accesului spre universitățile apusene (1795)⁵. Totodată, s-a impus interdicția de comercializare a cărților neverificate de cenzură, dispoziție extinsă la toate tipăriturile importate nu numai din lumea rusă sau Țara Românească, dar și de la Halle și Leipzig, orașe universitare frecventate de medieșeni (1 sept. 1770)⁶.

Simultană cu consolidarea regimului habsburgic în Transilvania a fost afirmarea pietismului, dezvoltat în cadrul Universității din Halle și răspândit în Principat de studenții care învățaseră acolo. Influența ideilor pietiste transpare în regulamentele gimnaziilor săsești elaborate după anul 1750⁷. Curentul pietist a contribuit la cultivarea limbii germane, la generalizarea instruirii primare pentru ambele sexe, la introducerea unor manuale și materiale didactice noi. Un alt factor

¹ Câmpeanu, 1999, p. 24.

² Schulordnungen, II, p. IV.

³ *Ibidem*, p. III.

⁴ Câmpeanu, 1999, p. 29; Schulordnungen, I, p. CXXVIII-CXXXI și 293-297.

⁵ *Ibidem*, p. 29; König, 2001, p. 109.

⁶ Teutsch, 1925, p. 181; Leu, Roșu, 2007, p. 110.

⁷ Bistrița (1755), Sibiu (1756-1758), Mediaș (1762), Brașov (1768), Sighișoara (1772), cf. Schulordnungen, I, p. 165-176, 176-242, 243-276, 313-326, 333-337.

determinant în modernizarea învățământului Națiunii săsești a fost crearea la Sibiu, în aprilie 1753, a Consistoriului Superior al Bisericii Evanghelice. Prima întrunire s-a făcut chiar cu scopul examinării candidaților doritori să studieze la universitățile străine⁸. De la început, această instituție a primit largi competențe în organizarea învățământului. După o scurtă perioadă de inactivitate (1757–1762), Consistoriul a lucrat sistematic timp de două decenii. În 1780–1781, acesta a fost restructurat prin înființarea unui *Consistorium Evangelicorum Publicum* (general superior) secondat de Consistorii pentru fiecare district și scaun săsesc. Vechile atribuții, limitate în decada reformelor iosefine, au fost restaurate în ultimii ani ai secolului XVIII. Meritul Consistoriului constă în buna organizare a școlilor de pe Pământul Crăiesc și în susținerea dreptului sașilor la o instrucție superioară în universitățile apusene⁹.

A doua jumătate a secolului XVIII evidențiază cel mai bine disputa dintre tendințele de centralizare și uniformizare, promovate de Habsburgi, și viziunea tradițională de dezvoltare autonomă a sașilor. Pe de o parte, impunerea programului oficial de luminare a conturat tot mai pregnant categoria intelectualilor, dornici să-și amelioreze statutul material și social prin educație și competență. Rolul lor social devine tot mai important și evoluează spre statutul de profesie sau funcție puse adeseori în serviciul statului. Activitatea absolvenților de școli înalte se bucură de o apreciere crescândă sub aspect material și moral. Perspectiva clericală, dominantă în Evul mediu și la începutul modernității, este concurată de noile orizonturi de afirmare. Studioșii au posibilitatea să devină artiști, funcționari, juriști, medici, ofițeri, profesori, tehnicieni etc.¹⁰. La rândul ei, profesionalizarea a contribuit la dezvoltarea și diversificarea rețelei de învățământ și a ramurilor științei, la conturarea unor noi orientări în lumea artelor, ideilor și literaturii, la maturizarea conștiinței individualităților naționale. Tinerii întorși de la studii au avut partea lor de contribuție la modernizarea orașului lor, la promovarea „etosului instruirii” specific zonei central-europene în răstimpul dintre 1750–1850. Privind din cealaltă parte, se constată că Mediașul avea un învățământ bine dezvoltat, completat printr-o îndelungată și fructuoasă peregrinare academică. Prin numărul de tineri școlii la universitățile europene, Mediașul a urcat constant în topul orașelor transilvane, ajungând, în intervalul 1700–1750, pe locul al treilea, după Sibiu și Brașov. Școala era accesibilă tuturor locuitorilor, indiferent de apartenența etnică sau socială. Biserica Luterană care coordona învățământul, s-a dovedit a fi mai receptivă la progres decât statul, una din cauze fiind tocmai contactele strânse cu universitățile din spațiul german. Consistoriul evanghelic a luptat energic pentru liberul acces spre centrele academice occidentale, reușind să obțină concesiunea ca tinerii care doreau să urmeze o carieră clericală să poată studia și în afara granițelor Imperiului. De asemenea, sașii au respins prevederile cuprinse în *Norma regia pro scholis magni Principatus Transilvaniae* (1781), prin care învățământul gratuit era desființat, iar accesul la școlile mai înalte era limitat (din punctul de vedere al utilității cetățenilor)¹¹. Centralismul administrativ, adversar al autonomiei teritoriale și al drepturilor corporative, a fost privit de sași ca un pericol pentru statutul lor de stare privilegiată. Națiunea săsească a văzut în stat nu atât un agent al modernizării și reformei, cât mai ales un factor de obstrucție în autonomia și autoadministrarea ei¹².

Înainte de a pleca spre universitățile europene, tinerii medieșeni își începeau pregătirea în gimnaziul orașului. Acesta funcționa după un regulament aproape centenar¹³, care trebuia adaptat la noile concepții și valori iluministe. În 1762, gimnaziul medieșan a primit o nouă organizare, regulamentul său fiind redactat după modelul celui de la Sibiu (1756–1758)¹⁴. Erau reglementate programa studiilor, normele de comportament, modalitățile de numire și salarizare a profesorilor, drepturile și obligațiile lor. Periodic, un inspector luteran controla calitatea procesului educațional. Problemele disciplinare erau tratate cu exigență maximă, gimnaziul medieșan fiind printre cele mai riguroase școli din rețeaua de învățământ luteran¹⁵. Ciclul de studii începea cu două–trei clase elementare, continua cu gimnaziul inferior (*Untergymnasium*) care cuprindea cinci clase (*Teutonica, Minorum, Rudimentistarum, Grammatistarum, Syntaxistarum*). Gimnaziul superior (*Obergymnasium*) avea trei clase (*Poesis, Rhetorica, Logica*)¹⁶. Școala era condusă de un rector, ales dintre absolvenții universităților europene, secondat de un co-rector (*Konrektor*), doi lectori și cinci colaboratori¹⁷. Elevii erau recrutați dintre localnici (*adolescentes/ chlamidati*) sau din tinerii proveniți din afara orașului (*studiosil togati*), ultimii fiind admiși în urma susținerii unor examene și obligați să plătească o taxă de doi florini¹⁸.

Pe lângă gimnaziul luteran a funcționat și o școală catolică întreținută de călugării piariști. Existența gimnaziului catolic este limitată la perioada 1741–1789, instituția fiind descurajată de autoritățile luterane. Pentru români s-a

⁸ Schulordnungen, I, p. C-CII și 161-163.

⁹ König, 2001, p. 105; Bruslanowski, 2007, p. 192-193, 195-197.

¹⁰ Câmpeanu, 1999, p. 5-6.

¹¹ König, 2001, p. 100, 106-107; Câmpeanu, 1999, p. 52-53; Schulordnungen, II, p. V-XI.

¹² König, 2001, p. 99-100.

¹³ Schulordnungen, I, p. 88 (regulament din 1661).

¹⁴ *Ibidem*, I, p. CXI-CXIV, 243-276. Regulamentul rămâne valabil până în 1838.

¹⁵ Câmpeanu, 1999, p. 252.

¹⁶ Schuller, 1896, p. 19-21.

¹⁷ *Ibidem*, p. 23-27 (descrierea funcțiilor) și 123-124 (lista rectorilor de după 1750).

¹⁸ *Ibidem*, p. 27; Câmpeanu, 1999, p. 127.

constituit prin decret imperial (1785) o școală trivială cu elevi ortodocși și greco-catolici. Școala românească a funcționat într-o clădire proprie abia din 1824, construită prin eforturile episcopului unit Ioan Bob¹⁹.

Calitatea învățământului medieșan a facilitat continuarea studiilor în universitățile europene. La înscrierea în facultăți, tinerii erau capabili să converseze în limba latină și se adaptau ușor la sistemul de predare-învățare și evaluare academică. Ei aveau și avantajul cunoașterii limbii germane, devenită acum mijloc oficial de comunicare, care le ușura mult traiul cotidian în orașele unde își petreceau câțiva ani din viață. Față de prima jumătate a secolului al XVIII-lea, când centrele academice au fost frecventate de 81 medieșeni, în partea a doua a veacului sunt atestați numai 55 de studioși. Scăderea se poate explica prin amintitele constrângeri impuse de autoritățile habsburgice. Totuși, numărul universitarilor medieșeni rămâne însemnat. În perioada 1751–1800, pentru întreaga regiune Transilvania–Banat–Partium sunt înregistrați 1515 studenți la universitățile europene, cei 55 de medieșeni reprezentând 3,6% din total²⁰. Majoritatea tinerilor din Mediaș s-au îndreptat către universitățile din spațiile austriac și german (52), doi orientându-se spre centrele ungurești și unul spre spațiul italian. Dacă se ia în calcul doar frecvența din centrele austro-italo-germane, făcându-se abstracție de școlile ungurești unde prezența este încă modestă (abia 135 studenți între 1777–1800), se poate constata că în privința numărului de studioși, Mediașul ocupă locul al treilea în topul orașelor din regiunea Transilvania–Banat–Partium, după Sibiu (134) și Brașov (104), devansând Sighișoara (51), Clujul (42), Timișoara (39) și Aradul (15). Pe lângă această poziție onorabilă, deținută și în prima parte a Secolului Luminilor, orașul Mediaș s-a mai remarcat prin numărul relativ mare de centre academice frecventate de locuitorii săi. Cele 11 universități, unde au studiat medieșenii între 1750–1800, erau foarte diferite între ele: fie aveau o lungă tradiție academică (Padova – 1222, Viena – 1365, Leipzig – 1409, Tübingen – 1477, Wittenberg – 1502, Jena – 1558) sau erau recent înființate (Göttingen – 1734, Erlangen – 1742, Pesta – mutată de la Trnava în 1777), unele erau catolice (Padova, Viena), majoritatea își păstraseră caracterul protestant (Erlangen, Jena, Leipzig, Tübingen, Wittenberg), cea din Strasbourg a redevenit catolică după anexarea la Franța (1681), iar universitatea din Göttingen s-a remarcat de la început prin spiritul liber. Față de epocile anterioare se constată câteva schimbări semnificative. Mai întâi, studiosii medieșeni reîncep să frecventeze, după o întrerupere de două secole (1564–1772), universitatea veneză. Această lungă absență se explică la început prin insecuritatea generată de proximitatea stăpânirii otomane, apoi prin dezinteresul tinerilor luterani față de un centru catolic, tutelat în parte de iezuiți, atitudine perpetuată în secolul XVIII prin resentimentele față de administrația habsburgică. În capitala Imperiului oferta educațională era generoasă, dovadă că medieșenii sunt prezenți la Universitate²¹ unde studiază dreptul sau medicina, dar și la școli noi: Academia cezaro-crăiască de Geniu (*K.K. Ingenieur- und K.K. Genie-Akademie*) creată în 1717 și Academia de Arte (*K.K. vereinigten Akademie der bildenden Künste*) înființată la 1725²². O discontinuitate evidentă a existat și în cazul accesului spre universitățile italiene. Singurul student din veacul al XVIII-lea este Theodorus Megyesi, înscris la Padova după 90 de ani de când trecuse pe acolo ilustrul său concitadin Laurentius Toppeltin. În paralel, s-a diminuat foarte mult prezența la universitatea din Wittenberg: abia doi studioși față de 53 (din totalul de 90) în perioada Principatului autonom și 30 (din 81) în prima jumătate a secolului XVIII. De asemenea, a încetat frecventarea universității din Halle, datorită interdicțiilor impuse de Habsburgi, inclusiv în privința importului de carte (1770). O scădere semnificativă se observă și în cazul universității din Jena: 17 cursanți față de 43 în prima parte a secolului. În schimb, a crescut interesul pentru școlile din Erlangen și Tübingen (17, respectiv 11 studenți). Din 1783 începe frecventarea universității din Pesta²³, șirul medieșenilor fiind inaugurat cu doi absolvenți în farmacie.

Peregrinarea academică a fost un fenomen restrâns, doar zece studenți figurând înscriși în matricolele a două universități: Erlangen–Jena (3)²⁴, Erlangen–Göttingen, Erlangen–Leipzig, Erlangen–Tübingen, Jena–Leipzig, Jena–Nürnberg, Viena–Leipzig și Wittenberg–Leipzig²⁵. Accesul a fost limitat de distanțele mari și de costurile ridicate pe care le pretindea peregrinarea, obstacole depășite de ambiția medieșenilor pentru dobândirea unei pregătiri mai temeinice, precum și de atracția exercitată de prestigiul universităților.

Informațiile despre studiosii Mediașului se pot reconstitui într-o formă acceptabilă. Evoluția academică transpare din matricolele universitare, iar cariera ulterioară se întrecește din surse variate: registre parohiale, acte administrative, publicațiile foștilor absolvenți etc. Identificarea cursanților este posibilă prin precizarea expresă a orașului și a regiunii de proveniență, în forme ortografice variate: *Media Transsilvaniae*, *Mediensis*, *Mediasch Transsylvanus*, *von*

¹⁹ Câmpeanu, 1999, p. 128, 252–253.

²⁰ La universitățile europene, cu excepția Ungariei, sunt repertoriați 1380 studioși (Szabó-Szőgi, 1998, p. 26), iar în centrele academice ungurești – 135 cursanți (Szabó, 2005, p. 16).

²¹ Franz Gall, *Alma Mater Rudolphina 1365-1965. Die Wiener Universität und ihre Studenten*, Wien, 1965.

²² Friedrich Gatti, *Geschichte der K. und K. Technischen Militär-Akademie*, I: *Geschichte der K.K. Ingenieur- und K.K. Genie-Akademie 1717-1869*, Wien, 1901; Carl von Lützwow, *Geschichte der Kais. Kön. Akademie der Bildenden Künste. Festschrift zur Eröffnung des neuen Akademie-Gebäudes*, Wien, 1877.

²³ *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635-2002*, red. Szőgi László, Budapest, 2003.

²⁴ Szabó-Szőgi, 1998, nr. 89, 570, 736.

²⁵ *Ibidem* (în ordinea prezentării) nr. 3549, 3260, 412, 3543, 4352, 1700, 1719.

Mediasch, von Siebenbürgen aus Mediasch. Rar este indicată apartenența la națiunea săsească (*ex Mediass Saxo Tr.*) sau la „națiunea” universitară germană (*ego Theodorus Megyesi filius Johannis Megyesi Transylvanus descriptus sum in hoc libro matriculorum inclytae nostrae Nazionis Germanicae*)²⁶. În unele cazuri, studioșii declarați medieșeni proveneau din alte localități: Ațel (*Petrus Auner Media*), Băgaciu (*Johann Georg, Christian Bartholomaeus și Lucas Johannes din familia Schuller Media Tr.*), Hoghileag (*Martin Teutsch Mediasch Tr.*), Sighișoara (*Martin Binder Mediasch*) și Șeica Mare (*Jac. Josephus Mangesius aus Mediasch*)²⁷. Despre Johann Georg Schuller, născut la Băgaciu, se cunoaște că și-a dobândit pregătirea preuniversitară la școlile din Mediaș, Târgu-Mureș și Sibiu²⁸.

Câteva familii se remarcă prin faptul că au în rândul lor, pe parcursul mai multor generații, persoane cu studii înalte. Familia Auner a dat pe parcursul secolului XVIII un număr de opt studenți (câte patru în fiecare jumătate), iar în neamul Hahnenheim au existat trei frați: Andreas, Peter și Stephan Andreas (ultimii doi fiind, cel mai probabil, gemeni)²⁹. Familia Schuller oferă un alt exemplu sugestiv: Christian Schuller a studiat la Halle în 1748, fiii săi Lucas Johannes și Christian Bartholomaeus au fost înmatriculați simultan la Jena (15 mai 1764), iar mezinul Johann Georg, născut în 1763, când frații săi se pregăteau de facultate, a ajuns și el cursant la Erlangen și Göttingen când avea 19 ani³⁰. De asemenea, frații Martin și Michael Traugott Josephi au studiat pe rând (1798, 1801) teologia la Tübingen³¹.

Starea socială a studioșilor a fost variată, însă exemplele edificatoare sunt relativ puține. Indiscutabil, toți tinerii erau oameni liberi și proveneau din familii capabile să le plătească sumele necesare studiilor. Se remarcă frații Andreas, Peter și Stephan din familia Hahnenheim care își etalează titlul de „*Freiherr von Siebenbürgen aus Mediasch*”, tatăl lor fiind judele orașului (între 1752–1770)³², dar și Georg Hitsch înscris ca „*Nobilis Tr.*” la universitatea Vieneză³³. Câțiva studenți proveneau din familii de preoți (pastori, predicatori), de militari (general, căpitan, pușcaș), de proprietari³⁴. Ei se recrutează și dintre fii de lucrători: agricultor la Hoghileag sau meșter țesător în Mediaș³⁵. Un caz interesant este al studentului medicinist Paul Meissner: tatăl său bun fusese chirurg, dar murise, în timp ce părintele adoptiv (Johann Wagner) era cleric în Mediaș³⁶.

Vârsta studioșilor este cunoscută pentru jumătate din numărul celor reporiați. Au existat cursanți aflați în perioada copilăriei, precum Franz Prokop von Werlein (10 ani în 1778) și Joseph von Lebzelttern (12 ani la 1794), înscrși în Școala de ingineri militari de la Viena³⁷, dar și studenți de vârstă adultă (24–25 ani)³⁸. Confesiunea majorității tinerilor a fost, neîndoindnic, cea luterană. Mențiunile explicite sunt foarte rare și provin de la universitatea din Pesta, loc unde specializările noi erau accesibile studenților de orice credință³⁹.

Din anexa studiului se poate remarca faptul că au existat situații când tinerii din Mediaș au plecat simultan, câte 2–3 sau 5, spre aceeași universitate. Tovărășia a servit la creșterea siguranței călătoriei, la acomodarea mai ușoară în primele luni de cursuri și la întrajutorare. Totodată, medieșenii și-au făcut studiile alături de ardeleni proveniți dintr-un număr mare de orașe și târguri. Starea materială a condiționat în mod hotărâtor urmarea cursurilor. Doar familiile înstărite își puteau permite cheltuieli însemnate pe o perioadă apreciabilă. La taxele de studiu se adăugau costurile legate de întreținere, procurarea cărților și rechizitelor, tipărirea dizertațiilor de absolvire. În octombrie 1753, Theodorus Megyesi a plătit la înscrierea în facultatea juridică de la Padova suma de 30 de livre (*solvi libras 30*), iar generalul Lebzelttern a dat 300 de florini pentru fiul său Joseph, în contul cheltuielilor pentru pensiuie, la înrolarea în Școala de ingineri militari (30 sept. 1794). Mai avantajat a fost copilul Franz von Werlein (10 ani), ale cărui costuri de întreținere în aceeași școală au fost acoperite de fundația *Griener*⁴⁰. De facilități materiale a beneficiat și Petrus Auner. La Tübingen, pe 23 aprilie 1770, profesorul de jurisprudență Christian Heinrich Hiller a dispus prin testament crearea unei fundații care să acorde stipendii pentru patru ardeleni ce studiau teologia reformată (*Stiftung für Studierende der evangelischen*

²⁶ *Ibidem*, nr. 2420, 2601; E. Veress, 1915, p. 138.

²⁷ *Ibidem*, nr. 147, 3549, 3568, 3572, 4053, 412, 2525.

²⁸ *Ibidem*, nr. 3549.

²⁹ *Ibidem*, nr. 142-149 (Auner), 1502-1504 (Hahnenheim), 3568, 3572 (Schuller).

³⁰ *Ibidem*, nr. 3542, 3549, 3568, 3572.

³¹ *Ibidem*, nr. 1929, 1930.

³² *Ibidem*, nr. 1502-1504. Gräser, 1862, p. 97.

³³ *Ibidem*, nr. 1700.

³⁴ *Ibidem*, nr. 147, 569, 3478, 3549, 3572 (preoți), 2396 (general), 4409 (căpitan), 1929 (armurier/ pușcaș), 3327 (proprietar).

³⁵ *Ibidem*, nr. 4053, 4320.

³⁶ *Ibidem*, nr. 2609.

³⁷ Gatti, 1901, p. 314, 387.

³⁸ Szabó, 2005, nr. 903; Szabó-Szögi, 1998, nr. 2429, 3549 (19 ani); Szabó-Szögi, 1998, nr. 89, 412, 569, 736, 1393, 1502, 2609 (20 ani); 744, 1929, 3327 (21 ani); 144, 570, 1503, 1504, 2525, 2644 (22 ani); 3415 (23 ani); Szabó, 2005, nr. 313 (24 ani, absolvent); Szabó-Szögi, 1998, nr. 185, 563 (25 ani).

³⁹ Szabó, 2005, nr. 313 (St. Czoppelt, luteran) și 903 (M. Kessler, catolic).

⁴⁰ Veress, 1915, p. 138; Gatti, 1901, p. 387, 314.

Theologie aus Siebenbürgen). Petrus Auner a avut șansa să se afle printre primii stipendiști numiți chiar de către profesorul C. H. Hiller⁴¹. Prețul ridicat al studiilor explică de ce puțini studenți s-au încumetat la o peregrinare academică.

Deși Iluminismul era în plină afirmare, cvasi-totalitatea tinerilor au optat pentru o carieră clericală. Acest fapt reiese din matricolele universitare, unde ei apar înscriși ca studenți la teologie (*theologiae studiosus*)⁴², dar și din evoluția post-universitară. Celelalte specializări sunt abia remarcate, dar ele prefigurează deschiderea spre modernitate. A existat un interes pentru medicină (Johann Michael Gierling, Paul Meisner, Daniel Gottlieb Scheint) și Artele frumoase (Johannes Kraeger) studiate doar la Viena, și pentru farmacie (Martinus Kessler, Stephanus Czoppelt) urmată numai la Pesta⁴³. Spre capitala Imperiului s-au îndreptat cei doi viitori ingineri militari și un doritor de studii juridice (Georg Hietsch)⁴⁴. Frecvența efectivă a cursanților poate fi reconstituită doar pentru o treime din numărul lor. Tinerii au studiat între câteva luni și opt ani⁴⁵. O soartă nefericită au avut-o Michael Meyndt și Peter Hahnenheim, ambii înscriși când aveau 22 de ani, decedați în timp ce învățau la Erlangen⁴⁶. Cele mai îndelungate studii le-au făcut Martinus Kessler și Franz Werlein. Primul a plecat din Mediaș la 3 iulie 1783, cu intenția de a studia farmacia, iar după cinci ani a devenit cel dintâi medieșan absolvent al universității din Pesta (18 iunie 1788). În aceeași perioadă, concitadinul Werlein a intrat de copil în Școala de ingineri militari de la Viena – Laimgrube (1 nov. 1778), la sfârșitul studiilor întinse pe opt ani servind drept cadet într-un regiment de infanterie (1 iulie 1786). Pe timpul studiilor, tinerii înmatriculați aveau un statut bine definit în cadrul comunității academice și în orașul care îi găzduiește. Activitățile de învățare, pregătirea examenelor și susținerea dizertațiilor erau coordonate de profesori și rectori care dețineau titlul de doctor⁴⁷.

Absolvirea facultăților și obținerea unor grade academice sunt atestate doar pentru câțiva din tinerii repertoriați. Cei doi elevi militari sunt foarte diferiți sub aspectul carierei și informației documentare. Joseph Lebzeltern (1782–1836) își începe meseria armelor ca stegar într-un regiment de infanterie (1797) și avansează până la gradul de general-maior, având funcția de inspector general al uniformelor (1834)⁴⁸. Cariera lui Franz Werlein rămâne luminată doar la început, când proaspătul absolvent devenise cadet de infanterie. Departate de casă s-a afirmat și Paul Traugott Meissner (1778–1864). După finalizarea cursurilor de medicină la Viena, el lucrează o perioadă ca farmacist la Bad Aussee, Brașov și Sighișoara. Reîntors în orașul natal, se căsătorește, dar pleacă definitiv înapoi la Viena. Aici devine profesor la facultatea de chimie din cadrul noului Institut Politehnic (*K.K. polytechnisches Institut*), desfășurând timp de trei decenii (1816–1845) o bogată activitate⁴⁹. După cum se observă, doar un absolvent a intenționat să profeseze în învățământul superior, fapt ce constituie un regres față de epocile anterioare. Dintre cei reînțorși acasă, 29 își încep cariera ca profesori (lectori)⁵⁰. Cei mai capabili au deținut pentru câțiva ani funcția de rector al gimnaziului medieșan⁵¹. Alți cinci absolvenți au activat în domeniul didactic la Sighișoara (Petrus Auner, Martin Binder, Martin Teutsch)⁵² și Sibiu (Johann Brenner-Lucas, Johann Georg Schuller)⁵³. Cu toate acestea, profesoratul a fost privit ca o activitate temporară. În epocă, s-a menținut ideea că adevărata împlinire a carierei era ocuparea unei demnități ecleziastice de pe cuprinsul Pământului Crăiesc. Se poate remarca faptul că 16 dintre foștii studenți au păstorit într-o singură parohie între 25 și 47 de ani⁵⁴. Calitățile au fost apreciate prin alegerea sau numirea în funcții onorante. Daniel Graeser (1752–1833) a înaintat până la demnitatea de episcop superintendent – cea mai înaltă în Biserica Luterană (1822–1833)⁵⁵. În fruntea decanatelor/capitulurilor s-au aflat Theophil Auner (Copșa Mare și vicar episcopal), Johann Brenner-Lucas (Miercurea), Andreas

⁴¹ Fata, 2006, p. 248. Primele patru stipendii au fost obținute de Petrus Auner din Mediaș, de sighișorenii Jakob Simonis și Andreas Clemens, ultimul „mit einer doppelten Portion”.

⁴² Szabó-Szögi, 1998, nr. 89, 144, 185, 412, 563, 570, 736, 744, 1058, 1929, 2420, 2429, 2525, 2644, 2907, 3327, 3478, 4320.

⁴³ *Ibidem*, nr. 1336, 2609, 3415 (medicină); 2272 (arte); Szabó, 2005, nr. 313, 903 (farmacie).

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 1700 (drept), 2396, 4409; Gatti, 1901, p. 314, 387 (geniu).

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 736, 2601 (1 an); 2525, 3415, 3549, 4352 (2 ani); 412, 563, 1336, 2396, 3543 (3 ani); 569 (4 ani); 4409 (8 ani); Szabó, 2005, nr. 903 (5 ani).

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 1503 și 2644.

⁴⁷ Mokos Gyula, *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen*, Budapeșt, 1890, p. 61-68.

⁴⁸ Szabó-Szögi, 1998, nr. 2396; Gatti, 1901, p. 387; OBL, V, 1970, p. 68.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 2609; OBL, VI, 1974, p. 202-203. Dintre lucrările sale: *Handbuch der allgemeinen und technischen Chemie*, 5 vol., Wien, 1819-1833; *Neues System der Chemie*, 3 vol., Wien, 1835-1838; *Vorträge über Pyrotechnik*, Wien, 1852. În 1822 se recomandă: „Magister der Pharmacie, ordentl. und öffentl. Professor der technischen Chemie am k. k. polytechnischen Institute in Wien, ordentlichem Mitgliede der Gesellschaft zur Beförderung der gesammten Naturwissenschaften in Marburg, und Ehrenmitgliede der pharmaceutischen Gesellschaft zu St. Petersburg”, cf. *Handbuch*, II, foaia de titlu.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 144, 185, 563, 736, 744, 963, 1054, 1058, 1173, 1391, 1393, 1719, 1929, 2294, 2420, 2429, 2479, 2525, 3327, 3367, 3413, 3454, 3478, 3568, 3572, 4305, 4320, 4352, 4562.

⁵¹ 13 din cei 29 lectori (*ibidem*, nr. 144, 185, 736, 963, 1054, 1058, 2429, 2479, 3327, 3367, 3572, 4305, 4562). Lista rectorilor la Schuller, 1896, p. 123.

⁵² Szabó-Szögi, 1998, nr. 147, 412, 4053.

⁵³ *Ibidem*, nr. 569, 3549. În cadrul gimnaziului sibian, Brenner a fost colaborator IV (1760-1761) și III (1762), apoi lector III (1763), iar Schuller a ocupat funcțiile de lector I (1793) și co-rector (1794-1798), cf. AVSL, 1884, p. 484 și 486.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 3572 (25 ani), 145, 3413 (26 ani), 569 (27 ani), 1929, 2420, 3568 (29 ani), 144 (31 ani), 89, 736 (32 ani), 2294, 2525, 4352 (33 ani), 2479, 1391, 3327 (35, 37, 47 ani).

⁵⁵ *Ibidem*, nr. 1393; Trausch, II, 1870, p. 16.

Graeser (Mediaș) și Johann Georg Schuller (Sibiu)⁵⁶. Johann Wagner și-a încheiat cariera ca paroh al Mediașului (1821–1830)⁵⁷. Unii preoți s-au dedicat scrisului, alcătuind lucrări interesante, tipărite sau rămase în manuscris, despre literatură, istoria ecleziastică și politică a sașilor, despre probleme teologice etc. Dintre acești clerici se remarcă Johannes Michael Ballmann (1765–1804)⁵⁸ și Johann Georg Schuller (1763–1830)⁵⁹.

Modelul de afirmare în domeniul administrativ-judiciar este ilustrat de Andreas Hahnenheim (1749–după 1817) care devine, pentru mulți ani, jude al scaunului Sibiu (1788–1789, 1797–1804), notar (1786–1787) și primar al orașului omonim (1789–1790, 1811–1817)⁶⁰. Fratele acestuia, Stephan Andreas, se impune printre notabilitățile locale, fiind ales consilier al scaunului Mediaș⁶¹. Realizări însemnate vin și din partea foștilor studenți mediciști. Daniel Gottlieb Scheint (1772–1835) activează la început în Szolnok, iar din anul 1800 este medicul orașului și scaunului Mediaș⁶². Este singurul absolvent care își etalează titlul academic de doctor (*Doktor der Medizin*). Funcția de medic al Mediașului este ocupată din 1839 de un alt absolvent al universității vieneze, anume Johann Michael Gierling, care desfășoară o activitate rodnică până în 1846–1847⁶³. Specializarea farmaciei este reprezentată de Stephanus Czoppelt (n. 1774). El începe să studieze de tânăr la Sibiu, chiar înainte de a deveni student la Pesta, apoi o profesează și după obținerea diplomei⁶⁴. O meserie aparte, unică în rândul absolvenților acestei perioade, este cea de maestru ebenist. A fost practică de Johannes Kraeger, primul student medieșan la Arte Frumoase (1775)⁶⁵.

Pe ansamblu, perioada este importantă prin schimbările aduse sistemului de învățământ, dar mai ales prin transformările la nivelul conștiințelor și vieții spirituale. Viața culturală a sașilor cunoaște progrese semnificative: apar primul jurnal politic (*Siebenbürgische Zeitung*, 1784) și cea dintâi revistă de știință (*Siebenbürgische Quartalsschrift*, 1790), se crează societăți de lectură, se extind bibliotecile și se constituie bogata colecție a guvernatorului Samuel Brukenthal, de care va beneficia cercetarea științifică viitoare. A existat chiar și intenția înființării unei academii în Transilvania (1762)⁶⁶. În același timp, modelul dinamic de dezvoltare din Occident, manifestat prin industrializare, liberalism, mobilitatea indivizilor și egalitate civică, model promovat inclusiv prin peregrinarea academică, a devenit factorul de disoluție inexorabilă a societății săsești tradiționale, îndeosebi pe parcursul secolului al XIX-lea.

ANEXĂ

LISTA STUDENȚILOR (1750 – 1800)

Nr. crt.	Nume și prenume	Universitatea și specializarea	Perioada	Cariera post-universitară
1	Theodorus Megyesi	Padova	25 oct. 1753	
2	Johann Brenner-Lucas <i>Media Tr.</i>	Jena teologie	16 oct. 1754 – 22 mart. 1758	Profesor (1759-1763), diacon (1763) la Sibiu; pastor și decan la Miercurea Sibiului (1772-1799)
3	Michael Gottfried Brenner	Erlangen teologie	4 mart. 1760	
		Jena	17 oct. 1760	
4	Johann Czolg v. <i>Siebenbürgen aus Mediasch</i>	Erlangen teologie	23 nov. 1761	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Ighișul Nou (1778-1796)
5	Michael Meyndt	Erlangen teologie	31 oct. 1763	Moare în timpul studiilor (apr. 1764)

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 148, 569, 1391, 3549.

⁵⁷ Gräser, 1862, p. 86.

⁵⁸ Trausch, I, p. 47-55. *Statistische Landeskunde Siebenbürgens im Grundrisse* (parte tipărită, Hermannstadt, 1801, parte în mss.); *Geschichte Siebenbürgens von den ältesten Zeiten bis auf Andreas II. mit vielen Beilagen* (mss.).

⁵⁹ *Ibidem*, III, p. 246. *Schulplan für die Gymnasialschulen der Sachsen in Siebenbürgen*, 1823; *Siebenbürgisch-sächsisches Idiotikon*, 1838 (ambele în mss.).

⁶⁰ Franz Zimmermann, *Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamten und Notare in den Jahren 1500 bis 1884*, în AVSL, 1884, p. 554-556.

⁶¹ Szabó-Szögi, nr. 1504.

⁶² *Ibidem*, nr. 3415; Trausch, III, p. 166-167; OBL, X, 1990, p. 70. Este autorul lucrărilor *Die Heilquelle von Borszék, nach eigenen Erfahrungen in Kürze beschrieben von einem prakt. Arzte*, Wien, 1824; *Das Land und Volk der Szeckler in Siebenbürgen, in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht*, Pesta, 1833.

⁶³ *Ibidem*, nr. 1336.

⁶⁴ Szabó, 2005, nr. 313.

⁶⁵ Szabó-Szögi, 1998, nr. 2272.

⁶⁶ Schulordnungen, I, p. 277-281; II, p. XII-XIII.

6	Daniel Georg Duldner <i>Media Tr.</i>	Jena	14 nov. 1763	Profesor și rector (1772-1775) al gimnaziului din Mediaș; predicator și pastor la Bratei (1776-1788)
7	Michael Fleischer <i>Media Tr.</i>	Jena	2 mai 1764	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Nemșa (m. 1792)
8	Lucas Johannes Schüller <i>Media Tr.</i>	Jena	15 mai 1764	Profesor și rector (1775-1778) la Mediaș; pastor la Băgaciu (1778-1803)
9	Christian Bartholomaeus Schüller <i>Tr.</i>			Lector la Mediaș (1770); pastor la Filitelnic (1801)
10	Johann Waechter <i>Tr.</i>	Jena	13 ian. 1767	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Șoala (1781); cleric la Valea Viilor (1783); pastor la Richiș (1810-1814)
		Nürnberg	16 sept. 1768	
11	Petrus Auner <i>Media</i>	Tübingen	20 sept. 1768	Lector la Sighișoara (până în 1774)
12	Johann Georg Auner von <i>Mediasch</i>	Erlangen teologie	23 sept. 1768	Lector și rector (1778) la Mediaș; pastor (1779) și cleric (1783-1810) la Valchid
13	Michael Lieb			Profesor și rector (1781-1783) la Mediaș; cleric la Valchid, apoi la Mușna (1790-1806)
14	Johannes Gottlieb Lupini			Profesor și rector (1779-1781) la Mediaș; pastor la Buzd (1783-1818)
15	Jeremias Olert			
16	Martin Binder	Erlangen teologie	23 sept. 1768	Profesor, co-rector și predicator (1787) la Sighișoara; pastor la Saschiz (1792-1807)
		Tübingen teologie	18 iun. 1771	
17	Petrus Traugott Brecht	Erlangen teologie	25 aug. 1769	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Bazna (1779-1787)
18	Andreas G. Hahnenheim <i>Freiherr von Siebenbürgen aus Mediasch</i>	Erlangen teologie	28 aug. 1769	Jude al scaunului Sibiu (1788-1789, 1797-1804); notar (1786-1787) și primar al Sibiului (1789-1790, 1811-1817)
19	Peter M. Hahnenheim <i>Freiherr von Siebenbürgen aus Mediasch</i>			Decedat în timpul studiilor (nov. 1770)
20	St. Andreas Hahnenheim <i>Freiherr von Siebenbürgen aus Mediasch</i>			Consilier al scaunului Mediaș
21	Andreas Leutschaft ex <i>Mediass Saxo Tr.</i>	Strassbourg teologie	11 dec. 1769	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Moardăș (1787-1816)
22	Michael Hitsch <i>Media Tr.</i>	Wittenberg	11 apr. 1770	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Axente Sever (1784) și Nemșa (1792-1800)
		Leipzig	14 mai 1770	
23	Georg Hietsch <i>Media Tr.</i>	Viena juridic	1772	
		Leipzig	15 apr. 1772	
24	Daniel Graeser <i>Tr.</i>	Jena	21 iun. 1772	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Șaroș/ Târnave (1786); pastor la Biertan și superintendent al Bisericii luterane (1822-1833)
25	Andreas Schlosser			Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Alma (1787-1811)
26	Martinus Fabini <i>Mediens.</i>	Tübingen teologie	6 iul. 1772	Profesor și rector (1783-1784) la Mediaș; pastor la Hașag (1784-1802)
27	Johannes Kraeger	Viena arte plastice	12 oct. 1775	Ebenist
28	Joannes Wagner <i>Media Tr.</i>	Wittenberg	13 dec. 1776	Profesor și rector (1784-1790) la Mediaș;

				pastor la Valchid; paroh la Mediaș (1821-1830)
29	Franz Prokop von Werlein	Viena inginerie militară	1 nov. 1778 – 1786	Cadet într-un regiment de infanterie (1 iul. 1786)
30	Stephanus Andreae <i>Siebenbürgen</i>	Erlangen teologie	17 nov. 1779	Predicator la Mediaș (până la 1792), pastor la Axenter Sever (m. 1824)
		Jena	6 mart. 1780	
31	Georg Czekelius von <i>Siebenbürgen</i>	Erlangen teologie	17 nov. 1779	Profesor și rector (1790-1792) la Mediaș; pastor la Satu Nou (1796-1828)
		Jena	6 mart. 1780	
32	Christian Schuller <i>Media Tr.</i>	Jena	8 mai 1780	
		Leipzig	10 ian. 1783	
33	Martin Teutsch <i>Mediasch Tr.</i>	Neprecizat	ante 1781	Activează ca profesor la Sighișoara (1781); pastor la Jimbor (1782-1792)
34	Jac. Josephus Mangesius <i>aus Mediasch</i>	Erlangen teologie	9 sept. 1781	Lector la Mediaș (1783); predicator la Biertan (1786); pastor la Hașag (1802-1835)
35	Daniel Christian Sander <i>Tr.</i>	Jena	6 oct. 1781	Profesor și rector (1792-1798) la Mediaș; pastor la Ațel (m. 1819)
36	Andreas Scheint			Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Bazna (1808-1834)
37	Johann Richter <i>Tr. Mediasch</i>	Erlangen teologie	27 apr. 1782	Studiază și la Univ. Leipzig
38	Johann Georg Schuller von <i>Mediasch</i>	Erlangen	13 mai 1782	Profesor (1793) și co-rector (1794-1798) la Sibiu; pastor la Csnădie (1797), cleric la Șura Mare (1810) și decanul capitlului din Sibiu (1817-1825); m. 1830
		Göttingen teologie	10 nov. 1783	
39	Martinus Kessler, <i>Medias Transsylvanus</i>	Pesta farmacie	1783 – 18 iun. 1788	
40	Stephan Gottlieb Roth <i>Tr. Mediens</i>	Tübingen teologie	26 nov. 1783	Profesor și rector (1798-1800) la Mediaș; pastor la Nemșa (1800-1803) și Șeica Mică (1803-1847)
41	Johannes Michael Ballmann <i>Mediensis</i>	Tübingen teologie	1790	Profesor și co-rector la Mediaș (m. 1804)
42	Friedrich Krauss <i>Mediens v. Siebenbürgen</i>	Tübingen	5 oct. 1790	Lector la gimnaziul din Mediaș; pastor la Nemșa (1803-1814) și Richiș (1814-1836)
43	Matthias Gottlieb Zoppelt <i>Tr. aus Mediasch</i>	Jena	19 oct. 1790	Profesor și rector (1806-1808) la Mediaș; pastor la Copșa Mare (1808-1821) și cleric la Moșna (1821-1830)
44	Andreas Graeser	Jena	5 iun. 1793	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Alma (1811-1848) și decan al capitlului medieșan (1848)
45	Joseph von Lebzelter	Viena inginerie militară	30 sept. 1794 – oct. 1797	General-maior și inspector general al uniformelor militare (1834)
46	Josephus Schmidt <i>aus Mediasch in Siebenbürgen</i>	Tübingen teologie	21 oct. 1794	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Șoala (1814-1837)
47	Daniel Gottlieb Scheint	Viena chimie, medicină	1795 – 1797	Medic al scaunului Mediaș din 1800 (m. 1835)
48	Mathias Auner <i>Media</i>	Tübingen	1796	Pastor la Dârlos (1806-1811) și Seleușul Mic (1811-1837)
49	Andreas Fabini Traugott <i>aus Mediasch</i>	Tübingen	1796	Profesor și rector (1812-1814) la Mediaș; pastor la Motiș (1821-1822)

50	Martinus Josephi aus Mediasch in Siebenbürgen	Tübingen teologie	9 iun. 1798	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Buzd (1818), paroh la Mușna (1830-1847)
51	Stephanus Czoppelt, Mediasch Transsylvanus	Pesta farmacie	28 iul. 1798	Farmacist la Sibiu
52	Theophil Auner Tr.	Jena	30 sept. 1798	Predicator și pastor (1814) la Nemșa; cleric la Copșa Mare (1822); prim-decan și vicar episcopal (m. 1844)
53	Paul Traugott Meisner	Viena medicină	1798	Farmacist la Pesta; profesor la Institutul Politehnic din Viena (1816-1845)
54	Johann Michael Gierling	Viena medicină	1798 – 1801	Medic al scaunului Mediaș (1839-1847)
55	Paulus Wagner	Tübingen teologie	3 dec. 1799	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Moardăș (1816); cleric la Șaroș/ Târnave (1822-1838)

Bibliografie

- AVSL, 1884 – Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, vol. 19, Hermannstadt/ Sibiu, 1884.
- Brusanowski, 2007 – Paul Lucian Brusanowski, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, Cluj-Napoca, 2007.
- Câmpeanu, 1999 – Remus Câmpeanu, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, 1999.
- Fata, 2006 – Márta Fata, *Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Tübingen. Eine 500 Jahre lange Beziehungs- und Wirkungsgeschichte*, în *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, hrsg. von Márta Fata, Gyula Kurucz und Anton Schindling, Stuttgart, 2006.
- Gatti, 1901 – Friedrich Gatti, *Geschichte der K. und K. Technischen Militär-Akademie*, I: *Geschichte der K.K. Ingenieur- und K.K. Genie-Akademie 1717-1869*, Wien, 1901.
- Gräser, 1862 – Andreas Gräser, *Umriss zur Geschichte der Stadt Mediasch*, Hermannstadt, 1862.
- König, 2001 – Walter König, *Teze privind „revoluția educațională” la sașii ardeleni*, în vol. *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Din publicațiile Asociației de Studii Transilvane Heidelberg*, Sibiu, 2001.
- Leu, Roșu, 2007 – Valeriu Leu, Costa Roșu, *Cartea veche românească din Voivodina*, Novi Sad, 2007.
- OBL – *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815 – 1950*, Wien, 1950 – .
- Schuller, 1896 – Gustav Fr. Schuller, *Geschichte des evangelischen Gymnasiums A.B. in Mediasch*, Hermannstadt, 1896.
- Schulordnungen – Fr. Teutsch, *Die siebenbürgisch-sächsischen Schulordnungen*, I (1543-1778) – II (1782-1883), Berlin, 1888, 1892 (colecția *Monumenta Germaniae Paedagogica*, VI și XIII).
- Szabó-Szögi, 1998 – Szabó Miklós, Szögi László, *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849*, Marosvásárhely/ Tg. Mureș, 1998.
- Szabó, 2005 – Szabó Miklós, *Erdélyiek Magyarországi egyetemeken 1848 előtt*, Marosvásárhely/ Tg. Mureș, 2005.
- Teutsch, 1922 – Friedrich Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, II (1700–1917), Hermannstadt/ Sibiu, 1922.
- Teutsch, 1925 – Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, II, Sibiu, 1925.
- Trausch – Josef Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, I-III, Kronstadt/ Brașov, 1868-1871.
- Veress, 1915 – Endre Veress, *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium*, I. Padova 1264-1864, Kolozsvár-Budapest, 1915.

OFIȚERI VALOROȘI DIN REGIMENTUL 1 GRĂNICERESC ROMÂN DE LA ORLAT

Dr. Alexandru Bucur
Nicolae Conca

Résumé. Des officiers de grande valeur du Régiment I garde de frontière roumain d'Orlat. Créé pendant l'an 1766, le régiment a donné le premier officier roumain seulement en 1733, par la personne de sous-lieutenant Avram Caliani. Après ont commencé apparaître plus d'officiers roumains. En 1800 ils représentaient 13,7% du total des officiers et en 1850 en arriva à 49, 45%. Parmi ceux qui se sont évinciés par une évolution remarquable dans leur carrière, par leur héroïsme prouvé pendant les guerres auxquelles a participé leur régiment, mais aussi pendant les événements révolutionnaires de 1849-1849, on remarque aussi les suivants: Bohaciu Iosif, Brad Ioan, Chicoș Andrei, Chicoș Ștefan, Cloceanu Ludovic, Cutean Ioan Mihai, Drăgoi Dionisie, Igna Ioan, Mărginean Ieremie, Novac Mihai de Hunedoara, Stejar Constantin, Șandruc Matei, Tulbaș Gheorghe et, le dernier, mais aussi le plus précieux, Urs David baron de Margina. On ajoute que des uns de ceux-ci, après la retraite, ont continué l'activité comme des membres de base de l'intellectualité roumaine de la deuxième moitié du XIX-e siècle.

Mots clés: officier, douanier, méritant, guerre, révolution, lutte, avancement, école.

Cuvinte cheie: ofițer, grănicer, Orlat, valoros, război, revoluție, luptă, avansare, școală.

În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a Regimentului 2 de graniță românească, cu sediul la Năsăud, s-a trecut la înființarea Regimentului 1 grăniceresc român. Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoși din starea de iobăgie și scutiți de toate dările, mai puțin de „taxa capului” (capitația), de „taxa marhelor” (vitelor), de un așa-zis impozit comercial și de unul pe clădiri, stabilit în funcție de sursele de venit ale grănicerilor respectivi. Și în această situație, grănicerii urmau să plătească doar 2/3 din valoarea acestora comparativ cu ceilalți locuitori. La data apariției sale, „Erstes Walachisches Siebenbürger Grenz-Infanterie Regimentes”, a primit numărul 16, corespunzător poziției sale în șirul celorlalte regimente grănicerești ale imperiului¹.

Deși „Statutul grăniceresc” prevedea că grănicerii „nu vor fi scoși din patrie și duși în ținuturi îndepărtate decât numai când va cere trebuința”, începând cu anul 1778 au fost prezenți pe mai toate câmpurile de luptă ale Europei, dovedind vitejie și spirit de sacrificiu. Grănicerii regimentului vor primi botezul focului în războiul pentru succesiunea Bavariei, înfruntând pe regele Prusiei (1778). Începând războiul ruso-austro-turc care a adus Principatele sub ocupație străină, grănicerii sunt nevoiți să acționeze în perioada 1788-1791, întărind cordoanele și având mai multe ciocniri cu turcii, nepermițându-le acestora să treacă peste graniță².

Între anii 1793-1815, grănicerii români au participat pe mai multe fronturi, în luptele cu armatele franceze. S-au evidențiat în mod deosebit la înfruntările din 15-17 noiembrie 1796 de la Arcole, fiind admirați de către însuși împăratul Napoleon. Cu ocazia războiului dintre Franța și Austria (1796-1797), s-au alcătuit încă 2 batalioane combinate care au plecat să lupte în Italia, unde s-au acoperit de glorie. Grănicerii români reprezentau o oaste de elită, singura pe ale cărei urme puteau habsburgii să alerge cu încredere pe câmpul de luptă. Ei au reprezentat avangarda oștilor imperiale, fiind regăsiți prin toate ordinele de zi ale armatei austriece, dar și scoși și lăudați în fața întregii armate.

Doi ani mai târziu, grănicerii pleacă din nou să lupte împotriva francezilor. Datorită victoriilor franceze de la Marengo și Hohenlinden, a doua coaliție formată din Anglia, Rusia și Austria este învinsă. Se încheie pacea de la Lunéville (9 februarie 1801), batalioanele române întorcându-se la Orlat parte în 5, ceilalți în 15 iunie 1801. În anul 1805, a treia coaliție declară război lui Napoleon, dar este înfrântă. După înfrângerea Austriei și încheierea păcii de la Pressburg (27 decembrie 1805), batalioanele se întorc în Ardeal, unde ajung la 2 ianuarie 1806, grănicerii înapoiindu-se la sediile companiilor în zilele de 7, 10 și 11 martie.

În anul 1809, când Franța se războia cu Spania, Austria îi declară război celei dintâi sperând să-și ia revanșa, dar este înfrântă la Wagram, în luna iunie. Regimentul 1 grăniceresc a participat cu un batalion format din 6 companii, care a luptat alături de un alt batalion din Regimentul 2 de la Năsăud, la Sandomir, Zamosc și în alte locuri. După pacea de la Schönbrunn (14 octombrie 1809), trupele s-au întors la Orlat în data de 22 noiembrie.

În lupta de la Leipzig, din 16-19 octombrie 1813, trupele franceze sunt învinse. La lupte au luat parte și grănicerii, care trec apoi fluviul Rin, participând la confruntările de la Dresda, Besançon și altele. La data de 3 septembrie 1814, grănicerii se întorc la reședință.

Datorită întoarcerii lui Napoleon în Franța (după abdicarea din aprilie 1814), ia naștere coaliția a șaptea. Regimentul de la Orlat trimite la Piemont un batalion format din 6 companii. După înfrângerea lui Napoleon la Waterloo, batalionul pleacă spre Orlat, unde ajunge la 6 ianuarie 1816 fiind primit cu mare pompă³.

¹ Regimentele vor fi numerotate în ordinea dispunerii lor pe graniță, de aceea Regimentul de la Orlat va purta numărul 1, iar cel de la Năsăud, numărul 2; Barițiu 1885, p. 36; Göllner 1973, p. 127-143.

² C. Göllner 1973, p. 127-143.

³ Micu 1943, p. 14-17.

În data de 15 mai 1848, la Adunarea Națională de la Blaj, se remarcă prezența masivă a grănicerilor de la Orlat. Tot acestor grăniceri le revine meritul eliberării din închisoarea cetății Sibiului, și apoi a adăpostirii principalilor conducători ai Comitetului Național Român - adevărat guvern românesc - care își avea sediul în acest oraș transilvan. Mai mulți membri ai Comitetului erau ascunși în „stațiunile” grănicerești Orlat, Veștem și Racovița, unde se simțeau protejați de surpriza unei arestări din partea autorităților. Poziția antiunionistă a grănicerilor orlățeni se manifestă încă din 26 iunie, când, cei de la Hațeg, au dat jos de pe clădiri steagul unguresc, refuzând să execute ordinele maiorului Riebel, comandantul lor. Printre ofițerii superiori, nepopulari grănicerilor români, se numărau: colonelul Rauber, comandantul regimentului, locotenent-colonelul Trausch, maiorii Arpad Szabó și Riebel, caracterizați ca partizani ai guvernului maghiar.

Cu prilejul Adunării generale a regimentului, în zilele de 10-11 septembrie 1849, la Orlat, au întocmit cunoscuta „Petiție” care a fost înaintată împăratului. În documentul menționat, problematica națională, domină. Problema învățământului este prezentată clar și detaliat. Este pentru prima dată când apare o revendicare de acest fel, într-un program revoluționar, aceasta fiind în deplină concordanță cu evenimentele din acele zile. La cea de a treia adunare de la Blaj, prezența grănicerilor este mai numeroasă, tot lor revenindu-le sarcina de a asigura paza Comitetului Național Român.

Declanșându-se ostilitățile, Regimentul de la Orlat a luat parte efectivă la întreaga campanie din anii 1848-1849, acoperindu-se de glorie în luptele de la Târgu Mureș, Albești, Ocna Sibiului și altele. Datorită victoriilor obținute de trupele generalului Bem, care a ocupat Sibiu la 11 martie 1849, trupele imperiale și cele grănicerești se retrag în Țara Românească prin pasul Turnu Roșu sau spre Brașov. Retragerea grănicerilor, dar mai ales a Comitetului Național, a însemnat înfrângerea Revoluției române din Transilvania. O bună parte din grănicerii refugiați în Țara Românească au avut o soartă crudă, decedând din cauza unei epidemii de holeră. Prin revenirea trupelor rusești în Transilvania (11 iunie 1849), revoluția maghiară va fi înfrântă, prin capitularea de la Șiria⁴.

La fel ca și regimentul grăniceresc român născut, la data înființării sale, corpul ofițeresc al regimentului orlățean a fost compus în exclusivitate din ofițeri de altă origine decât română. În marea lor majoritate, ofițerii regimentului nou înființat au fost austrieci - dar și de alte naționalități - asimilați sau austrofilii, devotați Vienei. Ulterior, ca urmare directă a unor revendicări în acest sens, regimentul a fost încadrat și cu ofițeri români, recrutați din rândul gimnaziștilor de la Blaj, fie prin avansarea **la excepțional** a unor subofițeri deosebit de merituosi, pentru fapte de vitejie dovedită pe câmpurile de luptă sau a absolvenților unor școli militare, în fruntea cărora s-a aflat Institutul de educație militară din Năsăud, înființat la data de 22 noiembrie 1784. Austriecii au fost nevoiți să recunoască vitejia, curajul, dârzenia și inteligența ofițerilor proveniți dintre români, aceștia fiind avansați inițial în funcții mici, apoi în funcții de mare răspundere⁵.

În contextul arătat, dacă în anul 1774 exista în regiment doar un singur ofițer de naționalitate română - sublocotenentul Caliani (Căianu) Avram - reprezentând doar 3,1% din corpul ofițeresc, în anul 1800, procentajul ofițerilor români a crescut la 13,7%, acum fiind citați ca atare: un adjutant, doi stegari, doi sublocotenenți, doi locotenenți majori și un căpitan-locotenent. În anul 1830, ponderea ofițerilor români în regimentul orlățean a crescut la 23,4%, pentru ca în anul 1850, cu un an înaintea desființării sale, dintre cei 91 de ofițeri care formau corpul de comandă al unității, 45 să fie români, (49,45%) după cum urmează: 29 de sublocotenenți, 11 locotenenți-majori, 4 căpitani și un maior. Mulți dintre aceștia - peste 20 - au fost avansați chiar în focul luptelor revoluționare din anii 1848-1849 și mai apoi decorați pentru faptele lor de vitejie, cum a fost cazul locotenenților majori Mânzat Albert, Morar Iosif și a căpitanului clasa 1 David Urs, pentru a aminti aici doar pe aceștia. Tot în vârtoarea acelor ani, unii ofițeri români au căzut pe câmpurile de luptă, cum a fost cazul sublocotenenților Catariga Petru, Păsărar Ioan, Stoica Petru, al locotenentului major Poșa Matei precum și al căpitanului Ițu Anton⁶.

Odată cu desființarea regimentului, în primăvara anului 1851, care mai apoi a fost transformat în Regimentul de linie nr. 46, ofițerii români din rândurile lui au avut destine diferite. Unii dintre ei au fost pensionați și „aplicați” în administrația civilă, devenind mai apoi în marea lor majoritate componenți de nădejde ai „inteligenței” românești transilvănene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. După anul 1863, an în care „Fondul de montură” al fostului regiment orlățean a fost transformat în „Fond scolastic”, mulți dintre aceștia „s-au angajat la gingașa și nemuritoare acțiune” de a conlucra la înflorirea „școlilor grănicerești” susținute din fondul amintit, între anii 1871-1921. Astfel, din „Comitetul administratoriu” al acestui fond au făcut parte în decursul anilor, următorii foști ofițeri grăniceri: locotenenții-majori Paul Străulea, Ioan Florea și George Boieru, căpitani Dionisie Drăgoi, Ion Brad, Mihai Poparadu, Vasile Stanciu, Teodor Stanislav și Constantin Stejar, maiorul Ioan Novac de Hunedoara, ca să nu mai amintim de colonelul David Urs baron de Margina - „decoarea acestui regiment” - care a stat în fruntea comitetului respectiv începând cu anul 1871 și până la sfârșitul vieții sale, în 1897! Mulți dintre foștii ofițeri, cum a fost și căpitanul Matei Șandruc, au stat în fruntea Eforiilor locale ale „școlilor grănicerești” din localitățile lor de baștină, fiind folosiți în calitate de „comisari” (inspectori) ai

⁴ Maior 1998, p. 190, 225, 229, 232, 235; Göllner 1973, p. 147-163; G.A.T. 1882, p. LXVII-LXVIII. Străuțiu 2000, p. 117-122.

⁵ Șotropa, Drăganu 1913, p. 13-20; Göllner 1973, p. 94

⁶ G.A.T. 1890, anexe, p. III, X, XXI, XXVIII-XXIX, 307-308, 342-343, 385, 387 și 388; Barițiu 1874, p. 107; Göllner 1973, p. 173-175; Șotropa 1975, p. 105; E. Străuțiu, *Op cit.*, p. 34.

acestora, precum și în alte funcții „scolastice”, contribuind cu toții, pe măsura posibilităților lor, la buna funcționare a acestora⁷.

În continuare vom enumera, în ordine alfabetică, pe câțiva dintre bravii ofițeri români ai regimentului care s-au remarcat fie prin activitatea desfășurată și funcțiile deținute, fie prin evidențierea în cadrul luptelor purtate de regiment, alături de alte subunități ale imperiului habsburgic.

Brad (lovian) Ioan (Bradt Johann), căpitan clasa 1. Născut la data de 20 octombrie 1817, la Orlat, în regiment apare în 16 februarie 1849 cu gradul de sublocotenent cl. 2, grad pe care îl deține și în anul următor. În tinerețe, a absolvit școala grănicerească de la Orlat, a urmat cursurile gimnaziului de la Blaj, apoi un curs montanistic în localitatea Săcărâmb. Se stabilește la Craiova ca profesor de limba germană.

Revine în Transilvania în anul 1848 și este prezent la Adunarea reprezentanților celor 82 de localități care alcătuiau Regimentul grăniceresc nr. 1, care s-a ținut în 10-11 septembrie 1848, la Orlat, unde este ales – alături de mai mulți viitori grăniceri – secretar. Pentru buna desfășurare a activității de la Orlat, îl ajută pe prefectul Axente Sever să organizeze o primă ceată formată din 200 de luptători, recrutați dintre tinerii satelor din împrejurime.

Însoțindu-l pe Ioan Axente Sever, pleacă împreună cu ceata de luptători spre Blaj în 12 septembrie, pe parcursul drumului alăturându-i-se numeroși voluntari, astfel că, la destinație, ajunge la 14 septembrie, în fruntea a 4000 de feciori înarmați, pentru a participa la a treia adunare națională a românilor. Până la venirea moșilor sub conducerea lui Avram Iancu, se va ocupa de aprovizionarea, dar mai ales de instruirea militară a tinerilor voluntari (aproape 6000) din detașamentele aflate la Blaj, care vor asigura protecția celor adunați aici. Comisarul Vay Miklos va încerca să-i dea o sumă considerabilă pentru a abandona tot ceea ce a început, dar este refuzat demn și cu îndârjire.

În ultimele zile ale Adunării de la Blaj din septembrie, a continuat instruirea tinerilor țărani voluntari, mai ales în mânăuirea lănciilor. Datorită lipsei armelor de foc, se pregătește să plece cu ceata la Sibiu, pentru a le cere de la generalul Puchner, dar renunță, fiind convingși de către generalul austriac Wardener că „o așa mare mulțime de popor ar insufla o nespusă îngrijorare sibiienilor”.

Este numit prefect al legiunii Sibiului, apoi prefect al legiunii Făgărașului (mai precis, al Brașovului, avându-l ca tribun pe Ioan Pușcariu), participând activ la acțiunile revoluționare din 1848-1849. La data de 16 februarie 1849 a fost activat în cadrul regimentului cu gradul de sublocotenent clasa 2, pentru ca, în iunie, să facă parte din batalionul comandat de maiorul Riebel.

După desființarea regimentului, și-a desfășurat activitatea în continuatorul acestuia, nr. 46, fiind avansat în cursul anului 1851 la gradul de subloco-tenent clasa 1 - grad pe care îl va purta până în 1854, după aceea deținându-l pe cel de locotenent-major până în anul 1858. A participat la luptele de la Magenta, unde, în 4 ianuarie 1859, este rănit și luat prizonier. Începând cu anul 1859 și până în 1862, avea gradul de căpitan clasa 2, iar din data de 1 iulie 1862 până la data de 29 iunie 1867 - când a fost pensionat - căpitan clasa 1.

Stabilit mai apoi la Sibiu, până la sfârșitul vieții sale (4 februarie 1890) a activat în cadrul Comitetului administrativ al fondului școlastic grăniceresc⁸.

Caliani Avram⁹ (Kalljani Abraham), căpitan. Recrutat în cadrul regimentului dintre studenții de la Blaj, în anul 1768 îl întâlnim activând ca plutonier în cadrul Companiei a IV-a de la Cugir. S-a evidențiat în ciocnirile cu hoții care acționau în sectorul graniței, împușcând pe unul dintre ei, dar și în patrule prin munții Hunedoarei, împiedicând iobagii din zonă să fugă în Muntenia cu familiile și cu vitele. La data de 13 octombrie 1773 a fost avansat la gradul de sublocotenent, devenind astfel primul ofițer român în regimentul orlățean. Cu acest grad a participat în perioada 5 noiembrie-15 martie 1775 la conscrierea Companiei I-a de la Răcăștia. La inspecția regimentului din 1777, a fost apreciat ca fiind un ofițer „ce e drept naționalist - adică român -, cu toate acestea e foarte activ și curajos”. În perioada 16 martie 1778-1786 avea gradul de locotenent-major. În anul 1781 a executat măsurători cadastrale în „stațiunea” Veștem care aparținea de Compania a VI-a de la Orlat.

Căpitan-locotenent de acum, în războiul turco-austriac din 1788 se evidențiază cu întreaga subunitate. Pentru faptele sale de vitejie, este lăudat de către colonelul Mayersheim.

Considerat, în continuare, drept un militar care își făcea datoria „fără greș”, în 1790 îl întâlnim printre semnatarii memoriului românilor transilvăneni - *Supplex Libellus Valachorum* - din partea „statului milităresc”. În plină ascensiune militară, având gradul de căpitan din anul 1791, el cade în luptă în ziua de 21 august 1793 în regiunea Rinului, la Freckenfeld, într-o încheștare dintre trupele austriece și cele franceze, făcând parte din subunitatea care a stat sub focul artileriei adverse¹⁰.

Chicoș Andrei (Csikos sau Czikos Andreas), maior. Cadet în anul 1830, sublocotenent între anii 1831-1836, locotenent-major în perioada 1837-1843 când are și funcția de adjutant (1842-1843), apoi căpitan-locotenent în anii

⁷ Acestor școli, Al. Bucur le-a dedicat o amplă monografie. Vezi Bucur 2010/2.

⁸ Orlat 1784, f. 87; G.A.T. 1890, anexe, p. XXVIII, XXIX-XXXV, XXXVI-XLII, p. 343, 372, 393, 424, 437, 466.

⁹ Un nepot al său va ajunge la gradul de general maior și va acționa în timpul revoluției din anii 1848-1849 în Transilvania. Vezi G.A.T. 1890, p. 309, 311 și 328.

¹⁰ Barițiu 1884, p. 107; Idem 1874, p. 14 (ca dată a morții este consemnată ziua de 27 august). G.A.T.1890, p. 44 și anexe, p. IV-VI; Moldovan 1940, p. 622.

1844-1845. În 1846 este avansat la gradul de căpitan, grad pe care îl va deține până în anul 1849. Rămâne printre cadrele regimentului orlățean până în 3 iunie 1850 când a fost avansat la gradul de maior și transferat la Regimentul 2 grăniceresc român de la Năsăud.

În revoluția de la 1848-1849, a participat la numeroase acțiuni militare. Astfel, la 6 decembrie 1848, conducea două companii cu un efectiv de 408 soldați, la Hărman (jud. Brașov). În 26 decembrie era comandantul grănicerilor din Brașov, având în subordine 5 companii, cu 9 ofițeri și 850 soldați, cu care ocupa flancul stâng al dispozitivului de luptă. La data de 28 decembrie, a apărat localitățile Hărman cu două companii a 420 soldați și Prejmer (jud. Brașov) cu o companie a 450 soldați. Apoi, la 22 ianuarie 1849, este repartizat ca întărire Diviziei de dragoni a maiorului baron Heydte, fiind comandantul unei companii cu care a acționat în localitatea Stejărișu (jud. Sibiu). În 29 ianuarie este și comandant interimar al Companiei XI din batalionul combinat, fiind întâlnit în localitățile Secuieni și Cristuru Secuiesc (ambele în jud. Harghita). La 9 februarie îl găsim la Brateiu (jud. Sibiu), unde, cu patru companii curăța satul de inamici, alungându-i spre Mediaș. Tot în aceeași zi înaintează spre pozițiile adversarului. În 3 martie, cu soldații din două companii, urmărește inamicul care s-a retras de la Mediaș alungându-l spre Moșna, apoi se întoarce în localitatea Metiș (jud. Sibiu). În următoarea perioadă îl întâlnim la Moșna, Richiș, Laslea, Iacobeni și în alte localități (toate din jud. Sibiu), ducând lupte cu insurgenții.

Pentru activitatea din timpul revoluției din 1848-1849, a fost decorat cu ordinul „Coroana de fier” clasa a III-a și medalia „Crucea serviciului militar”. La data de 30 iunie 1850 a fost avansat la gradul de maior și transferat la Regimentul 2 de graniță de la Năsăud (nr. 17) de unde a fost pensionat la data de 29 mai 1852¹¹.

Chicoș Ștefan (Csikos Stephan), locotenent colonel. Intrat în regiment cu gradul de sublocotenent clasa 1, grad deținut în perioada 1846 - 26 octombrie 1848, între anii 1849 - 1850 era locotenent-major, iar în 1851 era deja căpitan clasa 1.

În perioada revoluționară 1848-1849, a participat la multe confruntări, în principal la cele din zona Mediaș, alături de Chicoș Andrei. În 22 ianuarie 1849, împreună cu compania pe care o comanda, este dat ca întărire Diviziei de dragoni comandată de maiorul baron Heydte, cu care va participa la acțiuni de luptă în zona localității Stejărișu. La data de 8 februarie, împreună cu Compania a VIII - a (al cărei comandant era), a urmărit inamicul prin viile de pe dealurile Mediașului. Apoi, cu jumătate din efectivele companiei, s-a postat pe malul drept al Târnavei, de unde îl va susține în luptă pe sublocotenentul Zimmerman. Datorită luării cu asalt a podului peste Târnavă de către adversar, este nevoit să se retragă pe malul opus (9 februarie), unde găsește un contingent inamic pe care îl învinge.

În 27 februarie, împreună cu prefectul Gheorghe Roman, a atacat un comando inamic la Alma Vii (jud. Sibiu), capturând 13 husari și honvezi, 5 soldați și 12 cai. Ocupă apoi, la 6 martie, dealurile de la Laslea.

Pentru faptele de vitejie, este decorat la 5 august 1849 cu „Crucea serviciului militar”. Îl întâlnim în aceeași lună comandând 220 de soldați la Sibiu, iar în 30 septembrie, 658 soldați la Alba Iulia. La data de 12 noiembrie, al 4-lea batalion din care făcea parte, este desființat, iar soldații se întorc acasă.

Mai apoi, în 16 februarie 1851, cu gradul de căpitan clasa 2, a rămas în rândurile Regimentului nr. 46 până în anul 1868. În 1859 va lupta în Italia. Prin ordinele nr. 5 din 27 iunie și 46 din 27 decembrie 1859 primește „Crucea de cavaler” și încă două decorații, pentru curajul și vitejia dovedite în luptele de la Palestro și Magenta. Este avansat la gradul de maior la data de 13 august 1863.

A participat la bătălia de la Königgrätz, după care a fost avansat la gradul de locotenent colonel, la data de 17 iulie 1866. Pentru scurt timp s-a aflat și la comanda Regimentului nr. 46 (din 27 martie 1868), cu data de 28 octombrie fiind transferat în calitate de comandant al Regimentului de graniță nr. 1 din Banat¹².

Clococean Ludovic (Klokocsan Ludwig), locotenent colonel. A fost frate cu maiorul Clococean Iosif. Între anii 1816-1819 a deținut funcția de stegar în regimentul orlățean. Din anul 1820 dispărea de aci, apărând din nou în 1827, purtând de acum gradul de sublocotenent pe care îl deține până în 1829. În 1830 era locotenent-major, iar în 1834 avea și predicatul „de Also-Venecze”, respectiv „de Veneția de Jos” (actualul județ Brașov), de unde era originar.

Cu anul 1835 dispărea din nou din evidențele regimentului orlățean, apărând în cel năsăudean cu gradul de căpitan-locotenent, la data de 12 octombrie botezându-și un copil la biserica romano-catolică din Năsăud, având ca nași pe Ludovic Lazar și Antonia, născută Balogh. În anul 1848 deținea funcția de comandant militar al cetății Mediașului. A participat la Adunarea Națională de pe Câmpia Libertății de la Blaj din 3/15 mai 1848, făcând parte și din delegația trimisă la Viena pentru a susține doleanțele românilor.

În toamna anului 1848 a fost avansat la gradul de maior. În a doua jumătate a lunii septembrie, era comandant al trupelor imperiale staționate în apropierea Blajului. Aici, primește din partea tinerilor revoluționari, o petiție pe care o predă comisarului Vay, care se găsea la Aiud. A participat la luptele din zona Bradu-Avrig, din 15 martie 1849, după ce în toamna anului anterior participase și la a treia Adunare a românilor de la Blaj.

¹¹ Schematismus 1830, p. 251; G.A.T.1890, p. 330, anexe, p. XXI-XXVI, 315, 321-322, 327, 329, 338-339, 348, 349-353, 360-362, 372, 388-389.

¹² Idem 1884, p. 416, 420, 422, 428 și 432, 460, 467 și 469.

În 1851 avea gradul de locotenent colonel iar ca pensionar, în 1856 trăia încă la Sibiu. O ultimă știre despre acest brav ofițer o avem din 1860 când s-a numărat printre donatorii cu sume de bani pentru ridicarea la Năsăud a unui monument închinat vicarului Ioan Marian, contribuind împreună cu fiul său, Iuliu Clococean – ofițer și el – cu câte un franc¹³.

Cutean Ioan Mihai (Kutyán Johann Michael), locotenent-colonel. Născut la Cugir în anul 1761, a fost încadrat în regiment începând cu 1 februarie 1779, ca soldat grănicer. A făcut apoi studii la Blaj de unde a revenit în regiment. Începând cu anul 1788 precum și în cel următor a îndeplinit funcția de adjutant. Între anii 1788-1790 a participat la luptele împotriva turcilor. În anii care au urmat a deținut următoarele grade: până în anul 1792 sublocotenent, din 1793 dispăre din evidențele regimentului pentru ca în 1796 să reapară cu gradul de locotenent-major, grad deținut până în anul 1798; în anii 1799 și 1800 era căpitan-locotenent, iar începând cu 1801 până în 1813 purta gradul de căpitan.

A participat la acțiunile de luptă împotriva Franței, unde, la 23 octombrie 1794, în apropiere de Koblenz, a fost luat prizonier. În anul următor îl întâlnim luptând din nou împotriva francezilor. Este capturat în una dintre bătălii, fiind nevoit ca în perioada 3-23 octombrie 1795, să-și raționalizeze hrana.

La 1 aprilie 1809, făcea parte din batalionul combinat destinat să participe la luptele împotriva francezilor, fiind luat prizonier la data de 18 mai în luptele din jurul podului de lângă localitatea Sandomir. În același an, la 24 noiembrie, se întoarce din prizonierat.

Îl întâlnim apoi în anul 1813, luptând din nou împotriva francezilor. La data de 9 octombrie 1813, în luptele duse lângă localitatea Mulda, trupele de sub comanda sa iau ca prizonieri un căpitan și 109 soldați. Pentru merite deosebite în luptele de la Besançon cât și pentru faptul că a luat mulți prizonieri dintre francezi, este lăudat de către maiorul Lorentz Petenec, sub comanda căruia se afla. La data de 7 noiembrie 1813 este avansat la gradul de maior și numit comandant în locul lui Petenec.

Datorită meritelor deosebite, a fost numit la 1 august 1819 prim maior al regimentului. Tot pentru merite deosebite în luptele împotriva francezilor, este avansat locotenent-colonel, transferat la Regimentul 2 grăniceresc român de la Năsăud și numit în locul locotenent-colonelului Johann Lang - care a fost pensionat - la data de 10 septembrie 1820. Cu acest grad a rămas în corpul de comandă al acestui regiment până la data de 15 septembrie 1826, când a fost și el pensionat¹⁴.

Drăgoi Dionisie (Dragoy sau Dregoy Dionys), căpitan. S-a născut la Racovița, în 1802, într-o familie de grăniceri. Ca elev eminent al școlii comunale germane din localitate, a fost trimis să-și continue studiile la Școala normală a regimentului din Orlat, la vârsta de 17 ani fiind recrutat deja în rândurile acestei unități.

Între anii 1820-1829 îl întâlnim având gradul de caporal în cadrul Companiei a VII-a de la Racovița, îndeplinind funcția de furier la cancelaria acesteia. În 1830 era deja plutonier, între anii 1834-1835 îndeplinind cu acest grad diverse funcții în cadrul Companiei a X-a de la Mărgineni. În anii 1836 și 1837, apare având funcția de stegar, în ultimul an în cadrul companiei de la Lisa.

La 1 noiembrie 1838 a fost avansat la gradul de sublocotenent, rămânând cu acest grad în cadrul companiei de la Lisa până în 1845. În anul 1846 era deja locotenent-major în cadrul Companiei a VIII-a de la Viștea de Jos. Mai apoi activează în cadrul companiilor a X-a și a VIII-a și în cadrul batalionului din Vaida Recea.

Participant activ la revoluția din 1848, la data de 16 februarie 1849 a fost avansat la gradul de căpitan clasa 2. Cu acest grad a participat la luptele pentru apărarea podului de peste Olt, de la Avrig, în zilele de 14 și 15 martie 1849, prilej cu care a fost acuzat pe nedrept - după cum s-a dovedit ulterior - de „atitudine șovăielnică în fața inamicului”.

În luna iunie avea gradul de căpitan și se afla în cadrul batalionului comandat de maiorul Riebel. În august 1849 îl întâlnim în fruntea a 269 de grăniceri în Făgăraș. Pensionat la data de 1 mai 1850, s-a retras în satul natal, unde a și decedat la 9 aprilie 1879. După pensionare s-a dedicat luptei pentru apărarea drepturilor foștilor grăniceri, aceștia alegându-l la data de 10 aprilie 1863 ca reprezentant al Companiei a VII-a la Conferința de constituire a Comitetului administrator al fondului școlar, ținută la Sibiu în zilele de 22-24 aprilie 1863, care l-a ales chiar președinte al acestui for.

A participat mai apoi la redactarea „Normativului” și a „Regulamentului afacerilor interne” ale Comitetului administrator, documente care alături de cunoscutele „Statute”, au stat la baza nu numai a organizării „Școlilor grănițerești” dar și la „guvernarea” întregii lor activități pe parcursul existenței acestora. În calitate de președinte al Eforiei școlare a școlii din Racovița, căpitanul Dionisie Drăgoi a depus eforturi susținute pentru progresul continuu al „Școlilor de reuniune” care i-au fost atât de dragi, efort apreciat ca atare în nenumărate rânduri nu numai de către baronul David Urs de Mărgineni, președintele Comitetului administrator, ci și de către directorul suprem al acestora, cunoscutul pedagog transilvănean de la sfârșitul secolului al XIX-lea, năsăudeanul Vasile Petri¹⁵.

Igna Ioan (Igna Juan), procuror militar. Fără a i se indica gradul, el a îndeplinit inițial funcția de capelan greco-unit între anii 1788-1789, apoi pe aceea de procuror militar al regimentului între 1790-1791¹⁶. A fost primul preot militar de origine română din cadrul regimentului orlățean, și, totodată, singurul ofițer român care a avut două funcții atât de diferite.

Mărginean (Irimie) Ieremia (Marginian Jeremias), căpitan. Originar din Veștem, între anii 1841-1847 a funcționat ca plutonier la Compania a IX-a de la Lisa. În anul 1847 a fost avansat la gradul de sublocotenent clasa 2 iar

¹³ Foaițe 1860, p. 230; G.A.T. 1890, anexe, p. XVI-XVII, XX, XXI-XXII; Cheresteșiu 1966, p. 470; Maior 1998, p. 259.

¹⁴ G.A.T. 1890, anexe, p. VI-XVII, p. 265, 267, 272, 274, 291. Idem 1882, p. 244.

¹⁵ ANSB 1874 și 1879, doc 347, 879; 552, 597; Lupea 1995, p. 135-139.

¹⁶ Orlat 1784, f. 23-45; G.A.T. 1890, anexe, p. VI-VII.

mai apoi, în 19 octombrie 1848, la cel de sublocotenent clasa 1. La data de 24 octombrie se ocupa de instruirea a 400 de rezerviști. Pentru vitejia dovedită pe câmpul de luptă, la data de 16 februarie 1849 este avansat la excepțional la gradul de locotenent-major. În calitate de comandant al companiei de la Lisa, în anul 1851 a predat școala de aci în administrația civilă. Tot în acest an - la 16 februarie - și cu același grad, a fost transferat la Regimentul de infanterie nr. 19.

Ulterior, în anul 1858, cu gradul de căpitan-locotenent îl găsim desfășurându-și serviciul în biroul militar al Corpului XII Armată din Sibiu. În 1861, fiind căpitan pensionar, a participat la lucrările Conferinței naționale de la Sibiu, iar în 1863 la Conferința reprezentanților foștilor grăniceri din regimentul orlățean despre care s-a mai amintit, fiind ales acolo ca membru al „Comitetului administratoriu” iar în 1871 și casier al acestui for. În această calitate, în anul 1873 a participat la recepționarea clădirilor școlilor nou construite din localitățile Spini, Râu Alb și Cârjiți¹⁷.

Novac Mihai de Hunedoara (Novak sau Noak de Hunyad Michael), maior. Originar din Hațeg, a făcut studii militare la Năsăud, fiind elev eminent și menționat ca atare în „Cartea de aur” a Institutului militar de la Năsăud atât în anul 1828 cât și în 1831.

A participat la Adunarea Națională de pe Câmpia Libertății de la Blaj din 3-5 mai 1848, făcând mai apoi parte din deputăția trimisă la Viena pentru a susține în fața împăratului doleanțele românilor. La Adunarea generală a regimentului din 10-11 septembrie 1848, de la Orlat, a fost însărcinat cu „inspecțiunea asupra lucrărilor”, iar la terminare, ca delegat pentru prezentarea și susținerea petiției înaintată împăratului. Totodată, avea și calitatea de comisar al regimentului.

Însoțind pe revoluționarii români în frunte cu Simion Bărnuțiu și August Treboniu Laurian, a plecat de la Orlat și a participat și la a treia adunare a românilor de la Blaj din luna septembrie 1848.

De menționat că acest brav ofițer a participat activ nu numai la eliberarea din închisoarea Sibiului a membrilor Comitetului Național Român dar și la luptele din anul revoluționar 1849, fiind un colaborator de nădejde al tribunului Axente Sever pe care l-a cunoscut încă de la Adunarea de la Orlat. La locuința sa din Orlat a adăpostit o perioadă de timp pe Simion Bărnuțiu, și, tot aici, s-au pus la punct elementele planului pentru eliberarea lui Laurian și Bălășescu, arestați la data de 18 august, la Sibiu. Dobokay, vameșul de la Turnu Roșu, îi va percheziționa locuința, sperând că va descoperi corespondență din Țara Românească sau acte privind înțelegerile cu sașii, dar, acțiunea acestuia va avea un eșec total. Conduce, împreună cu David Urs, delegația grănicerilor de la Orlat care cere eliberarea arestaților, apoi, în data de 25 august, se deplasează la Orlat împreună cu cei doi conducători, proaspăt eliberați, escortați de un detașament grăniceresc.

La sfârșitul lunii octombrie 1848, îl ajută pe Axente Sever la apărarea Blajului. La data de 16 decembrie, ia cu chitanță, de la breasla tăbăcarilor din Turda, 2000 de opinci necesare îmbunătățirii echipamentului voluntarilor, iar de aici, mășcăluiește spre Huedin, unde va ajunge peste două zile. O perioadă de timp va lupta alături de trupele de grăniceri ale colonelului Urban (comandantul Regimentului 2 grăniceresc român), pentru ca, la începutul lunii ianuarie 1849, să revină în tabăra lui Axente Sever, alături de care va participa la luptele crâncene din perioada 17-19 ianuarie de la Aiud, Uioara și alte localități. Se retrage apoi pentru a apăra podul de la Mănărade, însă fără succes.

La data de 16 februarie, având și funcția de adjutant al regimentului, preia zona de responsabilitate a sublocotenentului Urs. În 19 martie, împreună cu locotenent-major Urs, se îndreaptă spre Brașov, dar, lângă dealurile de la Ghimbav descoperă inamicul care se deplasează în aceeași direcție cu ei, ceea ce îi determină să se întoarcă rapid spre Cristian (jud. Brașov), unde se atașează trupelor conduse de maiorul Heydte.

În evidențele regimentului orlățean apare pentru prima dată în 1844 cu gradul de sublocotenent clasa 1, pe care l-a deținut până la data de 19 octombrie 1848, când a fost avansat la gradul de locotenent-major. Dispare din evidențele regimentului între anii 1851-1854. Între anii 1855-1856 apare în continuatorul regimentului orlățean, cel ce poartă de acum nr. 46, fiind menționat cu gradul de căpitan clasa 2, apoi căpitan clasa 1 (1857-1858), iar în 1859, ultimul în care mai este întâlnit în regiment, fiind avansat la gradul de maior la data de 9 iunie. În 27 decembrie 1859, este transferat la Regimentul 68¹⁸.

Stejar Constantin (Stezar Constantin), căpitan. S-a născut în Jina la data de 16 mai 1814 ca fiu al grănicerului Istrate Stejar și al Anei, născută Avram. După terminarea studiilor elementare în satul natal și a celor „normale” la școala respectivă din Orlat, a continuat cu studii militare la institutul de profil din Năsăud. Aici s-a format și ca învățător, astfel că între anii 1831-1834 îl întâlnim ca director adjunct al Școlii normale din Orlat, iar după acest an, ca învățător în Jina, până în 1838.

Între anii 1838-1839, pe linia aprofundării studiilor sale pedagogice, a fost trimis de regiment cu stipendiu, și a urmat cursuri de specialitate în Laibach (azi Liubliana, capitala Sloveniei) precum și la Viena, de unde s-a întors ca un dascăl bine format, predând din nou la școala din Jina.

La data de 30 aprilie 1848 a participat la Adunarea de la Blaj, pentru ca în zilele de 3-5 mai să participe la Adunarea Națională de la Blaj, iar în 10-11 septembrie în același an, la adunarea Regimentului 1 grăniceresc român de la Orlat, fiind unul dintre semnatarii petiției grănicerilor români prin care aceștia au cerut Curții de la Viena drepturi pentru

¹⁷ ANSB 1873 doc. 387; G.A.T. 1892, p. 308; Bucur 2010/1, p. 234; Idem 2010/2, p. 42.

¹⁸ G.A.T. 1890, p. 308, 343, 367, 433, 426, anexe p. XXVI-XXVIII, XXXVI; Maior 1998, p. 192-194, 231, 261.

tot românul, folosirea limbii proprii în școli și instituții, deplină egalitate politică. A fost de față și la a treia Adunare a românilor de la Blaj din 2/14-16/28 septembrie 1848, după care, în calitate de emisar al Comitetului Național Român de la Sibiu, a fost trimis împreună cu avocatul Ioan Mărgineanu să contacteze Comitetul Național Român din Timișoara, în legătură cu evenimentele revoluționare care se precipitau, unde a făcut o impresie bună interlocutorilor.

În luna februarie a anului 1849, sub presiunea evenimentelor care se desfășurau în Transilvania, Constantin Stejar a fost înrolat în regimentul orlățean și avansat la gradul de sublocotenent clasa 2. Din însărcinarea Comitetului Național Român din Sibiu, s-a ocupat de organizarea militară și înarmarea românilor din Prefectura Sibiului, participând mai apoi la luptele din munții Apuseni, unde s-a retras datorită urmăririi sale de către unguri.

În anul 1850 a deținut funcția de supraveghetor al școlilor regimentului din cadrul Companiei a IV-a de la Cugir, după desființarea regimentului rămânând în rândurile celui care purta de acum nr. 46. La data desființării regimentului avea gradul de sublocotenent clasa 1, grad purtat până în 1853. Între anii 1854-1858 avea gradul de locotenent-major, iar între 1859-1861 pe cel de căpitan clasa 1, grad cu care a și fost pensionat la data de 1 martie 1861, doi ani mai târziu fiind menționat din nou ca învățător la Jina. Pentru modul cum s-a comportat în acțiunile de luptă, a fost decorat de mai multe ori, printre decorații numărându-se „Medalia de război”, „Crucea serviciului militar” și „Sigma memoriae”.

„Civil” de acum și stabilit în Sibiu, Constantin Stejar s-a integrat plener în viața social-culturală a acestui oraș, desfășurând o activitate laborioasă, atât ca „om de încredere” în „Comisia regulatorie”, cât și la Conferința de la Sibiu din ianuarie 1861, în cadrul căreia fruntașii românilor transilvăneni au precizat poziția națiunii române față de noua organizare constituțională a țării.

Odată cu transformarea „Fondului de montură” în „Fond scolastic” pentru susținerea „Școlilor grănițerești”, Conferința din anul 1863 l-a ales președinte al „Comitetului administratoriu”, în care a rămas până în 1871 când a fost înlocuit cu colonelul pensionar David Urs de Mărgineni, el rămânând vicepreședinte al acestuia până la 10 ianuarie 1872.

Constantin Stejar a revenit la conducerea „Comitetului”, după decesul lui David Urs din anul 1897, unde a rămas până în anul 1902, când „din cauza bătrânețelor” și-a prezentat demisia. Mulțumindu-i călduros pentru activitatea depusă, Adunarea generală a reprezentanților foștilor grăniceri, ținută la Sibiu, în zilele de 19-20 februarie 1902, l-a ales în funcția de președinte de onoare al comitetului respectiv, funcție pe care o va păstra până la sfârșitul vieții sale.

Între anii 1865-1883 a fost casier al „Asociațiunii”, asesor al Consistoriului Arhiepiscopiei între 1870-1888 precum și inspector la Institutul teologic din Sibiu, între anii 1864-1870. S-a stins din viață în ziua de 17/30 octombrie 1909, în Jina (unde s-a retras din toamna anului 1907), la venerabila vârstă de 95 de ani, fiind înmormântat în curtea vechii biserici ortodoxe din satul său natal¹⁹, lângă el dormindu-și somnul de veci și fiul său adoptiv, Vlad Stejar.

Șăndruc Matei (Schöndruk Matei), căpitan. Provenit dintr-o familie de vechi boieri din Țara Făgărașului, respectiv din localitatea Mărgineni, acest vrednic ofițer al regimentului orlățean și veteran al Revoluției din 1848-1849, mai apare în documentele consultate și sub numele de Șendruc și Șăndrucu.

Potrivit acestora, rezultă că în anul 1833 el era fruntaș în cadrul Companiei a X-a de la Mărgineni, iar mai apoi „vicecaporal” și caporal, în anul 1844 având gradul de plutonier și desfășurându-și activitatea la Compania de la Ohaba.

Ca ofițer a luat parte la acțiunea de eliberare a membrilor Comitetului Național Român arestați la Sibiu, în luna august 1848, el deținând funcția de comandant al grănicerilor veștemeni. În data de 22 august 1848, în localitatea Veștem, se întâlnesc să țină sfat, sublocotenentul Novac, preotul din Orlat (Nicolae Erdeli), sublocotenentul Șăndruc, preotul din Veștem (Antoni Veștemean) și primarul locului. De aici se deplasează la Racovița, unde se întâlnesc cu sublocotenentul Urs și cu preotul și hotărăsc să țină adunări care să meargă până la violență. La data de 19 octombrie 1848 a fost avansat de la gradul de sublocotenent clasa 2 la cel de sublocotenent clasa 1.

A luptat alături de lăncierii lui Avram Iancu, în toamna aceluiași an, la Cricău, fiind unul dintre comandanții detașamentului de aci, alături de viceprefectul Blasiu și de tribunul Bucur - preot de Galda - raportând prima victorie asupra honvezilor. Tot de la Cricău îi trimite o scrisoare lui Avram Iancu, aflat la Zlatna, în care cerea ajutor împotriva ungarilor ce se pregăteau să atace din nou. La 9 decembrie 1848 comanda o companie cu care a venit în sprijinul feldmareșalului Gedeon, la Racoșul de Sus (jud. Brașov).

Mai apoi, sub conducerea lui Axente Sever, participă la luptele din luna decembrie 1848 și cele din ianuarie 1849, din jurul Blajului. În luna martie se găsea cu trupa în fața inamicului, la Alba Iulia, alături de Verindean și Raț. Prezența lui este semnalată și la luptele din zona Brașovului, precum și în „lagărul” de rezerviști de la Șercaia.

În anul 1850 este avansat la gradul de locotenent-major, cu acest grad fiind transferat, la 16 februarie 1851, la Regimentul de graniță nr. 14. În calitate de adjunct al comandantului cetății Alba Iulia, în toamna anului 1852 l-a însoțit pe Avram Iancu (asigurându-i și paza) de aci, unde era întemnițat în urma arestării sale de la Câmpeni, ca instigator al moșilor (în ziua de 17 august 1852), la Sibiu, unde „Craiul munților” va găsi adăpost în casa lui Ilie Măcelariu, fruntaș politic sibian.

¹⁹ G.A.T. 1890, anexe, p. XXIX-XXXVII, p. 343, 436 ; E. Roșca, 1911, p. 131, 132; Păcurariu 1987, p. 70 și 93; Bucur, Lupea 2002, p. 67-72; Bucur 2010/2, p. 185-187.

După anul 1871, pensionar fiind, a fost președintele Eforiei școlare al școlii grănicerești din Ohaba din 1874 până în anul 1877, când și-a prezentat demisia. Cu acest prilej, forul conducător al Școlilor grănicerești din Sibiu i-a mulțumit pentru activitatea depusă pe tărâmul școlastic, rugându-l ca și pe viitor să conlucreze în această direcție. După o informație incompletă, el a decedat în satul natal la data de 25 februarie 1891²⁰.

Tulbaș Mihai (Tulbasch Michael), maior. Originar din localitatea Veștem. A participat, cu gradul de plutonier, la luptele duse împotriva Franței, astfel, la 27 noiembrie 1805, fiind prizonier, evadează și se întoarce la subunitate, iar la data de 20 mai 1809, în luptele de la Zamosc, este capturat din nou și dus sub escortă spre interiorul teritoriului rusesc.

În perioada anilor 1829-1832 a fost comandantul Companiei a VII-a de la Racovița, a celei de a IX-a de la Lisa, a X-a de la Mărgineni, și a XII-a de la Țânțari. A fost primul ofițer român care a comandat compania de la Racovița. În această calitate, îl întâlnim și ca donator pentru procurarea unui clopot pentru biserica veche a Racoviței²¹. Între anii 1839-1840 a deținut și funcția de comandant al Batalionului de la Vaida Recea.

A participat la Adunarea Națională de la Blaj din 1848, făcând parte și din deputăția trimisă la curtea de la Viena.

Se pare că în timpul evenimentelor revoluționare din anii 1848-1849 a fost reactivat, ținând cont de faptul că în 13 februarie 1849 este menționat în calitate de comandant al cetății Făgărașului, discutând cu maiorul Szabo pentru a întări siguranța cetății.

Ca ofițer, a avut următoarele funcții și grade: stegar, între anii 1810-1813; sublocotenent, între 1814-1821; locotenent-major, în perioada 1822-1829; căpitan-locotenent, între 1830-1831; căpitan, din anul 1832 până în 1838; maior din 19 noiembrie 1838 până la data de 1 iunie 1841, când a fost pensionat²².

Urs David Baron de Margina (Ursz de Margina Freiherr David), colonel. Considerat pe drept cuvânt „mândria Regimentului I grăniceresc român de la Orlat”, „viteaz în războiu” dar și „erou pe câmpul înaintării culturale a neamului său”, David Urs s-a născut la data de 1 aprilie 1816 în localitatea Mărgineni din preajma Făgărașului, într-o familie de grăniceri.

A făcut studii la „Școala centrală grănicerească” a Companiei a X-a din satul natal, unde a fost mereu premiant. Apoi, în anul 1833, a fost trimis la studii militare la Năsăud, dovedindu-se un elev eminent, ca și alți colegi de-ai săi trimiși acolo de către Regimentul de la Orlat. În anul 1834, la data de 1 iulie, la vârsta de 18 ani, este încorporat în regimentul orlățean cu gradul de soldat. În 16 ianuarie 1835 este avansat fruntaș, la 1 mai, caporal, iar la 16 iulie în același an, plutonier.

Până la data de 1 martie 1841 când a fost avansat la gradul de sublocotenent, a făcut serviciu în cadrul Companiei a IX-a de la Lisa, ca furier, precum și în cadrul comandamentului batalionului de la Vaida Recea. În anul 1846 ajunge să dețină funcția de adjunct al comandantului Companiei a VII-a de la Racovița, căpitanul Philipovich, în care calitate botează pe copiii unor grăniceri localnici.

Ca tânăr ofițer român și ca fiu al unei națiuni oprimate, David Urs a participat activ la luptele revoluționare din anii 1848-1849, militând cu vorba dar și cu sabia pentru transpunerea în viață a idealurilor de libertate, egalitate și fraternitate înscrise pe flamurile pașoptiștilor. În acest context a participat în fruntea a 172 de grăniceri racoviceni la Adunarea de la Blaj din 3/5 mai 1848, făcând parte mai apoi și din delegația trimisă la Viena (condusă de episcopul Andrei Șaguna), pentru a prezenta împăratului Ferdinand I de Habsburg „cererea națiunii române”. Începând cu data de 16 august 1848, va purta gradul de sublocotenent clasa 1.

La data de 18 august 1848, el l-a ascuns pe vicepreședintele Comitetului Național Român - Simion Bărnuțiu - în locuința sa din Racovița, după ce acesta scăpase de arestarea care îi fusese plănuită la Sibiu. În 25 august 1848 a participând și el la eliberarea celorlalți membri ai Comitetului Național Român (August Treboniu Laurean și Nicolae Bălășescu), arestați și întemnițați de către autoritățile sibiene, împreună cu sublocotenentul Mihai Novac, preoții Nicolae Erdeli (din Orlat), Petru Brad, Antoniu Veștemean (din Veștem), Ioan Moldovan (din Racovița) și învățătorii Iovian Brad, Ioan Axente Sever, însoțiți de mii de țărani din satele învecinate Sibiului, mai ales din cele grănicerești.

În fruntea grănicerilor racoviceni, David Urs a participat și la adunarea de protest a regimentului orlățean, din zilele de 10-11 septembrie 1848, fiind chiar președintele acesteia, semnând în această calitate, alături de sublocotenentul Mihai Novac, preoții Ioan Moldovan, Antoniu Veștemean, învățătorii Ioan Banciu și Constantin Stejar, „Petițiunea Regimentului întâiu de graniță român către monarhul”. De asemenea, a fost prezent și la a treia adunare a românilor de la Blaj, din septembrie 1848, de unde s-a întors la Sibiu „cu vreo 1600 de feciori puși la dispoziție de Avram Iancu, din lașările sale”.

La data de 3 octombrie 1848 a fost avansat la gradul de locotenent-major. În 24 octombrie a plecat cu 1258 de rezerviști de la Făgăraș, a trecut prin Gănești (jud. Mureș), iar la data de 4 noiembrie a ajuns la Ungheni (jud. Mureș) unde s-a atașat brigăzii condusă de generalul-maior Caliani. În lunile următoare participă direct la luptele purtate

²⁰ Mărgineni 1863, f. 179; G.A.T. 1890, anexe, p. XXVIII și p. 317, 393; Dragomir 1968, p. 321; Bucur 2010/1, p. 294.

²¹ ACL, *Conspectul clopotelor bisericilor greco-catolice din Racovița, conscrise la data de 31 august 1915*. Clopotul cel mare, care valora 3.000 de coroane și avea o greutate de 168 kg., pe lângă un basorelief ce reprezenta icoana Sfintei Treimi, mai avea două inscripții. A doua era: „Acest clopot s-a vărsat prin osârdia D-lui căpitan Mihail Tulbaș și a parohului Ioan Fleischer, pentru biserica din Racovița, (cu) hramul Sfintei Treimi, vărsat prin Heinrich Eberhard, în Pesta, 1832.” Clopotul a fost rechiziționat de austro-ungari, care, la începutul lunii august 1916, l-au aruncat pe fereastra turnului bisericii, spărgându-l.

²² G.A.T. 1890, anexe, p. XIII-XXV și p. 299, 300; Bucur 2010/1, p. 300-301.

împotriva regimentelor grănicerești secuiești, care au trecut de partea revoluționarilor maghiari ai lui Kosuth, lupte duse în zona localităților Târgu Mureș, Leordeni (5 noiembrie), Ormeniș (5 decembrie), și Hăghig (22 decembrie).

În anul 1849 participă la noi ciocniri cu secuii în localitățile Simeria²³ (23 iulie), Cașinul Nou (31 iulie) și Bixad (1 august).

Sfârșitul revoluției îi aduce decorarea cu „Crucea pentru merite militare” iar mai apoi cu Ordinul rus „Sfânta Ana”, clasa a III-a, cu panglică. Totodată, este avansat la gradul de căpitan clasa 2, la 30 august 1849, la excepțional. În localitatea Petrid, asistă la dezarmarea trupelor de lăncieri români ai prefectului Simion Balint.

La data de 19 noiembrie 1850 a fost transferat la Regimentul de infanterie nr. 34, din Kasschau (actualul oraș Kosice din Slovacia), în care a rămas până în anul 1858. În 24 ianuarie 1851 este avansat din nou, purtând de acum gradul de căpitan clasa 1. În 5 mai 1859, la vârsta de numai 43 de ani, David Urs este avansat la gradul de maior și numit comandant de batalion în cadrul Regimentului de infanterie nr. 52, cu garnizoana în Fünfkirchen (actualul Pécs din Ungaria), cu care, mai apoi, a luat parte la războiul austro-italo-francez din acel an. Spiritul organizatoric, deprinderile tactice, inteligența și curajul acestui brav ofițer au fost puse în valoare la apărarea orașului Medole (în noaptea de 23 spre 24 iunie 1859), unde, comandând două batalioane, timp de peste 4 ore a ținut piept unui inamic de 4-5 ori mai numeros. Pentru vitejia dovedită în luptele de la Medole și Solferino, a fost decorat cu Ordinul „Coroana de fier” clasa a III-a, precum și cu cea mai înaltă decorație de război austriacă - „Crucea de cavaler al Ordinului militar Maria Tereza”, înmănată la data de 17 octombrie 1859 de către împăratul Franz Iosif I. Un an mai târziu, la data de 8 ianuarie 1860, primește titlul nobiliar de baron, „onoare rar întâlnită la persoane de altă origine și cu atât mai puțin la cei de origine română”.

În continuarea activității sale militare, la data de 1 februarie 1860, maiorul David Urs de Margina a fost transferat la Regimentul de infanterie nr. 64 din Deva, regiment format în cea mai mare parte din români, avansat la gradul de locotenent-colonel (20 noiembrie 1861) și numit comandantul acestuia, în data de 16 iunie 1863. În același an, la data de 29 octombrie, a fost avansat la gradul de colonel, la excepțional. În anul 1864 este semnalat în garnizoanele din Verona și Mantua. Presa vremii scria că va fi avansat la gradul de general, dar nu a fost așa! La data de 18 decembrie 1864, colonelul David Urs, „mândrie a corpului ofițeresc austriac”, a fost silit să se pensioneze pentru „cauze cari numai spre cinstea lui de român ar servi”. Principala acuză care i s-a adus, a fost că „prin avansarea unor ofițeri români protejează și întărește neamul românesc în regiment în așa grad, că dacă lucrările ar merge tot așa de aici înainte, regimentul, cu timpul, ar deveni un regiment curat daco-roman”.

În anul 1866, începând războiul dintre Prusia și aliații sa Italia împotriva Austriei, David Urs a cerut să fie reactivat, cerere care i s-a aprobat. Astfel, începând cu data de 20 aprilie din acel an, el a devenit comandant al insulei-fortăreață Lissa, situată în Marea Adriatică, unde a dat dovadă de o vitejie ieșită din comun, ceea ce i-a adus binemeritul titlu de „eroul de la Lissa”. Prin apărarea înverșunată din zona insulei Lissa, flota italiană a fost blocată, dând posibilitatea celei austriece (comandată de contra-amiralul Tegetthof) să se deplaseze la locul bătăliei, să treacă la atac și să obțină o strălucită victorie navală. Comunicatele italiene recunosc eroismul, vitejia și iscusința apărătorilor de pe insula Lissa. În urma bătăliilor duse, dar mai ales pentru rezultatele deosebite obținute în luptă, acest destoinic român este decorat cu Ordinul „Coroana de fier”, clasa a II-a.

Se pare că pentru scurt timp a revenit la comanda Regimentului nr. 64 de la Deva, cu data de 1 februarie 1867 fiind din nou pensionat, datorită intrigilor maghiare. Un an mai târziu îl întâlnim la Viena, „fără post”, de aceeași „recunoștință” bucurându-se și între anii 1869-1870, de data aceasta în Sibiu. În această perioadă a primit din partea guvernului român invitația de a trece munții în vederea organizării armatei române, dar, solicitând permisiunea împăratului, nu i se da voie și este pus sub urmărire polițienească.

După cum remarca unul dintre biografi săi, „Urs nu era omul care să poată vieții în nelucrare”. Odată stabilit la Sibiu, el și-a dedicat tot restul vieții pentru ridicarea culturală a neamului său, operă profund patriotică, concretizată mai ales prin înființarea, organizarea și conducerea cu deosebită competență și exigență a „Școlilor grănicerești” (școli particulare), modele înaintea tuturor școlilor din aceea vreme, pe care le aveau românii pe „terenul instrucției populare”.

În ziua de 28 februarie 1870, David Urs a convocat reprezentanții comunelor grănicerești aparținătoare fostului Regiment 1 grăniceresc român, la Orlat, unde s-a votat un statut pentru recuperarea „Fondului de montură”, administrarea și utilizarea banilor acestui fond (341927 florini și 89 de cruceri) în folosul școlilor românești din comunele respective. La data de 8 mai 1871 a fost ales președinte al Comitetului administratoriu al fondului școlastic din care s-au susținut școlile, alegere întărită de către Ministerul cultelor și instrucției publice maghiar prin scrisoarea nr. 13719/23 iunie 1871.

David Urs, conștient de importanța ridicării nivelului cultural al românilor, s-a ocupat în mod direct de construirea de edificii școlare corespunzătoare, de dotarea lor cu cele necesare desfășurării unui proces de învățământ cât mai eficient, de încadrarea acestora cu dascăli stăpâni pe meseria lor. Tot David Urs a introdus în școli disciplina strictă, și, pentru a verifica menținerea acesteia a făcut inspecții dese, iar la examenele de sfârșit de an, dar mai ales la cele de absolvire, lua parte.

Decretul împărătesc din 15 septembrie 1895, prin care „Școlile grănicerești” au fost transformate în „Școli comunale” (cu limba de predare majoritar maghiară), i-a umplut sufletul de amărăciune, grăbindu-i sfârșitul...

La scurt timp după actul samavolnic, falnicul oștean de odinioară s-a îmbolnăvit „mai mult de supărare” - după cum just a remarcat un publicist de mai târziu, ultimul act semnat în calitate de președinte al școlilor care i-au fost atât de

²³ Localitate dispărută, acum un cartier al orașului Sfântu Gheorghe.

dragi, purtând data de 31 iulie 1897. La 9 august 1897, presimțindu-și sfârșitul, predă cheile casei de bani în mâinile vicepreședintelui Comitetului.

S-a stins din viață la Sibiu, în ziua de 10 septembrie 1897, în vârstă de 81 de ani, fiind înmormântat lângă „Biserica dintre brazi” din Orașul de jos, în micul cimitir care adăpostește „un veac de istorie a culturii ardelenesti”, alături de personalități de vază ale românilor transilvăneni: George Barițiu (1812-1893), Iosif Sterca Șuluțiu (1827-1911), Alexandru Papiu Ilarian (1828-1877), Ioan Rațiu (1828-1902), Alexandru Vaida Voievod (1878-1950) și alții. A fost însoțit pe ultimul drum de către mii de români din Țara Făgărașului, Almașului și Hațegului. Prohodirea i-a fost făcută de un impresionant sobor de preoți în frunte cu mitropolitul Blajului, dr. Victor Mihaly, iar marele învățat canonic, Augustin Bunea, a ținut un frumos discurs. În crucea de la căpătâi se găsește încastrată o ghiulea care a căzut la doi pași de David Urs, în lupta de la Lissa²⁴, dar care nu a explodat, salvându-i viața.

Concluzii:

- cu toate că numărul ofițerilor români din regiment era destul de redus, prin verticalitate, dârzenie, dăruire, loialitate, vitejie, aceștia și-au câștigat locul cuvenit, fiind admirați și lăudați de cei cu care au venit în contact;
- în momentele cheie din istoria Transilvaniei acelor vremuri, ofițerii români nu au uitat de frații lor, expuși pericolelor, umiliți și oprimați, ci și-au expus părerile și au acționat pentru apărarea numelui;
- au contribuit, în limitele posibile din acea perioadă, la evoluția culturală a zonelor din care proveneau sau a celor unde își desfășurau activitatea;
- mulți dintre ofițeri, după desființarea regimentului, au acționat ferm pentru dezvoltarea școlilor grănicerești, atât de necesare pentru educația românilor.

1. Constantin Stejar

2. David Urs de Margina

Bibliografie

- ANSB 1873, 1874, 1879 - Arhivele Naționale, Direcția Județeană Sibiu, *Fondul Școli grănicerești, anii 1873, 1874, 1879*
- Barițiu 1874 - G. Barițiu, *Istoria regimentului alu II romanescu granitiaru transilvanu*, Brasiovu, 1874
- Barițiu 1885, G. Barițiu, *Materialu pentru istoria Regimentului I grănițiaru din Transilvania*, în „Transilvania”, XVI, nr. 3-4/1885, p. 34-37
- Bucur 2010/1 - Al. Bucur, *Veștem. Antroponimie și zoonimie*, Sibiu, 2010
- Bucur 2010/2 - Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Sibiu, 2010
- Bucur, Lupea 2002 - *Ofițerii români din Regimentul 1 grăniceresc român de la Orlat*, Sibiu, 2002

²⁴ Schematismus 1868, p. 151; G.A.T. 1890, p. 308; Șuluțiu 1897, p. 13; Păcățianu 1904, p. 419; Lazăr 1917, p. 11; Idem 1923, p. 508; Iorga 1977, p. 53; Bucur, Lupea 2002, p. 81-93; Părean, Părean 2010, 7-74; Bucur 2010/2, p. 187-193.

- Cheresteșiu 1966 - V. Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966
- Codrea 1933 - G. Codrea, *Istoricul învățământului popular din Țara Făgărașului*, Făgăraș, 1933
- Dragomir 1968 - S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1968, p. 321
- Foaie 1860 - „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 30/1860, p. 229-232
- G.A.T. 1882 - G. A. Treuenfest, *Geschichte des k.u.k. Infanterie-Regimentes nr. 50, 1762 bis 1850 zweites Siebenbürger Romanen-Grenz-Infanterie-Regiment nr. 17*, Wien, 1882
- G.A.T. 1890 - G. A. Treuenfest, *Geschichte des k.u.k. Infanterie-Regimentes nr. 46, 1762 bis 1850 erstes Siebenbürger Romanen-Grenz-Infanterie-Regiment nr. 16*, Wien, 1890
- Göllner 1973 - C. Göllner, *Regimentele grănicerești din Transilvania. 1764-1851*, București, 1973
- Iorga 1977 - N. Iorga, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, I, București, 1977
- Lazăr 1917 - V. Lazăr, *Baronul David Urs de Margina*, București, 1917
- Lupea 1995 - C. Lupea, *Racovița. Monografia unei străvechi așezări sibiene*, Sibiu, 1995
- Mărgineni 1863 - Arhivele Naționale, Direcția Județeană Brașov, *Fondul Starea civilă, Mărgineni*, cota 550, *Protocolul morților 1863-1892*
- Maior 1998 - L. Maior, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, București, 1998
- Moldovan 1940 - R. Moldovan, *Momente din trecutul comunei grănițerești Veștem. Date privitoare la parohie*, în „Cultura creștină”, XX, nr.7-8/1940, Blaj, p. 417-431
- Orlat 1784 - Arhivele Naționale, Direcția Județeană Sibiu, *Fondul Starea civilă, Orlat, Protocolul botezaților, cununaților și morților 1784-1825*
- Păcățianu 1904 - T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, I, Sibiu, 1904
- Păcurariu 1987 - M. Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Sibiu, 1987
- Popea 1889 - N. Popea, *Memorialul Arhiepiscopului și Metropolitului Andreiu- baron de Șaguna sau luptele național – politice ale românilor, 1846-1873*, tomul I, Sibiu, 1889
- Prodan 1984 - D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984
- Roșca 1911 - E. Roșca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic Andreian*, Sibiu, 1911
- Schematismus 1830 - „*Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes*”, Wien, 1830
- Schematismus 1868 - *Militär-Schematismus für 1868*, Wien
- Șotropa 1975 – V. Șotropa, *Districul grăniceresc năsăudean*, Cluj-Napoca, 1975
- Șotropa, Drăganu 1913 – V. Șotropa și N. Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913
- Șuluțiu 1897 - I. Sterca Șuluțiu, *Biografia lui Avram Iancu*, Sibiu, 1897

CANONICUL ANTONIU VEȘTEMEAN (1818-1900), PREOT ȘI PATRIOT

Dr. Alexandru Bucur
Nicolae Conca

Zusammenfassung: *Der Kanoniker Antoniu Vestemean (geb. 1818, gest.1900), Geistliche und Patriot. Antoniu Vestemean wurde im Dorf Veștem geboren. Sein beruflicher Aufstieg begann mit dem theologischen Studium im Sibiu, Cluj und Blaj, danach bekam er die Priesterweihe für das Amt im Heimatdorf, Veștem, zwischen 1844-1851; später diente er als griechisch-katholischer Erstpriester (Dekan) des Kreises Sibiu (1852-1862) und letztendlich war er als Kanoniker in Blasendorf tätig. Als Kirchenbeamter in Blasendorf diente er in folgenden Stellen: Kanoniker der Metropole, Professor für Theologie, Rektor des theologischen Seminariums, Direktor des Lyzeums in Blasendorf, Präsident mehrerer Kommissionen der Metropole. Während der '48 Revolution spielte er eine aktive Rolle sowohl im Grenzgebiet Veștem – Racovița – Orlat, als auch in den Städten Sibiu und Blasendorf durch die Führung der rumänischen Bevölkerung und Priestertum, durch die Befreiung der Rumänischen Nationalausschussmitglieder und durch die Veranstaltung der Volksversammlungen in Orlat und Blasendorf. Er ist in Sibiu gestorben und wurde in seinem Heimatdorf begraben.*

Cuvinte cheie: *Veștemean, preot, Veștem, Sibiu, canonic, Blaj, revoluție, Orlat, rector, profesor.*

Schlüsselwörter: *Veștemean, Geistliche, Vestem, Sibiu, Kanoniker, Blasendorf, Revolution, Orlat, Rektor, Professor.*

Între personalitățile care fac cinste localității de origine, Veștem (județul Sibiu), un loc de seamă îl ocupă și Antoniu Veștemean. Prin activitatea sa pe tărâm religios, cultural și politic și-a adus o contribuție importantă la afirmarea națiunii române și la emanciparea acesteia, la sfârșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea și cea de-a doua jumătate a aceluiași secol. Activând alături de personalități marcante ale vremii (George Barițiu, Simion Bărnuțiu, Alexandru Sterca Șuluțiu, Andrei Șaguna, Timotei Cipariu, David Baron Urs de Margina, Ilie Măcelariu, Iacob Bologa, Petru Vasici, Ioan Pinciu, Ioan Pușcariu, Axente Sever, Matei Nicola, Ioan Rațiu, Visarion Roman, Dimitrie Moldovan, Gheoghe Domșa, Spiridon Feti, Iosif Hodoș, Ioan Alexi, Alexandru Bohățel ș.a.), a contribuit, după posibilitățile sale, la atingerea unor țeluri pentru care națiunea română se lupta de mai mult timp. Greutățile cu care s-a confruntat în lupta și activitatea sa, ne determină să îi scoatem în evidență calitățile pentru a fi cunoscute și copiate de noile generații.

Familia. Provenea dintr-o familie atestată documentar, pe meleagurile veștemene, în anul 1708, primul reprezentant fiind **Ioan**, care a participat la acțiunile trupelor curute din zona Sibiului¹. Din cadrul respectivei familii s-au remarcat și următorii:

- grănicerul **Ion**, participant la războaiele antinapoleoniene, căzut eroic pe câmpul de onoare, departe de meleagurile natale²;

- grănicerii **Andrei** și **Iosif** (unchii lui Antoniu) care, în anul 1817, au construit prima moară acționată de forța apei pe pârâul „Tocile” din localitatea de baștină³.

Părinții lui Antoniu Veștemean:

- tatăl: **Iacob (Iacovu)**⁴, grănicer, născut în anul 1774, decedat (în același an cu nora sa) la data de 10/22 noiembrie 1852, în vârstă de 78 de ani; înmormântat în 12/24 noiembrie 1852 (**Planșa 1 A**)⁵;

- mama: **Maria (Mariutia)**, născută Mărginean⁶, în anul 1785, decedată la 09/21 aprilie 1871 și înmormântată în 11/23 aprilie 1871 (în vârstă de 86 ani, **Planșa 1 B**), supraviețuind încă 11 ani după moartea soțului⁷.

La data de 14 ianuarie 1818 se naștea Antoniu, care va copilări în localitatea natală unde va urma cursurile Școlii grănicerești din localitate⁸. Casa în care și-a petrecut copilăria era situată pe locul unde este astăzi Căminul Cultural din Veștem, în apropierea casei parohiale (loc unde și-a dus viața între anii 1844-1851)⁹. Apoi își continuă perfecționarea prin studii gimnaziale de cinci ani urmate la Sibiu, la Gimnaziul romano-catolic, după absolvirea acestuia plecând la Cluj, unde urmează cursurile de filozofie, dar și un semestru la drept. În anul 1841 va fi primit la Seminarul clerical de la Blaj. Aici studiază temeinic teologia, absolvind în anul 1844, an în care va fi și hirotonit preot și numit administrator parohial în iubitul sat natal, Veștem¹⁰, urmându-i decedatului paroh Lupu Cosma (Lup Cozma)¹¹.

¹ Göllner, Abrudan 1983, p. 155; Bucur 2010/1, p. 310-312.

² Moldovan 1941, p. 83.

³ Idem, 1940, p. 623.

⁴ Veștem 1, f. 88; Bucur 2010/1, p. 311; Togan 2010, p. 119, specifică, în mod eronat, prenumele tatălui, Ioan nu Iacob.

⁵ Veștem 1, f. 88.

⁶ Altă familie atestată documentar în anul 1708. Vezi Bucur 2010/1, p. 233-238.

⁷ Veștem 2, f. 131.

⁸ Atestată documentar din 1773. Vezi Bucur 2010/2, p. 30 și 262.

⁹ Euhologhion 1815, p. 85-86. Însemnare datorată preotului Ioan Papiu.

¹⁰ Șematism 1900, p. 77; Togan 2010, p. 119.;

¹¹ Șematism 1842, p. 37; Șematism 1900, p. 77; Moldovan 1940, p. 427-428; Bucur 2010/1, p. 229.

A fost căsătorit cu Elisabeta (Elisaveta, 1826-06.01.1852) nepoata prepozitului Simion Crainic¹² (de Also-Oroszi, 1777-1855, și acesta foarte implicat în acțiunea îndreptată împotriva lui Lemenyi). Despre soția preotului Veștemean, Timotei Cipariu îi scria lui George Barițiu, în 8/20 decembrie 1844: „...altă noutate ce face răs public este adevărata veste că nepoata lui Crainic, cununată duminică înainte de Rusalii, la 6 luni au puiat pe la 8 noiembrie la Veștem, unde-i măritată preteasă după un cleric de cei țipați...”¹³. Antoniu Veștemean a avut trei copii, rămași – la o vârstă fragedă - orfani de mamă: Amalia, Ana și Valeriu. Soția i-a decedat în data 06/18 ianuarie 1852, în vârstă de 26 ani, fiind înmormântată în 09/21 ianuarie 1852, la Veștem (**Planșa 1 D**)¹⁴.

La peste șapte ani de căsătorie, Veștemean rămâne văduv și este nevoit să-și crească cei trei prunci, probabil, doar cu ajutorul mamei sale. Este neândoielnic faptul că acest bărbat hotărât a iubit-o enorm pe soția sa, deoarece nu s-a mai căsătorit niciodată, rămânând să-și îndrepte dragostea doar spre iubiții săi urmași.

Aproape toți copiii lui Antoniu Veștemean au păstrat legătura cu satul natal. Destinul lor a fost următorul:

- Amalia s-a căsătorit cu preotul Valer Pop din Alămor, fiul lor - Cornel - devenind director al Intreprinderilor comunale din Petroșani¹⁵;

- Ana Veștemean a devenit soția preotului Gheorghe Crișan, la decesul ei lăsând o Fundație canonică, la Blaj, în valoare de 10.000 lei. Spicuim din Testamentul său: „...Să se plătească, ca legate, 10.000 lei, pentru celebrarea de liturghii în comuna Veștem, în memoria decedaților: Antoniu Veștemean, Elisaveta Veștemean născ. Crainic și pentru mine, mai departe pentru: Amalia măr. Pop Valer n. Veștemean, Maria Veștemean buna mea și mătușa Carolina Cașolțan și pentru soțul meu preot Gheorghe Crișan”. Bani au fost trimiși de la Blaj la Veștem utilizându-se pentru construirea caselor parohiale¹⁶;

- Valeriu Veștemean, despre care avem extrem de puține informații¹⁷.

Preot la Veștem (1844-1852). Ajuns paroh în Veștem, va moșteni o biserică începută dar neterminată, așa cum s-a consemnat după vizita canonică a protopopului Maniu, din 2 decembrie 1844: „besereca cea din nou făcută încă nu-i de tot gata, numai păreții, ferestrele și coperișul, alta nemica. Altmintrele faină făcută; nește neacurații s-au băgat în samă spre îndreptare”¹⁸. Este imperios necesar să specificăm faptul că, în anul 1845 era abonat la „Curierul de ambele sexe”¹⁹ și „Macrobotice”²⁰, ceea ce demonstrează că era avid de cunoștințe noi, din mai multe domenii. Reușește să finalizeze construcția bisericii (**Planșa 2 A**, imagine actuală²¹) și, tragem noi concluzia, să înceapă pictura catapetesmei în 1851, care va fi definitivată în anul următor. Pictura a fost realizată de Ioan Budai (Zugravul) și fiul său, George din Sibiu²². Va acționa și pentru dotarea bisericii cu scaune, fiind sprijinit de primarul localității, George Milea, între 1845-1846. Din studiul puținelor documente existente, concluzionăm că Veștemean era bun prieten cu primarul Veștemului, cel din urmă dovedindu-se un sprijinitor și un colaborator de nădejde al preotului. Împreună cu primarul va desfășura și acțiuni de atragere a populației altor sate din jurul Sibiului spre scopurile românilor participanți la mișcările revoluționare din anii 1848-1849 (a se vedea mai jos, la Patriotul).

În anul 1850 va înainta un răspuns la un chestionar trimis de protopopul Sibiului, Vasile Kertész (1845-1861), în care va consemna numărul de suflete pe care le păstorea, dar și averea canonică: „1315 suflete; canonică porție de sămănătură e deplin; fânaț de 5-6 cară de fân; însă toată această canonică porție, parte mai mare fiind loc slab, socotindu-se cheltuiala pe lucrarea pusă, nici un venit n-aduce; școală și dascăl actu nu este. Școala s-a aprins prin

¹² Protopop unit în Alba Iulia, canonic și prepozit la Blaj, a organizat protestul împotriva proiectului de lege din 1842 de introducere a limbii maghiare în toate sferele vieții publice; demis în 1846 din ordinul episcopului Lemenyi; Puchner îl numește vicar provizoriu, în noiembrie 1848. A testat sume de bani pentru învățătorii și preoții greco-catolici.; Pascu și colab. 1978, p. 314.

¹³ Idem, p. 203, 204

¹⁴ Veștem 1, f. 85; Veștem 1935/1.

¹⁵ Veștem 1942.

¹⁶ Veștem 1935/1, 2, 3.

¹⁷ Familia 1884, p. 144.

¹⁸ Togan 2010, p. 96-97.

¹⁹ Supliment (apărut în anul 1837) al periodicului *Curierul românesc* (primul ziar din Țara Românească, apărut la București în 1829, întemeiat de Ion Eliade-Rădulescu, 1802-1872), Vezi:

- http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu;

- <http://www.scribd.com/doc/9604774/86/Literatura-%C5%9Fi-presa>;

- <http://www.slideshare.net/Last1left/file-din-inceputurile-presei-romanesti-%C5%9Fi-presa>.

²⁰ Traducerea lucrării lui Cristoph W. Hufeland *Macrobotica sau maestria de a lungi viața*, aparuta la Brasov, in două volume în 1844-1845, realizată de Pavel Vasici-Ungureanu (1806-1881). Vezi:

- http://ro.wikipedia.org/wiki/Pavel_Vasici-Ungureanu;

- http://www.welcometoromania.ro/Brasov/Brasov_Prima_Scoala_Romaneasca_r.htm;

- http://romanian-philosophy.ro/ro/index.php?title=Pavel_Vasici_%28Ungureanu%29&redirect=no.

Pascu și colab. 1974, p. 41, 45, 47; Riga, Riga 2007, p. 4 și 9.

²¹ Fotografiile au fost realizate de autor.

²² Conform inscripției de pe icoana Mântuitorului de la iconostasul bisericii veștemene: „Cu ajutorul lui Dumnezeu s-au zugrăvit acest fruntariu și icoanele, de Ioan Zugravu' cu fiul său Georgie Budai din Sibiu în anu 1852”.

v...²³ și alta nu s-a făcut; biserica n-are o dotație; în lipsele sale se ajută din lada satului²⁴. Din cele arătate rezultă clar greutățile cu care se confrunta preotul în parohia de la Veștem, aproape de sfârșitul perioadei de păstorire în satul natal.

Preot și protopop la Sibiu (1852-1862). La data de 11 decembrie 1851, prin decizia Blajului nr. 278, Veștemean este numit administrator interimar cu locuință stabilă, în Sibiu. În 5/17 ianuarie își va începe păstoria acolo (la Biserica Dintre Brazi, **Planșa 2 B**, imagine actuală) și, deși numit doar administrator interimar, va rămâne pe post mai bine de un deceniu. Fiind vădov și mai având și trei copii, va îndura – la fel ca și înaintașii săi – destule neajunsuri în parohia săracă. Cititorul poate trage concluziile de rigoare din specificarea următoarelor: capitalul disponibil al bisericii era de doar 237,48 florini. Cu toate că în anul 1852, biserica din Sibiu primește de la împărat suma de 625 florini (ca despăgubire pentru pierderile suferite în anul 1849) suma nu ajungea decât pentru reparații diverse la edificiile parohiale. Casa parohială era veche, o alta nouă nereușind a se construi din cauza lipsei fondurilor necesare. În mai multe perioade din activitatea de la Sibiu nu s-a reușit a se încadra cantor la biserică, tot din cauza lipsei banilor, și nici curator bisericesc.

Cu toate greutățile întâmpinate, Veștemean va lupta stăruitor pentru dotarea parohiei, începând cu anul 1854, lupta sa devenind celebră, la un moment dat, dar va rămâne moștenire urmașului său, Ioan V. Rusu (1862-1901). Totodată, pentru a-și îmbunătăți starea materială, Antoniu Veștemean va fi numit catihet și învățător extraordinar pentru limba română, la Gimnaziul catolic de stat din Sibiu, în anul școlar 1854/5, semestrul II. La început era plătit cu 132 florini anual pentru ca în anul 1858 să i se majoreze salariul la 200 florini. În acest post va activa până la sfârșitul anului școlar 1861/2. Anteriorul protopop, Kertész, a funcționat până în septembrie 1861, decedând la 19 octombrie 1862. Postul rămânând vacant, a fost administrat de preotul Andrei Băilă din Șura Mare. Prin decizia nr. 636 din 24 septembrie 1861 lui Veștemean i se încredințează și administrarea protopopiatului Sibiului pe care o va realiza până în septembrie 1862. Va lăsa un capital de 485,36 florini²⁵.

În perioada de activitate, desfășurată la „Biserica Dintre Brazi”, a reușit să-și atragă enoriași dintre foștii ofițeri români (mai ales din Regimentului 1 român de graniță, de la Orlat), care au donat sume de bani (dar și obiecte) pentru a ajuta la întreținerea lăcașului de cult, lipsit de mijloacele necesare pentru o activitate și dezvoltare normală. Dintre aceștia, enumerăm pe următorii căpitani: Runcan Daniel, Aron Ioan de Bistra, Păsăraru Ioan și Poplăcean Ioan. Primul dintre ei a donat și o lădiță din lemn în care erau păstrate vasele sacre ale bisericii²⁶.

Canonic la Blaj (1862-1891). În anul 1862 Blajul avea disponibile trei posturi de canonic de fundație regească ale capitolului catedral. Alături de Nicolae Maniu și Simion Füleș și candida și Veștemean pentru unul dintre posturi. Sprijinit masiv de consilierii din Guvern (Paul Dunca și Iacob Bologa) și, mai ales, de baronul Ladislau Vasile Popp, va fi numit – cu prealabilă hotărâre a monarhului din 26 mai 1862 - canonic în capitolul mitropolitan al Albei Iulia și Făgărașului. În același an, începând cu luna septembrie, își va ocupa noul post. Aici va colabora cu Grigore Mihali, Ioan Fekete Negruțiu și Ilie Vlăsa Țicudi²⁷.

La Blaj va funcționa succesiv și în calitate de profesor de teologie morală (numit în 1865), rector de seminar și secretar mitropolitan (ambele din 1867), director gimnazial și membru sau președinte în diverse comisii arhiepiscopale. În anul 1882, la data de 3 septembrie, are loc la Blaj la biserică o solemnitate (liturghie solemnă și cântarea rugăciunii „Împărate ceresc”) pentru începutul anului școlar 1882/1883. Printre cei prezenți (figuri grave și impunătoare) era și Antoniu Veștemean care avea o „statură marțială”²⁸.

Ultima parte a vieții, Sibiu (1891-1900). În anul 1891 se va retrage „din motive sinistre, privat”, la Sibiu. A decedat în orașul de pe Cibin, în 23 iulie 1900 ora 10.00, după lungi și grele suferințe, în vârstă de peste 83 de ani și 56 de preoție (**Planșa 2 E**), în locuința sa de pe strada Hundsrücken (azi Centumvirilor)²⁹, nr. 13 (**Planșa 2 D**). În 25 iulie la ora 10.00 sicriul cu corpul defunctului a fost ridicat din locația sibiană fiind așezat într-un car mortuar care s-a deplasat la Veștem, pentru a fi înmormântat alături de părinți, soție și rude (**Planșa 2 F**). A fost însoțit de încă trei trăsuri, în care erau membri familiei, preoți, reprezentanți capitulari, plenipotențiați ai mitropolitului greco-catolic ș.a. Cortegiul a ajuns la Veștem la ora 12.00, fiind întâmpinat de o mulțime de consăteni, în frunte cu preotul Ioan Papiu. La ora 12.30 sicriul a

²³ Considerăm că în lucrarea Togan 2010, p. 117, s-a strecurat o greșeală, înainte de spațiul punctat fiind litera r (revoluție) nu v. Pentru înțelegerea problemei școlii, aducem completările de rigoare: în 1849, după cucerirea Sibiului de către armata condusă de generalul Bem, s-a trecut la lupte pe aliniamente succesive împotriva grănicerilor români care, au fost nevoiți să se retragă – parte prin Pasul Turnu Roșu, parte prin Pasul Bran, în Țara Românească. Cu această ocazie Veștemul a fost bombardat și incendiat, în 13 martie 1849, rămânând în picioare doar biserica și patru case (una fiind cea parohială). Din acel motiv Veștemul a rămas fără documente de arhivă, atât pentru școală, biserică cât și pentru primărie. Vezi: Moldovan 1940, p. 429; Bucur 2010/1, p. 19.

²⁴ Veștem 1923; Bucur 2010/2, p. 262-263; Togan 2010, p. 117.

²⁵ Șematism 1900, p. 77- 78; Togan 2010, p. 118-124.

²⁶ Bucur, Lupea 2002, p. 21, 59-60; Togan 2010, p. 127.

²⁷ Pascu și colab. 1976, p. 36.

²⁸ Șematism 1876, p. 8, 14 și 15; Șematism 1880, p. 7, 12 și 13; Șematism 1900, p. 78; Șematism 1906, p. 10; Șematism 1911, p. 10; Radu 1937, p. 330; Togan 2010, p. 124.

²⁹ Cunoscută și sub numele de „Spinarea Căinelui”.

fost depus în biserica din Veștem. Ceremonialul care a urmat a fost desfășurat de canonicii Victor Smigelschi³⁰ și Alexandru Uilăcan, cu asistența protopopului greco-catolic al Sibiului - Ioan V. Rusu - și a parohului din Sibiu, Nicolae Togan. Biserica era neîncăpătoare, printre participanți numărându-se și domnul Bardossz cu fiul, Alexandru Bunea – secretarul comunal, funcționarii de la calea ferată ș.a. Nicolae Togan și directorul școlii din localitate, Teodor Stoia, au expus bogata activitate a decedatului³¹.

Patriotul. A făcut parte din frontul antilemenian, alături de: Simion Bărnăuțiu, Ioan Marian – de la Năsăud, Nicolae Maniu, Teofil Alpini – din Cut, Nicolae Erdeli – din Orlat ș.a. La data de 10 mai 1845 protopopii răzvrățiți se vor plânge împăratului, acestora alăturându-li-se noi parohi, printre ei numărându-se și Antoniu³².

Încă de la începutul declanșării revoluției din 1848-1849 s-a dedicat cu toată ființa mișcării românești. Astfel, a participat – alături de consătenii săi – la adunările de la Blaj. Apoi, a activat alături de grăniceri la stabilirea modalităților de acțiune ale acestora și ale populației. A colaborat pentru eliberarea membrilor Comitetului Național Român, arestați la Sibiu. În acest sens, alături de sublocotenentul Șăndruc Matei (comandantul „stațiunii” Veștem), la data de 22 august 1848 s-au adunat la Veștem: sublocotenentul Novac Mihai (comandantul „stațiunii” Orlat), preotul Nicolae Erdeli (Orlat) și primarul Veștemului George Milea, stabilind să țină adunări pentru atragerea populației la acțiunea de eliberare a lui August Treboniu Laurian și Nifon Bălășescu. Un document contemporan – raportul spionului stăpânirii, Dobokay³³ (vameș la Turnu Roșu) - îl descrie pe Veștemean ca fiind „cel mai nebun dintre preoții uniți” care a determinat pe mulți alți preoți și români să acționeze de partea lor și s-a deplasat, împreună cu primarul Veștemului la Rășinari, amenințând pe primarul de acolo că, dacă nu va hotărî să acționeze în comun vor da foc Rășinariului. Acțiunea lui Veștemean, în Mărginime, a reușit, ținând seamă că în trupele antrenate și comandate de tribunul Axente Sever existau numeroși bărbați din zonă.

La Adunarea Generală a Regimentului de la Orlat, din 10-11 septembrie 1848, a fost ales ca membru – alături de David Urs, Mihai Novac, Ioan Moldovan, Ioan Banciu și Constantin Stejar, semnând „Petițiunea Regimentului întâiu de graniță român către monarhul”. Pentru atitudinea și eforturile sale din anii 1848-1849 a fost decorat de către monarh cu Crucea de argint cu coroană pentru merite³⁴.

A avut relații foarte bune de colaborare cu protopopul greco-catolic al Sibiului, Maniu Nicolae dar și cu George Barițiu, căruia îi dădea anumite informații și îi ducea cărți de la Blaj, trimise de Timotei Cipariu, în anul 1858³⁵.

În anul 1860, la 10 mai, un număr de 176 de români, iubitori de neam și cultură, au înaintat o petiție (Petiția de la Blaj, actul de solicitare a înființării viitoarei ASTRA) principelui Lichtenstein – guvernatorul Transilvaniei – prin care solicitau constituirea unei reuniuni pentru dezvoltarea culturii și literaturii poporului român din Transilvania. În fruntea lor se aflau: Alexandru Sterca-Șuluțiu și Andrei Șaguna iar printre semnatari figura și canonicul Veștemean. Primul Comitet Național Român al perioadei pașoptiste a fost constituit la Sibiu (în conferința din 1/13-4/16.01.1861), prezenți fiind 100 de delegați, dintre care 50 greco-catolici. În componența acestuia, printre reprezentanții de seamă ai elitei intelectuale transilvănene (Alexandru Sterca-Șuluțiu, Andrei Șaguna, Ilie Măcelariu, Pavel Vasici, Ioan Pușcariu, Axente Sever ș.a.), aleși ca membri s-a numărat și Antonie Veștemean³⁶.

A participat la Conferința Națională de la Sibiu (13-16.01.1861), unde a fost ales în comisia permanentă alături de: Alexandru Sterca Șuluțiu, Andrei Șaguna, Ioan Alduleanu, Iacob Bologa, Petru Vasici, Ioan Pinciu, George Bariț, Ioan Pușcariu, Axente Sever, Matei Nicola, Ioan Rațiu, Dimitrie Moldovan, Gheoghe Domșa, Spiridon Feti, Iosif Hodoș, Ioan Alexi, Alexandru Bohățel și Alexandru Lazăr. La adunarea de inaugurare a Astra, a fost ales (în 11/23.03.1861) ca secretar II. A participat și la Conferința restrânsă din 15 iunie 1872 de la Alba Iulia, alături de Ioan Rațiu (Onu), Dimitrie Moldovan, Ilie Măcelariu, Ioan Axente Sever, Matei Nicola, nefiind de acord cu o conferință generală în 27 iunie, la Alba Iulia, la care – totuși - va lua parte. S-a implicat și în politică, unde îl găsim, alături de românii din partidul condus de Ilie Măcelariu, în partida pasiviștilor. A colaborat și cu Barițiu, pe care îl cunoscuse în perioada de păstorie la Veștem. În anul 1878, A. Mărgineanu – directorul Imprimeriei Statului Român îl ruga pe Barițiu să înmâneze canonicului Veștemean o carte, „Distrucțiunea sfintei cetăți Ierusalimul”³⁷.

³⁰ (1856-1918), profesor și canonic la Blaj, a fost fratele lui Octavian Szmigelski, renumitul pictor în frescă, cel care a realist și pictura Categralei Mitropoliei Sibiu. Șematism 1911, p. 10.

³¹ Euhologhion 1815; Tribuna 135, p. 538; Tribuna 139, p. 554; Șematism 1900, p. 78; Șematism 1911, p. 10; Togan 2010, p. 124.

³² Pascu și colab.1978, p. 240.

³³ Peronajul care a arestat, la Sibiu în 18 august 1848 pe doi membri ai Comitetului Național Român: August Treboniu Laurian și Nicolae (Nifon) Bălășescu, eliberați ulterior de grănicerii români, în 25 august.

³⁴ Șuluțiu 1897, p. 13; Păcățeanu 1904, p. 419; Șematism 1900, p. ; Bucur, Lupea 2002, p. 52, 76-77 și 82; Părean, Părean 2010, p. 22-23, 111-116.

³⁵ Pascu și colab.1976, p. 35, 36, 37, 39, 41, 136, 159, 194; Idem 1978, p. 326; Suciu, 2000, p. 299-317.

³⁶ Popovici 2010, p. 216

³⁷ Protocol 1861, p. 12; Pascu și colab.1976, p. 168-169; Idem 1978, p. 341; Ibidem 1985, p. 171, 180, 238, 245- 246; ; Ibidem 1981, p. 117, 198, 213, 234, 236.

Numărul cărților rituale deținute de biserica din satul natal va crește prin donațiile lui Antoniu Veștemean, constând în:

- **Euhologhion**, **Evanghelie** și **Strajnic**, toate legate în piele, scrise cu litere chirilice, tipărite la Blaj³⁸. Pe respectivele cărți de cult s-au păstrat următoarele însemnări, ale lui Antoniu dar și cele ale preotului local Ioan Papiu:

a) pe **Euhologhionul**, tipărit la Blaj în 1815, de Ion Bob (**Plansa 2 C**):

„Acest Euhologion sau Molitvenik l-am cumpărat eu Antonie Veștemean, când mam hirotonit preot, pe banii mei, cu cinci fiorini de argint tot câte trei doizăceri de aramă, din Blaj, dela A. Th. Cipariu prefectul la tipografia Seminarului în 16 Maiu, după călindariul cel vechiu, anu 1844.”

x

xx

„Antoniu Veștemean sa născut în Veștem în 14 Ian. 1818 în casa din corn, vecină imediat cu casa parohială din părinții.....

A preoțit aici, până în an. 1852. Ca paroh protopop în Sibiiu, până în vara anului 1862, când fu denumit și instalat de canonic în Blașiu fund. regească. În an. 1891 din motive sinistre s'a retras privat la Sibiu, unde a reposat în 23 Iulie 1900 și în 25 Iulie s'a înmormântat la Biserica în Veștem, lângă părinți, soție și rudenii; în etate de 83 ani; 56 ani ai preoției.

Scris'am eu Ioan Papiu, parohul Veștemului fostul lui discipol în teologie, an. 1865/6”³⁹.

b) pe **Evanghelia**, tipărită la Blaj în 1817, de Ioan Bob, s-a păstrat următoarea însemnare:

„Sau dat pre sama Beserecii unite den Veștem de cătră Măria Sa Domnul Domn Ioan Lemeni Episcopul Făgărașului. Blaj 13/27 Octomb. 1844 la rugarea noului hirotonit Preot Antonie Veștemean.”⁴⁰

c) Un **Strajnic**, tipărit la Blaj în 1817, de Ioan Bob, are următoarea însemnare:

„Aceasta carte numită pe sîrbia Strastnicu, care cuprinde servițiul Dumnezeescu în septămâna patimilor Domnului Is. Ch-tos o am dăruit io Antoniu Veștemean, canonic în Blașiu, la anul 1868 și în al 50-lea al vârstei mele, pe seama Baserecii Veștemului, locul nașterii mele din Scaunul Sibiului, ca să fie proprietatea aceiași Baserici pentru toate timpurile întru amintire eternă. Scrisam în 14 Ianuarie, Ziua a 50-lea a nașterii mele în anul 1868 în Blașiu.

Ss A. Veștemeanu

Canonic metropolitan.”⁴¹

Concluzii:

- prin toată activitatea desfășurată (la Veștem, Sibiu și Blaj) Antoniu Veștemean a reușit să lase urme vizibile și astăzi: la Biserica din Veștem (pe care a definitivat-o și a dotat-o), la Biserica Dintre Brazi (unde i se păstrează amintirea) dar și la Blaj, unde este pomenit alături de nenumărații intelectuali școlii acolo;

- a îmbogățit zestrea Bisericii din Veștem cu trei superbe cărți bisericești, care acum stau la loc de cinste în Biblioteca Mitropoliei sibiene;

- a luptat, alături de alți intelectuali transilvăneni și grăniceri, pentru drepturile românilor din Ardeal, punându-și în pericol sănătatea, profesia, viața și familia, fără a renunța ușor la țelul propus.

Bibliografie

Bucur, Lupea 2002 - *Ofițerii români din Regimentul 1 grăniceresc român de la Orlat*, Sibiu, 2002

Bucur 2010/1 - Al. Bucur, *Veștem. Antroponimie și zoonimie*, Sibiu, 2010

Bucur 2010/2 - Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Sibiu, 2010

Familia 1884 - *Necroloage*, în „Familia”, XX, nr. 12 din 18/30.03.1884, p.144

Internet:

- http://romanian-philosophy.ro/ro/index.php?title=Pavel_Vasici_%28Ungureanu%29&redirect=no

- http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu;

- http://ro.wikipedia.org/wiki/Pavel_Vasici-Ungureanu;

- <http://www.scribd.com/doc/9604774/86/Literatura-%C5%9Fi-presa>;

- [http://www.slideshare.net/Last1left/file-din-inceputurile-presei-romanesti ș.a.](http://www.slideshare.net/Last1left/file-din-inceputurile-presei-romanesti-%C5%9Fi-a);

- http://www.welcometoromania.ro/Brasov/Brasov_Prima_Scoala_Romaneasca_r.htm;

Moldovan, 1940 - R. Moldovan, *Momente din trecutul comunei grănițerești Veștem. Date privitoare la parohie*, în *Cultura creștină*, XX, nr.7-8/1940, Blaj, p. 417-431

Moldovan 1941 - R. Moldovan, *Alte momente din trecutul Veștemului*, în *Cultura Creștină*, XXI, Blaj, nr. 1-3/1941, p. 76-91

³⁸ Moldovan 1940, p. 423.

³⁹ Veștem 3, p. 49.

⁴⁰ Veștem 3, p. 50.

⁴¹ Ibidem.

- Pascu și colab. 1973, 1974, 1976, 1978, 1981, 1985 - Șt. Pascu, I. Pervain, I. Chindriș, T. Moraru, . *Studii și documente*, București, vol. 1/1973, 2/1974, 3/1976, 4/1978, 5/1981, 7/1985
- Păcățeanu 1904 - T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, tom I, Sibiu, 1904
- Părean, Părean 2010 - I. Părean, R. Părean, *David Urs de Margina. Un mare român pe nedrept uitat*, Sibiu, 2010
- Popea 1889 - N. Popea, *Memorialul Arhiepiscopului și Mitropolitului Andreiu baron de Șaguna sau luptele naționale-politice ale românilor, 1846-1873*, tom I, Sibiu, 1889
- Popovici 2010 - V. Popovici, *Elita politică românească din Transilvania (1861-1881). O perspectivă alternativă*, în „Annales Universitatis Apulensis. Seria Historica”, 14/I, Alba Iulia, 2010, p. 213-227
- Protocol 1861 - *Protocolul sedintelor conferinței naționale românești ținute din 1/13 până în 4/16 Ianuarie 1861 la Sibiu sub presedinția a doi Arhiepiscopi românești din Transilvania cu aceluși sale și cu unu comentariu*, Brașov, editoru G. Barit, provazetori Römer & Kamner, 1861
- Radu 1937 - I. Radu, *Cum am cunoscut Blajul*, în *Cultura creștină*, XVII, nr. 4-5/aprilie-mai 1937, p. 228-330
- Riga, Riga 2007 - D. Riga și S. Riga, *Medicina anti-îmbătrânire și științele longevității*, București, 2007
- Suciu 2000 - D. Suciu, *Antecedentele dualismului austro-ungar și lupta națională a românilor din Transilvania (1848 - 1867)*, București, 2000, p. 299-317
- Șematism 1842 - *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania pro anno a Christo Nato M.DCCC.XL.II. ab Unione cum Ecclesia Romana C.XL.V*, Blasiu
- Șematism 1871 - *Siematismulu veneratului cleru alu Archidiecesei Metropolitane greco-catolice a Alba-Iuliei si Fagarasiului pre anulu 1871*, Blasiu
- Șematism 1876 - *Siematismulu veneratului cleru alu Archidiecesei Metropolitane greco-catolice a Alba-Iuliei si Fagarasiului pre anulu 1876*, Blasiu
- Șematism 1880 - *Siematismulu veneratului cleru alu Archidiecesei Metropolitane greco-catolice a Alba-Iuliei si Fagarasiului pre anulu 1880*, Blasiu, 1880
- Șematism 1900 - *Șematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul domnului 1900 de la Sânta Unire 200*, Blaș
- Șematism 1906 - *Șematismul veneratului cler al Arhidiecesei Mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1906*, Blaș, 1906
- Șematism 1911 - *Șematismul veneratului cler al Arhidiecesei Mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1911*, Blaș, 1911
- Șuluțiu 1897 - I. S. Șuluțiu, *Biografia lui Avram Iancu*, Sibiu, 1897
- Togan 2010 - N. Togan, *Istoria Protopopiatului greco-catolic al Sibiului*, Cluj-Napoca, 2010
- Tribuna 135 - *Tribuna*, XVII, nr. 135 din 11/24.07.1900, p. 538;
- Tribuna 139 - *Din Veștem. Înformântarea canonicului Antoniu Veștemean*, în *Tribuna*, XVII, nr. 139 din 16/29.07.1900, p. 554.
- Veștem 1 - Arhivele Naționale, Direcția Județeană Sibiu, Fond Stare civilă, *Protocolul matricular al botezaților, cununaților și Morților, Veștem, 1852-1871* Veștem 2, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Sibiu, Fond Stare civilă, *Protocolul matricular al botezaților, cununaților și morților, Veștem, 1872-1877*
- Veștem 3 - Arhiva Bisericii Veștem, Inventar nr. 821, *Inventarul parohiei române unite din comuna Veștem, j. Sibiu. 1941*, p. 1-80.
- Veștem 1923 - Arhiva Bisericii Veștem, Inventar nr. 538, *Acte oficiale, 1923*, Doc. 30
- Veștem 1935/1, 2, 3 - Arhiva Bisericii Veștem, Inventar nr. 550, *Acte oficiale, 1935*, Doc. 35, 55 și 76
- Veștem 1942 - Arhiva Bisericii Veștem, Inventar nr. 557, *Acte oficiale, 1942*, Doc. 15.

PLANȘA 1

1852 as meșter f. 10 Hornbros Căst. Troșca 12	ao =	ao =	Joab's Beyemita	ao =	ao =	Marta ben. cao ca. i. 4/10 1/2 cao Kas. cao St. cao Beyemita	mar. 10 10/10 abd.
--	---------	---------	--------------------	---------	---------	--	--------------------------

A. Consemnarea morții lui Iosif Veștemean (Veștem 1, f. 88)

11. 9. 11	Teodora Lomana	Ma	Marietia veștea Iosif Vește meanu	Jo	Jo	ma ra	12 56	Jo
-----------	-------------------	----	--	----	----	----------	----------	----

B. Consemnarea morții Mariei Veștemean (Veștem 2, f. 131)

209. 850

Строительная Писарьковъ сынъ Евархія Краинику
Строитель Евстратовъ А. Евстратовъ
Фотодомовъ.

1852 as meșter f. 6. Iosif ca. f. Troșca f. 9	Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ	Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ	Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ	Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ	Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ	Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ	Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ Евстратовъ
--	--	--	--	--	--	--	--

C. Consemnarea morții Elisabetei Veștemean, n. Crainic (Veștem 1, f. 85)

1854. as f. 10 Hornbros in car. m. oraterati	Antoniu Veștemean Antoniu Veștemean Antoniu Veștemean Antoniu Veștemean Antoniu Veștemean Antoniu Veștemean	Ana.	Teodora Meșter ca. i. 4/10 ma. i. 4/10 ma. i. 4/10	Marta Meșter ca. i. 4/10 ma. i. 4/10 ma. i. 4/10	Jo	Jo
---	--	------	---	---	----	----

D. Botez realizat de Antoniu Veștemean în 1854 (Veștem 1, f. 5)

Am redintu 12 Novembre 1851.

Caș. cao

Antoniu Veștemean

E. Verificarea Protoalelor de către protopopul Antoniu Veștemean (Veștem 1, f. 22)

PLANȘA 2

A. Biserica din Veștem

B. Biserica Dintre Brazi, Sibiu

† Antoniu Veștemean. Valeriu Veștemean și Ana văduvă de Crișian născută Veștemean, ca fii, cu inima zdrobită de durere în numele lor și al numeroșilor consăngeți aduc la cunoștință, că prea iubitul lor tată și respective moș *Antoniu Veștemean*, canonic în capitolul metropolitan gr-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, decorat cu crucea de argint cu coroană pentru merite, etc. etc., astăzi la 10 ore a. m. după lungi și grele suferințe, provăzută cu sf. taine, și-a dat nobilul său suflet în mâinile Creatorului, în anul 83 al etății și 56 al preoției.

Rămășițele pământești ale scumpului defunct se vor transporta Mercuri, în 25 Iulie st. n., la 10 ore ante-meridiane din locuința sa (Hundsrückten nr. 13) și se vor depune spre veșnică odihnă în cimiterul bisericii gr-cat. din Veștem, comuna sa natală.

În veci pomenirea lui!
Sibiu, în 23 Iulie 1900.

C. Anunț mortuar (Tribuna 135)

D. Sibiu, Str. Centumvirilor, nr. 13

E. Locul de veci al lui Antoniu Veștemean

PLANȘA 3

A. Euhologhionul bisericii din Veștem și fragment din însemnarea efectuată de Antonie Veștemean

B. Însemnare a episcopului Lemeni de pe Evanghelia din Blaj, 1817

MEDALII OMAGIALE BĂTUTE LA SIBIU ÎN 1837

Dr. Sorin Dan Volosciuc

Abstract: Anniversary Medals Mint in 1837 in Sibiu. During the visit in Sibiu, Transylvania, of the Austrian Emperor Ferdinand I, two sets of medals were issued in the honour of this event. The two sets of medals were struck as a tribute in the honour of City of Sibiu. The medals are very rare and is an honour for each museum or medals collector to have this types of medals.

Keywords: numismatics, medal, token, Sibiu.

Cuvinte cheie: numismatică, medalie, jeton, Sibiu.

Medaliile transilvănene ocupă un capitol aparte în cadrul medalisticii, prin frumusețea și raritatea lor, la fel ca și monedele transilvănene. Municipiul Sibiu, prin simbolurile sale, se regăsește pe multe din medaliile transilvănene. O parte din ele au fost emise în perioada Principatului autonom, iar o altă parte în perioada în care Transilvania a fost sub suzeranitate austriacă și austriaco-maghiară.

Ferdinand I al Austriei, din dinastia de Habsburg-Lothringen (născut la 19 aprilie 1793 la Viena, decedat la 29 iunie 1875 la Praga) a fost împărat al Austriei, precum și rege al Ungariei (ca Ferdinand al V-lea), rege al Boemiei (ca Ferdinand al V-lea), rege al Lombardiei, mare principe al Transilvaniei, etc. Ferdinand I a urmat la tron tatălui său Franciscus I al Austriei, din 1835 și a fost forțat să abdice în 1848 în favoarea nepotului său Franz Iosif I. El a avut o domnie controversată și fiind epileptic, deciziile în stat au aparținut în mare parte Consiliului de Regentă format din arhiducele Ludovic și Klemens Wenzel von Metternich.

Ferdinand I al Austriei a emis medaliile și jetoane omagiale cu ocazia încoronărilor de la Viena, Bratislava, Praga, Viena, Milano, precum și cu ocazia altor evenimente. Ele au module diferite și au fost bătute din aur, argint și din bronz.

În anul 1837, Ferdinand I al Austriei face o vizită în Transilvania, la Sibiu. Cu ocazia acestei vizite au fost emise două seturi de medaliile, de altfel, singurele emise în timpul domniei lui.

Cele două seturi de medaliile au fost bătute ca un omagiu în cinstea orașului Sibiu (în latină Cibinii sau Cibinium). Interesant este faptul că a fost folosită limba latină pentru legendele de pe aceste medaliile și, evident, numele latin al orașului (care a fost și prima denumire a lui) și nu limbile germană sau maghiară, respectiv Hermannstadt sau Nagyszeben. Sunt singurele medaliile emise pentru Transilvania de către împăratul Ferdinand I al Austriei.

O parte din medaliile sunt extrem de rare, în special tipul I, din aur, care, este posibil să fi fost emise doar într-un singur exemplar. De asemenea și medaliile din aur de tipul II sunt foarte rare, ele mai apărând totuși în unele licitații internaționale de numismatică. Medaliile din argint și bronz sunt mai comune, tirajul lor fiind relativ mare comparativ cu cele din aur.

Tipul I – medalia mare

Primul tip de medalie, cu modul mai mare, a fost oferit personalităților orașului Sibiu și era oferită într-o cutie, evident că în concordanță cu poziția socială.

Pe aversul medaliei este reprezentat bustul împăratului, îndreptat spre stânga, în mantie de încoronare, având pe cap coroana Sfântului Ștefan, cu legenda circulară: FERDINANDO·AVSTR·IMP·REGI·HUNG·MAGNO·PRINCIPI·TRANSILVANIAE.

În partea inferioară a bustului apare numele maistrului monetar: I·D·BOEHM·F· (Josef Daniel Boehm, mastru monetar în Viena, care a trăit între anii 1794-1865).

Pe reversul medaliei este reprezentată mantia de încoronare desfășurată, cu stema Principatului Transilvaniei în centru, cu cele șapte cetăți reprezentate pe două rânduri, primul cu 4, respectiv, al doilea cu 3 cetăți. Sub stema principatului, pe două rânduri, este scrisă legenda: HOMAGIVM·PRAESTITVM / CIBINII· MDCCCXXXVII (Omagiul prestat de orașul Sibiu în 1837 lui Ferdinand I).

Titlul medaliilor din aur este de 986 ‰, ele fiind multipli de ducați austrieci, în timp ce titlul medaliilor din argint este de 900 ‰.

Acest tip de medalie a fost bătut din mai multe metale, matrițele fiind de același tip, după cum urmează:

O medalie din aur¹, cu diametrul de 46 de mm și greutatea de 90 grame (echivalentul a 26 de ducați);

O medalie din aur², cu diametrul de 46,7 de mm și greutatea de 69,81 grame (echivalentul a 20 de ducați);

¹ Resch 1901, Medaillen, Nr.246.

² Winter 2009, Nr.146.

Medalia din aur, echivalentul a 20 de ducați, prezentată în Winter 2009, are diametrul de 46,7 mm și greutatea de 69,81 grame

O medalie din argint³, cu diametrul de 46 de mm și greutatea de 43,8 grame;

Medalia din argint, prezentată în Ranieri 2010, are diametrul de 47 mm și greutatea de 43,72 grame

O medalie din bronz⁴, cu diametrul de 46 de mm și greutatea de 60,7 grame;

³ Resch 1901, Medaillen, Nr.247.

⁴ Resch 1901, Medaillen, Nr.248.

Medalia din bronz, prezentată în WAG 2009, are diametrul de 46,5 mm și greutatea de 60,5 grame

- O medalie din zinc⁵, cu diametrul de 46 de mm și greutatea de 52 grame;
- O medalie din aur octogonală⁶ cu diametrul de 23 de mm și greutatea de 21 grame, echivalentul a 6 ducați;
- O medalie din argint octogonală⁷, cu diametrul de 23 de mm și greutatea de 9 grame.

Tipul II – medalia mică (jeton)

Cel de-al doilea tip de medalie, cu modul mai mic decât precedenta, a fost oferită persoanelor cu importanță mai mică în ierarhia socială, ca o amintire a acestei vizite.

Pe avers este un cerc perlat, în interiorul căruia este reprezentat capul împăratului cu cunună de lauri, îndreptat spre stânga, cu legenda circulară: FERDINANDVS·A·I·REGI·HVNG·M·P·TRANSYLVANIAE.

Pe revers, tot în interiorul unui cerc perlat, este reprezentată în centru stema Principatului Transilvaniei, cu cele șapte cetăți reprezentate pe două rânduri, primul cu 4, respectiv, al doilea cu 3 cetăți, având deasupra coroana, înconjurată circular de legenda HOMAGIVM·PRAESTITVM·CIBINII· MDCCCXXXVII (Omagiul prestat de orașul Sibiu în 1837 lui Ferdinand I).

Acest tip de medalie (jeton) a fost bătut în aur și argint, Titlul metalului celor din aur este de 986 ‰, în timp ce titlul metalului celor din argint este de 900 ‰. Nu se cunosc în literatura de specialitate să se fi bătut jetoane din bronz sau zinc.

Cel de-al doilea tip de medalie, denumit în continuare jeton, este prezentat după cum urmează:

Un jeton din aur⁸, cu diametrul de 20 de mm și greutatea de 7 grame (echivalentul a 2 ducați).

Un jeton din aur⁹, cu diametrul de 20 de mm și greutatea de 5,2 grame (echivalentul unui ducat și jumătate).

⁵ Resch 1901, Medaillen, Nr.249.

⁶ Resch 1929, Medaillen, Nr.249A.

⁷ Resch 1929, Medaillen, Nr.249B.

⁸ Resch 1901, Medaillen, Nr.250.

⁹ Velter 1994, Nr. 777.

Jetonul din aur din colecția Zgardan, cu diametrul de 20 de mm și o greutate de 5,25 grame.

Un jeton din aur¹⁰, cu diametrul de 18 de mm și greutatea de 3,5 grame (echivalentul a un ducat).

Jetonul din aur, prezentat în Pannonia Terra 2010, cu diametrul de 18 mm și greutatea de 3,49 grame

¹⁰ Resch 1901, Medaillen, Nr.252.

Un jeton din argint¹¹, cu diametrul de 20 de mm și greutatea de 5,5 grame.

Un jeton din
18 de mm și

argint¹², cu diametrul de
greutatea de 3,25 grame.

Jetonul din argint din colecția Volosciuc, cu diametrul de
20 de mm și o greutate de 5,45 grame.

Jetonul din argint din colecția Volosciuc, cu
diametrul de 18 de mm și o greutate de 3,25 grame

Dată fiind raritatea acestor medalii, au fost realizate falsuri după ele, din care cele mai cunoscute au fost făcute de bijutierul și numismatul brașovean Sigismund Weiss. Ele au fost realizate prin procedeul denumit galvanoplastie, procedeu care implică realizarea celor două fețe și lipirea lor ulterioară. Falsul este ușor depistabil prin răzuirea fină a cantului medaliei.

Bibliografie

- Pannonia Terra 2010 - Pannonia Terra Numizmatika, Auktionkatalog 30/2010, nr.1137.
Ranieri 2010 - Numismatica Ranieri, Asta 2/2010, nr.1018.
Resch 1901 - Adolf Resch, Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart, Hermannstadt, 1901.
Resch 1929 - Adolf Resch, Nachtrag zu Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart, Hermannstadt, 1929.
Velter 1994 - Ana-Maria Velter, Catalogul monedelor principatului Transilvaniei - Colecția Ing. Constantin Orghidan, MNIR, București, 1994.
Volosciuc – Colecția Sorin Dan Volosciuc, Sibiu.
WAG 2009 - WAG-Auktionen, Auktionkatalog 51/2009, nr.2209.
Winter 2009 - Heinz Winter, Glanz des Hauses Habsburg - Die habsburgische Medaille im Munzkabinett des Kunsthistorischen Museums, Wien, 2009, ISBN 978-3-85497-152-8.
Zgardan - Colecția Constantin Zgardan, Oradea.

¹¹ Resch 1901, Medaillen, Nr.251.

¹² Resch 1901, Medaillen, Nr.253.

ANTONIO GRAMSCI ȘI RISORGIMENTO

Drd. Ioana (Cristea) Drăgulin

Abstract. Antonio Gramsci and Il Risorgimento. Italy's modern history is strongly related to the political phenomenon of Il Risorgimento. The author of the present study looks forward to presenting and analyzing Antonio Gramsci's philosophical and political vision regarding Il Risorgimento, by making use of concepts such as "passive revolution", "agrarian revolution", "permanent revolution" and "political hegemony", as theorized by Gramsci himself. Antonio Gramsci, a reputed supporter of the Italian Left, explains the failure of the modernization of the Italian State by the failure of land reform. In his well known Quaderni del Carcere, Gramsci demonstrates that the failure of the land reform led to the marginalization of the rural population, especially in the Southern parts of Italy, thus enabling the emancipation of a revolutionary movement. Therefore, the result of this failure was the formation of Medieval "status society" that dominated Italy during the entire Risorgimento period. Hence, Fascism is seen by Gramsci as a crisis of the classical liberalism where the ruling elite set its political hegemony in order to staying in power.

Cuvinte cheie: revoluție pasivă, revoluția agrară, hegemonie politică, Antonio Gramsci, Risorgimento.

Keywords: agrarian revolution, passive revolution, political hegemony, Antonio Gramsci, Risorgimento.

Introducere. Pentru a putea să înțelegem ce a reprezentat și reprezintă *il Risorgimento* pentru italieni este necesar să facem o foarte scurtă incursiune în istoria politică a Italiei. Practic, după secolul al VI-lea d. Chr, odată cu căderea Imperiului Roman de Apus în fața atacurilor popoarelor barbare, peninsula italiană nu a mai cunoscut unitatea politică¹. Acest fenomen al fragmentării ce a avut un caracter economic, lingvistic, cultural, politic, social a fost accentuat de faptul că, cele mai importante entități statale din peninsula italiană aveau interese economice și politice în afara granițelor acesteia. De exemplu, statul papal avea interese ecleziastice planetare, în timp ce posesiunile teritoriale în Italia erau relativ reduse, republica venețiană își construise imperiul maritim pentru a controla coasta balcanică prin menținerea controlului asupra insulelor din marea Ionică, având la rândul său reduse posesiuni teritoriale în jurul Lagunei, în timp ce regatul din Sardegna deținea teritorii în afara peninsulei, având o poziție relativ periferică în raport cu marile puteri teritoriale cum ar fi Florența sau Milano. Am dat doar câteva exemple.

Această fragmentare politico-teritorială a fost cel mai bine sintetizată de cancelarul austriac Metternich, care a spus, referindu-se la Italia că aceasta este mai mult o „expresie geografică”². Elementele prezentate mai sus sunt doar câteva dintre motivele pentru care înaintea jumătății de secol XIX, Italia nu a putut să se constituie ca un stat centralizat. Astfel, etapele unificării s-au realizat în cea mai mare parte între anii 1859-1861 și a fost completat prin cucerirea regiunii Veneto și a statului papal în 1870³.

Pentru istoria politică a Europei, unificarea Italiei și centralizarea Germaniei bismarkiene au reprezentat cele mai importante momente istorice care au avut loc în primele două decenii de după revoluțiile de la 1848.

Caracteristici ale fenomenului risorgimental. În istoria și gândirea politică italiană *il Risorgimento* este considerat ca fiind un fenomen fundamental pentru apariția statului modern. Așa cum, în cazul francez, revoluția de la 1789 a avut un rol deosebit de important în crearea statului francez modern, iar unificarea statelor germane l-a avut în procesul creării statului german, tot așa *il Risorgimento* trebuie să fie considerat momentul de cotitură în crearea statului italian. Pe parcursul perioadei risorgimentale, termenii de Italia și de italieni încep să definescă un stat și o națiune. Este momentul în care națiunea italiană își identifică părinții fondatori (Cavour, Mazzini, Garibaldi) și își definește idealurile sale politice (liberalismul, naționalismul și republicanismul). În același timp, *il Risorgimento* nu a fost doar o perioadă istorică, termenul în sine a devenit un concept chemat să indice o serie de transformări, cum ar fi: căderea „vechiului regim” (l'ancien regime) și dezvoltarea democrației parlamentare, dizolvarea societății rurale tradiționale și dezvoltarea unui spațiu urban modern, tranziția de la sistemul economic de tip feudal la cel de tip capitalist, înlocuirea identităților locale și regionale cu o unică identitate națională, odată cu renașterea sentimentului național etc.⁴.

Caracteristica fundamentală a procesului de unificare teritorială italiană, adică a fenomenului risorgimental este dată de faptul că nu s-a realizat prin intermediul unei revoluții. *Revoluția* ar fi implicat o drastică modificare a raporturilor sociale și politice în interiorul societății. În plin proces de modernizare a statelor feudale, interesele economice și politice ale unei clase în ascensiune intră în conflict cu interesele clasei dominante de la acea dată, iar acumulările provocate de aceste tensiuni pot conduce la izbucnirea unei revoluții ce schimbă raporturile dintre acestea. Așa cum am arătat anterior, cazul italian nu a urmat exemplul francez de la 1789, realizarea unității teritoriale și câștigarea independenței s-

¹ Beales, Biagini 2009, p. 7

² Beales, Biagini 2009, p. 24, 25.

³ Guarracino și colab.1993, p. 792.

⁴ Riall 1997, p. 35.

a realizat, cu precădere, sub forma unei expansiuni progresive a regatului Piemontului condus de monarhia sabaudă prin folosirea tehnicii anexiunii teritoriale. Unul dintre motivele refuzului de a prelua modelul revoluționar francez fiind acela că, la jumătatea secolului al XIX-lea, de la nord la sud, diferitele formațiuni statale existente se aflau în stadii inegale de dezvoltare. De aceea, principalele argumente în procesul unificării au fost: armata piemonteză, efortul diplomatic, intuițiile politice ale lui Camillo Benso di Cavour (primul ministru) și puterea dinastiei de Savoia. Acțiunile cu caracter revoluționar, care au apărut în teritoriul italian, au produs accelerarea procesului de unificare. De aceea, *il Risorgimento* a avut un caracter dual și s-a desfășurat între cele două mari opțiuni politice peninsulare: *Partito dell'ordine*, alcătuit din așa numiții *moderații* și *Partito d'azione*, alcătuit din așa numiții *democraticii*. Din confruntarea politică dintre aceste grupări politice s-au identificat măsurile care s-au luat pentru unificarea Italiei⁵.

Școli de gândire. Ei bine, tocmai aceste conflicte cu caracter ideologic stau la baza dezbaterii asupra fenomenului risorgimental. În linii mari există două școli de gândire: ce-a care apără realizările liberalismului italian și care îl are ca teoretician principal pe Benedetto Croce și școala marxistă care critică procesul risorgimental și care îl are ca teoretician principal pe Antonio Gramsci.

a. Școala garantistă. În lucrarea sa de căpătâi în care este prezentată istoria modernă a Italiei intitulată sugestiv „Storia d'Italia”, Croce îi prezintă pe reprezentanții dreptei istorice italiene, care de altfel au fost și artizanii unificării Italiei ca „oameni cu un caracter nobil și generos” membri ai unei „aristocrații spirituale, leali și corecți, conduși de sentimente sincere”. Autorul consideră că defectele statului italian liberal se datorează imenselor probleme cu care acesta s-a confruntat până la primul război mondial, însă, din punctul său de vedere, ceea ce este mai important este că au fost credincioși principiilor democratice și a regimului parlamentar. Croce a insistat asupra argumentului că, factorul principal care a condus la căderea regimului democratic italian a fost prima mare conflagrație mondială, fapt ce a făcut posibilă apariția fascismului. În această logică, el a negat orice tip de legătură cauzală între liberalismul italian și fascism⁶.

Croce a publicat în anul 1943, în *New York Times*, fundamentele acestei teorii, ce a fost dezvoltată ulterior în timpul unui discurs ținut pe 28 ianuarie 1944 la Bari și difuzat ulterior, pe larg, în martie 1947, în care arăta că „fascismul nu a fost intenția sau dorința unei singure clase, nefiind susținută doar de un segment limitat al populației, fiind o rățacire de conștiință, o descurajare civilă și o lecție produsă de război”.⁷ Croce vedea perioada risorgimentală ca o „vârstă de aur” în care au existat administratori înțelepți, oameni politici luminați ce au lucrat la realizarea unei construcții fără crăpături sau defecte. Pentru aceste motive Italia acelor timpuri a cunoscut un regim liberal perfect care trebuia reînviat, în timp ce „paranteza” fascistă trebuia închisă pentru a putea privi către viitor⁸. Concluzia autorului a fost că Italia a fost lovită de o boală necunoscută care a provocat o „rățacire morală”, de aceea, „funestul regim care a fost, (n.a. regimul fascist) a reprezentat o tristă paranteză” în istoria umanității, un „fapt mondial” care a corespuns unei perioade de „scădere a conștiinței de libertate”⁹.

Cu toate acestea, judecata crociană asupra rolului avut de fascism în menținerea unității statalității italiene este pozitivă. Din punctul său de vedere, fascismul nu a evitat doar dezagregarea statului italian ci a venit cu ceva mai mult, a propus o nouă ideologie naționalistă menită să scoată din adormire indiferența italianilor față de stat permițând în acest mod să se reducă fractura între modelul de stat creat de opera risorgimentală și participarea populară redusă la viața publică. Pentru Croce, cel mai important merit al fascismului a fost că a avut capacitatea acestia de a integra spațiului public largi sectoare ale populației¹⁰.

b. Școala revizionistă. Antonio Gramsci¹¹, în lucrarea sa de căpătâi „*Quaderni del Carcere*”, pornește în analiza fenomenului risorgimental de la aceeași viziune filozofică idealistă crociană, însă se desprinde categoric de toate argumentațiile de tip istoric și politic ale acestuia. Gramsci identifică o serie de legături între fascism și liberalism considerând că, fiecare dintre acestea își regăsesc rădăcinile în lupta de clasă deschisă în perioada risorgimentală.

⁵ Guarracino și colab.1993, p. 793.

⁶ Croce 1928, p. 5.

⁷ Croce 1976, p. 46.

⁸ Croce 1928, p. VIII.

⁹ Croce 1976, p. 7, 56, vol II, p. 46, 357.

¹⁰ Chielli 2008, p. 117.

¹¹ Gramsci s-a născut în Sardinia în anul 1891. A studiat la universitatea din Torino, la Facultatea de Litere și filozofie, fără să își dea însă licența. În anul 1910 s-a înscris în Partidul Socialist, iar în august 1917 a devenit secretarul regional al secției din Torino. La 1 mai 1919 a înființat ziarul *Ordine Nuovo* iar în 1921 a fost unul dintre creatorii Partidului Comunist Italian, care s-a născut ca urmare a unei sciziuni care a avut loc în interiorul Partidului Socialist. A fost arestat la ordinea guvernului fascist în noiembrie 1926 fiind condamnat în 1928 la 20 de ani de închisoare, pedeapsă care a fost redusă ulterior la 10 ani. A murit pe 27 aprilie 1937, la 10 zile după ce și-a ispășit pedeapsa. Scrierile pe care teoreticianul marxist le-a scris în închisoare între anii 1929-1935 au fost publicate imediat după încheierea celui de-al doilea război mondial cu titlul „*Quaderni del Carcere*”,... textele sale care au privit tema risorgimentală au fost publicate separate sub titlul „*Il Risorgimento*”, de către editura Einaudi, în anul 1949.

Acesta descrie *il Risorgimento* ca o „rivoluzione passiva” (așa cum apare la Vincenzo Cuoco, de unde este preluată expresia)¹², sau revoluție fără revoluție¹³, datorată unei „mancata rivoluzione agraria”¹⁴.

Gramsci își dezvoltă conceptele prin critica pe care o aduce abordării teroretice crociene asupra fenomenului risorgimental. Viziunea teoretică gramsciană s-a dezvoltat pornind de la conceptul de „revoluție”. Astfel, pentru Gramsci, momentele istorice revoluționare creative se află în conflict ireconciliabil cu viziunea crociană a unei mișcări pacifice, graduale, care succede primelor momente. Analizând cele două opere clasice ale lui Croce: „Storia d'Italia dal 1871 al 1915” și „Storia d'Europa nel secolo XIX”, Gramsci se întreba: „este posibil ca să scrii sau să analizezi istoria Europei fără să abordezi în mod organic tema Revoluției franceze și a războaielor napoleoniene? Se poate scrie o istorie a Italiei, în perioada modernă fără să se discute despre momentele tensionate din perioada risorgimentală? Care este cauza pentru care Croce nu abordează aceste probleme? Este o întâmplare sau o decizie deliberată a acestuia de a începe prezentarea istoriei moderne italiene de la 1871 și nu de la 1815, eliminând astfel o întreagă perioadă în care societatea italiană a cunoscut majore frământări și căutări, de a elimina perioada în care un sistem etico-politic se dizolvă într-un alt model prin intermediul focului și a fierului, în care un sistem de raporturi sociale se întrerupe și decade în timp de un alt sistem se naște și se dezvoltă?... se poate afirma că volumul intitulat *Storia d'Europa nel secolo XIX* nu analizează nimic altceva decât un fragment de istorie, mai exact aspectul << pasiv >> al unei mari revoluții care a izbucnit în Franța la 1789, s-a extins în restul Europei prin intermediul armatelor republicane napoleoniene, ce a dat o puternică lovitură vechilor regimuri determinând, nu o cădere imediată cum a avut loc în Franța, ci erodarea prin intermediul reformelor ce a durat până în 1870”¹⁵.

Il Risorgimento este descris de Gramsci ca o revoluție fără revoluție, deoarece liberalii conservatori (moderații, grupați în *Partito dell'ordine*) au reușit să își impună viziunea politică în fața liberalilor revoluționari, (republicanii democrați, grupați în *Partito d'azione* sau *Partidul Acțiunii*)¹⁶ ca urmare a unei alianțe realizate între burghezia din nord și aristocrația funciară din sud. Din acest motiv avem o „mancata rivoluzione agraria”.

Succesul politic al moderaților se datorează inițiativelor private, aceștia neavând un program oficial, deoarece *Partito dell'ordine* nu era un partid politic clasic fiind mai degrabă o mișcare politică antirevoluționară. Moderații, provenind din rândul păturii conducătoare, erau intelectuali, oameni politici, proprietari de manufacturi, mari proprietari sau importanți administratori ai unor mari suprafețe de pământ, oameni de afaceri, comercianți, exercitând prin statutul lor o puternică atracție asupra întregii clase de intelectuali¹⁷. Sprijinul acordat de intelectuali măsurilor politice impuse de moderați a oferit legitimitate opțiunii modernizatoare a acestora. Un alt argument folosit de Gramsci pentru a explica succesul moderaților este că: „.... (aceștia n.a) reprezentau un grup social relativ omogen, motiv pentru care ideile și direcția lor politică a cunoscut puține oscilații, mai exact au avut o linie de dezvoltare organică progresivă”¹⁸. Concluzia lui Gramsci este că moderații italieni, în loc să se transforme în adevărați iacobini și să încerce să declanșeze o revoluție „attiva” au preferat să urmeze calea unei revoluții „passiva” acceptând ajutorul armelor piemontezilor¹⁹.

Totuși, întrebarea care se pune este oare spațiul teritorial italian, cu toate diferențele sale evidente dintre nord și sud, și societatea italiană, care la acea dată era o simplă însumare a mai multor societăți care timp de secole sau de milenii au acționat independent unele de altele erau pregătite să declanșeze și să promoveze o revoluție activă după modelul iacobin?²⁰

Răpunsul lui Gramsci la această întrebare este că, pentru ca acest fenomen să se poată înfăptui era obligatoriu necesar ca *Partito d'azione* să fi atras de partea sa masele rurale așa cum au făcut iacobinii în timpul revoluției franceze urmând următorul program: „.... prima condiție era să distrugă forțele adversare, sau cel puțin să le aducă în situația de a nu mai putea dezvolta mișcări contrarevoluționare; a doua condiție era de a crea o largă susținere a revoluției prin depășirea cadrului strâmt burghez și preluarea idealurilor naționale, prin identificarea intereselor comune obținându-se astfel două rezultate: a) crearea unui raport politico-militar defavorabil unei contrarevoluții; b) limitarea acțiunilor opozanților prin eliminarea oricăror zone de pasivitate din interiorul societății, evitarea atragerii vandeeanilor²¹ în tabăra contrarevoluționarilor; fără politica agrară a iacobinilor, Parisul ar fi avut populația rurală din afara Vandeei la porțile sale... Franța rurală a acceptat supremația Parisului, deoarece a înțeles că pentru a distruge definitiv elementele Vechiului Regim era necesar să se alieze cu cele mai progresiste forțe... ceea ce a permis iacobinilor să impună un regim burghez, ce a avut ca rezultat nu numai transformarea burgheziei într-o clasă dominantă, ci a permis crearea statului burghez condus de burghezie, ca clasă națională conducătoare, hegemonă, adică a dat statului o nouă bază permanentă, creând o națiune compactă; națiunea franceză”²². Pentru Gramsci, iacobinii nu au fost nici pe de parte „abstracți”, mânați de o serie de concepte sau principii abstracte, care nu erau în consonanță cu realitatea timpului lor. Dimpotrivă, ei au fost „realiști conform principiilor enunțate de Machiavelli” deoarece, erau convingși de justetea idealurilor de „egalitate, libertate și fraternitate...”²³. Gramsci își imagina astfel, o mișcare revoluționară menită să elimine diferențele istorice dintre diferitele regionalisme și localisme existente pe teritoriul italian. Prin intermediul acestei mișcări

¹² Gramsci 2007, p. 41.

¹³ Liguori e Voza 2009, p. 724.

¹⁴ Gramsci 2007, p. 220-223.

vechiul regim care în realitate era o însumare de mai multe vechi regimuri ar fi fost pe deplin eliminat și s-ar fi născut un alt tip de societate cu o nouă identitate și solidaritate internă, așa cum s-a născut în Franța în urma revoluției de la 1789 și a perioadei napoleoniene.

În schimb, în cazul italian, situația a fost diferită. Aleanța dintre moderații din nord și marii proprietari de pământ din sud a împiedicat realizarea reformei agrare ce ar fi condus la distrugerea elementelor feudale din sud. Prețul acestui compromis a fost o permanentă ruptură între nordul industrial dezvoltat și sudul agrar subdezvoltat, o problemă care a fost transmisă din generație în generație, nefiind niciodată rezolvată (n.a până la data realizării scrierilor din închisoare).

Această temă a fost analizată de Gramsci în cadrul temei intitulată „questioni meridionale”²⁴. Reacțiunea a învins, revoluția a fost înăbușită în fașă, iar rezultatul a fost că s-au menținut pe întreaga perioadă a istoriei moderne majore tensiuni între nord și sud manifestate printr-o instabilitate politică majoră și o dezordine socială endemică. Concluzia lui Gramsci, care îi răspunde astfel lui Croce, este că apariția fascismului este consecința directă a acestei puternice instabilități sociale datorate eșecului procesului risorgimental²⁵.

Prin această cheie de lectură se poate înțelege de ce „mizeria sudului” era inexplicabilă din punct de vedere istoric pentru masele din nord. Practic, acestea nu au înțeles că unitatea teritorială nu s-a produs pe bază de egalitate, ci ca o *hegemonie* a Nordului asupra Sudului, în cadrul raportului teritorial oraș-sat, mai exact²⁶. „Hegemonia nordului ar fi fost «normală» și benefică dacă industrialismul ar fi avut capacitatea de ași dezvolta, într-un ritm accelerat, granițele sale, încorporând noi zone economice, asimilându-le. În acest caz, hegemonia nordului ar fi însemnat expresia luptei dintre nou și vechi între progres și înapoiere, între cel mai productiv și cel mai puțin productiv, care ar fi produs o revoluție economică la nivel național... Toate forțele economice ar fi fost stimulate... însă nu s-a întâmplat așa. Hegemonia s-a legitimat prin perenitatea sa, diferențele (dintre nord și sud. n.a) fiind prezentate ca o condiționalitate istorică necesară pentru un timp nedeterminat și deci, aparent perpetuă, pentru a asigura existența unei industrii a nordului”²⁷. În realitate, nordul s-a dovedit a fi o „caracatiță” care s-a îmbogățit pe seama sudului, iar creșterea sa economică și agricolă a fost în raport direct cu sărăcirea economiei și a agriculturii meridionale²⁸.

Partito d'azione ar fi trebuit să îi imite pe iacobinii francezi, chemându-i la luptă țărani prin intermediul promisiunii rezolvării problemei agrare. Astfel s-ar fi realizat alianța între elementul urban, reprezentat de burghezie și proletariat și elementul rural reprezentat de țărani. *Partito d'azione* ar fi devenit grupul conducător și hegemon care ar fi transformat *il Risorgimento* într-un fenomen revoluționar îndreptat, în interior împotriva proprietarilor funciari, iar în exterior împotriva Austriei. Războiul civil declanșat în urma acestor fenomene revoluționare ar fi descătușat energiile primordiale ale societății italiene așa cum a făcut și în Franța în timpul revoluției. În urma acestui conflict sângeros urma să apară Italia modernă²⁹.

Gramsci consideră că vina pentru acest eșec se datorează republicanilor democrați, grupați în *Partito d'azione*. Aceștia nu au știut să reacționeze la politica moderaților, care au avut ca prim obiectiv stabilitatea internă a statului în fața oricărui proiect de reformă. Concluzia lui Gramsci este că *Partito d'azione* a fost condus, în realitate de Cavour și Victor Emanuel al II-lea, transformându-se în timp într-un organism de propagandă aflat în serviciul moderaților³⁰. Din

¹⁵ Gramsci 1948, p. 192-193.

¹⁶ Gramsci 1948, p. 41.

¹⁷ Gramsci 2007, p. 41,42.

¹⁸ Gramsci 1949, p. 69-70.

¹⁹ Maturi 1962, p. 622.

²⁰ Este momentul să facem următoarea observație. Așa cum au observat gramscienii, pentru Gramsci revoluția franceză de la 1789 era modelul ideal de revoluție, de aceea întreg discursul teoretic care își pune problema tipului de revoluție care a avut loc sau ar fi putut avea loc în Italia s-a raportat la aceasta. Tot așa revoluționarii iacobini au devenit modelul standard pentru tipologia de revoluționar. În plus, așa cum a reieșit din discuțiile avute la Firenze în anul 1953 (9-12 septembrie), în cadrul celui de-al XXXII-lea „Congresso di storia del Risorgimento” Gramsci a transformat termenul istoric de iacobinism într-o categorie politică, creând, astfel, o schema capabilă să înțeleagă revoluțiile modern (Mai multe detalii vezi în Veturi 1954, p.212. La Gramsci, termenul de iacobin a avut două semnificații: prima exprima natura proprie a cuvântului prin care a fost identificat un anumit partid participant în cadrul revoluției franceze, care vedea evoluția societății franceze într-un mod determinat, ce avea un program clar și se sprijinea pe forțe sociale bine delimitate în societatea franceză. Acțiunea sa în plan politic era caracterizată prin impunerea propriilor decizii printr-o voință extraordinară. A doua semnificație a termenului de iacobin identifica omul politic energic, fanatic, determinat, mândat de o feroare cu virtuți taumaturgice.

²¹ Aici Gramsci se referă la răscoalele țărănești promonarhiste din provincia franceză Vandeea.

²² Gramsci 1949, p. 85-86.

²³ Gramsci 1949, p. 85.

²⁴ Gramsci 2007, p. 681.

²⁵ Riall 1997, p. 37.

²⁶ Gramsci 1969, p. 212.

²⁷ Gramsci 2007, p. 131.

²⁸ Gramsci 1969, p. 212.

²⁹ Marcelli, 1975, p. 86.

³⁰ Gramsci 2007, p. 41.

acest motiv a prevalat modelul risorgimental imaginat de Cavour și nu programul politic promovat de Mazzini și Garibaldi³¹.

Concluzi. Așa cum arăta Walter Maturi, în lucrarea sa fundamentală pentru înțelegerea fenomenului risorgimental, intitulată „Interpretazioni del Risorgimento”, Gramsci a înțeles foarte bine rolul lui Cavour în faza decisivă a unificării Italiei. Însă se delimitează de acesta când afirmă că: „... liberalii lui Cavour nu sunt iacobini italieni... deoarece și-au imaginat unitatea Italiei ca un proces de extindere a statului piemontez și patrimoniului casei regale, și nu ca o mișcare naționalistă plecată de jos în sus, ci ca o cucerire”. Și asta deoarece, unificarea teritorială a statului italian nu a fost, așa cum consideră Gramsci, o simplă expansiune teritorială a statului și a casei regale piemonteze. Procesul de unificare a fost mai complex, în sensul în care succesul dinastiei de Savoia s-a datorat faptului că a menținut și a impus modelul statului liberal atât în regatul piemontez cât și în noile teritorii înglobate. De aceea, elementele modernizatoare oferite de regatul piemontez au fost un factor important de atracție a celorlalte teritorii din peninsula italiană care erau guvernate de regimuri conservatoare ce mențineau modele economice și sociale de tip feudal³².

Gramsci critică procesul de creare a unității statului italian fiind influențat de concepțiile marxist-leniniste asupra revoluției. Teoreticianul sard identifică „păcatul originar” care a stat la baza creării unității Italiei prin lipsa unei revoluții purificatoare și eliberatoare. Această revoluție ar fi schimbat societatea de status a Vechiului regim cu un nou tip de societate în care hegemonia burgheză ar fi înlocuit hegemonia vechilor elite feudale. Viziunea sa este specifică unei categorii a intelectualilor de secol XIX care consideră că numai prin „revoluție” fenomenele modernizatoare pot fi accelerate creându-se în acest fel un nou tip de societate fondată pe un alt sistem de valori. Acest tip de abordare a ciclurilor istorice s-a lovit de viziunea germană asupra istoriei, în care revoluția este văzută ca un mecanism menit să creeze majore fracturi în societate pe fondul izbucnirii unor războaie civile. Alternativa propusă de Bismark și junkeri a fost aceea a „evoluției” prin intermediul reformelor progresive. Prin această metodă a fost eliminat pericolul izbucnirii unor războaie civile și s-au creat premisele creării unei noi tip de identitate fondată pe elementul romantic al naționalismului de secol XIX. Moderații, conduși de Cavour și casa regală piemonteză, au preferat aplicarea metodei germane în dauna celei franceze. Erau două modalități de a moderniza statul și se crea o națiune. Alegerea opțiunii evolutive de către elita italiană se datorează în primul rând eșecului politicilor franceze în perioada napoleoniană. Pentru o mare parte a populației, prezența trupelor napoleoniene a fost văzută mai degrabă ca o armată de ocupație care, deși a introdus reforme importante ce au scos spațiul italian din adormire a creat un sentiment de respingere asemănător celui din statele germane. Aceasta este doar una din explicațiile pentru care unificarea Italiei s-a realizat mai mult ca un pact al elitelor și nu a avut un caracter revoluționar, așa cum și l-ar fi imaginat Gramsci.

Bibliografie

- Beales, Biagini 2002 – Derek Beales, Eugenio F. Biagini, *Il Risorgimento e l'unificazione dell'Italia*, Bologna, 2002.
Guarracino 1993 și colab. – Scipione Guarracino, Peppino Ortoleva, Marco Revelli, *Storia dell'eta moderna*, Milano, 1993.
Riall 1997 – Lucy Riall, *Il Risorgimento. Storia e interpretazioni*, Roma, 1997.
Croce 1928 – Benedetto Croce, *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*, Bari, 1928.
Croce 1976 – Benedetto Croce, *Scritti e discorsi politici (1943-1947)*, vol. I, Bari, 1976.
Chielli 2008 – Angelo Chielli, *La volizione dell'ideale. "Legge" e "Stato" nella Filosofia politica di Benedetto Croce dalla Filosofia della pratica agli Elementi di politica*, Lecce, 2008.
Gramsci 2007 – Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, vol. I, *Quaderni 1-5 (1929-1932)*, edizione critica dell'Istituto Gramsci a cura di Valentino Gerratana, 2007.
Gramsci 1948 – Antonio Gramsci, *Il materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce*, Torino, 1948.
Gramsci 1949 – Antonio Gramsci, *Il Risorgimento*, Torino, 1949.
Gramsci 1969 – Antonio Gramsci, *Opere Alese*, trad. Eugen Costescu, București, 1969.
Liguori e Voza 2009 – Guido Liguori e Pasquale Voza, *Dizionario Gramsciano 1926-1937*, Roma, 2009.
Marcelli 1975 – Umberto Marcelli, *Interpretazioni del Risorgimento*, terza edizione riveduta e ampliata, Bologna, 1975.
Maturi 1962 – Walthor Maturi, *Interpretazioni del Risorgimento. Lezioni di storia della storiografia*, prefazione de Ernesto Saetan, aggiornamento bibliografico di Rosario Romeo, Torino, 1962.
Veturi 1954 – Franco Veturi, *La circolazione delle idee tra l'Europa e l'Italia nel Risorgimento*, în „Rassegna storica del Risorgimento”, anno XLI (1954).

³¹ Gramsci 1949, p. 149.

³² Maturi 1962, p. 621.

100 DE ANI DE LA PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ALBANIEI: ROMÂNIA ȘI RENAȘTEREA NAȚIONALĂ A ALBANIEI (1908-1912)

Cornel Mărculescu

Abstract: 100 years since the proclamation of state independence of Albania: Albania, Romania and national revival (1908-1912). The evolution of the Ottoman Empire's internal situation after 1908, under the Young Turks' regime, determined the Albanians, too, just as in other cases regarding the non-Turks, to abandon the collaboration with the Turks and the idea of the Ottoman integrity. This finally led to the proclamation of the independence, also following the uprising generalized during 1912, before and during the first Balkan war. Other Albanians chose from the start the way of action to exit the Ottoman system and to create a national state. More and more Albanians, especially intellectuals, benefiting from an increasingly efficient support not just from their conational people, but also from the democratic circles from different European countries, chose even since the 19th century the way of the fight for national emancipation from all the viewpoints. In this way, the Albanian community of Romania, which was extremely active and acted not just once together with the Balkan Romanians, benefiting of the permanent support of the public opinion and even of the authorities from Romania, got to play a very important role, maybe even a determining role, in a movement that led to the proclamation of the independence on November 28, 1912. Actually, even this moment was prepared in Bucarest, from where Doctor Ismail Qemal (the first leader of the Albanian state) then left for Vlorë. The Albanians' feelings for the Romanian state are illustrated as well by the fact that the next day after the proclamation of independence from Valona, Ismail Qemal sent to T. Maiorescu the following telegram: "I hurry to bring to the knowledge of your Excellency an exceptionally important fact concerning the Albanians' national life. Delegates from all the Albanian counties..., reunited yesterday in a national assembly in Valona town, proclaimed the independence of Albania and constituted a provisional government." Onward, he expressed his hope to benefit of Romania's support in the "fight to ensure the national existence and to reintegrate the unjustly occupied territory."

Key words: Romanian-Albanian relations, Romanians, Independent Albania, Ismail Qemal, Vlorë, Alecs Stavri Drenova (Asdren).

Cuvinte cheie: relații româno-albaneze, români, Albania independentă, Ismail Qemal, Vlorë, Alecs Stavri Drenova (Asdren).

În jurul anului 1900, Bucureștiul a fost unul dintre principalele centre, nu o dată cu rol esențial în promovarea pe toate planurile a unei mișcări naționale dublate în ținuturile albaneze de baștină, de revolte și răscoale ce au tins cu timpul să se generalizeze și să creeze probleme deosebite autorităților otomane. De-a lungul timpului, o serie de albanezi, uneori ereditari în familie, au jucat un rol important în armata și administrația otomană, la toate nivelele. Așa se explică prezența importantă a unor albanezi în inițierea și conducerea revoluției "Junilor Turci"¹. Cazul doctorului Ibrahim Temo², albanez de origine, ce și-a desfășurat o vreme activitatea în mișcarea Junilor Turci, fiind chiar unul dintre fondatorii mișcării și care ulterior s-a refugiat în România, stabilindu-se în Medgidia, unde își va continua activitatea revoluționară³, este de notorietate. Această unitate islamico-creștină a Junilor Turci va grăbi declanșarea la 3 iulie 1908 a revoluției turce, pe teritoriul Macedoniei⁴, care va duce la instaurarea Constituției din 1876, faptul în sine fiind cunoscut sub numele de "*Ikinci meşrutiyet*", în sensul de *al doilea regim parlamentar*⁵, noua situație creată în Imperiul Otoman fiind caracterizată de către un diplomat englez, care afirma că: "*Imperiul Otoman este un Imperiu care se dăruie prin propriile sale vicii*"⁶. Această revoluție a junilor turci a produs un entuziasm colosal, motto-ul fiind: "Libertate, Justiție, Egalitate, Fraternitate". Conducătorul Junilor Turci, Enver Paşa a exclamat: "*Nu mai există bulgari, greci, albanezi, musulmani, suntem toți frați sub același cer albastru, suntem toți egali, noi glorificăm faptul că suntem toți otomani*"⁷. Profitând de aceste evenimente, albanezii au declanșat lupta pentru independența statală prin revendicări cu caracter național – cultural. Ideea aceasta era mai veche, ea fiind lansată încă din deceniul 4 al secolului XIX de Naum Veqilhari, care a fost convins că renașterea poporului nu se putea face decât prin școală⁸. La început, mișcarea a

¹ Ciachir 1978, p.1625.

² În 1902, prefectul poliției București, raporta despre acțiunea doctorului albanez de religie mahomedană Efrim Adem, zis Temo, în Medgidia, care duce o campanie furibundă împotriva Imperiului Otoman (Paradoxal, Dr.Temo se număra printre fondatorii "Junilor Turci"). Ibrahim Temo fusese condamnat la moarte de către un tribunal otoman și reușise să se salveze, cu ajutorul unor studenți aromâni și cu concursul unor marinari români de pe vasul "Meteor". Vezi, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare, A.M.A.E.), fond 21, vol.40, f.114; Maksutovici C.1995, p.148-149. După primul război mondial, dr.Ibrahim Temo este ales senator în parlamentul României în 1920 (cetățenia română o obținuse încă din 1897), participând la Congresul Uniunii Balcanice Medicale care s-a desfășurat la Istanbul în 1936, ca reprezentant al României. Vezi : Nasrattinoglu 1995, p.25.

³ Mustafa Ali 1976, p.358.

⁴ Ciachir 1978, p.1629-1630.

⁵ Mustafa Ali 1976, p.358.

⁶ A.M.A.E., fond 21, vol.20, f.55.

⁷ Basil 1976, p. 37; Castellan 2002, p.52.

⁸ Velichi 1979, p. 98.

atras un număr de personalități albaneze, care au văzut prin aceasta, calea cea mai indicată pentru a asigura recunoașterea drepturilor națiunii albaneze și de a preveni dezmembrarea țării⁹. Între răscoalele garnizoanelor turce din iulie 1908 împotriva autocrației otomane se număra și gruparea celor 20 000 de albanezi înarmați de la Ferizai, care au impus sultanului Abdul Hamid II (1876-1909) proclamarea Constituției¹⁰.

Marele istoric român Nicolae Iorga a scos și el în evidență felul în care popoarele din cadrul Imperiului Otoman au privit revoluția "Junilor Turci", spunând că "asemenea Franței anului 1789, dușmanii de până atunci turci și creștini, bulgari și greci, se împăcară până la îmbrățișări publice"¹¹, dar că "Junii turci ar fi voit să facă în ceea ce privește biserica, ceea ce făcuse Franța cu biserica pe timpul Republicii a-III-a"¹². De altfel, nici România un era străină de evenimente, deoarece atât statul român, cât și presa și opinia publică și-au arătat simpatia față de mișcarea de regenerare a Imperiului Otoman¹³. În plus, consulul român din Bitolia, C. Brăileanu, într-un raport confidențial înaintat Palatului, arată că "revoluția" Junilor Turci a fost îmbrățișată de majoritatea popoarelor din cadrul Imperiului Otoman¹⁴, dar că procesul de regenerare al Turciei a afectat mai ales două dintre marile puteri: Austro-Ungaria, care urmărea să își croiască drum spre Salonic și Albania de Nord, și Imperiul Rus, care, pentru a profita de conjunctură, dorea să modifice regimul Strâmtoarelor în favoarea sa¹⁵. La mai puțin de o lună de la evenimentele din iulie 1908, consulul României de la Iania, S. Greceanu, informa consulatul de la Constantinopol reprezentat de I.N.Papiniu despre "izbucnirea națională și neașteptată a sentimentului național la albanezii din acest vilayet care numai grație tinerilor turci și noului regim au putut obține în fine recunoașterea oficială a naționalității lor atât de oropsite în trecut" și că, "albanezii s-au pus pe lucru cu o energie și cu un entuziasm de minune, au deschis câteva școli în câteva localități ca Valona, Arghirocastro și Berat și curând va introduce limba în școlile musulmane ale statului"¹⁶. Tot I.N.Papiniu îl informa și pe Ministrul Afacerilor Interne, Ion I.C.Brătianu despre "deșteptarea naționalismului albanez"¹⁷, pentru ca la sfârșitul lunii august 1908 să încolțească ideea convocării unui congres al albanezilor care să discute problemele culturale ale acestora¹⁸.

Între timp, fruntașii mișcării de regenerare a poporului albanez din România își aduc noi contribuții în sprijinirea "cauzei albaneze". Astfel, la începutul lunii martie 1909, va avea loc o adunare generală a societății "Drita" sub directa îndrumare a domnului Butculescu¹⁹ care l-a propus ca președinte al comitetului, pe domnul Nicola Nacio, iar la sfârșitul aceleiași luni, s-a desfășurat adunarea generală a Societății "Bashkimi", la care au asistat 58 de persoane²⁰. Tot în această perioadă, din inițiativa doctorului Shunda, care va deveni mai târziu directorul ziarului, apare la 15 aprilie 1909, "Viața Albano – Română" în limba romană și cu unele articole scrise în albaneză sau în franceză, care se intitula a fi "ziar de luptă pentru drepturile culturale ale românilor și albanezilor din Balcani". Interesant este de urmărit articolul intitulat "România, statele balcanice și naționalismul", în care, printre altele se scria, "...pe pământul ei și sub ocrotirea ospitalieră a poporului român s-au zămislit și au măturat mișcările de eliberare a naționalităților balcanice de sub tirania turcească. Îndeosebi Grecia și Bulgaria și chiar Serbia datoresc neamului românesc obârșia vieții lor de State moderne. Tot în România au găsit și albanezii tărâmul prielnic pentru începuturile mișcării lor de cultură și încheiere națională..."²¹.

Un moment foarte important se va petrece la 5 septembrie 1909 când Principele Albert Ghica, pretendent la tronul Albaniei va înființa o societate sub numele de "Liga Balcanică", cu sediul la Edisan, deasupra fostei cafenele Edisan. Scopul acestei societăți era ca "prin toate mijloacele să se elibereze Albania de sub jugul turcesc"²². Două zile mai târziu în strada Băncii Naționale nr. 1 din București, s-a făcut inaugurarea sediului „Ligii Balcanice”²³. Scopul acestei ligi este, după articolul 1 din statute: "înfrățirea tuturor popoarelor balcanice, fără deosebire de religie și întreținerea școlilor naționalităților care vor fi obținut prealabilă autorizație de la guvernele lor"²⁴.

Un alt moment deosebit al activității coloniei albaneze din România, a fost cel din 6 decembrie 1909, când s-a constituit la București "Comunitatea Ortodoxă Albaneză din București"²⁵, cu această ocazie votându-se de către

⁹ Pollo Stefanaq și colab. 1974, p. 160.

¹⁰ Maksutovici G.1991b, p. 52.

¹¹ Iorga 1913, p. 354.

¹² Iorga 1915, p. 65.

¹³ Ciachir 1970, p. 20-21.

¹⁴ Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare S.A.N.I.C.), *fond Casa Regală*, dosar 15/1908, f. 2

¹⁵ Ibidem, f. 3 - 4.

¹⁶ A.M.A.E., fond 21, Constantinopol (1881-1911), vol.57, raportul din 9/22 august 1908 al consulului României la Iania, S. Greceanu către ministrul plenipotențiar al României la Constantinopol, domnul I.N.Papiniu, f.183.

¹⁷ Ibidem, raportul din 15/28 august 1908 al domnului I.N.Papiniu către Ion I.C.Brătianu.

¹⁸ Ibidem, raportul lui I.N.Papiniu către Ministerul Afacerilor Străine din 25 august/7 septembrie 1908.

¹⁹ Arhivele Naționale 1986, doc. 225, p. 581; Maksutovici G.1995, p. 115-116.

²⁰ Arhivele Naționale 1986, doc. 226, p. 582.

²¹ "Viața Albano – Romană", nr. 4-5, iulie-august 1909, p. 53.

²² S.A.N.I.C., fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar nr. 101/1909, f.2.

²³ Arhivele Naționale 1986, doc.227, p. 584.

²⁴ S.A.N.I.C., fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar nr. 101/1909, f. 9.

²⁵ Idem, dosar 54/1910, f. 4

Adunarea Generală ținută în Sala Băilor Eforiei, Statutul Comunității²⁶. De asemenea, comunitatea va stăruii prin diferite mijloace și apeluri pe lângă Guvernul Român de a se recunoaște din partea corpurilor legiuitoare, comunitatea albaneză, ca persoană morală și aceasta pentru motivul ca să poată să intre în posesia comunității, a testamentului lăsat de Tarpo, pentru cultura și biserica albaneză în valoare de 20 000 lei²⁷. La 5 iulie 1910, societatea culturală "Bashkimi" organizează la București o adunare în cadrul căreia vicepreședintele Hristo Mexi a subliniat gratitudinea eternă a albanezilor față de "nobilul" popor și guvernul țării pentru ospitalitatea și considerența dezinteresată ce le-a acordat în mișcarea lor cultural-națională²⁸. În luna octombrie 1910, profesorul român C. Predescu editează un ziar intitulat "Glasul Albaniei", care în articolul "Protest înaintat Cabinetelor Europene, de un grup de români filo-albanezi, contra măcelului desfășurat asupra Albaniei de Guvernul Otoman", afirma următoarele: "aducem aminte Europei culte că Națiunea Albaneză are drepturi legitime la protecția lumii civilizate! Albania a fost pururea o stâncă de granit contra hoardelor sălbatice care zilnic încercă să o spargă și să-și deschidă bulevard, în scopul infernal de a nimici în Roma, Viena, Veneția și celelalte centre europene, tezaurul științifice și culturale, adunate de secole cu sudori și mari cheltuieli, după cum au distrus și bogata și neestimată bibliotecă din Alexandria Egiptului!"²⁹.

Printre atribuțiile "comunității ortodoxe albaneze", mai exact a consiliului de administrație numit Eforo-Epitropie, se afla și aceea de a face toate stăruințele spre a aduna un fond care să servească la dobândirea unei biserici proprii și la deschiderea unei școli, precum și la subvenționarea unui număr de tineri albanezi care doresc să-și completeze studiile lor religioase, fie în seminarii, fie în facultatea de teologie din București³⁰. În urma demersurilor Eforo-Epitropie albaneze, Mitropolitul Primat a acordat Comunității Ortodoxe Albaneze din București, autorizația oficială de a avea un loc propriu de rugăciuni, în care preoții albanezi să officieze întreg serviciul Divin numai în limba albaneză³¹. Astfel, la 8 aprilie 1911, Primăria orașului București cu adresa nr. 20158/8808 B./, comunica Epitropiei Bisericii Enei că a aprobat comunității albaneze din București să folosească localul "Dintr-o zi", aflat pe strada Academiei³².

Prin urmare, în ziua de 20 decembrie 1911, reprezentanții coloniei albaneze din capitală au luat în primire cu inventar biserica "Dintr-o zi" cu hramul Sf.Nicolae din strada Academiei, care le-a fost pusă la dispoziție de guvernul român³³, și cu toate dosarele ei de la parohul G. Negulescu³⁴. Acest capitol din istoria relațiilor româno-albaneze privind sprijinul Bisericii Ortodoxe Române acordat comunității albaneze din București de a dispune de un sfânt lăcaș cu slujire în limba albaneză, se leagă de personalitatea lui Teofan Stilian Noli (1882-1965), primul preot care a officiat serviciul divin în biserica "Dintr-o Zi"³⁵.

Evoluția situației interne a Imperiului Otoman după 1908 sub regimul "Junilor Turci" i-a determinat și pe albanezi, ca și în alte cazuri ale populațiilor neturce, să abandoneze treptat colaborarea cu turcii și ideea integrității Otomane, ajungându-se în final la numeroase răscoale albaneze generalizate în cursul anului 1912, atât înainte cât și în timpul primului război balcanic, dovedind o dată în plus, că, dintre toate popoarele din Balcani subjugate de turci, poporul albanez a fost singurul pe care otomanii nu l-au putut domoli. Referindu-se la cauzele care au stat la baza formării colaborării dintre statele balcanice, marele istoric român Nicolae Iorga spunea: "Ca să înțelegem pe deplin Cruciada Balcanică, trebuie să ne dăm seama de o greșală fundamentală a junilor turci. Crezuseră că pot întemeia un stat durabil pe idei de import. Credeau că din popoare deosebite pot face o singură națiune. După junii turci reforma nu înseamnă numai câștigarea libertății, ci și răscumpărarea provinciilor pierdute"³⁶.

În toată această perioadă care a dus la crearea Antantei Balcanice, diplomația românească a jucat un rol foarte important reușind să mențină România pe o poziție de neutralitate. Față de această atitudine a României, ministrul turc Sefa-Bey îi propune lui Titu Maiorescu să publice în ziarele românești faptul că "guvernul român nu va rămâne indiferent în cazul când vreo întreprindere va fi de natură a tulbura pacea și statu – quo în Balcani", pentru ca apoi, explicându-i situația creată prin faptul că atât la Sofia, Belgrad cât și la Atena se fac pregătiri intense pentru război, să-l întrebe: "ce aveți de gând să faceți ca amici ai Turciei?"³⁷. Dând dovadă de o mare abilitate politică, diplomatul român îi răspunde: "<<ca amici ai Turciei>>, noi credem că mai înainte de toate este interesul său să încheie pacea cu Italia și că Regele nostru chiar are de gând să se adreseze direct în acest sens Maiestății sale Imperiale Sultanului. Cât privește

²⁶ Ibidem, f.6; Ciachir, Maksutovici 1998, p. 74-78.

²⁷ Ibidem, f. 8.

²⁸ "Viața Albano - Română", nr. 4-5, iulie-august 1909, p. 78.

²⁹ "Glasul Albaniei", nr. 1, octombrie 1910, p. 6.

³⁰ S.A.N.I.C., fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 54/1910, f. 17.

³¹ Ibidem, f. 21.

³² Maksutovici G.1987, p. 57; Maksutovici G.1993, p. 78-84; Buchiu 1995, p. 19-21; Dermaku 1998, p. 72-79; Maksutovici G.1998, p. 49-65.

³³ S.A.N.I.C., fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 54/1910, f.84.

³⁴ Ibidem, f.85.

³⁵ Lascu 2010, p. 91.

³⁶ Iorga 1915, p.22-23.

³⁷ Maiorescu 1995, p.161.

atitudinea noastră în raport cu complicațiile ce vor putea surveni în Balcani, noi suntem decizi pentru moment să păstrăm neutralitatea³⁸. Aceeași dorință de neutralitate aflată în strânsă legătură cu interesele naționale ale României, Titu Maiorescu îi va răspunde și ministrului bulgar Kalinkov: *”România va păstra o strictă neutralitate, întrucât nu va fi vorba de schimbări teritoriale”*³⁹. Datorită situației noi create în Peninsula Balcanică, după cum reiese din raportul lt. col. Aristide Razu din 21 septembrie 1912, atașat militar la Atena și Istanbul, *”Imperiul Otoman străbate în momentul de față cea mai grea criză prin care trece acest imperiu de un lung șir de ani”*⁴⁰.

În ciuda opoziției Marilor Puteri, în octombrie 1912, statele balcanice au declarat război Turciei, în vederea împărțirii teritoriilor pe care aceasta le deținea în Peninsula Balcanică. În virtutea acordurilor încheiate între aliații balcanici, teritoriul Albaniei urma să fie împărțit între Grecia, Serbia și Muntenegru, după ce Turcia în prealabil trebuia dezmembrată⁴¹. Astfel, albanezii aveau de înfruntat o situație foarte critică, adică, ei trebuiau să aleagă care este poziția lor în cadrul conflictului din Balcani și ce căi ar trebui să folosească pentru a salva Albania⁴². După bătălia de la Ceatalgea, în cadrul armatei otomane destinată a executa rezistența armată împotriva aliaților balcanici au apărut și două noi elemente: tifosul și ciuma⁴³, drept care, Marile Puteri au hotărât să debarce trupe la Istanbul, amestecându-se astfel în conflictul balcanic, pretextul fiind securitatea cetățenilor străini. Deosebit de importantă în această chestiune pentru România, a fost solicitarea din partea autorităților otomane a unui detașament român. În acest sens, au fost debarcați marinari români, sub conducerea căpitanului comandor Negru, deplasarea făcându-se cu crucișătorul *”Elisabeta”*⁴⁴.

Primul război balcanic, declanșat în toamna anului 1912, prin care *„balcanicii i-au deposedat pe otomani de toate teritoriile europene, cu excepția spațiului adiacent Istanbulului”*⁴⁵, a avut o deosebită importanță pentru maturizarea mișcării de eliberare albaneză. Cel care a luat hotărârea de a-i mobiliza pe conaționali săi la lupta pentru apărarea patriei și pentru eliberarea de sub dominația otomană, pronunțându-se în același timp și împotriva anexării ținuturilor albaneze de către sârbi sau greci, a fost marele patriot albanez deputat în parlamentul otoman din partea vilaetului Berat, Ismail Qemal⁴⁶. Acesta, împreună cu Luigi Gurakuqi, directorul academiei de profesori din Elbasan, au plecat de la Constantinopol îndreptându-se spre Constanța, unde au fost întâmpinați de un grup de albanezi de aici, în frunte cu doctorul Ibrahim Temo, care era nerăbdător să-și revadă vechiul prieten și tovarăș de luptă. Sosirea acestora de la Constantinopol, constituia un eveniment fericit pentru comunitatea albaneză din Constanța, dar Ismail Qemal se grăbi să ajungă la București pentru a se consulta cu fruntașii de aici în vederea acțiunilor ce trebuiau întreprinse⁴⁷. Sosirea la București a marelui fruntaș albanez a fost urmărită cu o deosebită atenție de către autoritățile române, care avea o deosebită simpatie față de poporul albanez. Astfel, în ziarul *”Dimineața”* nr. 3104, din 24 octombrie 1912 sub titlul *”Ismail Qemal Bez descinde din vagon însoțit fiind de fiul său Kiazim-bey, ambii sosind de la Constantinopol. După o scurtă întreținere pe peronul gării cu membrii coloniei, luptătorul Albaniei a plecat în oraș descinzând la hotelul Continental”*⁴⁸. Tot cu acest prilej, Ismail Qemal a acordat un interviu ziaristului N. Missirliu în care el a scos în evidență aportul României la lupta pentru emanciparea națională, concluzionând: *”Albania întreagă își are privirile ațintite asupra Bucureștiului. Noi, albanezii, am fost în decursul timpului mereu atacați din toate părțile. Credem că astăzi, vom putea să ne spunem și noi cuvântul nostru. Suntem siguri că guvernul român va avea privirile ațintite asupra noastră la viitoarea conferință internațională și nu va lăsa să ni se facă o nedreptate prin știrbirea teritoriului”*⁴⁹.

Pe timpul cât au staționat la București, Ismail Qemal și Luigi Gurakuqi s-au consultat cu membrii comunității albaneze de aici, una dintre cele mai active ale diasporiei a acestei națiuni, în legătură cu problemele cele mai stringente ale poporului albanez⁵⁰, fapt consemnat și în paginile proaspătului ziar *Atdheu (Patria)*, apărut la 1 august 1912 sub conducerea lui Ioan N. Mihail-lehova: *”Eforturile voastre ne dau bucurie, curaj și ajutor. Trăiască albanezii din România!”*⁵¹. Tot cu acest prilej, fruntașul albanez Ismail Qemal s-a pronunțat împotriva anexării unor ținuturi albaneze de către sârbi sau greci și-a exprimat dorința de a se întâlni cu Take Ionescu, pe atunci ministrul de externe, care după cum

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Preda 1993, p.14.

⁴¹ Frashëri 1964, p.185.

⁴² Rondis Basil 1976, p.84.

⁴³ S.A.N.I.C., *fond Casa Regală*, Dosar 24/1912.

⁴⁴ A.M.A.E., fond 21, vol.62, f.151; S.A.N.I.C., *fond Casa Regală*, dosar 45/1913, f.2; Ciachir 1970, p.22-23; Ciachir 1996, p.150; Ciachir 1998a, p.439; Ciachir 1998b, p.321.

⁴⁵ Sophocles 1961, p. 351.

⁴⁶ S.A.N.I.C., *fond Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 81/1911, f. 319.

⁴⁷ Maksutovici G.1994, p.4.

⁴⁸ S.A.N.I.C., *fond Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 81/1911, f. 334; Lascu 2010, p.83.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, f.319.

⁵¹ Petoshati 1998, p.64.

se știe, era cunoscut ca înfocat susținător al cauzei albaneze⁵². Publicistul Nik Pemma, unul din fruntașii coloniei albaneze din București, iar din 1922, consul al Albaniei la Constanța, își amintea că la venirea lui Ismail Qemal și a lui Luigi Gurakuqi, albanezii din toată România și-au dat concursul pentru a pregăti proclamarea independenței Albaniei⁵³.

Un moment important se va produce la 5 noiembrie 1912⁵⁴, când s-a desfășurat la București o mare adunare a albanezilor, având semnificația unui adevărat congres național pregătit. Reunirea adopta o serie de decizii, fixând în linii mari sarcinile urgente cu care mișcarea națională albaneză se confrunta în noua situație creată în Balcani, în urma înfrângerii Turciei⁵⁵. Activitatea sa imediată avea să se desfășoare în două direcții principale: pe plan intern trebuia să se decidă *“dacă albanezii își grupează forțele și pun bazele unui comitet director, care să ia în mâini administrația țării punând totul în aplicare pentru ca națiunea albaneză să nu se situeze printre învinși”*, iar pe plan diplomatic s-a proiectat crearea unei comisii compusă *“din albanezi instruiți și cunoscuți care mergeau în Europa pentru a apăra în fața lumii civilizate și a Marilor Puteri drepturile naționale și teritoriale ale poporului albanez”*⁵⁶. Dar, trăsătura definitorie a acestei întruniri istorice era aceea că s-a hotărât proclamarea în cel mai scurt timp a independenței de stat a Albaniei și formarea primului guvern național⁵⁷. În memoriile sale, poetul Asdren (Alecs Stavri Drenova) – la acea vreme secretar al coloniei albaneze, a fost cel care a întocmit procesul verbal al acestei reuniuni istorice (*Originalul procesului verbal al acestei întruniri se află în Arhivele Statului din Tirana*) – avea să noteze că actul semnat la București este *“primul document important”* în care idealurile albaneze au fost exprimate integral, iar acțiunea patriotică a coloniei din București *“s-a arătat demnă în aceste momente critice”* și după multe dezbateri *“s-a hotărât să se facă primul pas pentru proclamarea independenței albaneze”*⁵⁸.

Următoarea *“escală”* pe care Ismail Qemal a făcut-o împreună cu Luigi Gurakuqi, Pandeli Cale și alte câteva personalități, a fost Viena. Încă de la sosirea sa din capitala imperiului austro-ungar, Ismail Qemal trimitea la Vlora telegrama bine cunoscută, datată 9 noiembrie 1912, care apoi a fost transmisă în toate orașele Albaniei: *“Viitorul Albaniei este asigurat; telegrafiati peste tot pentru ca fiecare să aibă credință deplină în destinele patriei...”*⁵⁹. Pentru a completa tabloul activității diplomatice a mișcării naționale albaneze în ajunul proclamării independenței, s-a convenit să fie făcut un *“Apel al poporului albanez către Marile Puteri”*, care a fost remis la 18 noiembrie 1912 reprezentanților lor la Istanbul de un grup de patrioți albanezi în frunte cu bătrânul de Brousse și Halil Pașa Gjirocastra⁶⁰.

De la Viena, Ismail Qemal a plecat spre Trieste, unde a ajuns pe 19 noiembrie 1912, când, a declarat că *“după întoarcerea sa în Albania va proclama independența Albaniei și va fi constituit un guvern provizoriu”*⁶¹, pentru ca din Trieste, Ismail Qemal și Luigi Gurakuqi însoțiți de alți patru patrioți ai comunității albaneze din România, să sosească în zorii zilei de 21 noiembrie 1912 la Durrës (Durazzo), cu ajutorul unui vapor pus la dispoziție de către ministrul de externe al Austro-Ungariei, Berchtold⁶². Când Ismail Qemal și însoțitorii lui au ajuns la Durrës, acesta era încă sub administrație turcească care încerca, dar fără succes, să pună mâna pe eminentul conducător albanez⁶³.

De acolo, *“Caravana independenței”*⁶⁴, căreia i s-au alăturat delegații din Durrës, Tirana, Shijak și Kruje, au pornit spre Vlora care tocmai fusese eliberată de către patrioții albanezi, ajungând în cursul zilei de 25 noiembrie 1912⁶⁵. Cea mai mare parte a delegațiilor albanezi dornici să ia parte la istoricul eveniment, talonați de armatele balcanice vor ajunge la Vlora în cursul zilelor de 26-27 noiembrie 1912⁶⁶. A doua zi, 28 noiembrie 1912, în condiții de o gravitate excepțională pentru soarta țării, Adunarea Națională a fost declarată deschisă sub conducerea lui Ismail Qemal. Astfel, în după amiaza zilei de 28 noiembrie 1912, Adunarea Națională deschisă de Qemal, a menționat într-un scurt discurs că situația critică creată de războiul balcanic, singura cale de salvare pentru Albania era separarea de Imperiul Otoman⁶⁷. Apoi, Adunarea Națională, după ce a ascultat magistralul discurs plin de demnitate al înțeleptului lor conducător, vor proclama într-un elan unanim, ALBANIA, stat liber, suveran și independent, în acest sens fiind ridicat steagul albanez cu vulturul bicefal al lui Skanderbeg⁶⁸. În cursul aceleiași ședințe, Adunarea Națională va încredința lui Ismail Qemal sarcina de a

⁵² S.A.N.I.C., fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 81/1911, f. 319.

⁵³ Ciachir 1996, p.227; Ciachir, Maksutovici 1998, p.134.

⁵⁴ Teodorescu 2008, p. 19.

⁵⁵ Puto 1982, p.83.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Maksutovici G.1992, p.58.

⁵⁸ Maksutovici G.1972, p.53.

⁵⁹ Kemal Bey 1920, p.370.

⁶⁰ Puto 1982, p.87.

⁶¹ Ibidem, p.88.

⁶² Kemal Bey 1920, p.370-371.

⁶³ Frashëri 1964, p.187-188.

⁶⁴ Maksutovici G. 2003, p. 80.

⁶⁵ Puto 1982, p. 88.

⁶⁶ Frashëri 1964, p. 188.

⁶⁷ Basil 1976, p. 91.

⁶⁸ Pollo Stefanaq și colab. 1974, p. 174; Lascu 2010, p. 100-102.

forma primul guvern albanez ⁶⁹(sediul guvernului provizoriu se afla în actualul Muzeu al Renașterii Naționale și al Independenței), care se va concretiza câteva zile mai târziu, când cei 83 de delegați participanți la Congres au ales guvernul provizoriu, având ca prim ministru și ministru de externe pe Ismail Qemal ⁷⁰. La început, datorită greutăților întâmpinate, al prezenței unor trupe străine pe teritoriul țării, guvernul nu și-a putut exercita controlul decât asupra triunghiului Vlorë-Berat-Lushnjë⁷¹, extinzându-l abia în vara lui 1913.

Semnificativ este faptul că tot din aceeași perioadă datează și folosirea ca "îmn național" de către participanții albanezi a cântecului românesc "*Pe-al nostru steag e scris unire*" pe muzica compozitorului român Ciprian Porumbescu, tradus în limba albaneză de către scriitorul Alecs Stavri Drenova – Asdren (1872-1947) și adaptat propriei creații, intitulată "*În jurul steagului uniți*"⁷². După proclamarea independenței lor, patrioții albanezi din București, în drumul lor pe la ambasadele de aici pentru a solicita recunoașterea actului de la Vlorë, au intonat și cântecul "*Pe-al nostru steag e scris unire*" și, cu toate că mai târziu Asdren a scris un nou text "*Flamuri Kombetar*" (Drapelul Național), după o altă versiune tot a sa din 1903, textul imnului național adoptat în 1912, prin traducerea textului, a rămas același. Sentimentele albanezilor față de statul român sunt ilustrate și prin faptul că, a doua zi după proclamarea independenței de la Valona, Ismail Qemal expedia prin Titu Maiorescu următoarea telegramă: "*Mă grăbesc să aduc la cunoștința excelenței voastre un fapt de o însemnătate excepțională pentru viața națională a albanezilor. Delegați din toate ținuturile albaneze, reuniți ieri în adunarea națională în orașul Valona, au proclamat independența Albaniei și constituie un guvern provizoriu*"⁷³. Trebuie spus și faptul că noul guvern condus de Ismail Qemal a continuat în noile condiții și la un nivel cât mai înalt, mărșăluind muncă patriotică a "*guvernului provizoriu*" al Ligii de la Prizren, apărând interesele supreme ale nației albaneze din interiorul țării și din străinătate ⁷⁴. Astfel, după proclamarea independenței, în condițiile în care albanezii nu aveau o armată proprie iar statele vecine invadaseră parțial teritoriul albanez în scopul împărțirii între ele, situația critică în care se afla ALBANIA urma a se decide la Conferința ambasadorilor de la Londra⁷⁵.

Proclamarea independenței Albaniei a fost un act progresist de o importanță vitală pentru poporul albanez care a fost favorizată de apariția primului conflict militar în Peninsula Balcanică, ce a reușit să lichideze aproape în totalitate dominația otomană în această zonă a Europei, și nu în ultimul rând, apariția pe harta bătrânului continent a noului stat albanez, a reușit să dea peste cap planurile diplomației habsburgice și italiene ce vroiau să se înfrupte din teritoriul albanez, cu scopul de a avea un cap de pod în sud-estul Europei⁷⁶. Nu trebuie uitat și faptul că la această izbândă, o importantă contribuție și-au adus atâtea colonia albaneză din București, cât mai ales oamenii politici ce conduceau destinele României în acea perioadă, astfel încât – după cum spunea istoricul american de origine albaneză Stavro Skendi – "*mișcarea iluministă a fost împlinită în cea mai mare parte în afara Imperiului Otoman, creștinii ortodocși având cea mai mare contribuție la renașterea națională a Albaniei...*"⁷⁷. Relațiile româno-albaneze erau scoase în evidență de către marele istoric Nicolae Iorga, care în cadrul lecției de deschidere ținută la București, la Institutul pentru studiul Europei sud-estice și intitulată "*Albania și România*", din ziua de 31 ianuarie 1915, sublinia vechimea și durabilitatea relațiilor româno-albaneze care au conlucrat în momente cheie pentru existența noului stat albanez, dar și necesitatea cunoașterii acestor relații de către urmașii lui Skanderbeg și nu numai⁷⁸, pentru ca în 1932, la aniversarea a 20 de ani de la proclamarea independenței Albaniei, să concluzioneze: "*Doresc Albaniei o dezvoltare fericită și poporului albanez tot ce merită marea sa vechime și vitejia sa deosebită*"⁷⁹.

Bibliografie

Surse inedite

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București:

Fond Casa Regală: Dosarele 15/1908, 24/1912, 45/1913;

Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale: Dosarele 101/1909, 54/1910, 81/1911.

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, București :

Fond 21 : vol.20, 40, 57, 62;

Fond 71/1912, Dosar B 13-vol.11.

⁶⁹ Frashëri 1964, p.188 ; Kemal Bey 1920, p. 372.

⁷⁰ Ciachir 1974, p.87; Lascu 2010, p. 104.

⁷¹ Maksutovici C, Maksutovici G.1992, p. 244.

⁷² Dermaku 1996, p. 98.

⁷³ A.M.A.E., fond 71/1912,dosar B 13 (vol.11), telegramă din 16/29 noiembrie 1912, f. 87.

⁷⁴ Pollo 1983, p. 6.

⁷⁵ Puto 1982, p. 116.

⁷⁶ Ciachir 1992, p. 235.

⁷⁷ Skendi 1967, p. 465-470.

⁷⁸ Maksutovici G. 2001, p. 210.

⁷⁹ Maksutovici G. 1991a, p. 51; Maksutovici C. 1995, p. 153.

Surse editate

- ***Arhivele Naționale 1986 – *Poporul Român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani*, volum de documente editat de Direcția Generală a Arhivelor Naționale. Ediție întocmită de arhiviștii: Ioana Burlacu, Radu Constantinescu, Maria Dogaru, Olimpia Guțu, Vasile Matei, Ioana Alexandra Negreanu, Gheorghe Radu, Mircea Spiridonanu, Natalia Trandafirescu. Referenți științifici din afara arhivelor: Nicolae Ciachir, Dan Berindei și Gelcu Maksutovici, București, 1986.
- *** Kemal Bey 1920 – *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, Edited by Sommerville Story, with a preface by William Morton Fullerton, London, Constable and Company Ltd., 1920.

Lucrări generale

- Castellan 2002 – George Castellan, *Histoire de l'Albanie et des Albanais*, Éditions Armeline, Crozon, 2002.
- Ciachir 1974 - Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Albaniei*, București, 1974.
- Ciachir 1996 – Nicolae Ciachir, *Marile puteri și România 1856-1947*, București, 1996.
- Ciachir 1998a – Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, Ediția a II-a, București, 1998.
- Ciachir 1998b – Nicolae Ciachir, *Istoria Slavilor*, București, 1998.
- Ciachir, Maksutovici 1998 – Nicolae Ciachir, Gelcu Maksutovici, *Studii și documente despre istoria albanezilor din România*, București, 1998.
- Frashëri 1964 – Kristo Frashëri, *Histoire d'Albanie*, Tirana, 1964.
- Iorga 1915 – Nicolae Iorga, *Istoria războiului balcanic*, București, 1915.
- Iorga 1913 – Nicolae Iorga, *Istoria Statelor Balcanice în epoca modernă*, Vălenii de Munte, 1913.
- Maiorescu 1995 – Titu Maiorescu, *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul*, București, 1995.
- Maksutovici C. 1995 – Cristia Maksutovici, *Confluente culturale româno-albaneze*, București, 1995.
- Maksutovici G. 1995 – Gelcu Maksutovici, *Despre Albania și albanezi*, București, 1995.
- Maksutovici G. 2003 – Gelcu Maksutovici, *Istoria albanezilor din România*, București, 2003.
- Maksutovici G. 1992 – Gelcu Maksutovici, *Istoria comunității albaneze din România*, București, 1992.
- Maksutovici G. 2001 – Gelcu Maksutovici, *Sub semnul vulturului*, București, 2001.
- Mustafa Ali 1976 – Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976.
- Pollo Stefanaq și colab. 1974 – Stefanaq Pollo, Arben Puto, Kristo Frashëri, Skhender Anamali, *Histoire de l'Albanie des origines a nos jours*, Collection "Histoire des nations Européennes", Préface de Maurice Baumont, Edition Horvath, Lyon, 1974.
- Pollo 1983 – Stefanaq Pollo, *The proclamation of independence of Albania - A great turning-point in the history of the Albanian people*, Tirana, 1983.
- Puto 1982 – Arben Puto, *L'indépendance albanais et la diplomatie des Grandes Puissances (1912-1914)*, Tirana, 1982.
- Basil 1976 – Rondis Basil, *Greece and Albania*, Thessaloniki, 1976.
- Sophocles 1961 - S.M. Sophocles, *A History of Greece*, Thessaloniki, 1961.
- Skendi 1967 - Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1967.
- Teodorescu 2008 – Ion Teodorescu, *Coloniile albaneze din România. România și statul albanez (1912-1914)*, București, 2008.

Lucrări speciale

- Buchiu 1995 - Ștefan Buchiu, *Mărturisiri despre Biserica Ortodoxă Albaneză din București*, în *Anuar Albanezul -400*, Supliment al revistei *Albanezul*, Editat de Uniunea Culturală a Albanezilor din România (Bashkësia Kulturore e Shqiptarëve të Rumanisë), București, 1995.
- Ciachir 1992 – Nicolae Ciachir, *Contextul european al proclamării independenței de stat a Albaniei*, În: *Revista română de studii internaționale*, nr. 119-120, București, 1992.
- Ciachir 1970 – Nicolae Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878-1914)*, În: *Buletin de studii și referate ADIRI*, nr.23, București, 1970.
- Ciachir 1978 – Nicolae Ciachir, *Implicațiile pe plan european ale revoluției turce din 1908*, În: *Revista de Istorie*, nr.9, București, 1978.
- Ciachir 1996 - Nicolae Ciachir, *Rolul Brăilei în epoca de regenerare a poporului albanez*, În: *Muzeul Brăilei. Analele Brăilei, Serie Nouă, An II, nr.2*, Brăila, 1996.
- Dermaku 1996 – Ismet Dermaku, *Contribuția poporului și statului român la mișcarea națională albaneză*, În: *Anuar "Albanezul"-401*, București, 1996.
- Dermaku 1998 – Ismet Dermaku, *Biserica albaneză în programul societății "Drita" din București*, în *Anuar "Albanezul" - 403*, București, 1998.
- Nasrattinoglu 1995 - İrfan Unver Nasrattinoglu, *Ibrahim Temo și Atatürk*, În: *Anuar Albanezul – 400*, Traducere din limba engleză de Cristia Maksutovici, București, 1995.
- Maksutovici C., Maksutovici G. 1992 – Cristia Maksutovici, Gelcu Maksutovici, *Relații româno-albaneze la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea*, În: *Revista Română de Studii Internaționale*, XXVI, 3-4 (119-120), București, 1992.
- Maksutovici G. 1987 – Gelcu Maksutovici, *Idealul independenței devine realitate*, În: *Magazin Istoric*, nr.12, București, 1987.

- Maksutovici G.1993 – Gelcu Maksutovici, *Noi contribuții la cunoașterea raporturilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Albaneză*, în *Glasul Bisericii. Revista oficială a Sfintei Mitropolii a Munteniei și Dobrogei*, Anul I, Nr.4-6, Iulie-Decembrie, 1993.
- Maksutovici G.1994 – Gelcu Maksutovici, *Independența Sqiiperiei*, În: *Albanezul*, nr.10, Serie Nouă, București, 1994.
- Maksutovici 1991a – Gelcu Maksutovici, *Nicolae Iorga – susținător al cauzei albanezilor*, În: *Revista Istorică*, nr.1-2, București, 1991.
- Maksutovici 1992 – Gelcu Maksutovici, *Relațiile româno-albaneze la sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX*, În: *Revista română de studii internaționale*, nr119-120, București, 1992.
- Maksutovici 1991b - Gelcu Maksutovici, *România și lupta pentru emancipare națională, politică a popoarelor oprimate din Europa central sud-estică*, În: *Revista Română de Studii Internaționale*, Anul XXV, 1-2 (111-112), București, 1991.
- Maksutovici G.1998 – Gelcu Maksutovici, *Contribuții la cunoașterea raporturilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Albaneză*, în *Studii și documente despre istoria albanezilor din România*, București, 1998.
- Petoshati 1998 – Elida Petoshati, *Periodicele albaneze apărute în România în secolul XX*, În: *Anuar Albanezul – 403*, București, 1998.
- Preda 1993 – Dumitru Preda, *Romania și războaiele balcanice*, În: *Magazin Istoric*, nr.8, București, 1993.
- Lascu 2010 – Stoica Lascu, *Independența Albaniei (28 noiembrie 1912) - În câteva interviuri contemporane*, În: *România în relațiile internaționale: Diplomatie, Minorități, Istorie. In Honorem Ion Calafeteanu*, Târgoviște, 2010.
- Velichi 1979 – Constantin Velichi, *România în sud-estul Europei (1800-1912)*, În: *România în sud-estul Europei*, București, 1979.

VIAȚA COTIDIANĂ ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. MENTALITĂȚI ȘI MORAVURI

Dr. Monica Mureșan

Abstract. *Daily life during First World War. Mentality and Morals.* World War I was perceived as a gap between individual and collective consciousness and brought on in the spotlight of the social scene a series of heterogeneous behaviour and attitudes. The current paper mainly aims at revealing another facet of war which is essentially different from the "heroic" manner historians use to depict the period in question. Therefore, we decided to bring forward and analyse a few aspects of daily life routine during World War I as outlined in informal documents of the time. Among these, one can mention sources like journals, memoirs, press or folklore. Taking into consideration the varied range of issues revealed in these documents, one can obviously notice the specific manner in which war irreversibly changed the lives of combatants, as well as of those waiting for them at home. While trying to forget the horrors of the war, people gave themselves to living life 'in extremis', from intense religious fervour to the loosening of morals.

Cuvinte cheie: primul război mondial, viață cotidiană, mentalități, morală, alcoolism.

Keywords: first world war, everyday life, mentality, morals, alcoholism.

Ca fenomen de ruptură în conștiința individuală și colectivă, primul război mondial a adus în scenă personaje și roluri din cele mai diverse, cu efecte pozitive sau negative pe termen lung la nivelul transformării generale a mentalității tradiționale și a propagării la nivelul întregii societăți românești a noilor moravurilor „moderne”. Astfel, războiul a influențat în egală măsură viața privată a „celor de acasă” și a „celor de pe front”, favorizând manifestarea unor comportamente și moravuri deja prezente în societatea transilvăneană înainte de începerea primei conflagrații mondiale¹. În studiul de față ne vom focaliza atenția doar asupra acelor exemple de trăiri ce fac notă discordantă cu evocările eroice care acompaniază de obicei orice scriere despre război, dar care sunt un fapt de viață incontestabil.

O privire asupra cotidianului în timpul războiului ne oferă un tablou deosebit de interesant în care se poate ușor observa cum lumea românească angrenată în război, pe front, prizonierii în lagăre sau cei rămași acasă, au știut să se decupleze măcar pentru câteva momente de la grozăvia oferită de război și să petreacă timpul liber într-un mod cât mai plăcut². Soluțiile găsite pentru această „destindere” nu au fost însă dintre cele mai decente și morale. Spre finele războiului presa vremii abundă de anunțuri ale galelor și serbărilor la care iau parte cot la cot civili și militari, în încercarea de a da uitării ororile abia trăite³. Exuberanța și pofta de viață ce acompaniază această perioadă nu face decât să arunce oamenii în brațele dușmanilor nevăzuți din spatele frontului: alcoolismul, promiscuitatea și luxuria. Când și cine va pune bazele unei morale și cum va fi acea morală nu știm, știm însă că pentru moment s-a dezlănțuit asupra omenirii patima lăcomiei, a materialismului dus la extrem și peste toate dorința de a trăi intensiv poate tocmai ca o reacțiune a vieții de abnegație din timpul războiului. E un dor general de a munci puțin, a câștiga cât de mult și ușor pe căi legale și ilegale și peste toate a petrece mult până la desfrâu și destrăbălare. Acestei dorințe răspund numărul mereu crescând de locuri de petreceri, teatre, cinematografe, varieturi, toate din ce în ce mai licențioase ajungând până la trivialitate⁴.

Confruntat în fiecare clipă cu cele mai sumbre gânduri și neliniști, cu spaima provocată de iminența morții, soldatul aflat pe front nu și-a putut inhiba spiritul, destinzându-se în cele mai diverse moduri, pentru a-și crea astfel starea psihologică necesară trecerii peste situațiile nefericite provocate de război⁵. Prin urmare, viața în tranșee poate fi uneori una foarte veselă după cum reiese și din următoarele crâmpie de jurnal: „De obicei mesele noastre erau foarte vesele, chiar în tranșee. Aveam mulți tineri care totdeauna aveau ceva vesel de povestit. Se discuta despre toate cu o absolută libertate și se petreceau ceasuri plăcute. Muzica regimentului, sub conducerea vrednicului subșef Nicolaevici, ne cânta în toate serile, chiar când am fost în linia întâi”⁶. Altă mărturie de acest gen confirmă gustul pentru petrecere al soldaților, neegalată în găsirea unor soluții originale la nevoie: „În afară de muzica militară, regimentul avea mulți lăutari, așa că muzica nu lipsea la nici o campanie și sub cel mai mic pretext apărea vioara, naiul și chiar țambalul. Acesta din urmă nu știu cum era transportat, probabil cu vreo trăsură de aprovizionare”⁷. Modul de trăire in extremis al ofițerilor imperiali a generat numeroase scandaluri și procese după încheierea războiului. Alte comportamente rușinoase ale soldaților, sunt consemnate în memorii. Memoriile cadrelor militare, din diverse grade, reprezintă o sursă deosebit de valoroasă pentru scrutarea orizontului – de altfel destul de îngust și de greu de penetrat – al vieții cotidiene a soldaților

¹ Bolovan și Bolovan 2009, p. 614-615 apud Bârlea 2004, p. 126.

² Negustor 2008, p. 457.

³ Vezi Kirileanu 2004, p. 90; Berthelot 2000, p. 327; Praschivescu 1919, p. 100; Rosetti, 1997, p. 205 etc.

⁴ Manicatile-Vener și Nanu-Pășcan 2007, p. 150.

⁵ Negustor 2008, p. 457.

⁶ Radu R. Rosetti 1997, p. 205.

⁷ *Ibidem*, p. 206.

mobilitați. Printre rândurile acestor scrieri putem spicui numeroase povești de viață, trăiri și impresii personale din cele mai variate⁸. O astfel de evocare, îmbibată de deznădejde și indignare, aparține unui martor neputincios al forței necruțătoare a destinului care a observat atitudinile contradictorii ale locuitorilor orașelor românești: „... în timp ce unii s-or fi resemnat, iar alții – prea mulți din păcate – s-au obișnuit, căci aruncau banii la chefuri, la vin, la muieri și la cărți, cu o nerușinare care răzvrătea pe cei ce, întorși din tranșee, se furișau zdrențuiți și umili, pe străzile orașului”⁹. Memoriile lui I. C. Delaturda, un alt idealist dezamăgit de cele văzute și trăite în primul război mondial, critică virulent ocupațiile „eminamente parazitare” (adică: femeia, băutura și jocul de cărți – n.n.) ale soldaților români cantonați lângă Prut în primăvara anului 1917 constatând starea generală de lenevie și dezinteres a armatei române: „Acești ofițeri, inclusiv comandantul, erau toată ziua în comună, dar nu vedeau nimic; ochii lor nu erau făcuți ca să vadă interesele comunității. În schimb cea mai mare parte dintre ei își petrecea timpul jucând cărți sau cu infirmierele de la spital, sau și cu unele și cu altele”¹⁰. Din păcate, astfel de comportamente relaxate existau nu numai în momentele de acalmie de pe front, ci chiar și în timpul mobilizării: „În timpul campaniei, un maior de stat major istorisea la popotă, în fața a o mulțime de camarazi și doamne, cum își petrecea el viața în desfrâu, când era sublocotenent, ce chefuri îi trăgea, cum rămânea în câteva zile fără franc, cum tremura de frig din cauza aceasta, cum a deprins ordonanța ca să-i facă focul cu crucile pe care le fura din cimitirul orașului, cum s-a băgat de seamă acest fapt, și cu câtă iscusință a știut el să se apere, atunci când a fost tras la răspundere. Aceste fapte erau pentru el o glorie a tinerețelor sale, și toți îl ascultau cu satisfacție”¹¹.

Presa vremii abundă de mărturiile și povestioare cu tâlc moral despre moravurile ușoare ale soldaților și ale femeilor mai „slabe de înger” care le cedau. Soldații reprezintă un perpetuu pericol pentru moralitatea femeilor singure. Această exagerată relaxare a moravurilor a fost surprinsă poate cel mai elocvent în folclor: „A, ha ha bărbatul meu, / În Galiția-l locul tău / Nu cu pumnii-n capul meu. / În Galiția-i loc de tine / Nu cu pumnii în cap la mine. / Ține Doamne, bătaia / Ca să-mi umble pensia / Să-mi petrec cu bădița”¹². Unii „rapsozi populari” au mers chiar mai departe în observațiile lor ironice făcând o paralelă din punct de vedere al moralității între femeile străine și cele române. Astfel, în timp ce italienele sunt laudate de către Leon Pop din Rodna Veche: „Chiar eu simt ceva plăceri / Să vă scriu despre muieri. / Pe-aici toate-s cu credință, / Muieri tinere, fetițe. / Nu se lasă înșelate / De cătane blăstămate, / Fetele își țin cuvântu / Nevestele jurământu”. („Vine vremea codrului”)¹³, românele sunt aspru hulite de către Dumitru Pop din Călăcea, în versuri foarte grăitoare în acest sens: „Foaie verde de trei peri / V’oiu spune despre muieri / Care capătă ajut / De la statu cel avut. / Când bani ele primesc / Drăguți își agonisesc, / Se pun și se sfătuesc / Că care cum mai trăesc. / Zice una dintre ele / Haidați ici, dragilor mele, / Haidați ici, în făgădău, / C’a fi ce-a da Dumnezeu. / Atunci zice una’n dată: / „Bine zici tu, zău, Surată. / Haidați la-un pic de vinars / Că răbdam destul necaz!” / Si cum zic, atunci îndată / Intră’n făgădău grămadă, / Se pun roată p’ingă masă / Și de mine nu le pasă, / Beau, horesc, se veselesc, / La nimica nu gândesc, / Fiecare’n glasul său / Gândești că-s broaștele’n tău. / „Vie badea n’a veni, / Vie poșta cu banii, / Moară badea pe Carpați / Vie banii împănați. / Moară badea pe câmpie, / Vie banii de hârtie!” (...) / Foaie verde-a babelor, / Vă spui versul fetelor: / Cum v’am spus, le iau mălaiul / Le-amărăsc de tot cu traiul, / Dar de-aceea nu le pasă / Numai să fie frumoase, / Toate umblă’nțânțălate / Și de foame rău mâncate. / Astăzi se tot rumenesc / Țânte și le gâtesc, / Mâni se duc la joc cu ele / Și de foame stau să pieie. / Dacă dela joc se duce / N’are-acasă ce să mănânce, / Că mâncarea dela ele / S’a dus toată pe măgele”¹⁴.

Luând în considerare exemplele de mai sus, nu trebuie deci să ne mire reacția guvernului austro-ungar ce a emis în timpul primului război mondial o serie ordine ministeriale marțiale prin care toți cei rămași acasă erau obligați să presteze munci agricole compensatorii, în caz contrar fiind lipsiți de ajutorul de stat dat familiilor soldaților plecați pe front¹⁵. Oricât de drastice ar părea, aceste măsuri se bazează pe o constatare de bun simț: „Cei ce stau în fruntea acțiunii de ajutorare și sunt în comitetele pentru cultivarea pământului, dacă o femeie prădează ajutorul de stat pe lux și beuturi și după creștinești sfaturi nu se îndreaptă, să lucreze, ca aceea să nu mai primească nimic și să stăruie din toate puterile, să se închidă cârciumele în Dumineci, sărbători și în orele de sara, că-i rușine și păcat, ca atunci, când cei mai buni ai noștri sufer atâtea năcazuri în câmpul de luptă, cei de acasă să se îmbete și să cânte prin cârciume”¹⁶.

⁸ Deși descrierile expuse sunt mai mult decât convingătoare, nu trebuie să cădem în capcana generalizării fenomenului la nivelul întregii armate române, căci scoțând din context, am extras spre ilustrare doar acele pasaje cu rol de exemplu în scopul demonstrării ipotezei studiului, și anume oferirea unei perspective inedite a cotidianului din timpul primului război mondial (n.n.).

⁹ Gane 1922, p. 80.

¹⁰ Delaturda 1923, p. 147.

¹¹ *Ibidem*, p.145.

¹² Cornea 1935, p. 302.

¹³ Precup 1997, p. 30.

¹⁴ *Ibidem*, p. 31-34.

¹⁵ Vezi „Răsboiul popoarelor contra alcoolului”, in *Unirea. Foaie bisericească-politică*, Blaj, nr. 35/13 aprilie 1915, an XXV, p. 1.

¹⁶ „Cei de acasă și consumația alcoolului”, in *Cultura Creștină*, Blaj, nr.10/25 maiu 1915, an V, p. 314.

Veștile despre comportamentele imorale ale femeilor ajung până în linia frontului făcându-le soldaților viața și mai amară. Ecouri ale atitudinilor imorale ajung și în presa vremii¹⁷. Zvonurile despre moravurile ușoare la care s-au dat femeile rămase acasă, au stârnit în rândul soldaților urmări din cele mai nefericite: dezertări, căderi psihice etc. În mentalitatea epocii femeile erau însă mult mai aspru taxate pentru aceste momente de slăbiciune, în timp ce soldații erau disculpați prin faptul că în aceste plăceri sexuale găseau „compensații” pentru ororile războiului¹⁸. Astfel de manifestări și trăiri intense sunt prezentate în memoriile unui caporal într-o notă ușor comică: „*Mama povestește că femeile de acum sunt tare stricate: unele fac negustorie și contrabandă de mărfuri, apoi se terfelesc cu controlorii și cu soldații de prin trenuri, făcând câte și mai câte destrăbălări, pomenindu-se câte una și cu burta mare, dând de lucru moașelor, să se ocupe cu avorturile. Fetele care se poartă cu nasul ridicat, sau care sunt angajate ca surori de caritate se bălăcesc cu ofițerii sau cu medicii asistenți ai spitalelor, din când în când, dând naștere la câte un copil din flori*”¹⁹. Fără a cădea în desfrâu alte soții de soldați sunt blamate tocmai pentru nepăsarea și superficialitatea lor întrucât își văd nestingherite de viață în timp ce consortii lor pătimească pe front, după cum subliniază o relatare dintr-un jurnal de epocă: „*Am întâlnit la Iași o doamnă – soția unui camarad al meu, – întâmpinându-mă cu zâmbetul pe buze, veselă și bine gătită: „Știi că Jean e prizonier? Și apoi blestemă greutățile cu care se descoperă cupoanele de mătasă etc. Și, bietul băiat, prizonier de la Turtucaia, poate spârgea în acel moment pietre pe șoselele Bulgariei!*”²⁰ În realitate, ca peste tot unde s-a extins „molima războiului”, moravurile femeilor române sunt împărțite: „*Pe deasupra și veștile care ni se strecoară din teritoriul ocupat, cu deosebire de la București, aruncă o lumină cu totul urâtă asupra unei părți a femeilor noastre. Pe lângă unele care și-au făcut datoria pioasă de a îngriji de răniți și suferinzi, multe din ele după trecerea primelor clipe nesigure a schimbării de regim, au uitat de suferințele neamului, continuând cu mai multă furie, viața ușoară de plăceri, care o duceau înainte*”²¹.

În focul luptelor grele purtate în majoritatea cazurilor la mare depărtare de căminul conjugal s-a testat poate cel mai bine rezistența fidelității conjugale. Infidelitatea matrimonială acompania trupele, influențând modul de viață și relațiile dintre sexe chiar și după război. Promiscuitatea a crescut nu numai pentru că bărbații au fost separați de soțiile lor pentru un timp îndelungat, ci pentru că societate patriarhală și religioasă a fost dezintegrată sub impactul războiului²². În aceste condiții, părea că era mai degrabă o performanță decât un fapt obișnuit ca un individ, femeie sau bărbat deopotrivă, să-și păstreze nepătată cinstea conjugală²³. Predomina o atmosferă de suspiciune generală, comportamentele deviate nefiind tocmai rare: „*O statistică compusă chiar în vremea bătăii ce bântuie, arată că dintre militarii de acum, Românii dau procentul cel mai mare dintre cei atinși de boale lumești*”²⁴. Ordinele militare le interzic relațiile amoroase pasagere, predicile preoților militari le propovăduiesc importanța fidelității conjugale, totuși ei se întorc acasă în scurte concedii deja infectați. E drept că războiul agravează circumstanțele, că oamenii trăiesc intens, ca și cum s-ar afla pe marginea unei prăpăstii²⁵.

Adeseori, alcoolismul acompaniază escapadele amoroase, afectând fidelitatea conjugală a cuplurilor despărțite prin voia sorții. Războiul nu a inventat alcoolismul și nici imoralitatea însă le-a oferit numeroase pretexte să se manifeste. Unul dintre acestea constă în hedonismul ce i-a cuprins pe oamenii atunci când soarta lor părea inexorabilă. Citatul următor dovedește cu prisosință această ipoteză: „*Niciodată nu mi s'a părut această speție de oameni atât de fioroasă, ca pe acest timp de războiu. Poate și împrajurarea, că flăcâii, mândria satelor, este afară la oaste, iar acasă între invalizi au rămas marea mulțime a acestor nefericiți, contribuie la împrajurarea, că se văd mai tare dintre ceilalți. Nici când n'am văzut atâtia degenerați cu capete uriașe, cu fălci de lup și ochii incolori și cu gura veșnic căscată, ca în zilele de sărbătoare pe străzile satelor. Roi ies, bărbați, femei, fete, copii, de abia proptindu-și pe picioarele scurte, mălăețe, trupul diform, mătăhălos și pășesc nesiguri toți într-o direcție, care duce la – crâșmă*”²⁶. Totuși, omul suspus vicisitudinilor vremii „*nu bea din plăcerea de a se adăpa; el bea pentru visul ce-i aduce beția; el cere alcoolului uitarea durerilor și necazurilor sale*”²⁷. Cel ami aproape de ororile războiului, soldatul, se aruncă cu disperare în mrejele iluziei oferite de alcool, mărturie stând o serie de memorii ale vieții de pe front ce șochează prin naturalismul reprezentării: „*Drumul cel mare era plin de soldați, beți într-un hal de nedescris. O întreagă campanie (...) erau trântiți pe malul șanțurilor adânci, cu apă mocirlită, pe laturile șoselii, iar unii se luptau să iasă din noroi și nu puteau. (...) Era o întreagă jale, de plâns și*

¹⁷ Vezi *Telegraful Român*, nr. 73/10-23 iulie 1918, p. 291.

¹⁸ Bolovan și Bolovan 2009, p. 616.

¹⁹ Ciumburdean 1964, p. 240.

²⁰ Paraschivescu 1919, p. 48.

²¹ *Ibidem*, p. 47.

²² Bolovan și Bolovan 2009, p. 617.

²³ Bârlea 2004, p. 126.

²⁴ Vezi *Românul*, nr.20/ 27 ian.-9 febr., 1916, pp. 1-2.

²⁵ Bârlea 2004, p. 127.

²⁶ „Alcoolism”, in *Unirea. Foaie bisericească-politică*, Blaj, nr. 64/25 octombrie 1917, an XXVII, p. 1.

²⁷ „Depopularea și alcoolismul”, in *Biserica și Școala. Foaie bisericească-școlastică, literară și economică*, Arad, nr. 49/ 6(19) decembrie 1915, an XXXIX, p. 372.

de răs în același timp²⁸. Cu toate acestea, alcoolul se consuma în cantități similare și în afara cazărmii, după cum ne-o arată fără putință de tăgadă articolele din presa vremii: „Cei de acasă beau de supărare înainte și la plecarea la oaste a iubiiților lor. Beau după aceea de năcaz. Beau, dacă cel mobilizat sosește acasă ca reconvalescent ori pentru lucrul câmpului. Beau în jelea, ce-i cuprinde pe urma vestii triste, că unul dintre ai lor a căzut pe câmpul de luptă, ori în un spital din depărtare. Beau, deși ne pândește din apropiere cea mai neagră miserie și deși prețul spiritului s-a urcat, dela erumperea războiului, cu peste 60%”²⁹.

Contrar imaginii idilice pe care ne-au creionat-o monografiile despre lumea satului românesc, în aceste timpuri excepționale constatăm faptul că morala creștină, insuficient aprofundată, n-a reușit decât parțial să impună autocontrolul, autocenzura³⁰. Dovadă a acestei realități stau numărul mare de nașteri ilegite și de concubinaje de la începutul secolului XX. În anii războiului, o problemă aparte pentru biserică a fost numărul ridicat al soldații care trăiau în concubinaj³¹. În încercarea de a limita aceste situații incomode pentru biserică unii preoți români au refuzat să împărtășească concubinii și să presteze servicii religioase pentru aceștia. Grija firească a bisericii și societății civile de a proteja moralitatea credincioșilor, respectiv a cetățenilor în contextul excepțional impus de război este de înțeles, și nu a întârziat să apară, însă deocamdată alte „rele” mult periculoase amenințau edificiul familial. Pe seama bisericii a rămas să se îngrijească de viața sufletească a oamenilor, să-i ajute să fie buni cetățeni și să rămână în cadrele moralei creștine. Una din temele cele mai reluate de către predicatori era aceea a fidelității conjugale. Apelul era adresat atât trupelor de soldați ce se îndreptau spre front, cât și femeilor rămase acasă, căci tendința unei vieți dezordonate era sesizabilă în ambele părți³². În ciuda circulațelor care trăgeau semnale de alarmă privind relaxarea exagerată a moravurilor, mijloacele de acțiune ale bisericii erau în realitate destul de limitate.

La polul opus, s-a vehiculat tot mai intens o fervoarea religioasă născută din nevoia de purificare a soldatului dornic de o apropiere de Dumnezeu. Mărturie stă în acest sens „Sfat celui care merge la război”, povață dată de către tatăl lui B.P. Hașdeu fiului său „... dacă vrei ca glonțul dușmanului să-ți cruțe viața în toiul luptei, păstrează curățenia trupului, fii cast, nu-ți spurca trupul și mergi la război cu tot atâta sfințenie cum mergi la primirea sfintelor taine”³³. Se credea că impuritatea atrage moartea, consecința păcatului. De aici nevoia de castitate, de purificare a soldatului prin actul spovedaniei. Astfel, asistăm în anii primului război mondial la atitudini și comportamente contradictorii, pe lângă relaxarea moravurilor manifestându-se paradoxal și o sporire a religiozității, după reiese și din relatarea fostului preot militar Petru Bejan: „Așa te-ai transformat, când ai ajuns acolo, de parcă n-ai mai avut altă lume(...)”³⁴. Schimbarea e necesară pentru a nu cădea pradă nebuniei și disperării. La rândul său, episcopul Aradului Ioan I. Papp, vorbea într-o pastorală de Crăciun din 1915 despre o sporire a credinței, constatând faptul că înainte de plecarea pe front „cei necununați s-au cununați numai de cântec după asentare, iar chemați fiind sub drapel, n-au plecat pe câmpul de luptă mai nainte, de a-și mărturisi păcatele și de a se cumineca”³⁵.

Fără doar și poate războiul a schimbat radical viața oamenilor, a celor de pe front, ca și a celor de acasă. Celor din urmă le-a modificat rosturile și ritmul muncii. Viața lor de zi cu zi se leagă printr-o mulțime de fire cu a celor duși în foc, ei nu uită nici o clipă că e război³⁶. În încercarea de a uita măcar pentru o clipă ororile războiului, oamenii și-au înecat amarul în comportamente din cele mai contradictorii. Primele imagini ale morții cutremură sufletul, zdruncină echilibrul nervos al oamenilor³⁷. Viața cotidiană în atmosfera de criză permanentă ce se instalează o dată cu izbucnirea primului război mondial, se schimbă radical. Pe fondul războiului de uzură morală și morala cedează aducând în scenă comportamente și atitudini specifice situațiilor limită. Aceasta deoarece, în asemenea stări de epuizare, percepția lucrurilor se modifică, ordinea morală a lumii se răstoarnă, viața și moartea nu mai au același valoare și același înțeles ca în vremurile normale³⁸. În momentul în care comportamentul individului devine un automatism – „toate funcțiile intelectuale adormiseră, mă prefăcusem într'un automat care mânca, bea și merge”³⁹– orice cod moral și de disciplină militară este încălcat, pentru că „foamea își creează o morală și un drept special. Stomacul gol te face să furi și să jăfuiesti tot ce-ți cade'n cale. Soldatul se preface într-o fiară răpitoare, care respectă numai necesitățile lui”⁴⁰. Acest climat încărcat de pasiuni a reușit să rupă toate chingile prejudecăților tradiționale producând pe termen lung o

²⁸ Popian 2007, p. 74.

²⁹ „Cei de acasă și consumația alcoolului...”, p. 313.

³⁰ Bârlea 2004, p. 128.

³¹ *Ibidem*, p. 130.

³² *Ibidem*, p. 126.

³³ *Ibidem*, p. 176.

³⁴ *Ibidem*, p. 179.

³⁵ *Vezi Telegraful român*, nr. 138 / 31 decembrie 1915 (13 ianuarie 1916), pp. 553-554.

³⁶ Bârlea 2004, p. 126.

³⁷ *Ibidem*, p. 190.

³⁸ *Ibidem*, p. 196.

³⁹ Tăslăuanu 1915, p. 129.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 92.

schimbare ireversibilă în planul trăirilor individuale prin raportare la morala colectivă. Așadar, primul război mondial, pe lângă alte efecte deosebit de distructive, l-a avut însă și pe acela mai puțin evident la data respectivă de a fi zdruncinat lumea din punct de vedere moral.

Bibliografie

- Bârlea 2004 – E. Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Cluj-Napoca, 2004.
- Berthelot 2000 – Gen. H. Berthelot, *Jurnal și corespondență 1916-1919*, Cluj-Napoca, 2000.
- Bolovan și Bolovan 2009 – S. P. Bolovan, I. Bolovan, „The Impact of World War I on the Family in Transylvania”, in vol. *Families in Europe between the 19th and 21st Centuries from the traditional model to the contemporary PACS*, Antoinette Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan (coord.), Cluj-Napoca, 2009.
- Ciumbrudean 1964 – D. Ciumbrudean, *Jurnal de front al caporalului Dumitru Ciumbrudean*, București, 1964.
- Cornea 1935 – I. Cornea, *Clopotiva, un sat din Hațeg*, București, 1935.
- Delaturda 1923 – I. C. Delaturda, *Război și civilizație*, Cluj, 1923.
- Gane 1922 – C. Gane, *Prin viroage și coclauri 1916-1917*, București, 1922.
- Kirileanu 2004 – G.T. Kirileanu, *Însemnări zilnice (1906-1960)*, București, 2004.
- Mancatide-Vernet și Nanu Pașcan 2007 – Dr. El. Mancatide-Venert, El. Nanu-Pașcan, „Studiu de igienă socială. Moravuri. Educație. Legi”, in vol. Adrian Majuru (coord.), *Prostituția între cuceritori și plătitori*, Editura Paralela 45, București, 2007.
- Negustor 2008 – G. Negustor, „Cotidian și loisir – petrecerea timpului liber în vremea Marelui Război”, in *Acta Musei Porolissensis*, Zalău, nr. 31/ 2008, pp. 449-457.
- Paraschivescu 1919 – Ș. Paraschivescu, „La porțile Moldovei”. *Jurnal de război 7 iunie 1917 – 1 mai 1918*, Brăila, „Ancora”, 1919.
- Popian 2007 – C. C. Popian, *Amintiri din viața militară. Jurnale de război și din prizonierat*, București, 2007.
- Precup 1997 – E. Precup, *Dor și jale, patimi și suferințe: poezii culese din război, aranjate și publicate pentru popor*, Sibiu, 1997.
- Rosetti 1997 – Gen. R. R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, București, 1997.
- Tăslăuanu 1915 – O. C. Tăslăuanu, *Trei luni pe Câmpul de Răsboiu. Ziarul unui roman, ofițer în armata austro-ungară, care a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, 1915.

Articole din presa vremii

- Telegraful Român*, nr. 73/10-23 iulie 1918, p. 291.
- Telegraful român*, nr. 138 / 31 decembrie 1915 (13 ianuarie 1916), pp. 553-554.
- Românul*, nr.20/ 27 ian.-9 febr., 1916, pp. 1-2.
- „Alcoolism”, in *Unirea. Foaie bisericească-politică*, Blaj, nr. 64/25 octombrie 1917, an XXVII, p. 1.
- „Depopularea și alcoolismul”, in *Biserica și Școala. Foaie bisericească-școlastică, literară și economică*, Arad, nr. 49/ 6(19) decembrie 1915, an XXXIX, p. 372.
- „Răsboiul popoarelor contra alcoolului”, in *Unirea. Foaie bisericească-politică*, Blaj, nr. 35/13 aprilie 1915, an XXV, p. 1.
- „Cei de acasă și consumația alcoolului”, in *Cultura Creștină*, Blaj, nr.10/25 maiu 1915, an V, p. 314.

ALEGERILE PARLAMENTARE DIN ANUL 1919 ÎN JUDEȚUL IALOMIȚA

Drd. Valentin Gheorghe

Abstract. Parliamentary elections of 1919 in Ialomița. An important component in the evolution of interwar Romania was the politics. The introduction of universal suffrage in 1918 boosted the interwar Romanian politics. As in all counties and county political party organizations Ialomița activity was intense. At the first election held in the interwar period in Ialomița, participated in the campaign three political parties. County elections were won by the Liberal National Party. An interesting fact was the choice of a representative of the Conservative Party - which represent the interests of large landowners - Ialomița County deputy in Parliament.

Cuvinte cheie: alegeri parlamentare; vot universal; partid politic; campanie electorală; Parlament.

Key words: parliamentary elections; universal suffrage; political party; campaign; Parliament.

În evoluția României contemporane, perioada interbelică reprezintă o etapă importantă, datorită mutațiilor survenite după primul război mondial. Transformările care au avut loc la nivel legislativ au dinamizat viața socială și politică a țării. Evoluția vieții politice și sociale ialomițene interbelice s-a circumscris celei naționale. Ca în toate județele țării și în județul Ialomița a existat o intensă activitate a organizațiilor partidelor politice. Formațiunile politice ialomițene, reprezentând întreg spectrul politic național, au constituit și în această parte a țării piloni ai organismului social – politic, ai democrației pluripartidiste și parlamentare din perioada interbelică¹.

Presă locală a avut un rol însemnat în evoluția vieții sociale și politice ialomițene interbelice. Majoritatea gazetelor locale deserveau interesele unui partid sau unei personalități politice marcante la nivel local. Totodată, presa locală era utilă cetățenilor întrucât furniza informații, mai ales în timpul campaniilor electorale.

Din punct de vedere administrativ, județul Ialomița cuprindea mare parte din actualele județe Ialomița și Călărași. Reședința județului era orașul Călărași, celelalte centre urbane fiind Urziceni, Slobozia și Fetești, localitate ce a devenit comună urbană în anul 1934. Din punct de vedere al organizării administrativ-teritoriale județul Ialomița era împărțit în 5 plăși: Călărași, Lehliu, Urziceni, Slobozia și Țândărei. Ulterior numărul plășilor a crescut prin înființarea altora noi: Căzănești, Dragoș - Vodă și Fetești. Prin Constituția din 1938 s-a introdus o nouă unitate administrativ – teritorială, ținutul, care era compus din mai multe județe. Județul Ialomița a fost integrat în Ținutul Marea cu reședința la Constanța.

La jumătatea perioadei interbelice populația județului era în număr de 293.352². Populația de naționalitate română era de 283.344 locuitori³, ea reprezentând 96,6% din locuitorii județului. Alături de aceasta conviețuiau alte naționalități: țigani 7.228 – 2,5%, evrei 513 – 0,2%, unguri 460- 0,2%, greci, germani, sârbi, croați, bulgari, albanezi etc. Din punct de vedere al mediului de locuire, cei mai mulți locuitori trăiau în mediul rural 259.092⁴, cele mai mari localități rurale fiind Fetești – 5.353 locuitori, Roseți – 4.666 locuitori, Făcăeni - 4.379 locuitori și Cocargeaua cu 4.340 de locuitori. În mediul urban viețuiau 34.260 locuitori, cei mai mulți fiind stabiliți în orașul reședință Călărași – 18.053, în Urziceni locuiau 8.616, iar în Slobozia numai 7.591. Marea majoritate a populației avea ca principală ocupație agricultura – 245.742⁵, urmată de angajați în instituțiile publice – 9.648, lucrătorii comerciali, industria textilă și manufacturi, transport și comunicații, industria metalurgică etc.

La nivelul anului 1930, populația județului de la vârsta de 7 ani în sus se situa în jurul a 221.514 locuitori⁶, dintre care doar 126.656 (57,3%) erau știutori de carte, cei care nu aveau nici un fel grad de instrucție erau 94.275.

Important pentru studiul de față este segmentul de populație de la 20 de ani în sus, întrucât acesta forma masa electorală a județului. Modul în care populația cu drept de vot percepea sloganurile electorale, a contat în stabilirea rezultatelor alegerilor. La orașe neștiutorii de carte erau în număr de 6.305. Majoritatea locuitorilor fără știință de carte se aflau la sate. În mediul rural ialomițean, din cei 85.202 locuitori neșcolarizați, peste 66.000 erau cu vârsta de la 20 de ani în sus, fapt ce explică multitudinea de voturi anulate la alegerile parlamentare desfășurate în județ, în perioada interbelică.

La sfârșitul perioadei interbelice, populația județului Ialomița a crescut de la 293.352 la 350.039⁷, 96,9% din aceștia reprezentând populația de etnie română.

¹ Lascu 2000, p. 225.

² Recensământul 1930, p. 120-123.

³ *Ibidem* vol. II, p. 238.

⁴ *Ibidem* vol. I, p. 120-123.

⁵ *Ibidem* vol. VI, p. 264.

⁶ *Ibidem* vol. III, p. 250.

⁷ Recensământul 1941, p. 145.

Datele privitoare la evoluția numerică a populației județului, în funcție de mediu de locuire, profesioni și grad de instruire ne sunt utile în explicarea modului de desfășurare al alegerilor și campaniilor electorale, înțelegerea structurii și componenței organizațiilor partidelor politice, la nivelul județului Ialomița, în perioada interbelică.

La începutul perioadei interbelice în județul Ialomița aveau formațiuni politice Partidul Național Liberal, Partidul Conservator și Partidul Conservator Democrat. Primul partid politic care a avut organizație în județul Ialomița a fost Partidul Național Liberal Organizația P.N.L. Ialomița s-a constituit în 1875, avându-l în frunte pe I. Poenaru-Bordea⁸, care a fost ales și primul deputat al județului Ialomița în Parlamentul României. Până spre sfârșitul secolului XIX doar organizația P.N.L. din Ialomița a avut însemnătate din punct de vedere politic.

Organizația Partidului Conservator Ialomița s-a constituit în anul 1895⁹, când a depus și prima listă cu reprezentanți pentru alegerile generale. Dintre membri marcanți ai Partidului Conservator din județul Ialomița amintim pe Mihail Gr. Cantacuzino și Alexandru Marghiloman care au reprezentat județul în Parlament. În anul 1908 o parte din membri P.C. din Călărași s-au desprins formând organizația locală a Partidului Conservator Democrat¹⁰, în fruntea căreia s-a aflat, după primul război mondial, Mihail Gr. Cantacuzino.

Pe lângă partidele deja existente, în anul 1919, în județul Ialomița a luat ființă Partidul Țărănesc, în fruntea căruia a fost ales avocatul Nicolae Ioan din Călărași¹¹. La scurt timp și Liga Poporului, condusă de generalul Alexandru Averescu, și-a constituit organizație în județ, în fruntea căreia a fost ales, avocatul Vasile Rosețeanu.

Primele alegeri parlamentare, după încheierea Primului Război Mondial, s-au desfășurat în baza *Decretului de lege electorală* din 16 noiembrie 1918¹², ce stipula: „Toți alegătorii români majori vor alege prin vot obștesc obligatoriu, egal, direct și secret, pe baza reprezentării proporționale...”. Membri Adunării Deputaților erau aleși de cetățenii cu vârsta de 21 de ani împliniți. Senatorii erau, senatori de drept și senatorii aleși, de cetățeni cu vârsta de 40 de ani împliniți.

Alegerile se făceau pe circumscripții electorale, fiecare județ reprezentând o circumscripție electorală. În fiecare circumscripție electorală, se înființa pe lângă Tribunalul județean un Birou Electoral Județean, care avea următoarele atribuții: imprimarea și distribuirea certificatelor de alegător, primirea declarațiilor de candidaturi, constituirea secțiilor și subsecțiilor de votare, imprimarea și distribuirea buletinelor de vot la secțiile și subsecțiile de votare, asigurarea ordinii în timpul votării, centralizarea rezultatelor votului și proclamarea candidaților aleși¹³. Pentru ca operațiunile de votare să se desfășoare în bune condiții, secțiile de votare se stabileau în funcție de judecătoriile de ocol. Alegătorii votau în baza unui certificat de alegător, eliberat de primărie la cerere, iar candidaturile se depuneau la Biroul Electoral Județean cu cel puțin 15 zile înainte de data alegerilor¹⁴.

De la adoptarea legii electorale și până în vara anului 1919, alegerile parlamentare au fost amânate în mai multe rânduri. Din cauza problemelor întâmpinate la semnarea Tratatelor de Pace de la Paris, Ion I.C. Brătianu și a dat demisia din fruntea guvernului. În aceste condiții, la 27 septembrie 1919, regele Ferdinand I-a numit în fruntea guvernului pe Generalul Artur Văitoianu. Acest guvern avea sarcina să organizeze primele alegeri parlamentare pe baza votului universal.

Guvernul a stabilit datele în care urmau să se desfășoare alegerile pentru Adunarea Deputaților în zilele de 2,3 și 4 noiembrie 1919, iar în zilele de 7 și 8 noiembrie 1919, urmau să aibă loc scrutinul pentru Senat.

În alegerile parlamentare din județul Ialomița, desfășurate în anul 1919, s-au înfruntat partidele vechi (Partidul Național Liberal, Partidul Conservator, Partidul Conservator Democrat) cu partidele noi, înființate după Primul Război Mondial (Liga Poporului și Partidul Țărănesc). La alegerile desfășurate în zilele de 2, 3 și 4 noiembrie 1919 pentru Adunarea Deputaților, județului Ialomița îi reveneau 8 locuri, pentru care au fost depuse trei liste electorale¹⁵. Pentru Senat trebuiau aleși 3 reprezentanți din două liste depuse.

Pentru desfășurarea campaniei electorale în bune condiții, la începutul lunii octombrie 1919, a fost delegat pentru a îndeplini funcția de prefect al județului, procurorul Gheorghe Drăghici de la Curtea de Apel București¹⁶. Această numire era în interesul PNL, după cum reiese, din modul în care a fost prezentat noul prefect, în gazeta locală a liberalilor: „Domnul Ghiță Drăghici[...] a fost numit provizoriu prefect al județului Ialomița, potrivit dispozițiilor ce le-a luat actualul guvern pentru garantarea libertății alegerilor”¹⁷. Rolul aparatului administrativ local era important în

⁸ Lascu 1988-1989, p. 236.

⁹ Lascu 1988-1989, p. 242.

¹⁰ Lascu 1988-1989, p. 246.

¹¹ Tudor 2008, p. 128.

¹² M.O., 16 noiembrie 1918, p. 3357-3360.

¹³ Bodrigă 1997, p. 8.

¹⁴ *Ibidem* p. 9.

¹⁵ M. O., 20 noiembrie 1919, p. 9782.

¹⁶ Viitorul 1919, p. 4.

¹⁷ Ialomița Nouă 12 octombrie 1919, p. 2.

organizarea alegerilor, de aceea liberalii de la centru l-au impus, provizoriu pe Gheorghe Drăghici, în funcția de prefect al județului Ialomița.

Pe lângă ingerințele în aparatul administrativ, guvernul a căutat să afle starea de spirit a populației față de alegerile ce urmau să aibă loc în luna noiembrie 1919. La sfârșitul lunii octombrie 1919, în plină campanie electorală, membri ai Brigăzii Mobile a Direcției Generale a Poliției au acționat în zona Ciulnița – Fetești pentru a urmări mișcările politice și modul cum se desfășoară propaganda politică¹⁸. Agentul trimis în teritoriu consemna „prin comunele Ciulnița și Fetești, am constatat că s-a făcut încă de mult, propagandă mai ales, de agenții Ligii Poporului spunând țărănimei, că în caz dacă va lua guvernul Generalul Averescu, țărani ar fi imediat împroprietăriți, dându-li-se pământ gratis”¹⁹. În comuna Maltezi, agentul numărul 1, din discuțiile purtate cu tânărul Gheorghe al Anitei înconjurat de alți localnicii, a observat că principala problemă a acestora este grija pentru împroprietărire și mai apoi de cina va veni la conducerea țării²⁰. Generalul Averescu se bucură de o mare popularitate în rândul cetățenilor comunei, însă ei nu au cunoștință că s-a desfășurat Congresul Ligii Poporului, știrile politice le află din trenuri, de la țărani care umblă pe la gara Fetești.

Campania electorală pentru desemnarea aleșilor locali în legislativul României a început cu mult înaintea declanșării oficiale a scrutinului, în luna octombrie 1919. La nivelul județului Ialomița, partidele care aspirau la un loc în Parlamentul României Mari, au dus o campanie liniștită, nefiind consemnate evenimente. Prezentarea programului de guvernare, a candidaților și a ideilor politice în presa locală de partid, vizitele electorale în județ și întrunirile organizate cu alegătorii au fost principale coordonate ale campaniei electorale din anul 1919, în județul Ialomița.

Partidul Național Liberal, cel mai vechi și mai bine organizat partid din județ, și-a propus, de la adoptarea votului universal, câștigarea primelor alegeri din perioada interbelică, în ideea că el a făcut posibilă acordarea dreptului de vot la cât mai mulți alegători. Organizații ale Partidului Național Liberal existau în majoritatea localităților din județ. La conducerea organizației județene din Ialomița, se afla Constantin Banu, profesor din București și membru în comitetul național al PNL, ajutat de Sima Niculescu, fost deputat și primar al orașului Călărași, Mihail Berceanu fost prefect în timpul ocupației germane, învățătorul Ilie Lupu din Slobozia, Diaconul Alexandru Dobrescu, alături de mulți alți intelectuali ai județului.

Campania electorală desfășurată prin presa locală de partid, se adresa în general, noilor votanți – în special țăranilor -, care erau îndemnați să voteze cu PNL pentru a-și arăta susținerea față de „faptele săvârșite de acest partid, printre care reformele din urmă ca exproprierea și votul obștesc”²¹. Pentru atragerea electoratului Ligii Poporului, care era fascinat de „mitul eroului Averescu”, liberalii îl prezentau ialomițenilor, ca un erou pe Ion I.C. Brătianu, pentru faptul că a părăsit Conferința de Pace de la Paris și pentru că, prin „purtarea națională a respins să semneze robia noastră economică și știrbirea ca popor liber și independent”²². În ajunul alegerilor, liberalii ialomițeni promiteau țăranilor „împroprietărirea imediată”, chiar dacă nu fuseseră expropriate toate moșiile și „impunerea dărilor către stat după venitul fiecăruia”²³.

În contextul creat de acordarea dreptului de vot cetățenilor fără știință de carte, PNL a încercat influențarea lor prin intermediul preoților și învățătorilor. În apelul adresat acestora din urmă li-se cerea: „să arate satelor care sunt partidele noastre politice precum și datoria ce au a da sprijinul și votul lor, aceluia partid care a dovedit totdeauna că e tare, că are un program, că are unitate de idei și că are autoritatea necesară pentru a tranșa chestiuni atât de grave ca cea externă de acum”²⁴.

Întrunirile și mitingurile electorale erau tipice perioadei interbelice. Se anunța din timp unde urma să aibă loc adunarea, iar în ziua stabilită se adunau delegații satelor învecinate. La întrunirile cu alegătorii participau majoritatea candidaților, dar și membri marcanți ai organizației județene, lideri de la centru care dețineau funcții importante în aparatul de stat.

Liberalii ialomițeni au început campania electorală în forță. Cele mai însemnate întruniri publice le-au ținut la debutul oficial al campaniei electorale. În primele zile ale lunii octombrie 1919, membrii PNL Ialomița s-au prezentat în fața alegătorilor din orașele Slobozia și Urziceni, din comunele: Ciochina, Malu, Lehliu și Borănești. Țărani au participat în număr foarte mare, la aceste întruniri, deși două dintre zile au fost lucrătoare²⁵. În cadrul lor au fost prezentați laudativ candidații locali și realizările lor: Constantin Banu – șeful PNL Ialomița, Sima Niculescu – fost primar al orașului Călărași,

¹⁸ ANIC Fond *Direcția Generală a Poliției*, Dosar 10/1918, vol. I, f. 114.

¹⁹ *Idem* vol. II, f. 5 verso.

²⁰ *Idem* vol. I, f. 114.

²¹ Ialomița Nouă 19 octombrie 1919, p. 1.

²² *Ibidem* p. 1.

²³ Ialomița Nouă 30 octombrie 1919, p. 1.

²⁴ Ialomița Nouă 19 octombrie 1919, p. 1.

²⁵ Viitorul 30 octombrie 1919, p. 3-4.

Mihail Berceanu – „care tot timpul cât a fost prefect al județului a fost alături totdeauna în mijlocul învățătorilor”²⁶, Marius Roșca – „în atâtea rânduri deputat ales al țărânilor”²⁷, Ion Niculescu Dormărunt – „fiu de țăran”²⁸.

Pe lângă campania electorală din presă și întrunirile cu cetățenii, liberalii ialomițeni s-au folosit și de alte practici pentru a bloca depunerea de liste pentru alte formațiuni în primele alegeri de după război. Liberalul Mihail Berceanu avea strânse relații de prietenie cu avocatul Nicolae Ioan din Călărași, fruntaș al mișcării țărăniști în județ. În virtutea acestei prietenii, țărăniștii din Ialomița au fost opriți să depună listă individuală sau în cadrul opoziției unite²⁹.

Unul din contracandidații PNL, la alegerile parlamentare din noiembrie 1919, în județul Ialomița, a fost Partidul Conservator, sub conducerea lui Alexandru Marghiloman. În toamna anului 1918, în contextul adoptării reformelor electorale și agrare, existența pe scena politică a conservatorilor era amenințată. Înțelegând situația dificilă în care se afla Partidul Conservator, Alexandru Marghiloman a schimbat numele formațiunii în Partidul Conservator Progresist, încercând să se adapteze noilor realități politico-sociale.³⁰ Chiar dacă au depus liste pentru Adunarea Deputaților și Senat, conservatorii progresiști nu și-au făcut simțită prezența în campania electorală din toamna anului 1919, în județul Ialomița. Până în prezent, în urma cercetărilor efectuate asupra presei de partid naționale și locale, fondurilor arhivistice nu au fost identificate manifeste electorale, prezentări de întruniri cu cetățenii sau alte manifestări electorale ale conservatorilor progresiști din județ. Probabil au desfășurat campania electorală doar prin simple prezentări alegătorilor unde, mai erau încă simpatizați. Lipsa manifestelor electorale în presă, poate fi explicată prin discreditarea partidului, după guvernarea Marghiloman din timpul războiului, sau prin faptul că odată expropriate moșiile membrilor partidului, aceștia nu mai aveau bani să finanțeze o gazetă locală, sau să tipărească afișe electorale.

La începutul secolului XX, o parte a conservatorilor, conduși de Take Ionescu s-au desprins din partidul mare, formând Partidul Conservator Democrat³¹. După război, la conducerea conservatorilor democrați din Ialomița, se afla Mihail Gr. Cantacuzino, fost ministru al justiției, deputat și mare moșier din județ. Organizația Partidului Conservator Democrat din județ, în campania electorală din noiembrie 1919, s-a axat pe atacarea în termeni duri a programului liberal și a candidaților acestuia în Ialomița. „Sub pretextul de a ține conferințe și adunări cu caracter economic și cultural, întrunesc cetățenii în scop electoral și fiindcă nu au ce să le spună, le țin discursuri pe aria: vot universal și împrumutarea[...] ca și cum pământul ar fi fost al lor și s-au mulțumit să-l dea țăranilor, iar votul a fost tot un apanajiu al lor[...] iar acum vor să-l împrumute și țăranilor pentru a-i vota tot pe ei”³².

Conservatorii democrați, îi acuzau pe liberalii locali de practici ilegale. Încercarea de a obține voturile țăranilor, i-a determinat pe candidații liberali de pe liste, să contribuie cu anumite sume de bani pentru cumpărarea voturilor³³.

Altă formațiune oponentă liberalilor în campania pentru desemnarea primilor deputați și senatori, pe baza votului universal în județ, a fost Liga Poporului din Ialomița. La 3 aprilie 1918, Generalul Alexandru Averescu a întemeiat la Iași, Liga Poporului, formațiune politică care din aprilie 1920 s-a numit Partidul Poporului³⁴. Organizația din județul Ialomița a Ligii Poporului s-a constituit în primăvara anului 1919³⁵. Fiind un partid nou înființat, până la începutul campaniei electorale s-a ocupat de constituirea organizațiilor în județ.

Chiar dacă anunțarea alegerilor parlamentare întârzia, averescanii locali îndemneau alegătorii și simpatizanții lor să fie atenți la întocmirea listelor electorale și să semnaleze partizanii netrecuți pe liste, dar să se organizeze intern, prin desemnarea delegaților pentru comitetul județean³⁶. Toate îndemnulile erau în numele „Generalului” și se adresau învățătorilor, preoților, țăranilor și foștilor combatanți.

Creșterea numărului de membri și simpatizanți a Ligii Poporului în Ialomița, s-a datorat și campaniei din presa locală, care prezenta vizita ce urma să o întreprindă Alexandru Averescu în județ, în ziua de 21 septembrie 1919, când trecea prin localitățile Urziceni, Axintele, Mihai Viteazul, Călărași și Jegălia³⁷. Membri și simpatizanții erau îndemnați să iasă înaintea lui, la marginea orașului „așa cum se cuvine celui mai iubit om”³⁸.

Mișcarea țărăniștă din județ, era bine reprezentată la sfârșitul Primului Război Mondial. La actul de constituire al Partidului Țărănesc din 5 decembrie 1918, a luat parte și reprezentantul mișcării din județul Ialomița, învățătorul

²⁶ Ialomița Nouă 12 octombrie 1919, p. 2.

²⁷ *Ibidem* p. 2.

²⁸ *Ibidem* p. 2.

²⁹ ANIC Fond *Mihail Berceanu*, dosar V 26/f.d., f. 2.

³⁰ *Enciclopedia partidelor* 2003, p. 47.

³¹ *Ibidem* p. 51.

³² Deșteptarea Ialomiței 8 octombrie 1919, p. 2.

³³ *Ibidem* p. 2.

³⁴ *Enciclopedia partidelor* p. 137.

³⁵ Liga Poporului Ialomițean 3 iulie 1919, p. 2.

³⁶ *Ibidem* p. 2.

³⁷ Liga Poporului Ialomițean 14 septembrie 1919, p. 1.

³⁸ Liga Poporului Ialomițean 3 iulie 1919, p. 1.

Gheorghe Vlădescu–Albești³⁹. Comitetul de conducere al Partidului Țărănesc din Ialomița s-a constituit la începutul lunii septembrie 1919, la Călărași avându-i în frunte pe avocatul Nicolae Ioan și învățătorul Gheorghe Vlădescu–Albești⁴⁰.

Țărăniștii ialomițeni îndemnau alegătorii „să voteze orice element democratic, dacă trecutul lui este o bună cheazășie pentru viitor”⁴¹. Acest îndemn era îndreptat împotriva candidaților liberali și conservatori din județ, care nu puteau reprezenta în viitorul legislativ pe alegătorii ialomițeni, datorită situației în care au adus țărănimea.

Pentru alegerile la Adunarea Deputaților stabilite în zilele de 2,3 și 4 noiembrie 1919, în județul Ialomița, au fost înscrși pe listele electorale 41.250 de alegători, dintre care au votat doar 28.254, iar voturile nule au fost în număr de 19.438⁴². Conform legii electorale, numărul deputaților, care urmau să reprezinte județul Ialomița în Parlament, erau 8. Pentru aceste locuri au fost depuse trei liste de candidați⁴³. La primele alegeri din perioada interbelică din județ, au depus liste Partidul Național Liberal, Partidul Conservator Progresist și o listă independentă.

PNL fiind cel mai mare partid din județ, a întâmpinat mai multe probleme pentru întocmirea listei electorale pentru Cameră, datorită intereselor personale ale liderilor locali dar și a influențelor de la București, până la definitivarea listei. La anunțarea alegerilor pe baza votului universal, organizația locală a întocmit o listă, cu următoarea ordine pe buletinul de vot: Constantin Banu, Leonida Gussi, V. Fuerea, Marin Ionescu, Ilie Lupu, Tache Mateescu, Mișu(Mihail) Negreanu, G.V. Constantinescu, Marius Roșca și Vladimir Atanasovici și încă două locuri neocupate⁴⁴. De pe această primă listă lipsesc Mihail Berceanu, fost prefect al județului, apropiat al lui Ion I.C. Brătianu și Sima Niculescu, fost primar al orașului Călărași, membri marcanți cu influență în rândul electoratului.

Excluderea de pe listă a lui Mihail Berceanu a fost pusă la cale de Marius Roșca și Sima Niculescu⁴⁵. Un alt fruntaș liberal ialomițean, care nu se găsea pe listă, era Diaconul Alexandru Dobrescu. Acesta a întocmit o altă listă, pe care vroia să o supună atenției lui I.Gh. Duca și Vintilă Brătianu, în următoarea ordine: Constantin Banu, Leonida Gussi, Mihail Berceanu, Sima Niculescu sau Nicolae Ioan, Diacon Alexandru Dobrescu, Ilie Lupu, Gheorghe Vlădescu–Albești și măcar un țăran, preot sau învățător sau chiar Mișu(Mihail) Negreanu⁴⁶. Prin cooptarea în listă a celor doi fruntași țărăniști(Nicolae Ioan și Gheorghe Vlădescu - Albești), liberalii ialomițeni căutau să stopeze depunerea unei candidaturi a țărăniștilor, atragerea a cât mai multe voturi din rândul acestei pătri sociale și contracararea unei eventuale liste depuse de organizația locală a Ligii Poporului. Nici această listă nu a avut câștig de cauză, cu toate eforturile liberalilor, datorită faptului că țărăniștii locali au respectat poziția comitetului de conducere față de primele alegeri de după 1918, neparticipare la alegeri și nici în alianță cu alte partide.

În cele din urmă, la începutul lunii octombrie, organizația PNL din județ, a depus Biroul Electoral Județean următoarea listă de candidați, pentru alegerea reprezentanților în Adunarea Deputaților: Constantin Banu, Sima Niculescu, Marius Roșca, Ilie Lupu, Mihail Berceanu, Diacon Alexandru Dobrescu, Nicolae Poenaru–Iatan și Ion Niculescu Dormărunt⁴⁷. În urma tragerii la sorți, candidații liberali formau lista numărul 1, pe buletinul de vot.

Partidul Conservator Democrat din Ialomița a hotărât să nu depună candidaturi pentru alegerile parlamentare din noiembrie 1919, îndemnându-i pe cetățeni să nu se prezinte la vot sau dacă se prezintă să boicoteze alegerile. Sfatul conservatorilor democrați către alegătorii ialomițeni, era „anulați voturile astfel: luând hârtia ce vă dă președintele (secției de votare s.n.) întrați în gheretă, îndoți-o în patru cu scrisul înăuntru și dați-o președintelui după ce ieșiți din cabină. Mai puteți anula și ștergând cu creionul peste tot”⁴⁸.

Chiar dacă conservatorii democrați din Ialomița nu au depus listă în alegeri, doi dintre fruntașii partidului au candidat pe listă independentă: Gheorghe Christodorescu și Stelian Bogdănescu. Aceștia se aflau pe lista numărul 2.

Înainte de alegeri, probabil, la presiunea conducerii organizației locale sau ca și tactică electorală pentru a nu fi asociat numele său cu partidul, care tot din foști moșieri era compus, Gheorghe Christodorescu a încercat să își retragă candidatura. Telegrama trimisă de el, din Urziceni, Biroului Electoral Județean din Călărași, prin care își retrăgea candidatura, a ajuns prea târziu, dar roagă cetățenii să anuleze voturile⁴⁹. Candidatura nu i-a fost retrasă, iar Christodorescu și-a desemnat delegați la secțiile de votare „nu pentru a-i susține candidatura...pentru a putea legal opera anularea de voturi”⁵⁰. Cu toate măsurile luate, candidatura independentului Gheorghe Christodorescu nu a fost respinsă și nici voturile anulate, el obținând mandatul de deputat al județului în Parlament.

³⁹ Scurtu 2002, p. 30.

⁴⁰ Glasul Partidului Țărănesc din Ialomița 21 septembrie 1919, p. 1.

⁴¹ Glasul Partidului Țărănesc din Ialomița 2 noiembrie 1919, p. 1.

⁴² M.O., 20 noiembrie 1919, p. 9782.

⁴³ *Ibidem* p. 9782.

⁴⁴ ANIC Fond *Mihail Berceanu*, Dosar V 18/f.d., f. 1.

⁴⁵ *Ibidem* f. 3.

⁴⁶ *Ibidem* f. 4.

⁴⁷ M.O., 20 noiembrie 1919, p. 9782.

⁴⁸ Deșteptarea Ialomiței 30 octombrie 1919, p. 2.

⁴⁹ Deșteptarea Ialomiței 30 octombrie 1919, p. 2.

⁵⁰ Deșteptarea Ialomiței 30 octombrie 1919, p. 1.

Partidului Conservator Progresist i-a revenit locul pe lista numărul 3. Candidații conservatori progresiști ialomițeni au fost: Vasile V. Maltezeanu, Dan Iordănescu – comerciant din Slobozia, Marin D. Dihor – țaran, Gherasim Livadă, Matei Marinescu, Miltiade Teodoru, Ionel Niculescu Sighireanu și Ilie Miulescu⁵¹. Interesantă este prezența pe lista conservatorilor progresiști, moșieri a unui țaran! Acceptarea candidaturii unui țaran pe lista moșierilor, se poate să fi fost o strategie electorală pentru atragerea țaranilor de partea conservatorilor marghilomaniști, pentru a le demonstra că ei susțin problema țărănească.

Liga Poporului din Ialomița nu a depus nici o listă în județ, după ce în luna octombrie 1919, Generalul Averescu a anunțat abținerea de la alegeri. În aceste condiții, reprezentanții averescani din Ialomița au îndemnat partizanii săi politici să nu meargă la vot în ziua alegerii, iar dacă se duc la vot forțați să anuleze voturile lor, prin nesemnarea unui candidat, sau să facă o *cruce* (crucea plină a fost semnul electoral al PNL în alegerile din 1919) peste tot ce e scris⁵². Abținerea de la alegeri și îndemnul ironic, către alegători să facă o *cruce* peste toată lista de candidați, care astfel era anulată, s-a datorat în mare parte modului de organizare a alegerilor de guvernul Văitoianu – aflat în mâinile liberalilor -, menținerea stării de asediu și a cenzurii⁵³.

Mișcarea țărănistă din Ialomița a avut inițiativa depunerii unei liste de candidaturi pentru alegerile din noiembrie 1919. Gazeta locală „Lupta”, condusă de fruntașul țărănist, învățătorul Gheorghe Vlădescu–Albești, îndemna țărani, învățătorii și preoții din județ, să susțină depunerea candidaturii la Cameră a profesorului Spiridon Popescu, fost „director al învățământului primar, țaran în carne”⁵⁴. Din aceeași gazetă, aflăm că au fost discuții, ca alături de Spiridon Popescu să candideze pe lista țărănească de la Ialomița și profesorul Virgil Madgearu, membru marcant al Partidului Țărănesc⁵⁵. Țărăniști nu au depus listă la Ialomița, iar cei doi candidați propuși au reușit să câștige alegerile în alte circumscripții electorale, Spiridon Popescu la Covrului și Virgil Madgearu la Teleorman.

Până la adoptarea deciziei de neparticipare în alegeri a Ligii Poporului, Gheorghe Vlădescu–Albești a încercat să încheie o alianță electorală între averescanii și țărăniștii din Ialomița, fapt dezaprobat de comitetul județean al Partidului Țărănesc, care a propus excluderea acestuia din partid⁵⁶.

Neparticiparea grupării țărăniste din Ialomița la alegerile parlamentare din noiembrie 1919, pentru Adunarea Deputaților a fost prezentată în gazeta locală a organizației, astfel: „Partidul Țărănesc din Ialomița, fiind în curs de organizare și alegerile fiind prea apropiate, el nu poate participa nici singur, nici în colaborare cu altă grupare politică locală, în viitoarele alegeri”⁵⁷. În ziua declanșării alegerilor pentru Adunarea Deputaților, țărăniștii ialomițeni se adresează iar simpatizanților politici locali, cărora le explică din nou motivul neparticipării cu liste „deși ar fi dorit-o”⁵⁸ și îi îndeamnă să nu se abțină de la vot și nici să anuleze voturile.

Alegerea reprezentanților Senatului a fost stabilită pentru zilele de 7 și 8 noiembrie 1919. Pentru alegerea senatorilor, în județul Ialomița au fost înscrși pe listele electorale 21.351 alegători cu drept de vot, dintre care au votat 16.848. Voturile anulate sau nexprimate au fost în număr de 8.774⁵⁹. Județului Ialomița îi reveneau 3 locuri de senatori, pentru care au fost depuse două liste de candidați.

Prima listă era formată din candidații Partidului Național Liberal ai județului: Vladimir Atanasovici, Nicolae N. Seceleanu și Mihail Negreanu⁶⁰.

A doua listă aparținea Partidului Conservator Progresist, având următorii candidați: Dumitru N. Seceleanu, Constantin Georgescu–Kiroiu și preotul Alexe A. Butu⁶¹.

Alegerile desfășurate în zilele de 2, 3 și 4 noiembrie 1919 pentru Adunarea Deputaților și în zilele de 7 și 8 noiembrie 1919 pentru Senat în județul Ialomița, au decurs în ordine și liniște. În preziua alegerilor, în gara Fetești a avut loc un incident între subofițerul Brătulescu Dumitru din Regimentul 63 și un grup de soldați aflați într-un vagon de tren. Pe vagonul respectiv scria cu cretă „Trăiască Averescu”, fapt ce a determinat pe subofițer să șteargă cu o coajă de pepene și să scrie „sus Brătienii”⁶². Văzând aceasta soldații s-au dat jos din tren și l-au luat la bătaie, subofițerul fiind scăpat cu greu de garda locală, care se afla în zonă.

⁵¹ *M.O.*, 20 noiembrie 1919, p. 9782.

⁵² Liga Poporului Ialomițean 28 octombrie 1919, p. 2.

⁵³ Scurtu 2002, p. 44.

⁵⁴ Lupta 1 februarie 1919, p. 4.

⁵⁵ Lupta 16 noiembrie 1919, p. 1.

⁵⁶ Glasul Partidului Țărănesc din Ialomița 23 octombrie 1919, p. 1.

⁵⁷ Glasul Partidului Țărănesc din Ialomița 19 octombrie 1919, p. 1.

⁵⁸ Glasul Partidului Țărănesc din Ialomița 2 noiembrie 1919, p. 1.

⁵⁹ ANIC Fond Ministerul Justiției – Comisia Centrală Electorală (1919-1939), dosar 1/1920, f.40; *M.O.*, nr. 173, 20 noiembrie 1919, p. 9811.

⁶⁰ *Ibidem*, f.40; *M.O.*, 20 noiembrie 1919, p. 9811.

⁶¹ *Ibidem*, f.40; *M.O.*, 20 noiembrie 1919, p. 9811.

⁶² ANIC Direcția Generală a Poliției, Dosar 10/1918, vol. II, f. 26.

La primele alegeri, desfășurate în baza votului universal, pentru Adunarea Deputaților, în județul Ialomița, erau declarați câștigători candidații care întruneau cele mai multe voturi de pe fiecare listă. A ieșit câștigătoare prima listă, cea liberală, care a întrunit 36.199 voturi. La acest număr de voturi liberalii au obținut 6 mandate de deputați în Parlament. Pe locul doi s-a situat lista independentă, care a obținut 6.811 voturi și 1 mandat de deputat. Ultimul loc l-a ocupat lista a treia, a conservatorilor progresiști din județ, cu 7.114 voturi și un mandat de deputat⁶³.

Rezultatele după numărul de voturi întrunite de fiecare candidat au fost următoarele⁶⁴:

Lista numărul 1 – PNL:

1. Constantin Banu	- 4.606 voturi	
2. Sima Niculescu	- 4.593 voturi	
3. Nicolae Poenaru – Iatan	- 4.524 voturi	
4. Ilie Lupu	- 4.520 voturi	
5. Mihail Berceanu	- 4.492 voturi	
6. Diacon Alex. Dobrescu	- 4.492 voturi	
7. Marius Roșca	- 4.486 voturi	
8. I. Niculescu – Dormărunt	- 4.486 voturi	Total: - 36.199 voturi

Lista numărul 2 – Independentă:

1. Gh. Christodorescu	- 3.414 voturi	
2. Stelian Bogdănescu	- 3397 voturi	Total: - 6.811 voturi

Lista numărul 3 - PCP:

1. Ilie Miulescu	- 933 voturi	
2. Miltiade Teodoru	- 913 voturi	
3. Vasile V. Maltezeanu	- 902 voturi	
4. Matei Marinescu	- 896 voturi	
5. I. Niculescu Sighireanu	- 893 voturi	
6. Dan Iordănescu	- 868 voturi	
7. Marin D. Dihor	- 862 voturi	
8. Gherasim Livadă	- 847 voturi	Total: - 7.114 voturi

Biroul Electoral Județean i-a declarat aleși pe următorii candidați: Constantin Banu, Sima Niculescu, Nicolae Poenaru – Iatan, Ilie Lupu, Mihail Berceanu și Diaconul Alexandru Dobrescu din partea PNL, Gheorghe Christodorescu a fost declarat ales al listei independente, iar Ilie Miulescu a fost declarat ales al conservatorilor progresiști din județ. Aleșii din județul Ialomița au fost validați în ședința Adunării Deputaților din 28 noiembrie 1919⁶⁵. Au fost declarați supleanți candidații care nu au obținut numărul de voturi pentru a intra în Parlament: Marius Roșca și Ion Niculescu – Dormărunt liberali, Stelian Bogdănescu de pe lista independentă și candidații conservatorii progresiști care nu au reușit în alegeri.

La alegerile organizate în zilele de 7 și 8 noiembrie 1919, pentru reprezentanților județului în Senatul României, a ieșit câștigătoare tot lista numărul 1, a PNL cu 13.967 de voturi obținute. Lista numărul 2, reprezentanții PCP a întrunit 9.828 din voturi⁶⁶. Situația voturilor obținute de candidați, a fost următoarea:

Lista numărul 1 – PNL:

1. Mihail Negreanu	- 4.747 voturi	
2. Vladimir Atanasovici	- 4.620 voturi	
3. Nicolae N. Seceleanu	- 4.600 voturi	Total: 13.967 voturi

Lista numărul 2 – PCP:

1. Preot Alexe A. Butu	- 3303 voturi	
2. D. N. Seceleanu	- 3.279 voturi	
3. C. Georgescu Kiroiu	- 3.249 voturi	Total: 9.828 voturi

Primele alegeri desfășurate, după noua lege electorală în județul Ialomița, au produs însemnate mutații în viața politică și socială locală. Vechile partide (PNL, PCP și PCD) și-au continuat existența, participând la alegerea reprezentanților în primul Parlament al României Întregite. Partidele nou înființate în țară și-au constituit organizații în județ. Organizațiile nou constituite s-au implicat în campania electorală din anul 1919, dar nu au participat cu liste de candidați proprii, mulțumindu-se să lanseze atacuri asupra liberalilor, sfătuind partizanii politici să nu voteze sau să anuleze voturile.

În discursul electoral al organizațiilor politice ialomițene s-a pus mare accent pe importanța reprezentată de noii alegători – țărani. Campania electorală a fost lipsită de evenimente, dar grupările politice nou înființate, chiar dacă nu au depus liste, aveau un țel comun, limitarea accesului liberalilor și conservatorilor în Parlament.

⁶³ M.O., 20 noiembrie 1919, p. 9782.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 9782; ANIC Fond Ministerul Justiției–Comisia Centrală Electorală, Dosar 1/1920, f. 25.

⁶⁵ D.A.D., 1919 – 1920, p. 15.

⁶⁶ ANIC, Fond Ministerul Justiției – Comisia Centrală Electorală, Dosar 1/1920, f. 40.

Chiar dacă în Vechiul Regat PNL a ieșit învingător, la adunarea voturilor din regiunile istorice s-a situat pe locul II, cu toate că a avut la îndemână întreg aparatul administrativ⁶⁷. Câștigătorul alegerilor din 1919 în județul Ialomița, a fost Partidul Național Liberal cu toată opoziția noilor formațiuni politice locale și a abținerii unui număr mare de cetățeni de la vot. Liberalii ialomițeni au obținut cele mai multe voturi, peste 36.00 și 6 mandate din 8 ale județului în Adunarea Deputaților, iar la Senat obținut toate cele 3 mandate.

Rezultatul obținut de liberali în Ialomița s-a datorat mai multor factori. La nivelul județului, PNL avea cea mai puternică și bine organizată echipă, formată în mare parte din oameni de seamă ai locului, cu mare influență în rândul electoratului. Exemplul cel mai elocvent, în acest sens, îl reprezintă obținerea celor mai multe voturi de către Mihail Negreanu la Senat, chiar dacă era trecut pe ultimul loc pe listă. Votanții au conștientizat faptul că, ceilalți candidați împuși pe liste nefiind din județ, nu le vor susține interesele.

În campania electorală, pe lângă prezentarea programului în presa națională și gazetele locale, liberalii ialomițeni s-au înfățișat alegătorilor în cadrul întrunirilor publice, iar decâte ori se ivea ocazia, în funcție de masa electorală, candidații erau prezentați „fiu de țaran”, „deputat al țărănilor”, „protector al învățătorilor ialomițeni”. Prin aceste formulări a fost dobândită adeziunea votanților din mediul rural, fără știință de carte și cultură civică, care nu puteau face analiza elementelor demagogice ale discursului electoral.

Abținerea de la alegeri a Ligii Poporului și a țărăniștilor, cu siguranță au determinat o parte din simpatizanților acestora să voteze cu liberalii, care încercau să înlocuiască „mitul Averescu” cu „purtarea națională” a lui Ion. I.C.Brătianu la Conferința de Pace de la Paris. Un alt factor ce a contribuit la obținerea numărului mare de voturi de către liberali, în Ialomița, pe lângă abținerea averescanilor și țărăniștilor, a fost imaginea proastă a Partidului Conservator Progresist, cauzată de opoziția manifestată față de înfăptuirea reformelor electorale și agrare, dar și de colaborarea guvernului, condus de Alexandru Marghiloman, cu forțele de ocupație germane. În aceste condiții, singura alternativă, în ochii alegătorilor, rămânea PNL, care a avut un rol însemnat în înfăptuirea reformelor și a României Mari.

Surpriza, primului scrutin organizat cu vot universal în Ialomița, unde predominau marii proprietari, a fost alegerea unui deputat al conservatorilor progresiști în legislativul țării, Ilie Miulescu. Acesta a fost unul din cei 13⁶⁸ conservatori progresiști pe țară, care au obținut un loc de deputat în alegerile din noiembrie 1919. Rezultatul a fost neașteptat, în condițiile în care propaganda în presa locală a fost inexistentă. Și cele peste 9.000 de voturi adunate de lista conservatorilor progresiști la Senat sunt greu de explicat. Deși imaginea Partidului Conservator Progresist era negativă în ochii alegătorilor, totuși aceștia au votat, în număr destul de mare, lista conservatoare, probabil datorită prezentei preotului Alexe A. Butu pe listă sau din cauza faptului că, neputând să citească, alegătorii nu au știut ce votează. Nu am identificat, în documentele cercetate, o prezentare a rezultatelor alegerilor din noiembrie 1919, pe localități și votanți pentru a putea explica „succesul marghilomaniștilor” în județ.

Voturile obținute de candidatul independent, în fapt conservator democrat, Gheorghe Christodorescu, au fost suficiente pentru a fi validat parlamentar al județului, demonstrând că, votanții nu urmăresc numai un program electoral sau un partid anume, ci votează și persoana dacă le este cunoscută.

Numărul mare de voturi anulate poate fi cauzat de mai mulți factori. Pe primul loc se situează numărul destul de mare al celor fără nici un grad de instruire, care nu au înțeles procedura de votare, destul de greoaie. Procedura de vot era complicată, deoarece alegătorul trebuia să taie sau să ștergă de pe liste candidații care nu îi doreau aleși⁶⁹. Voturile anulate sau neprezentarea la urne a ialomițenilor a fost și rezultatul campaniei din presa locală a țărăniștilor și ai reprezentanților Ligii Poporului. Țăranii știind că, pe liste nu se află Alexandru Averescu și Ion Mihalache, care erau percepuți ca personalități politice ce le reprezintă interesele, nu mergeau la vot.

Primele alegeri parlamentare din perioada interbelică, când au primit drept de vot un număr însemnat de cetățeni, pentru județul Ialomița au constituit punctul de plecare al viitoarelor lupte politice locale și al susținerii intereselor personale, care vor antrena, la alegerile următoare mai multe organizații politice, mai mulți candidați pentru locurile din parlament și crearea unui oarecare sentiment de cultură politică în rândul localnicilor.

Bibliografie

Izvoare

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Diracția Generală a Poliției (1918 - 1940)*, Dosar 10/1918, vol. I.
Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Mihail Berceanu (1723-1948)*, dosar V 26/f.d.
Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Mihail Berceanu (1723-1948)*, Dosar V 18/f.d.
Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Ministerul Justiției – Comisia Centrală Electorală (1919-1939)*, dosar 1/1920.
Dezbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea 1919 – 1920.

⁶⁷ Scurtu și Buzatu 2000, p. 121.

⁶⁸ *Ibidem* p. 121.

⁶⁹ Radu 2004, p. 21.

Monitorul Oficial, 1918 - 1919

Recensământul general al populației României din 1930, vol. I, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1930.

Recensământul general al României din 1941, Institutul Central de Statistică, București, 1941.

Presa

Deșteptarea Ialomiței, Călărași, București, 1919-1920

Glasul Partidului Țărănesc din Ialomiței, Călărași, 1919 – 1921

Glasul Poporului, Călărași, 1920-1923

Ialomița Nouă, Călărași, 1919-1920

Liga Poporului Ialomițean, Călărași, 1919-1936

Lupta, Lehliu, 1914-1919

Viitorul, București, 1919

Lucrări generale și speciale

Bodrig 1997 – Bodrigă, Vasile, *Sistemul electoral din România (1918-1940)*, București, 1997.

Enciclopedia partidelor politice din România (1859-2003), București, 2003.

Lascu 1988-1989 – Lascu, Stoica, *Activitatea organizațiilor din Călărași ale partidelor politice (până la primul război mondial)*, în „Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos”, vol. V-VI, Călărași, 1988-1989.

Lascu 2000 – Lascu Stoica, *Din viața partidelor ialomițene în perioada interbelică – limbajul ca expresie al disputelor politice*, în „Ialomița III. Studii și comunicări de istorie, arheologie și etnografie”. Slobozia, 2000.

Radu 2004 – S. Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)*, Iași, 2004.

Scurtu 2002 – I. Scurtu, *Istoria Partidului Țărănesc (1918-1926)*, București, 2002.

Scurtu, Buzatu 1999 – I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, 1999.

Tudor 2008 – C. Tudor, *Istoria orașului Călărași*. Ediția a II. Călărași, Editura Agora, 2008.

BĂTĂLIA NAVALĂ DE LA PUNTA STILO (CALABRIA) 9 IULIE 1940

Ion Mihai Ionescu

Abstract. Battle of Punta Stilo (Calabria) - 9 July 1940. *The meeting of the forces of the British Royal Navy and the Regia Marina (Italian Royal Navy) was the first by battle fleets of the two belligerents in the Mediterranean in World War II. It was the result of both Britain and Italy simultaneously sending supplies by convoy to their forces in Malta and Libya respectively. On 6 July 1940, a heavily escorted Italian convoy heading to supply Libya. The escorted consisted of two battleships, 8 heavy cruisers, 8 light cruisers and 32 destroyers eventually sailed with the convoy. At the same time, a British convoy from Alexandria sailed toward Malta, planning to deliver supplies and evacuate civilians. The British escort consisted of 3 battleships, 1 carrier, 5 cruisers and 16 destroyers. At noon on 9 July 1940 the two convoys were 90 miles apart. The battle occurred thirty miles to the east of Punta Stilo, near Calabria, on 9 July 1940. Because the keep up with the fleet, British admiral Andrew B. Cunningham decided that he would only take Warspite with him and chase after the northward-sailing Italian fleet. At 13.15 aircraft carrier Eagle launched Swordfish torpedo bombers against the Italian cruisers; they met not success. At 15.15 that afternoon, the ships began to exchange fire as two Groups closer together. At 15.52 Italian battleship Giulio Cesare moved within 26.400 m to warspite and commenced firing. One of Giulio Cesare's shells landed long and exploded near destroyers Hereward and Decoy, damaging them. At 15.54 the slower British battleship Malaya caught up on joined the battle. After Giulio Cesare fired two near-misses, she was hit on the rear deck by Warspite's 381 mm shell. At this point, Italian battleship Conte di Cavour began to fire. Warspite circled in place to allow Malaya to get closer. At 16.01, Italian destroyer made smoke and covered the positions of the battleships beyond as they made retreat toward Messina. At 14.40, Italian aircraft attacked the convoy with 126 aircraft and reporting damage on Eagle, Warspite, and Malaya. A group of Italian aircraft attacked the Italian fleet by mistake, but caused no damage. Both sides claimed victory, but in fact the battle was a draw and everyone returned to their bases as soon as possible. After the battle a massive propaganda effort on the part of the Allies tried to convince the Italian forces that the Allies had won outright; Italian propaganda also depicted this battle as an Axis victory.*

Keywords: *Giulio Cesare, Conte di Cavour, Royal Sovereign, Malaya, Eagle, Italian Royal Air Force (Regia Aeronautica), Admiral Andrew Browne Cunningham, Vice Admiral John Tovey, Admiral Inigo Campioni.*

Cuvinte cheie: *Giulio Cesare, Conte di Cavour, Royal Sovereign, Malaya, Eagle, Forțele Regale Aeriene Italiene, Amiral Andrew Browne Cunningham, Vice Amiral John Tovey, Amiral Inigo Campioni.*

Benito Mussolini proclăă Mediterana „Mare Nostrum”. *“Astăzi suntem stăpâni peste toată întinderea de ape de pe coastele Peninsulei Iberice până la cele ale Asiei Mici, de la Genova la Tripoli, de la Tanger la Suez. Pretutindeni, marea este a noastră. În acest perimetru, englezii sunt musafiri nepoftiți, care au de ales: fie să fugă, înainte de a fi prea târziu, fie să se ducă la fund împreună cu vasele lor, sfârtecate de minele, bombele și torpilele italiene!”* declara într-un discurs oficial în 4 septembrie 1940, Benito Mussolini “Il Duce”, dictatorul Italiei fasciste. Mussolini, reintroducea în alocuțiunea sa, pentru a marca supremația navală a Italiei în Mediterană, vechiul concept roman de “Mare Nostrum”, odată cu scoaterea din luptă a flotei franceze, care după armistițiul semnat cu Germania în 22 iunie 1940, și mai apoi cu Italia, era imobilizată în portul Toulon de noul regim de la Vichy al mareșalului Philippe Pétain.¹

“Il Duce” dorea să transforme Marea Mediterana într-un “lac italian”, visul său fiind să reconstituie Imperiul Roman în jurul Mediteranei și acest plan includea cucerirea teritoriilor aflate sub dominație franceză sau britanică. Benito Mussolini i-a declarat Führer-ului Germaniei naziste, Adolf Hitler că dorește insulele Corsica și Malta, Tunisia, părți din Algeria, un port marocan la Atlantic, Somalia franceză din Cornul Africii și să preia controlul total al Egiptului și Sudanului. Războiul avea să fie purtat de regimul de la Roma, pe pământ, pe apă și în aer, iar campaniile terestre din Africa de Nord aveau să fie influențate de bătăliile navale din bazinul Mediteranei. La început Adolf Hitler, a fost satisfăcut, că aliatul său militar a preluat inițiativa strategică. Germania urma să intervină doar dacă armata italiană nu făcea față cerințelor conflictului și ambițiilor Ducelui. Era războiul personal al liderului fascist, Hitler fiind preocupat de “spațiul vital” pe care îl oferea Europa de Est, războiul din Mediterană fiind în viziunea Berlinului, unul secundar. După anexarea Albaniei în 14 aprilie 1939, Italia fascistă a declanșat ostilitățile împotriva Greciei începând cu 28 octombrie 1940, ceea ce a făcut ca Marea Britanie să riposteze, trimițând ajutoare militare în sprijinul trupelor elene iar ulterior patru divizii. Intervenția Italiei în război după prăbușirea Franței, la 10 iunie 1940, de partea Germaniei naziste, l-a îngrijorat profund pe premierul britanic Winston Churchill, pentru că Anglia trebuia să înfrunte singură în Marea Mediterană un adversar, ce dispunea de forțe terestre semnificative și de o consistentă forță navală compusă din 6 cuirasate, 7 crucișătoare grele, 16 crucișătoare ușoare, 61 de distrugătoare, 72 de torpiloare și 115 submarine repartizate astfel² :

¹ Santoni 1994, p.36

² Bragadin 1982, p 87

- 2 cuirasate moderne din clasa „Littorio”: unitatea cu același nume și „Vittorio Veneto”, de câte 41.167 de tone deplasament fiecare, lansate la apă în iulie 1937 „Veneto” și 1940 „Littorio”, înarmate cu 9 tunuri de 381 mm, 12 tunuri de 152 mm, 12 tunuri a.a. de 90 mm și 3 avioane catapultabile. Patru elice acționate de patru turbine de 140.000 CP înzestrate cu reductoare de viteză făceau posibilă o navigație sigură la o viteză de croazieră de 30.2 noduri / oră. Echipaj standard: 1920 oameni. Alte două cuirasate din aceeași clasă „Roma” și „Impero” erau în construcție.

- 4 cuirasate de tip „Cavour” („Conte di Cavour”, „Giulio Cesare”, „Caio Duilio” și „Andrea Doria”) modele vechi din 1916, remodelate în 1937 și 1940, cu un deplasament de 24.250 t. fiecare, cu puterea instalată a mașinilor de 93.000 CP ce putea dezvolta o viteză maximă de 28 noduri / oră și un armament principal compus din 10 tunuri de 320 mm, dublat de 12 tunuri de 203 mm, echipaj standard: 1.198 marinari.

- 7 crucișătoare grele din clasele „Trento” și „Zara” cu un deplasament de 11.685 t. înarmate cu 8 tunuri de 203 mm și 12 tunuri de 102 mm, ce puteau dezvolta o viteză de 33 noduri / oră. Clasa Zara includea unitățile: „Zara”, „Fiume”, „Gorizia” și „Pola”. Clasa Trento: „Trieste” și „Trento”. Clasa Bolzano, o singură unitate. Diferența de clasă era dată de motorizare: crucișătoarele de tip „Trento” și „Bolzano” aveau o putere instalată de 150.000 CP pe când cele din clasa „Zara” doar 95.000 CP.

- 16 crucișătoare ușoare cu un deplasament variabil între 5.283 și 9.440 t. (11.575 t. încărcătură completă), înzestrate cu 8 tunuri de 152 mm și 6 de 100 mm fiecare, ce puteau atinge viteza de 37 de noduri / oră din clasele Condottieri I - V, subclasa Giussano: „Alberto di Giussano”, „Alberico da Barbiano”, „Bartolomeo Colleoni” și „Giovanni della Bande Nere”; tipul Cadorna: „Luigi Cadorna” și „Armando Diaz”; subclasa Duca d'Aosta: „Emanuelle Filiberto Duca91 d'Aosta” și „Eugenio di Savoia”; subclasa Duca degli Abruzzi: „Luigi Savoia Duca degli Abruzzi” și „Giuseppe Garibaldi”; tipul Montecuccoli: „Raimondo Montecuccoli” și „Muzio Attendolo” și subclasa Capitani Romani: „Attilo Regolo”, „Giulio Germanico”, „Pompeo Magno” și „Scipione Africano”. Echipaj standard: 507 la cele din clasa „Di Giussano” sau 680 pentru „Duca degli Abruzzi”.

- 61 distrugătoare de tip mare „Navigatori”, „Maestrale” și de escortă tip „Soldato” și „Oriani”.

- 72 de torpiloare din clasa „Calatafimi”, „Andromeda” și „Siluranti”.

- 115 submarine tip „Malaspina”, „Scire” și „Luigi Torelli”.

- 204 de vedete rapide MAS, vase auxiliare, puitoare de mine și dragoare³.

Când Italia a intrat în cea de a doua conflagrație mondială, Regia Marina avea încadrați 4.180 ofițeri și 70.500 de subofițeri și marinari. Între 10 iunie 1940 și momentul semnării armistițiului din 8 septembrie 1943, în Marina Regală militară a Italiei va servi un efectiv de 190.000 de oameni din care 15 % vor pieri în război⁴.

Pentru Italia lui Benito Mussolini, Marea Mediterană (reluând vechiul principiu strategic roman de „mare nostrum”) constituie calea primordială de comunicație cu nordul Africii, unde se desfășoară bătălia decisivă terestră, iar prin Suez, cu posesiunile din Africa Orientală. Ea trebuie să devină conform planurilor belicoase ale lui Benito Mussolini și a staff-ului Supermarinei (Comandamentul Suprem Operativ al Marinei Militare italiene) un „lac italian” prin poziția naturală excelentă deținută în bazinul central al Mediteranei, care favoriza Italia să-și mențină imperiul colonial, înglobând Albania, Libia, Dodecanezul, Eritreea, Etiopia și cea mai mare parte din Somalia. Intrarea Italiei în război ca aliată a Germaniei, viza împreună cu aceasta ocuparea unei părți din Franța, cucerirea peninsulei Balcanice, supremația în Mediterana și cucerirea coloniilor britanice și franceze din Orientul Apropiat și Mijlociu. Comandantul flotei italiene de război era amiralul Inigo Campioni, un comandant cu experiență ce luptase ca tânăr locotenent de vas între anii 1911-1912, în războiul italo-turc apoi a servit ca ofițer de marină în primul război mondial pe cuirasatele „Conte di Cavour” și „Andrea Doria”. Promovat Locotenent Comandor în 1916, s-a distins în septembrie 1917, în bătălia navală din Marea Adriatică în urma căreia va fi decorat cu Crucea de Război. În anul 1926, este trimis ca atașat naval al Italiei la Paris, apoi în anul 1929, preia comanda cuirasatului „Caio Duilio”. Între mai 1930 - mai 1931, este numit comandant al noului crucișător greu „Trento” recent lansat la apă, fiind înaintat un an mai târziu la gradul de contra-amiral, apoi vice-amiral în 1934 și amiral în 1936. Devine șeful de cabinet al Ministrului Marinei iar între 1935 -1936, conduce flota italiană din Marea Roșie care participă la războiul italo-etioopian⁵. În anul 1940, Inigo Campioni avea comanda operativă a flotei italiene de război și răspundea de acțiunile tactice ale acesteia împreună cu Statul Major Naval (Supermarina) care primește sarcina de la dictatorul Italiei fasciste Benito Mussolini să elimine în vara lui 1940, flota britanică din bazinul Mediteranei.

Pentru a controla traficul din Mediterană, Marina Regală Militară (Regia Marina) a Italiei organizează între anii 1940 – 1941, monitorizarea strâmtorii Otranto din bazele navale Taranto și Brindisi, în scopul securizării rutei din Marea Adriatică, își desfășoară cele 115 submarine de pe litoralul francez până la cel libian pe o distanță de circa 810 mile marine pentru asigurarea traficului din zonele insulelor Corsica, Sardinia, Sicilia și Pantelleria și trimite în crucieră cele 6 nave de linie și crucișătoarele pentru apărarea comunicațiilor italiene din Marea Tireniană. În momentul intrării Italiei în

³ Ibidem, p.88-92

⁴ Idem.

⁵ Cernuschi 1988, p.21

război, pornind de la ideea fixă a lui Benito Mussolini că ostilitățile vor dura maxim trei luni după căderea Franței, flota dispunea de 1,8 milioane tone combustibil ceea ce asigura necesarul pentru 9 luni de conflict. Când realitatea a infirmat pronosticul superoptimist al lui Mussolini, aliatul german a promis noi livrări de petrol în 1941, în cantitate de 200.000 t. lunar⁶. După alți doi ani de război aceste livrări vor ajunge în 1943 la ... 24.000 t / lună. Pe de altă parte Italia începuse în 1940, un program ambițios de înarmare navală, în șantierelor sale de la Genova, Trieste, Livorno, Castellmare, Palermo și Ancona aflându-se în construcție alte două cuirasate moderne din clasa „Littorio” cu 9 tunuri calibrul 381 mm și viteza de 30 noduri / oră: „Roma” respectiv „Imperio”, două portavioane „Aquila” și „Sparviero” din pachetoturile pentru liniile atlantice reconvertite „Roma” și „Augustus”, 12 crucișătoare din clasa „Capitani Romani” din care patru se aflau în probe sau rodaj iar celelalte opt în diferite stadii de construcție și anume „Ciao Marlo”, „Claudio Druso”, „Claudio Tiberio”, „Comello Silla”, „Ottaviano Augusto”, „Paolo Emilio”, „Ulpio Triano” și „Vipsanio Agrippa”⁷, numeroase distrugătoare, submarine și escortatoare. Pericolul ce plana, așadar, asupra comunicațiilor Imperiului Britanic în bazinul Mării Mediterane era extrem de serios. Această rută s-a dovedit vitală pentru aprovizionarea metropolei britanice cu toate cele necesare din Indii și Orientul Apropiat, fiind cea mai importantă și mai frecventă cale de legătură între Londra și Egipt, Cipru, Somalia britanică, Irak, Palestina și Transiordania. Generalul Archibald Wavell, era șeful trupelor britanice din Orientul Mijlociu iar împreună cu comandantii forțelor navale (amiralul Andrew B. Cunningham) și aeriene (mareșalul aerului Arthur Longmore) a constituit un mare comandament general – General Headquarters (GHQ), subordonat Marelui Stat Major Imperial britanic de la Londra.

Acesta răspundea de trupele terestre britanice din Egipt, Sudan și Palestina, Iordania, insula Cipru și teritoriile britanice din Somalia, ca și de trupele ce puteau fi desfășurate în Balcani, Irak sau golful Persic. Forțele militare engleze erau dislocate în diferite zone din jurul bazinului Mediteranei și Orientul Mijlociu astfel: Egipt - 66.000 militari (Divizia 7 blindată britanică, diviziile de infanterie 4 Indiană și 1 Neo Zeelandeză); Malta – 1.400; Palestina - 27.500 (Divizia 1 cavalerie și 3 brigăzi de infanterie); Sudan - 9.000 (Divizia 5 Indiană); Kenya - 22.000 (Divizia 1 Sud Africană, diviziile 11 și 12 indigene), Somalia britanică -1500, Aden – 2.500. O divizie de infanterie britanică număra în medie 13.600 de militari⁸. După capitularea Franței, numai generalul Wavell purta lupte terestre cu forțele Axei. În anul 1941, trupele britanice din Orientul Mijlociu purtau trei campanii separate cu resurse limitate: în vestul deșertului Sahara, în Balcani și în estul Africii. Succesul acestor campanii militare era influențat de evenimentele din Marea Mediterană. La 1 septembrie 1939, când s-a declanșat a doua conflagrație mondială Royal Navy avea în Mediterană, în baza de la Alexandria, 3 cuirasate, 1 portavion, 6 crucișătoare, 31 de distrugătoare și 10 submarine⁹. Aceste vase de război britanice de sub comanda vice-amiralului Andrew B. Cunningham, ridicat la gradul de amiral în 3 ianuarie 1941, erau repartizate astfel:

1. Escadra I cuirasate: „HMS Warspite” (nava-amiral), „HMS Barham” și „HMS Malaya”.
2. Air Fleet Arm cu portavionul „HMS Glorious”.
3. Divizia 1 crucișătoare grele: „HMS Devonshire”, „HMS Shropshire” și „HMS Sussex”.
4. Divizia 3 crucișătoare ușoare: „HMS Arethusa”, „HMS Penelope” și „HMS Galatea”.
5. Flotilele de distrugătoare I, II, III și IV cu 31 de unități sub comanda contra-amiralului John C. Tovey.
6. Flotila de submarine cu 10 unități maritime tip „S”¹⁰.

O dată cu intrarea Italiei în război în vara lui 1940, Amiralitatea britanică s-a văzut nevoită să mențină un anumit echilibru, mai ales după capitularea Franței, transferând din Home Fleet până în septembrie în bazinul Mediteranei aproape 50 % din flota sa de linie, cuirasatele „HMS Warspite”, „HMS Valiant”, „HMS Malaya”, „HMS Royal Sovereign” și „HMS Ramillies”, crucișătoarele de bătaie „HMS Hood” și „HMS Renown” precum și trei portavioane însoțite de 33 de distrugătoare care trebuiau să protejeze traficul naval între bazele din Gibraltar, Malta și Suez¹¹. Ruta maritimă prin Mediterana, artera jugulară a Imperiului Britanic, era pusă în primejdie de intrarea Italiei în război, astfel că multe dintre întăririle aliate vor fi dirijate prin sudul Africii, în zona Capului Bunei Speranțe, prin Oceanul Indian spre Marea Roșie. Pentru menținerea acestei comunicații, în care Suezul, Malta și Gibraltarul sunt obiective-cheie, Amiralitatea britanică nu a reușit să asigure decât o apărare discontinuă a rutelor sale mediteraneene, forțele principale ale lui Royal Navy fiind concentrate în Gibraltar, Force „H” sub comanda amiralului James Sommerville și la Alexandria (Egipt) dincolo de raza de acțiune a aviației militare și a submarinelor italiene, Flota mediteraneană sub comanda amiralului de 59 de ani, Andrew Browne Cunningham, supranumit de subordonați după inițialele numelui și prenumelui „ABC”. Născut la 7 ianuarie 1883, în Rathmines o suburbie din sudul Dublinului, Andrew Cunningham, viitor viconte Cunningham de Hyndhope, era tipul războinicului, ce și-a însușit ethosul agresiv, ambițios și îndrăzneț al Royal Navy

⁶ Arena Bogiotti Gori 1994, p.42

⁷ Fioravanzo 1959, p.111-118

⁸ Idem.

⁹ Roskill 1960, p.63

¹⁰ Ibidem, p. 72

¹¹ Cunningham 1951, p. 47

promovat în mentalitatea britanică din anul 1815, de moștenirea marelui amiral Horace Nelson și a celebrei sale victorii de la Trafalgar.

Andrew Cunningham avea ochii albaștri pătrunzători, păr roșcat, ținea minte numele tuturor foștilor săi camarazi iar în primul război mondial ca și comandant de distrugător, a fost decorat cu una din cele mai prestigioase distincții ale Imperiului britanic, DSO – Distinguished Service Order cu două barete, pentru performanțele sale în acțiunile navale din Marea Baltică și din campania Dardanelor¹². Celebrul prin acțiunile intempestive ale navei sale, distrugătorul “HMS Scorpion”, Cunningham va primi comanda cuirasatului “HMS Rodney”, prima navă de linie din clasa “Nelson” armată cu 9 tunuri de calibrul 406 mm în trei turele cu care va participa la bătălia de la Dardanele și la raidul de la Zeebrugge. În 1 iunie 1939, a fost numit Commander - in - Chief al Flotei din Mediterană, în locul amiralului Sir Dudley Pound (CIC între 20 martie 1936-31 mai 1939), având ca misiune protejerea comunicațiilor britanice dintre Alexandria, principala bază a Med Fleet și Malta și distrugerea flotei italiene. Rezolvă cu tact, predarea și dezarmarea navelor franceze din rada portului Alexandria, după semnarea armistițiului cu Germania de către Franța, evitând o baie de sânge gen Mers El-Kébir. În anul 1940, coordonează atacul nocturn de la Taranto, deși ideea îi aparținea contra-amiralului Lumely Lyster, apoi în martie 1941, bătălia de la Cap Matapan, care va provoca pierderi sensibile Supermarinei. În timpul bătăliei aeronavale pentru Creta, care a provocat pierderi semnificative în vase de război și marinari flotei britanice, unul dintre subordonați săi a afirmat că a lupta cu artileria navelor împotriva bombardierelor în picaj ale aviației germane Luftwaffe, este ca și cum ai da cu capul de zid iar amiralul Cunningham i-a replicat: “*se pare că nu-ți dai seama că astfel poți slăbi și dizloca o cărămidă din zid*”¹³. Hotărârea amiralului Andrew B. Cunningham, de a menține cu orice preț supremația navală a Royal Navy în regiune, a fost factorul determinant al victoriei britanice în bătălia pentru Mediterana. Între cele două grupări navale de la Gibraltar și Alexandria, distanța era de aproximativ 1.800 de mile marine (peste 3.200 km.), rută extrem de lungă și periculoasă pentru englezi care, pe parcursul ei, nu dispunea decât de un singur punct de sprijin, cel oferit de baza navală La Valetta, de pe insula Malta. Prima confruntare navală în cel de-al doilea război mondial în cadrul conflictului din Marea Mediterană, între Marina Regală italiană (Regio Marina) și Marina Regală a Imperiului britanic (Royal Navy), a avut loc în 9 iulie la Punta Stilo, în largul coastelor Calabriei¹⁴. Această bătălie navală, a fost rezultatul a două operațiuni de escortă a convoaielor și s-a desfășurat la 30 de mile est de Punta Stilo, (50 de km) la aproximativ 250 km de principala bază navală a Italiei, Taranto, în „tocul” cizmei peninsulei italiice, fiind unul din puținele angajamente ale campaniei din Mediterană în cel de-al doilea război mondial, care a implicat un număr mare de nave de luptă din partea ambilor beligeranți. Atât Italia fascistă, prin Regia Marina cât și Marea Britanie, prin Med Fleet au pretins victoria, dar, de fapt, lupta a fost o remiză și toată lumea a revenit la bazele lor cât mai curând posibil.

După luptă, englezii au anunțat că au obținut un „*ascendent mora*”¹⁵ asupra marinei militare italiene, invers, propaganda dela Roma, a dictatorului Benito Mussolini a descris bătălia Calabriei ca pe o victorie categorică a Italiei. Rezultatul real a fost însă unul nedecis, deoarece ambele părți au refuzat o bătălie clasică de linie, iar victimele și pierderile au fost minime, acestea reducându-se pentru forțele Regatului Unit la avarierea unui crucișător ușor și a două distrugătoare, pe când italienii au suferit stricăciuni nu prea grave la un cuirasat și un crucișător greu. Când Italia fascistă a intrat în al doilea război mondial, în timpul blitzkrieg-ului din Europa de Vest al Germaniei naziste, care a penetrat frontul aliat din zona Somme-Aisne, forțele ei din Libia, teritoriu din Africa de Nord pe care îl deținea, erau slab echipate cu materiale, combustibil și tehnică de luptă și incapabile să desfășoare operațiuni ofensive împotriva trupelor britanice din Egipt. De altfel, încă din 13 mai 1940, așa cum menționează în „Jurnalul” său Galeazzo Ciano, ginerele lui Mussolini, dictatorul fascist impresionat de succesele militare ale Germaniei din Norvegia îi mărturisea că: „*de mai multe luni am spus că aliații au pierdut victoria. Astăzi pot spune că ei au pierdut războiul. Noi, italienii, suntem deja dezonozați. Orice întârziere este de neconceput: n-avem timp de pierdut. Înainte de sfârșitul lunii, declar război. Vom ataca Franța și Anglia pe mare și în aer. Nu mă gândesc la o acțiune împotriva Iugoslaviei, pentru că aceasta n-ar fi decât un expedient umilitor*”¹⁶. Ducele îi va scrie în aceeași zi, pe un ton optimist Führerului Germaniei, Adolf Hitler: „*Marina este gata și la sfârșitul lui mai vom avea două grupuri de armate pregătite, în vest și în est, precum și formații de aviație și apărare antiaeriană*”. Deși italienii aveau în Libia, Eritreea și Abisinia o superioritate categorică, forțele lor având un efectiv de peste 400.000 militari, armamentul învechit, lipsa de decizie și mediocritatea comandamentului au făcut diferența față de combatanții britanici de zece ori mai puțini numeroși dar bine pregătiți și echipați cu tehnică de luptă superioară. Declarația de război a Italiei împotriva Marii Britaniei și Franței, pe 10 iunie 1940, a găsit armata sa nepregătită pentru un conflict de uzură. Potrivit celui mai mare analist militar al secolului XX, Sir Basil Liddel Hart,

¹² Bragadin 1982, p. 94

¹³ Cunningham 1951, p. 111

¹⁴ D' Amato 2003, p. 15

¹⁵ Roskill 1960, p.102

¹⁶ Ciano 2005, p. 194

dictatorul italian considera în înfrângerii Franței de către Germania nazistă, că putea să-și adjudece câteva dintre „trofee victoriei”, fără prea multe riscuri. Acesta a fost însă un calcul greșit.

Istoricul francez Jacques de Launay nota în lucrarea sa „Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial” că hotărârea de intrare în război a Italiei, a fost luată de Benito Mussolini singur, împotriva tuturor. De altfel în 11 aprilie 1940, Mussolini îi spunea ginerelui său, contele Galeazzo Ciano că „*este umilitor să stai cu mâinile în buzunare în timp ce alții scriu istoria. Puțin contează cine câștigă. Pentru a face mare un popor, trebuie să-l trimiți la luptă, chiar și cu șuturi în fund. Asta voi face!*”¹⁷ Mussolini dorea un război activ, căci armistițiul cu Franța l-a frustrat de succesele pe care el le considera necesare regimului, considerând că Imperiul britanic va semna pacea cu Germania iar Italia avea neapărat nevoie să fie în tabăra învingătorilor. Ducele – afirmă Jacques de Launay - „*suferea de o deformație profesională, ziarist înainte de toate, el nu trăiește decât în actualitate, iar gândirea sa este dominată de emotivitate și impulsivitate*”¹⁸. Astfel pe frontul din Africa de Nord, în Cirenaica, italienii aveau o forță militară numeroasă sub comanda guvernatorului Libiei, mareșalul aerului Italo Balbo, față de cei numai 36.000 de combatanți britanici, indieni și neozeelandezi care apărau Egiptul. În cealaltă parte a Africii, în nord-est, gruparea de forțe militare italiene comandată de ducele Amedeo d’Aosta viceregele Etiopiei, atacase cu succes în 11 iunie 1940, Sudanul și Somalia britanică, în timp ce Regia Aeronautica bombarda Aden și Port Sudan. Fire aventuroasă, ducele d’Aosta după ce a lucrat în tinerețe ca muncitor într-o fabrică din Stanleyville, a activat cincisprezece ani în armata colonială italiană, fiind numit, în 1937, vice-rege al Etiopiei, devenind succesorul mareșalului Rodolfo Graziani. În Africa de Nord, în special în Libia, se afla gruparea comandată de mareșalul Balbo care reunea Armata X dizlocată în Cirenaica și Tripolitania cu șase divizii dispuse la frontiera cu Egiptul și la est de Tobruk încorporate în corpul XXI armată (general Spatocco) și Corpul XXII armată (general Pitassi-Manella). În vestul Tripolitaniei, la granița cu Tunisul, se afla Armata V (general Gariboldi) cu nouă divizii încorporate în Corpul X armată (general Dalmazzo), Corpul XX armată (general Cona) și Corpul XXIII armată (general Bergonzoli)¹⁹. Deșertul despărțea cele două forțe armate beligerante, dar la patru zile de la declarația de război a Italiei, britanici au atacat prin surprindere Fort Capuzzo, important punct strategic de la granița dintre Libia și Egipt și l-au cucerit. Această acțiune viguroasă din 14 iunie 1940, a fost purtată de unitățile mobile ale generalului de brigadă J. A. C. Caunter din cadrul Diviziei 7 blindate britanice, cea care avea să devină celebră în războiul din Africa sub numele de „Șobolanii deșertului”. Cel care conducea armata britanică VII din Egipt, formată din contingente engleze, australiene și sud-africane, era generalul sir Archibald Wavell, care mai luptase aici împotriva turcilor în 1914. Având ca secretară pe propria-i fiică, Wavell dirija operațiunile de la cartierul său general din Cairo la care se vor alătura câteva mici unități gaulliste printre care un batalion din Legiunea Străină franceză. Până la sfârșitul lunii iunie 1940, britanicii au lovit și alte garnizoane italiene din Cirenaica, printr-o strategie mereu în mișcare cu unitățile de blindate.

Când a aflat că unul dintre generalii săi din Libia a fost făcut prizonier de englezi, „Il Duce” i-a mărturisit ginerelui său, contele Galeazzo Ciano, ministru de Externe al Italiei, reproșurile sale față de poporul italian: „*Materialul îmi lipsește. Michelangelo avea și el nevoie de marmură pentru a-și face statuile. Dacă ar fi avut numai argilă, n-ar fi fost decât olar. Un popor care a fost supus timp de șaisprezece secole, nu va putea deveni, în ani puțini, un popor cuceritor*”²⁰. Mussolini era furios pe insuccesele din Libia, în ciuda superiorității numerice pe care italienii o aveau în zonă și pe lipsa de reacție a mareșalului Rodolfo Graziani, succesorul la comanda a lui Italo Balbo, care pierise în mod stupid. În ziua de 28 iunie 1940, la ora 17.00 mareșalul Pietro Badoglio șeful marelui Stat Major General - Comando Supremo, îi trimite un mesaj cifrat mareșalului aerului Italo Balbo, guvernator general al Africii de Nord încă din 1933 și comandant militar al zonei, să-și regroupeze forțele din Libia în vederea unui atac urgent asupra Egiptului. La ora 17.30 avionul Savoia Marchetti S 79, în care se afla mareșalul Italo Balbo, este doborât la Tobruk, de antiaeriana crucișătorului italian „San Giorgio”, care confundase avionul mareșalului, cu unul britanic. Trupul carbonizat, a fost recunoscut după porțigaretul de aur a lui Balbo, care purta inscripția „*Italo from Philip. Jan. 1940*” și era adresată lui Philip Sasson, un înalt funcționar din Ministerul Aerului britanic²¹. Comanda provizorie a trupelor este încredințată generalului Italo Gariboldi până la venirea noului guvernator general, mareșalul Rodolfo Graziani. Familia și prietenii mareșalului aerului Italo Balbo, guvernatorul Libiei, au susținut însă că acesta a fost asasinat din ordinul lui Benito Mussolini, „focul prietenesc” de pe crucișătorul „San Giorgio” nefiind deloc întâmplător, deoarece zvonurile susțineau că Il Duce se temea de notorietatea publică și de influența prea mare a rivalului său Balbo asupra liderilor partidului fascist, acesta oricând putând fi o variantă viabilă la conducerea Italiei.

Planul de operațiuni al Supermarinei și contramăsurile Royal Navy. La începutul lui iulie, Benito Mussolini îi presează pe generali să acționeze în Libia spre Egipt, în Etiopia spre Somalia și Sudan fără să țină seama de cererea

¹⁷ Ibidem, p.184

¹⁸ Launay de 1988, p. 146

¹⁹ O’Hara 2009, p. 68

²⁰ Ciano 2005, p. 207

²¹ Mac Gregor 2000, p. 57

de amânare a ofensivei de mareșalul Rodolfo Graziani, care dorea să aștepte sosirea tancurilor medii de tipul M 11. Supranumit în armata italiană „Invulnerabilul”, mareșalul Graziani supraviețuise unui atentat, la Addis Abeba, în 19 februarie 1937, pe când era viceregele Etiopiei. În timp ce Graziani se pregătea să țină un discurs în fața unei mulțimi indigene adunate în grădinile fostului palat al împăratului Haile Selassie, un tânăr etiopian a aruncat o grenadă care l-a rănit grav pe conducătorul italian, care cu mare șansă a scăpat cu viață, deși fusese lovit de 350 de schije. Ducele dă ordin în vara anului 1940 să „se atace imediat”, menționând imperios într-o reuniune a Comando Supremo - Statul Major General al Armatei că „ne trebuie succese ca să putem aborda tratativele de pace în bune condiții”²². Din 29 mai 1940, acest organism format la Palatul Veneția, în care Benito Mussolini era conducătorul militar suprem al Italiei, asistat de mareșalii Pietro Badoglio, Rodolfo Graziani, generalul de aviație Alberto Pricolo și amiralul Domenico Cavagnari, a hotărât la insistența liderului fascist, intrarea Italiei în război. Așa cum nota în jurnalul său contele Galeazzo Ciano, schițându-i portretul psihologic a lui Mussolini acesta „se teme în realitate, ca pacea să nu fie aproape și să vadă încă o dată scăpându-i ceea ce a fost dintotdeauna visul irealizabil al vieții sale: gloria pe câmpurile de luptă”.²³ Benito Mussolini omitea intenționat faptul că în vara lui 1940, Regia Marina, nu era pregătită pentru un război activ, deoarece Comando Supremo plănuia ca programul de construcții navale să fie încheiat abia la sfârșitul anului 1942.

Războiul s-a declanșat cu doi ani mai devreme, ceea ce a dat peste cap planurile strategilor italieni, astfel că în iunie 1940 din cele 8 cuirasate prevăzute de programul de înarmare, Italia avea în serviciu doar două: „Conte di Cavour” și „Giulio Cesare”, alte două moderne „Littorio” și „Vittorio Veneto” fiind în probe, alte două nave de linie vechi „Caio Duilio” și „Andrea Doria” fiind în curs de remodelare, iar ultimele două „Roma” fiind în construcție, va deveni operațional în 1943, iar ultimul, „Imperio” construcția acestuia va fi abandonată, deoarece erau necesari alți trei ani²⁴. În plus 12 crucișătoare ușoare și un număr important de distrugătoare, torpiloare și submarine, ca și alte unități mai mici se aflau în construcție, termenul de finalizare al acestora fiind sfârșitului lui 1942 - începutul lui 1943. Totuși rezervele de metale reduse pe care le avea Italia în ajunul războiului, de exemplu doar 100 tone de nichel își vor pune amprenta asupra capacității industriale reduse de înlocuire a pierderilor datorate conflictului. Pe de altă parte, libertatea operațională pe care o avea comandantul șef britanic din Mediterana, amiralul Andrew B. Cunningham, lipsea amiralilor italieni care aveau posibilitatea redusă de inițiativă, direcția operațiunilor fiind în mare măsură concentrată și dirijată de „Supermarina” - Statul Major General al Forțelor Navale, cu sediul în Ministerul Marinei de la Roma²⁵.

Vice-amiralii și amiralii italieni aveau doar comanda tactică a operațiunilor, în timp ce direcțiile strategice, elaborarea planurilor și dislocarea efectivelor și unităților pe mare aparțineau Supermarinei. Așa cum remarcă istoricul naval, vice-amiralul Gregory Mezeviris, fostul comandant al Statului Major al Marinei Elene, participant la cel de-al doilea război mondial, rezultatul acestui mecanism de comandă de sus în jos, a creat șefilor forțelor navale italiene de pe teatrul de operațiuni din Marea Mediterană, sentimentul că Supermarina era în spatele lor, de multe ori așteptând și cerând comenzi, chiar și în cazurile în care aceștia puteau acționa din proprie inițiativă. Șeful Supermarinei în 1940, amiralul Domenico Cavagnari era în același timp și ministru adjunct al marinei, având o responsabilitate dublă: pe de o parte era șeful Statului Major General al Forțelor Navale, iar pe de alta conducea serviciile administrative din cadrul Ministerului Marinei. Aceste sarcini îl obligau să delege direcția de operațiuni adjunctului său, care era, de obicei singura persoană care cunoștea situația în detaliu, dar a cărei inițiativă era în mod necesar limitată. Acest aranjament bizar a creat o altăabsurditate pe lanțul de comandă. Deoarece dictatorul italian Benito Mussolini era comandantul suprem al forțelor armate și avea o înțelegere limitată a problemelor din domeniul naval, șeful Supermarinei trebuia să-l acompanieze la toate ședințele pentru a completa aceste aspecte. Interlocutor al lui Mussolini, amiralul Domenico Cavagnari, șeful Supermarinei din 1934, prezent la interminabilele conferințe ale Comando Supremo, în mod paradoxal, nu mai avea timp personal să coordoneze operațiunile navale. La începutul lui aprilie 1940, Ducele a informat șefii lui de Stat Major din Comando Supremo, cu privire la intenția sa de a declara război Franței și Angliei, la un moment dat când va considera necesar.

În același timp, el i-a informat că războiul declanșat de Italia va fi defensiv pe frontul de uscat și ofensiv pe mare și în aer. Amiralul Domenico Cavagnari, șeful Supermarinei a reacționat, prezentând un raport prin care menționa condițiile precare în care se găsea Regia Marina, care nu putea întreprinde un război ofensiv, cerut cu insistență de dictatorul fascist. El a adăugat că, în opinia sa, Italia nu ar trebui să intre în război în cazul în care șansele sale sunt limitate doar la defensivă, neavând capacități ofensive reale până în anul 1942. Benito Mussolini a ignorat acest raport, fiind convins că războiul se va termina curând, iar Italia dacă nu atacă nu va putea profita de pe urma rezultatelor favorabile obținute de Germania în urma războiului fulger din Europa de Vest. În privința Marinei militare, Ducele a fost de acord că trebuia să se acționeze potrivit planurilor pre-existente întocmite de Supermarina, bazate pe următoarele direcții generale:

²² Fioravanzo 1959, p. 83

²³ Ciano 2005, p. 168

²⁴ Cernuschi 2001, p. 133

²⁵ Ibidem, p. 135

1. Forțele navale italiene vor trebui concentrate întotdeauna în scopul de a obține puterea maximă ofensivă dar și defensivă. Prin urmare, navele mari italiene de luptă nu vor participa la misiuni de protecție a convoaielor, cu excepția cazurilor de forță majoră²⁶.

2. Regia Marina nu putea să-și asume furnizarea de carburanți și muniții spre Libia, deoarece se putea confrunta cu flota franceză aflată în bazele din Tunisia și Alexandria-Egipt. Acest punct de vedere a fost acceptat în Comando Supremo, în aprilie 1940, considerându-se că o aprovizionare corectă a garnizoanelor italiene din Libia, se putea efectua în termen de șase luni, în timp ce războiul preconizat de Mussolini urma să fie de scurtă durată: maxim trei luni!²⁷

Ducele s-a plâns de lipsa de energie a amiralului Domenico Cavagnari, șeful Supermarinei dar a recunoscut într-un dialog consemnat de ginerele său, contele Galeazzo Ciano, că acesta „*este un om cinstit și spune adevărul*”. Atunci când Italia a declanșat ostilitățile, în 10 iunie 1940, Regia Marina a fost obligată să acționeze într-un mod complet diferit decât era planificat. Astfel imediat după declarația de război, transportul de urgență a echipamentelor de luptă a devenit primordial. Progresiv, după capitularea Franței, misiunea de aprovizionare a Libiei a devenit misiunea principală a Marinei italiene și ca urmare forțele sale au fost dispersate. Din totalul de 368 de nave ale Marinei militare italiene, la începutul ostilităților, acestea erau astfel distribuite în bazele navale din peninsula, în Sicilia, Sardinia, Dodecanez și Africa:

- Trieste: 1 cuirasat, „Andreea Doria”, 6 distrugătoare, 4 submarine, canoniera „Ernesto Giovannini” și 8 vedete torpiloare MAS.

- Comandamentul principalei baze navale italiene Taranto: 3 cuirasate: „Vittorio Veneto” (divizia 9 cuirasate), „Conte di Cavour” și „Giulio Cesare” (divizia 5) 3 crucișătoare grele ale diviziei 1 „Fiume”, „Zara” și „Gorizia”, unitățile diviziei 4 crucișătoare ușoare: „Di Giussano” și „Armando Diaz”, ale diviziei 8 „Giuseppe Garibaldi” și „Duca degli Abruzzi” și „Eugenio di Savoia”, ultimul din divizia 7 crucișătoare ușoare, 20 de distrugătoare mari, 8 distrugătoare de escortă și 22 submarine.

- Messina și Augusta (Sicilia) aflate în subordine Comandamentului Marinei de la Taranto: 4 crucișătoare grele, „Bolzano”, „Pola”, „Trento” și „Trieste”, 3 crucișătoare ușoare „Giovanni della Bande Nere”, „Alberico da Barbiano” și „Luigi Cadorna”, 16 distrugătoare și 8 vedete torpiloare MAS.

- Comandamentul Marinei din La Spezia care avea în subordine și baza navală Cagliari: 1 cuirasat, „Caio Duilio”, 18 submarine și 13 distrugătoare de escortă (torpiloare) împărțite în divizia 2 torpiloare cu „Generale Achille Papa”, „Generale Antonio Cascino”, „Generale Antonio Chinotto” și „Generale Carlo Montanari”, divizia 12 torpiloare: „Aldebaran”, „Altair”, „Andromeda” și „Antares”, divizia 16 cu „Monzambano”, „Calatafimi”, „Castelfidardo” și „Curtatone” și două distrugătoare de escortă neafiliate acestor divizii navale și anume „Audace” și „Albatros”.

- Cagliari (Sardinia): 2 divizii de torpiloare, 7 divizii de submarine, puitorul de mine „Buccari” și 6 vedete torpiloare MAS.

- Comandamentul Marinei din Dodecanez; Insula Leros (Porto Lago): 4 distrugătoare mari, 2 escortă, puitorul de mine „Legnano”, 8 submarine și 20 vedete torpiloare MAS.

- Comandamentul Adriatică de la Venezia care coordona bazele Brindisi și Bari: distrugătoarele „Augo Riboti” și „Carlo Mirabello” plus 8 vedete torpiloare MAS.

- Napoli: 1 cuirasat, „Littorio”, 4 crucișătoare ușoare „Bartolomeo Colleoni” (divizia 2) „Duca d'Aosta”, „Muzio Attendolo” și „Raimundo Montecuccoli” din divizia 7 navală, 4 distrugătoare mari „Alpino”, „Bersagliere”, „Granatiere” și „Fuciliere” (divizia 13 distrugătoare), 14 torpiloare și 11 submarine.

Comandamentul Sicilia –Libia cuprindea bazele Palermo, Syracuse, Tripoli și Tobruk:

- Palermo și Siracusa (Sicilia): 5 divizii cu 17 submarine, 12 distrugătoare de escortă, puitoarele de mine „Durazzo” și „Pelagosa” și 12 vedete torpiloare MAS.

- Tripoli: 4 distrugătoare de escortă.

-Tobruk: vechiul crucișător ușor „San Giorgio” participant la războiul italo-turc din 1911 transformat în baterie plutitoare, canonierele „Alula”, „Palmaiolo” și „Valoroso”, 8 distrugătoare și 9 submarine.

- Comandamentul din Marea Roșie, cu baza Massawa din Eritreea: 7 distrugătoare mari, 2 de escortă, 5 vedete torpiloare MAS și 8 submarine din care 6 oceanice²⁸. Se poate observa că navele mari de luptă italiene erau ancorate în bazele de la Napoli și Taranto, iar o parte din crucișătoare în porturile Augusta, Palermo și Siracusa din Sicilia, pe când în bazele din nord, La Spezia și Genoa de la Marea Tireniană erau amarat submarinele și ambarcațiunile torpiloare MAS rămase. Navele din principala bază a Marinei italiene, Taranto, controlau traficul strategic spre interiorul Mării Adriatice, iar forțele navale formate din crucișătoare ușoare erau grupate în bazele avansate din nordul Africii, Tripoli, Tobruk, și arhielagul Dodecanez din Marea Egee, în poziții periferice. La izbucnirea războiului, o altă grupare formată din

²⁶ Bagnasco 2005, p. 103-106

²⁷ Idem.

²⁸ Fioravanzo 1959, p. 47

submarine și distrugătoare vechi va rămâne izolată la baza din Marea Roșie de la Massaoua. Această desfășurare de forțe, concentrată în jurul centrului Mării Mediterane demonstra doctrina navală defensivă gândită de Supermarina. Planul de acțiune al Marinei italiene în momentul în care războiul a fost declarat în 10 iunie 1940, nu prevedea o strategie de atac, Supermarina considerând în mod judicios că nu avea această capacitate, deoarece Italia dispunea în acel moment de numai două cuirasate operaționale iar Franța era încă în război alături de aliata sa Marea Britanie și deținea superioritatea prin flotele lor în bazinul Mării Mediterane.

Evitarea luptei era o soluție absolut justificată iar orice mod de a hărțui inamicul de către submarinele italiene era în cadrul capacității de funcționare a Regiei Marina. Strategia de evitare a luptei de către Marina italiană, nu mai putea fi justificată, în perioadele de mai târziu, când Franța a fost scoasă din luptă de ofensiva germană iar condițiile de echilibru și forțele inamice au fost foarte diferite. La presiunea lui Benito Mussolini, Comando Supremo, a decis ca flota de război a Italiei, Regia Marina, să asigure protecția convoaielor de aprovizionare care plecau din porturile italiene, spre Libia, pe rutele sudice ale Mediteranei, pentru ca forțele de acolo comandate de mareșalul Rodolfo Graziani să fie aduse la condiția de a avea capacitatea să poarte lupte cu inamicul. În acest context, italienii au pregătit rapid un convoi cu destinația Benghazi, Libia, care era programat să plece pe 6 iulie 1940 la ora 18.00 din Napoli. Convoitul era compus din patru nave comerciale, „Esperia” cu un deplasament de 11.398 tone registru brut, „Calitea” de 4.013 tone, „Vettor Pisani” de 6.339 tone, și „Marco Foscarini” de 6.405 tone care transportau 2.190 militari, 72 de tancuri ușoare M 11, 232 de vehicule și camioane, 10.445 t. material de război și 5.720 t. de combustibili și lubrifianți²⁹. Era primul convoi de transport direcționat spre Libia de la începutul ostilităților dintre Italia și puterile aliate: Marea Britanie și Franța. În prima seară în apele italiene, convoitul a fost escortat de patru torpiloare, „Orasa”, „Pegaso”, „Procione” și „Orione” un alt vas italian de transport „Francesco Barbero” cu un deplasament de 6.433 tone, alăturându-se în largul Cataniei alături de „Pilo” și „Missoni” din flotila XIV torpiloare. Alte nave de război, printre care două crucișătoare ușoare „Giovanni della Bande Nere” și „Bartolomeo Colleoni”, 4 distrugătoare și 4 torpiloare ajung în apele Siciliei pentru a asigura protecția convoiului³⁰.

A doua zi această mică forță de escortă a făcut joncțiunea cu marile unități ale flotei plecate de la Taranto și Augusta, după ce în anterior, în 4 iulie Supermarina (Comandamentul Operativ al Marinei Regale Militare) a primit informații de la spionii Axei, că nave de război aliate au plecat de la baza britanică a Flotei Mediteranei din Alexandria–Egipt. Coincidența făcea ca în aceeași perioadă și britanicii să fie angrenați în acțiuni similare de convoiere în sudul Mediteranei. Med Fleet avea planificate să escorteze două convoaie din Alexandria (Egipt) spre Malta, unul lent cu patru nave (indicativ „MS”) care puteau dezvolta o viteză medie de 9 noduri / oră și un altul rapid cu indicativul „MF” format din trei vapoare care atingeau 13 noduri / oră. În noaptea de 7 iulie 1940, amiralul Andrew B. Cunningham, a plecat din Alexandria cu vasele de război ale Med Fleet, cuirasatele „HMS Warspite”, „HMS Malaya” și „HMS Royal Sovereign”, portavionul „HMS Eagle”, 7 crucișătoare și 17 distrugătoare să se întâlnească cu cele două convoaie pentru a le asigura protecția³¹. Planul britanicilor, prevedea și o operațiune de diversivitate executată de Force „H” cu baza la Gibraltar, comandată de vice-amiralul James Fownes Somerville, care naviga spre Malta și avea misiunea să producă un atac aerian împotriva portului italian Cagliari, din insula Sardinia. Pe de altă parte, în aceeași noapte, un important convoi italian plecase din Napoli în direcția Benghazi (Libia) fiind escortat de trei grupări operaționale pentru a asigura acoperirea în apropierea insulei Malta, în timp ce cele două cuirasate italiene aflate în funcțiune „Giulio Cesare” și „Conte di Cavour”, cu două divizii de crucișătoare grele asigurau protecția strategică³². Parte a planului de operațiuni al Royal Navy, cu numele de cod „M.A. 5” includea posibilitatea de confruntare cu flota italiană într-un angajament direct în zona Mediteranei centrale, dacă aceasta va încerca să blocheze inițiativele britanice. Informațiile primite de la serviciu secret britanic dădeau ca sigură pentru convoiul italian destinația Tripoli, unde datorită forței aeriene staționate acolo o intervenție navală britanică directă nu avea sorți de izbândă. Până la urmă informația s-a dovedit eronată, italienii alegând ca destinație Benghazi în Cirenaica. Britanicii descifraseră codurile militare ale italienilor, intențiile acestora fiind confirmate și de zborurile de recunoaștere ale avioanelor RAF decolate din insula Malta. Flota britanică de la Alexandria, s-a grăbit să intercepteze navele italiene dar avea ca obiectiv suplimentar să protejeze cele două convoaie care transportau civili din Malta spre Egipt. Convoaiele care transportau furnituri militare, combustibili și alimente în direcția bazei britanice din insula Malta, erau escortate de trei grupări navale diverse, care numărau 3 cuirasate, 1 portavion, 7 crucișătoare ușoare și 16 distrugătoare repartizate astfel:

1. Force „A” sub comanda vice-amiralului John Tovey, cuprindea unitățile diviziei 7 crucișătoare ușoare, și anume „HMS Gloucester”, „HMS Liverpool”, „HMS Neptune”, „HMS Orion” și crucișătorul ușor australian „HMAS Sydney” alături de distrugătorul „HMS Ilex”.

²⁹ D’Amato 2003, p. 28

³⁰ Idem.

³¹ Cunningham 1951, p. 178

³² Ibidem, p. 183

2. Force „B”, sub comanda amiralului Andrew B. Cunningham, Commander-In-Chief al Flotei britanice din Mediterana cu baza la Alexandria –Egipt, care cuprindea marele cuirasat „HMS Warspite”, (nava-amiral a Med Fleet) și cinci distrugătoare rapide „HMS Nubian”, „HMS Mohawk”, „HMS Hero”, „HMS Hereward” și „HMS Decoy”.³³

3. Force „C”, principalul grup de luptă, sub comanda vice-amiralului Henry Pridham-Wippell avea în componență două cuirasate vechi „HMS Royal Sovereign” și „HMS Malaya” portavionul „HMS Eagle”, un veteran din primului război mondial lansat la apă în 8 iunie 1918, cu 20 de aparate de luptă la bord, 17 avioane torpiloare și de bombardament Fairey „Swordfish” grupate în escadronul 813 și trei avioane biplane de vânătoare Gloster „Sea Gladiator” din escadronul 824 al Fleet Air Arm. Escorta Force C era asigurată de 11 distrugătoare: „HMS Hyperion”, „HMS Hostile”, „HMS Hasty”, „HMS Dainity”, „HMS Defender”, „HMS Imperial”, „HMS Juno”, „HMS Janus”, „HMAS Stuart”, „HMAS Vampire” și „HMAS Voyager”, ultimele două aparținând de Royal Australian Navy (RAN). În primele ore ale zilei de 8 iulie, distrugătorul „HMS Imperial”, având probleme la mașini, a fost nevoit să se întoarcă la Alexandria, astfel că ecranul de protecție al Force „C” a rămas în acțiune cu 10 distrugătoare³⁴. Pe de altă parte, planul de operațiuni italian prevedea ca protecția convoiului cu destinația Libia, să fie asigurată de trei grupări navale distincte care reuneau 2 cuirasate, 7 crucișătoare grele, 8 crucișătoare ușoare 32 de distrugătoare și 6 torpiloare, repartizate după cum urmează:

1. Grupul de escortă directă, care însoțea cele cinci nave de transport, era compus din crucișătoarele ușoare din clasa „Condottiere”: „Giovanni della Bande Nere” și „Bartolomeo Colleoni” (divizia II crucișătoare) distrugătoarele de escortă „Maestrale”, „Libeccio”, „Grecale” și „Scirocco” (divizia X distrugătoare), torpiloarele din flota IV „Procione”, „Orione”, „Orsa” și „Perseo” alături de cele două inițiale „Pilo” și „Missoni”³⁵.

1. Grupul de acoperire, Flota a II-a care naviga la est la circa 35 mile distanță de prima grupare, sub comanda vice-amiralului Riccardo Palladini, cu pavilionul arborat pe crucișătorul greu „Pola”, nava amiral a grupării ridicase ancora în 7 iulie din porturile Augusta, Messina și Palermo. Alături de „Pola” navigau crucișătoarele grele ale diviziei I, „Zara”, (cu steagul contra-amiralului Matteuci Pellegrino) „Gorizia” și „Fiume”, urmate de unitățile diviziei III, crucișătoarele grele „Trento”, „Trieste” și „Bolzano” ultimul cu steagul vice-amiralului Carlo Cattaneo, comandantul diviziei. Cele 7 crucișătoare grele aveau ca escortă 11 distrugătoare repartizate astfel „Carabiniere”, „Corazziere” și „Ascar” din divizia XII, „Alfieri”, „Oriani”, „Carducci” și „Gioberti” din divizia IX și „Artigliere”, „Camicia Nera”, „Aviere” și „Geniere” din divizia XI³⁶.

3. Grupul de luptă („Gruppo di battaglia”) sub comanda vice-amiralului Inigo Campioni, comandantul șef (Ammiraglio di Squadra) al flotei de luptă italiene, avea în componență cuirasatele din divizia V „Conte di Cavour” și „Giulio Cesare”³⁷, (ultimul cu pavilionul lui Campioni dar și cu steagul comandantului diviziei, vice-amiralului Bruno Brivonesi) 6 crucișătoare și 17 distrugătoare repartizate astfel: divizia 4 crucișătoare ușoare sub comanda contra-amiralului Marengo di Moriondo, cu unitățile „Da Barbiano”, „Di Giussano” „Luigi Cadorna” și „Armando Diaz”, urmate de crucișătoarele ușoare „Duca degli Abruzzi” și „Giuseppe Garibaldi” din divizia VIII sub comanda contra-amiralului Antonio Legnani. Protecția rapidă a Flotei I, plecată în seara zilei de 7 iulie de la Taranto, era asigurată de distrugătoarele de escortă „Freccia”, „Dardo”, „Saetta” și „Strale” (divizia VII distrugătoare), „Folgore”, „Fulmine”, „Baleno” și „Lampo” (divizia VIII), „Pigafetta”, „Zeno”, „Da Mosta”, „Da Verazzano” și „Maloncello” (divizia XIV) și unitățile diviziei XVI, patru distrugătoare mari „Da Recco”, „Usodimare”, „Tarigo” și „Pessango”³⁸.

Este demn de amintit că un număr important de distrugătoare italiene nu au luat parte la bătălia navală din largul coastelor Calabriei datorită unor probleme mecanice și de necesitatea de a realimenta. În 7 iulie 1940, la ora 23.40, submarinul italian „Beiul” raportează că a declanșat un atac împotriva unui distrugător britanic care a reacționat dur așa că sumersibilul a pus cap compasa spre baza sa din insula Leros dar la 01.30 a anunțat că a identificat în marș o forță navală britanică compusă dintr-un cuirasat și mai multe distrugătoare (era Force „B”) în coordonatele 32° 40' Nord și 28° 10' Vest³⁹. În același timp, în dimineața zilei de 8 iulie, italienii au primit informații că o forță navală britanică a plecat din Gibraltar și se îndreaptă spre est. La primirea acestor rapoarte, avertizată de operațiunea britanică, Supermarina a decis să concentreze o parte a flotei de linie în zona centrală a Mediteranei pentru a proteja convoiul și, dacă era necesar să angajeze cuirasatele sale într-o confruntare cu flota britanică venită de la Alexandria, înainte ca aceasta să se întâlnească cu Force „H” plecată de la Gibraltar, care urma să fie atacată de către submarinele și aviația militară italiană, Regia Aeronautica. Italienii descifraseră codurile britanice și știau poziția navelor inamice, urmînd să le atragă în zona de acțiune a bombardierelor trimotoare italiene cu bazele în peninsulă.

³³ Roskill 1960, p. 111

³⁴ Cunningham 1951, p. 180

³⁵ Mattesini 2001, p. 42-49

³⁶ Idem.

³⁷ Ibidem, p. 54

³⁸ Bragadin 1982, p.133

³⁹ Bagnasco 2005, p. 91

Amiralul Campioni anticipase planul amiralului britanic Cunningham, care dore să-și interpună cele trei nave de linie „HMS Warspite”, „HMS Malaya” și „HMS Royal Sovereign” și portavionul vechi de douăzeci de ani, „HMS Eagle” cu 17 avioane torpiloare și de bombardament Fairey „Swordfish” și 3 biplane de vânătoare Gloster „Sea Gladiator”, între flota italiană și principala sa bază de la Taranto. În aceste condiții Inigo Campioni primise ordin de la Supermarina din Roma să evite lupta până când vasele de război britanice nu erau atrase în raza de acțiune a bombardierelor orizontale Savoia Marchetti SM 79 „Sparviero”, ce urmau să decoleze de la bazele aeriene din peninsulă. Italienii nutreau speranța că forțele lor aeriene vor reuși unele lovituri asupra cuirasatelor britanice și ar obține astfel un echilibru de putere în privința navelor de linie a celor două flote. În ceea ce privește Forța „H” plecată din Gibraltar, s-a presupus (corect) de către Supermarina, că cel mai probabil era o diversiune care viza să încurce operațiunea de ripostă italiană. Astfel, replica la această acțiune a fost lăsată în seama submarinelor și avioanelor din peninsulă. În 8 iulie 1940, Regia Aeronautica a bombardat de la mare altitudine cu 40 de aparate Savoia Marchetti SM 79 decolate de la baza Villacidro, de lângă Cagliari–Sardinia⁴⁰, navele britanice din Forța „H”, sub pavilionul vice-amiralului James F. Somerville, plecate de la Gibraltar și care aveau ca misiune o diversiune pentru a acoperi convoiul care naviga spre Malta.

Această escadră plecată de la Gibraltar naviga la ora 07.00 în 8 iulie 1940, în formație cu portavionul „HMS Ark Royal”, cuirasatele „HMS Resolution” și „HMS Valiant”, crucișătoarele ușoare „HMS Arethusa”, „HMS Delphi” și „HMS Enterprise” și distrugătoarele „HMS Faulknor”, „HMS Forester”, „HMS Foxhound”, „HMS Escort”, „HMS Fearless”, „HMS Active”, „HMS Douglas”, „HMS Velox”, „HMS Vortigern” și „HMS Wrestler”. Planul Amiralității britanice, prevedea ca avioanele decolate de pe puntea portavionului „HMS Ark Royal”, să efectueze un atac diversiune asupra bazei navale și aeriene italiene de la Cagliari. Pe ruta spre insula Sardinia, avioanele de recunoaștere italiene au detectat forța navală britanică și au alertat Regia Aeronautica, mai ales că serviciile secrete de la Roma primiseră informații de la agenții lor din Spania, despre plecarea navelor Forța „H” din Gibraltar. În intervalul orar 15.45 - 18.40 asupra escadrei britanice s-au năpustit 40 de bombardiere trimotoare Savoia Marchetti SM 79 „Sparviero”, care au lansat 144 de bombe mari, de 250 kg și altele mai mici de 100 și 50 kg⁴¹, care nu aveau un impact major asupra țintelor lovite rareori. Navele lui Somerville au fost înconjurate de munți de apă, provocați de bombele lansate de aparatele Regia Aeronautica, multe dintre acestea căzând în apropierea navelor care au fost silite să manevreze violent, dar piloții nu erau antrenați pentru atacul asupra unor ținte în mișcare și erau ineficienți. Din nou piloții italieni au raportat eronat, că au lovit, scufundat sau avariat cuirasatele „HMS Resolution” și „HMS Valiant”, crucișătoarele ușoare „HMS Emerald”, „HMS Enterprise”, „HMS Arethusa” și puntea de zbor a portavionului „HMS Ark Royal”⁴², ceea ce s-a dovedit exagerat. Aceeași piloți vor ataca în următoarele cinci zile, baza navală de la Gibraltar, unde informații credibile vorbesc de unele lovituri directe, asupra crucișătorului de bătaie „HMS Hood” și portavionului „HMS Ark Royal” fapt neconfirmat în documentele oficiale de Amiralitatea de la Londra. Oricum elementul surpriză pierdut, vice-amiralul Somerville a ordonat la ora 22.15 întoarcerea navelor, dar pe drum submarinul italian „Guglielmo Marconi” a reușit să înșele vigilența ecranului de protecție al distrugătoarelor lansând mai multe torpile pe 11 iulie la ora 02.15, din care una a lovit în sala mașinilor distrugătorul „HMS Escort” și l-a scufundat la 80 de mile est de Gibraltar. Abia la ora 08.00 Forța „H” aruncă ancora la baza de la Gibraltar⁴³. Pe de altă parte, Supermarina a trimis în 7 iulie la ora 07.58, Flotei italiene de război de la Taranto, o informare despre o acțiune iminentă.

La ora 00.40 în 8 iulie 1940, comandamentul bazei navale de la Taranto a fost primit date precise despre flota britanică din Mediterana care localizată de recunoașterea aeriană la 60 mile nord de Res el Tin, un al doilea grup naval fiind identificat la 45 mile în direcția Malta. Era vorba de Forța „B” care ridicase ancora din baza Alexandria la ora 16.00 în ziua precedentă pentru a escorta convoiul cu numele de cod MF. Avioanele de observație italiene au transmis în seara zilei de 7 iulie că în rada portului La Valetta din insula Malta se aflau cinci vapoare. În 8 iulie la ora 14.40 două avioane de luptă italiene Cant Z 506 decolate de la Tobruk, au reperat flota britanică, ce naviga în trei escadre distincte și au urmărit-o timp de aproape patru ore⁴⁴. Pe baza mesajului primit la ora 00.40, comandantul șef al flotei italiene, amiralul Inigo Campioni a ordonat la 01.50 alarma de luptă pentru flota italiană cu misiunea ca navele sale de război să apere convoiul cu destinația Benghazi-Libia prin rotirea spre răsărit la 180° și pregătirea pentru acțiune. Grupul crucișătoarelor grele condus de „Pola” a ridicat ancora în direcția Tripoli iar la 05.30 cele două cuirasate „Giulio Cesare” și „Conte di Cavour” s-au pregătit pentru a ieși din rada bazei navale Taranto⁴⁵. Două avioane de recunoaștere ale diviziei IV crucișătoare și-au luat zborul cercetând o zonă între 90 și 140 de mile marine în fața celor două cuirasate italiene aflate la 100 de mile în spatele crucișătoarelor. Cu toate acestea la Roma, Comandamentul Suprem Italian (Comando Supremo), a fost reticent față de inițiativa amiralului Campioni datorită riscului ca navele sale să fie expuse

⁴⁰ Passingham 1997, p. 182

⁴¹ Ibidem, p. 59

⁴² O'Hara 2009, p. 176.

⁴³ Mattesini 2001, p. 84

⁴⁴ Ibidem, p. 91

⁴⁵ D'Amato 2003, p. 37

unui atac sau duel de artilerie pe timp de noapte, așa că a ordonat Supermarinei să evite, deocamdată, contactul cu inamicul.

Preludiul bătăliei de la Punta Stilo. Regia Marina a evitat un dezastru când la ora 04.30 grupul de siguranță al navei de transport „Pigafetta” a lansat un atac nocturn cu torpile împotriva crucișătorului greu italian „Trento”, pe care l-au confundat cu un inamic, norocul fiind că vigilentul comandant al distrugătorului „Folgore”, a dat ordin de întrerupere a acțiunii realizând eroarea. La 12.30, în timpul poziționării inițiale, italienii au suferit defecțiuni tehnice la trei dintre distrugătoare, „Dardo”, „Da Noli” și „Strale” care au fost trimise în bază la Taranto iar la 14.00 cele două crucișătoare ușoare, „Armando Diaz” și „Luigi Cadorna” cu probleme la mașini au fost detașate pentru realimentare în Sicilia. În scopul de a compensa aceste neajunsuri, un alt grup naval, divizia 7 crucișătoare ușoare, cu steagul vice-amiralului Luigi Sansonetti, compus din 4 crucișătoare, și anume: „Eugenio di Savoia”, „Duca d’Aosta”, „Muzio Attendolo” și „Raimundo Montecuccoli”, a fost chemat urgent de la baza din Taranto⁴⁶.

Deși nominal, prezente în ordinul de luptă, aceste nave nu au putut lua parte efectiv la ostilități din cauza sosirii cu întârziere, iar numărul distrugătoarelor italiene în momentul începerii bătăliei rămânea doar de 16 unități. Între timp și Med Fleet, avea de asemenea, probleme. În dimineața zilei de 8 iulie 1940, la ora 05.15, submarinul britanic „HMS Phoenix”, a identificat la jumătatea rutei între Taranto și Benghazi, curs de navigație sud, la 200 mile est de Malta, prezența unei forțe italiene, care includea două cuirasate și patru distrugătoare și a transmis informația amiralului Andrew B. Cunningham, care se afla la bordul navei de linie „HMS Warspite”⁴⁷. Submarinul britanic a lansat câteva torpile în evantai asupra celor două cuirasate italiene dar atacul nu a avut succes. De altfel un alt submarin britanic „HMS Parthian” va asista la bătălia de la Punta Stilo, neputând interveni datorită ecranului de protecție asigurat de cele 16 distrugătoare italiene. Și italienii au avut în timpul bătăliei, câteva submarine în zonă, ele fiind grenadate fără succes de distrugătoarele australiene „HMAS Stuart” și „HMAS Voyager”. Pe de altă parte, amiralul britanic a presupus pe bună dreptate, că această forță naviga ca să acopere un convoi spre Africa de Nord, cu destinația Libia, și a ordonat o recunoaștere aeriană cu ajutorul hidroavioanelor din Malta, pentru a păstra contactul cu ea, în timp ce grupoarea operațională britanică naviga ci 20 de noduri /oră în direcția nord-vest⁴⁸. În după amiază zilei de 8 iulie 1940, la ora 15.15 un avion de observație britanic a raportat că a zărit la 100 km nord-vest de Benghazi, o escadră inamică compusă din 2 cuirasate, 6 crucișătoare și 7 distrugătoare, pe un curs de navigație sudic care acopereau un convoi către sau de la Benghazi.⁴⁹

O oră mai târziu pilotul englez a informat despre o schimbare de curs a forței navale italiene și faptul că aceasta navighează spre nord. A fost într-adevăr convoiul plecat din Napoli, care va ajunge intact în seara aceleiași zile la Benghazi, iar amiralul italian Inigo Campioni, comandantul acestei forțe navale, după terminarea misiunii sale de acoperire pe ruta Malta - Benghazi a schimbat cursul, la ora 15.00 în 8 iulie 1940, conform ordinelor primite de la Supermarina care semnaliza plecarea flotei britanice din Alexandria. Serviciul de informații al Marinei Italiene (Servizio Informazioni Segrete-SIS) care descifrase codurile britanice a anunțat Supermarina, prin secția de spionaj „Uffizio D”, că flota britanică comandată de amiralul Cunningham va ajunge în afara coastelor Calabriei în 9 iulie 1940, la prânz și că planifica să bombardeze portul sicilian Augusta. Amiralul britanic Andrew B. Cunningham, informat de recunoașterea sa aeriană a considerat că nu putea lăsa o astfel de oportunitate neexploată și a decis să schimbe traseul escadrei sale mai mult spre nord, în direcția Taranto, în scopul de a se interpune cu navele sale între forța inamică și baza sa, dând ordin de amânare a plecării convoiului spre Malta. Amiralul Cunnigham a dat ordin avioanelor Swordfish de pe „HMS Eagle” să urmărească mișcările aviației italiene, dar în timpul operațiunii aparatele au pierdut contactul cu navele. În același timp, atunci când Supermarina a fost informată cu privire la intențiile flotei britanice aflate în marș, i-a transmis amiralului Campioni că acțiunea de decodificare a mesajelor radio inamice, indica faptul că la prânz, în ziua următoare, flota britanică ar fi fost în zona coastei Calabriei considerând că este preferabil să poarte o luptă în aceste ape, mai degrabă decât în zona puțin avantajoasă din apropierea litoralului libian, din Cirenaica. Amiralul italian a decis să regleze cursul escadrei sale, ca să-l atragă pe comandantul britanic și navele sale spre apele italiene, unde ar fi fost expus atacurilor aeriene, astfel încât până la prânzul zilei de 9 iulie 1940, să fie în jurul valorii de 50 mile sud-est de Capul Stilo din Calabria. Pe baza informațiilor primite de la Uffizio D, Supermarina, a decis ca cele două flote italiene să se reunească la ora 14.00, într-un punct cu coordonatele 37°40' - 17°20' la circa 65 mile sud-est de Punta Stilo⁵⁰, pregătindu-se pentru misiunea de a intercepta navele inamice. Primind informații noi de la Supermarina, amiralul Inigo Campioni, comandantul șef al flotei italiene, a ordonat la 15.20 grupului de acoperire format din 7 crucișătoare grele și

⁴⁶ Cernuschi 2005, p. 106

⁴⁷ Roskill 1960, p. 119

⁴⁸ Licheri 1976, p. 94.

⁴⁹ Ibidem, p. 95.

⁵⁰ Mattesini 2001, p. 106.

11 distrugătoare, condus de vice-amiralul Riccardo Paladini aflat pe crucișătorul „Pola”, să navigheze la nord-nord-vest pentru a face joncțiunea cu Flota I.

În această conjunctură, Regia Aeronautica a primit de la Roma ordinul să atace flota britanică și să o lovească înainte ca orice acțiune navală să fi avut loc. Această tactică a reușit, deoarece gruparea britanică, a trebuit să înfrunte atacurile declanșate în ziua de 8 iulie 1940, de Forțele Regale Aeriene Italiene (Regia Aeronautica) de la ora 10.00 până la 18.40, când în mai multe rânduri, 72 de bombardiere trimotoare orizontale de tipul Savoia Marchetti S M 79 „Sparviero”⁵¹, decolate de pe continent au atacat de la mare altitudine Med Fleet. Spre deosebire de tactica bombardierelor în picaj utilizată de germani, italienii erau fideli la începutul războiului în Mediterana, bombardamentelor operate în formațiuni de la altitudini mari, bombele fiind aruncate asupra țintelor de la aproximativ 3.600 de metri (12.000 de picioare) ceea ce făcea ca precizia acesta să fie îndoielnică și lipsită de eficacitate.

În timp ce zeci de bombe au fost lansate în cele două raiduri majore ale italienilor din acea zi, una singură a lovit la ora 16.00, crucișătorul ușor „HMS Gloucester” cu un deplasament standard de 9.100 tone, avariind puntea de comandă și provocând uciderea căpitanului Frederick Rodney Garside⁵², a șase ofițeri și unsprezece marinari din cei 748 de membri ai echipajului. În plus trei ofițeri și șase marinari au fost răniți în incendiul provocat la bord iar sistemul de guvernare al navei britanice a fost distrus. Alte bombe au căzut în apropierea cuirasatelor „HMS Warspite” (nava-amiral a Med Fleet) și „HMS Malaya”, avariindu-le ușor. După aceste incidente, amiralul Andrew B. Cunningham nota în jurnalul de luptă că „*pentru acest tip de atac, exactitatea italienilor a fost foarte bună. Am avut norocul de a scăpa fără să fim loviți*”. În 8 iulie 1940, la 15.10, flota britanică pune cap compas spre Taranto, în scopul de a intercepta marile unități de luptă ale italienilor, iar la amurg, amiralul Cunningham a schimbat cursul de la 310 ° la 260 ° și a redus viteza de croazieră a navelor sale. În zorii zilei de 9 iulie 1940, flota britanică a luat cursul de 305 ° N V, pentru a evita detectarea de către avioanele de recunoaștere italiene, în același timp Andrew B. Cunningham, poziționându-și vasele sale în alarmă de luptă, între flota italiană și Golful Taranto la 200 mile sud-est de Calabria. În față erau cele 4 crucișătoare ușoare ale Force „A” comandate de impetuosul vice-amiral John Tovey, urmate la zece mile de cuirasatul „HMS Warspite” (Comandant Căpitan D. B. Fisher) și cele 5 distrugătoare de escortă ale Force „B”, iar la opt mile în spate navigau cuirasatele mai lente și vechi ale Force „C”: „HMS Malaya” (comandant căpitan A. F. E. Palliser) și „HMS Royal Sovereign” (Cdt. H. B. Jacomb), alături de portavionul „HMS Eagle” (Cdt. A. M. Bridge)⁵³.

Rapoartele cercetării aeriene britanice plasau inamicul la 145 de mile nord de gruparea navală a amiralului Cunningham iar pe de altă parte, preocuparea Comandamentului Suprem al Marinei italiene (Supermarina) era disproporția de forțe în lupta navelor de linie, deoarece cele trei cuirasate britanice aveau un total de 24 de tunuri de calibru 381 mm, față de cele două cuirasate italiene a căror artilerie număra doar 20 de tunuri cu un calibru inferior, de 320 mm. Escadra britanică părea superioară pe hârtie flotei italiene a amiralului Campioni, dar lentoarea celor două cuirasate vechi „HMS Malaya” deplasament de 31.816 tone și „HMS Royal Sovereign” de 28.448 tone care atingeau viteza de 18 noduri / oră față de 24 noduri ale lui „HMS Warspite” și raza de bătaie a tunurilor lor la maximum 23.500 metri, comparativ cu 32.000 de metri a artileriei grele de pe cuirasatul „HMS Warspite”, făceau ca această superioritate navală să fie mai mult aparentă decât reală. Pe de altă parte, amiralul Andrew B. Cunningham era îngrijorat de superioritatea inamicului în ceea ce privește viteza cuirasatelor italiene, de numărul de crucișătoare grele dar și de armamentul greu al acestora, tunurile de calibru 203 mm ale italienilor având rază mai mare față de tunurile de 152 mm ale crucișătoarelor ușoare britanice. Din punct de vedere al numărului de crucișătoare și distrugătoare, britanicii erau clar depășiți de italieni iar viteza și artileria principală a celor două nave de linie ale amiralului Campioni era mai bună față de cele două cuirasate vechi „HMS Malaya” și „HMS Royal Sovereign” aflate la dispoziția flotei de la Alexandria.⁵⁴ Forța britanică dispunea de patru crucișătoare ușoare funcționale, deoarece al cincilea „HMS Gloucester” fusese avariat în raidul aerian italian și păstrat de Cunningham în dispozitivul defensiv al portavionului „HMS Eagle”, iar aproape jumătate din rezerva de muniții antiaeriene a navelor din Force „A” fusese consumată în riposta împotriva bombardamentului aerian inamic. Cu toate acestea, amiralul A. B. Cunningham a hotărât să riște, fiind decis să dea lupta, deoarece, după cum explica în memoriile sale, o asemenea oportunitate de întâlni flota italiană era rară.

În acest caz, amiralul britanic a aplicat cu precizie în bătălia ce a urma, metodele predate la Școala de Tactici Navale din Portsmouth, dovedind că pe lângă experiența militară din primul război mondial când a comandat cuirasatul „HMS Nelson” și cariera petrecută pe mare, jocurile de război ale școlii navale britanice erau la fel de importante. Între timp, Comando Supremo, a aflat la 12.30 despre situația flotei britanice care naviga în direcția Golfului Taranto în timp ce gruparea amiralului italian Campioni era poziționată în jurul orei 14.00 la aproximativ 60 de mile sud-est de Capul Spartivento, în căutarea inamicului. Un hidroavion britanic Short „Sunderland” decolat din Malta a reușit la ora 07.30 în 9 iulie 1940, să localizeze flota italiană, două nave de linie, 12 crucișătoare și mai multe distrugătoare dispersate pe o

⁵¹ Idem.

⁵² Roskill 1960, p. 131

⁵³ Cunningham 1951, p. 187

⁵⁴ Mac Gregor 2000, p. 52

suprafață mare și să le urmărească aproape patru ore. Inigo Campioni a ordonat unui avion catapultabil de la bordul navei-amiral „Giulio Cesare” să decoleze și să descopere navele britanice cu speranța că bombardamentele din ziua precedentă slăbiseră forța flotei inamice⁵⁵. Pe de altă parte, mai multe lovituri aeriene au fost comandate de amiralul Cunningham, căpitanului Arthur Robin Bridge, comandantul portavionului „HMS Eagle” (cu un deplasament de 22.600 tone, 748 marinari și 20 de avioane de luptă la bord), dar primul atac a avut loc la ora 13.15 când un grup de cinci avioane torpiloare Fairey „Swordfish” TSR decolate de pe „HMS Eagle”, au atacat la 45 de mile la est-sud-est de capul Spartivento, crucișătoarele grele ale Flotei II italiene comandate de vice-amiralul Riccardo Palladini. Problema cu care s-au confruntat britanicii, de mai multe ori în cursul bătăliei pentru Mediterana, a fost că nu aveau destule avioane pentru a lansa un atac eficient. Piloții britanicii au coborât într-un picaj curajos, la 15 - 30 de metri deasupra suprafeței apei dar toate torpilele s-au pierdut, neînregistrându-se nicio lovitură la țintă, deoarece torpila trebuia lansată dintr-un avion în echilibru, iar dacă vârful aparatului de luptă era îndreptat în jos, torpila plonja în adâncuri⁵⁶. Cu trei zile înainte, piloții de pe aparatele Fairey „Swordfish” care au decolat de pe puntea portavionului „HMS Eagle” au avut mai mult noroc, când au surprins la ancoră mai multe nave italiene în rada portului Tobruk din Libia, și au reușit mai multe lovituri la țintă, torpilând și scufundând distrugătorul „Zeffiro” și vapoarele „Manzoni” cu un deplasament de 3.955 de tone și „Serenitas” de 5.171 tone. O altă navă, pachebotul „Liguria” de 15.354 tone, care transporta trupe din Italia în Cirenaica, a fost avariat. Prezența acestor avioane torpiloare inamice venite de pe un portavion, l-a alertat pe amiralul Campioni care a decis să trimită în recunoaștere șase avioanele catapultabile de tipul IMAM Romeo Ro. 43 aflate la bordul crucișătoarelor. Unul dintre acestea a reușit să identifice în cele din urmă flota britanică la o distanță mai mică decât s-a presupus, 80 mile spre nord-est. Să nu omitem faptul că flota amiralului Andrew Cunningham a primit un sprijin important din partea recunoașterii aeriene, care după detectarea inițială a navelor italiene, a trimis hidroavioanele plecate din Malta care au preluat sarcina de a ține contactul cu forța navală inamică. Observatorii bine instruiți de la bordul hidroavioanelor Short „Sunderland” au dat informații exacte cu privire la adversar iar cooperarea cu Fleet Air Arm se va concretiza în două atacuri ale avioanelor torpiloare decolate de pe puntea portavionului „HMS Eagle”, care deși nu au avut succes au silit bastimentele de război italiene să manevreze violent.

Amiralul Inigo Campioni, până la primul atac al avioanelor torpiloare de pe „HMS Eagle”, nu a primit nicio informație de la recunoașterea aeriană privind poziția inamicului și doar după atacul aparatelor Fairey „Swordfish” decolate de pe portavionul „HMS Eagle”, și-a dat seama de prezența flotei britanice în zonă. La ora 12.00 în 9 iulie 1940, cele două flote de război se aflau la 90 mile distanță una de cealaltă, dar Comando Supremo i-a transmis amiralului Campioni să angajeze cu una din grupările sale cea de crucișătoare, pentru a atrage în mod deliberat escadra britanică spre nord, cât mai aproape de bazele aeriene italiene din peninsulă. Deși Regia Aeronautica a promis că va interveni, amiralul italian văzând că acest lucru întârzie a schimbat cursul, pentru a ataca gruparea inamică. Flota italiană a navigat pentru a se întâlni cu cea britanică, în ciuda faptului că puterea principală de foc a Med Fleet nu a fost redusă de către forțele aeriene italiene. Pe de altă parte la ora 14.15, amiralul Cunningham dă ordin de modificare a cursului, spre vest iar la 14.47, veghea crucișătorului ușor „HMS Orion” (Cdt. Robert Bensley Back) din clasa „Leander” reperează fum la orizont și catarge, crezând că este inamicul dar era nava sister ship „HMS Neptune” din Force „A” a cărei telemetrie descoperă la 14.52 la distanța de 15 mile vest două nave inamice⁵⁷. Informarea de pe „HMS Neptun”, semnată de comandantul navei, căpitanul Rory Chambers O'Connor și care a ajuns la escadra britanică a fost primul raport despre o flotă inamică în luptă de la bătălia navală din Jutlanda din primul război mondial și întâiul document redactat din epoca modernă, după bătăliile navale din Marea Mediterană ale vestitului amiral englez Horace Nelson. Navele văzute de „HMS Neptune” erau crucișătoarele ușoare ale diviziei VIII italiene „Duca degli Abruzzi” și „Giuseppe Garibaldi” iar la ora 15.12 vice-amiralul Tovey a primit ordinul de la Cunningham să se angajeze în duel de artilerie. Forța „A” formată din crucișătoarele „HMS Neptune”, „HMS Liverpool”, „HMS Orion” și australianul „HMAS Sydney” a avansat observând însă alte nave italiene din diviziile de crucișătoare IV și VII și distrugătoarele „Alfieri”, „Oriani”, „Carducci” și „Gioberti” din divizia IX. La ora 15.17 patru crucișătoare italiene deschid focul de la 23.000 de metri, „HMS Neptun” și „HMS Liverpool” răspunzând două minute mai târziu cu tunurile de 152 mm, mai mici ca și calibrul ca cele ale italienilor, de la 22.000 de metri⁵⁸.

Crucișătoarele ușoare din clasa „Leander”, „HMS Neptune”, „HMAS Sydney” și „HMS Orion” construite în anii 1933 și 1935, aveau o lungime de 169 metri și un deplasament standard de 6.985 tone, cu încărcătura completă 9.000 tone și un echipaj format din 570 de marinari. Navele aveau o etravă înclinată, o pupă rectangulară și o punte prova lungă, fiind zvelte și rapide. Propulsia acestor crucișătoare era asigurată de patru turbine Parsons cu o putere instalată de 72.000 CP, ce dezvoltau o viteză maximă de 32, 5 noduri / oră crucișătoarele fiind înzestrate un avion de recunoaștere catapultabil dar și cu un armament variat care includea 8 tunuri de 152 mm, 4 antiaeriene de 102 mm, 8

⁵⁵ Cernuschi 2008, p. 48

⁵⁶ Idem.

⁵⁷ Bragadin 1982, p. 144

⁵⁸ Ibidem, p.147

tuburi lanstorpilă cu 21 de torpile de 533 mm purtând fiecare un focos de 375 kg de trinitrotoluen. Celălalt crucișător ușor „HMS Liverpool” model 1937, al Force „A” era un vas de luptă solid care făcea parte din clasa „Gloucester” alături de „HMS Manchester” și nava care dădea numele seriei, având un deplasament standard de 9.100 tone, și încărcătura completă de 11.350 tone⁵⁹.

Lungimea punții o depășea pe a celor din clasa „Leander” ajungând la 180.3 metri iar puterea mașinilor era de 75.000 CP, viteza maximă fiind de 32 noduri / oră. Crucișătorul britanic „HMS Liverpool” comandat de căpitanul Read avea un echipaj de 748 de oameni, armamentul era compus din 12 tunuri de calibru 152 mm, cu patru mai mult decât „HMS Orion”, 8 tunuri de 102 mm, 6 tuburi lanstorpilă, trei avioane de observație și noutatea absolută pentru Royal Navy în Mediterană, 16 tunuri anti aeriene tip „pom-pom”, aceasta fiind denumirea curentă - rezultat al unui efect onomatopeic - dată tunurilor a.a. sistem Vickers, cal. 37 sau 40 mm⁶⁰. Acest tip de arme nu tocmai precis, cu o viteză inițială a proiectilului foarte mare, devenea redutabil când nimerea în mâini exersate. Din păcate echipajul neexperimentat de pe „HMS Gloucester”, manevrând pentru prima dată acest sistem de arme nu au reușit să stopeze atacul aerian al bombardierelor italiene „Savoia Marchetti” din ziua precedentă care a provocat 18 morți. Divizia VIII crucișătoare ușoare italiene care a deschis focul în bătălia de la Punta Stilo era formată din „Duca degli Abruzzi” și „Giuseppe Garibaldi”, vase de luptă din seria V a clasei „Condottiere” construite în 1937, mult mai rapide decât cele britanice, ajungând la viteza de 34 noduri / oră, și o autonomie de 4.125 mile marine datorită puterii motoarelor de 100.000 CP. Cu un design modern, un echipaj de 692 de marinari și un deplasament standard de 9.440 tone, cu încărcătura completă de 11.575 tone, aceste crucișătoare aveau o lungime de 187 metri, lățimea punții fiind de numai 18.9 metri.⁶¹ Gurile lor de foc pentru fiecare navă erau reprezentate de 10 tunuri de calibru 152 mm, 8 de 100 mm, alte 8 antiaeriene de 37 mm și 8 de 13.2 mm cu tragere rapidă. În spatele lui „Garibaldi” și „Abruzzi”, alte 4 crucișătoare ușoare italiene din grupul „Condottiere” au deschis focul cu artileria principală urmate de tunurile de 203 mm ale crucișătorului greu „Zara”, care l-au țintit pe australianul „HMAS Sydney” comandat de căpitanul John Collins.

Primul duel între cuirasatele britanice și cele italiene. La ora 15.22, vice-amiralul John Tovey, aflat în inferioritate numerică și sub foc inamic intens, a decis să se desprindă iar la 15.30, duelul de artilerie a încetat. Doar „HMS Neptune” a fost lovit, având daune minore, un proiectil de calibru 152 mm tras de pe crucișătorul „Giuseppe Garibaldi” distrugând catapulta avionului de recunoaștere de la bordul crucișătorului britanic. La ora 15. 23, un avion de observație italian de tip IMAM Romeo Ro 43, catapultat de pe puntea crucișătorului „Eugenio di Savoia”, transmite informații despre navele britanice răsfirate în linie, înainte de a fi doborât de un aparat de vânătoare Gloster „Sea Gladiator”, decolat de pe „HMS Eagle”, singurul disponibil pe care îl avea portavionul britanic. Imediat, cuirasatul „HMS Warspite” își lansează avionul catapultabil de tip „Walrus” pentru reglarea tirului de artilerie grea iar între 15.45 și 15.52, distrugătoarele britanice din escorta navei-amiral britanice se poziționează la dreapta, de pe puntea acestuia fiind deja vizibile navele italiene la orizont⁶². Cele mai importante nave ale celor două forțe navale în momentul bătăliei Calabriei, erau pentru italieni cuirasatele „Giulio Cesare” și „Conte di Cavour” iar pentru britanici „HMS Warspite” și „HMS Malaya”. Cuirasatul „Giulio Cesare” (nume în italiană pentru Iulius Caesar) cu deviza „Cezar Adest”, făcea parte din cele trei unități ale clasei „Conte di Cavour” alături de „Leonardo de Vinci” și „Cavour” alte două „Caio Duilio”, „Andrea Doria”, fiind variante îmbunătățite ale acestei clase din punct de vedere al artileriei secundare. După remodernizarea din anii '30, deplasamentul cuirasatului a fost mărit de la 24.250 t. la 28.800 t standard, ajungând la 29.100 t. cu încărcătura completă. Nava italiană de linie a fost construită la șantierele navale „Ansaldo” din Genova și lansată la apă în 14 mai 1914. „Giulio Cesare” nu a avut misiuni active în timpul primului război mondial, dar în 1923, a bombardat insula Corfu din Grecia, ca represalii la uciderea reprezentanților italieni în Ioannina. Între anii 1928 și 1933, nava a fost utilizată ca unitate de instrucție pentru artileria navală iar între 1933 și 1937 a reintrat în docuri pentru remodernizare, silueta ei fiind schimbată și capacitatea de luptă mărită. Lungimea navei a fost mărită cu 10,3 metri ajungând la 186,4 metri, înălțimea 28 metri iar pescajul de la 9,4 mărit la 10,4 metri. Cuirasatul a fost dotat cu o nouă punte blindată iar sistemul de propulsie schimbat integral de la 20 de cazane și 4 arbori care puteau dezvolta o putere de 31.000 CP la 8 cazane noi cu 2 arbori și o putere mărită la 93.000 CP, ceea ce făcea ca nava să atingă viteza maximă de 28 noduri / oră (53 km /oră) având o autonomie de 3.100 mile marine la viteza de croazieră de 20 noduri. Echipajul de pe „Giulio Cesare” număra 1.236 de membri, nava fiind modernizată și din punct de vedere artileristic, turelele fiind remodelate⁶³. Astfel s-a renunțat la cele 13 tunuri de calibru 305 mm, acestea fiind înlocuite cu 10 tunuri de 320 mm amplasate în turele binate care puteau trage la o înclinare de 23° la distanța maximă de 28.600 metri, alături de alte piese de artilerie moderne

⁵⁹ Mallet 2006, p. 73

⁶⁰ Ibidem, p. 89

⁶¹ Cernuschi 2001, p. 105

⁶² Cunningham 1951, p. 189

⁶³ Cernuschi 2008, p. 22

printre care 12 tunuri calibru 120 mm cu tragere rapidă și utilizare mixtă, deopotrivă de eficace în cazul țintelor marine ca și în cazul celor aeriene, 8 tunuri de 100 mm, 8 antiaeriene de 37 mm și 12 de 20 mm, tirul fiind dirijat de telemetrul principal, situat deasupra punții de comandă, și de unul auxiliar plasat în pupă. Blindajul vertical a rămas la varianta inițială de 280 mm, dar cel orizontal a fost mărit de la 111 mm la 135 mm⁶⁴.

Cuirasatul „GIULIO CESARE” deschide focul în bătălia de la Punta Stilo

Nava soră a lui „Giulio Cesare”, era „Conte di Cavour”, care a dat numele clasei de cuirasate construite de Italia în timpul primului război mondial. Numele acestei categorii de bastimente era dat după marele om politic piemontez Conte Camillo Benso di Cavour, cel care a realizat unificarea statului italian în jurul dinastiei de Savoia. Construit la Taranto după planurile arhitectului naval (Tenente Générale del Genio Navale) Edoardo Maseda, „Conte di Cavour” avea aceleași caracteristici tehnice cu „Giulio Cesare”. La începutul primului război mondial, nava a fost lansată la apă în 24 mai 1915, sub pavilionul contra-amiralului Luigi Amedeo di Savoia dar nu a avut misiuni active împotriva Austro-Ungariei, deoarece era imposibil să angajeze inamicul. A efectuat 966 ore de exerciții de instrucție, comparativ cu 40 de ore petrecute în cadrul a trei acțiuni de luptă la sfârșitul războiului. În anul 1920, „Conte di Cavour”, a făcut o croazieră de propagandă în America de Nord, trecând de Gibraltar și navigând în Atlantic pe ruta Halifax – Boston – New York – Philadelphia – Annapolis și Hampton Roads⁶⁵. În vara anului 1922, regele Victor Emmanuel al III-lea a călătorit la bordul cuirasatului pentru a vizita orașele italiene recent eliberate de la Marea Adriatică, iar în aprilie 1925, nava este utilizată de către Benito Mussolini într-o vizită oficială cu destinația Tripoli⁶⁶. În 28 mai 1928, „Conte di Cavour” a fost dezarmat la Taranto, iar cinci ani mai târziu a fost transferat la Trieste, pentru remodelare. Procesul de reconversie a modificat 40 % din structura originală. Centrala de tir și tunurile de calibru 305 mm au fost eliminate și înlocuite cu armament modern de 320 mm, iar noile motoare instalate cu puterea de 93.000 CP îi permitea o viteză de 28 noduri / oră⁶⁷. În general pentru aceste cuirasate cu un design vechi, procesul de remodelare a fost o reușită, având o viteză mai bună decât omoloagele lor din Med Fleet dar slaba protecție antiaeriană și antisubmarin le făceau totuși vulnerabile. De altfel cuirasatul „Leonardo de Vinci”, din aceeași clasă s-a scufundat în 2 august 1916, în urma unei explozii la magazia de muniții. În 1 iunie 1937, nava a fost înscrisă în anuarul Regia Marina, iar la intrarea Italiei în război la 10 iunie 1940, „Conte di Cavour” se afla în baza de la Taranto. Cele două cuirasate italiene erau totuși inferioare ca deplasament și putere de foc, navei-amiral a Flotei britanice din Mediterana, „HMS Warspite” (Battleship O3) construită la șantierele navale Devonport Royal Dockyard din Plymouth din clasa Dreadnought – Fast Battleship, variantă modificată „Iron Duke” din care mai făceau parte cuirasatele „HMS Queen Elizabeth”, „HMS Barham”, „HMS Valiant” și „HMS Malaya”⁶⁸.

Cuirasatul britanic „HMS Warspite” alintat sub numele „Grand Old Lady” a servit în ambele războaie mondiale, câștigând onorurile de cea mai bună navă a Royal Navy, inclusiv cea mai premiată pentru cele 14 acțiuni navale în cel de-al doilea război mondial. Lansat la apă în 26 noiembrie 1915, „HMS Warspite” a intrat în serviciu în 8 martie 1915, construcția acesteia fiind susținută de amiralul Sir John „Jackie” Fisher și de Winston Churchill, Primul Lord al Amiralității în aceea perioadă. Cu un deplasament standard de 31.816 tone, și încărcătura completă de 37.037 tone, cuirasatul „HMS Warspite”, avea o lungime de 194,89 metri și un pescaj de 9,43 metri. Propulsia navei era asigurată de 4 turbine Parsons cu 4 arbori cu puterea instalată de 75.000 CP, ce puteau dezvolta viteza maximă de 24 noduri / oră, și o autonomie de 3.900 mile marine (7.200 km) la o viteză de croazieră de 21 de noduri / oră. Cuirasatul „HMS Warspite” era înarmat cu 8 tunuri MK I de calibrul 381 mm plasate în patru turele duble, două la prova, două la pupa, 16 tunuri de 152

⁶⁴ Idem.

⁶⁵ Ibidem, p. 48

⁶⁶ Castagna 1927, p. 44

⁶⁷ Fioravanzo 1959, p. 69 -77

⁶⁸ Mac Gregor 2000, p. 58

mm Mk II, 2 X 3 tunuri antiaeriene calibru 76 mm, cuirasatul având la bord un avion catapultabil „Walrus” de dirijare a tirului și altul de recunoaștere. În cursul primului război mondial, între 31 mai și 1 iunie 1916, „HMS Warspite” a participat în cadrul escadrei a V condusă de vice-amiralul David Beatty la marea bătălie navală din Jutlandei și deși avariată de 15 proiectile trase de crucișătoarele germane care i-au blocat direcția, a reușit să evite impactul cu nava soră „HMS Valiant” și să continue lupta trăgând 12 salve cu tunurile de calibru 15 inch din turela „A”. În timpul bătăliei Jutlandei, „HMS Warspite”, a avut 14 marinari uciși și 16 răniți, printre aceștia din urmă subofiterul Walter Yeo, care a devenit unul din primii oameni din lume cărui a printr-o operație de chirurgie estetică i s-a reconstruit fața. După remedierea avarilor la baza de la Rosyth, „HMS Warspite” a fost transferată în baza de la Scapa Flow, unde a avut parte de câteva incidente neplăcute: ciocnirea cu „HMS Destroyer”, iar în iulie 1917, explozia muniției cuirasatului „HMS Vanguard” la locul de acostare din Scapa Flow, a dus la moartea a sute de marinari iar schizele i-au pricinuit stricăciuni la punte⁶⁹.

La 21 noiembrie 1918, sub comanda căpitanului Hubert Lynes, nava de război britanică a ieșit în larg alături de alte unități ale Grand Fleet, pentru a escorta la baza Scapa Flow, flota germană care s-a predat după semnarea armistițiului. În anul 1925, „HMS Warspite”, este modernizată parțial, supracstructura schimbată, armamentul completat cu arme antiaeriene de calibru mic octuple tip „pom-pom” iar protecția armurii blindate este consolidată. Procesul a continuat între anii 1934 și 1937, când Amiralitatea britanică a alocat 2 milioane de lire sterline (echivalentul a 641 milioane de lire sterline în anul 2011!) pentru o modernizare radicală a navei, fiindu-i înlocuit sistemul de propulsie vechi cu 24 de cazane cu patru camere de motoare noi cu turbine Parsons care puteau dezvolta 80.000 CP, iar armamentul greu este schimbat renunțându-se la turelele vechi de tip Conning care cântăreau 200 tone, pentru a se mări raza de bătaie a tunurilor de 381 mm până la 32.000 metri. Alte 32 tunuri de tip „pom – pom” de 40 mm antiaeriene și patru instalații quadruple de mitraliere a.a. sunt instalate în anii '30, nava fiind dotată mai târziu cu sisteme radar tip 285 de identificare aeriană și model 271 de suprafață. După finalizarea modernizării, „HMS Warspite”, devine în anul 1938, sub comanda căpitanului Victor Alexander Crutchley, nava-amiral a Flotei din Mediterana având un echipaj de 1.220 de marinari⁷⁰. Un an mai târziu, vice-amiralul Andrew B. Cunningham este numit la comanda Med Fleet iar la izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale, „HMS Warspite” sub pavilionul său participă la operațiuni de convoiere. În aprilie 1940, cuirasatul este inclus în forța de atac din timpul campaniei din Norvegia, sub comanda vice-amiralului William „Jock” Whitworth, când alături de distrugătoarele „HMS Forester”, „HMS Foxhound”, „HMS Hero”, „HMS Cossack”, „HMS Bedouin”, „HMS Kimberley”, „HMS Eskimo” și „HMS Punjabi” atacă Narvik și scufundă 8 distrugătoare germane în Ofotfjord. „HMS Warspite” va pisa cu artileria grea lansând proiectile de aproape o tonă asupra a trei dintre distrugătoarele germane: „Erich Koellner”, „Diether von Roeder” și „Erich Giese”, care se vor scufunda mutilate, fiind de nerecunoscut. Cu puțin timp înainte de angajamentul naval de lângă Narvik, avionul cu flotoare Fairey „Swordfish” de la bordul cuirasatului britanic, pilotat de Lt. Cdr. W. L. Brown a reușit să surprindă la ancoră în Herjanas Fjord, submarinul german U - 64, pe care l-a scufundat aruncând două bombe de 100 de livre. Atacul din apropiere de Bjervik va consemna în istoria celui de-al doilea război mondial, distrugerea primului submarin german de către un avion de bombardament aliat. La începutul verii lui 1940, cuirasatul este transferat pe teatrul de operațiuni din Marea Mediterană luând parte la mai multe angajamente, primul dintre ele fiind bătălia din largul Calabriei, de la Punta Stilo⁷¹.

Astfel primele focuri ale unui cuirasat în războiul din Mediterană vor fi trase de „HMS Warspite”, la 15.26 în ziua de 9 iulie 1940, de la o distanță de zece kilometri sud-est, când nava a deschis focul cu tunurile sale uriașe calibru 381 mm la unghi maxim, asupra crucișătoarelor italiene de care încercase Forța „A” să se dezangajeze. Salva inițială a fost prea scurtă și nu a atins obiectivul: crucișătoarele „Alberico da Barbiano” și „Alberto di Giussano”, care s-au retras la adăpostul fumului. Nava-amiral a Flotei britanice din Mediterana a tras zece salve cu proiectile de 381 mm (15 inch) în greutate de 871 kg timp de patru minute și jumătate alternativ, pentru a menține un flux continuu de foc, urmate de alte șase salve ce au căzut pe drumul crucișătoarelor italiene, care prudent s-au distanțat sub acoperirea unei perdele de fum. În urma acțiunii cuirasatului „HMS Warspite”, amiralul Cunningham i-a semnalat lui Tovey să nu se depărteze de Forța „B”, și să rămână gata de luptă deoarece un atac aerian va fi declanșat de pe portavionul „HMS Eagle” la ora 15.30. Dezvoltând prin mașinile sale cu o putere instalată de 50.000 CP, și o viteză maximă de 24 noduri / oră, portavionul „HMS Eagle”, a trebuit să-și caute o poziție favorabilă pentru lansarea cu vântul în spate a celor 9 aparate de luptă Fairey „Swordfish” din valul al doilea, așa că atacul a fost declanșat cu patruzeci de minute mai târziu decât fusese planificat deoarece au trebuit recuperate cele 5 avioane torpiloare decolate la 13.15 din primul val⁷².

⁶⁹ Ibidem, p. 67

⁷⁰ Roskill 1960, p. 155-162

⁷¹ Idem.

⁷² Mattesini 2001, p. 153

Duel artileristic între cuirasatele britanice și italiene în bătălia de la Punta Stilo, din largul Calabriei.

Între timp nava-amiral „HMS Warspite” la ordinul căpitanului Douglas Blake Fisher s-a întors la 360 ° făcând un mare „S”, care să permită cuirasatului mai lent „HMS Malaya” să-l prindă din urmă, deoarece celălalt cuirasat „HMS Royal Sovereign” rămas prea departe nu putea participa în mod activ la luptă având viteza de doar 19 noduri / oră. În schimb flota italiană naviga în direcția N - NV în patru coloane la distanțe de cinci mile una de alta. Ordinele date de amiralul Campioni erau clare: *„Acțiunea dvs. de astăzi este inspirată de următoarele concepte: nu depășiți raza bazelor noastre aeronavale, astfel încât să permitem simultan preemțiunea acțiunilor aeriene împotriva dușmanului. Contactul este permis împotriva principalelor grupuri de nave ale inamicului, dar intervenția noastră trebuie să rămână distinctă prin a le întârzia și permite dezactivarea forțelor inamice prin bombardament aerian. La apusul soarelui marile unități de linie se întorc în bază, iar în cazul în care condițiile sunt favorabile, în cursul nopții vom lansa atacuri cu vedetele torpilă MAS”*⁷³. Neprimind niciun semn însă de la Regia Aeronautica, amiralul italian a schimbat cursul la 15.23 în direcția N NE, navigând direct spre flota britanică. Inigo Campioni a atribuit o țintă unică, pentru fiecare din cuirasatele sale „Giulio Cesare” și „Conte di Cavour” după modelul bătăliei de linie a Jutlandei din primul război mondial. Primul cuirasat trebuia să-l angajeze pe „HMS Warspite” în timp ce „Conte di Cavour” avea ca țintă să se apropie de „HMS Malaya” și să-l atace, eventual și pe „HMS Royal Sovereign”, însă ultimul cuirasat britanic cu toate eforturile întreprinse de căpitanul Humphrey Benson Jacomb, nu a putut participa la angajament datorită problemelor mecanice care i-au redus viteza la 18 noduri.⁷⁴

- Ora 15.52, „Giulio Cesare” a deschis focul cu artileria principală de calibrul 320 mm asupra cuirasatului britanic „HMS Warspite” de la o distanță de 26.400 de metri. Cele două cuirasate se aflau în momentul duelului de artilerie la 30 de mile vest de Punta Stilo. La 15.53 „HMS Warspite” ripostează divizându-și focul și țintind suprastructura lui „Giulio Cesare” și pupa lui „Conte di Cavour”. Cel de-al doilea cuirasat italian nu a început să tragă, deoarece tunurile sale avea ca țintă pe „HMS Malaya”, aflat la trei mile în spatele lui „HMS Warspite”, deci în afara razei lor de acțiune. În timpul acestui schimb de salve, cele două tabere s-au înfruntat printre jerbele de apă și fum, iar două dintre proiectilele italiene de 320 mm l-au depășit de puțin pe „HMS Warspite” și au căzut între distrugătoarele „HMS Hereward” și „HMS Decoy”, schijele provocând daune minore pentru ambele nave. După bătălie, decizia amiralului italian Campioni a fost aspru criticată, datorită tacticii alese greșit. Experții în artilerie navală considerau că o acțiune combinată al celor două cuirasate italiene, ar fi putut să avarieze grav nava-amiral britanică „HMS Warspite”, care încetinise pentru a aștepta pe „HMS Malaya” iar modelul duelului de artilerie clasic, care a funcționat în primul război mondial, în care fiecare navă de linie avea repartizată în luptă o alta, era acum depășit. Cuirasatul „Conte di Cavour” va deschide focul abia după ce „Giulio Cesare” va fi lovit, pierzând astfel șapte minute prețioase⁷⁵.

- Ora 15.54. Cuirasatul „HMS Malaya” cu același caracteristici tehnice ca „HMS Warspite”, deși în afara intervalului, a deschis, de asemenea, focul asupra lui „Giulio Cesare” până la 15.58 provocând o oarecare confuzie printre vasele de luptă inamice. Nava de linie britanică era însă prea departe pentru ca obuzele sale să ajungă la țintă, dar dădea impresia italienilor că poate ataca decisiv. Amiralul Campioni, dă ordin de intervenție a artileriei de pe crucișătoarele grele, cu tunurile de calibrul 203 mm, vice-amiralul Palladini comandantul grupului naval aflându-se pe ultimul crucișător, asistat de amiralul Cattaneo, la bordul crucișătorului „Pola”. În timp ce navele de luptă continua duelul lor de artilerie, crucișătoarele grele ale vice-amiralului Riccardo Palladini s-au apropiat de gruparea britanică și au

⁷³ Ibidem, p. 161

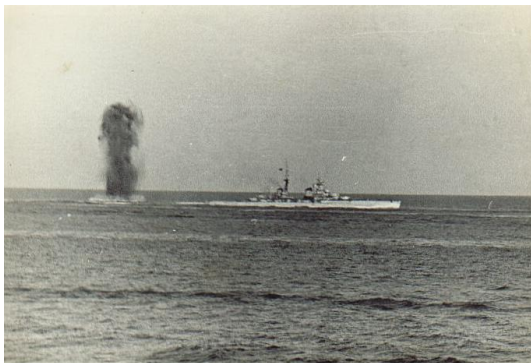
⁷⁴ Idem.

⁷⁵ Cernuschi 2008, p 112

deschis focul la ora 15.55 prin crucișătorul „Trento” care a trimis trei salve de obuze calibrul 203 mm de la distanța de 28.000 de metri, raza de acțiune maximă, proiectilele căzând în apele din apropiere trei minute mai târziu. În fața acestui nou inamic, crucișătoarele ușoare ale vice-amiralului britanic John Tovey au întors spre vest urmărite de tirul imprecis al italienilor. „HMS Warspite” este nevoită datorită acestui tir suplimentar, să modifice la ora 16.00 cursul cu douăzeci de grade, crescând viteza la șaptesprezece noduri, întreprinându-se direct spre „Giulio Cesare”. Armele cuirasatului au tăcut temporar până când bastimentul britanic și-a ocupat noua poziție. „HMS Malaya” a continuat tragerea, dar realizând că tirul este mai scurt cu 3.000 de metri, a schimbat cursul, urmându-l pe „HMS Warspite”⁷⁶.

- Ora 15.59. Cele două proiectile trase de pe „Giulio Cesare”, cad foarte aproape de „HMS Warspite” la doar 400 de yarzi. În cartea sa de memorii, „Odiseea unui marinar”, apărută în 1948, amiralul Andrew B. Cunningham, nota că obuzele grele de pe „Giulio Cesare” au căzut la distanța de circa 360 de metri de vasul său de război, deși unii autori cred astăzi că distanța a fost mai mică. Cuirasatul britanic răspunde imediat și trage ultimele salve cu proiectile de 381 mm, înainte de a schimba cursul. Un proiectil de calibrul 381 mm în greutate de 871 kg îl lovește pe „Giulio Cesare” de la o distanță de 26.000 de metri, incendiindu-i suprastructura și puntea de sus. Cuirasatul britanic „HMS Warspite”, alintat „Grand Old Lady” („Bătrâna Doamnă”) stabilește astfel în istorie recordul pentru navele ce au declanșat canonada împotriva unei ținte în mișcare aflată la peste 24.000 de metri, vechiul record aparținându-i crucișătorului de bătlie german „Scharnhorst” în campania din apele Norvegiei când în iunie 1940, a scufundat portavionul britanic „HMS Glorious”. Amiralul Cunningham nota în memoriile sale că a fost o luptă navală clasică și că a „zărit flăcări portocalii ieșind de la baza coșurilor lui „Giulio Cesare”, care a fost lovit în zona punțiilor inferioare”⁷⁷. Cuirasatul britanic „HMS Warspite” a lansat în cursul acestui angajament 33 de proiectile, din fericire pentru italieni, multe dintre ele au detonat prematur, dar lovitura norocoasă a scos din funcțiune armamentul ușor de pe puntea de sus a cuirasatului italian, o magazie de muniție pentru tunurile antiaeriene de 37 mm explodând, iar 24 de marinari au fost uciși și mai mulți răniți. Fumul de la arderea muniției a fost absorbit în sala mașinilor, ce a trebuit să fie evacuată de cei 115 oameni intoxicați de fum iar două cazane, din patru au fost închise. Circuitele electrice au căzut, pe o perioadă de 30 de secunde, la fel viteza lui „Giulio Cesare” a fost redusă temporar de la 25 noduri / oră la 20 apoi la 18 noduri / oră. Se părea că „HMS Warspite” va ajunge într-o poziție excelentă pentru a aplica câteva lovituri serioase lui „Giulio Cesare” care încetinise, dar nava de linie britanică trebuia să permită lui „HMS Malaya” mult mai lentă să recupereze, ceea ce a făcut ca avantajul inițial să fie pierdut⁷⁸. Un avion de observație IMAM Ro 43 lansat de crucișătorul italian „Barbiano” raportează că nava-amiral britanică a încetinit de la 24.5 noduri / oră la 17 noduri, așteptând celălalt cuirasat „HMS Malaya” aflat la 27.000 de metri de gruparea italiană. Comandantul flotei italiene amiralul Campioni și-a dat seama prin telemetrie de pericolul care plana asupra unităților sale, având după avarierea lui „Giulio Cesare”, un singur cuirasat disponibil de luptă „Conte di Cavour” în fața a două cuirasate inamice.

- Ora 16.01. Campioni a ordonat imediat întoarcerea liniei lui de luptă sub acoperirea unei perdele groase de fum lansată de distrugătoare „Saetta” și „Freccia” la ordinul căpitanului Amleto Baldo. Decizia lui Inigo Campioni a fost criticată mai târziu, deoarece amiralul italian a supraevaluat avantajul deținut de adversari, deoarece avarierea lui „Giulio Cesare” nu era gravă, nava păstrându-și toate capacitățile de luptă, iar după repararea a două cazane din sala mașinilor viteza a revenit la 22 de noduri. Deși cuirasatele au fost dezangajate, crucișătoarele și distrugătoarele ambelor părți au continuat lupta. Șase dintre crucișătoarele grele ale Flotei II italiene au angajat cu tunul cele patru crucișătoare britanice din Force „A” dar tirul lor era imprecis și lipsit de eficacitate. Primul duel a fost inițiat la 15.58 de „Fiume” condus de căpitanul Giorgio Giorgis, care a dat ordin de deschidere a focul cu tunurile de calibrul 203 mm, asupra omologului său, în linia aliată, „HMS Liverpool” și în curând cele două grupe de crucișătoare italiene au intrat în luptă cu cele britanice. La ora 16.00 artileria principală, a crucișătoarelor grele „Zara”, „Bolzano” și „Pola” îl acompaniază pe „Fiume”⁷⁹.

Crucișătorul „ZARA” este luat la țintă de artileria de pe navele britanice.

⁷⁶ Ibidem, p. 114-119

⁷⁷ Cunningham 1951, p. 205-212

⁷⁸ Idem.

⁷⁹ Mattesini 2001, p. 164

În spatele lor crucișătoarele „Gorizia” și „Trento” manevrează și continuă tirul cu obuze grele de calibrul 203 mm. Între 16.01 și 16.05 și gurile de foc de pe distrugătorul „Vittorio Alfieri” se alătură luptei. Britanicii răspund canonadei italiene prin armele celor patru crucișătoare ușoare: „HMS Liverpool”, „HMS Neptune”, „HMS Orion” și „HMAS Sydney”. Se înregistrează și primele daune: la 16.07 crucișătorul greu italian „Bolzano” este lovit de trei proiectile de 152 mm trase de „HMS Neptune” care au avut ca efect blocarea temporară a cârmei și uciderea a doi marinari în sala torpilor. Schijele au lovit și distrugătorul „Vittorio Alfieri” provocând însă pagube minore.⁸⁰

- Ora 16.10. Britanicii lansează un nou atac aeronaval de pe puntea portavionului „HMS Eagle”, când 9 avioane torpiloare Fairey „Swordfish” TSR atacă fără succes în intervalul de mai sus crucișătoarele grele „Pola”, „Bolzano” și „Trento”. Atacul nu are succes datorită focului antiaerian puternic iar avioanele vor apuna la 17.05 pe puntea portavionului „HMS Eagle”. Vice-amiralul Riccardo Paladini aflat la bordul crucișătorului „Pola” văzându-se avansat în dispozitivul inamic și supus atacului combinat britanic din aer și de pe mare, ordonă retragerea acoperită de un ecran de fum lansat de distrugătoarele din diviziile IX și XI⁸¹.

Acțiunea de fumizare acoperă teatrul de luptă, iar intermitent distrugătoarele italiene ieșeau pentru a lansa torpile, apoi dispărea din nou, ceea ce făcea dificil pentru englezi lovirea țintelor. Atacul curajos cu torpilă a distrugătoarelor italiene s-a desfășurat între orele 16.06 și 16.28 astfel: distrugătorul „Alfieri” (Comandat Capitan de vas Lorenzo Daretti) lansează patru torpile, urmat de „Freccia” (Cdt. Amleto Baldo) cu două torpile la ora 16.18, apoi distrugătorul „Artigliere” (Cdt. Carlo Margottini) cu patru, secondat cu același număr de lansări de „Lanciere” (Cdt. Carmine D’Arienzo) și la ora 16.28 distrugătorul „Vivaldi” (Cdt. Giovanni Galati) lansează ultimele două torpile spre navele engleze. Șarja aceasta de 16 torpile silește vasele de război britanice să manevreze, ceea ce întârzie acțiunea de urmărire a cuirasatelor italiene. Deși „HMS Warspite” și „HMS Malaya” se alătură luptei cu armamentul secundar, cele două părți nu își mai provoacă stricăciuni semnificative. Vasele de război ale amiralului Cunningham au reluat urmărirea, dar nu au putut ține pasul cu navele italiene mai rapide. Treptat navele lui Campioni se retrag la vest, spre Messina, în spatele ecranului de fum, iar la 16.50 duelurile de artilerie încetează⁸².

- Ora 16.40. La locul luptei își fac apariția 126 de bombardiere orizontale ale Regiei Aeronautica, din grupurile 88, 45 și 32 Stormo de la baza Decimomannu din Sardinia care își lansează bombele de la mare altitudine în mod imparțial pe ambele grupări navale, deopotrivă prieteni și dușmani. Un număr de 50 de bombardiere ale Regia Aeronautica, Savoia Marchetti SM 79 „Sparviero” și SM 81 atacă navele italiene, fără însă a le provoca deteriorări, aruncând de la mare înălțime 102 bombe de 250 kg și 331 de 100 kg, asupra escadrei britanice, dar cele mai multe au căzut între bastimentele italiene, provocând „oroare și furie” după afirmația amiralului Domenico Cavagnari, Șeful Statului Major Naval, „creierul” operațiunilor în anul 1940, din partea Supermarinei. Această apariție târzie nu are niciun efect semnificativ, deși piloții italieni vor raporta în mod exagerat avarierea și scufundarea portavionului „HMS Eagle” și a cuirasatelor „HMS Warspite” și „HMS Malaya”⁸³.

- Ora 17.00. Nicio navă italiană nu mai este detectată, deși coasta calabreză devine vizibilă de pe puntea cuirasatului „HMS Warspite” care se afla în larg la 25 mile depărtare. Când a devenit clar pentru amiralul Andrew B. Cunningham că inamicul nu are intenția de a reânnoi lupta, acesta ordonă escadrei sale întoarcerea spre Malta, gruparea britanică navigând spre sud în următoarele 14 ore, în timp ce distrugătoarele intră în portul La Valetta pentru realimentare. Cuirasatul „HMS Royal Sovereign” escortat de distrugătoarele „HMS Nubian”, „HMS Mohawk” și „HMS Janus” a ajuns primul în Malta în 10 iulie la ora 20,30 pentru această operațiune. Între timp cele două convoaie MF și MS au navigat la est sub escortă proprie, unul spre Malta, altul spre Alexandria, urmate în zorii zilei de 11 iulie de corpul principal al Flotei britanice din Mediterana. Încă o dată, navele britanice au fost supuse de Regia Aeronautica la bombardamente grele și persistente, însă de la mare altitudine. Calvarul suferit de „HMS Warspite” este demonstrat de faptul că în dimineața zilei de 12 iulie 1940, ofițerii de pe puntea cuirasatului britanic, au numărat numai puțin de 300 de bombe care au căzut în jurul navei lor între orele 08.50 și 11.50, în douăzeci și două de atacuri aeriene (!) de la mare altitudine. Într-o asemenea situație, „Grand Old Lady”, deși avea un blindaj care măsura 330,2 mm la învelișul turelelor și 280 mm la puntea față, era să o pățească, când 24 de bombe grele au căzut de-a lungul babordului ei, simultan cu alte 12 bombe pe arcul de la tribord, toate la nici 200 de metri distanță de cuirasat⁸⁴. În cele din urmă „HMS Warspite” și o parte a Med Fleet, împreună cu convoiul rapid MF din Malta, au ajuns în siguranță, înapoi la Alexandria pe data de 13 iulie. Celelalte două cuirasate vechi „HMS Malaya” și „HMS Royal Sovereign”, urmate de portavionul „HMS Eagle” au ajuns convoiul lent, iar pe 15 iulie au intrat, de asemenea, în port. Atacurile aeriene italiene s-au repetat a doua zi dar nu au provocat pagube materiale, ci doar rănirea unor marinari de pe un crucișător. Trei aparate de vânătoare Gloster „Sea Gladiator” din siguranța aeriană a grupării operative decolate de pe portavionul „HMS Eagle” au reușit să doboare pe

⁸⁰ Ibidem, p. 167

⁸¹ D’Amato 2003, p. 44-48

⁸² Idem.

⁸³ Bragadin 1982, p. 155

⁸⁴ Cunningham 1951, p. 214

ruta de întoarcere spre Alexandria un avion de recunoaștere și două bombardiere italiene. Vor exista și două victime finale: distrugătorul italian „Leone Pancaldo”, trimis la Augusta, în Sicilia, va fi lovit în 10 iulie la ora 9.40 de o torpilă lansată dintr-un Fairey Swordfish, și se va scufunda în apă de mică adâncime. Va fi ranfluat și se va întoarce în serviciu activ în decembrie 1941. Un alt distrugător, „HMS Escort” va fi torpilat și scufundat la 11 iulie, în vestul Mării Mediterane, de către submarinul italian „Marconi”, pe ruta de întoarcere din Gibraltar, după ce participase cu Force „H” la o diversiune în zona Sardiniei, pentru a distra atenția flotei italiene de la navigația convoaielor aliate. Britanicii au avut avariate în bătălia de la Punta Stilo, două crucișătoare ușoare „HMS Gloucester” și „HMS Neptune” și două distrugătoare „HMS Hereward” și „HMS Decoy” iar italienii cuirasatul „Giulio Cesare” care a fost scos din luptă pe o durată de 30 de zile, crucișătorul greu „Bolzano” și distrugătorul „Vittorio Alfieri” care a suferit daune minore⁸⁵.

După bătălie, ambele părți au pretins imediat victoria, și acest conflict a continuat în buletinele de război și anunțurile radio exagerate, dacă nu falsificate de Roma și Londra. Prima înfruntare dintre flotele italiană și britanică, deși scurtă, a reprezentat un model al războiului din Mediterana și a demonstrat importanța cifrurilor și faptul că descifrarea acestora avea să ducă la lansarea atacurilor de ambele părți. Aliații erau superiori la acest capitol datorită mașinii de decriptat ULTRA care descifrase codurile germane și italiene, iar bătăliile navale din Mediterana dintre 1940 -1941, vor arăta că luptele terestre aveau să fie influențate de eficiența transporturilor și a aprovizionării pe mare. Campaniile din Libia, Grecia și Creta dar și bătăliile terestre din Africa de Nord aveau să depindă de soarta convoaielor care transportau provizii, trupe, armament și combustibili pe mare, iar succesul ofensivei italienilor pentru eliminarea britanicilor din Egipt, depindea de proviziile primite de trupele din Libia. O analiză exactă a înregistrărilor istorice prezintă o realitate diferită, dar în cele din urmă se poate trage o concluzie: bătălia de la Punta Stilo (Calabria) a fost o remiză. Această luptă navală, ar trebui clasificată conform istoricului Cristiano D'Adamo ca un „*angajament accidental*”⁸⁶ deoarece misiunea primară a celor doi comandanți italian și britanic a fost aceea de a escorta pe mare convoaiele militare proprii și nu confruntarea în sine. De asemenea, bătălia de la Punta Stilo ar trebui definită ca și un angajament serios, deoarece forțele implicate au fost destul de mari: cinci cuirasate și un portavion. Istoricul italian Cristiano D'Adamo crede că acest act de beligeranță, trebuie privit mai degrabă ca o acțiune întâmplătoare, decât o luptă, care deși a angajat două flote masive nu a provocat pierderi majore, ceea ce poate fi luat în considerare fiind un test al nivelului de pregătire și a capacității militare a celor doi adversari din Marea Mediterană: Italia și Marea Britanie. Ambii adversari și-au atins obiectivul principal, asupra sosirii în siguranță a convoaielor care au fost protejate de flotă. Bătălia navală din 9 iulie 1940 de la Punta Stilo, cunoscută ca și bătălia Calabriei, s-a terminat nedecis, dar a produs rezultate importante în timp.

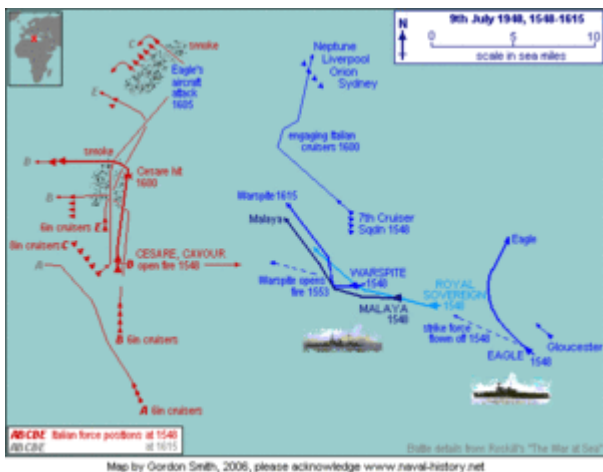
Reacția britanică. Amiralitatea britanică nu a fost mulțumită de rezultatele bătăliei navale din largul Calabriei, deoarece Londra a realizat că italienii nu vor accepta în Mediterana o confruntare clasică. De altfel această strategie va fi aplicată de Italia pe toată durata războiului, britanicii având puține oportunități de a realiza distrugerea în forță a flotei inamice, prima bătălie navală din Mediterana, neproducând rezultatele scontate de către Londra. Dacă cineva trebuie remarcat atunci acesta este amiralul Andrew B. Cunningham Commander-In-Chief (CIC) al Flotei din Mediterana în cel de-al doilea război mondial. Amiralul Cunningham va fi cel care va redesena strategia britanică și tacticile de luptă în acest teatru de operațiuni, punând accent pe utilizarea diferită a cuirasatelor față de primul război mondial, și insistând asupra transferului imediat de portavioane și crucișătoare antiaeriene în Marea Mediterană.

În raportul său înaintat Amiralității de la Londra, Andrew B. Cunningham sublinia faptul că în cazul în care italienii ar fi sincronizat mai bine atacurile aeronavale, acestea ar fi putut afecta în mod serios Med Fleet. Pe de altă parte, amiralul britanic era convins că lovitura care a afectat nava-amiral italiană „Giulio Cesare” a avut „*un efect negativ asupra moralului italienilor în Marea Mediterană*”⁸⁷, cu mult mai mare decât prejudiciul material pricinuit. Bătălia de la Punta Stilo, a dezvăluit însă și punctele vulnerabile ale Flotei mediteraneene pe care Londra o avea la Alexandria în Egipt, și anume faptul că doar veteranul din bătălia Jutlandei, cuirasatul „HMS Warspite” a putut lupta de la distanță cu navele de linie și crucișătoarele grele italiene. Această primă confruntare cu Regia Marina, a întărit convingerea comandantului Med Fleet, amiralul Andrew B. Cunningham, în situația de a lupta împotriva unui inamic superior din punct de vedere numeric și să forțeze decizia de a cere mai multe nave moderne Amiralității de la Londra, printre care un cuirasat cu arme cu rază lungă de acțiune, crucișătoare grele echipate cu tunuri de calibru 8 inch, un portavion rapid și câteva din crucișătoarele antiaeriene înzestrate cu noul sistem de artilerie tip „pom-pom”.

⁸⁵ Mattesini 2001, p. 166

⁸⁶ D'Amato 2003, p. 54

⁸⁷ Cunningham 1951, p. 216

Harta bătăliei navale de la Punta Stilo (Calabria) în viziunea Cpt. Stephen W. Roskill, istoricul oficial al Royal Navy în cel de-al Doilea Război Mondial reconstituită pentru site-ul naval-history net. de Gordon Smith.

Potrivit celor semnalate de amiralul Cunningham, acesta se arăta dispus să se confrunte cu flota italiană, dar nu în același timp, cu aparatele de luptă ale Regiei Aeronautica. Faptul că italienii nu au riscat să arunce în bătălie cele două cuirasate moderne „Vittorio Veneto” și „Littorio”, aflate în rodaj, a făcut ca primul angajament militar din Mediterana să se termine remiză. Conștient de acest lucru, Andrew B. Cunningham, CIC al Flotei britanice din Mediterană, a cerut primului ministru Winston Churchill mai multe cuirasate moderne, care se pot compara cu ultimele mari unități italiene⁸⁸. A lupta cu bastimente vechi și lente din clasa „R”, gen „HMS Royal Sovereign”, care datorită dificultăților mecanice, nu a putut participa la confruntarea de la Punta Stilo, era un mare neajuns, considera amiralul britanic. Flota din Mediterana avea nevoie urgentă de crucișătoare grele din rezerva Home Fleet, care ar fi constituit o sursă de putere alături de crucișătoarele ușoare existente dar și de cel puțin un portavion modern cu punte de zbor blindată, din clasa „HMS Illustrious”, în măsură să ofere o protecție aeriană escadrei cu baza la Alexandria în Egipt. Bătălia navală de la Punta Stilo, a arătat că Royal Navy era inferioară ca număr și viteză, flotei Italiei – Regia Marina, așa că pentru a putea controla Mediterana centrală britanicii aveau nevoie de întărituri. La reuniunea ținută în 7 august 1940, la Londra de Amiralitatea britanică, și prezidată de amiralul Thomas S. V. Phillips, adjunctul șefului Statului Major Naval, analizându-se ultimele acțiuni militare din Mediterana s-a luat decizia ca doleanțele lui Andrew B. Cunningham, Commander-In-Chief al Med Fleet să fie îndeplinite⁸⁹. Cu această ocazie Marea Britanie a lansat proiectul unei noi clase de cuirasate rapide denumite „Lion” care să înlocuiască navele de tip vechi Dreadnought din primul război mondial.

Reacția italiană. Pentru Marina italiană, care s-a întors în baza de la Taranto, doar cu cuirasatul „Giulio Cesare” și crucișătorul greu „Bolzano” avariate, șansa de a obține un rezultat decisiv în războiul naval din Mediterana nu a fost compromisă. Bătălia de la Punta Stilo i-a încurajat, vice-amiralul Riccardo Palladini, notând după luptă că „un rezultat cel puțin a existat, întregul personal chiar și cei mai umili, au simțit convingerea adânc înrădăcinată despre capacitatea noastră de a confrunta și bate inamicul”⁹⁰. Optimismul lui Palladini, avea să fie infirmat opt luni mai târziu, la Capul Matapan. După bătălia Calabriei, tensiunile existente între Marina Regală Italiană (Regia Marina) și Forțele Aeriene Regale (Regia Aeronautica) s-au intensificat. Regia Aeronautica a fost în principal ineficientă, cu excepția avarierii grave a crucișătorului britanic „HMS Gloucester”, dar rapoartele lor de luptă au fost umflate până la punctul de a pretinde că au scufundat 50 % din flota britanică ! Sub presiune politică, Regia Aeronautica a fost creditată cu o listă incredibilă de succese inexistente. Ciano a continuat să afirme că el a fost sceptic cu privire la multe dintre succesele pretinse de Regia Aeronautica, dar Benito Mussolini nu a fost, el credea cu adevărat că a distrus jumătate din puterea navală britanică din Mediterana. În acest context, istoricul oficial al Marinei italiene, amiralul Marc’ Antonio Bragadin menționa că această primă confruntare dintre principalele forțe ale celor două flote italiană și britanică din Marea Mediterană, a fost „printre puținele care au avut loc în timpul războiului” și deși nu a avut un rezultat semnificativ, acesta a fost destul de caracteristic, deoarece „a dezvăluit deficiențele Marinei italiene”⁹¹. Amiralul Bragadin face referire la rivalitatea păguboasă dintre Marina și Aviația italiană dar și la lipsa de colaborare dintre Regia Marina și Regia Aeronautica în bătăliile ce vor urma. Serviciul Istoric al Marinei Italiene a prezentat rapoarte de luptă prin care era subliniat faptul că a devenit clar în timpul acestei operațiuni, ineficiența recunoașterii aeronavale dar și cooperarea deplorabilă între Marină și Forțele aeriene.

⁸⁸ Ibidem, p. 218

⁸⁹ Mac Gregor 2000, p. 74

⁹⁰ Bagnasco 2005, p. 66-69

⁹¹ Bragadin 1982, p. 158

Astfel amiralul Inigo Campioni, nu a fost informat în mod operativ despre mișcările inamicului în 8 - 9 iulie 1940 iar în timp ce bătălia avea loc în apropierea coastei Calabriei, nu a existat o protecție aeriană pentru navele italiene. Bombardierele solicitate cu insistență de comandantul șef al flotei, au sosit prea târziu; în schimb avioanele torpiloare britanice au atacat la momentul potrivit, și nu numai sângele rece cu care au manevrat comandanții crucișătoarelor grele italiene au salvat Regia Marina de la un dezastru. Ca și cum toate acestea nu erau de ajuns, bombardierele italiene au atacat din greșeală, navele lor, fără succes, când s-au dezangajat din luptă și se îndreptau spre Messina. Un hidroavion britanic, care a păstrat contactul cu flota italiană, a confirmat într-un raport acest lucru. După bătălia de la Punta Stilo, șeful Supermarinei, amiralul Domenico Cavagnari, a reiterat argumentele sale pentru crearea unei forțe aeriene navale care să depindă direct de Regia Marina, cerând schimbarea metodelor și dezvoltarea unui nou tip de aeronave adecvate pentru cooperarea navală. Supermarina a atras atenția că bombardamentele de la mare altitudine ale Regiei Aeronautica nu sunt eficiente și este nevoie, după modelul britanic și german, de avioane torpiloare și bombardiere în picaj care să atace navele inamice. Deși observațiile erau viabile, totuși fiind vorba de o problemă de planificare a Comando Supremo pe termen lung, Italia datorită mijloacelor limitate din punct de vedere industrial, nu putea recupera acest decalaj în pregătirea sa de război. Tensiunile dintre cele două arme, au ajuns la apogeu, mai ales că Marina reclama Regia Aeronautica că prin presiuni politice, aceasta refuză colaborarea și că era acreditată în buletinele de război cu o incredibilă listă de succese datorită ginerelui lui Mussolini, contele Galeazzo Ciano, ministrul al Aerului. Acesta nota în jurnalul său că adevărata polemică în materie de confruntări navale în Mediterană, nu este „*intre noi și englezi, ci între Regia Aeronautica și Regia Marina*”⁹². De altfel, Mussolini ținea se pare la această armă mai mult decât la Marină. Ginerelul său Ciano era pilot de bombardier iar fiul lui Mussolini pilot pe avioane de recunoaștere. Totuși cu toată propaganda, Regia Aeronautica se afla la începutul războiului, într-o situație delicată, dispunând de un total de 1.684 aparate de luptă dintre care 986 erau depășite și doar 698 erau moderne. Cel mai bun avion de vânătoare era Fiat CR 42 „Falco” care dezvoltă o viteză maximă de 420 km /oră la o altitudine de 4.500 metri.

Concluziile primei bătălii navale pentru mediterana. 1. Conform planului operativ întocmit de Comando Supremo, Forțele Aeriene Regale italiene (Regia Aeronautica) trebuiau să asigure protecția flotei și să atace la momentul oportun escadra britanică când aceasta se afla în apele teritoriale ale Italiei în apropierea coastei Calabriei. Pentru început Supermarine -Statul Major al Forțelor Regale italiene a asigurat acoperirea aeriană a navelor de transport plecate din Napoli și escortate de unitățile diviziei II navale, prin grupul 3 vânătoare cu baza la Monserrat, în apropiere de Cagliari – Sardinia. Șaptezeci și opt de avioane de luptă din care 7 Fiat CR 32 și 71 de CR 42 aveau misiunea să asigure cu schimbul, protecția aeriană a convoiului, când în dimineața zilei de 8 iulie 1940, a fost semnalată forța navală britanică plecată din Alexandria cu destinația Malta. Primul atac asupra escadrei inamice a fost declanșat la ora 10.00 și purtat până la ora 18.40 de bombardierele orizontale tip Savoia Marchetti SM 79 și S M 81 B din brigada 10 aeriană „Marte” cu baza la Cagliari însoțite de o parte a grupului 3 vânătoare și de aparate provenite din bazele din Dodecanez⁹³.

În total 72 de bombardiere italiene au aruncat de la mare altitudine, asupra navelor britanice 102 bombe de 250 kg și 331 de 100 kg. O singură lovitură a fost înregistrată: crucișătorul greu „HMS Gloucester” este lovit pe puntea de comandă la ora 16.00 de o bombă de 250 kg, care provoacă avarii și 18 morți. Merită să analizăm istoria și performanțele tehnice ale principalelor bombardiere ale Regiei Aeronautica, având în vedere implicarea lor masivă între 1940 -1943, în cadrul operațiilor militare aeronavale din Marea Mediterană și în cele mai importante bătălii. Bombardierele trimotoare SM 79 și SM 81 erau fabricate de Savoia Marchetti Aviazione, fiind înzestrate cu trei motoare Alfa Romeo 128 – RC 18 cu puterea de 860 CP⁹⁴. În anul 1934, firma italiană a produs modelul S 73 ca avion de bombardament și transport (primul zbor la 4 iunie 1934; primele avioane de serie, 1935) apoi SM 79 „Sparviero” („Uliul”) ca bombardier și în 1935 și modelul S 81 „Pipistrello” („Liliacul”) remotorizat cu motor de 840 CP și folosit în timpul războiului. Trebuie menționat că în anii '30, hidroavioanele de recunoaștere S 55 X fabricate de Savoia Marchetti Aviazione, care au efectuat zboruri lungi între Roma și Rio de Janeiro, au fost considerate un model revoluționar, fiind ușor de recunoscut după cele două hidro-fuselaje tip cocă, cu trei derivate și două motoare Isotta - Fraschini Asso-750 R de 850 - 910 CP dispuse în tandem. Reconvertite la sfârșitul anului 1937, ca hidroavioane de bombardament, fiind înzestrate cu armament, acestea puteau transporta 800 kg bombe, mine submarine sau torpile⁹⁵. Performanțele bombardierelor utilizate de italieni în primii ani a războiului din Mediterana erau următoarele: SM 79 și SM 81 atingeau o viteză maximă de 460 km /oră la o altitudine de 3.790 metri, viteza ascensională fiind de 5,10 m / secundă, plafonul 7.500 metri iar distanța maximă de zbor de 2.600 km. Concepute pentru bombardamentul orizontal de la înălțimea de 3.600-4.000 metri altitudine pentru a nu fi lovite de artileria antiaeriană, aceste aparate multimotoare de luptă aveau

⁹² Ciano 2005, p. 213

⁹³ Hervieux 1997, p. 77-81

⁹⁴ Arena 1994, p. 52

⁹⁵ Passingham 1997, p. 182-187

capacitatea de a transporta până la 2.000 kg bombe, dar nu erau versatile având greutatea totală de 18,7 tone. Producția bombardierului SM 79 a început în octombrie 1936, și a continuat până în iunie 1943, Savoia Marchetti Aviazione fabricând, 1.217 astfel de aparate de luptă. La origine un avion de transport rapid mediu-curier, care a deținut 26 de recorduri mondiale, SM 79 a fost transformat în bombardier, fiind utilizat între 1936-1939, în războiul civil din Spania, în vestita Aviazione Legionaria, apoi în războiul din Mediterana. Proiectul SM 79 a început în 28 septembrie 1934, când un prototip al acestui avion cu 8 locuri pentru pasageri a participat la cursa aeriană Londra–Melbourne, la manșă aflându-se pilotul de încercări Adriano Bacula, care a atins viteza de 410 km / oră. Motorizat inițial cu motoare Isotta–Fraschini Asso XI Ri de 800 CP, apoi cu Piaggio P. IX-RC 40 (licență Bristol Jupiter) și în cele din urmă cu ultima versiune Alfa Romeo 125 RC 35, trimotorul monoplan, cu un fuselaj construit din oțel tubular acoperit cu duraluminu, s-a impus și ca variantă militară⁹⁶.

Ușor de recunoscut după fuselajul dorsal ridicat, ceea ce i-a adus porecla de „Cocoșa blestemată”, SM 79 comparabil cu bombardierul mediu german Heinkel He 111, a fost cel mai fabricat bombardier italian în cel de-al doilea război mondial, fiind produs în licență în România și Spania, rămânând în serviciu unor aviații ca cele din Iugoslavia, Brazilia și Iraq până în 1952. Echipajul bombardierului era compus din 6 oameni: pilot, co-pilot, inginer de navigație / mitralior, radio-operator, bombardier și tunar, fiind armat cu o mitralieră fixă MG 151 de calibrul 20 mm și două mobile Breda–SAFAT de 7,7 mm, putând transporta 1.200 kg de bombe sau două torpile la exterior de 450 mm, dar având în vedere manevrabilitatea sa scăzută, se utiliza doar o singură torpilă în greutate de 876 kg. Dispunerea înghesuită a cockpit-ului și gondolei cu instrumentele de bombardare făcea imposibilă pentru echipaj săp îndeplinească simultan și sarcina de atac și cea de apărare în spate. Bombardierul putea ataca în diverse variante de înarmare, cu două bombe de 500 kg, sau cinci de 250 k, 12 de 100 kg. sau sute de grenade. Considerate invulnerabile în timpul luptelor de pe cerul Spaniei, când din 100 de bombardiere SM 79 „Sparviero” folosite în sprijinul generalului Franco și a forțelor naționaliste au fost pierdute doar patru, SM 79 a fost utilizat cu succes în atacurile aeriene asupra Eritreei și Albaniei. Având în vedere experiența dobândită pe câmpul de luptă din Spania, SM 79 a constituit coloana vertebrală a forțelor de bombardament ale Italiei în cursul celui de-al doilea război mondial, Regia Aeronautica având la dispoziție 612 aparate în momentul intrării Italiei în război. Conflictul civil din Spania a evidențiat și deficiențele bombardierului: lipsa măștii de oxigen pentru funcționare la mare altitudine, instabilitatea în zbor și vibrații la viteze de peste 400 Km / oră. Britanicii au văzut în 14 iunie 1940, pentru prima dată bombardierul SM 79 în acțiune, atunci când italienii au atacat portul Aden în Africa Orientală. Intrarea Italiei în cel de-al doilea război, le-a adus însă peste câteva zile primele pierderi, în confruntarea cu Royal Air Force (Forțele Aeriene Regale britanice).

Astfel în 22 iunie 1940, primul bombardier SM 79, aflat într-o misiune de recunoaștere și pilotat de locotenentul Francesco Solimene din Squadriglia 216, este atacat deasupra insulei Malta de două avioane de vânătoare britanice Gloster „Gladiator”⁹⁷. Ultimul dintre acestea, pilotat de Lt. George Burges îl mitraliază de la înălțime doborându-l deasupra aerodromului Kalafrana, avionul italian prăbușindu-se în larg, pilotul Solimene și navigatorul Torrissi fiind salvați din mare, ceilalți patru membri ai echipajului pierind. În 10 iulie în timpul bătăliei din largul Calabriei, douăzeci de bombardiere SM 79 neescortate atacă docurile din La Valetta, insula Manoel, Tarxien și Zabbar, un „Sparviero” fiind doborât lângă fortul San Leonardo iar în bătălia de la Punta Stilo, Regia Aeronautica pierde alte două bombardiere SM 79, unul din „Gruppo” 38, celălalt din grupul 90, ultimul fiind distrus în 11 iulie de un avion de vânătoare Gloster „Sea Gladiator” decolat de pe puntea portavionului „HMS Eagle”. Totuși, nici aparatele Blackburn B-24 „Skua” nici Gloster „Gladiator” ale RAF nu constituiau o primejdie reală față de SM 79 „Sparviero” fiind mai lente cu 10 - 90 km /oră, dar apariția pe teatru de luptă din Mediterana a aparatelor Hawker „Hurricane” și Fairey „Fulmar”, mult mai rapide, au provocat pierderi semnificative. O dată cu noile avioane de vânătoare Supermarine „Spitfire” și cele americane P-40, P-38, bombardierul italian net inferior când era atacat din spate și de la înălțime, va fi folosit doar în acțiuni de noapte sau ca avion torpilor. După armistițiul, Republica Socială Italiană (RSI) alui Benito Mussolini, mai binecunoscută sub numele Republica de la Salo, a continuat să utilizeze în luptă bombardierele SM 79 tip III, dar fără prea multe succese. Celălalt aparat de luptă utilizat de italieni în bătălia navală de la Punta Stilo, Savoia Marchetti SM 81, „Pipistrello” („Liliacul”) derivat din SM 79 avea o vizibilitate mai bună decât „Sparviero”, ferestrele multe de pe fuselaj dând impresia de avion de transport⁹⁸.

Comunicarea era mai bună pentru cei șase membri ai echipajului, armamentul fiind îmbunătățit față de vechea versiune cu tren fix de rulare, dar și acest bombardier era inefficient când se confrunta cu atacul de la înălțime a avioanelor aliate moderne P - 40 sau Spitfire V. Aparatul SM 81, sau S 81, a intrat în componența forțelor aeriene regale italiene în anul 1935, până la sfârșitul războiului fiind construite 535 de exemplare. Folosit experimental în luptele din Abisinia și în războiul civil din Spania în cadrul Aviazione Legionaria și comparabil cu germanul Junkers Ju 52 și britanicul Bristol „Bombay” trimotorul SM 81 „Pipistrello” era înarmat cu șase mitraliere Breda-SAFAT de calibrul 7,7 mm

⁹⁶ Ibidem p. 115-118

⁹⁷ Idem.

⁹⁸ Arena Bogiotti Gori 1994, p. 63-68

având acroșate 2.000 kg de bombe în diverse variante de atac în zbor orizontal: 4 bombe de 500 kg, 4 de 250 kg, 16 de 100 kg, 28 de 50 kg, 56 de 31 kg, de 20 kg, 15 kg sau bombe incendiare. Cu un cockpit încăpător pentru echipaj, în fapt o gondolă semiretractabilă, SM 81, era înzestrat cu un echipament de transmisie modern ce includea radioreceptoare AR 5, un radiocompas P 63 N, radio transmițător RA 3501 și o cameră foto rapidă tip OMI 30 în nacela mitraliorilor. Avionul SM 81 a fost transformat în bombardier din avionul de transport SM 73 la ideea eroului fascist și viitor mareșal al aerului Italo Balbo, pentru a servi ca aparat de luptă în coloniile italiene din Africa. Primul prototip SM 81, cu indicativul MM 20099 a zburat la Verigiate, lângă Varese în 8 februarie 1935, la manșă fiind pilotul Adriano Bacula. În urma reușitei zborului, Regio Aeronautica a comandat în 1935, o sută de bucăți. Bombardierul SM 81 a cunoscut mai multe variante de motorizare: astfel pentru început a fost înzestrat cu motoare Alfa Romeo 125 RC 35, apoi cu Piaggio PX RC 15, ulterior cu Piaggio P IX 40 și în final cu Alfa Romeo 126 RC. Totuși viteza sa maximă nu depășea 347 km/oră la un plafon de 3.000 de metri, altitudinea maximă la care putea zbura fiind de 7.000 metri. La declararea războiului de către Italia lui Benito Mussolini, primul bombardament asupra Maltei a fost efectuat de zece trimotoare Cant Z 1007 de la 4.200 de metri altitudine escortate de avioane de vânătoare Fiat CR 42 din „Gruppo” 2 de vânătoare al colonelului Aldo Quarantotte. A fost primul atac cu bombă asupra Maltei de la războaiele medievale, italienii reușind să lovească Porto Grande, pista aeroportului Hal Far și fortul San Elmo. Alte 25 de bombardiere SM 79 și SM 81, escortate de 18 avioane de vânătoare C 200 Saetta au atacat la ora 4.30 în 11 iunie 1940, aerodromurile britanice din insula Malta de la Hal Far, Valetta și Kalafra. Dispunând de sistem radar gamizoana britanică, a alertat RAF care a trimis în întâmpinarea lor 3 aparate de vânătoare biplane Gloster „Gladiator” sub ordinele comandorului F. H. Mark Maynard. Trei bombardiere italiene au fost avariate de către artileria antiaeriană a navelor „HMS Terror”, „HMS Aphis” și „HMS Ladybird”, dar au reușit totuși să se întoarcă la baza lor din Sicilia⁹⁹. Drept ripostă 6 bombardiere Vickers „Wellington” din escadrila 99 a căpitanului Field au atacat Milano.

2. În prima decadă a lunii iulie 1940, ziarele italiene publică cu titluri mari, pe prima pagină: „*În trei zile am anihilat 50 % din potențialul naval britanic din Mediterana*”. Enunțul îi aparținea lui Benito Mussolini¹⁰⁰. Ziarele din peninsula susțineau aceste cifre fanteziste, făcând caz de atacurile aeriene realizate de Regia Aeronautica între 8 și 17 iulie 1940. Este adevărat că în 8 iulie, 72 de bombardiere Savoia Marchetti SM 79 și SM 81 provenind de la bazele din arhipelagul Dodecanez au aruncat asupra navelor britanice 102 bombe de 250 kg și 331 de 100 kg, dar au înregistrat o singură lovitură asupra crucișătorului greu „HMS Gloucester”, care a fost avariat. A doua zi atacul a fost reluat de 126 de bombardiere trimotoare italiene, sprijinite de trei grupuri de vânătoare cu baza la Catania (grupul 6 și 7 formate din aparate Macchi MC 200 și Fiat CR 42 și „Gruppo” 2 care dispunea de noile avioane Reggiane 2001 Re) ce au lansat pe ruta de retragere a bastimentelor Med Fleet, 8 bombe de 500 kg, 236 de 250 kg și 270 de 100 kg, care s-ar fi soldat potrivit comunicatelor oficiale cu scufundarea și avarierea gravă a mai multor nave britanice. Piloții italieni au raportat că au lovit două cuirasate pe „HMS Warspite” și „HMS Malaya”, dar deși bombele lor au căzut în apropierea celor două, nu au provocat avarii, informațiile fiind exagerate. În cele două acțiuni aeriene separate, la Punta Stilo și în apropierea Sardiniei, italienii erau convinși de propaganda lor că au reușit să scufunde sau să avarieze 4 cuirasate și un portavion britanic, de aici titlurile din presă cu anunțata anihilare a 50 % din flota britanică din Mediterana, ceea ce s-a dovedit în final eronat, inamicul pierzând în realitate un distrugător („HMS Escort”) și având avariate distrugătoarele „HMS Hereward” și „HMS Decoy” cât și crucișătoarele ușoare „HMS Gloucester” și „HMS Neptune”¹⁰¹. Atacurile aeriene reprezentau cel mai mare pericol pentru navele oricărei puteri. O flotă era eficientă doar dacă era însoțită de propriile avioane și conform opiniei amiralului britanic Cunningham era nevoie de mai mult de trei biplane vechi Gloster „Sea Gladiator” care au apărat flota sa în bătălia din largul Calabriei, de bombardierele S 79 italiene ineficiente și echipate cu bombe necorespunzătoare pentru a ataca punțile blindate ale navelor. Dacă Luftwaffe ar fi acționat în acele momente în zona luptei, deranjul ar fi fost mare avertiza Cunningham. Autoritățile de la Roma au omis să facă publice erorile tragice de apreciere, între Aviația și Marina italiană, care au creat precedente regretabile de altfel, în bătălia de la Punta Stilo (Calabria), când 50 de bombardiere au intervenit contra vaselor de luptă ale Supermarinei, aruncând bombe timp de șase ore asupra bastimentelor italiene după afirmațiile amiralului Domenico Cavagnari șeful de Stat Major al Regia Marina.

Ulterior în 19 iulie, în bătălia de la capul Spada, care a început la 07.22 bombardierele italiene au sosit la 12.37 și și-au aruncat încărcătura de bombe asupra navelor britanice care-i salvau pe naufragiații crucișătorului italian scufundat „Bartolomeo Colleoni”. Tensiunile dintre cele două arme au fost declanșate încă din 28 iunie 1940, când mareșalul aerului Italo Balbo a fost doborât deasupra portului Tobruk de către apărarea antiaeriană a crucișătorului italian „San Giorgio”, care luase avionul Savoia Marchetti SM 79 al guvernatorului Libiei, drept un bombardier englez. Tactica bombardamentelor de la mare altitudine, tip „covor de bombe” utilizată în bătălia de la Punta Stilo dar și în celelalte angajamente între 1940 și 1941 s-a dovedit un eșec, datorită lipsei de precizie. Mult mai satisfăcătoare asupra

⁹⁹Aichner 1991, p. 87

¹⁰⁰Cernuschi 2001, p. 95

¹⁰¹Ibidem p. 99

navelor se vor dovedi bombardamentele în picaj sau cele cu torpilă aeriană. Dacă performanțele bombardierului orizontal SM 79 „Sparviero” în bătăliile din Mediterana au fost mediocre, reconvertirea lui ca avion-torpile s-a dovedit un succes. La începutul războiului, se formează o unitate specială aerotorpiloare, Raggruppamento Aerosiluranti, sub comanda colonelului Moioli, care din 25 iulie 1940, vor face exerciții de antrenament în poligonul de la Fiume, folosind 50 de torpile vechi Whitehead. Nacela și turela ventrală a bombardierului sunt eliminate, iar aparatul este reamenajat pentru misiuni de torpilare. Până la sfârșitul anului 1940, în 17 atacuri cu torpile, avioanele torpiloare SM 79 „Sparviero” au avariat nave aliate cu un deplasament total de 27.578 tone, printre care crucișătoarele „HMS Kent” și „HMS Liverpool”, ultimul torpilat în 14 octombrie 1940, de căpitanul Massimiliano Erasi, nava britanică pierzând o parte din provă și având nevoie de 13 luni de reparații în docul uscat. Anul următor, în 87 de atacuri avioanele torpiloare italiene au scufundat nouă nave britanice cu un deplasament total de 47.700 tone printre care navele de transport „SS Imperial Star” de 10.886 t., „SS Empire Pelican”, „SS Empire Defender” și distrugătorul „HMS Fearless” avariind grav alte douăsprezece cu un deplasament de 83.600 tone, printre acestea, crucișătoarele „HMS Manchester” și „HMS Phoebe”. În timpul acestor atacuri, italienii au înregistrat pierderea a 14 avioane torpiloare „Sparviero”¹⁰². În volumul său de memorii, amiralul Andrew B. Cunningham nota că în perioada 1940-1941, forțele aeriene italiene au dezvoltat o acțiune extraordinară deasupra mării și au dat impresia că escadrilele din aer, cele de avioane torpiloare erau special instruite pentru operațiuni asupra navelor britanice. De asemenea, Cunningham menționează că recunoașterea lor aeriană a fost deosebit de eficientă, deoarece după ce avioanele de observație italiene detectau navele britanice pe mare, după o oră maxim două, acestea erau atacate de bombardiere¹⁰³.

După război, generalul Alberto Santoni, istoricul oficial al forțelor aeriene militare ale Italiei din cel de-al doilea război mondial, a publicat lista completă a tuturor atacurilor întreprinse de Regia Aeronautica, de-a lungul a cinci zile, în timpul confruntării navale de la Punta Stilo, inclusiv atacurile asupra bazei britanice din Gibraltar. Potrivit documentelor oficiale, aparatele de luptă care au participat la aceste operațiuni au fost bombardiere de tip Savoia Marchetti SM 79, Savoia Marchetti SM 81 și câteva Cant Z.506, niciunul nefiind echipat cu torpile, deoarece această armă se afla în iulie 1940, în probe în cadrul Regiei Aeronautica. Astfel în 9 iulie, potrivit datelor generalului Santoni, 126 de bombardiere italiene au lansat 8 bombe de 500 kg, 236 de 250 kg și 270 de 100 kg¹⁰⁴. În această perioadă forțele aeriene italiene au executat bombardamente de la mare înălțime, „de la aproximativ 12.000 de picioare, sub focul antiaerian grele a flotei și pentru acest tip de atac, precizia a fost destul de bună” notează și amiralul britanic Andrew B. Cunningham¹⁰⁵, amintind că în timpul bătăliei Calabriei, bastimentele sale de război au fost atacate timp de cinci zile din aer, nava-amiral a flotei, cuirasatul „HMS Warspite” și distrugătoarele din escorta imediată fiind atacate de 34 de ori în patru zile cu 400 de bombe! Pura întâmplare, menționează comandantul Med Fleet, a făcut ca navele sale să nu fie avariate și scufundate. Amiralul britanic a remarcat că, în primele luni ale războiului bombardamentele italiene au fost cele mai bune pe care el le-a văzut, mult mai bune decât ulterior, cele ale germanilor. În 1942, șaiszeci de atacuri cu torpile aeriene s-au soldat cu scufundarea a zece nave aliate, cu un deplasament de 30.450 tone, alte trei fiind avariate, un total de 32.140 tone. În 1943, aparatele „Sparviero” au scufundat trei nave aliate, cu un deplasament de 13.800 tone, și au avariat alte patru, în valoare de 35.300 tone. Asul din Squadriglia 278, creditat că a scufundat 90.718 tone nave inamice în apele Mediteranei, căpitanul Carlo Emanuele Buscaglia, a devenit cel mai faimos pilot torpile italian de pe SM 79, reușind să atace și să avarieze grav și crucișătoarele grele britanice „HMS Kent” și „HMS Glasgow”, primul în rada portului Bardia în 17 septembrie 1940, celălalt în 3 decembrie 1940, în golful Suda din apropierea insulei Creta, în ciuda plasei anti-torpilă din jurul navei, „HMS Glasgow” fiind scos din luptă pentru nouă luni. În ianuarie 1941, Buscaglia este transferat la baza aeriană X CAT din Catania, unde participă alături de piloții germani de pe bombardierele în picaj Junkers Ju 87 „Stukas” la atacul împotriva portavionului britanic „HMS Illustrious”, reușind o lovitură la țintă.

Promovat căpitan, este numit comandant al noi escadrile 281 de avioane torpiloare cu baza la Grottaglie în Apulia și i-a parte la bătălia de la Cap Matapan, când atacă portavionul „HMS Formidable”, nereușind însă să-l avarieze. Decorat cu Medaglia di Silver al Valor Militare în cinci rânduri pentru bravură, datorită succeselor sale ca și comandant al Gruppo Aerosiluranti di Littoria, (grupului 132 aerian) ce avea ca misiune atacul cu torpile asupra navelor comerciale aliate. Această unitate a avut rezultate strălucite în bătălia de lângă insula Pantellaria, fiind compusă din elita aviației torpiloare italiene și reunind piloți ca Martino Aichner, Carlo Faggioni și Giulio Cesare Graziani. De pildă Martino Aichner, supranumit „Delfinul” a reușit să torpileze și să scufunde distrugătorul „HMS Bedouin” în 15 iunie 1942. În 12 august 1942 este promovat la gradul de maior, fiind decorat la Roma alături de asul german Hans-Joachim Marseille, de însuși Mussolini pentru cele 29 de misiuni, în care a lansat 24 de torpile care și-au atins ținta reușind să scufunde 2 crucișătoare, 2 distrugătoare și 5 nave de transport și să avarieze un portavion, două cuirasate, șase crucișătoare și trei vapoare. Mai târziu, când apărarea antiaeriană a flotei a fost îmbunătățită și luptătorii britanici au doborât o parte din

¹⁰² Aichner 1991, p. 47-53

¹⁰³ Cunningham 1951, p. 118

¹⁰⁴ Salerno, 2002, p. 125

¹⁰⁵ Cunningham 1951, p. 167

aparatele torpiloare ale escadrelor instruite ale Regiei Aeronautica, operațiunile aeriene italiene deasupra mării, au avut mai puțin succes. La începutul războiului, remarcă însă amiralul Cunningham, vasele de război britanice erau neprotejate la acest tip de atac¹⁰⁶.

Atacul, torpilarea, scufundarea și avarierea a patruzeci și șase de nave de transport și de război britanice, a fost cel mai important rezultat pentru Regia Aeronautica, demonstrând că și fără ajutor aerian german, italienii ar fi fost în măsură să mențină între 1940 -1942 o prezență amenințătoare în teatrul de război din Mediterană. Din nefericire pentru italieni, în 12 noiembrie 1942, eroul lor Carlo Buscaglia va fi doborât de un Spitfire în timpul invaziei aliate în Africa de Nord, fiind declarat mort în luptă și decorat post-mortem cu cea mai înaltă distincție militară Medaglia d'Oro. Eronat: Buscaglia, grav rănit, a supraviețuit prăbușirii fiind capturat de aliați și dus în prizonierat în SUA la Fort Mead¹⁰⁷. După armistițiul din 8 septembrie 1943, Carlo Emanuele Buscaglia, părăsește lagărul de prizonieri, fiind cooptat în noua formată Aeronautica Cobelligerante del Sud, aviația militară italiană care lupta de partea puterilor Aliate. Paradoxal, în același timp, în Italia de Nord ocupată de germani, regimul fascist a lui Benito Mussolini și propaganda Republicii de la Salo, îl revendica ca simbol, Gruppo Aerosiluranti No. 1, ce aparținea de Aeronautica Nazionale Repubblicana, purtându-i numele. În 15 iulie 1944, Buscaglia este numit comandant al forței 28 bombardiere, cu baza la Campo Vesuviano, lângă Napoli fiind înzestrată cu aparate americane Martin Baltimore A - 30. În 23 august 1944, în timp ce pilota noul bombardier A -30, alături de un instructor, datorită unui incendiu la bord, se prăbușește cu aparatul, fiind transportat la un spital din Napoli, unde decedează a doua zi datorită rănilor. Astfel se sfârșește povestea celui mai mare as al aerului pe care l-a avut Italia în timpul celui de-al doilea război mondial.

3. Retragerea flotei italiene, după lovirea norocoasă a cuirasatului „Giulio Cesare” de obuzul de calibru 381 mm tras de pe „HMS Warspite”, a primit critici negative din partea britanicilor. Amiralul Andrew B. Cunningham în memoriile sale, a făcut remarci sarcastice la acest eveniment, scriind că „*această lovitură* (asupra navei-amiral a italienilor - n. n.) *a fost prea mult pentru amiralul italian Riccardi*”.¹⁰⁸ În realitate era vorba de amiralul Inigo Campioni, comandantul flotei italiene, fostul atașat naval al Italiei de la Paris din perioada interbelică. Opinia comandantului flotei britanice din Mediterana, Andrew Cunningham, este prea „dură” nota vice-amiralul Gregory Mezeviris, fost coleg de diplomatie între 1925-1928 cu Inigo Campioni în capitala Franței pe vremea când era atașatul naval al Greciei. Acesta menționa faptul că italienii au acceptat bătălia în speranța atacului masiv al forței lor aeriene care ar fi reușit să aducă un echilibru de putere între navele de linie, înainte de întâlnirea dintre cele două flote. Acest lucru nu s-a întâmplat iar navele italiene au rămas fără protecție aeriană atunci când au fost atacate de avioanele torpiloare decolate de pe puntea portavionului britanic „HMS Eagle”. Reducerea vitezei cuirasatului „Giulio Cesare” de la 25 de noduri / oră la 18 noduri, după ce a fost avariat de proiectilul tras de pe cuirasatul britanic „HMS Warspite”, l-a silit pe amiralul Campioni să ordone retragerea, deoarece mai avea la dispoziție un singur cuirasat împotriva a două britanice superioare din punct de vedere artileristic. Deși avea la dispoziție un număr mare de crucișătoare și distrugătoare, dar lipsit de sprijin aerian în fața atacurilor de pe portavionul „HMS Eagle”, amiralul italian a considerat că este insuficient pentru a proteja cele două vase de război „Giulio Cesare” și „Conte di Cavour”, în acel moment, singura forță principală a flotei italiene. Decizia sa este controversată, deoarece probabil că mulți amirali aflați în situații similare în istorie, ar fi riscat și continuat lupta, dar ordinul de retragere a amiralului italian nu duce lipsă de motive plauzibile. În timpul bătăliei de la Punta Stilo, însă amiralul Inigo Campioni a comis o eroare gravă. Ce s-a întâmplat? Amiralul italian, surescitat, a dat un ordin nesăbuit prin care a riscat nepermis când a chemat din cea mai mare bază navală italiană aproape toate distrugătoarele, după ce alte cinci nave din cele 32 de distrugătoare prezente în largul Calabriei, au avut probleme tehnice sau au rămas fără carburant fiind nevoite să navigheze spre porturile siciliene. Decizia precipitată a lui Campioni a lăsat pe moment fără escortă la Taranto, cuirasatele moderne „Littorio” și „Vittorio Veneto” care aflate la ancoră puteau fi expuse atacurilor submarine ale inamicului. Astfel grupul distrugătoarelor condus de „Vivaldi”, care a traversat, în 9 iulie la 06.18, golful Taranto, a lăsat fără apărare antisubmarină noile cuirasatele și numai hazardul a împiedicat un adevărat dezastru. Istoricii oficiali al Royal Navy pentru cel de-al doilea război mondial, căpitanul Stephen Wentworth Roskill, a minimalizat această primă bătălie navală din Mediterana între englezi și italieni numind-o „*acțiunea din Calabria*” și notând că mai mult decât prejudiciul material provocat inamicului, important a fost „*ascendentul moral asupra Marinei italiene stabilit de britanici*”¹⁰⁹ în urma acestei lupte. Istoricii navali Cristiano D'Amato, Erminio Bagnasco, Mark Grossman, James Sadkovich contrazic acest punct de vedere, menționând că „*acțiunea din Calabria*” cum o denumește oficial Royal Navy, trebuie numită în mod corect „*Bătălia de la Punta Stilo*”, având în vedere că a fost cea mai mare concentrare de putere de foc în războiul din Marea Mediterană și unul din episoadele cele mai dezbătute ale luptelor dintre flotele britanică și italiană.

¹⁰⁶ Aichner 1991, p. 59

¹⁰⁷ Idem.

¹⁰⁸ Cunningham 1951, p. 177-179

¹⁰⁹ Roskill 1960, p. 118

Astfel italienii au desfășurat o forță ce număra 52 de nave de luptă, printre care 2 cuirasate, 6 crucișătoare grele, 8 crucișătoare ușoare, 32 de distrugătoare și 4 torpiloare pe când britanicii aveau în dispozitivul de atac 3 cuirasate, 1 portavion, 5 crucișătoare ușoare și 16 distrugătoare, un total de 25 de vase de război. O problemă controversată ridicată de istoricii navali italieni este aceea că în timpul duelului artileristic dintre cuirasatele „Giulio Cesare” și „HMS Warspite”, ultimul ar fi fost avariat, lucru nerecunoscut de propaganda britanică. Astfel în 9 iulie 1940, la ora 15.59, un locotenent de vas aflat la bordul distrugătorului italian „Freccia” a semnalat în urma tirului balistic executat de cuirasatul „Giulio Cesare” asupra navelor britanice, un fum albastru la „HMS Warspite”. Și marinari aflați la bordul lui „Giulio Cesare”, în special cei de la centrala de tir au raportat că nava „HMS Warspite” a fost lovită de un obuz de calibru 320 mm tras de pe „Cesare”. La fel și ziaristii italieni îmbarcați pe „Cesare”, printre care faimosul Alberto Mondadori și Vero Roberti au relatat ceea ce au observat: nava-amiral britanică a fost lovită de un proiectil de calibru 320 mm (12.6 inch) care a căzut descendent cu o viteză de 1.300 metri/ secundă! În scrierile oficiale, publicate după război în „London Gazette”, nu apare nicio mențiune despre o lovitură recepționată de legendara navă britanică în timpul bătăliei Calabriei. În autobiografia sa, amiralul Andrew B. Cunningham menționează doar faptul că două proiectile grele italiene au căzut în apropierea cuirasatului ceea ce a provocat o înclinare a navei, dar fără ca aceasta să fie avariata. Mai mult, când „HMS Warspite” a ajuns în rada portului Alexandria, amiralul a dat ordin ca echipajul cuirasatului să identifice eventuale avarii sub linia de plutire, produse de explozia în apă a obuzelor italiene.

4. Pornind de la aceste discrepanțe, istoricul italian Enrico Cernuschi, a cercetat timp de cinci ani documentele militare declassificate în cadrul programului „Public Record Office” în New Garden, Anglia dar și pe cele ale Marinei australiene cunoscându-se că în bătălia Calabriei au participat unitățile navale australiene de luptă, crucișătorul ușor „HMAS Sydney” și distrugătoarele „HMAS Stuart”, „HMAS Vampire” și „HMAS Voyager”. Bizar este faptul că în colecția de documente originale, ale Amiralității britanice, unele dactilografiate, altele scrise de mână, la secțiunea ADM 199, intitulată „*Wartime damages to ships: Reports 1939-1945*”, Cernuschi căutând date despre cuirasatul „HMS Warspite” în timpul bătăliei de la Punta Stilo a descoperit o singură notiță: „Non available” („Nu este disponibil”) ¹¹⁰.

Continuând cercetările autorul italian a identificat un raport al amiralului Thomas S. V. Phillips, adjunctul șefului Statului Major Naval, datat în 7 august 1940, care menționa urgentarea construirii cuirasatelor rapide din clasa „Lion” menționând „*recentele acțiuni din Mediterana*” ¹¹¹ care au cauzat avarii la unele nave sub linia de plutire ceea ce însemna că proiectul de construcție al noilor cuirasate, trebuia să ia în calcul redimensionarea depozitelor de muniție și rezervoarele de apă și păcură din interiorul navelor. Istoricul naval Enrico Cernuschi, propune în ediția din ianuarie 2008, în „*Storia Militare*” necesitatea reevaluării acestei bătălii deoarece britanicii au mușamalizat unele pierderi în vara lui 1940, iar italienii fiind convinși că „HMS Warspite” a fost avariat sub linia de plutire de unul sau două proiectilele grele italiene de 320 mm care au căzut în apropiere iar nava a fost ulterior reparată în bazinul de carenaj la arsenalul din Alexandria. Și generalul Alberto Santoni, istoricul oficial al Regia Aeronautica în cel de-al doilea război mondial, notează în cartea sa „*L'Italia in Guerra: Il primo anno - 1940*” că aviația militară italiană în cele cinci zile de atac a pricinuit unele avarii navelor britanice. Astfel în 17 iulie 1940 un raid al bombardierelor grele Savoia Marchetti SM 82 „Canguro” (echipaj 6 oameni; 3 motoare Alfa Romeo de 950 CP, viteză 347 Km / oră, autonomie 1.864 de mile, plafon maxim 6.000 metri, armate cu patru mitraliere și transportând fiecare 4 bombe de 800 kg, 8 de 500 kg și 8 de 250 kg) decolate de la baza Guidonia ar fi avariat câteva vase de război ancorate în baza de la Gibraltar, printre care portavionul „HMS Ark Royal” lovit de o bombă în partea dreaptă a punții de zbor și crucișătorul de bătălie „HMS Hood” lovit în centrala de telemetrie ¹¹². Motivul pentru care britanicii nu au recunoscut aceste daune sună plauzibil în versiunea lui Cernuschi: supusă în vara anului 1940, unei presiunii politice intense, Royal Navy trebuia să distrugă Marina de război italiană, socotită inferioară, pentru ca Marea Britanie să mențină controlul asupra Mediteranei, în condițiile în care bătălia navală pentru Norvegia a fost pierdută în fața Germaniei iar Franța era cucerită. Recunoașterea unor pierderi ar fi însemnat un semn de slăbiciune pentru Royal Navy, iar cererile urgente de nave moderne ale amiralului Andrew B. Cunningham, CIC al Flotei din Mediterana după „*acțiunea din Calabria*” (cum este numită de englezi) sau „*bătălia de la Punta Stilo*” (cum este numită de italieni), indicau faptul că balansul din zona Orientului Apropiat putea fi compromis în defavoarea Londrei.

Bibliografie

- Aichner, Evangelisti 1991 - Martino Aichner, Giorgio Evangelisti, *Gruppo Buscaglia – E gli aerosiluranti italiani nella Seconda guerra mondiale*, Mursia, Milano, 1991.
- Arena, Borgiotti, Gori 1994 - Nino Arena, Alberto Borgiotti, Cesare Gori, *Savoia Marchetti SM 79 Sparviero*, Mucchi Editore, Modena, 1994.

¹¹⁰ Cernuschi 2008, p. 22

¹¹¹ Ibidem, p. 23

¹¹² Santoni 1994, p. 67

- Cdr. Bagnasco 2005 - Erminio Bagnasco *In guerra sul mare. Navi e marinai italiani nel secondo conflitto mondiale*, Ermanno Albertelli Editore, Parma, 2005.
- Bragadin 1982 - Marc ' Antonio Bragadin, *Il dramma della marina italiana (1940-1945)* Arnaldo Mondadori Editore, Milano, 1982.
- Captain Roskill 1960 - Stephen, Wentworth Roskill, *The War at Sea 1939-1945*, vol. I, *The Defense*, Her Majest's Stationary Office, London, 1960.
- Castagna 1927 - Ugo Castagna, *Mussolini e la Marina*, Edizione Paladino. Luogo di Edizioni, Mantova, 1927.
- Cernuschi, 1998 - Cernuschi Enrico, *I sette minute di Punta Stilo*, Rivista Marittima, Roma, 1998.
- Cernuschi 2001 - Enrico Cernuschi, *Domenico Cavagnari – Storia di un Ammiraglio*, Rivista Marittima, Roma, 2001.
- Cernuschi, 2008 - Enrico Cernuschi, *Punta Stilo, nuovi elementi* (parte 1 a) in „Storia militare” nr. 172, gennaio, 2008, p.49, 2008.
- Cernuschi 2008 - Enrico Cernuschi, *Punta Stilo, nuovi elementi* (parte 2 a) in „Storia militare”, nr.173, febbraio 2008, p. 22, 2008.
- Ciano 2005 – Contele Galeazzo Ciano, *Jurnal Politic*, Colectia Memento, Editura Elit, București, 2005.
- Cunningham 1951 - Admiral of the Fleet Viscount Cunningham of Hyndhope, *A Sailor's Odyssey*, Ashgate, London, 1951.
- D'Amato 2003 - Cristiano D'Amato, *La Battaglia di Punta Stilo*, [http:// www.regiamarina. net](http://www.regiamarina.net), 2003.
- de Launay 1988 – Jacques de Launay, *Mari Decizii ale elui de-al Doilea Război Mondial 1939 -1942*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- Fioravanzo 1959 - Giuseppe Fioravanzo, *La Marina Italiana nella seconda Guerra Mondiale. Vol. IV: La Guerra nel Mediterraneo- La azioni navali: dal lo giugno 1940 al 31 marzo 1941*, Ufficio Storico della Marina Italiana, Roma, 1959.
- Hervieux 1997 - Pierre Hervieux, *Le operazioni Degli Aerosiluranti Italiani e Tedeschi Nel Mediterraneo*, Storia Militare, No. 42 / maggio 1997.
- Licheri 1976 - Sebastiano Licheri, *L'Arma aerea italiana nella seconda guerra mondiale*, Mursia, Milano, 1976.
- Mac Gregor 2000 - Knox Mac Gregor, *Hitler's Italian Allies: Royal Armed Forces, Fascist Regime, and the War of 1940-1943*, Cambridge University Press, 2000.
- Mallet 2006 - Robert Mallet, *The Italian Navy and Fascist Expansionism 1935-1940*, Frank Cass Publishers, London, 2006.
- Mattesini 2001 - Francesco Mattesini, *La battaglia di Punta Stilo*, Ufficio della Marina Italiana, Roma, 2001.
- O'Hara 2009 - Vincent O' Hara, *Struggle for the Middle Sea: The Great Navies at War in the Mediterranean Theater, 1940-1945*, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 2009.
- Passingham 1977 - Malcolm Passingham, *Savoia Marchetti SM 81*, in *Aircraft Illustrated*, May 1997, Vol. X, no. 5, pp 182-187, 1977.
- Salerno 2002 - Reynolds Salerno, *Vital Crossroads: Mediterranean Originis of the second World war, 1935-1940*, Cornell University Press, 2002.
- Santoni 1994 - Roberto Santoni, *Perche le navi Italiane in guerra non campivano il bersaglio (Why Italian warships did not hit their targets in wartime)*, „Rivista Storica”, Vol. VII, No. 2, Marzo 1994.

ROLUL ARMAMENTULUI ÎN OPERAȚIUNILE TERESTRE EXECUTATE DE TRUPELE ROMÂNE ÎN BASARABIA ȘI BUCOVINA DE NORD (22 Iunie - 26 Iulie 1941)

Dr. Alexandru Valentin Ștefănescu

Abstract: The key part played by military equipment in Romanian forces land operations in Bessarabia and Northern Bukovina (June 22nd – July 26th 1941). On 22 June 1941 Germany launched Operation "Barbarossa" attacking the Soviet Union on a wide front. Romania joined in the offensive, recovering Bessarabia and Northern Bukovina. The Romanian contribution of troops was enormous. The total number of troops involved in the campaign was second only to Nazi Germany itself. The Romanian Army had a total of 686,258 men under arms in the summer of 1941. Romanian units fought side by side with the Germans and, lacking modern equipment suffered heavy losses. After the victory, a large scale analysis of the weapons impact was made (which is the subject of present article), and the conclusion was that a reorganization was necessary. In the next years, the number of Romanian troops sent to fight in Russia, despite the incomplete reorganization and without the deficiencies in equipment being resolved, will exceed that of all of Germany's other allies combined, with catastrophic consequences.

Cuvinte cheie: Al Doilea Război Mondial, Armata Română, Operațiunea "Barbarossa", Basarabia, Bucovina de Nord.

Keywords: War World II, Romanian Army, Operation "Barbarossa", Bessarabia, North Bukovina.

La 22 iunie 1941 România intra în al Doilea Război Mondial alături de puterile Axei, implicându-se entuziast în campania contra Uniunii Sovietice, primul obiectiv al conducerii române fiind recuperarea teritoriilor românești pierdute în urma ultimatumului sovietic din vara lui 1940.

26 iulie 1941 este data care marchează sfârșitul operațiunilor de eliberare a Bucovinei de Nord și Basarabiei. Trupele române au suferit pierderi grele în timpul acestor lupte: 22.765 de oameni (4.271 morți, 12.326 răniți și 6.168 dispăruți), mai mari decât cele ale inamicului înfrânt (pierderile sovietice se ridicau la 17.893, dintre care 8.519 morți). Pe 21 august 1941, conducătorul statului, generalul Ion Antonescu, a devenit al treilea mareșal din istoria României, ca răsplătă pentru victoria trupelor comandate de el. A primit de asemenea și clasele a II-a și I-a ale Ordinului *Mihai Viteazul* și Crucea de Cavaler a Crucii de Fier germane.

Totuși, în ciuda victoriei, comportamentul în luptă și pierderile grele suferite de români impuneau o analiză serioasă. În special la nivelul dotării cu tehnică de luptă - factor crucial în războiul modern - fuseseră observate o serie de deficiențe, a căror rezolvare nu necesita amânare. Studiul de față reprezintă o analiză a modului cum a corespuns tehnica de luptă a trupelor terestre în operațiunea mai sus amintită.

Dotarea cu armament și tehnică de luptă s-a dovedit crucială încă dinainte de implicarea României în operațiunile militare ale celui de-al Doilea Război Mondial, ea dictând în primă fază rolul pe care Armata Română urma să-l joace. Astfel, utilizarea trupelor române în Operațiunea „Barbarossa” a depins în primul rând de dotarea lor cu armament modern, forurile superioare germane fiind sceptice, tocmai din această cauză asupra potențialului lor combativ, cu atât mai mult asupra capacității lor ofensive.

Infanteria s-a dovedit bine echipată, cu excepția armamentului anticar. A folosit din plin surprinderea (conform prescripțiilor regulamentare) și concentrările de foc – ambele cu rezultate bune. De asemenea gropile individuale pentru doi trăgători s-au dovedit mai bune decât șanțul continuu tip tranșeu¹.

Arma de bază a infanteristului român, pușca ZB s-a dovedit „foarte bună în toate împrejurările” și se recomanda utilizarea ei sub distanța de 300 m pentru a evita risipirea munițiilor. La fel pentru pușca-mitralieră ZB – „armă perfectă, nu i se poate imputa nimic nici în ofensivă, nici în defensivă” – sub distanța de 400 m. Apreciate au fost și mitralierele ZB și grenadele „foarte bune în toate împrejurările” dar insuficiente.²

De la sovietici, o impresie puternică au făcut pistoalele-mitralieră cu încărcătoare de 70 de lovituri („foarte practic în lupta apropiată”) și pușca semiautomată, care „ar trebui introdusă și la noi...fiecare grupă cu două puști pentru bunii trăgători”³.

Puterea de foc nu a fost tot timpul la nivelul dorit și, după modelul sovieticilor, s-a cerut suplimentarea aruncătoarelor Brandt (un pluton de 81,4 mm la fiecare batalion de infanterie și o companie de 120 mm la fiecare regiment). Aruncătorul fusese folosit cu rezultate remarcabile, fiind foarte apreciat în defensivă „cu viteza lor mare de tragere, câteva aruncătoare putând înlocui cu succes un divizion de artilerie”⁴. Aruncătoarele de 60 și 81,4 mm s-au

¹ Petre Dumitrescu, *Învățămintele din războiul 1941. Armata a III-a (Iulie – Septembrie 1941)*, în Arhivele Militare Române (în continuare se va cita A.M.R.), Fond Marele Stat Major, Secția 3 Operații, Dosar 2075, f.6.

² Ibidem, ff. 22-23.

³ Ibidem, f.23.

⁴ Ibidem, f.7.

dovedit superioare omoloagelor sovietice, dar efectele au fost satisfăcătoare doar pentru calibrul mai mare. S-a simțit nevoia și a unui calibru peste 100 mm, cu rază superioară, care să acționeze ca artilerie de însoțire. Pentru a urma cavaleria s-a propus montarea pe chesoane de mitralieră, sau pe șenilete, cu muniția asamblată în cutii speciale⁵.

Puterea de atac a infanteriei a fost totuși apreciată ca fiind mică, recomandându-se să nu se mai atace fără sprijinul artileriei, blindatelor și aviației și doar după o cercetare atentă a pozițiilor adverse. Folosirea trupelor slab instruite, comandate de subofițeri de rezervă fără experiență și fără dotarea individuală minimă (pistol-mitralieră, binoclu, busolă) ducând la pierderi mari⁶.

Deficiențele apărării anticar au fost semnalate de mai multe comandamente. Confruntate cu dese contraatacuri „*prin surprindere și executate încontinuu, însoțite de care*” care „*impresionează trupele*”, românii au fost nevoiți să adopte diverse soluții de neutralizare a lor: aruncarea unei foi de cort peste car pentru a bloca vizibilitatea echipajului, apoi urcarea pe vehicul și incendierea lui sau „*aruncarea unui pumn de nisip pe gura țevii tunului, care la primul proiectil tras este scos din serviciu*”⁷. Pe viitor însă se cerea o dotare din belșug cu arme pentru vânătorii de care (sticle cu benzină, grenade incendiare, fumigene, mine portative) și împingerea artileriei anticar în imediat apropiere a primei linii „*ca unitatea să reziste în bune condițiuni unui atac cu care*”⁸.

S-a cerut astfel ca fiecare batalion să dispună de un pluton anticar, iar fiecare regiment de o companie, pe cel puțin 12 piese. Se prevedea că aceste tunuri pot fi utilizate și ca armament de însoțire în atac a infanteriștilor, odată ce ar fi fost dotate și cu proiectilele brizante. Aceleași piese ușoare anticar erau cerute și pentru detașamentele de siguranță ale coloanelor⁹. Dovedindu-se lente și foarte vulnerabile la atacurile prin surprindere cu blindatele, coloanele de toate tipurile necesitau o întărire a protecției. Mărirea protecției însemna în fapt doar creșterea numărului pieselor anticar din dotare. Nu s-a specificat nimic despre schimbarea acestui armament cu piese mai grele, cel din dotare fiind considerat „*foarte bun*”. Spre exemplu tunurile de 37 mm făcuseră față cu succes în majoritatea situațiilor contra blindatelor ușoare și medii, iar tunurile anticar de 47 mm erau privite ca „*absolut necesare*” doar la nivel de mare unitate, pentru respingerea tancurilor grele¹⁰. Obiecții a ridicat tracțiunea hipo a lor de către unitățile de cavalerie care, deși vedeau în tunul Breda de 47 mm o armă „*corespunzătoare din punctul de vedere al focului*”, avuseseră probleme din cauza suspensiei sale fragile ce impunea doar o înaintare la pas, dar și a mărimii sale¹¹. Deși puternic, tunul respectiv nu putuse nici ține pasul, nici sprijini eficiente elementele înaintate. Pe viitor se cerea o suspensie care să suporte trap și galop și eventuala motorizare a anticarului pentru regimentele purtate.

Pentru adoptarea procedeelelor de mai sus în timpul luptei anticar, esențială s-a dovedit separarea infanteriei inamice de carele proprii. Trupele române au adoptat în acest sens procedeul „mitralierelor mute” – deschizând focul în ultimul moment¹², când inamicul era foarte aproape de pozițiile proprii. Procedeul necesita însă o bună disciplină a trupei atacate și un inamic cu puțină experiență în conlucrarea infanterie-blindate. În anii următori, odată cu pierderea soldaților cu experiență și îmbunătățirea tacticii sovieticilor el nu va mai putea fi aplicat, deși apare constant menționat în diversele instrucțiuni defensive elaborate de români și germani.

Cercetarea s-a dovedit unul din punctele slabe ale întregii armate, din cauza lipsei tehnicii necesare, atât la infanterie, cât și la cavalerie. Escadroanele mecanizate de tanchete R-1 s-au dovedit complet inutile în acest rol, așa că cele mai utilizate mijloace au fost motocicletele (în număr insuficient) și caii. Ca urmare și rezultatele au fost mediocre, „*unitățile izbindu-se deseori de rezistențe prin surprindere*”¹³.

Cavaleria a avut un rol nou în câmpul tactic, neputând utiliza „*aproape deloc*” manevra, dar suplinind trupele de pionieri în atacul fortificațiilor. Lipsită de mijloace moto „*nu a putut da tot randamentul în urmărire*”, ariergărzile inamicului, majoritatea motorizate, „*nu au putut fi atacate decât acolo unde au vrut*”¹⁴. Foarte util s-a dovedit tractorul Praga, „*cea mai bună mașină de război*”, coresponzând tuturor nevoilor (drumuri rele, teren accidentat, mocirlă).

Trupele de pionieri s-au dovedit o necesitate constantă a câmpului de luptă modern. Deși dotați insuficient („*sub orice critică...mijloace rudimentare vechi de decenii*”) și neinstruiți sau instruiți incomplet „*în preziua operațiilor*” (mai ales că 40% dintre ei proveneau din alte arme), au obținut „*frumoase rezultate la Linia Stalin*” – pe care „*au luat-o numai cu explozibil*” - și au fost „*activi în construcții, căutarea câmpurilor minate, luptă anticar*”. Evident, și pierderile fuseseră considerabile, tocmai din cauza acestor lipsuri din dotare. Rolul lor fusese însă hotărâtor și se cerea prezența unui pluton de pionieri la fiecare batalion. În ceea ce privește dotarea, se recomanda armament automat modern, grenade,

⁵ Ibidem, ff. 23 și 27.

⁶ Ibidem, ff. 14-15.

⁷ Ibidem, ff. 4-5.

⁸ Ibidem, f. 5.

⁹ Ibidem, ff. 7 și 9.

¹⁰ Ibidem, f. 23.

¹¹ Ibidem, f. 25.

¹² Ibidem, f. 7.

¹³ Ibidem, ff. 11-12.

¹⁴ Ibidem, f. 21.

aruncătoare de flăcări, fumigene, unelte mecanice de lucru, mijloace de transmisiuni și motorizarea lor completă. Aceiași situație și la pontonieri, care „*au executat treceri pe îmbarcațiuni și poduri cu un elan care a depășit lipsa de instruire*”. Vasele din dotare pentru podul de 16 t nu corespundeau necesităților trupei, fiind prea joase la apă. Absolut toate unitățile de poduri, batalioanele de drumuri și coloanele de unelte se cerea a fi motorizate, unele chiar cu vehicule șenilate pentru drumurile impracticabile din Basarabia și Ucraina.¹⁵

Eliberarea Basarabiei a însemnat și botezul focului pentru tanchiștii români. Divizia 1 Blindată a acționat ca vârf de lance pentru Corpul 11 armată german, comandat de generalul von Kortzfleisch, străbătând rapid județul Soroca pentru a ocupa Moghilev, nod de comunicații de a cărui păstrare depindea retragerea trupelor sovietice peste Nistru¹⁶.

Principalul blindat al Armatei Române, carul de luptă R-2 (tancul cehoslovac Skoda S-II-a / Panzer 35 t), asigurând grosul Regimentului 1 care de luptă, a fost implicat în majoritatea acțiunilor, dovedindu-se o armă eficace atât anti-infanterie, cât și anti-tanc. Deși un tanc ușor (9,4 tone, blindaj frontal 25 mm și blindaj lateral 15 mm), R-2 avea ca punct forte mobilitatea. Motorul „Praga” cu șase cilindrii, care dezvoltă la 2200 ture pe minut o putere de 125 CP, asigură carului o viteză apreciabilă în epocă: 48 km/h pe șosea și 20 km/h pe teren. Consumul de benzină redus (80 de litri la 100 km parcurși) îi permiteau o rază bună de acțiune: 250 km. Suspensia era excelentă, iar toate comenzile pentru conducerea carului erau pneumatice (cu aer comprimat), permițând o manevrare din leviere foarte comodă. Per ansamblu, excluzând slăbiciunea blindajului (perforabil chiar și de către puștile anti-tanc sovietice), compartimentarea nefericită a muniției în interiorul carului și lipsa radioului și a instalației fonice de comunicare în interior, R-2 se dovedit un vehicul de luptă performant pentru anul 1941, foarte manevrabil și corespunzător înarmat (un tun ghintuit de 37 mm cu 90 de proiectile explozive și perforante și 2 mitraliere ZB, calibrul 7,92 mm – una în turelă și cealaltă în partea frontală a cutiei blindate – cu o cadență de 850 lovituri/minut și 1500 m bătaie eficace).¹⁷

Tunul său 3.7 cm kanon P.U.V. vz. 34, produs de Uzinele Skoda ca principal tun anti-tanc al Armatei Cehoslovace, putea penetra un blindaj de 31 mm grosime înclinat la 30°, sau un blindaj de 45 mm grosime vertical de la distanțe de 500 m, iar blindajul de circa 20 mm al tancurilor sovietice T-26, BT-5 și BT-7 – principalii inamici din campania din Basarabia – putea fi străpuns de la 1500 m distanță¹⁸. Tancul ușor T-26 (care la momentul 1941 alcătuia circa 40% din totalul blindatelor sovietice) era mai bine înarmat (tun de 45 mm 20 K, eficace contra tuturor blindatelor deținute de Axă), dar mai puțin manevrabil, mai slab blindat și mai lent decât R-2. În timpul luptelor din Basarabia, tancul sovietic va pierde și acest unic avantaj din cauza lipsei de pregătire a echipajelor, a puterii insuficiente a tunurilor produse până în anii 1934 și a calității inferioare a proiectilelor de 45 mm¹⁹.

Prima luptă tanc contra tanc dusă de români a avut loc pe 4 iulie 1941, lângă Brătușeni Noi, când germanii solicită intervenția Diviziei 1 Blindată pentru a stopa un puternic contraatac sovietic dat cu infanterie și 50 de tancuri²⁰. În lupta de blindate, sovieticii pierd 2 tancuri și suferă numeroase avarii la altele (obligate ulterior să se îngroape), contra unui R-2 pierdut de români. Infanteria și artileria sovietică nu s-au dovedit un adversar puternic pentru R-2, tanchiștii împrăștiindu-le în toate ciocnirile (Parcova – 5 iulie, Dealul Rășcanu – 16 iulie, Chișinău – 16 iulie), grație puterii de foc și manevrabilității carului. În schimb lupta contra infanteriei dotată corespunzător cu mijloace anti-tanc s-a soldat cu pierderi importante, cum este cazul acțiunii de la Drăscileni (15 iulie), când tunurile anti-tanc au incendiat două care și avariat alte două²¹.

Eliberarea Chișinăului (16 iulie 1941) s-a datorat în bună măsură vitezei și manevrabilității de excepție a blindatului R-2. Începând cu orele 06.00, carele se revarsă pe străzile orașului, deplasându-se în viteză pentru a ocupa punctele-cheie, fără sprijinul și protecția vânătorilor moto. Acțiunea, care ar fi putut avea consecințe grave dacă se ține cont de faptul că este vorba de o luptă în oraș, reușește grație elementului surpriză, inamicul neavând timp să-și organizeze apărarea. Subunități de infanterie, cavalerie și artilerie sunt nimicite prin foc de la mică distanță, iar pe bulevarde carele se acoperă reciproc, prin foc încrucișat și înaintând în șiruri paralele pe ambele laturi ale arterei. Către seară, capitala Basarabiei fuse eliberată cu prețul unor pierderi minime²².

Tancurile de proveniență franceză tip R-35 se vor dovedi mai puțin utile în campania din Basarabia. Grupate în Regimentul 2 care de luptă, ele au fost considerate prea lente (20 km/h viteză maximă) pentru ofensiva preconizată și repartizate susținerii înaintării Armatei a IV-a. Își vor dovedi utilitatea mai târziu, la asediul Odesei, grație blindajului lor gros (45 mm), de nepenetrat pentru puștile anti-tanc inamice. În general însă R-35 nu a corespuns nevoilor tactice, fiind prea lente – cauză care a dus la distrugerea multor dintre ele – iar tunul lor scurt (Puteaux SA-18, calibrul 37 mm) era

¹⁵ Ibidem, ff.43-46

¹⁶ Dumitru, Gheorghiu coord.1998, p. 64.

¹⁷ Ibidem, pp. 48-49.

¹⁸ Chamberlain, Doyle 1978, p. 245; Kliment, Francev 1997, p.138.

¹⁹ Baryatinskiy 2003, p. 64; Baryatinskiy 2006, p. 352; Kolomieț 2001, p. 82.

²⁰ A.M.R., Fond Regimentul 1 artilerie motorizat, dosar 1255, f.33.

²¹ A.M.R., Fond Regimentul ¾ vânători moto, dosar 1125/2, f.41.

²² A.M.R., Fond Divizia 1 blindată, dosar 549/2, ff.92-95.

ineficace împotriva tancurilor sovietice. Mai târziu ele vor fi trimise în spatele frontului pentru instrucție și paza obiectivelor militare²³.

Dezamăgitor s-a dovedit tancul ușor R-1 (CKD AH-IV), din dotarea unităților de recunoașterea ale brigăzilor de cavalerie. Blindajul slab (5-12 mm grosime), vizibilitatea redusă, lipsa unei piese anticar (avea doar două mitraliere de 7,92 mm) și a mijloacelor radio l-au făcut necorespunzător nevoilor cercetării. Mai mult, viteza redusă (45 km/h pe șosea și 20 km/h pe câmp) nu permitea utilizarea lui nici măcar ca material de însoțire ale elementelor motorizate ale regimentelor purtate²⁴. A fost util doar pentru aprovizionarea cu muniții în câmpul tactic²⁵. S-a cerut înlocuirea sa cu tancul R-2, dar lipsa mijloacelor blindate – problemă majoră a Armatei Române în acest război – va duce la păstrarea sa până în iarna 1942 – 1943, când suferă noi pierderi la Stalingrad și este retras definitiv din uz.

Artileria grea „a corespuns în cele mai bune condițiuni”, atât ca putere de foc, cât și ca organizare, singura excepție constituind-o vulnerabilitatea ei la atacurile cu blindate și atacurile aeriene, pentru remedierea căreia se cerea introducerea unui pluton anticar pe patru tunuri la fiecare regiment de artilerie și a unei grupe cu mitraliere antiaeriene de 13 mm la fiecare baterie²⁶. Alte observații au vizat suplimentarea dotării cu muniții - rațiile calculate inițial fiind depășite de realitățile frontului - îmbunătățirea mijloacelor de legătură (în special cu aviația pentru reglarea tirului și tir de contrabaterie) și motorizarea tunurilor – intervențiile fiind întotdeauna cu întârziere.

Cea mai eficientă piesă a fost obuzierul Skoda de 100 mm, „excelent în toate împrejurările” și se recomanda extinderea dotării cu această armă, fiecare divizie de infanterie urmând a primi 3 divizioane a câte 3 baterii fiecare, sau 2 divizioane a câte 3 baterii de 150 mm. Pentru brigăzile de cavalerie se cerea un regiment de artilerie călărească pe 3 divizioane a câte 3 baterii de 75 mm, sau 2 divizioane de tunuri de 100 mm, sau un divizion de obuziere de 150 mm. Tunul de 75 mm, arma de bază a artileriei române, s-a dovedit însă depășit, el „nesatisfăcând ca efect material și moral toate nevoile câmpului de luptă”. Prea slab ca efect, se considera utilă păstrarea lui doar ca artilerie de munte (un calibru superior neputând fi samarizat)²⁷.

Artileria de munte nu a putut fi utilizată în operațiunile din câmpie, fiind samarizată și având rază de acțiune redusă. Samarizarea presupunea formarea de coloane lungi și lente și, ca urmare, foarte vulnerabile. De asemenea, intrarea în poziție necesita despachetare de pe samare și montare, deci un timp prea lung pentru războiul modern. La fel și schimbarea de poziție. Vechile piese de munte aveau și tuburi uzate, ceea ce le reducea și mai mult performanțele, iar dotarea (2 divizioane la fiecare mare unitate) era absolut insuficientă. Se cerea astfel dotarea cu noi piese, moderne, și un divizion în plus (preferabil obuziere grele) la fiecare brigadă de munte, atâta timp cât se opera în campanie²⁸.

Deși considerată cea mai complexă și mai de succes operație executată de Armata Română în al Doilea Război Mondial, eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei a scos la iveală o serie de curențe în organizarea, funcționarea și mai ales dotarea cu tehnică de luptă a forțelor române implicate. Pierderile considerabile înregistrate în această operațiune au fost primul avertisment pentru catastrofa ce va surveni în anul următor la Cotelul Donului și în Stepa Calmucă. Următoarele două avertismente vor fi date în urma asediului extrem de costisitor al Odesei și în bătălia din anul următor de la sud de Harkov. Decizia de a angrena forțe masive în sprijinul ofensivei germane, în adâncimea teritoriului sovietic, în 1942, înainte ca problemele de reorganizare și înzestrare cu armament să fie rezolvate, va constitui cea mai gravă eroare săvârșită în acest război de conducerea română.

Bibliografie

- Baryatinskiy 2003 - Mihail Baryatinskiy, *Legkiy tank T-26*, în „Modelist-Konstruktor”, nr.2/2003, Modelist-Konstruktor, Moskva
Baryatinskiy 2006 - Mihail Baryatinskiy, *Sovetskie tanki v boyu. Ot T-26 do IS-2*, Yauza, Moskva, 2006.
Chamberlain, Doyle 1978 - Peter Chamberlain, Hilary L Doyle, *Encyclopedia of German Tanks of World War Two: A Complete Illustrated Directory of German Battle Tanks, Armoured Cars, Self-propelled Guns, and Semi-tracked Vehicles, 1933–1945*, Arms and Armour Press, London, 1978.
Dumitru, Gheorghiu coord.1998 - *Bătălia pentru libertate* (coord. Ion S. Dumitru, George Gheorghiu), Ed. Vasile Cârlova, București, 1998.
Kliment, Francev 1997 - Charles K . Kliment, Vladimir Francev, *Czechoslovak Armored Fighting Vehicles*, Schiffer, Atglen, 1997.
Kolomieț 2001 - Maxim Kolomieț, *Tanki v Zimnei voine 1939-1940*, în „Frontline Illustration”, nr.3/2001, Strategiya KM, Moskva.
Scafeș, Scafeș, Șerbănescu 1999 - Cornel Scafeș, Ioan Scafeș, Horia V. Șerbănescu, *Tancul ușor Renault R-35*, în „Top Gun special”, an II, nr.2/1999.

²³ Scafeș, Scafeș, Șerbănescu 1999, p. 57.

²⁴ Petre Dumitrescu, *Învățămintele din războiul 1941. Armata a III-a (Iulie – Septembrie 1941)*, în A.M.R., Fond M.St.Mj, Secția 3 Operații, Dosar 2075, f.26.

²⁵ Ibidem, f.11.

²⁶ Ibidem, f.30.

²⁷ Ibidem, ff. 28-32 .

²⁸ Ibidem, f.29.

DE LA INTERNAȚIONALISM PROLETAR LA NAȚIONAL-COMUNISM. DESPRINDEREA DE URSS: RAȚIUNI ȘI ACȚIUNI POLITICE

Drd. Stan Stoica

Abstract. *From the national-communism proletarian internationalism. Removing the USSR: reason and political action.* In the years 1959-1964 there was a political turn spectaculos communist regime in Romania. It goes from proletarian internationalism filosovietic the national communism, an ideological hybrid that will persist until the end of the regime. Separation from under Moscow's influence has complex causes. The most important was his desire to Gheorghiu-Dej and maintain power, which seemed threatened by Soviet policy fluctuations. Key moments in this process were: withdrawal of Soviet troops (1958) and "Declaration of Independence" in 1964. The consequences of this extensive maneuvers were major evolution of the communist regime.

Cuvinte cheie: *autonomie, Consiliul de Ajutor Economic Reciproc, Declarația de Independență, Planul Valev, național-comunism.*

Keywords: *autonomy, the Council of Mutual Economic Assistance, the Declaration of Independence, Valev plan, national-communism.*

De la începutul anilor '60, regimul comunist din România evoluează către un hibrid ideologic ce îmbină precepte marxiste - lupta de clasă, dictatura proletariatului, internaționalismul proletar -, cu valori ce țineau de trecutul „burghez”: suveranitate, națiune, identitate națională, interes național, patriotism¹. Trecerea României de la statutul de repetitor al vocii URSS, de aliat fără personalitate, emasculat, perfect integrat în angrenajul de putere suprastatal creat de URSS, la ceea ce s-a numit „comunism național”, a avut la bază rațiuni și interese politice pragmatice. Dependența excesivă și exclusivă de un alt centru de putere, supus unor evoluții imprevizibile, inducea o stare de nesiguranță lui Gheorghiu-Dej. Permanent obligat să asculte „sfaturile” Moscovei, să mulțumească, în formule diplomatice, pentru a fi fost adus la putere, tot timpul înconjurat de oameni a căror fidelitate mergea în altă direcție, Gheorghiu-Dej trebuie să fi simțit ca foarte incomodă îmbrățișarea „fratelui” de la Răsărit. În plus, încă din 1948, el însuși era permanent urmărit de serviciile secrete sovietice. Șeful Securității (Teohari Georgescu), secretarul personal (Nina Nikonova)², șeful „gărzii personale” (Valerian Buhikov) și șeful său de cabinet (Mihail Gavrilovici) erau agenți ai Moscovei³.

Acestor mai vechi realități se adaugă convingerea că poziția sa în fruntea Partidului poate fi amenințată prin schimbările de la Moscova, căpătată mai ales în urma Congresului XX al PCUS⁴. Un cumul de motive ce l-au determinat pe liderul comuniștilor români să țințească spre obținerea unei independențe cât mai mari față de puterea sovietică. Mișcarea trebuia astfel ajustată încât să se câștige libertatea fără a se ajunge la ruptură. Dependența încă foarte mare a economiei românești de cea sovietică⁵ a determinat căutarea unor alternative care să o diminueze. Așa se explică încercările – la început discrete -, de stabilire a unor relații economice cu Occidentul capitalist⁶.

Ampla manevră politică de desprindere de sub influența Moscovei însemna conturarea unei personalități proprii a regimului comunist din România, cu trăsături distincte, care să justifice ieșirea „din rând”. Două erau componentele de bază ale noii identități: redescoperirea valorilor și intereselor naționale - ca bază de legitimare istorică a partidului și liderului -, și formularea unor proiecte de viitor, vizând construirea socialismului prin forțe și pe căi proprii, nu impuse din afară. Un „lanus” în care trecutul trebuia să sprijine prezentul și viitorul.

Ieșirea din orbita URSS a căpătat un contur precis în 1962-1963, în contextul lansării planului sovietic de specializare economică a statelor CAER, și a fost proclamată deschis prin Declarația din 1964. Scopul a fost urmărit, foarte probabil, încă din 1955⁷, când Gheorghiu-Dej a lansat propunerea de retragere a trupelor sovietice din România.

¹ Pentru introducerea noțiunii „patriotism socialist”, în 1957, edificator este editorialul *Educația patriotică și sarcinile științei istorice*, apărut în „Studii”, X, 1957, 6, p. 9-16.

² Nina Nikonova, secretar personal al lui Dej din 1948, era soția lui Serghei Nikonov, ofițerul serviciilor sovietice care a condus Serviciul Special de Informații până la desființarea acestuia în 1951.

³ Watts 2011, p. 175 și 197; Directorul de cabinet al lui Gheorghiu-Dej din perioada 1952-1965, Paul Sfetcu, mărturisește în memoriile sale că Gheorghiu-Dej era urmărit de sovietici, iar convorbirile sale telefonice erau interceptate (Sfetcu 2000, p. 254-255).

⁴ Prima revelație privind fragilitatea poziției sale la vârful PMR a venit însă imediat după moartea lui Stalin, când Hrușciiov, câștigător în disputa cu Malenkov și Beria, a încurajat înlăturarea unor lideri staliniști din țările comuniste est-europene. Procesul și execuția pripită a lui L. Pătrășcanu, în 1954, sunt relevante în acest sens.

⁵ Relațiile economice româno-sovietice și în special schimburile comerciale au crescut constant din 1948, ajungând în 1964 la un volum de 823 mil. ruble (reprezentând 42% din volumul total al comerțului exterior al țării), de 1,7 ori mai mare decât în 1960 și de patru ori mai mare decât cel din 1950 (Moraru 2008, p. 34).

⁶ Retegan 2002, p. 10.

⁷ Afirmația este sprijinită de mărturiile unor apropiați ai lui Gheorghiu-Dej, precum Paul Sfetcu (2000, p. 248), Silviu Brucan (1992, p. 73-74), Alexandru Bărlădeanu (Betea 1997, *passim*), Gheorghe Apostol (2011, p. 140), Paul Niculescu-Mizil (2001, *passim*); istoricii români și străini au păreri împărțite în privința momentului angajării lui Dej pe calea autonomiei. Autori precum Ștefan

Totodată, se poate afirma că tendința de a stabili o „cale proprie” a existat și mai devreme, poate din 1945, mai sigur din 1948⁸. Dorința intimă a lui Dej de a deveni stăpânul absolut al României s-a putut materializa însă abia după moartea lui Stalin (1953), eliminarea ultimilor rivali la conducerea partidului (L. Pătrășcanu, în 1954; I. Chișinevschi și M. Constantinescu, în 1957), retragerea consilierilor sovietici⁹ (1957) și a Armatei Roșii (1958) și dezlănțuirea valului de represiune din 1958-1960, ca demonstrație de forță a regimului.

Crearea unei căi proprii de construire a socialismului a avut în vedere, în primul rând, continuarea industrializării într-un ritm mai accelerat și cu obiective mai îndrăznețe, propusă la Congresul al III-lea al PMR (20-28 iun. 1960), când s-a aprobat planul șesenal 1960-1965¹⁰ și s-a formulat un plan general de dezvoltare până în 1975¹¹. Accentul pe industrializarea masivă și rapidă, cu accent pe industria grea, relevă ancorarea în concepțiile staliniste referitoare la dezvoltarea forțelor de producție și a bazei tehnico-materiale. Crearea unei muncitorimi puternice urma să asigure Partidului o susținere de masă. Industriile metalurgică și constructoare de mașini erau vectorii de bază ai preconizatei dezvoltări, unul dintre obiectivele concrete fiind construirea unui imens combinat siderurgic, la Galați¹².

Dezvoltarea potențialului industrial propriu nu era doar o problemă economică, ci și de prestigiu. Comuniștii români doreau să anuleze complexe de inferioritate față de țările comuniste mai industrializate, precum R.D. Germană, Cehoslovacia și Polonia. De aceea, momentul de cumpănă în relația cu URSS a fost cel al lansării planului de diviziune internațională socialistă a muncii, la Consfătuirea partidelor comuniste din țările membre ale CAER (6-7 iun. 1962, Moscova)¹³. Proiectul hrușciovian rezerva României rolul principal de producător de materii prime agricole. În discursul său la această consfătuire, liderul PCUS preconiza, prin aplicarea planului, o „împietire armonioasă a intereselor naționale și generale în sistemul economic mondial socialist”¹⁴, scopul fiind „construirea economiei lumii socialiste ca o singură entitate”¹⁵. Gheorghiu-Dej nu a respins pe loc intențiile sovietice. A insistat însă – în cuvântul său –, pe principiile care ar trebui să stea la baza relațiilor dintre țările socialiste: egalitatea în drepturi, avantajul reciproc, independența fiecărei țări. Vocea distinctă a României în cadrul CAER nu era o noutate. Încă din 1959 avea opinii diferite în privința mecanismelor decizionale, planurilor economice unice și strategiilor de dezvoltare. Manifestate pe tărâm economic, divergențele aveau un substrat politic: scăderea dependenței de Moscova¹⁶.

Până la Consfătuirea de la Moscova (1962) Gheorghiu-Dej nu pusese în discuție statutul hegemonic al Moscovei în cadrul blocului și al mișcării comuniste internaționale. Declarațiile ritualice privind rolul decisiv al URSS în „eliberarea țării de sub jugul fascist” nu au fost întrerupte. A continuat trimiterea activiștilor de partid români la școlile de partid ale PCUS, predarea obligatorie a limbii ruse în școli și universități ș.a.m.d. Cu toate acestea, încă din 1959 s-au făcut pași – cu discreție –, pentru o apropiere de Occident. Turneul delegației române conduse de Al. Bârlădeanu (20 iun.-14 aug. 1959) în Elveția, Franța, Marea Britanie, Belgia, Olanda și Italia poate fi considerat începutul reorientării relațiilor comerciale ale României cu Occidentul¹⁷. Mascată de valul de represiune declanșat în 1958, o asemenea mișcare nu putea fi percepută în adevărata ei semnificație. O schimbare fățișă de atitudine se constată abia după Consfătuirea de la Moscova, din 1962. România blochează practic orice încercare de punere în practică a planului hrușciovian, ducând la eșuarea lui¹⁸ și manifestă o răceală evidentă în relația cu Moscova, aflată deja într-un conflict ideologic și de autoritate cu R.P. Chineză.

Înverșunarea lui Dej împotriva planurilor sovietice privind CAER reiese limpede din adnotările pe marginea diferitelor rapoarte de informare primite de la Agerpres, referitoare la articole din presa străină despre CAER sau Piața

Fischer-Galați și Adrian Cioroianu consideră că aceasta s-ar fi manifestat mai de timpuriu, un reper sigur fiind 1955. Dan Cătănuș plasează fenomenul în 1956, după Congresul XX al PCUS; Kenneth Jowitt și Dennis Deletant optează pentru o datare mai târzie, la începutul anilor '60 (mai precis, în 1962).

⁸ Gheorghiu-Dej afirma, la Congresul de fuziune PCR-PSD, din febr. 1948, că „toate națiunile vor ajunge la socialism, aceasta este inevitabil, dar toate vor ajunge nu chiar în același fel, fiecare va aduce un specific într-o formă sau alta” (Gheorghiu-Dej, „Raportul politic al CC la Congresul PMR”, în *Articole și cuvântări*, p. 139).

⁹ Totuși, au mai fost păstrați consilieri în instituții cheie, precum Securitatea, Armata și Internele, până în 1961-1962 (Watts 2011, p. 213-214; 216-217).

¹⁰ Planul, extins pe șase ani, a fost definitivat cu concursul specialiștilor sovietici. Pentru aceasta, o delegație românească condusă de Al. Bârlădeanu și Gheorghe Gaston Marin a stat în URSS timp de două luni, în 1960; la examinarea documentelor ar fi contribuit aproape 500 de experți sovietici (Cătănuș 2005, p. 79).

¹¹ Cioroianu 2007, p. 214.

¹² Ionescu 1994, p. 316-325.

¹³ Inițiativa trebuie văzută într-un context mai larg, de restructurare a bazelor relațiilor URSS cu sateliții est-europeni, după moartea lui Stalin. În cadrul noii politici, dependența militară – asigurată prin Pactul de la Varșovia –, trebuia dublată de cea economică. Totodată, în competiție cu Occidentul capitalist, URSS dorea să opună Pieței Comune o replică socialistă (Retegan 2002, p. 8).

¹⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond CC al PCR- Cancelarie, Dosar 29/1962, f. 66.

¹⁵ Banu și Țăranu 2004, p. XLV.

¹⁶ Retegan 2002, p. 10.

¹⁷ Malița și Giurescu 2011, p. 163.

¹⁸ Pentru disputele româno-sovietice pe marginea acestui plan, de văzut memorialistica (Al. Bârlădeanu, S. Brucan, Gh. Apostol, P. Niculescu-Mizil) și Retegan 2002, Cătănuș 2005, Moraru 2008, Banu și Țăranu 2004.

comună. Multitudinea notelor și conținutul lor, numeroasele sublinieri realizate pe text, dovedesc atenția pe care o acorda problemei și convingerea că planul sovietic era menit să ducă la subordonarea celorlalte state din CAER¹⁹. În materialele privind funcționarea Pieței comune caută contraargumente la planurile lui Hrușciiov. Acuză chiar pe colegii din CAER că se inspiră din această structură supranațională „imperialistă”²⁰. Acolo unde a întâlnit argumente în defavoarea integrării țărilor membre CAER, Dej a lăsat note precum „foarte just”, „convingător”, „iată exemple date și argumente de neclintit”²¹, în timp ce fragmentele favorabile au fost sancționate cu note precum „ce frazeologie!”²² sau „vorbărie”²³.

Distanțarea de Moscova devine evidentă în 1963. O serie de măsuri luate de conducerea de la București sunt grăitoare: solicitarea retragerii consilierilor sovietici din MAI, refuzul de a participa la diferite proiecte de investiții ale CAER, în paralel cu demararea proiectului Porțile de Fier I, alături de Iugoslavia, desființarea obligativității limbii ruse în învățământ, transformarea Institutului „Maxim Gorki” în Facultatea de Slavistică din cadrul Institutului de Limbi Străine, desființarea Muzeului Româno-Rus²⁴, a Institutului de Studii Româno-Sovietice²⁵ și a Editurii „Cartea Rusă”, absența lui Gheorghiu-Dej de la aniversarea celor 70 de ani de viață ai lui Hrușciiov²⁶, reluarea relațiilor cu Albania, micuțul aliat al Chinei împotriva Moscovei, publicarea unor fragmente din Scrisoarea CC al PC Chinez (14 apr. 1963), fără a primi aprobarea Kremlinului²⁷.

Tot în 1963, România încheie primele acorduri bilaterale cu China, Franța și Germania de Vest. În oct., ca urmare a „crizei rachetelor” din Cuba, Gheorghiu-Dej transmitea președintelui american J. Kennedy că România nu susținea decizia sovietică de amplasare a rachetelor în Cuba și nu va participa la nici un conflict armat provocat de Moscova. El preciza că România nu a fost consultată de URSS în privința amplasării rachetelor. Totodată, exprima dorința ca România să nu fie considerată inamic într-un conflict provocat de sovietici și intenția de a nu permite amplasarea de armament nuclear sovietic pe teritoriul țării²⁸. De cealaltă parte, SUA urmărea dezvoltarea relațiilor economice cu statele blocului comunist, pentru slăbirea controlului sovietic asupra acestora. În iun. 1963, președintele american J. Kennedy, într-un discurs ținut la Universitatea Liberă din Berlinul de Vest, afirma că România „reprezintă un exemplu de dizidență politică și economică în cadrul blocului sovietic”²⁹.

Primele semne ale apropierei de Occident sunt însoțite de măsuri de liberalizare internă, un bun exemplu fiind grațierea deținuților politici. Între 1 ian. 1962 și 24 iul. 1964 are loc eliberarea tuturor deținuților politici din România, fiind

¹⁹ Pe marginea unui material ce reproducea un articol din „Times”, în care se arăta că un plan de integrare economică a mai multor state „ar favoriza în mod inevitabil dezvoltarea economică a unor țări și ar prejudicia economia altor țări”, Dej a lăsat scris: „Capitaliștii înțeleg mai bine decât com...” iar în josul paginii, cu referire la planurile sovieticilor, nota: „cum caută să împingă spre ceea ce le-ar conveni- ar avea un cal de călărie... dacă s-ar înfăptui cele preconizate” (ANIC, Colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, D. 927, f. 21, Raport al Agerpres, strict secret, din 29 martie 1963).

²⁰ Pe marginea unui material despre integrarea Marii Britanii în Piața comună, în care se afirma că „s-a tras cu prea multă ușurință concluzia că motivul dezvoltării europene l-a constituit Piața Comună, iar stagnarea noastră (a Marii Britanii, n.a.) s-a datorat faptului că am rămas în afară”, Dej nota: „noi știm cine mai privește așa lucrurile. Asemenea argumente, chiar cu numeroase exemple, sunt folosite și în CAER” (*Idem*, f. 26, Raport Agerpres privind Revista presei străine, ce reproduce articolul *Piața comună. Fenomen permanent sau trecător?*, de Bert Ramelson, publicat în „Marxism Today”, mart. 1963).

²¹ *Ibidem*.

²² O astfel de remarcă este întâlnită pe marginea textului „Spre deosebire de uniunile imperialiste, socialismul ca idee atotbiruitoare apropie țările și popoarele. În viață relațiile reciproce ale țărilor marii comunități socialiste își găsesc întruchiparea lor vădită în principiul internaționalismului proletar” (*Idem*, f. 41, sinteză realizată de Agerpres pentru articolul *Marea comunitate a țărilor socialiste*, apărut în ziarul „Unen”, organ al Partidului Popular Revoluționar Mongol). De asemenea, despre un jurnalist maghiar care a scris un articol favorabil planului hrușciiovian, se întreba: „Cât o fi primit pe un asemenea articol?” (*Ibidem*, f. 62).

²³ *Idem*, f. 120, pe marginea unui articol nesemnat, publicat la 31 dec. 1963 în „El Popular”, organ central al PC din Uruguay; pe marginea aceluiași articol, în dreptul textului subliniat „țările socialiste se ajută în mod reciproc, cele mai dezvoltate ajutând pe cele rămase în urmă pentru a lichida înapoierea lor”, Dej nota că „Aici lucrurile stau exact invers” (*Ibidem*).

²⁴ Trecut în 1954 în subordinea Institutului de Istorie al Academiei RPR, Muzeul Româno-Rus a înregistrat o scădere accentuată a activității în anii 1954-1955, numărul de vizitatori scăzând constant, astfel încât la începutul anului 1956 a fost închis, fiind redeschis spre sfârșitul aceluiași an, cu ocazia aniversării a 40 de ani de la Marea Revoluție Socialistă și Octombrie, ca instituție în subordinea ARLUS (ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 43/1956, f. 13, *Notă* din 20 mart. 1956 a Secției Științe Sociale din cadrul Secției de Propagandă și Agitație, *asupra trecerii Muzeului Româno-Rus de la Institutul de Istorie al Academiei RPR la Consiliul General al ARLUS*).

²⁵ Institutul, înființat în 1947, a trecut din 1950 în subordinea Academiei RPR. Încă din 1955 era semnalat faptul că are o activitate științifică slabă, iar revista pe care o editează, „Analele româno-sovietice”, „are un nivel mediu”. Ca urmare, se propunea transformarea lui în institut de informare științifică al Academiei, cu o activitate îndreptată spre înregistrarea sistematică a lucrărilor din știința mondială, nu doar sovietică (*Idem*, D. 64, f. 32-33, *Referat cu privire la activitatea Institutului de Studii Româno-Sovietice*, întocmit de Secția Științe Sociale din cadrul Secției Propagandă și Agitație).

²⁶ Moraru 2008, p. 54; în același an, Gheorghiu-Dej a căutat un pretext pentru a absenta și de la aniversarea septuagenatului Walter Ulbricht, în Berlinul de Est, liderul est-german fiind un apropiat al lui Hrușciiov.

²⁷ Cioroianu 2007, p. 215.

²⁸ Watts 2011, p. 246, *apud* Garthoff 1995, p. 35. Vezi și Malița și Giurescu 2011, p. 39-43.

²⁹ Anton 2007, p. 161.

emise nu mai puțin de 29 de decrete de grațiere, prin care au fost puși în libertate 12 488 de deținuți, alți 2547 fiind eliberați ca urmare a executării integrale a pedepsei³⁰. Imensa majoritate a celor eliberați erau deținuți politici, dar pentru a nu le creea o aureolă de martiri, prin exclusivitate, au fost incluși în prevederile acestor decrete și deținuți de drept comun. Gestul de clemență al regimului se explică prin dorința de îmbunătățire a imaginii țării în Occident și de câștigare a unei anumite popularități în interior. Oricum, acești oameni, fosta elită politică, socială și intelectuală a României, nu mai reprezentau un pericol pentru regim, care se consolidase în interior și obținuse recunoașterea externă.

Încăpățănarea comuniștilor români de a refuza inițiativele sovietice privind CAER și semnalele de apropiere de Occident determină Moscova să izoleze România în cadrul blocului. Serviciile secrete sovietice și ale statelor membre ale Tratatului de la Varșovia tratează România ca pe un stat ostil, începând din 1962³¹. La nivel oficial, sovieticii numesc în continuare România stat prieten, iar PMR, „partid frățesc”. Nu lipsesc gesturile de curtoazie pentru a menține România cât mai aproape, în contextul conflictului cu China. În ascuns însă, începe infiltrarea de agenți KGB în instituțiile românești³², paralel cu sabotarea unei apropieri de Occident³³.

Anul 1964 înregistrează momentele de vârf ale distanțării României de URSS: adoptarea „Declarației de Independență” și respingerea „Planului Valev”.

Document programatic al politicii externe românești, o adevărată chartă a principiilor în relațiile cu alte state, *Declarația cu privire la poziția PMR în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale* apare în contextul încordării relațiilor sovieto-chineze, ca urmare a afirmării doctrinei Hrușciov³⁴. Neagreată de comuniștii chinezi, care mențineau discursul radical antiimperialist, inițiativa lui Hrușciov de destindere internațională a prilejuit manifestarea luptei pentru hegemonie între cele două puteri, în cadrul blocului comunist. Radicalizarea pozițiilor celor două puteri a obligat celelalte state comuniste să se situeze fie de o parte, fie de cealaltă, precizându-și clar poziția. Dacă în perioada de început a conflictului (1956-1962), România se situează de partea Moscovei, respingând tezele ideologice chineze³⁵, din 1963 face un viraj spectaculos, încercând să se situeze într-o poziție de echilibru între cele două mari puteri. Schimbarea se datorează nu unei seducții subite provocată de ideologia chineză, ci de oportunitatea unei distanțări de Moscova. Oficial, România a adoptat o poziție de mijloc, criticând cu moderație ambele părți: China, pentru faptul că a difuzat pe teritoriul altor state broșuri propagandistice antisovietice³⁶; URSS, deoarece nu recunoaștea în practică egalitatea dintre partidele „frățești”.

Neoficial, tezele chineze stârneau lui Gheorghiu-Dej revolta, fapt dovedit de adnotările pe marginea unor materiale propagandistice. În oct. 1963, el folosea caracterizări deloc măgulitoare pentru teoriile lui Mao: „aiureli”, „frazе pseudorevoluționare”, „învolverare de idei încălcite pentru a induce în eroare”, „echilibristică”, „jonglerie cu fraze pretențioase”, „aiureli de analfabeți” ș.a.³⁷. Aceste păreri cât se poate de tranșante despre ideologia promovată la Beijing nu l-au împiedicat pe Gheorghiu-Dej ca în plan oficial să susțină China și să apere dreptul fiecărui partid de a construi socialismul pe o cale proprie. Desigur, el viza o cale proprie românească.

Declarația din 22 aprilie 1964 a fost atent pregătită politic, prin numeroase întruniri, consultări și articole care au creionat principiile directe. Un bun exemplu este articolul *Temelia de neclintit a unității mișcării comuniste internaționale*, publicat de Ion Gh. Maurer în „Probleme ale păcii și socialismului” (nr. 11/1963), care realiza un adevărat slalom printre pozițiile sovietice și chineze, încercând, prin prisma apelului la unitate, să nu deranjeze decisiv nici Moscova, nici Beijingul și, în același timp, să pună în valoare interesele României. Insistând pe problemele relației dintre partidele comuniste și muncitorești, articolul arăta că „nici unui partid nu-i este îngăduit a impune altor partide linia și hotărârile sale, a trece peste capul conducerii de partid dintr-o țară sau alta, a face apel la schimbarea acesteia, a sprijini grupări din interiorul sau din afara partidelor frățești din alte țări”. Erau astfel incriminate atât acțiunile unilaterale chineze

³⁰ Banu 2005, p. 59.

³¹ Watts 2011, p. 33.

³² *Ibidem*, p. 43.

³³ Pentru a discredita poziția singulară a României în cadrul blocului comunist, sovieticii au acreditat ideea că disidența ei este simulată și că de fapt țara ar fi un fel de „cal troian” al sovieticilor, în care Occidentul nu trebuie să aibă încredere (*Ibidem*, p. 223).

³⁴ În acel moment, Hrușciov promova o politică mai liberală, de atenuare a conflictului ideologic cu Vestul, ale cărei teze erau coexistența pașnică între sisteme sociale diferite și posibilitatea preîntâmpinării unui nou război mondial prin recunoașterea adevăratelor proporții ale capacității de distrugere a armelor nucleare.

³⁵ Anton 2007, p. 171.

³⁶ Chiar în România, ambasada Chinei difuzase broșura *Trăiască leninismul în 4 500 de exemplare*, fără a înștiința autoritățile (Anton 2007, p. 169).

³⁷ ANIC, Colecția Gh. Gheorghiu-Dej, D. 927, f. 86-94, note personale pe marginea materialului *Sarcina de luptă ce stă în fața lucrătorilor în domeniul filozofiei și științelor sociale*, cuvântare rostită la 26 oct. 1963 de Ciu Ian, director adjunct al Secției de Agitație și Propagandă a CC al PC Chinez; alte note relevante pentru poziția lui Dej față de ideologia chineză sunt „E clară direcția în care acționați - cu orice preț - chiar cu prețul spargerii mișcării vreți să promovați ideile și tezele greșite, respinse de viață” (*Ibidem*, f. 89), „voi în numele luptei de clasă și revoluției proletare împingeți lucrurile acolo încât civilizația umană ar putea fi înmormântată odată cu clasele, inclusiv clasa muncitoare” (*Ibidem*, f. 91), sau „Teoriile clasicilor marxism-leninismului sunt juste. Voi le pângăriți” (f. 94).

de a răspândi materiale propagandistice pe teritoriul altor țări și de creare a unor facțiuni maoiste în partidele „frățești”, cât și tentativele sovieticilor de a-și impune interesele în ceea ce privește colaborarea economică în cadrul CAER³⁸.

Articolul lui Maurer reprezintă o primă variantă a *Declarației din 22 aprilie 1964*, cu mențiunea că acesta era axat mai mult pe problema relațiilor dintre partidele „frățești”, în timp ce *Declarația... va insista asupra intereselor statale românești*.

Adoptată de o plenară a CC (17-22 apr. 1964), *Declarația... era structurată pe mai multe capitole, inegale ca importanță, dar fiecare având rolul său în imaginea de ansamblu care se dorea creată. Titlurile capitolelor au fost redactate sub forma unor lozinci: 1. Acțiunea partidului nostru în vederea încetării polemicii publice; 2. Epoca noastră, epoca trecerii de la capitalism la socialism; 3. Apărarea păcii, cauza vitală a întregii omeniri; 4. Sistemul mondial socialist, factor determinant al dezvoltării istorice; 5. Mișcarea de eliberare națională, parte integrantă a procesului revoluționar mondial; 6. Mișcarea comunistă internațională, cea mai influentă forță politică a contemporaneității; 7. Pentru salvagardarea unității și coeziunii mișcării comuniste internaționale³⁹.*

În ansamblu, documentul abordează trei teme majore: a. raporturile cu statele capitaliste; b. relațiile dintre partidele comuniste și muncitorești; c. principiile colaborării dintre statele comuniste. În privința relațiilor dintre statele socialiste și cele capitaliste, teza confruntării, propusă de chinezi, este ignorată prin adoptarea principiilor de bază ale doctrinei Hrușciiov: schimbarea raportului de forțe pe plan mondial în favoarea sistemului socialist, coexistența pașnică între sisteme sociale diferite, posibilitatea preîntâmpinării unui nou război mondial și recunoașterea adevăratelor proporții ale capacității de distrugere a armelor nucleare. Sistemul capitalist este descris, în continuare, pe baza postulatelor leniniste, ca sistem a cărui criză generalizată continuă să se adâncească și ale cărui principale trăsături sunt natura agresivă, reacționară și tendința permanentă de concentrare a capitalurilor, crearea de mari uniuni monopoliste suprastatale de genul „Pieței comune”, în paralel cu accentuarea contradicțiilor dintre statele capitaliste. Coexistența pașnică nu implica dispariția luptei dintre ideologia socialistă și cea „burgheză”, și nici a luptei de clasă.

Tema relațiilor dintre partidele „frățești” pornește de la constatarea că neînțelegerile inițiale dintre PCUS și PC Chinez s-au extins la scara întregii mișcări comuniste, aducând-o în pragul scindării. *Declarația... menționează pe scurt demersurile românești efectuate pentru încetarea polemicii și enunță principiile care trebuie să stea la baza relațiilor dintre partidele comuniste și muncitorești: egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne, dreptul exclusiv al fiecărui partid de a-și rezolva problemele politice și organizatorice, de a-și desemna conducerea, de a-și orienta membrii asupra problemelor politicii interne și internaționale. Pentru prima dată un partid comunist est-european – altul decât cel sovietic -, formula oficial asemenea principii⁴⁰. Erau speculate cu abilitate declarațiile făcute de Hrușciiov cu ocazia vizitei de reconciliere în Iugoslavia (Belgrad, 26 mai 1955)⁴¹ și Declarația guvernului sovietic din 30 oct. 1956, care reafirma principiile „deplinei egalități în drepturi, respectului integrității teritoriale, independenței politice și suveranității, neamestecului în treburile interne”⁴².*

Egalitatea între partide era afirmată într-un mod categoric: „Nu există și nu poate exista un partid *părinte* și un *partid-fiu*, partide *superioare* și partide *subordonate*, dar există marea familie a partidelor comuniste și muncitorești egale în drepturi; nici un partid nu are și nu poate avea un loc privilegiat, nu poate impune altor partide linia și părerea sa”⁴³.

În privința relațiilor dintre statele socialiste, *Declarația* arăta că modelul românesc de dezvoltare are la bază în primul rând politica „prin forțe proprii” și în al doilea rând relațiile de colaborare și întrajutorare dintre țările socialiste. Era reafirmată viziunea României asupra colaborării în cadrul CAER și principiile acesteia: deplina egalitate în drepturi, respectarea suveranității și intereselor naționale, avantajul reciproc și întrajutorarea tovărășească. Era respins din nou planul unic și organul unic de planificare, uniunile interstatale de ramură, întreprinderile proprietate comună a mai multor țări, complexe economice interstatale, considerate neconforme cu principiile suveranității naționale. Declarația contesta valabilitatea unor „rețete unice”, căile de construcție a socialismului urmând a fi stabilite de fiecare partid marxist-leninist, în parte⁴⁴.

³⁸ Cătănuș 2006, p. 114.

³⁹ *Declarație cu privire la poziția PMR în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, în „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR”, X, 1964, 2, p. 3-29; Declarația a fost pentru prima dată publicată în „Scânteia”, 25 apr. 1964.

⁴⁰ Giurescu 2004, p. 14.

⁴¹ Liderul sovietic declarase atunci că „guvernul Uniunii Sovietice pune la baza relațiilor sale cu alte țări, mari sau mici, principiile coexistenței pașnice a statelor, principiile egalității, neamestecului în treburile interne, respectului pentru suveranitatea și independența națională” (Cătănuș 2002, p. 217). Hrușciiov încerca cu acel prilej să „repare” relația cu Iugoslavia, cuvintele sale fiind destinate doar acestei țări, nu și celorlalte state est-europene comuniste.

⁴² Cătănuș 2002, p. 221. Declarația era făcută însă în contextul evenimentelor din Ungaria. În aceeași zi, guvernul sovietic încalcă propria declarație, prin intervenția armată împotriva guvernului reformist de la Budapesta.

⁴³ *Declarație cu privire la poziția PMR în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, în „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR”, X, 1964, 2, p. 27.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 20.

Documentul PMR a fost primit într-un mod reținut de majoritatea statelor socialiste, care au preferat să nu comenteze oficial. Doar Iugoslavia s-a arătat favorabilă, îmbrățișând de mai mulți ani unele principii asumate acum și de comuniștii români. Statele capitaliste s-au arătat interesate de conținutul *Declarației*, pe care l-au apreciat, în mod corect, ca pe o manifestare de independență față de Moscova⁴⁵.

Consecințele *Declarației* au fost pozitive pentru România, care își afirma propriile interese în structuri precum Tratatul de la Varșovia și CAER și deschidea perspectiva unor relații economice privilegiate cu Occidentul. Exploatând în mod abil conjunctura internațională, regimul de la București a reușit să se ridice de pe poziția de reprezentant al unui stat slab dezvoltat economic, cu o prezență ștearsă, fără veleități de actor internațional, la un anumit nivel de vizibilitate internațională.

Pomind de la principiile *Declarației*, România respinge categoric orice plan de creare a unor complexe economice suprastatale, între care cel mai important a fost "Planul Valev". În febr. 1964, economistul sovietic E.B. Valev publicase, în revista "Vestnik Moskovskogo Universiteta" a Universității Lomonosov din Moscova, un articol referitor la specializarea economiilor socialiste⁴⁶, însoțit și de o hartă în care nordul Bulgariei, sudul și sud-estul României și estul URSS formau un complex economic interstatal cu rol agricol. Răspunsul României este dat patru luni mai târziu (12 iun.), prin intermediul revistei "Viața Economică", care reproduce atât articolul sovietic, cât și replica economistului Costin Murgescu, intitulată *Concepții potrivnice principiilor de bază ale relațiilor economice dintre țările socialiste. Despre complexul economic interstatal, în general, și despre concretizarea lui <<dunăreană>>, în special*. Răspunsul este nu numai tranșant, dar și dur, dacă avem în vedere nu demult proclamata „frăție” veșnică româno-sovietică: „În definitiv vedeniile pe care autorul le are constituie o treabă personală a acestuia. Așa ar fi într-adevăr, dacă autorul n-ar încerca în același timp să umble cu creionul său pe harta patriei noastre. Și acest lucru nu i se poate permite... Articolul lui E.B. Valev face parte dintr-un front larg de promovare a ideii *complexelor economice interstatale* și a altor propuneri cu implicații din cele mai grave - încălcarea independenței și a suveranității naționale, a integrității naționale a statelor socialiste”⁴⁷. După mărturia lui P. Niculescu-Mizil, acest pasaj a căpătat forma finală în urma intervenției directe a lui Gh. Gheorghiu-Dej⁴⁸.

Anul 1964 este deci un moment de cotitură în istoria țării, nu doar pentru politica externă, ci și pentru identitatea partidului, înfățișat de acum ca principal instrument de realizare a intereselor naționale și continuator al politici externe tradiționale românești⁴⁹. Dacă pe termen scurt - aproape 20 de ani-, s-a câștigat o reală autonomie față de Moscova și au fost stabilite relații privilegiate cu Occidentul capitalist, pe termen mediu, teza „independenței” și „suveranității”, repetată obsesiv în ultimii ani ai regimului Ceaușescu, a contribuit la izolarea țării pe plan internațional, la menținerea dogmatismului ideologic și la blocarea unor posibilități de reformă. Respingând sugestiile de deschidere ale lui Mihail Gorbaciov, N. Ceaușescu a anulat posibilitatea unui sfârșit pașnic pentru regimul comunist⁵⁰.

Revenind la mijlocul anilor '60, constatăm evoluția spectaculoasă a regimului comunist din România. La moartea sa, Gheorghiu-Dej (19 mart. 1965) lăsa o Românie mult diferită de cea din 1948: comunismul național înlocuia internaționalismul proletar, iar autonomia substituise servilitatea față de Moscova; partidul comunist, bicefal în anii 1945-1952 - „comuniștii de la Moscova”, *versus* „comuniștii din închisori”-, devenise un partid piramidal, disciplinat, total supus liderului, situație de care va beneficia urmașul său, Nicolae Ceaușescu.

Bibliografie

Fonduri arhiviste:

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, D. 927.

ANIC, Fond CC al PCR- Cancelarie, D. 29/1962, f. 66.

ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 43/1956, 5/1964, D. 29/1964.

⁴⁵ Pentru ecourile externe ale *Declarației*, vezi Retegan 1998, p. 42-52 și Cătănuș 2006, p. 128-129.

⁴⁶ Articolul este intitulat *Problemele dezvoltării economice a raioanelor dunărene din România, Bulgaria și URSS*.

⁴⁷ Murgescu 1964.

⁴⁸ Niculescu-Mizil 2002, p. 260; autorul crede că șeful PMR a ținut să amintească de creionul cu care trasase Molotov harta României, la 23 aug. 1940. La o scară a hărții de 1/1 800 000, grosimea minei creionului acoperea pe teren 10 km, fapt folosit de sovietici pentru a acapara – pe lângă Basarabia și N Bucovinei -, și ținutul Herței.

⁴⁹ Moraru 2008, p. 213.

⁵⁰ Unul dintre demnitarii comuniști activi în perioada *Declarației* și adepți ai acesteia, Paul Niculescu-Mizil, a înțeles că, pe termen lung, independența câștigată astfel a contribuit la izolarea țării și la excesele din ultimii ani ai regimului Ceaușescu: „Pe baza *Declarației* din 1964, s-a clădit politica României după anul 1965. Ea a fost, o bună perioadă de timp, deosebit de benefică pentru țară. Din nefericire, rezultatele pozitive ale acestei politici au fost folosite pentru promovarea, într-o perioadă ulterioară, mai ales în ultimii ani ai lui Ceaușescu, a unei politici subiective, voluntariste, de conducere de tip dictatorial” (Niculescu-Mizil 2002, p. 47).

Lucrări

- Anton 2007 - M. Anton, *Leșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului, București, 2007.
- Apostol 2011 - Gh. Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, Editura PACO, București, 2011.
- Banu și Țăranu 2004 - F. Banu, L. Țăranu, *Aprilie 1964- „Primăvara de la București”*. *Cum s-a adoptat „Declarația de independență a României?”*, Editura Enciclopedică, București, 2004.
- Banu 2005 - F. Banu, *Grațierile din 1962-1964: punct de inflexiune sau de continuitate în politica partidului?*, “Dosarele Istoriei”, X, 2005, 2, p. 58-61.
- Betea 1997 - L. Betea, *Bărlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997.
- Brucan 1992 - S. Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editura Universul&Calistrat Hogaș, București, 1992.
- Cătănuș 2002 - D. Cătănuș, *Relațiile externe ale României și influența factorului sovietic asupra acestora în primele două decenii postbelice*, în Studii și Materiale de Istorie Contemporană, Serie nouă, I, 2002, 1, p. 201-236.
- Cătănuș 2005 - D. Cătănuș, *Divergențele româno-sovietice din CAER și consecințele lor asupra politicii externe a României 1962-1963*, I și II, în “Arhivele Totalitarismului”, XIII, 2005, 1-2, p. 68-80 și 3-4, p. 77-98.
- Cătănuș 2006 - D. Cătănuș, *Declarația din aprilie 1964: context istoric și ecou internațional*, în “Arhivele Totalitarismului”, XIV, 2006, 3-4, p. 110-130.
- Cioroianu 2007 - A. Cioroianu, *Pe umerii lui Marx*, Editura Curtea Veche, București, 2007.
- Declarație cu privire la poziția PMR în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, în „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR”, X, 1964, 2, p. 3-29; Declarația a fost pentru prima dată publicată în „Scânteia”, 25 apr. 1964.
- Garthoff 1995 - R. Garthoff, *When and Why Romania Distanced Itself from the Warsaw Pact*, în „Cold War International History Project Bulletin”, 1995, 5.
- Giurescu 2004 - D. Giurescu, *Declarația din aprilie 1964*, în “Dosarele Istoriei”, IX, 2004, 4, p. 14-17.
- Ionescu 1994 - Gh. Ionescu, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994.
- Ioniță 2007 - Gh. Ioniță, *O viață, un destin. Istorii știute și neștiute*, Editura Cartea Universitară, București, 2007.
- Malița și Giurescu 2011 - M. Malița, D. Giurescu, *Zid de pace, turnuri de frăție. Deceniul deschiderii: 1962-1972*, Editura Compania, București, 2011.
- Moraru 2008 - C. Moraru, *Politica externă a României, 1958-1964*, Editura Enciclopedică, București, 2008.
- Murgescu 1964 - C. Murgescu, *Conceptii potrivnice principiilor de bază ale relațiilor economice dintre țările socialiste. Despre complexul economic interstatal, în general, și despre concretizarea lui <<dunăreană>>, în special*, în “Viața Economică”, 12 iun. 1964.
- Niculescu-Mizil 2001 - P. Niculescu-Mizil, *De la Comintern la comunism național*, Editura Evenimentul Românesc, București, 2001.
- Niculescu-Mizil 2002 - P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită*, Ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2002.
- Retegan 2002 - M. Retegan, *Război politic în blocul comunist. Relații româno-sovietice în anii șazeci. Documente*. Editura Rao, București, 2002.
- Sfetcu 2000 - P. Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.
- Watts 2011 - L. Watts, *Ferește-mă, Doamne, de Prieteni. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, Editura Rao, București, 2011.

INFLUENȚA PUTERILOR MARITIME ASUPRA EVOLUȚIEI STATELOR

Drd. Adrian Filip

Abstract. The Influence of Maritime Power upon the States Evolution. Some states have changed their position in the world-wide hierarchy, passing from a continental to a maritime conception. The history shows that maritime states have experienced the periods of great prosperity in the ages when they conquered, explored, exploited and fructified the possibility of both the sea and the sea adjacent territories. At the same time we discover also the reverse of the medal when we study the history of the states or empires which have passed from a maritime to a continental consciousness. As long as the leaders of the states were intended to leave the classical boundaries and explore other areas to come into contact with other civilizations, we find a great economic development and after the change of the state policy and the transition to a continental view, we see a break of the liaison with the other civilizations which led to economic and cultural stagnation.

Key words: maritime power; maritime conscience vs. continental conscience; navy; maritime history; geopolitics.

Cuvinte cheie: putere maritimă; conștiință maritimă vs. conștiință continentală; forțe navale; istorie maritimă; geopolitică.

În această lucrare am urmărit să scot în evidență faptul că marea, bogățiile acesteia și posibilitățile de mișcare pe care le pune la dispoziție, au dus la dezvoltarea și răspândirea accelerată a culturilor maritime în istorie, au favorizat dezvoltarea economiilor statelor maritime și au influențat în mod major geopolitica lumii. De-a lungul istoriei confruntarea între civilizațiile maritime și cele continentale au fost o permanență a mișcărilor geostrategice în geopolitica lumii.

Totodată am evidențiat faptul că statele maritime - statele cu ieșire la mare -, care au acordat importanță puterii maritime au avut de câștigat, în detrimentul celor care nu au făcut acest lucru. George Friedman¹ spunea referindu-se la influența mării asupra statelor: „Puterile maritime sunt întotdeauna mai bogate decât vecinii lor fără ieșire la mare, chiar dacă în toate celelalte domenii sunt pe picior de egalitate. O dată cu globalizarea din secolul al XV-lea, acest adevăr s-a apropiat tot mai mult de absolut.”²

Dacă puterea maritimă a avut o influență decisivă în anumite momente ale istoriei, asta nu înseamnă că este cel mai important factor care influențează situația geostrategică și geopolitică.

1. Puterea maritimă, factor de influență în dezvoltarea statelor. Fiecare segment al societății a perceput istoria în funcție de pregătirea, bagajul de cunoștințe acumulat, experiențele prin care a trecut și tipul civilizației sau culturii în care trăiește sau la care se raportează.

Aceleași evenimente fapte sau acțiuni, sunt interpretate într-un fel de către un om cu o cultură sau conștiință continentală și în alt mod de un om de cultură maritimă. Concluziile extrase din aceleași evenimente vor fi diferite dacă sunt analizate de un istoric care s-a ocupat de interpretarea evenimentelor petrecute pe continent față de unul care a studiat și a dezvoltat istoria navală. În analiza istorico-militară a evenimentelor navale sau în studiul impactului acestora asupra societății umane, foarte multe evenimente au fost trecute cu vederea sau interpretate eronat, din cauza neînțelegerii fenomenelor petrecute în spațiul maritim. În aceste condiții de foarte multe ori a fost subestimată importanța evenimentelor navale și a efectelor acestora asupra evoluției umanității, deoarece s-a desfășurat în alt mediu decât al celui care a interpretat fenomenul, funcție de mediul maritim sau continental în care s-a desfășurat. Unul dintre exemplele cele mai elocvente este războiul Peloponesiac,

Mahan³ își pune întrebarea „, poate puterea navală să aducă măreție și bogăție unui stat? Categorie nu. Binomul – întrebuintarea și controlul comunicației maritime – este legătura în lanțul schimburilor prin care se acumulează bogăție. Este legătura esențială care obligă alte state la contribuții acordate celui care deține puterea și care va aduna bogățiile⁴, dar singură nu poate crea măreție pentru poporul care a creat-o

Evoluția statelor maritime, a fost direct legată de evoluția puterii maritime. De patru milenii, puterea maritimă reprezentată de flotele de război, flotele comerciale și infrastructura aferentă acestor organisme, au evoluat continuu, fiind considerate motoare ale dezvoltării societății în ansamblu. În evoluția statelor putem observa că bogăția a fost și este necesară pentru susținerea puterii maritime iar puterea maritimă a fost și este necesară pentru a dobândi bogăția și

¹ George Friedman este fondator și CEO al Stratfor. Înainte de a fonda Stratfor, Friedman a fost directorul Centrului de Studii Geopolitice, pe care l-a fondat în 1994, împreună cu Universitatea din Louisiana. A fost 20 de ani profesor de științe politice și consultant pentru agenții guvernamentale și ale înalților ofițeri din armata americană pe probleme de securitate și apărare.

² Friedman, 2009, p. 31.

³ Alfred Thayer Mahan (27 sept. 1840 - 12 ian. 1914) este unul din cei mai cunoscuți teoreticieni navali ai lumii. Ofițer de marină, geostrateg și pedagog, titular din 1885, al cursului de *Istoria flotei maritime* la Colegiul Naval din New-Port. A fost numit de către americani: „cel mai important strateg american din secolul al XIX-lea”.

⁴ Mahan, 1904, p. 132.

a o proteja. Fără a face o retrospectivă a istoriei universale, doresc să scot în evidență o parte din momentele în care dezvoltarea puterii maritime, a dus la ridicarea sau prăbușirea unor societăți sau civilizații.

1.1 Evoluția puterilor maritime și influența acestora asupra civilizației antice și a evului mediu.

Civilizațiile s-au dezvoltat pe lângă ape. Apa a fost elementul primordial al dezvoltării civilizației umane. În istorie popoarele care nu dispuneau de suficiente rezerve de apă au dus războaie pentru a ajunge în posesia lor, fenomenul acesta se repetă și astăzi sub alte forme, fie că este vorba de apa potabilă, fie că este vorba de ieșirea la mare sau fluviu. S-au dus războaie pentru a cuceri zone costiere, astfel încât statele în cauză să dispună de ieșire la mare. Au fost conflicte pentru a cuceri puncte obligatorii de trecere, insule aflate pe căile de comunicații maritime, în care să se poată face bazarea și reprovizionarea navelor, astfel încât aceste drumuri maritime să poată fi utilizate și controlate.

Toate acestea au putut fi făcute de state sau civilizații care aveau mijloace navale care să acționeze pe mare. „În mileniul III î.Hr. supremația pe mare în Mediterana orientală și de apus o dețineau fără îndoială egeo-cretanii și talasocrația lor care va dura și o mare parte a mileniului al II –lea”⁵. Civilizația cretană, la dimensiunea timpului său a creat un imens imperiu insular, răspândind propria civilizație pe calea mării în bazinul mediteranean, având supremația comerțului maritim în Marea Egee (cca. 2.000 î.Hr.). „Civilizația europeană și puterea maritimă s-a născut în Mediterana, civilizația s-a dezvoltat pe coastele mării, dezvoltându-se o dată cu puterea maritimă. În anul 2.000 î.Hr., Egiptul își baza puterea și dezvoltarea pe 400 de nave de război”⁶.

Existența unei puternice civilizații cretane în Mediterana Orientală a fost în măsură să stopeze prin prezența sa, extinderea civilizației continentale egiptene și a celei din Asia Mică. Pe timpul primelor dinastii egiptene, Creta ajunsese o mare putere maritimă în zonă, desfășurând un comerț activ pe calea mării în Mediterană, cu toate popoarele din zonă, inclusiv cu egiptenii din orașele porturi la mare și cu cei din așezările de pe valea Nilului. Egiptenii au învățat de la civilizația cretană tehnologia construcției navelor de război și a celor pentru comerț. Puterea maritimă a Cretei până în secolul al XII-lea î.Hr., raportată la acea epocă ajunsese echivalentă cu cea a Marii Britanii la începutul secolului al XX-lea. Creta și-a extins influența din Sicilia până în Palestina, dominând sute de ani partea estică a Mediteranei.

Creta, putere maritimă a vremii, a fondat o civilizație extrem de avansată, comparativ cu civilizațiile erei pe care o parcurgeau. Acest lucru a putut fi îndeplinit datorită interconexiunii cu civilizații diferite, de pe o suprafață foarte mare, care puteau comunica rapid pentru acea vreme, prin intermediul "vehiculelor comerțului" ce se desfășura pe mare. Liniile de comunicație maritimă au fost căi de comunicație umană prin care s-a ridicat civilizația cretană.

Civilizația egeo-cretană s-a prăbușit în jurul anilor 1200 î.Hr. probabil datorită invaziei acheenilor-miceni și a „Popoarelor mării”. Lumea egeo-cretană a fost treptat acoperită de fenicienii, care au creat în bazinul Mării Mediterana o civilizație maritimă cu o rapidă expansiune, ce a influențat popoarele cu care au intrat în contact. Acestea au impus în Mediterana talasocrația feniciană, ca o continuare a civilizației egeo-cretană.

Fenicienii și-au început dominația în Mediterana Occidentală începând cu mileniul al III-lea î.Hr., având în faza inițială trei înfloritoare orașe stat: Byblos, Ugarit și Tyr, ce s-au dezvoltau în paralel cu civilizația egipteană, cu care derulau un comerț activ. „Cartagina a fost fondată de către comercianții feniceni. În jurul ei s-a format un adevărat imperiu, cea mai mare forță maritimă din Mediterana Occidentală până la Războaiele Punice cu Republica Romană”⁷. Fenicienii după întemeierea orașelor stat sau coloniilor pe coasta Mediteranei, trec Gibraltarul, depășesc insulele Canare și Azore, înconjoară Africa și stabilesc relații comerciale strânse cu civilizațiile din Marea Roșie.

După dispariția celor mai înfloritoare civilizații mediteraneene: minoanii, hititiții și canaaniții răpuse de raidurile „popoarelor maritime”, fenicienii devin cel mai puternic imperiu maritim din Mediterana. Fenicienii din motive neelucidate nu au avut confruntări cu popoarele invadatoare. În aceeași perioadă, Egiptul rămăsese singura putere necucerită de către „popoarele maritime”. Confruntarea dintre Egipt și „triburile de peste insule” sau „popoarele maritime” - cum erau denumite generic pentru că nu se știe de unde veneau - a avut loc în 1177 î.Hr., în Delta Nilului. În urma luptelor, ce au fost de o ferocitate rar întâlnită, armata faraonului Ramses al III-lea reușește să învingă cele două valuri ale invaziei triburilor necunoscute, venite atât pe mare cât și pe uscat. Deși victorios, Egiptul va fi copleșit de efortul financiar întreprins pentru mobilizarea și echiparea unei armate numeroase care să poată face față unei forțe estimată la peste 100.000 de oameni. Chiar dacă nu se cunoaște mobilul războaielor duse de către „popoarele maritime” întrucât acestea nu au ocupat nici unul din teritoriile cucerite, ei au distrus din temelii toate marile civilizații ale vremii, astfel încât niciuna dintre acestea nu a mai fost în măsură să se refacă. La finalul războaielor, orașele împreună cu limba și cultura acestora au dispărut pentru totdeauna. Cel mai mare imperiu continental al epocii: Egiptul antic, și-a început declinul după războaiele duse cu „triburile de peste insule”.

⁵ Constantin, 1979, p. 29.

⁶ Stevens și Wescott, 1937, p. 11.

⁷ <http://ro.wikipedia.org/wiki/Cartagina> accesat pe 15. 07.2011.

În Mediterana Orientală, Atena grație flotei sale de trireme⁸ reușește să salveze civilizația greacă, în fața presiunii puterii maritime feniciene, care controla Mediterana Occidentală.

În 480 î.Hr. atenienii îi înfrâng pe persi în celebra bătălie navală de la Salamina, contribuind decisiv la înlăturarea amenințării persane. Pentru stoparea expansiunii Imperiului Persan pe continentul european, în 478 î.Hr. Atena dezvoltă prima federație maritimă a orașelor de pe coastele și din insulele Mării Egee, cunoscută sub numele de „*Liga de la Delos*”, pentru a unii forțele orașelor maritime grecești și cele continentale spartane împotriva perșilor.

După războaiele duse împotriva perșilor, Atena i-și continuă expansiunea navală și comercială în Mediterana, astfel încât după 50 de ani reușește să dețină un adevărat imperiu maritim. Războiul dintre Sparta și Atena (431-404 î.Hr.), este primul război purtat între un oraș-stat de concepție continentală - Sparta -, și un stat comercial maritim - Atena -. „*În Antichitate, diferența dintre Sparte și Atena era cea dintre un oraș în interiorul uscatului și un imperiu maritim. Atena era bogată și cosmopolită, în timp ce Sparta era săracă, provincială și foarte dură.*”⁹

Analiza războiului Peloponesiac sub toate aspectele sale, scoate în evidență una din cele mai complexe confruntări din istorie, datorită implicațiilor din domeniul politicii internaționale, teoriei militare, diplomației, geopoliticii și sociologiei. Cauzele, condițiile, efectele și rezultatele acestui război s-au repetat pe spirala evoluționistă, în diferite conflagrații desfășurate în ultimele milenii, în condiții generale foarte apropiate.

Tucidide, părintele relațiilor internaționale, în *Istoria Războiului Peloponesiac* scoate în evidență caracteristicile fundamentale ale războiului între un stat/imperiu de factură maritimă și unul de factură continentală. Aceste caracteristici le vom întâlni la toate confruntările din istorie, duse între culturile maritime și cele continentale. Ca un arc peste timp, după mai mult de două milenii aceeași teorie a ciocnirii dintre civilizațiile maritime/atlantide și cele continentale, va fi reiterată într-un alt limbaj de către Mackinder în concepțiile sale geopolitice.

Atena s-a impus ca lider în zonele costiere și pe insulele mării Egee, blocând extinderea feniciană spre est iar mai târziu, pe cea asiatică spre vest. Civilizația greacă s-a răspândit cu preponderență pe întreaga coastă Orientală a Mediteranei și pe coastele Mării Negre, ridicând orașe-cetăți-porturi prospere prin intermediul cărora se făcea un activ comerț pe calea mării. Atena a creat o rețea costieră de comunicații maritime, apărute de o flota puternică ce avea atât rol comercial cât și militar. „*Grecia antică a fost prima putere maritimă ce poate fi semnalată că a acționat în bazinul Pontic*”¹⁰, dezvoltând componentele de bază ale puterii maritime:

- flota de război sau puterea navală;
- flota comercială și comerțul maritim;
- șantierele navale ce produceau vase de război și comerciale;
- infrastructura maritimă formată din:
 - porturi în Grecia;
 - liniile de comunicații maritime între metropolă, coloniile grecești și alte civilizații din nordul Africii, coastele Asiei și cele din vestul Mediteranei;
 - colonii grecești dezvoltate în jurul orașelor-porturi;

Toate aceste cetăți-porturi, sau cetăți-stat, au răspândit în câteva secole civilizația elenă, pe o imensă suprafață de-a lungul coastelor mediteraneene și a Mării Negre, datorită unei legături facile între porturi. În același timp, comerțul pe mare și stăpânirea unui număr impresionat de colonii sau orașe-state, au adus prosperitate Greciei Antice.

Marea a însemnat prosperitate pentru poporul și civilizația greacă, a însemnat modalitatea prin care se putea face legătura între insule și continent, între continent și colonii, în fapt, marea a constituit soluția de evoluție și extindere a civilizației elene. Grecii au trăit într-un spațiu peninsular sau insular cu resurse limitate, iar mediul în care au trăit ia obligat la o gândire maritimă.

Influența Atenei asupra lumii grecești s-a limitat la zona costieră a Mării Egee, Mării Negre și a orașelor costiere din vestul Asiei Mici. Chiar dacă Imperiul maritim Atenian a avut o suprafață mult mai mică decât a celorlalte imperii antice, iar dominația lui a fost de scurtă durată, importanța ateniană asupra culturii universale a deosebită. Forța lui s-a întemeiat pe democrație – concepție specifică culturilor maritime – și pe excepționalele realizări culturale ale Atenei.

În Mediterana Occidentală, două secole mai târziu (264 î.Hr.), începe o altă confruntare majoră pentru istoria universală, care va repeta lungul șir de confruntări între o putere continentală și una maritimă: conflictul dintre Imperiul Roman și cel Cartaginez.

Analizând războaiele punice din punctul de vedere al tematicii abordate, avem în față imperiul Roman, - un popor cu concepție continentală - care nu acorda în prima fază importanță luptei maritime - și Cartagina: putere maritimă feniciană recunoscută, ce controla zona occidentală a Mediteranei. „*Dominația Cartaginei în spațiul mediteranean a fost înlăturată numai după ce Roma și-a construit o flotă și a devenit și ea o putere maritimă*”¹¹ În urma primului război punic,

⁸ Triteme: galere cu trei rânduri de rame.

⁹ Friedman 2009, p. 20

¹⁰ Hanganu 2007, p. 107.

¹¹ Apud Hlihor, 2005, p. 23, Matei, 1979.

în 260 î.Hr. „flota romană condusă de consulul C. Duilius îi înfrânge pe cartaginezi la Mylae”¹², Cartagina pierde supremația pe mare, în favoarea Romei, care astfel reușește să blocheze liniile de comunicații ale adversarului pe toată perioada războaielor. În acest context, Hanibal este nevoit în al doilea război punic (218-202 î.Hr.), să desfășoare o expediție terestră împotriva Imperiului Roman, trecând o armată de 50.000 de oameni peste Alpi. Cu toate pierderile pe care le-au avut (26.000 de oameni) pe timpul trecerii munților, cartaginezii au reușit să invadeze peninsula Italică și să ajungă până în sud, fără a fi în măsură să îngenuncheze Imperiul Roman. Dacă armatele lui Hanibal ar fi invadat Italia pe mare, sau și pe mare, și ar fi ar fi menținut deschise liniile de comunicații maritime pentru susținerea efortului de război, între peninsula Italică și peninsula Iberică; Africa de Nord și Macedonia, Imperiul Roman, probabil ar fi fost desființat cu multe secole înainte de dispariția sa naturală.

Fragmentul de istorie adus în atenție este un exemplu în care supraviețuirea unui imperiu, a fost hotărâtă la un moment dat, de capacitatea acestuia de a-și menține, puterea maritimă și a o utiliza în mod activ. Este o greșeală va fi repetată de multe ori în istorie de state puternice, care nu au dat importanța cuvenită, puterii maritime.

Confruntarea dintre romani și cartaginezi a fost fundamentală pentru existența ulterioară a celor două imperii.

Mediterraneană a însemnat pentru civilizațiile care s-au succedat de-a lungul mai multor milenii, centrul de gravitate al puterii, lucru conștientizat permanent de conducătorii militari ai vremii. Titus-Livius, sesizând importanța luptei de la Zama (201 î.Hr.) - unde cartaginezii au fost învinși definitiv -, scria: „Pentru cartaginezi este vorba de o luptă pentru propria lor viață și suveranitate în Libia; pentru romani ceea ce era în joc era supremația universală”¹³.

În antichitate și evul mediu, se cunoștea faptul, că cine stăpânește Mediterana, stăpânește lumea acelor timpuri. Imperiul Roman ce a fost întemeiat de Octavianus și a atins apogeul sub Traian, se întindea de la Atlantic la Eufrat și de la Marea Nordului la deșertul Sahara. Era un imperiu delimitat de apă în cea mai mare parte și de deșert în sud. Controlul limitelor imperiului se putea face doar prin intermediul puterii maritime de care dispunea. Transportul rapid al trupelor dintr-o regiune costieră în alta, se făcea pe mare cu ajutorul flotei romane.

După implozia Imperiului Roman, locul acestuia ca putere maritimă în Mediterana este preluat pentru scurt timp de către Imperiul Arab. Arabii și-au fixat ca prioritate obiective maritime de forță: controlul căilor de comunicații maritime; astfel încât până în secolul al IX-lea duc o permanentă luptă pentru cucerirea punctelor cheie pentru comerțul maritim din Mediterană.

În evul mediu European „a crescut interdependența dintre state, iar conflictele pentru controlul spațiilor strategice și al rutelor comerciale s-a amplificat. Statele italiene Genova și Veneția devin în secolele XIII-XV nu numai mari puteri comerciale, ci și maritime”¹⁴. În acest sens Republica Venețiană este un exemplu reprezentativ al transformării statutului unui oraș-stat ca efect direct al dezvoltării și utilizării puterii maritime. Veneția a apărut la începutul secolului al V-lea și s-a dezvoltat ca urmare a populării datorate unui val masiv de refugiați din câmpia Panonă ce se retrăgeau din fața invaziei logobarde din anul 568. În primele secole de existență, Constantinopole i-a acordat Veneției importante privilegii deoarece era un punct strategic important în comerțul dintre Orient și Occident. Poziția geografică și legăturile cu Imperiul Bizantin au contribuit la expansiunea maritimă și economică a Veneției. Dezvoltarea puterii navale, ia creat posibilitatea ca alături de Genova să înceapă ofensiva maritimă împotriva islamului pentru câștigarea supremației în Mediterana și Marea Neagră.

La apogeul puterii sale, Veneția controla o mare parte din coasta Marii Adriatice, multe insule din Marea Ionică și Marea Egee: Negroponte – azi Eubee – , Naxos, Chios, Creta și a unor orașe din Peloponez, fiind principala putere navală și forță comercială din Mediterana Orientală. Punctul culminant al Imperiului colonial venețian a fost atins în vremea dogelui Enrico Dandolo, după cucerirea în 1204 a Constantinopole-ului de către cruciați - pe timpul celei de a patra cruciade -, când a fost întemeiat Imperiul latin de Răsărit, stat dominat comercial de Republica Venețiană.

Republicile maritime: Veneția și Genova, puteri maritime ale vremii, au impulsivat dezvoltarea civilizației și economiei mediteraneene și pontice începând cu secolul al VII-lea, până în secolul al XV-lea. Ele și-au pus amprenta asupra comerțului maritim și asupra dezvoltării unei înforitoare rețele de orașe-porturi pe întreaga coastă a celor două mări.

Folosind cu îndemânare resursele diplomației și pe cele ale armelor, Veneția a reușit după decăderea puterii republicii genoveze, să își asigure controlul pe care-l pierduse asupra insulelor și coastelor dalmate, să cucerească noi avanposturi în Grecia și Eubee și să respingă contraofensiva turcă, învingând flota otomană în 1416, la Gallipoli.

Începând cu primii ani ai secolului al XV-lea, teritoriul republicii s-a extins și asupra Italiei de nord, prin supunerea orașelor Padova, Vicenza, Verona și a regiunii friulane. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, dominația venețiană se întindea până la fluviul Adda, incluzând noi orașe, precum Bergamo și Brescia.

Republica Genoveză sau comuna Ligură, se dezvoltă ca una din puterile maritime ale epocii în aceeași timp cu Republica Venețiană, fiind într-un permanent conflict cu aceasta, pentru supremația comercială din Marea Mediterană și

¹² Drago, (coordonator), *Enciclopedie de istorie universală*, Editura All Educational, 2003, p. 28.

¹³ Apud, Hlihor, 2005, p. 23, Fuller 1980, Paris, p. 111.

¹⁴ Braudel, 1989, p. 31-32.

Marea Neagră. În secolul al XIV-lea puterea navală genoveză ajunge la apogeu. Coloniile comunei Ligure se dezvoltă pe coastele Mării Egee, și cele ale Mării Negre, susținute de un comerț activ pe mare.

Genova devine în Evul Mediu o republică independentă și puternică, una dintre „*Repubbliche Marinare*” alături de Veneția, Pisa și Amalfi, care și asigură veniturile prin comerțul și războaiele maritime. Republica Genova s-a extins în Corsica, pe întreaga Ligurie modernă și în Piemont. Avea colonii în Orientul Mijlociu, în Marea Neagră, în Sicilia, Sardinia și Africa de nord.

După victoriile împotriva Bizanțului din 1349 și 1351, aliată cu Veneția și Aragonul, Genova a impus Imperiului Bizantin o pace umiltoare, încheiată la 6 mai 1352, ce cuprindea în clauzele sale și prevederea interzicerii efectuării comerțului în Marea Neagră¹⁵. Această prevedere echivala cu eliminarea Imperiului Bizantin din comerțul pontic. În aceste condiții Republica Genoveză a reușit să dețină controlul asupra Pontului Euxin și Mării Egee, împotriva a două imperii, cel Otoman și cel Bizantin.

Între 1348 și 1352, Genova și-a instaurat stăpânirea deplină asupra centrelor bizantine de la gurile Dunării, Vicina, Chilia și Lykostomo, continuând astfel extinderea coloniilor genoveze pe coastele de vest ale Pontului Euxin. Izvoarele cartografice din această epocă permit identificarea principalelor centre în care au fost înființate centre comerciale genoveze, „care se înșirau de la nord la sud de-a lungul litoralului dobrogean, și pe malul drept al Dunării de Jos. Localităților Vicina, Chilia și Lykostomo li se adăugau: „*Sollinae (Sulina), Sancti Georgy (Sfântul Gheorghe), Aspera (probabil Cernet), Fidonissi (probabil insula Peuke sau Insula Șerpilor), Straviqui (probabil Istria), Geolsida (probabil Cap Dolojman), Lo Donavici (Dunăvăț), Bambola (Yeni Sale – Enisala), Prosalviza (probabil Prislava-Nufărul), Grossea (probabil Hârșova), Zonavarda (probabil Portița), Costanza (Constanța), Pangalia (Mangalia), Laxilluzo (Capul Sabla), Seluda, Calliacra, Cavarna, Carbona, Craneea (Ecrene), Castrici (Balcik) și Varna. După cum se poate constata, majoritatea acestor stabilimente genoveze, fie se aflau în hotarele statului lui Dobrotici, fie vor intra în componența despotatului său în a doua jumătate a secolului al XIV-lea în urma acțiunilor de unificare politico-teritorială din spațiul danubiano-pontic întreprinse de despotul dobrogean*”¹⁶.

Familiiile genoveze faimoase de armatori, cum ar fi Doria, au avut practic un control complet asupra Mării Egee, Mării Negre și Mării Tirenene. „*Genova a dezvoltat, în imperiul său, unul din primele sisteme bancare în lume, emițând primele cecuri. După descoperirea Americii (de către un genovez: Cristoforo Colombo), centrul comercial al Europei s-a deplasat în jurul Mării Nordului, și Genova, ca și Veneția, a periclitat, pierzându-și capacitatea de a întreține o flotă și o armată puternice*”¹⁷.

După căderea Constantinopole-ului (1453), Imperiul Otoman își extinde controlul în Marea Neagră și Mediterana iar Veneția a intrat pe o panta descendentă. Descoperirea Americii de către Cristofor Columb în 1492, a micșorat importanța rutelor comerciale maritime venețiene. Noile căi de comunicație maritimă se aflau sub controlul portughezilor, spaniolilor, olandezilor și englezilor. În 1522 putem constata sfârșitul puterii venețiene.

Expansiunea Imperiului Otoman în Mediterană, a obligat statele europene să caute noi spații de exploatat pe calea mării și noi rute comerciale. Înaintarea puterii otomane pe mare și uscat a dus la dispariția a două imperii: bizantin și arab, iar ocuparea Mediteranei nu mai constituia o mare problemă pentru noul imperiu, dar putea duce la asfixierea „*imperiului latin*”¹⁸, după cum numește Iosif Constantin Drăgan, Europa secolelor X-XV.

În condițiile blocării „*drumului mătășii*” de către otomani, comercianții europeni au căutat cu disperare o altă cale de a ajunge în Indii. Ibericii cunoșteau doar o singură rută ca să-i evite pe turci: căile de navigație de-a lungul coastelor africane și apoi prin Oceanul Indian. În afară de comunicațiile ce înconjurau Africa, științele geografice spuneau că mai există o cale spre Indii: drumul spre vest ce traversa Oceanul Atlantic.

În aceste condiții portughezii sunt primii care își încep expansiunea în Atlantic, urmați la scurt timp de spanioli, luând-o înaintea altor popoare de navigatori ca venețienii, mallorchinii, maltezii, francezii, olandezii, și englezii. La capătul acestui drum au descoperit America, căutând Indiile.

Secolele marilor descoperiri și cele ce au urmat după această epocă, au fost secole de lupte navale aproape continue, pentru stăpânirea mărilor și teritoriilor de peste mări. În aceste lupte navale s-au confruntat puterile vremii: Anglia, Franța, Spania, Țările de Jos, Portugalia, în diferite configurații de alianțe, funcție de interesele vremii. În anii

¹⁵ Apud Mărculeț 2001, p. 374. Gregorae, 1830, p. 877: „*Căci genovezii aceștia, îmbătați de nevrednica victorie asupra bizantinilor în lupta aceea navală fără glorie [...], ajunseseră să viseze la hegemonia asupra întregii mări. Și, însușindu-și mai întâi Pontul Euxin, pentru câștigurile ce veneau de acolo, nu numai că le porunceau bizantinilor ca niște stăpâni și cu cea mai mare îndrăzneală să se îndepărteze de Meotida și de Tanais și încă și de Cherson și să nu facă negoț pe mare cu ținuturile de pe coastă, de dincolo de Istru, ale sciților, fără îngăduința lor, dar chiar și pe venețieni i-au izgonit [împiedicându-i] să facă negoț în acele locuri și au avut grijă, ca niciodată până atunci, să închidă strâmtoarea Pontului cu multe trireme așezate una lângă alta și să așeze la templul lui Serapis, în chip tiranic și prin violență, vamă pentru cei ce ar dori să intre și să iasă din Pontul Euxin*” (text și traducere în FHDR, III, p. 514-519).

¹⁶ Mărculeț, 2001 p.374

¹⁷ <http://ro.wikipedia.org/wiki/Genova>

¹⁸ Drăgan, 1977, p. 133.

marilor descoperiri și cuceriri teritoriale, statul papal își creează propria flotă: „flota pontificală” a cărei comandă îi este dată marelui amiral Andea Doria, cel mai ilustru comandant de flote al timpului, curtat și cumpărat în diferite perioade de Spania sau Franța.

În secolul al XV-lea Spania și Portugalia, devin "actori statali" de primă mână, datorită descoperirilor și cuceririlor geografice pe care le fac.

Cele două puteri maritime au atins apogeul dezvoltării statale, pe timpul cât au fost în măsură să-și mențină statutul de mare putere maritimă, prin intermediul căreia au cucerit primii teritoriile cele mai bogate în Lumea Nouă, transformându-le în colonii ale coroanei. Au exploatat cu sabia timp de o sută de ani teritoriile ocupate, aducând cantități uriașe de aur, argint, mirodenii și multe alte produse care nu se găseau în Europa. Portugalia a extras și adus în țară în 50 de ani aur în valoare de 500 de milioane de dolari, la valoarea dolarului de la sfârșitul secolului XIX. Sfârșitul puterii Portugaliei a fost marcat de sfârșitul ei ca putere maritimă. La sfârșitul perioadei sale de glorie Portugalia mai dispunea în tezaur doar de monede de aur în valoare de 25 milioane de dolari. Cele două state iberice, nu au fost în măsură să investească în puterea maritimă o parte din valorile câștigate cu ajutorul flotei, astfel încât după un secol de supremație maritimă, locul lor a fost ocupat prin forță de către Anglia și Olanda.

În istoria omenirii au fost state cu vocație maritimă, care au devenit actori la nivel mondial pentru o perioadă mai mare sau mai mică de timp, datorită dezvoltării unei puteri maritime, precum: Olanda, Portugalia, Anglia, Republica Genoveză, Serenissima Republică a Veneției sau Spania, care au ajuns să stăpânească și să exploateze o mare parte din teritoriile lumii, de unde au adus bogății imense și care și-au păstrat statutul de mari puteri doar atâta timp cât au fost în stare să-și mențină flote de război și comerciale de prim rang. În momentul în care și-au neglijat flotele, și-au pierdut și statutul de mari puteri. Un caz elocvent este cel al Portugaliei și Spaniei, care au deținut în epoca lor de glorie navală, teritorii imense, prin dezvoltarea puterii maritime, după care au ajuns state la limita inferioară a ierarhiei, datorită ieșirii din clubul puterilor maritime. La fel, republicile Genova și Veneția dispar ca state maritime, în zilele noastre vorbind doar de orașe istorice cu o valoare deosebită.

În prima jumătate a mileniului al II-lea, Europa "împrumutase" elementele de cultură, matematică, inginerie și tehnologia navigației, de la statele musulmane care la rândul lor, importaseră pe parcursul a mai multor secole aceste bogății culturale de la chinezi, în urma unui intens comerț, al cuceririlor și mișcărilor masive de populații.

China la începutul secolului al XI-lea desfășurau un comerț activ peste mări. Busola a fost descoperită de chinezi ca o necesitate a navigației la mare distanță față de coaste, dându-le posibilitatea să-și extindă căile de comunicație maritimă până în India și în insulele din Pacific. Comerțul maritim al secolului al XI-lea era la fel de profitabil ca și cel al caravelor terestre. În 1260 are loc un mare război naval pe fluviul Yangtze împotriva dinastiei Sung, dus de Kublai Han care și-a construit o flotă ce dispunea de catapulte pentru aruncat proiectile. În aceeași perioadă în China se dezvoltă un activ comerț cu grâu, care era transportat de-a lungul coastei cu numeroase nave. „În 1420, flota dinastiei Ming număra conform documentelor, 1530 de vase de luptă, incluzând 400 de mari fortărețe plutitoare și 250 de vase concepute pentru călătorii la distanțe mari. O asemenea forță ... nu includea numeroasele vase administrate privat care erau angajate în comerțul cu Coreea, Japonia, Asia de Sud-Est și chiar estul Africii”¹⁹. Amiralul Cheng Ho dezvoltă o flotă compusă din câteva sute de nave, cu zeci de mii de marinari. Între anii 1403 și 1433, acesta întreprinde șapte lungi expediții în care ajunge până în Malaca, Ceylon, Marea Roșie și Zanzibar, pentru a impune controlul puterii navale a Pekinului într-o regiune deosebit de extinsă.

Spre deosebire de europeni, chinezii în expedițiile lor pentru cucerirea unor teritorii costiere și insulare din Oceanul Indian și Pacific, nu au jefuit localitățile pe care le-au ocupat și nu au omorât populațiile autohtone.

Din datele istorice cunoscute, cele mai mari nave chineze ale flotei lui Cheng Ho, aveau 122 de metri lungime și peste 1500 de tone, fiind capabile să navighe în jurul Africii.

Dezvoltarea civilizației maritime chineze este stopată brusc în 1436 în urma unui edict imperial care interzicea construirea de vase maritime. Ulterior a fost interzisă construirea navelor cu mai mult de două catarge. A fost una din cele mai nefaste decizii din istorie pentru Imperiul Chinez, decizie prin care China întorcea spatele mării și în același timp, lumii.

Această hotărâre a fost regretată un secol mai târziu când coastele Chineze și unele orașe de interior, de pe râul Yangtze, au început să fie jefuite de pirații japonezi. Nici după umilitoarele acțiuni japoneze, China nu a întreprins măsuri serioase pentru reconstrucția flotei imperiale. Deciziile luate de autoritățile imperiale pe timpul dinastiei Ming, se bazează pe percepțiile conservatorist-confucianiste. Acestea aveau o profundă orientare continentală de închidere spre sine, fiind îndreptate împotriva acțiunilor expediționare peste mări, a activităților comercial-liberale, acțiuni care erau în fapt, motoarele de dezvoltare a statelor în general și a celor maritime în special.

În secolul al XVI-lea navigatorii care au ajuns pe coastele chineze au descoperit un stat imens, deosebit de bogat, cu o populație mult mai mare decât a Europei, care era concentrat spre o dezvoltare continentală, ignorând

¹⁹ Kennedy, 2011, p. 29.

facilitățile oferite schimburile comerciale pe mare, de legătura cu alte civilizații. Lumea chineză rupsesse comunicațiile cu lumea exterioară, concentrându-se spre dezvoltarea interioară a imperiului.

1.2. Evoluția Puterilor Maritime și influența acestora asupra civilizației în epoca modernă. Anul 1500, este considerat de numeroși cercetători anul care delimitează epoca modernă de cea premodernă. Șocul căderii Constantinopole-ului la 1453 poate marca trecerea istorică de la o epocă la alta.

În Europa modernă, majoritatea statelor mediteraneene, s-au dezvoltat în prima fază ca și civilizații costiere, marea fiind elementul din care aceștia își trăgeau prosperitatea. Popoarele care avut ca sursă a existenței marea, au devenit în timp puteri maritime, pentru că și-au construit instrumentele pentru a o exploata și a o stăpâni. Acestea au fost continuatoarele „civilizațiilor maritime” feniciano-cartagineze și mai târziu anglo-saxone, în a căror filozofie de bază prima economia liberală, ca factor de dezvoltare a societății. Celelalte state din inima Eurasiei, fără ieșire la mare, sau la mările calde sau dezvoltat ca și „civilizații continentale”.

În Mediterana o nouă putere se ridică; cea a turcilor otomani, care se extind cu repeziciune pe mare și uscat după căderea capitalei bizantine.

Un studiu al evoluției comparativ al flotelor nord-vest europene, islamice și din Extremul Orient al sfârșitului de Ev Mediu și începutul epocii moderne, de scoate în evidență cele două mari puteri maritime existente pe glob: cea a turcilor otomani care cuceriseră Marea Neagră și Mediterana Orientală și cea a Imperiului Chinez, prin flota lui Cheng Ho, care făcea expediții în Oceanul Pacific ajungând în vestul Africii.

Imperiul Otoman preia prin luptă puterea genovezilor în Marea Neagră, blochează strâmtoarele Bosfor și Dardanele, astfel încât în scurt timp reușesc să controleze tot comerțul maritim din Marea Neagră. Ei cuceresc Otrano și pornesc război împotriva Spaniei, având la conducerea flotei un amiral strălucit, în persoana lui Khadir-en-Din - mai cunoscut sub numele de Barbarosa sau Barbă Roșie - . Acesta supune coastele africane, punând stăpânire pe Alger, Marea Roșie și Yemen. Turcii domină Mediterana până în 1570. Prin acțiunile puterii sale navale, Imperiului Otoman frânează dezvoltarea economică a statelor maritime ce desfășurau comerț pe mare și în zonele costiere, controlând întreg spațiul maritim mediteranean.

Începutul epocii moderne este marcat de o expansiune internațională rapidă a statelor musulmane. Pe uscat și pe mare turcii otomani înaintau cu viteză spre vest, iar în zona continentală dinastia Sefevidă din Persia controla drumul mătăsii, via Kașgar și Turfan din China, până în Africa de vest. La fel ca și Kubilai Han (1215-1294) în China – cu 200 de ani în urmă -, otomanii și-au dezvoltat o flotă imensă pentru a cuceri o fortăreață înconjurată de ape, în acest caz Constantinopole-ul. Sultanul Mehmet a utilizat o flotă imensă formată din galere mari și sute de nave mai mici, pentru a institui blocada asupra capitalei bizantine la 1453. După cucerirea Constantinopole-ului, flota turcească a fost folosită în acțiunile de luptă din Marea Neagră și în campaniile navale din Siria și Egipt după care s-au angajat în lupte navale cu puterea maritimă venețiană pentru cucerirea orașelor port din Marea Egee.

La începutul secolului al XVI-lea flota Imperiului Otoman cucerise centrele comerciale maritime genoveze și venețiene de la Marea Neagră și Marea Egee. Flota otomană și-a continuat expansiunea pe Nil, a trecut în Marea Roșie, ajungând în Oceanul Indian, unde au intrat în conflict deschis cu flota portugheză aflată în plină extindere a imperiului colonial. În Mediterana flota turcă devenise o prezență activă în nordul Africii, atacând porturi din Italia, Spania, și insulele Baleare. După luptele navale de la Lepanto, flota otomană a intrat pe o pantă descendentă. Nu au mai continuat construirea unor nave mari cu care să poată naviga pe oceane, nu au utilizat noua tehnologie europeană în domeniul naval, nu au trecut la construirea unor noi tipuri de nave după modelul fregatelor, iar navele mici erau ținute în apropierea coastelor liniștite din Golful Persic sau Marea Roșie. În aceste condiții turcii ratează șansa de a domina lumea, având o involuție asemănătoare celei chineze de pe timpul dinastiei Ming.

Imperiul Otoman la fel ca cel Chinez se confrunta cu următoarele probleme:

- o proastă guvernare datorată incompetenței succesive a 13 sultani;
- un centralism excesiv;
- o imposibilitate de susținere financiară a flotei, datorită faptului că nu i-au creat mecanismele de a o face profitabilă;
- o supraextindere teritorială pe care nu o mai puteau controla administrativ;
- o corupție excesivă la nivel administrativ;
- o incapacitate de a strânge taxele necesare pentru susținerea aparatului administrativ și militar;
- o atitudine refractară față de inițiativă, completată de un conservatorism cultural și tehnic exagerat.

Imperiul Otoman în 1886 era a treia putere maritimă a lumii, dar corupția și ineficiența administrației Imperiului Otoman avea să-și pună amprenta și pe domeniul naval, flota turcă urmând un rapid curs descendent, la fel ca întregul imperiu.

Turcia descendentă a Imperiului Otoman nu a uitat niciodată faptul că la mijlocul secolului al XIX-lea a fost o mare putere maritimă, reușind să transforme Mediterana în lac turcesc, iar puterile maritime ale vremii au fost nevoite să se unească pentru a o înfrânge.

În ziua de astăzi, Turcia este o serioasă putere maritimă regională în expansiune, care î-și punctează succesele cu orice ocazie, situându-se pe locul 2-3 după Statele Unite.

În epoca modernă, la concurență cu Spania și Portugalia s-au ridicat din urmă alte două state maritime: Anglia și Olanda.

Noile puteri maritime ridicate, au reușit să controleze rutele comerciale ale adversarilor, ducând un război pe mare pentru sechestrarea convoaielor spaniole și portugheze care se întorceau din colonii pline de bogății. În scurt timp datorită presiunii navale a Angliei cele două state iberice au ieșit de pe scena puterilor maritime pentru totdeauna. *„În ultimii cinci sute de ani, sistemul global s-a bazat pe puterea Europei Atlantice, țările europene cu ieșire la Oceanul Atlantic: Portugalia, Spania, Franța și Anglia, și ceva mai puțin pe cea a Olandei. Aceste țări au schimbat lumea, creând primul sistem global politic și economic din istoria lumii.”*²⁰

Anglia a impus un sistem colonial care a încurajat dezvoltarea teritoriilor coroanei de peste mări, după un model liberal, creându-le sentimentul de libertate în dezvoltarea proprie, fiind doar tutelate de către metropolă. A fost o metodă reușită de a-și menține apropiate coloniile câteva secole, acestea constituindu-se în imense piețe de desfacere pentru industria engleză, în același timp coloniile constituindu-se în surse de materii prime pentru necesitățile metropolei. Tot acest mecanism complex era asigurat de către un comerț maritim intens, liniile comerciale fiind controlate de o flotă puternică, cu un sistem de baze navale bine puse la punct în întreaga zonă de interes.

Apogeul Imperiului Britanic a fost atins la începutul secolului al XX-lea, cuprinzând peste 20% din suprafața uscată a Terei și mai mult de 400 milioane de locuitori. Bazele Imperiului Britanic au fost puse în timpul domniei Elisabetei I (1558-1603). Sub domnia sa, sprijinul statului pentru explorarea navală a „*Noilor Lumi*” a crescut foarte mult, având loc cele mai mari extinderi teritoriale.

Olanda, o țară mică cu populație mică, și resurse terestre limitate, a fost obligată de condițiile oferite de natură să-și orienteze dezvoltarea spre mare, să trăiască din posibilitățile pe care aceasta i le pune la dispoziție. În aceste condiții, și-au creat în șantierul propriu, o imensă flotă comercială și o flotă de război pentru protecția căilor comerciale maritime până în Extremul Orient. Astfel că Olanda devenise cărușul lumii.

Prin expansiunea puterii comerciale maritime a Olandei, Marea Britanie realizează pericolul care se prefigura: cel de a-și pierde supremația comercială maritimă. Pentru a-și impune interesele maritime, va fi nevoită să ducă trei războaie navale extrem de violente împotriva Olandei, în urma cărora la sfârșitul secolului al XVII-lea Anglia reușește să devină o putere maritimă mondială de necontestat. Marea Britanie controla marile rute comerciale, având forța navală dislocată în siguranță în toate zonele importante ale lumii. Beneficiile rezultate din comerțul maritim i-au susținut efortul de a construi o flotă de război fără egal în lume.

Conflictul continuu pentru supremație dus secole de-a rândul între Franța și Anglia nu a fost dus doar pe mare. Amiralul Jervis²¹ atrăgea atenția guvernului englez într-o discuție referitoare la iminența unui atac francez: *„Eu nu spun, domnilor, că francezii nu vor veni. Eu spun numai că ei nu vor veni pe mare.”*²². Această frază intrată în istorie, scotea în evidență faptul că puterea anglo-saxonă era conștientă că francezii nu vor putea invada Marea Britanie decât în momentul în care vor avea controlul mării. Britanicii aveau o armată terestră ce nu reprezenta o amenințare pentru Franța, dar „*Royal Navy*” era o amenințare continuă asupra transporturilor maritime franceze și a coloniilor din Caraibe. În plus, britanicii aveau suficienți bani și experiență diplomatică pentru a convinge marile puteri continentale, să-și unească eforturile împotriva Franței.

Napoleon nu putea invada direct Marea Britanie. *„Amiralul Horatio Nelson a învins flota franceză în Bătălia de pe Nil (1 august 1798), iar trupele terestre britanice au înfrânt rapid expediția franceză trimisă în Irlanda în sprijinul insurecției irlandeze (înainte de debarcare, corpul expediționar a traversat o furtună care a dispersat flota franceză obligând-o să se întorcă în Franța)”*²³. În decursul istoriei marile bătălii navale dintre Franța și Anglia, au fost pierdute de către cei dintâi, deoarece francezii au fost și sunt un popor de concepție continentală care s-au concentrat pe dezvoltarea armatei de uscat și au lăsat dezvoltarea flota pe planul doi. Iar în momentul în care au avut o flotă la nivelul

²⁰ Friedman 2009, p. 24-25.

²¹ Amiral al Flotei, John Jervis, (n. Ian. 1735 – March 1823) a fost Prim Lord al Amiralității și membru al Parlamentului Marii Britanii. A condus grupări navale în Războiul de Șapte ani, Războiul de Independență, războaielor din timpul revoluției Franceze (1798–1801), și războaielor duse împotriva lui Napoleon. A rămas faimos în urma victoriei sale în bătălia de la Capul Sfântului Vincent din 1797. A fost de asemenea recunoscut de către contemporani ca un mare militar, om politic și inițiator al reformei navale engleze. Ca și comandant al Flotei din Mediterana (1795-1799) a introdus o serie de ordine foarte dure împotriva ofițerilor și marinarilor pentru a stopa răzmerițele din flotă, devenind o figură foarte controversată a vremii. Ca Prim Lord al Amiralității a introdus o serie de reforme și inovații în marină.

²² „I do not say they [the French] cannot come; I only say they cannot come by sea”

²³ Chandler 1995, p. 304.

Angliei, au utilizat tactici statice, asemănătoare celor utilizate de armatele terestre ale vremii, fiind învinși în cele din urmă.

Napoleon nu a înțeles niciodată în mod real conceptul de putere maritimă și modul de a obține controlul mării. Acesta vedea în marină doar o modalitate de a deplasa trupele dincolo de Canalul Mâneci. În pofida acestei concepții, Franța a demarat între 1803-1805 un proiect gigant pentru construirea unei flote naționale cu care să poată stabili controlul mării. Programul lui Napoleon trebuia finalizat prin construirea unei flote cunoscut sub denumirea „*mașina de invazie*” care să fie în măsură să transporte dincolo de Canalul Mâneci, 100.000 de oameni. Proiectul a fost abandonat înainte de bătălia de la Trafalgar, Napoleon fiind obligat să-și redirecționeze eforturile de război spre Austria. În ciuda numeroaselor înfrângeri, armata austriacă a rămas un pericol permanent pentru Franța napoleoniană, aceasta fiind nevoită să aloce resurse pentru ai ține la distanță pe austrieci.

Urmare a imposibilității obținerii controlului mării, Franța a fost nevoită să plătească Angliei, 20-25% din valoarea mărfurilor transportate pe calea mării.

O sută de ani mai târziu conducerea politică și militară a Franței realiza din nou în 1914, că nu mai sunt o putere maritimă, iar o dată cu începerea războiului nu mai au posibilitatea să importe cărbune din Turcia, cupru din Serbia, grâu și petrol din România și Ucraina. Toate acestea erau produse de bază, care acopereau 75% din cerințele economiei franceze. În același timp nu mai aveau grâu îndeajuns pentru hrana propriului popor pe timp de război. Au realizat că pe uscat nu se mai putea pune problema să-și asigure necesitățile de hrană sau materii prime, dar nici nu aveau o alternativă maritimă.

Francezii nu acordaseră atenție dezvoltării flotei de război, astfel încât la declanșarea Primului Război Mondial, nu mai erau în măsură să asigure linii de comunicații maritime sigure, pentru comerțul pe mare în Mediterana sau în Marea Baltică. În aceste condiții au realizat cu întârziere că nu mai sunt o putere maritimă, sunt izolați comercial, lucru care le-a afectat existența statală.

Stevens William analizând modul de acțiune a Franței în prima conflagrație, trăgea concluzia: „*Marele Război din 1914-1918 a demonstrat tuturor membrilor națiunilor europene: militarilor, civililor, tineri și vârstnici, beligeranți sau neutri, necesitatea transporturilor maritime. Restricțiile de materii prime și bunuri de larg consum au fost o lecție pentru politicieni, militari, pentru întreg poporul francez.*”²⁴, a căror generații de conducători au tratat cu indiferență dezvoltarea componentelor puterii maritime astfel încât Franța a ajuns să nu fie în măsură să-și păstreze statutul de mare putere și să ducă acțiuni de luptă eficiente pentru protejarea propriilor rute comerciale.

Italia a fost după unirea statelor din peninsula italică o putere maritimă, cu perioade de creștere și descreștere. A făcut eforturi pentru a-și păstra și dezvolta flota, urmând o politică pe dezvoltare și protecție a domeniului naval. La sfârșitul secolului al XIX-lea „*era cea mai neînsemnată dintre marile puteri*”²⁵ dar intra totuși în clubul select al marilor puteri, chiar dacă avea o proastă reputație datorită dezastruoaselor înfrângeri de care a avut parte în aproape toate bătăliile pe care le-a dus.

Totuși între cele două războaie mondiale Italia a făcut eforturi consistente pentru crearea unei marine moderne instruite. O comparație făcută în 1926 de către ofițerii de marină români, între flota Italiană și cea Franceză scotea în evidență următoarele: „*Flota (Italiei) are calitate și număr, cele 47 de unități cari au luat parte la revista navală de la Ostia, ... formează un tot superior forțelor în parte învechite cari manevrează în fața Toulonului, sub comanda amiralilor francezi. ... În timp ce escadra de luptă de la Toulon e o forță de coastă și programul său zilnic și exercițiile periodice denotă defensivă, amiralitatea de la Roma este mai ambițioasă. Ea duce o strategie mediteraneană pe scară mare: dominarea trecerilor centrale cu ajutorul punctelor de sprijin nou create sau reorganizate de Sicilia sau Sardinia și cu acela al stațiunilor de aviație inteligent distribuite*”²⁶.

Italia în perioada interbelică avea în derulare un program naval prin care dorea să ajungă la 85 de distrugătoare și torpiloare de 700 - 2400 tone, ce trebuiau să dezvolte viteze cuprinse între 30 și 38 de noduri, în timp ce programul naval Francez prognoza construirea doar a 60 de unități similare. În 1927 bugetul marinei italiene se ridica la suma de 1.219 milioane lire. În aceeași perioadă, Italia avea cea mai mare flotă de hidroavioane din Mediterana. Aceasta putea bloca comunicațiile maritime mediteraneene, prin utilizarea unei forțe impresionante care consta în 1500 de hidroavioane, 150 de torpiloare și 30 de submarine micșorând libertatea de mișcare a Franței spre posesiunile ei Africane.

În începutul secolului al XX-lea Japonia, SUA, Rusia, și Germania au devenit puteri regionale cu tentații de puteri mondiale.

Un stat nu se putea considera mare putere dacă nu era și putere maritimă, dar există și actori statali cu vocație continentală sau cu conștiință continentală: Franța, Germania, Rusia, China, care pentru a ajunge la statutul de mare putere au fost nevoiți să-și construiască o putere maritimă.

²⁴ Stevens și Wescott 1937, p. 7.

²⁵ Bosworth, 1979, p. 127.

²⁶ Gautreau 1926, p. 134.

În Rusia sovietică Serghei Gorshkov ajuns în fruntea marinei în 1956, reușește să pună în practică o politică navală, care transformă într-o perioadă relativ scurtă, flota rusă, dintr-o flotă defensivă cu misiuni costiere limitate, de sprijin a forțelor terestre, într-o flotă ce putea acționa de sine stătătoare oriunde pe glob, având atât o componentă nucleară, cât și o componentă convențională ce se putea măsura de la egal la egal cu forțele navale ale Alianței Nord Atlantice.

Rusia devine astfel o putere maritimă de nivel mondial care acum poate să acționeze nestingherită pe oceanul planetar. Schimbarea raportului de forțe în domeniul naval, a produs o mutație geopolitică în echilibrul existent pe glob, punând capăt perioadei în care SUA și aliații săi se mișcau nestingheriți pe mări și oceane, fără tema unei concurențe din partea sovieticilor. URSS devine un „actor” cu greutate pe mările și oceanele lumii, în condițiile în care dispunea deja, de cea mai mare forță militară terestră.

Este posibil ca Gorshkov să fi însemnat pentru construirea puterii maritime sovietice, ce a însemnat Mahan în schimbarea concepției americane și plasarea Statelor Unite pe orbita construirii unei puteri navale. Amândoi au luptat pentru a convinge clasa politică din Uniunea Sovietică, respectiv Statele Unite, de necesitatea dezvoltării unei puteri maritime, care să protejeze interesele statului. Dacă Mahan a fost un teoretician strălucit, Gorshkov pe lângă studiile sale privind necesitatea dezvoltării puterii maritime a Uniunii Sovietice, a fost și în măsură să pună aceste concepte în practică.

Gorshkov pleca în demonstrațiile sale de la faptul că influența Rusiei de-a lungul istoriei a crescut sau scăzut proporțional cu nivelul puterii maritime. Afirmările amiralului rus erau puțin forțate deoarece Rusia de-a lungul existenței sale a fost și a rămas un stat cu vocație continentală, care și-a impus influențele în special pe uscat. Însă în timpul războiului rece a fost în măsură să rivalizeze cu flotele americane și ale aliaților săi.

Japonia stat insular protejat de invaziile terestre care se abăteau asupra Chinei, își dezvoltă comerțul maritim în zona Pacificului, întreprinde expediții maritime pentru jefuirea coastelor Chinei în secolul al XV-lea și dezvoltă un intens comerț cu portughezii și olandezii în mările din sud-ul Japoniei. Aceasta are o evoluție exponențială bazată pe deschiderea comercială, tehnologică și culturală, prin care Japonia se cuplează la civilizația europeană. Totuși în secolul al XVII-lea are loc și în Japonia o întoarcere spre interior, pe timpul șogunatelor din perioada Tokugawa, în care a fost interzisă cucerirea teritoriilor de peste mări. În 1636 a fost interzisă construirea navelor capabile să navighe pe ocean; supușilor japonezi interzicându-li-se să navighe pe mare. Comerțul european a fost restricționat, singurele schimburi fiind permise olandezilor ce ancorau în largul portului Nagasaki.

Japonia a ales să se izoleze de restul lumii, iar în timp sistemul administrativ și militar sa osificat, devenind ineficient în fața unor amenințări externe. Două secole mai târziu, în 1853, la apariția în dreptul coastelor nipone a flotei comandorului Perry, guvernul japonez s-a văzut în imposibilitatea de a refuza cererile americane de a-și reface plinurile navelor militare în porturile nipone.

Având o limbă unică, neînrudită cu nici o altă vorbire, cu o puternică conștiință a unicității culturale, poporul japonez a rămas izolat de restul civilizațiilor, opunând o puternică rezistență influențelor străine până spre mijlocul secolului al XIX-lea. Acest lucru sa repercutat asupra nivelului statului printr-o înapoiere politică, economică și militară. Dacă Italia în 1890 se afla la limita de jos a marilor puteri, Japonia nici nu conta în ierarhia mondială.

Un moment de referință în reconstrucția flotei imperiale japoneze și a Japoniei în general, - după mai mult de două secole de rupere a legăturilor cu exteriorul -, îl constituie perioada restaurației Meiji ce începe în 1868.

Miracolul transformării Japoniei dintr-un stat oligarhic de seniori feudali și o castă militaristă, într-un stat modern, s-a realizat în două generații. Mobilul schimbării concepției oligarhiei japoneze asupra dezvoltării statului, a fost hotărârea unor membrii marcanți ai elitei japoneze, de a crea o flotă puternică care să blocheze expansiunea statelor europene, ce își întinseseră zona de influență și dominație în Extremul Orient.

Flota Japoniei moderne a avut o dezvoltare exponențială de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la începutul celui de Al Doilea Război Mondial, fiind una din cele mai spectaculoase dezvoltări ale unei forțe navale.

Chiar dacă nu dispuneau de o infrastructură navală la nivelul statelor europene sau SUA, Japonia a reușit să construiască în scurt timp și să pună la punct o flotă, prin intermediul căreia a devenit o putere regională care a înfrânt puteri consacrate din zonă, precum Rusia și China și a dus un război naval agresiv împotriva Americii.

Urmând o concepție de dezvoltare maritimă, Japonia în lupta sa pentru materii prime și piețe de desfacere, a considerat că singura șansă de a-și înlăptui acest deziderat era să devină cea mai mare putere din Estul Îndepărtat. Flota Imperială sub comanda Amiralului Heihachiro Togo, a înfrânt flota Rusă din Marea Baltică și flota Chinei, obligând-o să-i cedeze Korea, Formosa, insulele Kurile și parte din Mancuria. În aceste condiții puterea navală a Japoniei și-a spus cuvântul în obținerea unor teritorii cheie pentru dezvoltarea sa ulterioară. În războiul Ruso-Japonez din 1905, Japonia a adoptat tactica războiului asimetric pentru a înfrânge puterea rusă.

În 1920 Japonia ajunge a treia putere maritimă din lume, în condițiile în care deținea o economie care se situa pe locul nouă și era dependentă în proporție de 90% de importul materiilor prime.

În 1927 programul naval japonez prevedea construirea a 4 crucișătoare de 10.000 tone, 15 distrugătoare, 4 submarine și 3 canoniere. În 1931, dispunea de 12 crucișătoare mari, 17 crucișătoare ușoare, 61 distrugătoare de peste 1.000 de tone, 29 distrugătoare sub 1.000 tone, 46 submarine, 4 portavioane și 10 nave mari de linie. Până în 1941 construiește o flotă de submarine formată din 65 de unități.

Japonia devenise suficient de puternică pentru a provoca războiul din Pacific împotriva Statelor Unite în 1941. A dezvoltat conceptul de „*Kantai Kessen*” (bătălia decisivă), urmărind distrugerea puterii navale americane din Pacific printr-un război naval total și ocuparea unor regiuni costiere sau insule bogate în materii prime din zona Pacificului.

Japonia militaristă a trecut de la feudalism, la statul modern al începutului de secol al XX-lea, cu dorința creării șogunatului național - „*fukoku kyohei*” -, care se poate traduce prin expresia: „*țară puternică, cu armată puternică*”. Japonia și-a schimbat într-un timp extrem de scurt constituția, sistemul de învățământ, politica economică, sistemul bancar, politica navală - adoptând sistemul englez -, și-a modernizat armata terestră după modelul german. Și-a trimis ofițerii la cele mai bune academii din Europa făcând un salt de mai mult de o sută de ani într-o perioadă relativ scurtă.

Pentru guvernarea japoneză a existat întotdeauna încrederea, că puterea economică este într-o corespondență directă cu puterea navală și în general cu puterea militară.

Dezvoltarea Japoniei începută cu restaurația Meiji, a pus capăt concepției continentale de guvernare și a direcționat civilizația niponă către o concepție maritimă orientată spre exterior. S-a trecut de la o concepție de dezvoltare pe baza resurselor din interiorul insulelor și negare a civilizației occidentale, spre o dezvoltare spre exterior pe baza resurselor externe, susținută de necesitatea creării unei flote puternice.

Istoria ne-a demonstrat că civilizațiile mediteraneene: cretană, feniciană, cartagineză, orașele maritime grecești, republicile maritime, popoarele mediteraneene în general, civilizația anglo-saxonă și mai târziu statele maritime: Franța, Olanda, Japonia, Spania, Portugalia, Italia, Grecia, Turcia, au avut perioade de înflorire deosebită în epoca în care au cucerit, explorat, exploatat și fructificat, posibilitățile mării și teritoriilor adiacente mării.

Au existat „*puteri maritime naturale*”: atenienii, cartaginezii, venețienii, olandezii și anglo-saxonii, a căror statut a fost favorizat de poziția geografică; dar au existat în istorie și state care au ajuns la statutul de putere maritimă datorită clarvizionii și deciziei conducătorilor lor. În acest sens putem enumera Imperiul Roman, Imperiul Otoman, Imperiul Spaniol, Portugalia, care au devenit imperii și datorită puterii maritime pe care și-au creat-o.

Toate civilizațiile maritime au avut o dezvoltare mai rapidă, datorită vitezei schimburilor comerciale, militare și tehnologice, a faptului că au avut un acces rapid pe mare la diverse culturi îndepărtate, din care unele mai evaluate. Au avut acces la informații și bogății care au favorizat o evoluție mai rapidă, comparativ cu civilizațiile continentale izolate într-un anumit areal, pentru care distanțele constituiau un mare impediment.

Puterea maritimă a fost întotdeauna o forță vitală, care a ridicat națiunile, a marcat evoluția generală a civilizațiilor sau a dus la prăbușirea lor.

Bibliografie

- Bosworth 1979 - Bosworth, *Italy the Least of the Great Powers*, Cambridge, 1979.
- Braudel 1989 - Fernand Braudel, *Timpul lumii*, I, trad. și postfață de Adrian Rizea, București, 1989.
- Constantin 1979 - Daniel Constantin, *Civilizația Feniciană*, București, 1979.
- Chandler 1995 - David G. Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, New York, 1995.
- Drago 2005 - Marco Drago, (coordonator), *Enciclopedie de istorie universală*, București, 2003.
- Drăgan 1977 - Iosif Constantin Drăgan, *Idealuri și destine. Eseu asupra evoluției conștiinței europene*, București, 1977.
- Friedman 2009 - George Friedman, *Următorii 100 de ani: previziuni pentru secolul 21*, București, 2009.
- Hanganu 2007 - Marius Hanganu, *Interesele României la Dunăre și marea Neagră*, București, 2007.
- Hlihor 2005 - Constantin Hlihor, *Geopolitică și geostrategie în analiza relațiilor internaționale contemporane*, București, 2005.
- Gautreanu 1926 - Nicolae Gautreanu, *Supremația britanică în Mediterana*, articol publicat în Revista Marinei, București, 1926.
- Gregorae 1830 - Nicephori Gregorae, *Byzantina historia, cura L. Schopeni, vol. II*, 1830.
- Kennedy 2010 - Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri: transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, Iași, 2011.
- Mahan 1904 - Alfred Thayer Mahan, *Influența Puterii Maritime asupra istoriei 1660-1783*, 1904.
- Mărculeț 2001 - Vasule Mărculeț, *Conflictul Dobrogeano-Genovez (1360-1387)*, Constanța, 2001.
- Stevens și Wescott 1937 - William Oliver Stevens și Allan Wescott, *Sea Power Histoire de la puissance maritime de l'antiquite a nos jours*, Paris, 1937.

UNIUNEA EUROPEANĂ CA MODEL INSTITUȚIONAL STUDIU DE CAZ: AMERICA LATINĂ

Drd. Alexandra Nichita

Abstract: The European Union as an institutional model. Case study: Latin America. *The institutional model provided by the European Union has been assumed in other regions of the world, namely Latin America. Whether we are talking about intergovernmental organizations or supranational entities, the similarities to the European Union remain and can be easily observed in the type of internal structures which have been introduced in order to enact the policies voted by member states. The current article refers to three international organisations from Latin America: The Andean Community of Nations, MERCOSUR and the newly formed Union of South American Nations (UNASUR). All these organisations display an internal structure of decision making institutions which is similar to the European Union. Furthermore, the declared goal of strengthening democracy and intensifying political cooperation between the member states, are all factors that lead us to believe the European Union has indeed become a model deemed worthy to follow due to its effectiveness.*

Cuvinte cheie: *Instituționalism, MERCOSUR, UNASUR, Comunitatea Andină de Națiuni.*

Keywords: *Historical institutionalism, MERCOSUR, UNASUR, Andean Community of Nations.*

Instituționalismul istoric – repere teoretice. Există trei tipuri de instituționalism care s-au afirmat în această perioadă: instituționalismul istoric, instituționalismul sociologic și instituționalismul „rational choice”¹. Toate cele trei tipuri de instituționalism își propun să explice rolul instituțiilor în determinarea anumitor rezultate politice și sociale. Ceea ce este diferit este nivelul de analiză al fiecărei perspective și modul de abordare al instituțiilor.

Conform autorilor instituționaliști March și Olsen, instituțiile politice nu sunt contracte între actori individuali interesați de propriul câștig sau arene unde își dispută puterea diverse forțe sociale. Instituțiile sunt, în schimb, colecții de structuri, reguli și proceduri operaționale standard care dobândesc un rol parțial autonom în viața politică². Instituțiile sunt purtătoare de roluri și identități dar în același timp sunt creatoare ale caracterului, istoriei și viitorului unui proiect politic. Acestea creează legături între cetățeni, în ciuda numeroaselor puncte de vedere care ar putea să îi separe, și dezvoltă elemente ale ordinii și predictibilității³.

„Piese” de bază ale instituțiilor sunt regulile, dar aceste reguli sunt relevante numai dacă sunt susținute de caracteristici similare ale identității actorilor implicați. Simțul de apartenență la un grup duce la recunoașterea unor roluri și la respectarea regulilor și practicilor impuse în cadrul colectiv. Toate acestea fac parte dintr-un context istoric ce oferă explicații și justificări pentru standardele și așteptările create.

Politica este, în consecință, o agregare a preferințelor individuale în acțiuni colective prin proceduri precum negocierea, construirea de coaliții și schimbul. Actorii individuali au propriile dorințe, interese, preferințe, pe care le folosesc în cadrul acestor proceduri pentru a crea consecințele dorite. Cu toate acestea, interesele actorilor individuali sunt de natură să modifice structura instituțională numai atunci când se încadrează în tendințele definite de istorie pentru structura din care fac parte⁴.

O problemă centrală a instituționalismului istoric se referă la transformarea structurilor în acțiune politică și transformarea acțiunii politice în continuitate instituțională. Acest dinamism are loc pentru că există o anumită rutină implicită a instituțiilor, care le favorizează continuitatea în timp. Procesele care descriu rutina, conform autorilor March și Olsen, sunt cele care mențin continuitatea dar și cele care declanșează schimbări atunci când instituțiile se adaptează la un nou context extern.

Instituționalismul istoric acceptă existența pe scena internațională a organizațiilor internaționale ca actori esențiali în cadrul dinamicii internaționale. Statele încetează să mai fie principalii actori pentru că cedează parte a propriei suveranități în momentul în care decid să constituie un nou set de reguli și practici care să faciliteze cooperarea în vederea realizării intereselor comune. Prin această dinamică, instituționalismul istoric recunoaște instituțiilor un caracter unic pe scena internațională⁵.

Rolul ierarhic al centrului politic din cadrul statelor și relațiile dintre aceste centre politice au suferit anumite transformări în ultimii ani iar Uniunea Europeană constituie cel mai notabil exemplu. Este nevoie de noi modalități de a descrie modul în care autoritatea, drepturile, obligațiile, interacțiunea, atenția, experiența, memoria și resursele sunt

¹ Hall și Taylor 1996, p. 5.

² March și Olsen 2005, p. 5

³ *Ibidem*, p. 6.

⁴ March și Olsen 2002, p. 61

⁵ Telò 2008, p. 101.

organizate dincolo de ierarhii și piețe. A devenit din ce în ce mai important, și este util și în cazul cercetării de față, așa-numitul „instituționalism de rețea” (network institutionalism) ce descrie interacțiunile la nivel inter- și intra- instituțional⁶.

Instituționalismul istoric se numește astfel pentru că recunoaște faptul că dezvoltarea politică se desfășoară și trebuie înțeleasă în contextul timpului trecut de-a lungul acestui proces (componenta istorică) și pentru că pune accentul pe implicațiile pe care le are istoria asupra instituțiilor, fie că sunt reguli formale, structuri politice sau norme (componenta instituționalistă)⁷.

Logica principală a acțiunii unui actor, fie că e vorba de stat sau de organizația internațională, este respectarea regulilor – văzute ca rețete bazate pe drepturi și obligații derivate din identitatea asumată prin apartenența la o anumită comunitate și respectarea valorilor, practicilor și așteptărilor proiectate de aceasta. Regulile unui aranjament instituțional sunt respectate, în logica instituționalismului istoric, pentru că sunt considerate firești, drepte, legitime și pentru că se încadrează în așteptările tuturor participanților⁸.

Schimbările politice survenite de-a lungul istoriei explică rutinizarea practicilor instituționale și consecințele nedorite (*unintended consequences*) ce nu sunt rezultatele calculelor raționale ale membrilor unei organizații internaționale⁹. De aceea, organizația se depărtează de scopul pentru care a fost înființată în cazul de față, Uniunea Europeană a trecut de la cooperare regională către definirea unei politici externe comune a statelor membre care să faciliteze cooperarea cu alte organizații regionale.

De asemenea, integrarea europeană, conform instituționalismului istoric, este un produs al circumstanțelor istorice: cel de-al Doilea Război Mondial și bipolaritatea sistemului internațional. Astfel, odată cu schimbarea circumstanțelor istorice, s-a schimbat și traiectoria instituțională, ieșind din zona prevăzută de întemeietorii Comunității Economice Europene¹⁰.

Termenul „schimbare” este foarte important și, mai ales, foarte dezbătut în cadrul teoriei instituționalismului. Unii autori, așa cum sunt Orion Lewis și Sven Steinmo, consideră că nu se poate discuta despre variabile independente în studiul instituțiilor pentru că sistemul schimbă componentele sale și, în același timp, acestea schimbă modul în care evoluează sistemul¹¹. În cazul de față este vorba de state și organizații internaționale aflate într-o continuă schimbare datorită relației de interdependență și chiar de intersubiectivitate, în care se regăsesc.

March și Olsen, autorii la care ne-am referit cu precădere în cadrul acestei analize, consideră schimbarea instituțională ca un răspuns la experiența istorică. Aceste schimbări, însă, se petrec de-a lungul unei perioade lungi și nu pot fi clasificate drept evoluții pozitive ale sistemului instituțional. Ceea ce autorii instituționaliști numesc „eficiență istorică” înseamnă, în fapt, adaptarea instituțiilor la schimbările ce se petrec în mediile față de care vin în contact și este soluția optimă ce asigură supraviețuirea și prosperitatea acestora. Conceptul de „eficiență istorică” utilizat de instituționaliștii istorici poate fi substituit prin cel de „adaptare”, pentru că în literatura de specialitate nu se face referire la creșterea eficienței prin schimbare instituțională¹².

Această realitate europeană se poate propaga și în alte regiuni unde statele au decis înființarea unor instituții care să le maximizeze câștigurile, mai ales în domeniu economic. Cu alte cuvinte, dacă MERCOSUR, Comunitatea Andină de Națiuni sau nou constituita UNASUR, urmează, așa cum vom vedea, exemplul instituțional al Uniunii Europene, atunci aceste organizații sud-americane vor da la rândul lor naștere unor instituții care vor modifica regulile jocului economic și politic din regiune.

Instituționalismul istoric găsește, în plus, explicații pentru modul în care diverse instituții interacționează și reușesc să acomodeze dezechilibre sau puncte divergente, transformând diversitatea în unitate¹³. Instituționalismul merge mai departe și examinează organizațiile care se formează, interacțiunile care au loc între structurile instituționale și evoluția acestora către un consens.

Astfel, în cazul de față, vom examina cazul concret al înființării de către statele de pe continentul sud-american a unor instituții care să oglindească modelul Uniunii Europene. Este vorba, în primul rând despre Comunitatea Andină de Națiuni, una dintre primele inițiative de cooperare în regiune și instituția care a generat structuri puțin complexe. Cea de-a doua instituție supusă analizei, Mercado del Sur/MERCOSUR, a fost înființată în vederea intensificării cooperării între statele care nu au fost cuprinse în prima instituție. În ceea ce privește structura dezvoltată de instituția MERCOSUR, pot fi identificate un număr mare de similitudini între aceasta și UE. În ultimul rând, UNASUR reprezintă, chiar și la nivelul

⁶ March și Olsen 2005, p. 21.

⁷ Pierson 1996, p. 126.

⁸ March și Olsen 2005, p. 8.

⁹ Mario TELÒ, *op. cit.*, p.102.

¹⁰ Rosamond 2000, p. 116.

¹¹ Lewis și Steinmo 2007, p. 33.

¹² March și Olsen 2005, p. 13-14

¹³ March și Olsen 2005, p. 17

declarațiilor oficiale ale liderilor care au lansat ideea înființării unei astfel de instituții, un model al Uniunii Europene, cu specific latino-american, menit să înglobeze primele două organizații internaționale.

Comunitatea Andină de Națiuni. La data de 29 mai 1969, Bolivia, Chile, Columbia, Ecuador și Peru au semnat Acordul de la Cartagina, care a dus la înființarea Pactului Andin, în scopul stabilirii unei uniuni vamale între statele participante și a unei coordonări în ceea ce privește anumite sectoare comerciale. Acestui Pact s-a alăturat, în 1973 și Venezuela. La numai 6 ani de la înființare, însă, Chile s-a retras în urma unei decizii controversate care interzicea investitorilor străini să participe la achiziționarea de acțiuni în sectoare industriale cheie din statele membre. Criza petrolului din anii 1970 a dus la o serie de abateri de la procedurile stabilite prin Acordul de la Cartagina, Pactul Andin devenind, până la jumătatea anilor 1990, un simplu cadru de întâlnire pentru statele membre în scopul negocierii de acorduri economice și comerciale bilaterale¹⁴.

Protocolul de la Trujillo, semnat în martie 1996, a modificat Acordul de la Cartagina, una dintre măsurile adoptate fiind modificarea numelui organizației. Acest protocol a modificat, de asemenea, structura organizatorică și modul de luare a deciziilor în cadrul instituției.

În consecință, de la intrarea în vigoare a Protocolului, cea mai înaltă autoritate în cadrul Comunității Andine a devenit Consiliul Prezidențial Andin, format din președinții tuturor statelor membre. Aceasta entitate se întrunește o dată pe an și stabilește agenda activităților care revin în sarcina entităților subordonate. Consiliul Miniștrilor de Externe, cea de-a doua instituție ca importanță, formulează politica externă a Comunității Andine și deține autoritatea de a încheia acorduri și tratate cu state terțe sau organizații internaționale. Această structură se reunește de cel puțin două ori pe an. O paralelă poate fi trasată, prin prisma atribuțiilor și a componenței, între Consiliul Miniștrilor de Externe și Consiliul Uniunii Europene.

Încă dinaintea intrării în vigoare a Protocolului de la Trujillo, Comisia Andină reprezenta structura legislativă a Comunității Andine de Națiuni, formată din câte un reprezentant al fiecărui stat membru, care are dreptul la un singur vot. Această Comisie se întrunea de cel puțin trei ori pe an și avea sarcina de a adopta regulamente și instrucțiuni, sub forma unor decizii, în vederea dezvoltării activității organizației internaționale. Așa cum sugerează și numele, Comisia Andină poate fi asimilată Comisiei Europene, având în vedere rolul său de a propune acte normative.

Un nou Secretariat General a fost înființat în 1996 pentru a înlocui structura similară anterioară. Principala sarcină a acestei structuri era asigurarea implementării deciziilor emise de către Comisia Andină. Directorii generali ai secretariatului sunt aleși de Consiliul de Miniștri ai Afacerilor Externe, pentru un mandat de 5 ani și trebuie să aibă naționalitatea unuia dintre statele membre¹⁵.

Anterior Protocolului de la Trujillo, au fost înființate Consiliul Consultativ pentru Afaceri și Consiliul Consultativ pentru probleme de muncă, organisme care pot emite recomandări către Comisia Andină și Consiliul de Miniștri. În mai 1979 a fost înființat și un Tribunal al Comunității Andine, încadrat cu un judecător din fiecare stat membru și cu sediul în Quito. Acest tribunal soluționează cereri atât din partea persoanelor fizice, cât și juridice, care se consideră lezate de anumite decizii ale Comisiei Andine și are puterea de a invalida anumite decizii ale acestei structuri.

Un Parlament Andin a fost creat în 1979, în speranța dezvoltării unui proces de integrare regională. Acesta a fost format în primul deceniu de funcționare, din delegații desemnate de legislaturile statelor membre ale Comunității Andine. În ciuda eforturilor de a declanșa alegeri speciale pentru membrii Parlamentului Andin, această structură nu aduce niciun impact asupra luării deciziilor în cadrul acestei organizații.

MERCOSUR: înființare și evoluție. În noiembrie 1985, președinții Raúl Alfonsín și José Sarney au anunțat demararea procesului de integrare prin Declarația de la Iguazú¹⁶. La 29 noiembrie 1988 s-a semnat Tratatul de Integrare, Cooperare și Dezvoltare care avea ca obiectiv consolidarea procesului de integrare și cooperare economică bilaterală, ceea ce presupunea ca în decursul următorilor 10 ani să se creeze un spațiu economic comun care să respecte principiile flexibilității, dezvoltării graduale, echilibrului și simetriei. Primii pași aveau în vedere armonizarea taxelor vamale pentru Argentina și Brazilia, definirea unor politici comune în agricultură, industrie, transport și comunicații, știință, tehnologie dar și în domeniul fiscal.

Uruguay a fost primul stat interesat de colaborarea dintre Argentina și Brazilia, dar mai ales de posibilitatea de a se alătura acestor două state. Astfel, la 12 noiembrie 1989 a avut loc o întâlnire la Buenos Aires între președintele Uruguay, Julio María Sanguinetti, președintele Braziliei și noul președinte argentinian, Carlos Saúl Menem, care a marcat semnarea unei declarații comune prin care se anunța intensificarea contactelor trilaterale, cu scopul de a întări procesul de integrare regională¹⁷.

¹⁴ O'Keefe 2009, p. 243.

¹⁵ O'Keefe 2009, p. 248.

¹⁶ Lavagna 1998, pp. 84-89.

¹⁷ "Acuerdo para el desarrollo regional" in *La Nación*, 12 noviembre 1989, p. 7.

La 1 august 1990, miniștrii de externe ai Argentinei, Braziliei, Chile și Uruguay au emis un comunicat prin care se anunța extinderea procesului de integrare și coordonare a economiei regionale, pentru a întâmpina schimbările ce se produc la nivelul economiei mondiale. Documentul menționa că Uruguay va deveni membru deplin în noua piață comună dar Chile, din cauza nivelului foarte scăzut al taxelor vamale și a dificultăților economice, va juca un rol minor în această colaborare. Cu această ocazie a fost lansată invitația pentru Paraguay de a se alătura acordului trilateral stabilit în 1989¹⁸. La numai o lună după ce a primit invitația, Paraguay a răspuns pozitiv, liderii politici exprimându-și dorința ca acest stat să participe cu drepturi depline la negocieri, așa cum se întâmplase și în cazul Uruguay.

MERCOSUR s-a lansat în sfera politico-strategică în același mod în care s-a lansat și Comunitatea Europeană. Alianța Brazilia-Argentina a dezvoltat în primul rând proiectele de zonă de comerț liber și apoi uniune vamală, consacrate prin Tratatul de la Asunción și orientate spre adaptarea competitivă a ambelor economii în cadrul procesului de globalizare, cu toate că logica alianței a fost de la început aceea ce a dilua vechile rivalități. Acesta a fost sensul abandonării programelor nucleare „secrete” și incorporarea Uruguay și Paraguay la proiectul de uniune vamală¹⁹.

Tratatul de la Asunción este primul semnat de către cei patru membri fondatori Argentina, Brazilia, Paraguay și Uruguay și stabilește o structură instituțională de bază dar și o zonă de liber schimb între țări. 1994 a fost, însă, anul în care s-a pus în mișcare MERCOSUR și a dobândit personalitate juridică, în urma Protocolului semnat la Ouro Preto. De atunci la această organizație s-au asociat state care fac parte și din Comunitatea Andină, Bolivia (1996), Peru (2003), Columbia (2004) și Ecuador (2004), dar și Chile (1996), iar în anul 2006 Venezuela a semnat protocolul de integrare ca membru cu drepturi depline, acesta urmând să fie ratificat de celelalte state membre.

Un rezultat important al actelor constitutive a fost structura instituțională a MERCOSUR, care se sprijină pe trei piloni principali: democrația, comerțul liber și integrarea regională. Clauza democratică definește principalele condiții pentru ca noi state să fie acceptate în organizația internațională. În ciuda faptului că cei trei piloni ce stau la baza construcției instituționale europene sunt diferiți de cei stabiliți în cazul MERCOSUR, referința la o astfel de structură arată percepția autorilor sud-americani în privința paralelei cu Uniunea Europeană²⁰.

Tratatul constitutiv al MERCOSUR numește două instituții responsabile pentru punerea în aplicare a obiectivelor trasate: *Consiliul Pieței Comune* și *Grupul Pieței Comune*. Prima instituție ia deciziile care asigură îndeplinirea condițiilor tratatului iar cea de-a doua urmărește aplicarea tratatului și a deciziilor adoptate de Consiliu.

Din perspectivă instituționalistă putem afirma că Tratatul de la Asunción reprezintă cadrul pentru desfășurarea acțiunii celor patru state membre pentru că reglementează cooperarea și impune un anumit comportament participanților la schimbul economic. Acest cadru, însă, a evoluat prin crearea de instituții noi în 1994, odată cu Protocolul de la Ouro Preto.

Protocolul de la Ouro Preto a intrat în vigoare în anul 1994²¹ și reprezintă avansarea procesului de integrare economică de la uniune vamală la piață comună, căreia îi este conferită o personalitate juridică. Structura instituțională s-a diversificat prin acest protocol iar pe lângă cele Consiliul (CMC) și Grupul Pieței Comune (GMC) au fost înființate patru organisme noi: Comisia de Comerț a MERCOSUR (CCM), Comisia Parlamentară Reunită (CPC), Forul Consultativ Economic și Social (FCES), Secretariatul Administrativ al MERCOSUR (SAM).

Personalitatea juridică a MERCOSUR este exercitată de *Consiliul Pieței Comune*, această instituție putând să preia inițiativa în adoptarea deciziilor în materie financiară și bugetară. În plus, Consiliul are puterea de a se pronunța asupra propunerilor făcute de Grupul Pieței Comune și de a formula politici și promova acțiunile care susțin piața comună. Astfel, Consiliul este considerat organul superior al MERCOSUR, responsabil pentru conducerea politică a procesului și luarea deciziilor care să asigure îndeplinirea obiectivelor Tratatului de la Asunción, în timp ce Grupul este investit cu puteri executive. Din Consiliul Pieței Comune fac parte: șefi de stat, miniștrii ai afacerilor externe și miniștrii de economie²². Consiliul se reunește cel puțin o dată la șase luni și ia decizii prin consensul tuturor reprezentanților statelor membre (Art. 37, Protocolul Ouro Preto).

Putem trasa o paralelă între Consiliul Pieței Comune și Consiliul European care a fost creat în 1974 și a devenit organul care stabilește obiectivele Uniunii și linia de urmat în vederea realizării acestora, în toate domeniile de activitate ale UE²³. Consiliul European este compus din șefii de stat sau de guvern ai statelor membre și se întrunește de două ori pe semestru. Deciziile în Consiliul European sunt luate prin consens, un indicator clar al influenței pe care această instituție a avut-o asupra Consiliului Pieței Comune.

¹⁸ Bellando 1990, p. 1.

¹⁹ Magnoli 2007, p. 7.

²⁰ Magnoli 2007, p. 8.

²¹ Protocolul adițional de la Ouro Preto, <http://www.mercosur.int/msweb/portal%20intermediario/ES/index.htm>.

²² Torres 1998, p. 5

²³ Titlul III, Art. 15, Tratatul de la Maastricht, la <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:RO:PDF>

Deși nu există un echivalent al Consiliului Uniunii Europene (cunoscut și sub numele de Consiliu de Miniștri), Consiliul Pieței Comune numește președintele pentru Comisia Reprezentanților Permanenți ai MERCOSUR. Comitetul Reprezentanților Permanenți, așa cum este numit corespondentul din cadrul Uniunii Europene, își manifestă competența la nivel tehnic, prin pregătirea reuniunilor Consiliului de Miniștri, și este prezidat de președinția acestui Consiliu²⁴.

Cu toate că este constituit pe modelul COREPER din Uniunea Europeană, Comisia Reprezentanților Permanenți ai MERCOSUR are competențe mai însemnate. Pe lângă faptul că veghează la dezvoltarea continuă a organizației și că organizează reuniuni și summit-uri, Comisia este organul de gestiune politică și de reprezentare permanentă al MERCOSUR. Acesta a fost creat în octombrie 2003 prin Decizia nr. 11/03 a Consiliului Pieței Comune.

Grupul Pieței Comune are ca atribuții principale obligația de a veghea la respectarea Tratatului de la Asunción și a deciziilor Consiliului Pieței Comune, crearea, modificarea sau suprimarea subgrupurilor și reuniunilor specializate pentru îndeplinirea obiectivelor pieței comune cât și stabilirea unui program de lucru pentru celelalte instituții în vederea asigurării avansării proiectului de integrare economică.

Astfel, această instituție reprezintă puterea executivă în cadrul MERCOSUR. La întâlnirile din cadrul Grupului participă funcționari guvernamentali din cadrul: ministerelor de afaceri externe, de economie și băncii centrale. Fiecare stat este reprezentat de patru astfel de funcționari cu rang mai mic decât cel al miniștrilor, care se ocupă de coordonarea și activităților organizației internaționale în conformitate cu traiectoriile descrise de Consiliul Pieței Comune²⁵. Prin analiza competențelor sale, se poate spune că Grupul Pieței Comune se aseamănă în evoluția sa cu una dintre instituțiile Uniunii Europene: Comisia Europeană. Diferența însemnată între cele două instituții este faptul că la nivel european Comisia reprezintă interesele Uniunii, în timp ce la nivel sud-american Grupul funcționează de la înființarea sa ca o instituție interguvernamentală și nu suprastatală.

În cadrul MERCOSUR nu există încă o instituție care să urmărească interesul organizației internaționale în principal pentru că legislația emisă la nivel comunitar nu se transpune ca atare în cadrul tuturor statelor membre. În cazul Uruguay numai 50% dintre normele MERCOSUR au fost transpuse în legislația națională²⁶. Nu există în acest sens un control din partea instituțiilor sau un mecanism de sancționare a statelor care nu transpun legislația organizației.

Comisia pentru Comerț a MERCOSUR asistă Grupul în misiunea sa de a asigura aplicarea instrumentelor comune ce țin de politica economică și comercială atât între statele membre cât și față de state terțiare, organisme internaționale (iar aici includem și Uniunea Europeană) și acorduri comerciale. Comisia poate emite propuneri sau directive și se ocupă în special de instrumentele ce pun în aplicare politicile comerciale comune și evoluția acestora. Comisia pentru comerț are atribuții asemănătoare cu cele ale Comisiei Europene, dar își manifestă competențele la un nivel ridicat de specializare.

Din anul 2002, odată cu aprobarea Protocolului de la Olivos, există și o soluție pentru neconcordanțe care ar putea apărea între statele membre din cauza greșelilor de interpretare, netranspunerii sau neaplicării anumitor reglementări emise de instituțiile MERCOSUR la nivel național. Astfel, două state membre aflate în conflict se adresează Grupului Pieței Comune, prin intermediul Secretariatului Administrativ, pentru a fi demarate procedurile de judecată în fața Tribunalului Ad Hoc. Speța se judecă în fața unui complet de trei arbitri (câte unul de la fiecare stat implicat și cel de-al treilea, președintele completului, desemnat de comun acord)²⁷.

Dacă problema soluționată de Tribunalul Ad Hoc este apoi contestată de unul dintre state, speța este înaintată Tribunalului Permanent de Examinare (Tribunal Permanente de Revision). Acesta are în componență cinci arbitri, câte unul numit de statele membre și cel de-al cincilea ales în unanimitate de toate statele. Decizia Tribunalului Permanent va fi definitivă și va prevala în fața deciziei Tribunalului Ad Hoc²⁸.

Cu toate că se aseamănă într-o mică măsură procedurile care sunt utilizate pentru cele două tribunale descrise anterior și procedurile de la Tribunalul de Primă Instanță și de la Curtea de Justiție a Uniunii Europene, ceea ce evidențiază parcursul asemănător al organizațiilor internaționale este soluția pe care acestea au găsit-o în ce privește soluționarea controverselor juridice. MERCOSUR a putut observa din modelul European importanța pe care o au instanțele la care statele sau indivizii recurg atunci când legislația emisă de instituțiile sale nu este transpusă sau respectată de statele membre. Cu toate că nu este o organizație supranațională, așa cum este Uniunea Europeană, și nu poate sancționa direct statele membre atunci când nu aplică normele, liderii MERCOSUR au înaintat soluția Tribunalelor ce pot fi sesizate chiar de statele membre. Regula soluționării controverselor juridice a fost preluată de statele sud-americane, în acest context, din experiența europeană pe această temă.

²⁴ Art. 207, Tratatul de la Roma, <http://eur-lex.europa.eu/ro/treaties/index.htm#founding>

²⁵ Torres 1998, p. 7.

²⁶ European Commission, *MERCOSUR Regional Strategy Paper. 2007-2013*, 2 August 2007, la http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/rsp/07_13_en.pdf.

²⁷ Protocolo de Olivos para la Solucion de Controversias en el Mercosur, Capitolul VI, <http://www.espaciosjuridicos.com.ar/datos/OTROS%20TRATADOS/PROTOCOLO%20DE%20LIVOS.htm>.

²⁸ *Ibidem*, Capitolul VII.

Comisia Parlamentară Reunită era organismul reprezentativ al parlamentelor statelor membre MERCOSUR. Membrii Comisiei Parlamentare sunt desemnați de către parlamentele naționale și sunt în număr egal pentru toate cele patru state fondatoare. Obiectivul principal al acestei instituții era acela de a accelera procedurile de punere în aplicare a deciziilor celorlalte organisme și de a monitoriza armonizarea legislațiilor statelor membre pentru progresul procesului de integrare. Recomandarea era principalul instrument al acestui organism²⁹.

Din 9 decembrie 2005 există, însă, un *Parlament al MERCOSUR (Parlasur)* care substituie Comisia Parlamentară Reunită, principala diferență față de aceasta din urmă fiind că membrii sunt aleși direct de către cetățenii statelor membre conform legislației naționale³⁰. Principiile Parlamentului MERCOSUR sunt foarte apropiate de cele ale Parlamentului European: pluralismul și toleranța, transparența, cooperarea cu celelalte instituții MERCOSUR, respectul pentru drepturile omului, echitate și justiția în ceea ce privește problematicile regionale, promovarea patrimoniului cultural latino-american în timpul procesului de integrare și promovarea dezvoltării durabile a MERCOSUR.

Competențele Parlamentului MERCOSUR sunt de a veghea la păstrarea regimului democratic în cadrul statelor membre în conformitate cu normele MERCOSUR, elaborarea și publicarea de rapoarte pe domeniul respectării drepturilor omului, elaborarea de studii sau rapoarte pentru organismele decizionale ale organizației și organizarea de întâlniri publice între societatea civilă și sectorul privat despre chestiuni privind dezvoltarea procesului de integrare regională. Parlamentul MERCOSUR are ca principale instrumente de lucru declarațiile, recomandările și rapoartele și se pronunță în special în ceea ce privește problemele legate de dezvoltarea procesului de integrare.

Din acest punct de vedere, Parlamentul MERCOSUR a evoluat pe o traiectorie ce poate fi comparată cu cea a Parlamentului European. Parlamentul European a câștigat noi competențe pe măsură ce organizația internațională a creat o interdependență mai puternică între statele membre, iar același lucru s-a manifestat și în cazul MERCOSUR. Cu toate acestea, există încă îndoeli cu privire la eficacitatea acestei instituții, în special pentru că dreptul comunitar nu prevalează în toate statele membre ale organizației sud-americane.

Forul Consultativ Economic și Social este format dintr-un număr egal de participanți din fiecare stat membru și are un rol consultativ. Folosește recomandări adresate Grupului Pieței Comune pentru a prezenta punctul de vedere al sectoarelor economice și sociale. Corespondentul european al acestui For Consultativ este Consiliul Economic și Social al Uniunii Europene.

Consiliul Economic și Social asistă Comisia, Parlamentul și Consiliul prin emiterea de propuneri pe teme de interes european. Consiliul poate emite propuneri și fără a fi solicitat în acest sens iar prin Actul Unic European și Tratatul de la Maastricht aria de competențe a fost lărgită pentru a include și noile politici ale Uniunii (regionale și de mediu).

Protocolul de la Ouro Preto stabilește personalitatea juridică a MERCOSUR conform dreptului internațional și subliniază faptul că în cadrul organizației internaționale deciziile se iau prin consens și cu participarea tuturor statelor membre. MERCOSUR are un Buletin Oficial, așa cum și Uniunea Europeană are un Jurnal Oficial, în care sunt publicate toate actele emise de principalele instituții pentru a asigura luarea la cunoștință a acestora de către membrii și punerea în aplicare sau transpunerea în legislația națională.

UNASUR. Ideea înființării unei Uniuni a Națiunilor din America de Sud a fost promovată pentru prima dată la întâlnirea șefilor de stat sud-americani din Cuzco, în anul 2004. Autorul intelectual al acestei instituții este considerată Brazilia. Faptul că existau la momentul respectiv două organizații internaționale care, reuneau, împreună, toate statele din regiune a fost considerat o vulnerabilitate și a fost promovată ideea unei convergențe a acestora. Dovada clară a faptului că UNASUR nu își propune numai întărirea cooperării dintre statele membre în domeniile economic și comercial este măsura de eliminare a restricțiilor de călătorie pentru cetățenii statelor membre. Tratatul Constitutiv al UNASUR a fost semnat la 23 mai 2008³¹. Scopul UNASUR este de a aborda în special chestiuni legate de politică, energie, infrastructură, educație, cultură, chiar și politici sociale care au menirea de a reduce asimetriile dintre statele membre. Pe agenda acestei organizații internaționale suprastatale există și chestiuni legate de securitate și apărare³².

UNASUR este, prin comparație cu celelalte două instituții, înființată de foarte scurt timp, astfel încât nu a cunoscut o dezvoltare a structurilor sale interne la fel de extensivă. Cu toate acestea, au fost puse bazele unui Consiliu al șefilor de stat (care se întrunește o dată pe an), un Consiliu al Miniștrilor de Externe (care se întrunește la fiecare 6 luni), dar și al unui Consiliu al delegaților. De asemenea, a fost propusă înființarea unui Parlament al Americii de Sud, care va fi format din 90 de parlamentari și va avea sarcina de a emite decizii și declarații privind relațiile de cooperare dintre statele membre.

²⁹ Protocolul adițional de la Ouro Preto, <http://www.mercosur.int/msweb/portal%20intermediario/ES/index.htm>.

³⁰ Protocolul constitutiv al Parlamentului Mercosur, <http://www.parlamentodelmercosur.org/index1.asp#>

³¹ Dabène 2009, p. 211

³² O'Keefe 2009, p. 448.

Bibliografie

- Bellando 1990 – Ovidio BELLANDO, „Se lanzo el Mercado Comun del Cono Sur” in *La Nación*, 2 de agosto 1990
- Dabène 2009 – Olivier DABÈNE, *The Politics of Regional Integration in Latin America*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.
- Hall și Taylor 1996 – Peter HALL, Rosemary TAYLOR, „Political Science and the Three Institutionalisms” in *MPIFG Discussion Papers*, Max Planck Institut, Köln, 1996.
- Lavagna 1998 – Roberto LAVAGNA, *Argentina-Brasil-Mercosur. Una decisión estratégica*, GEL, Buenos Aires, 1998.
- Lewis și Steinmo 2007 – Orion LEWIS și Sven STEINMO, “Taking Evolution Seriously” in *ARENA Working Papers*, No. 19, December 2007.
- Magnoli 2007 – Demetrio MAGNOLI, “MERCOSUR + 1: Chavismus contra MERCOSUR” in Jose Manuel PUENTE (coord.), *Europa America Latina: Analisis e Informacion*, Nr. 24, Mai 2007.
- March și Olsen 2002 – James MARCH, Johan OLSEN, „Institutional Perspectives on Political Institutions”, in Stephen OSBORNE, *Public Management. Policy Making, Ethics and Accountability in Public Management*, Routledge, London, 2002.
- March și Olsen 2005 – James MARCH, Johan OLSEN, *Elaborating the New Institutionalism*, Arena Working Paper, No. 11, March 2005.
- O’Keefe 2009 – Thomas Andrew O’KEEFE, *Latin American and Caribbean Trade Agreements: Keys to a Prosperous Community of the Americas*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2009.
- Pierson 1996 – Paul PIERSON, „The Path to European Integration. A Historical Institutional Analysis”, *Comparative Political Studies*, Vol. 29, No. 2, 1996.
- Rosamond 2000 – Ben ROSAMOND, *Theories of European Integration*, Palgrave, New York, 2000.
- Telò 2008 – Mario TELÒ, *Relations internationales. Une perspective européenne*, Editions de l’Université de Bruxelles, Bruxelles, 2008.
- Torres 1998 – Jorge Jose TORRES, *Estructura Institucional de MERCOSUR. Cambiar para crecer*, IDELA, Tucuman, 1998.

EFECTELE CONSENSULUI DE LA WASHINGTON ASUPRA STATELOR DIN AMERICA LATINĂ ÎN ANII 1990 ȘI ÎNCEPUTUL ANILOR 2000

Drd. Sabin Dumitru Coroian

Abstract. Political Effects of the Washington Consensus on Latin American States in the 1990s and early 2000s.

This study aims to explain how the set of measures of socio-economic, established by economist John Williamson in the so-called Washington Consensus in 1990, have influenced the economy and political system of most Latin-American countries which applied in whole or in part, such measures. This name was first used by Williamson in 1989, the speech that followed that year consultations on economic and social policy and Latin American states had passed not long ago by the economic crisis that has hit this area throughout the 1980s. Implementation of this measures was often lacking in recent years, increasingly questions arises whether economic and social system was implemented essentially wrong or whether the main problem is political inability of those countries that have adopted these system of economic structure.

Cuvinte cheie. *Consensusul de la Washington, Grupul de la Chicago, Statele Unite, Argentina, Caracazo, Banca Mondiala, FMI, MERCOSUR, dolarizare, proteste stradale criza economica, reforme neoliberale.*

Keywords. *Washington Consensus, Chicago Boys, United States, Argentina, Caracazo, World Bank, IMF, MERCOSUR, dollarization, street protests, economic crisis, neoliberal reforms.*

Pentru a înțelege modul în care acest set de norme au influențat statele din America Latina trebuie să explicăm ce a însemnat de fapt acest consens. Denumirea, *Washington Consensus*, a fost folosită prima dată de către Williamson în anul 1989, în discursul ce a urmat consultărilor din acel an privind situația economică și politică și socială a țărilor din America Latină state trecuseră cu puțin timp în urmă prin criza economică ce a lovit această zonă pe parcursul anilor 1980.¹

În cadrul acestei conferințe au fost enunțate cele zece măsuri care ar trebui aplicate unei economii aflate în stare de criză majoră, măsuri ce aveau ca scop revigorarea economică pe termen mediu și lung. S-a folosit denumirea capitalei Statelor Unite, Washington, deoarece acolo își aveau sediul cei trei piloni instituționali care urmau să aibă un rol hotărâtor în promovarea acestor măsuri, cele trei instituții erau: Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional și Trezoreria Statelor Unite.²

Aceste măsuri pot fi considerate și ca un decalog prescris statelor în curs de dezvoltare a căror economie trece printr-o stare de criză. Înainte de a ne referi strict la setul de zece măsuri trebuie să analizăm modul în care au fost primite în contextul internațional respectiv. Unii specialiști au considerat că aceste măsuri veneau de fapt în ajutorul țărilor dezvoltate, nu a celor în curs de dezvoltare, deoarece acestea din urmă reprezentau o piață foarte bună de desfacere cât și o piață a locurilor de muncă ieftină. Astfel firmele mari din statele puternice ajungeau să dețină monopol pe piețele în care ele intrau, producția lor era asigurată de către mâna de lucru ieftină, iar produsele erau exportate în statele de proveniență ale companiilor respective.

Din această ecuație nu avea nimeni de câștigat, înafară de companiile în cauză, pentru că piața liberă nu includea și piața liberă a migrației forței de muncă, astfel muncitorii din statele subdezvoltate nu resimțeau o creștere importantă la nivelul veniturilor, iar statele în care aceste produse erau exportate se loveau constant de problema șomajului intern. Acest tip de critică a fost adoptat mai ales de către cei care se opun globalizării, însă argumentația nu trebuie privită doar prin prisma acestui fapt, deoarece dezvăluie practic modul în care lucrează acest tip de sistem.

Exemplul dat mai sus este reprezentativ pentru modul în care au fost aplicate măsurile Consensului de la Washington. Pentru a putea analiza țările afectate, în mod special Argentina, este necesară enumerarea celor zece puncte ale consensului. Prima măsură din acest pachet o reprezintă politica fiscală echilibrată, următoarea măsură, și una dintre cele mai controversate datorită lipsei ei de eficiență o constituie redirecționarea a unei părți consistente a cheltuielilor publice spre educație, sănătate și infrastructură.³

Această măsură a născut mari controverse nu datorită modului în care a fost abordată problema ci datorită modului în care ea a fost impusă de către statele care au preluat-o. Datorită corupției foarte ridicate cu care s-e confruntau respectivele state, măsura nu a avut nici un fel de efect pe termen scurt, ea nefiind aplicată de toate statele care s-au afiliat acestui protocol, fiind chiar ignorată. În unele state, precum Bolivia, în loc să aibă loc o creștere a bugetului acestor fundamente ale unei societăți stabile, cheltuielile pentru sectoarele educațional și sanitar au fost reduse.

¹ Stiglitz 2008, pag 12.

² Ibidem.

³ Ibidem, pag 23-26.

Un alt punct din acest pachet îl constituie reformarea impozitării veniturilor, ceea ce înseamnă reducerea nivelului de impozitare și presupune o cotă de impozitare destul de scăzută. Următoarele două măsuri sunt legate între ele, prima face referire la ratele de interes iar a doua la competitivitatea ratelor de schimb. O măsură foarte importantă din cadrul acestui pachet de reguli o constituie liber schimbul, proces caracterizat prin liberalizarea importurilor, eliminarea restricțiilor de orice fel și uniformizarea tarifelor. Investițiile străine directe reprezintă și ele unul dintre punctele acestui set de reguli fiind foarte importante în ceea ce privește solidificarea statelor, doar prin investiții cu capital străin se poate aduce ajutorul necesar unei relansări economice reale.⁴

Una dintre cele mai controversate măsuri este cea privind privatizarea întreprinderilor de stat, un bun exemplu în acest sens este cel al Venezuelei. Revolta Caracazo din anul 1989, s-a petrecut chiar în perioada în care acest set de reguli a fost întocmit de către Williamson. Revolta a survenit datorită măsurilor neoliberale pe care le-a luat administrația președintelui Carlos Andres Perez, aflat la al doilea mandat, în special cele privind liberalizarea prețurilor. Prețul petrolului a crescut în acea perioadă cu peste 90 % iar cel al transportului de călători practic s-a dublat.⁵

Ultimele două măsuri din această listă au avut ca scop liberalizarea pieței, prima se referă la eliminarea oricăror restricționări ce au legătură cu intrarea unei companii pe piață, înafară de cele ce se justifică prin motive de siguranță națională. Ultima măsură se referă la dreptul la proprietate, în special proprietate intelectuală.

Toate aceste măsuri au fost ulterior considerate, chiar dacă autorul lor, Williamson, nu era de acord cu acest termen, ca fiind politici neo-liberale. Cum am spus și mai sus, o parte dintre aceste politici au fost aplicate chiar înainte de trasarea liniilor generale în care se încadrează pachetul de zece măsuri al Consensului de la Washington. Datorită crizei economice în care se aflau statele Americii Latine, mai mulți lideri politici, fie ei de stânga sau de dreapta, au încercat să revigoreze economia prin prisma privatizărilor întreprinderilor de stat și a liberalizării prețurilor.

Andres Perez, exemplul dat mai sus, în perioada primului său mandat din anii 70 a dus o politică populistă, caracterizată prin distribuirea spre populație a veniturilor obținute din petrol, în acești ani situația Venezuelei era una mai mult decât favorabilă. Totul s-a sfârșit cu începutul anilor 80 și cu scăderea prețului barilului de petrol, economia Venezuelei era în acele momente dependentă total de petrol, peste 90 % din veniturile obținute prin exporturi erau reprezentate de industria petrolieră.⁶

Mai clar decât cazul Venezuelei, țară care nu a adoptat în mod clar măsurile Consensului de la Washington, este cazul mult controversat al Argentinei. În preajma anului 2000, în urma colapsului economic total prin care trecea Argentina, țara care a aplicat întregul set de măsuri al acestui consens și care a avut un efect dezastros, pe o perioadă de doar câteva luni, în decembrie 2001, odată cu demisia președintelui în funcție din 1999 Fernando de la Rúa, s-au succedat nu mai puțin de patru președinți interimari, mandatul lor a durat de la câteva zile până chiar la o singură zi.

Cauzele acestui colaps sunt multiple, majoritatea specialiștilor consideră că principalul motiv a fost paritatea peso-dolar, de unu-unu menținută de către stat chiar dacă ea nu mai era reală, economia aflându-se în recesiune.⁷ Totuși această paritate de schimb între moneda națională și dolar nu poate fi pusă numai pe seama celor zece măsuri ale consensului, nici una dintre ele nu prevedea clar această paritate de unu la unu.

Cazul Braziliei trebuie și el discutat în această problematică, deoarece reformele propagate prin Consensul de la Washington a dus la o relativă stabilitate economică și politică pe termen mediu. Președintele socialist în funcție, Lula da Silva, a criticat constant măsurile consensului, platforma sa electorală pe baza căreia a câștigat alegerile prevedea însă unele dintre ele, în special cea privind redistribuirea cheltuielilor spre infrastructură, sănătate și învățământ. Deși în Brazilia se vede o clară diferență în comparație cu anii premergători consensului, nivelul șomajului a scăzut simțitor, această scădere era practic un beneficiu al consensului, lideri politici nu atribuie acest succes reformelor ci mai degrabă evoluției firești a unei economii în dezvoltare.⁸

Situația actuală a statelor din America Latină, dar mai ales a celor din America de Sud a căror exemple le-am dat mai sus, este una destul de specială. În primul rând, înafară de Columbia, al cărui Președinte este Alvaro Uribe, reprezentant al drepte, toate celelalte state au preferat la alegerile prezidențiale candidații stângii, fie ea stânga moderată sau stânga revoluționară. Noul președinte ales al statului Chile, Sebastian Pinera, a câștigat alegerile din 2010 pe o platformă de dreapta, el pierduse însă în 2006 alegerile în fața candidatei stângii Michelle Bachelet.

Una dintre problematicile acestei lucrări are ca obiectiv explicarea modului prin care mesajele de stânga au fost receptate de către majoritatea statelor care au trecut prin experiența Consensului de la Washington. Aplicarea măsurilor diferă însă în funcție de contextul național, în Chile spre exemplu, după înlăturarea lui Pinochet, conducerea ce a urmat nu a renunțat la măsurile neo-liberale implementate în anii 80, cu ajutorul grupului de economiști chileni de la

⁴ Ibidem.

⁵ Harvey 2007, pag 14.

⁶ Ibidem

⁷ Pang 2004, pag 45-47.

⁸ Ibidem, pag 49.

Chicago, așa-numiții, *Chicago Boys*. Aceste reforme economice au stabilizat țara și au ajutat mult la dezvoltarea economică a statului, Chile devenind astfel cea mai stabilă țară din punct de vedere economic și politic din regiune.⁹

Termenul de neoliberalism economic este folosit de obicei în două forme distincte, într-o formă mai restrânsă el desemnează o schimbare într-un subset de politici economice ce au o orientare mai mare asupra liberalizării piețelor economice, și o formă mai largă care implică o schimbare radicală a relațiilor dintre stat și societate, liberalizarea piețelor fiind considerată ca o prima măsură dintr-un întreg pachet de prevederi economice ce priveau retragerea totală sau parțială a competențelor statului în ceea ce privește acțiunea sa pe arena economiei de piață.¹⁰

Pentru statele Americii Latine întregă perioadă a anilor 1980 a fost una de recesiune economică, statele ce posedau resurse naturale bogate, spre exemplu Venezuela, datorită scăderii drastice a barilului de petrol, au fost nevoite să-și reorienteze exporturile spre alte ramuri, însă industria era prea slab dezvoltată datorită axării exclusive a statului pe exporturile de hidrocarburi și produse petroliere. Din aceste motive, nevoia unei regândiri a politicilor socio-economice a devenit imperioasă, lucrurile nu mai putea continua pe același traseu, nevoi privatizărilor și a numeroaselor investiții străine devenea una stringentă, părănd a fi singura cale spre redresarea statelor.

Sfârșitul anilor 1980 reprezintă punctul de pornire în ceea ce privește mecanismele neoliberalismului economic, axate în special pe conceptul de piață liberă ferită de intervenții. Reformele economice ce duc spre liberalizarea pieței sunt în cele mai multe cazuri benefice, uneori dezamăgitoare în raport cu așteptările actorilor care inițiază asemenea măsuri, nu trebuie uitat faptul că aceste măsuri reprezintă doar un prim pas spre consolidare economiei, făcând parte dintr-o strategie de dezvoltare mult mai extinsă. Lipsă de adaptare a reformelor și grăbirea acestora a avut în foarte multe cazuri efecte dezastruoase, viziunea autorităților statale care au aplicat aceste măsuri, lasă mult de dorit.

Efectele asupra creșterii economice, stabilității sau inegalității sociale depind în mare măsură de distribuția bunurilor, de politicile structurale, spre exemplu cele privind dezvoltarea societății și a infrastructurii.¹¹ Pentru a obține efectele scontate de inițiatorii unor astfel de măsuri economice, toate aceste prevederi trebuie să aibă la bază instituții politice și sociale suficient de solide pentru a putea susține coerența unui astfel de proces atât de complex și de o durată destul de lungă.

Neoliberalismul economic este destul de greu de definit, evidențierea s-a implicând procese de durată, de multe ori complexitatea acestora a avut efecte dramatice asupra implementării lor corecte. Statele Americii Latine, din punct de vedere istoric, au o relație de destul de complicată cu cetățenii proprii, modul de gestionare a resurselor statului în raport cu nevoile cetățenilor a avut mereu efecte inegale, mai ales raportat la nevoile cu caracter social ale populației.¹²

În multe cazuri, datorită regimurilor cu caracter militar sau a celor autoritare, ori a celor conduse de lideri carismatici cu valențe dictatoriale, au avut loc numeroase încălcări ale drepturilor omului, în special numeroase persecuții politice. Toate aceste încălcări ale libertăților individuale sau colective ale cetățenilor înrăutățind foarte mult modul în care statele din această parte a lumii erau privite la nivel mondial de către actorii globali importanți din punct de vedere politic. Efectul a fost unul nociv mai ales asupra companiilor străine ce doreau și puteau să investească mari sume de bani în aceste state, bani ce puteau redresa situația economică a zonei.

Astfel de moduri de acțiune nu sunt deloc benefice dintr-o perspectivă neoliberală largită, ce prevede un tip de stat minimalist, retras din spectrul economic și social cu puteri drastic diminuate. Însă rapiditatea dezvoltării economice nu este cea scontată dacă se face o trecere bruscă de la un tip de stat foarte centralizat la unul ce are la bază instituții mai suplă fără mare putere de intervenție în procesele economice și sociale, lucrurile putând fi foarte ușor scăpate de sub control, iar beneficiile pe care reformele le pot aduce par a fi infime comparativ cu dezavantajele produse.

În cele mai multe cazuri, importarea sau substituirea modelului statal existent cu unul exterior, nu are ca efect o trecere rapidă spre statul minimalist dorit, chiar dacă modelul la care ne raportăm este de acest fel, retragerea reală a statului fiind mult mai lentă decât se estima inițial.¹³ Este de preferat, ca alternativă a schimbării bruște a tipului de stat, o evoluție treptată, puternic susținută prin politici guvernamentale aflate în strânsă legătură cu contextul instituțional al statului respectiv. Atât dimensiunea politică cât și cea socio-culturală trebuie să fie luate în considerare atunci când există voința statală necesară inițierii unui astfel de proces extrem de complex.

Măsurile trebuie adaptate în funcție de specificul fiecărui stat în parte, deoarece doar așa pot avea efectele scontate de către specialiști, lipsa plierii măsurile pe specificul economic al fiecărui stat în parte a fost evidențiată mai ales de exemplul negativ pe care l-a dat criza economică de proporții prin care a trecut Argentina la începutul anilor 2000, situație care s-a repetat și în alte state.

Această situație dezastruoasă fiind accentuată și de o criză politică acerbă, fiind schimbați patru președinți ai țării în decursul unei singure luni, de fapt pe parcursul a doar zece zile toți cei numiți în funcția supremă a țării și-au dat

⁹ Ibidem, pag 66.

¹⁰ Buono și colab 2007, pag 121.

¹¹ Ibidem, pag 134.

¹² Burdick și colab 2008, pag 35.

¹³ Ibidem.

demisia sau au fost investiții alții de către corpul legislativ al statului. Intervale de succesiune a acestor șefi de stat fiind foarte scurte, s-au înregistrat cazuri în care președintele interimar al Argentinei a deținut această funcție pentru o singură zi sau pentru două zile.¹⁴

Analiza reformelor neoliberale va fi expusă în studiul de față, din două perspective distincte, dubla expunere are ca efect acoperirea unei arii cât mai largi din ceea ce înseamnă politici economice cu caracter neoliberal. Prima analiză are la bază evidențierea efectelor sociale și economice ale politicilor orientate spre liberalizarea piețelor, această interpretare se va baza pe trei piloni centrali: creșterea economică, volatilitate economică și condițiile sociale. În partea a doua va fi analizată tema dezvoltării economice, proces care ia în calcul interacțiunile dintre procesele economice, bunuri, contextul instituțional și efectele creșterii inegalității sociale.

Acest tip de abordare este cel mai popular printre specialiștii din domeniul economic de la sfârșitul anilor 1990 și începutul anilor 2000. Modul de interpretare este în mare măsură diferit, deoarece înainte se pune accentul pe o noțiune simplă și destul de radicală, cunoscută sub numele de „market fundamentalism”, fundamentalismul pieței, noțiune folosită cu precădere de economistul american, unul dintre laureații premiului Nobel pentru Economie, Joseph Stiglitz.¹⁵

Aplicabilitatea practică a acestui concept a demonstrat în multe situații concrete lipsa s-a de fiabilitate și nevoia de revizuire a modului de abordare, principala problemă fiind lipsa de flexibilitate în ceea ce privește adaptarea percepțiilor sale la situația expresă a unui anumit stat. Nevoia de revitalizare a ideilor economice neoliberale era și este încă una stringentă, a fost pusă în discuție și regândirea setului de politici ce a devenit cunoscut la începutul anilor 1990 sub numele de Washington Consensus.¹⁶

Principalul reproș care se aduce neoliberalismului este acela că seturile standard de reforme neoliberale ce urmează a fi implementate țin prea puțin cont de realitățile locale economice, politice și sociale ale statelor în care aceste reforme urmează a fi implementate. Există totuși un anumit consens la nivel global în ceea ce privește punctele centrale ale neoliberalismului, politici specifice ce sunt asociate cu modelul social-democratic de guvernare, spre exemplu asigurarea stabilității sociale, a unei ample rețele de siguranță a cetățenilor, toate acestea fiind mai mult de cât necesare pentru a putea fi implementate cu un real succes politicile guvernamentale orientate spre economia de piață, necesare unei dezvoltări coerente.¹⁷

Pentru a evidenția lacunele neoliberalismului am ales eveniment de proporții care a avut loc în America Latină. Criza din Argentina de la începutul anilor 2000 are un impact deosebit asupra modului în care este văzut neoliberalismul în lume. Din acest motiv consider că analiza acestui eveniment este de o deosebită însemnătate, în rândurile ce urmează din această parte introductivă, vor fi punctate evenimentele care au avut loc și modul în care a fost resimțită criza de populația Argentinei.

Timp de trei zile, în luna decembrie a anului 2001, o mare masă de demonstranți, compusă din deponenți, pensionari, șomeri și angajați nemulțumiți s-au strâns în Plaza de Mayo, în centrul capitalei Buenos Aires, folosind diverse mijloace pentru a produce un fundal sonor cât mai intens. Unii foloseau tigăi sau alte ustensile de bucătărie, alții produceau zgomote cu motocicletele personale, iar unii chiar lansau artificii, sau aruncau petarde, erau folosite orice mijloace pentru a produce un zgomot asurzitor, exprimându-și astfel nemulțumirile adunate în timp.¹⁸ Cauza principală a nemulțumirii lor o reprezenta o măsură a statului argentinian ce privea folosirea unei părți a fondurilor din pensiile private ale cetățenilor pentru a plăti o rată scadentă din cuantumul foarte ridicat al datoriei externe a Argentinei.

Aceste măsuri drastice cât și amploarea manifestațiilor au scăzut drastic încrederea investitorilor locali și străini în mediul de afaceri argentinian, mulți dintre aceștia și-au retras banii din țară și i-au mutat în conturi offshore în dolari din străinătate, accelerând astfel destabilizarea economiei naționale. Unii dintre manifestanți au văzut chiar și mașini blindate de transportat valori care se îndreptau spre aeroportul din Buenos Aires sau spre portul principal al capitalei, locul de unde plecau multe feriboturi spre Uruguay, scopul principal al acestui fenomen era acela ca cei ce aveau mulți bani lichizi în bănci să-și asigure valorile în cazul prăbușirii economice a statului.¹⁹

Autoritățile argentinieni au încercat să stopeze acest exod valutar prin înghețarea conturilor bancare, însă măsura nu a avut efectele scontate deoarece a fost luată mult prea târziu. A fost stabilită o limită de retragere a banilor din bănci cifrată la 350 pesos, cunoscută sub numele de coralito, în limba română această expresie s-ar putea traduce ca țarc de joacă pentru bebeluși.

În urma acestei măsuri, numărul nemulțumiților a crescut din ce în ce mai mult, protestatarilor care aveau economii în bănci li s-au alăturat șomerii și angajații prost plătiți, nemulțumiți și dornici să-și arate indignarea față de

¹⁴Stiglitz 2008, pag 59.

¹⁵Ibidem, pag 69.

¹⁶Ibidem, pag 34.

¹⁷Burdick și colab 2008, pag 45.

¹⁸Ibidem.

¹⁹Pang 2004, pag 78.

modul falimentar în care guvernul național înțelegea să trateze această situație dezastruoasă în care se afla țara. Toate semnalele interioare și exterioare arătau că lucrurile nu o să se oprească aici, previziunile erau însă foarte sumbre pentru Argentina, masele începuseră să își impună voința pe străzile capitalei, vacarmul era de nedescris.

Pe străzile din Buenos Aires agitația demonstrațiilor a atins cote alarmante, fiind pe punctul de a provoca o insurecție stradală, încercarea forțelor guvernamentale de a reinstaura prin mijloace armate ordinea pe străzi a avut ca efect uciderea a unui număr 36 de demonstranți, și rănirea multor alora.²⁰ Reprimarea sângeroasă a manifestanților a agitat și mai tare spiritele în rândul grupurilor de nemulțumiți, totul părea să se îndrepte spre un haos generalizat, capitala fiind doar punctul central al focarului din care pornea revolta ce se întindea peste întreaga țară.

Instaurarea stării de urgență părea a fi ultima variantă a guvernanților argentinieni, însă efectul pe care l-a avut această măsură a fost de radicalizare a protestelor. Președintele Argentinei Fernando de la Rúa, sub presiunea străzii, a fost forțat să demisioneze, părăsind palatul prezidențial la bordul unui elicopter, ca nu cumva să fie linșat de mulțimile adunate în fața palatului. Practic, din acest moment începe procesul de accentuare a destabilizării țării, revoltele cuprind țara întreagă, totul pare scăpat de sub control autorităților statului, magazinele de cartier și supermarketurile devin ținte pentru mulțimile dezlănțuite ce deja înăbușeau toate străzile orașelor.²¹

Demisia președintelui De la Rúa din 20 decembrie 2001 a fost urmată de impunerea la 21 decembrie 2001 a unui președinte interimar de către opoziție, constituită în special din Partidul Justițiar ce avea o ideologie peronistă. A fost desemnat ca președinte interimar Ramon Puerta, președinte care a deținut această funcție pentru o singură zi, în data de 22 decembrie a fost ales un alt președinte al statului de către Congresul Argentinei, prin votul celor două camere reunite, în persoana politicianului argentinian Adolfo Rodriguez Saa, și acesta fiind tot de orientare peronistă.

Nici acest președinte argentinian nu a reușit să liniștească spiritele din stradă, așa că la mai puțin de 10 zile de la numirea sa, acesta și-a depus demisia pe data de 31 decembrie 2001. În urma demisiei președintelui Saa a fost numit ca președinte interimar Eduardo Camano pe data de 31 decembrie 2001, mandatul său a durat doar o zi, până pe 1 ianuarie 2002, dată la care a fost ales de către Camerele Reunite ale Congresului Argentinei, Eduardo Duhalde, personaj ce s-a menținut în această funcție un an și jumătate până la alegerile prezidențiale din vara lui 2003, câștigate de colegul său de partid Nestor Kirchner, soțul actualului președinte al Argentinei Cristina Fernandez Kirchner.

La începutul anului 2002, proaspăt numitul președinte al Argentinei, Eduardo Duhalde, fost candidat la alegerile prezidențiale din octombrie 1999, pierdute în fața lui Fernando de la Rúa, a fost primul care a luat măsuri reale pentru diminuarea efectelor crizei economice în care se scufunda din ce în ce mai adânc Argentina. El a fost votat de către Congresul Argentinian ca președinte interimar, rămânând în funcție până la mijlocul anului 2003, și predând astfel ștabela fostului său coleg de partid Nestor Kirchner. Acesta din urmă, a câștigat alegerile prezidențiale din turul doi de scrutin prin retragerea candidatului Carlos Menem clasat pe locul întâi, fost președinte al Argentinei pentru două mandate succesive pe parcursul întregii perioade a anilor 1990.

Eduardo Duhalde fost nevoit să ia măsura urgentă pe care o impunea situația dezastruoasă în care se afla țara, paritatea peso-dolar inițiată de mai bine de zece ani a fost abolită. Începând din acel moment deprecierea accentuată a monedei naționale Peso a început să se simtă din ce în ce mai puternic, moneda națională fusese prea multă vreme ținută la o paritate de unu la unu cu dolarul american, această măsură economică privind paritatea ce trebuia să aducă stabilitate s-a dovedit în timp a fi una foarte greșită, fiind motorul crizei economice.²²

La scurt timp de la renunțarea la paritatea de unu la unu dintre peso și dolar, moneda argentiniană a pierdut 75 % din valoarea sa, înainte ca acesta să se stabilizeze la o valoare de trei la unu în favoarea dolarului american.²³ În toată această perioadă protestele au continuat, în special în fața ambasadei Statelor Unite și a băncilor sale ce aveau sucursale în Argentina, băncile americane și-au asigurat clienții că valuta pe care aceștia îi au în conturi nu se va devaloriza, deoarece nu se schimbă valoarea acestor depozite dacă banii sunt ținuți în sucursalele argentinienne ale băncilor sau în sediile centrale din Statele Unite, în nici o situație aceștia nu se vor deprecia.²⁴

La mijlocul anului 2002, în luna iulie, președintele Argentinei, Eduardo Duhalde a considerat că situația privind fluxul monetar este suficient de stabilă, astfel încât a fost înlăturată prevederea conform căreia nu puteau fi retrași din bancă, pe lună, mai mult de 350 de peso. Efectul pe care l-a avut ridicarea acestei interdicții a fost unul extrem de benefic pentru societatea argentiniană, majoritatea protestelor stradale au luat sfârșit, lucrurile începeau să reintre pe făgașul normal după aproape doi ani de haos generalizat, cu scăderi masive ale economiei naționale.

Teama generală a fost amplificată de acuzațiile de corupție ce începeau să apară la adresa celor ce conduseseră țara în ultimul deceniu, se spunea chiar că aceștia își retrăseseră primi banii din bănci ca nu cumva să

²⁰ Ibidem, pag 79.

²¹ Tedesco 2005, pag 56.

²² Ibidem pag 67-70.

²³ Ibidem

²⁴ Vernengo 2006, pag 45.

începă să se devalorizeze, pierzându-și astfel o cotă importantă din capitalul pe care îl dețineau. Aceste zvonuri, unele dintre ele reale, au provocat panică și revoltă în rândurile deponenților.

La mijlocul anului 2002, în luna iulie, președintele Argentinei, Eduardo Duhalde a considerat că situația privind fluxul monetar este suficient de stabilă, astfel încât a fost înlăturată prevederea conform căreia nu puteau fi retrași din bancă, pe lună, mai mult de 350 de peso. Efectul pe care l-a avut ridicarea acestei interdicții a fost unul extrem de benefic pentru societatea argentiniană, majoritatea protestelor stradale au luat sfârșit, lucrurile începeau să reintre pe făgașul normal după aproape doi ani de haos generalizat, cu scăderi masive ale economiei naționale.

În primele luni ale anului 2002 economia națională era încă într-o stare deplorabilă, produs intern brut scăzuse cu 16 % față de aceeași perioadă a anului anterior, iar producția industria manufacturieră scăzuse cu 20 %.²⁵ Unul din cinci argentinieni trăi în condiții severe de sărăcie, ceea ce însemna că existau mulți oameni care nici măcar nu își putea procura hrana zilnică. Aproape jumătate din populația Argentinei, conform statisticilor, adică 19 milioane de persoane trăiau în pragul sărăciei, aceleași cifre arată că aproape 20 % dintre aceștia erau șomeri, iar 23 % dintre cei ce aveau totuși un loc de muncă erau prost plătiți, mulți dintre ei lucrând fără a îndeplini formalitățile legale, deci fără a contribui cu sume importante de bani la bugetul de stat.²⁶

Odată cu ridicarea interdicției de retragere a banilor din bănci, activitățile economice au început să repornească, economia națională a crescut cu aproape 9 % spre sfârșitul anului 2003, trend ce s-a menținut și în 2004 aproximativ la aceeași valoare. Totuși, aceste cifre macroeconomice nu erau neapărat corect reprezentate în societatea reală, în anul 2004 aproape 40 % din cetățenii Argentinei trăiau încă în pragul sărăciei, iar 15 % dintre aceștia trăiau încă în condiții severe de sărăcie.²⁷

Efectele pe care le-au provocat criza economică argentiniană din 2001 sunt însă de durată, destabilizarea economică, socială și politică ce avut loc în acel an fatidic își face încă simțită prezența pe toate palierele societății, chiar dacă de la an la an statisticile au arătat îmbunătățiri ale situației economice, rată sărăciei ajungând în jurul cifrei de 15 % la sfârșitul anilor 2000. Această proporție a sărăciei pare însă destul de ridicată, însă la începutul anului 2002, rata argentinienilor care trăiau la pragul sărăciei se apropiase vertiginos de aproape jumătate din întreaga populație a țării.

Eșecul politicilor economice ale Argentinei este considerat a fi în special eșecul politicilor neoliberale. În momentul în care s-a dat undă liberă ratelor de schimb ale monedelor străine iar guvernul central a început să-și piardă constant din credibilitatea sa economică la nivel național și internațional, o parte însemnată a capitalului monetar a fost retras din Argentina, adâncind criza. Încercările eșuate ale conducerii statului de stabilizare a situației a făcut lucrurile să se înrăutățească și mai tare decât erau deja, transformându-se în tulburări sociale grave și accentuând dezastrul economic și social în care se afla statul argentinian în acele momente de cumpănă.

Criza a fost atât de acută și de rapidă, s-a adâncit într-un ritm fulgerător, astfel încât neoliberalismul ca și concept părea a-și arăta adevărata față, multitudinea de contradicții provocate de acest sistem economic greșit în esență, sau doar prost aplicat erau foarte clare dovedindu-și pericolozitatea. Responsabilii pentru această catastrofă economică își vor căuta diverse scuze, admitând în cele din urmă că au greșit mult în ceea ce privește măsurile ce trebuiau luate, iar pe de altă parte, rivalii lor politici vor fi pe deplin satisfăcuți, subliniind că ei aveau variante însă nu au fost ascultați.

Eșecul neoliberalismului în Argentina a părut a fi fost comparat de către manifestanții de pe străzile Buenos Airesului ce produceau zgomote lovind diverse obiecte, precum tigăi și oale, cu manifestațiile germanilor la căderea Zidului Berlinului, adică a comunismului.²⁸ Poate părea ciudată această comparație însă cele două evenimente par a avea anumite similitudini, evenimentele din Argentina au fost interpretate ca începutul sfârșitului pentru un anumit tip de sistem politico-economic, eșecul capitalismului de tip occidental, în speța de față a sistemului de tip neoliberal implementat în lume.²⁹

Organismele bancare internaționale cu sediul principal la Washington în Statele Unite, au fost considerate ca principale vinovate pentru situația în care se afla țara, trebuia astfel găsit un țap ispășitor. Cea mai ușoară variantă era să dai vina pe alții, astfel asumarea răspunderii asupra motivelor crizei a fost strămutată în curtea altora.

Fondul Monetar Internațional era văzut ca principalul vinovat în această chestiune, motorul eșecului economic al statelor Americii Latine, organismul care a condamnat la moarte sistemele politice pe care chiar el le-a inițiat. Aceste puncte de vedere erau destul de răspândite în rândul partidelor anti-sistem sau a liderilor care erau nemulțumiți de faptul că stătuseră prea mult în banca opoziției, toți aceștia așteptau parcă cu brațele deschise asemenea momente pentru a putea să-și expună pledoariile mesianice. Socialiștii, anarhiștii și anticapitaliștii de pe toată suprafața globului au început

²⁵ Ibidem

²⁶ Westra 2010, pag 112

²⁷ Ibidem.

²⁸ Soederberg și colab 2006, pag 55-58.

²⁹ Ibidem.

să se întrebe dacă evenimentele din Argentina nu sunt de fapt primul pas spre regândirea statului modern, privit din perspectiva unei societăți eliberate ce începe să facă primi săi pași.

Problemele cu care se confruntă un stat într-o perioadă de criză sunt multiple, Argentina nu este din acest punct de vedere un caz special. Însă rapiditatea cu care s-au succedat evenimentele este una de interes general, viteza cu care au evoluat evenimentele este una amețitoare. Se pot învăța multe din situația dezastruoasă prin care a trecut Argentina, accelerarea crizei a avut loc spre exemplu datorită panicii instaurate în rândul populației, mai exact spus a zvonului că reprezentanții puterii și-au retras banii din conturi înainte să înceapă adevărata avalanșă a crizei.

Bibliografie

- Stiglitz 2008 - Joseph Stiglitz, Narcis Serra, *The Washington Consensus Reconsidered: Towards a New Global Governance (Initiative for Policy Dialogue)*, Oxford University Press, New York, 2008.
- Harvey 2007 - Harvey David, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, New York, 2007.
- Pang 2004 - Pang Eul-Soo, *The International Political Economy of Transformation: Argentina, Brazil, and Chile (International Political Economy)*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- Buono si colab 2007 – Richard dello Buono, Jose Bell Lara, *Imperialism, Neoliberalism and Social Struggles in Latin America (Studies in Critical Social Sciences)*, Brill Press, Boston, 2007.
- Burdick si colab 2008, John Burdick , Philip Oxhorn , Kenneth Roberts, *Beyond Neoliberalism in Latin America? Societies and Politics at the Crossroads (Studies of the Americas)*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.
- Tedesco 2005 - Laura Tedesco *The State of Democracy in Latin America: Post-Transitional Conflicts in Argentina and Chile*, Routledge, London, 2005.
- Vernengo 2006 - Vernengo Matias, *Monetary Integration And Dollarization: No Panacea*, Edward Elgar Publishing, Leeds, 2006.
- Westra 2010 - Westera Richard, *Confronting Global Neoliberalism: Third World Resistance a Development Strategies*, Clarity Press, Atalanta, 2010.
- Soederberg si colab 2006 - Soederberg Susanne, Georg Menz , Philip G. Cerney, *Internalizing Globalization: The Rise of Neoliberalism and the Decline of National Varieties of Capitalism* , Palgrave Macmillan, New York, 2006.

DE LA ANTITERRORISM LA INSTRUMENT DE POLITICĂ EXTERNĂ: BAZELE MILITARE AMERICANE ÎN ASIA CENTRALĂ

Drd. Anamaria Elena Gheorghe

Abstract. From counterterrorism to instrument of foreign policy: US military bases in Central Asia. In this paper, the author tries to explain United States option to open military bases in Central Asia following the outbreak of the war in Afghanistan. For the foreign and security policy of the United States, in the new post 9/11 international context, Central Asia had a double meaning. The five republics, due to internal conditions and because of the regional context, could be perceived as potential threats to U.S. national security, but at the same time, could be used as outposts in the fight against terrorism. For the Central Asian states, letting their military bases to the U.S. represented, initially, a way to show that they can pursue an independent foreign policy line, different of the Russian foreign policy. Also, the leaders of Uzbekistan and Kyrgyzstan used the U.S. bases on their state's territory - Karshi-Khanabad and Manas - to strengthen their own political regimes, inside the country, but also at a regional and international level. The evolution of U.S. bilateral relations with the two republics was oscillating. It depended largely on the personal ambitions of the Central Asian leaders. Both Karimov and the Kyrgyz leaders used the two military bases to maximize the benefits derived from them: on the one hand they tried to get as many advantages and guarantees from the U.S. for the states they represent, and on the other hand, they used the card of closing these military facilities to attract Moscow's support for their own regimes.

Cuvinte cheie: 11 septembrie 2011, politică externă, Statele Unite, Uzbekistan, Karshi-Khanabad, Kirgîstan, Manas.

Keywords: 9/11, foreign policy, United States, Uzbekistan, Karshi-Khanabad, Kyrgyzstan, Manas.

Asia Centrală și războiul împotriva terorismului. În această lucrare voi argumenta că bazele militare din Asia Centrală utilizate de Statele Unite nu au jucat un rol doar în strategia militară americană. Ele au fost folosite și ca instrumente de politică externă, nu doar de către administrația de la Washington, ci și de către partenerii de dialog central asiatici. Declanșarea războiului din Afganistan a transformat republicile din Asia Centrală în parteneri importanți ai Statelor Unite în lupta împotriva terorismului internațional. Poziția relativă a republicilor central asiatică în raport cu focarele de tensiune din regiune, poziționarea geopolitică, a contat în hotărârea de a stabili baze americane în Asia Centrală. Toate cele cinci state și-au oferit ajutorul atât SUA, cât și aliaților acestora, dar gradul de implicare a variat în funcție de linia de politică externă urmată de fiecare republică.

Turkmenistan, pentru a nu își încălca statutul de stat neutru, s-a limitat la a oferi aliaților dreptul de survolare a spațiului său aerian pentru ajutoare umanitare. Kazahstan și Tadjikistan au oferit SUA acces la bazele lor militare, însă oferta a fost refuzată din cauza situației încă instabile și a infrastructurii slab dezvoltate din Tadjikistan și din cauza depărtării de teatrul de operațiuni a statului kazah; nemaivorbind de prezența trupelor rusești pe teritoriul tadjik și apropierea de Rusia a Kazahstanului. Cu toate că ofertele le-au fost refuzate, Statele Unite au apreciat dorința celor două republici de a lua parte la războiul împotriva terorismului. Totuși această dorință de implicare nu era gratuită. În schimbul facilităților acordate, cele două republici s-au bucurat de sprijinul SUA în diverse domenii, precum securitatea frontierelor, asistență umanitară și domeniul militar. Încă din septembrie 2001, președintele kazah Nursultan Nazarbaev a anunțat că va susține SUA în lupta împotriva terorismului, după ce, cu câteva zile înainte, în urma unei conversații cu secretarul Consiliului de Securitate al Rusiei, ministrul de externe kazah declarase: „Kazahstan este pregătit pentru cea mai strânsă colaborare posibilă cu SUA și comunitatea internațională în lupta împotriva terorismului.”¹ În 2002 între Kazahstan și Statele Unite s-a încheiat un acord de cooperare, prin care aeronavelor americane le este acordat dreptul de utilizare a aerodromurilor din Chimkent, Lugovoi și Alma-ata pentru situații de urgență. Președintele tadjik Emomali Rahmonov și cel kazah, au urmărit păstrarea unui echilibru între puterile implicate în regiune. Prin politica externă pe care o promovează, cei doi urmăresc ca Tadjikistanul, respectiv Kazahstanul să nu intre sub influența niciuneia și să își reafirme independența. Mai mult decât atât, pentru Tadjikistan implicarea SUA în Asia Centrală a însemnat o oportunitate de a reduce influența rusă. Având sprijinul Statelor Unite, guvernul tadjik a cerut Rusiei să își retragă trupele de menținere a păcii, paza de la frontiera cu Afganistan și să plătească pentru bazele militare folosite.

Uzbekistan și Kirgîstan au fost statele în care SUA au optat să utilizeze două baze militare, la Karshi-Khanabad și respectiv la Manas (Ganci). Alegerea nu a fost motivată doar de proximitatea celor două față de Afghanistan. Disponibilitatea de care au dat dovadă liderii celor două republici a fost surprinzătoare. Pentru aceste state, prezența militară americană pe teritoriul lor însemna dobândirea de avantaje economice, militare, de securitate, dar și politice. Avantajele economice nu erau limitate la plățile pentru închirierea celor două baze; liderii asiatici sperau ca acestea să conducă și la creșterea investițiilor americane. În ceea ce privește problemele de securitate, ambele state se confruntaseră încă din a doua parte a anilor '90 expansiunea fundamentalismului islamic. În 1999 și 2000 au loc mai multe incursiuni ale extremiștilor uzbeci și a grupărilor paramilitare din Tadjikistan și Afganistan în Kirgîstan. În ciuda

¹ Alima Bissenova, „Kazakhstan Backs US, Takes Cautious Approach on Refugees”, *Eurasia Insight*, 23.09.2001.

încercărilor făcute de statul kîrgîz, doar după ce acesta a primit ajutor din partea Uzbekistanului, insurgenții au fost împinși în spre Afganistan. Ca urmare a acestor incursiuni, Kîrgîstan a primit invitație din partea SUA ca trupele kîrgîze să participe la antrenamentele Forțelor Speciale. La rândul său, statul uzbek se confrunta cu activitatea Mișcării Islamice din Uzbekistan (MIU), grup radical afiliat cu talibabii afgani, ce urmărea înlăturarea de la putere a președintelui Islam Karimov și înființarea unui stat islamic. Totodată, alierea cu SUA reprezenta pentru republica uzbekă o modalitate de a se afirma ca lider regional și de a-și afirma o politică externă independentă de Rusia, după cum președintele Karimov declara: „[Rusiei] nu îi place faptul că Uzbekistan are o politică independentă [referitoare la folosirea de către SUA a bazelor uzebe în lupta contra terorismului]. Dar lăsați-mă să spun încă o dată că atunci când armata sovietică a invadat Afganistanul în 1979, pornind un mare război, nimieni nu ne-a cerut permisiunea.”² În ciuda acestui început promițător, așa cum vom vedea ulterior, relațiile SUA cu Uzbekistan și Kîrgîstan vor traversa perioade extrem de tensionate.

Pentru Statele Unite, implicarea în Asia Centrală devenise o necesitate după 11 septembrie 2001. Regiunea era importantă din punct de vedere strategic în războiul contra terorismului, dar totodată, prezenta pericol de contagiune din Afganistan și un grad crescut de instabilitate datorită extinderii fundamentalismului islamic, economiilor slab dezvoltate, sărăcirii populației, corupției generalizate și regimurilor politice autoritare. Conform noii Strategii Naționale de Securitate a SUA din septembrie 2002, incapacitatea unor state de a soluționa probleme precum crima organizată, terorism, traficul de arme, de narcotice – probleme întâlnite în Asia Centrală – poate avea urmări în afara granițelor statelor respective: „astăzi, distincția dintre afacerile interne și externe se diminuează. Într-o lume globalizată, evenimentele din afara granițelor Americii au un impact mai mare în interiorul acestora”.³ Astfel, în mod indirect, republicile central asiatice aveau potențialul de a deveni amenințări la adresa securității naționale a SUA. În același timp, atragerea acestor state islamice de partea SUA dădea legitimitate războiului în fața lumii musulmane. Profitând de disponibilitatea afișată de președinții din Asia Centrală și având acordul Rusiei pentru a-și trimite trupele pe teritoriul unor state membre ale Comunității Statelor Independente pe durata operațiunilor militare din Afganistan, pe 7 octombrie 2001, SUA începe Operațiunea Enduring Freedom.

Bazele militare ale SUA în Asia Centrală: Karshi-Khanabad, Uzbekistan și Manas, Kîrgîstan

Uzbekistan sau „I did it my way”. Încă de la sfârșitul lui septembrie 2001, trupe americane au fost cantonate la baza uzbekă de la Karshi-Khanabad (K2), fără ca între cele două state să fi fost semnat un acord în acest sens. Din momentul declanșării războiului împotriva terorismului, această bază militară a oferit suport logistic pentru operațiunea Enduring Freedom, Uzbekistanul fiind și cel mai important aliat central asiatic al Statelor Unite. Un acord între cele două părți pentru utilizarea de către trupele SUA a bazei K2 a fost semnat cu doar câteva ore înaintea declanșării operațiunilor din Afganistan. *US – Uzbek Status of Forces Agreement* (SOFA) dădea SUA dreptul de a folosi spațiul aerian uzbek și baza militară de la Karshi-Khanabad. În schimb Uzbekistan primea garanții de securitate din partea SUA și acceptul acesteia de a urmări militanții MIU ce luptau de partea talibanilor sau Al Qaeda.⁴ În toamna aceluiași an între Tașkent și Washington s-a semnat un acord de cooperare economică. Noul parteneriat a costat SUA, doar în primul an aproximativ 450 de milioane de dolari. La aceștia se adaugă și banii obținuți de statul uzbek din vânzările de combustibil pentru baza americană.⁵ Interesul pe care SUA îl manifestau pentru stabilirea unei relații bilaterale de durată cu Uzbekistan a fost folosit de Karimov pentru a-și întări poziția în plan intern, ca o modalitate de legitimare internațională a regimului său, dar și pentru a întări poziția statului în regiune. În martie 2002 Karimov a efectuat o vizită de stat la Washington unde s-a

² „Uzbekistan's President Says Russians Don't Like Tashkent's Independent Line”, RFE/RL *Newsline*, 27.09.2001.

³ *The National Security Strategy of the United States of America*, septembrie 2002.

⁴ Jim Nichol, 2010, p. 35.

⁵ Jacquelyn K. Davis, Michael J. Sweeney, 2004 p. 47.

întâlnit cu omologul său american George W. Bush. Cu această ocazie au fost puse bazele unui viitor parteneriat strategic, iar chestiunea încălcării drepturilor omului a fost trecută într-un plan secund.

Relațiile dintre cele două state au devenit și mai apropiate în cursul anului 2002, odată cu semnarea *Strategic Partnership and Cooperation Framework Agreement*, prin care SUA se angajează „să trateze cu seriozitate orice amenințare externă la adresa securității și integrității teritoriale a Republicii Uzbekistan. Cele două țări se așteaptă să dezvolte cooperarea în combaterea amenințărilor transnaționale [...] și să își continue dinamica colaborare militară și tehnico-militară.” De asemenea, documentul prevede și angajamentul Uzbekistanului pentru intensificarea eforturilor pentru democratizare “Statele Unite sunt de acord să ofere guvernului uzbek asistență în implementarea reformelor democratice în domenii prioritare precum construirea unei societăți civile puternice și deschise, instituirea unui veritabil sistem de partide și independența mass-media, consolidarea structurilor non-guvernamentale, precum și îmbunătățirea sistemului judiciar.”⁶ Totuși, documentul nu făcea referire la niciun fel de sancțiuni în cazul în care partea uzbekă nu își respecta angajamentul și nici nu menționa statulul bazei K2. Pentru Karimov, importanța pe care Uzbekistan o dobândise în politica externă și de securitate a SUA era ca o încoronare a politicii externe promovate încă din 1991: reafirmarea independenței față de Moscova și apropierea de SUA și de structurile vestice.

Cu toate acestea, relația dintre Uzbekistan și SUA a început să se erodeze rapid. Deși asistența SUA a fost semnificativă și operațiunile militare din Afganistan au slăbit considerabil MIU, Uzbekistanul nu și-a respectat angajamentul luat pentru reformarea economică și politică. Speranțele Uzbekistanului de creștere a numărului investițiilor americane odata cu prezența militară SUA nu s-au îndeplinit, dimpotrivă, s-au intensificat presiunile pentru respectarea drepturilor omului și democratizare. În aceste condiții guvernul uzbek a început să constrângă SUA pentru a clarifica statutul trupelor americane din Uzbekistan și pentru a primi recompense financiare pentru utilizarea bazei militare. Începând cu 2003 tensiunile se accentuează, fapt ce duce la îmbunătățirea relațiilor uzbeko-ruse. Acest lucru a fost confirmat de vizita președintelui rus din 2003 la finalul cărei s-a afirmat că cele două state prietene își vor dezvolta cooperarea.⁷ Pe parcursul lui 2004 administrația de la Tașkent cere de mai multe ori Statelor Unite să clarifice situația trupelor sale și a bazei militare, însă negocierile nu duc la niciun rezultat.

Între timp interesul pentru reformele economice și politice propuse de SUA a scăzut extrem de mult, iar acțiunile represive s-au intensificat. Sărăcia, corupția, încălcarea drepturilor omului au generat o serie de proteste în 2005, inclusiv în mediul rural. De asemenea, influența revoluției din Kîrgîstan se face simțită la demonstrațiile de la Andijon din mai. De această dată, guvernul ordonă armatei deschidere focului asupra demonstrațiilor. SUA și statele vestice cer demararea unei anchete internaționale, în timp ce Rusia își afirmă susținerea pentru regimul Karimov. Acest moment declanșează ruptura în relațiile uzbeko-americane și marchează schimbarea liniei de politică externă a Uzbekistanului. La scurt timp, în cadrul unei întâlniri a Organizației de Cooperare Shanghai (5 iulie 2005), statele membre ale OCS semnează o declarație comună prin care cer SUA să stabilească data retragerii trupelor sale din Asia Centrală. Cu toate acestea, Uzbekistan este singurul stat care ia măsuri concrete în acest sens. Pe 29 iulie Tașkentul a informat administrația de la Washington că își retrage acordul de utilizare a bazei Karshi-Khanabad de către trupele SUA și a dat un termen de 180 de zile pentru evacuarea facilității militare. Motivele invocate se refereau la statutul legal neclar al trupelor americane, la compensații financiare și la reparații ale infrastructurii bazei ce ar fi trebuit efectuate de SUA. Oficialii uzbeki au ținut să precizeze că evenimentele din Andijon nu sunt cauza cererii de retragere și nici presiunea exercitată de către Statele Unite asupra Kîrgîstanului pentru a trimite refugiații uzbeki în România, în loc să îi retrimită în Uzbekistan.⁸ Orice încercarea de renegociere lansată de SUA a fost sortită eșecului. Pe 14 noiembrie ultimele trupe americane părăseau Uzbekistanul.

Anul 2005 a reprezentat întruchiparea politicii externe uzbece de contrapunere a două mari puteri în vederea obținerii de avantaje, nu atât pentru republică, cât pentru elita conducătoare. Baza militară K2 a fost utilizată de Karimov ca instrument prin care a demonstrat independența politicii externe uzbece, dar și ca element de negociere pentru susținerea propriului regim. În timpul celor patru ani în care trupele SUA au utilizat baza K2 aceasta a fost principalul nod de tranzit pentru trupele și proviziile trimise spre Afganistan.

Pentru mai bine de doi ani relațiile SUA-Uzbekistan au fost înghețate, dar din 2008 se produc noi schimbări în politica externă uzbekă. Războiul ruso-georgian, precum și apropierea Kîrgîstanului de Moscova au făcut ca administrația de la Tașkent să se teamă extindere influenței Rusiei și să fie nemulțumită de trecerea Uzbekistanului într-un plan secund în politica Kremlinului față de Asia Centrală. Din acest moment se poate observa o reapropiere de Statele Unite și distanțare de Rusia. Acest lucru este dovedit de acordarea dreptului de a utiliza ca punct de tranzit baza militară aeriană de la Termez trupelor americane aflate sub comanda NATO. Până atunci această unitate a fost utilizată exclusiv de trupe germane. Reapropierea de SUA devine mult mai clară din 2009 odată cu semnarea acordului de tranzit terestru spre Afganistan, ca parte a rețelei de distribuție nordică. Unul dintre principalele motive ale reapropierii de

⁶ *United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework, Fact Sheet*, 12.03.2002.

⁷ Olga Oliker, David A. Shlapak, 2005, p. 25.

⁸ *ibid.*, pp. 31 – 32.

Statele Unite a fost problema securității și în special, teama de escaladare a extremismului islamic, în condițiile în care, pe parcursul anului 2009 au avut loc mai multe atacuri, ce au fost puse pe seama grupărilor extremiste. Spre sfârșitul lunii mai, în orașul Khanabad, de la granița uzbeko-kîrgîză, a fost atacat un post de poliție, iar în Andijon au avut loc patru explozii, printre care și un atentat sinucigaș. Președintele Karimov s-a aflat pe 31 mai în Andijon. Deși atentatele au fost revendicate de Uniunea Jihadului Islamic (UJI)⁹, autoritățile au acuzat MIU. La sfârșitul anului 22 de persoane au fost condamnate pentru evenimentele din mai. În vara lui 2009 au avut loc mai multe asasinat în Tașkent pe care oficialii le-au atribuit MIU. În august, trei presupuși membri ai mișcării au fost împușcați de forțele de ordine, iar alții au fost arestați.¹⁰

Cea de-a doua revoluție kîrgîză din aprilie 2010 și conflictul interetnic care i-a urmat, l-au făcut pe Karimov să se teamă de o eventuală escaladare a acestora spre Uzbekistan, ținând cont de precedentul din 2005. Pe 20 aprilie Karimov a efectuat prima vizită în Rusia după aproximativ doi ani. La sfârșitul întrevederii cu președintele Medvedev, acesta a declarat că „punctele noastre de vedere coincid. [...] Ceea ce se întâmplă astăzi în Kîrgîstan nu este în interesul nimănui - și mai ales, ne este în interesul statelor vecine Kîrgîstanului - și există un risc foarte serios ca acest proces să capete un caracter permanent.” Analizând acțiunile liderului uzbek, directorul departamentului Asia Centrală al Institutului Statelor CSI din Moscova, Andrei Grozin, a afirmat că „Pendulul s-a balansat prea mult pentru occident și acum Karimov s-a întors la tactica de apropiere de Rusia. Cel puțin până la următoarea reajustare, acesta va arăta mai multă căldură Moscovei și mai puțin din îmbrățișarea mărinoasă a vestului.”¹¹ Totuși, de această dată, reorientarea politicii externe spre vectorul rusesc, nu a dus la răcirea relațiilor cu SUA. În locul contrapunerii intereselor celor două state, Uzbekistan încearcă să balanseze între ele, dovadă fiind faptul că la sfârșitul lui 2011, prin punctul de tranzit de la Termez au fost transportate aproximativ 60% din proviziile destinate trupelor aliate din Afganistan, pe fondul tensionării relațiilor dintre SUA și Pakistan.

Manas - de la bază militară la centru de tranzit. Aeroportul internațional Manas, de lângă capitala kîrgîză Bișkek, a fost sediul celei de-a doua baze militare a SUA în Asia Centrală. Din decembrie 2001, de când trupele americane s-au stabilit în baza de la Manas, se poate observa o apropiere în relațiile dintre cele două state. În schimbul sprijinului primit, Statele Unite au acordat asistență guvernului kîrgîz pentru securizarea granițelor, îmbunătățirea sistemului de învățământ și a celui de sănătate, protejarea mediului înconjurător și administrarea resurselor. Totodată, Kîrgîstan a primit și echipament militar în valoare de aproape 1.4 milioane de dolari, în special pentru securizarea granițelor, iar din 2002 au avut loc o serie de antrenamente comune a trupelor celor două state. Tot în anul 2002, la sfârșitul lunii septembrie, Președintele Askar Akaiev a efectuat o vizită oficială în Statele Unite. Pe 23 septembrie acesta a avut o întâlnire cu Președintele George W. Bush și alți înalți oficiali ai administrației de la Washington, la care s-a discutat despre extinderea cooperării pe probleme de securitate, democratizare și reforme economice.¹²

Spre deosebire de Uzbekistan, Kîrgîstan a urmat o cu totul altă linie de politică față de Statele Unite. Nu au căutat să contrapună SUA Rusiei, ci a încercat în permanență să își păstreze bunele relații cu ambele state, păstrând un echilibru între ele. Oficialitățile locale au văzut în prezența militară americană un sprijin pentru securitatea regiunii și pentru diminuarea activităților teroriste, dar nu au desconsiderat rolul Rusiei. În toamna lui 2001 între SUA și Kîrgîstan au început negocierile pentru un acord privind statutul forțelor americane pe teritoriul kîrgîz. În decembrie aceste negocieri au fost finalizate. Pe 28 decembrie parlamentul a aprobat utilizarea bazei de către trupele SUA. Ulterior și alte state din cadrul coaliției pentru operațiunea Enduring Freedom și-au trimis personal militar la Manas. Aceasta a fost folosită în special ca nod de distribuție și aprovizionare și pentru realimentarea cu combustibil. Conform datelor din 2002, pentru fiecare utilizare a aeroportului, SUA plătea câte 7000 de dolari.¹³ Analistul militar american John Hendren consideră că aeroportul din Manas este foarte important pentru operațiunile militare SUA din Asia și Orientul Mijlociu datorită pistei sale foarte lungi, construită pentru a servi marilor aeronave de transport sovietice.¹⁴ La jumătatea anului 2002 la baza din Manas erau cantonați mai mult de 2000 de militari din nouă state. Politica Kîrgîstanului de a păstra echilibrul între Rusia și SUA a devenit foarte clară din 2002, când, prin intermediul OCS, a permis staționarea trupelor rusești în baza militară de la Kant, în apropierea bazei de la Manas.

⁹ Uniunea Jihadului Islamic este o grupare teroristă ce își are originea în Mișcarea Islamică din Uzbekistan. În jurul anului 2002 o facțiune din MIU s-a desprins din organizație și a format Grupul Jihadului Islamic. Ulterior gruparea și-a schimbat numele în UJI. Majoritatea membrilor acesteia sunt etnici uzbeci, iar scopul grupării este răsturnarea regimului secular al lui Islam Karimov. Se pare că gruparea s-a afiliat Al-Qaeda.

¹⁰ Jim Nichol, 2010, p.6.

¹¹ Alexander Osipovich, „Spooked by Kyrgyz Unrest, Karimov Warms To Russia”, *Eurasia Insight*, 20.04.2010.

¹² Zisk Kimberly Marten, *Small Steps for U.S. Security Interest in Kyrgyzstan*, Policy Memo Nr. 264, Columbia University, 2002, pp.1 – 3.

¹³ Jacquelyn K. Davis, Michael J. Sweeney, 2004, p. 51.

¹⁴ *Apud*, Zisk Kimberly Marten, 2002, p. 2.

Baza SUA din Kîrgîstan a fost foarte importantă pentru anumite operațiuni aeriene din Afganistan, dar mai ales pentru rolul acesteia în organizarea și aprovizionarea trupelor aflate în zona de conflict. Așa cum a declarat Secretarul pentru relații cu presa al Pentagonului, Geoff Morrell, Manas, „este o bază aeriană cu o imensă importanță pentru noi. [...] Ne oferă un punct de pornire pentru a furniza provizii forțelor noastre din Afganistan”.¹⁵ Printre operațiunile ce au loc la baza din nordul Kîrgîstanului se numără misiuni de alimentare cu combustibil în zbor; de evacuare pe calea aerului în cazul urgențelor medicale; susținerea personalului militar în tranzitarea Afganistanului; de aprovizionare, precum și de transport al personalului și cargo-ului. Pentru efectuarea acestor operațiuni există un personal militar cantonat la Manas, majoritatea americani. United States Air Force estimează că în jur de 15 000 de persoane și cinci sute de tone de încărcătură (*cargo*) tranzitează lunar baza.

Revoluția și schimbarea de regim din aprilie 2005 nu au dus la o reformulare a politicii externe kîrgîze. Noul președinte, Kurmanbek Bakiev a asigurat Statele Unite că vor avea în continuare sprijinul Kîrgîstanului în războiul împotriva terorismului, dar, în același timp urmărește strângerea relațiilor cu Rusia. Răcirea relațiilor americano-uzbece, ce a culminat cu retragerea trupelor SUA din baza de la Karshi-Khanabad, a dus la trecerea în prim plan a bazei de la Manas, rămasă astfel singura bază militară americană din Asia Centrală. Cu toate acestea, începând cu 2005 relația dintre SUA și Kîrgîstan a trecut printr-o perioadă tensionată, din cauza neînțelegerilor cu privire la costurile pe care Washingtonul ar fi trebuit să le plătească în schimbul utilizării bazei. La începutul anului 2006 președintele Bakiev a cerut creșterea sumei anuale pe care SUA o plăteau pentru utilizarea bazei militare. Suma cerută de președintele kîrgîz depășea 200 de milioane de dolari pe an. În urma negocierilor în luna iulie cele două părți au ajuns la un acord. Pe 14 iulie 2006 a fost emisă o declarație comună prin care se anunța că Statele Unite vor continua să folosească baza militară. În declarație nu era menționată suma pentru care era acum închiriată baza, dar era anunțată plata a 150 milioane de dolari pentru asistență și compensații, pe parcursul următorului an. Totodată, secretarul Consiliului de Securitate kîrgîz, Miroslav Niyazov și subsecretarul de stat pentru apărare, James MacDougall au semnat un protocol de intenții prin care SUA anunța că va compensa guvernul și afacerile kîrgîze pentru bunurile, serviciile și susținerea oferită pentru operațiunile coaliției. Acest protocol putea fi reînnoit anual până în 2011.¹⁶ Aflat în vizită în Asia Centrală, la sfârșitul lui iulie 2006, șeful USCENTCOM, Generalul John Abizaid a declarat că cel mai probabil Statele Unite își vor reduce prezența militară în regiune și vor pune accentul pe creșterea cooperării militare bilaterale. Discuțiile asupra bazei din Manas au încetat până în decembrie 2006, când un soldat american a împușcat un civil. Moartea acestuia a generat tensiuni între cele două state. Pe 7 decembrie Bakiev a cerut ministrului de externe reexaminarea acordului privind statutul forțelor americane din 2001, pentru ca cetățeanul american să fie judecat în Kîrgîstan. Respectivul soldat a fost retras din misiune și retrimis în SUA.¹⁷ Situația bazei americane de la Manas a rămas tensionată și în anii următori.

Începutul anului 2007 a adus o schimbare în politica externă a Kîrgîstanului. Pe 10 ianuarie președintele Bakiev a aprobat noul concept de politică externă al Republicii Kîrgîze. Conform acestuia, Kîrgîstan va promova o politică multi-vectorială, echilibrată și pragmatică, bazată pe interesul național. Documentul semnat de președinte stabilește patru priorități pentru politica externă kîrgîză și desemnează trei nivele de cooperare. Cele patru domenii prioritare presupun întărirea securității naționale prin metode și mijloace de politică externă, stabilirea priorităților pentru dezvoltarea statului, formarea unui sistem eficient de politică externă și crearea unei imagini pozitive a Kîrgîstanului în sfera internațională. Cele trei nivele de cooperare sunt: nivelul regional, care presupune creșterea cooperării cu statele vecine și organizațiile regionale; nivelul continental, care vizează relațiile cu Rusia, China, SUA, UE, Japonia, Turcia, India, Pakistan, Asia de Sud și statele arabe; și nu în ultimul rând, nivelul global, care presupune participarea activă în cadrul ONU. Dintre acestea trei, cea mai mare importanță este acordată cooperării la nivel regional, iar Rusia este identificată ca partener strategic; cooperarea cu Rusia este văzută ca o precondiție pentru dezvoltarea țării. Noul concept de securitatea vizează și continuarea cooperării cu SUA în războiul împotriva terorismului și dezvoltarea relațiilor economice, comerciale și a cooperării pentru tehnică militară. Documentul menționează și cele două baze militare străine de pe teritoriul kîrgîz, pe care le justifică ca fiind un factor de stabilitate și securitate nu doar la nivel național ci și regional.¹⁸ Până la începutul anului 2009 abordarea multi-vectorială a politicii externe rămâne neschimbată.

După întâlnirea cu președintele Medvedev, la Moscova, pe 3 februarie 2009, Bakiev pare să reorienteze politica externă kîrgîză spre vectorul rusesc. Cu această ocazie Kîrgîstan a primit din partea Kremlinului un împrumut de 2 mld. \$ și un ajutor financiar nerambursabil de 150 mil. \$. Totodată, a anunțat că va cere SUA să evacueze baza militară de la Manas.¹⁹ A doua zi, pe 4 februarie 2009, Guvernul kîrgîz a înaintat Parlamentului, spre aprobare, un proiect de act

¹⁵ Apud Donna Miles, *Potential closure in Manas Air Base Won't Disrupt Operations*, accesat la 19.04.2012, la www.af.mil/news/story.asp?id=123134037

¹⁶ Alexander Cooley, *Manas Matters. The Changing Politics of the U.S. Military Base in Kyrgyzstan*, PONARS Policy Conference Memo no. 423, 2006, pp. 3 – 4.

¹⁷ Jim Nichol, 2010, p. 37.

¹⁸ Joldesh Osmonov, „New Kyrgyz Foreign Policy Concept Passed”, *Central Asia Caucasus Analyst*, vol. 9, nr. 2, 2007, pp. 17-18.

¹⁹ „Kyrgyzstan Moves to Shut US Base”, *BBC NEWS*, 4 februarie 2009.

normativ prin care se cerea închiderea bazei aeriene americane, decizia fiind motivată de dezacordul populației față de existența acestei baze, după cum a afirmat purtătorul de cuvânt al guvernului, Aibek Sultangazyev. Totodată, Președintele Bakiev și-a argumentat decizia făcând referire la perioada limitată ce a fost prevăzută pentru utilizarea bazei la deschiderea acesteia în urmă cu opt ani. Pe 9 februarie Comisia pentru Apărare a Parlamentului de la Bișkek și-a dat acordul asupra proiectului primit de la Guvern, acesta urmând a fi dezbătut în plenul parlamentului. La dezbaterile în plen a participat și Președintele Kurmanbek Bakiev. Pe 19 februarie, actul normativ a fost adoptat cu o majoritate covârșitoare, 78 de voturi pentru, două împotriva și o abținere. Următoarea zi, Președintele kirgîz a contrasemnat actul emis de parlament și o notificare oficială a fost trimisă ambasadei SUA din Bișkek. Termenul prevăzut pentru evacuarea bazei fiind de 180 de zile.²⁰

Două lucruri au atras atenția asupra deciziei autorităților kirgîze de a închide baza de la Manas. Primul se referă la faptul că numai Statele Unite au primit ordin de evacuare, în timp ce celorlalte 11 state (Australia, Danemarca, Franța, Italia, Olanda, Norvegia, Polonia, Spania, Turcia, Noua Zeelandă și Coreea de Sud) care folosesc această bază și au trupe cantonate acolo, nu le-au fost trimise niciun fel de notificări oficiale. În al doilea rând, decizia evacuării trupelor SUA era în contradicție cu planul noii administrații de la Washington de a crește numărul trupelor trimise în Afganistan. În aceste condiții, o bază militară americană în Asia Centrală avea o importanță strategică deosebită.

În pofida continuării negocierilor dintre reprezentanții administrației de la Washington și autoritățile Republicii Kirgîze pentru prelungirea perioadei de utilizare a bazei de la Manas de către Statele Unite și pentru o eventuală anulare a ordinului de evacuare a trupelor americane, la începutul lunii martie, Parlamentul de la Bișkek a pus în discuție și încetarea acordurilor de închiriere a bazei aeriene încheiate cu celelalte 11 state aliatae. Pe 6 martie 2009 parlamentarii kirgîzi au votat aprobarea acestei măsuri, dar pentru a intra în vigoare și pentru ca aceste state să primescă o notificare oficială pentru evacuarea bazei, era nevoie ca Președintele Bakiev să contrasemneze actul emis de Parlament.²¹

Anunțul închiderii bazei americane din apropierea capitalei Bișkek a avut puternice implicații geopolitice pentru o serie de actori cu interese în regiune. Decizia autorităților Republicii Kirgîze nu presupunea doar o regândire a strategiei Statelor Unite față de Afganistan, ci și față de întreaga regiune central asiatică. Federația Rusă este un alt actor pentru care hotărârea administrației de la Bișkek este importantă, în condițiile în care aceasta poate fi interpretată din cheia politicii externe promovate de Moscova față de vecinătatea imediată. Totodată, lipsa unei baze militare prin care să se asigure suportul logistic necesar pentru operațiunile din Afganistan și aprovizionare continuă și constantă a trupelor americane și ale aliaților, face ca Rusia să devină una dintre principalele rute alternative. O astfel de variantă ar oferi Federației Ruse "monopolul asupra accesului nostru [al Statelor Unite.] în Afganistan", după cum a declarat Charles Wise, directorul Ohio State University, John Glenn School of Public Affairs.²²

Decizia parlamentului kirgîz poate fi înțeleasă pe fondul existenței unui conflict de interese între SUA și Rusia asupra regiunii central asiatică și prin dualitatea politicii externe promovate de Kirgîstan. Stat mic, lipsit de resurse, cu un relief dominant montan, cu o puternică minoritate uzbekă și cu numeroase probleme legate de delimitarea frontierelor, Kirgîstan a văzut în prezența militară americană un sprijin pentru securitatea sa și pentru diminuarea activităților teroriste, dar nu a desconsiderat rolul Rusiei. Un indiciu al unei viitoare schimbări în politica externă a Kirgîstanului a fost în ianuarie 2009, când în presa rusească a fost vehiculată ideea conform căreia Președintele Bakiev ar dori închiderea bazei Manas, dar atunci, cu toate că nu a existat o negare oficială din partea președenției, membrii parlamentului au respins public această idee. Kabai Karabekov, parlamentar, membru al partidului aflat la guvernare, a declarat că "orice decizie de a prelungi sau de a termina un acord internațional aparține exclusiv Parlamentului [...] Cu toate că situația din Afganistan s-a îmbunătățit față de momentul semnării acordului [de utilizare a bazei Manas], încă nu se poate vorbi de stabilitate [în Afganistan], iar acest lucru este îngrijorător"²³ pentru statul kirgîz. Modul în care s-au precipitat evenimentele odată cu începutul anului 2009 demonstrează gândirea geopolitică a Rusiei: pe de o parte a vrut să se asigure că fosta bază sovietică din apropierea capitalei Bișkek nu va deveni o bază militară permanentă pentru Statele Unite în Asia Centrală, iar pe de altă parte, a dovedit republicilor din regiune că importanța și influența Moscovei în fostul spațiu sovietic nu pot fi neglijate.

În paralel cu negocierile purtate de oficialii SUA cu reprezentanții kirgîzi, administrația de la Washington a purtat discuții și cu alte republici central asiatică, dar nu pentru deschiderea unei baze, ci pentru încheierea de acorduri de tranzit, în cadrul rețelei de distribuție nordică. O rută de tranzit spre Afganistan prin Asia Centrală este preferabilă deoarece această regiune este mai stabilă decât Pakistanul și mai puțin expusă atacurilor teroriste. Totodată, infrastructura moștenită de statele regiunii din perioada sovietică este preferabilă celei pakistaneze. Această direcție

²⁰ Damien Pickart, *Kyrgyz Government Finalizes Decision to Close Manas*, accesat 19.04.2012, la www.af.mil/news/story.asp?id=123136443

²¹ „Kyrgyzstan: US Allies Get the Boot from Manas”, *Eurasia Insight*, 6.03.2009.

²² *Apud*, Martha Brill-Olcott, *U.S. Examining Options to Central Asian Air Bases*, accesat 19.04.2012, la <http://carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=22724&prog=zgp,zru&proj=zsa>

²³ „Kyrgyzstan: Bishkek Denies Plan to Dump American Air Base”, *Eurasia Insight*, 12.01.2009.

poate fi observată și în anunțul făcut de Generalul David Petraeus, șeful Comandamentului Central American, la sfârșitul lunii ianuarie 2009, în urma unei vizite în republicile Asiei Centrale. Acesta a declarat că "Statele Unite și țările central asiatice sunt de acord cu crearea unei rute alternative pentru aprovizionarea personalului militar în Afganistan, care ar duce la scăderea dependenței SUA și NATO de Pakistan".²⁴

Departamentul de Apărare al SUA a anunțat pe 24 iunie că s-a ajuns la un nou acord cu autoritățile kirgîze pentru continuarea utilizării facilității de la Manas ca centru de tranzit, nu ca bază militară. Prelungirea cooperării a fost motivată prin necesitatea stabilizării situației în regiune. Pe 14 iulie președintele Bakiev a semnat noul acord. Acesta prevede o plată anuală pentru utilizarea unității de 60 mil. \$. Totodată SUA s-au angajat să plătească aproximativ 36 mil. pentru îmbunătățirea infrastructurii și încă 30 mil. pentru modernizarea sistemului de control al traficului aerian al aeroportului. Acest acord a impus și condiții stricte pentru personalul militar. Ministrul de externe kirgîz a motivat că decizia guvernului se datorează „situației îngrijorătoare din Afganistan și Pakistan„. Acesta a adăugat că SUA s-a angajat să ajute Kirgistanul cu aproximativ 50 mil. de dolari pentru dezvoltarea unor proiecte economice, combaterea traficului de droguri și contraterorism. Aflat într-o vizită în Kirgistan, în iulie, subsecretarul de stat William Burns a declarat că acordul pentru centrul de tranzit reprezintă „o contribuție importantă pentru scopurile noastre comune în Afganistan [...] noua administrație [americană] consideră că ar trebui să extindem nivelul și scopul relațiilor noastre bilaterale.” La începutul lui 2010 centrul de tranzit de la Manas era reorganizat pentru a face față creșterii numărului trupelor trimise în Afganistan.²⁵ În februarie 2010 reprezentantul departamentului de stat pentru Afganistan și Pakistan, Richard Holbrooke, a efectuat o vizită în Kirgistan pentru a discuta înnoirea acordului pentru centrul de tranzit din Manas.

Perioada de stabilitate a fost întreruptă de declanșarea celei de-a doua revoluții kirgîze. În noaptea dintre 7 și 8 aprilie s-a configurat o nouă coaliție de guvernare condusă de Roza Otunbaeva. Cu toate că aceasta a declarat a doua zi pentru agenția de știri RIA Novosti ca opoziția deține controlul asupra situației, protestele au continuat și în următoarele zile, iar Bakiev, retras în sudul țării a refuzat să demisioneze. Încercările fostului președinte nu au afectat credibilitatea internațională a noului guvern. Pe 9 aprilie Rusia a recunoscut guvernul interimar, iar pe 15 aprilie SUA și-a anunțat susținerea pentru acesta. Pe fondul situației instabile din prima parte a lunii aprilie, Departamentul de Stat al SUA a anunțat închiderea centrului de tranzit pentru câteva zile. După discuția telefonică dintre Roza Otunbaeva și Hillary Clinton de pe 10 aprilie, aceasta din urmă a primit asigurări că cel puțin pentru moment nu vor exista modificări în ceea ce privește statutul bazei de la Manas. Contractul anual de închiriere urma să expire pe 31 iulie. Pe 11 aprilie Edil Baisalov, membru al guvernului interimar, a descris cooperarea militară dintre SUA și Kirgistan ca fiind „piatra de temelie„ a relațiilor bilaterale.²⁶ Pe 12 aprilie au fost reluate operațiunile la centrul de tranzit.

Pe parcursul lui 2010 și 2011 între SUA și Kirgistan au existat numeroase discuții privitoare la contractele de realimentare cu combustibil a aeronavelor ce utilizează centrul de tranzit de la Manas. Autoritățile kirgîze au acuzat firma ce deținea quasi-monopolul pentru realimentarea cu combustibil de corupție și nepotism, afirmându-se că Mina Corp. e condusă din umbră de fiul fostului președinte. După mai multe investigații din partea ambelor state și după mai multe licitații, realimentarea cu combustibil a fost câștigată de o firmă mixta ruso-kirgîză.

În urma alegerilor din toamna lui 2011, noul președinte Almazbek Atambayev a declarat că SUA ar trebui să își retragă trupele de la Manas odată cu retragerea din Afganistan din 2014. Totuși, nu există consens în plan politic intern asupra acestei chestiuni. Alți oficiali kirgîzi au declarat că trupele SUA ar trebui să rămână la Manas și după 2014 ca o garanție de securitate pentru Kirgistan.

Concluzii. Atentatele teroriste din 11 septembrie 2001 au dus la redefinirea conceptelor de securitatea națională și de politică externă a Statelor Unite. Diferențele dintre cele două au fost diminuate, ambele concepte fiind înțelese în planul relațiilor internaționale. Dacă politica externă definește acțiunile statului în mediul internațional și este liantul între acesta și afacerile interne, după 2001 conceptul de securitate națională capătă și el valențe transfrontaliere, depășește limitele statului și este raportat la nivel global. Astfel, cele două concepte se întrepătrund. Această schimbare de optică a dus la implicarea SUA în regiuni care până în acel moment ocupau un loc periferic în politica americană. Asia Centrală a fost una dintre aceste zone, fiind considerată, încă de la separarea de URSS ca o regiune cu un potențial ridicat de instabilitate. Totuși, SUA nu au intervenit direct în Asia Centrală decât atunci când au considerat că aceste state ar putea reprezenta o amenințare directă pentru securitatea Statelor Unite. Lupta împotriva terorismului a fost catalizatorul relațiilor dintre marea putere occidentală și cele cinci state care încercau să iasă de pe orbita Moscovei. Pentru republicile central asiatice o strânsă colaborare cu SUA era un vechi deziderat politic, de aici și disponibilitatea pe care liderii acestor state au așezat-o. Pentru SUA, dezvoltarea relațiilor bilaterale cu state conduse de fosta elită

²⁴ Erkin Akhmadov, „Could Uzbekistan Host the Next U.S. Airbase in Central Asia?”, *Central Asia Caucasus Analyst*, vol. 11, no. 3, 2009, pp. 17 – 18.

²⁵ Jim Nichol, 2010, pp. 38 – 39.

²⁶ Deirdre Tynan, „Bishkek Plans No Immediate Changes in Strategic Cooperation with US, Russia”, *Eurasia Insight*, 11.04.2010.

sovietică, într-un mod autoritar, a fost un compromis necesar pentru a-și facilita accesul spre Afganistan. Retorica democratizării și a respectării drepturilor omului a fost trecută într-un plan secund, dându-se prioritate imperativelor de securitate. Abia după asigurarea acestora din urmă, SUA au început să facă presiuni asupra partenerilor săi central asiatici pentru democratizare. În aceste condiții, elita central asiatică s-a reorientat spre Rusia pentru a-și asigura propria supraviețuire. Astfel, cele două baze militare utilizate de SUA au fost folosite ca element de negociere în relațiile bilaterale cu Statele Unite, dar și ca monedă de schimb pentru avantajele obținute din partea Kremlinului.

Bibliografie

Surse:

The National Security Strategy of the United States of America, septembrie 2002.

United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework, Fact Sheet, 12.03.2002.

Studii de specialitate:

Akhmadov E., „Could Uzbekistan Host the Next U.S. Airbase in Central Asia?”, *Central Asia Caucasus Analyst*, vol. 11, no. 3, 2009.

Cooley A., *Manas Matters. The Changing Politics of the U.S. Military Base in Kyrgyzstan*, PONARS Policy Conference Memo no. 423, 2006.

Davis J.K., Sweeney M.J., *Central Asia in U.S. Strategy and Operational Planning: Where do we go from here?*, Washington, 2004

Marten-Zisk K., *Small Steps for U.S. Security Interest in Kyrgyzstan*, Policy Memo no. 264, Columbia University, 2002.

Nichol J., *Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests*, Washington, 2010.

Oliker O., Shlapak D.A., *US Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles*, Santa Monica 2005.

Osmonov J., „New Kyrgyz Foreign Policy Concept Passed”, *Central Asia Caucasus Analyst*, vol. 9, nr. 2, 2007.

Articole de presă:

Bissenova A., „Kazakhstan Backs US, Takes Cautious Approach on Refugees”, *Eurasia Insight*, 23.09.2001.

Brill-Olcott M., *U.S. Examining Options to Central Asian Air Bases*, accesat 19.04.2012, la <http://carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=22724&prog=zgp,zru&proj=zsa>

„Kyrgyzstan: Bishkek Denies Plan to Dump American Air Base”, *Eurasia Insight*, 12.01.2009.

„Kyrgyzstan Moves to Shut US Base”, *BBC NEWS*, 4.02.2009.

„Kyrgyzstan: US Allies Get the Boot from Manas”, *Eurasia Insight*, 6.03.2009.

Miles D., *Potential closure in Manas Air Base Won't Disrupt Operations*, accesat la 19.04.2012, la www.af.mil/news/story.asp?id=123134037

Osipovich A., „Spooked by Kyrgyz Unrest, Karimov Warms To Russia”, *Eurasia Insight*, 20.04.2010.

Pickart D., *Kyrgyz Government Finalizes Decision to Close Manas*, accesat 19.04.2012, la www.af.mil/news/story.asp?id=123136443

Tynan D., „Bishkek Plans No Immediate Changes in Strategic Cooperation with US, Russia”, *Eurasia Insight*, 11.04.2010.

„Uzbekistan's President Says Russians Don't Like Tashkent's Independent Line”, *RFE/RL Newsline*, 27.09.2001.

Surse internet:

BBC News www.bbc.co.uk

RFE/RL www.rferl.org

US Air Force www.af.mil

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

ASPECTE PRIVIND DREPTURILE FEMEILOR ÎN LEGISLAȚIA ROMÂNEASCĂ DIN SECOLUL XVII

Adrian Ierulescu

Riassunto. Aspetti nella legislazione romana del 17° secolo attinenti ai diritti delle donne. Lo studio delle antiche regole romene riguardanti i diritti delle donne è importante per capire la mentalità della società nei tempi che ci hanno preceduto e nel contempo offre spunti per cogliere l'evoluzione di alcuni pregiudizi in termini di disuguaglianza di genere. L'approccio moderno invita non solo a conoscere queste Leggi, ma anche ad indagare le motivazioni per le quali esse sono state elaborate, cogliendo nel contempo gli influssi conseguenti nel modo di ragionare diffuso nella società. Ci riferiamo ad un periodo in cui gli uomini dominavano lo spazio sociale "extra-domestico" ed il confine tra le Leggi della Chiesa e il complesso di Leggi laiche era poco marcato. La maggior parte delle Leggi si basavano su testi di origine bizantina che a loro volta trovavano fondamento in leggi con forte connotazione patriarcale di ispirazione romana, ebraica o greca.

Cuvinte cheie: *pravilă, femeie, familie, drept, lege.*

Parole chiave: *regola, donna, familie, diritto, legge.*

Cercetarea vechilor pravile românești în problema drepturilor femeilor este importantă atât pentru a observa mentalitatea societății din acele vremuri, cât și pentru a putea înțelege evoluția unor prejudecăți în ceea ce privește inegalitatea de gen.

Deosebirile de gen duceau la o reducere a capacității în dreptul feudal românesc, fie că era vorba de sistemul normativ popular, fie că era vorba de legea scrisă. În cutumele populare, femeia era considerată inferioară bărbatului dintr-o serie de motive (fiziologice, religioase, culturale, etc.), iar inegalitatea se poate observa în multe manifestări cu caracter public. O mare parte din aceste considerente au ajuns să se regăsească și în textele legilor vremii.

Este util pentru o abordare actuală să se cunoască nu doar legile, ci și temeiurile pe care au fost elaborate aceste legi, precum și implicațiile lor în mentalul social. Ne aflăm într-o perioadă în care bărbații dominau spațiul social „extradomestic”. Între legile bisericești și cele laice limita era foarte firavă. Majoritatea reglementărilor aveau la bază texte de sorginte bizantină care și ele la rândul lor se fundamentau pe legi cu caracter puternic patriarhal de inspirație romana, iudaică sau grecească.

În acest sens, am ales două dintre cele mai importante culegeri de legi ale secolului al XVII-lea din Moldova și Țara Românească precum și o culegere de legi adoptate de Dieta Transilvaniei. Carte Românească de Învățătură, apărută în Moldova la Iași în 1643 sub ocrotirea mitropolitului Varlaam în timpul domniei lui Vasile Lupu. Îndreptarea Legii aparută în Țara Românească la Târgoviște în anul 1652 sub ocrotirea mitropolitului Ștefan în timpul domniei lui Matei Basarab. Constituțiile aprobate ale Transilvaniei 1653 colecție de legi adoptate de Dieta Transilvaniei în timpul lui Gheorghe Rákóczi al II-lea.

Nu m-am oprit asupra tuturor textelor în care femeia apare într-o poziție inferioară bărbatului, ci numai la câteva articole de lege referitoare la drepturile familiale (logodnă, zestrea și transmiterea moștenirilor, relațiile de autoritate în cadrul familiei, violența domestică, despărțirea), precum și cele referitoare la viol, agresiunea femeilor și copiii.

Familia veche românească a avut un caracter "nuclear", tinerii după căsătorie mutându-se în propria gospodărie, cu excepția ultimului băiat născut care trebuia să rămână în casa părintească. Această structură este specifică familiei românești fiind legată de ocupația agrară și pastorală preponderentă în Țările Române.

La baza familiei stătea căsătoria care, în concepția populară, constituia un element obligatoriu în ciclul vieții, celor morți necăsătoriți făcându-li-se o nuntă simbolică înainte de înmormântare. Toate acestea datorită influenței religioase care învață că nunta este o Taină de origine divină și orice om este neîmplinit în fața lui Dumnezeu dacă nu se căsătorește sau dacă nu se călugărește.

Căsătoria este precedată de logodnă care este considerată ca o promisiune, dar care avea și efecte juridice datorită schimbului de bunuri între părinții tinerilor. În unele zone, în care tradiția patriarhală era mai puternică, se putea încheia logodna și fără prezența tinerilor, dar canoanele bisericești răsăritene prevedeau că logodna trebuia să fie o "arătare și fâgăduiala unei căsătorii viitoare".¹ Pentru încheierea logodnei era nevoie de consimțământul ambelor părți, dar în caz de neînțelegere, părerea tatălui triumfa. În Moldova, logodna era considerată așa de puternică încât îi dădea dreptul logodnicului și viitorului socru să apere de calomnie pe logodnică.²

Așadar, logodna era în cele mai multe cazuri încheiată la inițiativa și dorința părinților (tații celor doi tineri), participând și viitorul mire și, mai rar, viitoarea soție, ea, cel mult, era expusă, arătându-li-se pețitorilor ce educație și ce cunoștințe domestice are. Cu toate acestea în perioada logodnei cei doi tineri se vizitau reciproc pentru a se cunoaște,

¹ *Istoria dreptului românesc – vol I, pg. 505.*

² *Carte Românească de Învățătură, gl. 46, zac. 7*

pentru că nunta nu era posibilă dacă nu se manifestă voința ambilor tineri, căci “nu conviețuirea bărbatului cu femeia face căsătoria, ci vrerea lor de a face căsătoria”³.

Vârsta tinerilor ce se puteau căsătorii trebuia să fie de minim 14 ani la băieți și 12 la fete, dar asta nu le dădea dreptul să se căsătorească fără acceptul părinților. Doar bărbatul se putea căsători fără consimțământul părinților după vârsta “emancipării”, în timp ce o fată ajunsă la 24 de ani necăsătorită, era considerată “fata bătrână”. Fata nemăritată, indiferent de vârstă, era considerată incapabilă să își aleagă singură soțul și inaptă de a-și administra singură bunurile. Acest lucru arată inferioritatea intelectuală și socială a femeii în raport cu bărbatul. Femeile trebuiau judecate mai cu „milă” deoarece „iaste mai proaste și mai lesne spre cădere decât bărbatul”.⁴ În Transilvania se considerau mai ușor de păcălit și ca atare erau ținute sub tutelă până se căsătoreau.⁵

Pravilele românești nu prevăd un contract de căsătorie, singurele înțelegeri scrise, dacă acestea existau, erau cele în legătură cu zestrea fetei și averea băiatului. Părinții și frații mirelui trebuiau să arate care și câte sunt pământurile care urmează să-i fie date, iar părinții tinerei trebuiau să spună clar ce zestre însoțea mireasa.

Asupra zestrei trebuie o privire mai atentă pentru că, dacă în aparență aceasta poate fi considerată averea cu care vine femeia în căsătorie, se poate observa că ea nu este proprietara acelor bunuri sau bani decât în cazul în care bărbatul se desparte de ea din vina lui, femeia neavând drept de proprietate dacă este alungată sau se desparte din vina ei. Bărbatul se putea despărți de femeie, iar aceasta pierdea zestrea în caz de preacurvie, de tăinuire în fața bărbatului a unor informații, de îi va face viclesuguri, de va merge în case străine fără știrea bărbatului, de va face baie la râu alături de alți bărbați, sau de va privi la jocuri fără știrea soțului.⁶

Problema proprietății femeii era mai acută în Transilvania din cauza influențelor dreptului cavaleresc ce legitima constituirea averii cu sabia. În această situație femeia era privată de absolut orice drept de proprietate.⁷

O situație aparte în viața femeii apărea atunci când rămânea văduvă. În acest caz ea trebuia să depășească spațiul domestic și să își înmormânteze soțul, să îi plătească datoriile, să se îngrijească de copii. Deși schimbarea de atitudine a societății față de femeia văduvă era majoră, legile nu prevăd măsuri specifice pentru văduve în afară de obligația de a nu se recăsători timp de un an. „Iaste datoare, pentru cinstea barbatului ei să jelească”.

Chiar și în cazul moștenirii venite din partea familiei femeii, dacă există frați aceștia împart între ei bunurile și averile părinților, femeia considerându-se că și-a luat partea ei de avere prin zestre, la căsătorie. Mai mult, dacă femeia văduvă “se împreună trupește” cu un bărbat în primul an de văduvie, pierdea și zestrea și moștenirea de la bărbat, iar dacă o făcea după un an, pierdea numai moștenirea de la bărbat.⁸ Se poate observa că toate aceste reguli o fac pe femeie dependentă de averea și autoritatea bărbatului, impunându-i-se un comportament supus și docil pentru a nu rămâne fără mijloace de existență sau “de rușine”.⁹

În cadrul familiei, femeii îi reveneau treburile casnice, domestice, iar bărbatului, treburile publice. Acest lucru nu împiedica însă femeia să participe la munca de la câmp sau la treburile agricole, însă doar ca executant, deciziile importante privind bunul mers al gospodăriei aparțineau soțului. Au existat desigur și excepții în care femeii mai îndrăznețe au reușit să se impună în fața soților lor mai puțin interesați de viața de familie, dar acestea au fost cazuri atât de rare încât aproape că nu pot fi luate în seamă.

Una din problemele cele mai grave din familia acelor vremuri o constituie violența bărbatului asupra femeii. Consider această problemă cu atât mai gravă cu cât obiceiurile de atunci justifică și astăzi un comportament mai mult decât autoritar al soțului față de soție. Conform pravilelor, bărbatul avea dreptul să își dojenească femeia vinovată, după cum va fi cazul, cu vorba, chiar cu palma dacă nu o va bate cu vrășmășie.

“Poate să îndrepteze și să certe bărbatul pre mulare-ș, pre lucru adevărat și pre dreptate, iară nu cu înșelăciune și fără de cale; și încă să o bată și când va fi cu vină, ș-atunce cu măsură să nu o prea treacă, ce cu blândețe nu cu vrășmășie...”¹⁰

Revoltător este că dacă femeia își va bate bărbatul cu orice pricină este pedepsită, iar bărbatul are dreptul să o alunge de la casa lui de va voi¹¹. Deci, femeia nu avea voie să ridice mâna asupra bărbatului ei nici măcar să se apere de loviturile acestuia. Mai mult, dacă era bătută cu vrășmășie și dorea să facă plângere la judecător, trebuia să aducă “chezași” care să depună mărturie pentru că semnele și urmele bătăii nu constituiau dovezi.

³ Carte Românească de Învățătură, gl. 47, zac. 12

⁴ Carte Românească de Învățătură, gl. 41, zac. 6

⁵ Constitutiile aprobate ale Transilvaniei, pg.129

⁶ Îndreptarea Legii, gl. 214, zac. 1-7

⁷ Constitutiile aprobate ale Transilvaniei, titlul IX, art.1

⁸ Îndreptarea Legii, gl. 215, zac. 11

⁹ Istoria dreptului romanesc – vol I, pg. 516

¹⁰ Îndreptarea Legii, gl. 185, zac. 1

¹¹ Îndreptarea Legii, gl. 220, zac. 1

“Vrăsmășia o arată vecinii omului, sau vestea cum deacă spun oamenii; vaetele muiearii și țipetele ce se aud din casă, acealea nu vor putea arăta vrăsmășia bărbatului; nice ochii ei vor fi vineți sau obrazul de va fi înflat.”¹²

Diferențe între legile celor trei Țări Române în această privință există numai în ceea ce privește noțiunea de vrăsmășie (“Îndreptarea Legii” este mai “crudă” și consideră vrăsmășie doar bătaia cu parul și atunci când femeia e lovită să “meargă sângele”, în timp ce “Cartea Romanesca de învățătură” este mai “blândă” spunând că femeia se bate cu blândețe doar cu palma) și câteva cazuri în care bărbatul este pedepsit dacă își bate nevasta, atunci când are “zapis de la judecător să nu se atingă de ea, în rest toate consideră firească bătaia ca mijloc de îndreptare a femeii pe “calea ce bună”. Această practică permisă de lege aduce femeia în rândul ființelor lipsite de înțelegere, aproape în același rând cu animalele.

Este interesant de observat că femeia avea dreptul să ceară de la judecător despărțirea și putea pleca de acasă, iar bărbatul trebuia să o întrețină oriunde ar fi stat, în cazul în care bărbatul umbla mai mult beat și astfel fiind o bătea, atunci când va rosti cuvinte ucigătoare de suflet la adresa ei, atunci când o va închide în lanțuri.¹³ Era desigur permisă despărțirea femeii de bărbat atunci când acesta era acuzat de preacurvie, de sodomie sau de erezie. În aceste cazuri ea își putea lua zestrea, iar bărbatul era obligat să-i dea o treime din avere.

Oricâte drepturi ar mai fi avut femeia, faptul că era permisă violența împotriva ei a făcut să se mențină în timp mentalitatea că soția trebuie să fie supusă soțului și să suporte de la acesta orice formă de corecție. Din păcate, aceste practici s-au păstrat până azi în unele familii și indiferent de valorile morale afișate în zilele noastre, autoritatea absolută a soțului este pretinsă de unii bărbați și chiar propovăduită de instanțe morale.

O altă problemă care se rezolva discriminatoriu era adulterul. Asupra femeii adultere dovedite, bărbatul avea orice putere: să se despartă de ea, să o alunge din casă, să ceară judecătorului pedeapsă, ba chiar să o și omoare dacă o va fi prins asupra faptului¹⁴, în timp ce femeia ce își dovedea bărbatul adulter nu avea voie să se despartă de acesta decât dacă vinovatul nu se pocăia și nu își executa canonul dat de judecătorul religios.¹⁵ Ba chiar dacă bărbatul își bătea femeia presupus adulteră și din lovituri prea grele aceasta murea după o vreme, nu era supus nici unei pedepse, ci doar interzicerea de a se mai căsători și era oprit de la împărțășanie 20 de ani.¹⁶

Legislația prohibitivă la adresa femeii a creat și concepția că femeia este co-părtașă la orice act de agresiune sexuală la adresa ei. Chiar dacă cel ce viola sau agresa o femeie era considerat vinovat și pedepsit, femeia era considerată și ea vinovată pentru că a părăsit spațiul domestic fără să fie însoțită de bărbat și trebuia să își ispășească canonul primit de la preot sau de la județ. Există o diferențiere clară între femeia sau fata cinstită și cea imorală. Moralitatea femeii era asociată întotdeauna cu apartenența la un bărbat, soț sau tată. Acest lucru a condus la ideea că femeia necăsătorită este neajutorată, neîmplinită, ușuratică chiar și ca atare nu se bucura de același respect în societate ca o femeie măritată; lucru care a făcut ca femeile să fie ținute supuse sub autoritatea bărbaților pentru că altfel nu puteau exista.

Nu la fel era legea atunci când era vorba de violarea unei fecioare. Atunci, făptașul era obligat să plătească jumătate din averea lui și era bătut și alungat din acel loc, la fel era pedepsit și cel ce “făcea sila” unei văduve sau logodnicei înainte de nuntă.¹⁷ Dar “certarea” celui care a violat o femeie era condiționată de “cinstea” aceleia, pentru că dacă se constata că nu este de “cinste”, agresorul nu pătea nimic. La fel se întâmpla dacă cel ce “provoca sila” unei femei o lua după aceea în casa lui.¹⁸ Doar dacă părinții fetei se împotriveau căsătoriei, atunci făptașul, considerat de bună credință, era obligat să o “înzestreze” pe fată după “destoinicia” ei și după vrea judecătorului.¹⁹

O situație aparte era atunci când un rob viola fata stăpânului; acesta era ars de viu, iar dacă robul “îi făcea sila” cu voia fetii erau omorâți amândoi.²⁰ Tot cu moartea se “certau” și cei ce recidivau, care erau pedepsiți de judecător și de legile bisericești și care nu se îndreptau; la fel și cei care violau o fată sau femeie cu amenințarea armelor sau împreună cu tovarășii lor.

Dacă diferențele dintre Pravila Moldovenească și cea a Valahiei în ceea ce privește violul sunt neînsemnate, apar puncte divergente în ceea ce privește relațiile sexuale cu fete de până la 12 ani, vârsta la care se puteau mărita. Cartea Românească amintește toate legile de până atunci, dar concluzionează: dacă relația se va fi consumat fără voia fetei atunci vinovatul să fie trimis la moarte, iar dacă “*va fi fost cu dezmierdăciune și cu zburdăciuni și cu dări și giuruințe*” se va pedepsi după voia judecătorului.²¹ Îndreptarea Legii prevede pentru ceea ce astăzi s-ar numi pedofilia o

¹² Îndreptarea Legii, gl. 184, zac. 2

¹³ Îndreptarea Legii, gl. 183, zac. 5-15

¹⁴ Îndreptarea Legii, gl. 241, zac. 1

¹⁵ Îndreptarea Legii, gl. 187, zac. 3

¹⁶ Îndreptarea Legii, gl. 241, zac. 2

¹⁷ Carte Românească de Învățătură, gl. 36, zac. 1-6

¹⁸ Carte Românească de Învățătură, gl. 36, zac. 20-24

¹⁹ Carte Românească de Învățătură, gl. 37, zac. 1-2

²⁰ Carte Românească de Învățătură, gl. 36, zac. 4

²¹ Carte Românească de Învățătură, gl. 36, zac. 7-10

pedepsă mai mare decât celui care “face sila” unei femei, dar aceasta constă în trimiterea în surghiun sau la ocnă în funcție de ce consideră judecătorul.

O atenție deosebită acordă Cartea Românească de Învățătura siluirii copiilor, ceea ce ne face să credem că ori era un fenomen mai întâlnit în Moldova și deci trebuia aspru pedepsit, ori oamenii legii erau mai aspri în ceea ce privește pedofilia decât cei din Valahia. Oricine, bărbat sau femeie era pedepsit cu tăierea capului și apoi arderea în foc dacă era dovedit a fi siluit un copil; chiar și sărutul unui copil “cu poftă” era pedepsit după voia judecătorului.²²

Și incestul era pedepsit aspru în toate Țările Române, singurele diferențe existând doar în circumstanțele în care se desfășurau faptele.

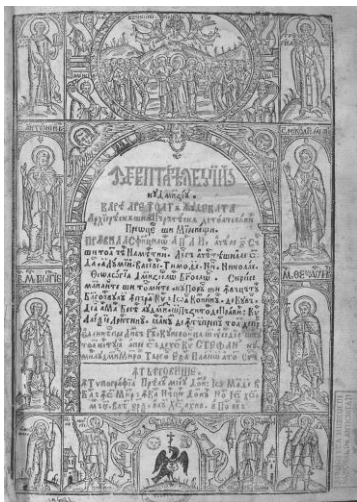
Așadar dreptul feudal din Țările Române avea ca principii inegalitatea dintre sexe afirmând superioritatea bărbatului în fața femeii. Aceasta este vizibilă atât în relațiile de familie, cât și în alte “pricini”. Femeia era datoare de supunere în fața soțului și era obligată să-l urmeze oriunde acesta ar fi mers, ba chiar nu avea voie să se recăsătorească dacă bărbatul era condamnat la ocnă sau era alungat din “pricini” penale.

Se observă că deși, în unele cazuri, valoarea faptelor este egală, pedepsele erau mult mai aspre pentru femei. În alte cazuri în care nu era subminată autoritatea bărbatului, pedepsele pentru femei erau mai ușoare decât cele ale bărbatului invocându-se “firea mai slabă” a femeii.

Superioritatea bărbatului era bazată pe concepții patriarhale precum și pe o greșită interpretare a învățaturii creștine. Majoritatea articolelor (zacelelor) de lege fiind inspirate din legile bizantine și fiind opera împăraților de Constantinopol sau a patriarhilor și prin aceasta dându-li-se o autoritate divină, deși nu erau decât niște legi umane, făcute după interesele curții și statului.

Regretabil este ca o parte dintre reprezentanții Bisericii au preluat aceste canoane și pravile ca fiind legi divine și mențin prin invocarea lor această stare de inegalitate și discriminare în relațiile de familie și nu numai. Aceste legi nu sunt fundamentate pe perceptive divine ci pe cutume patriarhale vechi împletite cu texte religioase fapt ce a generat în timp așa zisa lor „sfințenie”.

O privire critică mai atentă asupra acestor legi vechi românești și o înțelegere a valorilor care au stat la baza lor, ar putea să genereze soluții de rezolvare multor probleme de mentalitate care există astăzi în societatea noastră în ceea ce privește dreptul femeilor. Toate acestea îmbinate și cu o regândire a concepției Bisericii despre femeie în lumina învățaturii creștine, ar putea aduce beneficii în demersul de eliminare a discriminărilor de gen în societate.

Îndreptarea legii, Târgoviște 1652

Carte românească de învățătură, Iași 1643

Bibliografie

- Carte Românească de Învățătură, 1643 – Ediție critică, București, 1961.
Floca, I.N., *Drept canonic ortodox*, București, 1990.
Constituțiile aprobate ale Transilvaniei, 1653 – Cluj Napoca, 1997.
Îndreptarea Legii, 1652 – Ediție critică, București, Editura Academiei R.P.R. 1961.
Pravilniceasca condica, 1680 – Ediție critică, București, Editura Academiei R.P.R., 1957.
Vladimir Hanga (coord), *Istoria dreptului românesc*, București, 1980.

²² Carte Românească de Învățătură, gl. 39, zac. 14-28

REPREZENTĂRI BAROCE ÎN OPERA LUI MIRON COSTIN

Delia-Laura Din
Dr. Petre Din

Résumé. Les représentations baroques dans l'oeuvre de Miron Costin. A l'atmosphère de fond de décadence de la morale, de l'abus des dirigeants et des turcs, des invasions tatares, des guerres à plusieurs reprises pour le contrôle de la Moldavie, le sentiment de l'insécurité a laissé des traces profondes dans la sensibilité des contemporaines. La conséquence de cette humeur est la mise en place progressive du sentiment éphémère de l'existence humaine, de la fortune inconstante, surprise surtout au niveau de la moldave élite. La littérature de Miron Costin abonde dans des images regardant les chutes humaines, les souffrances et les maladies qui personne n'a vives jusqu'à ce point. Dans ce contexte, l'homme du siècle baroque pose des questions de plus en plus concernant la vocation de l'âme et du corps, espérant dans la compensation de la justice divine.

Cuvinte cheie: decadență a moravurilor, Miron Costin, sentimental insecurității, sensibilitatea contemporanilor, menirea sufletului.

Mots clé: de décadence de la morale. Miron Costin, le sentiment de l'insécurité, sensibilité des contemporaines, vocation de l'âme.

Creșterea explozivă a obligațiilor economice față de Imperiul Otoman a determinat ridicarea clasei politice la lupta antiotomană în timpul domniei lui Mihai Viteazul. După acest moment, Imperiul Otoman a reinstaurat suzeranitatea restrictivă în secolul al XVII-lea, dar autoritatea sa era mai mult nominală. El nu a fost capabil să asigure securitatea Țărilor Române și a invocat în repetate rânduri, sprijinul domnilor români în rezolvarea diferendelor cu Imperiul Romano-German și Polonia¹.

Păstrarea statutului de autonomie a fost însoțită de unele pierderi teritoriale. Imperiul Otoman a anexat cetățile Lugoj, Caransebeș și Ineu pašalâcului de Timișoara în 1658, iar comitatul Bihor împreună cu cetatea Oradea în 1660. Autoritatea otomanilor asupra Țărilor Române a fost astfel consolidată. Toate acestea vor genera în mentalitatea boierimii o stare de permanentă criză, tensiune și efemeritatea existenței. Specialiști denumesc această vulnerabilitate și precaritate a condiției umane ca fiind o mentalitate barocă²

Termenul de *baroc* a pătruns în secolele XVI-XVII, cu înțelesul de „bizar”, „ciudat”, „extravagant”, „absurd”, dar este utilizat estetic abia în literatura secolului al XVIII-lea în Occident³. Au fost exprimate mai multe puncte de vedere cu privire la existența barocului în literatura română. Unii autori consideră că se poate vorbi despre acest stil la noi „într-o oarecare măsură”⁴. Pentru alții, barocul sau Renașterea sunt formule fără fond în literatura română veche⁵. Victor-Lucien Tapié menționează că, impunerea termenului de baroc la nivelul istoriografiei universale se datorează cunoscutei opere a lui Burckhardt *Der Cicerone*, în care îl consideră inferior ca fenomen artistic stilului renesanțist⁶

Pe urmele unor exegeți occidentali, precum Eugenio d'Ors, Edgar Papu atribuia un caracter baroc anumitor momente de civilizație și fapte de creație artistică realizate în tot cursul istoriei noastre, începând de la daci. Barocul apare în secolul al XVII-lea, materializat mai ales în arhitectură (mănăstirea Dragomirna) și în literatură (*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*).

În opinia unor specialiști, barocul apare în marile opere literare ale vremii, cum ar fi scrierile lui Miron Costin, versurile lui Dosoftei, *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir⁷.

Dan Horia Mazilu identifica însușiri baroce la unele scrieri în limba română din secolul al XVII-lea. În lucrarea sa, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, susține că semnele barocului nu apar în secolul al XVIII-lea, ci în cel precedent, ca urmare a contactelor culturale cu Polonia și Ucraina: „Secolul al XVIII-lea înregistrează doar a treia și ultima etapă a acestui proces de receptare a stilului, cu sugestii italiene, venite pe filieră neogrecescă, și cu mai multe contacte – acum directe – realizate cu literaturile apusene”⁸. Istoricul literar nu consideră că barocul a apărut în secolul al XVI-lea, pentru că, atunci era prezent curentul Renașterii – care începe cu Neagoe Basarab și se încheie la sfârșitul primei jumătăți a secolului al XVII-lea, cu Udriște Năsturel, precum și cu faptele de cultură ale unor mari ierarhi și boieri

¹ Gemil 1991, p. 661

² Maziliu 1976, p. 12

³ Micu 2004, p. 383.

⁴ Marino 1973, p. 24

⁵ Barbu 1991, p. 282

⁶ Tapié 1983, p. 16

⁷ Moldovanu 2002, p. 54.

⁸ Mazilu 1976, p. 113.

cărturari⁹. În opinia sa, barocul a pătruns pe filieră catolică (școlile din Polonia unde au studiat boierii cărturari) și ortodoxă.

Demersul meu nu își propune o reconfigurare a istoriei pozitivistice a acestei perioade, dominată de sentimentul de insecuritate, ci dorește să prezinte sensibilitatea boierimii și a oamenilor de cultură, influențată de coordonatele social-politice interne și externe.

Așa cum am precizat, contextul general pe care s-au profilat manifestările baroce l-au reprezentat condițiile politice dificile ale spațiului românesc. Transilvania, slăbită de luptele dintre facțiunile nobiliare a fost ocupată de Imperiul Habsburgic în 1687, iar Moldova și Țara Românească au fost tot mai aservite Imperiului Otoman. În schimb, secolul al XVII-lea a reușit să compenseze presiunea constantă a Porții printr-o variată operă culturală, reprezentată de Grigore Ureche, Miron Costin, Varlaam, Dosoftei, Radu Greceanu, Radu Popescu, Udriște Năsturel, Antim Ivireanu, Anastasie Crîmca¹⁰.

Oamenii acestei perioade desoperă drama vieții, tragedia existenței pe care o exprimă cu dezinvoltură, alături de melancolie. În cultura românească a secolului XVII, o poziție remarcabilă o deține Miron Costin. Pentru o înțelegere adecvată a acestui demers, am considerat că se impune o sumară biografie a umanistului moldovean. S-a născut în anul 1633, în familia unui boier bogat, tatăl său fiind Ion (Iancu) Costin, protejat al domnului Miron Barnovski. În 1636, Iancu Costin și primii trei băieți, între care și Miron, au primit din partea Dietei poloneze la recomandarea regelui, titlul de nobil polon cu blazon¹¹.

Miron Costin își începe studiile la Colegiul lezuit din Bar, unde își însușește valorile antichității, limbile poloneză, rusă, latină și greacă. Prețuiește istoria, geografia, logica și retorica. La finalul domniei lui Matei Basarab, Miron Costin se întoarce în Moldova. Umanistul moldovean urcă rapid scara ierarhiei sociale, devenind paharnic, apoi pârcălab de Hotin, mare vornic al Țării de Sus și mare vornic al Țării de Jos¹².

În paralel cu activitatea politică, Miron Costin scrie poemul filozofic „Viața lumii” și începe să redacteze „Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace”, de unde a fost părăsit de Grigore Ureche, vornicul Țării de Jos și capodopera „De neamul moldovenilor”.

După asediul Vienei (1683), Miron Costin se refugiază în Polonia, de teama represiei turcești, unde va rămâne până în anul 1686. Convingerile sale filoponeze, intrigile sfetnicului grec Iordache Ruset, l-au determinat pe domnul Moldovei, Constantin Cantemir, să ordoneze uciderea umanistului moldovean în decembrie 1691¹³. După execuția lui Velicio, fratele său, un vătaf de aprozi este trimis de domnitor la Barboși, unde umanistul tocmai își înmormântase soția. A fost decapitat lângă Roman, nereușind să-l convingă pe călău să-i permită să se dezvinovățească în fața domnitorului.

Remarcabilul om de cultură al secolului al XVII-lea, Miron Costin sintetizează epoca de decadentă al cărui martor este: „Ce sosiră asupra noastră cumplite vremuri de acum de nu stăm de scrisori, ci de griji și de suspiciuni. Și la acest fel de scrisoare gând slobod și val trebuiește. Iară noi privim cumplite vremi și cumpănă mare pământului nostru și nouă¹⁴. Textul este relevant pentru marasmul social și politic al societății românești, ele fiind note esențiale ale spiritului baroc. Insecuritatea, constanta secolului al XVII-lea își pune amprenta asupra sensibilității clasei politice. Relația dintre umanist și creația sa este una de implicare, de asumare a destinului politic românesc. Tensiunea ce se constată în text primește intensități de factură barocă, cu conotații ce exprimă neliniștile, angoasele și spaimile secolului său.

În volumul „Omul baroc”, Giovanni Carreri observa în capitolul dedicat artistului baroc concordanța dintre realizările artistice și epoca de distrugeri și dezordine, faza de incertitudine reflectându-se în ideile poetice: „munca artistică corespunde cel mai bine așteptărilor omului, tocmai pentru că izbutește să reprezinte eficient schimbarea și alterarea¹⁵. Omul baroc, surprins în momentul de criză, se refugiază în solitudine, izolarea în „periferia existențială”, unde cade pradă îndoielilor, se complăce în situația de victimă, dezeroizarea lui derivând în primul rând din refuzul de a acționa, acest fapt creează o predispoziție la pierderea condiției de percepere a realului. Astfel se nasc angoasele și spaimile, sentimentul fragilității, precum și cutremurarea, motiv a cărui importanță crește exponențial până devine o categorie a imaginarului poetic de factură barocă¹⁶.

Universul baroc evidențiază un complex de teme de largă circulație și cu o frecvență deosebită în scrierile elitei românești. Tema „cumplitelor vremi”, expresie a deingoladei în care fuseseră antrenate Țările Române, revine constant în mentalitatea contemporanilor. Secolul al XVII-lea este dominat de invazii tătărești, calamități, abuzuri ale

⁹ Idem 1984, p. 85

¹⁰ Florea 1991, p. 134

¹¹ Micu 2004, p. 400

¹² *Ibidem*, p. 401

¹³ *Ibidem*

¹⁴ Costin 1979, p. 9

¹⁵ Villari 2000, p. 329

¹⁶ Munteanu 1981-1985, pp. 111-112

domnitorilor și ale otomanilor, decăderea moravurilor. Toate acestea creează o stare de spirit deprimantă, materializată printr-un pesimism accentuat. „Cumplite vremi de acum, în care toate primehdiile acestui pământ covârșite sunt”¹⁷.

Consecința inevitabilă a acestei situații este instalarea sentimentului dezagregării totale în plan social și politic, a unui sfârșit implacabil. În contextul mai general al reflexiei asupra fragilității condiției domnilor în secolul al XVII-lea, supuși unei presiuni constante din partea otomanilor, Miron Costin percepe domnia lui Vasile Lupu ca o paradigmă emblematică pentru tranziția dinspre o tradiție domnească puternică spre noile realități dominate de motivul „cumplitelor vremi”. „Și cu vremile până aici istovim o parte de domnie a lui Vasile-Vodă, că până aici, pe cât de fericită domnia acesta, cu atât mai cumplite s-au început de atuncea, de care au purces din scădere în scădere această țară până astăzi,,,,,de la care vremi s-au început și răul nostru, în care până astăzi ne aflăm cu acest pământ la cumplite vremi și Dumnezeu știe de nu și peste veacul nostru trecătoare. Izvorul a tuturor răutăților și pustietății acestor părți, începutul căderii și împușinării Craiei Leșești, risipa și pustiitatea cazacilor, stingerea și țării noastre”¹⁸.

Limbajul documentului reliefează o nouă sensibilitate estetică, cea a barocului, determinată de experiența concret istorică a societății românești. Influențele externe nefaste, calamitățile naturale, epidemiile, spectacolul egoismului generează inevitabil un sentiment de insecuritate. În aceste condiții, angoasa secolului al XVII-lea este surprinsă de cea mai importantă personalitate culturală a momentului Miron Costin. „Crede neputinței omenești, crede valurilor și cumplitelor vremi, întreabă pe ce vremi am scris și cât am scris”¹⁹. Această existență românească, specifică într-un context mai vast sud - estului european, se caracterizează prin nesiguranță flagrantă, pericolul pedepsei capitale, hărțuire politică și teama de prizonierat.

Exegeții fenomenului baroc au atașat acestuia o altă temă frecventă, motivul fortuna labilis. Precaritatea, efemerul și insecuritatea epocii sunt reliefate cu pregnanță de Miron Costin. Poemul filosofic „Viața lumii” conține un motto extras din Ecleziast: „vanitas, vanitatum et omnia vanitas” temă prin excelență barocă ce conține motivul des întâlnit, fortuna labilis. Aceste versuri se aseamănă sub aspectul tematicii cu „Psalmii” lui David 39 și 90. Ca și în „Ecleziastul”, Miron Costin urmărește temperarea dorinței umane spre glorie, atrăgând atenția asupra instabilității norocului. Marile personalități ale istoriei sunt percepute ca paradigme ale derulării inexorabile ale timpului.

„Ubi Platon, ubi Porphyrius
Ubi Tullius, aut Vergilius”²⁰.

Poemul „Viața lumii” are și o viziune moralistă asupra condiției umane: pentru a fi fericit se impune să realizezi în viața terestră numai fapte bune.

Criticul literar Nicolae Manolescu consideră că elementele baroce ale poemului „Viața lumii” își au sorginea în literatura religioasă medievală și în vechii poeți romani. „Spiritul poemului este acela creștin, de la un capăt la altul, el fiind o lamentație tipică pe tema universalității morții, fără vreun accent individualist. *Omnia sunt hominum tenui pendentia filo* este versul ovidian din care a luat naștere imaginea cu firul de ață de la începutul poemului lui Costin. Motivul *ubi sunt*, care face pandant *fortunei labilis*, se găsește la Ovidiu, Ioan Hrisostom, Villon și alții, legiune”²¹.

Umanistul moldovean exprimă în opera sa sensibilitate dominantă a secolului al XVII-lea, manifestată prin „norocul nestatornic”, existența derulată sub amenințarea iminentului sfârșit, soartă alunecoasă și fragilitatea ființei umane. Existența individului este comparată cu o ață subțire care se poate destăma oricând și acestui implacabil sfârșit îi sunt supuse toate personalitățile lumii. Această imagine este prezentată la începutul la debutul poemului „Viața lumii”.

„A lumii cant cu jale cumplită viața,
Cu griji și primejdii, cum iaște și ața
Prea subțire și-n scurtă vreme trecătoare”²²

În contextual mai larg al meditației asupra condiției umane autorul lasează imaginea iluzorie a vieții pământești, asociată derulării inexorabile a timpului.

„Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară
Cele ce trec nu mai vin, nici se-ntorc iară
Trece veacul desfrâului, trec anii cu roata,
Fug vremile ca umbra și nici o poartă
A le opri nu poate. Trec toate prăvălite
Lucrurile lumii și mai mult cumplite
Și ca apa în scursul său cum nu se oprește,
Așa cursul lumii nu se contenește,

¹⁷ Costin 1958, p. 132

¹⁸ Costin 1979, pp. 100-101

¹⁹ *Ibidem* 1958, p. 165

²⁰ *Ibidem*, p. 85

²¹ Manolescu 2008, p. 30

²² Mazilu 1976., p. 227

Fum și umbră sunt toate, visuri și părere,
Ce nu petrece lumea și-n ce nu-i cădere?
Spuma mării și nor sub cer trecător
Ce e în lume să nu mai aibă nume muritor”²³

Examinat din acest punct de vedere, destinul omului este influențat de forțe mult mai puternice decât cele de care dispune individul în secolul al XVII-lea. Poetica lui Miron Costin evidențiază o temă centrală: moartea. Thanatos este leitmotivul creațiilor sale baroce. În pofida faptului că trupul va fi recuperat în vederea justiției finale, aceste versuri argumentează ideea efemerității trupului. Faptul că moartea este o constantă a secolului, conduce omul la concluzii pesimiste. El se percepe ca un individ, prizonier unei existențe trecătoare, a unui trup perisabil, amenințat cu degradarea. Dacă până atunci religia îi conferea o viziune calmă și echilibrată asupra vieții, omul acestui secol este amenințat de moarte, războaie și calamități, fapt ce-i amplifică dimensiunea tragică a vieții.

Versurile poemului demonstrează ideea poziționării societății moldovene într-o autentică atmosferă barocă. Punctele de confluență ale instrumentarului sensibilității baroce sunt structurate în jurul ideii că moartea se află în proximitatea vieții și a labilității destinului uman. În acest context, existența se definește ca un fenomen baroc, în care timpul guvernează permanentele schimbări.

„Zice David proorocul: Viața este floare
Nu trăiește, ce îndată este trecătoare”²⁴

Poetul ca un martor imaginar al vremurilor apuse, are viziunea evoluției negative a lumii și prezintă un tablou descurajant al sfârșitului universal, căruia nu i se poate sustrage nici o constelație cerească creată de Dumnezeu.

„Cerul făcut de Dumnezeu cu putere mare
Minunată zidire și el sfârșit are,
Și voi, lumini de aur, soare și luna,
Întuneca-veți lumini, veți de jos cununa.
Voi, stele iscusite, cerului podoabe,
Vă așteaptă groaznică trâmbițe și tobe”²⁵

Altă temă a spiritului baroc reliefată de Miron Cristea este „roata norocului”.

„Vremea lumii soție și norocul alta
El a sui, el a surpa, iarăși gata.
Norocului zicem noi ce-s lucruri pre voie
Sau primejdii, când ne vin sau câte o nevoie
Norocului i-au pus nume cei bățâni din lume
Elu-i cela ce pe mulți cu amor să afume.
El suie, el coboară, el viața rumpe,
Cu soția sa vremea, toate le surpe”²⁶

Ideea „norocului schimbător” asupra căruia meditează Miron Costin reliefează incapacitatea omului de a percepe și gestiona pozitiv cursul existenței, fapt ce creează un acut sentiment de insecuritate a vieții. În acest cadru, singura realitate implacabilă este moartea, care nu face discernământ între bogați și săraci, împărați și oameni comuni.

„Moartea, vrăjmașă, într-un chip calcă toată casa,
Domnești și-mpărătești, pre nimeni nu lasă
Pre bogați și săraci, cu frumoși și tare,
O, vrăjmașă, prieten ea pe nimeni n-are”²⁷

Ajuns la finalul studiului se impune formularea următoarelor concluzii:

1. Pe fundalul atmosferei de decadentă a moravurilor, a abuzurilor domnitorilor și a turcilor, de invazii tătarăști, războaie repetate pentru controlul Moldovei, sentimentul insecurității a lăsat urme profunde în sensibilitatea contemporanilor. Consecința acestei stări de spirit este instalarea progresivă a sentimentului precarității și efemerității existenței umane, a „norocului nestatomic”, surprinse în special la nivelul elitei moldovene.

2. Literatura lui Miron Costin abundă în imagini privind prăbușirile terestre, caducitatea vieții, suferințe și boli pe care nimeni nu le mai trăise până în acel moment. În acest context, omul secolului baroc își lansează tot mai mult întrebări privind menirea sufletului și a trupului, sperând în compensația unei justiții divine.

²³ *Ibidem*, p. 237

²⁴ *Ibidem*, p. 238

²⁵ *Ibidem*

²⁶ *Ibidem*, p. 239

²⁷ *Ibidem*, p. 229

Bibliografie

- Barbu 1991 - V. Barbu, *Proza oratorică în cultura românească veche: un gen literar*, în Al IX, tom XXVIII, 1991
- Costin 1979 - M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, Editura Minerva, București, 1979
- Costin 1958** - M. Costin, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace, Cronica polonă. Poema polonă. De neamul moldovenilor*, Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1958
- Florea 1991 - V. Florea, *Istoria artei românești*, Chișinău, Editura Hyperion, 1991
- Gemil 1991 - T. Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV- XVI*, București, 1991
- Manolescu 2008 - N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura „Paralela 45”, 2008
- Marino 1973 - A. Marino, *Dicționar de idei literare*, I, București, Editura Univers, 1973
- Maziliu 1976 - D. H. Maziliu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, Editura Minerva, București, 1976
- Maziliu 1984** - D. H. Maziliu, *Literatura română în epoca Renașterii*, București, Editura Minerva, 1984
- Micu 1984 - D. Micu, *Baroc*, în *Dicționarul general al literaturii române*, I, A/B, coordonator Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004.
- Moldoveanu 2002 - D. Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism și baroc: tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2002.
- Munteanu 1981 - 1985 - R. Munteanu, *Clasicism și baroc în cultura europeană din secolul al XVII-lea*, vol. 1, București, Univers, 1981-1985
- Tapié 1983 - V. L. Tapié, *Barocul*, Editura Științifică, București, 1983
- Villari 2000 - R. Villari coordonator, *Omul medieval*, București, Polirom, 2000

DIPPEL ȘI MITUL FRANKENSTEIN

Ana Bocioancă

Abstract. *Dippel and the myth of Frankenstein.* Johann Konrad Dippel (1673-1734) – theologian, alchemist and doctor, remained famous as a source of inspiration for the character Frankenstein. Studying the distance covered by his adventurous life, the effervescence of his thought and the passion for knowledge, we discover a real character valuable both from philosophical and scientific point of view. Beyond the controversies regarding the inspiring for Frankenstein's character, we can not dispute Dippel's important contribution for the obtaining of the first synthetic colorant - Prussian blue.

Cuvinte cheie: alchimie, Frankenstein, uleiul animal Dippel, albastrul de Prusia.

Keywords: alchemy, Frankenstein, Dippel's animal oil, Prussian blue.

Posteritatea își va aminti de noi pentru succesele sau pentru greșelile noastre? Moștenirea pe care o lășăm este rezultatul unei vieți de muncă plină de dedicație sau a unui accident aparent nesemnificativ? Uneori anii pot fi risipiți urmărind himere și vise de mărire iar adevărata faimă să apară din greșelile pe care le facem în febra căutării. Acestea sunt gândurile provocate de povestea vieții lui Johann Konrad Dippel – un alchimist rămas celebru datorită personajul Frankenstein și pentru obținerea primului colorant sintetic dar care își imagina că va prepara aur, va obține elixirul vieții și va exorciza demoni.

Johann Philip Dippel, învățător și pastor la Niederramstadt, era a patra generație de clerici luterani din familia Dippel. În 1670, persecuțiile religioase l-au smuls de acasă și a căutat refugiu la Frankenstein, în apropiere de Darmstadt, în sud-vestul Germaniei. Castelul a fost construit în secolul al XIII-lea și aici s-a născut în 10 august 1673 Johann Konrad Dippel.

Pastorul planificase ca Johann Konrad să devină al cincilea predicator din familie și, în acest scop, el însuși s-a preocupat de educarea timpurie a băiatului. Mai târziu, tânărul Dippel a urmat gimnaziul la Darmstadt unde s-a remarcat prin rezultate deosebite.

În 1691 Dippel a început cursurile la Facultatea de Teologie de la Giessen. Cu inteligența și talentul său pentru dispute în curând și-a creat o reputație strălucită care i-a adus adulație din partea colegilor dar și aprecierea profesorilor. Aceasta, spune Adelung, este cauza comportamentului său rebel de mai târziu¹. Că Dippel nu era un student obișnuit o dovedește alegerea titlului pentru teza sa de absolvire, „De Nihilo” (1693)².

După absolvire, Dippel a părăsit Giessen pentru Wittenberg și Strasbourg, unde a predicat, s-a ocupat cu chiromanția și și-a prezentat filosofia. Perioada de la Strasbourg a durat numai doi ani; având un adversar ucis în duel, Dippel a fost forțat să fugă din district și să se întoarcă la Giessen, de această dată ca tutore la Curtea ducală.

În acea perioadă, biserica luterană era divizată în două tabere, ortodocșii care susțineau conformitatea cu crezurile luterane și pietiștii care criticau biserica luterană pentru că este prea ritualică și inaccesibilă pentru laicii obișnuiți. Pietiștii susțineau că trebuie să se pună mai mult accentul pe viața creștină decât pe doctrină, să existe mai multă pietate decât știință, mai multă iubire între oameni prin participarea laicilor la operele de binefacere și o mai bună cunoaștere a Bibliei, care trebuie să devină o lectură de fiecare zi. În zilele sale de studenție, Dippel a susținut ortodocșii dar în perioada de tutore al curții ducale, el a început să-și schimbe convingerile.

În perioada 1700-1702 s-a angajat într-o dispută cu predicatorul Curții reformate Conrad Broeske din Offenbach. Cu acesta avusese bune relații și împărtășeau speranța în privința modernizării și reînnoirii ce va veni în creștinătate. După ce Broeske a refuzat să publice lucrarea lui Dippel „Papismus protestantium vapulans” la tipografia din Offenbach, Dippel l-a acuzat de compromis și de înțelegeri secrete cu autoritățile³.

Reputația lui Dippel ca un teolog controversat i-a adus atât apărători cât și dușmani în toată Europa. Emanuel Swedenborg a fost probabil susținătorul său cel mai notabil și, mai târziu, critic înverșunat. Swedenborg a început ca un discipol al lui Dippel, fiind atras de scrierile sale încărcate de emoție și de ideile lui Dippel de dizolvare a bisericilor tradiționale dar a sfârșit prin a-l acuza că este un oportunist sectar care își folosește carisma teologică pentru câștig financiar propriu și influență socială. El spunea despre Dippel că este „...oponentul tuturor, oricine ar fi ei, indiferent de principii sau credință ... devenea supărat pe oricine îl contrazicea”⁴.

Acesta este un punct bun în care să examinăm profunzimea convingerilor sale, care l-au condus pe Dippel la schimbări ale poziției teologice atât de frecvent. S-a sugerat că Dippel a fost profund influențat de către Gottfried Arnold (1666 – 1714), istoric și poet pietist, care i-a fost profesor de Divinitate la Giessen, dar considerăm că gradul de influență

¹ Adelung 1875, p. 316.

² Aynsley, Campbell 1962, p.281.

³ Ibidem, p. 284.

⁴ Mosheim 1782, p. 302.

este exagerat. Controversa era natura sa esențială și, cu publicarea în 1698 a lucrării „Papismus protestantium vapulans” el a luat poziția de critic perpetuu și acuzator care niciodată nu abandonează.

Contemporanii săi aproape nu mai știau cum să-l mai înțeleagă. Mosheim, profesor la Gottingen, a renunțat la orice speranță de a clarifica poziția lui Dippel: „Un om trebuie să fie ghicitor pentru a putea să deducă un sistem regulat și consecvent de doctrine de la diversele producții ale acestui scriitor incoerent și de neînțeles, care a fost chimist de profesie și al cărui creier pare să fi fost încălzit la un grad ridicat de focul din laborator”⁵. Aceeași nedumerire era simțită de Hagenbach, istoricul luteranismului: „Oricum l-ai clasifica este greșit: în clasa pietoșilor sau a raționalilor, a entuziaștilor sau a bațjocoritorilor, a misticilor sau a liber-cugetătorilor”⁶. Cea mai amabilă judecată este cea a lui Pillet: „El căuta să triumfe în dispută și mai puțin să descopere adevărul”⁷.

Acesta a fost stadiul în care Dippel a început studiul serios al alchimiei și medicinei. Paradoxal, convertirea sa de la teologie la alchimie a fost făcută de către un pastor din Giessen, care i-a dat două cărți de alchimie, cu convingerea că Dippel le va înțelege mai bine decât el. Una dintre cărți conținea mai multe texte alchimice, inclusiv „Experimenta” de Raymond Lully. Cealaltă a fost „Velamen apertum” a lui Wilhelm Postel. Dippel a citit cartea lui Lully și imediat a decis că procesul de fabricare a aurului nu este o artă prea dificilă. Astfel a cumpărat o casă și câteva bunuri, în întregime pe credit, pentru a putea lucra în pace la transmutație. Prima lui preparare a fost stricată atunci când, după opt luni de încălzire continuă, creuzetul său s-a spart în foc. Cu el au fost spulberate speranțele sale de succes timpuriu iar presiunea de la creditorii săi l-au făcut să se ascundă.

Spre 1700, Dippel devenise interesat de modalitatea de a obține ulei prin distilarea distructivă a fragmentelor de origine animală. Nu trebuie să uităm că obținerea de amoniac din coarne de cerb și uleiuri de uz medical din deșeuri animale au fost practici uzuale cu două secole înainte de Dippel. Trimiterile la Gesner, Libavius, și Glauber sunt menționate de Thorpe și există numeroase pasaje în Sceptical Chymist care arată că Boyle a fost familiarizat cu distilarea de carne, sânge, corn, și chiar deșeuri animale⁸.

Uleiul a ajuns să fie asociat cu numele lui Dippel ca urmare a afirmației sale că în acesta, el a descoperit un medicament universal. Cu toate acestea, mulți dintre contemporanii săi erau mai puțin optimiști. Macquer a scris că: „uleiurile animale ... au reputația de a fi un medicament excelent și sunt specifice în epilepsie”⁹ iar Shaw Peter în a sa traducere adnotată a Elementa a lui Boerhaave a descris aceste uleiuri obținute empiric ca fiind „calmant, sudorific și care ajută în febră și în cazul problemelor legate de nervi iar tratamentul de face prin frecare pe plan extern de-a lungul coloanei vertebrale, la o temperatură potrivită”¹⁰. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea uleiul a căzut în dizgrație ca medicament, așa cum este indicat de comentariu sarcastic lui Diderot: „Uleiul animal Dippel ... destinat utilizării interne, este un ulei de origine animală empireumatic, rectificat prin patruzeci sau cincizeci de distilări succesive, și vândut ca un remediu dovedit contra epilepsiei. Dacă această virtute este confirmată de observațiile decisive, aceste observații nu sunt încă publice”¹¹. Ulterior a fost realizată o analiză completă a acestui ulei iar o privire aruncată asupra ingredientelor conținute ne poate convinge de faptul că a urma o cură cu acest ulei era un gest eroic.

După moartea pastorului Dippel în 1704, Johann Konrad a încetat să mai sere funcții la universitate sau în cadrul Bisericii și a luat decizia de a se stabili la Berlin unde să urmeze o carieră în alchimie. Acolo, în compania lui J. G. Rosenbach, a pus la punct un laborator pentru procesul de obținere a aurului. Un incident care a avut loc în 1705 aruncă o umbră asupra perspicacității și priceperii lui Dippel ca alchimist. Domenico Manuel Cajetano, un țaran napolitan care își câștiga zilele ca bijutier și ca prestidigitator a fost convocat pentru a demonstra transmutația în fața regelui Frederick I. Dippel a fost ales să fie unul dintre arbitri, fapt care arată cât de repede trebuie să fi câștigat încrederea regelui. Trucul de prestidigitatie a lui Cajetano a fost repede demascat de Dippel: dar noi nu trebuie să supraevaluăm viclenia lui, pentru că, doar câteva zile mai târziu el a fost complet legat la ochi de același aventurier cu transmutarea aparentă a unei cantități mari de mercur în argint¹².

Alte dovezi ale legăturii lui Dippel cu chimia apar în relatarea referitoare la obținerea albastrului de Prusia. Oricărui artist care se bucură de ajutorul albastrului de Prusia îi va fi greu să-și imagineze că un astfel de albastru frumos a fost de fapt rezultatul unui experiment mers prost. Creatorul albastrului de Prusia, Diesbach – un manufacturier de coloranți, de fapt nu încerca să facă un albastru, ci un roșu. Crearea albastrului de Prusia, primul colorant modern sintetic a fost complet accidentală. Diesbach lucra la Berlin și încerca să creeze lacul cochineal roșu în laboratorul lui („lacul” era o etichetă pentru orice colorant obținut pe bază de pigment iar „cochineal” a fost inițial obținut prin strivirea

⁵ Ibidem, p. 328.

⁶ Hagenbach 1884, p. 384

⁷ Aynsley, Campbell 1962, p. 285.

⁸ Boyle 2003, p. 73.

⁹ Kraft 2008, p. 5.

¹⁰ Shaw 1741, p. 229.

¹¹ Diderot, D'Alembert 1778, p. 822.

¹² Waite 1926, p. 321.

organismelor de *Dactylopius coccus*, o insectă). Ingredientele de care avea nevoie erau sulfat de fier și carbonat de potasiu. Printr-un gest care va aduce un zâmbet oricărui artist care a încercat vreodată să economisească bani prin cumpărarea de materiale ieftine, el a obținut carbonat de potasiu impurificat de la alchimistul în al cărui laborator lucra, Johann Konrad Dippel. Carbonatul de potasiu a fost contaminat cu ulei de origine animală și urma să fie aruncat. Când Diesbach a amestecat carbonatul de potasiu contaminat cu sulfat de fier, în loc de roșu puternic care era așteptat, el a obținut unul care a fost foarte pal. El a încercat apoi să-l concentreze, dar în loc de un roșu închis dorit, el a obținut mai întâi un violet, apoi un albastru profund. Astfel a fost creat accidental primul pigment sintetic albastru, albastru de Prusia. Este greu de imaginat acum, având în vedere gama de culori stabile, rezistente la lumină, pe care le putem cumpăra, că la începutul secolului al XVIII-lea artiștii nu au avut un albastru accesibil sau stabil pentru a-l utiliza. Ultramarinul, care era extras din piatra lapis lazuli, era mult mai scump decât purpuriul și chiar aurul. Indigo avea o tendință de a se transforma în negru, nu era rezistent la lumină, avea o tentă verzuie. Azuritul se transforma în verde când este amestecat cu apa, astfel, nu putea fi folosit pentru fresce. Proprietățile chimice ale cuprului nu erau suficient cunoscute pentru a obține în mod consecvent un albastru în loc de un verde (Se știe acum că rezultatul depinde de temperatura de obținere). Nici Diesbach, nici Dippel nu au fost capabili să explice ceea ce s-a întâmplat, dar astăzi noi știm că carbonatul de potasiu a reacționat cu uleiul de animale (preparat din sânge), pentru a crea ferocianură de potasiu. Amestecarea acestei substanțe cu sulfat de fier a creat ferocianură de fier, sau albastru de Prusia. Diesbach a făcut descoperirea sa accidentală undeva între 1704 și 1705. În 1710 a fost descris ca fiind "egal cu sau chiar depășind ultramarinul". Fiind la aproximativ o zecime din prețul pe care îl avea ultramarinul, nu este de mirare că prin 1750 a fost utilizat pe scară largă în întreaga Europă. Prin 1878 Winsor și Newton vindeau albastru de Prusia și alte vopsele bazate pe aceasta, cum ar fi albastru Anvers (albastru de Prusia amestecat cu alb). Printre artiștii celebri care l-au folosit putem menționa pe Gainsborough, Constable, Monet, Van Gogh și Picasso. Albastru de Prusia este o culoare translucidă (semi-transparentă), dar are o putere mare de nuanțare (un pic are un efect marcant atunci când este amestecat cu o altă culoare). Inițial albastru de Prusia a avut o tendință de a se estompa sau transforma în verde cenușiu, în special când este amestecat cu alb, dar cu tehnicile de fabricație moderne, acest lucru nu mai este o problemă.

În 1707 Dippel a părăsit Berlinul pentru Olanda și a început să studieze medicina la Leyden, pe care a absolvit-o în 1711. Este de remarcat faptul că profesor de medicină în acea perioadă era Boerhaave „*probabil cel mai celebru medic care a existat vreodată, cu excepția lui Hypocrates*”¹³. Se părea acum că o perioadă de respectabilitate ar putea începe, cum Dippel a cumpărat o casă în afara orașului Amsterdam și a început să practice medicina. Din păcate, vechea sa tendință spre polemică s-a afirmat încă o dată, și la trei ani mai târziu îl găsim din nou absorbit într-o serie de escapade politice culminând cu șapte ani de închisoare, pe insula daneză Bornholm. El a fost eliberat la solicitarea reginei Danemarcei, în 1726 – primit ca oaspete de bogatul negustor Hofmeister și, mai târziu, în 1727 la Stockholm, ca medic pentru Curtea suedeză.

Restul vieții și l-a trăit în relativă obscuritate în Suedia și Germania de Nord. Ca oaspete al ducelui de Wittgenstein -Gutzow, el a dispus de un laborator la Castelul Wittgenstein aproape de Berleburg, și aici a fost găsit mort în pat la 25 aprilie 1734. Cu câteva luni înainte de moarte el a prevăzut că va trăi până în 1808. Moartea a fost probabil cauzată de un accident vascular cerebral, dar mulți dintre cei care l-au cunoscut au declarat el ar fi fost otrăvit.

Dippel a scris peste șaptezeci de lucrări, majoritatea sub pseudonimul Christianus Democrit. Universitatea din Giessen a păstrat doar două și acestea de o importanță minoră. Strasbourg are douăzeci și cinci, inclusiv Arta de distilare (1729) și Cifre egiptene (1725). Leyden are doar teza de doctor în medicină, în timp ce Amsterdam are șase lucrări. După ce am citat poziția lui Mosheim referitoare la Dippel teologul, este potrivit să notăm caracterizarea agreabilă, făcută de același profesor lui Dippel chimistul: „*Dippelius a fost un chimist excelent și un medic bun, iar acest lucru i-a adus mulți prieteni și admiratori, pentru că toți oamenii sunt pasionați de bogății și viață lungă, iar aceste două științe ar fi trebuit să conducă la una și la alta*”¹⁴. Cu toate acestea, se poate spune că arareori Dippel a câștigat avantaje materiale din schimbările opiniilor sale teologice și politice.

Dippel a dus o viață aventuroasă și de multe ori intra în probleme, din cauza opiniilor sale și a problemelor legate de gestionarea banilor. Legătura sa cu Castelul Frankenstein a dat naștere la teoria că el a fost un model pentru romanul lui Mary Shelley „Frankenstein”, deși această idee rămâne controversată. Se afirmă că în timpul șederii sale la Castelul Frankenstein, a practicat alchimia și anatomia. El ar fi lucrat cu nitroglicerina, care a condus la distrugerea unui turn de la Castelul Frankenstein. Dar acest lucru pare a fi un mit modern, pentru că este un anacronism. Nitroglicerina nu a fost descoperită în timpul lui Dippel (ci în 1847). Și, deși istoria castelului în timpul vieții lui Dippel este bine documentată, distrugerea unui turn - deși cu siguranță un eveniment remarcabil - nu este menționată nicăieri. Alte zvonuri despre Dippel par a fi invenții moderne. De exemplu, ceea ce s-a spus despre el că a efectuat experimente sinistre, cu cadavre, prin care el a încercat să transfere sufletul unui cadavru în altul. În acele timpuri, transferul sufletelor

¹³ Thomson 1830, p. 209.

¹⁴ Mosheim 1782, p. 328.

a fost o temă comună printre alchimiștii timpului și a fost o teorie pe care Dippel a susținut-o în scrierile sale dar nu există nici o dovadă directă care să-l lege de aceste acte. Nu există, de asemenea, nicio dovadă care să susțină zvonul că el a fost alungat din oraș, atunci când vorbe despre activitățile sale au ajuns la urechile localnicilor - deși el a fost de multe ori interzis în anumite țări pentru pozițiile sale teologice controversate. Dippel a făcut, cu toate acestea, experimente destul de frecvent cu animale moarte, fiind un "pasionat de disecții". În teza sa de doctor în medicină „Maladii și căi de atac ale vieții trupului”, Dippel susține că a descoperit atât Elixirul Vieții cât și mijloacele de a exorciza demonii prin poțiuni obținute din fierturi de oase de animale și carne. Această informație se găsește în același eseu în care Dippel a susținut credința că sufletele ar putea fi transferate de la un cadavru la altul cu ajutorul unei pâlnii¹⁵.

Unii dintre contemporanii lui Dippel, în special Johann Heinrich Jung, credeau că, spre sfârșitul vieții sale, Dippel și-a pierdut credința în totalitate, după ani de dispute amare cu alți reprezentanți ai Bisericii. Numindu-l pe Hristos „o ființă indiferentă”¹⁶, Dippel a mutat toată energia exclusiv pe experimentele sale alchimice. S-a concentrat pe munca din laboratorul de la Wittgenstein și din acest moment înregistrările istorice sunt vagi cu privire la activitățile sale și, astfel, au proliferat fabulațiile pe seama sa. În acest timp a fost acuzat de jefuire de morminte, experimente pe cadavre, și pact cu diavolul. Pentru cea mai mare parte a timpului, Dippel s-a închis în sine și cu munca lui¹⁷. Procedând astfel, el poate chiar a perpetuat activ zvonurile că și-a vândut sufletul Diavolului în schimbul cunoștințelor secrete.

Acest mod de viață a alimentat fantezia contemporanilor săi și a dus la crearea unor legende locale, care se pare că au fost punctul de plecare al genezei unui personaj mult mai celebru decât Dippel – este vorba de Frankenstein.

Singura operă literară a lui Mary Shelley (Mary Wollstonecraft Godwin) - „Frankenstein” - a fost scrisă ca urmare a unui pariu - făcut în vara lui 1816, la vila lui Byron de lângă lacul Geneva - între Shelley, viitoarea sa soție Mary, lordul Byron și John Polidori. Provocarea consta în a scrie fiecare câte o povestire de groază. Mary Shelley avea 18 ani când a început să scrie cartea. Prima ediție, anonimă, a fost publicată la Londra în 1818. Numele autoarei apare de-abia pe cea de-a doua ediție, publicată în Franța în 1823. Poate nimeni n-ar mai fi știut cine este Frankenstein dacă n-ar fi existat atâtea filme care, având la bază povestea din roman, să-l facă celebru pe „monstrul hidos”. Astfel, Dippel și romanul au fost aproape uitați, pe când personajul a devenit celebru. În carte, Victor Frankenstein creează un monstru dar apoi se sperie de acesta și îl alungă. De aici se naște un întreg șir de crime care îl aduc pe Victor în pragul disperării din cauza sentimentului de neputință și vinovăție. Monstrul are însă și trăsături umane – profunzime în gândire, bunătate față de oameni – care însă dispar rapid atunci când oamenii îl resping fiind dezgustați de înfățișarea sa. Problema pe care o pune în discuție romanul este una surprinzător de modernă. Dacă noi știm astăzi că este imposibil să dai viață unei ființe create din bucăți de cadavre, în acele vremuri, când știința era un tărâm prea puțin explorat, așa ceva putea părea posibil unei minți încrezătoare în puterea științei. Dacă atunci cunoștințele limitate nu-i permiteau omului să viseze la clonare, tema discuției este aceeași: avem noi, ca oameni, dreptul să ne jucăm de-a Dumnezeu și să creăm alte ființe umane? Suntem în stare să ne asumăm responsabilitatea unei asemenea puteri? La aceste întrebări încearcă să răspundă azi bioetica însă la începutul secolului al XIX-lea nu existau decât minți pătrunzătoare ca cea a lui Mary Shelley și povești de groază cu substrat moral.

Radu Florescu în cartea sa din 1975 „In Search of Frankenstein” speculează că Mary Wollstonecraft Godwin a vizitat castelul în timpul călătoriilor sale pe Rin, cu Percy Shelley și ar fi auzit povești locale despre Dippel. În plus, Shelley a cunoscut mai mulți membri ai așa-numitei Societăți Darmstadt, care a fost cunoscută pentru întâlnirile frecvente la Castelul Frankenstein; legendele referitoare la Dippel ar fi putut veni în urma acestor conversații.

Istoricul local, Walter Schelee, consideră că legendele spuse în satele din jurul castelului au fost transmise de către Jacob Grimm lui Mary Jane Clairmont, traducător din basme Grimm și mamă vitregă a lui Mary Wollstonecraft Godwin. Schelee mai susține că în 1814 Mary, sora sa vitregă Claire Clairmont și Percy Shelley ar fi vizitat Castelul Frankenstein, pe drumul lor spre Lacul Geneva. Alți istorici, al căror domeniu de cercetare este Grimm, Shelley sau Castelul Frankenstein, resping aceste speculații, neexistând dovezi care să le susțină. Scrisoarea lui Grimm la care face referire Schelee nu este de găsit și de asemenea nu a putut fi găsită nici o dovadă care să o considere pe Clairmont, traducător din basme Grimm. Indiferent de valabilitatea istorică a conexiunii, statutul lui Dippel ca prototip Frankenstein pare asigurat de curentul de cultură populară (similar cu Conte Dracula – Vlad Țepeș).

Deși multe izvoare susțin ca sursă de inspirație pentru acest roman castelul Frankenstein și activitatea alchimistului Dippel, subiectul rămâne deschis fiind în dezbatere. „Frankenstein” este însă, în primul rând, un roman filozofic despre limitele cunoașterii și ale științei, aflată în plină expansiune la vremea scrierii lui, precum și despre riscurile omului care își asumă și arogă calitatea de Demiurg. Subtitlul cărții - „Prometeu modern” - indică cu claritate acest lucru și intenția cu care Shelley și-a scris opera. Din acest motiv și reflectând la parcursul vieții lui Dippel înclinăm să credem că inspirația pentru acest prim roman SF a venit de la această minte veșnic agilă și neobosită.

¹⁵ Dippel (Christianus Democritus), 1736, p. 23.

¹⁶ Jung 2009, p. 25–28.

¹⁷ Florescu 1975, p. 20.

Bibliografie

- Adelung 1875 - J.C. Adelung, *Geschichte der Menschlichen Narrheit*, Leipzig, 1875.
- Aynsley, Campbell 1962 - E. E. Aynsley, W. A. Campbell, *Johann Konrad Dippel, 1673-1734*, *Med Hist.*, July 6(3); London, 1962.
- Boyle 2003 - R. Boyle, *The Sceptical Chymist*, New York, 2003.
- Diderot, D'Alembert 1778 – D. Diderot , J. D'Alembert , *Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers*, 2nd ed., Geneva, 1778.
- Dippel 1736 - J.K. Dippel (Christianus Democritus), *Maladies and Remedies of the Life of the Flesh*, Giessn, 1736.
- Florescu 1975 - R. Florescu, *In Search of Frankenstein.*, New York, 1975.
- Hagenbach 1884 – K.R. Hagenbach, *A history of Cristian doctrines*, Edinburgh, 1884
- Jung 2009 - J. H. Jung, *Theobald, or the Fanatic*, London, 2009.
- Kraft 2008 - A. Kraft, *On the Discovery and History of Prussian Blue*, Berlin, 2008.
- Maquer 1764 - P.J. Maquer, *Elements of the Teory and Practice of Chemistry translated from the French*, 2nd ed., London, 1764.
- Mosheim 1782 - J. L. V. Mosheim, *An Ecclesiastical History*, London, 1782.
- Shaw 1741 - P. Shaw, *A New Method of Chemistry*, 2nd ed., London, 1741.
- Thomson 1839 - T. Thomson, *A History of Chemistry*, London, 1839.
- Waite 1926 - A.E. Waite, *The Secret Tradition in Alchemie*, London, 1926.

CONTRIBUȚII EPISTOLARE LA VIAȚA ȘI OPERA SCRITORULUI ȘTEFAN FAY

Dr. Lavinia Gheorghe

MOTTO: „Primul - și cel mai puternic - atribut al apartenenței la un neam ține de cultura în care trăiește omul. Eu nu-s român prin sânge, ci prin cultură, prin limbă. Limba și cultura mi-au dat mie Patria. Ele m-au făcut român. Pe Tata, la răscrucea marilor întrebări pe care le pune istoria, l-a făcut român opțiunea pentru dreptatea cauzei românești în problema Transilvaniei. Pentru el, dreptatea i-a impus atitudinea. Pentru mine nu a existat chestiunea alegerii. M-am născut într-o cultură, într-o limbă, într-o priveliște dominată de această limbă al cărei farmec și bogăție transcendentală le-am simțit din copilărie; nu pot să le aparțin decât lor, adică României. Știu că această Românie este asediată fără încetare de toți dușmanii și chiar prietenii ei, dar nu mă voi preda celor care încearcă a-mi jefui ori denigra Patria”.

[Ștefan J. Fay]

Abstract: Epistolary contributions at the life and work of the writer Ștefan Fay. This paper, briefly, presents the life of the writer Ștefan Fay- with its ups, but, mostly, with its downs-, in which an important place is occupied by outstanding personalities of the Romanian culture. Our contribution consists in the presentation of four correspondence letters between Ștefan Fay and professor Gheorghe Dumitrașcu, that completes the correspondence volume between the same writer and the journalist, man of letters and professor Ilie Rad.

Keywords: Ștefan Fay, Mircea Vulcănescu, Ion Râmbu, Ion Jalea, Joseph Baron de Fay, correspondence.

Cuvinte cheie: Ștefan Fay, Mircea Vulcănescu, Ion Râmbu, Ion Jalea, Joseph Baron de Fay, corespondență.

În societatea de azi, când nu se pune preț prea mare pe cultură, când scara valorilor cu care am crescut s-a inversat - omul contemporan fiind sclavul banului și timpului -, mi-am permis să întreb prieteni, cunoscuți și mai puțin cunoscuți dacă au citit ceva de Ștefan Fay. Răspunsul a fost „nu”. Același ar fi fost și dacă l-aș fi întrebat pe Manolescu, autorul unei *Istории a literaturii române*.¹

Îmi picase în fața ochilor, cu ceva ani în urmă, un volum, *Caietele locotenentului Florian*, pe care tata, profesorul Gheorghe Dumitrașcu, îl tot citea și recitea, făcând însemnări pe file. Era semnat Ștefan Fay. Sub aceeași semnătură și cu aceleași însemnări/ indescifrabile, uneori/, peste vreun an, din nou încrâncenat, tata citea și răscoala *Moartea baroanei*. Recunosc că, la timpul respectiv, nu m-a tentat să răsfoiesc cărțile respective. Au urmat apoi niște plicuri primite prin poștă semnate Ștefan Fay. Îi erau adresate tatei. Nici atunci nu am fost prea interesată. După revoluție, am găsit un nou volum al lui Ștefan Fay, pe care tata îl citea când la masă, când la birou, când în pat. Din nou, făcea însemnări.

Acum câțiva ani, documentându-mă pentru un articol despre generalul Paul Teodorescu, am dat peste ultimul volum amintit. Am trecut peste el, în diagonală, căutând ce mă interesa. Dar m-a făcut curioasă. Era o lume pe care mi-o închipuiam doar în povești, dar o lume în care marile noastre personalități interbelice deveneau ceea ce erau de fapt, oameni, trăind ca atare. Acestea, nume acelea mari, printre cele mai mari, despre care am învățat în școli, s-au trezit în realitățile comuniste, transformate în cenușăreșe, în pușcăriași și chiar au murit într-o lume căreia nu le aparțineau. M-a impresionat solidaritatea lor. Nu doar între ei, ci și cu ceilalți. Și faptul că sărăcia lucie în care au trăit într-o perioadă a vieții lor nu le-a putut șterge blazonul, educația și cultura. Mai mult, Ștefan Fay face genealogie. Genealogia celor mari ai neamului nostru. Care erau și ei oameni.

Am găsit, apoi, scrisorile semnate de Radu Fay și adresate tatălui meu. Impresionante. Am scotocit prin bibliotecă. Și am găsit volumele lui Ilie Rad. Interviu luat lui Ștefan Fay și scrisori de la acesta. Atunci abia mi-am dat seama că acest autor trebuie citit. Și nu ca pe un romanicer. Pentru că, dincolo de memoriile lui, romanele se bazează pe documente și adevăr istoric trăit. Iar Radu Fay nu este doar un romancier, un poet, un artist, un genealog, ci și un istoric veritabil, prin sânge.

Aceasta este baza documentară lucrării de față, care prezintă, într-o primă parte, personalitatea și viața lui Ștefan Fay. Foarte succint, pentru că sentimentele lui, gândurile lui, oamenii pe care i-a cunoscut, atmosfera în care a trăit trebuie simțite, citindu-le.

În cea de-a doua parte, nu voi încerca să mă apropiu de bogata corespondență dintre Ilie Rad și Ștefan Fay, ci doar să mai adaug ceva la capitolul *Corespondență cu Ștefan Fay*, prezentând, integral, câteva dintre scrisorile primite de tatăl meu, profesorul de liceu atunci, Gheorghe Dumitrașcu, de la acest „scoborător” din istorie.

*

Ștefan Fay s-a născut pe 2 iulie 1919, în satul Seuca, comuna Bichiș, județul Mureș. Este descendent al familiilor nobile de Fay, (tatăl, Joseph, Baron de Fay, deputat și diplomat) și Kemény (mama, Gabriela, contesă Kemény). Familia Fay este consemnată în documente ungurești încă din 1128, dând, de-a lungul istoriei, militari,

¹ Manolescu 2008.

ambasadori, guvernatori, scriitori, pictori, muzicieni etc. Străbunicul său, pe această ramură, este un clasic al literaturii maghiare. Mama sa, Gabriela, se trăgea din familia lui Ioan Kemeny, general și principe al Transilvaniei secolului XVII, autor al unor faimoase *Memorii*.²

Tatăl său, baronul Joseph de Fay, doctor în drept internațional, cunoștea opt limbi străine. A fost deputat al secuilor din Odorhei în primul Parlament al României Mari³ – a candidat la stăruințele lui Octavian Goga și ale lui Octavian Tăslăuanu. De pe această poziție, s-a dovedit un adevărat român, sprijinind revenirea Transilvaniei la România. Ne permitem să cităm mai pe larg din „*Declarația*” sa susținută în Parlamentul României, pe 19 februarie 1920, declarație care a făcut parte din „mapa” de documente prezentate de delegația română la tratativele Conferinței de Pace de la Paris.⁴ După ce face o succintă prezentare a naționalității sârbe, baronul Ștefan Fay declară că „*Având nădejdea că interesele sale vitale vor fi ocrotite în marginile noului Stat, secuii au primit cu liniște și cu încredere Unirea cu România. Cum că așa este o dovedește faptul că parlamentarii maghiari din întâiul Parlament al României Mari au ieșit aproape fără excepție din sânul acestei naționalități.*” În continuare, deputatul condamnă politica antiromânească a maghiarilor și a statului maghiar, care nu este aceeași cu cea a secuilor. De asemenea, expune doleanțele secuilor, între care amintim construirea căii ferate dinspre secuime spre Marea Neagră. În încheiere, acesta se adresează deputaților și, indirect, dar în egală măsură, statului și poporului român: „*D-lor deputați, părerile dv. Nu trebuie să le întemeiați pe aparență, trebuie să vedeți, să cunoașteți naționalitatea secuiască, muncitoare, cu suflet cinstit, de aceea zic: ajutați-ne ca armele agitatorilor să le luăm prin aceea când nu veți privi la noi ca învingătorul la învins, ci că vă întoarceți ca prieten la prieten la acest popor de secuii care mult a suferit și care este vrednic de o soartă mai bună. Făcându-se astfel, eu sunt convins că în scurt timp populația secuiască va fi una din pietrele cele mai sigure la edificiul României Mari.*”⁵

Gabriela Kemeny a fugit cu baronul Ștefan Fay, părinții săi nefiind de acord cu această căsătorie.⁶ De altfel, poziția proromânească a lui Ștefan Fay în Parlamentul României- „*a optat să fie român*”- a făcut ca rudele soției sale să rupă orice legătură cu aceasta, iar Gabriela să fie dezmoștenită.⁷

Pe 26 august 1920, Ștefan Fay- tatăl a fost numit secretar de legație, clasa I în cadrul Ministerului Afacerilor Străine. A fost ambasador al României la Tokyo și, apoi, la Bruxelles. Pentru cariera sa în diplomatie, a fost distins cu Ordinul României în grad de ofițer, cu Steaua României și cu Ordinul Soarelui Răsare al Japoniei în grad de ofițer. A murit la misiune la Bruxelles pe 17 noiembrie 1927, la 35 de ani, în condiții suspecte.⁸

Ștefan Fay - fiul, subiectul acestui material - a crescut în Japonia de la 2 la 4 ani, având o doică japoneză. Venit în țară, a învățat, împreună cu fratele său mai mic, Andrei, românește, cu Adina Racoviță - soția magistratului George Racoviță- și cu Margrita Nicolescu Fălcoianu.⁹ Tatăl său a murit când Ștefan Fay și fratele său, Andrei, era mici. Mama sa, rămasă văduvă cu doi copii, a fost ajutată de prieteni, în mod special de Octavian Goga și Ion Jalea, familia ultimului fiind „*foarte intimi prieteni*” cu părinții lui. Nu primeau pensie din partea tatei, iar mama, deși se „*învârtea*” în lumea înaltă a Bucureștiului, lucra ca legătoreasă de cărți, refuzând să apeleze la ajutorul familiei sale, care o renegase.¹⁰

Ștefan Fay a urmat Școala „Sf. Iosif” din București (1926-1930)¹¹, apoi, patru clase la Liceul Militar „N. Filipescu” de la Mănăstirea Dealului¹². La imboldul lui Ion Jalea, Ștefan Fay urmează cursurile Academiei de Arte Frumoase - desen și sculptura -, timp de doi ani (1937-1939), ca elev a lui C. Medrea și Ion Jalea. A fost „*înfiat*” de familia sculptorului Ion Jalea și a locuit, câțiva ani, la aceasta. Tot aici locuia și o nepoată a lui Titulescu.¹³ De asemenea, a fost audient la câteva cursuri universitare, ale lui Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, H.H. Stahl, P. Comănescu etc.

După plecarea de la Ion Jalea, a fost „*angajat*” să ia masa la familia lui Mircea, Vulcănescu, iar, după masă, să-și fișeze biblioteca. „*Era un fel de a mă ține lângă el, ca să nu mă pierd în rătăcirea mea*”. Era un fel de secretar al lui Vulcănescu, lucrând cu acesta, cu Dan Botta și cu H.H. Stahl la *Enciclopedia României*. Aici „*am întâlnit o lume*

² Rad, 2009, p. 110-111; Rad, 2011, p. 12.

³ Neagoe 1993, p. 344.

⁴ Rad, 2011, p. 12; Peste ani, Ștefan Fay s-a întâlnit cu Nicolae Iorga, care i-a „*povestit impresia frumoasă pe care i-o făcuse tata în Camera Deputaților, vorbind în limba română, și admirația ce o avea pentru tata care știa opt limbi străine, între care și japoneza.*” cf. Rad 2003, p. 70.

⁵ Neagoe 1993, p. 354-355.

⁶ Rostas.

⁷ Ibidem; Ștefan Fay declara despre tatăl său: „*E secuii, dar s-a considerat dintotdeauna român. Nu prin sânge, ci prin cultura în care a trăit: Pe Tata, la răscrucea marilor întrebări pe care le pune istoria, l-a făcut român opțiunea pentru dreptatea cauzei românești în problema Transilvaniei*” cf. Mustață 2012; Fay 1994, p. 31, 69.

⁸ Fay 1994, p. 69-71; Rad 2009, p. 37-38; Idem 2003, p. 109-110; Idem 2011, p. 12; Despre impresiile din Japonia, vezi Rostas. Despre modul în care au aflat dureroasa veste copiii, vezi Fay 1994, p. 16-18.

⁹ Fay 1994, p. 11-12; Rad 2003, p. 9.

¹⁰ Rad 2009, p. 37-38; Fay 1994, p. 24-25.

¹¹ Un moment al acestei perioade- în care se citesc și lipsurile îndurate de familia sa-, în Fay 1994, p. 18-20.

¹² Amintiri ale lui Ștefan Fay de la liceul militar, în Rad 2003, p. 20-22, 69-70; Fay 1994, p. 23.

¹³ Rad 2003, p. 61.

fascinantă: pe Constantin Noica (...), pe Dan Botta, pe Ion Ghenea, fiul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea (...); pe sociologul Henry Stahl, care mi-a fost îndrumător la câteva cărți (...); pe profesorul antropolog Francisc Rainer (...). Nu-ți mai spun ce a însemnat această lume, acest univers fără pereche, acești oameni ai generației de aur, la discuțiile cărora asistam tăcut...”.¹⁴

Cercul prietenilor și cunoștințe al părinților săi și apoi al său este unul foarte distins: „părinții săi, prin pasiune”¹⁵ Mircea Vulcănescu - acesta prezentat de Ștefan Fay și ca „părintele meu de suflet și de minte”¹⁶, Noica și George Enescu, Gabriela Duca - sora lui I.Gh. Duca -, Maria Ghica- nepoata lui Ion Ghica, măritată cu pianistul și dirijorul Iura Kulibin-, Constanța Miculescu-măritată, mai târziu, cu fratele profesorului Alexandru Rosetti -, generalul și ministrul Paul Teodorescu, Octavian Goga, Octavian Tăslăuanu și mulți alții.

Mama sa, Gabriela Fay- fostă Kemeney- a murit, în mizerie, pe 15 februarie 1940, la 43 de ani, după o îndelungată boală.¹⁷

Ștefan Fay s-a căsătorit, în 1942, cu Voica Bogdan, descendentă a mai multor familii domnitoare din Moldova - Bogdan, Cantemir, Sturdza -. Străbunicul ei a fost Grigore Ghica, ultimul domn moldovean. Fratele bunicului ei era generalul Radu R. Rosetti, al cărui fiu s-a căsătorit cu fiica lui Barbu Știrbey.¹⁸ Între 1941-1943, Ștefan Fay s-a ocupat cu agricultura, pe o moșie a socrului său, avocatul Renè Bogdan, din Onești. A urmat efectuarea serviciului militar- 1943-1944-, în Regimentul 14 Dorobanți Roman, 6 Cavalerie Bălți și 6 „Mihai Viteazu” București. Gradul său a fost de soldat, ocupându-se cu topografia. Nu a luptat pe front.¹⁹

În 1947, moștenește de la soția bunicului său conacul de la Bichis și 10 ha de pământ și se mută aici. Conacul a fost loc de refugiu pentru prietenii săi urmăriți de Securitate: un nepot al lui Vasile Voiculescu, Naică Evolceanu, Constantin Gane, autorul cunoscutelor volume de *Trecute vieți de doamne și domnițe*, unchi al soției sale, care a pus în ordine documentele și manuscrisele găsite la conac.²⁰

În noaptea de 12 mai 1949, Ștefan Fay este ridicat de la conac. A plecat cu un geamantan în care avea două cămăși, un prosop și un aparat de ras. În fapt, autoritățile aveau ordin să-l aresteze pe bunicul său, Simion Kemeny, mort de peste 20 de ani. Socrii au primit permisiunea de a pleca în Moldova natală. Copiii săi, Ștefan și Maria Margarita- de 5 ani, respectiv 1 an- au fost „furați” de doi localnici, ascunși de doi oameni din Nanda și, apoi, pentru o perioadă, duși la părintele Bichiș din Luduș. Familiei i se fixează domiciliu forțat la Alba Iulia. Conacul a rămas fără locuitorii săi și fără pază.²¹ La fel ca și biblioteca de 2-3000 de volume, obiectele de artă, mobilele, documentele prețioase, scrisorile, tablourile și miniaturile. De la Alba Iulia, Ștefan Fay a scris filialei de la Cluj a Academiei Române, cerând să fie preluate „bogățiile” de la conac: tablouri, desene, documente de secol XVIII și XIX, decorații, cărțile, mobile. Din păcate, cercetătorii de la Academiei nu i-au răspuns, biblioteca a fost arsă în totalitate, iar mobilele risipite.²²

După numai două zile de domiciliu forțat, Ștefan Fay fuge din Alba Iulia în capitală, locuind pe la vechi prieteni. Se angajează ca salahor, apoi ca normator la un șantier al Uzinelor „Steagul Roșu” din București. Soția sa lucrează ca normator și stenografă. Pe 31 martie 1951, cei doi sunt descoperiți ca fiind fugiți de la domiciliul forțat. Sunt arestați și trimiși, din nou, cu domiciliu forțat, la Alba Iulia.²³

Ștefan Fay debutează în literatura prin colaborări la „Universul literar” (1940) cu eseul romantic *Fata morgana*, și scrie, apoi, în „Tânăru scriitor”, „Contemporanul”, „Femeia”, „Flacăra”, „Astra”, „Femeia”, „Astra” etc. Semna cu pseudonimul Ștefan Andrei. Își începe activitatea literară cu reportaje și povestiri. A fost prezentat în plenul Uniunii Scriitorilor de Cezar Petrescu, în 1952, când devine membru al Uniunii Scriitorilor. Poate și această nouă „umbrelă” a dus la ridicarea domiciliului obligatoriu pentru el și pentru familia lui. Volumele sale *Noul oraș* (1952) și *Flata plutașului* (1956), au fost dur dur atacate de Paul Georgescu în Uniunea Scriitorilor și, apoi, în Congresul PCR. De fapt, întreaga acțiune era îndreptată împotriva autorului, care nu avea un „dosar” sănătos. Nu i s-a îngăduit să răspundă acuzațiilor aduse în „Gazeta literară” și, ca urmare, Ștefan Fay își dă demisia din Uniunea Scriitorilor. Timp de 15 ani nu a mai putut publica. O va face abia în 1973, volumele de după acest an fiind semnate cu adevăratul său nume.²⁴

¹⁴ Ibidem, p. 63-64; Idem, p. 37-38.

¹⁵ Idem 2003, p. 62.

¹⁶ Despre relațiile cu familia Vulcănescu, vezi și Rostas; Rad 2003, p. 63. De altfel, Ștefan Fay scrie mult despre Mircea Vulcănescu. Acesta este reținut, în acest context, cu volumul *Sokrateion*, în Mihăescu 2007, p. 49-53.

¹⁷ Fay 1994, p. 25-27; Rad 2009, p. 37-38; Idem, 2003, p.110

¹⁸ Rad 2011, p. 12; Idem 2003, p. 81; Despre căsătoria în sine, vezi Fay 1994, p. 29-31.

¹⁹ Rad 2009, p. 37-38; Idem 2003, p. 111.

²⁰ Idem 2003, p. 55-56.

²¹ Fay 1994, p. 33-36.

²² Ibidem p. 45-46; Rad 2009, p. 37-38; Idem 2003, p. 14, 66, 87.

²³ Fay 1994, p. 36-41, 49; Rad 2009, p. 37, 11-112.

²⁴ Rad 2009, p. 35, 142-143, 368.

La perioada la care ne-am oprit, adică prin 1954, familia lui Ștefan Fay o ducea foarte greu cu traiul zilnic. Era, însă, ajutat de prieteni.²⁵ Din 1954, lucrează ca redactor la Editura Consiliului Central al Sindicatelor, de unde este disponibilizat în 1958, descoperindu-se a fi fiu de diplomat și fost moșier. Era un scriitor interzis. După un timp de șomaj greu- avea copii mici și socrii bolnavi-, Ștefan Fay este angajat la Atelierul de decoruri al Teatrului Național București.²⁶

A avut noroc de întâlnirea cu pictorul de biserici Vasile H. Rudeanu, fiul generalului Rudeanu, care participase la Primul Război Mondial- fiind trimis în Franța pentru aducerea unor stocuri de armament-. A lucrat cu el la refacerea picturii lui Tătărescu de la Mănăstirea Ghighiu și la Patriarhie, la pictarea unei biserici la Titu, la Capela Ghencea-Militari și au început renovarea picturii de la Biserica „Sf. Elefterie”.²⁷

În 1959, Ștefan Fay este angajat ca vopsitor și apoi ca bibliotecar tehnic la ICSIM, de unde va ieși la pensie în 1981. Între 1960-1964, urmează Școala Populară de Artă din București, secția pictură, participând la patru expoziții de grup și fiind remarcat de I. Frunzetti.²⁸

A publicat, în România: *Noul oraș* (1952); *Fata plutașului* (1956); *Acea noapte, acea zi de iarna '33* (1973); *La cina din nouă sute șapte* (1977)²⁹; *Caietele locotenentului Florian* (1983); *Moartea baroanei* (1988); *Sokrateion* (1991); *Bal la castel* (1993); *Caietele unui fiu risipitor. Jurnal* (1994)³⁰; *Moartea baroanei ediție - integrală* (1994)³¹; *Rădăcinile răscoalelor țărănești din România, 1907* (București-Paris, 1995); *Sub casca de aur a lui Mambrino* (1997). În Belgia, a publicat *Mărturie pentru Mircea Vulcănescu* (1991)., în 1984, *Une Lettre pour Marcel*, iar, în Paris, în 1997, Au urmat: îngrijirea volumului *Ioan Kemeny. Memorii. Scrierea vieții sale și Cronologia lui Ioan Kemeny* (2002); *Epistolar – București- Paris- și Monseniorul Vladimir Ghika* (2005); *Un mileniu în 51 de ani* (2006). A colaborat la publicații din țară și străinătate (Franța, USA, Canada) cu materiale de cultură.

După 1989, Ștefan Fay a avut dreptul să revendice proprietățile ce-i fuseseră confiscate. I-a scris primarului din Bichiș că renunță, în favoarea comunității, la conac și la pământ, fără despăgubiri. Dorea, în schimb, să răscumpere de la localnici – contracost, deci – obiectele ce rămăseseră în conac la arestarea lui sau ce mai rămăseseră din acestea: poze și tablouri de familie, scrisori, mobilă, vase de porțelan etc. Toate având valoare sentimentală. În acest sens, îl ruga pe preotul din localitate să-l ajute. Se oferea, în schimb, să doneze o sumă substanțială bisericii sau să plătească cât i se cere pentru obiectele respective.³² Nu a putut repera decât pianul Erard³³, a fost dispus să plătească repararea lui, indiferent de preț.

În 1991, Ștefan Fay a plecat din țară. Aici nu mai avea pe nimeni. Soția îi murise, iar copiii trăiau în Franța³⁴ și America. S-a stabilit la fiul său, la Nisa. A continuat să țină legătura cu România, în primul rând, prin corespondența cu Ilie Rad, dar și prin publicarea volumelor sale în țară și colaborarea cu reviste românești. Acesta declara, într-o scrisoare adresată prietenului său Ilie Rad, pe 13 mai 2009: „ *Eu port Țara în mine. Câteodată mă zdrobește, altădată e ca și cum un cântec vesel coboară până în picioarele mele, pentru a le face să danseze. Aflându-mă pe malurile Senei sau ale Hudson-ului, am în fața ochilor Mureșul și Dunărea*”³⁵

Din 1978 redevine membru al Uniunii Scriitorilor din Română. De asemenea, a fost membru al Academiei Româno-Americane și al Institutului „N. Iorga”, Secția Genealogie și Heraldică^{36, 37}

La 31 mai 2009, i s-a conferit, în țară, Ordinul Meritul Cultural în grad de ofițer categoria A pentru literatură. A decedat pe 26 iunie 2009, la Nisa.

*

²⁵ Fay 1994, p. 71-74.

²⁶ Rad, 2009, p. 37-38; Idem 2003, p. 112; Fay 1994, p. 96-97.

²⁷ Fay 1994, p. 100-102; Rad 2003, p. 28.

²⁸ Rad 2011, p. 12.

²⁹ Gh. Dumitrașcu posedă o scrisoare olografă, prin care e imputernicit să publice un mare număr de pagini „căzute” din această carte. Filele respective se află în arhiva noastră. Gh. Dumitrașcu susține că acele foi priveau relațiile dintre țărani și arendașii de altă religie.

³⁰ După 1990, Gh. Dumitrașcu a pierdut orice legătură cu Ștefan Fay, deși l-a căutat, cu disperare, inclusiv prin salariați din Poliție. A fost entuziasmat de carte și a publicat o splendidă și sentimentală prezentare în „Totuși iubirea” sau „Vreamea” lui Adrian Păunescu.

³¹ Am văzut, cine știe pe unde în arhiva noastră, textul unei prezentări făcută de Gh. Dumitrașcu, pe care a trimis-o sau nu vreunei publicații, dar, oricum, nu a apărut.

³² Ilie Rad 2009, p. 37-38; Idem 2003, p. 86-91

³³ Istoria acestuia, emoționantă, poate fi citită în Fay 1994, p. 46-49; Rad 2009, p. 37-38. Nereșeuind să recupereze nimic, și-a centrat întreaga atenție asupra pianului, pe care va reuși să-l aducă în Franța. Vezi scrisorile din volumul amintit, passim.

³⁴ Fiul său, Ștefan de Fay a fost consul onorific la Nisa.

³⁵ Rad 2009, p. 37-38; Idem 2003, p. 391.

³⁶ În 1943, era membru fondator al Cercului Genealogic Român, inițiat de generalul Racoviță. cf. Fay 1994, p. 21-22.

³⁷ Rad 2009, p. 37-38.

SCRISORI CĂTRE GH. DUMITRAȘCU

Correspondența dintre profesorul Gh. Dumitrașcu și scriitorul Ștefan Fay datează din anii 1983-1986. Ne oprim asupra a trei dintre aceste scrisori și la mesajul de pe o carte de vizită, pe care le prezentăm în întregime, cu explicațiile de rigoare.

„22 mai 1983

Mult stimată Doamnă Dumitrașcu,

Vi-l trimit pe Spaniol. E un autoportret – după cum ați ghicit – mai teribil în aparență decât în realitate omul.

Mulțumesc pentru scrisoarea Dumneavoastră, sclipitoare la fiecare rând. Citirea ei este o plăcere. E ca jocul românesc, zici că-i vesel și se ține de glume, dar de fapt e grav, uneori tragic/ jocul/.

Acel Fay din carte e tatăl meu. Mi-a părut bine că v-a fost simpatic. A murit – cum și scriu – în 1927, la Bruxelles, în misiune diplomatică românească. Dacă o fi cazul și ne-om întâlni, am să vă povestesc câte ceva. Într-o viitoare carte, cu câteva povestiri din Transilvania. Acum «pe șantier» cum spunea Mircea Eliade – căci el a inventat vorba «pe șantier literar» –, mă bate gândul să-i deslușesc ceva mai adânc destinul, în aceste Caiete abia schițat. Voi reuși s-o fac strecurându-mă între iluziile lui și drama care îl pândește? Îmi este întotdeauna o frică fără leac în fața paginilor ce urmează să scriu. Sunt foarte mișcat că ați cumpărat cartea s-o citiți, având intuiția că v-o trimit. Acum mă jenează faptul că v-am trimis-o cu sugestia să scrieți despre ea. Vă cer iertare. S-o lăsăm baltă.

Începusem în ciornă să spun că s-tare înghesuit de lucru și că aștept un alt moment mai prielnic să vă scriu despre Ion Râmbu.³⁸ Dar ciorna a continuat și am sfârșit vorbindu-vă de el. Ceea ce sfârșesc prin a vă spune nu poate servi la un portret al său, dar la cunoașterea lui cred că da.

Ion Râmbu! L-am cunoscut prin 1960. Am lucrat la aceiași întreprindere de construcții, el în sectorul de contabilitate, eu la documentare tehnică și bibliotecă. Pe la începutul marilor schimbări de după 1944-1947 și el a lucrat, cred, la Tulcea, deținând probabil un post destul de însemnat în procesul aprig al schimbărilor ce aveau loc. Nu-i plăcea să vorbească de acea vreme, și când o făcea, o făcea prin aluzii sau uneori prin scene hazlii la care luase parte - cum a fost preschimbarea buletinelor de populație oamenilor din deltă. A și scris despre asta. A fost o vreme foarte bolnav de inimă, operat de inimă, apoi a lucrat cu program redus.

Apropierea noastră s-a petrecut prin 1965-1966 când a început să vină mai des la bibliotecă, în timpul pauzelor de la ora 10,30-11. Știa că scriu, dar îl intriga faptul că într-un colț din biblioteca mea îngrămădeam bucăți de fiare căzute din atelierul de sudură, din care, din când în când, construim niște forme resodate și călite în ulei, ca să nu se oxideze. Făceam astfel tot felul de forme, unele reușite, altele mai puțin, pe care le dădeam colegilor când ceva le plăcea. Am făcut astfel bărci de deltă, pe care i le-am dat lui Rîmbu, montate pe placă de tablă nichelată. Alteori făceam, în aceste pauze, portretul unor anumiți colegi, în lut, în basorelief, pe care apoi îl turnam în ipsos./ Eu am lucrat în tinerețe, câțiva ani, cu Ion Jalea, locuind în atelierul lui./ I-am făcut și lui Rîmbu, în 6-8 ședințe un portret care se află la el acum.

Jumătate de oră zilnic, discuțiile, ceaiul sau cafeaua pe care o făceam - ca gazdă! - ne-a apropiat.

Ne-a mai apropiat o dramă cu totul neobișnuită pe care mi-a dezvăluit-o. Rîmbu fusese însurat înainte de război cu o evreică și locuise în Oradea. La data Diktatului de la Viena, Rîmbu se afla concentrat, dacă nu mă înșel, pe la Târgu Jiu. Brusc, prin Diktat soția și fiul lui, de 6 ani, au rămas în zona ocupată. Curând apoi, socrii lui, soția, o soră a acesteia și copilul lui, împreună cu sute de evrei, au fost ridicați și duși într-un lagăr german, unde au fost exterminați. În plin război, dat fiind că soția îi era evreică, iar copilul jumătate evreu, iar el ofițer român, am înțeles că nu a putut să se zbată ca să afle și să încerce să-i salveze - cu toate că încercarea, o știm prea bine, ar fi fost zadarnică. După război, printr-o supraviețuitoare în trecere prin țară, și care l-a căutat a aflat soarta soției și copilului său. Apoi a pierdut urma acestei supraviețuitoare care, pare-mi-se, a plecat în Israel. Prin 1970, începând să-și strângă actele de pensionare, a scris la Oradea, la Oficiul stării civile, cerând să i se elibereze actul de naștere al fiului său - căci pensiei dădea și nu știu câte procente, în funcție de faptul că pensionarul a avut copii sau a fost celibatar -. De la Oradea a primit răspuns că nu i se poate elibera actul de naștere al fiului său, lui, lui Rîmbu, deoarece fiul, fiind major și în viață, trebuie singur să ceară actul. Împreună cu Rîmbu am făcut o corespondență cu reveniri la Oradea, explicând ce se întâmplase, dar a fost inutil. În scripte, copilul trăia! Căci nimeni nu dovedise decesul, și în primul rând lagărul nu, adică locul decesului. Rîmbu a încetat corespondența.

Ideea că acest copil va continua să trăiască în scripte, cât există aceste scripte la Oradea, sau la Arhivele statului, zeci sau sute de ani, ne-a copleșit pe amândoi. Cu autorizația lui am relatat întâmplarea și simbolică ei cutremurătoare scriitorului francez Jean Cayrot. Care-mi trimisese nu de mult o carte despre psihologia supraviețuitorilor lagărelor morții. Nu știu dacă a publicat-o undeva sau nu.

³⁸ Gh. Dumitrașcu a avut o aplecăciune specială pentru acest om. Dovada, vezi articolul său *Despre un scriitor*, în „Tomis”, Constanța, serie nouă, XXX, nr. 9, sep. 1995, p. 10. Știu că a publicat, la momentul respectiv, și o prezentare a singurei cărți lui Rîmbu, o recenzie, probabil, în „Dobrogea nouă”.

Cam în aceeași vreme a început să-mi destăinuiesc preocupările lui literare. Mi-a arătat un mănunchi de vreo zece poezii, publicate într-un volumaș, într-un tiraj de 25 de exemplare, tipărite de niște prieteni tipografi, tocmai pe când lucra la un ziar, cred că la Tulcea.³⁹ Poezii slăbuțe, care te mulțumesc așa, la o masă, în familie! Între ele se afla totuși una cu calități reale, închinată unui vecin de pat de spital.

În ciuda unor greutatea de plumb pe care le ducea în suflet - și nu știu dacă numai drama copilului și a soției, ci poate și altele, abia sugerate, despre care e greu de vorbit - ne apărea ca un om cu zâmbetul pe buze și mucalit, bucuros de vorbe cu poante, de calambururi și lunecări de propoziții către aberație și paradox. Îi plăcea istoria țării și citea mult despre ea, nu pe baza unei discipline școlare, ci la întâmplare, ce găsea pe piață. Lubea Dobrogea cu fervoare, și îmi amintesc, că la apariția unui articol în Tomis, semnat de un nume cunoscut, dar care lui i s-a părut eronat, a scris o scrisoare/ fulminantă/ pe care a trimis-o redacției. Știa multe lucruri despre trecutul Dobrogei, pe de o parte din vremea romană, apoi din perioada 1850-1920. Avea idei originale, câte un unghi neașteptat de a privi o chestiune, uneori idei năstrușnice. Poate că datorită climatului din biblioteca mea, unde la ora de pauză de cafea se adunau mai mulți amatori de literatură și artă, s-a născut la el ambiția de a scrie. Văzându-mă că scriu, îmi puneam că el trebuie să scrie, să se afirme, să nu rămână un ratat. Vedeam la el un fel de imbold chinuit de a se salva nu față de alții - căci era absolut bine văzut de toți - ci față de o anumită idee ce o avea de sine.

A început să noteze ce-i trece prin minte în tramvai, birou, pe stradă. Îmi citea acele note, uneori 1-2 pagini, de care se amuza și care amuzau, căci Rîmbu avea umor, chiar dacă uneori negru. La un moment dat a început să de a drumul la bucăți mai mari, dar acestea, mi-am dat repede seama, nu stăteau într-o idee, ci însăiau note disparate din carnetele lui. Mă provoca la discuție, așteptând entuziasmul meu. Eram entuziasmat de năstrușnicii, dar căutam să-i arat că trebuie să facă atunci când vrea să construiască ceva mai mare - o poveste de exemplu. Respingea observația. Pentru el, textul pus odată pe hârtie trebuia să rămână neschimbat. Nu accepta disciplina profesională scriitoricească pe motivul - spunea el - că personalitatea scriitorului se alterează nu numai dacă textul se modifică la sugestia din afară, dar chiar la reveniri ulterioare din proprie inițiativă. Rîmbu devenea - și a fost permanent în anii care au urmat - prizonierul textului prim. Din această cauză a pierdut partida pe care, în modul cel mai sincer o spun, o putea câștiga. Mi-a adus de nenumărate ori texte, scurte sau lungi la citit, sau să mi le citească el. După lectură însă nu întreba: ce părere ai? ci: Unde zici s-o trimit? Faptul că bucata respectivă conținea fie idei generoase - pe care le subliniam spre marea lui mulțumire -, fie idei originale, fie formulări stilistice remarcabile, cu posibilitatea reală de împingere a materialului spre tipar (dar numai după muncă)- i se părea suficient pentru a nu accepta discuția pe unele defecte grave, chiar dacă în principiu era obligat să nu le recunoască. Avea un mare cult pentru Breton, Tristan Tzara, Roll, Fundoianu, Voronca - pe care-i admira la superlativ, devenind adeptul «scrierii spontane», fără să înțeleagă dadaismul ca un moment precis al crizei culturii europene, și fără să înțeleagă că, ceea ce apărea ca «spontan» la aceștia era rezultatul - în literatură, ca și în pictură - a unei ideologii, a unei doctrine, a unor legi precise. Rîmbu a luat de la dadaști ceea ce vroiau aceștia să arate: șocul prin spontaneitate. Partea gravă e că el și-a însușit ideea spontaneității textului, zeci de ani după ce dadaismul intrase deja într-un anumit raft al culturii trecute, curente noi năvălind în toată lumea de la al doilea război mondial încoace.

Avea în cap, și apoi a pus pe hârtie, un roman al Dobrogei. Pagini și povestiri remarcabile, călăuzite de idei strășnice, dar unite într-o arhitectură viabilă, lăsând la o parte bruște scăderi până la vulgaritate, mai bine zis banalitate, care dădea totul peste cap. După ce s-au adunat vreo 400 de pagini, mi-a dat cartea la citit, vroind morțiș s-o dea la tipar și așteptând sfatul meu pozitiv. L-am sfătuit să facă ordine în carte și abia după aceea s-o trimită. I-am spus că altfel riscă să fie respinsă. Îmi spunea, luând lucrurile puțin în răs: Să vedem ce o să spună editura. Să vedem! În decurs de doi ani, cartea i-a fost refuzată de trei edituri: Militară, Albatros și nu mai știu care. S-a deprimat și s-a supărat, apoi a început o bătălie pierdută, reclamând din ce în ce mai sus că <<o temă de o asemenea actualitate cum este trecutul Dobrogei, este respinsă!>> A ajuns până la un general, până la oameni foarte sus din cultură. Rezultatele au fost dărâmatoare pentru el. Nu a înțeles că nu tema era respinsă, ci cartea lui.

Am la mine copia unui alt roman al său: Fruct-Export - titlul dat de firma tipărită pe agenda sa de birou, carnet în care nota zilnic o serie de năstrușnicii, multe de mare haz, cu poante remarcabile. Când agenda s-a umplut, adică paginile celor 365 de zile s-au epuizat, cartea a fost gata, și a început transcrierea la mașină. Un lucru din care se putea scoate ceva interesant a fost ucis prin facilități, manierism - se limita pe sine!- și prin diletantism. Dacă v-ar interesa textul, vi-l pot trimite, căci exemplarul este al meu, cu dedicație de la Rîmbu.

³⁹ O carte de poezii publicată de Rîmbu la Tulcea, în care autorul specifica, orgolios- poate-, că această carte a apărut în doar 10 exemplare. Specificând și destinatarii exemplarelor. Unul dintre cele 10 i-a fost dăruit profesorului Gheorghe Dumitrașcu. Exemplarul, după care s-a realizat o copie legată, o vom preda Bibliotecii Județene Constanța.

În sfârșit, la un moment dat adunase unele povestiri mai scurte, cu întâmplări din minister și de la birou. Ele au format volumașul tipărit sub titlul «Ciuperci de mai la Conovăț». După prima jumătate a primei bucată - pe care o recunosc a lui - restul paginilor nu le mai cunoșteam.

Am aflat de moartea lui Rîmbu abia la apariția cărții, văzându-i numele în chenar. Ultimii 3 ani nu ne-am mai văzut. Era supărat pe mine, cred, fiindcă nu intervenisem pentru a-l susține ca să i se tipărească romanul cu Dobrogea. Faptul că a ieșit la pensie înaintea mea, a dat o aparență civilizată treptatei noastre înstrăinări.

În ce mă privește am avut de învățat câteva lucruri cu adevărat interesante din scrisul lui, de exemplu, asupra încercării lui de a zdruncina lexicul: dar era el oare conștient de ceea ce făcea? Revin și spun: Ion Rîmbu a făcut un pariu pe care ar fi trebuit să-l câștige în folosul literaturii noastre, dar pe care l-a pierdut fiindcă de la amatorul inspirat și talentat, n-a mai putut face al doilea efort, al profesionistului - efort în care, conștient, refuza să se angajeze.

Cu o caldă strângere de mână, al dumneavoastră, Ștefan Fay”

„13 noiembrie 1983, București

Dragă Domnule Dumitrașcu,

Mulțumesc din toată inima pentru prezentarea cărții mele în <<Dobrogea Nouă>>, precum și pentru numerele ce mi-ați trimis din gazetă.

Aș putea spune că este cea mai sintetică și mai clară prezentare ce s-a făcut Caietelor, căci, din cele 9 cronici și recenzii apărute, a Dumneavoastră prinde, în câteva fraze, întreaga lume în care se mișcă eroii.

Am fost foarte mișcat când, acum câteva săptămâni, Doamna Nela mi-a spus că veți scrie ceva pentru mine.

Ați văzut că s-a stins maestrul Ion Jalea. Avea 96 de ani și până în mai-iunie putea fi găsit în fiecare dimineață, la ora 8, în atelier, lucrând.

Am fost la slujba de la biserică și la înmormântare, nu și la Sala Dalles, unde artiștii au făcut un fel de miting de doliu. Îl cunosc dintotdeauna, adică de când aveam 5-6 ani, am trăit locuind în atelierul și în casa lui vreme de 3 ani, în adolescența mea, sunt legat de familia lui cu sentiment de fiu al său, și frate mai mare al fetelor lui. Îl socotesc cel mai nobil senior ce mi-a fost dat să întâlnesc: marea lui moșie a fost munca de sculptor ce-o făcea cu o singură mână - pe cea stângă o pierduse la Oituz - și această moșie a fost cât țara noastră întreagă.

Lucrez intens și sunt blocat în București și de neplăcerile pe care le are soția mea, care pendulează între casă și spital.

Dacă totuși voi trece prin Constanța - fiindcă ar fi vag vorba de așa ceva - voi face astfel încât să vă întâlnesc spre a vă mulțumi direct pentru caldă bunăvoință și - dacă-mi îngăduiți să spun așa - prietenia ce mi-o arătați.

Până atunci rămân, cu o caldă strângere de mână, al Dumneavoastră,

Ștefan I. Fay”

„26 octombrie 1986 București

Dragă Domnule Profesor,

Din păcate, nu sunt în măsură să vă ajut în chestiunea adunării materialelor de care aveți nevoie pentru prezentarea lui Ion Rîmbu. Nu mă aflu în legătură de prietenie cu nici o persoană de la Serviciul Personalului de la ICSIM, cu atât mai puțin cu cât cadrele s-au reînnoit de la ieșirea mea la pensie. Pe de altă parte, dat fiind că Rîmbu a ieșit la pensie de 15-20 de ani, mă întreb dacă dosarul său se mai află la sediul întreprinderii sau la vreo arhivă anume, ceea ce ar implica demersuri speciale, duse prin cerere oficială, semnată de persoanele direct interesate și cu motivație temeinică. În cazul acesta, demersurile cererea către conducere, urmărirea rezolvării, obținerea pieselor - poate fi făcută - zic eu - de familie, deci de soția defunctului, ori direct de Dvs. Cu justificarea studiului la care lucrați. Mie, numai pe temeiul că am fost coleg cu Rîmbu în aceeași întreprindere, chiar și prieten cu el, nu mi se va arăta nici măcar scoarța unui asemenea dosar, al unui fost ilegalist, cu fiu ucis în lagărele de exterminare naziste - prima sa soție fusese evreică și rămăsese în zona căzută sub Dictatul de la Viena, de unde dânsa, părinții ei și copilul ei și al lui Rîmbu au fost duși și uciși -, el însuși activist politic în perioada de intensă și grea luptă politică după 1944/ Tulcea, Constanța. Nu am niciuna din îndreptățirile de a ajunge la dosarul lui, deopotrivă și dosarul de serviciu, dar și dosar politic.

Când, acum câțiva ani, am voit să obțin date din dosarul personal al tatălui meu, fost diplomat român, mort în 1927, a trebuit să fac cerere la ministru: ministrul a cerut de la arhiva M. Af. Străine dosarul tatei, l-a parcurs dânsul singur și apoi a dispus către directorul personalului ca anumite date, de fapt exact ce cerusem, să-mi fie date xeroxate, pentru care am fost invitat la dânsul în birou. A fost foarte amabil. Dar aveam două atuuri: eram fiul persoanei ale cărei date le solicitasem, și, pe de altă parte, trecuseră de la moartea lui 50 de ani.

În situația Dvs. socot că cererea de a se scoate copii după piesele de la dosar - autobiografia de care spuneți -, sau chiar și numai date din dosar, se poate face de către:

1. Doamna Rîmbu, în calitate de soție, sau

2. *Dumneavoastră personal cu justificarea, foarte legitimă după părerea mea, ca autor al studiului pe care îl pregătiți.*

Vă dau cele două adrese:

1. *D-na(?) nu mai știu numele mic al dâșșii/ deci d-na Ion Rîmbu Bd. Gheorghe Gheorghiu-Dej, nr. 44, ap. 3 București, cod 70608*

2. *ICSIM, Serviciul Personalului, sau la Director? Bd. Ana Ipătescu nr. 51, București, cod. 71112*

Mă întrebați ce fac eu. Corectez un manuscris. Nu-i lucru ușor să descoperi ce ai greșit sau nu a fost bine redat. Mă chinui sub permanenta tensiune.

Cu sinceră părere de rău că nu vă pot fi de folos într-o atât de frumoasă muncă, precum este aceea de a prezenta publicului un scriitor necunoscut, rămân, cu sentimente de adâncă prețuire, al Dumneavoastră, Ștefan I. Fay”

Pe o carte de vizită a lui Ștefan Fay, text nedat:

„Iubite Domnule Dumitrașcu,

după cinci ani de chin (la elefanți gestația ține trei ani!! Pe când la scriitori...) iată și Moartea baroanei pe masa Dumneavoastră. E o carte foarte spinoasă și de răfuială, îmbrăcată într-o dramă de familie, a cărei cheie o veți avea în mână prin intuiție.

Dacă veți ajunge la concluzia că merită o recenzie, nu doar prin oportunitatea politică, dar și prin construcția și drama care-i prinde pe eroi ca într-un roman de Mauriac, m-ar bucura să vă am lângă umărul meu în bătălia ce o duc; în acest caz vă rog - cum am rugat și pe prietenul Dvs. - Nistor Bardu - să-mi semnalați apariția materialului Dumneavoastră (dacă nu-mi puteți trimite revista), căci, și la această carte, am pierdut recenzii negăsindu-le la timp.

Cu o caldă strângere de mână și cele mai sincere sentimente de prietenie, rămân al Dumneavoastră Ștefan I. Fay”

*

Prezentarea vieții unui om. A unui scriitor. A unei alte lumi. A unei alte mentalități.

Ștefan Fay a avut privilegiul de a se naște într-o familie deosebită. Ca rang, ca educație, ca funcții. A crescut într-o lume în care mulți dintre cei pe care-i considerăm azi a fi personalități ale neamului îi erau prieteni, lui sau familiei lui. A urmat o perioadă grea, urâtă, în care spiritul de solidaritate și de prietenie l-au ajutat să reziste. Prietenii familiei și noii prieteni-tot atât de mari - i-au fost aproape. Este ceva să-l consideri pe Vulcănescu ca pe un al doilea tată și să crești, să înveți, în atelierul lui Jalea... Și aceștia sunt doar câțiva.

Ștefan Fay are o operă la care ne-am oprit - mult prea pe scurt - pe parcursul lucrării. O imagine a unui alt timp, pe care l-a trăit și a unui altul, pe care și l-a imaginat, documentat.

Ne bucură să completăm, prin scrisori - mult mai puține decât cele publicate de Ilie Rad -, imaginea unui scriitor prea puțin și nemeritat de puțin cunoscut: Ștefan Fay.

Bibliografie

Arhivă

Arhiva personală Lavinia Gheorghe

Lucrări referitoare la Ștefan Fay

Fay 1994 – Fay, Ștefan, *Caietele unui fiu risipitor*, București, 1994.

Manolescu 2008 – Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*, Pitești, 2008.

Mihăescu 2007 – Mihăescu, Dan C., *Literatura română în postceaușism*, vol. III, București, 2007.

Mustăță 2012 – Mustăță, Constantin, *Ștefan de Fay și-a început veșnicia la Nisa...*, în „Crișana”, Oradea, 8 iun. 2012.

Neagoe 1993 – Neagoe, Stelian, *Istoria unirii românilor*, vol. 2- *De la Cuza Vodă Întemeietorul la Ferdinand I Întregitorul*, București, 1993.

Rad 2003 – Rad, Ilie, *La un ceai cu Ștefan J. Fay*, Iași, 2003.

Rad 2011 – Rad, Ilie, *Oameni pe care i-am cunoscut: Ștefan J. Fay (IV)*, în „Flacăra lui Adrian Păunescu”, 27 mai-2 iun. 2011.

Rad 2009 – Rad, Ilie, *De amicitia. Scrisori de la Ștefan J. Fay*, Cluj-Napoca, 2009.

Rostas – Rostas, Zoltan, „Viața mea cu Mircea a fost o bucurie fără seamăn” (Margarita Ioana Vulcănescu, 1897-1987), în „Memoria”, www.Memoria.ro.

DE EUROPA CONDENDA

Dr. Dan Bodea
Victoria Kaposzta

Summary: De Europa Condenda. Show the three interpretations that he could follow in his speech: the one of the poet Vergilius, of Ortega Y Gasset, or the one of the Christian humanism, the fundamental elements of the European identity. Then the author identifies the four author constitutive elements of the European identity: the Greek logos, the Latin jus, God who reveals himself in Jesus Christ and the pathway of science and technology. These precious values where are present at European identity crisis. Quid faciendum, the authors, declares that Europe should assume its millenary tradition founded on the et everlasting and life giving truth of the Gospel.

Cuvinte cheie: Ioan Paul al II-lea, Vergilius, calea vergiliană, voința popoarelor, confruntare civilizațiilor, Ortega Y Gasset.

Keywords: John Paul II, Virgiliu, vergilian way, people will, clash of civilizations, Ortega y Gasset.

Drumul Europei spre ea însăși ne aduce înaintea ochilor minții pe admirabilul personaj al Bibliei, atât de credinciosul Job. După toate suferințele încercărilor, când speranțele parcă au asfințit și nădejile s-au năruit într-un întuneric nedescifrat, auzim strigarea: „mai am o speranță, un licăr de nădejde în măduva oaselor mele”. Rămâne, de-a lungul trecerii prin istorie, speranța îmbrăcată în odăjdii, „osul sacru” cum afirma Paul Claudel. Credința că va veni salvarea și ieșirea din tenebre nu se evaporă, ci se întărește într-o istorie care, adeseori, nu-și găsește firul ariadnic.

Europa trebuia să se zidească în ea însăși, în mugurul cuvântului care vine și care se ascunde în împărătească rostire: „Pacea mea v-o dau vouă!”, deci nu zgomotul armelor, nu trufia conducătorilor, nu jocul cainic sau comportamentul de Irod, Hitler, Stalin sau cioclii care au împânzit România- zisă socialistă- cu temnițe, canale ale morții, sârmă ghimpată care vorbește de îngrăditura infernului, de norul întunecat de la nordul Dunării.

De Europa condenda ne îndeamnă la meditare, la angajare, la dăruire față de un trecut care ne adaugă lumii prin Monastirea Argeșului, prin Putna, prin mica Roma, prin Eminescu sau Brâncuși.

De Europa condenda ne invită la un nou exercițiu de memorie, căci de pe pragul unui trecut voievodal și regal se cuprind nezarile și reîmprospătează exercițiul spiritual oferit de Nicetas de Remesiana, de Ion Cassian, de Dionisie Exiguul sau de smeritul întru lucrare înălțătoare Ioan Inochentie Micu Klein.

De Europa condenda este o invitație în nesfârșitul examen istoric, examen care presupune ascensiune și nu împrăștiere sau diluție, presupune creație și operă, iar nu joc lipsit de conținut și substanță. Sfântul Ludovic, regele emblematic al Franței afirma cândva – atunci când sacral dădea chip angelic istoriei – că nimeni nu-și poate stăpâni pământul și timpul, finitul și înfinirea „dacă nu știe și refuză”¹.

Iar noi, românii, să nu disperăm dinaintea unei chemări continentale, ci să ne angajăm pentru ca despotismul să nu ne mai cancerizeze ființarea. Avem repere de energie și har care aduc parfumul crinului din Roma Petrină, iar chipul micii Rome ne îmbie spre falnica lucrare. La 22 octombrie 1978, Ioan Paul al II-lea a punctat strategia sa programatică și a accentuat hotărârea sa în a exorta șefii de guvern și de stat „de a nu le fie frică să deschidă cât mai larg ușile către Cristos” și catolicii să iasă din temere, din înghețul fricii și să mărturisească în toate împrejurările valorile creștine, discursul culturii și apoi să ridice poduri către celelalte religii pentru a deschide cu acestea din urmă un dialog ce ar contribui la construirea dimpreună a unei lumi a dreptății, a justeții, a descătușării personalității umane de toate abjecțiile unui timp irespirabil².

De Europa condenda obligă a urmări umanitatea în mersul ei ascendent, căci ea se poate recunoaște în acele vârste istorice etern referențiale. La Gniezno, în orașul în care în urmă cu un mileniu se înălța statul Polonez creștin, Suveranul Pontif Ioan Paul al II-lea a lansat încă din 1979 chemarea ca Europa să fie a Crucii, „să se deschidă spiritual”, iar în 1997, tot în acest loc sacru afirma: „trebuie ca europenii să întreprindă eforturi hotărâte de conlucrare creatoare, să întărească pacea între ei și în jurul lor. Nu trebuie lăsată nicio țară în afara structurilor ce apar în prezent”³.

De Europa condenda obligă la cunoaștere, la cunoașterea rădăcinilor. E de la sine înțeles că redescoperind urmele prospețimii spiritului Romei avem în vedere o cuprindere justă, o apreciere încadrată în hermeneutica temei, un efluviu formativ fertil, chemat să trezească, să deștepte, să asume din bunul cel mai adânc puterile creatoare care s-ar traduce în pluralitate, în tinerețea chemării, în înțelepciunea actului gândit. Europa trebuie unificată cu respectul cuvenit pentru tot ceea ce o diferențiază. Europa trebuie să respire prin toate neamurile care o compun. „Europa, atât cea

¹ Tudor 1974, vezi paginile dedicate împăratului Augustus și columnicului împărat Traian; Cizek 2002, p. 237-291, 387-400, 471-481, 611-622; Cizek 1980, integral.

² Comunicat de presa, Centrul de presă al Sfântului Scaun, 29 iunie 1980, Vizita la Auchswitz – 7 iunie 1979, a fost ocazia cu care Ioan Paul al II-lea a adus un omagiu tuturor popoarelor care s-au sacrificat în acel loc al durerii; Santini 2005, p. 34-53.

³ Mareș 2004, p. 95-96.

răsăriteană, ca și cea occidentală nu se poate înțelege pe sine, dacă nu-și va aminti tragedia îndepărtării dintre Roma și Constantinopol, dacă nu își va aminti de rănirea Miresei din sec. al XI-lea și apoi din cel de-al XVI-lea veac⁴.

De Europa condenda ne apropie și de speranța de libertate și securitate sanctificată într-un grad nebănuț de apropiat chiar de Plinius cel Tânăr, în vremea când Dacia era condusă de Împăratul Traian cel Drept⁵.

Memoria este o interminabilă pagină pe care omul o află plină de cuvinte-foc, cuvinte-mărturie, mărturisire, blândă șoptire. Omul o sărută cu sficiune, aproape o imploră, căci ea se impune ca o fântână nesecată, ca o fântână a darurilor și apoi cu sfântă ostenire o completează, o țese cu broderiile logosului. Această pagină unică are în centru omul care dă timpului frumusețea făptuirii, omul care dăltuiește întru pomenire și întru mulțumirea celor care vor veni. Pierderea memoriei, disprețul față de izvoare-informație aduce dezintegrare, dezarticulare, pulverizarea și împrăștierea esențelor. Dinaintea memoriei, a acestui tezaur de izvoare se ridică întrebarea: „Tu cine ești?”⁶

Răspunsul la întrebare, pretinde o cufundare în vestigiile trecutului, căci prezentul este oratoria liviană sau ciceroniană proiectată în viitorul ce va veni. Memoria este înțelepciunea care descoperită, este cea care-ți permite o bună navigare prin timp, care-ți permite nu o irosire, ci o binecuvântată zidire. Memoria este străpungerea libertății, căci libertatea nu înseamnă relativism moral, ci criterii morale transparente: totul să se facă la lumină, căci dreptul de a participa la țeserea arhitecturii europene aparține fiecăruia.

Istoriografia Europei deschide trei căi care îi întâresc temelile, căci această construcție s-a început pe Capitoliu din Roma la 25 martie 1957. Era un început, căci intrarea în dimineața ordinii se făcea necesară după cele două războaie mondiale care au însângerat lumea. La 23 iunie 1996, la Poarta Brandenburg, Suveranul Pontif Ioan Paul al II-lea, împreună cu apreciatul cancelar Kohl, rostea: „o poartă, care a fost ocupată de două destine crude: mai întâi ocupația nazistă și apoi cea comunistă, care a transformat-o în zid al rușinii”... „Putem spune că dărâmarea acestei porți corespunde sfârșitului celui de-al II-lea Război Mondial”⁷.

Așadar calea vergiliană este centrată pe discursul Eneidei. Eneida sau miraculoasa prevestire glăsuiește despre înfiriparea unei cetăți europene ca un suflet al lumii, ca o dimineață în care neamurile își vor regăsi chipul și dorința de a se înfrumuseța prin fapte. Unii istorici încearcă o paralelă între profetul Daniel cu viziunea centrată pe uzurparea împăraților orientali de suveranii veniți din afară. Reîntors pe pământ după ce fusese aruncat în tainele metenpsihozei de Anchise, ajuns pe edenicul tărâm al câmpiilor Elizee, unde hălăduiau cei drepți, cei virtuoși, Eneas se arată gata să înfrângă toate pierderile înregistrate de la dărâmarea Troiei și să întemeieze o cetate care să dureze „de-a pururi”. Acesta era destinul care-l urmărea și pe care l-a dus la bun sfârșit, căci Europa nu se poate descifra decât prin Roma, dar trecând prin Alba Longa⁸.

Deși o înfățișa numai fuziunea, contopirea dintre troieni și locuitorii Italiei arhaice, bardul Vergilius n-a făcut abstracție de istoria romanilor de la începuturi, căci acolo se află pagini pilduitoare și basoreliefuri de verb înălțătoare. Istoria se destăinuie nouă nu într-o curgere cronologică care de multe ori rătăcește sau orbește prin cantitatea informațiilor, ci prin eroi, prin oameni iluștri cu care toți se mândresc și-n care toți își caută rădăcinile ori încearcă de-a se urni spre înălțare. Eneas zărește acolo în Sheolul iudaic, în infernul greu de pătruns umbrele strămoșilor precum și sufletele care așteaptă să se reîntrupeze pentru a deveni „stindardul” neamului hărăzit să aducă pacea, să ardă vrăjmășiile și să instaureze normalitatea în care grâul se ridică prin efortul lucrătorului pământului. Eneas este chemat să pună capăt certurilor dintre frați și să adune ostenitele turme la apa înțelegerii. Vitejia fondatorului Romei rămâne dăltuită în versul din Eneida: „Arma virumque cano...Tantae molis erat romanam condere gentem...”⁹

De Europa condenda trebuie să urmeze calea regală și să învețe pe măsura înaintării că, modul de guvernare al cetății eterne a fost admirabil prin aceea că, de la primii pași, s-a întemeiat pe o constituție, datorată fie spiritului poporului, fie puterii Senatului, fie autorității unor magistrați care a făcut întotdeauna corectarea oricărui abuz¹⁰. Îndelungata carieră a dreptului roman nu poate fi ruptă de spiritul de echitate. Pentru civilizația europeană această coordonată venită din adâncul legii este vitală. Textele antice se întrec în a oglindi glorioasa devenire a cetății de pe Tibru, căci acestea aduc tărie atunci când furtunile se repetă și toată construcția este amenințată cu dispariția. Chipul strămoșilor ne dă verticalitate, ne conferă tărie atunci când viforul iernii vine spre noi în ceasul cercării și al examenului teribil.

De Europa condenda obligă a medita asupra căii vergiliene, căci este dătătoarea de speranță și apelează încontinuu la verbul care luminează și oțelește. Roma este apoi puțința de a ne apleca spre Moise sau David și de a ne

⁴ *Ibidem*, p. 97-98; Santini 2005, p. 67-86.

⁵ Pavel Dan 1979, p. 5-19.

⁶ Ioan, 8,25.

⁷ Dziwisz 2006, p. 173-180.

⁸ Ion Acsan 2010, p. I-VI.

⁹ Vergilius, 1.1

¹⁰ Montesquieu 1968, p. 78-79; Pavel Dan 1979, p. 9.

adăpa din măreția Scripturilor. Roma umple de sacralitatea timpul făptuirii și revarsă tinerețe atunci când voința omului se afla în umilința ce aruncă în lături acțiunea răului: răul nu mai există acolo unde smerenia își desfășoară oratoria.

A doua cale în drumul spre Europa-cetate este legată de numele filosofului spaniol Ortega Y Gasset și s-ar încadra în drumul princiar al gândirii din care cuvântul țâșnește spre înălțimi. Ortega Y Gasset a ținut la Berlin în deceniul cinci al sec. XX, între ruinele încă fumegânde ale orașului o conferință intitulată „De Europa, meditatio quaedam”, la care a participat multă lume. La această conferință filosoful denunța tăcerea oamenilor politici europeni și sublinia răul provocat de nebunia hitleristă. Nu ne aflăm în fața prăbușirii occidentului, așa cum credea Spengler, nici la capătul unei culturi „în agonie” așa cum considera Toynbee, ci la începutul unei Europe care trebuie să se ridice din cenușă¹¹. Denunțului îi urmează propunerea ambițioasă a unei Europe pluraliste și integratoare, în care să se elimine diferențele dintre națiuni și să se pornească de la un trecut notificat de tradiție. Filosoful propune drumul spre unitate, căci rădăcinile unității europene se află în patrimoniul comun al valorilor în care s-au impus diferitele culturi naționale. Dacă Europa vrea să rămână credincioasă sieși trebuie să-și adune toate forțele vitale și să țină cont de parfumul creativ al fiecărei regiuni.

De Europa condenda obligă la aprofundarea celei de-a treia căi, calea regală, în care sacral și profanul se impun într-un joc al triumfului pe care-l certifică grija papalității în formarea Europei moderne și contemporane nu pe dispariția imperiilor seculare ci pe focul gândirii Sfântului Augustin, Sfântului Toma de Aquino sau pe adâncul prefacerii impus de opera Sfântului Francisc de Asissi. Este via Appia căci pe acolo Crucea-înțelepciune revelează trecutul și dă prezentului ținuta verbului pe care universitatea l-a impus ca etaj superior de privire a vieții și de supraveghere a mersului în istorie, nu spre întinericul totalitar ci spre republică, spre o republică influențată enorm de exprimarea acestei instituții în cetatea universală a Romei. Sacral este totală încuprindere a foii istorice în vreme ce profanul se obligă a fi ascultare, smerenie, înțelegere că doar legea îl poate exprima și conduce pe întortocheatele căi ale timpului încifrat în cuvânt.

A treia cale este europeană, cultural europeană și s-a zămislit la izvoarele înțelepciunii, căci de înțelepciune a avut nevoie ființa istorică în timpul năvălirilor barbare. De Europa condenda solicită urgent perceperea regalității apostolice și statelor care s-au nîmbat în această aureolă. Formarea statelor feudale românești este efortul Romei Petrine – încă odată – pentru ca spațiul nord-dunărean să se definească drept o punte de comunicare a Orientului cu Occidentul. Cruciadele se definesc drept apoteotica ridicare a popoarelor creștine pentru apărarea Crucii, căci și Occidentul și Orientul în frumusețea jertfei Mielului își întinerea chipul și-și parfumau trecerea pe culoarele istoriei-cercare. De Europa condenda se ridică pe o cultură europeană care a cuprins marginile pământului și a adus sub cupola logosului toate neamurile care stăteau în umbra necunoașterii.

De Europa condenda este glasul Romei Petrine... Și pe acolo răzbate chipul acelora care au simțit sacral cetății de pe Tibru și au asudat pentru verticalitatea acestei cetăți. Paulinius Aemilius este „ultima reîntruchipare liviană plenară a trăsăturilor de exemplaritate din Republica romană. Chipul lui exteriorizează pietate, austeritate, simțul dreptății, vocația de legislator și mai presus de orice ținuta soldatului care a cucerit lumea”¹². Consulul, afirmă istoricul, a dat regiunii Macedoniei, așa cum Traian a cinstit Dacia, legi cu atâta grijă, „încât se părea că se ocupa nu de niște dușmani învinși, ci de aliați cu merite deosebite”¹³. Faptul că aceste legi au dăinuit e și argumentul roman al opiniei: legile au valoare și aplicarea lor îndelungată constituie singura verificare¹⁴.

Istoria Magistra Vitae este omul așezat în nesfârșirea timpului: trebuie să se arate demn constructorul cetății pământești și să-și exprime grațitudinea prin creație față de Creator. Viziunea Europei ca și continent unic de la Marea Adriatică la Muntii Ural, de la Marea Nordului la Marea Mediterană a devenit mai comprehensibilă, mai marcată, mai grăitoare de prezența lui Ioan Paul al II-lea, „care, fiind primul papă slav din istorie s-a gândit la hotarele Europei ca la o unitate spirituală dintre Orient și Occident”¹⁵.

După atâta amar „de ciură” nazistă sau comunistă, Europa poate îndrăzni punându-și la grumaz salba cuvântului: „Agnosco veteris vestigia flammae”. Este glasul Didonei care fulgeră din creația lui Vergilius spre Dante Aligheri, spre Sfântul Ioan al Crucii și apoi spre Michelangelo Bonaroti¹⁶.

Această cale aduce viitorul într-un trecut ce-și așterne apoi valorile molcom peste prezentul ce se dăruie zidirii. Toma de Aquino remarcă la mării gânditori – quantum angustiam patiebantur – în vreme ce filosoful spaniol Miguel de Unamuno considera că tragedia este proprie creștinismului. Dar tragedia înaltă, zidește, se aruncă în veșnicie cu tinerețea omului abia sosit pe tărâmul lucrării¹⁷.

¹¹ Gasset 1960, integral; Abelardo Lobato 2007, p. 19-32.

¹² Titus Livius, Ab urbe condida, XLV, 32, 36.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ N. Cizek 1976, p.102,108-110.

¹⁵ Santini 2005, p. 67.

¹⁶ Vergilius, p. 89: „Conosco isegni dell' antica flamma”; Aligheri, XXIX, 48.

¹⁷ Lobato 2007, p. 21-22; Aquino, III, 48; Unamuno 1958, p. 940-941; Palade 2011, p. 31-35.

De Europa condenda elimină rătăcirile, ocolișurile, „străinele drumeții și recurge la esențe, fiindcă visul odată împlinit se dezvăluie prin fruct”, arc peste timp, deoarece civilizația romană nu era expansiunea unei rase ci o sumă de culturi, iar culturile erau tărie¹⁸.

De Europa condenda vizează cinstirea echității și corectitudinii care stă totdeauna în slujirea adevărului, în respectarea adevărului care definește fiecare națiune componentă a marii familii. Când facem această chemare avem în vedere verbul celor mai faimoși oameni politici și oratori latini, căci Cicero sau Cezar ne susțin în demersul nostru creativ și constructiv, iar efortul lui Cezar Galicul și al împăratului Traian (Dacicus) încoronează opera instituțională.

De Europa condenda imprimă pe chipul Uniunii Europene, chipul brav al Romei catalogat drept cinstirea virtuții, respectul față de adversar. După subjugarea Cartaginei, Scipio ridică demnitatea Orașului la înălțimi greu de acceptat într-o istorie de multe ori lovită, crud secerată de bestii, de diformi, de ciclopi, de sangvinari precum Hitler sau Stalin. Și-l auzim pe Scipio, cel atât de merituos și atât de modest, glăsuind prin vremi: „nu e la înălțimea demnității poporului roman să sprijine ura acuzatorilor lui Hannibal. Pentru romani este îndeajuns faptul că, l-au biruit pe Hannibal”¹⁹.

De Europa condenda presupune apoi în cea de-a treia cale „încă trei fire constructive”, încă trei momente puternic implicate în finitudine: viitorul, șuvoi de năzuințe, vis și proiect - proiect dintru început și mereu întinerit -, trecutul, ca o nepuizabilă avuție și lăsată nouă spre îmbărbătare în lucrare și apoi prezentul care se concentrează în cuvântul slujire. Fiecare națiune trebuie să se definească într-o construcție a armoniei și păcii și trebuie să reziste intemperțiilor și crizelor de diverse forme.

De Europa condenda rămâne voința popoarelor europene spre pace. Pacea este voința lui Dumnezeu și este chipul adevărat al omului legat de cuvânt. „Într-o duminică, pe stadionul din Sarajevo s-a auzit un strigăt. Era 13 aprilie 1997. Strigătul era al Papei și se ridica într-o vijelie de zăpadă care biciuia și altarul. Se ridica după cântarea Aleluia, pascală. Și strigătul era Pace! Și strigătul era Iertare! Da Iertare și primești Pacea.”²⁰ Și continua Suveranul Pontif în plinătatea iernii, la altar, lângă corpul lui Cristos – în cazul de față mutilat de o grenadă: „Eu, episcop al Romei, primul Papă slav, îngenunchez înaintea ta, Doamne, pentru a striga: scapă-ne de ciuma războiului. Să vină Împărăția Ta: împărăția dreptății, a păcii și a iubirii. Tu nu îndrăgești violența și ura, Tu urăști nedreptatea și egoismul. Tu vrei ca oamenii să fie frați între ei și să te recunoască drept Tată al lor”²¹.

De Europa condenda trebuie să conștientizeze că semnifică voința lui Dumnezeu, căci carnagiul secolului XX este înspăimântător și anulează toate instituțiile statelor care trebuiau să apere omul, marea comoară a timpului istoric.

Așadar, Uniunea Europeană este o necesitate pentru liniștea planetei, alături de ONU și de toate statele mici sau mari „trezite din furtună de glasul care invită la iubire: Pace vă dau vouă!”. Uniunea Europeană și ONU nu sunt construcții ținute de-o parte de o superputere sau de cea care a fost o putere relevantă atunci când războiul rece își revărsa abominabila otrăvă cainică. Efortul omului și al statelor trebuie să vizeze trăirea în înțelegere, în spiritul jertfei, în îngăduință. A-ți iubi îngăduitul adversar și a-ți îmbrățișa aproapele, rămân cele două coordonate ale buneii lucrări și de aceasta ține viața unei întreprinderi, mărețe sau de moment. Cele două instituții trebuie să vegheze asupra păcii continentale și să se adape în permanentă din cartea înțelepciunii. Poporul ales, acel frate mai mare, era susținut de profeți atunci când apele se agitau și furtuna venea ca o pedeapsă dreaptă. Iată ce a rostit Ioan Paul al II-lea atunci când călătorea ca și Moise pentru a-și susține turma: „la fiecare etapă a călătoriilor mi se părea că mă cobor din amvon cu Tablele Legii lui Moise sub braț”²².

De Europa condenda este cunoaștere a trecutului, înregistrare a tuturor propunerilor care au venit prin vremi. Europa s-a construit prin timp și sub pavăza cuvântului. Istoria sacră și profană și-a însemnat propria carte pe albă pagină: cruciadele pentru eliberarea Ierusalimului, mai înainte efortul Sfântului Augustin de-a spulbera mlaștina necunoșterii, rugăciunile Sfântului Francisc de Assisi, pelerinajele pentru a-l cinsti pe Petru, drumul spre Compostela pentru a se ruga Sfântului Apostol Iacob. Sub pavăza cuvântului Europa trebuie să tindă spre unitate, să treacă peste cele două momente sfâșietoare: depărtarea de Roma a Bizantului și gestul sinucigaș a lui Luther. Europa trebuie să știe că, acolo unde a fost așezată Lipis Niger, piatra neagră cântată de poeții latini și redescoperită de arheologi este Centrul lumii. Se mai numește Capitoliu Immobile Saxum (piatra necinstită a Capitoliului), căci se afla în spatele colinei Capitoliului. Aceasta piatră a fost semn-tarie un simbol concret de unitate, a fost efortul Orientului și Occidentului de a fi laolaltă. Acolo unde a fost așezată Lipis Niger, saxum immobile, caput mundi, Dumnezeu a trimis o altă piatră, Petru, piatra adevărată și neclintită care rămâne pururea centrul celor care vor să slujească Crucea și să caute Pacea. Și să nu uităm că, Petru și Paul, sosiți la Roma au adus dinaintea Mielului sfânt toată încărcătura poporului lui Israel, spunând fără vorbe că acesta trebuie să participe la marea operă, Europa unită²³.

¹⁸ Maurois 1970, p. 43-45.

¹⁹ Titus Livius, Ab Urbe condida, XXXIII, 47.

²⁰ Del Rio 2005, p. 261.

²¹ *Ibidem*, p. 261-262.

²² *Ibidem*, p. 287.

²³ Dumea 2011, p. 204-211; Palade 2008, p. 105-118.

De Europa condenda obligă la marcarea confruntării civilizațiilor, căci din această dispută nesângeroasă țâșnesc „cărămizile” care întăresc noul edificiu. Acestea sunt motivele pentru care Ioan Paul al II-lea a intervenit pe plan etico-politic și diplomatic pentru a se confrunta cu noile ideologii ale sfârșitului de mileniu doi și ale începutului de secol XXI: fundamentalismul islamic și doctrina războaielor preventive a președintelui american George Bush. Credința și rațiunea sunt cele două aripi cu care spiritul uman se înalță spre contemplarea adevărului. Aceasta frază demonstrează felul de a analiza timpul, cu toată încărcătura lui și arată că, Ioan Paul al II-lea s-a format la școala filosofiei ființei, a Sfântului Toma de Aquino, o filosofie deschisă către dialog cu toate științele care încunună ființa umană. Credința și adevărul permit anularea tuturor provocărilor ce vin din adâncuri oferind o muzică ce duce într-o captivitate instinctuală. Iubirea este rațiunii pandant, căci oferă lumină în înaintarea pe calea sapiențială. În Fides et ratio, Ioan Paul al II-lea dorește să restituie omului contemporan posibilitatea de a trece peste crize prin cunoaștere și posibilitatea de a afla răspuns la neliniștile, la dorințele sale esențiale.

De Europa condenda trebuie să ducă la construirea unui popor în multiplicitatea sa, un popor așezat pe muntele Cuvânt, un popor ce se hrănește cu adevărata cultură, căci adevărata cultură „este un instrument de apropiere și de participare, de înțelegere și de solidaritate. De aceea, adevăratul om de cultură tinde totdeauna să unească nu să dezbină, să apropie și nu să-și pregătească viclene vorbe. Cultura duce la înțelegere și concordie și nu seamănă rivalitate și ură, ci deschide calea spre progres și creație”²⁴.

De Europa condenda este un vis realizabil dacă pe drumul edificării este ascultare, este dorința de a răspunde la întrebarea care vine de cel puțin o jumătate de secol: Quid faciendum? Ceea ce trebuie făcut în mod esențial în acest ceas se concretizează în aplicarea corectă a principiului „unul și ceilalți”, cu ajutorul căreia atingem toate domeniile ființei, bunele lucrări și a împlinirii. Avem în vedere unitatea diferitelor state care compun uniunea și se identifică cu Europa, fără să-și piardă propria esență. Ca și în cazuri similare ceea ce trebuie întreprins are două sensuri: sădirea și plivirea, arderea obstacolelor și susținerea creșterii laolaltă. Ne apare în față dilema: ori existăm și existența este definită de creștere ori încetăm de a fi. De pe această colină a rațiunii trebuie „să trecem pragul speranței”.

De Europa condenda este și rezultatul efortului Suveranului Pontif Ioan Paul al II-lea mereu pasionat de viitorul continentului, căci forța ei rezidă din folosirea celor doi plămâni: catolicism și ortodoxie. La 1 octombrie 1999, Europa a fost investită cu patronii: Sfântul Benedict și Frații Ciril și Metodie și acestora li s-au adăugat sfințele Brigita, Ecaterina de Siena și Tereza Benedicta a Crucii. „Astfel, aceasta din urmă, această sfântă a vremurilor noastre are acum misiunea de a ne conduce pe toți la adevărata cultură a gândirii, care caută adevărul dincolo de prejudecăți, tipare și structuri instituționalizate, la credința autentică, care rămâne vie și profundă chiar și în noaptea inimii și la libertatea conformă cu demnitatea omului. Fie ca ea, Sfânta Tereza Benedicta, să ne ajute să ne apropiem, chiar trăind astăzi de cel care a fascinat căutările ei și viața ei și care a atras-o irezistibil spre lumina ei”²⁵. Chipul acestei sfinte ocrotitoare de Europa aduce lângă noi măreția Ierusalimului și grandoarea umilă a Sionului, aduce zefirul iertării pentru tot răul pe care l-am provocat prin Shoah, acel feroce plan de eliminare a fratelui mai mare.

De Europa condenda este ceea ce sublinia neconținut Edith Stein: iubirea noastră față de aproapele este măsura iubirii noastre pentru Dumnezeu. Pentru creștini nimeni nu este străin. În iubire nu află granițe.²⁶

De Europa condenda este cu puțință prin viața ce curge din cei doi plămâni mereu vegheați de popoarele slave, latine și germanice. Aldo Moro spunea că retorica politică apropie oamenii de vârful muntelui și se traduce prin realizarea unor echilibre instabile sau convergente paralele. La cea de-a cincizeca aniversare, neamurile Europei s-au reunit la Berlin semnând un document în care se arată greutatea survenite în lucrare și se hotărăște punerea în aplicare a unui nou statut care afirma: „Europa a reprezentat timp de mai multe secole o idee, o speranță de pace și înțelegere. Aceasta speranță s-a împlinit. Unificarea europeană a făcut posibilă pacea și prosperitatea. A dezvoltat un sentiment comunitar și a înlăturat ceea ce ne separă. Datorită dorinței de libertate a popoarelor din Europa Centrală și de Est, divizarea nefirească a Europei aparține acum trecutului”²⁷.

De Europa condenda apare în mintea unora o anumită utopie concretă și necesară. Europa este terenul păcii și pentru menținerea păcii orice efort este necesar și demonstrează demnitatea omului.

Bibliografie

Acsan 2010 – Ion Acsan, Prefața în Publius Vergilius Maro, Eneida, București, Ed. Gramar, 2010, p. I-VI.
Aligheri – Dante Aligheri, *Purgatoriul*.

²⁴ Mareș 2004, p. 163-165.

²⁵ Palade 2008, p. 103-104.

²⁶ Stein 1991, p. 300-307.

²⁷ Declarația de la Berlin, 26 martie 2007, semnată de 27 de state membre ale Uniunii Europene după 50 de ani de la semnarea Tratatului de la Roma de către 6 state fondatoare ale Comunităților Europene la 25 martie 1957, este cea mai importantă declarație politică din istoria UE de la Messina încoace.

- Aquino – Toma de Aquino, *Summa Contra Gentiles*
- Cizek 2002 – Eugen Cizek, *Istoria Romei*, București, Ed. Paedia, 2002.
- Cizek 1980 – Eugen Cizek, *Epoca lui Traian. Împrejurări istorice și probleme ideologice*, București, 1980.
- Cizek N. 1976 – Alexandru Nicolae Cizek, *Eroi politici ai antichității*, București, Ed. Univers, 1976.
- Del Rio 2005 – Domenico Del Rio, *Karol cel Mare. Istoria Papei Ioan Paul al II-lea*, București, Ed. Pauline, 2005.
- Dumea 2011 – Pr. Claudiu Dumea, *Cred în Biserica una, sfântă catolică și apostolică*, Iași, Ed. Sapienția, 2011.
- Dziwiesz 2006 – Stanislaw Dziwiesz, *O viață cu Karol*, București, Ed. RAO, 2006.
- Gasset 1960 – Ortega Y Gasset, *Meditacion de Europa*, Ed. Revista de Occidente, Madrid, 1960.
- Lobato 2007 – Abelardo Lobato, *De Europa condenda. Identitatea și valorile Europei de astăzi*, Rev. Inst. Teologic Romano-Catolic, Iași, anul X(2007), nr. 19.
- Mareș 2004 – Nicolae Mareș, *Receptarea Papei Ioan Paul al II-lea în România*, București, Ed. Colosseum, 2004.
- Maurois 1970 – Andre Maurois, *Istoria Angliei*, vol. I, București, Ed. Politica, 1970.
- Montesqieu 1968 – Montesqieu, *Considerații asupra gândirii romanilor și ale decăderii lor*, Paris, Ed. Garnier-Flamalion, 1968.
- Palade 2011 – Tereza Brândușa Palade, *Chemarea înțelepciunii*, Tg. Lăpuș, Ed. Galaxia Gutenberg, 2011.
- Palade 2008 – Tereza Brândușa Palade, *Rățiune, credință și demnitate a omului. Despre viața și gândirea lui Edith Stein*, Tg. Lăpuș, Ed. Galaxia Gutenberg, 2008.
- Pavel Dan 1979 – Sergiu Pavel Dan, *Spiritul Romei*, Cluj Napoca, Ed. Dacia, 1979.
- Santini 2005 – Alcesti Santini, *Moștenirea Papei Wojtyła. Provocarile Papei care a înfrânt comunismul*, București, Ed. Aquila, 2005.
- Stein 1991 – Edith Stein, *Scientia Crucis*, in *Sui Sentieri della Verita*, Milano, Ed. Pauline, 1991.
- Tudor 1974 – Dumitru Tudor, *Figuri de împărați romani*, vol.1-2, București, Ed. Enciclopedică, 1974.
- Unamuno 1958 – Miguel de Unamuno, *La agonía del cristianesimo*, I, Obras Aquilar, 1958.
- Vergilius – Vergilius, *Eneida*.

UNIUNEA EUROPEANĂ, UN IMPERIU POLITICO-ECONOMIC MODERN ÎN ANGRENAJUL GLOBALIZĂRII

Victoria Kaposzta

Summary: *EU political and economic empire modern globalization gear. Empires are the very memory of history, they often have history and their people have written much of this history. In our time, in the process of globalization, a process known double borders, on the one hand streamline, become more permissive, on the other acquire a completed seal. In western European continent that is a certainty. They continue to be a dynamic phenomenon. European Union, incorporating customs union, economic and monetary policy intergovernmental, a distinct political dimension, in short, is an ongoing process.*

Cuvinte cheie: imperii, dinamica globală, politica comună, măreția istoriei.

Keywords: empires, global dynamics, the common, historical greatness.

Ca orice lucru care vine din trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat, imperiile fascinează, ele par încărcate de acea măreție care prezentului îi cam lipsește. Imperiile fascinează, atât pe cei care își revendică o istorie derulată în interiorul frontierelor lor, cât și pe cei care trăiesc, uneori încă spasmodic, complexul de a le fi fost la margine. Așa cum le rememorează astăzi istoricii, imperiile stau în chiar memoria istoriei, ele au făcut cel mai adesea istoria, iar oamenii lor au scris bună parte din această istorie. Nici un imperiu nu și-a prevestit vreodată căderea. Mai mult, fiecare dintre ele și-a imaginat că, veșnicia îi va aparține. Deși cunoașterea trecutului este un mare avantaj, totuși după cum deseori s-a și dovedit, nimic din această cunoaștere nu ne luminează prin ceva ziua de mâine.

De-a lungul ultimilor o mie cinci sute de ani, imperiul cezarilor a fost deseori invocat. De la Carol cel Mare la Otto al II-lea, de la Petru cel Mare la Mussolini, Imperiul Roman a rămas, constant, reperul principal pentru orice vis imperial autentic. Mărire și prăbușire, sobrietate și concomitent, decadentă, literă și spadă, istoria Imperiului Roman le cuprinde pe toate. Spre 1200 î.Cr., italicii ajung pe teritoriul peninsulei iar, în jurul anului 800 î.Cr., etruscii își fac apariția în centrul Italiei. Potrivit legendelor și tradiției istoriografice, fondarea Romei ar fi avut loc în anul 753 î.Cr. După unii istorici, este posibil ca începuturile reale ale Romei să se fi produs un secol mai târziu, spre 650 î.Cr., prin familia aristocratică etruscă Ruma, considerați, de unii specialiști, adevărații fondatori. Regalitatea ar fi avut la început o situație îndoielnică, tradiția etruscă și legăturile cu zonele de iradiere grecești au condus la dominația aristocrației latifundiare. În anul 510 sau 508 î.Cr., apare, în istoria Romei, republica. În 396 î.Cr. începe expansiunea romană, mai întâi între hotarele peninsulei apoi în secolul următor, între 264-201 î.Cr., Roma poartă două războaie cu puternica cetate a Cartaginei, pentru controlul vestului Mediteranei. În 218 î.Cr., are loc trecerea Alpilor de către armata regelui Hanibal, fapt considerat ca cel mai fascinant capitol din orice istorie militară a umanității. După trei victorii asupra romanilor și aflat foarte aproape de porțile Romei, Hanibal se pierde totuși prin nehotărâre, iar romanii, conduși de Cornelius Scipio, trec la contraofensivă. Pacea, semnată în 201 î.Cr., confirmă înfrângerea definitivă a Cartaginei. Pe ruinele acesteia, viitorul Imperiu Roman se va impune ca principala forță a lumii mediteraneene, astfel Macedonia devine provincie romană în anul 148 î.Cr., iar mai apoi îi urmează Siria, în anul 63 î.Cr. și Egiptul în anul 30 î.Cr.¹

Lumea romană este în evoluție vădită, este într-o continuă schimbare prin reformele fraților Gracchus², tribuni ai plebei (133-123 î.Cr.), și cele două triumvirate, primul, în anul 60 î.Cr., prin Cezar, Pompei și Crassus, unde Cezar va învinge și al doilea, după asasinarea lui Cezar, prin Marc Antoniu, Octavian și Lepidus (43 î.Cr.). Dintre ei, Octavian se impune și, după anul 27 î.Cr., începe epoca de 41 de ani a principatului acestuia. Epoca imperială, a maximei extinderi prin Traian și Hadrian, dă contur viitoarelor două secole de istorie romană. În ziua de Crăciun a anului 800, la Roma, împăratul Carol cel Mare era încoronat de Papă, iar granițele imperiului său deveneau granițele Occidentului latin. Mai târziu, Imperiul carolingian va fi împărțit între urmașii lui Carol cel Mare, până la scindarea totală (888), sau altfel spus, spațiul francilor, germanilor și italicilor se va dezvolta pentru fiecare separat, în amintirea unei uniuni la care nu se va mai

¹ Drâmba 1987, vol. 1, p. 23-45.

² *Gaius Sempronius Gracchus* (n. 154 î.Cr. – d. 121 î.Cr.) a fost un adevărat reformator care făcea parte din partidul popular, partid ce lupta pentru drepturile oamenilor săraci. El a inițiat o lege prin care se puneau la vânzare cerealele la jumătate de preț săracilor. De asemenea a dat o lege prin care 6000 de cetățeni care locuiau la Roma puteau fi mutați în Cartagina creându-se astfel posibilitatea de a avea locuri și condiții de trai decente. De asemenea s-a propus crearea de construcții de infrastructură (poduri, drumuri) și desecări de bălți pentru a se oferi astfel, locuri de muncă. A intrat însă, în contradicție cu statul roman atunci când a dorit să ofere cetățenie tuturor locuitorilor (legea probabil, era bună, dar era mult prea radicală pentru Roma acelor timpuri). În urma unor revolte, pentru a nu cădea în mâinile statului roman, Gaius Gracchus l-a pus pe servitorul său să-lucidă. *Tiberius Sempronius Gracchus* (n. 168-163 î.Cr. d. 133 î.Cr.) a fost un politician roman din secolul al II-lea î.Cr. ca și fratele lui Gaius Gracchus. Ca tribun al plebei, reformele sale asupra legislației agrare au provocat turbulențele politice în Republica Romană. Aceste reforme au amenințat marii proprietari de terenuri bogate din Italia. El a fost ucis, împreună cu mulți dintre suporterii lui, de către membrii Senatului roman care erau și susținători ai unor fracțiuni conservatoare.

ajunge decât foarte târziu, prin Comunitatea Europeană, în secolul al XX-lea. În anul 961, încoronarea lui Otto I ca împărat al Sfântului Imperiu Romano-German a mai prelungit puțin visul imperial al fostei lumi romane.

După anul 1152, Frederic I Barbarossa, împărat al părții de est a fostului Imperiu carolingian, încearcă reimpunerea controlului în zonă dar, odată cu înfrângerea sa la Legnato, de către Liga orașelor italiene, controlul german asupra peninsulei italiice ia sfârșit. În 1410, Polonia, ajutată de Lituania și de Moldova lui Alexandru cel Bun, înfrânge cavalerii teutoni sprijiniți de regatul maghiar. Prin această acțiune, colonizarea germană spre est e stopată.

În 1452, Constantinopolul era încă, după mai bine de un mileniu, centrul lumii creștin-orientale și era considerat o cetate fericită dar, un an mai târziu, Imperiul Bizantin dispărea de pe harta lumii. În 1453, Imperiul Bizantin este cucerit de turcii otomani. Un imperiu, căzut, făcea loc astfel gloriei unui alt imperiu.

Visul imperial al Romei de altădată va dăinui în Europa, în fiecare dintre regatele europene, considerate din punct de vedere economic dar mai ales politic, mai puternice. Trecut prin Reforma și Contrareforma religioasă, prin războaie și rivalități, continentul european va merge spre o continuă divizare. În 1648, Pacea de la Westfalia pune capăt Războiului de 30 de ani, dar Europa Occidentală este ruptă între o jumătate de nord protestantă și o jumătate de sud catolică. La est, ecurile unui alt imperiu, nu se stinseseră încă. Primul recul al Imperiului Otoman în Europa se produce în anul 1699, prin tratatul de la Karlowitz. Imperiul Austriac și, mai apoi, Imperiul Țarist îi devin adversari redutabili. Declinul lumii otomane este constant, în secolul al XIX-lea, imperiul pierde de sub control, printre altele, Grecia (1830), Egiptul (1840), Serbia, România și Bulgaria. În primul Război Mondial, el intră în tabăra perdantă, alături de Germania iar la finalul conflictului, Imperiul cade sub ocupația alianței adverse și se vede obligat să accepte un tratat de pace care va duce direct la desființarea sa (1924).

Înainte de a fi un imperiu politic, Franța a fost unul colonial. Insulele Cayenne (1604), Martinica și Guadelupe (1635), Senegalul atât de necesar în comerțul cu sclavi (1638), dar mai ales Canada (după 1608) i-au adus Franței plusul de glorie și bogăție de care viitorul rege-soare, Ludovic al XIV-lea (1643-1715) avea nevoie³. Criza economică apare spre mijlocul secolului al XVIII-lea, iar intențiile de reformă economică ale unor tehnocrați ai vremii precum Turgot⁴ sau Necker⁵ se împotmolesc în conservatorismul clasei nobiliare. Aici, se presupune că își are rădăcinile Revoluția din 1789. Visul imperial francez revine în 1815, regimul celor 100 de zile, până la dezastrul final din 18 iunie 1815, la Waterloo și spre mijlocul secolului al XIX-lea, când Louis Napoleon Bonaparte, nepotul de frate al fostului împărat, după ce este ales președinte în decembrie 1848, devine în 1852 împăratul Napoleon al III-lea. Chiar dacă a început sub bune auspicii, cel de-al II-lea imperiu se prăbușește în anul 1870, când Franța intră în războiul cu Prusia, pe care-l pierde în 1871, fapt ce va provoca efecte negative de proporții naționale, din care se va ieși foarte greu și abia după 1950⁶.

Primul „imperiu german“, primul „Reich“, este cel al lui Otto I, rege al Germaniei și al Italiei și care fondează în anul 962, Sfântul Imperiu Romano-German. Urmașii săi la tron vor încerca păstrarea unității politico-teritoriale până la Reforma religioasă din secolul al XVI-lea și, mai ales, până la finalul Războiului de 30 de ani și la Pacea de la Westfalia (1648), care transformă spațiul german într-un mozaic de unități politice și religioase⁷.

Uniunea celor „doi regi catolici“, Ferdinand de Aragon și Isabella de Castilia (1469), deschide perioada de apogeu a monarhiei spaniole. Descoperirile geografice și cuceririle coloniale din Caraibe și America de Sud fac din regat un imperiu care se simte pe mări la el acasă prin Cristofor Columb, apoi Cortés și Imperiul Aztec (1519-1521), Pizarro și Imperiul Inca (1531-1533). Momentul de cumpănă în stăpânirea mărilor este 1588, când Armada spaniolă este înfrântă de o nouă putere maritimă în ascensiune, Anglia reginei Elisabeta I. Pe continent, frontierele se largesc iar în 1580, regele Filip al II-lea primește ca moștenire pe vecina Portugalia dar, uniunea nu va rezista decât 60 de ani, după care reînțepe o lungă decădere⁸.

Comerțul și politica au condus la o continuă răspândire a influenței britanice. Singapore a fost fondat în anul 1819, însă următoarea mișcare importantă a avut loc după o jumătate de secol, când Burma și Malaya (astăzi Birmania, respectiv Malaezia) au fost cucerite după o serie de războaie și tratate⁹. Franța a cucerit Indo-China (Vietnam, Cambodgia și Laos), în mod asemănător. Expansiuni și mai importante au fost înregistrate și în Asia Centrală, de către ruși, care au pătruns până în Persia și Afganistan. De vreme ce noile lor teritorii au fost încorporate în statul rus, formând o masă neîntreruptă de teritorii, era ușor de trecut cu vederea faptul că, acestea erau, la urma urmei, colonii aflate sub stăpânirea rușilor, nu doar pe timpul țărilor, ci chiar și în perioada sovietică. Deoarece „succesele” rușilor păreau să pună

³ Chaunu 1986, vol.1, p. 273-294.

⁴ Anne Robert Jacques Turgot (10.05.1727-18.03.1781) a fost un economist francez, reprezentant al Școlii fiziocrate. A fost un predecesor al lui Adam Smith ca teoretician al liberalismului economic.

⁵ Jacques Necker (30.09.1732-09.04.1804), bancher elvețian și ministru de finanțe al Franței sub Ludovic al XVI-lea.

⁶ Drămba 1987, p. 151-172.

⁷ Carpentier-Lebrun 1997, p. 190-195.

⁸ Marques 1996, p. 40-46.

⁹ Mureșan 1967, p. 23-46.

în pericol India britanică, rivalitatea anglo-rusă a devenit foarte intensă la sfârșitul secolului al XIX-lea¹⁰. Din această cauză, state ca Persia, Afganistan și Tibet aveau o independență fragilă, deși cele două mari puteri au căzut în cele din urmă de acord asupra unei diviziuni în „sfere de influență”, în care fiecare dintre ele putea interveni, dacă interesele îi erau amenințate¹¹.

Lucrările realiștilor secolului al XX-lea, ne reliefează cu multe argumente plauzibile că „acțiunile statelor nu sunt determinate de principii morale și aranjamente legale, ci de rațiuni de interes și putere”¹². Etica este benefică atât timp cât nu încearcă să impună agresiv norme și reguli. Dacă etica este impusă, legitimitatea valorilor este pusă la îndoială, pentru că, în general etica este un instrument al binelui, prin care se dorește combaterea unor fenomene negative.

O opinie comună în literatura de specialitate este aceea că, după 1989 mediul politic internațional a suferit o serie de modificări radicale, inclusiv în privința caracteristicilor de bază ale organizării lumii. O primă schimbare care ne transmite că ar trebui să fim motivați să cercetăm implicațiile modelului interdependenței în relațiile internaționale este aceea că, puterea, anterior bipolară, este în prezent inegal distribuită, iar la această nouă repartitie participă nu numai actorii clasici ai lumii, statele corporațiile transnaționale sau organizații neguvernamentale¹³. În acest cadru post-bipolar al organizării internaționale, cel mai de seamă fenomen care caracterizează perioada de după 1989 este globalizarea.

Uniunea Europeană comparată cu un imperiu modern nu este chiar o abordare prea hazardată, deoarece pornind de la premisa că, Uniunea, nu este decât o altă expresie istorică, încă nedefinitivată, a unui *imperiu clasic*, indiferent sub ce denumire preferăm să îl denumim. În secolul al XVIII-lea, Voltaire definea Europa ca pe „un fel de mare republică împărțită în mai multe state”. Pe 19 septembrie 1946, Winston Churchill, însoțit de fiica sa, intră în Marele Amfiteatru al Universității din Zürich iar discursul pe care-l pregătise vorbea despre datoriile Franței și Germaniei față de Europa comună. „Care este remediul?” – se întreba el după trecerea în revistă a gravelor consecințe ale războiului. „Să refacem textura Europei, sau a celei mai mari părți a ei, și să-i creăm un edificiu în care ea să trăiască în pace, securitate și libertate. Trebuie să clădim un fel de State Unite ale Europei”.

Imperiile sunt de cele mai multe ori, expresia unei voințe de putere care nu se menține decât atâta timp cât este susținută de dinamica expansiunii. S-ar putea spune că, Imperiul se va întoarce acasă, adică în Europa? Granițele s-au mișcat în secolul al XX-lea, mai repede și mai mult decât în secolele anterioare. Și senzația de mișcare a granițelor a dat deopotrivă mari bucurii, mari dezamăgiri naționale și mai ales stări puternice de nesiguranță și incertitudine. În secolul al XX-lea am asistat la prăbușirea imperiilor rus, german, austro-ungar, otoman la sfârșitul Primului Război Mondial, a celor nazist și japonez la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial, a celui sovietic în 1991. Imperiile odată căzute, pe cenușa lor au înflorit statele naționale, unele nou create, altele mărite și reconfigurate. Dacă imperiile sunt creații prin forță, națiunile sunt creația „plebiscitului cotidian”, a voinței de a trăi împreună, cum menționa Ernest Renan¹⁴. Deci națiunile au durată, în vreme ce imperiile, mai devreme sau mai târziu, se prăbușesc.

Al Doilea Reich, cel al împăraților Wilhelm I și Wilhelm II, s-a destrămat din cauza înfrângerii în Primul Război Mondial. Înfrângerea a fost cauza imediată, care a provocat schimbările la nivelul elitei politice și militare și a adus mari greutăți economice și amenințări sociale. Rusia țaristă imperială s-a destrămat datorită celor două revoluții, din februarie și octombrie 1917, provocate și impulsionate de înfrângerile din timpul primului război mondial. Imperiul Habsburgic și cel Otoman se destramă în condițiile în care formula de guvernare imperială nu mai oferă soluții mișcărilor sociale și naționale. Dispariția lor e generată în principal de poziționarea celorlalte mari puteri față de ele. Atitudinea marilor puteri e până la urmă factorul esențial al destrămării. Austro-Ungaria și Imperiul Otoman dispar pentru că celelalte mari puteri, nu le mai susțineau. Imperiul Habsburgic era un pilon al echilibrului european. Ceea ce nu a însemnat, desigur, că viitorul Imperiului Habsburgic nu era pus în dubiu. Nici una dintre marile puteri nu vedea însă atât de aproape momentul destrămării. Primul Război Mondial provoacă schimbarea de optică a marilor puteri. Edward H. Carr în lucrarea apărută în Marea Britanie în anul 1939, *The Twenty Years Crisis*, amintește că „în ordinea internațională, rolul puterii este mai mare, iar cel al moralității este mai mic, (...), la sfârșitul istoriei, politica va fi un teritoriu unde conștiința și puterea se vor întâlni, unde factorii etici și cei coercitivi ai vieții umane se vor întrepătrunde”¹⁵. Europa devine astfel actorul dominant pe scena globalizării prin acțiunile sale mult mai eficiente aplicate pentru realizarea obiectivelor imediate în relațiile intercontinentale. Influența sa se manifestă prin mijloacele și instrumentele specifice noilor atribute ale politicii moderne¹⁶.

¹⁰ Carpentier-Lebrun 1997; Idem.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Pușcaș 2007, p. 141-142.

¹³ Dahrendorf 2001, p. 191.

¹⁴ 28 febr. 1823 – 2 oct. 1892, scriitor, filolog, istoric al religiilor și filosof francez. Este cunoscut mai ales pentru influența lucrărilor sale istorice.

¹⁵ Kolodziej 2007, p. 162.

¹⁶ Huntigton 1998, p. 50.

În vremurile noastre, în plin proces de globalizare, granițele cunosc un proces dublu, pe de o parte se fluidizează, devin mult mai permissive, pe de alta dobândesc un sigiliu al definitivului. În vestul continentului european faptul e o certitudine. Ele continuă să fie un fenomen dinamic în spațiul ex-sovietic, unde problema frontierelor se ridică acut, sângeros ca în Caucaz¹⁷, sau la Nistru, în regiunea Transnistria, respectiv în Moldova de peste Nistru, ori se ridică între Federația Rusă și Ucraina pentru stăpânirea Crimeii. Calificată drept organizație internațională cu vocație regională, fără ca prin tratatele de bază să i se ofere o definiție clară a naturii sale, Uniunea Europeană, încorporează uniuni vamale, economice și monetare, politici interguvernamentale, o dimensiune politică distinctă, într-un cuvânt, reprezintă un proces în plină desfășurare. Acest proces denumit construcție europeană nu poate fi redus la concepte deja devenite tradiționale precum: instituție, zonă economică de liber schimb, organizație internațională, stat european, uniune vamală. A încerca o calificare din perspectiva unui *singur concept* ar însemna o eroare, să nu luăm în considerare *natura complexă, hibridă a Uniunii*.

O Europă cu „instituții suplă” și cu o construcție politică flexibilă este un concept care uneori riscă să fie înțeles greșit pentru că: „în uzajul anglo-saxon, federalismul înseamnă centralism[...], iar în uzajul german, pe de altă parte, federalismul se referă la descentralizare”¹⁸. Și totuși acest concept constituie fundamentul pentru cele patru directive irevocabile, și anume loialitatea față de un cult al non-violenței și respectul pentru orice formă de viață, loialitatea față de cultul solidarității și ordinii economice juste, loialitatea față de o cultură a toleranței și a unei vieți conduse de adevăr, și nu în ultimul rând, loialitatea față de un cult al drepturilor egale.

Bibliografie

- Carpentier-Lebrun 1997 – Jean Carpentier, Francois Lebrun, *Istoria Europei*, București, Ed. Humanitas, 1997.
Chaunu 1986 – Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor*, București, Ed. Meridiane, 1986.
Dahrendorf 2001 – Ralf Dahrendorf, *După 1989. Morală, revoluție și societate civilă*, București, Ed. Humanitas, 2001.
Drâmba 1987 – Ovidiu Drâmba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. 1-2, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987.
Huntigton 1998 – Samuel P. Huntigton, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, București, Ed. Antet, 1998.
Kolodziej 2007 – Edward A. Kolodziej, *Securitatea și Relațiile Internaționale*, Iași, Editura Polirom, 2007.
Marques 1996 – H. Oliveira Marquws, *Istoria Portugaliei*, Iași, Ed. Enciclopedica, 1996.
Mureșan 1967 – Camil Muresan, *Imperiul Britanic*, București, Ed. Științifică, 1967.
Pușcaș 2007 – Vasile Pușcaș, *Relații Internaționale/Transnaționale*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2007.

¹⁷ conflictul din Karabach dintre Armenia și Azerbaidjan, conflictul oseto-georgian, pentru Osetia de Sud, dispută între Osetia de Nord și Ingușetia, cazul Ceceniei și al războiului acestora cu Federația Rusă, războiul din Tadjikistan, cel dintre Abhazia și Georgia.

¹⁸ Dahrendorf 2001, p.198-207.

BIBLIOTECA ȘCOLARĂ ȘI UTILIZATORII EI

Violeta Tibori

"Biblioteca furnizează informația și ideile indispensabile oricui vrea să reușească în societatea de azi care se bazează pe informație și cunoaștere" [Manifestul bibliotecii școlare, IFLA, 2002]

Abstract. The school libraries and there users. *This work presents the actually status of school libraries in the new terms of so called "communicational revolution" wich is about to change the whole sphere of education. The specific position of school libraries within the scholar activities is conditioned by the curriculum, the demands of the teachers, the family environmen, and media technology. The librarian must adapt his work to these circumstances. The users of school librarians are mostly pupils, teachers and staff. The school libraries had to adapt its work to the user's requirements in order to offer all the informations they need. It can be asserted, by this angle that is the duty of librarian to induct new methods of spreading books and informing the readers by information technology and by automatization of different services.*

Keywords: school library, librarian, pupils, teachers, books, information.

Cuvinte cheie: biblioteca școlară, bibliotecar, elevi, profesori, cărți, informație.

La fel ca și societatea, școala românească contemporană se află în plin proces de transformare, atât în legătură cu structura și conținutul procesului instructiv-educativ, cât și în legătură cu tehnologia acesteia.

Procesul de diferențiere a învățământului se desfășoară spre adâncirea în domeniile cunoașterii științifice, cât și în direcția satisfacerii în cât mai mare măsură a intereselor, aptitudinilor, și particularităților psiho-individuale ale elevilor.¹

În societatea de astăzi, când prea puțini părinți sunt educați, deci nu știu cum să-și formeze copiii, școala este concepută ca un spațiu al instrucției elevilor, dar în multe cazuri și al familiilor acestora.

Bibliotecile școlare

Azi biblioteca înseamnă "o colecție de documente (carte, ziare, materiale audio-vizuale, alte suporturi informaționale), având caracter enciclopedic, adecvat nivelului și profilului unității de învățământ; cu personal special afectat pentru achiziționarea, prelucrarea, organizarea și valorificarea fondului de publicații și a celorlalte categorii de documente."² Punerea în valoare a colecțiilor se face prin sălile de lectură și prin împrumutul la domiciliu.

Bibliotecile școlare fac parte din rețeaua bibliotecilor naționale și sunt de drept public sau privat. Ele funcționează în subordinea Ministrului Învățământului și sunt parte integrată a procesului de instruire formare și educare. (L.B., art. 36,c).³ Funcția esențială a bibliotecii școlare este cea info-documentară, de valorificare colecțiilor de publicații și a bazelor de date în sprijinul procesului de educație și învățământ, care se desfășoară în instituțiile școlare de care aparțin.⁴

Rețeaua bibliotecilor de învățământ este cea mai bogată, atât ca număr cât și ca volume deținute (10122 unități și peste 87108 mii volume).⁵ Ca instituție de informare și spațiu al comunicării, biblioteca a fost permanent raportată la colectivitatea a cărei interese de informare și documentare le servește și pentru care a fost și creată

Tendența actuală este de a transforma bibliotecile în centre de documentare și informare, care să reflecte interesele prezente sau posibile ale utilizatorilor, să cerceteze, semnaleze, descrie și difuzeze documente și informații în scopul constituirii unor baze de date care să faciliteze munca intelectuală la nivel individual, dar și ca formă de organizare a informării și documentării întregii comunități.⁶

Datorită programelor de finanțare din ultimii ani, multe biblioteci școlare beneficiază și de calculatoare, aparatură audio-vizuală, dar și instrumente de informare cum sunt dicționarele recente, ghiduri, bibliografii, specializate și chiar presă de informare centrală și locală de care cetățeanul are nevoie.

Colaborarea între biblioteci și școli este necesară pentru a corobora oferta bibliotecilor în materie de resurse de informare și documentare și cerințele informaționale ale școlii.⁷ Sunt delimitate patru funcții mai importante a bibliotecii școlare: pedagogică, gestiune a documentelor, culturală, comunicare. Ea participă la realizarea obiectivelor sistemului de învățământ, în ansamblul său, precum și obiectivelor educaționale pe niveluri de studii și profiluri de învățământ.

¹ Doroftei 2003, p. 142

² *Regulamentul de organizare și funcționare a bibliotecii școlare*, 1995, p. 9.

³ Gheorghe Buluță, Victor Petrescu, *Vademecum legislativ pentru biblioteci*, p. 69.

⁴ Victor Petrescu, Octavian Mihail Sachelarie, *Op, cit.*, p. 175

⁵ Horvat 1996, p. 24

⁶ Apud :, Petrescu, Sachelarie 2003 p. 118

⁷ Doroftei 2003, p.144

Obiectivele Bibliotecilor școlare

Ca parte integrantă a sistemului educațional, bibliotecile școlare au un rol important și bine definit. În Manifestul Bibliotecii școlare, promovat de IFLA, printre obiectivele instituției se află și cel privitor la crearea și întreținerea la copii a obiceiului și plăcerii de a citi și învăța, de a folosi bibliotecile, astfel încât acestea să se păstreze toată viața; să ofere elevilor ocazia de a experimenta creația și folosirea informației pentru dobândirea cunoștințelor, să asigure accesul elevilor la resursele și posibilitățile locale, regionale, naționale, și mondiale; să organizeze activități care să contribuie la formarea la elevi a conștiinței și sensibilității culturale și sociale; să colaboreze cu elevii, părinții și profesorii la îndeplinirea misiunii școlii.⁸

Activitatea bibliotecarului se desfășoară în cadrul procesului de predare învățare, el trebuie să fie un om de cultură, un pedagog, un psiholog și un bun specialist în bibliologie, el îndrumă cititorii să aleagă cărți potrivite vârstei lor, nivelului de înțelegere și aspirațiilor sale.⁹ Prin activitatea sa, bibliotecarul școlar sprijină elevii și cadrele didactice în îmbunătățirea procesului de învățământ.

În ultimii ani, profesia de bibliotecar a cunoscut numeroase transformări. Bibliotecarul a devenit un element stimulator, care nu se mărginește spre a fi numai custode al depozitului de cărți, ci caută să fie un difuzor al culturii. El nu este un funcționar pasiv, ci un factor stimulator, care caută să pună în mișcare cartea. Pentru cititor, bibliotecarul este un îndrumător, care prin sfaturile sale îl modelează în procesul evolutiv al lecturii. Rolul bibliotecarului este, în esență, de a fi intermediar între publicații și mijloacele de regăsire a acestora. Activitatea bibliotecarului nu se rezumă doar la regăsirea titlurilor solicitate de utilizator, ci include și luarea unor decizii privind formatul și mijloacele de furnizare a documentelor.

În plus, bibliotecarii trebuie să prelucreze și să echilibreze colecții de informații nu numai tipizate, ci și electronice, făcând trecerea de la practica și tehnicile de păstrare a documentelor la cea de transmitere a lor.

Munca de organizare a bibliotecii școlare, presupune pe lângă cunoștințele de biblioteconomie pe care ar trebui să le posede fiecare bibliotecar, și cunoașterea aspectelor specifice școlii în care își desfășoară activitatea biblioteca respectivă, dar și zonei în care se află amplasată. Activitatea bibliotecii și a bibliotecarului școlar nu mai constituie doar un mijloc auxiliar al procesului de educație, ci este parte integrantă a acestuia.

Utilizatorii bibliotecilor școlare și nevoile lor

Poziția bibliotecii în școală este determinată de programă, de cerințele profesorilor, mediul familial din care fac parte elevii, de modelele generate de cadrele didactice și de părinți, dar și de efectele consumului și modelelor generate de mass-media iar bibliotecarul școlar trebuie să se adapteze acestui fenomen. Publicul bibliotecilor școlare este format din elevi, cadre didactice și personalul școlii. Fiecare din aceste categorii au o psihologie proprie de care bibliotecarul trebuie să țină seama pentru a-și atinge obiectivele educaționale. Pe de altă parte schimbările survenite în tehnologia comunicațiilor modifică nu numai practicile economice ci și cunoștințele oamenilor, implicit a elevilor.

Înainte de 1989, lectura canaliza interesul unor importante categorii de oameni, oferind pe lângă informare și recreere un refugiu, o compensație și o formă de rezistență față de o viață intelectuală programată¹⁰. Cărțile reprezentau singurele instrumente de comunicare scrisă, care aveau atât caracter public cât și individual. După 1989, în condițiile în care *revoluția informatică* tinde să reconfigureze domeniul educației, determinând schimbarea paradigmei de generare și transmitere a cunoașterii, interesul pentru lectură a scăzut în detrimentul vizionării TV. Dar, ca urmare, probabil, a creșterii prețului cărții se constată o oarecare creștere a lecturii prin intermediul bibliotecilor publice și școlare¹¹.

Prin urmare, în societatea contemporană opinia publică este modelată de mijloacele moderne de comunicare, în special de audio-vizual. Aceasta influențează prioritățile culturale, gusturile, reprezentările sociale și chiar nevoile de consum. Se poate spune că asistăm la o „criză a științei de carte” în sensul că prea puțini dintre cetățeni citesc de bunăvoie o carte, revistă sau ziar, în schimb petrec un număr mare de ore în fața televizorului.¹² Nu toate categoriile de public se comportă la fel vizavi de asaltul informatic, fiecare reacționând în mod specific la mesajele primite.¹³ Din această perspectivă putem spune că există tot atâtea categorii de public, câte tipuri de mesaje există.

Informatizarea societății pe lângă beneficii, determină o comoditate a utilizatorilor din biblioteci. Pe internet este mai ușor să ajungi la informația dorită, dar ne îndepărtează de studiul cărții.¹⁴ Bibliotecile școlare trebuie să se adapteze cerințelor utilizatorilor actuali și să ofere informațiile pe care acestea le solicită. Din acest punct de vedere putem afirma

⁸ Apud: Buluță 2004b p. 29.

⁹ Ciubăncan 2002, p. 9

¹⁰ Kiraly, 1992, p. 21.

¹¹ Moscovici, Franțuic, 1995, p. 203-204.

¹² Buluță și colab. 2007, p. 114.

¹³ *Ibidem*, p. 111.

¹⁴ Maftă, 2002, p.70

că astăzi rolul bibliotecarului este de a introduce noi metode de difuzare a cărților și informare a cititorilor prin informatizare și automatizarea diferitelor servicii.¹⁵

Bibliotecile, indiferent de statul lor, au toate aceeași problemă: captarea publicului de mass-media și internet atât pentru lectură cât și pentru alte informații. Publicul de orice vârstă, respectă biblioteca, dar o utilizează puțin în legătură cu nevoile lor de cunoaștere, ca loc de socializare, un for de comunicare între cititori și aceia care crează sau pun în circulație cărțile.

Publicul infantil și cei aflați la pubertate

Această categorie cuprinde preșcolarii și populația școlară di clasele I-VIII.

Copiii și tinerii reprezintă o categorie importantă pentru că ei sunt în formare, ușor de modelat, și constituie viitorul public adult al bibliotecilor, dar și viitorul electorat de care depinde politica țării și politicile regionale.

În raport cu mass-media, sub aspect cantitativ, dar și calitativ oferta pieței românești pentru acest public este modestă. Există puține emisiuni speciale de radio și TV, iar rolul educațional al acestora este abordat superficial.

Ei sunt aflați în atenția profesioniștilor din bibliotecile școlare dar și publice, care au secții speciale și programe care în cadrul activității de animație, urmăresc formarea și dezvoltarea aptitudinilor pentru comunicare și practici sociale.

Este categoria de vârstă care acordă folosirii calculatorului cea mai mare parte din timp, unii din ei petrecând până la 5 ore zilnic în fața monitorului.¹⁶ Copii folosesc computerul pentru jocuri, pentru a vedea filme, a asculta muzică, a socializa cu colegii, dar prea puțin în legătură cu nevoile de informare pentru obligațiile școlare. Pentru o mare parte dintre ei, obligațiile școlare sunt resimțite ca fiind coercitive.¹⁷

În ceea ce privește audio-vizualul, potrivit chestinanelor realizate de studenții de la facultatea de Filosofie și Jurnalism a Universității Spiru Haret¹⁸ s-a impus o observație interesantă: copiii nu privesc la televizor emisiunile dedicate lor, ci emisiuni sportive și de divertisment pentru adulți, de o calitate îndoielnică. (*Dansez pentru tine, Mondenii, Divertis show* etc). Numai 2% dintre copii urmăresc rar emisiuni de pe canalele *Discovery* și *Animal Planet* care le-ar putea dezvolta cunoașterea.

Genul de filme preferat de această grupă de vârstă, este acela de acțiune, deci violente, comedii, parodii, S..F de genul *Harry Potter*, *Jurassic Park*, *Stăpânul inelelor*, care înlocuiesc nevoia de basm al copilăriei.

Copiii asculta puțin emisiuni de radio, cel, mai mult se ascultă Pro FM, Europa FM, mai puțin radioul public. Muzica pe care o preferă este de gen manele, Inna sau formații la modă.

În ceea ce privește lectura, datorită presiunii obligațiilor școlare, utilizatorii de această vârstă citesc cu precădere bibliografia impusă de cerințele școlare (*Amintiri din copilărie* de Ion Creangă, *Baltagul* de Mihail Sadoveanu etc), dar puține cărți din literatura universală (cărțile lui Jules Verne, *Cei trei mușchetari* de Alexandre Dumas). Fără a fi constrânși citesc *Harry Potter*, *Cronicile din Narnia* și alte cărți impuse datorită efectului ecranizării acestora.

În privința revistelor se observă interesul pentru reviste sportive pentru băieți, iar pentru fete reviste de modă sau de genul *Cool Girl*. Se citesc prea puține reviste educative de genul *Național Geographic*, iar cotidienele nu-i interesează.

Această categorie de vârstă, datorită obligațiilor școlare, frecventeză în proporție mare biblioteca, atât cea școlară, dar și cea publică. În privința surselor de informare folosite, ei preferă Internetul, familia, profesorii.

Publicul adolescent și tânăr

Cuprinde populația ce depășește 14 ani, până la majorat sau până la intrarea lor în activitatea profesională. Se caracterizează prin slabă curiozitate intelectuală, nu merg la teatru, ideea de muzeu le este străină, nu-i interesează cititul în afara obligațiilor școlare, preferă cultura de masă difuzată de televizor, au fost obișnuiți cu prea puține practici culturale. Este o țintă secundară pentru mass-media. Conform chestionarelor amintite de Gheorghe Buluță în cartea *Biblioteca în societatea informațională*, ei petrec mult timp cu prietenii sau colegii de școală¹⁹. Acordă mult timp și pentru computer, în special pentru corespondență prin Internet, (70% corespundează cu 6-8 persoane lunar) jocuri, dar și pentru a căuta informații pentru lucrările de la școală.

Televiziunea ocupă cca .3 ore pe zi cu toate că emisiunile radio -TV și revistele destinate acestei grupe de vârstă, nu sunt foarte numeroase și predomină cele de modă, dragoste, muzică, sport, sex, în detrimentul emisiunilor sau revistelor de cultură, spectacolelor de teatru cărților sau CD- uri. Sunt interesați de emisiunile de divertisment, (*Vocea României, Românii au talent* etc.), dar apare și interesul pentru jurnalele de actualități și filme.

¹⁵ *Cartea și biblioteca*, 2002, p. 17

¹⁶ *Ibidem*, p. 112.

¹⁷ Buluță și colab. 2004a, p. 57

¹⁸ Buluță și colab. 2007, p. 112.

¹⁹ *Ibidem*, p. 114

În ceea ce privește oferta radio, se menține interesul scăzut pentru acesta, mai populare fiind programele difuzate de Deea, Kiss FM, Campus ș.a.. Sunt apreciate formațiile precum Paraziții, Voltaj, și manelele.

În ceea ce privește lectura, majoritatea adolescenților caută cărți recomandate de profesori ca bibliografie obligatorie sau cartea despre care se vorbește, literatură la modă. Prea puțini văd în bibliotecă o sursă de informare. Dat fiind faptul că în școli se pune prea puțin accentul pe familiarizarea elevilor cu tehnica muncii intelectuale, aceștia recurg pentru informare numai la surse clasice, la cataloagele bibliotecilor, dicționare și ignoră produsele de informare pe suport electronic, realizate în biblioteci

În afara obligațiilor școlare citesc cărți în vogă ca *Codul lui Da Vinci*, seria *Amurg* dar și cărți care sunt inspirate din viața unor grupuri umane, dar prea puțină literatură clasică universală. De altfel și datorită programei școlare, mare parte dintre ei, cu toate că sunt inteligenți au un oarecare deficit de cunoștințe de cultură și civilizație. Ei preferă să citească mai mult periodice cum sunt: Pro Sport, Pro TV Magazin, reviste de modă și mai puțin reviste cu conținut cultural sau științific. La nivelul acestei categorii doar 58% frecventează biblioteca.²⁰ În privința surselor de informare preferă radioul și televiziunea, urmate de Internet, mai puțin biblioteca.

Una din consecințele acestor stări de lucru este absența lecturii de plăcere la publicului infantil și adolescent. Aceasta se observă mai ales în deficiența de comunicare orală și scrisă a acestora. Mulți dintre *elevi* nu sunt obișnuiți să gândească, să întrebe de ce fac un anumit lucru, învață mecanic, dar nu se pot exprima decât cu dificultate în diferite situații. Sunt obișnuiți să imite, fără a reflecta, nu evaluează și nu analizează, nu pot face un rezumat corect, nu știu să selecteze ce este important dintr-un text.

Acest gen de automatism se observă și în preferințele tinerilor în ce privește activitățile și locurile de timp liber. Astfel, sportul și joaca pe PC sunt preferatele lor, după care urmează întâlnirile în aer liber cu colegii sau prietenii. Doar 8,6% citesc sau învață; 6,9% își petrec timpul liber la televizor, 4,9% ascultă muzică. Deci lectura este subclasată de utilizarea PC-ului (în alte scopuri decât cele didactice).

Dacă ar fi să descriem profilul tinerilor de astăzi am putea spune că sunt dornici să învețe și să reușească; sunt instruiți, ocupați, dezorientați, cu foarte puțin timp liber, grăbiți și în căutare de răspunsuri imediate; au abilități tehnice din ce în ce mai evolute; cu experiență, de cele mai multe ori, mai mare decât a bibliotecarului; doresc un răspuns rapid și nu-i interesează cum este găsit; ei au impresia că Google rezolvă toate problemele.

La acest grup de populație, spre deosebire de școală, care este obligatorie, biblioteca nu este percepută ca un spațiu coercitiv. În această situație, bibliotecile, îi poate atrage, oferindu-le o modalitate de evaziune pozitivă, o formă agreabilă de cunoaștere într-un spațiu primitiv și securizant.²¹

În cazul copiilor și tinerilor, bibliotecile pot fi o alternativă la procesul de învățare sau un adjuvant necesar. Educația în biblioteci se face aparent spontan și cere copiilor mai puțin efort și este adaptată nivelului lor, ajutându-i să obțină mai multe satisfacții. Biblioteca are menirea de a învăța elevii cum să descopere și să folosească informația, cum să descopere frumusețea operei literare, dar și a creației în general, cum să devină ei însăși creatori de frumos. Tot în bibliotecă, elevul învață cum să învețe, cum să-și formeze cultura generală, cum să lucreze cu diferite tipuri de documente. Credem că, prin specificul ei, biblioteca oferă publicului mult mai multe posibilități de valorificare a potențialului afectiv și intelectual decât informațiile preluate de-a gata de pe internet.

În concluzie elevii nu mai acordă așa multă atenție lecturii, ca mod de formare, educație și dezvoltare psihologică. Cu cât vârsta elevilor crește, numărul cititorilor tradiționali scade, deoarece ei descoperă și sursele de informare digitizate. Lipsa lecturii la elevi prejudiciază capacitatea lor de a extrage sinteza unui text, de a înțelege mesajul acestuia.

Publicul adult al bibliotecilor școlare

Este format, în mare parte din cadre didactice, deci un public instruit, absolvenți ai universităților, familiarizați cu practici culturale, în a cărui buget de familie există un procent cât de mic dedicat cheltuielilor pentru servicii culturale.

Este genul de public care nu acordă credit presei necondiționat, este informat și din alte surse, selectează presa scrisă conform opiniilor și gusturilor proprii, au un sistem de valori ierarhizat, are discernământ și spirit critic, sesizează erorile apărute în presă, utilizează publicațiile specializate în interes profesional sau curiozitate intelectuală, acordă puțin timp emisiunilor TV. Profesorii au capacitatea de a provoca bucuria lecturii și de a o orienta, dezvoltând gustul estetic al elevilor.

Sarcinile unei biblioteci școlare se pot grupa astfel:

1. Cunoașterea nevoilor de lectură a utilizatorilor

Pentru a stabili care sunt nevoile de lectură a comunității căreia i se adresează, biblioteca pornește de la cunoașterea sarcinilor ei și a utilizatorilor cărora i se adresează.

²⁰ *Ibidem*, p. 116

²¹ Buluță și colab. 2004a, p. 58

Elementele componente ale cerințelor de lectură ale diferitelor categorii de utilizatori, pot fi urmărite și cunoscute pe mai multe căi: urmărirea atentă a solicitărilor pe o perioadă mai îndelungată; sondajele de opinie și cercetările sociologice; gradul de acoperire a cerințelor de lectură cu diverse categorii de publicații; gusturile de lectură; relațiile stabilite între cititori și bibliotecă; structura socio-profesională pe vârste și sexe a cititorilor; pregătirea și alte aspecte ce pot interesa biblioteca în scopul unei mai bune orientări a activității sale.²²

Din punctul de vedere al motivației, există două tipuri de lectură:²³

- *lectura de informare/formare*, de cele mai multe ori dirijată în cadrul procesului de învățământ, sau pentru satisfacerea unei curiozități și în scop practic (a se orienta, a cunoaște reguli utile în viața cotidiană);
- *lectura de divertisment sau destindere*.

Literatura are o contribuție majoră în educația și instrucția cetățenilor, facilitând însușirea unei limbi corecte, bogate și clare. Deoarece frecventarea bibliotecii de către cititori nu este obligatorie, bibliotecarul trebuie să vină în întâmpinarea necesităților sau doleanțelor de lectură a acestora. Bibliotecarul trebuie să fie un consultant în domeniul lecturii, un psihopedagog, pregătit să răspundă la întrebările cititorilor.²⁴ Acest lucru se poate realiza când se stabilește o legătură între bibliotecari și utilizatori, când bibliotecarul intuiește orizontul de cunoaștere a acestora, nivelul de percepție, capacitatea de înmagazinare și dorința lor de cunoaștere.

2. Inițierea elevilor în tehnicile de lucru

Prin dialogul cu elevii, bibliotecarul îndrumă lectura, ajutându-l să înțeleagă ce înseamnă percepția lecturii, cum trebuie citită o carte și tehnici ale muncii individuale. Procesul familiarizării elevilor cu tehnicile muncii cu cartea trebuie să includă și formarea capacității de a folosi aceste tehnici potrivit genului, speciei căreia îi aparține fiecare operă citită.

Pentru o lectură bună, cadrele didactice și părinții trebuie să țină seama de mai mulți factori:

- alegerea textelor în funcție de vârstă;
- abordarea genurilor și speciilor literare adecvate, punând accent pe textul narativ din sfera îndrăgită de elevi;
- studierea dotării bibliotecii școlii cu volume sau culegeri;
- cunoașterea cărților de lectură de care dispun elevii acasă.

Pentru lecturile prevăzute în programa școlară, elevilor li se va recomanda: să recurgă la însemnări sau adnotări; să utilizeze fișele de personaje, de citate, de idei esențiale; să folosească rezumate; pentru elevii din clasele mari, să formuleze aprecieri critice sau judecăți personale; să folosească sintezele pe bază de rezumate.

Îndrumarea lecturii elevilor este de lungă durată și necesită o bună cunoaștere a particularităților de vârstă a acestora. Începe în primele clase, de la primele îndrumări spre lectură și se continuă în clasele mari prin discuții despre o lucrare citită de un grup de elevi. Cu ajutorul bibliotecarului, elevul poate învăța cum se citește o carte și tehnicile muncii individuale.

În cazul lecturii de destindere, elevilor li se va recomanda unde să citească, iar pentru o bună înțelegere, să nu sară pagini, să nu citească întâi sfârșitul cărții, așa cum unii dintre ei au obiceiul.

Cu ajutorul unor chestionare date elevilor, bibliotecarul va afla ce tip de lectură preferă elevii.

3. Inițierea elevilor în tehnicile de autodidaxie.

Din punct de vedere al activității intelectuale, există o serie de deprinderi de ordin psihologic între indivizi. Aceste diferențieri se referă la modul diferit în care aceștia percep un text.²⁵

- *Tipul vizual* este reprezentat de cel care citește în gând, în actul lecturii folosește analizatorul vizual, iar când ascultă o prelegere privește mimica vorbitorului pe care o reține ca pe o imprimare.
- *Tipul auditiv* citește cu voce tare. Folosește atât analizatorul auditiv, cât și pe cel vizual.
- *Tipul motor* când citește simte nevoia să se miște.
- *Tipul echilibrat*, este tipul superior în perceperea lecturii.

Ținând cont de aceste tipuri psihologice, putem vorbi de o tipologie a cititorilor.

Tipologia cititorilor

Cititorii unei biblioteci se împart în funcționează de reacția lor la munca intelectuală și de felul cum reacționează la impresiile exterioare. Din acest punct de vedere distingem două tipuri de cititori:²⁶

- *Tipul dinamic*, cel care începe o activitate repede, este exploziv, vorbește alert, este gălăgios, nu-i place să aștepte, nu caută condiții speciale de lectură;

²² Horvat, 1996, p. 182

²³ Buluță, și colab. 2004a, p.51

²⁴ *Ibidem*, p. 91

²⁵ Ciubăncan, 2002, p.93

²⁶ *Ibidem*, p. 94

- *Tipul static* este calm, încet, caută condiții speciale de lectură, este mofturos.
Bibliotecarul trebuie să țină seama de caracterul elevilor din cele două categorii.

4. *Modalități de stimulare a lecturii elevilor de către profesori și bibliotecari*²⁷

Expunerea. La clasele mici, va fi folosită expunerea prin prezentarea atractivă a subiectului unei povești. La clasele mari se poate realiza o expunere pe o temă dată împreună cu profesorii și elevii.

Conversația este o metodă folosită des de profesori și bibliotecar, aceasta ajutând la clarificarea unor probleme și conturarea unor opinii. Metoda duce la apropierea bibliotecarului de elevi, el devine un sfătuitor al acestora.

Munca independentă este procedeul prin care elevii sunt învățați să-și facă mici însemnări despre cartea citită, să întocmească și să folosească fișe etc.

Demonstrația. Prin această metodă se poate demonstra elevilor superioritatea unei creații literare în comparație cu altele.

Curcile de creație literară. Îndrumarea elevilor de la aceste cercuri va viza atât descoperirea unor opere literare, cât și deprinderea unui limbaj corect și expresiv.

Curcile literare și de biblioteconomie. Sub îndrumarea profesorilor și bibliotecarului, elevii aprofundează probleme de istorie, critică literară, teorii ale literaturii etc.

Excursia literară presupune aprofundarea cunoștințelor despre un scriitor prin vizite la case memoriale.

Procesul familiarizării elevilor cu tehnicile muncii cu cartea trebuie să includă și formarea capacității de a folosi aceste tehnici potrivit genului, speciei căreia îi aparține fiecare operă citită.

În afara activităților amintite mai sus, biblioteca poate organiza medalioane literare, concursuri, expoziții de carte, întâlniri cu scriitori și editori, vitrine cu noutăți editoriale, rafturi tematice, colocvii, seri de lectură etc.

5. *Participarea elevilor la activitatea bibliotecii*

În vederea atragerii elevilor spre lectură, bibliotecarul poate antrena un grup de elevi, cărora să li se încredințeze niște sarcini: elaborarea unor recenzii sau prezentare de carte, organizarea unor expoziții tematice, pregătirea unor concursuri literare sau excursii tematice, ordonarea unor cărți în raft, întocmirea fișelor tematice, recondiționarea cărților deteriorate. Antrenarea elevilor la aceste activități poate contribui la dezvoltarea deprinderii de muncă individuale, la creșterea interesului pentru lectură, la o atitudine critică față de aceasta.

Bucuria lecturii la elevi nu poate fi prinsă în formule; ea apare discontinuu și depinde de calitatea spațiului deschis între cititor și text. Crearea acestui spațiu depinde nu numai de text, de latențele lui seducătoare, ci în mare măsură de ochiul cititorului, de capacitatea lui de a intui promisiunea bucuriei, de a recunoaște frumusețea. Orientați, elevii vor înțelege că în relația scriitor-text-cititor, lectorul preia funcția unui colaborator, dacă nu chiar pe cea de complice, astfel, sensul textului ajunge să fie „preconizat de cititor”, „construit” și nu descoperit. Cititul va deveni o activitate de producere, nu de re-producere a sensului. Lectura trebuie să devină un act productiv care-l acaparează pe cititor în „plăcerea de a scrie/rescrie (mental) textul. Sintagme precum *plăcerea textului* sau *bucuria lecturii* denumesc „componenta afectivă” a întâlnirii cu cartea, sau „fața ei pozitivă”. Există, evident, și fețe neplăcute pentru elevi ale lecturii, precum efortul, disconfortul, plictiseala. Printr-un demers problematizant și creativ, profesorul sau bibliotecarul le poate câștiga simpatia elevilor și chiar complicitatea pe care o presupune lectura.

Colaborarea dintre bibliotecar și cadrele didactice poate rezolva o problemă permanentă a elevilor, aceea a învățării. Biblioteca pune la dispoziția cadrelor didactice publicații de informare curentă, de psihologie, pedagogie și metodică, material didactic și spațiu dotat cu diferite tipuri de documente pe suporturi diferite și mijloace electronice (calculatoare, videoproiector, casetofon ș.a) pentru desfășurarea unor lecții în colaborare cu bibliotecarul. Împreună cu elevii, bibliotecarul școlar și profesorii pot organiza diferite acțiuni dedicate patrimoniului cultural, istoriei, literaturii etc.

În concluzie, biblioteca oferă tuturor membrilor comunității școlare servicii de educație, cărți și alte surse care le dezvoltă spiritul critic și le permite să folosească în mod eficient informația, indiferent de formă și suport. Aceste surse de informare completează și îmbogățesc manualele și materialele auxiliare cu rol pedagogic.

Bibliografie

- Buluță și colab. 2004a – Gheorghe Buluță, Sultana Craia, Victor Petrescu, *Biblioteca azi. Informare și comunicare*, Târgoviște, 2004.
- Buluță și colab. 2004b – Gheorghe Buluță, Sultana Craia, Victor Petrescu, *Vademecum legislativ pentru biblioteci*, Târgoviște, 2004.
- Buluță 2007 – Gheorghe Buluță, Sultana Craia, Victor Petrescu, *Biblioteca în societatea informației*, București, 2007.
- Cartea și biblioteca 2002 – În Centenar Dan Simionescu, *Cartea și biblioteca. Contribuții la istoria culturii românești*. Volum îngrijit de Gheorghe Buluță și Victor Petrescu, Târgoviște, 2002.
- Ciubăncan 2002 – Lucia Ciubăncan, *Bibliotecarul școlar: Ghid practic*, Cluj-Napoca, 2002.

²⁷ *Ibidem*, p. 95

- Cornea 2002 – Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, Iași, 1998.
- Doroftei 2003 – Claudia Doroftei, *Biblioteca școlară – fundament al calității procesului de învățământ*, în *Studii de Bibliologie și știința Informării*, nr. 7, 2003, p. 142.
- Kiraly 1992 – Adriana Kiraly, *Lectura ca temă de cercetare sociologică I*, în *Biblioteca*, nr. 9-10, 1992, p. 21.
- Moscovici, Franiuc 1992 – Liviu Moscovici, Sergiu Franțuc, *Statistică și bibliotecă. O evaluare a dinamicii lecturii publice*, în *Biblioteca*, nr. 6-7-8, 1995, p. 203-204.
- Mafte 2002 – Muza Mafte, *Bibliotecile școlare la scadența reformei învățământului*, în *Biblioteca*, nr. 3, 2002
- Horvat 1996 – Săluc Horvat, *Introducere în biblioteconomie*, București, 1996.
- Petrescu, Sachelarie 2003 – Victor Petrescu, Octavian Mihail Sachelarie, *Introducere în managementul de bibliotecă*, Târgoviște, 2003.

CONSIDERAȚII ASUPRA POLITICII EDUCAȚIONALE ÎN ROMÂNIA ACTUALĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR

Valentin Băluțoiu

Abstract. *Considerations on Educational Policy in Nowadays Romania in Secondary Education.* The study treats the situation of educational policy in the light of the National Education Law and offers a diagnosis of the secondary educational system in Romania.

Cuvinte cheie: politică educațională, Legea Educației Naționale, învățământ preuniversitar.

Key words: educational policy, National Education Law, secondary education.

Legea educației și reforma statului. În România ultimilor ani (mai ales după 2009), politica educațională urmărește obiective încadrate în ceea ce un important personaj politic numește „reforma statului”. Această „reformă a statului” s-a clădit prin adoptarea, mai ales prin procedura numită „asumarea răspunderii” a unui mare număr de legi extrem de importante pentru funcționarea societății românești.¹ „Începe să se contureze destul de clar că finalitatea o reprezintă crearea unei administrații publice minimaliste și transferul de responsabilitate către corporațiile private. Cu alte cuvinte, organizarea statală, așa cum o cunoaștem, va înceta să existe. Sănătatea, educația, apărarea, poliția, asigurările și pensiile, transporturile, sistemul energetic și, în general, toate serviciile oferite în mod tradițional de către stat vor fi privatizate. Își vor permite astfel de servicii numai cei care își vor putea asigura venituri suficiente pe cont propriu. În acest timp, o mare parte din populație nu își va mai putea satisface nici măcar nevoile primare, ceea ce va echivala cu o condamnare la sărăcie, și poate chiar la moarte. Este un scenariu la care, din păcate, deja asistăm neputincioși. Oare asta este "reforma statului", pentru care au votat milioane de români?”²

În lumina celor spuse mai sus, prin „reforma” sau „modernizarea” statului, se urmăresc următoarele obiective:

- Scăderea cheltuielilor statului, care să nu-și mai îndeplinește funcțiile tradiționale;

- Îndeplinirea acestor funcții de către organizații private, care ar urma să beneficieze de bani publici (vezi Legea Educației Naționale, care la articolul 9 (2) stipulează: „Statul asigură finanțarea de bază pentru toți preșcolarii și pentru toți elevii din învățământul general obligatoriu de stat, particular și confesional acreditat. De asemenea, statul asigură finanțarea de bază pentru învățământul profesional și liceal acreditat de stat, particular și confesional, precum și cel postliceal de stat. Finanțarea se face pe baza și în limitele costului standard per elev sau per preșcolar...”).

Așadar, în domeniul învățământului, se urmărește reducerea cheltuielilor prin desființarea unui mare număr de școli și, mai ales, prin reducerea numărului de profesori din sistemul de stat. Coroborat cu finanțarea per elev a școlilor private, rezultă foarte clar obiectivele legii educației: sprijinirea învățământului privat în detrimentul celui de stat.

În legătură cu disponibilizarea personalului din educație, motivația pentru această măsură a fost următoarea: „În memorandumul cu Banca Mondială [august 2009], însă, se arată că, spre deosebire de Germania sau de Franța, unde media este de 22 de elevi la clasă, în România, aceasta este de doar 20,6 elevi și continuă să scadă.”³ Ce nu ia în considerație Banca Mondială este că în România există școli în mediul rural, uneori în localități izolate, cu un număr restrâns de elevi, dar care au dreptul la educație, conform Constituției României. Din cauza faptului că sunt puțini elevi pe un nivel de studiu, mulți copii din satele românești fac carte „la simultan”.

Până la restructurările ordonate de guvernarea PDL, între 1999 și 2008, numărul de profesori a scăzut, în mod natural cu mai bine de 20 000 de persoane.⁴ În ciuda acestui fapt, în ultimii ani au fost restructurați din învățământul de stat câteva mii de profesori.⁵

¹ Iată unele legi adoptate prin asumarea răspunderii:

1. Legea Educației Naționale – Legea nr. 1/2011 – Monitorul Oficial nr. 18 din 2011

2. Codul Muncii – Legea nr. 40/2011 – Monitorul Oficial nr. 225 din 2011

3. Codul Civil – Legea nr. 71/2011 – Monitorul Oficial nr. 409 din 2011

4. Codul Penal – Legea nr. 202/2010 – Monitorul Oficial nr. 714 din 2010

5. Legea asistentei sociale – Legea nr. 292/2011 – Monitorul Oficial nr. 905 din 2011

6. Legea salarizării unice – Legea nr. 329/2009 – Monitorul Oficial nr. 761 din 2009

7. Legea dialogului social – Legea nr. 62/2011 – Monitorul Oficial nr. 322 din 2011

8. Legea privind promovarea judecătorilor la ICCJ – Legea nr. 300/2011 – Monitorul Oficial nr. 925 din 2011 etc.

² Ion 2010.

³ Banca mondială: România are prea mulți profesori, <http://www.ziare.com/scoala/profesori/banca-mondiala-romania-are-prea-multi-profesori-862241>, 22 august 2009.

⁴ Evoluția numărului de salariați în perioada de boom economic: România versus 31 de țări, <http://businessday.ro/04/2011/evolutia-numarului-de-salariati-in-perioada-de-boom-economic-romania-versus-31-de-tari/>, 1 aprilie 2011.

Tot în numele economiilor la buget, s-au închis un mare număr de școli (circa 1000 de unități școlare). În virtutea noii legi a educației, în toamna anului 2012 școlile cu mai puțin de 300 de elevi ar trebui desființate, altfel nu mai primesc finanțare din partea Ministerului Educației; sunt salvate doar acele școli ale căror cheltuieli de funcționare (inclusiv salariile profesorilor) ar fi suportate de autoritățile locale.⁶ Dezavantajele închiderii unor școli sunt mari: copiii sunt obligați să facă naveta pentru a urma studiile; în caz de situații speciale (de exemplu căderi masive de zăpadă) copiii ar fi obligați să stea acasă etc. Anumiți locuitori din mediul rural consideră că desființarea școlii ar aduce atingere prestigiului și identității localității lor.⁷ Ca să nu mai spunem de faptul că statul trebuie să garanteze dreptul la educație pentru fiecare cetățean, chiar dacă acesta locuiește într-o zonă izolată. Ministrul de externe, fost ministru al educației, profesorul Andrei Marga aprecia că decât să desființăm școlile, acolo unde sunt elevi puțini, mai bine asigurăm mobilitatea profesorilor și chiar s-ar face economii la buget: „Costă mai puțin și eficiența e mai mare.”⁸

Baza politicilor educaționale din România ar fi trebuit să fie Pactul Național pentru Educație semnat la 5 martie 2008 de către reprezentanții partidelor politice, a Academiei Române, a diferitelor organizații profesionale etc. Din nefericire, dincolo de o serie de principii generoase (modernizarea sistemului și a instituțiilor de educație, realizarea educației obligatorii de 10 ani, descentralizarea), Pactul conține și prevederi care nu s-au respectat (alocarea a 6% din PIB pentru educație) sau sunt inaplicabile (principiul „finanțarea urmează elevul/preșcolarul”).⁹

Ce se urmărește prin politica educațională în România de astăzi a fost probabil dezvăluit prin stupefianta declarație a fostului prim ministru al României, Mihai Răzvan Ungureanu: „în statul român educația e un dar, un cadou, o subvenție”¹⁰. În ciuda declarației fostului prim ministru, Constituția României stipulează la articolul 32 existența dreptului la învățătură pentru fiecare cetățean.

Legea Educației Naționale, prin care se exprimă politica educațională în statul român, a fost adoptată prin asumarea răspunderii de către guvernul României la 28 octombrie 2010. După ce a fost promulgată de președintele României, a fost publicată în Monitorul Oficial drept Legea nr. 1/2011.

Motivele **declarate** pentru care a fost elaborat un nou act legislativ privind educația au fost enumerate de Raportul Comisiei prezidențiale pentru învățământ, prezidată de fostul ministru al Educației, Mircea Miclea (6 iulie 2007): „Menținerea actualului sistem de învățământ din România pune în pericol competitivitatea și prosperitatea țării. Acest sistem are patru mari probleme: este ineficient, nerelevant, inechitabil și de slabă calitate.”¹¹

Conform aceluși raport, sistemul de învățământ este ineficient, având în vedere rezultatele la evaluările internaționale; în legătură cu acest fapt, un mare susținător al noii legi a educației, președintele Traian Băsescu spunea: „Pentru a argumenta câtă nevoie era de o reformă a sistemului de educație voi da câteva cifre: ultimul studiu PISA situează România pe locul 49 la lectură, pe locul 47 la matematică, fiind cel mai prost situată în interiorul UE”.¹²

Raportul Comisiei prezidențiale arată că sistemul de învățământ este nerelevant, întrucât ponderea celor care abandonează școala este mai mare decât media UE, procentul celor care sunt absolvenți de liceu este mai mic decât media UE, participarea adulților la educația permanentă este mult mai scăzută etc.¹³

„Sistemul de învățământ actual este inechitabil. Un sistem de învățământ este echitabil dacă asigură elevilor aceleași oportunități de învățare și de rezultate, indiferent de mediul socio-economic sau cultural din care provin. Din păcate, în România, în ciuda intervențiilor de până acum, se mențin inechități flagrante.”¹⁴ De exemplu, copiii din mediul rural au șanse mult mai reduse de a-și continua studiile liceale.

„Infrastructura și resursele din sistemul de învățământ sunt de slabă calitate.” Astfel, școlile sunt slab dotate, majoritatea sunt construite înainte de 1970, media de vârstă a profesorilor este în creștere; predarea se bazează în continuare pe dictare, ceea ce face orele prea puțin atractive. În același timp, programele continuă să fie încărcate, iar politizarea managementului este excesivă.¹⁵

Conform Ministerului Educației, INS, citat de <http://www.zf.ro/infografice/evolutia-numarului-de-elevi-si-profesori-in-perioada-2001-2009-6132111/poze/>, între 2001-2009, numărul de profesori a scăzut de la 271400 la 243600.

⁵ Nu am găsit date exacte în legătură cu numărul de profesori restructurați în ultimii 2-3 ani.

⁶ Zavaleanu 2012.

⁷ Idem.

⁸ Afirmare făcută în emisiunea Punctul de întâlnire, realizator Radu Tudor, difuzată pe postul Antena 3, duminică 6 mai 2012, http://inregistrari.antena3.ro/view-06_May-2012-Punctul_de_%C3%AEnt%C3%A2lnire_cu_Radu_Tudor-23.html

⁹ *Pactul Național pentru Educație*.

¹⁰ Horvat 2012.

¹¹ *România educației, România cercetării, Raportul Comisiei Prezidențiale pentru analiza și elaborarea politicilor din domeniile educației și cercetării*.

¹² Traian Băsescu: *În învățământul universitar s-au format baroni, se tem că își pierd privilegiile*, <http://www.realitatea.net/traian-basescu-noua-lege-a-educatiei-nu-este-perfecta-suntem-la-inceput-de-drum-788167.html>, 4 ianuarie 2011.

¹³ *România educației, România cercetării, Raportul Comisiei Prezidențiale pentru analiza și elaborarea politicilor din domeniile educației și cercetării*.

¹⁴ Idem

¹⁵ Idem

Cu un alt prilej (un discurs din 29 martie 2010, prilejuit de dezbateră publică privind proiectul Legii Educației) președintele României spunea: „Sistemul educației din România e unul din cele mai slabe din Europa și cel mai slab din interiorul UE, din punct de vedere al performanțelor absolvenților; Nu s-a făcut nicio schimbare în sistemul de educație, **ci doar câmpirea sistemului de educație...** Dacă este cineva care se consideră reformator al sistemului de educație în ultimii 20 de ani, îl invit să privească rezultatele: copiii tot mai puțin pregătiți, cu șanse tot mai mici să facă față în sistemul de muncă. Noua lege vizează formarea de competențe...” În același discurs, președintele României vorbea despre necesitatea reducerii orelor pe care copilul le petrece la școală, de la 29 la 25, la gimnaziu, de la 30 la 28 de ore la liceu¹⁶ etc.

Marea problemă o constituie faptul că, după părerea noastră, analiza realizată de către Comisia prezidențială pentru învățământ este superficială și nu ține cont de întreaga complexitate a situației, așa cum o să demonstrăm în acest material.

Argumente ale partizanilor noii legi a educației (Legea Funeriu):

1. „Opiniile privind reforma sistemului de educație din România, exprimate de comisarul european pentru agricultură Dacian Cioloș în timpul recente sale vizite la București, sunt cele ale Comisiei Europene. România a adoptat o reformă sistemică, ambițioasă, la toate nivelurile educaționale. Rezultatele românești la testele internaționale arată nevoia urgentă de consolidare a calității sistemului de educație în ansamblul său. De aceea, este important ca reformele să continue, întrucât învățământul poate fi ameliorat doar prin eforturi susținute privind politica în domeniu. Educația și pregătirea se află în centrul Strategiei Europa 2020, strategia de creștere a UE pentru următorii 10 ani. Mai ales în perioade de criză și austeritate, este esențial ca reformele și implementarea lor să fie construite pe un consens politic solid pentru domenii de importanță strategică, precum educația”.¹⁷

2. Inițiatorii legii remarcă faptul că aplicarea în practică a noii legi crește gradul de descentralizare a unităților de învățământ, prin faptul că acestea devin componente ale comunităților locale. De asemenea, ei consideră că se stimulează concurența între școli¹⁸, prin aceea că sistemul finanțării per elev încurajează dezvoltarea școlilor în care învățământul este de calitate, fiind solicitate de părinți și elevi.

3. Legea are în vedere, potrivit partizanilor săi, dezvoltarea competențelor elevilor; prin urmare, actul legislativ urmărește reforma curriculum-ului în sensul eliminării memorizării unor informații de către elevi.

4. Componenta consiliului de administrație (în care profesorii nu mai dețin majoritatea) are în vedere creșterea responsabilității cadrelor didactice, dar și a părinților și a reprezentanților comunității locale, în ceea ce privește desfășurarea procesului de învățământ.

5. Profesorii nu mai sunt titulari ai sistemului educațional. Această prevedere a legii ar asigura, conform inițiatorilor ei, creșterea calității personalului didactic. Un reportaj difuzat pe postul de televiziune PRO TV (*România, te iubesc! Învățământul românesc*) exemplifică situația lui Radu, profesor de muzică, plecat pentru a profesa în Statele Unite. „Nu e titular, stăpân pe post așa cum era în România, ci reangajat în fiecare an, dacă și-a respectat contractul și copiii. „Aici nu există conceptul de profesor titular pentru că, logic, un titular sau conceptul ăsta de titular presupune plafonare, prăfuială, plictiseală.”¹⁹

6. Profesorii vor fi obligați să absolve un masterat și să urmeze practica pedagogică, fiind plătiți cu salariul de profesor debutant; este o altă prevedere menită să crească gradul de pregătire a cadrelor didactice.

7. Depolitizarea sistemului s-ar asigura prin aceea că directorii vor fi numiți de Consiliile de Administrație și nu vor fi numiți după sistemul actual de către partidele aflate la putere.

8. Clasa a IX-a va trece la gimnaziu; această prevedere a legii ar asigura scăderea abandonului școlar; în condițiile în care învățământul este obligatoriu timp de 10 ani, s-a constatat că majoritatea celor care părăsesc școala o fac după terminarea gimnaziului (opt clase în sistemul vechi).

9. Legea Educației pune accent pe educația timpurie, prin prevederea că este obligatorie frecventarea clasei pregătitoare (clasa 0).

Ce i se poate reproșa noii Legi a Educației?

1. Modul în care a fost adoptată, fără a fi discutată în Parlament. Adoptarea Legii Educației, prin asumarea răspunderii, fără un consens din partea tuturor forțelor politice, a profesorilor, a organizațiilor profesionale, deschide posibilitatea ca ea să fie abolită după ce s-ar schimba puterea în România. Pe de altă parte, Legea Educației fiind o

¹⁶ Roșu 2010.

¹⁷ Declarația domnului Dennis Abbott, purtător de cuvânt al Comisarului European pentru educație, cultură, multilingvism și tineret, Androulla Vassiliou, referitoare la poziția Comisiei Europene față de reforma sistemului de educație din România, <http://www.edu.ro/13.12.raspunsCE.pdf>

¹⁸ „Noua lege stimulează competiția între școli și universități. De asemenea noua lege dă deplină stabilitate sistemului, ancorându-l însă în realitățile comunităților locale” (președintele Traian Băsescu) (Dogaru 2011).

¹⁹ Reportajul *România, te iubesc! Învățământul românesc*, difuzat în premieră în data de 1 aprilie 2012, pe postul de televiziune PRO TV.

lege organică, ea trebuia să fie adoptată de Parlament prin votul a cel puțin jumătate plus unu din numărul total de parlamentari.

Un alt element care pune semne de întrebare este faptul că o reformă a educației propusă în vara anului 2009 (când ministru era Ecaterina Andronescu) a fost respinsă de Curtea Constituțională tocmai din cauză că legea a fost adoptată prin... asumarea răspunderii, fără dezbateri parlamentare și cu societatea civilă.

2. Statutul disciplinei religie în Legea educației. Astfel, se poate reproșa Legii Educației faptul că la articolul 18 (1) se stipulează că: „Planurile cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun.”²⁰ De ce nu se spune despre altă disciplină (de exemplu, istoria sau matematica sau limba română etc) că este inclusă în trunchiul comun? Are religia un statut privilegiat în statul român? De asemenea, religia este singura disciplină despre care legea stipulează că „va fi predată numai de personalul didactic calificat”, conform articolului 18 (3).²¹ Să înțelegem că disciplinele cealalte pot fi predate și de către personal necalificat?²²

3. Finanțarea învățământului privat cu bani publici. O mare problemă o ridică articolul 9 (2): „Statul asigură finanțarea de bază pentru toți preșcolarii și pentru toți elevii din învățământul general obligatoriu de stat, particular și confesional acreditat. De asemenea, statul asigură finanțarea de bază pentru învățământul profesional și liceal acreditat de stat, particular și confesional, precum și cel postliceal de stat. Finanțarea se face pe baza și în limitele costului standard per elev sau per preșcolar...” Atunci când s-au tăiat salariile profesorilor cu 25%, de ce statul finanțează învățământul particular? Această prevedere a Legii Educației indică de fapt obiectivul legii: susținerea învățământului privat în detrimentul celui public și în concordanță cu măsurile de „reformă a statului.”

4. Pierderea titularii în sistemul educațional. Titulatura este un drept câștigat de multă vreme de către profesorii din România; astfel, în proiectul legii instrucțiunii adoptată în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1864) se stipulează inamovibilitatea pentru profesorii de liceu, institutori și învățătorii definitivi.²³ În reportajul de televiziune citat mai sus, în care un profesor de muzică plecat în SUA nu este titular, noțiune care în concepția sa „presupune plafonare, prăfuială, plictiseală”, se spune, de asemenea, că dascălul român stabilit în America beneficiază de un „salariu de mii de dolari, subvenție de la stat pentru casă, asigurare medicală plus dentară”. Este o compensație mai mult decât suficientă pentru faptul că nu este titular (activează într-o școală privată). În fapt, noțiunea de titular există și în statele occidentale, de exemplu în Franța. Când ai un salariu mic, când munca ta nu-și găsește răsplata materială, dar și morală meritată, nu ai dreptul la o minimă protecție conferită de titularură? Pe de altă parte, titulatura nu înseamnă „plafonare, prăfuială, plictiseală”. Un profesor titular de calitate își va face datoria cu conștiinciozitate, ba chiar mai bine, având liniștea pe care i-o conferă minima siguranță conferită de statutul său profesional în sistemul educațional. E adevărat că există profesori titulari care nu-și fac datoria și pe care nu îi poți scoate din sistem decât cu mare greutate. Aceasta este însă consecința unei politici în educație care nu a pus în centrul preocupărilor sale selecția unui personal cu vocație pentru meserie. E adevărat, de asemenea, că Legea Funeriu, la articolul 252 stipulează că „Personalul didactic titular în sistemul de învățământ preuniversitar, la data intrării în vigoare a prezentei legi, își păstrează dreptul dobândit la concursul național unic de titularizare” și că „Personalul didactic din învățământul preuniversitar care a devenit titular prin repartiție guvernamentală sau prin orice altă formă legală beneficiază de aceleași drepturi ca și personalul didactic devenit titular prin concursul național de titularizare.”²⁴ În învățământ are loc însă o permanentă fluctuație a forței de muncă; mulți profesori, chiar și cei titulari, se transferă la alte școli, considerate mai bune, mai ales în condițiile în care nici titulatura nu reprezintă 100% o protecție împotriva restructurărilor masive întreprinse de guvern în ultimii trei ani. Astfel, conform articolului 254 (13) se stipulează faptul că, în urma ocupării unui post într-o școală se pierde titulatura în sistemul educațional, fiind înlocuită cu titulatura în școala respectivă.

5. Reducerea învățământului obligatoriu de la 10 ani la 9 ani. Legea educației spune, la articolul 16 (1) că „Învățământul general obligatoriu este de 10 clase și cuprinde învățământul primar și cel gimnazial.”²⁵ În ciuda acestui fapt, la articolul 23 se stabilește că învățământul primar „cuprinde clasa pregătitoare și clasele I-IV.”²⁶ Învățământul gimnazial se mai numește învățământ secundar inferior și este alcătuit din clasele V-IX. Așadar, față de vechea organizare a învățământului gimnaziul cuprinde în plus clasa a IX-a. Introducerea clasei pregătitoare nu face altceva decât să mascheze faptul că învățământul obligatoriu nu mai este de 10 clase, ci de 9 clase. Ne bazăm pe această afirmație pe o realitate: copiii care împlinesc 6 ani după 1 septembrie sunt supuși unui test psihologic (20 de întrebări

²⁰ *Legea Educației Naționale.*

²¹ *Idem.*

²² Din nefericire, în mediul rural, mai ales, în foarte multe cazuri activează necalificați, uneori chiar absolvenți de liceu.

²³ Giurescu 1966, p. 417.

²⁴ *Legea Educației Naționale.* Trece peste barbarismul limbajului folosit, cum ar fi pezența prepoziției și în expresia „ca și personalul didactic”.

²⁵ *Idem.*

²⁶ *Idem.*

pentru clasa pregătitoare, 25 pentru clasa I)²⁷. Presupunem că un copil trece testul de 25 de întrebări și este înscris în clasa I; asta nu înseamnă că va face doar 9 clase obligatorii?

Sunt binecunoscute problemele ridicate de introducerea, începând cu anul școlar 2012-2013, a clasei pregătitoare. S-a atras atenția asupra lipsei spațiilor pentru clasa 0, a lipsei de personal calificat, a problemelor ridicate de dotare etc. Că Legea educației s-a adoptat fără ca oamenii interesați să fie întrebați se observă din atitudinea multor părinți: „Vă lăudați că această clasă pregătitoare va dezvolta capacitatea de a comunica, vor consolida contacte cu lumea numerelor, literelor, dar până acum ce au făcut la grădiniță, la grupa pregătitoare? Nu tot aceleași lucruri? Sunt tatăl unui copil de 14 ani, nu a făcut clasa pregătitoare, dar ce a învățat la grădiniță a fost suficient pentru a-l pregăti pentru noua etapă: școlarizarea” (opinia unui părinte din Timișoara)²⁸.

Unii părinți au fost atât de nemulțumiți, încât au solicitat în instanță suspendarea Ordinului Ministrului Învățământului nr. 3064/2012, emis de Ministerul Educației Cercetării Tineretului și Sportului, pentru aprobarea Metodologiei privind cuprinderea copiilor în clasa pregătitoare și în clasa I pentru anul școlar 2012-2013.²⁹ O altă problemă (dată de spațiile insuficiente): deși Legea educației stipulează că un copil poate să fie înscris la orice școală (este vorba și de concurența proclamată de oficiali între unitățile de învățământ, în urma căreia se vor impune școlile cele mai bune), acel Ordin al Ministrului prevede înscrierea doar în școala de circumscripție.

Ceea ce oferă o speranță în ceea ce privește creșterea anilor de învățământ obligatoriu, este prevederea de la articolul 16 (1) conform căreia „Învățământul liceal devine obligatoriu până cel mai târziu în 2020.”³⁰

6. Reducerea învățământului liceal de cultură generală de la 4 ani la 3 ani. Legea Educației stabilește că „Durata studiilor în învățământul liceal – forma de învățământ cu frecvență – este de 3 ani pentru filiera teoretică...” (art. 31, aliniatul 3). Din ce motiv nu putem fi de acord cu o astfel de prevedere? În primul rând pentru că în rândul liceelor teoretice se numără școlile de mare tradiție, așa-zisele Colegii naționale centenare (de exemplu, Colegiul Național „Sfântul Sava”, Colegiul Național „Gheorghe Lazăr”, Colegiul Național „Mihai Viteazul” din București, Colegiul Național „Carol I” din Craiova³¹, Colegiul Național din Iași, Colegiul Național „Ferdinand I” din Bacău, Colegiul Național „Mircea cel Bătrân” din Constanța etc), care au constituit decenii de-a rândul acele locașuri de învățatură și cultură care au dat marile personalități ale culturii românești, chiar în momentele cele mai dramatice ale istoriei neamului nostru³². Acest fapt nu înseamnă altceva decât un atentat la adresa culturii și învățământului românesc. De altfel, în legătură cu aceasta, s-a făcut observația că noua lege a educației urmărește formarea unei „conștiințe globale”, în detrimentul conștiinței naționale³³, prin care fiecare națiune membră a UE îmbogățește patrimoniul european, conform generoasei devise „Unitate în diversitate”.

7. Problema învățământului în limba minorităților. Într-o discuție pe care am avut-o cu un profesor francez, acesta s-a arătat mirat că în România, un elev aparținând unei minorități naționale susține 3 din cele 4 probe de bacalaureat în limba maternă și doar una în limba română. În Franța doar o singură probă se susține în limba maternă (bretonă sau corsicană). M-a întrebat: „Și cum se integrează acei elevi?” Răspunsul este clar: există oameni care nu vor integrare, ci separare.

În legătură cu problema învățământului în limba minorităților naționale, așa cum este stabilită în Legea educației, o analiză solidă aparține academicianului Dinu C. Giurescu, unul dintre reputații istorici ai României: „O să mă refer la un domeniu pe care îl cunosc mai bine: Legea Educației. Această lege îi împarte pe școlari în două mari categorii: 92% din elevii români de școală generală și liceu au mai puține drepturi decât 8% din elevii minorităților. Foarte bine că tineretul minoritar are drepturi multe, dar vreau ca aceleași drepturi să fie extinse și asupra românilor. Atunci suntem de acord. Dar ca majoritatea să fie discriminată negativ în favoarea minorității e un lucru pe care nu-l înțeleg. Nu înțeleg cum o școală cu numai 5-6 elevi maghiari continuă să funcționeze, în timp ce o școală cu 10-15 elevi români se închide. Cea dintâi capătă personalitate juridică, în timp ce a doua nu. O anomalie! O lege foarte greu de înțeles.”³⁴

²⁷ La înscrierea în școli se acordă prioritatea de zonă. Testarea copiilor a pornit haosul în învățământ, <http://stirileprotv.ro/stiri/social/copiii-ar-putea-incepe-clasa-intai-de-la-5-ani-sau-ar-putea-fi-inscrisi-direct-in-clasa-a-ii-a.html>

²⁸ Nemulțumiri pentru clasa zero. Tot mai mulți părinți își spun ofurile online și semnează petiții, <http://stirileprotv.ro/stiri/timis/nemulțumiri-pentru-clasa-zero-tot-mai-multi-parinti-isi-spun-ofurile-online-si-semneaza-petiții.html>

²⁹ Teodora Țugui, 2012.

³⁰ Legea Educației Naționale.

³¹ Conform cercetărilor întreprinse cu precădere de fostul director al liceului, prof. Nicolae Andrei, Colegiul Național „Carol I” din Craiova a dat pentru cultura și civilizația românească circa 50 de membri ai Academiei Române. O situație similară întâlnim și în cazul celorlalte colegii centenare din România.

³² Opinie care mi-a fost împărtășită de unul dintre marii directori de învățământ preuniversitar din Craiova, prof. Nicolae Andrei.

³³ Afirmație făcută de academicianul Dinu C. Giurescu în emisiunea *Punctul de întâlnire*, realizator Radu Tudor, difuzată pe postul Antena 3, duminică 6 mai 2012, http://inregistrari.antena3.ro/view-06_May-2012-Punctul-de-%C3%AEnt%C3%A2lnire-cu-Radu-Tudor-23.html

³⁴ Longin Popescu 2011.

8. Diagnoza defectuoasă. Poate cea mai mare deficiență a Legii Funeriu este faptul că se bazează pe o analiză superficială, lipsită de substanță, așa cum este cea din Raportul Comisiei prezidențiale pentru învățământ, de care am vorbit mai sus. De exemplu, acel raport constată faptul că abandonul școlar și inechitățile s-ar datora deficiențelor sistemului educațional însuși și nu stării economice și sociale a țării. Raportul nu ține cont de problemele structurale ale societății românești dominată de minciună, inegalitate, ipocrizie, promovarea unor oameni lipsiți de valoare morală și profesională etc. Te și miră faptul că un document realizat de oameni cu pregătire deosebită nu ia în calcul acești factori. Probabil răspunsul este dat de faptul că **oamenii politici din România nu au dorit să-și asume responsabilitatea pentru situația în care se găsește sistemul educațional românesc.**

Educația este un domeniu care este legat de toate subsistemele societății românești; educația nu poate fi imaginată ca o plantă dintr-o seră care este izolată de mediul exterior. Așadar, toate problemele societății românești se reflectă asupra educației. În condițiile în care nu putem descoperi un domeniu performant care să caracterizeze societatea românească (economie?, justiție?, sănătate? etc), cum am putea avea pretenția ca învățământul și educația să fie performante? Am putea spune, urmărind această logică, următoarele: Educația va fi performantă în România atunci când trenurile vor circula fără întârzieri și în condiții de siguranță pentru pasageri.

Pretenția ca o lege a educației să rezolve toate problemele sistemului educațional ne apare, în această lumină, ca o utopie. Aspectele care trebuie luate în considerare atunci când vrem să punem bazele unei politici educaționale eficiente sunt următoarele:

a. Sărăcia, plecarea cetățenilor în străinătate. România este una dintre cele mai sărace țări ale Uniunii Europene. Sărăcia conduce la apariția unor probleme ale educației și învățământului, în special în mediul rural, și nu numai... Mulți minori sunt obligați să muncească pentru a-și ajuta familiile. „Exploatarea copiilor în țara noastră este o problemă reală, însă de proporții încă necunoscute. Ultimele date puse la dispoziția Raportului ONU Gulnara Shahinian de către reprezentanții Guvernului României sunt din perioada 2001 - 2005 și arătau că 29% din copiii din mediul rural munceau în agricultură sau în gospodărie.”³⁵ Subdezvoltarea pare a fi principala cauză a abandonului școlar în țara noastră.³⁶

Sărăcia a generat o altă mare problemă a societății românești, și anume cei peste 2,5 milioane de oameni plecați la muncă în străinătate. În urma acestor persoane au rămas în țară circa 350000 de copii aflați în îngrijirea unui singur părinte sau, și mai rău, în grija bunicilor bătrâni și neputincioși sau chiar a unui... vecin. Ce rezultate la învățatură vor avea acești copii? Cine poate să descrie traumele sufletești prin care trece un astfel de copil lăsat de izbeliște? Este plină presa de descrieri ale unor tragedii cauzate de situația materială și, mai cu seamă, sufletească a acestor tineri părăsiți³⁷. Evident că acești elevi sunt expuși riscului de abandon școlar, iar când vine momentul să susțină bacalaureatul nu vor avea, majoritatea dintre ei, note de trecere. Toate legile din lume nu vor putea să rezolve această situație!

b. Lipsa motivației la învățatură. Înainte de căderea comunismului, învățătura constituia o șansă care să-l ajute pe un tânăr să izbutească în viață. Exista, așadar, o motivație pentru învățatură. Se știa că dacă obții rezultate bune la învățatură vei avea posibilitatea să devii medic, inginer, economist, jurist, avocat, profesor etc. Aceste profesii confereau un statut social și (uneori) material superior respectivelor persoane. După 20 de ani situația s-a schimbat în mod radical. Modelele³⁸ la care se raportează tinerii sunt altele: oameni care s-au îmbogățit prin metode cel puțin controversate; persoane care au reușit pe baza „pilelor” și „relațiilor”; copii ale unor persoane cu bani (așa-numitele „beizadele”); femei care sunt popularizate în presă din cauza unor calități fizice și/sau comportamente care le-au permis să câștige bani și faimă în urma unor relații cu puternicii zilei etc. **Munca (așadar și învățătura) nu mai este considerată o cale care să asigure succesul în viață.** De altminteri, și ideea de succes este pervertită, întrucât în societatea românească actuală se consideră că **este mai important „a avea” decât „a fi”**. În fața unor astfel de modele promovate cu asiduitate, copiii și tinerii își pun întrebarea: ce rost mai are să înveți, când la succes (succes înseamnă a avea bani) se poate ajunge pe căi mult mai ușoare, chiar dacă asta înseamnă renunțarea la unele principii

³⁵ Bechir, Pumnea 2010.

³⁶ Varga 2010.

³⁷ Un exemplu relatat de presă: „Un băiețel de 10 ani, singur la părinți, s-a spinzurat. Voia, simplu, ca mama lui să se întoarcă din Italia, unde muncește.” (Maxim 2006)

Declarațiile unor copii, părăsiți de părinții plecați la muncă în străinătate, consemnate de reportajul *Sărăcii copii bogați*, realizator Carmen Avram, difuzat în premieră de postul Antena 3, 29 aprilie 2012: „Am de toate: am casă, am haine, am jucării, tot. Dar cel mai mult..., aș dori ca mami și ca tati să fie lângă mine.”

„Sunt supărată, când o văd pe mami în poze plâng, pentru că mi-e foarte dor de ea.”

În același reportaj, cazul unui băiețel de 11 ani care s-a sinucis: „S-a topit, spun rudele, de dorul părinților plecați în Franța. El era atât de trist când trecea pe ulițele satului, încât își rupea inima.”

³⁸ Toată lumea cunoaște despre ce „modele” este vorba; mă jenez să dau exemplele de oameni de afaceri, politicieni, prezentatoare de televiziune, fotomodele, vedete porno etc.

(cinste, moralitate etc). Inutil să subliniem cât de dăunătoare este o astfel de gândire, atât la nivel individual, cât și la nivel societății!

c. Formalismul și birocrațizarea excesivă a activității profesorului. Dacă un istoric, peste câteva sute de ani, ar face o cercetare a situației învățământului românesc la începutul mileniului al III-lea, ar putea să afirme, pe baza a nenumărate dovezi (vrafuri de diplome, de atestate, de programe) că în perioada studiată domeniul educațional a cunoscut o perioadă de aur. S-ar baza pe notele mari ale elevilor, pe mulțimea extraordinară de activități (simpozioane, strategii, cărți, diverse alte publicații scoase de un număr mare de profesori). Acel istoric ar avea însă o problemă: poate ar da de titlurile din presă care afirmau, de exemplu, că Bacalaureatul din 2011 a fost un „dezastru”!

Realitatea tristă este că învățământul românesc este dominat de formalism. Pentru orice activitate ești obligat să faci o hârtie; ultimul exemplu, săptămâna „Școala altfel”: profesorii au trebuit să facă un raport în care trebuia să precizezi *Obiectivele activității*, *Rezultatele așteptate*, dar și *Rezultatele obținute* etc (!). Probabil mai mult de jumătate din activitatea unui profesor este dedicată nu atât activității didactice (pregătirea lecțiilor, efectuarea orelor, redactarea subiectelor de evaluare, controlul probelor scrise, pregătirea concursurilor și olimpiadelor etc), ci pentru a scrie tot felul de hârtii, care mai de care mai inutile.

Din nefericire, acest formalism păcătos are consecințe într-un domeniu foarte important, care este ierarhizarea cadrelor didactice. Se știe că există un sistem de ierarhizare realizat prin acordarea unor recompense sau distincții cum ar fi gradația de merit, Diploma „Gheorghe Lazăr” etc. De asemenea, o ierarhizare se face atunci când, din nefericire, se pune problema restructurării în învățământul preuniversitar. Ori, constatăm că oamenii aduc tot felul de documente fictive prin care se atestă „participarea” la simpozioane fantomă, publicarea unor cărți pe care nu le-a văzut nimeni, participarea la unele programe fără nicio relevanță în educația elevilor. Ba, s-a ajuns până acolo încât profesorii primesc puncte pentru participarea la „Săptămâna cartofului” din așa-numita Strategie Națională pentru Acțiune Comunitară (SNAC)! O mare vină o au și profesorii; multora le convine acest sistem: așa cum toți elevii vor, în zilele noastre, să primească nota maximă, la fel și profesorii. În condiții normale, cei mediocri n-ar avea posibilitatea să fie recompensați pentru merite pe care nu le au. Așa că, sprijină acest sistem bolnav și păgubos pentru calitatea învățământului din România!

Acest formalism se manifestă și în cazul perfecționării cadrelor didactice, de care s-au legat multe speranțe în ceea ce privește îmbunătățirea pregătirii profesorilor din țara noastră. Evident, pentru un cadru didactic este important să se pregătească tot timpul, să fie la curent cu ultimele noutăți. Există câteva domenii pe care un dascăl ar trebui să le studieze: specialitatea, metodica disciplinei pe care o predă, utilizarea computerului, consilierea elevilor. După părerea mea, ar fi nevoie de 1-2 cursuri de circa 8-20 ore fiecare la fiecare 4-5 ani. Dar ceea ce se întâmplă astăzi în învățământul românesc este de-a dreptul monstruos. Mai ales după aderarea României la UE, când s-a deschis posibilitatea finanțării unor cursuri de formare în cadrul Programului Operațional Sectorial „Dezvoltarea Resurselor Umane” (POSDRU), profesorii sunt practic obligați să urmeze cursuri cu durată lungă, fapt care le ocupă timp de luni de zile week-end-urile sau chiar vacanțele. Cea mai mare parte a acestor cursuri de formare (nu facem generalizări, există și cursuri de calitate³⁹) nu contribuie la perfecționarea profesională a personalului didactic pentru că:

- Profesorii sunt absolvenți de învățământ superior, fapt care le conferă cunoștințele și abilitățile necesare pentru a activa în sistemul educațional; senzația mea este că această diplomă este desconsiderată prin presiunea de a urma alte și alte cursuri de formare.

- De foarte multe ori cursurile nu îi ajută cu nimic pe profesori în activitatea la clasă. Tematica sau modul în care aceste cursuri sunt concepute nu aduc niciun ajutor celor care urmează acele cursuri.⁴⁰ De exemplu, la un astfel de curs sunt formulate teme de genul: „Să se stabilească două obiective strategice pentru unitatea analizată” [se dau date despre un ipotetic liceu X „localizat în localitatea Y, reședință de județ” etc], „Să se realizeze analiza SWOTT a unității școlare în contextul actual” (evident că la oră, profesorul trebuie neapărat să realizeze o analiză SWOTT, altfel nu se poate); „Analizați posibilitățile de utilizare a rețelelor sociale în procesul educațional. Formați grupuri profesionale în funcție de interesele și afinitățile pe care le aveți și elaborați un proiect pe o temă stabilită în cadrul grupului” (creatorul Facebook nu se gândise la o asemenea elevată utilizare a rețelelor de socializare) etc.

- Cursurile se finalizează cu examene formale (sau pur și simplu nu există astfel de examene). Că este așa o dovedește faptul că TOȚI cei care sunt înscriși la un curs primesc o diplomă. Ce valoare au astfel de activități în urma cărora toată lumea are un certificat de absolvire?

³⁹ Un exemplu de curs de calitate este modulul ECDL din cadrul proiectului *Carieră de succes în învățământul preuniversitar prin implementarea de programe de formare inovative!* Cursul s-a finalizat cu un examen, la care unii cursanți au și picat. Trebuie însă spus că acest examen este organizat sub egida Fundației ECDL. Am, de asemenea, informații despre faptul că Universitatea Politehnică București realizează, de asemenea, cursuri de formare de calitate.

⁴⁰ Un inspector, a cărui soție este formator la un astfel de curs finanțat cu bani europeni, mi-a spus: „Hai la curs, e păcat să nu-l faci, obții 50 de credite!” Nu mi-a spus: „Hai la curs, e păcat să nu-l faci, înveți asta și asta, îți va fi de folos la ore!”

- De regulă, atunci când selecția formatorilor se face din rândul profesorilor din învățământul preuniversitar (nu cunosc situația în cazul selecției formatorilor din rândul cadrelor didactice din învățământul superior), această selecție are rezultate... interesante!⁴¹ Poate tocmai acest lucru explică faptul că mulți formatori nu prezintă cursul vorbind liber, ci citească de pe hârtii sau de pe diapozitivele în PowerPoint, dar sunt plătiți cu mii de lei lunar din fonduri europene!

Este o realitate faptul că absolvirea unor astfel de cursuri condiționează accesul la anumite responsabilități, cum ar fi apartenența la Corpul profesorilor mentori sau la Corpul național de experți în management educațional. Cu ce este mai bun cel care a absolvit niște cursuri finalizate fără examen (sau cu examen formal) decât un profesor care n-a absolvit un astfel de curs? Aceste cursuri reprezintă, în același timp, o manieră de ierarhizare a cadrelor didactice. În ce măsură o astfel de ierarhizare este corectă într-o astfel de situație?

La ora actuală cea mai mare parte a cursurilor de formare este finanțată cu bani europeni prin POSDRU. Experiența de zi cu zi ne arată însă că nu suntem capabili să cheltuim cu folos banii la care avem dreptul în urma aderării țării la Uniunea Europeană. Presa a semnalat în repetate rânduri informații despre incapacitatea noastră de a absorbi fonduri europene; iar atunci când accesăm banii de care România are atâta nevoie, aceștia nu sunt chelțuiți așa cum trebuie⁴². Tot felul de ONG-uri (uneori obscure), instituții de învățământ superior (care nu beneficiază de o bună clasificare în rândul universităților românești) s-au repezit să acceseze fonduri europene în cadrul POSDRU. Pentru a atrage cursanți (în caz contrar nu ar avea acces la bani), cei care urmează cursurile au un „avantaj”: primesc credite sau puncte, pe baza cărora aceștia participă la diverse concursuri de dosare. Inițiatorii, la rândul lor, primesc bani mulți. De asemenea, pentru a nu-i îndepărta pe potențialii clienți, aceștia au garanția că vor primi, la terminarea cursurilor, o diplomă, un atestat, fără a se omorî cu învățatul. Dacă ar fi vorba de ceva serios, ar fi destule persoane care nu s-ar obosi să urmeze astfel de cursuri, care înseamnă totuși un mare consum de timp. Dar, există și situații în care mulți nici măcar nu se prezintă la activitățile pe care le implică cursul și, cu toate acestea, se numără printre absolvenți.⁴³

Din considerentele expuse mai sus, astfel de cursuri cu o desfășurare formală fac mai mult rău decât bine învățământului din România, din cauza bugetului de timp consumat de participanți.⁴⁴

d. Sistemul de admiteri. S-a dovedit că sistemul de admiteri la liceu sau în învățământul superior, care prevede luarea în calcul a mediei din timpul gimnaziului, respectiv al liceului, nu este aplicabil, deocamdată, în România. Acest mod de admiteri și-a dovedit lipsurile:

- suprasolicitarea unor elevi. Există situații în care elevii sunt supuși la o puternică presiune din partea familiilor în dorința de a lua note cât mai mari. Sunt copii care urmează cursurile școlii timp de 5-6 ore pe zi și își fac temele alte 5-6 ore și chiar mai mult, până spre miezul nopții. Nu știu câți adulți ar rezista la un astfel de program infernal, mai ales când este vorba de activitate intelectuală, deosebit de solicitantă. Este totuși vorba de copii de 10-14 ani, care au nevoie de joacă, de destindere. Consecințele asupra sănătății acestor copii pot fi dramatice.

- cresc presiunile asupra profesorilor; din momentul în care acest mod de selecție al elevilor a fost introdus s-a constatat o creștere spectaculoasă a mediilor de absolvire a elevilor, atât la gimnaziu, cât și la liceu, în condițiile în care realitatea demonstrează că nu au pregătire superioară generațiilor anterioare, din contră. Această creștere a mediilor se datorează presiunilor pe care le suportă profesorii din partea unor părinți care doresc cu orice preț note cât mai mari pentru copiii lor pentru ca aceștia să poată continua studiile la cele mai bune școli și universități.

În lumina celor spuse mai sus, rezultă că sistemul de admiteri nu este un sistem care este corect.

Legea Educației Naționale nu rezolvă această problemă. La articolul 73 se introduce noțiunea de portofoliu educațional care „cuprinde totalitatea diplomelor, a certificatelor sau a altor înscrisuri obținute în urma evaluării competențelor dobândite sau a participării la activități de învățare în diferite contexte, precum și produse sau rezultate ale acestei activități, în contexte de învățare formale, nonformale și informale.” Așadar, în portofoliu educațional ar intra și competențele și rezultatele dobândite în urma unor activități desfășurate în afara școlii. La formalismul și minciuna care domnesc astăzi în societatea românească (hârtiile pot dovedi orice!) sunt semne de întrebare în legătură cu obiectivitatea unui astfel de portofoliu educațional. La articolul 76 se stipulează că „Admiterea la liceu sau la școala profesională se realizează după următoarea procedură: b) în cazul în care numărul de candidați este mai mare decât

⁴¹ La un astfel de program, din cei 5 formatori, 2 sunt neveste de inspectori, 1 este soția unui proprietar de editură la care inspectorii își publică lucrările, 1 a fost inspector și acum este director etc. Coincidență?

⁴² „Cine a crezut că poate păcăli Uniunea, s-a înșelat; primele proiecte făcute din bani europeni au ajuns la scadență și de la Bruxelles a venit controlul ca să vadă ce-au făcut românii cu milioanele primite. La fața locului, surpriză: proiecte greșite, lucrări inutile sau făcute de mântuială autorității care au crezut că pot păcăli Europa cu metode românești. Și au greșit; acum 30 de localități din țară trebuie să dea înapoi la Uniunea 23 de milioane de euro, cu penalitățile aferente. Și din păcate, acești vor fi plătiți din greu de oameni simpli care nu și-au dorit decât o viață mai bună”, reportajul *Pedepsiți de Uniune*, realizator Carmen Avram, difuzat în premieră de postul Antena 3, 29 aprilie 2012.

⁴³ Eu însumi, participând la astfel de cursuri, am observat cum anumite persoane, care nu erau în sală, erau semnate pe tabelul de prezență și, ulterior, au primit certificatul de absolvire.

⁴⁴ Sunt cursuri pe care trebuie să le frecvențezi și trei luni în fiecare week-end, câte 7-9 ore/zi. Cum activitatea de profesor este foarte solicitantă, vă închipuiți cât de „relaxat” își reia un cadru didactic activitatea în ziua de luni.

numărul locurilor oferite de unitatea de învățământ, admiterea se face luând în calcul în proporție de 70% portofoliul educațional al elevului, media de absolvire a învățământului obligatoriu, precum și media la probele de evaluare națională de la sfârșitul clasei a IX-a și în proporție de 30% nota obținută la proba de admitere stabilită de unitatea de învățământ.⁴⁵ Așadar, în stabilirea clasamentului final se va lua în calcul și media din timpul anilor de gimnaziu, ceea ce înseamnă că problemele semnalate mai sus nu numai că nu se rezolvă, ba chiar se vor agrava. Singura prevedere care ar putea avea urmări pozitive este faptul că școlile pot organiza propriul concurs de admitere.

e. Neglijarea studiului unor discipline cu un rol deosebit în formarea tinerilor în calitate de cetățeni: mă refer la studiul istoriei sau al limbilor clasice. Evident, există tendința de a descongiona programa. Însă consecințele neglijării unor discipline pot fi tragice pentru generațiile următoare. De exemplu, nu există materie școlară care să educe spiritul civic așa cum o face istoria. Academicianul Florin Constantiniu remarcă: „Din nefericire, am rămas un popor de țărani – spiritul civic se naște la oraș!–, o turmă de oi care se lasă exploataată, bațjocorită, călcată în picioare, fără nici o tresărire de revoltă sau de demnitate... Proteste ca în Grecia – leagănul democrației – sunt de neimaginat în România. Țsta e marele nostru blestem: o masă supusă, resemnată, incapabilă să se mobilizeze pentru un mare proiect sau pentru o mare idee.”⁴⁶ Acum peste un secol, marele reformator al învățământului românesc, care a fost Spiru Haret făcea următoarea observație: „Studiul istoriei trebuie să fie un mijloc de a infiltra în sufletul copiilor conștiința națională, de a-i face să înțeleagă rostul chemării în lume a poporului din care fac parte; de a le insufla încredere într-însul, iubire de țară și dorința de a se devota pentru dânsa. Istoria trebuie să le arate suferințele trecute ale poporului român, venite toate din neunirea dinăuntru sau din vrăjmășia celor din afară; ea trebuie să-i facă să înțeleagă deosebirea dintre azi și ieri, virtutea și înțelepciunea națiunii care a știut să se înalțe acolo unde este numai prin înțelepciunea și vitejia ei și a conducătorilor ei. Astfel privit, studiul istoriei nu mai este un exercițiu obositor și inutil, ci devine unul din cele mai puternice mijloace educative.”⁴⁷ Astfel de idei, referitoare la rolul istoriei în educarea iubirii de țară și de popor să fie depășite în zilele noastre?⁴⁸ Cum să interpretăm faptul că numărul de ore de istorie în general, de istorie națională în special, sunt în scădere?⁴⁹

De asemenea, se uită valențele formative ale limbilor clasice: „Studiul lor oferă nu doar cea mai bună bază pentru unitatea europeană..., dar și cea mai bună educație în spiritul valorilor umaniste perene – libertatea și responsabilitatea individului, drepturile omului, egalitatea, democrația, toleranța, caritatea, raționalitatea sau civismul.”⁵⁰

f. „Umflarea” învățământului superior. După 1989 învățământul superior românesc s-a dezvoltat spectaculos. Din nefericire a fost vorba de o dezvoltare cantitativă și nu calitativă! Astfel, la ora actuală, în România funcționează peste 100 de instituții de învățământ superior de stat și particulare!⁵¹

Numărul de studenți a crescut de la circa 215 000 în anul universitar 1991-1992 la peste 900 000 în 2007-2008.⁵² Chiar și așa numărul de studenți din România, raportat la numărul de locuitori este sub media europeană. Cu toate acestea, dezvoltarea sistemului universitar din România și-a pus o amprentă negativă asupra calității învățământului preuniversitar, din cauză că este foarte ușor să devii student (de multe ori admiterea este făcută pe bază de dosar)⁵³; prin urmare, un mare număr dintre candidații la studenție nu mai depun, în timpul studiilor liceale, eforturile necesare pentru a fi admiși în învățământul superior. Cei care au făcut o facultate înainte de 1989 știu ce înseamnă munca pentru a obține o diplomă de inginer, avocat, profesor, medic. Astăzi, foști elevi, pe care nu-i considerăm a fi străluciți, urmează, în paralel, două sau chiar trei facultăți, pe care le și termină. Fără comentarii!

„Noi produceam elite la nivelul occidental, dacă nu și mai bine. Unde suntem acum? Această lichefiere, topire a învățământului superior românesc de a produce elite, este poate cel mai rău lucru care ni s-a putut întâmpla în ultimii 22 de ani.”⁵⁴

g. Degradarea statutului profesorului. În urmă cu mai bine de 100 de ani, marele ctitor al sistemului educațional românesc, Spiru Haret arăta că problema personalului didactic „este tot așa de importantă, dacă nu chiar mai importantă decât a programelor; căci un bun profesor cu o programă mediocră dă tot mai bune rezultate decât un

⁴⁵ *Legea educației naționale.*

⁴⁶ Longin Popescu 2012.

⁴⁷ Spiru Haret, *Circulara din 1902*, apud Zub 2011.

⁴⁸ Vezi și considerațiile de mai sus în legătură cu formarea așa-zisei „conștiințe globale”.

⁴⁹ Recent, au fost inițiate acțiuni de cunoaștere a istoriei minorităților sexuale în rândul elevilor din învățământul preuniversitar și a studenților (Drăgan 2012). Nu am niciun fel de problemă cu minoritățile sexuale, dar nu văd aceleași eforturi pentru încurajarea studiului istoriei minorității românești din țări precum Serbia, Bulgaria, Grecia, Albania, Ungaria unde aceasta este discriminată.

⁵⁰ Vincze 2010, pag. 244-249.

⁵¹ Conform <http://www.edu.ro/index.php/pressrel/16071> există 90 de universități de stat și particulare.

⁵² Orgonaș 2011.

⁵³ O bună măsură luată de MECTS a fost a nu se mai lua în considerare media din timpul anilor de liceu pentru admiterea în facultate. Pe când aceeași măsură și în ceea ce privește admiterea la liceu?

⁵⁴ *Cu Petre Roman despre mintea românului de pe urmă*, în „Adevărul”, 10 mai 2012.

profesor mediocru cu cea mai bună programă”.⁵⁵ În acea vreme un profesor era respectat, era privit ca un model demn de urmat de către cetățeni. Acest respect era dovedit, printre altele, prin recunoașterea materială a muncii depuse de cadrele didactice.⁵⁶

În zilele noastre însă, ocupația de profesor nu mai este respectată în societatea românească. Mai ales în ultimii ani, profesorii au înghițit nenumărate umilințe. Astfel, un personaj politic important a declarat că el muncește mai mult într-o zi decât un dascăl într-o săptămână. A mai adăugat: „Deocamdata cadrele didactice, pe ora de lucru, sunt printre cele mai bine plătite din România. Și eu aș vrea să lucrez doar 16 ore și să fac după aceea meditații...”⁵⁷ În mod normal, astfel de declarații jignitoare ar fi trebuit taxate în mod energic de către profesori.⁵⁸

La aceste jigniri s-au adăugat concedierile (numite „restructurări”), tăierile de salarii etc. Mereu presa pune în circulație informații despre tot felul de scandaluri, legate de cazuri de corupție la examenele naționale, comportamentul nepotrivit al unor profesori etc.⁵⁹. Așadar, profesorul, în loc să fie respectat, având în vedere importanța muncii sale, este desconsiderat, iar activitatea sa este privită, de multe ori, cu indiferență, ba chiar cu dispreț. Este o realitate că a scăzut calitatea corpului de profesori, fapt care se observă la rezultatele de la concursurile de titularizare; de exemplu, o treime dintre candidați au obținut note sub 5 în 2011.⁶⁰ Într-adevăr, este o situație îngrijorătoare, întrucât politica educațională a conducerii României nu a adoptat măsuri pentru atragerea în sistem a oamenilor cu vocație și bine pregătiți. În mai multe rânduri am chestionat elevii de la clasele cele mai bune în legătură cu dorința lor de a urma o carieră didactică. Din nefericire, cei mai buni elevi nu doresc să devină profesori (cine va fi profesor în România în viitorul apropiat?). În cea mai mare parte motivele invocate sunt în legătură cu statutul necorespunzător al dascălilor, cu salariile mici și recunoașterea faptului că această muncă este dificilă și pentru a o practica îți trebuie vocație: „Nu vreau să am o carieră în învățământ, deoarece nu cred că această meserie mi se potrivește. Profesorii, cel puțin în România, nu sunt destul de apreciați.” „Nu doresc [să fiu profesor], deoarece nu mă atrage meseria de profesor, iar salariile sunt foarte mici.” „Nu vreau să am o carieră în învățământ, deoarece nu aș fi apreciată pentru munca mea și interesul elevilor scade cu fiecare an, făcând această meserie și mai dificilă. Nici pe plan financiar cariera în învățământ nu este apreciată.” „Nu doresc să am o carieră în învățământ, deoarece consider că a fi profesor este obositor. Profesorul este foarte prost plătit pentru munca ce trebuie depusă și responsabilitățile care apar. De asemenea, consider că trebuie să ai anumite abilități pentru a putea fi un profesor bun...” „Trăsăturile de caracter necesare pentru această meserie nu le regăsesc în propria persoană.” „Sunt multe satisfacții pe care profesorii le obțin, dar nu de natură financiară, ci morală. Totuși, răspunsul ar fi nu, nu îmi doresc [să fiu profesor].”⁶¹ Iată, copiii sunt mai înțelepți decât politicienii: astfel, ei își dau seama cât de importantă și solicitantă este munca profesorului. În mai multe rânduri m-am convins de buna pregătire a celor mai mulți dintre profesorii români, în comparație cu colegii din țări⁶², precum Anglia, Franța, Olanda etc. Dar, comparativ cu colegii din alte țări, profesorii români lucrează în condiții mult mai precare.

Din nefericire, politicile educaționale din România zilelor noastre nu rezolvă nimic în ceea ce privește statutul social al meseriei de profesor. Se pune în evidență faptul că interesul copiilor ar fi opus interesului profesorului, de exemplu, când se pune problema scăderii numărului de ore pe care îl urmează copiii, ceea ce ar avea drept consecință concedierea unor profesori. Rezolvarea acestei false probleme e simplă: menținerea în sistem a tuturor profesorilor (oameni calificați), ceea ce ar avea drept rezultat îmbunătățirea calității actului educațional prin scăderea numărului de elevi aflați în grija unui profesor. Numai că, pentru a atinge acest obiectiv este nevoie de cheltuieli suplimentare pentru

⁵⁵ Schifirneț 2011.

⁵⁶ Conform legii de armonizare a salariilor (1927), salariul unui profesor secundar definitive era de 8990 lei, la fel ca un medic de circumscripție. Un învățător definitive avea un salariu de 4100 lei. Un comisar de poliție beneficia de un salariu de 5920 lei, iar un inginer chimist de 7260 lei. Apud Scurtu, Buzatu 1999, pag. 66.

⁵⁷ Bănescu: *Și eu aș vrea să lucrez doar 16 ore și să fac după aceea meditații*, <http://www.ziare.com/basescu/presedinte/basescu-si-eu-as-vrea-sa-lucrez-doar-16-ore-si-sa-fac-dupa-aceea-meditatii-1109995>

⁵⁸ Mă întreb ce fel de educație civică se promovează de către profesori, prin această lipsă de reacție, elevilor.

⁵⁹ Mulți cetățeni consideră că unele devieri de comportament ale unor cadre didactice caracterizează pe TOȚI profesorii.

⁶⁰ *Rezultate foarte slabe la examenul de titularizare*, <http://www.cotidianul.ro/Rezultate-foarte-slabe-la-examenul-de-titularizare-2011-152267/>, 18 iulie 2011.

⁶¹ Răspunsuri la un chestionar adresat copiilor de la clasa a X-a D (clasă care furnizează olimpici naționali), de la Colegiul Național „Carol I” din Craiova, aprilie 2012. La fel de îngrijorător este faptul că majoritatea celor chestionați au declarat că doresc să aibă o carieră profesională în străinătate, nu în țară, după absolvirea studiilor.

⁶² În 2006 am fost invitat în Marea Britanie la o activitate de perfecționare a profesorilor. La un moment dat, în timpul unui joc de rol care avea drept scop prezentarea domniei lui Napoleon, am observat o greșeală cronologică: bătălia de la Austerlitz era plasată înaintea celei de la Trafalgar. La observația mea, făcută coordonatorului acestei activități, acesta mi-a spus: „Da? O să verific.” Poate părea un amănunt lipsit de importanță, însă în fața mea se afla un profesor de istorie, iar subiectul discuției era Napoleon, în legătură cu un eveniment de importanță capitală în istoria Marii Britanii. Altă dată, în 2002, la Muzeul de Arheologie din Salonic, un coleg danez m-a întrebat ce prezintă faimosul mozaic care îl are drept personaj principal pe Alexandru cel Mare, ce îl ataca pe regele Persiei, Darius, în celebra bătălie de la Gaugamela (originalul se găsește la Napoli). I-am explicat despre ce este vorba, și, spre stupefacția mea, danezul m-a întrebat din nou: „Și... mai departe?”. Fără comentarii...

investiții pentru a crește suprafața spațiilor destinate învățământului. Ori, cei ce sunt responsabili pentru conducerea învățământului românesc au alte priorități în legătură cu cheltuirea banilor publici.

h. Politizarea managementului educațional. În România nu CV-ul duce la funcție, ci funcția duce la CV. Sunt multe cazuri (nu generalizăm!) în care în funcțiile de răspundere au fost promovați oameni fără pregătire și fără simț moral, al cărui merit era faptul că erau membri ai unor partide politice și care și-au utilizat poziția nu pentru a-i îndruma și a-i ajuta pe oamenii din sistem, ci pentru a-și rezolva propriile interese personale și de grup. Referitor la politizarea educației, academicianul Dinu C. Giurescu afirma „Mi-aș dori ca inspectorii de specialitate să nu fie câinii de pază ai guvernului... Inspectorul de specialitate să fie reprezentantul meu care să transmită dispozițiile guvernului.”⁶³

Noua lege a educației stipulează faptul că funcțiile în sistem vor fi ocupate de specialiști, membri ai Corpului național de experți în management educațional (articolul 246). Intenția pare a fi bună, însă având în vedere că un criteriu în selecția acestor experți îl constituie experiența managerială⁶⁴, membrii acestui corp vor fi cei care au avut anterior acces la funcții din motive... politice.

i. Tendința de preluare mecanică a modelelor străine. Toată lumea critică sistemul educațional din România. Ni se dau exemplele occidentale în primul rând și ni se spune că în acele sisteme elevii nu sunt atenționați, nu sunt certați, nu sunt jigniți; în cadrul acestor sisteme desfășurarea orelor reprezintă o adevărată delectare pentru elevi, care după absolvire sunt pregătiți să înfrunte viața cu toate problemele și provocările ei. În același timp, însă „Tot mai multe școli din Statele Unite apelează la polițiști care patrulează pe coridoare, care au dreptul de a aresta copiii și de a-i trimite în fața unui judecător, scrie The Guardian, oferind exemplul statului american Texas. Cei arestați, de multe ori pentru un comportament firesc pentru vârsta lor, vor purta povara dosarului penal toată viața, ceea ce îi poate costa slujba sau admiterea într-o facultate.”⁶⁵ Informația este confirmată de o altă sursă care ne informează că în școlile din Carolina de Sud „Era un mediu violent. Șeriful intra în clasă cu câinii ca să caute droguri prin bănci. Elevii se snopeau în bătaie în fața ta și nu puteai face nimic. Erau mai mari ca tine și legea îi proteja. Acolo, elevul vine la tine și-ți urlă în ureche: „Nu poți să-mi faci nimic. Nu mă poți atinge.””⁶⁶

Sunt date ca exemple sistemele educaționale din țări precum Finlanda, Japonia sau Singapore. De exemplu, învățământul românesc, în ceea ce privește noua lege a educației, s-a inspirat, în câteva puncte de modelul finlandez. Opinia noastră este că, în acest caz, după bunul tipic românesc, s-a adoptat doar forma, nu însă și fondul.

De exemplu, modelul finlandez promovează cadre didactice bine pregătite; toți cei care vor să predea trebuie să absolute un masterat; aceeași prevedere o are și Legea Educației Naționale (la art. 238, aliniatul 1). Numai că, în Finlanda, „Nivelul de salarizare, comparabil cu cel din Statele Unite, îndeamnă profesioniștii spre acest sector. Astfel, pentru fiecare post de profesor sunt 40 de candidați.”⁶⁷ Așadar, pe lângă studiile obligatorii de master didactic, profesorii sunt plătiți foarte bine. În România, nu vor putea să fie atrași în sistem oamenii pregătiți, cu vocație, atâta vreme cât problema salariilor în educație nu va putea să fie rezolvată.

La fel, o parte a succesului sistemului finlandez este pusă pe seama faptului „că fiecare școală primește fonduri în funcție de numărul de elevi, nu de performanțe, renume, localizare geografică etc.”⁶⁸ Numai că, „finlandezii cheltuie enorm pentru fiecare elev. Anual, pentru fiecare copil este acordată suma de 7.500 de dolari, aproape la fel de mult ca în Statele Unite.”⁶⁹ Finanțarea per elev nu este eficientă însă în țara noastră, atâta timp cât în România suma alocată pentru un elev este cam de zece ori mai mică.

Ceea ce este însă interesant este faptul că, în Finlanda învățământul este de stat. „Sunt permise liceele private, dar perceperea de taxe de studiu este interzisă. Puținele astfel de licee sunt finanțate de firme, în speranța că vor îndrepta elevi valoroși spre sectorul lor de activitate. Educația primară și secundară este finanțată integral de structurile guvernamentale locale...”⁷⁰ „...Finlanda este țara cu cele mai mici diferențe între școli. Adică școlile din mediul rural au punctaje foarte apropiate de cele din marile orașe.”⁷¹ Cu alte cuvinte, Finlanda a rezolvat problema inechității sistemului de învățământ. În același timp însă, în România, așa cum am demonstrat mai sus, învățământul privat este sprijinit în detrimentul celui de stat. Rezultatul va fi că susținerea învățământului privat, pe care o promovează recenta lege a

⁶³ Afirmație făcută de către academicianul Dinu C. Giurescu în emisiunea Punctul de întâlnire, realizator Radu Tudor, difuzată pe postul Antena 3, duminică 6 mai 2012, http://inregistrari.antena3.ro/view-06_May-2012-Punctul_de_%C3%AEnt%C3%A2lnire_cu_Radu_Tudor-23.html

⁶⁴ ANEXA 1 la OMECTS nr. 5549/6.10.2011, *Metodologie privind organizarea și desfășurarea concursului de selecție a cadrelor didactice pentru constituirea corpului național de experți în managementul educațional.*

⁶⁵ Călin Marchievici, 2012.

⁶⁶ *Profesori români pentru școlile sperietoare ale Americii*, <http://www.gandul.info/reportaj/profesori-romani-pentru-scolile-sperietoare-ale-americii-271078>, 17 noiembrie 2006.

⁶⁷ Arsenie 2008.

⁶⁸ Idem.

⁶⁹ Idem.

⁷⁰ Idem.

⁷¹ Idem.

educației în România, va înrăutăți inechitatea ce caracterizează învățământul, întrucât o mare deficiență a învățământului privat este că se creează o discriminare între copii. De asemenea, învățământul privat are drept scop câștigul financiar pentru inițiatori,⁷² fapt care nu mi se pare normal pentru un domeniu atât de nobil și important precum educația.

Concluzii. „Școala românească, o școală cu excelente tradiții de învățământ solid și fertil, a fost pusă la pământ de coaliția dintre elevii leneși, bolnavi de socializare pe Facebook; părinții isterizați de odraslele nemulțumite că trebuie "să-și facă temele acasă" și birocrații plafonați, grijulii cu scaunele lor, nu cu educația, și copiind mecanic din publicații străine, pentru a redacta legi, regulamente și programe analitice.” (acad. Florin Constantiniu)⁷³ Politicile educaționale din România nu au avut drept rezultat îmbunătățirea sistemului educațional. Din contră, situația se înrăutățește de la an la an. Dezinteresul diferitelor guvernări, diagnoza greșită a situației în care se găsește sistemul, starea generală a societății românești sunt cauze ale acestei realități. Pentru a revitaliza sistemul educațional românesc, dar și întreaga societate, este necesară punerea în practică a unei strategii naționale pe termen lung, care să lege între ele diversele domenii esențiale pentru funcționarea unei țări: economie, sănătate, învățământ etc, deoarece nu poate exista învățământ de calitate într-o societate subdezvoltată, în care oamenii sunt într-o stare de sănătate precară etc. O astfel de strategie ar trebui să asigure clădirea unei societăți românești bazată pe respectarea unor valori fundamentale, precum MUNCA, ADEVĂRUL, DREPTATEA, BINELE, FRUMOSUL. Și atunci și învățământul românesc va avea altă înfățișare.

Bibliografie

- Arsenie 2008 – Dan Arsenie, *Finlanda, unde Europa ține piept Statelor Unite*, <http://www.evz.ro/detalii/stiri/finlanda-unde-europa-tine-piept-statelor-unite-861151.html>, 28 iulie 2008.
- Bechir, Pumnea 2010 – Mariana Bechir, Laura Pumnea, *Educația la țară: cu sapa-n mână*, în http://www.adevarul.ro/actualitate/eveniment/Educatia-la-tara-cu-sapa-n-mana-0_392361166.html, 19 decembrie 2010.
- Dogaru 2011 – Ioana Dogaru, *Top argumente pro și contra legii educației*, în <http://www.romania-actualitati.ro/top-argumente-pro-si-contralegii-educatiei-23775>, 4 ianuarie 2011.
- Dăgan 2012 – Flavia Drăgan, *Luna istoriei LGBT: Expoziții documentare la FJSC, Facultatea de Sociologie și Liceul Coșbuc*, în <http://www.romanalibera.ro/actualitate/bucuresti/luna-istoriei-lgbt-expozitii-documentare-la-fjsc-facultatea-de-sociologie-si-liceul-cosbuc-252489.html>, 5 februarie 2012.
- Giurescu 1966 – Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966.
- Horvat 2012 – Cristina Horvat, *Premierul României se lovește cu capul de Constituție. MRU: Educația nu e un drept, ci un cadou, o subvenție*, în <http://www.cotidianul.ro/mru-educatia-nu-e-un-drept-ci-un-cadou-o-subventie-178423/>, 4 aprilie 2012.
- Ion 2010 – Claudia Ion, *Mai este România o țară suverană?*, în <http://www.cotidianul.ro/Mai-este-Romania-o-tara-suverana-126975/>, 23 octombrie 2010.
- Marchievici 2012 – Călin Marchievici, *Politiția din școlile americane. Elevi arestați pentru avioane de hârtie*, în <http://www.cotidianul.ro/politia-din-scolile-americane-elevi-arestati-pentru-avioane-de-hartie-169316/>, 10 ianuarie 2012.
- Maxim 2006 – Dan Maxim, *Un copil de 10 ani s-a sinucis de dorul mamei plecate la muncă în Italia*, <http://www.ziaruldeiasi.ro/local/un-copil-de-10-ani-s-a-sinucis-de-dorul-mamei-plecate-la-munca-in-italia-ni405d>, 29 martie 2006.
- Orgonaș 2011 – Cristian Orgonaș, *Topul celor mai mari 12 centre universitare din România*, în <http://businessday.ro/06/2011/topul-celor-mai-mari-12-centre-universitare-din-romania/>, 26 iunie 2011.
- Orwell 2011 – George Orwell, *O față de preot*, Iași, 2011.
- Longin Popescu 2011 – Ion Longin Popescu, *Acad. Dinu C. Giurescu, istoric: Dorește actuala majoritate parlamentară să destrame teritorial România?*, în <http://www.cotidianul.ro/Doreste-actuala-majoritate-parlamentara-sa-destrame-teritorial-Romania-143601/>, 26 aprilie 2011.
- Longin Popescu 2012 – Ion Longin Popescu, *Ultimul interviu al academicianului Florin Constantiniu: „Politicienii postdecembriști au făcut românilor mai mult rău decât mongolii, ungurii, turcii, nemții și rușii”*, în <http://www.jurnalul.ro/interviuri/ultimul-interviu-al-academicianului-florin-constantiniu-politicienii-postdecembriști-au-facut-romanilor-mai-mult-rau-decat-mongolii-ungurii-turcii-nemtii-si-rusii-610240.htm>, 17 aprilie 2012.

⁷² Marele scriitor George Orwell surprindea în anii '30 ai secolului XX această mare deficiență a învățământului privat: „Că veni vorba, în Anglia sunt foarte multe școli particulare... Și deși unele dintre ele sunt mai bune decât altele și o parte dintre ele sunt, probabil mai bune decât școlile municipale cu care concurează, toate au la bază un rău fundamental; și anume, faptul că până la urmă, unicul lor scop e cel de a face bani. Deși nu sunt câtuși de puțin ilegale, sunt întemeiate în exact același spirit cu care cineva ar deschide un bordel sau o bursă de pariuri ilegale.” (Orwell 2011, pag. 288-290).

⁷³ Longin Popescu 2012.

- Schifimeț 2011 – Constantin Schifirneț, *Spiru Haret, un reformator al societății românești*, în http://www.adevarul.ro/cultura/literar_si_artistic/carte/Constantin_Schifirnet-Spiru_Haret-invatomant_romanesc-comunism_0_479352569.html, 12 mai 2011.
- Scurtu, Buzatu 1999 – Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București, 1999
- Roșu 2010 – Iulia Roșu, *Bănescu: Sistemul de educație din România este cel mai slab din interiorul UE*, în http://www.adevarul.ro/actualitate/eveniment/Basescu-Sistemul-Romania-interiorul-UE_0_233976740.html#, 29 martie 2010.
- Țugui 2012 – Teodora Țugui, *Părinții cer suspendarea ordinului privind clasa zero. Clasa pregătitoare atacată în instanță*, în <http://www.cotidianul.ro/clasa-pregatitoare-atacata-in-instanta-173860/>, 24 februarie 2012.
- Varga 2010 – Noemi Varga, *Săraci și fără părinți, tot mai mulți copii din Moldova renunță la școală*, în <http://www.adevarul.it/stiri/social/saraci-parinti-tot-mai-multi-copii-moldova-renunta-scoala>, 19 februarie 2010.
- Vincze 2010 – Viorica Vincze, *Valoarea formativă a studiilor clasice*, în „Biblioteca istorica, philosophica et geografica. Comunicări științifice”, IX, Mediaș, 2010, pag. 244-249.
- Zavaleanu 2012 – Dan Zavaleanu, *Haosul din învățământ nu se oprește. Școlile cu mai puțin de 300 de elevi trebuie comasate*, în <http://www.cotidianul.ro/scolile-cu-mai-putin-de-300-de-elevi-trebuie-comasate-174282/>, 28 februarie 2012.
- Zub 2011 – Alexandru Zub, *II Idei haretiene despre educație și cultură*, <http://www.luceafarul.net/spiru-haret-1851-%E2%80%93-1912-ii-idei-haretiene-despre-educatie-si-cultura>, 15 mai 2011.
- Legea Educației Naționale* – Legea nr. 1/2011 – Monitorul Oficial nr. 18 din 2011
- Pactul Național pentru Educație*, http://www.presidency.ro/static/ordine/Pactul_National_pentru_Educatie.pdf
- România educației, România cercetării, Raportul Comisiei Prezidențiale pentru analiza și elaborarea politicilor din domeniile educației și cercetării*, http://edu.presidency.ro/upload/raport_edu.pdf

SCHIMBAREA SOCIALĂ ÎN PERSPECTIVĂ PSIHOLICĂ

Dr. Mihaela Găvănescu

Abstract. Social change from a psychological perspective. Change means sudden and profound transformations of social structures, completely altering the context of psychosocial life. Social and cultural changes are the essential prerequisites of psychological change. From this perspective the social actor embodies the sociocultural space, restricting its interactions with others. By transforming social relations the interpersonal network contributes to change.

Cuvinte cheie: schimbare, structuri sociale, schimburi culturale, relații sociale.

Keywords: change, social structures, cultural changes, social relation.

O perspectivă psihologică pertinentă asupra schimbării ne oferă Adrian Neculau în lucrarea sa (în „Psihologie socială”, 1996, p.223) pornind de la propunerea lui Rocher (1968) de a face distincția între evoluție socială și schimbare socială. În acest sens *evoluția socială* este un ansamblu de transformări pe care o societate le cunoaște într-o lungă perioadă de timp, depășind de regulă una sau mai multe generații având efect cumulativ, linii și curbe care descriu sensul mișcării, tendința generală, toate acestea făcând ca evoluția socială să nu poată fi observată decât de la o înaltă atitudine. Pe de altă parte schimbarea socială constituie o transformare observabilă și verificabilă pe o perioadă scurtă de timp, ceea ce face ca același observator să poată pe perioada vieții sau pe a unei perioade din viața sa, să cunoască rezultatul unei dezvoltări. Mai mult, schimbarea socială este localizată geografic și social.

Schimbarea socială trebuie disociată de eveniment, un eveniment nefiind necesar întotdeauna pentru a provoca o schimbare. Este necesară o mare cantitate de schimbare în cotidianul vieții sociale, în „ordinea normală”, pentru a declanșa fenomenul de schimbare, fiind astfel afectată structura organizării sociale, funcționarea vechilor organisme sociale. Nu în ultimul rând trebuie precizat că numai schimbarea unor opinii sau atitudini care afectează grupuri mari, colectivități largi, poate fi considerată o schimbare socială. Potrivit celor de mai sus, Rocher consideră patru caracteristici principale prin care poate fi definită schimbarea socială.

Schimbarea socială, după Rocher, poate fi definită ținând seama de patru caracteristici principale:

- a) se manifestă ca un *fenomen colectiv*, implicând, deci, o colectivitate sau un sector important al acesteia, afectând condițiile și modul de viață, universul mintal al indivizilor;
- b) este *structurală*; modifică organizarea socială în totalitatea sa sau principalele sale componente; este important să poată fi identificate și descrise elementele structurale sau culturale ale organizării sociale care se modifică și acestea cu suficientă precizie (exemplu: o nouă organizare a instituțiilor sociale, o nouă distribuire a autorității, identificarea și utilizarea unor noi canale de comunicație);
- c) poate fi descrisă ca o *transformare în timp*, ca o succesiune între punctele T_1, T_2, \dots, T_n , marcându-se diferența între situația de debut și un punct de referință;
- d) este *durabilă*, are un caracter de *permanență*, ceea ce înseamnă că transformările nu sunt superficiale sau efemere.

Plecând de la aceste caracteristici, putem deduce cum schimbarea socială afectează cursul istoriei unei societăți, sensul activității actorilor sociali, ducând la acele condiții favorabile apariției unor elemente active, a agenților schimbării ca factori de progres. Aceștia din urmă au un rol important, ei identificând ritmul schimbării „prin propagarea ideilor, valorilor, inovațiilor, noilor stiluri comportamentale”. Modificarea însă nu se referă doar la unii actori sociali, ci cuprinde grupuri, segmente sociale importante ale unei comunități largi, antrenând astfel fenomene și ansambluri de acțiuni ce se constituie în procese sociale cu „rezonanță și structură istorică” (A. Neculau, op. cit. p.225).

Pornind de la analiza lui Rocher, A. Neculau definește schimbarea socială ca fiind „transformarea observabilă în timp, care afectează într-o manieră ce nu poate fi provizorie sau efemeră, structura și funcționarea organizării sociale a unei colectivități date și care modifică întregul curs al istoriei sale” (A. Neculau, op. cit. p.225).

Pentru a diagnostica schimbarea, Forsé (1991) încearcă identificarea acelor *tendințe* care contribuie la aceasta, considerând că trebuie mai întâi să descoperim acele legături cauzale antrenate într-un câmp social bine delimitat, luând astfel în considerare, în primul rând instituțiile și situațiile ritualizate, fiind în același timp deliberat excluse comportamentele și modelele lor, opiniile, sentimentele, valorile și credințele. Trebuie de asemenea remarcat că doar tendințele de substanță provoacă schimbări ale comportamentelor, în timp ce inversul nu este întotdeauna valabil, adică schimbarea unor opinii și chiar a unor atitudini nu provoacă automat și schimbarea, transformarea instituțiilor de bază, ceea ce este valabil și pentru decizia politică. De aceea Forsé, consideră că putem numi tendința numai cea schimbare care este „univocă (ireversibilă), de lungă durată și masivă”, ce putând fi judecată atât *calitativ* (sub raportul structurii instituțiilor) cât și *cantitativ*, cu ajutorul indicatorilor observabili și măsurabili. Astfel, ne apare o tendință ca fiind un „diagnostic teoretic, grație căruia se dă un sens unui ansamblu de evoluții empirice și se descrie, prin indicatori relevanți, acest domeniu societal” (cf. A. Neculau, op. cit. p.225). O asemenea cercetare este cea a lui L. Dirn (1990), care a

identificat 60 de tendințe, care au afectat schimbarea societății franceze în ultimii 20 de ani, tendințe pe care le-a organizat într-o matrice care îi poartă numele. Iată, așadar numai câteva dintre aceste tendințe analizate de L. Dim: tineri, vârsta a III-a, identificarea socială, parentalitatea, localitatea, descentralizarea, asociațiile, sociabilitatea, modelul matrimonial, clasele mijloci, conflictele, autoritatea, consensul, nivelul școlar.

Bazându-se astfel, pe descrierea unor asemenea evidențe empirice prin indicatori relevanți, putem identifica unele tendințe și putem obține un diagnostic teoretic, acesta fiind un prim pas spre cunoașterea schimbărilor sociale. Un alt autor citat deja de noi - B. Valade – sublinia pe lângă bogăția informațiilor furnizate de această matrice, mai ales „importanța recurgerii la proceduri matriciale pentru cunoașterea schimbării sociale”. „Aplicarea lor duce la apariția unor multiple interacțiuni între indivizi, constrângerile impuse acțiunilor de către sistemul în care se află aceștia, contextul cultural și reprezentarea lui etc. Ele permit stabilirea de legături între fenomene e și fenomene macrosociale, dejucând sensul evident.” (B. Valade, op. cit. p.390).

În urma studiului său L. Dim, concluziona că:

„- este posibil să identificăm, izolăm și definim tendințele de evoluție ale societății;

- între aceste tendințe unele sunt evaluabile cu ajutorul unor indici cantitativi, altele se prezintă doar ca sens al schimbării și se păstrează la un stadiu calitativ;

- aceste tendințe întrețin între ele raporturi ce pot fi formulate în termeni de cauzalitate” (cf. A. Neculau, op. cit. p.226).

Încercând dezvoltarea acestui subiect vom întâlni câteva constante și anume:

- **Ce anume se schimbă?** Datorită complexității și diversității tipurilor de schimbare precum și a rangului diferit al acestora, s-a concluzionat că analiza schimbării să cuprindă pe rând nivelurile, de la macrosocial.

- **În ca manieră operează schimbarea?** Apar multe întrebări de acest fel, justificate de faptul că cercetările empirice au constatat multiplele posibilități pe care le pot îmbrăca formele și manierele schimbării. Orice schimbare este receptată diferit de grupurile de populație, punând probleme de adoptare psihologică, iar rezistența la schimbare are întotdeauna o coloratură afectivă.

- **Cauzele, formele, condițiile favorabile sau defavorabile care permit explicarea schimbării.** O schimbare implică o comparație între un „înainte” și un „după”, comparație care atinge și identificarea acelor circumstanțe care au favorizat procesul, a cauzelor care l-au produs.

- **Cum se derulează, în general, schimbarea în timp?** Procesele de schimbare au în general un debut, un mijloc și un sfârșit, fiind important să știm cum apar, cum se dezvoltă și cum se rezolvă ele finalmente. Deși mecanismele acestui fenomen variază de la un sector la altul, pot fi totuși descrise anumite caracteristici generale care apar frecvent.

- **Cine sunt aceia care declanșează, animă, simbolizează, susțin sau se opun schimbării?** Există din această perspectivă o întreagă literatură sociologică (Pareto, Mosca, C.W. Mills) asupra rolului elitelor: avantajele ce le procură, atitudinile referențiale și aspirațiile ce le suscită, influența ce o exercită ca modele imitabile, fixând norme de viață și de gândire. Pe lângă elitele care pot provoca schimbarea, există însă, numeroși alți agenți care contribuie la menținerea sistemului, creând noi valori.

- **În ce măsură sensul schimbării poate fi prevăzut sau planificat?** Teoria „oamenilor mari”, reformatori sau revoluționari, nu se poate constitui într-un principiu explicativ al oricărui tip de schimbare. Majoritatea deciziilor care produc schimbare în zilele noastre însă au caracterul unor schimbări „tehnice”, fixându-se obiective și un calendar al schimbărilor. Aceste schimbări planificate stabilesc atât cursul general cât și modalitățile particulare, aplicațiile teoriei în teren (cf. Etzioni, 1964 și Rivièrè, 1978 în A. Neculau op. cit. p. 226-227)

Orice schimbare structurală (organizațională) susține A. Neculau, afectează imediat cultura (comunității, grupului) și personalitatea fiecărui individ. În acest sens, autorul, exemplifică printr-un tip de structură organizațională, caracteristică României comuniste, întemeiată pe ierarhia de poziție, pe ignorarea competențelor și a inițiativelor, dezvoltând o “cultură” instituțională, favorizând comportamente adaptative de tipul: flatarea superiorilor, blocarea canalelor de comunicare, stoparea valorilor, etc. Un astfel de sistem, susține autorul, face ca rolurile să fie prescrise formal, totul fiind ritualizat, rutina măcinând orice tresărire de inițiativă; impersonalizarea relațiilor ducând la conservatorism, inerție, rigiditate, mularea după tipar, rezistență la schimbare și frustrare. Astfel de standarde comportamentale, nu pot duce decât la dezvoltarea unui mod dogmatic de a gândi: irațional și mitologic. Intrând într-un astfel de rol, individul se vede silit să avanseze doar comportamentele așteptate de structura astfel reglementată, acesta trebuind să intre în mecanism altfel fiind eliminat, prestigiul său social și profesional, devenind în acest caz mai puțin o emanație a personalității sale și mai mult a capacității sale adaptative.

Cultura organizațională înțeală ca modul de gândire și acțiune obișnuit și tradițional, mai mult sau mai puțin acceptat de majoritatea membrilor, cuprinde o gamă vastă de comportamente precum: modul de îndeplinire a sarcinilor profesionale, specializările și cunoștințele membrilor, mentalitățile lor, cutumele și obișnuințele de interacțiune ale indivizilor organizaționali, valorile atașate diferitelor tipuri de performanță, consultarea demografică a membrilor, circulația informațiilor, tabuurile și convențiile atitudinale, etc. (cf. A.

Neculau, op. cit., p. 229). Văzută astfel, cultura organizațională comportă un anumit grad de invarianță, solicitând în același timp oricărui nou venit eforturi adaptative, acela care ignoră această “cultură” automarginalizându-se și devenind “ inutilizabil” . Stabilirea unor relații organizaționale satisfăcătoare s-a dovedit, adesea, o operație dependentă de capacitatea fiecărui individ de a absorbi o anumită “cultură”, de a descifra și utiliza codurile comportamentale vehiculate. Pentru a răspunde, deci, acestor cerințe diverse, individul este obligat să avanseze anumite comportamente.

Personalitatea individului, înțeleasă ca organizarea interioară a atitudinilor și credințelor sale, a dorințelor și ambițiilor, a simpatiilor și antipatiilor, nu se poate afirma decât în funcție de capacitatea sa de a stabili relații, de a interacționa satisfăcător. Individul este, așadar, nevoit să articuleze oferta comportamentală vizibilă la factorii inconștienți, nemărturișiți, credințe și motivații opuse, imaginarul la realul brutal, operație deloc ușoară. În acest caz, adaptarea diversității personalităților la “așteptările” organizaționale poate naște o varietate necunoscută de mici drame, suportate mai mult sau mai puțin “normal”, uneori însă crizele de neadaptare putând deveni cu adevărat dramatice, având efecte secundare traumatizante. Așadar, schimbarea individuală este consecința acumulării de informații, de capital cultural, dar și a interacțiunii sale cu alții (A. Neculau, op. cit. p. 229). Conform celor deja spuse, autorul citat, susține că:

“Interacțiunea dintre structura organizațională, cultură și personalitate poate fi exprimată prin următoarea paradigmă: structura se poate schimba numai prin transformarea nivelului cultural și dezvoltarea personalității; ridicarea nivelului cultural este dependentă de cadrul social formal dar și de efortul de autorealizare al indivizilor; schimbarea personalității presupune un cadru instituțional favorabil și existența unui model cultural perfecționat. Orice proces de schimbare înseamnă, deci, intervenția simultană asupra factorilor morfologici psihosociologici și socio-structurali.”

Întrebarea care se impune acum este dacă pot fi transformate concomitent contextul, actorii și raporturile umane, dacă acesta este un simplu proces de evoluție ce poate fi planificat și mai ales controlat, mai mult, dacă pot fi modificate sau schimbate mentalitățile adânc înrădăcinate, susținute de memoria colectivă și de capitalul cultural al subiectului.

Schimbarea înseamnă transformări bruște și profunde ale structurilor sociale, modificând total contextul vieții psihosociale. Schimbările sociale și culturale constituie fundamentul, condițiile schimbării psihologice. Din această perspectivă, actorul social “personalizează” câmpul socio-cultural, își restructurează relațiile cu altul, rețeaua interpersonală, transformând apoi raporturile sociale la care participă, contribuind astfel la schimbarea scenariilor culturale. Astfel, acesta mai întâi se “impregnează” și încorporează (prin interculturație) devenind apoi agent al schimbării.

Observăm, așadar, faptul că schimbarea nu este un proces total, coerent, el fiind, funcție de situații, context psihosocial, percepția contextului de către diferitele grupuri, o desfășurare asincronă, uneori contradictorie, cu rupturi ce pot avea efecte secundare asupra indivizilor. Pentru că rațiunile, aspirațiile, dorințele și temerile, scopurile și modelele acționale nu intră în joc într-un mod coerent, articulat “șocul schimbării” poate bloca inițiativele, poate paraliza acțiunea sau deforma percepția corectă a evenimentelor în care individul este plasat. Doar în urma unei masive acumulări de informații se schimbă atitudinile și se declanșează apoi modele comportamentale adecvate.

Rezistența la schimbare reunește, în sens tradițional, conduitele de criză putându-se manifesta în diferite chipuri, caracterizându-se de regulă, printr-un comportament defensiv, prin apariția conflictelor interne, prin găsirea unor țapi ispășitori (de regulă din exterior), prin mistificare și destructurare socială, supunerea necondiționată față de o putere centrală sau prin exces de populism. În astfel de contexte, de regulă, individul și societatea își abandonează autonomia și specificul lor, acceptând manipularea venită de la centru, dând astfel, naștere unui narcisism colectiv. În acest sens A. Neculau amintește de “personalitatea narcisistă” la care se referă Christopher Lasch pentru a defini acea construcție identitară dintr-un câmp social manipulat care anulează capacitatea de intervenție autonomă sau individuală.

Analizând majoritatea mișcărilor sociale le putem vedea ca pe tentative de trecere de la o identitate defensivă către o identitate ofensivă, aceasta din urmă structurându-se contra unui tip de putere socială sau organizațională care oprește evoluția fenomenului, capacitatea de acțiune și schimbare (cf Ta, 1986). Această putere nu are caracterul unei eredități culturale, nu trebuie deci definită în termenii de tradiție sau esență, ci mai degrabă, ține de o strategie politică, de organizarea instrumentală, de formarea și dirijarea actorilor sociali, fiind o “construcție” adesea imaginară provenită uneori din afara comunității. Aceasta își extrage forța din interdependența membrilor săi, din solidaritatea lor mecanică care reunește psihismele individuale într-un psihism colectiv unificator. Aceste structuri individuale, remarcă A. Neculau, pot fi abordate nu doar global, prin judecăți calitative ci și prin judecăți cantitative asupra unor segmente sau

factori, un număr însemnat de cercetări asupra schimbării ca fenomen social-psihologic, conducând la formularea a două ipoteze de lucru:

- „forțele care se opun schimbării sunt reunite, de regulă, prin strategii și situații ritualice, de tip parental;
- parentalitatea se regenerează și se reîntărește prin construirea indicatorilor cantitativi, cum ar fi: ceremoniile, diferitele tipare de schimburi central-periferice, vizitele etc.” (cf. Foré, 1991).

Schimbarea socială oricare ar fi ea, implică transformarea mai mult sau mai puțin bruscă și profundă a unui sistem în echilibru presupunând așadar, o ruptură, până la instalarea sistemului într-un nou echilibru. Schimbarea înseamnă astfel, o tensiune psihică la nivelul fiecărui membru al colectivității, implică un sentiment confuz, dublat de anxietate și o oarecare nostalgie pentru trecut. În special, schimbul de conduită se soldează cu o dizolvare a obișnuințelor domestice, având implicații asupra aspectelor emoționale și funcționale (Maisannure, 19972, 1989). Așadar, voința de permanență și tendința de conservare care asigură identitatea și coerența, intră în contradicție cu dorința de schimbare, ceea ce face ca rezistența să se manifeste uneori direct și fățiș, alteori mascat, disimulată sub aparența acceptării manifeste a noului, dar filtrându-l de fapt în mod subtil.

Analizând fenomenul schimbării, psihosociologul, susține A. Neculau (op. cit., p 235), se lovește în primul rând de teama de schimbare, de dorința de menținere, confruntându-se cu conservatorismul unor indivizi. Acest fenomen este deosebit de complex, subiecții schimbării, chiar și atunci când își declară dorința de transformare în realitate doresc să nu fie nevoiți să renunțe la vechile obiceiuri, la stereotipuri și să inventeze comportamente noi. Tendința de “menținere” derivă din comportamentul de “închidere” manifestat de orice sistem (uman, social) ce se confruntă cu atacuri din afară manifestându-se prin nevoia de coeziune și claritate. De asemenea, această tendință poate rezulta și din teama unor experiențe noi, din inconfortul psihic implicat de aceasta. Se impune, astfel, să vedem care sunt acele resorturi, motivații ale refuzului schimbării. Ne vom opri în acest sens, la studiul lui A. Neculau (1994), considerându-l relevant pentru lucrarea noastră, studiu în care, în încercarea de identificare a tipurilor de refuz ale schimbării din România postcomunistă, a fost întreprinsă o campanie de interviuri individuale și colective, cu diferite categorii de actori sociali, predominând însă cei din mediul academic. Autorul grupează toată gama de “refuzuri” în patru mari grupe, fără a considera însă această organizare un răspuns la problema pusă.

a) *refuz din dorința de menținere* a echilibrului, coerenței, status-ului deja dobândit. Acest „comportament de închidere” este specific oricărui sistem (deci și celui social sau celui uman) confruntat cu „atacuri” din afară. Nevoia de ordine, de claritate trebuie corelată cu teama de inconfort psihic ce-l produce orice schimbare. Acest motiv ar părea minor, dar cei mai mulți subiecți, aparținând tuturor categoriilor socio-profesionale, inclusiv intelectualii, ne-au transmis teama lor că nu vor putea inventa un alt stil de viață, un alt mod de raportare la valori. Obișnuința a dat naștere unui mod de interacțiune cu mediul social care a intrat în sistemul personalității, care a născut preferințe pentru familiar. Orice schimbare a contextului trezește individului teamă de acest „necunoscut”, frica de a nu mai găsi resurse interioare pentru a depăși situația. Experiența sa de viață poate deveni deodată inadecvată, insuficientă. El observă că totul în jur e străin, ostil, altfel. Nesiguranța naște dorința acerbă de a redescoperi familiarul, nevoia de reîntoarcere la trecut. Atitudinea descrisă mai sus a fost înregistrată îndeosebi în rândul subiecților de peste 40 de ani;

b) *refuzul motivat de competență deja dobândită*, competență care a generat, în istoria personală, succese, recunoaștere, status. Dublat de simțul vanității, acest sentiment ia forma încrederii exagerate în sine (în Noi). Pentru ceilalți, „competentul” apare adesea ca un dogmatic, închis într-un cerc de convingeri depășite, balizat de poncife, organizându-și discursul în lozinci. Gândirea dogmatică are ca efect percepția și retenția selectivă a argumentelor, respingerea în bloc a realității ce nu poate fi asimilată și încorporată;

c) *refuz din ignoranță*, datorat precarității cunoștințelor profesionale și politice, lipsei de capital cultural. Toată literatura despre omul-masă, format în cadrul societăților totalitare, relatează despre statutul său ambiguu; acesta nu-și extrage substanța din calitățile personale sau din competență, nici din proprietatea care conferă independență, ci din emanația puterii pe care o conține status-ul (postul) ce-l deține. El a realizat un contract potrivit căruia primește autoritate de status contra „atașamentului”. Nu are nevoie de altceva sau nu i s-a oferit o alternativă. Afișând inocență, puritate morală, transparență, individul de acest tip poate deveni agresiv, acuzând snobismul sau impuritatea morală a tipului opus. Conștientizarea lipsei de competență poate naște neîncredere de sine, suspiciune și, mai ales, ura împotriva celor ce pot fi altfel;

d) *refuzul din conformism social*, manifestat prin dependență față de colectivitate, față de superiori sau egali, și motivat prin respect față de tradiții, realizări, momente de succes în istoria personală sau colectivă. Posesor, adesea, al unui status social periferic, individul s-a exersat în comportamentul de supunere (față de norme, șefi, situații). Expus unei presiuni informaționale univoce, el a devenit un simplu receptor, nu are capacitate de a decide fără sprijin, normă, „indicații”. El a învățat să definească realitatea după codurile prescrise. El devine, cu timpul, anomic, dependent de sursele de autoritate, pion într-o structură ierarhică (Levine, Pevelchak, 1984). Supunerea îndelungată la reguli rigide poate chiar modifica structura personalității, poate elimina accentele personale și modela un profil de veșnic subordonat. El a încheiat un „contract social” cu puterea: în schimbul unei vieți sociale și profesionale „normale”, el se angajează să n-

o ofenseze. Normalitatea aceasta a însemnat pentru mulți o traiectorie de progres, iar istoria lor personală o „istorie de succes”. Ei s-au născut la țară, locuiesc la bloc, se bucură (s-au bucurat, mai exact) de facilități nesperate. Propaganda i-a învățat că orașul industrial e superior satului retrograd, că ei sunt stăpânii mijloacelor de producție, purtători de progres (Botez, 1992). Poate reprezentantul unei asemenea categorii să-i supere sau să-i părăsească pe cei care i-au oferit toate acestea? El nu poate conștientiza faptul că multe dintre facilități le-a primit în schimbul supunerii, al atașamentului și nu pentru merite reale.

Nici o rezistență la schimbare nu poate fi totală sau de lungă durată orice influență soldându-se până la urmă cu o modificare a individului sau a grupului, orice rezistență la schimbarea socială organizată fiind până la urmă înfrânată (cf. Poicheler, Moscovici 1984). Rezistența la schimbare, fie că își are cauza în trăsăturile de personalitate ale indivizilor, fie că își are motivul în contextul psihosocial sau în structura organizațională rigidă, este adesea dăunătoare atât pentru cei implicați cât și pentru mediul social, prin uzura fizică și morală pe care acest efort îl implică. Sunt și cazuri, însă, în care rezistența este justificată, indivizii supuși presiunii de schimbare, identificând inadecvarea la context a unui nou mod de abordare a problemelor a unui stil nou comportamental etc. Contează mult în acest caz și cine face “evaluarea” gradul în care acesta se implică în problematica analizată, analistul trebuind în acest context să abordeze o poziție neutră, să se plaseze în afara pasiunilor.

Bibliografie

- Boudon (coord.), 1992 – R.Boudon (coord.), *Tratat de sociologie*, București, 1992.
Neculau (coord.), 1996 – A.Neculau (coord.), *Psihologie socială*, Iași, 1996.
Zamfir și Vlăsceanu, 1993 – C.Zamfir și L.Vlăsceanu, *Dicționar de sociologie*, București, 1993.

INTERNETUL, INTRE PATOLOGIC SI NORMALITATE

Corina Tanase

Abstract. The internet. *The present day society is characterized by the image prevalence and also by the prevalence of visual compared to the narrative and verbal. The using of Internet is part of our daily life, being a means of communication that induces changes in the way of thinking and world perceiving and in the way we relate to the surrounding reality. At the same time with the Internet's setting up, there was born a rhetoric question, due to the excessive enthusiasm of some Internet users, expressed by their time spent in virtual space. The rhetoric question is: Was it born a new addiction? How far is the using of the Internet being normal, and when does it become pathological. APA (American Psychologists Association) predicts that this Internet excessive use can be counted among the 3rd millenium's diseases and it's positioning it as being equal with the drugs addiction. Although the so called Internet addiction disorder was not included in the manual for the diagnosis and statistics of mental diseases. Different specialists made a series of researches on this theme, but they seemed unconvincing. Several times there were analysed the effects and not the causes. Until the specialists will agree in this respect, we must pass on reserved messages.*

Cuvinte cheie: *dependenta de internet, internet, tehnica, comportament.*

Keywords: *internet addiction disorder, internet, technics, behaviour.*

Societatea actuală se caracterizează prin predominanța imaginii, a vizualului față de narativ și verbal. Virtualitatea este unul dintre conceptele fundamentale care se vehiculează în paradigma postmodernismului. Are loc la intersecția ființei umane cu tehnicul, cu mașina și reprezintă caracteristica noilor forme informaționale și comunicaționale.

În dezbaterile contemporane privind spațiul virtual, există două concepții antagonice: prima are o perspectivă osmotică și deci diversitatea este acceptată, virtualitatea reprezentând parte integrantă și inerentă a vieții cotidiene. Cea de a doua adoptă viziunea catastrofică a evoluției socialului prin pierderea ființei umane într-o existență matriceală de tip rețea, în care umanul este uitat într-una din multiplele ferestre deschise în existența virtuală a cyberspațiului (Rotaru, 2010).

Dacă urmărim statisticile anului 2011, realizăm că acest extraordinar mijloc de comunicare a indus schimbări majore în modul de gândire și percepere a lumii, în modul de raportare la realitatea înconjurătoare și în comportamentul oamenilor. Iată câteva date relevante:

- 2,1 miliarde de utilizatori de internet în toată lumea
- 555 milioane de website-uri
- 3.146 miliarde de conturi de e-mail
- 360 milioane de utilizatori Hotmail
- 300 milioane de website-uri create doar în 2011
- 95,5 milioane de domenii .com la sfârșitul anului 2011
- 13,8 milioane de domenii .net la sfârșitul lui 2011
- 800 de milioane de utilizatori Facebook (2011)
- 200 de milioane de conturi facebook create doar în 2011
- 350 milioane de utilizatori facebook ce se loghează de pe dispozitive mobile
- 225 milioane de conturi Twitter (100 de milioane doar în 2011)
- 2,6 miliarde de conturi IM (mesagerie instant)
- 2,4 miliarde de conturi social media în toată lumea

Până la data actuală, în România nu există un recensământ al utilizatorilor de internet. Ultima informație din acest domeniu, cu detalii privind frecvența utilizării mijloacelor de comunicare ne-o oferă un studiu întreprins în anul 2002 de către Institutul de Cercetare de Piață GFK. (Grosseck -2006) :

serviciile de e-mail	49%
chat	46%
de știri/evenimente	37%
căutare de locuri de muncă	21%
interacțiunea cu autoritățile	18%
orarul instituțiilor	9%
bursa	7%
horoscop	4%
cumpărături	4%
servicii bancare	2%

Privind dincolo de aceste cifre, utilizarea masivă a internetului ne determină să căutam răspunsul la întrebarea ce îl face atât de atractiv, atât de special și cu siguranță răspunsul trebuie căutat și în identificarea nevoilor pe care acest mijloc de comunicare le satisface.

Din perspectiva motivației umane, oamenii își pot identifica ușor nevoile conștiente pe care le au, însă cele inconștiente, ascunse, greu de identificat și măsurat, se constituie într-o sursă de energie centrală, extrem de puternică. Când aceștia ridică pasiunea la rang de obsesivitate, se datorează faptului că respectiva activitate /persoană se adresează unor dorințe extrem de importante și de cele mai multe ori, inconștiente. Putem identifica următoarele nevoi pe care internetul tinde să le satisfacă (Lucian Andries, 2002):

- nevoia de cunoaștere și informare

- nevoia de comunicare: extrem de puternică la persoanele introvertite, timide în viața reală, dar care se simt "eliberate" de caracteristicile mediului virtual; în plus, internetul este un mod ideal de a evita solitudinea

- nevoia de suport social: internetul dezvoltă iluzia unor relații apropiate, de amicitie între internauți

- nevoia de exprimare a trăsăturilor de personalitate reprimite: virtualul eliberează constrângerile impuse de viața cotidiană pentru a experimenta noi identități(roluri)

- nevoia de recunoaștere și putere

- nevoia de evadare și divertisment

Odată cu apariția internetului, datorită entuziasmului excesiv al unor internauți exprimat prin timpul consumat în spațiu virtual s-a născut o retorică: s-a identificat o noua dependență? până unde ține utilizarea normală a internetului și când se transformă în patologic?

Asociația Americană a Psihologilor (APA) previzionează că acest "abuz de internet" s-ar putea enumera printre bolile civilizației mileniului III și-l poziționează pe același palier cu consumul de droguri și alcoolismul. Această predicție pare ușor exagerată. Problema "dependenței de internet" (IAD-Internet Addiction Disorder) este greu de delimitat conceptual, majoritatea cercetătorilor bazându-se pe un tip neconvingător de metodologie de cercetare, în general studii lipsite de o ipoteză clară sau de o analiză rațională (Grohol 2003). Deși tulburarea dată de "dependența de internet" a fost recunoscută formal de o parte din psihologi, nu a fost cuprinsă în Manualul privind diagnoza și statistica referitoare la bolile mentale (DSM).

Cercetările originale legate de această "boala" au debutat cu investigații care nu pot stabili relații cauzale între comportamente specifice și cauza lor. În timp ce anchetele pot ajuta pentru a stabili ce simt oamenii despre ei înșiși și comportamentul lor, aceste investigații nu sunt suficiente pentru a concluziona dacă o tehnologie specifică (internetul) a cauzat de fapt acele comportamente. În aceste circumstanțe concluziile par speculative și subiective.

Cu siguranță oamenii petrec mult timp on line. De asemenea, pot petrece mult timp studiind, citind, privind la televizor, muncind și astfel apare o oarecare "ignorare" a prietenilor, a familiei sau a activităților sociale. Dacă toate acestea ar fi considerate dependențe, întrebarea este dacă putem să le poziționăm alături de schizofrenie sau depresie? Drumul spre descoperirea problemei "dependenței de internet" este plin de erori logice, una dintre ele fiind confuzia dintre cauză și efect. Majoritatea oamenilor care se consideră dependenți suferă din cauza faptului că nu vor să se confrunte face-to-face cu problemele din viețile lor. Acestea pot fi anxietatea, depresia sau vreun handicap fizic sau emoțional. Deci, nu tehnologia este importantă sau generatoare de dependență, ci comportamentul, iar un comportament viciat își găsește rezolvarea în tehnicile tradiționale cognitive comportamentale.

Storm King în articolul său "Este internetul creator de dependență sau dependenții folosesc internetul?" constată extrem de pertinent faptul că cercetările efectuate nu cuprind întrebări legate de pre existența sau istoricul unor boli mentale (depresia, anxietatea), alte probleme de sănătate sau dizabilități, probleme legate de socializare și relații. De unde și ideea tratării la suprafață a bolii, mai precis a unor efecte, nicidecum în profunzime, a cauzelor efectelor.

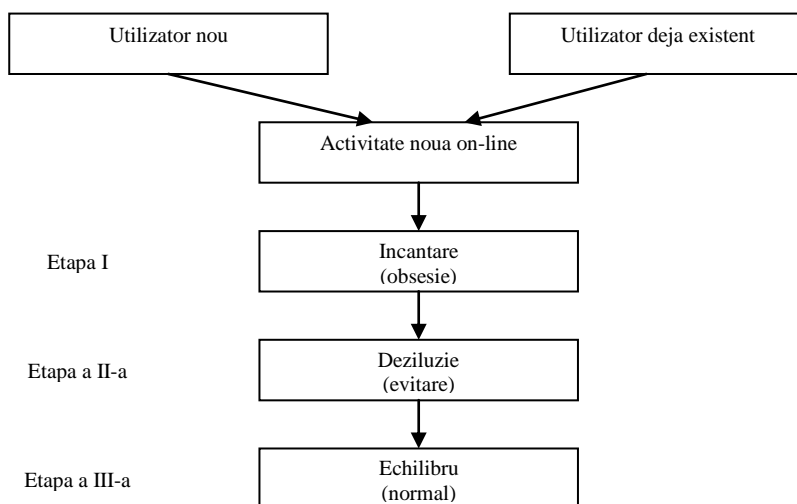
La nivel speculativ, există voci care afirmă faptul că această "dependența de internet" a apărut din criteriile destinate jocului de noroc patologic, un comportament antisocial care are foarte puțină valoare socială, în sensul de îndreptare, corectare. Cercetătorii din această zonă au convingerea că pot da un copy paste acestor criterii și le pot aplica în același timp, unor sute de comportamente manifestate zilnic pe internet, acesta fiind în esență un mijloc prosocial, interactiv, furnizor de informație și educație. Admitem, de asemenea că socializarea îmbracă azi alte forme, în care le includem pe cele de pe internet, telefon. Nu se poate pune echivalența între verificarea unui email și tragerea mânerului unui automat, cum afirmă Greenfield (1998). În primul caz, este un comportament care caută să comunice, să socializeze, pe când în al doilea caz este vorba de un comportament care caută recompense.

Ca o concluzie, putem aprecia faptul că până la ora actuală nu a fost definită "dependența de internet", deoarece toate cercetările s-au făcut pe baza observațiilor și a studiilor de caz, toate acestea neputând demonstra relația dintre cauză și efect. În plus, multe dintre cercetări au fost făcute de clinicieni, care nu au fost interesați de anamneza utilizatorilor de internet, nu au fost preocupați de pre existența unor probleme în existențele acestora și oarecum ei au tratat ce este la suprafață, în detrimentul problemelor profunde, de substanță, cauzatoare de efecte. Aspectul legat de bugetul de timp alocat internetului, este extrem de relativ și acesta interferează cu anumiți factori:

contextul social al internautului, rolurile sociale pe care le îndeplinește, relațiile interpersonale pe care le formează, starea lui psihică. Este evident faptul că nu tehnologia face rău omului și crează dependență, ci modalitatea în care oamenii folosesc tehnologia.

O ipoteză alternativă care presupune ca aceste comportamente ale așa numiților "dependenți de internet" sunt fazice îi aparține lui Grohol (1999) care a făcut observații pe seama studiilor lui Smith, Robert și Pollack (1996). Modelul propus de acesta presupune trei etape:

Fig.1

Majoritatea celor "dependenți de internet" sunt debutanți în mediul virtual. Internetul presupune o lume fantastică, colaborativă, enigmatică, extrem de atractivă. Aceștia trec printr-o primă etapă de adaptare la un mediu nou, dar care îi captează pe deplin. Având în vedere potențialul nemărginit al virtualului, oamenii rămân "blocați" într-o primă fază, de adaptare și incântare pentru o perioadă mai lungă de timp decât este caracteristic pentru adaptarea la noi tehnologii, produse sau servicii. La aceeași concluzie ajunge și Roberts (1996), care a descoperit că activitatea de chat on line era fazica: la început oamenii erau încântați de această activitate, fapt urmat de o deziluzie și o micșorare a acestei utilizări și apoi, atingea un echilibru în care nivelul activității de chat era normalizat.

Unii oameni rămân pur și simplu captivi în prima fază și nu o pot declassa. În acest caz, e posibil să aibă nevoie de ajutor pentru a putea depăși acest prizonierat și a atinge nivelul III, specific unei stări normale, echilibrate. În cazul utilizatorilor deja existenți, care au depășit faza de proaspăți debutanți în virtual, modelul este valabil în cazul în care aceștia descoperă o nouă activitate on line.

Din moment ce toate activitățile on line sunt fazice până la un anumit grad, un raționament optimist ar presupune că toți oamenii vor ajunge în cele din urmă la etapa a III pe cont propriu, prin efort personal.

În același timp, ceea ce face irezistibil internetul este efectul de dezinhibare on line care caracterizează comunicarea interumana în virtual. Cu toții acceptăm ideea conform căreia în virtual oamenii sunt total dezinhibați și afirmă sau fac lucruri pe care nu și le-ar permite în realitate, într-o relație de tip face-to-face. Prin invizibilitate și anonimitatea dissociativă, virtualul dezvoltă un mediu în care oamenii își expun propriu eu, exprimă cu foarte mare ușurință gânduri intime, date personale, emoții puternice, așteptări sau neliniști și din această perspectivă, dezinhibiția este semnul clar al încercării indivizilor de a se înțelege, a-și explora sinele, și de ce nu, de a descoperi noi forme ale verbului a fi. Există și situații când la cele două caracteristici ale spațiului virtual, se poate adăuga și introiecția: situația în care, comunicând on line cu cineva, confundăm imaginația noastră fertilă cu realitatea și-l percepem eronat, nu cum este în realitate, ci pe măsura nevoilor și a dorințelor noastre. În acest caz, o întâlnire în real este similară cu deziluzia, dar exact acest aspect poate diminua apetitul pentru lumea virtuală și echilibra prezența pe internet.

În concluzie, considerăm că atât tânăra generație cât și adulții vor reuși să integreze internetul în viața lor, în mod responsabil și eficient. Însă trebuie admis faptul că unii au nevoie de o mai mare perioadă de timp. De asemenea, primim tot mai multe semnale de deteriorare a comunicării interumane, relațiile virtuale tinzând la înlocuirea treptată a realităților interacțiunilor umane directe. Este vital să nu avem abordări exagerate privind "dependența de internet", atât timp cât nu există la ora actuală o definiție clară și unanim acceptată. Să nu transmitem mesaje exagerat nerealiste, dar în același timp, să conștientizăm faptul că avântul exacerbant al dezvoltării științifice și tehnologice poate aduce efecte asupra calității vieții oamenilor, prin diversitatea nevoilor noi emergente. Iar la aceste nevoi noi, trebuie căutate răspunsuri care să ne asigure un metabolism mental sănătos. Cu siguranță internetul și noile tehnologii de comunicare

sunt benefice, creând oportunități de dezvoltare intelectuală și societală, în care umanul este îmbunătățit și extins prin tehnică. Dăunător poate fi doar modul de utilizare a lor, în lipsa unei moderații și a unui echilibru.

Bibliografie

- Anghel 2011 - Traian Anghel, *Tot ce trebuie sa știi despre internet*, Editura Polirom, Iasi, 2011
- Cucos 2006 - Constantin Cucos, *Informatizarea în educație, Aspecte ale virtualizării formării*, Editura Polirom, Iasi, 2006
- Ionescu 1997 - George Ionescu, *Tulburările personalității*, Editura Asklepios, Bucuresti, 1997
- Rotaru 2010 - Ileana Rotaru, *Comunicarea virtuală*, Editura Tritonic, 2010
- Andries 2001, 2002 - Lucian Andries, *Internetul – aspecte psihologice*, Revista "Psihologia", 6/2001, 1/2002
- Grohol 2003 - John Grohol, *Internet Addiction Guide*, 2003
- Grosseck -2006- Gabriela Grosseck, *Marketing și comunicare pe internet*, Editura Lumen, 2006
- Grohol 1997 - John Grohol, *What's Normal? How much is Too Much when spending time on line*, octombrie 1997
- Holmes 1997 - Leonard Holmes, *Patological Internet Use -Some Examples*, 1997
- Mc Kenna 2002 - Mc Kenna, Y.A., Green S.A., & Gleason E.J., *Relationship Formation on the Internet; What's the Big Attraction?*, Journal of Social Issues, vol 58, nr.1, 2002
- Vladut 1998 - Ion Vladut, *Navigația pe internet – abordare psihosociala*, revista Psihologia Editura Stiinta si Tehnica, Bucuresti, nr 2, 1998
- Roberts 1996 - Roberts L.D., Smith L.M., Pollack C, *A model of social interaction via computer-mediated communication in real-time text-based virtual environments*, 1996
- Storm 1996 - Storm, A. King, *Is The Internet Addictive, Or Are Addicts Using The Internet?* 1996
- Varga - Varga Elisabeta, *Psihologia spațiului virtual*
- Young 1998 - Young K.S., *Caught in the NET*, New York, NY; John Wiley and Sons, Inc., 1998
- <http://playtech.ro/2012>
- http://noutatidinit.blogspot.ro/2012_01_01_archive
- <http://psychcentral.com/netaddiction>
- <http://oradeinfo.wikispaces.com/file/view/Generalitati+Internet.pdf>

ROLUL ABUZULUI FIZIC ȘI EMOȚIONAL ASUPRA FORMĂRII COMPORTAMENTULUI AGRESIV LA TINERII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ (Partea II)

Ovidiu Bocioancă
Ana-Maria Roman

Abstract. *The role of physical and emotional abuse upon the forming of violent behaviour at school teenagers (Part II).* The present study refers to the influence of the family and particularly of the parents upon the violent behaviour at school age teenagers. If during puberty, the period when the child's personality is formed, and in adolescence when the adult's personality is formed, his family shows toward him an abusive behaviour, the pubescent person or young teenager will acquire only such behavioural models. The lack of affection from his parents and especially the abuse exercised on the child or young adolescent may cause him a lowering of self-esteem, of confidence in the people around him, behaviour disorders, among which aggressiveness. The purpose of the research was of determining if the physical and emotional abuse on preadolescents and adolescents, abuse manifested inside his own family, particularly by his parents, is influencing the forming of youngster's aggressive behaviour, behaviour that is remarked within school. In this second part of the study is described the aggressivity, aggressive forms, different theories of assault, the violence, kinds of violence and the research outcomes.

Cuvinte cheie: agresivitate, agresiune, comportament agresiv, agresivitate fizică, agresivitate verbală, violență.
Keywords: aggressivity, assault, aggressive behaviour, natural assault, verbal aggression, violence.

Manifestările agresivității umane sunt diverse și de diferite niveluri: afectogen, pulsional, atitudinal, comportamental. Lipsa afecțiunii din partea părinților, a familiei și în special abuzul asupra copilului sau tânărului poate cauza acestuia diverse tulburări de comportament, printre care și agresivitate. Agresivitatea are o componentă afectivă, una cognitivă și una comportamentală. Componenta afectivă numită și furie se referă la emoții neplăcute, dezagreabile. Componenta cognitivă este definită ca o serie de atitudini negative îndreptate spre ceilalți inclusiv cinism și neîncredere. Componenta comportamentală este un rezultat al componentelor cognitivă și afectivă reprezentând o acțiune intenționată de a le face rău celorlalți, verbală sau fizică. Copilul sau adolescentul abuzat poate prezenta probleme de comportament: agresivitate sau pasivitate la agresiunile altora, insomnii, fugă de acasă, mutilare, consum de droguri, minciună; poate avea probleme școlare (absenteism, modificări ale performanțelor școlare), lipsă de bun comportament social și chiar tentative de suicid. În familie, abuzurile ce determină comportamentul agresiv sunt comise în general de către membrii familiei. Cauzele familiale care determină abuzul asupra copiilor pot fi: sociale, financiare, maritale, dificultăți de comunicare, izolare, acceptarea violenței domestice și a pedepselor corporale. Diferite caracteristici cresc incidența abuzului: sărăcia, șomajul, părinți care au fost la rândul lor victime ale abuzului în copilărie, familiile cu valori mai rigide, focalizate pe pedeapsă¹.

AGRESIVITATEA

Termenul de agresivitate provine din limba latină, „*aggredior*” care înseamnă „a se îndrepta spre” și care a evoluat apoi în „*aggredire*” ce semnifică „a merge către” cu tendința de a ataca iar mai apoi în „*aggresio*” ce înseamnă atac. Se referă deci la acele forme de comportament orientate în sens distructiv, în vederea producerii unor daune. Astfel, agresiunea poate fi: un comportament natural și instinctual propriu fiecăruia; un fapt social generat de constrângerile, dificultățile vieții în comun; o reacție la frustrare; un comportament învățat.

În ceea ce privește încercările de definire, analiză și interpretare a agresivității de către specialiști, nu numai că nu întâlnim un consens mai general dar se pare că evantaiul punctelor de vedere exprimate este mai mare decât în cazul altor fenomene psihologice.

O primă accepție dată agresivității este aceea de comportare agresivă. Din această perspectivă agresivitatea se poate defini ca „*ansamblu de conduite ostile care se pot manifesta în plan conștient, inconștient sau fantasmatic în scopul distrugerii, degradării, constrângerii, negării sau umilirii unei persoane, unui obiect investit cu semnificație socială sau orientate spre propria persoană (autoagresivitate), cum sunt conduitele autodistructive întâlnite în unele tulburări psihice sau chiar în afara lor (suicidul rațional)*”².

Alți autori, referindu-se la conceptul de agresivitate, o definesc ca o tendință specific umană marcată prin voința, dorința de a comite un act de violență asupra altuia. Astfel, Laplanche și Pontalis definesc agresivitatea ca

¹ Băban 2001, p. 51.

² Gorgos 1987, p.110-111.

„tendința sau ansamblu de tendințe care se actualizează în conduite reale sau fantasmaticе, acestea urmărind rănirea altuia, distrugerea, constrângerea sau umilirea lui”³.

Agresivitatea este situată la nivelul dispozițiilor, ea reprezentând acea tensiune care pune organismul în mișcare, până când motivația actului comportamental va fi redusă sau satisfăcută. Deci agresivitatea constituie o dispoziție indispensabilă pentru ca o persoană să se poată constitui, pentru ca o ființă vie să-și poată ocupa locul în mediul social și geografic. Se poate spune, deci, că într-un sens larg, agresivitatea desemnează o caracteristică generală a organismelor vii, referitoare la excitabilitate și la activitățile de explorare necesare satisfacerii trebuințelor fundamentale (alimentare, de apărare, sexuale etc.). Într-un sens mai restrâns, raportându-ne numai la ființa umană, comportamentul agresiv este un comportament verbal sau acțional ofensiv orientat spre umilirea, minimalizarea sau chiar suprimarea fizică a celorlalți semenii, spre distrugerea unor obiecte investite cu semnificații sociale sau contra propriei persoane.

Despre agresiune, majoritatea psihologilor sociali sunt de acord în a spune că „este un comportament efectuat cu intenția de a face rău, de a cauza prejudiciu unei alte persoane”⁴. Prejudiciul, vătămarea (psihologică sau fizică) cauzată poate să îmbrace forme diverse: furtul, asasinatul, umilirea, privarea de o recompensă anticipată etc. Ea poate fi, de asemenea, dorită fie doar pentru ea însăși, fie ca mijloc în vederea atingerii altui scop. În primul caz, spunem despre agresiune că este *ostilă*, în cel de-al doilea caz ea este *instrumentală*.

Referitor la agresiunea umană C. Păunescu menționează că: „omul își poate orienta activitatea în mod direct asupra unui congener lovindu-l, jignindu-l verbal sau ironizându-l. Agresivitatea umană poate acționa de asemenea indirect, atunci când adversarul este vorbit de rău sau i se întinde o cursă. Agresivitatea se poate manifesta și prin refuzul contactului social, ajutor sau discuții, de exemplu”⁵.

Agresivitatea nu trebuie confundată cu un comportament antisocial ca delincvența și infracționalitatea. Conduita boxerului nu este orientată antisocial și, cu cât este mai agresivă cu atât este mai performantă. Și invers, nu orice comportament antisocial, inclusiv infracțional, poate fi caracterizat prin agresivitate. Sunt comise infracțiuni prin inacțiune, deci fără agresivitate. Astfel, agresivitatea este definită ca fiind „orice formă de conduită orientată cu intenție către obiecte, persoane sau către sine, în vederea producerii unor prejudicii, a unor răniri, distrugerii și daune”⁶.

Există forme de agresiune acceptate și socialmente legitimate, în timp ce altele nu sunt. Se face, deci, distincție între agresiuni netolerate și cele care sunt acceptate și legitimate. Agresiunea ocupă astfel o poziție care depinde de judecata asupra caracterului adecvat sau nu al acestui comportament, caracter determinat de normele sau regulile culturale. Se disting astfel doi factori care, în anumite circumstanțe, sunt în măsură să confere legitimitate comportamentului agresiv: sprijinul normativ și consecințele benefice prezumate ale agresiunii. Sprijinul normativ se referă la forme de agresiune care se consideră că au susținerea grupului social iar în ceea ce privește consecințele benefice prezumate ale comportamentului agresiv se apreciază că într-un anumit număr de cazuri recurgerea la agresiune este legitimată prin faptul că este vorba de un mijloc de a atinge un scop, un obiectiv superior considerat ca fiind pozitiv de și/sau pentru întreaga colectivitate. Astfel, războiul de apărare poate fi apreciat ca o motivație suficient de puternică pentru legitimarea agresiunii. Noțiunea de agresiune trebuie să fie în permanență obiectul unei evaluări critice cu referințe la situații, la circumstanțe și la contexte, care constituie o importantă sursă de informații asupra legitimității sale și caracterului său adecvat sau nu. Comportamentul agresiv poate fi orientat nu numai în afara individului, ci și asupra sinelui, în acest caz „trebuie să diferențiem între actele comportamentale autodistructive, forma cea mai gravă fiind sinuciderea și actele comportamentale care pot periclita sănătatea și echilibrul organismului (fumat, alcool, droguri). Elementul esențial de diferențiere îl constituie, desigur, prezența intenției autodistructive.”⁷

Destul de frecvent, agresivitatea este asociată și chiar confundată cu violența. Desigur, de cele mai multe ori, comportamentul agresiv este și violent, dar există și cazuri de conduită agresivă în forme non-violente. Noțiunea de violență, într-un sens general, desemnează utilizarea forței destinată exercitării unei constrângeri. Etimologic, termenul „violență” provine din latinescul „vis” care înseamnă forță, putere, folosirea forței fizice dar și cantitate, abundență, caracter esențial al unui lucru. La origine, însă, termenul „vis” însemna forța în acțiune, resursele disponibile ale organismului pentru a-și exercita forța și puterea. La baza noțiunii de violență se găsește, deci, ideea de forță, ideea unei puteri care se exercită asupra unui lucru sau asupra altei persoane. Noțiunea de *violență* se referă la utilizarea ilegală și ilegală a forței și poate fi definită ca o conduită agresivă, caracterizată îndeosebi prin folosirea forței fizice. Violența este o formă particulară a forței care se caracterizează prin recurgerea la mijloace fizice pentru a face rău altuia. Ea poate să se exercite într-o manieră directă sau indirectă și comportă grade diferite (omor, rănire sau doar amenințare).

³ Laplanche și colab. 1994, p.34.

⁴ Leyens și colab. 1992, p.22.

⁵ Păunescu 1994, p.31.

⁶ Neculau coord. 1996, p.434.

⁷ *Ibidem*.

Una din expresiile cele mai vizibile ale violenței este *violența fizică* care are loc într-o situație de interacțiune interpersonală. Ea poate fi definită ca atacul direct, corporal împotriva unui individ. Prin urmare, dacă un act agresiv poate prezenta forme violente dar și nonviolente, noțiunea de violență se referă la un act agresiv care utilizează forța, constrângerea fizică, ea reprezentând una din formele majore de manifestare a agresivității.

Din punct de vedere social, violența se împarte în *violența individuală* și *violența colectivă*. Violența individuală se subdivide în *violența criminală* și *violența noncriminală*. Violența criminală poate fi mortală (asasinatul), corporală (loviri și răniri) și sexuală (violul) iar violența noncriminală se întâlnește în cazul sinuciderilor sau accidentelor. Violența colectivă se subdivide în violența unor grupuri organizate împotriva puterii (terorism, greve, revoluție), violența puterii împotriva cetățenilor (terorism de stat, violența instituționalizată) și războiul. Actele agresive de factură antisocială sunt cele care rețin cel mai des atenția datorită caracterului lor spectacular și potențialului periculos pe care-l prezintă. Ele merg de la gesturi amenințătoare la crimă, utilizează forța de care dispune agresorul sau un mediator, putând să se exercite și indirect, asupra obiectelor. Toleranța, mai mult sau mai puțin mare, a societății în privința lor depinde de pragul de la care ele devin delikte, văzute drept crime.

Există forme de agresiune acceptate și socialmente legitime, în timp ce altele nu sunt. Se poate face, deci, distincție între agresiuni netolerate și cele care sunt acceptate și legitime. Agresiunea ocupă astfel o poziție care depinde de judecata asupra caracterului adecvat sau nu al acestui comportament, caracter determinat de normele sau regulile culturale. Se disting astfel doi factori care, în anumite circumstanțe, sunt în măsură să confere legitimitate comportamentului agresiv: sprijinul normativ și consecințele benefice prezumate ale agresiunii. Sprijinul normativ se referă la forme de agresiune care se consideră că au susținerea grupului social iar în ceea ce privește consecințele benefice prezumate ale comportamentului agresiv se apreciază că într-un anumit număr de cazuri recurgerea la agresiune este legitimată prin faptul că este vorba de un mijloc de a atinge un scop, un obiectiv superior considerat ca fiind pozitiv de și/sau pentru întreaga colectivitate. Astfel, războiul de apărare poate fi apreciat ca o motivație suficient de puternică pentru legitimarea agresiunii. Deci noțiunea de agresiune trebuie să fie în permanență obiectul unei evaluări critice cu referințe la situații, la circumstanțe și la contexte, care constituie o importantă sursă de informații asupra legitimității sale și caracterului său adecvat sau nu.

Categorizarea diferitelor forme de agresivitate poate fi făcută după conținutul moral, ce poate constitui un prim criteriu după care se pot grupa comportamentele agresive. Astfel putem vorbi despre așa-numita *agresivitate antisocială*, adică distructivă, orientată împotriva colectivității și de *agresivitatea prosocială*, care servește interesele colectivității și ale individului. Un al doilea criteriu de clasificare a comportamentelor agresive este scopul urmărit de agresor. Dacă individul recurge la agresivitate fiindcă doar pe această cale își vede realizabil un plan, scop, atunci vorbim de *agresivitate instrumentală*, iar dacă el recurge la agresivitate, independent de vreun avantaj, doar pentru a produce altuia o durere, neplăcere, atunci vorbim de *agresivitate ostilă*. Ostilitatea este un concept multidimensional, ca are o componentă cognitivă, una afectivă și alta comportamentală:

- componenta cognitivă este definită ca o serie de credințe și atitudini negative îndreptate spre ceilalți inclusiv cinismul și neîncrederea;
- componenta afectivă numită și furie se referă la emoții neplăcute, dezagreabile;
- componenta comportamentală este rezultat al componentelor cognitivă și afectivă și este o acțiune intenționată de a le face rău celorlalți, fie verbal, fie fizic.

Importantă este, de asemenea, diferențierea între *agresivitatea verbală* și *agresivitatea fizică*, aceasta din urmă fiind mult mai gravă, atât prin consecințele asupra agresatului, cât și prin probabilitatea mai mare de a declanșa un răspuns agresiv și deci, de a duce la o escaladare a violenței. Nu orice agresivitate este comportament antisocial, după cum nu orice act antisocial presupune agresivitatea; agresivitatea neintenționată nu este antisocială. Cu toate acestea, toate culturile și societățile au instituit forme de pedeapsă pentru acțiunile agresive ce aduc prejudicii colectivității în întregime, sau membrilor ei. Pedeapsa are rolul nu doar de a-l sancționa sau izola pe agresor, ci de a reduce probabilitatea ca el să mai săvârșească alte acte agresive antisociale și de a servi ca exemplu.

Diferitele forme ale agresivității pot fi clasificate după o serie de criterii ce ies în evidență în mod direct sau indirect din analiza coordonatelor de definire a agresivității, în funcție de: agresor sau de persoana care adoptă o conduită agresivă; mijloacele utilizate în vederea finalizării intențiilor agresive; obiectivele urmărite; forma de manifestare a agresivității.

În raport cu primul criteriu, se diferențiază: agresivitatea tânărului și agresivitatea adultului; agresivitatea masculină și agresivitatea feminină; agresivitatea individuală și agresivitatea colectivă; agresivitatea spontană și agresivitatea premeditată.

În raport cu al doilea criteriu, se diferențiază: agresivitatea fizică și agresivitatea verbală; agresivitatea directă, cu efecte directe asupra victimei; agresivitatea indirectă, între agresor și victimă existând intermediari.

Referitor la al treilea criteriu, se diferențiază: agresivitatea ce urmărește obținerea unor beneficii, a unui câștig material; agresivitatea ce urmărește predominant rănirea și chiar distrugerea victimei.

În această privință trebuie făcută distincția între „*agresivitatea datorată supărării sau mâniei (angry aggression)* și *agresivitatea instrumentală*. Diferența principală constă în faptul că prima formă apare, mai ales, ca urmare a supărării sau ostilității, în timp ce a doua este orientată, în primul rând, în direcția obținerii unui câștig material (bani, obiecte etc.), iar actul agresiv în calitate de mijloc de obținere a unor asemenea achiziții”⁸.

Privitor la al patrulea criteriu, se diferențiază: agresivitatea violentă și agresivitatea nonviolentă; agresivitatea latentă și agresivitatea manifestă.

Agresivitatea manifestată la nivel interpersonal este un fenomen psihosocial și, ca atare, el ridică problema „*co-participării celor doi membri ai relației conflictului (agresor-agresat)*. Nu întotdeauna și oriunde „*rol-status-urile*” celor doi membri ai diadei sînt aceleași și exclusive (unul numai atacă, numai face rău, iar celălalt „*are sarcina*” numai de a suporta consecințele directe și indirecte ale agresivității). Un exemplu tipic pentru ceea ce încercăm să demonstrăm aici îl constituie cuplul penologic infractor-victimă. Fără a intra în detalii de ordin juridic, infractorul este persoana care comite o faptă de agresiune (lovește, atacă, ucide, violează etc.) asupra altei persoane (victima) care suportă consecințele. Așa privind lucrurile, vina celor doi membri ai diadei penologice este foarte clară: primul, vinovat și al doilea, complet nevinovat. Realitatea, însă, demonstrează că lucrurile nu stau deloc așa, deoarece, în multe cazuri, „*vina*” se împarte între cei doi, culminînd cu situația în care victima poate să fie mai „*vinovată*” chiar decît infractorul.”⁹

Agresivitatea fizică este definită ca „*săvârșirea unui atac direct împotriva unei persoane prin mijloace violente, cu scopul de a obține avantaje, beneficii sau satisfacții*”¹⁰. Interesele materiale dețin un loc important în motivația agresiunilor fizice. Pentru a-și domina victima în vederea obținerii unor foloase sau stări (bunuri, bani, satisfacție fizică sau psihică), agresorul se folosește „*de cunoștințe sau deprinderi, deseori probate pe alte persoane*. Aceste cunoștințe și deprinderi sunt legate de modul de abordare al victimei, de modul de atac, finalizarea agresiunii, timpul și locul favorit etc. Victimele agresiunilor fizice sunt persoane care prezintă cel puțin o caracteristică ce incită interesul agresorului. Ca exemple pot fi enumerate caracteristici fizice, psihice sau conjuncturale (itinerar, mod de deplasare, program de lucru, comportament etc.). Pe de altă parte, majoritatea persoanelor care ajung victimele agresiunilor fizice nu au calități fizice și deprinderi formate pentru autoapărare. În cele mai multe cazuri, apărarea se face printr-un reflex subconștient, necontrolat. Agresiunea și teama pot fi reacții normale în anumite situații periculoase sau amenințătoare. Furia este adeseori o reacție la sentimentul de neajutorare sau frustrare și se poate transforma în violență. Reacția la agresiunea fizică poate lua forme diferite de la o persoană la alta, după cum și nivelele de frustrare sunt diferite.”¹¹

Consecințele agresiunii fizice asupra victimei pot fi diverse:

- suferințe fizice, existînd chiar pericolul pierderii unui simț sau organ de simț ori încetarea funcționării acestuia; dobîndirea unei infirmități permanente; decesul – consecința cea mai gravă;
- traume psihice dobîndite de victimă în cazul exercitării de amenințări sau violențe;
- afectarea bunăstării materiale prin deposedarea victimei de bunurile sau valorile care au făcut obiectul agresiunii fizice.

Agresivitatea fizică întîlnită în cadrul delincvenței juvenile reprezintă acțiuni constante și repetitive cu conținut antisocial, cu manifestări de violență, de cele mai multe ori, explozive sau premeditate, anticipate, față de propria persoană - autoagresiunea, sau față de alții - heteroagresivitatea.

Agresivitatea verbală se manifestă prin intimidări, atacuri verbale, injurii, dispreț, sfidare și chiar lipsă de politețe. Cele mai utilizate forme ale agresivității verbale sunt: calomnia, denigrarea, autodenigrarea, ironia, sarcasmul.

• **Calomnia** reprezintă cea mai agresivă formă verbală. Deși ea pare un act spontan, de fapt este un scenariu conceput dinainte. Mai întîi se selectează ținta în jurul căreia se structurează conflictul, ceea ce înseamnă o acumulare de resentimente, de invidie, de ură. Prin calomnie se dorește „*o anihilare a încrederii în sine, o schimbare în sensul dorit de calomniator a dimensiunilor morale și sociale ale eului, o acceptare a falsului adevăr impus de adversar*. Efectul „*otrăvirii*” verbale este moartea omului din punct de vedere moral și psihic.”¹²

Metodele folosite sunt foarte diversificate și bine studiate. Forța de sugestie a cuvîntului produce, prin transmiteri sugestive ale unor fapte, contextul care atrage concentrarea asupra persoanei vizate a tuturor informațiilor asemănătoare. Dorința de ascensiune socială, de glorie, de succes, a generat descoperirea acestei modalități cu care poți învinge mai rapid sau pe termen lung, adversarul. De fapt, este o formă sofisticată de luptă pentru existență, subminată de imoralitate și caracteristică parvenirii.

⁸ Neculau coord. 1996, p.435.

⁹ *Ibidem*, p. 436.

¹⁰ Boloș și colab. 2003, p.41.

¹¹ *Ibidem*, p. 43.

¹² Păunescu 1994, p.32.

- **Denigrarea** este folosită în scopul de „a descoperi acele trăsături de personalitate sau fapte, împrejurări, intenții cu caracter negativ sau peiorativ ale adversarului pe care le îngroașă, le denaturează până la grotesc, obținând sau dorind să obțină o descalificare, o compromitere moral-socială a adversarului.”¹³

De cele mai multe ori însă există o calomnie fără suport real, pe teme inventate de o imaginație bolnavă, care își compensează astfel imposibilitatea de atac direct, de violență sau de inferioritate. Denigrarea sistematică produce de cele mai multe ori o marginalizare, atrage oprobiul public asupra celui denigrat și de multe ori asupra denigratorului, care nu face altceva decât să proiecteze pe adversar propriile slăbiciuni ale personalității. Cel denigrat suferă de cele mai multe ori un traumatism afectiv și moral, manifestat prin suferințe psihice, uneori cu stări nevrotice, ca reacție la manifestările de depreciere a eului și a pierderii încrederii în sine, antrenând din partea acestuia forme de apărare agresive, violente. Denigrarea poate avea loc prin utilizarea învectivelor - cuvinte cu caracter denigrator și ocazional, între parteneri cunoscuți și necunoscuți. Denigrarea constituie deci, un atac la integritatea morală a persoanei, o formă de degradare a unui capital moral, social și profesional.

- **Autodenigrarea** constituie echivalentul verbal al autoflagelării, constând în „nevoia de a-și provoca sieși o suferință morală, o ucidere lentă prin exacerbarea conflictelor ce subminează personalitatea, o ieșire din tensiune, o descărcare. Ea poate fi replica unui complex de inferioritate, întrucât prin această formă se stimulează nevoia celorlalți de menajare, prin negarea defăimării și sublinierea unor calități, valori și realizări, fie reale sau inventate.”¹⁴

Autodenigrarea poate avea ca motivație și nevoia de afecțiune și ocrotire. În cazul în care există un fenomen de frustrare afectivă reală sau imaginară, autodenigrarea constituie o formă de stimulare a relațiilor de prietenie, simpatie, dragoste din partea celorlalți și firește, de ocrotire.

- **Ironia** este definită ca forma de agresivitate verbală în care „enunțul manifest ascunde semnificații latente, cu valoare agresivă, diferite de mesajul propriu-zis. Ea constituie o modalitate de agresare a unei situații, a unei persoane, printr-un joc subtil de inteligență, care să producă subiectului atacat un prejudiciu moral sau o traumă psihică.”¹⁵

Prin caracterul său de joc, ironia nu produce totdeauna reacții instantanee, ea inducând numai stările de reactivitate latentă care pot determina trăirea unui sentiment de inferioritate la partener și organizarea în psihismul acestuia a urii.

- **Sarcasmul** este forma cea mai acută, mai pertinentă și mai traumatizantă de agresivitate prin limbaj. Cuvântul provine din limba greacă și la origine înseamnă a „mușca din carne”. Deci, despre sarcasm se poate spune că este o „ironie mușcătoare”. Dacă ironia nu are o conotație netă de răutate, sarcasmul are o încărcătură considerabilă de răutate și chiar de cruzime. „Sarcasticului îi place nu numai să rănească verbal victima, ci și să asiste la trăirea durerii de către aceasta.”¹⁶

Toate formele de agresivitate verbală sunt vehiculate fie prin viu grai, fie prin scris. Efectul lor traumatic este în funcție de contextul în care se petrec, cele mai nocive fiind cele care presupun denigrarea, devalorizarea publică sau colectivă. Denigrarea publică conduce la marginalizare, la sentimentul abandonului, al disprețului moral, de aici rezultând tendința celui implicat de a se închide în sine sau de a se izola în propriul grup minim de relații. Aceste situații duc la restructurarea eului, alteleori la comportamente agresive, antisociale.

Teorii ale agresivității

În ultimii ani au fost întreprinse un mare număr de cercetări asupra agresivității umane, cercetări care au avut ca obiective identificarea cauzelor și condițiilor favorizante în apariția conduitelor agresive:

- **teoriile instinctuale** - consideră că agresivitatea este o manifestare a unei pulsioni sau instinct înăscut;
- **teoriile reactive** - consideră comportamentul agresiv ca o reacție la situațiile frustrante, dezagreabile;
- **teorii ale învățării** - potrivit căreia comportamentul agresiv este un comportament achiziționat prin intermediul unor diferite mecanisme cum este, de exemplu, învățarea prin imitație și/sau observație;
- **teoria cognitivă** - pune accentul pe procesele cognitive centrale interne inserate între stimuli și răspunsul comportamental al individului. Abordarea cognitivă presupune că agresivitatea este rezultanta unui proces decizional: decizia de a acționa agresiv este în funcție de raportul dintre costurile și beneficiile prezumate.

În încercarea de identificare a factorilor favorizanți sau inhibitori în manifestările agresivității, aceasta este explicată propunându-se fie modele limitate doar la comportamentele agresive (teoriile pulsionale și ipoteza frustrare-agresiune), fie prin asimilarea agresiunii altor comportamente sociale, integrând-o în concepții mai generale, cum sunt cele ale învățării sau teoriei cognitive.

¹³ Păunescu 1994, p.38.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p.39.

¹⁶ *Ibidem*.

Metodologia cercetării

Obiectivul cercetării a constat în determinarea influenței abuzului (fizic și emoțional) a părinților asupra formării comportamentului agresiv al elevilor preadolescenți și adolescenți iar **ipotezele cercetării** următoarele:

- **Ipoteza 1:** Gradul de agresivitate al elevilor ce suferă abuzuri fizice și emoționale în cadrul propriei familii este mai mare decât cel al elevilor neabuzati;
- **Ipoteza 2:** Abuzul fizic asupra elevilor se asociază cu agresivitatea fizică a acestora iar abuzul emoțional se asociază cu agresivitatea verbală a acestora;
- **Ipoteza 3:** Abuzul asupra elevilor și genul acestora influențează gradul de iritabilitate pe care îl prezintă;
- **Ipoteza 4:** Gradul de agresivitate a elevilor preadolescenți din clasele VII-VIII (de gimnaziu) este mai mare decât cel al elevilor adolescenți din clasele IX-X (de liceu).

Eșantionul folosit în cercetare a fost format din 120 de subiecți: 60 abuzati și 60 neabuzati - elevi preadolescenți din clasele VII-VIII (60 elevi) și elevi adolescenți din clasele IX-X (60 elevi). **Grupul de control** a fost format din 60 de subiecți neabuzati, 30 fiind fete iar ceilalți 30, băieți (din clasele de a VII-a și a VIII-a de școală generală respectiv a IX-a și a X-a de liceu) iar **grupul de cercetare**, format din 60 subiecți abuzati a fost constituit în mod identic cu grupul de control. Cercetarea s-a efectuat pe loturi separate formate din elevii claselor VII-VIII și elevii de liceu din clasele IX-X. Cercetarea nu s-a efectuat pe clase separate de elevi deoarece s-au urmărit variațiile comportamentului agresiv la puberi și separat la adolescenți pentru a se putea face comparația între cele două categorii de elevi.

Operaționalizarea conceptelor și descrierea instrumentelor cercetării.

❖ **Agresivitatea** a fost operaționalizată prin intermediul unui chestionar de ostilitate (Anexa 1) preluat din Inventarul de Ostilitate elaborat de Arnold Buss și Ann Durkee în anul 1957 (*B.D.H.I. - Buss-Durkee Hostility Inventory*). Cei doi autori au dorit să descrie comportamentul agresiv în detaliu, și plecând de la experiența lor clinică, au definit 7 tipuri de ostilitate (negativism, resentiment, ostilitate indirectă, agresivitate fizică, suspiciune, iritabilitate și agresivitate verbală), pentru ca apoi să le măsoare cu ajutorul a 66 de itemi, față de care subiecții trebuie să-și exprime acordul sau dezacordul: adevărat sau fals. La acest inventar subiecților li se calculează mai întâi un scor general care variază între 0 și 66. Dacă scorul obținut este mai mare de 38 el indică un nivel de agresivitate crescut, iar dacă este mai mic de 38 trebuie verificate subscorurile pe cele șapte subscale pentru a vedea dacă subiectul nu obține un scor ridicat la vreuna din ele (Buss, Durkee, 1957).

Luând în considerare vârsta subiecților și aspectele care s-au vrut a fi măsurate, din acest chestionar s-au preluat doar 42 de itemi, adică 4 factori (subscale) din cele 7, și anume:

- ostilitatea indirectă cu 9 itemi (1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33): definită ca un comportament ce direcționează ostilitatea către cineva într-un mod ocolit; scor mai mare de 6;
- agresivitatea fizică cu 10 itemi (2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 36): implică violența fizică și voința de a o utiliza împotriva altcuiva; scor mai mare de 6;
- agresivitatea verbală cu 13 itemi (4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 35, 38, 40, 41, 42): implică exprimarea verbală a trăirilor negative față de ceilalți, scor mai mare de 9;
- iritabilitatea cu 10 itemi (3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 37, 39): definită ca promptitudinea de a „exploda” la cea mai mică provocare; scor mai mare de 8.

Interpretarea rezultatelor se face adunând scorurile de la toate cele patru subscale și raportând scorul total la cifra 15,5. Dacă subiectul are scorul sub 15,5 atunci el are o agresivitate scăzută; dacă are peste 15,5 atunci el are o agresivitate crescută.

❖ **Abuzul fizic și emoțional** a fost operaționalizat printr-un test propriu (Anexa 2), elaborat pe baza studierii aspectelor teoretice privind conceptul de abuz (fizic și emoțional) asupra copilului, test ce cuprinde 18 itemi:

- abuz fizic: itemii 1, 6, 7, 10, 11, 14, 16;
- abuz emoțional: itemii 2, 3, 4, 5, 8, 9, 12, 13, 15, 17, 18.

Pentru test, coeficientul alpha Cronbach obținut a fost de 0,81. Itemii au fost evaluați pe o scală de la 1 la 6 (1 însemnând - niciodată iar 6 - întotdeauna), scorurile înalte denotând prezența abuzului.

Scalele folosite au fost de tip sumativ, subiecții exprimându-și gradul de acord sau dezacord cu fiecare item utilizat în cercetare pe baza ierarhizării variantelor de răspuns. Scorul individual a fost determinat ca suma valorilor cu care s-a răspuns la fiecare item.

Datele obținute în urma administrării chestionarelor au fost introduse în programul de statistică psihologică SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) pentru Windows, obținându-se tabele de frecvențe pe itemi, histogramme și diagrame de structură.

Concluzii. Din analiza tabelelor și graficelor au reieșit, atât în cazul elevilor de clasele VII-VIII cât și în cazul elevilor de clasele IX-X, următoarele:

- confirmarea ipotezei 1 - abuzul este unul din factorii principali în determinarea agresivității la elevii preadolescenți din clasele VII-VIII și a elevilor adolescenți din clasele IX-X, gradul de agresivitate al elevilor abuzați fiind mai mare decât cel al elevilor neabuzați.
- confirmarea ipotezei 2 - abuzul fizic asupra elevilor se asociază cu agresivitatea fizică a acestora iar abuzul emoțional asupra elevilor se asociază cu agresivitatea verbală a acestora.
- confirmarea parțială a ipotezei 3 - abuzul influențează iritabilitatea elevilor, existând tendința ca elevii abuzați să fie și iritabili dar genul elevilor nu influențează gradul de iritabilitate a acestora. Nu există efect de interacțiune între variabilele gen și abuz în determinarea iritabilității elevilor. Subiecții de gen masculin abuzați fizic și emoțional prezintă un grad mai mare de iritabilitate comparativ cu subiecții de gen feminin. Subiecții de gen feminin abuzați emoțional prezintă un grad de iritabilitate mai mare comparativ cu subiecții de gen masculin, abuzați emoțional. Atât subiecții de gen feminin cât și cei de gen masculin, abuzați fizic, prezintă aproximativ același grad de iritabilitate. Gradul de iritabilitate al subiecților abuzați fizic și emoțional și al subiecților abuzați doar emoțional este semnificativ mai mare în comparație cu celelalte tipuri de abuz. Subiecții neabuzați prezintă un grad aproximativ diferit de iritabilitate în funcție de variabila gen, cei masculini având un grad mai mic de iritabilitate decât cei feminini.
- infirmarea ipotezei 4 - gradul de agresivitate a elevilor preadolescenți din clasele VII-VIII este mai mic (48%) decât cel al elevilor adolescenți din clasele IX-X (52%). Ca valoare gradul de agresivitate nu este semnificativ mai mare la adolescenți decât la preadolescenți, lucru explicabil prin diferența mică de vârstă dintre cele două categorii de elevi. Acest lucru mai poate fi explicat și prin influențele exercitate de mediul social, de mass-media.

Toate aceste concluzii conduc la necesitatea implementării în școli și licee a unui program pentru diminuarea agresivității elevilor, program adresat elevilor, părinților și cadrelor didactice, prin care comportamentele potențial agresive/violente/ostile și prin consecință actele de delicvență juvenilă, să fie diminuate.

Bibliografie

- Băban 2001 – A. Băban, *Consiliere educațională*, Cluj-Napoca, 2001.
- Boloș și colab. 2003 – D. Boloș, D. Sălăgean, *Ghid de educație civică și antiinfracțională*, Cluj-Napoca, 2003.
- Buss și colab. 1957 – A. Buss, A. Durkee, *An inventory for assessing different kinds of hostility* în *Journal of Consulting Psychology*, 21:343-349.
- Gorgos 1987 – C. Gorgos, *Dicționar enciclopedic de psihiatrie*, București, 1987.
- Laplanche și colab. 1994 – J. Laplanche, J. B. Pontalis, *Vocabularul psihanalizei*, București, 1994.
- Leyens și colab. 1992 – J. P. Leyens, V. Yzerbyt, *Psychologie sociale*, Sprimont, 1992.
- Neculau coord. 1996 – A. Neculau (coord.), *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Iași, 1996.
- Păunescu 1994 – C. Păunescu, *Agresivitatea și condiția umană*, București, 1994.

ANEXA 1

Chestionar de ostilitate

Aveți mai jos 42 de afirmații. Vă rugăm să hotărâți care dintre ele este adevărată sau falsă, prin referire la propria persoană. Citiți-le pe rând și consemnați A (adevărat) sau F (fals) în dreptul fiecăreia.

1. Uneori bârfesc oamenii care nu-mi plac.
2. Nu mă pot abține uneori de a-i leza pe alții.
3. Îmi pierd ușor firea, dar îmi revin repede.
4. Când dezaprob purtarea prietenilor mei, îi fac să știe aceasta.
5. Niciodată nu-mi ies din fire astfel încât să arunc cu obiecte.
6. Nu cred că există vreun motiv pentru a lovi pe cineva.
7. Sunt întotdeauna răbdător cu alții.
8. Adesea simt că sunt în dezacord cu oamenii.
9. Când îmi pierd firea, trântesc ușile.
10. Când cineva mă jignește, fac și eu la fel.
11. Sunt mult mai irascibil(ă) decât își dau seama oamenii.
12. Nu insist cu argumente când cineva este în dezacord cu mine.
13. Nu joc niciodată jocuri fizice.
14. Cine mă insultă sau îmi insultă familia, caută scandal.
15. Mă enervez când cineva râde de persoana mea.
16. Cer ca oamenii să-mi respecte drepturile.
17. Uneori bombănesc când mă supără cineva.
18. Oamenii care te deranjează continuu cer un pumn în nas.
19. Dacă cineva nu mă tratează corect, nu mă las enervat(ă) de asta.
20. Chiar dacă mă enervez, nu folosesc un limbaj dur.
21. Uneori mă enervez dacă nu pot face cum vreau eu.
22. Rareori lupt pe la spate, chiar dacă celălalt m-a jignit.
23. Unii oameni mă deranjează doar pentru că sunt în preajma mea.
24. Când cineva mă deranjează, sunt capabil(ă) să-i spun ceea ce gândesc despre el.
25. De la vârsta de 10 ani nu mi-am mai pierdut firea.
26. Când într-adevăr îmi pierd firea, sunt în stare să pălmuiesc pe cineva.
27. Adesea mă simt ca un butoi de pulbere gata să explodeze.
28. Când oamenii țipă la mine, țip și eu la ei.
29. Nu țin minte să fi avut o stare de enervare așa de mare, încât să iau un obiect din preajmă și să-l sparg.
30. Intru în dispute tot atât de des ca și cei din jurul meu.
31. Adesea îmi asum răspunderi mari.
32. Când îmi pierd firea spun adesea lucruri neplăcute, amenințătoare.
33. Uneori îmi arăt supărarea bătând cu pumnii în masă.
34. Dacă va trebui să recurg la violență fizică pentru a-mi apăra drepturile, o voi face.
35. Nu aș putea să pun pe cineva la locul lui, chiar dacă ar merita asta.
36. Știu oameni care m-au împins așa de departe, încât am ajuns la bătaie.
37. Nu mă las iritat(ă) de lucruri neînsemnate.
38. Adesea ameninț fără să pun în practică acele amenințări.
39. În ultima vreme am fost iritat(ă), nemulțumit(ă).
40. Când aduc argumente, tind să ridic vocea.
41. În general îmi ascund părerea proastă despre alții.
42. Prefer să cedez decât să intru în discuții contradictorii.

ANEXA 2

Chestionar de abuz

În continuare vă sunt prezentate o serie de 18 afirmații.

Vă rugăm să răspundeți sincer cu referire la propria persoană.

Încercuiți cifra corespunzătoare răspunsului: 1 = niciodată

2 = foarte rar / o dată pe zi

3 = rar / de 2 ori pe zi

4 = des / de 3-4 ori pe zi

5 = foarte des / de 5 sau mai multe ori pe zi

6 = întotdeauna

1. Frații tăi te bat.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
2. Ai coșmaruri noaptea.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
3. Când sunt supărați pe tine părinții tăi te amenință că te părăsesc.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
4. Părinții tăi se ceartă.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
5. Îți este frică de părinții tăi.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
6. Când se ceartă, părinții tăi ajung să te bată pe tine fără nici un motiv.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
7. Te simți lipsit de apărare.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
8. Părinții tăi îți spun că nu ești bun de nimic.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
9. Când greșești chiar dacă e ceva minor, părinții tăi țipă la tine și te ceartă.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
10. Când iei o notă mică nu o spui imediat părinților tăi.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
11. Ești bătut de părinții tăi când faci o obrăznicie.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
12. Ești insultat de părinții tăi sau umilit.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
13. Se întâmplă să dorești răul părinților tăi.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
14. Ți se pare că părinții tăi au mereu ceva cu tine.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
15. Ești jignit frecvent de părinții tăi.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
16. Ești pedepsit pentru orice greșeală.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
17. Frații tăi vorbesc urât cu tine.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna
18. Se întâmplă ca părinții tăi să te amenințe că te alungă de acasă.	1	2	3	4	5	6
	niciodată					întotdeauna

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

GEOGRAFUL GHEORGHE POPA-TUTOVEANU LA 80 DE ANI

Dr. Ioan Mărculeț
Dr. Cătălina Mărculeț

Abstract. *The geographer Gheorghe Popa Tutoveanu at 80 years old.* Born on 22nd August 1931, in the village Bălcaciu (township Jidvei), Alba county, the future geographer attended the primary school in his village, graduated the High school "Sfântul Vasile" in Blaj (in 1952) and continued his studies at the Faculty of Geography, the University of Bucharest (in 1958 he got his bachelor's degree with the thesis „Târnava Mica – a Geographical Study”). In 1973 he defended his PhD thesis in Geography at the University Babeș-Bolyai in Cluj with the theme "Argeșul – a Hydro-geographical Study", and in 1974 he went for two months at Lomonosov University in Moscow for a postuniversity degree. Between 1958-1994 he worked in many research institutes – the Institute of Geography of the Romanian Academy in Bucharest (1958-1963), the Department for the Water-Management Argeș-lalomița (1963-1968), the Institute for Studies and Designs for the Territorial Improvement (1968-1974), the Institute of Studies and Hydro-technical Designs (1974-1976) and the Institute of Energetical Research and Modernizations (1976-1994) – his studies were applied in the real economy. He obtained all scientific degrees and was promoted Head Researcher and head of the Laboratory of Hydro-energetical Research. During all this time, he published numerous studies on the topic of the hydrographic network between lalomița and Troțuș, the water catchment area of the river Argeș, the Danube et ceteras. Between 1995 and 2008 he carried on an intense pedagogical and didactic activity in many educational institutions in Bucharest and Ilfov county. During all this time the themes of his published studies and research articles changed their target. He mainly analysed the touristic potential of Ilfov county. At the pre-university College Dr. I. C. Cantacuzino in Bucharest he published seven numbers of the magazine "Highschool – present and future".

Cuvinte cheie: cercetător, geograf, Gheorghe Popa-Tutoveanu, România

Key-words: researcher, geographer, Gheorghe Popa-Tutoveanu, Romania

DATE BIOGRAFICE

Născut la 22 august 1931, în localitatea Bălcaciu (comuna Jidvei), județul Alba, din părinții Maria și Gheorghe, de profesie agricultori, tânărul Gheorghe Popa¹, a urmat școala primară în satul natal, igenerală la București (1944-1946 – Școala primară *Centrul Practic*, nr. 1; 1946-1948 – Liceul Comercial „Nicolae Bălcescu”), iar liceul (1948-1952), la Școala Medie Tehnică Financiară din Blaj (fostul Liceu Comercial). Și-a continuat studiile la Facultatea de Geografie din Universitatea București (1953-1958), unde i-a avut profesori pe: Mihai Iancu (la Geografia fizică a României), Petre Coteț (la Geomorfologie), Ștefan Stoenescu (la Meteorologie și climatologie), Ion Pișota (la Hidrologie), Raul Călinecu (la Biogeografie), Ion Rădulescu (la Geografia continentelor), Constantin Herbst (la Geografia economică a lumii) și Atena Herbst-Rădoi (la Geografia economică a României). Și-a susținut lucrarea de licență intitulată *Târnava Mică – studiu geografic* (1958), coordonată de profesorul Traian Naum, iar apoi s-a înscris la doctorat, în cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. A obținut titlul de doctor în geografie în anul 1973, iar în 1974 a urmat două luni de cursuri postuniversitare de specialitate la Universitatea Lomonosov din Moscova.

ATIVITATEA PROFESIONALĂ

După absolvirea facultății s-a angajat ca cercetător geograf în Institutul de Geografie al Academiei Române din București, până în anul 1963, când și-a schimbat locul de muncă, trecând la Direcția de Gospodărire a Apelor Argeș-lalomița (1963-1968). În intervalul 1968-1974, și-a desfășurat activitatea în cadrul Institutului de Studii și Proiectări pentru Îmbunătățiri Funciare, iar între 1974 și 1976, la Institutul de Studii și Proiectări Hidrotehnice. Din 1976, până în 1994, când iese la pensie, a lucrat în Institutul de Cercetări și Modernizări Energetice.

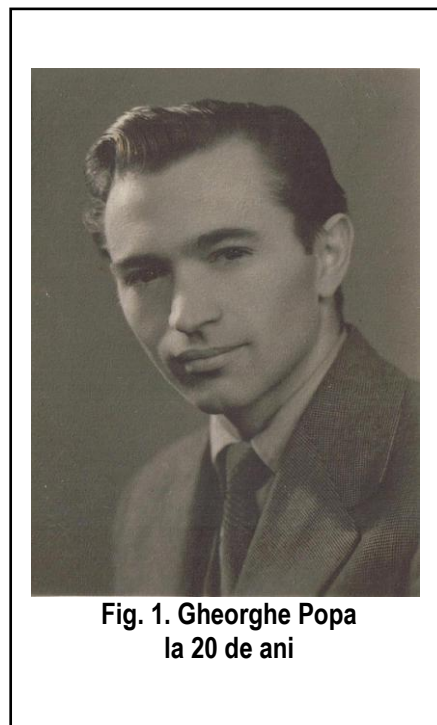

Fig. 1. Gheorghe Popa
la 20 de ani

¹ Numele de Tutoveanu l-a preluat prin căsătoria cu învățătoarea Aurora Tutoveanu, cu care are un singur copil – Bogdan (inginer, absolvent al Facultății de Instalații a Universității de Construcții din București).

Este de menționat faptul că în intervalul 1958-1994, a desfășurat o amplă activitate de cercetare cu aplicabilitate practică, cum ar fi: stabilirea volumelor de apă afluențe în acumulările hidroenergetice și gospodărirea optimă a acestora. În acest interval a parcurs toate treptele științifice, ajungând chiar Cercetător principal I și șef al laboratorului de cercetări hidroenergetice.

După pensionare, între 1995 și 2008, a desfășurat o amplă activitate didactică și pedagogică în mai multe instituții de învățământ din Capitală și din județul Ilfov: Școala nr. 59 „Dimitrie Sturza” din București, Liceul „Pamfil Șeicaru” din Ciorogârla (județul Ilfov), Liceul Teoretic „Traian Lalescu” din Brănești (județul Ilfov) și Colegiul Preuniversitar „Dr. I. C. Cantacuzino” din București.

DOCTORATUL

Teza de doctorat a domnului Gh. Popa-Tutoveanu, **Argeșul – studiu hidrogeografic**, a fost realizată sub coordonarea prof. univ. dr. doc. Tiberiu Morariu, membru corespondent al Academiei Române. Lucrarea, de pionierat pentru acea perioadă, este de o deosebită valoare științifică, fapt care arată capacitatea de muncă, de sinteză și, de ce nu, maturitatea în gândirea geografică a autorului. Teza a fost structurată pe zece capitole: **I. Considerații generale, II. Apele freatice, III. Caracteristicile rețelei hidrografice, IV. Gradul de cunoaștere hidrometrică, V. Regimul de scurgere, VI. Bilanțul apei, VII. Procesul de eroziune și scurgerea de aluviuni, VIII. Regimul termic și al fenomenelor de îngheț, IX. Regimul hidrochimic și X. Folosirea râurilor și gospodărirea apelor.** Acestora se adaugă **Concluziile** și o **Bibliografie** bogată.

Cel mai vast și important capitol, **Regimul de scurgere** (56 pagini), analizează: **A. Sursele de alimentare** (1. Alimentarea subterană și 2. Alimentarea de suprafață), **B. Regimul nivelurilor** (1. Nivelurile și 2. Inundațiile), **C. Scurgerea medie** (1. Scurgerea medie multianuală, 2. Generalizarea datelor privind scurgerea medie multianuală, 3. Repartiția scurgerii pe luni și sezoane și 4. Variația scurgerii medii anuale și sezoniere), **D. Scurgerea maximă** (1. Factorii genetici, 2. Analiza viiturilor – a. debite maxime și b. volume maxime – și 3. Analiza unor viituri excedentare) și **E. Scurgerea minimă**. Se evidențiază și ultimul capitol, **Folosirea râurilor și gospodărirea apelor**, care arată importanța practică, economică a apelor din bazinul Argeșului. Respectiv: **A. Modificările în structura rețelei hidrografice, B. Modificările în regimul hidrologic, C. Analiza folosințelor și D. Gospodărirea apelor.**

Teza de doctorat a fost susținută în ședință publică în anul 1973, doctorandul având în comisie reputați profesori și cercetători în hidrologie: Iosif Ujvari, Gheorghe Platagea și Petre Gâștescu. Din păcate pentru autor și în detrimentul geografiei, lucrarea **Argeșul – studiu hidrogeografic** nu a văzut lumina tiparului, rămânând în stadiu de manuscris dactilografiat în biblioteca Facultății de Geografie din Cluj-Napoca.

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ

În perioada în care a activat în Institutul de Geografie al Academiei Române (1958-1963), Gh. Popa-Tutoveanu a abordat probleme variate de geografie fizică, în funcție de obligațiile de serviciu și de îndrumările colaboratorilor mai vârstnici. Această situație este evidențiată și de conținutul studiilor publicate în intervalul 1961-1963: **Câteva observații asupra unor structuri criogenice din Depresiunea Praid-Sovata**, în Probleme de geografie, nr. VIII, 1961; **Contribuții la studiul teraselor Bistriței și depozitele de terasă din sectorul Galu-Bicaz**, în Probleme de geografie, nr. VIII, 1961 (în colaborare cu L. Badea) și **Contribuții la studiul fizico-geografic al văii Târnavei Mici**, în Probleme de geografie, nr. IX, 1963 (în colaborare cu T. Morariu, Maria Călinescu, Gh. Platagea și Aurora Posea). Și totuși, pasiunea tânărului geograf pentru hidrologie a început să fie vizibilă încă din această perioadă. Îndrumat și colaborând cu doi reputați geografi hidrologi – P. Gâștescu și Gh. Platagea –, Gh. Popa-Tutoveanu a publicat două studii frecvent citate în litera de specialitate: **Lacul Vulturilor din Siriu – geneză și regim hidrologic**, în Comunicările Academiei Române, X, 10, 1960 (în colaborare cu P. Gâștescu) și **Variația caracteristicilor rețelei hidrografice dintre Ialomița și Trotuș**, în Probleme de geografie, nr. IX, 1962 (în colaborare cu Gh. Platagea).

Plecat din Institutul de Geografie (în 1963), și sub influența problemelor de serviciu și a tematicii tezei de doctorat, preocupările științifice ale lui Gh. Popa-Tutoveanu devin preponderent hidrologice. Majoritatea studiilor – 10 la număr – au avut ca obiect bazinul hidrografic al râului Argeș sau fac referiri la acesta și au fost publicate în revista

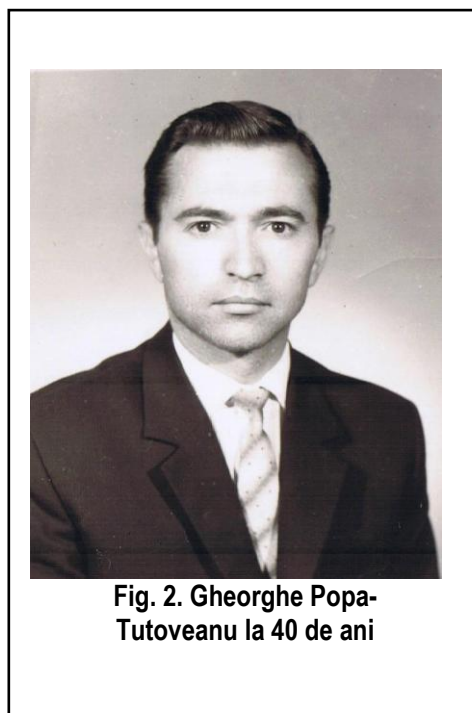

Fig. 2. Gheorghe Popa-Tutoveanu la 40 de ani

Hidrotehnica ori în volume de specialitate.² Între acestea se evidențiază: *Analiza raportului dintre apele freatice și apele de suprafață în bazinul hidrografic al râului Argeș*, în Hidrotehnica, nr. 2, 1971, *Analiza variației amplitudinii nivelurilor apei râurilor din bazinul hidrografic Argeș*, în Hidrotehnica, nr. 8, 1971 (în colaborare cu M. Alboiu), *Unele valori asigurate ale scurgerii maxime în bazinul hidrografic Argeș*, în Hidrotehnica, nr. 8, 1972, *Unele aspecte ale scurgerii maxime în bazinul hidrografic al râului Argeș*, în Hidrotehnica, nr. 2, 1973 (în colaborare cu Maria Platagea) și *Cu privire la scurgerea maximă în bazinul râului Argeș*, în Studii de hidraulică, vol. 26, 1975 (în colaborare cu Maria Platagea).³

Fig. 3. C.P. I. Dr. Gheorghe Popa-Tutoveanu la 80 de ani

Un loc important în preocupările cercetătorului l-a ocupat acumularea de la *Vidraru și Uzina Hidroenergetică Cetățuia* (fostă „Gheorghe Gheorghiu-Dej”). Pe această temă Gheorghe Popa-Tutoveanu a publicat mai multe studii: *Propagarea în albia râului Argeș a debitelor uzinate de uzina hidroelectrică „Gh. Gheorghiu-Dej”*, în Hidrotehnica, Gospodărirea apelor, Meteorologia, nr. 5, 1968 (în colaborare cu R. Amaftiesei), *Influența hidrocentralei „Gh. Gheorghiu-Dej” asupra repartiției scurgerii medii în timpul anului pe râul Argeș*, în Analele ICIFP, Seria hidrotehnică, vol. 3, 1968 și *Exploatarea acumulării Vidraru-Argeș, în perioada 1970-1981*, în Hidrotehnica, nr. 8, 1983.

Metodele de calcul și prognozele hidrologice destinate amenajărilor hidroenergetice au făcut obiectul a trei colaborări cu colegile de serviciu Cornelia Stoia (hidrolog) și Georgeta Stănculescu (matematician): *Metodele de calcul în prognoza anuală a debitelor în bazinele amenajate hidroenergetic, pe baza analizei existenței ciclurilor hidrologice naturale mai mari de un an și Metoda de prognoză a apelor mici din sezonul cald, în bazinele amenajate hidroenergetic*, ambele în volumul Sesiunea de Comunicări 20 de ani de activitate ICEMENERG, 1980 și *Metodă de prognoză hidrologică a apelor din zăpezi în amenajările hidroenergetice*, în volumul A XIII-a Conferință Internațională a Țărilor Dunărene, Bratislava, 1983.

După ieșirea la pensie (în 1994) și intrarea în învățământ, ca profesor de geografie cu gradul didactic I, activitatea științifică și de cercetare a domnului Gh. Popa-Tutoveanu s-a diversificat mult, articolele care tratează aspectele hidrologice și pe cele ale amenajărilor hidroenergetice fiind extrem de reduse, unele având doar caracter informativ.⁴

Se constată, totuși, o atenție deosebită acordată unor aspecte geografice ale județului Ilfov. În acest sens se evidențiază articolele: *Brănești – o comună cu perspective*, în Notițe geografice, Vol. 2, 2001 (în colaborare cu Mihaela Crețu și Elena Costache), *Valea Pasărea – zonă cu potențial turistic rural*, în Interferențe, 2002, *Lacurile județului Ilfov în conjunctura actuală a dezvoltării economico-sociale*, în Însemnări geografice, 2002 (în colaborare cu I. Mărculeț și Cătălina Mărculeț), *Aspecte privind turismul în județul Ilfov*, în Comunicări științifice, Vol. I, 2003 (în colaborare cu I.

² Alte studii au vizat regimul de scurgere al râurilor României și regiunea inundabilă a Dunării: *Câteva probleme privind hidrometria de exploatare și regimul natural al râurilor din R.P.R.*, în Hidrotehnica, Gospodărirea apelor, Meteorologia, nr. 5, 1964 (în colaborare cu Al. Lăzărescu și M. Nicolae), *Zona inundabilă a Dunării și aspectul ei actual*, în Hidrotehnica, Gospodărirea apelor, Meteorologia, nr. 9, 1966 (în colaborare cu M. Nicolae) și *Câteva observații hidrologice privind incinta îndiguită Boian, Sticleanu-Călărași din lunca Dunării*, în vol. George Vâlsan, înaintaș al geografiei românești, Universitatea din București, 1972 (în colaborare cu M. Nicolae).

³ Alte studii pe aceeași temă au fost: *Apele freatice din lunca râului Argeș în zona de câmpie și raportul lor cu apele de suprafață*, în Hidrotehnica, Gospodărirea apelor, Meteorologia, nr. 5, 1967 (în colaborare cu D. Băluță) și *Cu privire la viiturile pluviale în bazinele hidrografice mici – Valea Romaneștilor, jud. Argeș*, în Hidrotehnica, nr. 6, 1976 (în colaborare cu I. Dănulescu).

⁴ *Aspecte privind sistemul hidroenergetic Sebeș*, în Liceul – prezent și viitor, Vol. VI, 2009 (în colaborare cu I. Mărculeț).

Mărculeț) și *Observații privind utilizarea și degradarea terenurilor din vestul Câmpiei Moviliței*, în *Comunicări științifice*, Vol. III-IV, 2003 (în colaborare cu I. Mărculeț și Cristina-Ionica Tudorache).

În studiul *Contribuții geografice asupra turismului din județul Ilfov* (în *Revista Geografică*, t. IX-2002, 2003)⁵ a fost realizată prima regionalizare turistică a județului Ilfov, cel puțin după reînființarea sa din anii '90. Autorii, analizând resursele turistice naturale și antropice, baza tehnico-materială și formele de turism, au identificat și detaliat trei areale cu posibilități multiple de dezvoltare, separate de largi spații sărace în resurse turistice: *arealul nordic*, alcătuit din complexele turistice Snagov, Căldărușani și Bălteni, *arealul estic*, întins pe teritoriul comunelor Afumați, Găneasa, Pantelimon (în prezent oraș), Brănești și Cernica, și *arealul vestic*, care cuprinde orașul Buftea și comunele Mogoșoaia, Chitila (la ora actuală oraș) și Chiajna.

Problema răspândirii geografice și cea a emigrării populației germane din România au fost analizate într-un studiu publicat în periodicul *Timpul în 7 zile*.⁶ În lucrare au fost indicate principalele regiuni de concentrare a populației germane – Transilvania (regiunile Sibiului, Brașovului, Târnavelor și Bistriței), Banat și Bucovina – și cauzele emigrării sașilor și șvabilor în secolul al XX-lea.

În lucrarea *Teritoriul administrativ al orașului Gherla – aspecte geografice*⁷, scrisă în colaborare cu I. Mărculeț și Cătălina Mărculeț, au fost tratate principalele caracteristici ale cadrului natural, procesele geomorfologice actuale, utilizarea terenurilor și degradarea terenurilor. În urma realizării hărții degradării terenurilor din extravilanul orașului Gherla, prin metoda suprapunerilor succesive a hărților analitice, au fost identificate și cartate mai multe categorii de terenuri: terenuri nedegradate și/sau ușor erodate, terenuri cu risc de aluvionare, terenuri de la ușor până la moderat erodate, terenuri de la moderat până la puternic erodate, terenuri puternic erodate și terenuri degradate prin coluvionare.

Munca desfășurată în școală cu elevii l-a determinat pe profesorul dr. Gh. Popa-Tutoveanu să publice mai multe articole de popularizare din domeniile geografiei fizice și umane.⁸ De analize critice s-au „bucurat” și unele manuale de geografie. Opiniile dascălului au fost publicate în două articole: *Puncte de vedere privind „Geografia României” manual pentru clasa a IV-a*, autori: Constantin Furtună și Octavian Mândruț, apărut la Editura All Educațional, 1998, în *Notițe geografice*, Vol. I, 2000, și *Puncte de vedere privind manualul de „Geografia României”, pentru clasa a XII-a*, autori: Silviu Neguț, Mihai Ielenicz, Gabriela Apostol, Dan Bălțeanu, apărut la Editura Humanitas Educațional, 2002, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. I, 2003.

În învățământ, având și ore de istorie, dr. Gh. Popa-Tutoveanu a găsit de cuviință să publice și unele articole în care să oglindească unele momente de vitejie din istoria poporului român: *Baia (14-15 decembrie 1467) – timp de glorie și biruință în istoria Moldovei*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. V, 2008 (în colaborare cu I. Mărculeț), și *Călugăreni (23 august 1595) – moment de glorie în trecutul Țării Românești*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. VI, 2009 (în colaborare cu I. Mărculeț).

Activitatea geografului Gh. Popa-Tutoveanu a constat și în realizarea unui *Cuvânt înainte* la lucrarea *Monografia Parohiei Greco-Catolice Crăciunelu de Jos*, autori: I. Mărculeț și V. Mărculeț (Alba Iulia, 2001), și a unei *Prefețe* la cartea *Istoria Protopopiatului Greco-Catolic Mediaș, prin protopopi*, autori: V. Stoian, V. Mărculeț și I. Mărculeț (București, 2002). În perioada în care activat ca profesor în București, Gh. Popa-Tutoveanu a redactat volumul al III-lea al revistei *Învățătorii noștri* (2005, sub egida Inspectoratului Municipiului București, Sector 3) și a coordonat și redactat revista *Liceul-prezent și viitor* (șapte volume, între anii 2003-2010), editată de Colegiul Preuniversitar „Dr. I. C. Cantacuzino”.

Bibliografie

Popa Gh. (1973), *Argeșul – studiu hidrogeografic*, Teză de doctorat, manuscris, Cluj-Napoca.

Popescu N., Ielenicz M., Osaci-Costache Gabriela, Folea Florina, Ene M. (2001), *Relieful României – bibliografie*, Ed. Eficient, București.

*** (1998-1999), *Buletin Geografic. Bibliografie – Geografie fizică*, Inst. de Geografie al Academiei Române, București.

*** (2003-2010), *Liceul – prezent și viitor*, Vol. I-VII, Colegiul Preuniversitar „Dr. I. C. Cantacuzino”, București.

⁵ În colaborare cu I. Mărculeț.

⁶ *Considerații asupra populației germane din România în secolul XX*, *Timpul în 7 zile*, Anul XV, nr. 2 (675), 2004 (în colaborare cu I. Mărculeț).

⁷ În *Comunicări științifice*, Vol. II, Mediaș, 2004.

⁸ *Aspecte privind structura profesională a populației României la începutul secolului XXI*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. II, 2005 (în colaborare cu I. Mărculeț și Cătălina Mărculeț); *Zboruri peste înălțimi*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. II, 2005; *Valuri ucigașe și neputința omului*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. II, 2005; *Aspecte privind schimbările climatice globale*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. V, 2008 (în colaborare cu Cătălina Mărculeț și I. Mărculeț); *„Zgârie norii” invadează Bucureștiul*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. VI, 2009; *Un succes deosebit al diplomației române*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. VI, 2009; *Aspecte privind amenajarea râului Dâmbovița*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. VII, 2010 (în colaborare cu I. Mărculeț); *Islanda, insula de foc*, în *Liceul – prezent și viitor*, Vol. VII, 2010 (în colaborare cu I. Mărculeț).

TIPURI GENETICE DE RELIEF ÎN CULOARUL ORĂȘTIEI

Dr. Lucian Badea
Dr. Ioan Mărculeț

Abstract. Genetical types of terrain in the Hunedoara corridor. Similar in aspect to a Carpathian intra-depression, filled with Neozoic sediments derived, mainly, from the Șureanu Mountains, the Orăștie Corridor has an obvious asymmetric aspect, with the left side superposed on the Sebeș-Pianu-Beriu synclinal and the Jeledinți anticlinal. The right side is narrow and steeper, generally concave shaped, this being a consequence of the affluents from the left side which pushed northward the Mureș river. The result of the whole process of evolution resulted in the emergence of new forms of terrain with genetic, morphographic characteristics and different functions: piedmonts, glacises (of valley, terrace, meadow, structural abrupt, drift), terraces (nine levels), floodplains (high and low) and minor riverbed.

Cuvinte cheie: piemont, glacis, terase, luncă, albie minoră, Culoarul Orăștiei.

Key words: piedmont, glacis, terraces, floodplain, riverbed, the Orăștie corridor

Între valea Sebeșului, la est, și valea Streiului, la vest, și între Munții Apuseni (Munții Vințului și Munții Metaliferi), la nord, și Munții Șureanului, la sud, Culoarul Orăștiei are lungimea de 48 km și este orientat est-nord-est – vest-sud-vest. Lățimea sa crește treptat spre vest, oscilând între 13,5 km, la est de Pianu de Jos, și 16,5 km, la confluența Mureșului cu Streiul. Poziția sa este de depresiune intracarpatică, umplută cu sedimente neozoice, legată de Munții Șureanului. Are un evident caracter asimetric cu versantul stâng – suprapus sinclinalului Sebeș–Pianu–Beriu și anticlinalului Jeledinți – mai extins, alcătuit din dealurile piemontane de la poalele Munților Șureanului și din terasele întinse ale Mureșului și ale afluenților săi. Versantul drept, de la poalele Munților Vințului și Munților Metaliferi, este îngust și mult mai abrupt, în general de formă convexă, rezultat în urma împingerii spre nord a Mureșului de către afluenții dinspre versantul stâng.

Variatatea trăsăturilor formelor de relief din Culoarul Orăștiei este rezultatul întregului proces evolutiv care s-a prelungit din Dacian, când în Depresiunea Transilvaniei a început etapa modelării subaerene, până în prezent. În acest interval, mulțimea procesele naturale a creat noi forme de relief cu caracteristici genetice, morfografice, morfometrice și funcționale diferite. Aceste succesiuni de forme etajate (piemonturi, glacisuri, terase și lunci), cu deosebiri locale și regionale, se succed, în general, dinspre limitele culoarului spre axul Mureșului. Complexitatea reliefului este dată, însă, și de evoluția văilor râurilor afluențe, care au avut ca nivel de bază Mureșul.

I. Piemonturile. În Culoarul Orăștiei, piemonturile s-au format și au evoluat la ieșirea râurilor din aria montană după fiecare înălțare ce a urmat Pontianului. La nivelul suprafeței superioare de eroziune (500-540 m) piemonturile au apărut sub forma unor conuri alcătuite din pietrișuri mărunte remaniate dirijate spre axa sinclinalului Sebeș–Pianu–Beriu, iar la nivelul suprafeței inferioare de eroziune (450-500 m) depozitele piemontane, în care s-a adâncit Mureșul și și-a sculptat actualul culoar, sunt mai bine evidențiate treapta colinară dintre Sebeș și Strei (Piemontul Mureșului, după B. Vulcu, 1971).

În sudul Culoarului Orăștiei, piemonturile se găsesc sub forma unor dealuri de acumulare și prispe de eroziune, care scad în altitudine de la sud (circa 550 m) spre nord (330-350 m) și care rămân suspendate față de albia minoră a Mureșului cu 130-150 m. Au lățimi de 0,5-10 km și sunt fragmentate de afluenții de pe stânga Mureșului (Pianu, Cugir, Romoșel, Sibîșel, Orăștie și Turdaș), trecerile spre văile acestora realizându-se printr-o fâșie îngustă și discontinuă de glacisuri. Această treaptă piemontană are aspect colinar și este reprezentată de Dealul Pădurea Groape (409 m), între văile Sebeșului și Pianului, Dealul Mare (458 m) și Dealul Ciorii (423 m), între Pianul și Cioara, Dealul Lăstăriș (404 m), între Cioara și Cugir, Dealul Răzoarele (436 m), Dealul Înalt (498 m) și Dealul Călugărului (405 m), între Cugir și Romoș, dealurile Lipadea (434 m), între Romoș și Sibîșel, Gru (483 m), între Sibîșel și Orăștie, Sereca (423 m), între Orăștie și Turdaș, și dealurile Măgura (593 m, rest al suprafeței superioare de eroziune, situat pe axul anticlinalului Jeledinți) și Jeledinți (413 m), între Turdaș, Valea Sângeorgiului și Strei. Este alcătuită din alternanțe de strate monoclinale de marne, argile, gresii, pietrișuri și nisipuri atribuite Badenianului și Sarmatianului (bugloviene și bessarabian-volhinieni), cu grosimi variabile și ușor ondulate de sinclinalul Sebeș-Pianu-Beriu și de anticlinalul Jeledinți.

Culmile prelungi, cu pantă mică, ale dealurilor perpendiculare pe albia Mureșului, văile paralele, largi (până la aproximativ 3 km) și adâncite ale afluenților dinspre Munții Șureanului și versanții cu pante mijlocii (15-25°) și intens fragmentați de văi torențiale, indică evoluția destul de înaintată a acestor piemonturi. Aici, adâncirea și înaintarea regresivă a văilor torențiale spre cumpenele de apă, alunecările de teren și ablația generează o eroziune de la slabă sau moderată, până la excesivă. Ca urmare, se impun luarea unor măsuri antierozionale (hidroameliorative, silvice etc.), conservarea pădurii, raționalizarea pășunatului etc.

II. Glacisurile. În Culoarul Orăștiei formarea glacisurilor a început în condițiile climatului periglaciuar, care a dus la retragerea versanților paralel cu ei însșiși. Materialele rezultate s-au acumulat la baza pantelor și au fost parțial îndepărtate. Acestea sunt în general poligenetice – de acumulare (deluvio-proluviale, deluvio-coluviale și coluvio-proluviale) și de eroziune – și se prezintă sub formă unor fâșii, relativ netede și cu poziții și extensiuni diferite.

În funcție de poziția geografică pe care o ocupă în cadrul culoarului, au fost identificate:

1. *Glacisuri de vale*, cu o mai largă dezvoltare la contactul culoarului cu treapta colinară fragmentată (L. Badea și colab., 2001), cu altitudini absolute de 450-500 m. Se prezintă ca o bandă subțire, discontinuă, fragmentată pe lățimi de 2-3 km de văile râurilor afluate Mureșului, asimetrică în secțiune transversală cu înclinare dublă: spre Mureș și spre direcția de scurgere a acestuia (de la nord-est spre sud-vest).

2. *Glacisuri de terasă*, acumulate la baza frunților de terasă. Sunt mai bine evidențiate la baza teraselor medii și superioare: a 4-a, între râurile Sebeș și Pianu, Cugir și Turdaș, la nord de satul Tărtăria etc.; a 5-a, între râurile Cioara și Cugir, Romoș și Sibișel etc.; a 7-a, la Cugir etc. Sunt alcătuite din pietrișuri poligene cu granulometria de la măruntă până la medie (2-30 mm), din nisipuri și nisipuri argiloase, deplasate și depuse de către procesele gravitaționale și de eroziunea hidrică. Au lățimi de 20-30 m, grosimi de zeci de centimetri (mai mari la țâțâne – 1-2 m – și din ce în ce mai subțiri pe întinsul podurilor teraselor inferioare), pante de 2-5°, iar în profil transversal sunt asimetrice.

3. *Glacisuri de luncă (deluvio-coluvio-proluviale)*, situate la exteriorul luncii înalte, la contactul cu versanții sau terasele inferioare. Au forma unor trepte ușor înclinate spre albiile minore (până la 12-15°). Sunt recente (holocene), într-o continuă dezvoltare, și au grosimi de până la 4-6 m. Lățimi mai mari de 30-40 m ating pe dreapta râului, după intrarea acestuia în culoar, până la confluența cu Streiul. Astfel de dimensiuni se găsesc și pe stânga Sebeșului și dreapta Streiului. Conurile de dejecție ale văilor torențiale se interpun glacisului de luncă și formează glacisuri-conuri. La afluenții cu izvoarele în aria carpatică, agestrelor formate din pietrișuri mai fine sau chiar bolovănișuri, sunt mai bine evidențiate prin panta mai mare și pătrund mai adânc pe suprafața luncii, apropiindu-se mult de albia minoră.

4. *Glacisuri de abrupt structural*, apărute izolat la baza versantului sudic al Dealului Măgura, cu origine deluvio-coluvială, cu pante mai domoale decât cele ale versantului la poalele căruia s-au acumulat.

5. *Glacisuri de alunecare*, întâlnite insular, atât pe versantul stâng, în bazinul râului Turdaș, cât și pe cel drept, la est de localitatea Geoagiu etc. Au aspectul unor trepte înguste, cu pantele de 2-5°, cu rocile dispuse haotic ca urmare a repetabilității alunecărilor, prăbușirilor și surpărilor din râpa de desprindere, a eroziunii pluviale etc

III. Terasale. În Culoarul Orăștiei, terasele (forme de eroziune și acumulare fluviatilă) reflectă adâncirea ritmică a albiei Mureșului sub influența oscilațiilor climatice și a variației nivelului din Bazinul Panonic. La dinamica acestora se adaugă mișcările neotectonice produse local de-a lungul sinclinalului Sebeș – Pianu – Beriu și anticlinalului Jeledinți.

Avale de Alba Iulia, L. Badea și colab. (1987), în acord cu studiile realizate anterior (B. Vulcu, 1971; N. Popp, 1977; V. Trușăș, I. Stanciu, 1983), susțin prezența a 7 nivele de terase – de 5-6 m, 8-10 m, 18-22 m, 32-36 m, 45-50 m, 75-80 m și 90-110 m –, dar care, nu numai local ci și regional prezintă variații mari ale înălțimii.¹ Deși au dispunere asimetrică, prin tendința continuă de deplasare spre dreapta a Mureșului (spre nord) și Streiului (spre est), acestea „sunt totuși foarte larg dezvoltate, formând în aria de întâlnire a Mureșului cu Streiul și Cerna un adevărat fragment de câmpie de terase“ (p. 17).

În 2008, L. Badea și I. Mărculeț au reluat problema teraselor Mureșului din Culoarul Orăștiei. Acest sector a fost caracterizat ca depresiune deluroasă, dar numai aproximativ o treime are, în adevăr, fragmentare deluroasă cu energia reliefului în jur de 200 m. Din acest punct de vedere culoarul se împarte în două sectoare aproximativ egale ca întindere dar diferite sub raportul particularităților morfologice:

a) Între văile Sebeșului și Romosului se desfășoară un sector în care relieful de terase și albie majoră ocupă cea mai mare parte a culoarului; prin modul de dispunere îi imprimă o asimetrie pronunțată.

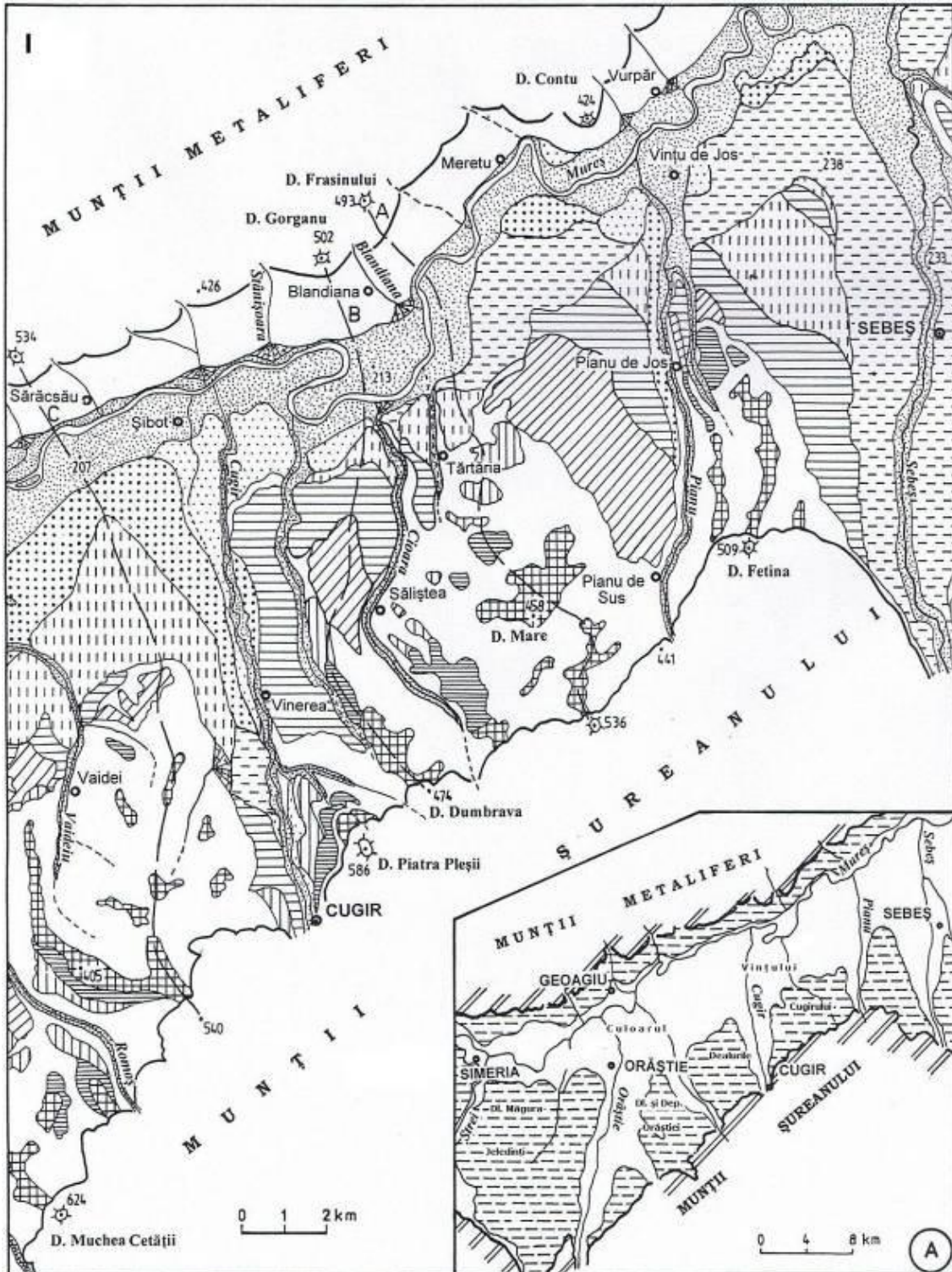
b) Între Valea Romosului și Strei relieful fluvial se restrânge mult iar dealurile piemontane ocupă mai mult de două treimi din suprafață (fig. 1).

Cele mai mari înălțimi din fâșia deluroasă dinspre munte se mențin între 400 și 500 m (Dealul Mare, 458 m, Dealul Înalt, 498 m, Lipadia, 434 m, Dealul Costenilor, 465 m), dar se ridică în dealurile dintre Valea Orăștiei și Strei la peste 500 m: Cărbunaria, 512 m, Măgura, 513 etc. Câteva profile transversale cu direcția generală nord-sud, urmărind culmile principale prelungite dinspre marginea sudică, au pus în evidență, în primul rând, asimetria pronunțată a culoarului. Totodată acestea arată nu numai înălțarea formelor principale și gradul înaintat de

¹ Numărul de 6-7 nivele de terasă afirmat de N. Popp, în 1977, este reluat în lucrarea *Unitățile de relief ale României, I, Carpații Meridionali și Munții Banatului* (2001, p. 117), unde se insistă pe faptul că cea mai veche este situată la 140-150 m altitudine relativă. De asemenea, se mai arată că cele cu întindere mare au fost numite de localnici câmpuri: Câmpul de Sus, Câmpul de Mijloc, Câmpul de Jos și Câmpul Pâinii.

netezire a culmilor, dar și întinderea considerabilă a teraselor, veritabilă câmpie de terase. Se evidențiază aici un ansamblu de terase construit de Mureș pe stânga, cu contribuția substanțială a tuturor apelor venite din Munții Șureanului, contribuție dovedită atât de dezvoltarea mai mare a teraselor la gurile râurilor mai însemnate, cât și de continuarea acestora în lungul văilor afluenților, până la contactul cu muntele (pe Pârâul Pianului, Valea Cugirului, Valea Orăștiei împreună cu Sibîșel).

Mureșul, deplasat spre nord prin presiunea mulțimii de afluenți din stânga, dar și sub o influență de natură tectonică, a construit pe stânga sa ansambluri de terase care au, pe alocuri, întinderi de câțiva kilometri, numite de localnici câmpuri (Câmpul de Sus, Câmpul de Mijloc, Câmpul de Jos, la Pianu, Câmpul peste Drum, la Rapoltu Mare).

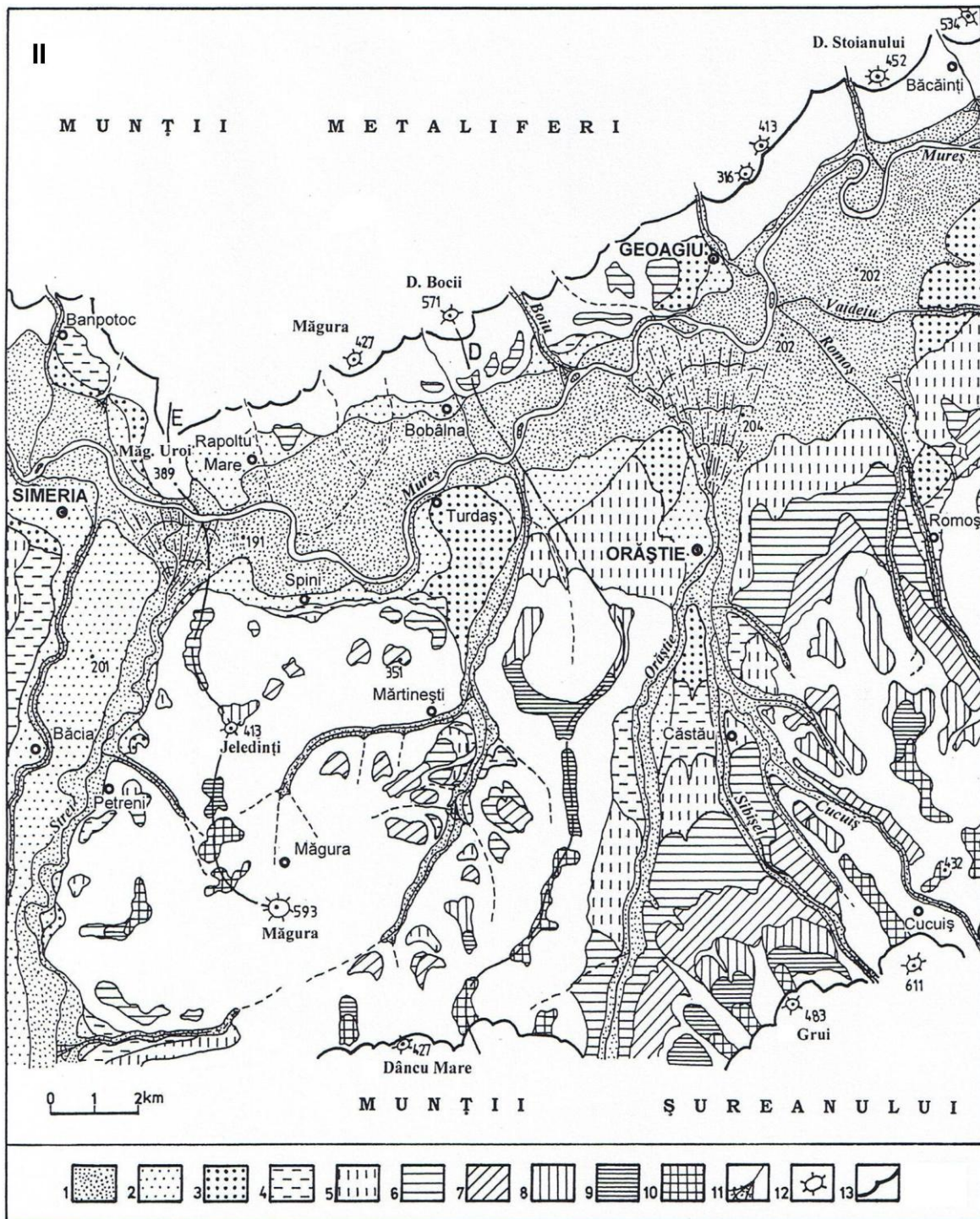

Fig. 1 I, II Harta teraselor din Culoarul Orăștiei: 1, Lunca; 2, terasa 1-a; 3, terasa a 2-a; 4, terasa a 3-a; 5, terasa a 4-a; 6, terasa a 5-a; 7, terasa a 6-a; 8, terasa a 7-a; 9, terasa a 8-a; 10, terasa a 9-a; 11, con de dejecție; 12, martor de eroziune; 13, limita culoarului; A, B, C, D, E, direcțiile unor profile transversale.

A, Culoarul Orăștiei (L. Badea, I. Mărculeț, 2008)

În culoar, terasele sunt dispuse în 8-9 nivele, cele mai înalte situându-se în jur de 150 m (350-360 m altitudine absolută). În lungul tuturor râurilor mari, mai ales ale celor care străbat mai multe unități de relief, diferite ca altitudine și evoluție, terasele variază ca număr și ca altitudine, în funcție de mobilitatea regională și locală și de aportul lateral al afluenților.

Analizate în ansamblu, se constată că podul tuturor teraselor din Culoarul Orăștiei înclină spre lunca Mureșului, pe alocuri părând că se desprind sau se continuă unele din altele. De aceea, au un caracter evident de terase de piemont, mai ales că sunt acoperite, asociate sau provin din agestre largi, plate și etajate.

Terasa întâia (7-9 m altitudine relativă) are dispunere în fragmente, insulară, pe ambii versanți: între văile Geoagiului și Banpotocului, la confluența cu Sebeșul², în lungul văilor Cugirului și Orăștiei. *Terasa a 2-a* (12-15 m), bine conservată, se caracterizează prin poduri întinse, cu lățimi de pot atinge 2-3 km: între văile Cugirului și Vaideiului, la sud de Turdaș etc. *Terasa a 3-a* (20-25 m), este bine conservată între Sebeș și Tărtăria, la Căstău și în lungul văii Orăștiei, iar *terasa a 4-a* (30-40 m) se prezintă sub forma unei trepte fragmentate de afluenții de pe stânga Mureșului (fig. 1). *Terasa a 5-a* (50-60 m) este bine păstrată pe ambii versanți (la vest de localitățile Sebeș și Pianu de Jos, între pâraiele Cioara și Cugir³, la vest de Romoș, la vest de Geoagiu, la nord-est de Rapoltu Mare etc.), iar *terasa a 6-a* (70-80 m) se întâlnește numai pe stânga Mureșului: la sud de Pianu de Sus și Săliște, între văile Orăștiei și Streiului etc. *Terasa a 7-a* (90-110 m) se întâlnește, insular, pe aproape toate dealurile din stânga Mureșului, iar *terasele a 8-a* (130-140 m) și *9-a* (150-160 m) sunt înguste și au dispunere generală sud – nord pe interfluviile dintre afluenții de pe stânga Mureșului.

Prima treaptă, cea mai înaltă, deși pe alocuri este redusă la terminațiile lărgite ale culmilor principale, apare mai constant decât alte nivelele. O întâlnim foarte dezvoltată și în interiorul bazinelor secundare ca pe un nivel dominant, de la care a început adâncirea mai grăbită a văilor și modelarea lărgirilor de obârșie. Aceasta reprezintă un moment prelungit de stabilitate și modelare laterală cu importanță deosebită pentru definirea caracterelor geomorfologice ale întregului culoar, de îndată ce se extinde mult la vest, în Dealurile Hunedoarei și poate fi observat în fragmente reduse și pe marginea nordică a culoarului.

IV. Lunca Mureșului (asociație de forme de acumulare fluviatilă) în Culoarul Orăștiei, constituită din depozite holocene – pietrișuri, nisipuri și mături fine – groase de 15-20 m și acoperite în proporție de peste 85% de un strat cu grosimi variabile de aluviosoluri și aluviosoluri entice, are direcția est-nord-est – vest-sud-vest și lungimea de circa 48 km. Cu panta medie de aproximativ 0,6 m/km și lățimi de 1,25-4,5 km, aceasta este asimetrică din cauza râurilor cu izvoarele în Munții Șureanului care împing cursul râului spre nord. Ca urmare, pe teritoriul localităților Câmpu Goblii, Meretu, Blandiana, Acmaru, Sărăcsău, Băcăinți, Homorod etc. albia minoră a Mureșului intră în contact direct cu terasele sau cu versantul drept. În cuprinsul ei se disting două trepte – lunca înaltă și lunca joasă⁴ – la care sunt racordate și luncile afluenților principali (Sebeș, Cugir, Geoagiu, Orăștie și Strei) (fig. 2).

a) *Lunca înaltă* sau *terasa de luncă* este situată la 2-4 m deasupra râului. Ocupă porțiunile marginale ale albiei majore și intră în contact direct cu terasele sau versanții.

b) *Lunca joasă*, la 0,5-1,5 m altitudine relativă, se află sub incidența directă a râului. Se caracterizează prin prezența cursurilor părăsite, a ariilor înmlăștinite și prin poziția aproape de suprafață a apelor freactice (0,5-1 m adâncime), alimentate aproape continuu de precipitații, de rețeaua hidrografică tributară Mureșului și de apele subterane care se formează la baza teraselor și care apar pe alocuri la zi sub formă de izvoare. La contactul cu albia minoră se identifică o fâșie discontinuă de grinduri cu înălțimi de 0,5-1,5 m și cu lățimi de câțiva zeci de metri.

Dinamica fizionomiei luncii Mureșului este determinată precumpănitor de procesele din timpul inundațiilor. La contactul cu terasele sau versanții, este activ procesul de acumulare a glacisurilor, iar prin construirea de canale, drumuri, balastiere și depuneri de reziduuri omul a generat în albia majoră importante modificări.

Excesul de umiditate și bălțirile din lunca râului sunt cauzate, în primul rând, de nivelul apei freactice, de poziția oglinzii apei Mureșului și a afluenților lui în regiunea de confluență și de precipitații, dar și de alcătuirea litologică, de textura depozitelor de aluviuni și de prezența cursurilor părăsite. În alcătuirea depozitelor de aluviuni, groase de peste 10-15 m, sunt prezente sedimente provenite atât din Depresiunea Transilvaniei, cât și din Munții Apuseni și Carpații Meridionali. Prezența, uneori dominantă, a fracturilor psamitice și pelitice (nisipuri prăfoase, argile nisipoase, argile, mături etc.), așezate sub forma unor lentile fără stratificație pe verticală, cu valori ale coeficientului de permeabilitate între 0,45 și 6-7 m/zi, favorizează stagnarea apei în orizontul superior al luncii.

Ca urmare a factorilor enumerați, în luncă sunt prezente numeroase areale cu exces de umiditate și bălțiri (la Vințu de Jos, Tărtăria, Aurel Vlaicu, Pricaz, Rapoltu Mare, Spini etc.), marcate prin prezența vegetației hidrofile, a proceselor de gleizare și pseudogleizare a solurilor etc.

² În deschiderea de la confluența Sebeșului cu Mureșul, înaltă de circa 5 m, rezultată în urma eroziunii laterale a afluentului, se disting sub pătura de sol groasă de 0,75-1 m, trei strate distincte de roci: pietrișuri fine rulate și nisipuri, cu grosimea de circa 1 m, argile nisipoase roșiatice, de aproximativ 3 m și marne, aflate în contact direct cu apa râului.

³ În deschiderea de la sud de Vinerea, pe unele porțiuni înaltă de circa 4 m, se observă o alternanță de strate de pietrișuri grosiere, medii și mici, cu grosimi de până la 0,75 m, cu structură orizontală, intercalate de acumulări variabile de nisip, nisip argilos și argilă roșiatică.

⁴ B. Vulcu (1971) indică și o a treia fâșie longitudinală, „*lunca de sub terasă*”, parazitată de conuri de dejecție și glacisuri de contact și de areale depresionare cu mlaștini sau exces temporar de umiditate.

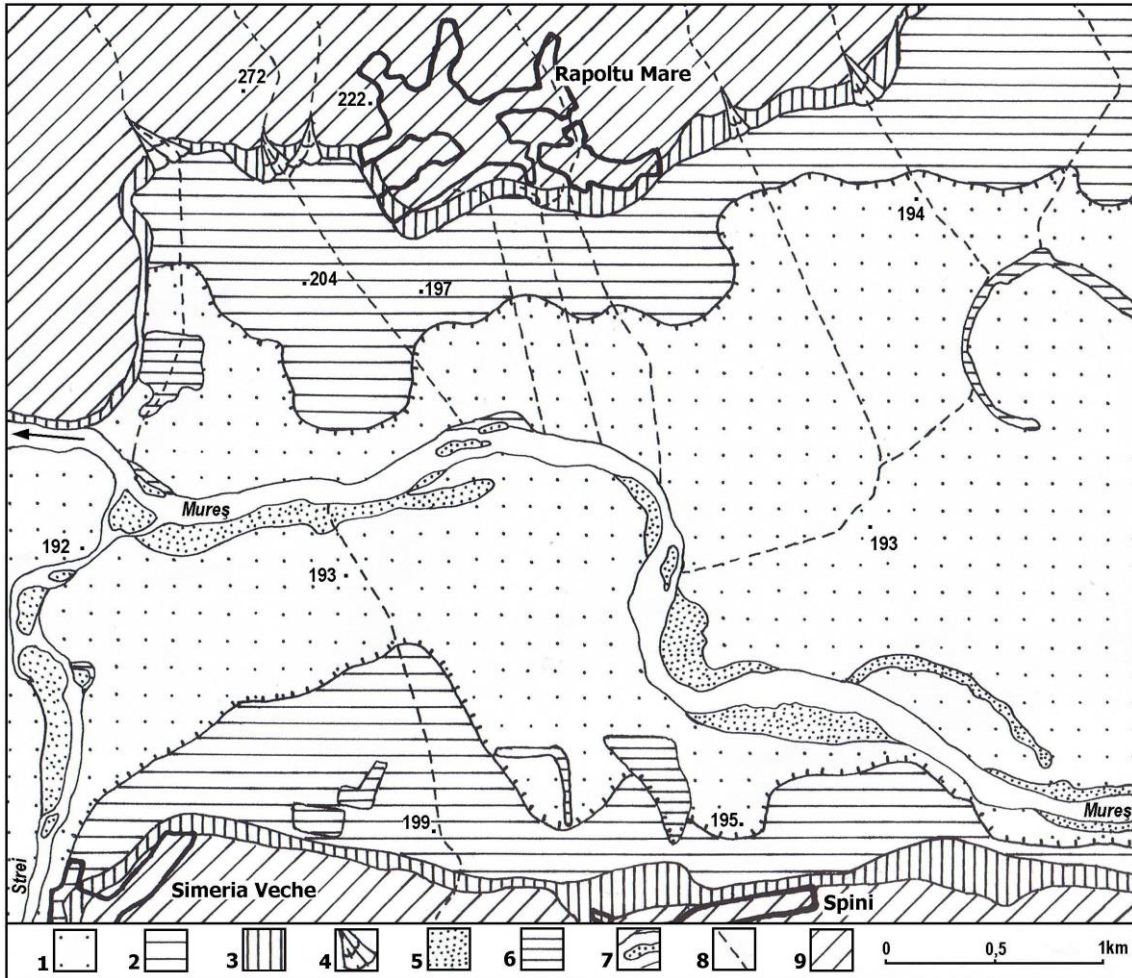

Fig. 2 Lunca Mureșului amunte de confluența cu Streiul: 1, lunca joasă; 2, lunca înaltă; 3, glacis; 4, agestru; 5, renie, plajă de nisip; 6, exces de umiditate; 7, ostrov; 8, canal, curs temporar; 9, terase, versanți.

V. Albia minoră – cu maluri de 2-3 m – este puternic meandrată, cu meandre simple și compuse, predominant asimetrice, cu tendința de deplasare spre avale (la Câmpul Goblii, Balomiru de Câmpie, Homorod, Geomal, Spini etc.), ceea ce indică posibilitatea producerii unor captări și îndreptarea cursului. Pe unele porțiuni s-au produs despletiri (la Băcăinți, Sărăcsău, Gelmar etc.) și s-au format ostroave, renii, plaje etc. Sunt prezente meandre incipiente (la est de Pâclișa, avale de Vințu de Jos, de Blandiana și de Sărăcsău, la sud de Folt, la nord de Spini etc.), meandre în creștere (amunte de Vurpăr și de Blandiana, avale de Gelmar, de Turdaș, de Folt și de Spini, la sud de Băcăinți și de Cigmau etc.) și meandre cu tendință de gătuire (la Câmpu Goblii, amunte de Acmaru și la sud de Homorod) (fig. 3).

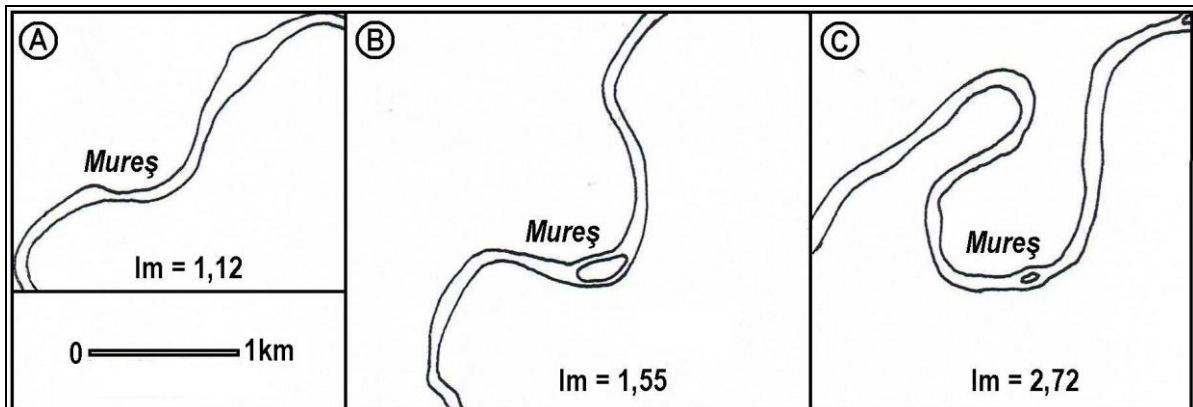

Fig. 3 Tipuri de meandre funcționale: A, meandru incipient, la sud de satul Folt; B, meandru în creștere, la est de Blandiana; C, meandru cu tendință de gătuire, la est de Acmaru; Im = indicele de meandrare.

Bibliografie

- Badea, L., Buza, M., Jampa, A. (1987), *Dealurile Hunedoarei și Orăștiei. Caractere geomorfologice*, Stud. Cerc. Geol. Geofiz. Geogr., Geografie, XXXIV, București.
- Badea, L., Mărculeț, I. (2008), *Terasele din Culoarul Orăștiei*, Forum Geografic, nr. 7, Craiova.
- Badea, L., Niculescu, Gh., Roată, S., Buza, M., Sandu, M. (2001), *Unitățile de relief ale României, I, Carpații Meridionali și Munții Banatului*, Edit. Ars Docendi, București.
- Codrea, V., Dica, E., P., (2005), *Upper Cretaceous – lowermost Miocene lithostratigraphic units exposed in Alba Iulia – Sebeș – Vințu de Jos area (SW Transylvanian Basin)*, Studia Univ. „Babeș-Bolyai”, Geologia, 50 (1-2), Cluj-Napoca.
- Mărculeț, I. (2007), *Cercetarea și gradul de cunoaștere a numărului teraselor Mureșului*, Comunicări științifice, vol. VI, Mediaș.
- Mărculeț, I. (2011), *Aspecte privind modelarea albiilor Mureșului dintre Arieș și Strei*, Lykeion, nr. 3, Mediaș.
- Morariu, T., Donisă, I. (1968), *Terasele fluviale din România*, St. și cerc. geol., geof. și geogr., Seria geogr. XV, 1.
- Morariu, T., Gârbacea, V. (1960), *Terasele râurilor din Transilvania*, Comunicările Acad. R.P.R., X, 6, București.
- Mutihac, V. (1990), *Structura geologică a teritoriului României*, Edit. Tehnică, București.
- Popp, N. (1977), *Valea hunedoreană a Mureșului*, Lucr., șt., Seria A, geogr., Inst. Ped. Oradea (1976-1977).
- Posea, Gr., Badea, L. (1982), *Regionarea geomorfologică a teritoriului României*, Bul. soc. șt. geogr., vol. VI (LXXVI).
- Posea, Gr., Badea, L. (1984), *România. Unitățile de relief (Regionarea geomorfologică)*, Hartă la scara 1 : 750.000, Edit. Științifică și Enciclopedică, București.
- Sandu, M. (1998), *Culoarul depresionar Sibiu – Apold. Studiu geomorfologic*, Edit. Agrosilvică, București.
- Șeitan, Octavia (1960), *Geomorfologia Văii Mureșului între Arieș și Strei*, manuscris, Universitatea „C. I. Parhon”, București.
- Trufaș, V., Stanciu, L. (1983), *Apele subterane din culoarul Mureșului între Șibot și Uroi*, Sargetia, Acta Musei Devensis, XIII, Deva.
- Vulcu, B. (1971), *Regionarea reliefului teritoriului agricol din zona depresionară Strei-Cerna și Culoarul Orăștiei*, Sargetia, Series Scientia Naturae, VIII, Deva.
- *** (1987), *Geografia României, III, Carpații și Depresiunea Transilvaniei*, Edit. Academiei Române, București.
- *** (1968), *România, Harta geologică, scara 1 : 200.000, Foaia Orăștie*, Institutul Geologic, București.

MODIFICĂRI CONTEMPORANE ÎN MODELAREA RELIEFULUI DIN PODIȘUL HÂRTIBACIULUI. DATE PRELIMINARE

Dr. Florina Grecu

Abstract. *Contemporary changes in relief modeling from Hârtibaciu Tableland. Preliminary observations.* The Hârtibaciu Tableland (4,000 sqkm, 80 km long and 50 km wide) is a distinct subunit of the Transylvanian Tableland. Sarmatian and Pannonian sedimentary formations represent an alternation of impermeable marly-claey strata and permeable strata of sands, loosely cemented sandstones and conglomerates with a monocline structure, locally disturbed by folds of a general E-W or N-S orientation. The grade of fragmentation in point of energy and density of slopes, geodeclivity, climate and edaphic conditions, as well as human intervention reflect in the diversity of present-day geomorphic processes.

Cuvinte cheie: *procese geomorfologice, structura monoclinala, risk, Podișul Hârtibaciuului*

Key words: *geomorphic processes, monocline structure, risk, Hârtibaciu Tableland*

1. Introducere

Podișul Hârtibaciuului se desfășoară în sud-sud-estul Podișului Transilvaniei, având o suprafață de 4000 kmp; se extinde longitudinal pe aproximativ 80 km și latitudinal pe circa 50 km. Podișul Hârtibaciuului ocupă spațiul cuprins între Târnava Mare în nord, Valea Visei și cursul inferior al Cibinului din Depresiunea Sibiului în vest, Valea Oltului în sud și Subcarpații Transilvaniei în est.

Dinamica accentuată a versanților constituie caracteristica principală a podișului. Denudarea relevă faza de accentuare a fragmentării și diferențelor dintre relieful înscris pe roci de vârstă sarmatiană din partea sudică a podișului și cele de vârstă pannoniană din nord. Contactul dintre formațiuni poate fi urmărit puțin mai la nord de axa hidrografică a Hârtibaciuului mergând aproximativ paralel cu acesta în cursurile mediu și inferior. Instabilitatea versanților este reflectată de dinamica alunecărilor de teren asociată cu procesele de ravenare. Suprafața, frecvența și intensitatea proceselor geomorfologice actuale sunt condiționate de caracteristicile reliefului major, de particularitățile geologice, de panta, de regimul precipitațiilor și al scurgerii și de intervențiile antropice (defrișări, utilizări pomicole și agricole).

2. Relieful și condițiile modelării actuale

Relieful se caracterizează prin culmi deluroase încadrate între 550 și 600 m, în vest și 700 m în est; altitudinea maximă de 748m în vârful Highiu. În Podișul Hârtibaciuului există două suprafețe de eroziune (Grecu, 1992. Grecu și colab., 2008).

- *suprafața superioară* Prostea Mare sau Amnasului - la ±600 m în vest și ± 700 m în est – se impune în peisaj prin dealuri înalte;

- *suprafața inferioară* sau suprafața Hartibaciuului - la ±500m în vest și ±625m în est - se impune în peisaj prin dealuri joase.

Particularitățile morfometrice relevă încadrarea unității în cea a podișurilor deluroase.

Densitatea fragmentării: valori medii de 2 -3,5 km/kmp. *Energia de relief* variază între 90 și 300 m/km.

Declivitatea dependentă de particularitățile litologice, variază de la 5-10°, pe suprafețe structurale, la peste 25°, pe abrupturile cuestelor bine înscrise în relief, menținându-se între 2 și 5° pe podurile teraselor și suprafețelor de nivelare. Frecvențe sunt valorile de 15-25° (fig. 1).

Clima este temperat moderată, specifică ținuturilor de dealuri și podișuri înalte. Cantitățile medii anuale de precipitații variază între 600 și 700 mm. Temperatura medie anuală a aerului variază între 6 și 9° C. Diferențele în funcție de expoziție sunt foarte pregnante și se reflectă în aspectele contrastante ale covorului vegetal natural și cultivat (predominarea pădurii, cu participarea însemnată a fagului, pe versanții umbriți, în timp ce pe cei însoriți, culturi agricole, inclusiv vița de vie).

Din punctul de vedere al **hidrografiei** Podișul Hârtibaciuului prezintă valori moderate ale scurgerii lichide și solide medii specifice. Râurile care drenează Podișul Hârtibaciuului se înscriu în bazinele Mureșului (în nord) și Oltului (în sud), fiind prezente atât râuri alohtone (Târnava Mare), cât mai ales râuri autohtone care dau nota de originalitate a acestui podiș.

Podișul Hârtibaciuului are o **vegetație** eterogenă din punct de vedere al structurii și compoziției. Formațiunile forestiere existente în bazin sunt: păduri de fag, păduri de stejar pedunculat, păduri de gorun.

În Podișul Hârtibaciuului **solurile** se caracterizează printr-o mare varietate în ceea ce privește atât tipurile, cât și repartiția lor spațială, predominante fiind solurile argiloiluviale.

Formațiunile sedimentare în care s-a dezvoltat relieful sunt de vârstă sarmațiană (în sud) și panoniană (în nord). Acestea se prezintă ca o alternanță de strate impermeabile de argile și marne cu strate permeabile de nisipuri, gresii slab cimentate și conglomerate.

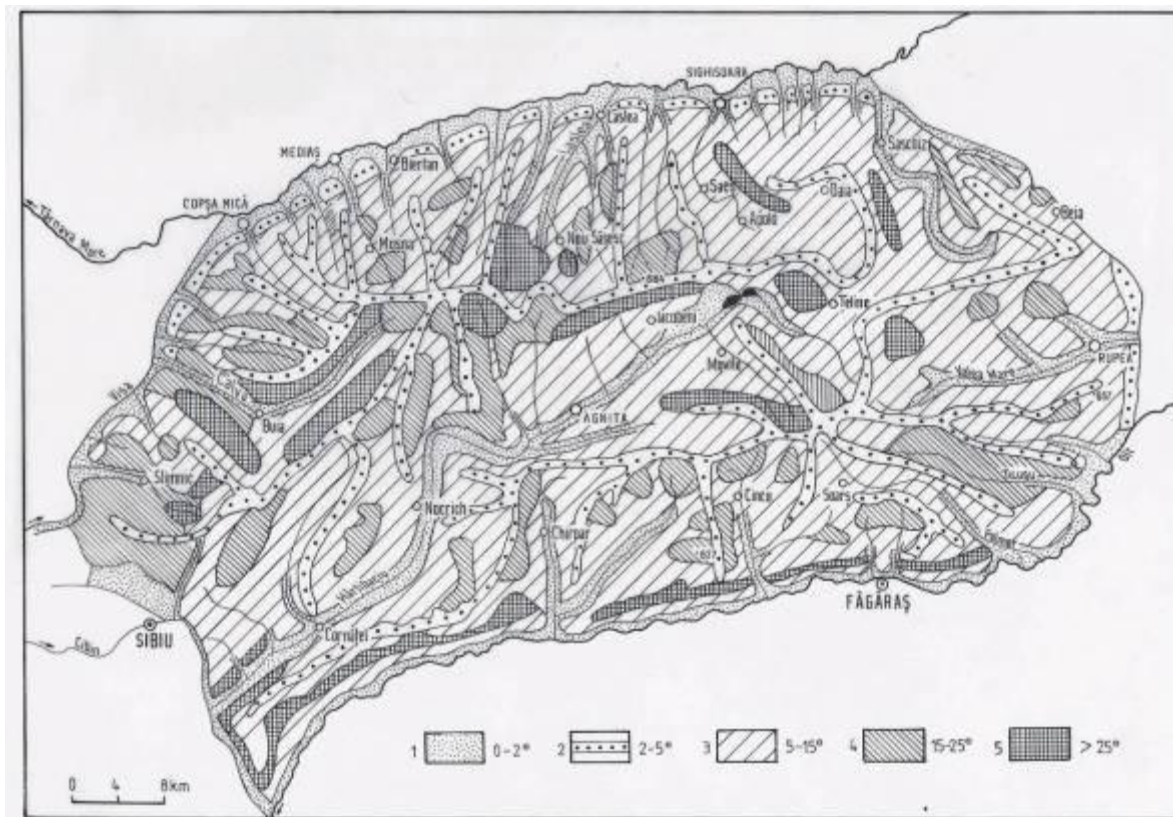

Fig. 1. Harta pantelor

Structura este monoclinală; apar cîte anticlinale, sinclinale, domuri (Copșa Mică, Nou Săsesc, Ilimbav).

Relieful caracteristic este cel al cîestelor-dezvoltat in dealuri joase.

3. Procese geomorfologice actuale

Alunecările de teren, ravenarea și eroziunea în suprafață sunt procesele actuale cele mai frecvente (fig. 2).

Acest podiș reprezintă o regiune clasică de alunecări de teren, prezente într-o gamă variată de tipuri sub aspectul mecanismelor de manifestare, al profunzimii și dimensiunii maselor dislocate, al formei, vârstei și gradului de stabilizare.

Alunecările masive de teren de tip glimee sunt tipice atât prin profunzimea mare cît și prin suprafața afectată: Saeș (1550 ha), Movile (900 ha), Saschiz (615 ha). Apar în general la contactul pliocen-sarmațian și sunt în cea mai mare despădurite. Ocupă întreg versantul, ca la Movile și Cornățel (fig. 3), dar apar și suspendate pe versanți, ca la Țeline-Bărcuț, sau afectează cumpăna de ape ca la Apold (Grecu, 1992, 1997).

Suprafață mare au și alunecările profunde de teren (grosimea materialului deplasat între 2 și 5 m) întâlnite pretutindeni în Podișul Hârțibaciului, fiind mai frecvente în jumătatea sudică a acestuia, acolo unde substratul litologic este argilo – marnos. Alunecările de teren sunt asociate cu procesele de ravenare.

Alunecările de teren sunt procesele de modelare caracteristice începând cu Pleistocenul și până în prezent, eroziunea în adâncime este un proces de dată recentă, dezvoltat în urma intervențiilor antropice (defrisări, lucrări agricole). Lunile în care potențialul de modelare a reliefului este maxim sunt martie, mai, iunie și iulie.

La nord de râul Hartibaciu, și în Dealurile Șoalei (Gârbacea, Grecu, 1994) pe formațiuni sedimentare predominant nisipoase pliocene, predomină torențialitatea și eroziunea lineară și regresivă.

La sud de râul Hartibaciu, pe sarmațian sunt frecvente alunecările de teren.

Harta **eroziunii solurilor** (scara 1 : 200.000) pune în evidență cinci categorii de terenuri, după gradul de eroziune al solului, din care patru se referă la terenurile despădurite, iar una la cele cu pădure, considerate cu eroziune neglijabilă (Grecu și colab., 2000):

- terenuri neafectate de eroziune, cu pericol de aluvionare sau colmatare (cu excepția perimetrelor îndiguite), corespunzătoare luncilor râurilor (pante sub 5);
- terenuri cu eroziune neapreciabilă (uneori slabă) cu pericol de accentuare a eroziunii ocupă spații extinse pe ambele maluri ale râului principal;
- terenuri cu eroziune moderat – puternică cu pericol de accentuare a eroziunii, ocupă o pondere mică din suprafața totală și se întâlnesc îndeosebi în sectorul superior al bazinului, pe facies sarmațian (alternanțe marne – nisipuri – tufuri);

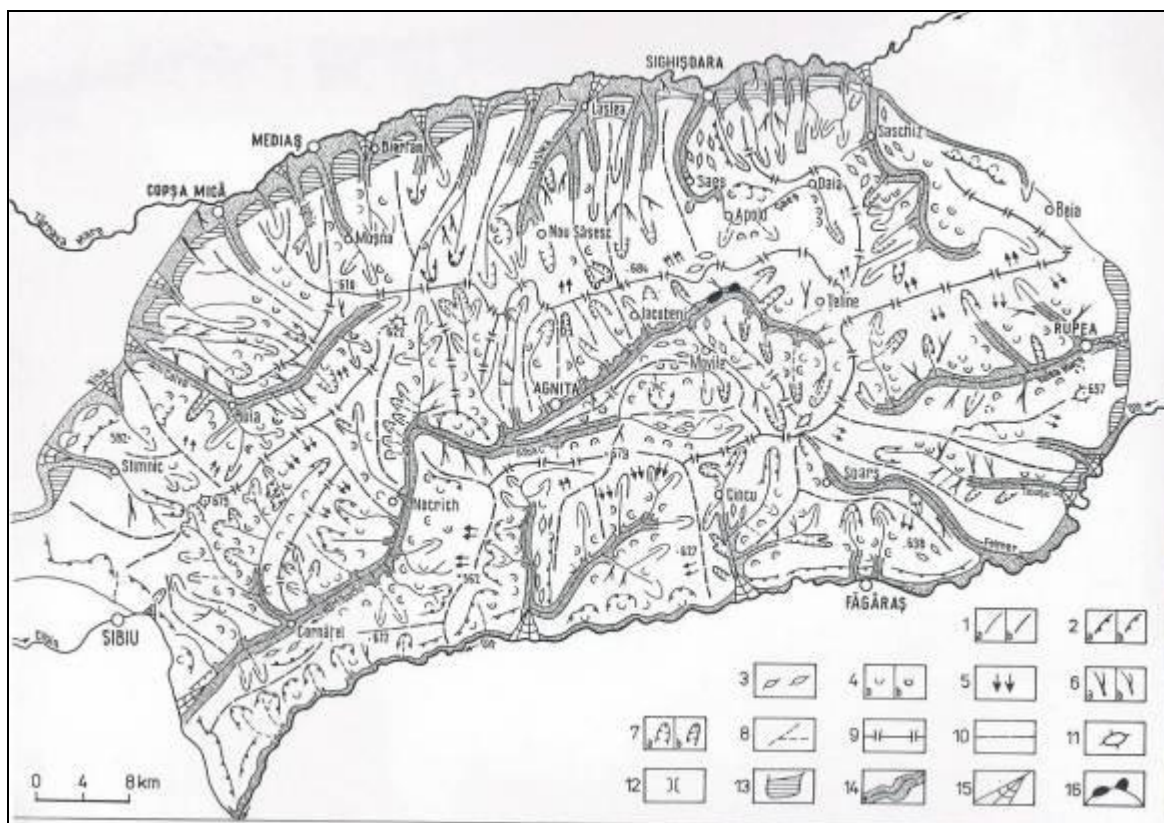

Fig. 2. Podișul Hartibaciului – Harta proceselor geomorfologice actuale: 1, abrupturi până la 10 m (a, active; b, fixate); 2, abrupturi între 10 și 25 m (a, active; b, fixate); 3, monticuli (glinee); 4, alunecări profunde (2-5 m grosimea materialului deplasat); 5, eroziune în suprafață; 6, ogașe (2-5 m: a, active; b, fixate); 7, ravene (>5 m: a, active; b, fixate); 8, vâlcea, organism torențial; 9, culmi cu mameloane și șei; 10, culmi netezite; 11, martor de eroziune; 12, înșeuare; 13, terase; 14, lunci; 15, conuri de dejecție; 16, lacuri artificiale.

- terenuri cu eroziune foarte puternică spre excesivă ocupă o pondere relativ mare în bazin și sunt terenurile despădurite în pantă mare;

- terenuri cu păduri, vii, livezi dețin o pondere ridicată în podiș

O pondere însemnată dețin terenurile cu eroziune neapreciabilă, uneori slabă, apoi cele cu pădure considerate ca neafectate de eroziune. Luncile râurilor sunt neafectate de eroziune. Circa 60% din suprafața podișului este expusă la eroziune.

În Podișul Hârtibaciului categoriile de risc geomorfologic sunt grupate după gradul de stabilitate și dinamica materialului deplasat, după intensitatea și frecvența alunecărilor de teren ce se asociază cu procesele de ravenare și a gradului de implicare a activității antropice. Au fost identificate 6 categorii de risc geomorfologic, grupate în cele trei clase de risc: mare, moderat și mic (Grecu, 2002).

Risc geomorfologic mare include: versanți alunecărilor masive de teren (5-20 m grosimea materialului deplasat) de tip glinee și versanți cu alunecări profunde (2-5 m grosimea materialului deplasat)

Versanții cu risc geomorfologic moderat prin reactivarea anuală a alunecărilor profunde și a obârșiilor ravenelor. Versanți cu risc geomorfologic moderat datorat proceselor de ravenare care se asociază cu frecvente prăbușiri.

Din categoria **suprafețelor cu risc mic** fac parte culmile principale și parțial prelungirile secundare despădurite cu risc mic prin extinderea regresivă a obârșiilor ravenelor și de reactivare a vechilor râpe de desprindere. De asemenea porțiuni din treimea medie și superioară a versanților cu un risc mic de reactivare periodică a alunecărilor vechi și slabei eroziuni în suprafață. Sunt în general versanți cu potențialul geomorfologic cel mai scăzut

Fig. 3. Alunecări de teren: de la Movile (sus) și cornișa de desprindere împădurită a celei de la Cornățel (jos; foto mai 2012)

4. Probleme ale dinamicii contemporane

Studiul terenului, comparativ cu datele obținute în cartările de teren din anii 1970 – 1980, pune în evidență următoarele:

- o diminuare a dinamicii proceselor de versant pe cornișa de desprindere a alunecărilor de teren, datorită reîmpăduririi naturale, urmare, probabil, modificărilor climatice;

- adâncirea albiei Hârtibaciului în cursul inferior;
- acumulări în albiile râurilor afluate Hârtibaciului și în luncile acestora;
- rolul crescut al ravenației în modelarea cuestei nord-făgărășene, urmare nivelului local de bază creat de lacurile de pe Olt;
- lucrările de amenajare a versanților pentru combaterea declanșării alunecărilor au condus în unele areale la echilibrarea versantului. Astfel sunt lucrările dese de stabilizare a șoselei între Cornățel și Sibiu prin captarea apei freatică la distanțe de câțive zeci de metri.

În concluzie, modificările apărute în unii factori ai modelării reliefului (naturali și antropici) impun revizuirea și actualizarea acestora, prin cartări de teren și prin analize de laborator.

Bibliografie

- Gârbacea V., Grecu Florina (1994), *Dealurile Șoalei, Caractere Geomorfologice*, St. cerc. geografie, t.XLI, București..
- Grecu Florina (1992), *Bazinul Hârtibaciului. Elemente de morfohidrografie*, Edit. Academiei, București.
- Grecu Florina (1997), *Alunecările de teren de la Cornățel (Podișul Hârtibaciului)*, Comunicări de geografie, vol. I., București.
- Grecu Florina (2002), *Risk – prone Lands in Hilly Regions: Mapping Stages*, in *Applied Geomorphology*, edited by R.J.ALLISON, Ed. John Wiley& Sons,Ltd. Chichester, England.
- Grecu Florina, Comanescu Laura, Sandulache I. (2000), *Strategii ale dezvoltării durabile în Podișul Hârtibaciului*, Comunicări de geografie, vol. 4, București.
- Grecu Florina, Mărculeț I. (2004), *Raporturile relief-utilizarea terenurilor în Podișul Hârtibaciului*, Comunicări științifice, vol. II, Mediaș.
- Grecu Florina, Mărculeț I., Mărculeț Cătălina, Dobre R. (2008), *Podișul Transilvaniei de Sud și unitățile limitrofe. Repere geografice*, Edit. Universității București.

SEMNIIFICAȚIA HĂRȚILOR MORFOMETRICE ÎN UNITĂȚI DE CÂMPIE

Dr. Cristina Ghiță

Abstract. *The significance of morphometric maps in plain units. The morphometric analyse of a relief unit presents a distinct importance and forms a compulsory phase of an undertaking regarding the decoding of the genesis, the evolution and dynamics of the relief. The present study is attempting a complex analyse of the variables which describe from morphometric point of view a plain unit area. Mostistea drainage basin was chosen for illustration, a fluvial geomorphological system of the Eastern Romanian Plain.*

Cuvinte cheie: harti, morfometrie, unități de câmpie, bazinul Mostiștea

Key words: maps, morphometry, plain units, Mostiștea basin

1. Introducere

Analiza morfometrică a unei unități de relief prezintă o importanță deosebită și constituie etapă obligatorie într-un demers privind descifrarea genezei, evoluției și dinamicii reliefului. Prin studiul de față se încearcă o analiză complexă a variabilelor ce descriu cel mai bine din punct de vedere morfometric un areal de câmpie. S-a ales pentru exemplificare bazinul hidrografic al Mostiștei, un sistem geomorfologic fluvial autohton Câmpiei Romane de Est.

Râul Mostiștea izvorăște din conul aluvionar al Dâmboviței, la o altitudine de 91,5 m, iar după ce parcurge o distanță de 115 km se varsă în limanul lezerul Mostiștei, la 11 m altitudine. Primește cei mai mulți afluenți pe partea stângă (Colceag, Livezilor, Vânăta, Argova), iar pe partea dreaptă pe Belciugatele, Corâta și o serie de văiugi de mici dimensiuni. Împreună cu afluenții săi, Mostiștea drenează o suprafață de 1802 km², fiind al doilea bazin hidrografic autohton Câmpiei Române, ca dimensiuni, după Călmațuiul brăilean.

Depozitele pleistocen-superioare, care au determinat formarea și dinamica micro-formelor de relief, acoperă Nicipurile de Mostiștea (Grecu et. al., 2006; Geografia României, 2005). Grosimea mare depozitelor loessoide a condus la apariția microdepresiunilor de tasare, iar altitudinea relativă mică a bazinului favorizează procesele de meandrare și apariția unor sectoare cu valori critice ale eroziunii laterale și de retragere a malurilor.

2. Metodologie

Având în vedere caracteristicile morfografice ale arealului analizat (câmpuri cvasiorizontale largi drenate de artere hidrolacustre), origine și morfodinamică diferită, precum și modul de utilizare al terenurilor, demersul cercetării s-a axat ținând cont de aceste două subsisteme.

Hărțile topografice, scara 1:50 000, 1970-1971 au fost georeferențiate în sistem Stereo 70, Datum Dealu Piscului (EPSG 31700). Pe baza lor au fost vectorizate curbele de nivel, cotele altimetrice și rețeaua hidrografică permanentă și temporară.

Pentru *câmpurile interfluviale*, unde predomină procesele de tasare și sufoziune au fost mășurați următorii parametri pentru microdepresiunile de tasare (crovuri): suprafața, perimetrul, lungimea, lățimea și au fost calculați mai mulți coeficienți, indicatori ai formei crovurilor. Formulele rapoartelor de circularitate și de alungire, fac referire la forma cercului, precum și cea a factorului de formă, raportat la forma pătratului, au fost preluate din analiza morfometrică a bazinelor hidrografice, iar coeficientul de sinuozitate a fost calculat ca raportul dintre perimetrul cercului cu aceeași suprafață cu cea a depresiunii și perimetrul depresiunii, având valoare de referință 1, corespunzătoare formei cercului (Gherghina et. all, 2008).

Harta densității crovurilor pe unitatea de suprafață s-a calculat prin metoda cartogramelor (fiecare pixel reprezentând 1 km²), considerându-se centrul fiecărei microdepresiuni un pixel la fiecare 1 km². O altă metodă care ar putea fi utilizată în vederea redării suprafețelor afectate de crovuri ar fi prin măsurarea suprafeței afectate de tasare dintr-un areal de 1 km² căreia i s-ar atribui noi valori/punctaje la unitatea de suprafață.

Pentru *albiile de râu*, care favorizează inundațiile, precum și procesele de albie (eroziune laterală și meandrare, surpări de maluri, acumulări în albia râurilor) (Grecu et. al., 2010), au fost calculați o serie de de indici morfometrici (grupați pe cartograme fiecare pixel reprezentand 1 km²) cum sunt: densitatea fragmentării reliefului, adâncimea fragmentării reliefului și panta râului.

Pentru corelarea densității cu adâncimea fragmentării reliefului s-a întocmit un grafic de corelație în programul Excel, iar pentru reprezentare cartografică atributele obținute pentru fiecare parametru folosind programul ArcMap au fost grupate în 4-5 clase de valori cărora li s-au atribuit un punctaj suma acestora redând noi cartograme. Înclinarea talvegurilor față de orizontală este un indice morfometric care influențează direct funcționalitatea sistemului morfohidrolacustru (Grecu, 1992). Astfel, panta râurilor poate influența procesele de formare și propagare a viiturilor și poate fi corelată la rândul său ajutând la aprecierea calitativă a reliefului prin identificarea sectoarelor de albie care

favorizează o dinamică activă a proceselor fluvio-lacustre (ex. surpări în lungul liniei de maluri înalte și retragerea acestora).

Pentru a avea o imagine mai completă asupra evoluției reliefului se pot efectua analize morfometrice ale sectoarelor de albie. Morfologia de ansamblu a unui meandru este dată de elementele sale morfometrice și cele ale buclei de meandru. Întrucât fiecare segment de albie se poate înscrie într-o curbură, se consideră buclă de meandru atunci când coarda este mai mare decât înălțimea curburii cu cel mult de șapte ori. Lungimea meandrului sau lungimea de undă este distanța dintre capetele a două bucle, măsurată în linie dreaptă, iar amplitudinea sau lățimea fâșiei active este distanța măsurată perpendicular pe lungimea meandrului (Grecu, Palmentola, 2003).

3. Analiza morfometrică la nivelul rețelei hidrografice

Harta densității fragmentării reliefului reprezintă raportarea lungimilor totale a sistemelor hidrografice, incluzând aici și văile seci, la unitatea de suprafață (km/km^2) (Grecu, Comănescu, 2008). Este un parametru care oferă o bună imagine asupra gradului de fragmentare al reliefului, cuantificând astfel natura variației în suprafață. Pentru bazinul Mostistei harta densității fragmentării reliefului a fost realizată prin metoda cartogramelor, fiecare pixel reprezentând 1km^2 și au fost obținute 5 clase cu valori cuprinse între 0 și $1.55\text{ km}/\text{km}^2$, media pe întreg bazinul fiind de $0,44\text{ km}/\text{km}^2$. Cea mai mare parte a suprafeței bazinului (73%) prezintă o densitate slabă a fragmentării de către rețeaua hidrografică ($0-0.4\text{ km}/\text{km}^2$), în timp ce valorile mari corespund cu ariile de confluență la contactul câmp-vale (peste $0.7\text{ km}/\text{km}^2$) (10%) (fig. 1, dreapta).

Harta energiei de relief, obținută prin calcularea valorii adâncimii fragmentării reliefului în fiecare pixel prin diferența dintre altitudinea maximă și altitudinea minimă (Grecu, Comănescu, 1998), evidențiază 5 clase cu valori cuprinse între 0 și $46\text{ m}/\text{km}^2$. Peste 60% din suprafața bazinului este reprezentată de suprafețe cvasiorizontale (cu valori cuprinse între $0-8\text{ m}/\text{km}^2$). Valori mai mari ale adâncimii fragmentării reliefului (peste $23\text{ m}/\text{km}^2$) corespund cu malurile abrupte din lungul văilor principale și a lacurilor, în special din sectorul inferior.

Valorile corespunzătoare celor cinci clase de valori ale densității fragmentării reliefului și ale energiei de relief (pixeli ce reprezintă 1 km^2) au fost corelate prin reprezentare grafică, obținându-se un coeficient de $0,95$, ceea ce reflectă o buna corelație directă (fig. 1, stânga).

Prin stabilirea coeficientului de determinare ($CD = r^2 = 95\%$), se admite că 95% din valorile energiei de relief sunt influențate de densitatea drenajului. Variația neexplicată va avea valoare de $(1-0,955) = 4,5\%$, adică în 4,5% din cazuri relația energie de relief - densitate nu este strictă, ea fiind determinată de alți factori (ex: antropici – excavațiuni, ramblee, deblee, movile, morfologici – terasele Dunării, abruptul terasei Ialomiței din nordul bazinului etc.).

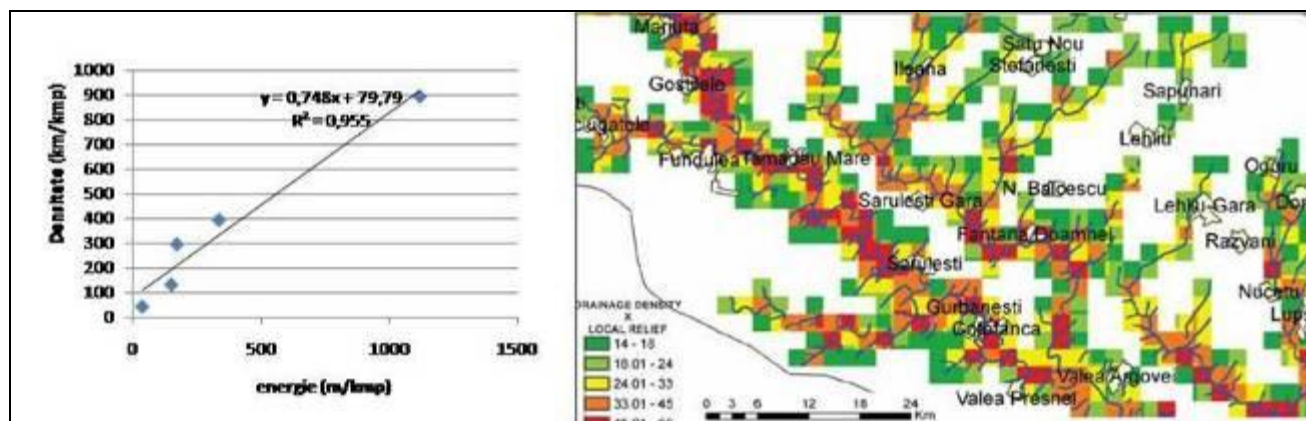

Fig. 1 - Corelația energie de relief - densitatea fragmentării reliefului

Valorile densității fragmentării și ale energiei de relief au fost reclasificate prin înmulțire de raster (densitate x energie) obținându-se 6 clase de valori ce indică anumite stadii de evoluție și dinamică a reliefului fluvial și lacustru (fig. 2, dreapta).

Datele obținute pot fi înmulțite cu valorile *pantei din lungul râurilor* și sectoarele cu maluri abrupte cartate în teren și cartografiate.

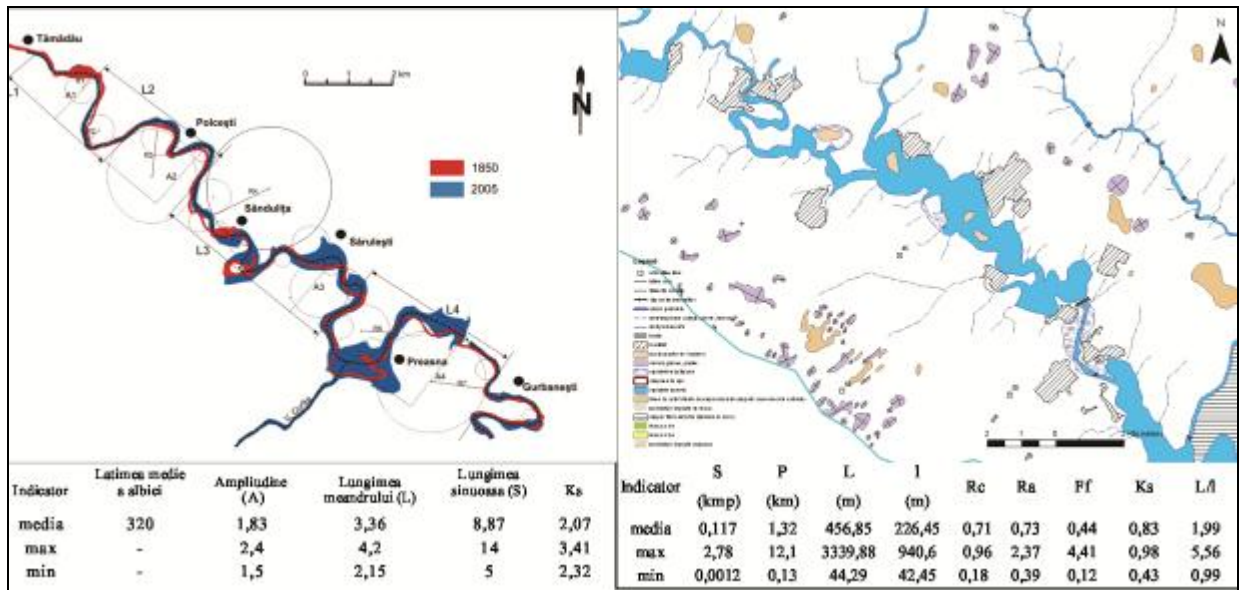

Fig. 2 - Analiza morfometrică la nivelul albiei (stânga) și la nivelul câmpului (dreapta)

Morfometria meandrelor râului Mostiștea între Tămădău și Gurbănești arată un grad ridicat de sinuozitate ($K_s=2$) și indică un stadiu de evoluție avansat al râului (fig. 2, stânga). Lățimea medie a albiei în acest sector prezintă o valoare mare (320 m), datorită numeroaselor baraje transversale din lungul râului. Lungimea meandrelor este în creștere, din amonte spre aval, de la 2,15 la 4,1 km, cu o valoare medie de 3,36 km. Amplitudinea meandrelor prezintă valori din ce în ce mai mari tot spre aval, valoarea cea mai mare, de 2,4 km înregistrând meandru de la Gurbănești; tot acest meandru prezintă cel mai ridicat coeficient de sinuozitate (3,41) deoarece este un meandru foarte strâns și complex ce indică un grad de evoluție ridicat al râului (Ghiță, 2009).

4. Analiza morfometrică la nivelul câmpului

Pentru câmpul interfluvial principală harta morfometrică întocmită a fost cea a densității covurilor (fig. 3). Tasarea este mai activă pe spațiile cu o scurgere îngreunată (endoreice și semiendoreice - ex. Câmpul Ciornuleasa), iar sufoziunea, cu precădere, în apropierea văilor (Coteș, 1976). Astfel, în bazinul Mostiștea valori mari ale densității covurilor apar în Câmpul Ciornuleasa și terasa a 3-a a Dunării, unde grosimea mare a depozitelor loessoide și adâncimea mare a pânzei de apă freatică au determinat apariția microdepresiunilor cu suprafețe mici (10 m-3,3 km) și cu forme circulare, fără neregularități (coeficient de sinuozitate redus) (Grecu et. all. 2006, 2011). În nordul bazinului și pe interfluvialul Mostiștea-lalomița, densitatea covurilor este mică, însă suprafața lor este mai mare, cu un ridicat coeficient de sinuozitate. Raportul lungime/lățime depășește valoarea 2, iar orientarea generală respectă direcția generală a vântului și direcția izopahitelor.

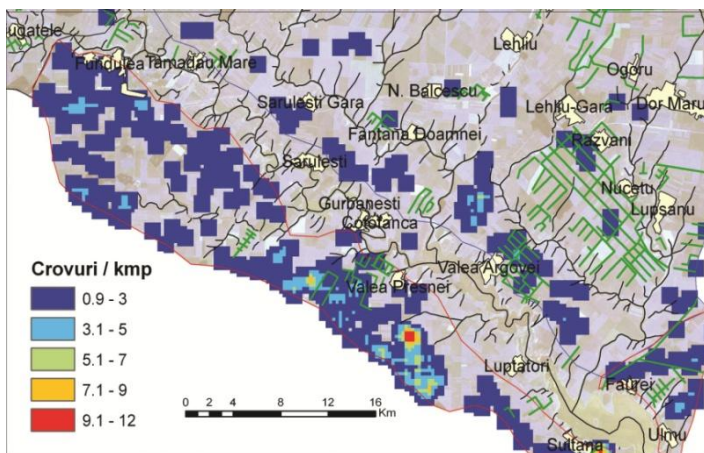

Fig. 3 - Densitatea covurilor în bazinul Mostiștea

Atributele obținute pot fi corelate (adunate) cu cele ale repartiției soluri specifice depresiunilor de tasare (cernoziomuri argiloiluviale tipice freatic-umede, cernoziomuri argiloiluviale (slab luvice) pseudogleizate (în crovuri și padini), cernoziomuri cambice freatic-umede și cernoziomuri argiloiluviale vertice, freatic-umede și gleizate) în vederea stabilirii unei corelații de dependență (Ghiță, 2008).

5. Concluzii

Hărțile morfometrice oferă importante informații teoretice și practice constituind punctul de plecare pentru analiza geomorfologică la nivelul unei unități de relief. În câmpie, harta densității drenajului reflectă sectoarele cele mai expuse la procese fluviale, iar corelată cu adâncimea fragmentării și panta râurilor oferă informații cu privire la eroziunea malurilor sau inundații. La nivelul câmpului interfluvial, unde la prima vedere este considerat stabil din punct de vedere al dinamicii geomorfologice, caracteristicile depresiunilor de tasare (suprafața, perimetrul, forma, densitatea microdepresiunilor) sunt indicatori prețioși în redarea genezei și gradului de evoluție al acestor microforme având aplicabilitate în utilizarea agricolă.

Pentru bazinul Mostiștea parametrii morfometrici analizați scot în evidență sectoarele cele mai expuse la procese hidrogeomorfologice (la nivelul albiilor sau al câmpului) și constituie o prima etapă în întocmirea unei harti geomorfologice complete. Prin asocierea cu alte elemente cantitative (date climatice, hidrologice, demografice) și cu cele calitative (modul de utilizare al terenurilor, procesele geomorfologice actuale, proprietățile litologice ale depozitelor, tipuri de soluri) și daunele înregistrate se poate obține o hartă sintetică ce poate fi utilizată în vederea amenajării terenurilor pentru preîntâmpinarea intensificării ritmului de desfășurare a unor procese ce pot conduce la situații critice.

Bibliografie

- Cotet P. (1976), *Câmpia Română. Studiu de geomorfologie integrată*, Edit. Ceres, București.
- Grecu F. (1992), *Bazinul Hârtibaciului. Elemente de morfohidrografie*, Edit. Academiei Române, București.
- Grecu F., Comănescu L. (1998), *Studiul reliefului. Îndrumător pentru lucrări practice*, Edit. Universității din București, București.
- Grecu F., Palmentola G. (2003), *Geomorfologie dinamică*, Edit. Tehnică, București.
- Grecu F., Cîrciumaru E., Gherghina A., Ghiță C. (2006), *Semnificația reliefoasă a depozitelor cuaternare din Câmpia Română la est de Olț*, Comunicări de Geografie, vol. X, Edit. Universității din București.
- Gherghina A., Grecu F., Molin P. (2008), *Morphometrical Analysis of Microdepressions in the Central Bărăgan Plain*, Revista de Geomorfologie, nr. 10, Edit. Universității din București, București.
- Grecu F., Ghiță C., Săcrieru R. (2010), *Geomorphological landmarks of the eastern Romanian Plain Holocene evolution*, Z. Geomorph.N.F., 53, Suppl. 1, Berlin-Stuttgart.
- Ghiță C. (2009), *Geneza, evoluția și dinamica actuală a bazinelor morfohidrografice autohtone Câmpiei Române de Est. Aplicații la bazinul Mostiștea.*, Teză de doctorat, Universitatea din București.
- Ghiță C. (2008), *The microrelief as result of morphohydroclimatic conditions in Mostiștea river basin.*, Revista de Geomorfologie, vol. 10, Edit. Universității din București.
- Institutul de Geografie (2005), *Geografia României, vol V (Câmpia Română, Dunarea, Podișul Dobrogei, Litoralul românesc al Mării Negre și Platforma Continentală)*, Edit. Academiei, București.
- *** (1970-1971), *Hărți topografice*, 1: 50 000.
- *** (2005), *Ortofotoplanuri*, scara 1:5 000.

PROCESE DINAMICE ALE RÂULUI TÂRNAVA MARE ÎN CURSUL MIJLOCIU ȘI ACȚIUNI DE COMBATERE

Ioan Sas
Olimpiu Oneț

Summary. Dynamic processes during the Tarnava Mare River, the middle course, and actions to combat. The water resources from the basin of the Tarnava Mare river are unevenly distributed and have a great variability, both seasonal and yearly in the last 40 years, becoming a necessity the anthropogenic redistribution of water resources through dams, reservoirs, dams to protect towns, recalibration of the river beds and diminishing the negative effects produced in the floods of the river. Through the particularities relief-climate they reached the conclusion that the works done in the hydrographic basin and which is reflected in the arrangement of terraces, coastal channels, outlets for directing water, forests, which combat largely the negative effects after the first catastrophic floods in year 1970. The Tarnava Mare river as a dynamic geographical system through triple action: erosion, transport and storage has changed the temporal-spatial flow, the shore's shape, influencing the anthropogenic component that occurred through positive action and consolidation recalibration and negative sides, respectively uncontrolled exploitation of beds and banks that led to imbalances within the basin. In terms of quantitative hydrological - meteorological phenomena that flood risk and damage evolution process development banks to analyze natural and human geographic in recent decades and whether the measures in hydro development.

Cuvinte cheie: râu, sistem, albie, eroziune, transport, acumulare, combatere

Key-words: river system, river beds, erosion, transport, storage, control

1. Procese de degradarea a albiei și malurilor râului Târnava Mare

Bazinul hidrografic al râului Târnava Mare este situat în partea central-estică a Depresiunii Colinare a Transilvaniei, având o direcție de scurgere de la NNE la SSV, cuprinzând până la confluența cu râul Târnava Mică aval de Blaj o suprafață de 1930 kmp, el înscriindu-se în bazinul de scară ierarhică superioară al Mureșului.

Râul Târnava Mare izvorăște din partea sud-vestică a munților vulcanici Gurghiu și străbate Subcarpații Transilvaniei respectiv Piemontul Odorheiului, depresiunile subcarpatice Vârșag, Odorheiu Secuiesc (tectono-erozive) și Cristuru Secuiesc (erozivă) iar în continuare străbate Podișul Târnavelor până la confluența cu Târnava Mică în aval de Blaj.

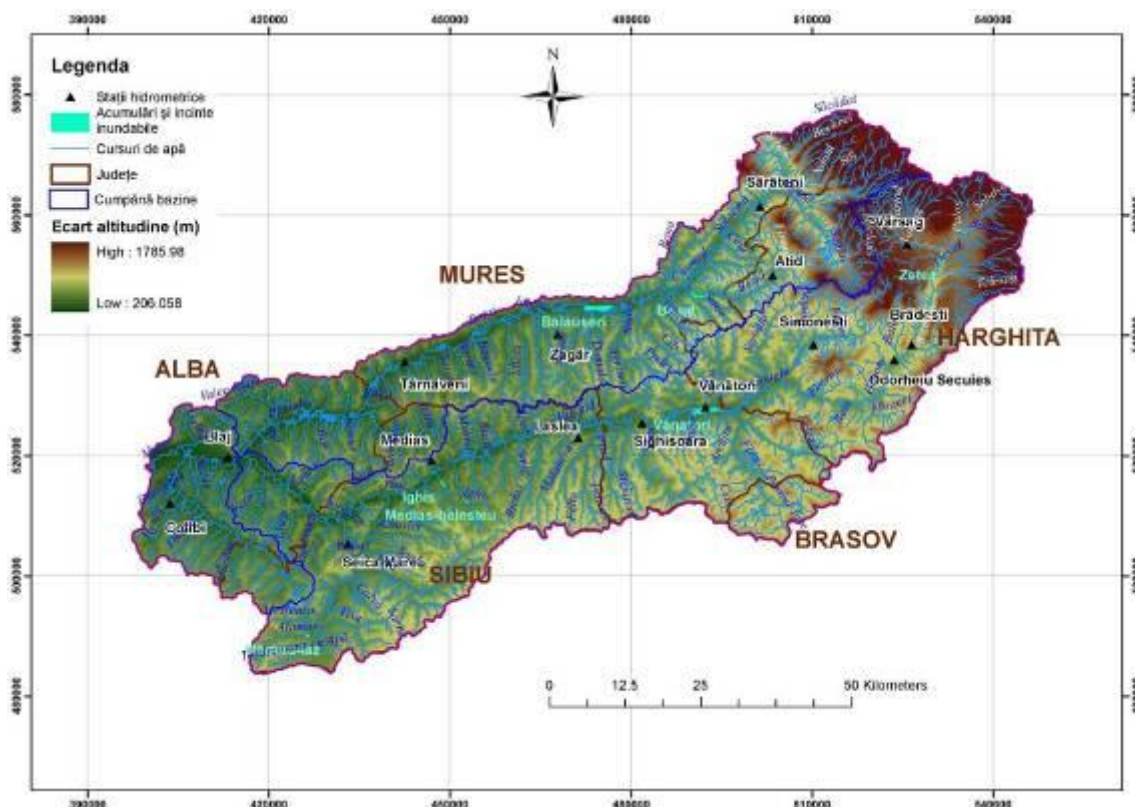

Fig. 1. Harta bazinului hidrografic al râului Târnava Mare (Sas, 2012)

În sectorul mijlociu al râului, respectiv pe segmentul Sighișoara-Copșa Mică, în ultimii ani a avut loc o dinamică continuă a albiei ca sistem morfogeografic.

1.1. Degradarea naturală a albiei râului Târnava Mare.

1.1.1. Factorii care determină degradarea naturală a albiei minore se concretizează în:

- meandrarea puternică a cursului mijlociu al râului;
- panta redusă a patului albiei și viteza de deplasare moderată a apelor mari și a viiturilor;
- procesele de degradare a albiei cresc anual cu cca. 0,5-15 m (Sighișoara, Hoghilag, Șaroșu pe Târnavă,

Dârlos, Târnava);

- sunt afectate sectoare însumând 6,5 km.

1.1.2. Degradarea albiei datorită acțiunii componente antropice, se datorează mai ales:

- exploatarea de nisipuri și pietrișuri în albia minoră la contactul cu lunca;
- agriculturii necorespunzătoare ce favorizează scurgerea torențială și eroziunea;
- balastierelor, care constituie obstacole în scurgerea normală a apei din albia minoră: Sighișoara, Hoghilag și

Șmig.¹

1.2. Tipuri de eroziune.

1.2.1. Eroziunea în adâncime (de fund).

Cauzele eroziunii de adâncime sunt: a) lipsa patului aluvial și eroziunea în cadrul talvegului mai ales în cazul viiturilor; b) antrenarea aluviunilor semigrosiere și grosiere prin procese de târâre; c) energia reliefului, care influențează scurgerea superficială; d) înclinarea (panta) redusă 0,7 -1 m/km a patului râului.

Efectele eroziunii de adâncime:

- la debite minime, albia „se ridică” datorită aportului de material solid (nisip, pietriș) rezultat din „desărcinarea masei de apă”;

- adâncimea ridicată în cazul sectoarelor de roci friabile: nisip, pietriș;
- adâncime mai redusă în cazul sectoarelor de praguri conglomeratice.²

1.2.2. Eroziune lateral.

Cauzele externe ale eroziunii laterale în cadrul sectorului mijlociu al râului sunt:

- forța centrifugă, care determină formarea meandrelor;
- substratul litologic heterogen, format din nisip, argilă, marne, pietrișuri;
- împigerea afluenților de stânga ai Târnavei Mari spre malul opus;

Cauze hidrodinamice:

- supraînălțarea patului aluvial în sectoarele de lărgire și panta redusă.

În urma eroziunii și depunerii aluviunilor rezultă:

- Maluri convexe și maluri concave abrupte;
- Renii - depuneri de aluviuni la coada lacurilor de acumulare Zetea;
- Ostroave - insule aluvionare;
- Meandre: divagante și încâtușate;

e. Grinduri aluvionare, format de acumulările de aluviuni, nisip și pietriș din timpul apelor mari de primăvară și lipsite parțial sau total de vegetație din cauza inundării periodice. Apare fenomenul de gătuire a meandrelor, în special la viituri, formându-se: popine (grădiști), meandre părăsite (belciuge), uneori mici lacuri;

Foto 1. Insulă aluvionară - localitatea Alma, Târnava Mare (Oneț, 2012)

Foto 2. Meandrare și eroziune mal concav, amonte Dumbrăveni (Oneț, 2011)

¹ Apele Române Mureș - Lucrări de gospodărire a apelor (2010).

² Sorocovski și colab., 1990a, p. 35.

f. Forme negative fluviale:

Japșele - forme negative depresionare umplute cu apă în timpul revărsărilor apelor mari și zvântate în timpul anului (în aval de localitatea Dumbrăveni, în aval de localitatea Târnava).

1.3. Transportul aluviunilor

Transportul aluviunilor cuprinde aluviunile în suspensie sau târâte pe fundul albiei, mai ales în cazul apelor mari și viiturilor. Acestea sunt influențate de forța de transport care depinde de viteza de curgere a apei.

În cursul mijlociu materialul sedimentar transportat se soluționează, cel grosier se depune pe patul de scurgere iar cel fin este depus în cursul inferior spre vărsare, sub formă de particule fine și mături. Când forța de transport slăbește, apare depunerea formându-se insulele aluvionare iar la vărsare conuri aluvionare.

1.4. Depunerile de aluviuni:

Cauzele depunerilor de aluviuni în perimetrul cursului mijlociu au la bază:

- turbiditatea ridicată;
- în perioada apelor mari și a viiturilor, în special primăvara și vara;
- vegetația de trestie, papură și rogoz;
- pilonii de susținere a podurilor de traversare a râului;
- creșterea gradului de eroziune laterală și de fund;
- drenajul încetinit – specific structurilor de dealuri coborâte (Dumbrăveni - Mediaș - Copșa Mică).³

În sectorul amonte de îndiguiri se produc depuneri, în sectorul îndiguit afuneri, iar în aval de îndiguire se produc iarăși depuneri. Depuneri de aluviuni se produc la vărsarea afluenților mici (mai ales a celor de stânga), datorită îndepărtării cuverturii pedovegetale și creșterea torențialității.

Materialul sedimentar transportat se soluționează, cel grosier se depune pe patul de scurgere iar cel fin este depus în cursul inferior spre vărsare, sub formă de particule fine și mături.

1.5. Influența vegetației de luncă asupra scurgerii.

Vegetația azonală-șleaurile de luncă este formată din: tufușuri de lemn cânesc, salcie, plop alb, anin, soc.

Vegetația de trestie, papură și rogoz, îngreunează scurgerea apelor mari și a viiturilor, produce blocaje și revărsări ale apelor în cadrul albiei majore.

2. Acțiuni de consolidare a albiei minore

2.1. Lucrări de consolidare ale albiei minore, efectuate în perioada anilor 2000-2012, constau în:

- deschideri de albie prin excavare;
- recalibrare curs de apă;
- consolidări de maluri cu prismă de anrocamente (4,12 mc/ml);
- pe saltea de fascine și saltele de gabioane pe taluz;
- tăiere de cot, consolidări de maluri și praguri de fund pentru stabilizarea talvegului, din gabioane;
- cădere din anrocamente;
- rizbermă din anrocamente;
- diguri de închidere a cursului vechi al Târnavei Mari (belciugului);
- înierbări de maluri;
- lucrări de mărire a secțiunii albiei minore și calibrare a cursurilor de ape;
- decolmatarea în arealele cu obstacole la secțiunile picioarelor podurilor și podețelor.⁴
- cleionaje - protecții cu material vegetal mai ales din salcie (segmentul amonte localitatea Mediaș).

Lucrările de calibrare a cursului de apă urmăresc următoarele elemente:

- mărire a secțiunii de curgere a albiei minore prin excavarea completată eventual cu lucrări de umplutură sau de îndiguiri de mică înălțime pentru apărarea zonelor cu maluri mai coborâte ale albiei minore (Dumbrăveni, Dârlos, Târnava);

- modificarea traseului astfel încât să se obțină un traseu cât mai scurt cu o pantă cât mai mare și cu o capacitate de scurgere cât mai mare. În consecință cu traseul albiei calibrate se vor elimina meandrele și coturile albiei minore în măsura în care condițiile topografice și cele de utilizare a luncii permit. Pe cursul Târnavei Mari asemenea

³ V. Sorocovschi, 1993b, p. 38.

⁴ M. Șelărescu, M. Podani, 1993, p. 60.

măsurile de calibrare se vor impune pe viitor în zona localităților Hoghilag și Brateiu cu meandrări puternice ale cursului de apă.⁵

2.2. Lucrări de regularizare a afluenților

În cadrul afluenților, s-au executat lucrări de regularizare ce constau în:

- regularizarea râului Visa - amenajare albie (7,10 km), consolidare mal (7 km);
- regularizarea pârâului Laslea - reprofilare albie (3,65 km), consolidare mal (3,55 km), praguri de fund;
- regularizarea Văii Căpâlna (Dumbrăveni) – îndiguire (1 km), consolidare mal (1 km), praguri de fund;⁶
- regularizare în zona de confluență cu pârâul Curciu - regularizare albie (2 km), consolidare mal (3 km);
- amenajare pârâului Biertan la confluența cu Târnava Mare - adâncirea patului aluvial și realizarea unor parapeteți de beton (minidiguri din beton pentru protejarea gospodăriilor de inundații).

Ca urmare se remarcă faptul că sistemul morfohidrologic al râului Târnava Mare se află în stadiul de echilibru în energia reliefului, existând și momente de dezechilibre naturale și antropice.⁷

Bibliografie

- Mac. I. (1998), *Geomorfologie, UBB Cluj Napoca, Facultatea de biologie, geografie și inginerie geologică*, Cluj Napoca
- Sorocovschi V. (1993a), *Potențialul scurgerii medii a râurilor din Podișul Târnavelor*, Studia UBB, sr. Geogr., t. XXXVIII, fasc. 1, Cluj-Napoca.
- Sorocovschi V. (1993b), *Utilizarea resurselor de apă în Podișul Târnavelor*, Studia UBB, sr. Geogr., t. XXXVIII, fasc. 1, Cluj-Napoca.
- Sorocovschi V. (1993c), *Caracteristicile perioadelor scurgerii ridicate de pe râurile Târnavelor*, Studia UBB, sr. Geogr., t. XXXVIII, fasc. 2, Cluj-Napoca.
- Sorocovschi V., Konetcsny K. (1990), *Scurgerea aluviunilor în suspensie pe râurile din Podișul Târnavelor și regiunea limitrofă din est*, în Proveniența și efluența aluviunilor, Piatra Neamț.
- Sorocovschi V. (1996), *Podișul Târnavelor – studiu hidrogeografic*, Edit. Cetib, Cluj-Napoca.
- Șelărescu M., Podani M. (1993), – *Apărarea împotriva dezastrelor și inundațiilor*, Edit. Tehnică, București.
- Tempianu R. (1980), *Studiu geografic complex, orașul Dumbrăveni*, mss.
- *** (2010), *Apele Române Mureș - Lucrări de gospodărire a apelor*.
- *** (2011), *Plan de amenajare a mediului privind gospodărirea apelor - Consiliul Județen Sibiu*.

⁵ Plan de amenajare a mediului privind gospodărirea apelor - Consiliul Județen Sibiu (2011).

⁶ R. Tempianu, 1980, p. 28.

⁷ Mac. I, 1980, p.54

CARACTERISTICI ALE IERNII 2011-2012 COMPARATIV CU CELE ALE IERNII 1953-1954

Dr. Octavia Bogdan
Dr. Cătălina Mărculeț

Abstract. Characteristics of the winter 2011-2012 versus winter 1953-1954. Among the great many winters recorded by the history of Romanian Meteorology that proved detrimental to the environment and society, the 1953-1954 episode was the severest 20th –century one, especially in the south and south-east regions of Romania. It represents a many-sided record in terms of numerous associated phenomena: very active atmospheric dynamics, the most violent blizzard interval, the greatest number of monthly snowstorm intervals and of snowstorm days, the longest persisting freeze/frost, heaviest snowfalls, the deepest snowpack on the met platform, the highest snow-drifts, etc. Again hard winters in early 21st century, the winter of 2011-2012, which followed after a warm decade in this century, recalled, yet without equalling, the terrible winter of 1953-1954, by its blizzard, snow pack depth and snow-drifts height. The paper presents the differences between the two winters with highlight on heavy snowfalls snowpack depth, snow-drift and minimum temperatures.

Cuvinte cheie: iarna 2011-2012, viscol, înzăpeziri, România.

Key-words: winter 2011-2012, blizzard, snow-blocked, Romania.

În istoria Meteorologiei românești au existat mai multe ierni, care prin ninsorile abundente, fenomenele de viscol, grosimea și durata stratului de zăpadă, viteza vântului etc., au adus prejudicii mediului și societății. Așa au fost iernile: 1941-1942, 1953-1954, 1955-1956, 1965-1966, 1969-1970, 1971-1972, 1984-1985, 1995-1996, precum și cea mai recentă, iarna 2011-2012.

Dar cea mai severă iarnă din secolul XX, care s-a impus ca un hazard climatic complex cu multiple alte fenomene asociate, a fost iarna 1953-1954, mai ales pentru regiunile sudice ale României. Ea poate fi considerată în același timp un record climatic multiplu ca urmare a numeroaselor fenomene asociate: dinamica atmosferică deosebit de activă, cel mai violent viscol, cel mai mare număr lunar de intervale cu viscol (4 ca și la Iași în 1966), cel mai mare număr de zile cu viscol (13 zile), cel mai persistent îngheț (pod de gheață pe râuri, iar pe Dunăre, acesta a atins 2 m grosime, încât se putea traversa cu tractorul), cele mai intense și abundente ninsori; cel mai gros strat de zăpadă pe platforma meteorologică (> 150 cm grosime), cele mai înalte troiene (3-6 m) etc.

La geneza acestora au concurat mai mulți factori (Bogdan-Șeitan, 1969) și anume:

- poziția regiunilor din sud, sud-est și estul României (în fața barajului orografic al Carpaților Românești), care constituie arena de interferență a aerului rece polar sau arctic cu cel cald tropical de origine mediteraneană și de producere a celor mai violente viscole și ninsori abundente;

- caracteristicile suprafeței active care constau în altitudini mai reduse și relief dispus în amfiteatru cu expunere sudică, sud-estică și estică, poziționat în marea depresiune Carpato-Balcanică în care se acumulează aerul rece; prezența „porții carpatice” dintre Curbură și Munții Măcinului prin care pătrund „gâtuiți” curenții de aer rece generând inversiuni de temperatură ; barajul orografic carpato-balcanic care stopează advecțiile de aer rece sau cald; prezența Curburii care direcționează curenții de aer ce vin din nord pe o diagonală nord-est-sud-vest determinând două mari areale: la est de aceasta, supus vântului din toate direcțiile, o adevărată „răscruce de vânturi”, iar la vest de aceasta, un areal care intră în „conul de umbră” al Curburii, cu predominarea calmului atmosferic și vânturi slabe ca frecvență și intensitate etc.;

- caracteristicile circulației generale a atmosferei care a fost deosebit de activă în această iarnă, cu deosebire în luna februarie 1954, care a generat ninsori abundente, fenomene de viscol, depunerea neuniformă a stratului de zăpadă etc. Fenomenele, meteo-climatice din această iarnă au evoluat crescendo începând din decembrie când a predominat Anticlonul Est-European, cu temperaturi reduse și absența precipitațiilor, fapt pentru care a fost caracterizată ca o lună răcoroasă și secetoasă; a urmat luna ianuarie 1954, cu geruri mari și ninsori abundente în prima parte, care au continuat și în partea a doua după un prag termic pozitiv de +9, +10°C de la mijlocul ei, ninsorile fiind însoțite de vânturile reci și uscate din est și nord-est generate de Anticlonul Scandinav, precum și de răciri accentuate și viscol în special în sud-estul țării, formând troiene de 1-2 m înălțime; luna februarie 1954 a fost luna de vârf, în care dinamica maselor de aer a atins apogeul și care, prin modul spectacular al fenomenelor meteo-climatice produse a determinat caracterul de record climatic cu caracter complex.

În februarie au existat trei intervale de timp caracteristic și anume: intervalul 2-4 februarie 1954, când peste jumătatea sudică a Europei a acționat Anticlonul Scandinav care pompa mase de aer de origine arctică, cu temperaturi de -15°C, concomitent cu un vast Ciclone Mediteranean care pompa aer cald cu temperaturi de +7, +8°C ceea ce a determinat ninsori abundente și viscol care a atins viteza de 125 km/h în ziua de 3 februarie. Pe 4 februarie, stratul de zăpadă măsura

grosimi de 60-70 cm în Câmpia Română de Est și 70-80 cm în Câmpia Română de Vest. Vânturile dominante din vest și din nord-est deviate de Curbura Carpaților și sub influența Ciclonului Mediteranean s-au intensificat mult, spulberând și troienind zăpada, determinând *caracterul anormal al viscolului* așa cum l-a caracterizat Gh. Diaconescu (1954).

Configurația barică la data de 3.II.1954 (fig. 1a) se caracteriza prin prezența unei vaste dorsale anticiclonice care unea formațiunile barice anticiclonice din jumătatea nordică a Europei (Azoric, Scandinav, Est-European) cu Anticicloul Siberian extins mult până la vest de Munții Ural, la sud de care acționa o vastă arie ciclonică mediteraneană cu presiunea la centru de 990 hPa. *Interferența dintre cele două mase de aer a generat cel mai puternic viscol al secolului XX, care, până la sfârșitul lunii februarie, a mai fost reeditat de trei ori:*

- în intervalele 7-9.II.1954, când temperatura aerului a scăzut sub -25°C , iar stratul de zăpadă a atins valori de 70-80 cm la stațiile meteorologice și troiene de peste 2 m înălțime;

- 17-19.II.1954 când temperatura a scăzut sub -33°C , concomitent cu intensificarea Ciclonilor Mediteraneeni care au provocat alte ninsori și viscole puternice;

- 21-22.II.1954, ultima fază de viscol, cu vreme geroasă și vântoasă care a spulberat zăpada înălțând troienele la 4-6 m, ca urmare a acumulării zăpezii din toate ninsorile produse în această lună.

În luna martie, dinamica atmosferică a continuat să fie activă, fenomenele de iarnă s-au prelungit și împreună cu stratul de zăpadă, deosebit de gros, au menținut un timp răcoros cu temperaturi sub normală.

Acest lucru a favorizat topirea treptată a stratului de zăpadă spre sfârșitul lunii martie și prima parte a lunii aprilie, fără a produce inundații. Fenomenul s-a datorat și faptului că cele 4 luni premergătoare formării stratului de zăpadă au fost secetoase (septembrie – excesiv de secetoasă; octombrie și noiembrie – secetoase; decembrie foarte secetoasă) ceea ce a permis infiltrarea treptată a apei provenită din topirea zăpezii în sol (Tiron, 1954).

În același timp, regimul termic moderat a făcut ca să coincidă perioada topirii zăpezilor la munte cu cele din câmpie, încât apele de munte nu au contribuit la mărirea debitelor râurilor (Stoica, 1954), care și așa erau cu nivele reduse din cauza secetelor premergătoare instalării stratului de zăpadă.

În concluzie, ceea ce a caracterizat iarna 1953-1954, a fost în primul rând, *dinamica atmosferică* foarte activă, care s-a reflectat, pe de o parte, în fenomenele de viscol deosebite ca frecvență, durată și intensitate, iar pe de alta, în dezvoltarea tuturor fenomenelor și elementelor climatice, între care cele mai semnificative au fost temperatura aerului și stratul de zăpadă care au pus foarte bine în evidență **caracterul de record meteo-climatic multiplu al acestei ierni**.

Astfel din punct de vedere al temperaturii aerului, luna cea mai geroasă a fost februarie, când temperaturile medii au fost cu $6-8^{\circ}\text{C}$ mai mici decât normarele respective și nu luna ianuarie cum este de obicei. În februarie 1954, temperaturile minime au fost cuprinse între -23° și $<-30^{\circ}\text{C}$, iar dintre acestea, 20% au devenit minime absolute pentru stațiile respective, care se mențin și astăzi.

De asemenea, numărul zilelor de iarnă (cu temperatura maximă $\dots \leq 0^{\circ}\text{C}$) a fost dublu față de valorile normale (50 zile în partea de vest a Câmpiei Române și 60 în cea de est), iar numărul zilelor cu îngheț (temperatura minimă $\dots < 0^{\circ}\text{C}$) a fost cu circa 1/3 mai mare decât valorile normale, înregistrându-se frecvent *inversiuni de temperatură* (Struțu, Mihăilă, 1967; Bogdan, 1969), fapt ce a contribuit la menținerea și conservarea stratului de zăpadă.

În ceea ce privește *stratul de zăpadă*, acesta a constituit **cel mai mare risc climatic din această iarnă împreună cu viscolul din 3.II.1954**. Prin durata stratului de zăpadă (80-100 zile), care a fost neîntreruptă de la apariția lui până la topire, la sfârșitul lunii martie (cu 40-50 zile mai mult decât media multianuală), această iarnă a deținut și din acest punct de vedere, recordul secolului, până în iarna 1995-1996, când a fost depășit (160->170 de zile) (Marinică, 2006). Remarcăm în aceste cazuri că durata stratului de zăpadă a fost tot una cu numărul de zile cu strat de zăpadă.

De asemenea, grosimea stratului de zăpadă din această iarnă constituie o altă caracteristică fundamentală a acesteia și totodată, un alt record meteo-climatic al secolului XX. Din acest punct de vedere, nu atât grosimea medie prezintă o importanță deosebită, cât grosimea maximă absolută a stratului de zăpadă (fig. 1b).

Astfel, cu excepția Bărăganului de Nord și a Curburii situate în "gura" Crivățului, unde stratul de zăpadă a fost spulberat și deci, grosimea acestuia a fost mai mică, în rest, în toată Câmpia Română, acesta a atins $>100-150$ cm înălțime (Băilești 150 cm, Calafat 153 cm), dar cele mai mari grosimi maxime absolute s-au produs la Moara Domnească (170 cm) situată într-o arie cu păduri ceea ce i-a oferit un adăpost topoclimatic și la Călărași (173 cm pe platforma meteorologică), pe terasa inferioară a Dunării, la adăpostul oferit de fruntea Bărăganului, aceasta fiind cea mai mare valoare din țară.

Pe parcursul iernii, grosimea stratului de zăpadă a crescut continuu cu fiecare nouă ninsoare, care, datorită temperaturilor negative, s-a cumulat și conservat, astfel că cele mai mari grosimi nu s-au realizat în timpul viscolului din 3.II. 1954 când ninsorile au fost cele mai abundente, ci spre sfârșitul iernii.

Față de grosimile înregistrate pe platformele meteorologice, stratul de zăpadă format pe restul teritoriilor a fost depus neuniform și spulberat de vânt pe la adăposturi, formând troiene înalte de 3-6 m, ceea ce constituie un alt record climatic al acestei ierni pentru secolul XX care-i conferă caracterul de record climatic multiplu.

Demn de semnalat este și cantitatea de apă provenită din stratul de zăpadă depus în luna februarie 1954, care a făcut din această lună care reprezintă minimul pluviometric anual, luna maximului pluviometric anual (100-200 mm) ca în cazul stației Grivița din centrul Bărăganului, unde acesta a totalizat 234.3 mm (Bogdan, 1980).

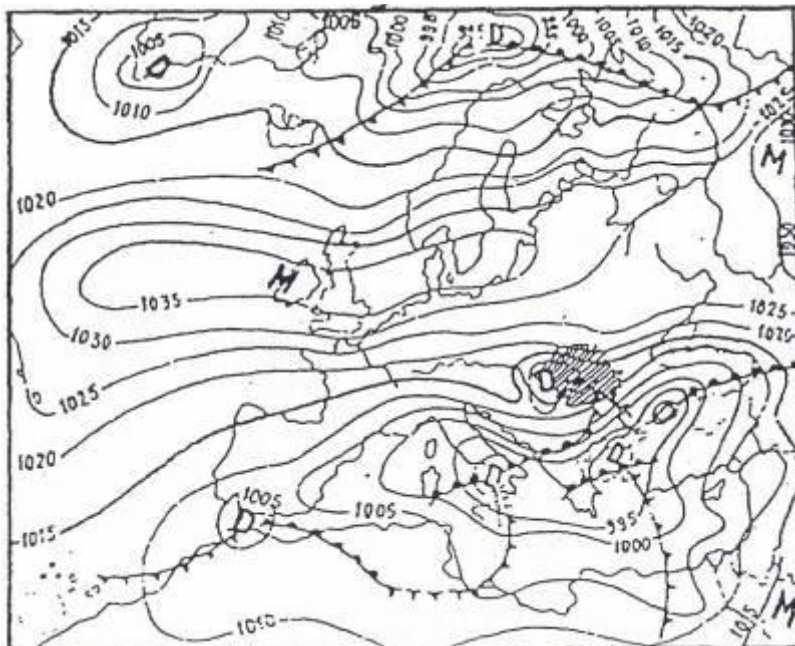

Fig. 1a, Repartiția presiunii la sol în ziua de 3.II. 1954, ora 00 UTC.

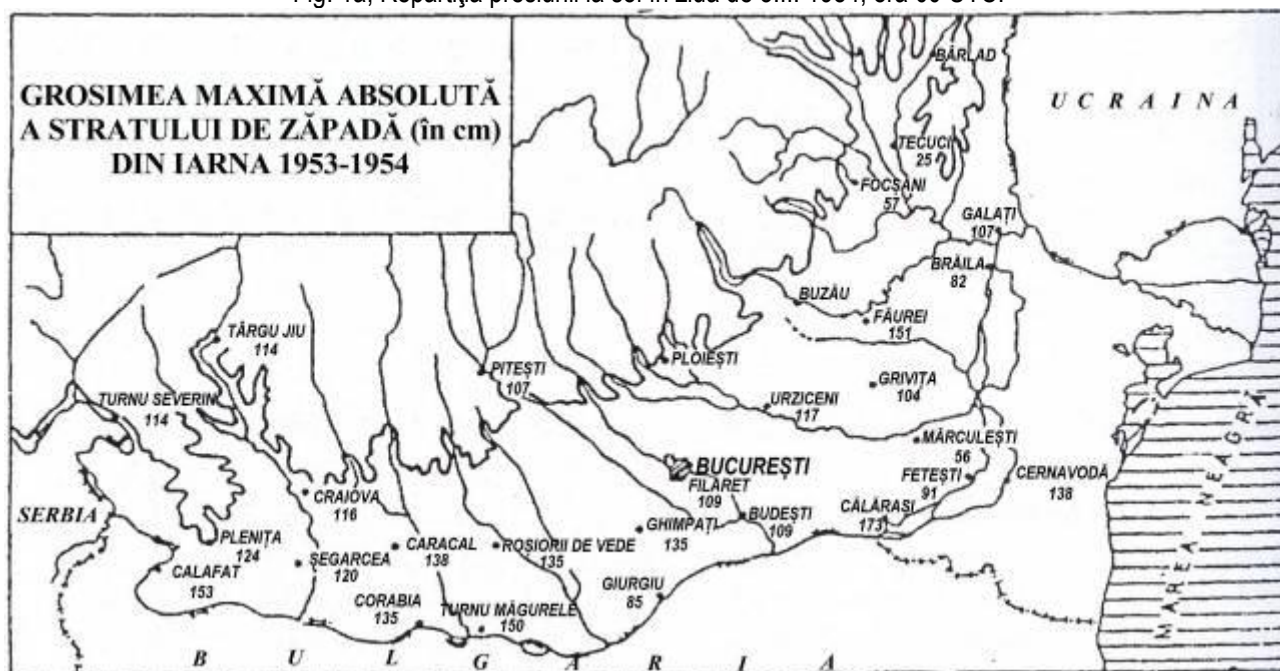

Fig. 1b, Grosimea maximă absolută a stratului de zăpadă (cm) din iarna 1953-1954.

Prin caracteristicile sale, această iarnă a generat numeroase riscuri pentru mediu și societate care au evoluat în cascadă, provocând numeroase dezechilibre. Astfel, gerul, viscolul și stratul de zăpadă troienit și-au pus pecetea asupra vieții și activităților umane, asupra unor ramuri ale economiei naționale precum și asupra mediului. Depunerea neuniformă a stratului de zăpadă a creat mari prejudicii așezărilor umane, adăposturilor de animale și transporturilor de toate felurile (rutiere, navale, aeriene, telefonice și telegrafice, cablurilor de transport al energiei electrice etc.).

Cea mai mare grosime a stratului de zăpadă și cele mai mari troiene s-au format la periferia nordică și nord-estică a localităților din sud-estul României, inclusiv a Capitalei care s-a aflat între „munți” de zăpadă, izolată și lipsită de posibilitatea asigurării populației cu alimente și energie electrică (din cauza ruperii cablurilor aeriene sub povara depozitului de gheață și a vitezei vântului care a variat între 40 și 125 km/h).

De asemenea, *așezările rurale*, în special cele situate în calea Crivățului și a viscolului au fost aproape total sub nămeții de zăpadă, care acopereau garduri, case, adăposturi de vite, din care răsăreau ca niște „insule”, acoperișurile cu coșurile fumegânde. În multe situații, ușile au fost blocate, încât oamenii au ieșit prin coșuri afară pentru a le debloca și a asigura hrana animalelor. Prin curți, gospodinele întindeau rufele pe crengile copacilor, sau pe liniile de telegraf. Sub povara zăpezii și sub influența umezelii, multe case construite din chirpici s-au dărâmat, altora le-a căzut tencuiala de pe pereții exteriori, iar de pe acoperișuri, plăci de țiglă și tulpini de stuf „au colindat” duse de vântul puternic și de viscol (Bogdan-Șeitan, 1969).

În adăposturile de animale, multe dintre acestea au murit asfixiate. În numeroase cazuri s-au săpat tunele prin stratul gros de zăpadă pentru a putea alimenta vitele cu apă și fân.

Viscolul și troienele au produs și înzăpezirea arterelor de circulație, mai ales în Bărăgan, Dobrogea, Podișul Moldovei și în regiunea de Curbură, care erau situate perpendicular pe direcția Crivățului. Au fost, de asemenea, impracticabile toate drumurile naționale și căile ferate care ieșeau din capitală spre direcțiile de nord, nord-est, est, sud-est și sud.

Un „spectacol” deosebit a fost în lungul drumurilor însoțite de liziere și plantații forestiere, care au ținut loc de *parazăpezi*, în dreptul cărora acumularea zăpezii s-a înălțat până în coronamentul copacilor. Așa a fost cazul *lizierei care însoțea D.N. București-Giurgiu și care a fost toată îngropată în zăpadă*. Șoseaua se transformase într-o „cale albă”, cu „dune” de zăpadă pe deasupra cărora șerpuiau potecile la nivelul cablurilor aeriene, pe care veneau muncitorii din Giurgiu la Combinatul de cauciuc de la Jilava (sud de București).

Dintre toate căile de comunicații, *cele mai mari troiene* au fost pe șoseaua și calea ferată București-Lehliu-Fetești din inima Bărăganului, a căror direcție vest-est, este perpendiculară pe direcția Crivățului. Ca urmare, numeroase gări și magazine de cereale, precum și trenuri au fost îngropate în zăpadă; de asemenea, numeroase case din nordul și nord-estul localităților respective au fost înăbușite de viscol și troienele de zăpadă.

Mari înzăpeziri au fost și pe șoselele și căile ferate din sud-estul țării: București-Brăila, București-Buzău, Galați-Tecuci, Galați-Bârlad, Buzău-Râmnicu Sărat, București-Ploiești etc., din care cauză a fost întreruptă circulația timp de 2-3 zile până la o 1-2 săptămâni.

Sub zăpadă s-au aflat și *petecele de pădure din Bărăgan*, în care zăpada urca până în vârful arborilor. Ca urmare, animalele și-au părăsit adăposturile, iepurii rodeau coaja din vârful acestora, iar lupii dădeau târcoale gospodăriilor.

După topirea zăpezii, care pe măsură ce se topea se și tasa, aspectul era dezolant: sub greutatea zăpezii s-au rupt ramurile arborilor, încât în anul respectiv a fost o muncă susținută pentru curățirea pădurilor.

Un alt aspect impresionant l-au prezentat și *luncile râurilor Buzău, Ialomița, Argeș, Mostiștea*. Aici, viscolul a înghețat apele, a format „cornișe albe” pe malul stâng sub influența Crivățului, iar în coronamentul pădurilor de luncă care abia se înălțau deasupra câmpului, a făcut ravagii. Crovurile de pe câmpul Bărăganului au fost acoperite cu zăpadă, cu ușoare denivelări pe fundul lor. Ele s-au pus foarte bine în evidență ulterior, prin apa adunată din topirea stratului de zăpadă, așa cum a observat și Vâlsan (1915).

Pe suprafața Dunării s-a format pod de gheață de 2 m grosime care se putea traversa cu tractorul. Așa s-au stabilit legăturile între localitățile situate de o parte și alta a Dunării, dintre Ghecet și Brăila, Giurgeni-Vadu Oii și Ovidiu-Fetești.

Gerul și viscolul au provocat și numeroase riscuri de sănătate. S-au înmulțit cazurile de morbiditate și chiar mortalitate. Au fost cazuri când, din cauza străzilor înzăpezite, morții au fost reținuți în case, circa o săptămână. *Economia națională a înregistrat numeroase pagube și în rândul animalelor, a construcțiilor dărâmate sau degradate, a rețelelor electrice cu stâlpi răsturnați și cabluri rupte.* Toate aceste aspecte au necesitat costuri însemnate în anul respectiv pentru refacere și redresare economică și a sănătății populației.

Singurul avantaj pe care l-a avut această iarnă a fost acumularea unei rezerve importante de umiditate productivă în sol, favorabilă pentru perioada de vegetație din anul respectiv, provenită din topirea lentă a stratului de zăpadă, care s-a infiltrat treptat, fără a determina inundații.

În concluzie, toate hazardele meteo-climatice care s-au produs în iarna 1953-1954 au declanșat un întreg lanț de riscuri meteo-climatice, cu manifestare unică în secolul XX ceea ce-i conferă acestei ierni, caracterul de record climatic multiplu (cu numeroase fenomene asociate).

În ultimele decenii ale secolului XX și primele ale secolului XXI, clima a marcat o perioadă de ușoară încălzire. Din această cauză, iernile de altă dată, specifice pentru zona temperată au dispărut sau, s-au împuținat, predominând iernile calde și călduroase (Bogdan și colab., 2008). Cu toate acestea, cel de al doilea deceniu al secolului XXI este din nou marcat de ierni grele, care amintesc de iarna 1953-1954. Așa este cazul iernii 2011-2012 care prin episoadele de viscol, grosimea stratului de zăpadă și înălțimea troienelor (2-5 m), reeditează în parte, iarna 1953-1954, fără a o depăși.

După ce luna decembrie 2011 a fost anormal de caldă, ca și primele două decade din ianuarie 2012, a urmat ultima decadă în care s-a declanșat fenomenul de viscol.

În perioada 25.I.2012 – 15.II.2012, au avut loc patru intervale de viscol: 25-26.I., 3-4.II., 5-7.II și 14-15.II.2012. Cel mai important însă, prin intensitatea și abundența ninsorilor, ca și prin consecințele lui, a fost cel din 25.I.2012.

La data respectivă, situația sinoptică care l-a generat a fost următoarea (fig. 2a):

La nivelul solului acționa un brâu de mare presiune atmosferică format prin unirea Anticiclonului Azoric cu cel Est-European cu valori de >1025 hPa, care traversa Europa dinspre Insulele Azore, peste Peninsula Iberică, Franța, Europa Centrală, Peninsula Scandinavia până în Câmpia Europei de Est, unde presiunea atmosferică depășea 1045 hPa. La nord de acesta era poziționat Ciclonul Islandez, iar la sud, în Marea Mediterană de Est și Peninsula Balcanică acționa Ciclonul Mediteranean cu valori ale presiunii la centru de 1005 hPa, care s-a format în talvegul de altitudine al Depresiunii Islandeze cu orientare nord-sud, bine delimitat de izohipsa de 536 damgp, extins din Scandinavia, peste Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria, fosta Iugoslavie.

Cuplajul centrilor barici de la sol este specific fenomenului de viscol care s-a produs la contactul dintre masa de aer rece care acoperea jumătatea nordică a Europei și cea caldă din sud.

În altitudine, la nivelul de 550 hPa (circa 5500 m altitudine) s-a format un câmp de geopotențial ridicat în sud-vestul și sudul continentului cu valori cuprinse între 568 damgp în sud și 552 damgp în nord, dincolo de care erau trei nuclee de geopotențial scăzut: unul deasupra Islandei cu valoare de 504 damgp, altul din sudul Italiei până în Scandinavia cu valoare de 536 damgp și altul în nord-estul Câmpiei Ruse din fața Munților Ural, cu valoare de 552 damgp.

În consecință, circulația aerului în altitudine la acest nivel era din sud-vest, iar ulterior din nord-vest; în troposfera inferioară, la sol, circulația aerului era din sud-est și est și apoi din nord-est.

Vântul a suflat cu >70 km/h, mai ales în regiunile sudice și sud-estice ale României, care au fost cele mai afectate. Ca urmare, pe 25.I., în București au fost doborâți circa 100 de arbori și 30 de autoturisme avariate. Toate drumurile care ieșeau din București, inclusiv A1 și A2 au fost blocate, iar cursele aviatice de la Otopeni, sistate. De asemenea, în țară, 37 DN și 80 DJ au fost blocate din cauza viscolului din 25 ianuarie 2012. Totodată, 4 porturi fluviatile și maritime, căile navigabile, bara și canalul Sulina au fost închise din cauza valurilor mării cu înălțimi de peste 10 m. La țărmul Mării Negre, un cetățean în vârstă care admira valurile, a fost într-o secundă acoperit de apa înghețată (imaginea a fost surprinsă de un cameraman).

Vântul puternic a produs numeroase avarii la sistemul energetic național ceea ce a provocat întreruperea curentului în 150 de așezări umane din 21 de județe.

Ninsorile abundente au format strat de zăpadă cu grosimi de până la 50 cm și troiene de circa 2 m înălțime, ceea ce a dus la izolarea multor localități din județele situate în sud-estul țării (Galați, Brăila, Ialomița, Călărași, Giurgiu, Ilfov etc.) aflate în calea Crivățului, care au fost cele mai afectate.

Din această cauză, pe linia de centură a capitalei au fost blocate timp de 2 zile, sute de autoturisme și tiruri încărcate cu mărfuri. Unii șoferi au părăsit mașina și au plecat pe jos; în această situație s-au înregistrat decese prin hipotermie. Alți șoferi au rămas în mașina îngropată în zăpadă, cu motorul în funcțiune ceea ce adus la alte decese prin intoxicare din cauza gazelor provenite prin arderea combustibilului, dar și prin hipotermie.

Din cauza Crivățului și a nămeților de zăpadă 718 unități de învățământ au fost închise, iar în județul Călărași, toate școlile. Tot din aceste cazuri, salvarea nu a putut ajunge la bolnavi, înregistrându-se și în astfel de situații, decese. Zăpada căzută nu a putut fi repede îndepărtată, încât s-a acumulat de la o ninsoare la alta, crescând în grosime.

După viscolul din 25 ianuarie 2012 au urmat alte două episoade în intervalele 3-4 februarie combinate cu ploaie înghețată și 6-7 februarie care au continuat să mărească grosimea stratului de zăpadă și prin aceasta, să mențină riscul înzăpezirilor.

Dintre cele două episoade, cel din 6-7 februarie a fost mai important prin abundența ninsorilor și intensitatea lui. Acesta s-a datorat unei configurații barice aproximativ similară cu cea care a generat viscolul din 25 ianuarie 2012 (fig. 2b comparativ cu fig. 2a).

După cum rezultă din fig. 2b, la nivelul solului, poziția centrilor barici deasupra Europei era următoarea: brâu de mare presiune format între Anticiclonul Azoric și Anciclonul Est-European, care traversa Europa de la vest la est, suprapunându-se peste Peninsula Iberică, Franța, Europa Centrală, Scandinavia până în Câmpia Europei de Est. Presiunea atmosferică atingea 1040 hPa deasupra Insulelor Azore și 1060 hPa în Câmpia Europei de Est.

La nord de acest brâu anticiclonic, în Oceanul Atlantic, existau două arii ciclonice la sud de Groenlanda și deasupra Insulelor Islandei, care au devenit pe rând Cicloni Islandezi, iar la sud de acest brâu exista Ciclonul Mediteranean centrat în sudul Italiei și Peninsulei Balcanice, cu valori la centru sub 990 hPa, care s-a format în talvegul de altitudine al câmpului de geopotențial aferent Depresiunii Islandeze. În interiorul acestuia s-a individualizat izohipsa închisă de 536 damgp care acoperea o bună parte din Italia, Marea Tireniană și Marea Ionică.

Ca și în cazul precedent, cuplajul acestor centri barici de la sol este tipic pentru fenomenul de viscol.

La altitudinea de 500 hPa (circa 5500 m), în vestul și sudul continentului exista un câmp de geopotential ridicat cu valori care au variat între 552 damgp (ce acoperea toată jumătatea vestică a Europei, nordul Oceanului Atlantic și America de Nord) și valori de 584 damgp deasupra Insulelor Azore. În interiorul izohipsei de 552 damgp s-au individualizat câteva arii de geopotential scăzut și anume: unul de 504 damgp în sudul Groenlandei, apoi alte două cu valoare de 520 damgp în nordul Scandinaviei și estul Câmpiei Ruse precum și altul de 536 damgp peste Marea Tireniană, Marea Ionică și Italia.

În altitudine, la 500 hPa, circulația aerului la momentul respectiv deasupra României era din sector sudic, în troposfera inferioară, din sud-est și est, iar ulterior, din nord-est. La interferența aerului polar continental rece și uscat din nord-est, cu cel maritim-polar mai cald și umed de deasupra Mediteranei advecat din sud-est s-a produs viscol. Meteorologii au dat cod portocaliu de ninsori pentru județele din sudul și sud-estul țării.

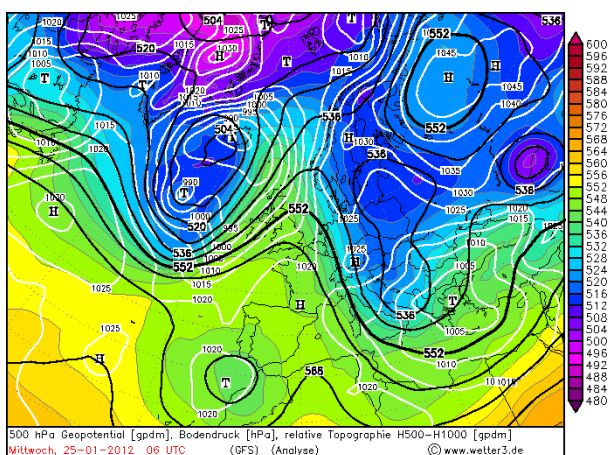

Fig. 2a, Situația sinoptică la sol suprapusă peste situația sinoptică din altitudine la nivelul de 500 hPa din data de 25.I.2012 ora 06 UTC (08 OIR – ora de iarnă a României).

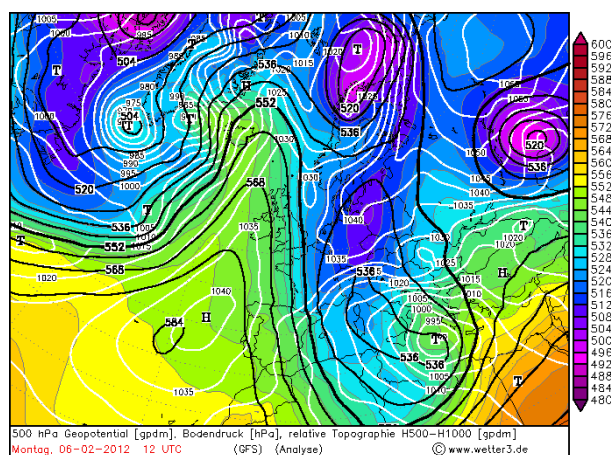

Fig. 2b, Situația sinoptică la sol suprapusă peste situația sinoptică din altitudine la nivelul de 500 hPa din data de 6.II.2012 ora 12 UTC (14 OIR – ora de iarnă a României).

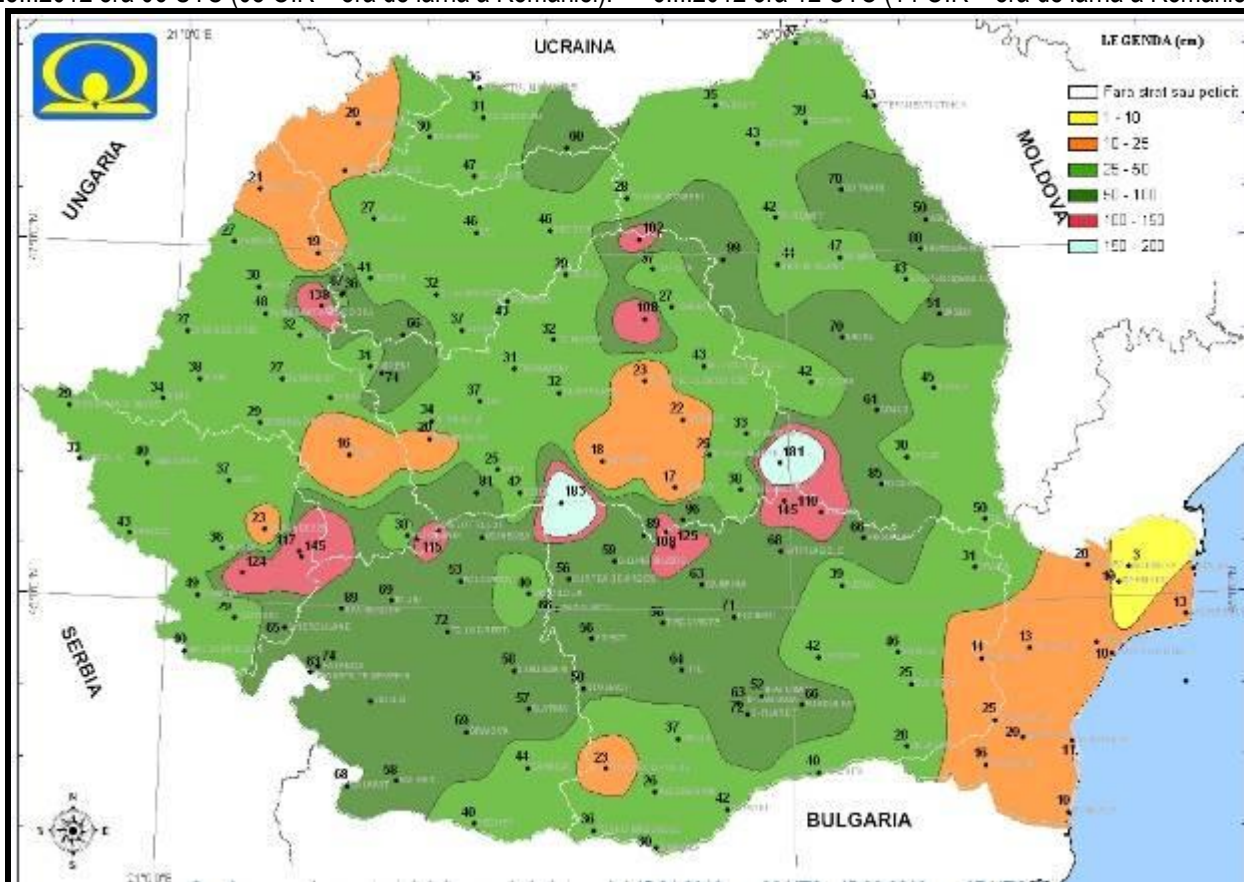

Fig. 2c, Grosimea maximă a stratului de zăpadă în intervalul 15.I.2012 ora 06 UTC – 15.II.2012 ora 07 UTC.

Intensificările de vânt și viscolul au dus la închiderea din nou a autostrăzilor A1, A2 și a DN1, precum și a 40 DN și DJ și a 4 curse Tarom. Cele mai grave consecințe au avut loc tot în sud-estul României. Vântul a suflat cu peste 80 km/h viscolind și troienind zăpada. *Cele mai afectate au fost județele Galați, Buzău, Vrancea, Prahova, Ialomița, Călărași, Ilfov, unde s-au produs înzăpeziri. La Belciugatele, stratul de zăpadă atingea 2,5 m grosime, iar în nordul țării, în Depresiunea Maramureșului, au fost cazuri de troiene de 3-4 m înălțime.*

Ca urmare, 42 de trenuri au fost blocate în județele afectate de viscol. La Buzău, sute de persoane au fost blocate 29 ore în tren. În zilele de 6,7,8 februarie, >1200 de școli au fost închise, iar numărul deceselor a crescut la 30. Numeroase localități au fost izolate: Galbenu, Măicănești, Țândărei etc., în total 37. În general, 252 de localități din 16 județe au fost afectate din cauza vremii, dintre care 203 au rămas fără curent electric. În intervalul 4-6 II 2012, ambulanța București-Ilfov a înregistrat în 48 de ore, 1213 apeluri dintre care 682 erau urgențe, 33 persoane cu fracturi, alte 32 persoane cu traumatisme prin cădere, 4 căzuți pe stradă; alte 99 persoane fără adăpost au fost duse în centre sociale.

Viscolul a fost foarte bine delimitat la regiunile sudice și sud-estice ale țării datorită barajului orografic al Carpaților. Astfel, pe 6 II, în Piemontul Getic și în Subcarpați, la vest de Argeș, deasupra stratului de inversiune termică și cu adăpost orografic, a fost soare și calm relativ. La fel și în regiunile centrale ale țării, în Transilvania, unde stratul de zăpadă era în același timp, de circa 5 cm grosime și soare.

În intervalul 8-12 februarie, ninsorile au fost sporadice și slabe. Echipe de militari, polițiști, jandarmi, inclusiv populația civilă, diverse firme și grupuri de sportivi au acționat pentru dezăpezire, transport de alimente și îmbrăcăminte provenite din donații.

Stratul de zăpadă a crescut prin cumularea ninsorilor, astfel că în unele localități ca Săgeata, Găvănești (jud. Buzău), Ghergheasa, Pojorâta (jud. Vrancea), Ciochina, Reviga (jud. Călărași), nămeții au ajuns până la acoperiș; 75.000 persoane au fost sub zăpadă în toată țara și s-au înregistrat 59 morți în total.

În intervalul 13-14 februarie a avut loc ultimul episod de viscol. Deși pe 13 februarie, temperaturile au fost pozitive (6-7°C) la București), a început din nou să ningă des și mult, de dimineață până seara, depunând un strat nou de zăpadă de 30 cm. În țară, ANM a dat avertizare: cod portocaliu de ninsori pentru jumătatea sudică a României, inclusiv sudul Transilvaniei. Deși intensitatea acestuia a fost mai mică, consecințele au fost cele mai grave, deoarece s-au cumulat cu precedentele, întrucât de la un viscol la altul, nu a fost timp suficient de lichidare a efectelor produse de fiecare viscol.

Pe 14 februarie, viscolul a continuat în SE României. Zeci de drumuri naționale și județene au fost închise, precum și A1, A2, DN1. Numărul morților a crescut la 74 în toată țara, din cauză de hipotermie.

8 212 școli au fost închise pentru 13-14. II, în București și 11 județe din țară, greu afectate; 24 județe din sudul țării au fost afectate de ninsori.

S-au produs 3 avalanșe în Defileul Dunării, între Drobeta Turnu Severin și Orșova care au blocat E70, la fel și pe Valea Oltului, care au blocat șoseaua E81; 15 000 persoane au rămas fără energie electrică din cauza avariilor la sistemul energetic național. Au fost sistate 5 curse de aviație de pe Aeroportul Otopeni și 330 de trenuri anulate. În capitală, pe unele străzi, troienele au atins 2 m înălțime, aceasta fiind și din cauza curățării carosabilului. Sud-estul României, județele Vrancea, Buzău, Brăila, Ialomița, Călărași, Giurgiu au fost cele mai afectate.

Pe 14 februarie, deși ninsorile s-au oprit din seara precedentă, erau încă multe localități sub zăpadă ca de exemplu: *Puieti în jud. Buzău, Mircea Vodă în jud. Brăila*, unde grajdurile animalelor și cotețele de păsări erau sub zăpadă de 3-4 zile, cu animale și păsări moarte de foame, apă și frig; unele case erau gata să se prăbușească din cauza acoperișurilor șubrede, acoperite cu zăpadă.

În țară, cele 8 212 școli continuă să fie închise în București și în 11 județe; 35 DN și 112 DJ, ca și A1, A2, DN1, au fost, de asemenea, închise; 31 comune fără curent electric.

S-au reactivat avalanșele în defileul Dunării și pe Valea Oltului, ca urmare a scurtelor intervale cu temperaturi pozitive precum și a grosimii cumulate a stratului de zăpadă din intervalul precedent, care, în regiunile montane >1200 m a depășit 100 cm pe platforma meteorologică: 108 cm la Vârful Omu (2004 m), unde din cauza altitudinii mari a fost cel mai spulberat; 115 cm la Parâng, 117 cm la Cuntu, 124 cm la Semenice, 125 cm la Sinaia, 138 la Stâna de Vale, 145 cm la Țarcu și Penteleu, 181 cm la Lăcăuți, 183 cm la Bâlea-Lac, aceasta fiind cea mai mare de pe tot teritoriul țării (fig. 2c).

Un al doilea areal cu grosimi maxime ale stratului de zăpadă de peste 60 cm îl constituie Subcarpații Moldovei și de Curbură, în special pe culoarele de vale: Bacău 70 cm, Adjud 61 cm, Focșani 85 cm, Râmnicu Sărat 66 cm, Pătărlagele 68 cm, Ploiești 71 cm, Câmpina 63 cm. Ambele areale au constituit baraje în calea curenților de aer.

Pe cea mai mare parte a Bărăganului, zăpada a fost spulberată ceea ce a dus, pe de o parte la grosimi mici ale stratului de zăpadă care au variat între 28 cm la Călărași (stație la care în iarna 1953-1954 s-au înregistrat 173 cm, cea mai mare din regiunile sudice ale țării), 46 cm la Grivița și 50 cm la Galați), în Dobrogea acestea fiind și mai mici ≤ 25 cm, cea mai mică fiind la Gorgova de 3 cm), iar pe de alta, la troienirea acestuia și la producerea celor mai mari înzăpeziri din țară, ca urmare a poziției acestor regiuni în calea viscolului.

S-a pus în evidență și de această dată, *rolul Curburii Carpatice care deviază vânturile pe o traiectorie NE-SV, pe diagonala Buzău-Turnu Măgurele*. În fața acesteia, spre est, rămâne Bărăganul cu stratul de zăpadă spulberat și troienit și cu grosimi reduse pe platformele meteorologice, iar în spatele acesteia, spre vest, unde crește frecvența calmului atmosferic și scade viteza vântului, respectiv în Câmpia Română dintre Olt și Argeș, în Câmpia Olteniei și Piemontul Getic, regiuni care intră în "conul de umbră" al Curburii, stratul de zăpadă a înregistrat grosimi mai mari (30-74 cm) și depuneri mai uniforme, iar pericolul înzăpezirilor a fost mai redus.

În *București, la Filaret*, grosimea stratului de zăpadă a atins 72 cm, pe platforma meteorologică, ca urmare a adăpostului local, aceasta fiind cea mai mare grosime cumulată a stratului de zăpadă din intervalul 15.I – 15.II.2012, din Câmpia Română de Est. Alte valori mai mari de 50 cm s-au realizat tot în împrejurimile capitalei: 63 cm la București-Băneasa, 66 cm la Fundulea și 52 cm la București-Afumați (fig. 2c).

În consecință, această iarnă, deși scurtă (circa 1½ luni) a constituit un risc climatic major pentru regiunile din sud-estul țării prin paubele provocate de ninsorile abundente și viscocele produse.

Astfel, județele Vrancea, Buzău, Prahova, Călărași au fost cele mai afectate de înzăpeziri, și aceasta, nu din cauza grosimii mari a stratului de zăpadă, ci din cauza spulberării lui așa după cum s-a explicat mai sus.

Troiene mari (2-5 m înălțime) s-au format mai ales la periferia așezărilor expuse Crivățului. Așa a fost în localitățile Bisoca, Râmnicelu, Valea Râmnicului, Puiet, Beilic, Valea Salciei și Glodeanu-Siliștea (județul Buzău) care au rămas izolate.

Efectele negative ale spulberării stratului de zăpadă din câmp au constat în descoperirea culturilor de rapiță, grâu de toamnă, orz, ele fiind expuse gerurilor severe (producerea temperaturii minime absolute zilnice de -23°C/1 februarie 2012, la București), care, alături de vântul intens din Bărăgan și Dobrogea, au coborât indicele de răcire din noaptea 31 ianuarie – 1 februarie 2012 sub -32°C, depășind pragul critic de răcire. În consecință au fost total compromise mii de hectare de rapiță și a fost diminuată cu 50% producția de cereale din Câmpia Bărăganului. Pe de altă parte, culturile de pomi fructiferi și viță de vie, aflate îndeosebi în gospodăriile populației, au suferit grave vătămări din cauza greutății troienelor care le-au acoperit.

Efectul pozitiv al căderilor abundente de zăpadă din intervalul ianuarie-februarie 2012 a constat în contracararea consecințelor secetei care s-a manifestat în toamna precedentă. Căderea primelor ninsori pe solul ne înghețat și apoi menținerea unor temperaturi negative în lunile februarie și martie, ce au asigurat topirea lentă a stratului de zăpadă, au condus la infiltrarea treptată și refacerea rezervei de apă din sol.

S-au luat măsuri de ajutorare a populației sinistrate cu alimente, apă, medicamente, îmbrăcăminte, s-au organizat mai multe centre de colectare de unde zeci de camioane încărcate cu sute de tone de produse s-au dirijat spre localitățile respective. În satele izolate, acestea s-au transportat cu elicopterul sau cu parapanta (cu motor), de exemplu la Valea Salciei. Persoanelor fără adăpost din București li s-a oferit adăpost și alimentele necesare în mod gratuit.

Numărul total de decese din cauza hipotermiei a fost de 86 în toată țara.

În luna februarie a crescut consumul mediu zilnic de energie electrică foarte mult, care conform declarației directorului general al Companiei Naționale de Transport al Energiei Electrice, Transelectrica, a ajuns la 7 740 Mwh, cu vârful în 3 februarie, acesta fiind cel mai mare consum din ultimii 10 ani.

Iarna 2011-2012 a avut un caracter general nu numai în România (fig. 3a), dar și în toată Europa (fig 3b) și Asia (fig. 3c). Acest lucru s-a datorat faptului că Anticicloul Siberian a avut o dezvoltare foarte mare, situație foarte rar întâlnită, când aria lui de influență s-a extins de la Pacific până la Atlantic, peste toată Asia de Vest, peste Munții Ural și stepele Ucrainei; în Europa, s-a unit cu Anticicloul Est-European și Anticicloul Scandinav blocând astfel, aerul cald mediteranean, la întâlnirea cu care a generat viscocele și ninsori abundente.

Totuși, pentru România, această iarnă a amintit de iarna 1953-1954, dar n-a egalat-o. Ea ar putea fi un record meteo-climatic pentru secolul XXI, în condițiile în care, procesul de încălzire a climei va fi în creștere.

Deosebirile dintre cele două ierni constau în:

- *durata foarte mare a iernii 1953-1954 de circa 100 zile (din 25 XII până la sfârșitul lunii martie), comparativ cu iarna 2011-2012 care a durat circa 1½ luni (din 25 ianuarie până în 15 martie);*

- *durata stratului de zăpadă care a coincis cu durata iernii, fiind cea mai mare în 1953-1954 (80-100 zile) ceea ce a constituit până în 1995, recordul secolului XX, comparativ cu durata iernii 2011-2012, de numai 48-50 zile;*

- *dinamica deosebit de activă a atmosferei în iarna 1953-1954, când numai într-o lună s-au înregistrat 4 intervale de viscol, totalizând 13 zile, în timp ce în 2011-2012, numărul acestora a totalizat 3 intervale într-o lună, reprezentând 8 zile cu viscol;*

- *viteza vântului a atins 125 km/h în 1953-1954 și numai 80-100 km/h în 2011-2012;*

- *grosimea maximă a stratului de zăpadă a atins în 1953-1954 în regiunile de câmpie, 173 cm pe platforma meteorologică la Călărași și numai 72 cm la București-Filaret în 2011-2012;*

- *înălțimea troienelor a atins maxim 5-6 m în 1953-1954 și numai 2-4 m în 2011-2012;*

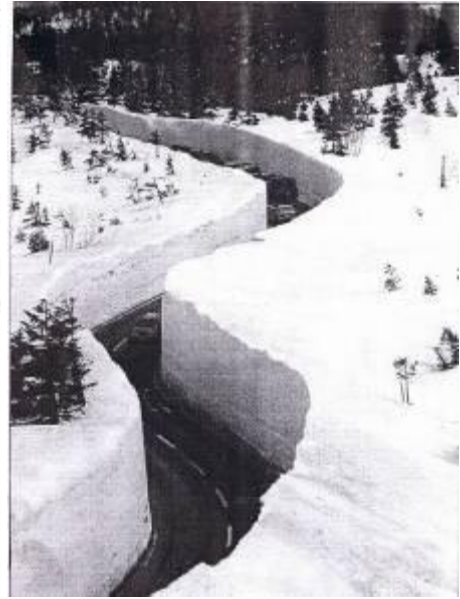

Fig. 3a, iarna 2011-2012 în România: sus, Câmpia Bărăganului; jos, Litoralul.

Fig. 3b, iarna 2011-2012 în Europa: sus, Franța, jos, Germania.
(După Stelas. Pps, Images from net)

Fig. 3c, iarna 2011-2012 în Japonia.

- CF București – Cernavodă în sectorul Lehliu a fost în 1953-1954 total acoperită de zăpadă, inclusiv gara, magazinele de cereale și vagoanele de pe linie, iar pe șoseaua București-Giurgiu, zăpada ajungea până în vârful lizierei care o însoțea: iepurii rodeau din vârfurile arborilor, iar gospodinele întindeau rufele pe stâlpii de telegraf; în iarna 2011-2012, înzăpezirile nu au fost de aceeași amploare;

- temperaturile minime realizate în iarna 1953-1954 în regiunile sudice ale României au fost de $\leq -30^{\circ}\text{C}$: București-Filaret, -30.0°C , București-Băneasa, București-Afumați și Giurgiu... -30.2°C , Tâncăbești... -31.0°C etc., în timp ce în iarna 2011-2012 au fost $> -25^{\circ}\text{C}$.

- sub raport termic, luna februarie 1954 a fost a doua lună foarte rece a secolului XX (după ianuarie 1942), când cea mai mare parte a Câmpiei Române a avut temperaturi medii lunare de ...-8, -9°C , ceea ce a însemnat abateri negative de $5-6^{\circ}\text{C}$ față de media multianuală, în timp ce în iarna 2011-2012, temperatura medie a fost mai mare, iar abaterea negativă mult mai mică (tabel 1).

Tabel 1 Caracteristici comparative între iarna 1953-1954 și iarna 2011-2012

Caracteristici	Iarna 1953-1954	Iarna 2011-2012
durata iernii	circa 100 zile (din 25 XII până la sfârșitul lunii martie)	circa 1½ luni (din 25 ianuarie până în 15 martie)
durata stratului de zăpadă	80-100 zile	48-50 zile
intervale de viscol	4 intervale într-o lună	3 intervale într-o lună
zile cu viscol	13 zile/lună	8 zile/lună
viteza vântului	125 km/h	80-100 km/h
grosimea maximă a stratului de zăpadă	173 cm la Călărași	72 cm la București-Filaret
înălțimea troienelor	maxim 5-6 m	2-4 m
temperaturi minime	$\leq -30^{\circ}\text{C}$	$> -25^{\circ}\text{C}$

Asemănarea dintre cele două ierni a fost dată de faptul că masivele căderi de zăpadă au survenit după o perioadă îndelungată de secetă, cu efect pozitiv în refacerea rezervei de apă din sol, și nu au determinat inundații decât izolat, în unele gospodării construite pe suprafețe mai joase (crovuri, vâlcele, lunci).

Prin caracteristicile ei, iarna 1953-1954 rămâne un hazard climatic multiplu prin fenomenul de viscol, viteza vântului, grosimea stratului și a troienelor de zăpadă și temperaturile coborâte pentru regiunile sudice și sud-estice ale României, și totodată, un **record climatic multiplu, nu numai pentru secolul XX, ci de când se fac observații meteorologice în România.**

Bibliografie

- Bogdan-Șeitan, Octavia (1969), *Contribuții climatologice asupra iernii 1953-1954, în Câmpia Română*, Com. Geogr., VII, SSNG, pp. 119-133.
- Bogdan, Octavia (1980), *Potențialul climatic al Bărăganului*, Editura Academiei Române, București, 161 p.
- Bogdan, Octavia, Marinică, Ion (2007), *Hazardele meteo-climatice din zona temperată, geneză și vulnerabilitate cu aplicații la România*, Editura „Lucian Blaga”, Sibiu, 422 p.
- Bogdan, Octavia, Marinică, I., Rusan, N., Rusu, Simona (2008), *Warm winter risk in Romania*, Conference on „Water observation and Information System for Decision Support”, BALWOIS, 27 - 31 May 2008, Ohrid, Republic of Macedonia, <http://www.balwois.com/balwois/inofsys/publication2008.php>
- Bogdan, Octavia, Niculescu, Elena (1999), *Riscurile climatice din România*, Inst. Geogr., Academia Română, Tipar Compania Segă – Internațional, București.
- Diaconescu, Gh. (1954), *Caracterul anormal al viscolului din februarie 1954*, Rev. Transporturilor, 3, București.
- Marinică, Ion (2006), *Fenomene climatice de risc în Oltenia*, Edit. Autograf MJM, ISBN 973-87422-0-X, Craiova, 386 p.
- Stoica, C. (1954), *Puternica răcire din perioada 24 – 28 februarie 1954*, Bul. Obs. Meteor. Lunar, IMC, VII, XXIV, 1, p. 12.
- Struțu, Margareta, Mihăilă, Ileana (1967), *Inversiunile termice în perioada rece a anilor 1954-1964 în sudul Republicii Socialiste România*, HGAM, 12, 10.
- Tiron, Gh. (1954), *Topirea zăpezii din perioada 1953-1954*, Bul. Obs. Meteor. Lunar, IMC, VII, XXIII, 3, p. 35.
- Vâlsan, Gh. (1916), *Câmpia Română. Contribuții de Geografie fizică*, BSRRG, XXXVI/1915.
- ***<http://meteoromania.ro/>
- ***www.wetter3.de

VARIABILITATEA ALTITUDINALĂ A PARAMETRILOR PLUVIOMETRICI ÎN PARCUL NATURAL MUNȚII MARAMUREȘULUI

Dr. Mihaela Năstase
Dr. Carmen-Sofia Dragotă
Dr. Ines Grigorescu
Dr. Roxana Cuculici
Dr. Aduța Grofu

Abstract. *The altitudinal variability of pluvial parameters in the Maramureș Mountains Natural Park. The paper is aiming to emphasize the mean and extreme values of the pluvial parameters in the Maramureș Mountain Natural Park by using data series covering an extended period (1961-2007) in order to point out the altitudinal variability of the meteorological elements under discussion. The authors used and processed annual and monthly meteorological data from two weather stations located in the study-area (Ocna Șugata and Vișeu de Sus) and one situated outside the Maramureș Mountain Natural Park, due to the absence of a weather station framed into the alpine region (Iezeru Rodnei, representative for the high altitudes). Therefore, the paper analyses the main features of the pluvial parameters related to the mean annual, semestrial, seasonal, monthly precipitation amounts, maximum quantities of precipitation cumulated in 24 hours, the frequency of liquid and solid precipitation etc. in the area under discussion.*

Cuvinte cheie: *parametric pluviometrici, variabilitate, precipitații excedentare, Parcul Natural Munții Maramureșului*
Key words: *pluvial parameters, variability, heavy rainfall, Maramureș Mountain Natural Park*

Introducere

Precipitațiile atmosferice constituie cel mai reprezentativ element meteorologic sub aspectul implicațiilor asupra mediului geografic în general și a calității acestuia în special, atât ca element singular cât și în asociere cu alți parametri. Astfel, apele meteorice, provenite din precipitațiile atmosferice lichide, solide și mixte, modifică, prin cei trei parametri specifici (cantitate, durată și intensitate), viteza de curgere și turbulența râurilor joacând un rol important în dezvoltarea învelișului vegetal și în modul de utilizare a terenurilor, conducând la declanșarea de procese geomorfologice actuale etc.

După regionarea climatică a lui Koppen, Parcul Natural Munții Maramureșului se încadrează în două provincii climatice: *D.b.f.k* (în partea inferioară corespunzătoare zonei fagului cu altitudini de 500-1000 m) caracterizat printr-un climat boreal umed cu ierni aspre și veri răcoroase și *D.f.c.k*. (în zona rășinoaselor și a pășunilor alpine) (Neacșa și Berbecel, 1979). Potrivit Regionării Climatice (Bogdan și Frumușelu, 2002) Parcul Natural Munții Maramureșului se încadrează în Sectorul climatic cu influențe oceanice, și anume în *Regiunea climatică a munților mijlocii și munților înalți*, prezentând *etaje sau tipuri climatice* distincte. Acest sector se caracterizează prin prezența unui climat temperat continental moderat, cu influențe baltice. Poziționarea în nordul Carpaților Orientali facilitează dominanța influenței maselor de aer umed din vest (atlantic) și mai rece și umed din nord (polar).

Metode și date

Analiza caracteristicilor climatice specifice Parcului Natural Munții Maramureșului s-a realizat pe baza valorilor principalelor elemente meteorologice înregistrate în perioada 1961...2007, la stațiile meteorologice Iezer, situată pe versantul nordic al Munților Rodnei la 1 770 m altitudine (cea mai apropiată stație meteorologică de altitudine) și Ocna Șugata localizată în Depresiunea Maramureșului la 503 m, ținându-se cont și de datele aleatorii de la stația Rahiv de pe teritoriul Ucrainei, precum și de cele de la Vișeu de Sus pentru perioada anterioară anului 1955. Acestea au fost selectate în funcție de reprezentativitatea pe unități de relief și de proximitatea față de Parcul Natural Munții Maramureșului (tab. 1, fig. 1).

Tabelul 1. Perioada de funcționare și coordonatele geografice ale stațiilor meteorologice de pe teritoriul României analizate pentru Parcul Natural Munții Maramureșului

Stația meteorologică	Perioada de funcționare	Coordonatele geografice		Altitudinea (m)
		lat.N	long.E	
Iezeru Rodnei	1906-1915, 1926-1932, 1934-1943, 1958-2007	47°37'	24°39'	1785
Ocna Șugata	1896-1915, 1921...2007	47°47'	23°56'	503
Vișeu de Sus	1896-1915, 1924-1939, 1948-1955	47°43'	24°25'	478

Pentru analiza cantităților extreme de precipitații s-au utilizat șirurile de valori provenind din întreaga perioadă de observații (1875...2007).

Arealul de studiu – Parcul Natural Munții Maramureșului

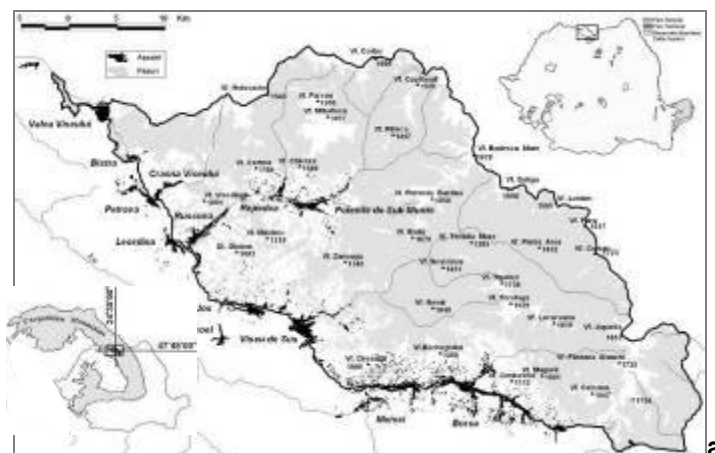
Parcul Natural Munții Maramureșului este situat la granița de nord a țării cu Ucraina (fig.1a), incluzând aproape integral Munții Maramureșului de pe teritoriul românesc, parte componentă a Munților Carpați. Din suprafața totală a masivului (cca.1.400km²), Parcul ocupă 1.334 km² (Planul de Management al Parcului Natural Munții Maramureșului, 2008), având ca limite Munții Țibăului în est, Munții Rodnei și Depresiunea Maramureșului în sud, iar la nord Munții Rahiv, Cernahora și Civcin (din Ucraina).

În vederea protecției și conservării peisajului specific, prin Hotărârea de Guvern nr. 2151/2004, Munții Maramureșului capătă statutul de parc natural (categoria a V-a IUCN), la baza desemnării stând diversitatea habitatelor, a speciilor și a peisajelor. Cu o suprafață de 1.334 km², Parcul Natural Munții Maramureșului devine cea mai mare arie naturală protejată de interes național, după Rezervația Biosferei Delta Dunării (5.800 km²), fiind inclus în Rețeaua Natura 2000 datorită prezenței unor tipuri de habitate naturale, urmărindu-se în viitor obținerea statutului de Rezervație a Biosferei Transfrontalieră (Năstase, 2012).

Cu o mare varietate geologică caracterizată de roci metamorfice de vârstă Proterozoic-Paleozoic, magmatice (Miocen Superior) și sedimentare acumulate în perioada Jurassic Mijlociu – Cretacic Inferior, relieful este reprezentat de unități montane separate de văi fluviale și o succesiune de bazine depresionare, culoare de vale, glacisuri și terase. Trecerea dintre treapta înaltă (1000-1800 m altitudine), cu maximum în Vârful Farcău (1957 m) și cea joasă este marcată de Glacisul Vișeuului, caracterizat prin versanți puternic înclinați, cu o serie de custe între localitățile Borșa și Ruscova. De asemenea, o caracteristică a peisajului este dată de prezența reliefului glaciatic și periglaciatic (circuri glaciare și văi nivo-glaciare, grohotișuri, culoare de avalanșă, microdepreiuni nivale, mușuroaie înerbate etc.), a reliefului carstic (doline, creste și abrupturi, lapiezuri, peșteri), precum și a reliefului vulcanic reprezentat de vârfuri proeminente. Râul Vișeu și afluenții săi au creat o rețea hidrografică reprezentată de o succesiune de largiri și înșeuări date și de litologia locală, cu o serie de defilee.

Circulația generală a atmosferei reprezintă principalul factor genetic dominant în variabilitatea neperiodică a regimului meteorologic, fiind determinată de dinamica maselor de aer deasupra unui teritoriu, sub acțiunea sistemelor barice principale (anticlone și ciclone) (Dragotă, 2006). În Parcul Natural Munții Maramureșului predomină *circulația vestică* persistentă tot timpul anului (generând ierni mai blânde și precipitații bogate) și *circulația polară* frecventă primăvara și toamna (favorizând scăderea temperaturii și a cantităților de precipitații), iar iarna determinând căderile abundente de zăpadă pe fondul unor temperaturi foarte scăzute și vânt cu viteze de peste 100 km/oră (generând fenomenul de viscol). Dintre componentele regimului climatic, cele de interes major pentru spațiul analizat sunt factorul radiativ, cel caloric, cel higric, hidric, compoziția atmosferei și factorul eolian.

Înălțimile relativ mari, expoziția diferită a versanților și prezența numeroaselor culoare adânci de vale determină o distribuție neuniformă a principalilor parametri climatici, cu deosebiri marcante între văi și treapta montană înaltă (etajul alpin) și a proceselor fizice și biopedoclimatice, contribuind astfel la definirea tipurilor de peisaje. În condițiile climatului temperat procesele fiziologice specifice covorului vegetal se declanșează la un prag termic diurn situat între 8 și 10°C cel puțin câteva zile consecutive, devin maxime la un optim caloric ce variază între 25 și 30°C, după care scad și încetează dacă se depășesc maxime specifice fiecărei ecocenoze (Florescu, 1980).

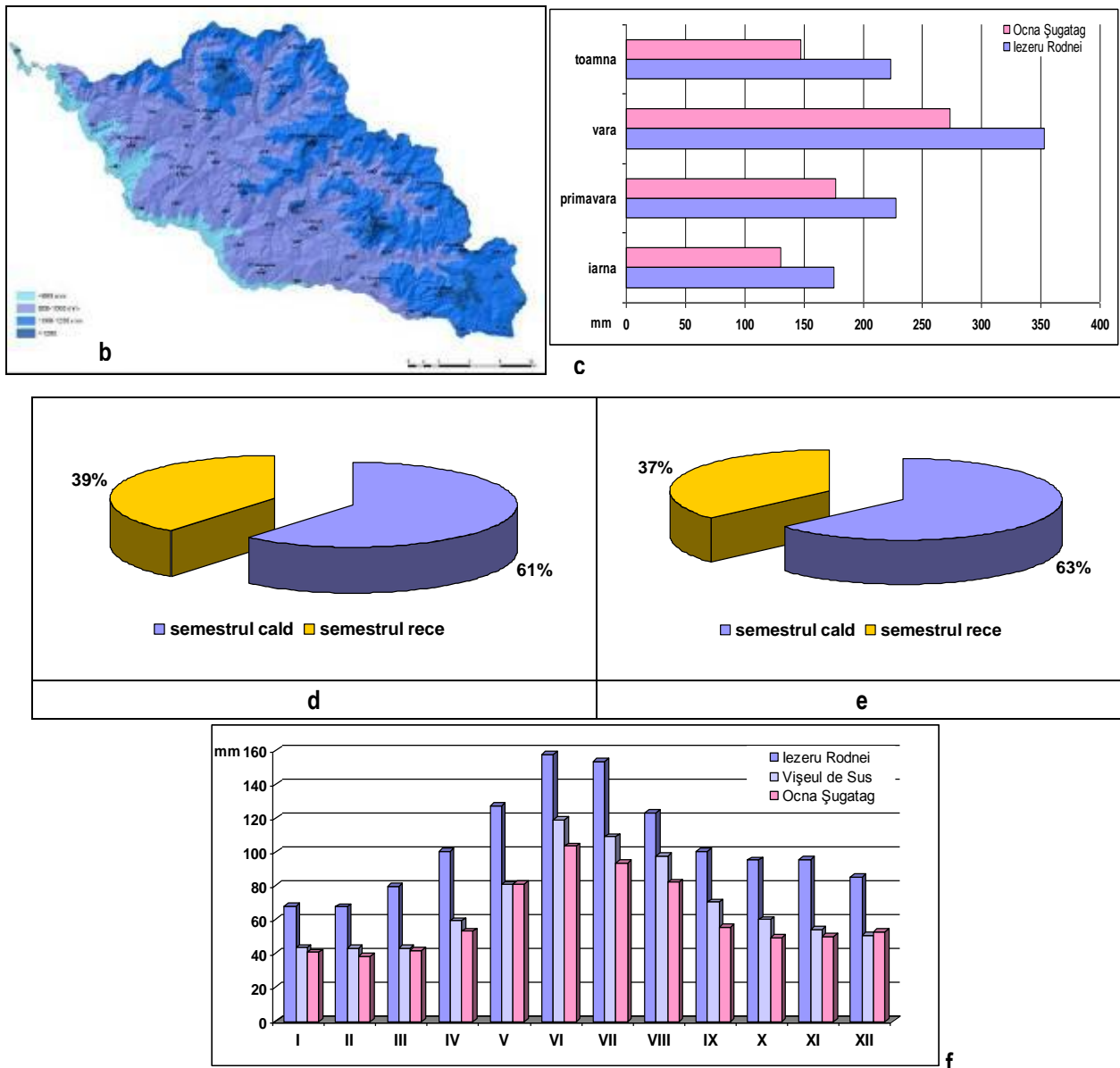

Fig. 1. Localizarea (a) și principalii parametri ai cantităților de precipitații atmosferice: medii multianuale (b), anotimpuale (c), semestriale (d și e) și lunare (f) în Parcul Natural Munții Maramureșului (1961...2007).

Dezvoltarea mare a pădurilor, principala resursă prezentă în acest areal, se datorează climatului răcoros, caracterizat de temperaturi medii anuale de 2-6°C, cu veri scurte și răcoroase, precipitații bogate (800-1000 mm), dar și a substratului de roci epimetamorice și mezometamorice, unde s-au dezvoltat în principal soluri din clasele cambisoluri și spodisoluri. Bine încheiate la partea superioară și din ce în ce mai fragmentate spre partea inferioară, unde sunt prezente comunitățile locale, pădurile de amestec caracterizează în principal partea vestică a parcului iar molidișurile pe cea estică.

Variabilitatea altitudinală a parametrilor pluviometrici

Cantitățile medii anuale de precipitații înregistrează diferențieri în funcție de altitudine și expunere, totalizând în etajul alpin și pe versanții cu orientare vestică între 1200 mm și 1400 mm și numai 900-1000 mm pe versanții cu orientare estică. Astfel, în condițiile de expunerii predominant sudice, sud-vestice și vestice a versanților din Parcul Natural Munții Maramureșului ce prezintă un grad ridicat de insolație și o expunere la fenomene meteorologice extreme de tipul ploilor torențiale, se explică una dintre cauzele ce conduc la apariția și dezvoltarea unor procese de modelare actuală precum eroziunea, transportul și acumularea exercitată de râuri, ravenarea și solifluxiunea în partea montană superioară și alunecările de teren în partea inferioară. În Depresiunea Maramureșului cantitățile medii anuale de precipitații scad simțitor, înregistrând la Ocna Șugatag numai 742.3 mm (fig. 1b). La posturile pluviometrice cabana Făina de pe Vaser și la Poienile de sub Munte situate la 800 m cantitățile de precipitații ating în regim anual 1072 mm,

respectiv 1160 mm. La stația meteorologică Vișeu de Sus aceste cantități au atins în intervalul 1899-1955 cantități anuale în medie de 830 mm.

Date fiind altitudinile și modul de alimentare a rețelei hidrografice, regimul caracteristic altitudinilor până la 1550-1600 m este pluvio-nival, iar cel al altitudinilor superioare este nivo-pluvial.

Regimul neuniform al precipitațiilor atmosferice în Parcul Natural Munții Maramureșului, oscilează cantitativ în jurul valorilor medii multianuale, însumând între 500 și 600 mm în anii secetoși și între 1700 și 1900 mm în anii ploioși. Cele mai mari cantități medii anuale din intervalul analizat (1961-2007) au atins 996.1 mm la Ocna Șugatag în anul 2001 (iar din întreaga perioadă de observații 1132.6 mm în anul 1941) și 1935.1 mm la lezeru Rodnei în anul 1970. În schimb, cele mai mici cantități anuale, din același interval analizat, au fost cele totalizate în 1961 care au atins doar 552.2 mm la Ocna Șugatag și 940.3 mm la lezeru Rodnei. De asemenea, analiza recordurilor istorice pluviometrice evidențiază o amplitudine maximă deosebită ce se încadrează între:

- *cele mai mari cantități anuale* de 1334.0 mm la lezeru Rodnei în 1912 și 1132.6 mm la Ocna Șugatag în 1941;
- *cele mai mici cantități anuale* de numai 524.1 mm la Ocna Șugatag în 1934 și 414.6 mm la lezeru Rodnei în 1935.

Cantitățile anotimpuale și semestriale de precipitații sunt distribuite diferit în cuprinsul Parcului Natural Munții Maramureșului. Astfel, **iarna și toamna**, ca urmare a condițiilor genetice specifice se însumează cantități în general mai mici, comparativ cu restul anului. Aceeași distribuție reiese și din analiza cantităților medii semestriale evidențiind ponderea superioară a semestrului cald al anului comparativ cu cel rece la ambele stații meteorologice analizate (fig. 1c).

Variația cantităților medii anotimpuale este identică celor două stații meteorologice reprezentative din Parcul Natural Munții Maramureșului, în sensul că ierarhizarea lor potrivit indicelui Musset-Gausson se prezintă sub forma VPTI, indicând cantitățile cele mai mari vara și cele mai mici iarna indiferent de altitudine (Dragotă, 2006). De altfel, și din figurile 1d (stația meteorologică lezeru Rodnei) și 1e (stația meteorologică Ocna Șugatag) se remarcă dominanța valorică a anotimpului de vară fără ca aceasta să prezinte un ecart de variabilitate deosebit de mare în cursul perioadei analizate.

De asemenea, în regim lunar multianual se remarcă un maxim pluviometric în lunile iunie și iulie și un minim în lunile ianuarie și februarie la toate stațiile meteorologice analizate (fig. 1f) evidențiat și în graficele comparative ale celor mai mari, a mediilor și a celor mai mici cantități de precipitații (fig. 2a).

Din analiza cantităților minime, maxime și medii lunare pentru stațiile meteorologice lezeru Rodnei și Ocna Șugatag, se remarcă un **minim lunar pluviometric** în februarie-martie, când în regim mediu multianual cad în jur de 50-55 mm în arealele joase depresionare, crescând gradat spre înălțimile montane la 55-60 mm la altitudini de 1500-1800 m și chiar 65-70 mm la peste 1800 m (fig. 2b).

În șirul multianual 1961-2005 se remarcă una dintre cele mai secetoase luni *februarie*, în anul 1976, când pentru întreg arealul analizat s-au totalizat între 0.4-0.5 mm la Ocna Șugatag și 1.5 mm la altitudinile mari (lezeru Rodnei). Din întreaga perioadă de observații 1875...2005, în cele mai secetoase luni februarie s-au realizat precipitații de numai 4.0 mm/1910 la lezeru Rodnei și 8.1 mm/1934 la Ocna Șugatag.

La antipod, luna februarie 1999 poate fi considerată cea mai ploioasă din intervalul 1961-2005, și chiar din întreaga perioadă de observații când s-au totalizat 150.8 mm la Ocna Șugatag. La stația meteorologică lezeru Rodnei cea mai ploioasă lună februarie a fost în anul 1970, când s-au însumat 226.0 mm.

Maximul lunar pluviometric din cursul anului se remarcă în *iunie, iulie*, uneori *septembrie* când în regim mediu multianual se însumează între 90 și 120 mm în arealele depresionare (Ocna Șugatag/110.2mm) și 100-170 mm pe înălțimile muntoase (165.2 mm/lezeru Rodnei). Și în cadrul acestui parametru climatic se remarcă valori cu distribuție temporală extrem de neuniformă, între *anii cei mai ploioși*, cum au fost 1966, 1974 și 1980 (pentru intervalul de referință), 1903, 1910, 1928 și 1936 (pentru intervalul anterior) și *cei mai secetoși* 1961, 1964, 1986, 1995 și 2003 (respectiv 1903 și 1928) (fig. 2c). Astfel, la stațiile meteorologice din arealul de interes s-au însumat în lunile de maxim pluviometric din cursul anului, cantități de precipitații care au atins valoarea record de 333.1 mm în iunie 1980 la lezeru Rodnei (față de numai 261.0 mm înregistrată în perioada anterioară anului 1961, în septembrie 1912). Cantități lunare maxime ce au depășit 200 mm s-au mai înregistrat la Ocna Șugatag (208.7 mm în iulie 1974).

Referindu-ne la acest maxim lunar pluviometric din timpul anului, s-au remarcat și luni în care cantitățile de apă totalizate nu au reușit să însumeze mai mult de 0.0 mm la lezeru Rodnei în septembrie 1903 (față de 8.5 mm tot în septembrie în anul 1961 la lezeru Rodnei).

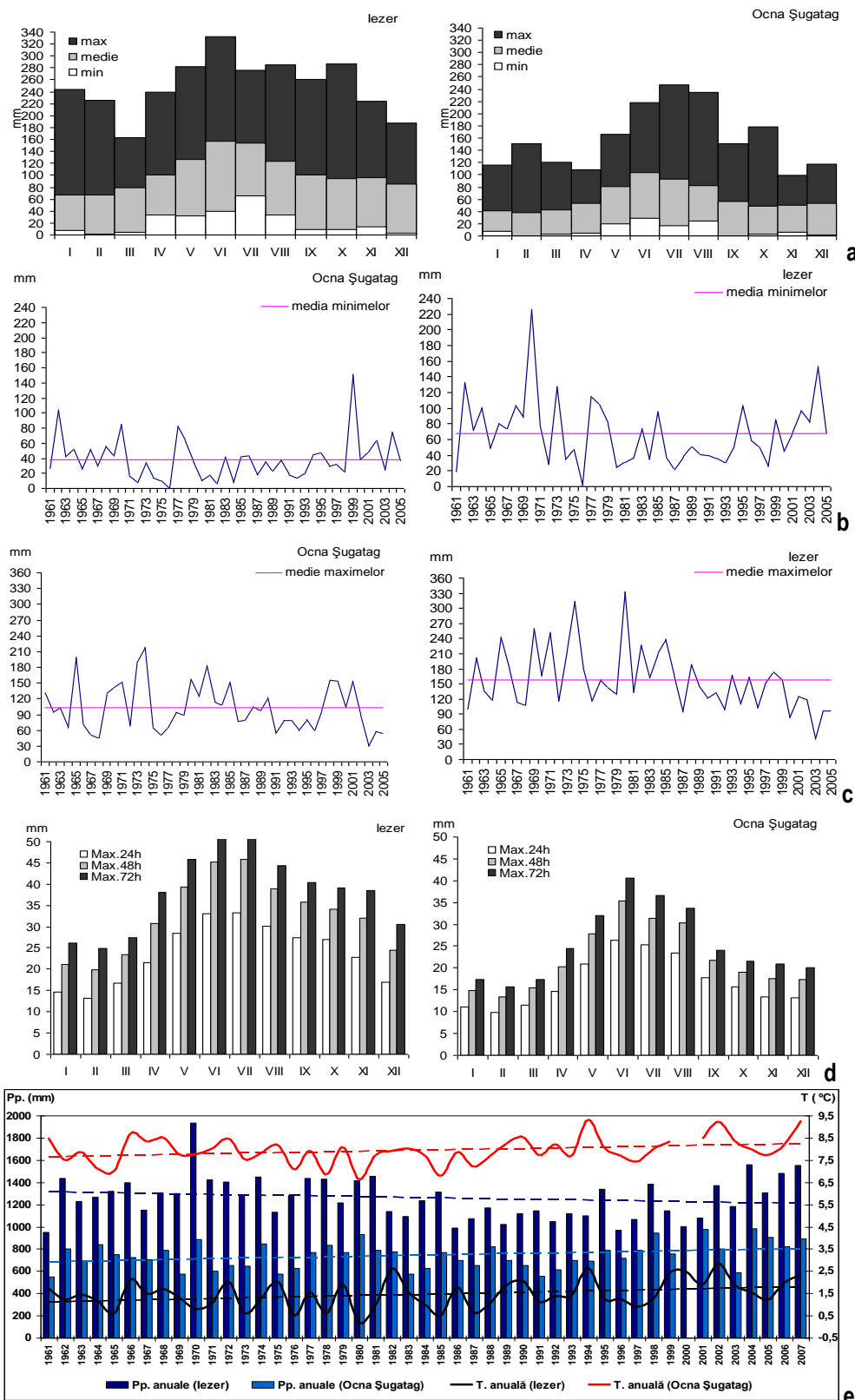

Fig. 2. Cantitățile lunare de precipitații – cele mai mari, medii și cele mai mici (a), variația multianuală a cantităților minime – februarie (b) și maxime – iulie (c), cantitățile medii totalizate în intervale temporale scurte (d) și cuplate cu temperatura aerului în regim anual și tendințele lor de evoluție în Parcul Natural Munții Maramureșului (1961-2007).

Cantitățile maxime de precipitații cumulate în intervale scurte de timp (24, 48 și 72 de ore) din punct de vedere genetic, de cele mai multe ori, sunt legate de mișcările verticale ale aerului, pe direcții ascendente sau descendente, determinate fie de încălzirea inegală a straturilor inferioare ale atmosferei (convecție termică), fie de existența obstacolelor în calea maselor de aer aflate în mișcare (convecție dinamică). În cel de al doilea caz, obstacolele

pot fi orografice (lanțuri muntoase înalte și bine închegate), sau frontale (prezența unei mase de aer mai rece, stabilizată în timp) (Dragotă, 2006). În Parcul Natural Munții Maramureșului advecțiile de aer vestice și nordice sunt caracterizate prin cantități de precipitații bogate, de cele mai multe ori căzute în intervale scurte de timp.

Ecartul de variabilitate al acestor cantități, precum și durata căderii precipitațiilor oferă în practica meteorologică dimensiunea impactului acestora asupra mediului, implicit a vulnerabilității acestuia la inundații, dinamica poluanților în/pe sol, declanșarea proceselor geomorfologice actuale etc. În spațiul analizat, efectul negativ al acestor cantități maxime de precipitații însoțite de regulă de alte fenomene meteorologice periculoase (căderi de grindină, vânt tare, chiciură, polei etc.) provoacă daune însemnate fondului forestier, ecosistemelor acvatice, comunităților locale etc. În acest sens, analizând și datele hidrometrice, se detașează anii 1998, 2000, 2001 și în special anul 2008, când, pe fondul unor cantități mari de precipitații, la cinci dintre cele șapte stații hidrometrice aflate pe raza Parcului Natural Munții Maramureșului, s-a înregistrat debitul maxim maximorum (Năstase, 2012), ceea ce a condus la producerea unor importante pagube materiale.

Cantitățile maxime de precipitații căzute în 24 de ore prezintă o distribuție altitudinală în cursul anului care urmărește cu mici excepții, modul de distribuție al cantităților medii lunare cu o amplitudine medie ridicată în tot cursul anului. Astfel, cele mai semnificative cantități maxime diurne se înregistrează vara (iunie-iulie), iar cele mai mici iarna (ianuarie-februarie), în principal datorită condițiilor genetice specifice.

Se remarcă valori mai mari înregistrate în perioada mai-octombrie, care se suprapune perioadei de vegetație, mai ridicate în etajul montan înalt, unde există probabilitate mai mare de depășire a pragului de 50 mm/m²/24 ore (fig. 2d). Acestea au o semnificație pozitivă în desfășurarea principalelor fenofaze într-un interval anual mult redus față de etajele inferioare.

Stratul de zăpadă. Atât primele cât și ultimele ninsori la altitudinile medii și joase ale Parcului Natural Munții Maramureșului nu reușesc să formeze un strat stabil de zăpadă astfel încât data apariției și data dispariției acestuia sunt incluse în intervalele cu ninsoare. La altitudini mari, persistența stratului de zăpadă până în lunile de vară face ca ultima ninsoare să precedă dispariția stratului de zăpadă (Sandu et al., 2008). În arealul analizat, primul strat de zăpadă se instalează în prima decadă a lunii noiembrie la altitudini mici și mijlocii și prima decadă a lunii octombrie în spațiul montan înalt. *Datele extreme de apariție* a acestui fenomen meteorologic au în general un domeniu de variație mai restrâns decât cel al primei ninsori, în medie, cu abateri de 40 zile față de data medie de apariție. Spre sfârșitul sezonului rece, creșterea temperaturii aerului și predominarea precipitațiilor sub formă lichidă și mixtă determină topirea stratului de zăpadă, dispariția acestuia încadrându-se între ultima decadă a lunii martie și prima decadă a lunii aprilie la altitudini medii și joase și prima decadă a lunii mai în spațiul montan înalt, ajungând până în lunile de vară.

Durata medie cu strat de zăpadă însumează astfel, peste 230 de zile în etajul alpin scăzând la mai puțin de 150 zile la altitudinile joase.

Tabelul 2. Grosimea medie și maximă decadală și lunară a stratului de zăpadă (cm) în Parcul Natural Munții Maramureșului (1961-2007)

Grosimea stratului de zăpadă		Lunile						
		X	XI	XII	I	II	III	IV
Stația meteorologică Iezeru Rodnei								
Decada	<i>I</i>	0.0	4.6	19.9	60.3	91.0	58.0	1.2
	<i>II</i>	0.0	11.0	26.4	77.4	82.0	40.1	0.4
	<i>III</i>	0.3	18.4	48.7	98.2	56.7	12.3	0.1
Maxima decadală		11/1997	332/1981	344/2001	665/1966	536/1966	419/1973	51/1963
Media lunară		0.0	1.8	3.1	7.6	8.5	4.0	0.1
Stația meteorologică Ocna Șugatag								
Decada	<i>I</i>	0.0	2.4	28.7	78.5	109.6	58.5	0.8
	<i>II</i>	0.2	6.6	47.9	102.3	107.2	33.9	1.1
	<i>III</i>	0.3	17.1	80.4	120.0	73.4	13.0	0.9
Maxima decadală		7/1972	251/1971	273/1980	441/1985	481/1964	339/1976	17/1967
Media lunară		0.0	1.2	5.0	9.7	10.6	3.6	0.2

Grosimea medie decadală a stratului de zăpadă este de până la aproximativ 100 cm în lunile ianuarie și februarie în arealele montane înalte afectate de transport de zăpadă și spulberare în condițiile unor viteze mari ale vântului și de până la 120 cm în aceleași luni în regiunile depresionare adăpostite (tab. 2). În condiții sinoptice prielnice căderilor masive de zăpadă se produc frecvente *doborâturi și rupturi de zăpadă* în etajul forestier soldat cu pagube

materiale apreciabile, cum sunt cele din anii: 1960, 1973, 1976, 1978, 2001-2002, 2008, produse în special în partea de est a Parcului Natural Munții Maramureșului.

Concluzii

Din analiza comparativă a celor două elemente meteorologice de bază (temperatura aerului și precipitațiile atmosferice) efectuată la cele două stații meteorologice corespunzătoare celor două trepte altitudinale majore 400-500 m (Ocna Șugatag) și peste 1000 m (Iezeru Rodnei) reies câteva elemente esențiale:

- regimul precipitațiilor atmosferice este bogat susținut de cantități mari de precipitații cumulate an de an cu amplitudini dintre cele mai mari raportat la teritoriul României;

- valorile temperaturii aerului sunt moderate în etajul inferior fără fluctuații anuale majore și mai coborâte în etajul alpin cu diferențieri anuale minore;

- dreptele de regresie care evidențiază tendința de evoluție a temperaturii aerului la ambele stații meteorologice analizate indică un trend pozitiv de 0.8-0.9°C (Iezeru Rodnei) și 0.7-0.8°C (Ocna Șugatag) înscriindu-se valoric în tendința generală a secolului XX pentru România care estimează o creștere cu 0.6-0.8°C (Sandu et al., 2008).

- precipitațiile atmosferice prezintă o tendiță de evoluție diferită între cele două stații meteorologice analizate. Astfel, dreapta de regresie liniară în cazul arealului alpin indică o scădere cu aproximativ 80-90 mm și o creștere cu circa 60 mm în etajul inferior (fig. 2e) (Kucsicsa, 2009, cu completări).

În acest context, semnalele de schimbări climatice evidențiate pe parcursul perioadei analizate (1961-2007) poate afecta ecosistemele naturale pe termen mediu și lung prin afectarea habitatelor caracteristice și reducerea biodiversității în Parcul Natural Munții Maramureșului.

Diversificarea categoriilor de impact antropic în această arie naturală protejată (expansiunea habitatului uman, despăduriri, apariția de noi categorii de folosință a terenurilor și exploatarea excesivă a resurselor naturale etc.) pot accentua efectul negativ al fenomenelor climatice extreme, una dintre caracteristicile importante ale schimbărilor climatice.

Totodată, alături de condițiile de sol și relief, condițiile climatice au favorizat apariția și dezvoltarea celor 19 tipuri de habitate de o mare diversitate și valoare conservativă, precum și de importanță comunitară pentru conservarea cărora au fost declarate **Siturile de Importanță Comunitară ROSCI 0124 „Munții Maramureșului”; ROSCI 0251 „Tisa Superioară” și Situl de Protecție Specială Avifaunistică ROSPA 0131 „Munții Maramureșului”**.

Bibliografie

Bogdan Octavia, Frumușelu Doina, (edit.) (2002), *România – mediul și rețeaua electrică de transport..Atlas Geografic*, Edit. Academiei Române, București.

Dragotă, Carmen Sofia (2006), *Precipitațiile excedentare în România*, Editura Academiei Române, București.

Florescu I., (1980), *Silvicultura*, Editura Didactică și Pedagogică-București, 289 p.

Kucsicsa Gh., (2009), *Relații om-mediul în Parcul Național al Munților Rodnei*, Teza de doctorat, Institutul de Geografie al Academiei Române.

Micu Dana, (2011), *Caracteristicile climatice ale Carpaților Românești cu privire specială asupra stratului de zăpadă*, Teza de doctorat, Institutul de Geografie al Academiei Române.

Năstase Mihaela, (2012), *Parcul Natural al Munților Maramureș. Studiu geografic*, Teza de doctorat, Institutul de Geografie al Academiei Române.

Neacșa O., Berbecel O., (1979), *Climatologie și agrometeorologie*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

Sandu I., Pescaru V., Poiană I., Geicu A. Căndea I. and Țâștea D. (edit.) (2008). *Clima României*, Editura Academiei Române, București, 365.

*** (1961), *Clima RPR*, Institutul Meteorologic, București.

PRECIPITAȚIILE EXCEDENTARE DIN LUNA IUNIE 2011, ÎN TRANSILVANIA

Dr. Nicolae Rusan

Abstract. *This paper "Rain surplus in June 2011 in Transylvania," highlights the synoptic situation favored the rain fall, which amounts exceeded 30 l / m. Rainfall data largely are intensifying cyclones Atlantic, the general atmospheric circulation and increasing role of thermal convection. It is also emphasized the role of the Western Carpathians orographic barrier in the way of air masses and weather fronts. Described damage from significant falls of rain.*

Cuvinte cheie: *ciclone, anticiclone, masă de aer, barieră orografică*

Keywords: *cyclone, anticyclone, air mass, orographic barrier*

1. Introducere

Sub aspect pluviometric, anul 2011 se încadrează în categoria anilor „capricioși”, în sensul că, abaterile cantităților anuale de precipitații față de mediile lor multianuale sunt cu mult mai mari.

De asemenea și numărul de zile cu precipitații este cu mult mai mare față de media multianuală. Din analiza zilelor cu precipitații, pe perioada verii (iunie-august), reiese că aproape de două ori și jumătate față de medie, s-a depășit numărul de zile cu ploi, situație anormală pentru climatul temperat-continental, cu nuanțe de excesivitate, specific teritoriului României (tab.1).

Situația sinoptică (în care s-au produs aceste cantități, pe teritoriul României), a permis raportarea acesteia la contextul european, pe baza hărților presiunii atmosferice.

În anotimpul cald, precipitațiile devin tot mai abundente atât datorită circulației generale crescute a atmosferei cât și rolului tot mai activ al convecției termice ce se dezvoltă în masele de aer instabile, ceea ce se reflectă și în mersul cantităților de precipitații.

Precipitațiile frontale care afectează partea de vest și centrală a țării noastre sunt direct influențate de bariera orografică a Carpaților Occidentali. Fără să prezinte înălțimi care să se impună în lanțul Carpaților Românești, Carpații Occidentali constituie totuși, prin poziția lor geografică, o barieră climatică ce separă întinsa zonă depresionară dinspre vest – Depresiunea Panonică, de Depresiunea Transilvaniei, spre est.

Din punct de vedere climatologic, lunile iunie, iulie și mai puțin august 2011, sunt cele care prezintă o semnificație deosebită, atât prin cantitățile de precipitații cumulate, cât și prin producerea fenomenelor meteorologice periculoase cu impact asupra mediului și a activității umane.

2. Descriere generală

În lucrare sunt prezentate caracteristicile esențiale ale lunii iunie, analizată sub aspect pluviometric, prezentând valori reale și abaterile acestora de la mediile lunare multianuale.

Anul 2011, sub aspect pluviometric, se încadrează în categoria anilor “capricioși”, mai precis prima jumătate a anului, în sensul că, abaterile cantităților anuale de precipitații față de mediile lor multianuale, cu mici excepții, sunt pozitive, prin valorile însemnate cantitativ.

Pe baza criteriului Hellman, folosit în analiza de prognoză lunară, au fost analizate cantitățile de precipitații căzute în această lună, evidențiindu-se excedentele față de normală, caracterizată ca o lună excepțional de ploioasă (tab.1).

Stația meteo	IUNIE 2011						Nr.de zile cu precipitații
	Hm	S (l/mp)	N	Ä=S-N	Ä%	Cr.H	
Sibiu	443	156.5	99	57.5	58.1	EP	15
Boița	518	167.6	107	60.6	56.6	EP	16
Păltiniș	1453	210	150.7	59.3	39.3	FP	20
Bălea	2037	588.4	229.6	358.8	156.3	EP	20
Alba	246	76.4	80.6	- 4.2	-5.2	N	15
Blaj	334	139	79.1	59.9	75.7	EP	13
Sebeș	253	104.4	75.4	29	38.5	FP	16
Dumbrăveni	318	205.6	98.5	107.1	108.7	EP	18
Câmpeni	591	73.8	103.3	-29.5	-28.6	PP	15
Roșia Montană	1196	78.8	101.7	-22.9	-22.5	PP	13

Sf. Gheorghe	523	99.2	78.3	20.9	26.7	EP	18
Întorsura Buzăului	707	152.0	97.3	54.7	56.2	EP	17
Făgăraș	428	194.8	95.3	99.5	104.4	EP	16
Brașov	534	110.6	90.6	20	22.1	NP	14
Tg. Mureș	308	153.6	78	75.6	96.9	EP	18
Batoș	449	131.2	74.7	56.5	75.6	EP	16
M.Ciuc	661	130.3	90.7	39.6	43.7	FP	21
Odorheiu Secuiesc	523	139.4	86.7	52.7	60.8	EP	20
Toplița	687	124	84.4	39.6	46.9	FP	18
Vf. Lăcăuț	1776	252.3	131.6	120.7	91.7	EP	15
Joseni	750	101.6	81.3	20.3	25.0	FP	18
Sârmaș	399	72.5	83.5	-11.0	-13.2	NP	14
Târnăveni	523	183.2	59.6	123.6	207.4	EP	15
Bucin	1282	139.6	135.8	3.8	2.8	NP	16
Baraolt	508	248.4	83.2	165.2	198.6	EP	19

Date prelucrate după criteriul Hellman

S = Suma lunară a cantităților de precipitații (l/m²); N = Media multianuală a cantităților lunare de precipitații (l/m²) calculată pe intervalul 1901-1990, considerată normală; Å = S-N este abaterea cantităților lunare în (l/m²) față de normală; Å% = Abaterea procentuală a cantităților lunare față de normală; Cr.H = Clasificarea conform criteriului Hellmann: EP = Excepțional de ploioasă; FP= Foarte ploioasă; P= Ploioasă; PP = Puțin ploioasă; N = Normală pluviometric; PS = Puțin secetoasă; S = Secetoasă; FS = Foarte secetoasă; ES = Excepțional de secetoasă.

Cantitățile de precipitații cumulate în luna iunie, ating valori record. Astfel în depresiuni, pe versanții vestici ai Orientalilor, precum și pe cei nordici ai Carpaților Meridionali, dar și în Carpații de Curbură, aceste cantități de precipitații depășesc 100 l/mp, atingând și depășind pe alocuri 200 l/mp și chiar mai mult. Exemplificăm prin: 194.8 l/mp la Făgăraș în județul Brașov; 205.6 l/mp la Dumbrăveni, 210.0 l/mp la Păltiniș și 588.4 l/mp la Bâlea Lac în județul Sibiu (tab.1). Procentual, cu câteva excepții, s-a depășit cu 30% față de normal, ajungându-se la peste 100% (108.7% la Dumbrăveni, 156.3% la Bâlea Lac în jud. Sibiu; 104.4% la Făgăraș în jud. Brașov; 207.4% la Târnăveni, 198.6% la Baraolt în jud. Mureș.

Astfel, la nivelul arealului studiat, cantitățile de precipitații excedentare acoperă aproape întreg arealul, față de media multianuală lunară.

O altă trăsătură distinctă rezultă din faptul că, la toate stațiile luate în studiu, numărul de zile cu precipitații (cu excepția stației Roșia Montană și Blaj unde am avut 13 zile cu precipitații), au depășit 15 zile, iar pe alocuri 18 zile, ajungându-se chiar și la 20 de zile la Păltiniș în județul Sibiu și la Odorheiu Secuiesc, în județul Harghita și 21 de zile cu precipitații la Miercurea Ciuc, tot în județul Harghita, ceea ce reprezintă o excepție în climatul temperat-continental cu nuanțe de excesivitate, specific teritoriului României (tab. 2).

Din punct de vedere climatologic, luna iunie 2011, prezintă o semnificație deosebită, atât prin cantitățile de precipitații cumulate, cât și prin producerea fenomenelor meteorologice periculoase cu impact asupra mediului și a activității umane. Este vorba despre ploile torențiale, asociate cu descărcări electrice, căderi de grindină, intensificări temporare ale vântului, care trecător au luat aspect de vijelie .

În luna iunie 2011, datorită circulației aerului rece polar în altitudine, din sector nordic și nord-vestic peste Europa de vest și centrală și a unei circulații compensatorii a aerului cald, de origine tropicală (care a determinat o creștere excesivă a temperaturilor, peste 30 de grade, ajungându-se la 35 de grade în data de 19 și 22 iunie), dinspre sudul și sud estul continentului, la nivelul Europei centrale și de sud, s-au produs și au acționat o serie de perturbații atmosferice bine conturate, care au dezvoltat o instabilitate atmosferică pronunțată în sudul, centrul și mai ales sud-estul continentului (fig.1a, b, c). Țara noastră a fost afectată în acest context sinoptic, de o suită de fronturi atmosferice, precedate de mase de aer cu un conținut ridicat de umezeală, situație care a determinat o vreme deosebit de instabilă, cu intervale în care temperatura aerului a scăzut foarte mult, până la 11 grade în estul Transilvaniei, în data de 28 iunie, când temperaturile maxime din timpul zilei nu au depășit 18 grade, vremea fiind caracterizată ca o vreme rece pentru această perioadă a anului, cu ploi bogate cantitativ, căzute în zile consecutive și mai ales cu caracter de aversă, însoțite de descărcări electrice și căderi de grindină. În zona înaltă de munte, precipitațiile au fost sub formă de lapoviță și ninsoare (la Bâlea Lac s-au depus 3-4 cm de zăpadă).

Din analiza cantităților de precipitații căzute în luna iunie 2012, față de valorile medii lunare multianuale, reiese că aceasta a fost o lună excedentară, depășind cu mult mediile lunare multianuale ale precipitațiilor.

Acestea s-au grupat: în județul Sibiu între 156.5 l/mp la Sibiu și 205 l/mp la Dumbrăveni, iar în zona de munte între 210.0 l/mp la Păltiniș și 588.4 l/mp la Bâlea Lac; în județul Mureș între 131.2 l/mp la Batoș și 183.2 l/mp la

Târnăveni; în județul Alba între 73.8 l/mp la Câmpeni și 139.0 l/mp la Blaj, iar în zona de munte 78.8 l/mp la Roșia Montană; în județul Brașov între 110.6 l/mp la Brașov și 194.8 l/mp la Făgăraș; în județul Covasna între 99.2 l/mp la Sfântu Gherghe și 248.4 l/mp la Baraolt, iar în zona de munte 252.3 l/mp la Vârful Lăcăuți; în județul Harghita între 101.6 l/mp la Joseni și 139.4 l/mp la Odorheiu Secuiesc, iar în zona de munte 139.6 l/mp la Bucin.

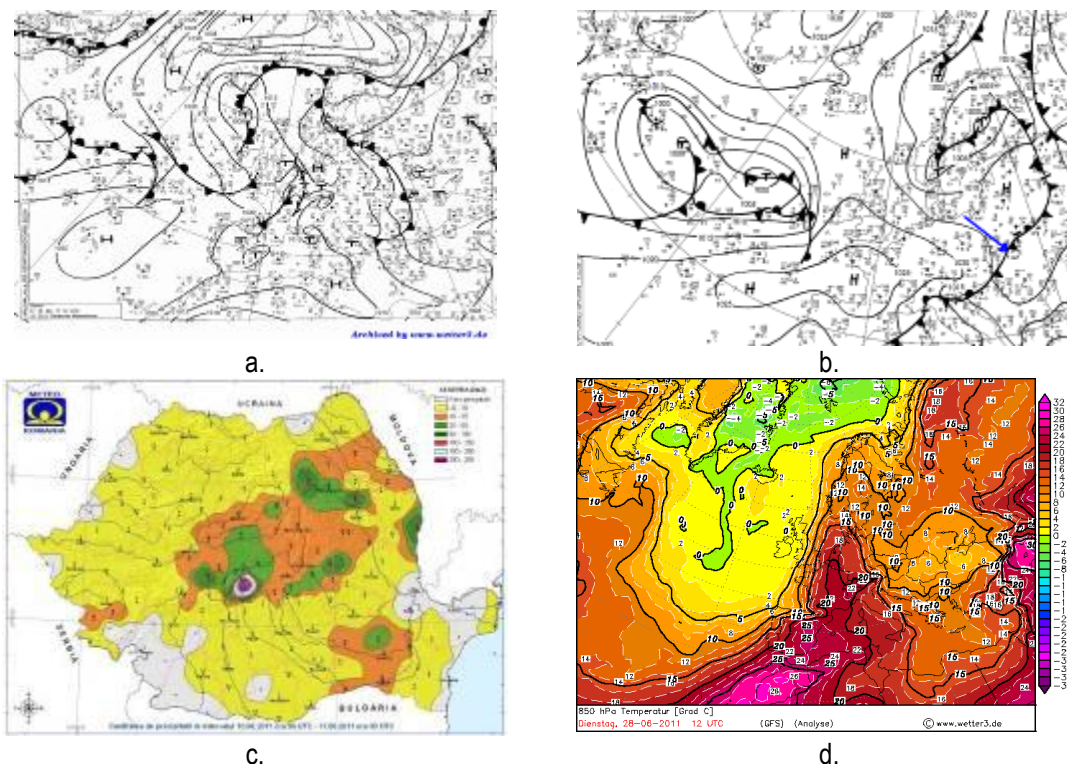

Fig.1. a) Repartiția fronturilor atmosferice în data de 10.06.2011; b) Repartiția fronturilor atmosferice în data de 28.06.2012; c) Cantitățile de precipitații cumulate la nivelul țării, în interval de 24 ore (intervalul 10.06.2011 ora 09 – 11.06.2012 ora 09 locală); d) Repartiția la nivelul Europei, a izotermelor (850 hPa = 1500 m) în data de 28.06.2011.

3. Cele mai ploioase intervale ale lunii iunie:

◆ 8-11 iunie în județul Sibiu (236,7 l/mp la Balea Lac, 65.8 l/mp la Paltinis, 98.1 l/mp la Arpașu de Sus, 88.0 l/mp la Iacobeni, 78.2 l/mp la Cârțoara, 69.4 l/mp la Porumbacu de Sus, 68.3 l/mp la Sadu, 62.4 l/mp Laslea, 61.5 l/mp la Noul Român, 59.9 l/mp la Mediaș, 50.1 l/mp Șeica Mare (ziua de 11 iunie fiind caracterizată ca cea mai instabilă din acest interval); în județul Mureș 62.9 l/mp la Sighișoara, 61.0 l/mp la Vânători, 54.7 l/mp la Bălăușeri; în județul Harghita: 39.8 l/mp la Vârșag, 35.6 l/mp Frumoasa; în județul Covasna: 64.8 l/mp Covasna, 47.0 l/mp Zagon; în județul Brașov 63.0 l/mp Dopca, 49.6 l/mp Făgăraș, 47.8 l/mp Teliu, 45.0 l/mp Dumbrăvița, 43.6 l/mp Hoghiz.

◆ 24-30, interval în care pe arii extinse s-au semnalat cantități de precipitații însemnate, atingând 20 l/mp la aproape toate stațiile luate în studiu, dar cele mai însemnate s-au înregistrat în județul Mureș: 61.5 l/mp la Breaza, 65 l/mp la Luduș, 60.0 l/mp Sânger.

4. Pagube înregistrate

Impactul acestor cantități de precipitații asupra mediului fizico-geografic și al activității umane, este dedus prin prisma daunelor produse, la nivelul județelor afectate, pe baza situației reale, provenite de la ISUJ-uri (Inspectoratele Situațiilor de Urgență Județene).

Și în data de 10 iunie s-au înregistrat precipitații însemnate, cu impact mare asupra localităților Cârțoara, Arpaș și Porumbacu din județul Sibiu. Ca urmare a cantităților mari de precipitații ce au căzut în cursul zilei de 10 iunie și până în dimineața zilei de 11 iunie 2011, s-au produs viituri pe râurile Arpașu Mare, Arpașel și Cârțoara. Din această cauză echipele Serviciului ISUJ Sibiu, au fost nevoite să evacueze peste 250 de persoane, din 189 de locuințe aflate în localitatea Cârțoara și din 68 de locuințe din localitatea Arpaș.

Au fost afectate porțiuni din drumurile montane și cele de la baza muntelui, au fost inundate mai multe hectare de terenuri agricole, au fost afectate poduri și podețe, unele luate de viitură, au fost distruși stâlpi de înaltă tensiune. În celelalte județe, pagubele din această zi, au fost mai mici și s-au limitat la inundarea unor demisoluri în localitățile Reghin

din județul Mureș și Baraolt din județul Covasna. În localitatea Viștea din județul Brașov, au căzut mai mulți arbori pe albia râului ce traversează localitatea, afectând scurgerea apei, inundând o parte din această localitate.

Cantitățile de precipitații, însoțite de descărcări electrice, grindină și intensificări ale vântului (61 km/h), ce au luat și aspect de vijelie, s-au produs și în data de 24 iunie, provocând pagube însemnate și victime omenești. Cele mai afectate localități au fost cele din județele Alba și Mureș. Conform informațiilor primite de la **Inspectoratele Situațiilor de Urgență (ISU), în localitatea Unirea din județul Alba au fost trăzniți doi copii, dintre care unul a decedat, iar în mai multe localități din județul Mureș apa a inundat case și terenuri agricole, iar din cauza vijeliilor au fost afectate mai multe acoperișuri ale caselor și au fost rupți copaci** (fig.2).

Fig. 2. Imagini în care se văd urmările precipitațiilor căzute în data de 10.06.2011, în zona Bălea Lac .

4. Concluzii

Se poate spune că ploile din perioada caldă a anului (mai ales cele din iunie – august), sunt rapide și însemnate cantitativ, ceea ce de multe ori duc la distrugeri de neimaginat. Acestea se datorează, în primul rând, cumulișurilor (*dezvoltări ale norilor Cumulonimbus, vârful acestor nori poate ajunge până în Tropopauză*), ce au loc în acest anotimp, dar și a unor pasaje frontale, mai rare, care atunci când traversează Europa, au un impact foarte mare în schimbarea vremii.

Bibliografie

- Bogdan, Octavia, (1980), *Fenomene climatice de iarnă și de vară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Bogdan, Octavia (2001), *Rolul de baraj orografic al Carpaților Românești*, Anl. Univ. Oradea Geogr. XI, pp. 5-14.
- Bogdan, Octavia, Niculescu, Elena, (1999), *Riscuri climatice din România*, Academia Română, Institutul de Geografie, București.
- Bogdan, Octavia, Rusan, N. (2005), *Riscurile pluviale în județul Harghita. Studiu de caz: 23 VIII 2005*, Comunicări Științifice, Facultatea de Geografie, București, X, pp. 173-178.
- Dragotă Carmen-Sofia (2006), *Precipitațiile excedentare în România*, Edit. Academiei Române, București.
- Ioan-Bordei, Ecaterina (2009), *Rolul lanțului alpino-carpatic în calea ciclonilor mediteraneeni*, ediția a II-a, Edit. Printech. p 138.
- Rusan, N., Negoescu, Alina (2008), *Cantități de precipitații excepționale înregistrate la Stația meteorologică Sibiu (1961-2007)*, Revista Geografică, XVI/2008 Academia Română, Institutul de Geografie, București, pp. 111-115.
- Rusan, Nicolae (2010), *Particularități ale cantităților medii de precipitații înregistrate în Transilvania în perioada 1961-2007*. Comunicări Științifice, Biblioteca Historica Philosophica et Geographica, pp. 350-354, Editura Samuel, Mediaș.
- Topor, N. (1964), *Ani ploioși și secetoși*, CSA, IM, București.

CONSIDERAȚII GEOGRAFICE ȘI ISTORICE ASUPRA AȘEZĂRILOR UMANE DIN DEALURILE BLAJULUI

Dr. Mircea Buza
Dr. Ioan Mărculeț
Dr. Cătălina Mărculeț

Abstract Geographical and historical considerations on human settlements in the Blaj Hills. *The characteristics of the terrain and the favourable biopedoclimatic conditions favoured the human settlements and their development in the Blaj Hills, since Ancient times and up to the present. We distinguish 24 human settlements: three cities (Blaj, Copșa Mică, through the annexation/ enclosure of the village Târnăvioara and Mediaș, through the district Gura Câmpului) and twenty villages. Depending on the geographical location of the precincts of the rural settlements we distinguish three sites: in the main valleys (8 villages), in the side valleys (7 villages) and in the basins of origin (5 villages).*

Cuvinte cheie: relief, condiții climatice, sate, orașe, Dealurile Blajului, Depresiunea Transilvaniei.

Key words: terrain, climatic conditions, villages, cities, Blaj hills, Transylvanian Depression.

Dealurile Blajului reprezintă subunitatea de relief situată în sud-vestul Dealurilor Târnavei Mici din care mai fac parte Dealurile Lopadei în vest, Dealurile Târnavenilor și Dealurile Nirajului în nord-est și Dealurile Dumbrăvenilor în est. Ele sunt mărginite la nord și nord-vest de râul Târnavă Mică până la confluența cu pâraul Balta, la sud-vest de Cetatea de Baltă, la nord-est de pâraul Balta până la nord de Blăjel, la sud de râul Târnavă Mare între Mediaș și Blaj, iar la est de o linie de urmărește drumul județean între Blăjel și Mediaș.

Relieful. Cu o formă alungită pe direcția est-vest, Dealurile Blajului se întind pe o suprafață de 360 km², ceea ce reprezintă doar 12,0% din Dealurile Târnavei Mici (fig. 1). Altitudinea maximă se întâlnește în vârful Dealul Înalt (599 m), situat la sud-sud-vest de Bazna, iar altitudinea minimă este de 240 m în lunca de la confluența celor două Târnavă, la sud-vest de Blaj. Relieful major este reprezentat printr-o culme prinsă între 450-599 m, foarte sinuoasă, situată în partea de sud, fapt ce imprimă un pronunțat caracter asimetric. Din acestea se desprind numeroase culmi secundare, cu înălțimi cuprinse între 350-460 m, majoritatea având orientarea nord-sud, separate de văi relativ largi (M. Buza, 2006). Culmile secundare din partea de nord și vest se continuă cu fragmente din podurile aproape plane ale celor opt terase ale Târnavei Mici și anume: T1=8-12 m, T2=18-25 m, T3 = 30-40 m, T4 = 50-60 m, T5 = 80-90 m, T6 = 110-120 m, T7 = 130-140 m și T8 = 150-160 m (N. Josan, 1979). De-a lungul râurilor Târnavă Mică și Târnavă Mare, precum și a pâraielor mai importante se întâlnesc lunci de dimensiuni diferite, în funcție de mărimea agentului hidrologic care le-a generat.

Activitatea umană a modificat peisajul natural, în primul rând prin defrișarea masivă a pădurilor, fapt ce a dus la declanșarea și intensificarea proceselor de eroziune. În decursul timpului au fost create pe mulți versanți numeroase agroterase, cu precădere pentru culturile agricole, precum și pentru cultura viței de vie și a pomilor fructiferi. În luncile Târnavei Mici și Târnavei Mari s-au produs modificări prin construirea căilor de comunicații, diguri pentru apărarea unor localități, canale de desecare și de colectare a apelor, iar în văile unor afluenți la sud de Sâncel și Jidvei s-au construit lacuri mici de acumulare.

Asemănător așezărilor din dealurile și podișurile din sudul Depresiunii Transilvaniei (Florina Grecu și colab., 2008), vetrele localităților rurale, predominante în Dealurile Blajului, sunt dispuse pe trei tipuri de amplasamente: în văile principale (8 sate: Jidvei, Șona, Lunca Târnavei, Sâncel, Târnavă, Micăsasa, Lunca și Valea Lungă), în văile secundare (7: Bazna, Boian, Tătărlăua, Crăciunelu de Sus, Feisa, Lodroman și Glogoveț) și în sectoarele superioare ale văilor secundare, care și-au format largi bazinete de obârșie (6: Blăjel, Făget, Bălcaciu, Chesler, Tăuni și Văleni) (fig. 1).

În **văile principale**, alături de relieful favorabil (lunca înaltă, terase și glacisuri), la amplasarea și dezvoltarea vetrelor umane au mai contribuit solurile fertile și posibilitatea aprovizionării cu apă a populației. De necontestat rămân, însă, și influențele pozitive ale așezărilor urbane din regiune și infrastructura căilor de comunicație (șosele modernizate și căi ferate).

Totuși, relieful, prin caracteristicile sale, a impus marea varietate a formelor vetrelor satelor (parțial poligonale, lineare, tentaculare etc.) și morfostructurile acestora (adunate, compacte, cu tendința de concentrare pe anumite sectoare etc.). O parte din vetrele acestor state se întind și în lungul văilor unor afluenți tributari Târnavei Mici (Jidvei și Șona) și Târnavei Mari (Valea Lungă și Lunca).

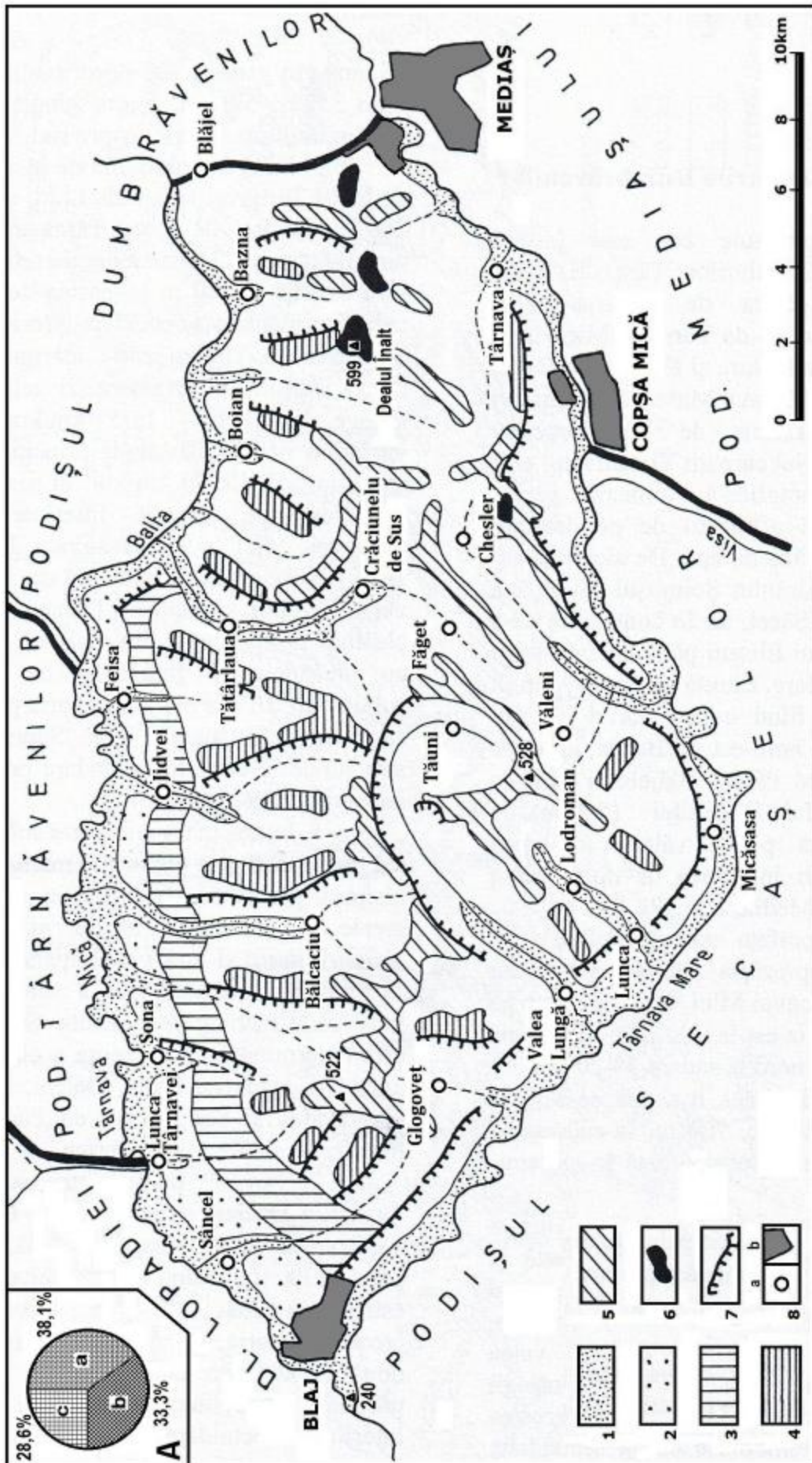

Fig. 1 Dealurile Blajului – harta reliefului și așezărilor umane: 1, luncă; 2, terase inferioare (t_1-t_4); 3, terase superioare (t_5-t_8); 4, treapta joasă a nivelului de eroziune inferior (nivelul de vale); 5, treapta înaltă a nivelului inferior; 6, nivelul superior (de 550-600 m); 7, cuestas; 8, așezări umane (a. rurale; b. urbane) (după M. Buza, 2006). A. Dispunerea așezărilor rurale pe tipuri de amplasamente: a) în văi principale; b) în văi secundare; c) în bazinele torențiale.

Satele din **văile secundare** – din cauza caracteristicilor reliefului (văi înguste cu versanți cu risc geomorfologic mediu și ridicat, fără terase și cu lunci reduse) – au vetrele amplasate, în cea mai mare parte, pe tăpșanele coluvio-deluviale și în sectoarele cu luncă mai largă și mai înaltă. Aspectul acestora este, preponderent, alungit, cu unele ramificații pe văile afluate (Bazna, Boian, Crăciunelu de Sus, Lodroman ș.a.)

Așezările rurale din **regiunile superioare ale văilor afluate (bazinete de obârșie)** ocupă mici areale depresionare sau conuri de dejecție formate în regiunile de confluență ale torenților. Din aceste cauze, formele vetrelor au evoluat spre tipuri poligonal-areolare și alungite cu ramificații.

În funcție de altitudinea reliefului, circa 35% din suprafața vetrelor satelor este situată la înălțimi mai mici de 300 m, aproximativ 40% la înălțimi cuprinse între 300 și 350 m, iar 25% la înălțimi mai mari de 350 m.

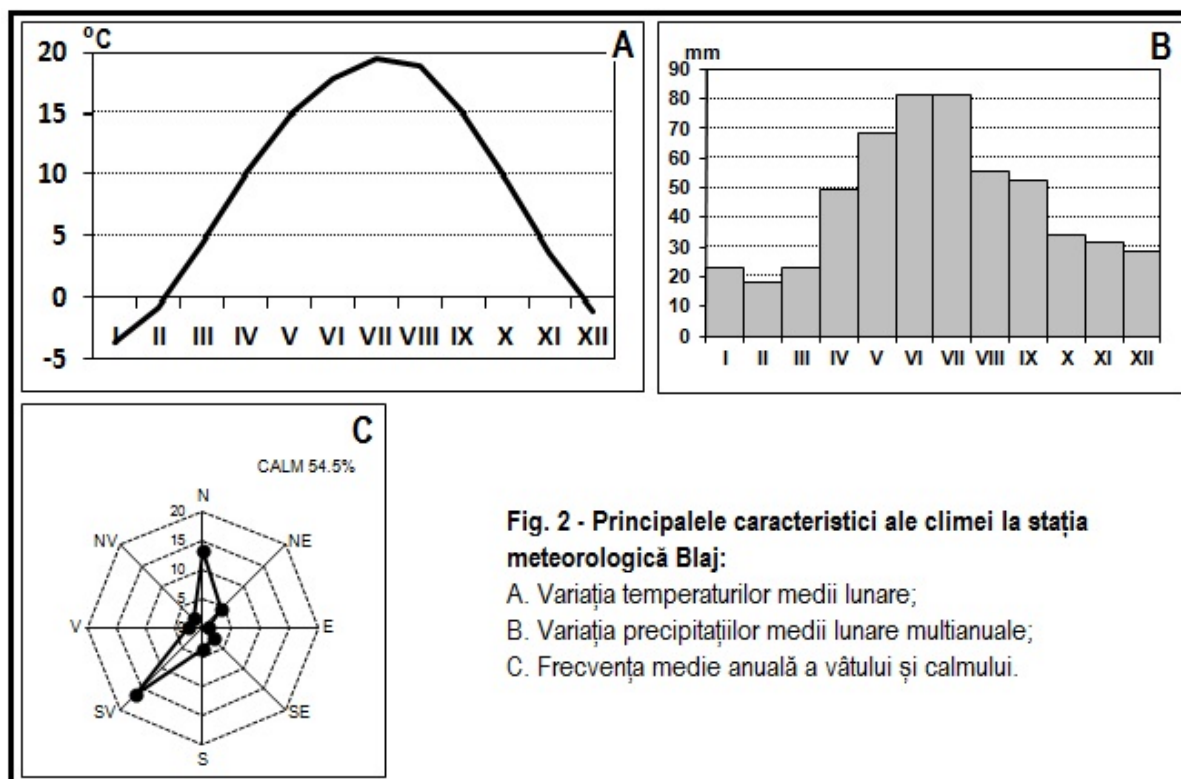
Clima. Prin poziția geografică, Dealurile Blajului beneficiază de un climat temperat-continental moderat, cu influențe oceanice. Specificul climatic este cel al dealurilor și podișurilor, favorabil locuirii și practicării unei agriculturi complexe (variate plante anuale și perene și creșterea diferitelor specii de animale).

La stația meteorologică Blaj, poziționată în sud-vestul subunității analizate, la altitudinea de 334 m, *temperatura medie anuală* este de 9°C. Temperatura medie a lunii celei mai reci, ianuarie, este de -3.6°C, iar cea a lunii celei mai calde, iulie, de 19.5°C.

Precipitațiile medii anuale sunt de 543 mm. Cele mai mari cantități de precipitații se înregistrează în semestrul cald al anului (386.1 mm), îndeosebi în lunile iunie (81.5 mm) și iulie (81.6 mm). Cele mai scăzute cantități de precipitații se produc în lunile februarie (17.9 mm) și ianuarie (22.8 mm), fiind în numeroase rânduri sub formă de ninsoare. Stratul de zăpadă, cu grosimi medii de 4-6 cm, se menține în medie 49 zile/an. Grosimile mici ale stratului de zăpadă și durata lui medie anuală relativ redusă sunt cauzate de frecvențele topiri determinate de manifestarea foehnului și advecțiile de aer cald pătrunse prin Culoarul Mureșului și canalizate apoi prin Culoarul Târnavei.

Principalele fenomene implicate în intensele procese geomorfologice actuale din Dealurile Blajului sunt precipitațiile maxime căzute în 24 ore. La stația meteorologică Blaj cea mai mare valoare a acestora aparține lunii iunie: 84.4 mm, înregistrată în data de 18 iunie 1998.

La stația meteorologică Blaj, direcția predominantă a *vântului*¹ este din SV (16.1%), cu viteze medii de 6.3 m/s, explicabilă prin cumulara liniilor de curent în Culoarul Mureșului. Totuși, calmul atmosferic deține o valoare relativ ridicată – 54.5% medie anuală.

¹ Observațiile localnicilor din jurul Blajului asupra direcției vântului s-au concretizat în denumiri date după cele patru regiuni ale orizontului, folosind numele munților sau localităților mai importante: „Sorețul” sau „cupă goală” pentru vântul dinspre est, „Bălgărădeanu” (Bălgard fiind numele slav al orașului Alba Iulia) sau „Trăscăuanu” pentru cel de vest, „Turdeanu” pentru cel de nord și „Gureanu” pentru cel de sud (T. German, 1928; Ana Mărculeț, informație verbală, 1999).

Fenomenele de uscăciune și secetă, dăunătoare activităților agricole, se produc destul de frecvent la Blaj, pe fondul influențelor foehnale resimțite aici: în medie 1,5 perioade pe an cu uscăciune și 1,1 perioade pe an cu secete (Cătălina Mărculeț, I. Mărculeț, 2005).

Apele din Dealurile Blajului, foarte importante în apariția și dezvoltarea așezărilor umane, sunt diversificate: ape subterane, curgătoare și stătătoare.

Apele subterane – freatice și de adâncime – s-au acumulat în depozite sarmațiene, pannoniene și cuaternare. Adâncimea celor freatice oscilează de la câțiva metri, în interfluviile din interiorul Dealurilor Blajului, la câțiva zeci de centimetri, în luncile joase ale Târnavei Mici și Târnavei Mari și în unele microregiuni cu aspect depresionar unde apare excesul de umiditate din cauza scurgerilor de pe versanți. Această apă freatică, apărută la zi la baza teraselor sau exploatată prin fântâni, a asigurat de-a lungul timpului necesarul de apă potabilă și menajeră locuitorilor din unitatea de relief analizată.

La Bazna, în nord-estul Dealurilor Blajului, în depozitele permeabile sarmațiene se găsesc ape clorosodice și iodo-bromurate legate de zăcămintele gazeifere. Acestea au fost puse în evidență de 5 izvoare și mai multe foraje (12), care acumulează circa 200 m³ de apă pe zi. Aceasta este folosită atât pentru băile din localitate, cât și pentru obținerea așa-numitei sări de Bazna (din aproximativ 20 litri de apă se obține un kilogram de sare) (I. Preda, A. Țenu, 1981).

Între apele curgătoare din regiune, cele mai importante în evoluția așezărilor umane au fost Târnavă Mică și Târnavă Mare.

Așa cum arăta V. Sorocovschi (1996), râul Târnavă Mică, situat în nordul Dealurilor Blajului, are debitul mediu de 10,2 m³/s, la Târnaveni. Primește ca afluenți pâraiele Balta (cu afluentul Tătârlăua), Spinoasa, Grabenul, Rorul, Valea Mare (cu Valea Mică) ș.a. Alimentarea sa este preponderent superficială (73,8% – 39,3% alimentare pluvială și 34,5% nivală), cea subterană reprezentând doar 26,2%. Valorile procentuale ale scurgerii medii indică faptul că lunile cu cele mai ridicate cantități sunt aprilie (14,9%) și mai (13,0%), iar cu cele mai scăzute, septembrie (3,95%) și octombrie (4,28%). Ca urmare, anotimpul cu cele mai ridicate valori ale scurgerii este primăvara (40,3%), iar anotimpul cu cele mai scăzute, toamna (13,4%).

Râul Târnavă Mare mărginește și drenează versantul sudic al Dealurilor Blajului și primește ca afluenți mai importanți pâraiele Chesler, Lodroman și Valea Lungă. La Blaj, debitul mediu al Târnavei Mari este de 15,7 m³/s. La fel ca în cazul Târnavei Mici, alimentarea sa este tot preponderent superficială (73,7% – 47,6% alimentare pluvială și 26,1% alimentare nivală), aportul subteran fiind de doar 32,2%. Lunile cu cele mai ridicate valori ale scurgerii sunt aprilie (15,5%) și martie (13,8%), iar cele cu valorile scăzute sunt septembrie (3,92%) și octombrie (4,17%). Primăvara este anotimpul cu cea mai ridicată pondere a scurgerii (42,6%), iar toamna, cu cea mai redusă (12,7%) (V. Sorocovschi, 1996).

Apele acestor două râuri (Târnavă Mică și Târnavă Mare) au o valorificare redusă, fiind folosite în special pentru irigații.

Majoritatea pâraielor care drenează Dealurile Blajului (Balta, Spinoasa, Grabenul, Rorul, Chesler, Valea Lungă etc.) au debitele temporare, la precipitațiile torențiale generând viituri.

Cea mai importantă apă stătătoare este Lacul Cherețu, situat pe terasa de 50-60 m a Târnavei Mari, la altitudinea de 295 m, la marginea nordică a municipiului Blaj. Cu alimentarea din precipitații și izvoare, lacul s-a format în spatele unui val de alunecare și are suprafața de peste un hectar, adâncimea maximă de 2,20 m și un volum de 13.688 m³ de apă (M. Stroia, 1982; M. Buza, M. Stroia, 1985). În trecut era folosit pentru adăpatul animalelor, iar în prezent, pentru agrement și pescuit sportiv.

Vegetația naturală din Dealurile Blajului, în special cea forestieră, a asigurat materie primă diferitelor activități economice și a constituit un loc de refugiu în vremurile de restriște. Din punct de vedere biogeografic, regiunea analizată se înscrie în zona pădurii nemorale, în etajul pădurilor de stejar. Aici, alături de stejar (*Quercus robur*) și gorun (*Quercus petraea*) se găsesc și alte specii, precum: carpen (*Carpinus betulus*), arțar (*Acer campestre*), corn (*Cornus mas*) etc.

În prezent, pădurea și-a pierdut caracterul compact, fiind întâlnită pe suprafețe tot mai restrânse: Pădurea Aoașului, la sud-vest de Blaj, Pădurea Corbului, la sud de Jidvei, Pădurea Dumbrava, la sud-est de Tătârlăua, Pădurea Strâmbă, la nord-vest de Copșa Mică, Pădurea Boianului, la sud de Boian, Pădurea Puru, la sud-vest de Chesler, Pădurea Dumbrava, la sud de Tăuni etc.

Pe unele terenuri defrișate s-au instalat pajști stepice secundare (Harta geobotanică a României, 1960), valorificate ca pășuni și fânețe. Sunt prezente asociații formate din specii mezofile și xeromezofile: (*Anthoxanthum odoratum*, *Achillea millefolium*, *Medicago falcata*, *Filipendula vulgaris*, *Festuca rupicola*, *Koeleria macrantha* ș.a.).

Solurile, prin nivelul fertilității, au avut un rol important în practicarea agriculturii în Dealurile Blajului. Nota dominantă a învelișului de sol este dată de predominanța eutricambosolurilor tipice, cu conținutul în humus între 2,5 și

12% și cu reacție de la slab până la moderat acidă ($pH = 6 - 6,8$), în jumătatea nordică a regiunii studiate, a luvosolurilor tipice – cu conținutul de humus redus (circa 2%, de tip mull) și cu reacție până la puternic acidă (pH sub 5) –, regosolurilor și erodosolurilor, în partea sudică. În luncile râurilor și pe terasele joase predomină aluviosolurile, cu conținutul în humus între 2 și 3% (Enciclopedia geografică a României, 1982; Geografia României, I, Geografie fizică, 1983).

Relieful ospitalier și condițiile bio-climatice propice au favorizat instalarea omului din cele mai vechi timpuri și dezvoltarea până în prezent a 24 de așezări umane, aici descoperindu-se vestigiile arheologice din neolitic, epocile bronzului și a fierului (La Théne), daco-romană, precum și feudală timpurie. De asemenea, o serie de toponime românești din fondul lexical dacic și latin atestă existența unei numeroase populații românești, iar cele de origine slavă prezența unor grupuri de slavi veniți în secolele VII și VIII, care s-au contopit cu autohtonii și care au fost asimilați complet până în secolele IX-X (*Istoria Românilor*, I, II, 2001). Ca toți cuceritorii, slavii au devenit pătura conducătoare, dând o serie de denumiri de locuri și așezări, dar fiind mai puțin numeroși ei s-au contopit cu populația românească majoritară.

Datorită faptului că existența celor 24 de așezări umane actuale au fost determinate de relațiile istorice și sociale din Evul Mediu, trebuie arătat că în secolele X și XI regii unguri cuceresc Transilvania locuită de români, căutând să o administreze după sistemul feudalității de factură apuseană. Una din consecințele directe ale acestei cuceriri a fost iobăgirea populației românești, impunerea limbii maghiare ca limbă oficială și a limbii latine în documentele cancelariei maghiare, astfel că primele mențiuni documentare apar în aceste două limbi. Totodată regii unguri aduc aici la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea (Th. Năgler, 1981), mai exact între anii 1280-1330, coloniști germani, numiți generic sași după una din regiunile lor de origine – Saxonia Inferioară –, cărora li se acordă o serie de privilegii, așezați pe așa-numitul *Fondus regius* (Domeniul regal).

Ca urmare a acestor condiții istorice, structura națională a așezărilor umane a avut un caracter mozaicat, reflectată fidel și în toponimie. Astfel, în Evul Mediu, cu precădere în secolele XII-XVII satele Sâncel, Lunca Târnavei, Feisa, Crăciunelu de Sus, Făget, Tăuni, Chesler, Lodroman, Lunca și Glogoveț au avut o populație exclusiv românească, localitățile Blaj, Micăsasa o populație mixtă formată din români și unguri, iar Șona, Bălcaciu, Jidvei, Tătârlăua, Boian, Bazna, Blăjel, Mediaș, Târnavă, Târnăvioara (azi cartier al orașului Copșa Mică) și Valea Lungă a populației germană.

Această situație s-a menținut oarecum asemănătoare până la unirea Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918, când mulți români din localitățile mai izolate s-au stabilit în satele locuite de unguri și sași (Recensământul populației, 1930) și s-a modificat radical ca urmare a emigrării masive a sașilor în Germania, după Revoluția din decembrie 1989, rămânând doar câteva zeci de persoane în fiecare sat (Recensământul populației și locuințelor, 2002), o dovadă în acest sens fiind existența bisericilor evanghelice (luterane) și romano-catolice, datând din secolele XIII-XVI.

Din punct de vedere geografic marea majoritate din cele 24 de așezări umane din Podișul Blajului se află în luncile largi ale celor două Târnavă și a pârâului Balta de la marginea propriu-zisă a podișului (12 așezări), o altă parte în luncile pâraielor mai mari afluate acestora (8 așezări), iar câteva urcă și pe terasele inferioare ale Târnavelor (4 așezări). Cauza acestei preferințe rezidă în predominarea în lunci a reliefului plan și stabil, a apei freactice situată a mică adâncime (2-5 m) și existența căilor de comunicație ce facilitează legăturile cu regiunile înconjurătoare, la început sub forma de drumuri pietruite, numite „drumul țării” și apoi a căilor ferate, care au urmat exclusiv văile Târnavei Mari și Târnavei Mici. Datorită faptului că fiecare așezare umană are specificul ei, atât geografic, cât și istoric, e necesară prezentarea fiecărei așezări în parte, după cum urmează:

Municipiul Blaj este situat în lunca și pe terasele inferioare ale Târnavei Mari, în luncă aflându-se renumita Câmpia a Libertății de la 1848, precum și o parte din străzile de la periferia estică și sudică, de dată mai recentă. Pe terasa 1-a de 8-12 m (259-262 m alt. abs.), care deține cea mai mare suprafață dintre toate nivelele inferioare, se găsește centrul cu piața istorică, în care a avut loc Marea Adunare Națională de la 1848, înconjurată de primele școli sistematice în limba română (1754), catedrala greco-catolică, castelul medieval, primăria, liceul pedagogic „Gheorghe Șincai” și liceul „Iacob Mureșanu”, precum și bulevardul Republicii și gara CFR. Pe terasa a 2-a de 18-25 m (266-275 m alt. abs.) și pe terasa a 3-a de 30-40 m (280-290 m alt. abs.) ca și pe versanții domoli care fac legătura dintre cele trei nivele se află cartierele rezidențiale, ce urcă pe versantul sudic al Dealului Hula (300 m) (fig. 3).

Evoluția istorică a orașului Blaj are o serie de particularități, între care menționăm faptul că inițial a fost o posesiune feudală a unor nobili maghiari, lucru atestat documentar în anul 1252, când a aparținut comitelui Herbord. Aceasta a fost preluată în 1313 de fiul acestuia, Blasiu, de la care provine numele localității, respectiv de la *Balafalva*, menționat documentar *terra Blasii* (C. Suci, 1977). După ce trece succesiv în stăpânirea mai multor feudali maghiari, în 1535 domeniul Blajului era proprietatea lui Georgiu Bagdi, care în același an a ridicat castelul din centrul orașului. În anul 1737 domeniul Blajului este cedat prin schimb de moșii Episcopiei Române Unite cu Roma (greco-catolică) a

Transilvaniei. Din acel moment Blajul devine principalul centru cultural și politic al românilor din Transilvania, fiind aduși locuitori și meșteri români cu precădere din ținuturile Făgărașului și Albei. Între anii 1738-1742 a fost construită catedrala greco-catolică „Sfânta Treime”, iar câțiva ani mai târziu, în 1754 au fost deschise primele școli sistematice în limba română: școala de obște, școala latinească și cea de preoție. Pentru încurajarea comerțului au fost chemați și români macedoneni, cărora li s-a spus impropriu „greci”, considerându-se că ar fi venit din Grecia. În felul acesta populația Blajului a crescut progresiv, devenind actualmente aproape exclusiv românească (M. Buza, M. Stroia, 1985).

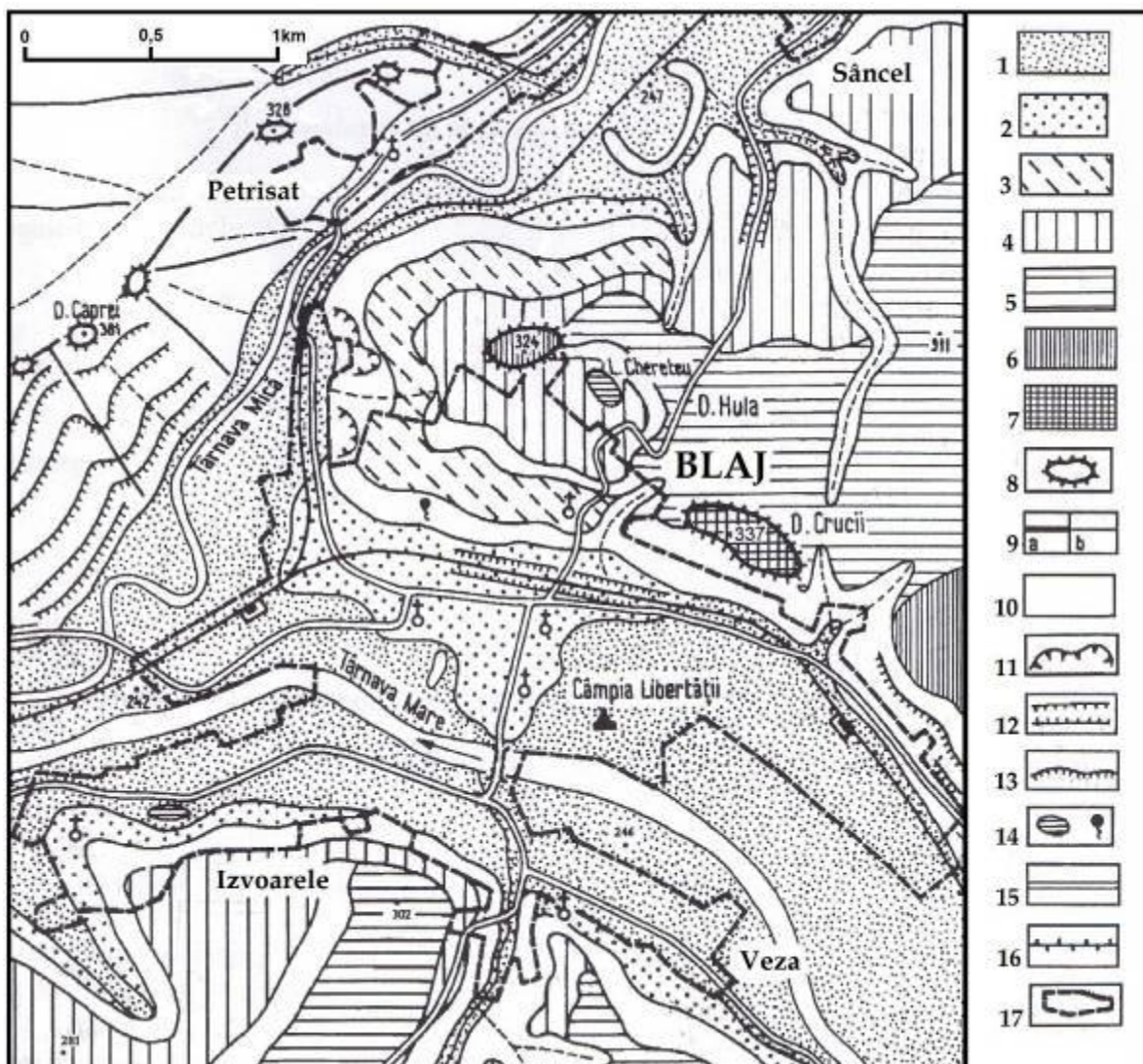

Fig. 3 Regiunea municipiului Blaj – harta geomorfologică: 1, lunca; 2, terasa 1-a (8-12 m alt. rel.); 3, terasa a 2-a (18-25 m); 4, terasa a 3-a (30-40 m); 5, terasa a 4-a (50-60 m); 6, terasa a 5-a (80-90 m); 7, terasa a (110-120 m); 8, martor de eroziune; 9, culmi (a. principale; b. secundare); 10, versanți și frunți de terasă; 11, râpe și cariere de argilă; 12, debluri; 13, agroterase; 14, lacuri, izvoare; 15, drumuri principale; 16, căi ferate; 17, localități (după M. Buza, 1996)

Sâncel, comună situată cu precădere în lunca Târnavei Mici și a pârâului Valea Mare, o mică parte urcând pe versanții slab înclinați din vecinătate, precum și pe terasa 1-a de 8-12 m. A fost atestată documentar în anul 1252 sub denumirea *terra Zonchel*, a cărei semnificație provine din cuvântul latin *summicellus* „vârf, culme” (V. Frățilă, 2002). Aici s-au descoperit urme de locuire neolitică, topoare și ceramică din epoca bronzului, bordeie și obiective din epoca timpurie a fierului (*Hallstatt*), o așezare dacică, una romană și alta prefeudală (sec. VII-VIII). Tradiția spune că în timpul năvălirii tătarilor și turcilor oamenii s-au retras în păduri, unde se putea ascunde la Bord, Nășfalce și Fundătură pe Valea Mare în sus. Acolo ar fi avut ei prima biserică făcută din grădele și bătută cu pământ, în 1762 a existat și o mănăstire românească, ale cărei urme se mai păstrează, iar în anul 1834 s-a înălțat biserica greco-catolică din centrul localității.

Lunca Târnavei, amplasată așa cum îi spune și numele în lunca Târnavei Mici, dar o parte din gospodăria și biserica se află pe terasa 1-a (8-12 m). A fost menționată documentar în 1411 sub numele maghiar *Oláh Szepmeze* „Lunca Frumoasă a Românilor” (E. Wagner, 1977), iar în 1657 cu numele românesc *Spini* (*Szpinny*), din cuvântul latinesc

spinus, pe care îl poartă până în anul 1968. Din cauză că s-a considerat că acest element de vegetație sună urât în limba română, el a fost schimbat absolut întâmplător tot cu acest element de vegetație de origine slavă *trunu* (spini) > *Târnavă*, care însă nu mai „sună urât”. În hotarul satului s-au descoperit ceramică și topoare tip daltă ce aparțin culturii Criș, ce datează din neoliticul timpuriu.

Șona situată, de asemenea, în lunca Târnavei Mici și o parte din gospodăria, școala și biserica evanghelică fortificată pe terasa 1-a de 8-12 m. În conformitate cu practica cancelariei maghiare de a indica naționalitatea locuitorilor, așezarea a fost menționată documentar tot cu numele maghiar *Szász Szepmeze* „Lunca Frumoasă a Sașilor”, traducând denumirea germană *Schönau* „Lunca Frumoasă”, folosită de localnici. Și aici s-au descoperit vestigii din prima epocă a fierului în pădurea numită „La Cetate” de pe Dealul Podei, urmele unei cetăți de pământ cu valuri de apărare, iar în Lunca Târnavei Mici o așezare de tip Hallstatt, urmate succesiv de așezări daco-celtice (secolele III-II î.Hr.), romane, prefeudale (secolele V-VI) și feudale timpurii (secolele XI-XII). Biserica evanghelică fortificată a fost construită în stil gotic în secolul al XV-lea, dar prezintă numeroase adăugiri aduse ulterior edificiului inițial.

Bălcaci, situat în lunca văii Graben și pe versanții slab înclinați din vecinătate, la circa 6 km sud de lunca Târnavei Mici. A fost atestat documentar în anul 1319 ca *possessio Bolkach*, respectiv ca proprietatea lui Balcu (Frățilă, 2002), locuită inițial numai de sași. În centrul așezării se păstrează una din cele mai frumoase biserici fortificate din Transilvania, ce datează din secolul al XIV-lea. Biserica evanghelică a fost ridicată în stil gotic transilvănean, însă a suferit mari transformări în secolele XVI și XVIII, când i se adaugă elemente noi, precum și zidul de apărare. Zidul exterior are șase turnuri masive, păstrate în bună stare, iar în interior, lipite de zid, erau camere de locuit pentru familiile din sat în caz de invazii.

Jidvei, se află în lunca largă a pârâului Spinoasa, la debușeul ei în lunca Târnavei Mici, o parte din gospodăria urcând și pe versanții slab înclinați din vecinătatea văii. A fost menționat documentar în 1309 sub denumirea de *Sido*, iar în 1319 ca *possessio Sythwe*, probabil de la un feudal local numit Sigidiot (G. Kisch, 1929). Și aici se păstrează o biserică evanghelică, construită și ea la început ca bazilică gotică cu trei nave, dar modificată în 1707 în stil baroc. Aceasta a fost înconjurată la sfârșitul secolului al XV-lea cu o fortificație, din care a mai rămas turnul porții, folosit ca clopotniță.

Feisa, amplasată în lunca pârâului Feisa, la debușeul lui în lunca Târnavei Mici, dar și pe versanții slab înclinați din apropierea văii. A fost atestat documentar în 1332 sub numele *Feyz* care provine din cuvântul săsesc *Fisse*, ce derivă la rândul lui din germanul *Füchse* „Locul cu vulpi” (V. Frățilă, 2002), fapt ce presupune că în acel timp a existat o mică comunitate de coloniști germani, care însă au plecat în Jidvei, cea mai apropiată așezare săsească din vecinătate, aici existând azi o numeroasă populație românească. Satul este renumit pentru zugravii, care au pictat în secolul al XVIII-lea mai multe biserici și monumente laice într-o serie de localități românești din Transilvania. În hotarul satului s-au găsit oase de mamut din cuaternar, precum și o cataramă de bronz cu încrustații de argint din secolul al IV-lea d.Hr., care prin comparație cu piese asemănătoare este atribuită unui paleocreștin.

Tătărlăua, situată în lunca pârâului Tătărlăua, afluentă a văii Balta, ce constituie limita nordică a Podișului Blajului, precum și pe versanții slab înclinați din vecinătatea luncii. A fost menționată documentar în 1332 ca *sacerdotes de Tatarlaka*, ce făcea referire la clerici care slujeau la biserica evanghelică ridicată în stil gotic în secolul al XIV-lea și transformată în secolul al XVI-lea. Denumirea maghiară și cea germană de *Taterloch* înseamnă „Gaura, locul ascuns al tătarilor”, în aceste părți ajungând în Evul Mediu o parte a hoardelor tătarilor. În biserica evanghelică se păstrează o operă de seamă a Renașterii transilvănene și anume altarul lucrat în 1508 de către artistul sibian Vincentius Cibinensis, urme de pictură *al fresco* și sculpturi în piatră datând din același timp.

Crăciunelul de Sus se găsește tot în lunca pârâului Tătărlăua, înspre obârșia acestuia, la circa 7 km față de vărsarea acestuia în pârâul Balta. A fost menționat documentar în 1332 sub denumirea latină de *villa Karachini*, dar numită de administrația maghiară *Oláh Karacsonfalva*, respectiv „Satul românesc a lui Crăciun”, un important jude local. Așezarea este cunoscută pentru faptul că a fost locul copilăriei poetului Octavian Goga.

Boian, situat în lunca pârâului Balta și a unui mic afluent de pe stânga, precum și pe versanții învecinați ai acestuia. A fost menționat documentar în 1309 sub denumirea latină *villa Boneti*, *Boyan*, probabil de la numele unui feudal local, mai târziu purtând numele german Bonesdorf, deoarece atunci a fost o așezare predominant formată din sași. În vatra localității s-au găsit urme din epoca bronzului și fierului, iar în Evul Mediu a făcut parte din domeniul Cetății de Baltă, stăpânit de Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Acest fapt este ilustrat de existența pe unul din turnuri și pe ușa bisericii evanghelice fortificate, construită în stil gotic în secolul XIV, a stemei Moldovei, reprezentată prin capul de bour.

Bazna, amplasată tot în lunca pârâului Balta și a unui mic afluent de pe stânga, precum și pe versanții slab înclinați ai acestuia. A fost menționată documentar în 1302 ca *villa Bozna*, denumire slavă conform sufixului *-na*, însemnând probabil „Locul cu boz” (asemănător cu alte toponime slave ca Zlatna „Locul cu aur”). Aceasta a fost preluată de populația românească sub numele de Bazna și apoi de coloniștii germani sub forma Baassen, fapt ce atestă că aceștia din urmă au găsit aici și s-au așezat peste o comunitate românească, mai ales că aici se găsesc zăcăminte de sare foarte apreciate în Evul Mediu, care au dat naștere la formarea de ape minerale. În localitate se păstrează biserica

evangelistă fortificată situată pe un promontoriu, construită în secolul al XIV-lea, având în exterior contraforți puternici, iar din incinta zidului se mai păstrează doar un turn masiv cu patru etaje.

Blăjel, situat în lunca Văii Blăjelului, un mic afluent pe stânga al pârâului Balta, ca și pe versanții slab înclinați ai acestuia. A fost menționat documentar în 1332 sub numele *villa Blassi* după numele unui feudal local, asemănător cu cel al Blajului, denumirea germană semănând cu cea românească Klein Blasendorf, în timp ce cea maghiară Balázsteleke însemnând „Valea lui Blaj”. În localitate există trei biserici, cea mai veche fiind biserica evanghelică fortificată construită de coloniști germani în secolul al XIV-lea, o biserică românească și una maghiară.

Glogoveț, amplasat în lunca îngustă și pe versanții slab înclinați ai pârâului Glogoveț, la circa 1 km depărtare de lunca Târnavei Mari. Datorită izolării sale, a fost atestat în 1717 sub denumirea de *Glogovicza*, de origine slavă, *glogu* însemnând „păducel”. În apropiere, pe Dealul Tuțuman, se văd urmele unor ziduri de cetate, aici identificându-se vestigiile ale unei așezări de tip Coțofeni. Tot în hotarul satului s-au găsit fragmente ceramice și o așezare din secolele XI-XII d. Hr. În 1667 cetatea a fost dărâmată, din piatra recuperată construindu-se castelul contelui Bethlen Gabor din Sânmiclăuș.

Valea Lungă, situată în lunca pârâului Valea Lungă și pe versanții slab înclinați ai acesteia, iar recent extinsă și în lunca Târnavei Mari. A fost atestată în 1309 sub denumirea de *Longavallis*, când peste populația românească autohtonă au venit coloniști germani, care au numit-o Langenthal, în timp ce administrația maghiară a tradus-o în Hosszúaszo. Mărturia unei mai vechi locuri sunt urmele unor așezări romane descoperite în cuprinsul satului. Aici se remarcă biserica evanghelică, ridicată după anul 1324 în stil gotic, înconjurată de un zid de apărare datând din secolul al XVI-lea. Din cele șase turnuri inițiale ale zidului se mai păstrează doar două. Mai târziu, în 1572 este construit castelul lozsika, asemănător cu cel din Blaj, dar de dimensiuni mai mici.

Tăuni, amplasat în apropierea obârșiei pârâului Valea Lungă, cu precădere pe versanții slab înclinați, dar și în lunca relativ îngustă a acestuia, în interiorul Podișului Blajului la cca. 10 km de lunca Târnavei Mari. Atestat în 1461 cu denumirea maghiară Hoszúpathak (Pârâul Lung), satul este locuit doar de români ca urmare a izolării lui, de unde și numele lui pur românesc însemnând „Locul cu mulți tăuni”.

Făget, situat tot în interiorul Podișului Blajului, la obârșia pârâului Tătârlăua, pe versanții slab înclinați și în lunca îngustă a acestuia. A fost menționat în 1296 sub denumirea maghiară *Oláhbükkös*, traducând fidel numele românesc *Făget* ce provenea de la o pădure de fag izolată în cadrul codrilor de stejar și gorun. Și aici s-au descoperit vestigiile din epoca bronzului, dar satul este renumit prin faptul că de azi este originar Ioan Bianu (1856-1935), renumit filolog, membru al Academiei Române și unul din întemeietorii Bibliotecii Academiei Române.

Lunca, situat pe versanții slab înclinați ai unui mic afluent de pe stânga Văii Lodromanului, la circa 1 km depărtare de lunca Târnavei Mari, unde s-a extins relativ recent. A fost atestat în 1447 sub denumirea maghiară *possessio Thothfalw* cu semnificația „Satul slovacilor” din cauză că administrația maghiară a asimilat limba română cu limba slovacă, deși satul era pur românesc.

Lodroman, situat în lunca îngustă și versanții slab înclinați ai Văii Lodromanului, la circa 2 km depărtare de lunca Târnavei Mari. A fost menționat în 1439 ca *possessio Lodorman*, ca proprietate a unui nobil maghiar, deși satul este constituit numai din români.

Micăsasa, situat în lunca Târnavei Mari și pe versanții slab înclinați ai pârâului Valea Rea, un mic afluent pe dreapta. A fost atestată în 1267 ca *possessio Mykazaza* a unui feudal maghiar Mikeș. Ea s-a dezvoltat pe locul unei vechi așezări de aici, alături de care s-a descoperit o *villa rustica romana*, de unde au fost scoase la iveală numeroase vestigiile: ceramică dacică, statui romane, diferite obiective daco-romane din secolele II-III, monede, fundații de edificii etc., precum și urmele unei așezări din feudalismul timpuriu (secolele XI-XII). În localitate se găsește un castel în stil gotic, edificat la începutul secolului al XV-lea, iar actualmente trăiesc românii majoritari, alături de o comunitate maghiară.

Chesler, situat în interiorul Podișului Blajului la obârșia Pârâului Chesler, cu precădere pe versanții slab înclinați și în lunca îngustă a acestuia. A fost menționat în 1439 ca *possessio Kezler* de la numele unui feudal sas, Kessler însemnând „Căldărarul”, deși satul este pur românesc.

Văleni, sat răsfirat situat pe versanții slab înclinați ai pârâului Valea Podului și în lunca pârâului Chesler, la confluența acestora, format dintr-o serie de gospodării izolate, numite local odăi, a unor locuitori din Chesler și Micăsasa, care au venit aici pentru a fi în mijlocul pășunilor și fânețelor pe care le aveau în proprietate și astfel să le poată folosi mai eficient. A fost atestat relativ recent, în 1910 și a purtat până la 1 Decembrie 1918 denumirea maghiară *Külterület* (cu semnificația suburbie) și germană *Außenhöfe* (gospodării în afara satului), denumirea românească indicând forma de relief „Cei din vale”. În momentul de față se află într-un proces de dezafectare din cauza izolării și a condițiilor mai dificile de viață decât în satele de baștină.

Coșșa Mică, cartierul **Târnavioara** situat în lunca Târnavei Mari și a unui mic afluent de pe dreapta. Până în 1968 s-a numit **Proștea Mică**, ce derivă din denumirea germană *Kleinprobsdorf* fiind locuit de sași, atestat în 1358 ca

villa Praepositi minor, prepozit fiind în Evul Mediu reprezentant al clerului catolic, care îndeplinește o funcție administrativă importantă și care derivă din latinescul *praepositus* „cap, șef” (DEX, 1975).

Târnava situată tot în lunca Târnavei Mari și a pâ râului Hillen, ca și pe versanții slab înclinați al acestuia. Până în 1968 s-a numit **Proștea Mare**, care derivă din denumirea germană **Grossprobsdorf**, fiind locuit de coloniști germani, atestat în 1331 ca *villa Praepositi maior*, actualmente fiind locuit de români și sași.

Mediaș municipiu situat doar parțial, prin cartierul său **Gura Câmpului**, în Dealurile Blajului, în lunca și pe terasele Târnavei Mari. Aici, în nord-vestul orașului a fost identificată și cercetată (1975 și 1977) o așezare rurală cu suprafața de 8 ha. Au fost identificate vetrele a zece locuințe și o fierărie (un atelier de redus și prelucrat fierul). Locuințele erau construite din lemn, pe fundații din piatră fără liant, și aveau acoperișurile din paie sau șindrilă. În prezent, Gura Câmpului este un cartier modern cu case și blocuri.

Bibliografie

- Anghel Gh., Măhăra Gh., Anghel Emilia (1982), *Alba. Ghid turistic al județului*, Ed. Sport-Turism, București.
- Badea, L., Buza, M., Niculescu, Gh., Maria Sandu, Schreiber, W., Șerban, Mihaela, Kadar, A. (2006), *Unitățile de relief ale României*, II, *Munții Apuseni și Podișul Transilvaniei*, Ed. Ars Docendi, București.
- Buza M. (1993), *Harta geomorfologică generală a României la scara 1 : 25.000, Foaia Blaj*, Anal. Univ. „Ștefan cel Mare”, Suceava, Sect. Geogr.-Geol., II, 2.
- Buza M. (1996), *Harta geomorfologică generală a României la scara 1 : 25.000, Foaia Jidvei*, A II-a Conf. Reg. Geogr., Buziaș-Timișoara.
- Buza M. (1996), *Caracteristicile geomorfologice ale municipiului Blaj și ale împrejurimilor sale*, Studii și Cercet. de Geogr., XLIII, București.
- Buza M. (1999), *Caracterele geomorfologice ale bazinului inferior al Târnavei Mici*, Comunicări de Geografie, Univ. Buc., III.
- Buza M. (2006), *Caracterele geomorfologice ale Dealurilor Blajului*, Comunicări Științifice, V, Bibliotheca Historica, Philosophica et Geographica, Mediaș.
- Buza M., Mărculeț, I. (2010), *Toponimia Văii Târnavei Mari între Mediaș și Blaj*, Comunicări de Geografie, Univ. Buc., XIV.
- Buza M., Mărculeț, I. (2010), *Originea toponimiei Văii Târnavei Mari între Mediaș și Blaj*, Lykeion, Anul II, Nr. 2, Mediaș.
- Buza M., Stroia M. (1985), *Blaj – Mic îndreptar turistic*, Ed. Sport-Turism, București.
- Cotea V.D., Barbu N., Grigorescu C.C., Cotea V.V. (2000), *Podgoriile și vinurile României*, Ed. Academiei, București.
- Frățilă V. (2002), *Toponimia văii inferioare a Târnavelor*, Studii de toponimie și dialectologie, Ed. Excelsior Art, Timișoara.
- German T. (1928), *Meteorologie populară*, Blaj.
- Greco Florina, Mărculeț I., Mărculeț Cătălina, Dobre R. (2008), *Podișul Transilvaniei de sud și unitățile limitrofe. Repere geografice*, Ed. Universității din București.
- Iordan, I. (1963), *Toponimia românească*, Ed. Academiei R. S. România, București.
- Kisch G. (1929), *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Palaestra, 165, Leipzig.
- Mărculeț Cătălina, Mărculeț I. (1999), *Câteva caracteristici ale vântului la Blaj*, Colaborări geografice, București.
- Mărculeț Cătălina, Mărculeț I. (2005), *Considerații asupra fenomenelor de uscăciune și secetă din sud-vestul Depresiunii Transilvaniei*, Revista Geografică, T. XI, București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (1999), *Câteva aspecte privind stratul de zăpadă la Blaj*, Orizont geografic, București.
- Mărculeț V., Mărculeț Cătălina, Mărculeț I. (2002), *Mediaș - scurtă prezentare monografică*, Biblioteca Municipală Mediaș.
- Mărculeț V., Mărculeț Cătălina, Mărculeț I. (2011), *Districul Protopopesc Greco-Catolic Mediaș. Enciclopedie istorică și geografică*, Ed. Sfântul Ierarh Nicolae, Brăila.
- Morariu T., Bogdan Octavia, Maier A. (1980), *Județul Alba*, Ed. Academiei R. S. România, București.
- Nägler Th. (1981), *Așezarea sașilor în Transilvania*, Ed. Kriterion, București.
- Preda I., Țenu A. (1981), *Resursele de ape minerale și termale (Note de curs și lucrări practice)*, Tipografia Universității București.
- Sorocovschi V. (1996), *Podișul Târnavelor – studiu hidrogeografic*, Ed. CETIB, Cluj-Napoca.
- Stroia M. (1982), *Lacul Chereteu din Podișul Târnavelor*, Studii și Cercetări, seria Geografie, XXIX, București.
- Suciu C. (1967), *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, II, Ed. Academiei R. S. România, București.
- Voicu-Vedea V., Deneș N., Opreașu M. (1979), *Sibiu. Ghid turistic al județului*, Ed. Sport-Turism, București.
- Wagner E. (1977), *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*, Studia Transilvanica, 4, Böhlau Verlag, Köln-Wien.
- *** (1960), *Harta geobotanică a României, 1 : 500.000*, Ed. Academiei R. S. România, București.
- *** (1975), *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, Ed. Academiei R. S. România, București.
- *** (1982), *Enciclopedia geografică a României*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București.
- *** (1983), *Geografia României, I, Geografie fizică*, Ed. Academiei R. S. România, București.
- *** (2001), *Istoria Românilor, I, Moștenirea timpurilor îndepărtate*, coord. M. Petrescu-Dâmbovița, Al. Vulpe, Ed. Enciclopedică, București.
- *** (2001), *Istoria Românilor, II, Daco-romani, romanici, alogeni*, coord. D. Protase, Al. Suceveanu, Ed. Enciclopedică, București.
- *** (2001), *Istoria Românilor, III, Genezele românești*, Coord. Șt. Pascu, R. Theodorescu, Ed. Enciclopedică, București.

EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE SPAȚIU RURAL ÎN LITERAURA DE SPECIALITATE

Drd. Bejinariu Alina
Drd. Suci Ramona

Abstract: Evolving concept of rural area in the scientific literature. Rural area is a complex system formed by interactions of natural and human components. Any amendment to one of its components will lead to changes in the others. Rural areas should be considered spatial, taking into account not only strictly geographical features, but also social, cultural, economical and political, as the global diversity of rural areas shows precisely how the above elements interact locally. Also it is necessary to avoid confusion between the rural and agriculture (even if the latter holds significant shares in total rural land), or between the first and rural settlements. Rural settlements and agricultural areas should be considered as components of rural areas together with population, industrial space, tourism areas and forests. The way they interact at the local level, determine the individuality of the concerned rural area. The scientific literature shows that countryside is currently affected by major changes such as those related to demographical structure and the structure of the economical activities. As Michael Woods says, now stands as characteristics of rural area the following: productive activities are strongly influenced by distance from the place of goods sale; they are places of attraction of the foreign investments; the rural regions are in a constant changing. In OECD, rural areas are divided into four types taking into account spatial distribution of urban centers and the quality of the access by the transport infrastructure.

Cuvinte cheie: spațiu geografic, peisaj geografic, spațiu rural, dezvoltare durabilă, politici economice, spațiu agricol, așezare rurală

Key words: geographical area, geographical landscape, rural area, sustainable development, economic policy, agricultural space, rural settlement

Introducere

Spațiul rural reprezintă înainte de toate o componentă a spațiului geografic. Acesta din urmă este definit de către I. Ianoș și Wiefried Heller (2006, p. 5) ca fiind „un sistem de complexe geografice, care trebuie analizate în raport cu favorabilitatea lor pentru activitățile umane“. Vorbind despre peisajul geografic, M. Ielenicz (1999) spune că acesta „reprezintă o porțiune de la suprafața scoarței terestre mai mică sau mai mare a cărei fizionomie și alcătuire reflectă calitativ și cantitativ un rezultat dintr-o anumită etapă evolutivă, al raportului dintre elementele componentelor naturale și antropice ale unei unități de relief“. Având în vedere cele două definiții se poate afirma că elementele cadrului natural trebuie analizate în raport cu influența pe care acestea o exercită asupra activităților economice și a societății umane în ansamblul său.

Încă de la început, spațiul geografic (peisajul geografic) este definit ca fiind un sistem, ceea ce denotă faptul că fiecare componentă a acestuia se comportă ca un subsistem. Orice modificare adusă unui element component al spațiului geografic atrage după sine modificări în modul de manifestare al celorlalte și în mod special asupra stilului de viață al componentei sociale care nu poate fi separată de acest sistem (fig. 1).

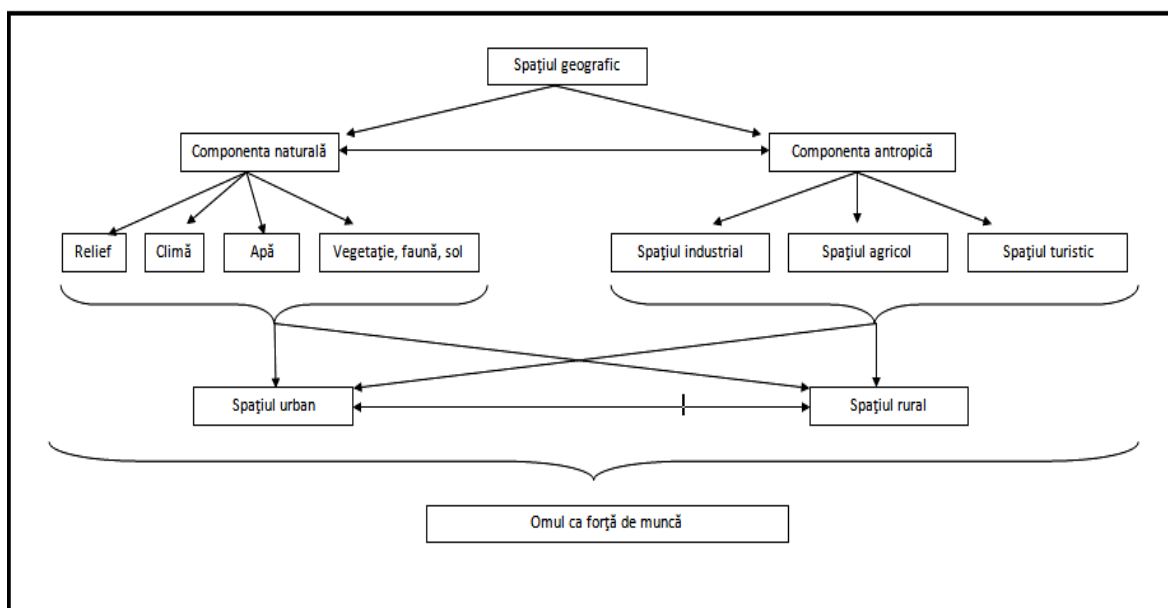

Fig. 1 Structura spațiului geografic

Spațiul geografic poate fi considerat orice teritoriu, astfel încât acesta poate avea anumite „particularități dimensionale și cantitative, rezultate ale interacțiunii diferențiate dintre componentele geografice“ (I. Ianoș, 1987). De asemenea, acesta are o anumită structură generată de elementele particulare din teritoriul considerat și o anumită funcționalitate generată de specificul istoric, cultural, economic și administrativ din arealul avut în vedere.

Silviu Neguț (2011, p. 88) afirmă că „Spațiul geografic, limitat uneori doar la suportul material, se caracterizează, de fapt, printr-un anumit tip de combinare a tuturor componentelor geografice, proprietățile sale specifice derivând din variabilitatea atât cantitativă, cât și calitativă, a elementelor geografice, din relațiile locale sau regionale dintre componentele naturale, sociale și economice ale învelișului geografic. Se poate admite că această noțiune poate fi atribuită unor entități teritoriale de mărime variabilă, de la cele mai restrânse unități geografice până la întreg spațiul planetar.“

Se constată, faptul că atât Silviu Neguț cât și Ioan Ianoș precizează că spațiul geografic are o componentă dimensională astfel încât orice areal de pe Terra și planeta ca atare pot reprezenta tipuri de spații geografice.

I. Definirea conceptului de spațiu rural și caracteristicile acestuia

Terry Marsden (2006) afirma că în anii '70 – '80 era frustrant să faci studii de analiză asupra spațiului rural și a componentelor sale, subiectul fiind marginalizat. În acea perioadă, tendința generală era de a analiza spațiul rural prin prisma agriculturii, avându-se în vedere îmbunătățirea economică a acestuia pe baza metodelor intensive. În aceste condiții, se prefera menținerea funcției predominant agricole a mediului rural decât o potențială dezvoltare rurală în concordanță cu tendințele perioadei respective. Autorul precizează că trebuia o delimitare a ruralului ca domeniu distinct de studiu.

Începând cu anii '90 se acordă o atenție sporită spațiilor rurale în literatura științifică. Aceasta pornește analiza de la datele generale oferite de legislația internațională din care derivă ulterior elementele legislative naționale și măsurile de aplicare a acestora la nivel local. În acest sens poate fi menționată definiția spațiilor rurale așa cum reiese din *Charta europeană a spațiilor rurale* „Regiunile interioare sau de coastă incluzând orașele mici și satele în care cea mai mare parte a terenului este utilizată pentru: 1) Agricultură, silvicultură, acvacultură și pescuit; 2) Activitățile economice și culturale tradiționale ale populației rurale (meșteșuguri, industrie, servicii etc.); 3) Amenajarea spațiilor non-urbane de petrecere a timpului liber (rezervații naturale); 4) Spațiile utilizate în alte scopuri cum ar fi spațiul de locuit“.

În *ordinul nr. 143 din 4 martie 2005*, emis de către Ministerul agriculturii, pădurilor și dezvoltării rurale din România, scrie că „Prin spațiu rural, sunt definite zonele aparținând comunelor, precum și zonele periurbane ale orașelor sau municipiilor, în care se desfășoară, cu respectarea prevederilor legislației în vigoare, activități încadrate în următoarele domenii economice: a) producție agricolă vegetală și/sau zootehnică, silvică, de pescuit și acvacultură; b) procesarea industrială a produselor agricole, silvice, piscicole și de acvacultură, precum și activități meșteșugărești, artizanale și de mică industrie; c) servicii de turism și de agrement rural“.

Deosebirea majoră dintre cele două documente este aceea că dacă la nivel european orașele mici sunt încadrate spațiilor rurale, în România acestea aparțin regiunilor urbane, doar zonele periurbane fiind considerate ca aparținând spațiilor rurale.

În lucrarea „Engaging the global countryside: globalization, hybridity and the reconstruction of rural place“, Michael Woods abordează tema globalizării prin prisma spațiilor rurale. Vorbește despre noțiunea de „spațiu rural global“ („global countryside“) utilizată în mod deliberat ca o aluzie la orașul global cu scopul de a oferi un contrapunct acestuia și de a prezenta necesitatea realizării unor studii rurale de globalizare pentru a fi identificate diferențierile și procesele spațiale care lucrează pentru orașul global. În același timp, autorul precizează faptul că în realitate nu există echivalentul rural al orașului global, ci că se poate lucra cu această noțiune doar la nivel ipotetic, avându-se în vedere interconectivitatea și interdependența localităților rurale la nivel mondial.

Michael Woods (2007, p. 492-494), subliniază faptul că nu există localități rurale care să poată fi etichetate în prezent ca „spații rurale globale“ („global countryside“) în același fel cum orașele Londra și New York sunt descrise ca „orașe globale“ („global cities“). El precizează totuși zece caracteristici ale ipoteticului „spațiu rural global“, ținând cont de continuarea proceselor de globalizare existente în prezent și de tendințele evolutive ale localităților rurale.

1) Activitățile din sectoarele primar și secundar (în special domeniul alimentară) ale economiei spațiului rural sunt dependente de rețelele de mărfuri, fiind puternic influențate de distanța dintre locul de producție și cel de consum al bunurilor produse. De asemenea, chiar dacă relațiile economice în spațiul rural contemporan sunt foarte competitive, ele sunt extrem de vulnerabile la fluctuațiile monedelor.

2) În prezent „spațiul rural global“ reprezintă locul de concentrare corporatistă și de integrare cu rețelele corporative la scară transnațională. Acestea caută cele mai favorabile condiții economice, deplasând interesele comerciale și transformând economiile comunităților rurale.

3) „Spațiul rural global“ este în același timp furnizor și angajator al forței de muncă. Citând din alte lucrări asupra activităților din regiunile rurale, M. Woods precizează că economia rurală în lumea dezvoltată are o creștere susținută a migrației muncii, în special în agricultură, dar de asemenea și în procesarea cărnii, meșteșuguri tradiționale, turism și sectorul serviciilor.

4) Zonele rurale sunt marcate de creșterea fluxului de turiști atrași de amenințarea asupra așezărilor rurale la nivel mondial.

5) Regiunile rurale atrag investiții străine atât cu scop comercial, cât și rezidențial.

6) Pe lângă relațiile economice și sociale în regiunile rurale se modifică și relațiile dintre componentele naturale, ceea ce implică o creștere a interesului în ceea ce privește managementul mediului.

7) Peisajele rurale sunt într-o continuă transformare, cel mai evident acest lucru fiind ilustrat prin distrugerea fondului forestier primar. Acestea sunt marcate de asemenea prin modificările survenite în: extinderea peisajelor agricole pastorale și a tufișurilor, deschiderea de noi câmpuri petroliere și miniere, dezvoltarea la nivel mondial a stațiunilor turistice și a infrastructurii asociate. De asemenea, apar și modificări mai subtile, cum ar fi introducerea de noi culturi mai atractive din punct de vedere economic, în detrimentul celor tradiționale.

8) Spațiul rural este caracterizat de o polarizare socială în creștere, micii producători și comercianți nu pot sau nu doresc să se adapteze noilor condiții și au fost scoși din afaceri, uneori fiind nevoiți să-și vândă proprietățile și să migreze. În anumite regiuni investițiile au amplificat economiile rurale și au determinat creșterea prețului proprietății, lucru care a dus la excluderea rezidenților locali cu venituri mici, contribuind la probleme legate de deprivatizare, emigrare și apariția persoanelor fără adăpost.

9) Spațiile rurale suferă modificări din cauza: subordonării politicilor agricole la acordurile comerciale internaționale, concentrărilor corporative, impunerea parcurilor naturale și a normelor de mediu.

10) „Spațiul rural global“ este un spațiu contestat.

Aceste zece caracteristici nu sunt prezente în toate localitățile rurale, deoarece nu se poate vorbi la nivel mondial de existența unui spațiu rural omogen. Caracteristicile sunt influențate de elementele particulare locale și de modul în care sunt aplicate la nivel local procedurile din acordurile internaționale.

Comisia de agricultură și dezvoltare a C.E. definește spațiul rural ca fiind spațiul agricol aferent culturilor agricole și creșterii animalelor și spațiul funciar neagricol afectat altor întrebări decât agricultura, și anume, locuirea sau activitățile oamenilor care trăiesc în mediul rural. Conform acestei comisii, ca de altfel și în lucrările de specialitate ale unor cercetători, spațiului rural îi sunt atribuite și orașele mici. Problema apare în ceea ce privește definirea acestor așezări urbane mici, deoarece caracteristicile lor diferă de la o regiune la alta și de la o țară la alta. Deci, la nivel local, în funcție de criteriile avute în vedere la clasificarea orașelor, cele în care predomină activitățile agricole sau cele industriale legate de prelucrarea produselor agricole pot fi încadrate spațiului rural.

Într-o lucrare despre dezvoltarea durabilă a spațiilor rurale, Hediger Werner și colaboratorii (1998) definesc zonele rurale având în vedere diferite aspecte ale ruralității (elementele geografice, de mediu, economice, sociale și culturale). Autorii amintesc faptul că în cadrul OECD au fost definite ca „regiuni predominant rurale“ acele spații în care populația majoritară trăiește în comunitățile rurale, lucru care se transpune în faptul că peste 50% din populația totală trăiește în regiuni cu o densitate a populației de sub 150 loc./km². Avându-se în vedere acest aspect, se poate spune că spațiile rurale, conform aceluiași autori depind mult de resursele de mediu „terenul și alte resurse semi-naturale și naturale, reprezintă un atu pentru turismul rural, precum și pentru atractivitatea pentru locuire a unei regiuni și pentru activități de petrecere a timpului liber. Agricultură nu mai este coloana vertebrală a economiilor rurale. Cu toate acestea, structura lor este în continuare caracterizată prin ponderi relativ ridicate ale agriculturii și ale altor resurse de bază ale industriilor aflate în declin“. De asemenea se poate vorbi și despre spații rurale, în cazul aceluia în care ponderea populației care trăiește la sat se află între 15-50%, pentru ca regiunile cu o pondere mai mică de 15% populație rurală să fie considerate ca fiind spații urbane.

O altă caracteristică a spațiilor rurale pe care o identifică Wener Hediger este aceea că în aceste areale populația tânără și cea vârstnică au o pondere mai mare în totalul populației.

„O definiție mai completă a spațiului rural apare prin luarea în considerare a următoarelor criterii de ordin: morfologic (număr de locuitori, densitate, tip de mediu), structural și funcțional (tip de activități).

Din această definiție a spațiului rural sunt evidențiate cel puțin următoarele elemente: spațiul rural se caracterizează printr-o slabă densitate a populației; formele de stabilire umană sunt satele și comunele, caracterizându-se prin individualitatea și discontinuitatea spațiului construit; activitatea productivă este predominant agricolă și silvică dar nu exclude industria de procesare și comerțul rural; relațiile dintre oameni se bazează, în principal pe cunoaștere reciprocă din toate punctele de vedere; mediul înconjurător este mult mai puțin poluat decât în mediul urban etc.“¹

¹ T. Moga, Carmen Valentina Rădulescu, 2004, p.10.

În cadrul OECD, se discută faptul că spațiile rurale sunt dependente de distribuția spațială a centrelor urbane și de calitatea accesului la zonele rurale prin infrastructura de transport. Avându-se în vedere acest aspect, se diferențiază conform OECD (2007-2008, p. 9) patru tipuri de regiuni rurale:

- 1) spații rurale dinamice îndepărtate – care, chiar dacă se află la distanțe mari de centrele urbane, dispun de o gamă variată de resurse naturale, lucru care le permite să se dezvolte;
- 2) spații rurale îndepărtate rămase în urmă – care din cauza resurselor sărace, sunt expuse dificultăților tradiționale ale declinului rural;
- 3) spații rurale intermediare dinamice – beneficiază de apropierea unui centru urban și în consecință sunt expuse unei creșteri puternice;
- 4) spații rurale intermediare rămase în urmă – se află tot în apropierea unui centru urban, dar traversează o perioadă de tranziție care urmărește declinul activităților primare.

Caracteristicile menționate anterior se referă la spațiile rurale dintr-o perspectivă predominant economică avându-se în vedere, situația prezentă a acestora prin prisma politicilor economice conturate la nivel mondial și aplicate diferențiat la nivel local. Din punct de vedere geografic regiunile rurale sunt caracterizate de: relația centru-periferie, ponderea agriculturii în totalul activităților din așezările rurale, mărirea așezărilor, densitatea populației și relațiile omului cu natura. Astfel în definirea spațiilor rurale trebuie să se țină cont de numărul și densitatea populației, modificarea în timp a sporului natural, migrație, ponderea agriculturii în PIB, rata șomajului și de ponderea populației ocupate în agricultură și a celor ocupați în timp parțial.

În ceea ce privește realizarea studiilor asupra spațiilor rurale, Ioan Ianoș spune că ar trebui urmărite trei aspecte principale și anume: sistemele de exploatare, grupurile familiare și sociale și nu în ultimul rând organizarea spațiului rural.

II. Componentele spațiului rural

Așa cum reiese din aspectele precizate anterior, spațiul rural este un sistem complex, complexitatea sa rezultând din continuitatea și discontinuitatea factorilor naturali care conlucrează la realizarea lui, la care se adaugă dinamica numeroaselor contradicții care apar între existența individuală și interesul public, așa cum este în cazul necesității creșterii producției agricole și industriale (la nivel mondial în principal și la nivel regional și local în particular) și caracterul ecologic al acestuia.

Autorii care au realizat lucrări despre spațiul rural precizează faptul că acesta nu ar trebui confundat cu teritoriul rural, deoarece complexitatea acestuia apare tocmai datorită aspectelor legate de economia, aspectele culturale și sociale, comportamentul comunităților care îl locuiesc.

De asemenea, în numeroase lucrări se atrage atenția că mult timp s-a făcut confuzia între spațiul rural și cel agricol sau între acesta și așezarea rurală. Acest lucru greșit interpretat se datora faptului că regiunile rurale erau definite prin caracterul lor agricol. De altfel, pentru o perioadă lungă de timp principalele activități economice din zonele rurale erau reprezentate de cele agricole.

În ultimii ani, datorită dorinței de „modernizare” a spațiilor rurale, de dezvoltare a acestora, s-a acordat o atenție ridicată diversificării activităților economice din cadrul lor (în special prin turism, prin localizarea regiunilor de exploatare a resurselor naturale sau a celor de producție a materiilor prime pentru ramurile industriale din regiunile urbane) și creșterii standardelor de viață și de locuire din cadrul acestora.

Spațiul rural este alcătuit din spațiul: „forestier, producției piscicole sau pescuitului strâns legat de existența unor comunități locale, industriei cu toate amenajările sale specifice, intravilanul așezărilor umane de tip rural” (I. Ianoș, 2005). Spre deosebire de I. Ianoș, Melinda Cândea spune că principalele componente ale spațiului rural sunt reprezentate de: spațiul agricol, spațiul forestier, spațiul verde în general și spațiul periurban care se impun în peisaj datorită morfologiei și funcționalității diferite.

Vorbind despre componentele spațiului rural, Liliana Dumitrache și Gabriela Vintilă (1995, p. 285), precizează că acesta ar fi alcătuit din trei componente principale: teritoriul așezării rurale (fondul construit și terenurile aferente construcțiilor), populația și activitățile economice.

Ținând cont de elementele componente ale spațiului rural identificate de către I. Ianoș, Melinda Cândea și Liliana Dumitrache, putem preciza sintetic, că acesta este alcătuit din: populație, vatra satului și moșia, cu precizarea faptului că moșia este de fapt un termen sintetic ce cuprinde diferitele tipuri de utilizări economice ale spațiului geografic din regiunile rurale.

1. Populația spațiului rural trebuie analizată prin prisma modificărilor cantitative și calitative apărute în ultimii ani. Aceasta este extrem de importantă pentru dinamica zonelor rurale, deoarece este factorul principal care determină direct un anumit tip de evoluție. În timp ce în statele dezvoltate se constată necesitatea «importului» de forță de muncă în regiunile rurale din cauza incapacității asigurării acesteia pe plan local, în statele în curs de dezvoltare acest fenomen este abia la început, acestea din urmă reprezentând sursa de forță de muncă atât pentru spațiile rurale din țările

dezvoltate cât și pentru regiunile urbane din cadrul zonelor în curs de dezvoltare. În aceste condiții, se remarcă migrarea populației din state mai puțin dezvoltate către țări ca Australia, Japonia și Canada pentru a suplini necesarul forței de muncă, în condițiile unor venituri mai mari și a unui mediu de lucru mai atractiv (modernizat).²

De asemenea, populația trebuie studiată prin prisma modificărilor comportamentale și a percepției pe care aceasta o are în ceea ce privește mediul rural și impactul politicilor economice și administrative aplicate de către autoritățile locale.

Un alt mod prin care omul intervine în dinamica spațiilor rurale este legat de intervenția acestuia asupra peisajului geografic prin activitățile pe care le desfășoară. Prin exploatarea irațională a resurselor naturale în general și a terenurilor în mod special; în zonele rurale pot apărea dezechilibre de mediu, unele ușor de corectat, altele necesitând perioade îndelungate de timp pentru a putea fi remediate.³

Viața în zona rurală, mai mult decât în oricare alt tip de mediu social, este așezată pe o serie de norme emanate din experiența de viață, din tradițiile, obiceiurile și cultura locală.

2. Vatra satului (fondul construit și terenurile aferente construcțiilor) reprezintă „locul în care s-a format și a evoluat o grupare omenească și în care se află locuințele propriu-zise și construcțiile aferente (servicii, depozitare, adăposturi pentru inventar și animale etc.)”.⁴

Modul de distribuție a gospodăriilor în teritoriu este strict influențat de condițiile naturale care au un rol restrictiv sau favorizant în amplasarea acestora. Un alt element este legat de arhitectura locuințelor și a anexelor acestora, care sunt influențate de cultura locală.

Vetrele satelor se diferențiază între ele în funcție de scopul care a fost urmărit de către populația rurală în momentul în care le-au construit. În acest sens ele pot determina apariția unor așezări rurale pentru muncă, puncte de sprijin pentru desfășurarea unor activități productive sau puncte de apărare pentru comunitatea locală.⁵

Moșia satului „sau locul de muncă, teritoriul în care populația își desfășoară activitatea de bază». «Acest spațiu variază de la o așezare la alta, atât prin poziția geografică față de vatră, prin mărime, formă, cât mai ales prin gradul de folosire, ca loc de activitate pentru populația așezării.”⁶

Având în vedere definițiile pentru această componentă a spațiului rural, în concordanță cu tendințele actuale de evoluție a acestuia poate fi identificată o serie de componente ale teritoriului utilizat pentru desfășurarea activităților economice și recreative din regiunile rurale. În aceste condiții se poate vorbi despre: spații agricole, spații verzi, spații industriale și spații turistice.

În regiunile rurale, spațiile agricole rămân totuși elementele de bază, având în vedere faptul că agricultura reprezintă încă activitatea economică principală, chiar dacă în ultimii ani s-au depus eforturi susținute de dezvoltare a spațiilor turistice prin modernizarea infrastructurii de transport, în același timp cu investiții în restaurarea obiectivelor turistice și în consolidarea unităților de cazare și de alimentație publică existentă sau construirea unor noi. De asemenea, există regiuni rurale unde spațiile industriale se impun în peisaj din cauza amenajărilor realizate pentru exploatarea și depozitarea resurselor naturale. În ceea ce privește spațiul verde considerat în ansamblul său (fond forestier, pajiști naturale, fânețe și pajiști secundare) în multe regiuni se constată o diminuare a spațiilor forestiere, fapt ce a atras la nivel mondial atenția și a impus adoptarea unor măsuri pentru realizarea de împăduriri. Unele regiuni rurale sunt afectate de extinderea pajiștilor secundare din cauza scoaterii din circuitul agricol a terenurilor ca urmare fie a costurilor prea ridicate de întreținere, fie din cauza îmbătănirii demografice din zonele rurale, tineretul fiind atras de centrele urbane care oferă standarde de viață mai bune și care au o piață a forței de muncă mult mai diversificată comparativ cu cea din zonele rurale. O altă cauză a ponderii ridicate a populației vârstnice în totalul populației din mediul rural este aceea că și în regiunile urbane s-au produs restructurări ale activităților economice și implicit a crescut numărul persoanelor disponibilizate, cărora li se adaugă persoanele ieșite din activitate la termen. Mare parte din aceste categorii de persoane au decis să revină în satele de origine, determinând amplificarea procesului de îmbătrânire din sate.

Din cauza nerentabilității economice a exploatărilor industriale, din spațiile rurale, multe dintre acestea au fost închise sau restructurate lucru care a determinat populația din aceste regiuni să-și caute locuri de muncă și implicit să migreze (în unele cazuri definitiv) către alte regiuni din țara de origine și în unele cazuri chiar în alte țări fapt ce a determinat scoaterea din circuitul agricol al terenurilor deținute de către aceștia, iar în unele situații chiar degradarea fondului locativ al satelor.

² Michael Woods, 2007, p. 495.

³ Oana Ionuș și colab., 2011, p. 288.

⁴ S. Neguț, 2011, p. 334.

⁵ I. Șandru, N. Aur 2009, p. 23.

⁶ Ibidem, p. 25.

III. Evoluția spațiului rural românesc

În ceea ce privește evoluția spațiului rural românesc, într-un articol, Vasile Surd (2010) face o prezentare generală luând ca perioadă de referință intervalul de după cel de-al doilea război mondial. Autorul identifică cinci etape principale în dinamica regiunilor rurale: perioada de plată a datoriilor acumulate în urma războiului, către noul stat format U.R.S.S. (1945-1958); etapa colectivizării masive (1957-1962); etapa industrializării accelerate (1963-1984); etapa achitării totale a datoriilor externe ale României (1984-1989); etapa declinului economic și demografic din regiunile rurale (după 1989).

De asemenea, în spațiul rural apar modificări generate de retrocedarea terenurilor realizată în urma aplicării legii Nr.18/1991.

Ținând cont de caracteristicile așezărilor și utilizării terenurilor în țara noastră, se poate afirma faptul că 90% din teritoriul României aparține spațiului rural. În cadrul acestuia, 70% din terenul agricol este ieșit din circulație, iar majoritatea hranei vine din import (tab. 1).

	Mediul		Anul 1990	Anul 1995	Anul 2000	Anul 2005	Anul 2010
Total	Total	MACROREGIUNEA UNU	5844104	5573307	5494097	5276097	5244137
-	Urban		3254148	3146864	3104146	2975147	2949135
-	Rural		2589956	2426443	2389951	2300950	2295002
	% rural		44	44	44	44	44
Total	Total	MACROREGIUNEA DOI	6762491	6738360	6756320	6585471	6523614
-	Urban		3213772	3372776	3345889	3205501	3150288
-	Rural		3548719	3365584	3410431	3379970	3373326
	% rural		52	50	50	51	52
Total	Total	MACROREGIUNEA TREI	5944833	5869491	5756866	5547963	5528968
-	Urban		3489658	3551123	3478437	3392769	3434105
-	Rural		2455175	2318368	2278429	2155194	2094863
	% rural		41	39	40	39	38
Total	Total	MACROREGIUNEA PATRU	4659967	4531236	4448202	4248997	4165467
-	Urban		2395103	2398296	2368650	2327616	2285142
-	Rural		2264864	2132940	2079552	1921381	1880325
	% rural		49	47	47	45	45

Tabel 1 – Ponderea populației rurale în totalul populației, calculată la nivelul macroregiunilor de dezvoltare (Sursă date: INS)

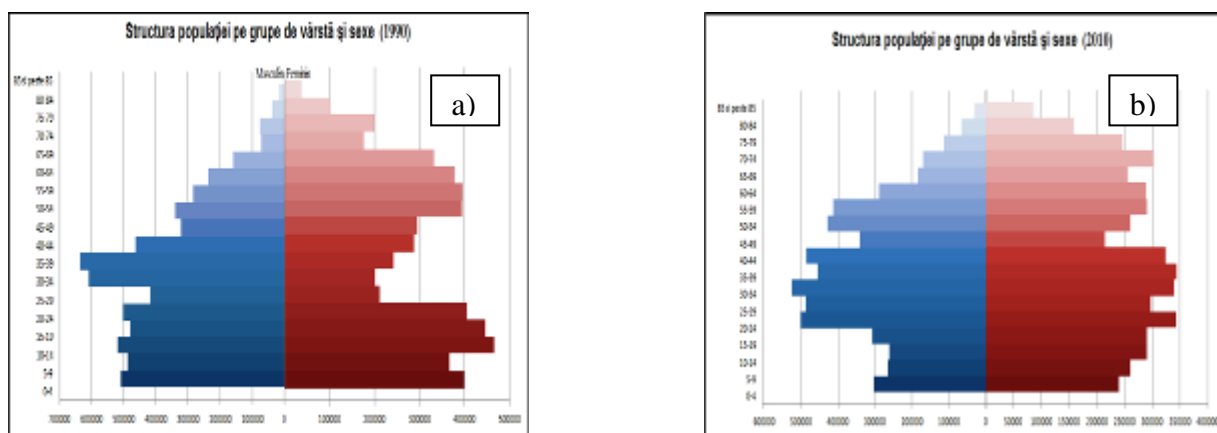

Fig. 2 Structura populației pe grupe de vârstă și sexe în mediul rural din România: a) 1990; b) 2010 (Sursă date: INS)

Din punct de vedere demografic, în regiunile rurale se constată două tendințe generale. Una este legată de declinul demografic care s-a accentuat începând cu anul 1995, pentru ca în intervalul 1990-2010 populația rurală să se diminueze cu 1-2% (pentru cea mai mare parte a teritoriului țării) cauza principală fiind înregistrarea unui bilanț natural

negativ. O evoluție diferită se înregistrează la nivelul macroregiunii de dezvoltare doi (Moldova și Dobrogea), unde tendința generală de evoluție este de creștere a ponderii populației rurale după anul 1995 (tab. 1). A doua tendință este accentuarea fenomenului de îmbătrânire demografică, numărul populației de 0-14 ani fiind în continuă scădere, în timp ce populația de peste 60 ani este mai numeroasă. Această situație se înregistrează din două motive, pe de o parte din cauza emigrării rurale, iar pe de altă parte din cauza reducerii ratei natalității (fig. 1).

Pe lângă modificările intervenite în ceea ce privește activitățile industriale din regiunile rurale, se pot constata mutații importante și în domeniul agriculturii.

După 1990 s-a schimbat locul agriculturii în economia națională prin creșterea ponderii forței de muncă ocupate în agricultură de la 27,5% la 41,5%, modificare generată de restructurările din industrie și construcții care au determinat întoarcerea populației în agricultură. De asemenea nivelul de înzestrare tehnică a înregistrat o tendință de scădere.⁷

O evoluție pozitivă au activitățile turistice din spațiul rural deoarece în acest domeniu s-au făcut investiții mari generate de cererea mai mare de pachete turistice în mediul rural. Fluxul mai mare de turiști pentru spațiile rurale este rezultatul amenințărilor ce există la nivel mondial asupra acestora.

Concluzii

Spațiul rural, componentă a spațiului geografic, este un sistem complex la realizarea căruia conlucrează atât factorii naturali ca elemente de bază care îi dau fizionomia și care favorizează sau nu dezvoltarea anumitor activități, cât și factorul uman (antropic) prin activitățile economice pe care le desfășoară, dar și prin infrastructura pe care o construiește.

În literatura de specialitate se vorbește despre caracteristica dimensională a spațiului rural, precizându-se faptul că acesta se poate restrânge la terenul aferent unei localități rurale și se poate extinde, ce-i drept doar la nivel ipotetic la scară planetară. Chiar dacă nu se poate vorbi despre un spațiu rural global în sensul existenței unei regiuni rurale care să aibă relevanță la nivel internațional, prin prisma relațiilor care se stabilesc în prezent între regiunile rurale din diferite puncte de pe Terra s-ar putea vorbi de o rețea rurală planetară sau globală.

De asemenea, spațiile rurale mai pot fi definite și prin prisma unor indici cantitativi cum ar fi densitatea populației. În aceste condiții, sunt considerate spații rurale cele în cadrul cărora densitatea populației care trăiește în comunități rurale are o pondere de 15-50%, pentru ca regiunile cu peste 50% populație rurală să fie considerate semnificativ rurale.

Ținându-se cont de faptul că poziția unei așezări rurale față de un centru urban, corelată cu elemente legate de potențialul demografic și de resursele disponibile, se poate constitui într-un factor care favorizează dezvoltarea unei regiuni, în cadrul OECD, spațiile rurale au fost clasificate în patru categorii: spații rurale dinamice îndepărtate, spații rurale îndepărtate rămase în urmă, spații rurale intermediare dinamice și spații rurale intermediare rămase în urmă.

Prin trăsăturile pe care le au, zonele rurale nu sunt omogene la nivel global, fiecare caracteristică a acestora fiind modelată în funcție de elementele istorice, culturale, sociale și de aplicare a politicilor din domeniul dezvoltării rurale la nivel local.

Caracteristicile actuale ale spațiului rural în general sunt reprezentate de: relații sociale bazate pe cunoaștere reciprocă între locuitorii satului; predominarea încă a activităților agricole, chiar dacă în ultimii ani s-au făcut eforturi în sensul diversificării activităților economice (prin turism și alte servicii); spațiul rural reprezintă în același timp un furnizor și un angajator al forței de muncă; spre regiunile rurale sunt atrase investiții deoarece costurile cu forța de muncă sunt relativ mai mici.

În ceea ce privește populația, se constată fenomenul de îmbătrânire demografică generat de mai mulți factori, printre care emigrația populației tinere din regiunile rurale, revenirea către acestea a populației ieșite din activitate din zonele urbane, toate pe fondul înregistrării unui bilanț natural negativ.

În prezent, cele mai multe și semnificative modificări (de mediu, sociale, chiar și culturale prin prisma «importului» de modele din regiunile mai dezvoltate și economice) se produc în regiunile rurale.

Bibliografie

- Câdea, Melinda, Bran, Florina (2001), *Spațiul geografic – Amenajare, Organizare, Dezvoltare*, Ed. Economică, București.
Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P., H., (2006), *Handbook of rural studies*, SAGE Publication Ltd., Londra
Dumitrache, Liliana, Vintilă, Gabriela (1995), *Un model de evaluare a dinamicii așezărilor rurale în perspectiva dezvoltării durabile*, Calitatea vieții – revistă de politici sociale, anul 6, Nr. 3-4.
Hediger, W., Theler, Annemarie, Lehmann, B., (1998), *Sustainable Development of Rural Areas – Methodological Issues*, 38th Congress of the European Regional Science Association, Viena.

⁷ Marioara Rusu, 2003, p. 68.

- Ianoș, I., Heller, W. (2006), *Spațiu, economie și sisteme teritoriale*, traducere din limba germană a părții a II-a: Amalia Vârdol, Ed. Tehnică, București.
- Ielenicz, M. (1999), *Geografie generală – geografie fizică*, Ed. Fundației România de mâine, București.
- Ionuș, Oana și colab. (2011), *Indicators of human pressure on the environment in the Bălăcița Piedmont*, Forum geografic. Studii și cercetări geografice și de protecția mediului, vol.10.
- Moga, T., Rădulescu, Carmen, Valentina, (2004), *Dezvoltarea complexă a spațiului rural – Partea I*, Ed. ASE, București.
- Neguț, S., (2011), *Geografia umană*, Ed. Academiei Române, București.
- Rusu, Marioara (2003), *Coordonate ale dezvoltării rurale: România în perioada de tranziție*, Analele Universității Spiru Haret, Seria Geografie, Nr. 6.
- Surd, V., (2010), *Rural space regeneration in Romania*, Journal of Settlements and Spatial Planning, No. 1.
- Șandru, I., Aur, N. (2009), *Geografia așezărilor rurale*, Colecția Geografica, Ed. CD Press, București
- Tălângă, C. (2000), *Transporturile și sistemele de așezări din România*, Ed. Tehnică, București
- Woods, M. (2007), *Engaging the global countryside: globalization, hybridity and the reconstruction of rural place*, Progress in Human Geography 31 (4).
- *** *European charter for rural areas* documentul nr. 7507, Committee on Agriculture and Rural Development (20 martie 1996).
- *** (2008), European Comission, *Approaches to rural Typology in the European Union*, Luxembourg : Official publications of the European Communities.
- *** (2007-2008), OECD, *Methods to monitor and evaluate the impacts of agricultural policies on rural development*.
- *** *Ordin nr. 143 din 4 martie 2005*, publicat în: Monitorul Oficial nr. 382 din 6 mai 2005; Ministerul agriculturii, pădurilor și dezvoltării rurale.

EZERUL – REPERE MONOGRAFICE

Victoraș Daniel Dincă

Abstract: *Ezerul monograph a village of deported.* The Romanian communist system took the decision to deport the inhabitants from Banat and Oltenia because they were considered "people's enemies". The dramatic story of the displaced population in Bărăgan is a special one. During the time in this area have been established 18 villages. Ezerul, the commune which has been inhabited by the displaced people, benefited by a school, a dispensary, a market, a local council, police office. But none of these realities made them to feel like home or to say "home". Their involvement in the agricultural field and building up poor houses by their own hands were stages of the communist reeducation plan for the Romanian population. The will to live proudly without being defeated makes them winners. We have a moral duty to these people to not forget and to reveal their story to the present generation and the next one.

Cuvinte cheie: *deportați, dislocați, Bărăgan, Banat, Oltenia, Ezerul, reeducare, învingător.*

Keywords: *deported people, displaced population, Bărăgan, Banat, Oltenia, Ezerul, reeducation, winner.*

Regimul comunist instaurat în România a avut caracteristicile unui regim totalitar urmărind anihilarea individului, a inițiat și desfășurat deportările din Bărăgan, a avut grijă ca timp de câteva decenii, despre acest subiect să nu se vorbească nimic, să fie înlăturat complet din istoria actuală a României.

Evenimentele din vara anului 1951, au avut cauze aparent diferite, prima se referă la procesul de sovietizare a României aflat la început, a doua cauză are legătură cu relațiile sovieto-iugoslave și statul român, obligat să urmarească în politica externă aceleași interese cu U.R.S.S.

România participa și ea la „războiul rece”, între cele două sisteme socialist și capitalist, „imperialismul american duce o politică de cucerire a dominației mondiale, prin amenințări și agresiuni războinice împotriva popoarelor iubitoare de pace și libertate. Social democrații de dreapta din Franța, din Germania Apuseană și din alte țări capitaliste, ca și clica fascistă a lui Tito din Iugoslavia, trădând independența națională a țărilor lor, au îngenunchiat în fața marilor bancheri și fabricanți americani”.¹

Divergențele mai întâi subterane, dintre cele două state, U.R.S.S. și Iugoslavia, au început să iasă la iveală și să se mărească într-un ritm cât mai alert. Cultul personalității lui Stalin avea un adversar redutabil în persoana lui Iosif Broz Tito, lider al comuniștilor din Iugoslavia care se bucura de o mare popularitate și autoritate în rândul populației. Această situație va submina autoritatea de stăpân și lider a U.R.S.S., asupra țărilor comuniste din estul Europei.

În acest context, în plin război psihologic împotriva statului iugoslav, liderii comuniști din România, vor fi de partea „fratelui mai mare de la Răsărit”, prin măsurile luate împotriva populației din zona de graniță cu Iugoslavia.

Acestea ar fi în mare cauzele deportării a unei părți din populația Banatului și Mehedințului, practic a unei părți din populația aflată la frontiera cu Iugoslavia.

Pregătirea deportărilor. Aspectul intern al deportării este legat de începutul colectivizării forțate, legiferată prin Decretul 83/ 1949. Comuniștii au folosit „ascuțirea luptei de clasă dintre țărănimia săracă și mijlocașă, pe deoparte, și chiaburime, pe de altă parte”², pentru a înfrânge rezistența țărănimii față de acest proces prin distrugerea reacțiunii de la sate, reprezentată de cea din urmă. Deportările au reprezentat și un bun prilej de a înlătura elementele incomode care au primit titlatura de chiaburi.

Modelul folosit de Tito, implica menținerea proprietății private în agricultură, model care ar fi încurajat o rezistență considerabilă din partea țărănimii din zona Banatului, de aici apare nevoia unei zone de siguranță la granița cu Iugoslavia prin dislocarea populației considerată nesigură.

La cele menționate se poate adăuga faptul că în țară se aflau în plin proces de constituire a gospodăriilor colective, fapt întâmpinat cu rezistență și în Banat.

Deportarea în Bărăgan a fost gândită și pregătită îndelung de organele de partid și de cele represive ale statului comunist. În raportul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la Plenara C.C. al P.M.R. din martie 1949, consacrată procesului de transformare socialistă a agriculturii, se menționa necesitatea „îngrădirii și lichidării elementelor capitaliste din agricultură”.

O parte din legislația folosită la deportarea locuitorilor din Banat și Mehedinți, a avut la bază H.C.M. 200/1950, H.C.M. 326/1950, H.C.M. 1154/26 octombrie 1950, 344/15 martie 1951.³

¹ Ezerul, dos. 32/1950, f. 31.

² Anii 1949-1953: *Mecanismele terorii*, p. 741.

³ *Ibidem*, p. 742.

Ministerul Afacerilor Interne, propune prin reprezentantul său Teohari Georgescu, modificarea și completarea H.C.M. 1154/26 octombrie 1950, măsură stabilită prin H.C.M. 344/15 martie 1951, care propune la art. 6 „Ministerul Afacerilor Interne va putea dispune prin decizie, mutarea din centrele aglomerate a oricărei persoane care nu-și justifică prezența în aceste centre, precum și mutarea din acea localitate a persoanelor care, prin manifestările față de poporul muncitor, dăunează construirii socialismului în Republica Populară Română. Celor mutați li se va stabili domiciliu obligatoriu în orice localitate”.⁴

Zona vizată era frontiera cu Iugoslavia pe o rază de 25 km și se întindea între satele Beba Veche din județul Timiș, respectiv Gruia din județul Mehedinți, acoperind 203 localități plasate din actualele județe Timiș, Caraș-Severin și Mehedinți.

Persoanele vizate de reglementările elaborate de autoritățile comuniste, au împărțit persoanele dislocate în trei categorii de elemente periculoase: prima categorie este formată din cetățeni ai statelor imperialiste și ai Iugoslaviei, precum și persoanele cărora aceste state nu le mai recunosc cetățenia, funcționarii epurați, militarii deblocați și liberei profesioniști excluși. A doua categorie este reprezentată de refugiații din Basarabia, macedonenii, elementele care au făcut parte din unitățile S.S., titoiștii, contrabandiștii și călăuzele pentru trecere frauduloasă a frontierei, rudele celor care au fugit din țară, cârciumari, foștii comercianți, industriași și moșieri. Din a treia categorie făceau parte foști deținuți de drept comun care au săvârșit infracțiuni grave.

Din datele statistice reiese că au fost strămutate forțat în Bărgan, 40.320 de persoane considerate „dușmani” ai comunismului clasificați după cum urmează: 19 034 de chiaburi și cârciumari, 8.447 de basarabeni, 3.557 de macedonenii, 2.344 de persoane care colaboraseră cu armata germană în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, 1.330 de cetățeni străini, 1.218 de persoane care aveau rude refugiate în străinătate, 1.054 de susținători ai mareșalului Iosif Broz Tito, 731 de dușmani ai regimului socialist, 590 de persoane care viețuiau în afara frontierei, 367 de persoane care susținuseră rezistența anticomunistă, 341 de criminali deținuți.⁵

Realizarea acțiunilor de deportare. Au fost înființate 18 noi localități: Ezerul, Dâlga, Dropia, Pelicani, Olaru Movila Gâldăului, Valea Viilor Salcâmi, Lătești, Vișoara, Răchitoasa, Bumbăcari, Schei, Valea Călmățuiului, Zagna, Măzăreni, Frumușița, în regiunile Ialomița, Galați și Brăila.⁶

În august 1951, la două luni după declanșarea procesului și debarcarea dislocaților în câmpia Bărganului, aglomerarea de bordeie intră în legalitate prin „formarea de centre de populație în care se stabiliseră muncitorii agricoli din alte regiuni”

Localitatea Ezerul a fost așezată pe raza comunei Cacomeanca, la aproximativ 4km distanță de localitatea cu același nume, iar în perioada 1951-1952 a purtat numele de Cacomeanca Nouă. Numele noii așezări a avut în componență adjectivul „nou” pentru a o deosebi de vechea așezare. Așezarea a fost împărțită în 486 de loturi, formate din 2.500m² pentru locuințe și gospodării personale din terenurile G.A.S. sau se va face schimb de terenuri cu particulari.

Casele au fost ridicate de locuitorii deportați, folosind materia primă din zonă, chirpică, pământ bătut, paie și stuf. În toamna anului 1951 se confecționaseră 51.000 bucăți de chirpici, iar materialul lemnos, ferestrele și ușile necesare ridicării locuințelor, au fost aduse de autoritățile locale. Autoritățile comuniste au constatat o nemulțumire crescândă în rândul dislocaților cu caracter general creată de faptul „că aceștia nu au lemne de foc fiind nevoiți zilnic să vină la sediul Sfatului Popular”. Din cauza lipsei de combustibil, dislocații din Cacomeanca Nouă au distrus 5 ha de pădure, lemnul rezultat a fost folosit la construcția de locuințe cât, la încălzirea acestora și prepararea hranei.⁷

Localitatea Ezerul a avut 353 de case de locuit și o rețea stradală numerotată de la A-F. Locuințele ridicate au fost împărțite în două categorii, în funcție de numărul de locuitori, și împărțite în următorul mod: 58 case de tip mare, 291 case de tip mic și 4 case având ca destinație școală, primărie, dispensar și magazin comunal.⁸ Casele au fost ridicate de dislocați respectând dimensiunile impuse. Întâlnim case de tip mic, cu două camere, cu dimensiunile 4,80m lățime și 7,20 m lungime, și case de tip mare aveau trei camere cu următoarele dimensiuni: 5,30m lățime, 11,30m lungime (fiecare dintre ele aveau două și trei ferestre).⁹

Materialul utilizat la construcție a fost pământul galben, lemnul și stuful care să găsea din abundență în lunca Dunării, iar grija față de condițiile de locuit se manifesta și prin impunerea unei anumite grosimi a pereților de 40 cm. O problemă deosebită este reprezentată de aprovizionarea cu apă, iar în primele săptămâni nu începuse săparea puțurilor. La Ezerul aprovizionarea cu apă se făcea foarte greu, fuseseră găsiți specialiști pentru săparea puțurilor, dar nu se prezentaseră la muncă, șantierul de abia începuse a fi organizat, în perioada 27-28 iunie 1951, deoarece inginerii

⁴ Marineasa, Vighi, Sămânță 1999, p. 106.

⁵ Adevărul de Seară, 826/2011, p 5.

⁶ Marineasa, Vighi, Sămânță 1999, p. 195.

⁷ Bălan 2000, p 158.

⁸ Ezerul, dos.13/1952, f. 28.

⁹ Ezerul, dos.45/1959, f. 28.

cadastrali nu fixaseră perimetrul comunei. În domeniul sanitar datorită calității îndoielnice a apei, este semnalată apariția unei epidemii de febră tifoidă, la nivelul localității Cacomeanca Nouă întâlnim 32 de cazuri.¹⁰

Situația apei potabile este rezolvată prin săparea celor 36 de puțuri, 7 puțuri asigură apa pentru suta de familii, în condițiile în care apa se afla la 25m adâncime, iar costul unui astfel de puț este de 8.500 lei.¹¹ Administrația locală se împrumută la G.A.S. Olga Bancic Cacomeanca, de 5m³ cherestea pentru săpatul fântânilor în noul sat, cu obligația de a înapoia cât mai repede cantitatea primită.¹²

Numarul celor dislocați în mijlocul Bărăganului, în localitatea Ezerul, a fost pentru o perioadă de patru ani următorul: în 1951 – 1.496 locuitori, în 1952 – 1.468 locuitori, în 1953 – 1.494 locuitori și în 1954 – 1.419 locuitori. Datele statistice sunt mai detaliate pentru anul 1954, când cei 1.419 locuitori, se împart în funcție de sex astfel: 710 bărbați și 709 femei. Structura pe categorii de vârstă a fost următoarea: 0-7 ani 129 locuitori, 8-14 ani 135 locuitori, 15-24 ani 241 locuitori, 25-35 ani 239 locuitori, 36-45 ani 169 locuitori, 46- 50 ani 129 locuitori, peste 50 ani 381 locuitori.

În anul 1954, locuitorii Ezerului aveau următoarea origine etnică: români 915 persoane, maghiari 18, germani 204, bulgari 2, polonezi 17, cehi 43, sârbi 47 și macedoneni 173.¹³ Ocupațiile întâlnite erau de: tâmplari, dulgheri, lăcătuși, instalatori, sobari, frizeri, potcovari, agricultori, contabili, șoferi și învățători care își desfășurau activitatea în G.A.S.-ul din zonă, S.M.T.-uri, șantiere, Stația de egrenat bumbac etc.

În 21 mai 1952 este dat în folosință localul Școlii Elementare, construită din chirpici, având 35,8m lungime, 15 m lățime și împărțit în 4 săli de clasă, 1 cancelarie, 3 camere pentru materiale, 1 culoar și două antreuri. Învelișul este din stuf și nu prezenta siguranță contra ploilor.¹⁴ Activitatea didactică la clasele I-VII, a fost susținută de profesori și învățători, dintre care putem enumera pe Balman Iacob, Caraion Ion, Caraion Elena, Hiriza Petru, Chirici Tomislav. Numărul copiilor prezenți la școală nu este constant, diferențele apar datorită plecării și venirii familiilor de deportați. Situația este exemplificată pentru anii școlari 1952/1953, când școala funcționa cu 7 clase, de la I-VII, având un număr de 145 elevi, și 1953/1954, când numărul copiilor înscriși este în scădere, ajungând la 136 elevi. În toamna anului 1955 școala avea o singură elevă în clasa a IV-a, părinții au hotărât să se mute într-o localitate vecină în condițiile ridicării restricțiilor de domiciliu obligatoriu, unitatea de învățământ se desființează.¹⁵

Calavrușul celor deportați în Bărăgan ia sfârșit începând cu 1955-1956, când situația pe plan extern devine mai relaxată și datorită morții lui Stalin în 1953. Revenirea deportaților sa realizat în urma tratatelor purtate de partea iugoslavă și cea română, respectiv a celor doi lideri comuniști Tito și Gheorghe Gheorghiu-Dej. Demolarea localității Ezerul începe în 1958, acțiune continuată treptat prin părăsirea ei și revenirea locuitorilor în satele de origine, o mică parte dintre ei se stabilește în localitățile din apropiere sau în orașul Călărași. După iarna anului 1961/1962 cu vânturi puternice și precipitații abundente, casele rămase fiind neîntreținute sau deteriorat. Vatra satului, mult redusă în urma depopulării, era situată acum la 200m de șoseaua națională București-Călărași și era formată din 32 case locuite și 15 case nelocuite. „Din punct de vedere arhitectural localitatea avea un aspect necorespunzător în comparație cu ideea transformării și sistematizării satelor”¹⁶, din cauza construcțiilor răspândite pe întreg intravilanul. Începând cu 1964 satele de deportați aveau să dispară, casele demolate în întregime, terenul arat, ca urmele detenției cu caracter politic să dispară.

Concluzii. Se poate afirma că dislocările și deportările au reprezentat o perioadă neagră din istoria comunismului. Afirmarea deportaților din Bărăgan că acesta a reprezentat o versiune românească a Siberiei, este perfect adevărată.

O parte din fostele persoane deportate în Ezerul continuă să trăiască și astăzi în comuna Grădiștea și orașul Călărași, alături de familiile bășinașe. Drama trăită de locuitorii deportați a fost evidentă, chiar și documentele regimului comunist nu au putut ascunde o realitate destul de crudă, care începe să fie dezvăluită de supraviețuitori. Avem datoria să nu uităm și să arătăm adevărata dimensiune a istoriei locuitorilor Bărăganului. Se poate spune că întinsa câmpie a Bărăganului, a reprezentat o variantă românească a Siberiei.

În memoria locuitorilor din Banat, deportați în localitatea Ezerul, a fost ridicat un monument în centrul comunei Grădiștea.

¹⁰ Bălan 2000, p 156.

¹¹ Brusalinschi 2001, p. 117.

¹² Ezerul, dos. 4/1952, f. 32.

¹³ Ezerul, dos. 36/ 1955, f. 79.

¹⁴ Ezerul, dos. 5/1952, f. 34.

¹⁵ Ezerul, dos. 19/1953, f. 33.

¹⁶ Ezerul, dos. 45/1968, f. 29.

Bibliografie

- Anii 1949-1953: Mecanismele terorii- Anii 1949- 1953: Mecanismele terorii: comunicări prezentate la simpozionul de la Sighetul Marmației, București, 1999
- Adevărul de Seară ,826/2011 Adevărul de Seară, „*Stepa Bărăganului, mumă pentru deportați*”,2011
- Bălan 2000 - Ion Bălan, „*Regimul concentraționar din România 1945- 1964*”,Bucurști, 2000.
- Brusalinschi 2001 - Brusalinschi Dumitru, „*Deportați în Bărăgan*”, Călărași,2001
- Ezerul, dos.13/1952, f.31 - Direcția Județeană Călărași a Arhivelor Naționale, fond Primaria *Ezerul*
- Ezerul, dos.45/1959, f.28 - Direcția Județeană Călărași a Arhivelor Naționale, fond Primaria *Ezerul*
- Ezerul, dos.4/1952, f.32 - Direcția Județeană Călărași a Arhivelor Naționale, fond Primaria *Ezerul*
- Ezerul, dos.36/ 1955, f.79 - Direcția Județeană Călărași a Arhivelor Naționale, fond Primaria *Ezerul*
- Ezerul, dos.5/1952, f. 34 - Direcția Județeană Călărași a Arhivelor Naționale, fond Primaria *Ezerul*
- Ezerul, dos.19/1953, f. 33 - Direcția Județeană Călărași a Arhivelor Naționale, fond Primaria *Ezerul*
- Ezerul, dos.45/1968, f. 29 - Direcția Județeană Călărași a Arhivelor Naționale, fond Primaria *Ezerul*
- Marineasa, Vighi , Sămânță 1999 - Marineasa Viorel, Vighi Daniel, Sămânță Valentin, „*Deportarea în Bărăgan*”, Timișoara, 1996

TURISMUL DURABIL ÎN PARCURILE NAȚIONALE DIN ROMÂNIA.

STUDIU DE CAZ – PARCUL NAȚIONAL PIATRA CRAIULUI

Camelia Panciu
Dr. Gabriela Dirloman
Dr. Manuela Mocanu Jaber

Abstract: Sustainable Tourism in the National Parks of Romania. Case Study: The Piatra Craiului National Park.

Nowadays, Sustainable Development is a concept which can be applied for tourism as well. The most valuable form of Sustainable Tourism is Ecotourism, which implies the conservation of protected areas and which has increased annually with 20-34% all over the world (according to The International Society for Ecotourism, 2008). According to the Law 49/2011, in Romania, there are over 1100 protected areas, with different management types. Among these, the Piatra Craiului National Park can be seen as a model for a Sustainable Tourism based on Ecotourism, taking into account its valuable touristic potential, reflected in the diverse and spectacular landforms and landscapes, in rich flora, fauna species of game and hunting or in rural traditions. The negative impact generated by tourists and local peoples' activities, have urged the Park Administration to zoning the Park in four management protected areas. A key factor in developing the Ecotourism in this park is to achieve a traditional product development program, designed to increase revenues in local communities and financial support of the Park activities and also a program for the recreation and education of tourists. Among the instruments of promoting this type of tourism in the Piatra Craiului National Park, we can mention increasing public awareness through effective communication and non-formal education (using the different Park areas as outdoor classes). The Sustainable Development of Tourism in the national parks of Romania must be preceded by the adoption of a model, developed from the earliest ages of 'ecological intelligence', of environmental research skills, so that young people might be aware of the environmental issues and solutions to be offered for the nature conservation.

Cuvinte cheie: Turism durabil, ecoturism, arie protejată, parc național, Munții Piatra Craiului, produs ecoturistic, educație non-formală

Key words: Sustainable Tourism, Ecotourism, Protected Area, National Park, The Piatra Craiului Mountains, Ecotouristic product, Non-formal Education

Capitolul 1. Turismul în contextul dezvoltării durabile

În secolul 21, date fiind schimbările rapide ale mediului, dar și ale civilizației umane, conceptul de 'DEZVOLTARE DURABILĂ' se poate aplica oricărui domeniu economic. În acest context, turismului îi revine rolul esențial de a observa și promova obiectivele generale ale societății. Astfel, se poate fundamenta echilibrul dintre activitățile turistice și cele ale dezvoltării durabile.

Strategia națională a dezvoltării economico-sociale durabile pe termen mediu privește turismul ca un sector prioritar, considerându-se că este capabil să contribuie cu o pondere însemnată la relansarea și redresarea economică a României. Pentru aceasta este necesară adâncirea în timp și spațiu a relației mediu-economie, care implică realizarea unui echilibru între efectele negative și cele pozitive rezultate din derularea activităților turistice.

În publicația OMT: „Turismul în anul 2010” se specifică următoarele: „TURISMUL DURABIL dezvoltă ideea satisfacerii nevoilor turiștilor actuali și ale industriei turistice și, în același timp, a protejării mediului și a oportunităților pentru viitor. Se are în vedere satisfacerea tuturor nevoilor economice, sociale, estetice, ale actorilor din turism, menținându-se integritatea culturală, ecologică, diversitatea biologică și toate sistemele care susțin viața” (Băltărețu Andreea Mihaela, 2007). Turismul durabil acoperă toate formele și activitățile din industria ospitalității, incluzând turismul convențional de masă, turismul cultural, montan, de litoral, balnear, de afaceri, rural etc.

Dezvoltarea durabilă în turism este o necesitate, iar legătura dintre turism și mediu este mult mai puternică decât în cazul altor industrii. De multe ori, turismul a creat efecte economice, sociale sau ecologice negative, iar contracararea acestora nu se poate realiza decât printr-un management profesional, care să atragă în procesul decizional toți factorii implicați în dezvoltarea turismului.

Colaborarea dintre autorități (care dispun de instrumente legislative, economice, sociale), agenți economici (care inițiază proiecte de amenajare și servicii turistice), cei care militează pentru protecția mediului și păstrarea moștenirii culturale, prestatori locali de servicii turistice, tur-operatori și agenții de turism și, nu în ultimul rând, turiști, ca beneficiari, este absolut necesară pentru dezvoltarea durabilă a turismului.

Cea mai valoroasă formă de manifestare a turismului durabil este ECOTURISMUL. Valorificarea cadrului natural reprezintă una dintre cerințele fundamentale ale ecoturismului. Acest enunț lasă de fapt o ușă larg deschisă unei game variate de activități, cu condiția ca acestea să respecte condițiile enunțate mai sus. Din această perspectivă, ecoturismul interferează cu alte forme de călătorie bazate pe natură. Astfel, în cadrul activităților ecoturistice pot fi incluse: tipuri de activități de aventură (de exemplu rafting, canoeing, turism ecvestru pe trasee prestabilite, schi de tură,

excursii cu biciclete pe trasee amenajate etc.); excursii/drumeții organizate cu ghid; tururi pentru observarea naturii (floră, faună); excursii de experimentare a activităților de conservare a naturii; excursii în comunitățile locale (vizitarea de obiective culturale, vizitarea fermelor tradiționale, vizionarea de manifestări culturale tradiționale, consumul de produse alimentare tradiționale, achiziționarea de produse tradiționale non alimentare etc.). În categoria "ecoturist" poate intra și o persoană care în timpul sejurului într-o stațiune turistică cumpără un program ecoturistic de o zi în cadrul unui parc național din apropiere, chiar dacă activitățile desfășurate în natură ocupă doar o mică parte din sejurul său.

Societatea Internațională de Ecoturism (TIES) a identificat principalele tendințe ale acestei forme de turism la nivel internațional: începând din 1990, ecoturismul s-a dezvoltat cu 20-34% anual; în 2004 ecoturismul s-a dezvoltat la nivel global de 3 ori mai mult decât industria globală a turismului; piața internațională a turismului bazat pe natură se dezvoltă în prezent cu 10-12% anual; piața turismului clasic în cadrul stațiilor turistice s-a maturizat, iar creșterea sa va rămâne constantă. Spre deosebire de aceasta, turismul bazat pe experiențe - ecoturism, turism în natură, turism cultural – se află printre sectoarele care se pot dezvolta foarte repede în următoarele două decenii; cea mai mare parte a expansiunii turismului se desfășoară în interiorul și în apropierea ariilor naturale; turismul durabil ar putea să se dezvolte, ajungând la 25% din piața globală a turismului în următorii 6 ani.

Capitolul 2. Turismul de arii protejate în România

Turismul de arii protejate, în general și cel de Parcuri Naționale în special, poate fi privit mai întâi ca o oportunitate de afaceri, apoi ca un concept cu principii, studiat de cercetători și organizații non-guvernamentale și ca un segment de piață în plină evoluție. Există multe trăsături asociate cu ideea de turism de arii protejate, printre care: durabilitate, responsabilitate, protejare, conservare, atitudine prietenoasă față de mediu și nu în ultimul rând „verde”, un cuvânt la modă pentru această nouă industrie.

Datorită rolului avangardist al promovării susținute a protejării mediului ambiant, în contextul globalizării, un rol deosebit de important îl are ecoturismul în parcurile naționale. Prin ecoturism se elucidează o explozie de interese, el fiind privit ca un mecanism de dezvoltare a industriei turistice, în general, cu scopul de a corespunde modelelor de dezvoltare durabilă, în primul rând, generând și atribuind o valoare economică protecției mediului înconjurător, precum și evidențiind valorile culturale și naturale ale comunităților locale.

Ca rezultat al cercetărilor teoretice privind noțiunea de ecoturism, se constată că modul de tratare a definițiilor oferite de diverși autori este generat de disponibilitatea resurselor naturale drept bază a dezvoltării ecoturismului în zonele respective și modul de desfășurare a acestei forme de turism în concordanță cu nivelul de dezvoltare a societății.

În vederea adecvării noțiunii la realitatea practică a ariilor protejate, cu privire la desfășurarea acestui gen de activitate, este propusă următoarea definiție: ECOTURISMUL este o formă de turism, bazată pe cunoașterea naturii, schimbul cultural și respectul față de mediul ambiant, desfășurat în concordanță cu principiile dezvoltării durabile, contribuind la conservarea biodiversității, la păstrarea valorilor culturale și sociale, la bunăstarea comunității-gazdă și satisfacerea cererii turiștilor. Această definiție se referă la orice tip de activitate turistică, începând cu simpla ședere în cadrul unei zonei naturale și sfârșind cu grija față de mediu.

În paralel cu noua noțiune, s-a cristalizat și alt concept precum Ecomarketingul. ECOMARKETINGUL TURISTIC reprezintă un domeniu al marketingului pentru orientarea, organizarea și desfășurarea activității turistice, concretizat printr-un ansamblu coerent de activități practice de ecoturism, programate și desfășurate printr-un instrumentar de marketing adecvat, în scopul satisfacerii atât a doleanțelor consumatorilor, a intereselor întreprinzătorilor turistici cât și a intereselor comunității, care vizează protecția mediului înconjurător și asigurarea bunăstării sociale pe termen lung. Chiar dacă, pe parcurs, ecomarketingul a fost supus unor confuzii și interpretări controversate, raportul dintre „arta de a vinde” și ecoturism s-a axat pe trei opțiuni strategice: conservarea naturii, promovarea ariilor protejate, beneficii pentru comunitățile locale și limitrofe.

Cea mai mare încercare a ecomarketingului turistic, a profesioniștilor ariilor protejate și a tuturor ecologiștilor de astăzi este de a găsi noi modalități de a demonstra că folosirea durabilă a resurselor naturale și conservarea naturii au o relevanță fundamentală pentru viața de zi cu zi a oamenilor, inclusiv a celor care poate că nu vor vizita niciodată o arie protejată. Prin formele de promovare a turismului în parcurile naționale trebuie să transpară importanța vitală a mediului lor natural ca un sistem de întreținere a vieții.

O evoluție pozitivă are TURISMUL DE ARII PROTEJATE, înregistrându-se o creștere a interesului față de acest gen de călătorie. Uniunea Mondială pentru Conservarea Naturii (IUCN) definește aria protejată astfel: „un spațiu geografic clar delimitat, recunoscut, desemnat și administrat în baza unor acte legale sau prin alte mijloace eficiente, cu scopul de a se realiza conservarea pe termen lung a naturii, precum și a serviciilor de mediu și a valorilor culturale asociate”.

Evoluțiile cantitative sunt însoțite de o suită de mutații calitative, printre cele mai importante putându-se enumera: creșterea cererii pentru turismul în ariile protejate, motivată în special de creșterea rolului acestor areale în conservarea ecosistemelor naturale din majoritatea țărilor lumii; diversificarea ofertei, prin faptul că în prezent ariile

protejate oferă numeroase oportunități pentru petrecerea vacanțelor, răspunzând unor nevoi ale turiștilor din ce în ce mai variate; îmbunătățirea serviciilor oferite în ariile protejate a devenit un țel pe care mulți organizatori de turism din aceste areale doresc să-l atingă, datorită pretențiilor din ce în ce mai mari ale turiștilor sosiți în aceste areale; participarea activă se înscrie ca una dintre tendințele semnificative ale turismului în ariile protejate, motivată de faptul că turiștii simt nevoia de a se implica activ în procesul de conservare, conștientizare, promovare a acestor areale; promovarea ecoturismului ca principală activitate turistică desfășurată în ariile protejate – managerii acestora și organizatorii de turism din întreaga lume văd în organizarea ecoturismului principala activitate turistică care se desfășoară, pe de o parte, cu un impact redus, aproape minim, asupra mediului, iar pe de altă parte prin rolul educativ al acestuia.

În urma introducerii ecoturismului ca alternativă la turismul de masă, a fost posibilă realizarea unui profil relativ al persoanei care participă la programele ecoturistice. Astfel, ecoturistul poate fi descris ca fiind o persoană: cu studii peste medie, de obicei studii superioare; iubitoare de natură, cu un simț dezvoltat al aventurii, interesată să cunoască lucruri noi despre cultura diferitelor zone sau despre mediul înconjurător și să ia parte la experiențe inedite; sensibilă la problemele de mediu sau cel puțin deschisă spre implicare în protejarea naturii; cei mai mulți ecoturști sunt susținători sau membri ai unor organizații bazate pe natură; vârsta medie între 35-54 ani, variind în funcție de activitățile desfășurate și de alți factori cum ar fi costul călătoriei. Trebuie totuși avut în vedere faptul că odată cu fenomenul de îmbătrânire a populației în țările dezvoltate, vârsta medie pentru acest segment este în continuă creștere; sexul – 50% femei și 50% bărbați, dar s-au constatat diferențe clare, în funcție de tipul activității desfășurate (pentru țara noastră se constată o proporție mai mare a bărbaților); cu o situație materială peste medie, ținând cont de faptul că programele ecoturistice oferă o satisfacție mult mai mare decât cele ale turismului de masă, dar sunt de obicei mai costisitoare; cu o stare de sănătate bună, având capacitatea de a depune efort fizic. Odată cu creșterea mediei de vârstă a populației care practică această formă de turism, scade cererea pentru activități solicitante și crește interesul pentru activități cum ar fi studiul naturii, observarea vieții sălbatice; principalele motivații ale călătoriilor sunt: observarea peisajelor, observarea naturii sălbatice și realizarea de drumeții.

În România, ariile protejate constituie spațiile propice practicării turismului durabil, primele recunoașteri internaționale ale valorii ariilor protejate românești, datând din 1979, când Retezatul și Pietrosul Rodnei au fost recunoscute ca Rezervații ale Biosferei, sub auspiciile programului UNESCO - Man and Biosphere (MAB). În 1990, MAPPM dă Ordinul nr. 7 privind constituirea unui număr de 13 parcuri naționale, între care Parcul Național Retezat era deja constituit, ordin care a provocat o oarecare confuzie deoarece se referea doar la suprafețele de fond forestier din parcurile naționale și nu și la suprafețele care conțin goluri alpine. În 1999/2000 – se înființează primele 3 administrații de parcuri naționale și naturale pentru Parcul Național Retezat, Parcul Național Piatra Craiului și Parcul Natural Vânători Neamț. Înființarea acestora și activitățile de management derulate între 2000 și 2006 au fost sprijinite de Fondul Global de Mediu (GEF – Global Environmental Fund) prin Banca Mondială, prin Proiectul Managementul Conservării Biodiversității, cofinanțat de Guvernul României și Regia Națională a Pădurilor. În 2000, a fost adoptată Legea nr.5 privind amenajarea teritoriului național, prin care s-a determinat suprafața ariilor protejate din România. Această lege a reprezentat o centralizare a tuturor ariilor naturale protejate până la acea dată, dar și a unor propuneri făcute în cea mai mare parte de consiliile județene, multe din acestea fără a fi susținute și de o documentație științifică corespunzătoare. În 2001 apare primul act normativ al ariilor protejate și pentru conservarea biodiversității, OUG 236/2000 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice, aprobată prin Legea 462/2001. În 2002 se demarează procesul de clarificare a limitelor pentru ariile protejate existente la acea dată și materializarea lor în GIS tot ca parte a proiectului care a permis înființarea primelor administrații și elaborarea primei legi a ariilor protejate. În 2003 se adoptă acte normative specifice ariilor protejate, care legiferează limitele acestora, se fac precizări referitoare la zonarea internă și la măsuri speciale de management și se stabilește procedura de încredințare în administrare. În 2004 are loc încheierea de contracte de administrare între Ministerul Mediului și Gospodării Apelor pentru 16 parcuri naționale și naturale cu Regia Națională a Pădurilor - RomSilva și pentru Parcul Național Ceahlău cu Consiliul Județean Neamț. În 2005, se declară prin HG nr.1581, Parcul Național Defileul Jiului, 3 rezervații naturale și prima arie de protecție specială avifaunistică, Pădurea Ciuașului, în total 11.324 ha. În 2006, se pune în discuție pentru prima dată înființarea Agenției Naționale de Arie Protejate și se desemnează Parcul Natural Lunca Muresului ca sit RAMSAR - Zona Umedă de Importanță Internațională. În 2007 sunt desemnate ariile speciale de importanță avifaunistică (SPA) prin HG nr.1284/2007 privind declararea ariilor de protecție specială avifaunistică, ca parte integrantă a rețelei ecologice europene Natura 2000 în România, precum și siturile de importanță comunitară (PSCI), prin Ordinul de Ministru nr.1964/2007 privind instituirea regimului de arie naturală protejată a siturilor de importanță comunitară ca parte integrantă a rețelei ecologice europene Natura 2000 în România. În 2008, se înființează Agenția Națională pentru Arie Protejate (ANAP) prin hotărâre de guvern.

În Legea 49/2011, aria protejată este definită ca zona terestră și/sau acvatică în care există specii de plante și animale sălbatice, elemente și formațiuni biogeografice, peisagistice, geologice, paleontologice, speologice sau de altă natură, cu valoare ecologică, științifică ori culturală deosebită, care are un regim special de protecție și conservare,

stabilit conform prevederilor legale. Ariile protejate pot avea unul sau mai multe obiective de management, respectiv cercetarea științifică, protecția sălbăticiiei (zonelor fără intervenție umană) – excluderea oricărei forme de exploatare a resurselor naturale care contravin obiectivelor de management, protecția diversității speciilor și a diversității genetice, menținerea serviciilor de mediu, protecția caracteristicilor naturale și culturale, turism și recreere, educație, utilizarea durabilă a resurselor și ecosistemelor naturale, menținerea activităților culturale și tradiționale.

În funcție de principalele obiective de management dintr-o arie protejată, aceasta aparține unei anumite categorii de management sau categorii de arii protejate: rezervații științifice (77), parcuri naționale (13), monumente ale naturii (230), rezervații naturale (661), parcuri naturale (14), rezervații ale biosferei (3), zone umede de importanță internațională (5), arii de protecție avifaunistică (108), situri de importanță comunitară (273) (Anuarul Statistic al României, 2009).

Deși sunt mai puține ca număr, PARCURI NAȚIONALE au o arie largă de răspândire la nivelul țării. Acestea au drept scop protecția și conservarea unor eșantioane reprezentative pentru spațiul biogeografic al României. Ele cuprind elemente naturale cu valoare deosebită sub aspectul fizico-geografic, coloristic, faunistic, hidrologic, geologic, paleontologic, speologic, pedologic sau de altă natură și oferă posibilitatea vizitării în scopuri științifice, educative, recreative și turistice (Tabel 1).

Tabel 1: Perspectiva dezvoltării rețelei de parcuri naționale în județele din România

NR. CRT.	PARCURI NAȚIONALE	JUDEȚUL	SUPRAFAȚA(HA)			
			2006	2007	2008	2009
1	Domogled - Valea Cernei	Caraș Severin, Mehedinți, Gorj	61.190,03	61.190,03	61.190,03	61.190,03
2	Semenic - Cheile Carașului	Caraș Severin	36.219,39	36.219,39	36.219,39	36.219,39
3	Cheile Nerei - Beușnița	Caraș Severin	36.706,99	36.706,99	36.706,99	36.706,99
4	Retezat	Hunedoara	38.117,06	38.117,06	38.117,06	38.117,06
5	Piatra Craiului	Argeș, Brașov	14.781,33	14.781,33	14.781,33	14.781,33
6	Cozia	Vâlcea	16.720,65	16.720,65	16.720,65	16.720,65
7	Cheile Bicazului - Hășmaș	Harghita, Neamț	6.933,23	6.933,23	6.933,23	6.933,23
8	Ceahlău	Neamț	7.739,05	7.739,05	7.739,05	7.739,05
9	Călimani	Bistrița - Năsăud, Harghita, Mureș, Suceava	23.915,37	23.915,37	23.915,37	23.915,37
10	Rodna	Bistrița - Năsăud, Maramureș, Suceava	47.207	47.207	47.207	47.207
11	Munții Măcinului	Tulcea	11.114,15	11.114,15	11.114,15	11.114,15
12	Buila - Vânturarița	Vâlcea	4.490,5	4.490,5	4.490,5	4.490,5
13	Defileul Jiului	Gorj, Hunedoara	13.782	13.782	13.782	13.782
SUPRAFAȚA TOTALĂ			318917	318917	318917	318917

Sursa: Agenția Națională pentru Protecția Mediului, 2006, 2007, 2008 2009.

În România, cel care ocupă cea mai mare suprafață este PARCUL NAȚIONAL DOMOGLED-VALEA CERNEI, situat în latura de sud-vest a țării, în extremitatea sud-vestică a Carpaților Meridionali, desfășurându-se pe suprafața a trei județe și anume Caraș-Severin, Mehedinți și Gorj. Din punct de vedere geografic, parcul național se înscrie total în spațiul montan și cuprinde un întreg bazin hidrografic, în partea vestică fiind mărginit de Masivul Godeanu și Munții Cernei, iar în partea estică de Munții Vâlcanului și Mehedinți.

Elementele naturale deosebite sunt peisajele spectaculoase datorate reliefului carstic și vegetației. Îmbinarea diverselor elemente naturale, și anume peșteri termale unice în România și foarte rare pe Glob, făgete nepătrunse de intervenția omului și care dăinuie de veacuri, cascade, conferă o desfășurare spectaculoasă a ariei naturale protejate

(între altitudinile 170 m și peste 2000m). Zona este caracterizată de: condițiile climatice deosebite – pătrunderea maselor de aer mediteraneene; relief carstic - peste 100 peșteri, avene, chei impresionante, doline de mari dimensiuni, precum și renumitele ciuceve și geanțuri care mărginesc cursul Cernei; biodiversitatea floristică și faunistică - elemente daco-balcanice, mediteraneene; plantele superioare sunt prezente prin 1.051 specii, multe fiind rarități floristice. Se remarcă pinul negru de Banat, alunul turcesc, tisa, iedera albă, angelica, ghimpele. Un element faunistic reprezentativ în zonă este vipera cu corn. De asemenea, se pot întâlni: scorpionul carpatic, șarpele lui Esculap, colonii mari de lilieci (în peșteri) sau mamifere de dimensiuni mai mari, cum ar fi vulpea, jderul de copac, bursucul, pisica sălbatică, vidra, căpriorul, ursul și râsul.

Autoritățile au introdus în Legea 49/2011, un nou articol prin care Ministerul Mediului și Pădurilor poate dispune încetarea regimului de arie naturală protejată pentru zonele care și-au pierdut valoarea și capacitatea conservativă pentru care a fost declarată inițial. Acest articol este combătut de specialiști deoarece Ministerul Mediului și Pădurilor nu este for științific, nu el a înființat ariile naturale protejate de la noi din țară, ci specialiștii, membrii Academiei Române. În opinia acestora, normal ar fi ca instituția care a dat hotărârea de înființare a ariei, împreună cu mai mulți specialiști, să aibă ultimul cuvânt de spus cu privire la desființare.

În prezent, ariile naturale protejate nu beneficiază de nici un fel de sprijin din partea statului român, în condițiile în care acestea reprezintă cea mai valoroasă parte a patrimoniului natural național al țării, România fiind țara Uniunii Europene cu cea mai bogată și valoroasă biodiversitate. Inițiativele legislative nu ar trebui să amplifice „paper park syndrom”, ci ar fi de preferat o mai bună cunoaștere și gestionare a problemelor și conservarea ariilor protejate deja constituite.

Managementul unei arii protejate este elementul cheie pentru atingerea scopului pentru care s-au desemnat ariile protejate. Managementul se realizează de către administratorii unei arii protejate, fie că este vorba de structuri de administrare special constituite, respectiv administrații de arii protejate sau de custozi.

Legea 49/2011 aduce și în această privință unele modificări. Administrarea ariilor naturale protejate se va putea face prin structuri de administrare special constituite cu personalitate juridică și aflate în subordinea unor Regii Autonome, companii și societăți naționale și comerciale, autorități ale administrației publice locale aflate în coordonarea Ministerului Mediului. Pentru terenurile din arii naturale protejate, deținute în regim de proprietate privată sau concesionate, proprietarii sau concesionarii primesc compensații pentru respectarea prevederilor restrictive din Planul de Management al parcului.

Din totalul de 982 arii naturale protejate existente în România, 11 au fost atribuite în custodie în 2007. Totalul ariilor naturale protejate pentru care s-au încheiat convenții de custodie este de 347, conform bazei de date existente la Agenția Națională pentru Protecția Mediului.

Prin diversitatea oferită de ariile protejate ale României, activitățile turistice practicate în aceste spații pot îndeplini cerințele impuse de un turism durabil.

Capitolul 3. Turismul durabil în Parcul Național Piatra Craiului

În anul 1999, a început demararea celui mai ambițios proiect de conservare a naturii din România: Managementul Conservării Biodiversității, proiect care a contribuit la crearea Administrației Parcului Național Piatra Craiului, a planului de management și la realizarea centrului de vizitare.

Ca urmare a aderării la Uniunea Europeană, în anul 2007, suprafața parcului este propusă ca Sit de Importanță Comunitară (SCI) RO SCI 0194 “Piatra Craiului” în cadrul Rețelei Ecologice Europene – Natura 2000. Parcul Național Piatra Craiului deține Diploma Europeană pentru arii protejate, distincție acordată de către Consiliul Europei pentru modul de gospodărire al acestuia.

Finanțarea este asigurată de către Regia Națională a Pădurilor-Romsilva, iar structura de administrare a Parcului Național Piatra Craiului cuprinde 13 posturi, din care 7 rangeri. Sediul administrației parcului se află în localitatea Zărnești, județul Brașov.

Parcul Național Piatra Craiului este înzestrat cu bogate și variate resurse turistice naturale, ceea ce îi conferă o mare disponibilitate pentru turism. Acest potențial turistic valoros se concretizează în diverse și spectaculoase forme de relief și peisaje pitorești, armonios îmbinate pe întreg teritoriul, floră bogată, specii faunistice de interes cinegetic și vânătorească, tradiții populare etc. și poate satisface, printr-o multitudine de forme de turism, variate motivații ale turiștilor români și străini.

Parcul Național Piatra Craiului, situat în spațiul Carpaților Meridionali este plasat într-o regiune puternic fragmentată, învecinându-se cu Depresiunea Bârsei la Nord, Culoarul Bran-Rucăr-Dragoslavele la Est și învecinându-se cu unele dintre cele mai înalte masive muntoase din România: Munții Făgăraș și Iezer la Vest, Masivul Bucegi la Est și Masivul Leaota la Sud-Est. Masivul Piatra Craiului, este desfășurat pe direcția NNE-SSV, între localitățile Zărnești și Podu Dâmboviței, pe teritoriul județelor Brașov și Argeș.

Elemente naturale deosebite sunt date de: un relief spectacular - cea mai lungă creastă calcaroasă din România (25 km), orientată NE-SV, este îngustă și mărginită de pereți abrupti, chiar verticali, dând Masivului aspectul unui zid compact; un vast teritoriu carstic cu peșteri, izbucuri, avene, chei, arcade ferestre și pereți dintre care cele mai cunoscute sunt Cheile și Peștera Dâmbovicioarei, Cheile Brustureului, Izvoarele din Plai etc.; numeroase specii floristice protejate, cu valoare deosebită, cum ar fi garofița Pietrei Craiului - simbolul floristic al Masivului, tisa, floarea de colț, ghințura galbenă, sângele-voinicului, bulbucii, iedera albă, tulichina etc. Pe teritoriul Parcului Național Piatra Craiului au fost identificate până în prezent un număr de 49 asociații vegetale, 3 subasociații și două faciesuri încadrate fitosociologic în 17 clase, 21 de ordine și 31 de alianțe (Mihăilescu, 2001). Vegetația acestui teritoriu cuprinde preponderent asociații vegetale cu caracter zonal, reprezentate de păduri și tufărișuri alpine și subalpine primare (jnepenișuri) și pajiști alpine. Masivul Piatra Craiului aparține biogeografic, regiunii Euro-Siberiană, provincia Central Europeană Est Carpatică, circumscripția Munților Bucegi și Bârsei.

Flora Masivului cuprinde 1.108 taxoni. Speciile endemice sunt garofița Pietrei Craiului (*Dianthus callizonius*), *Aubrieta intermedia falcata*, *Primula wulfeniana*, *Papaver alpinum* etc. Specii protejate sunt și *Taxus baccata*, *Leontopodium alpinum*, *Gentiana lutea*, *Trollius europaeus*, *Daphne cneorum* etc. Grupul lichenilor este foarte bine dezvoltat, fiind inventariate 214 de specii saxicole, iar mușchii cuprind peste 228 de specii.

Parcul este renumit și pentru exemplarele deosebite de carnivore mari (urs, lup și râs), aici, acestea având cel mai important habitat din România. Studiile realizate au arătat existența a trei culoare de circulație ale acestor specii între Masivele Piatra Craiului și Bucegi, culoare care vor avea un regim special de protecție. Căpriorul - *Capreolus capreolus* și cerbul comun - *Cervus elaphus* sunt întâlniți în pădurile de la baza Masivului. În prezent populația de capre negre - *Rupicapra rupicapra* care trăiește în zonele stâncoase ale masivului este de cca. 120 de exemplare. Numărul exemplarelor a scăzut dramatic în ultimii ani datorită vânătorii, braconajului și a distrugerii habitatului lor natural (tăierii tufărișurilor de jnepeni). Alte specii întâlnite în Parc sunt porcul mistreț - *Sus scrofa*; bursucul - *Meles meles*; jderul de copac - *Martes martes*; pisica sălbatică - *Felix silvestris*, vidra - *Lutra lutra* etc. Este de remarcat prezența a 35 de specii endemice și a 91 de taxoni noi pentru știință. Menționăm două specii endemice pentru Piatra Craiului: *Nesticus constantinescui* (Arahnida) și *Rhagidia carpatica* (Arahnida, Acari). De asemenea, menționăm prezența speciei rare *Octodrilus exacystis* (Oligocheta, Lumbricidae), endemică în Transilvania și în zonele subcarpatice ale Munteniei și Moldovei și *Sclerophaedon carpaticus* (Coleoptera, Chrysomelidae), endemism al Carpaților Orientali și Meridionali. Studiile efectuate în vara anului 2000, în cadrul programului de inventariere a biodiversității, au dus la identificarea a peste 200 de specii de diptere. Specialiștii în domeniu consideră că pe teritoriul Parcului ar trebui să existe cca. 4.000-5.000 de specii de diptere. S-au înregistrat peste 65 de specii de aranee (păienjeni), 141 specii de acarieni etc. Fauna acvatică este reprezentată printr-un mare număr de nevertebrate și 10 specii de pești oxifili și reofili specifici râurilor de munte: zglăvoaca - *Cotus gobio*; păstrăvul - *Salmo trutta fario* etc.

Fauna de mamifere mici este bine reprezentată, fiind însă insuficient cunoscută. Până în prezent, au fost identificate 18 specii de lilieci, care se adăpostesc în peșterile sau scorburile arborilor bătrâni de pe teritoriul Parcului. Dintre acestea, 14 specii intră în categoria specii strict protejate conform Convenției de la Berna, iar 6 sunt specii de interes comunitar conform Directivei Consiliului Europei 92/43 EEC (*Rhinolophus ferrumequinum*, *R. euriotis*, *Myotis bechsteinii*, *M. blythii*, *M. myotis*, *Barbastella barbastellus*), iar o specie - *Vespertilio murinus* - este inclusă în Convenția de la Bonn. De menționat că pe teritoriul României sunt protejate toate speciile de lilieci, conform legii 90 din 10 mai 2000 pentru aderarea României la Acordul privind conservarea liliecilor în Europa, adoptată la Londra la 4 decembrie 1991.

Piatra Craiului, constituie o atracție turistică majoră în România, iar valoarea ei turistică va crește probabil în viitor, atât pe plan național cât și internațional. Turiștii care vizitează zona sunt în număr de circa 86000/ an, din care 28% din zona locală, 69% din restul țării și 3% din afara României. Pe teritoriul rezervației științifice, accesul turiștilor este reglementat și supravegheat, făcându-se numai pe traseele marcate. Din totalul turiștilor, circa 48% sunt tineri între 18-29 ani, 45% au vârste cuprinse între 30-49 ani, iar 6% sunt tineri sub 18 ani. Un aspect important este durata vizitei în parc: 17% din turiști stau o zi sau mai puțin, 44% între două și trei zile, 30% stau între patru zile și o săptămână. Numai 9% din turiști stau mai mult de o săptămână. În privința acomodărilor folosite, 64% din turiști folosesc camparea la cort, iar dintre aceștia 24% nu folosesc zonele quasiorganizate pentru campare (Plaiul Fcii, Curmătura, Brusturet). Din totalul turiștilor, numai 9% folosesc acomodările (pensiunile) din comunitățile locale, restul de 27% înnoptează la cabanele montane și refugiile alpine. Dintre vizitatorii parcului, circa 65% menționează zona de creastă, împărțită în două sectoare, ca fiind destinația principală a vizitei, trecerea prin această zonă având un caracter pasager, în timp ce zonele unde se înregistrează durate mai lungi de ședere sunt cele tradiționale pentru campări: Plaiul Fcii, Brusturet, Curmătura.

Un aspect important al structurii turismului în Piatra Craiului îl constituie proporția relativ scăzută a turiștilor străini care vizitează Parcul (4%). Din cauza acestui procent mic, evaluarea fenomenului turistic este semnificativă numai pentru turiștii români.

Evaluarea facilităților existente indică următoarele: drumuri publice și forestiere ce permit accesul în Parc; cabane turistice și ale RNP-Romsilva accesibile pe drum auto și poteci; pensiuni în toate localitățile din zona Parcului sau în zona adiacentă; refugii funcționale în câteva puncte din Parc, atât în nord cât și în sud; camparea se face în zone accesibile pe drum auto; zone care deocamdată nu oferă anumite utilități; rețeaua traseelor turistice marcate este mai deasă în partea de nord; traseele au grade de dificultate diferite, fiind accesibile tuturor categoriilor de turiști.

Piatra Craiului este o creastă calcaroasă, înconjurată de păduri, pajiști și sate, fiind una dintre cele mai vizitate regiuni ale țării, încă din vechi timpuri, atât de către turiști cât și de către cercetători. Obiectivele de interes turistic sunt grupate în două categorii: peisaj (Creasta stâncoasă, Cheile: Prăpăștiile Zărneștilor, Dâmbovicioarei și Dâmboviței, Pădurile naturale, Fânețele (V. Bârsei), Pășunile, Satele: Peștera, Măgura, Șirnea) și recreere (Drumeție pe traseele existente și întreținute, Alpinism (există diverse trasee de alpinism, de diferite grade de dificultate), Vizitarea peșterilor, Fotografiere (vânători de poze), Turism specializat pe domenii (geologie, speologie, botanică, ornitologie, faună, excursii în proiect), schi fond și de tură, Campare (Brusturet, Plaiul Foi, Curmătura), Picnic (V. Bârsei, V. Prăpăștiilor, V. Dâmbovicioarei, V. Dâmboviței), Închirieri de camere în gospodării și pensiuni, (Case de vacanță construite de persoane din afara zonei).

Conform sondajelor realizate de către Administrația Parcului, turiștii au ca motivație muntele, natura și evadarea din oraș. Forma principală de turism o constituie agroturismul, ecoturismul având o fază incipientă. Drumeția și ascensiunile montane sunt des practicate, Parcul fiind străbătut de 30 de trasee turistice, care conduc la zone deosebite cum ar fi: Prăpăștiile Zărneștilor, Cerdacul Stanciului, Zaplaz, Peștera Dâmbovicioara etc. Alte forme practicate sunt: observarea ursului brun la observator închis; excursii cu ghid pe munte pentru observarea faunei sălbatice (cerb, capră neagră, cocoș de munte); alpinism și escaladă; vizitarea satelor montane Măgura și Peștera, a stânilor tradiționale, degustare de produse locale; vizitarea Castelului Bran, a Cetății Râșnov și a Brașovului vechi; plimbări cu căruța/sania trase de cai. Parcul dispune de hartă turistică pentru întreaga suprafață.

Programele turistice organizate au o durată de la una la cinci zile și combină activitățile descrise mai sus în funcție de opțiunile grupurilor de vizitatori și de anotimp, turismul în aria Parcului având un caracter permanent.

Infrastructura de cazare cuprinde pensiuni agroturistice în satele din parc (Peștera-2 și Măgura-4) și din jurul parcului (Bran, Moeciu, Șirnea, Ciocanu, Podul Dâmboviței, Dâmbovicioara și Sătic) cât și la cabanele (Plaiul Foi, Gura Bârsei - silvică, Curmătura, Garofița Pietrei Craiului, Brusturet) și locurile de campare din zona parcului. Gradul de confort asigurat de pensiuni diferă de la o margaretă la cinci margarete. În cadrul Parcului Național Piatra Craiului există următoarele refugii turistice: Diana, Șpirlea, Vf. Ascuțit (Carol Lehman), Șaua Grindului, Șaua Funduri, Grind.

Impactul negativ determinat asupra mediului de către turiști se referă la deșeuri, circulația acestora pe trasee nemarcate, culegerea și distrugerea de specii de floră și faună, zgomote etc.

Pericolele care apar pentru menținerea protecției parcului, vin și din aria înconjurătoare. Astfel, orașul Zărnești, încă centru „industrial” cu potențial de poluare, are o cerere mare pentru cumpărarea de terenuri pe Valea Bârsei. De aici și presiunea reprezentanților administrației locale pentru includerea acestor terenuri (2000 ha) în intravilan. La aceasta se adaugă și defrișările necontrolate.

Marea diversitatea a cadrului natural, dar și dezvoltarea socio-economică a zonei au crescut presiunea asupra mediului prin activitățile turistice, ceea ce a impus zonarea Parcului Național Piatra Craiului (Figura 1). Ținând cont de nevoia de conservare a biodiversității și peisajului (conform legislației în vigoare), prin planul de management al Parcului Național Piatra Craiului au fost stabilite patru zone de management:

-zona de protecție strictă (683 ha) care cuprinde cele mai sălbatice zone, unde nu au existat intervenții antropice sau nivelul acestora a fost foarte mic, respectiv golul alpin dintre linia crestei și limita superioară a pădurii de pe versantul vestic. Aici este principalul areal de dezvoltare al garofiței Pietrei Craiului (*Dianthus callizonius*).

-zona de protecție integrală (4.226,15 ha) cuprinde cele mai valoroase bunuri ale patrimoniului natural, respectiv zona forestieră strict protejată din Piatra Craiului Mică și din rezervația naturală Prăpăștiile Zărneștilor, Cheile Dâmbovicioarei, zona Cheile Brustureului și Cheile Dâmboviței;

-zona de conservare durabilă (7.948,15 ha) care face trecerea între zona de protecție integrală și cea de dezvoltare durabilă a activităților umane, administrată în special pentru protecția ecosistemelor și pentru recreere;

-zona de dezvoltare durabilă a activităților umane (1.915,7 ha), care cuprinde arealele care au suferit modificări antropice prin desfășurarea activităților tradiționale sau prin exploatarea resurselor naturale neregenerabile (intravilanul așezărilor Zărnești, Măgura și Peștera, lacul de acumulare de la Sătic, căile permanente de transport și areale care se pretează investițiilor în turism) (Figura 2).

Parcul include și o serie de arii naturale protejate, categoria I-IV IUCN, care sunt incluse în zona de conservare specială, și anume: Creasta Pietrei Craiului; Rezervația științifică Peretele vestic (203 ha); Prăpăștiile Zărneștilor (2.233 ha); zona centrală a Parcului Național Piatra Craiului cu numeroase monumente (Peștera Mare din Prăpăști, Peștera mică din Prăpăști, Zidul lui Dumnezeu, Avenul de sub Colții Grindului etc.); Cheile Brustureului (201 ha), Cheile Dâmbovicioarei (230 ha); Cheile Mari ale Dâmboviței (561 ha); Monumentul naturii Peștera Liliacilor (1,5 ha).

Parcul Național Piatra Craiului are un mare potențial turistic, dar dacă dezvoltarea turismului în Parc se va face necontrolat și haotic, fără a ține cont de valorile existente, există pericolul ca acestea să fie afectate în mod ireversibil.

Cercetările de piață au arătat că, pe plan local, cu excepția Administrației Naționale a Parcului Piatra Craiului, nu rezultă un entuziasm prea mare în rândul locuitorilor și al administrației locale pentru aria protejată. De multe ori s-a afirmat că scopurile comunităților locale și cele ale ariilor protejate sunt în conflict. Această așa-zisă "incompatibilitate" între cele două grupuri de interes poate fi rezolvată printr-o politică care încurajează creșterea economiei locale în mod durabil. Localnicii vor vedea valoarea ariei protejate ca o sursă de venituri și locuri de muncă. Câteva dintre modalitățile de a realiza legătura dintre aceștia sunt:

- comercializarea produselor locale (vin, lichioruri, brânză, miere, apă de izvor, etc.) cu numele ariei protejate pe etichetă, așa cum fac mănăstirile de multe secole;
- dezvoltarea abilităților comerciale ale comunităților locale astfel încât ele să poată să vină în întâmpinarea nevoilor turiștilor, în special pentru cazare și masă;

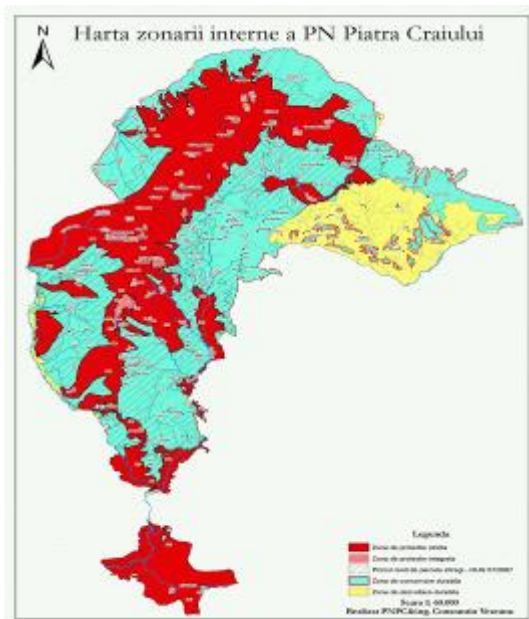

Fig. 1: Zonarea Parcului Național Piatra Craiului. Sursa: Administrația Parcului Național Piatra Craiului, 2007

Fig. 2: Satul Măgura și Creasta Calcaroasă a Munților Piatra Craiului

- crearea unor ateliere meșteșugărești, deschiderea de puncte de vânzare în interiorul sau exteriorul ariei protejate, astfel încât să fie încurajată practicarea meseriilor tradiționale și valorificarea artizanatului local;
- utilizarea calităților peisajului și a împrejurimilor liniștite pentru înființarea unor așezăminte de sănătate și case de odihnă;
- încurajarea comunităților locale în realizarea unor muzee ale vieții rurale și în găsirea altor căi de evidențiere a relației lor cu natura;
- dezvoltarea agroturismului legat cu vizitarea ariei protejate.

Pe de altă parte, este nevoie de o politică de implicare a localnicilor în planificarea și administrarea ariei protejate, ceea ce va conduce în final la un management comun. Aceasta va da localnicilor sentimentul implicării și al proprietății asupra ariei protejate.

Acestea sunt căile de a determina comunitățile să fie capabile să aibă grijă și să valorifice în sens durabil propriile valori ale patrimoniului natural.

Așadar apare necesitatea dezvoltării în zonă a ecoturismului. Dacă se ia în calcul faptul că turiștii care vizitează județul Brașov sunt atrași atât de localitățile urbane cât și de cele rurale, zona Parcului Național Piatra Craiului ar putea fi un real punct de interes atât pentru atracțiile naturale cât și pentru tradițiile culturale istorice. Ecoturismul împreună cu agricultura organică certificată ar putea deveni direcții care ar asigura dezvoltarea turismului durabil al comunităților rurale din aria Parcului Național Piatra Craiului.

Obiectivele de management ale Parcului Național Piatra Craiului au în vedere promovarea ariei prin intermediul centrului de vizitare (Zărnești), a punctelor de informare (Bran și Rucăr), prin realizarea materialelor promoționale (broșuri, hărți, pliante, buletin informativ), elaborarea de programe ecoturistice etc.

Pe viitor se urmărește, de asemenea, dezvoltarea ecoturismului pentru recreere și educație, fără a aduce atingere biodiversității Parcului; dezvoltarea turismului în localitățile din zona Parcului, prin implicarea comunităților locale în activități specifice, precum și monitorizarea numărului de turiști în vederea respectării nivelului capacității de suport a Parcului, conform statutului de arie protejată și a principiilor de conservare a biodiversității.

În prezent, există diverse grupuri de inițiativă la nivel național care doresc să promoveze ecoturismul. Parcul Național Piatra Craiului este implicat în colaborarea cu un astfel de grup de inițiativă al cărui program este intitulat sugestiv "Descoperă Eco-România!". Desigur, în Parcul Național Piatra Craiului, care intră în categoria ariilor protejate al cărui scop principal este conservarea biodiversității. Dezvoltarea activităților turistice se va face cu parcurgerea unor etape bine stabilite, obținute în urma suprapunerii tuturor studiilor de teren și monitorizărilor desfășurate de administrație și specialiști.

Factorii interesați în promovarea turismului în zonă și parteneri actuali sau viitori sunt:

1. Asociațiile de turism rural și proprietarii individuali de pensiuni (Ex:ANTREC).
2. Asociații de ecoturism apărute în zonă.
3. Ministerul Turismului.
4. Comunitățile locale (autoritățile locale) din perspectiva posibilei dezvoltări a serviciilor în general și a turismului în particular (generatoare de locuri de muncă și venituri în comunitate).
5. Agenții și operatori de turism regionali (care ar dori să organizeze tururi în zonă).
6. Biroul de promovare a turismului din cadrul Consiliului Județean Brașov.
7. RNP prin Ocoalele Silvice Zărnești și Rucăr.
8. Parcul Național Piatra Craiului.
9. Diferite asociații profesionale (Ex:Asociația Ghizilor Montani).
10. Întreprinzători particulari.

Se urmărește creșterea ponderii ecoturismului în detrimentul turismului de masă, ceea ce va duce la reducerea impactului asupra biodiversității. În acest sens se pune întrebarea: Cum se poate stabili capacitatea de suport a ecosistemelor pentru vizitatori? Unul din scopurile prezentei strategii este de a reduce presiunile generate de vizitatori asupra zonelor de creastă și asupra zonelor de refugiu ale animalelor sălbatice și în același timp de a spori interesul pentru alte atracții.

Pe baza monitoringului biodiversității în Piatra Craiului, care se face anual având un caracter permanent, este necesară: suprapunerea rezultatelor supravegherii turistice pe hărțile unde se evidențiază evoluția anuală a indicatorilor biodiversității (se poate face astfel corelarea între intensitatea activităților turistice și unele semnale de alarmă la nivelul populațiilor vegetale și mai ales animale, ca de exemplu stresul produs animalelor mari); educarea vizitatorilor în spiritul responsabilității față de natură, reducerea cantităților de deșeuri din parc, rezolvarea problemelor generate de interferența cu viața sălbatică, rezolvarea campărilor neautorizate; creșterea gradului de folosire a acomodărilor din comunitățile locale (pensiuni, cazări în case familiale); încurajarea vizitatorilor pentru folosirea ghizilor specializați; încurajarea a cât mai multor vizitatori de a folosi transportul public și descurajarea în anumite zone a folosirii autoturismului; orientarea fluxului de bani cheltuiți de vizitatori spre comunitățile locale în scopul susținerii produselor tradiționale locale (alimentare și nealimentare); perfecționarea activității Parcului în lucrul cu comunitățile locale în vederea realizării unei dezvoltări durabile a zonei; prevenirea campărilor neautorizate prin activitatea rangerilor și prin impunerea regulamentului Parcului; încurajarea dezvoltării unor campinguri de calitate, cu facilități de campare de până la 70 de corturi în următoarele zone: Curmătura, Plaiul Foi, Brustureț; transformarea și remodelarea construcțiilor existente în Parc în scopul cazării de turiști este permisă și încurajată, cu condiția păstrării elementelor de arhitectură tradițională ale clădirilor.

Un factor cheie în dezvoltarea ecoturismului în Parcul național Piatra Craiului este realizarea unui program de dezvoltare a produselor tradiționale, destinat să crească veniturile din comunitățile locale și să susțină financiar activități ale Parcului. Administrația Parcului urmează să se implice în următoarele inițiative: excursii montane complexe cu ghid, destinate să aibă un impact minim asupra mediului; excursii montane ușoare însoțite de ghid, cu vizitarea comunităților locale; excursii specializate pe observarea florei și faunei cu vizitarea pădurilor virgine; excursii în proiectul conservării biodiversității; programe de turism bazate pe ciclism și călărie; observații la urs; observarea păsărilor; turismul de iarnă (Parcul va încuraja dezvoltări la scară mică a acestor activități care aduc venituri în comunitățile locale în sezonul de iarnă, când celelalte activități turistice au un volum redus. Administrația Parcului nu dorește însă să încurajeze ski-ul bazat pe instalații mecanice care afectează ecosistemele și caracterul natural al zonei. O strategie adițională ar trebui dezvoltată în viitor pentru a asista și reglementa dezvoltarea sporturilor de iarnă); alpinism.

Interesul Parcului Național Piatra Craiului în domeniul activităților turistice se leagă de ecoturism ca singura formă de turism responsabil în natură, care respectă valorile acesteia și contribuie la menținerea ei neschimbată în timp (prin modul de desfășurare al activităților și prin întoarcerea unei părți din veniturile realizate în conservare). O

componentă importantă ar trebui să o constituie ridicarea nivelului de trai al comunităților locale implicate în activitățile turistice (modalitate de reducere a presiunilor de tot felul pe care comunitățile locale le exercită asupra ariilor protejate).

Factor determinant în păstrarea mediului natural nealterat și în realizarea unei dezvoltări durabile - capacitatea de suport a ecosistemelor capătă, în cazul ariilor protejate, o importanță deosebită, scopul principal al existenței acestora fiind conservarea biodiversității. Zona poate fi folosită atât pozitiv cât și negativ. Astfel, vizitatorii pot fi încurajați să meargă în zone care sunt fizic sănătoase, robuste și unde pot contribui la economia locală și la fondurile de conservare ale parcului. Vizitatorii pot fi, de asemenea, descurajați în vizitarea unor zone fragile și a unor zone unde nu contribuie la fondurile de conservare și nici la economia locală.

Dintre instrumentele de promovare a turismului în Parcul Național Piatra Craiului, menționăm:

1. Creșterea conștientizării publicului printr-o comunicare mai eficientă: accentuarea mai puternică a folosirii ariilor protejate pentru recreere. Vizitatorii ariilor protejate ar trebui să fie făcuți să se simtă întotdeauna bine primiți: ei sunt suporterii potențiali; lucrul apropiat cu jurnaliștii de specialitate; natura ariilor protejate - sursă de inspirație pentru artiști; monitorizarea și schimbul de informații privind programele de conștientizare a publicului pe plan național și internațional.

2. Educația non-formală: folosirea ariilor protejate ca săli de clasă în aer liber; construirea educației ecologice în cadrul programei școlare (prin realizarea de curriculumuri la decizia școlii); realizarea de proiecte cu fonduri europene pe teme de ecoturism, proiecte care să vizeze ariile protejate; sprijin din partea universităților pentru ariile protejate; includerea temei dezvoltării durabile în sistemul educațional formal.

3. Asigurarea unei bune informări și facilități pentru vizitatori: utilizarea diverselor tehnici interpretative (ziare, pliante și cărți; video-uri, diapozitive, filme, informații înregistrate pe bandă); panouri informaționale, marcaje, expoziții, centre de informare/de vizitatori; rangeri, ghizi, personal de educație și informare; interpretare pe viu, folosind teatrul și artele vizuale; computere, incluzând ecrane digitale și jocuri.

4. Mărirea bazei de suporterii ariei protejate: încurajarea unei baze largi de suporterii ariilor protejate; încurajarea înființării cluburilor de "Prietenii ariilor protejate"; obținerea sprijinului din partea comunităților locale; lucrul cu reprezentanții și liderii locali; acordarea permisului și încurajarea localnicilor de a se folosi de facilitățile ariei protejate; asigurarea că localnicii au un acces cât mai mare la aria protejată.

Dezvoltarea durabilă a turismului în parcurile naționale din România și implicit și din Parcul Național Piatra Craiului, trebuie precedată de adoptarea unui model al dezvoltării de la cele mai fragede vârste a „intelenței ecologice”, a competențelor de cercetare a mediului, astfel încât turiștii să conștientizeze problemele de mediu și să fie oferite soluții pentru managementul resurselor naturale și pentru conservarea naturii.

Bibliografie

Appleton, M.R., Pasca, C., Entwistle, A., Brigham, E. (2001), *Management Planning Workshop Process Report and Summary of Outcomes for Retezat national Park, Piatra Craiului National Park and Vanatori Neamt Forest Park Fauna & Flora International*, Cambridge.

Băltărețu Andreea (2007), *Ecoturism și dezvoltare durabilă*, Editura Pro Universitaria, București.

Ceballos-Lascurain, H. (1996), *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, IUCN, Gland, Switzerland.

*** (2009), *Strategia de ecoturism a României. Cadru teoretic de dezvoltare*, Autoritatea Națională pentru Turism, București.

*** (2008), *Strategia Națională pentru Dezvoltare Durabilă a României-Orizonturi 2013-2020-2030*, Guvernul României, Ministerul Mediului și Dezvoltării Durabile, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, Centrul Național pentru Dezvoltare Durabilă, București.

*** www.natura2000.ro și www.pcr.ai.ro

evacuate cantități mari de aluviuni. Din culmile principale se desprind culmi secundare care coboară în trepte spre văile secundare, cu versanți afectați de intense procese de modelare, ca de exemplu, culmile dintre Sărățel și Strâmba Suchea, dintre Sărățel și Grabicina, dintre Bălăneasa și Murătoarea, dintre Grabicina și Coca Seacă, dintre Slănic și Coca Plină. Dealurile și masivele deluroase au fost clasificate după structură (Badea, Niculescu, 1964) astfel se remarcă dealurile Păcuri-Pletari situate pe anticlinal, între văile Slănic și Sărățel, și dealuri dezvoltate pe sinclinal, alcătuite din roci rezistente-Bălănești, Trestioara, Bădiloaia; pe structura monoclinală se dezvoltă dealurile Dâlmei și Blideşului.

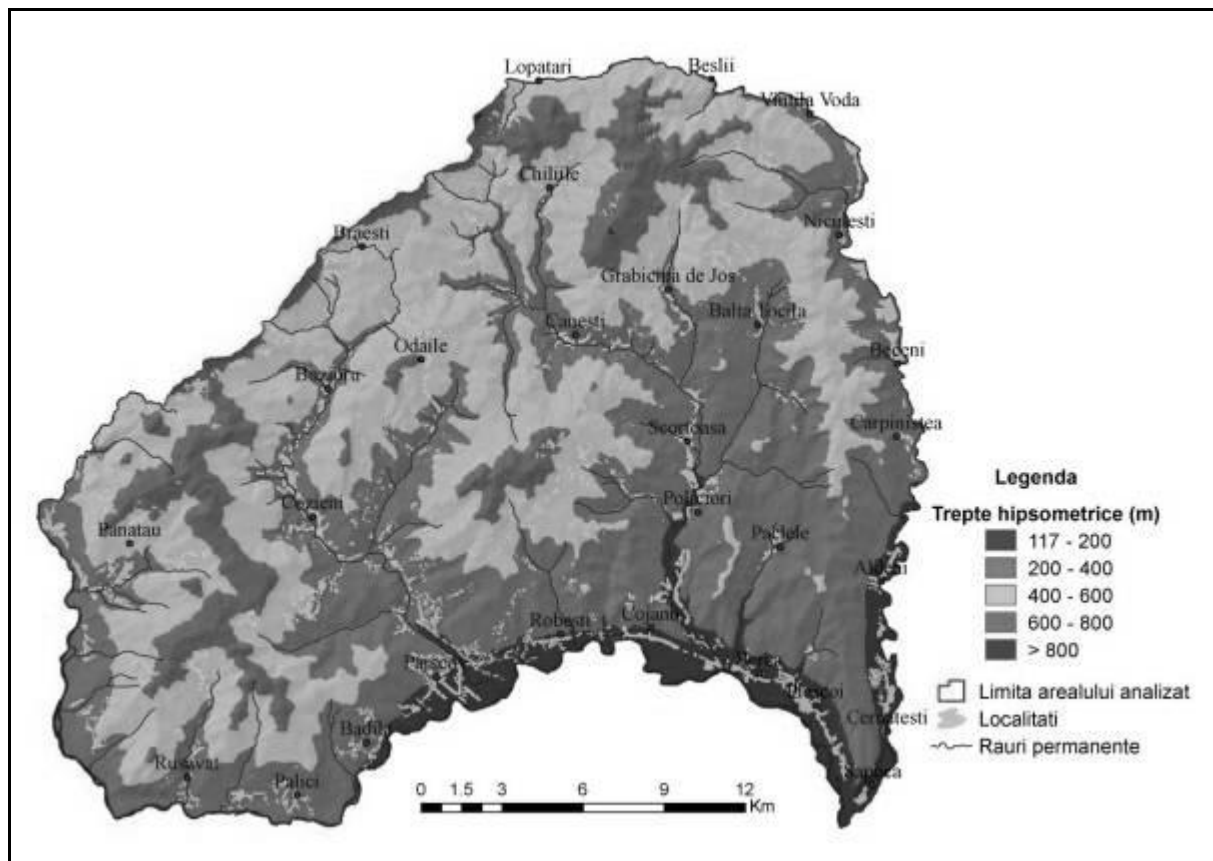

Fig. 2. Treptele altitudinale ale Subcarpaților dintre Buzău și Slănic

Văile au în lungul lor îngustări și largiri ample, datorită rocilor cu durități diferite pe care le intersectează. Suprefețe netede se întâlnesc pe areale restrânse, ca poduri de terasă și lunci aparținând văilor mai mari (Buzăului, Slănicului). Diferențierile litologice introduc variații importante ale *densității fragmentării* și în conformația și înclinarea versanților, care influențează direct modul de utilizare a terenurilor și determină existența unor mecanisme diferite de modelare a reliefului (Bălțeanu, 2005).

Pantele au o influență asupra proceselor actuale de modelare a reliefului reflectând asociațiile de procese care au acționat în trecut asupra lor. Arealul de studiu reprezintă un adevărat mozaic de versanți cu înclinări diferite, reflectând alternanțe de roci cu rezistențe diferite la acțiunea agenților externi și stadiile diferite de evoluție a bazinelor hidrografice (Bălțeanu, 1983). Procesele geomorfologice actuale prezintă o mare varietate și forță de modelare, în concordanță cu varietatea reliefului. Spațiul geografic de interes este încadrat într-un climat temperat-continental moderat, suprapus regiunilor climatice de dealuri joase și înalte (300-800 m în Subcarpații de Curbură). Influența majoră a barajului orografic al Carpaților de Curbură și frecvența mare a fenomenului foehnului (cu consecințe resimțite îndeosebi la contactul Subcarpaților de Curbură cu sectorul de câmpie piemontană limitrofă), marchează vizibil distribuția principalelor elemente și fenomene climatice, îndeosebi în cadrul sectorului subcarpat, prin parametrii specifici de frecvență, durată și intensitate. Specificul climatic al arealului studiat are influență definitorie asupra celorlalte componente ale mediului, în special asupra diversității și structurii covorului vegetal, a caracteristicilor edafice și hidrologice, constituind, alături de activitatea antropică, un suport de prim interes în modul de utilizare al terenurilor, precum și în evoluția și modelarea reliefului. Toate aceste trăsături de o complexitate unică pe teritoriul României au fost surprinse prompt și cu acuitate de localnici, regiunea studiată având una dintre cele mai bogate palete toponimice dintre regiunile țării.

2. Este cunoscut că relieful unui loc, particularitățile caracteristice de floră și faună, au ocupat un rol important în apariția toponimelor încă din cele mai vechi timpuri. Strânsele legături care există între toponimie și geografie au făcut ca primele corelații să le fi făcut geografii, din cadrul Societății Române de Geografie, fondată în anul 1875. „Numele topice, fiind în majoritate apelative, care indică natura accidentelor de teren, sunt considerate ca fiind adevărate definiții scurte: *munte, deal, lac, iaz, pădure* etc.” (Iordan, 1963).

Reflectând geografia, istoria și graiul local, **toponimele** oferă detalii despre cadrul apariției, evoluția în timp (păstrare, înlocuire, dispariție, nume noi, corespunzătoare unor realități noi) și chiar, uneori, și „cheia” pentru stabilirea originii (onomasiologică și etimologică) a numelui de loc analizat (Graur, 1972).

Numele topice, fiind în majoritate apelative, care indică natura accidentelor de teren, sunt considerate ca fiind adevărate definiții scurte: *munte, deal, lac, iaz, pădure* etc. (Iordan, 1963).

Subcarpații Curburii reprezintă unul din puținele locuri din țara noastră care concentrează așezări omenești aparținând tuturor epocilor, aproape fără întreruperi. O dovadă în plus o reprezintă toponimele presupuse a fi de origine geto-dacă, alături de dovezile de locuire geto-dacică din culmea „Piatra cu Lilieci” și alte situri. În limba dacă „coz” ar fi însemnat „frumos”, adjectiv folosit destul de rar astăzi la adresa fetelor („frumoasă coz”) (Conform Muzeului Județean Buzău). În teren, se remarcă *Cozieni, Poiana Cozeanca* (Poiana Frumoasei). De asemenea, chiar denumirea de *Musaios*, atribuită uneori Buzăului, este de origine tracică, deși nu este sigur dacă se referă la Buzău sau la un alt râu din apropiere, posibil Călmățuiul (Muzeul Județean Buzău). „*Musaios*” are un corespondent belgian—*Meuse / Maas*. Numele înseamnă la origine *mlăștină, murdar*. Într-o scrisoare a Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia se spune că Sf. Sava a fost înecat într-o apă curgătoare, de oștenii lui Athanaric Gotul. În prezent numele Sava este purtat ca nume de familie, frecvent în toată regiunea.

Populația s-a dovedit a avea un excelent spirit nativ de observație, chiar de mare finețe, asupra mediului geografic utilizat, atribuind locurilor cele mai potrivite nume, care apoi s-au transmis din generație în generație, fiind consemnate pe hărțile topografice din secolele XVIII, XIX și XX corect sau uneori denaturate (Niculescu, 2004). Varietatea toponimelor este în concordanță cu varietatea reliefului, și depinde de popularea timpurie și intensă a regiunii.

3. Toponime care reflectă despăduririle. Arealul de studiu se înscrie într-o regiune bine împădurită în trecut, dar în ultimele două secole pădurea a fost defrișată pe suprafețe extinse.

Pădurile de gorun au cea mai mare răspândire pe versanții cu expunere sud-vestică, gorunetele preferând versanții cu luminozitate mare; în bazinul Slănicului, bazinul mijlociu și inferior al Bălăneșei și Sărățelului se dezvoltă bine *pădurile de gorun cu mojdrean, corn și uneori cu cărpiniță*, precum și *pădurile de gorun și gorun cu cărpiniță*. Local se întâlnesc și goruneto-făgete și șleauri de deal (rezultate prin degradarea gorunetelor) unde alături de gorun crește teiul, carpenul, frasinul (*Muică*, 1989). Păduri de stejar pufos (*Quercus pubescens*), cărpiniță (*Carpinus orientalis*) și mojdrean se întâlnesc în bazinul Sărățelului, al Slănicului, în arealul Pâclelor. Subetajul fagului nu este continuu, având caracter insular, pe soluri sărace, la contactul cu unitățile montane din nord-vest, urcând mult pe versanții înșoriți (Fișici, Muscelu Cărmănești).

De-a lungul timpului omul a înlăturat pădurea prin diferite metode, în diferite scopuri. Fie s-a folosit secarea și toporul, fie pădurea a fost incendiată, fie scoarța copacilor a fost întreruptă determinând uscarea acestora, aceste procedee se regăsesc astăzi în multe denumiri. În mare parte locul pădurilor de stejar a fost luat de culturi cerealiere, iar pentru împiedicarea eroziunii solului și degradării terenurilor au fost introduse plantații de *salcâm* (bazinul Slănicului și Blăjani) și de *pin* (Pâclele și Sărățel). În mare parte locul pădurilor de stejar a fost luat de culturi cerealiere, iar pentru împiedicarea eroziunii solului și degradării terenurilor au fost introduse plantații de *salcâm* (bazinul Slănicului și Blăjani) și de *pin* (Pâclele și Sărățel).

Toponimul **secătură** se referă la pădurile care au fost înlăturate fiind tăiate cu toporul, iar conform DEX (înv. și regional) loc într-o pădure defrișat și folosit ca pășune sau ca ogor, cu sinonimele curătură, seci. În teren am identificat Pădurea *Valea Seacă*. În același sens este folosit termenul **laz** (teren de curând despădurit, transformat în loc arabil sau în pășune): *Muchia Lazului*; local se întâlnește și termenul de **curătură** (loc într-o pădure curățat de arbori, de mărcini, pentru a putea fi cultivat, runc) (DEX) ex. *Dealul Curăturii*. Toponimul **runc** se referă la despăduririle prin tăiere dar și la doborârurile de vânt: *Runcu*, pe *Valea Purcarului*, pădurea *Viforâta*, și localitate pe Valea Rece, *Vârteju*.

Se regăsesc și areale în care defrișarea pădurii a fost făcută prin **ardere**: *Pârjolești*, în bazinul Bălăneșei, se pare ca aici pădurea a fost tăiată pentru extinderea localității, în apropiere fiind *Valea Seacă și Pădurea Valea Seacă*, *secăturile* referindu-se la același fenomen.

Poiana marchează areale naturale situate pe culmea muntelui, dar în spațiul Curburii și nu numai semnifică și golurile rămase în urma tăierii pădurii: *Poiana Pletari, Poiana lui Șerbu*.

Un alt toponim care derivă din aceleași activități este **pleș-** „pleșcă”, „pleașă” însemnând chelie, pleșuvie: *Pleșcoi*. Tot referire la despădurire face și *Valea Butucilor*, între Zaharești și Măguricea, și *Golu Grabicina*.

Colnicul, drumul îngust care trece peste un deal sau prin pădure, are sensul de loc mic, în pădure, lipsit de arbori: *Pădurea Colnicului*.

4. Toponimele care reflectă ocupațiile locuitorilor sunt de asemenea numeroase, creșterea animalelor fiind una din ocupațiile tradiționale ale locuitorilor din acest spațiu.

În cadrul acestei categorii, se detașează toponimele topografice, legate de specificul geografic al regiunii, de alternanța deal- astfel că *termeni topici* precum *deal, coastă, șes, pârau, pădure, poiană, baltă, muchie, izvor* etc. se întâlnesc frecvent, simpli sau însoțiți de determinanți referitori la trăsăturile locului denumit sau la proprietarul acestuia (*Poiana Pletari, Izvoru Dulce, Balta Tocila, Dealu Popii, Muchia Plaiului, Valea Purcarului, Valea Ursului, Valea Balaurului*). De asemenea, se întâlnesc destul de multe *toponime orientative*, specifice microtoponimiei, apoi termeni dialectali din geografia fizică, în vechime apelative, azi simțite de vorbitori, în aproape toate cazurile, ca *toponime* (Secu, 2006).

Ocupațiile locuitorilor sunt reflectate și de alte toponime precum: *Ciocănești, Tocileni* (persoane care se ocupă cu ascuțirea instrumentelor de tăiat -la **tocilă**), *Balta Tocila* pe valea Grabicinei, *Valea Tocileasa, Roata, Pietraru, Ghiocari* (ghiocarul fiind persoana care mână vitele cu **ghioaga**), *Băceni* (**baciul** este persoana carea re grijă de oi), *Văcăria, Săpoca* (**săpuca** sau **săpoca** însemnând săpăligă, localitatea Săpoca fiind chiar situată în regiune favorabilă practicării agriculturii), *Culmea Pătulelor, Valea Verzei*.

Fiind un spațiu aflat sub influența foehnului se dezvoltă salcâmul și alte specii melifere, *apicultura* regăsindu-se între ocupațiile tradiționale ale buzoienilor: localitatea *Mierea, Valea Mierea Mare, Dealul Stupinei*. Numărul mare de toponime nume de persoane a rezultat de la crescătorii de animale, stăpânii unor văi sau culmi: *Valea lui Dragomir, Valea Stefanului, Fața lui Nan*. Cel mai frecvent întâlnit este toponimul **plai**, plaiul fiind un teren cu pantă domoală, acoperit cu pășune, pe plai trecând de regulă turmele de oi în transumanță: *Plaiul Socilor, Plaiul Scorușului, Plaiul Jugastru, Plaiul Măceșului*. De asemenea, *Valea lapei, Piscu Calului, Valea Purcarului, Valea Băligoasa*, fac trimitere la creșterea animalelor. „**Fața**” și „**dosul**” atestă uneori favorabilitatea pentru activitățile pastorale, în funcție de configurație reliefului: *Fața lui Nan*. Aceste toponime reflectă totodată și continuitatea locuirii, în timp oamenii au avut posibilitatea să observe și să denumească trăsăturile reliefului, caracteristicile locului, schimbările lente sau mai bruște care au avut loc.

5. Toponime referitoare la relief desemnează formele de pe interfluvii, formele netezite ca și cele rezultate din acțiunea proceselor de modelare (Niculescu, 2008). Frecvent este întâlnit termenul **măgură**, desemnând forme proeminente majore.

Toată regiunea cuprinsă între văile Sărățelului și Bălăneșei abundă de toponime precum **dâmb, dâmbă, gâlma, coastă**: *La Dâlma, Dâlma, Coasta Gâlmei, Dealurile Dâlmei, Muchia Dâlmei* (în bazinul Sărățelului), sau **muscel** -porțiune de teren de la poalele munților, acoperită cu pășuni, fânețe și livezi, care constituie porțiunea de trecere a turmelor dintre munți și dealuri – *Muscel, Muscelu Cărămănești*. În opoziție cu acestea sunt șeile denumite **curmătură** sau **predeal** (Niculescu, 2008). Pe versanți sau pe văi apar denumirile de **mal**, sau, din nou, **dâmb**.

Eroziunea torențială și alunecările de teren sunt surprinse în denumiri ca *Râpă, Râpile, Rupturile, Muchia Rupturii*.

Luncile largi și neinundabile, favorizând instalarea așezărilor și a drumurilor, la care se adaugă posibilitatea practicării agriculturii și traversării râurilor prin vaduri a prezentat interes pentru populație, multe toponime desemnându-le (*Lunca Bercii, Lunca Frumoasă, Luncile*). **Vegetația luncilor** este reprezentată de specii higrofile și hidrofile, unele având capacitatea de a suporta inundațiile, dispunerea fiind condiționată de rețeaua hidrografică densă, de un număr mare de lacuri cu origine variată, și de prezența arealelor supraumectate.

În terminologia populară nu se întâlnește termenul terasă, ci **pod**, de care populația a fost interesată pentru construcția gospodăriei, cultivarea ogoarelor, și sursa de apă din pânza freatică de la baza pietrișurilor de terasă: *Podu Malului, Podu Muncii* (Niculescu, 2004).

6. Toponime cu referire la vegetație și faună și climă, chiar dacă astăzi nu mai denumesc același obiectiv geografic: numeroase toponime care reflectă extinderea pădurilor în trecut, multe făcând referire la unele specii întâlnite astăzi din ce în ce mai rar: *Cărpiniștea, Gorini, Corneanu, Dealu Scumpia, Plaiul Socilor, Plaiul Scorușului, Plaiul Jugastru, Dealul Jugastrului, Plaiul Măceșului, Pinul cel Mare, Valea Tisei, Dealul Tisei, Valea Ulmului, Ulmet, Dealu Pelinului, Bozioru, Scorosești*, sau terenuri acoperite cu **vegetație de luncă**: *Valea Sălciilor, Plopeasa, Trestioara, Trestia, Anini, Lacu cu Anini*, sau livezi de **pomi fructiferi**: *Valea Cireșului, Valea Nucului*, trimitere la specii vegetale fiind cu siguranță cele mai numeroase în întreg spațiul analizat. În Subcarpații dintre Buzău și Slănicul Buzăului apar asociații vegetale **halofile**, legate de prezența sării, mai răspândite în bazinele Sărățelului, Bălăneasa, Murătoarea, Slănic și în jurul vulcanilor noroiși de la Pâclele Mari și Pâclele Mici. Acest tip de vegetație mai poate fi întâlnit pe versanți erodați, influențată de sarea din substrat. Frecvente sunt *iarba de sărătură*, iarba minciunii, talpa găștii, și exemplare mai rare de peliniță, sărăcica, brânca, surprinse în toponime precum *Săreni, Sărătura*. Zăvoaiele

sunt prezente în lunca Buzăului și sunt alcătuite în principal din plop, anin și salcie. Arbustul de cătină roșie și albă se întâlnește pe terenurile cele mai joase. Aninișurile se găsesc dispersate la obârșiile văilor (Pănătău) sau pe alunecări stabilizate, alcătuite din *anin negru*, *anin cenușiu*, uneori în asociație cu exemplare de *plop* și *mesteacăn* (*Anini*). Multe trimiteri sunt și la specii **animale** (*La Vulpărie*- loc unde și-au făcut vizuini mai multe familii de vulpi-) *Valea Lupului*, *Valea Bufnei*, *Culmea Șoimului*, *Pădurea Ursoaia*, *Valea Ursoaia*, *Valea Ursului*, *Dealul Pițigoiiului*, *Lopătari*.

Toponimele **baltă** sau derivate de la acestea se referă la foste terenuri inundabile sau terenuri mlăștinoase, cele mai multe fiind în prezent terenuri agricole: *Valea Bălții*, *Tulburea*, *Pădurea Glodurilor* (pe pâraul Strâmbul Suchea, afluent al Sărățelului), *Glodurile*, *Glodu Petcari*. În egală măsură, toponimele de *baltă*, *tulbure*, *glod* sunt legate și de umezeala crescută în lungul afluenților torențiali ai Bălăneșei și Sărățelului, mai ales în lunile ploioase, localnicii atribuind locurilor toponime care reflectă situații concrete din punct de vedere geografic. Caracterul topoclimatic reprezentat prin temperaturi mai mici decât cele ale arealelor limitrofe este surprins și de toponime precum *Valea Rece*, afluent torențial al Bălăneșei, cu versanții nordici mai umbriți, bine împăduriți, și cu orientare nordică.

Legat de emanațiile de gaze naturale care diminuează vizibilitatea orizontală și verticală și de prezența **ceții** (dată de procentul mai mare de suspensii în atmosferă) au fost surprinse procese care generează un fenomen asemănător „pâclei” atmosferice, neconfundându-se însă cu aceasta din punct de vedere meteorologic (localitățile *Pâclele Mari* și *Pâclele Mici*).

7. Toponime care reflectă structura geologică și petrografică complexă a arealului de studiu, care nu a rămas indiferentă localnicilor, mai ales datorită faptului că imprimă și anumite condiționări în ceea ce privește utilizarea terenurilor: *Râpile*, mică localitate aproape de Tega, unde predomină bad-lands-urile, *Valea Pietrei*, *Dealul Pietricelei*, *Vf. Pietrișului*, *Piatra Albă* (lângă Poșobeni), *Gresia*, *Pietraru*.

Cele mai frecvente apelative au în vedere rocile dure: **piatră** are o semnificație aparte, deosebindu-se de alte nume ce se referă la roci cu alte consistențe și însușiri.

În regiunea la care ne referim se regăsesc nuanțări deosebite, ca de exemplu *Cremenea*, *Vf. Cremenișului*, situate în fâșia menilitelor din formațiunile oligocene, *Gresia* sau *Piatra Verde* de la Slănic, referindu-se la tufurile dacitice verzui, miocene (*Niculescu*, 2004). Apelativul **piatră** a fost folosit pentru denumirea localităților situate pe relief accidentat: *Pietrele* (Pănătău), *Colții de Jos* (Colți).

Alături de toponimele referitoare la piatră, se întâlnesc și cele referitoare la **formațiunile argilo-marnoase** (*Glodurile*, *Tulburea*) sau **nisipoase** (*Valea Nisipoasă*).

Fig.3. La Piatra (a), Malul cu Sare (b), eflorescențe saline pe Valea Murătoarea (c), „apa de leac” pe Sărățel (d)

8. Toponime care reflectă raportul de proprietate, stratificarea socială în diverse epoci istorice, indicând raportul de proprietate supra pământului, în special: *Coasta Popii, Valea Ștefanului, Coca Niculeștilor, Fața lui Nan, Valea Turcului, Valea lui Dragomir, Valea lui Mircea*.

9. Toponime care reflectă existența și exploatarea resurselor naturale, în special *sarea*, exploatarea sării în spațiul subcarpatic s-a făcut încă din paleolitic, ea fiind o resursă a cărei valoare nu s-a diminuat prin trecerea timpului. O dovadă o constituie multe evenimente politice legate de încercarea de a controla exploatarea și comerțul cu sare: invazii ale marilor imperii, invazii ale migratorilor crescători de animale și deci, mari consumatori de sare (cercetările arheologice au dovedit că romanii și mai târziu migratorii-goții, hunii, gepizii, slavii, avarii au urmărit ocuparea spațiilor bogate în sare), intervenții militare ale imperiilor vecine care au găsit o sursă de venituri în exploatarea sării și dezvoltarea comerțului și a schimburilor comerciale cu zona sud și central europeană.

Probabil cele mai multe toponime sunt legate de existența sării: pe valea Bălăneșei aproape de Brăești, localitate înconjurată de numeroase izvoare minerale, încă neexploatate, se află „*Malul cu Sare*” din dealul Pinu, apoi *Izvorul de saramură* de la Curcanesti, *Slănicul* („sare” în limba slavonă).

Sarea este aliment, conservant, element de tratament, este folosită în prelucrarea pieilor de animale, în realizarea obiectelor decorative și o sursă de venituri.

Întreaga regiune de dealuri a Buzăului este plină de sare, cele mai cunoscute fiind acumulările de la Lopătari, Mânzălești, Bisoca și Sări, de unde izvorăște Slănicul, afluent sărat al râului Buzău, Viperești, Odăile, Chilii, Cănești, Berca și altele. Apele care își au aici izvorul și străbat „malurile cu sare” dau naștere *sărăturilor*, frecvente la câmpie, în afara arealului de interes, dar toponimele abundă: *Sărățel, Sărata, Sărățeanca, Sări, Săreni, Pădurea Solniței, Sarea lui Buzău*.

Localnicii au recipiente folosite pentru păstrarea apei sărate adusă din murători- de-a lungul cursului superior al *Murătoarei* se întâlnesc *băltoace* pline cu saramură (izvorul subteran străbate un strat de sare). Apar frecvent și toponime desemnând, în compensație, apa dulce: *Izvoru Dulce, Izvoranu, Culmea Izvorului, Valea Fântâniei*.

Alături de sare, o resursă valoroasă este *petrolul*, regăsit și el în toponimia locală: *Păcurile, Dealul Puturos*.

10. Toponime care reflectă poziția socială a oamenilor: raporturile dintre oameni în societate și-au pus amprenta și în toponimie, nu numai în onomastică, existând toponime care indică prezența robilor - *Robești* (mai ales în cazul țiganilor care lucrau pământurile boierești- *Cotu Țiganului, Punga*).

11. Toponime care reflectă credințele, obiceiurile religioase. Dealurile subcarpatice abundă de dovezi scrise și nescrise ale practicilor religioase, având în vedere și mulțimea schiturilor, chiliilor, săpate în piatră sau construite, complexul rupestru de schituri și sihăstria de la Aluniș – Nucă – Brăești, compus din așezări creștine și paleocreștine, ramificate pornind de la *Crucea Spatarului, Chiliile* (din bârne de stejar cioplite, din pădurile seculare înconjurătoare, sau săpate în piatră, în special de pustnici), *Chilia lui Dionisie, Peștera lui Iosif, Peștera lui Dragomir, Muchia Icoanei, Policiori* (micile policioare săpate în pereți, în care ard lumânări), *Agatonul Nou, Agatonul Vechi*.

Concluzie

Ca toate regiunile subcarpatice, Subcarpații dintre Buzău și Slănicul Buzăului au o toponimie foarte bogată; analizând toponimele locale se observă că există multe corelații cu ocupațiile locuitorilor și utilizarea terenurilor. Ocupații străvechi ca agricultura, creșterea animalelor, meșteșugurile tradiționale, exploatarea resurselor naturale s-au perpetuat, unele practicându-se și astăzi. Tradițiile, obiceiurile, folclorul, ritualurile care își au originea departe în trecut sunt aproape identice pe alocuri, în spațiul curburii regăsindu-se și în prezent multe sărbători populare (*Târgul Cucului la Pătârlagele*).

Bibliografie

- Graur, Al., (1972), *Nume de locuri*, Editura Științifică, București,
Iordan, I., (1963), *Toponimia românească*, Editura Academiei, București
Iorgulescu, B., (1892), *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzeu*, București
Nancu, Daniela, (2003), *Podgoriile și așezările viticole din Subcarpații de la Curbură*, Studii și Cercetări de Geografie, T. XLIX – L
Niculescu, Gh., (2004), *Apelative și toponime din Subcarpații Prahovei și Buzăului*, Revista Geografică, t. X
Secu, C., (2006), *Toponimie și istorie*, Editura Princeps, Iași

STRUCTURA GEOSISTEMELOR DIN VALEA TÂRNAVEI

Dr. Ioan Mărculeț
Dr. Mircea Buza
Dr. Cătălina Mărculeț

Résumé. *La structure des géo-systèmes de la Vallée de Târnava. Les caractéristiques du relief (l'altitude, les pentes, les types génétiques de relief etc.), les conditions climatiques (la température et les précipitations), le tapis végétal et le moyen de valorisation des terrains ont généré trois types de géo-systèmes (le géo-système des prairies et des terrasses, le géo-système des versants légèrement et modérément inclinés et le géo-système des pics vallonnés et des plateaux hauts) composés de plusieurs géo-faciès: le géo-faciès des associations hygrophiles, le géo-faciès des cultures de légumes, le géo-faciès des cultures de céréales et des plantes industrielles, le géo-faciès de la culture de vignes, le géo-faciès des vergers, le géo-faciès des foin, le géo-faciès des pâturages, le géo-faciès des plantations de pins et le géo-faciès des forêts à feuilles caduques.*

Cuvinte cheie: geosistem, geofacies, Valea Târnavei

Mots-clés: géosystème, géofaciès, Vallée de Târnava

I. Principalele caracteristici ale mediului natural din Valea Târnavei, în geneza geosistemelor

1. Caracteristicile reliefului, ca suport al geosistemelor. Între factorii de mediu natural relieful constituie elementul primordial, deoarece el reprezintă suportul tuturor celorlalți factori fizico-geografici (clima, apele, vegetația și solurile), precum și a tuturor activităților economice desfășurate de către om, toate acestea ducând în final la existența geosistemelor actuale. Ca urmare a suprafeței relativ restrânse (90 km²) și a altitudinilor mijlocii cuprinse între 220 m și 400 m, relieful Văii Târnavei între Blaj și Mihalț, format din luncă, terase și versanți domoli a avut aptitudini optime de instalare a omului și de utilizare variată a terenurilor. Aceste particularități se reflectă în caracterul și forma activităților economice principale, reprezentate prin agricultură, viticultură și creșterea animalelor. Toate au produs modificări importante ale mediului prin defrișarea pădurilor, luarea în cultură a terenurilor și crearea de agroterase, înființarea a șase așezări umane (Tiur, Crăciunelu de Jos, Bucerdea Grânoasă, Cistei, Obreja și Mihalț)¹, construirea căilor de comunicații și regularizarea cursului Târnavei.

În ansamblu, relieful Văii Târnavei este dispus în trepte largi, prezentând o asimetrie pronunțată față de albia minoră a râului. El este alcătuit din lunca Târnavei, opt nivele de terasă, inegal răspândite și versanții adiacenți, ce fac legătura între terase, precum și cu nivelul de eroziune inferior în care a fost sculptat culoarul Târnavei, numit „nivelul de vale” (N. Josan, 1979), întâlnit aici la 400-475 m altitudine absolută. O serie de martori de eroziune din acest nivel domină culoarul din ambele laturi, atât la nord, cât și la sud. În partea de nord se remarcă D. Pârva (472 m), D. Pădurea Bucerzii (405 m), D. Cornului (428 m) și D. Cisteiului (403 m), iar la sud D. Perelor (408 m), Coasta Zăpodiei (393 m) și D. Scaun (398 m). Limita culoarului Târnavei a fost trasată la țâțâna terasei a 8-a, de 150-160 m altitudine relativă (fig. 1), păstrată exclusiv pe stânga, ca urmare a deplasării treptate a cursului râului de la sud spre nord, cauzată de înălțarea lentă a Carpaților Meridionali și coborârea lentă în regiunea cursului mijlociu al Mureșului.

Valea Târnavei are circa 15,2 km lungime și 6 km lățime, iar în funcție de evoluția paleogeografică limita superioară se menține la 400-410 m în est și 380-390 m în vest. În aceste limite, datorită deplasării periodice a cursului Târnavei, pe versantul stâng se întâlnesc exclusiv fragmente din terasele superioare T₈, T₇, T₆ și T₅, sub care urmează un versant moderat înclinat și afectat de procesele de eroziune. În schimb, pe versantul drept terasele inferioare T₂ și mijlocii și T₃ ocupă suprafețe foarte mari, alături de care apar fragmente și din T₅, iar procesele actuale au o amploare mai redusă (M. Buza, 1997). Pornind din albia minoră până la baza culmilor superioare, dominate de martorii de eroziune a nivelului de eroziune inferior (nivelul de vale), lunca și terasele Târnavei, precum și versanții adiacenți prezintă următoarele caracteristici:

¹ Cele șase localități sunt atestate documentar în secolele XIII-XVI, însă urmele de locuire descoperite aici sunt mult mai vechi. Astfel de urme aparținând neoliticului târziu au fost semnalate pe arealele localităților Mihalț, Obreja și Crăciunelu de Jos. Din perioada de trecere la epoca bronzului au fost semnalate urme de locuire la Crăciunelu de Jos, iar din epoca bronzului la Obreja. Descoperirile accidentale și cercetările arheologice sistematice au pus în evidență vestigii datând din perioada târzie a primei vârste a fierului (Hallstatt), pe raza localităților Crăciunelu de Jos și Obreja, iar din cea de-a doua vârstă a fierului (Latène), la Obreja. Din perioada daco-romană și post-romană au fost descoperite urme de locuire la Obreja și Mihalț. Continuitatea localităților din Valea Târnavei, de la data primei atestări documentare și până în zilele noastre, este confirmată prin menționarea lor în numeroase documente ale vremii.

Fig. 1. Harta geomorfologică a Văii Târnavei: 1, lunca; 2, terasa 1-a; 3, terasa a 2-a; 4, terasa a 3-a; 5, terasa a 4-a; 6, terasa a 5-a; 7, terasa a 6-a; 8, terasa a 7-a; 9, terasa a 8-a; 10, marior de eroziune; 11, râpă de desprindere; 12, alunecări de teren active; 13, alunecări de teren fixe; 14, valuri de alunecare active; 15, valuri de alunecare fixe; 16, monticuli și gruijei; 17, eroziune în suprafață; 18, ogașe și ravene; 19, cursuri părășite; 20, lacuri naturale și antropice (După M. Buza, 1997).

Lunca Târnavei este largă și uniformă în cea mai mare parte, fiind cuprinsă între doar 750 m la confluența celor două Târnavi, la vest de Blaj, și 2 km la est de Crăciunelu de Jos și Obreja. Ea se ridică foarte puțin deasupra râului (0,5-1,5 m treapta joasă și 1,5-4 m treapta înaltă), fiind ușor inundabilă. Panta sa coboară lin de la 246 m, la vest de Blaj, la 228 m, la vest de Mihălț, nedepășind 1‰, iar panta de curgere a râului este și mai redusă, fiind în jur de 0,7‰. Târnavă curge prin propriile aluviuni, constituite din mături și nisipuri fine, având o albă largă și puțin adâncă. În cadrul albiei minore se formează bancuri de nisip, unele din ele transformându-se treptat în ostroave acoperite cu vegetație.

În cuprinsul luncii s-au întâlnit două cursuri părăsite: primul, situat la sud-est de Crăciunelu de Jos, a fost asanat și nivelat în anul 1987, în scopul introducerii de noi terenuri în circuitul agricol, iar al doilea, la vest de Cistei, a fost nivelat în anii '80, odată cu mutarea Drumului Național 14B la sud de calea ferată, pe sectorul Cistei-Podu Mureș. Alte modificări de natură antropică sunt: șanțurile și canalele pentru desecare și gropile, improvizate de localnici, pentru extracția nisipului (M. Buza, 1997; I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, 2009).

Terasele. *Terasa 1-a*, de 8-12 m (238-242 m alt. abs.) apare în cuprinsul localităților Mihălț, pe malul stâng, și Crăciunelu de Jos, la est, pe malul drept. *Terasa a 2-a*, de 18-25 m (250-260 m alt. abs.), se întinde numai pe versantul drept, la nord de Cistei, unde o parte din sat și biserica sunt situate pe ea. *Terasa a 3-a*, de 30-40 m (270-280 m alt. abs.), este nivelul cel mai extins din Valea Târnavi, fiind format foarte probabil după captarea Târnavi Mari, care curgea inițial spre sud, pe traseul actual al râului Visa, vărsându-se în Cibin (T. Rodeanu, 1926). Podurile extinse din acel nivel, cu lățimi cuprinse între 700 și 1.000 m, se găsesc la est de Tiur, între Obreja și Mihălț, pe versantul stâng, la nord de Crăciunelu de Jos și în jurul localității Bucerdea Grânoasă, pe versantul drept. Relieful plan a favorizat dezvoltarea exclusiv pe această terasă a localității Obreja și, parțial, a satelor Mihălț și Bucerdea Grânoasă. *Terasa a 4-a*, de 50-60 m (290-300 m alt. abs.), deține areale mai semnificative doar la sud de Obreja, pe versantul stâng, și trei fragmente mici la est de Cistei, pe versantul drept. *Terasa a 5-a*, de 80-90 m (310-320 m alt. abs.), ocupă areale mari la sud de Mihălț, pe versantul stâng, și la est de Bucerdea Grânoasă, pe versantul drept. Tot aici mai apar trei fragmente mai mici, la vest de Bucerdea Grânoasă, la poalele D. Cornului, foarte afectat de alunecări de teren active, în special în partea de sud și vest. *Terasa a 6-a*, de 110-120 m (340-350 m alt. abs.), apare sub formă de culmi prelungi și înguste de numai 50-100 m, foarte plane, pe toate interfluviile secundare de pe stânga Târnavi. Caracteristice sunt fragmentele situate la sud de Crăciunelu de Jos, în dealurile La Stupină, Padina, Viilor și lezer, unde au lungimi de 1-1,5 km, dominând lunca printr-un versant puternic înclinat cu înălțimi de 110-115 m. Gradul mare de fragmentare este cauzat de procesele de versant foarte active, reprezentate prin valuri succesive de alunecări, care au distrus practic vechile poduri de terasă, mult mai extinse odinioară. Alunecările au fost favorizate de predominarea marnelor și argilelor panoniene și de diferența mare de nivel a podurilor teraselor față de luncă. *Terasa a 7-a*, de 130-140 m (360-370 alt. abs.), se întâlnește pe toate culmile de pe versantul stâng al Târnavi, în imediata continuare a terasei anterioare. Netezimea ei accentuată se reflectă și în toponimele Podul Comorii (370 m), Podul Ciontii (362 m), Zăpodie (370 m) și Labul Grecilor (366 m). *Terasa superioară, a 8-a*, de 150-160 m (380-390 m alt. abs.), este reprezentată printr-o serie de fragmente reduse, situate în continuarea nivelelor de vale, și anume sub dealurile Vâlcău (434 m), Perelor (408 m), Labul Grecilor (394 m) și Scaun (366 m). Această treaptă, care apare și în lungul Mureșului și care are un evident caracter de glacis, a fost considerată ca fiind formată preponderent prin procese de pedimentare și mai puțin prin procese fluviatile (L. Badea, M. Buza, 1991).

Versanții. *Versanții slab și moderat înclinați* ocupă practic cea mai mare suprafață din Valea Târnavi, după luncă. În partea de sud, pe stânga râului ei fac racordul între terasele superioare și mijlocii cu lunca Târnavi, în timp ce în partea de nord, pe dreapta râului, aceștia fac racordul între culmea cuprinsă între dealurile Pârva, Pădurea Bucerzii, Cornului, Măgura Căpodului și Cisteiului, care constituie limita nordică a văii, și lunca Târnavi, cu excepția teraselor T₂ și T₃ situate la est și vest de Bucerdea Grânoasă.

Versanții puternic înclinați, pe alocuri abrupti, ocupă suprafețe foarte mici, atât la sud de culmea nordică mai sus amintită, cât și la marginea teraselor superioare T₇ și T₈, la nord-vest de D. Coasta Zăpodiei și la est și la vest de D. Podul Comorii, situat la sud de localitatea Mihălț.

Procesele de denudare. O mare parte din formele de relief actuale au fost modelate de procesele de denudare deosebit de intense în această regiune. Ele au fost favorizate cu precădere de structura geologică, constituită dintr-o alternanță de argile marnoase cu nisipuri panoniene în partea de vest alături de care se întâlnesc marne, marne nisipoase și nisipuri sarmațiene în partea de est. La aceasta se adaugă energia mare a reliefului, care are valori cuprinse între 250 și 285 m, densitatea mare a fragmentării reliefului (1,00-1,25 km/km²) și înclinarea mare a versanților (15-20°), precum și caracterul torențial al precipitațiilor (N. Raboca, 1995; I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, 2001).

Între procesele de denudare cele mai importante, care au modelat și modelează și acum relieful în mod substanțial, se remarcă alunecările de teren fixate și acrive, majoritatea avându-și obârșia în râpe de desprindere cu înălțimi de peste 2-3 m. Specifice versantului stâng al Târnavi, la sud de Crăciunelu de Jos sunt valurile de alunecare active și fixate, care au distrus, alături de eroziunea fluviatilă, cea mai mare parte a teraselor superioare T₅, T₆, și T₇

lăsându-le doar sub formă de culmi înguste, dar foarte netede (fig. 1). Pe alocuri apar monticuli sau grueți, o parte fixați, cum sunt cei de la nord de Bucerdea Grânoasă, dar majoritari activi, la sud-vest de Crăciunelu de Jos (M. Buza, 1997; I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, 2004).

Ca urmare a utilizării agricole intensive a tuturor terenurilor agricole, atât sub formă de teren arabil, cât și sub formă de pășuni, au luat mare amploare eroziunea în suprafață, însoțită de rigole și șanțuri de eroziune. În multe locuri s-au format ogașe și ravene, majoritatea active, care contribuie și ele la fragmentarea și denudarea reliefului (M. Buza, 1997; Cătălina Mărculeț, I. Mărculeț, 2000).

2. Principalele caracteristici climatice. Valea Târnavei, prin poziția lor geografică în sud-vestului Depresiunii Transilvaniei, beneficiază de un climat temperat-continental cu influențe oceanice și efecte de foehn. Aici, **radiația solară globală** atinge valori de aproximativ 117-118 kcal/cm²/an, iar **circulația generală a atmosferei** este predominant vestică și sud-vestică.

Temperatura, prin caracteristicile sale, influențează substanțial biodiversitatea și activitățile umane din Valea Târnavei, ea condiționând, în mare măsură, creșterea și dezvoltarea plantelor. Neomogenitatea teritoriului, reprezentată în primul rând de diferențele de altitudine, dar și de cele de pantă și de expoziția versanților, de gradul de acoperire cu vegetație a terenurilor etc., determină o repartiție spațială inegală a temperaturii. Ca urmare, temperatura medie multianuală oscilează în funcție de altitudine în jurul valorii de 9°C: 9.3°C la Crăciunelu de Jos, 9.2°C la Blaj. Luna cea mai rece este ianuarie (-3.9°C la Blaj; -3.4°C la Crăciunelu de Jos), iar cea mai caldă, iulie (19.1°C la Blaj; 20.0°C la Crăciunelu de Jos). Amplitudinea medie multianuală depășește 23°C (23.5°C la Blaj; 23.4°C la Crăciunelu de Jos), aceasta ilustrând caracterul continental al climei regiunii. Primul îngheț se produce în jurul datei de 15 octombrie, iar ultimul la 15 aprilie. Durata intervalului fără îngheț oscilează între maxim 230 zile și minim 150 zile pe an (I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, 2001).

Precipitațiile, pe lângă aportul, în general pozitiv, în dinamizarea activităților agricole (cultivarea plantelor și susținerea la valori medii a pășunilor și fânețelor), în funcție de gama genetică și dinamica acestora, stau la originea celor mai multe procese de descompunere a rocilor, de deplasare individuală și în masă pe versanți și de eroziune. În Valea Târnavei precipitațiile medii anuale sunt cuprinse între 520 și 570 mm: 540.1 mm la Blaj, 562.6 mm la Crăciunelu de Jos și 520.4 mm la Mihalț. În regiune, cele mai mari cantități de precipitații cad, în medie, în luna iulie – 77.7 mm la Blaj, 85.8 mm la Crăciunelu de Jos și 83.0 mm la Mihalț –, iar cele mai mici în februarie – 19.8 mm la Blaj, 29.5 mm la Crăciunelu de Jos și 20.8 mm la Mihalț. De asemenea, tot lunii iulie îi aparțin maximele în 24 ore înregistrate la Blaj (82.0 mm la 12.07.1941) și Crăciunelu de Jos (62.8 mm la 11.07.1960).

Fenomenele de uscăciune și secetă au mică amploare. Totuși, din analiza climogramelor Walter-Lieth, pentru intervalul 1985-1996, reiese că la Blaj s-au produs 15 perioade de uscăciune, ceea ce înseamnă 1,5 perioade pe an și 14 perioade de secetă, adică 1,1 perioade pe an. Numărul lunilor cu fenomene de uscăciune s-a ridicat la 48 (33.3%), iar cele cu secetă, la 27 (18.7%).

Vântul, la stația meteorologică Blaj, bate cel mai frecvent din direcțiile sud-vest (16.9%) și nord-est (9.0%) și are viteze medii de 3.5–4.0 m/s. Aici, numărul mediu anual al zilelor cu vânt tare (peste 11 m/s) este de 59.2, din care 14.7 cazuri au viteze mai mari de 15 m/s. În cursul anului cele mai multe cazuri cu vânt tare au loc în lunile noiembrie și decembrie (7.6, respectiv 6.9 cazuri).

3. Învelișul vegetal ocupă circa 35% din suprafața văii și este întâlnit pe terenurile cu pantă mare predispuse degradărilor și în lunca Târnavei. Predomină **pajiștile secundare de natură mezoxerofilă** cu păiușuri (*Festuca sulcata*, *F. valesiaca*, *F. pseudovina*), colilie (*Stipa sp.*), iarbă bărboasă (*Andropogon ischaemum*), firuță (*Poa pratensis*, *P. bulbosa*) ș.a., presărate cu tufișuri de porumbar (*Prunus spinosa*) și măceș (*Rosa canina*).

Pădurile reprezintă doar 2,9% din totalul terenurilor și sunt în cea mai mare parte plantate de om. Predomină salcâmul (*Robinia pseudoacacia*).

Vegetația intrazonală (zăvoaiele) ocupă suprafețe restrânse pe malurile Târnavei. Speciile dominante sunt: sălciile (*Salix alba*), plopii (*Populus alba*, *P. nigra*), rogozul (*Carex riparia*), pipirigul (*Juncus effusus*), papura (*Typha latifolia*, *T. angustifolia*), trestia (*Phragmites communis*) și izma broaștei (*Mentha aquatica*).

4. Modul de valorificare a terenurilor. Dezvoltarea accentuată în a doua jumătate a secolului al XX-lea a agriculturii a determinat modificări esențiale în modul de utilizare a terenurilor din Valea Târnavei. Lucrările desfășurate în vederea introducerii unor noi suprafețe de teren în circuitul arabil au dus la diminuarea substanțială a suprafețelor acoperite cu păduri și pajiști secundare.

Analizând structura fondului funciar al Văii Târnavei, reiese că din totalul de 9.338 ha, **terenurile agricole** ocupă 87,8%, restul fiind ocupat de **păduri și zăvoaie** (2,8%) și de **terenuri cu alte utilizări sau**

neproductive (9,3%). Categoriei terenuri agricole îi revine o suprafață de 8.306 ha, din care 62,1% sunt terenuri arabile, 26,9% pășuni, 4,2% fânețe, 5,6% vii² și 1,2% livezi (fig. 2 și 3).

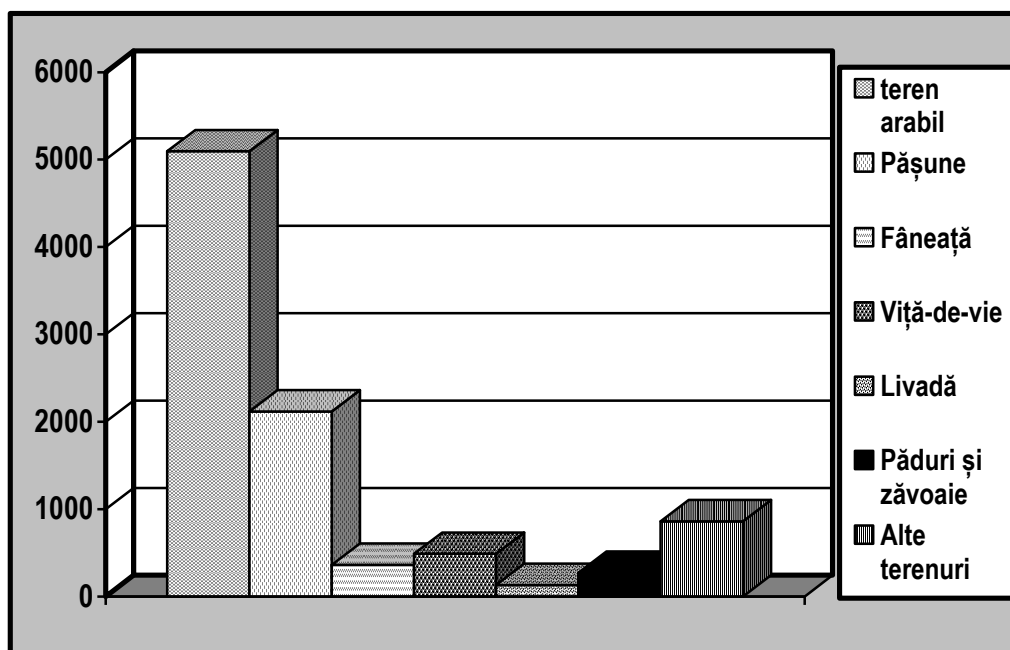

Fig. 2. Structura utilizării terenurilor din Valea Târnavei (ha)

II. Geosistemele din Valea Târnavei

Pornind de la principalele caractere ale reliefului, de la covorul vegetal natural și de la modul de valorificare a terenurilor, în Valea Târnavei au fost identificate trei geosisteme³, în cadrul cărora s-au distins mai multe geofaciesuri⁴, și anume:

1. Geosistemul luncilor și teraselor cuprinde mai multe geofaciesuri generate, în principal, de modul de utilizare a terenurilor. Se evidențiază: **geofaciesul asociațiilor higrofile**, format pe aluviuni și aluviosoluri entice, este întâlnit în sectoarele cele mai joase ale luncii, în preajma izvoarelor apărute la baza teraselor și în regiunile în care drenajul apei din precipitații este blocat de amenajările antropice (la vest de Crăciunelu de Jos, construirea căii ferate a blocat scurgerea apei din precipitații spre albia minoră a Târnavei); **geofaciesul culturilor de legume** (la vest de localitățile Crăciunelu de Jos și Mihalt) are, de la un an la altul, întinderea variabilă, impusă de necesitățile curente ale locuitorilor din regiune; **geofaciesul culturilor de cereale și de plante industriale** (porumb, grâu, sfeclă-de-zahăr etc.) este prezent și discontinuu pe întreg cuprinsul luncii înalte, ferite de inundații, și pe podurile teraselor; **geofaciesul culturilor de viță-de-vie** este prezent în estul luncii, între localitățile Tiur și Crăciunelu de Jos, și pe fruntea terasei a 3-a, la nord și vest de Crăciunelu de Jos;⁵ **geofaciesul fânețelor și geofaciesul pășunilor** ocupă suprafețe cu întinderi variabile, fiind prezente izolat pe unele frunți ale teraselor joase și pe areale extinse pe terasele înalte și fragmentate de pe stânga râului, între Valea Tiurului și Secașul Mic.

² Regiunea Văii Târnavei se înscrie în Podgoria Târnave. La plantarea viței-de-vie nobilă, pe terenul numit „Pojorâta“ din Crăciunelu de Jos, s-au respectat pentru prima dată în unitatea analizată toate normele agrotehnice în vigoare la acea dată. De altfel, această mică suprafață viticolă reprezintă nucleul viitoarei Stațiuni de Cercetare și Producție Viti-vinicolă de la Blaj, înființată în anul 1946, cu sediul la Crăciunelu de Jos (V. Mărculeț, I. Mărculeț, Șt. E. Leluțiu, 1997) și nu la Crăciunelu de Sus, cum eronat se afirmă în monografia „Podgoriile și vinurile României“ (2000, p. 24), sat situat de fapt în apropierea centrului viticol Jidvei. După anul 1960, stațiunea și-a mutat centrul la Blaj. În unele lucrări (*Enciclopedia geografică a României*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982; *Dealurile și podișurile României*, autor M. Ielenicz – care citează *Atlasul Național*, ? -, Universitatea Creștină „Dimitrie cantemir“, Facultatea de Geografia Turismului, Sibiu, 1996; *Utilizarea terenurilor*, autori D. Bălțeanu, V. Chendeș, Ana Urșanu, în România. Mediul și Rețeaua Electrică de Transport, Edit. Academiei, București, 2002; *Geografie – manual pentru clasa a XII-a*, autori S. Neaguț, M. Ielenicz, D. Bălțeanu, M. C. Neacșu, Al. Bărbulescu, Edit. Humanitas, București, 2007; *Mic atlas de geografie a României*, autor O. Măndruț, Edit. Corint, București, 2008) suprafețele viticole din dreapta Târnavei sunt redată eronat ca fiind livezi (în comparație a se vedea I. Mărculeț, 2001).

³ Geosistem = sistem geografic complex realizat printr-o evoluție a relațiilor dintre relief, apă, aer, sol, viețuitoare și om, și caracterizat prin deschidere, unitaritate, organizare, funcționalitate, ierarhizare și autoreglare.

⁴ Geofacies = parte a geosistemelor mai puțin sau mai puternic afectate antropic (după G. Bertrand, 1968).

⁵ În soiurile cultivate predomină: *Feteasca regală*, *Rieslingul italian*, *Muscatul Ottonel*, *Traminerul roz*, *Pinot gris* și *Chasslas doré* (I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, 2001, 2003).

2. Geosistemul versanților slab și moderat înclinați este dezvoltat atât pe stânga, cât și pe dreapta Târnavei. **Geofaciesul culturilor de cereale și de plante industriale**, cel mai întins, este mai bine dezvoltat la sud de localitățile Obreja și Mihalț și între Bucerdea Grânoasă și Cistei. Pe locul doi ca pondere este **geofaciesul pășunilor și fânețelor**. Acesta este discontinuu, cu areale mai mari pe versanții sudici ai dealurilor Pârva, Cornu și Măgura Mihalțului, pe dreapta Târnavei, și pe cei nordici ai dealurilor Vâlcău, Labu Grecilor, Coasta Zăpodiei și Scaun. Ocupă, în general, suprafețele cu pantă mai ridicată. Valorificarea ca fâneață este tot mai redusă, fiind influențată de nevoile de moment ale locuitorilor. Mai mult, o parte din pășuni, din cauza neîntreținerii, au fost acoperite cu tufărișuri de porumbar, măceș, ruguri de mure etc. **Geofaciesul culturilor de viță-de-vie și geofaciesul livezilor** au prezențe insulare. Primul, geofaciesul culturilor de viță-de-vie, este mai întins pe dreapta Târnavei (la est de Crăciunelu de Jos și Bucerdea Grânoasă și la nord și vest de Cistei), iar al doilea, geofaciesul livezilor, are prezență singulară, pe versantul nord-vestic al D. Coasta Zăpodiei. Este de menționat faptul că această livadă a fost parțial abandonată și se află într-un stadiu avansat de degradare. **Geofaciesul plantațiilor de pin** este întâlnit doar pe versantul sudic al D. Cisteiului și a fost menit stabilizării alunecărilor, iar **geofaciesul pădurilor de foioase** este prezent la vest de localitatea Bucerdea Grânoasă. Distribuție insulară are și **geofaciesul asociațiilor higrofile**, existența sa fiind determinată de excesul de umiditate apărut la baza versanților, de-a lungul afluenților Târnavei.

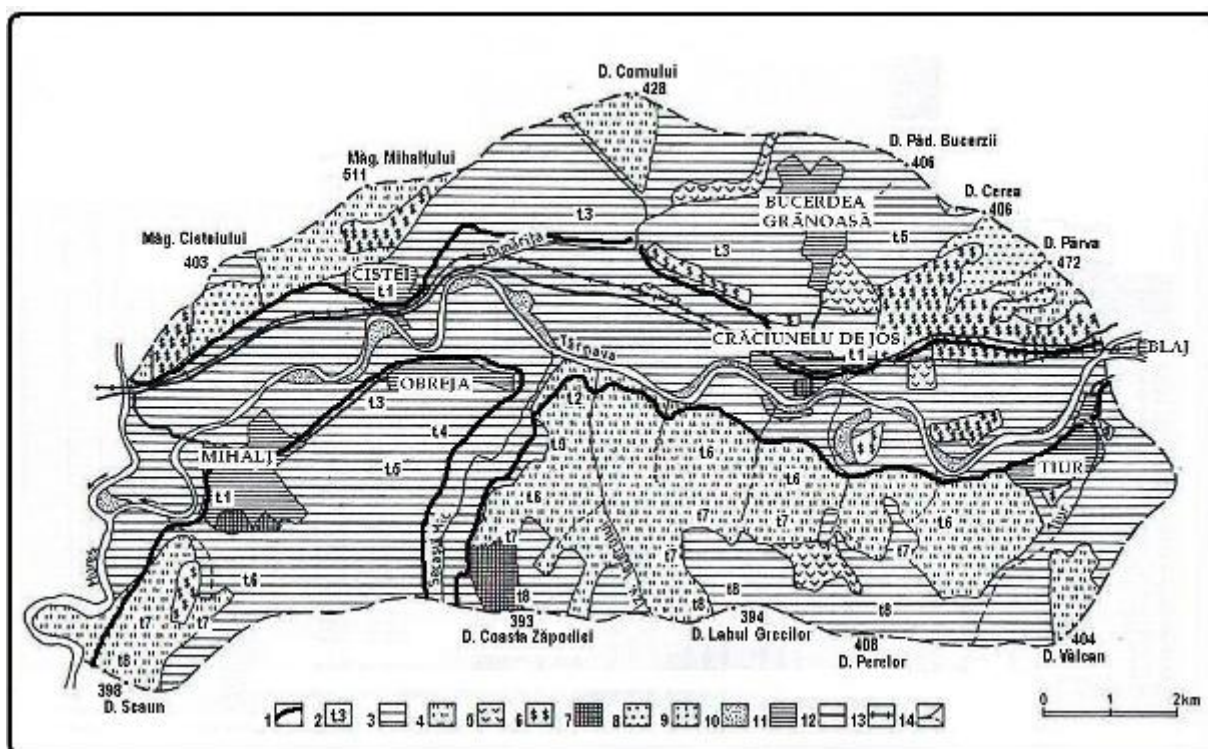

Fig. 3. Relieful și utilizarea terenurilor: 1, limita luncii; 2, terase; 3, legume, cereale și plante industriale; 4, pășune; 5, fâneață; 6, viță-de-vie; 7, livadă; 8, pădure; 9, plantație de pin și pășune; 10, zăvoaie; 11, vetre de așezări; 12, șosele; 13, cale ferată; 14, ape curgătoare (După I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, 2008).

3. Geosistemul culmilor deluroase și podurilor înalte are cea mai redusă dezvoltare (sub 10%), deși este constituit din mai multe geofaciesuri. **Geofaciesul culturilor de cereale și de plante industriale** domină sectoarele înalte dar relativ netede ale dealurilor Pădurea Bucerzii, Perelor, Labu Grecilor și Coasta Zăpodiei. În prezent, acest geofacies se află în regres, fiind înlocuit parțial de **geofaciesurile pășunilor și fânețelor** care au întindere mai mare în dealurile Cornului, Vâlcău, Valea Viilor, Scaun și Măgura Mihalțului. Această evoluție este consecința incapacității locuitorilor din Valea Târnavei de a înființa și întreține culturi agricole pe terenuri mai puțin fertile și situate la distanțe mai mari față de satele de care aparțin. **Geofaciesul livezilor**, întâlnit pe o suprafață foarte redusă în D. Coasta Zăpodiei este într-un stadiu foarte avansat de degradare, fiind înlocuit de geofaciesul pășunilor. Ultimul geofacies, cel al **pădurilor de foioase**, este prezent doar pe D. Cereia, la est de localitatea Bucerdea Grânoasă.

Bibliografie

- Badea L., Buza M. (1991), *Culoarul Mureșului între Deva și Zam*, St. cerc. geogr., XXXVIII, București.
- Bertrand G. (1968), *Paysage et géographie physique globale. Esquisse méthodologique*, Rev. Géogr. De Pyrénées Sud-Ouest, 39, 1, Toulouse.
- Bogdan Octavia (1980), *Régionalisation climatique et topoclimatique de la Roumanie*, RRGG - Géogr., 24, București.
- Buza M (1997), *Culoarul Târnavei între Blaj și Mihalț. Observații geomorfologice*, St. cercet. geogr., XLIV, București.
- Buza M. (2008), *Structura geosistemelor de pe Valea Târnavei Mari între Dumbrăveni și Copșa Mică*, Geovalachica, T. II-III, Târgoviște.
- Josan N. (1979), *Dealurile Târnavei Mici. Studiu geomorfologic*, Edit. Academiei Române, București.
- Mărculeț Cătălina, Mărculeț I. (1999), *Considerații asupra regimului precipitațiilor atmosferice din Culoarul Târnavei între Blaj și Mihalț*, Revista geografică, VI, București.
- Mărculeț Cătălina, Mărculeț I. (1999), *Câteva caracteristici ale vântului la Blaj*, Colaborări geografice, București.
- Mărculeț Cătălina, Mărculeț I. (2000), *Rolul precipitațiilor în degradarea terenurilor în Valea Târnavei*, Comunicări de geografie, IV, București.
- Mărculeț I. (2001), *Utilizarea actuală a terenurilor din Valea Târnavei*, Revista geografică, VII, București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2001), *Realități geografice în Valea Târnavei*, ISBN 973-002459-6, București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2003), *Dealurile Lopadei – utilizarea și degradarea terenurilor*, Biblioteca Municipală „Școala Ardeleană”, Blaj.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2004), *Procesele geomorfologice actuale și utilizarea terenurilor în Dealurile Lopadei*, Comunicări de geografie, VIII, București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2008), *Evoluția utilizării terenurilor în Valea Târnavei*, Geovalachica, T. II-III, Târgoviște.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2009), *Aspecte privind schimbările produse în lunca Târnavei în a doua jumătate a secolului XX*, Comunicări Științifice, vol. IX, Mediaș.
- Mărculeț. V., Mărculeț I., Leluțiu Șt.E. (1997), *Crăciunelu de Jos. Istorie-natură-societate-economie*, Tip. ALTIP, Alba Iulia.
- Morariu T., Gârbacea V. (1960), *Terasele râurilor din Transilvania*, Comunicările Academiei Române, X, 6, București.
- Morariu T., Bogdan Octavia, Maier A (1980), *Județul Alba*, Edit. Academiei Române, București.
- Posea Gr. (1969), *Asupra suprafețelor și nivelelor morfologice din SV-ul Transilvaniei*, Lucr. științ., Seria A, Inst. Ped. Oradea.
- Raboca N. (1995), *Podișul Secașelor. Studiu de dinamica versanților*, Edit. Sarmis, Cluj-Napoca.
- Rodeanu T. (1926), *Observări geomorfologice la zona de contact a bazinelor Oltului și al Mureșului în regiunea Sibiului*, Lucr. Inst. Geogr. Cluj, II.
- Savu Al. Mac I., Tudoran P. (1973), *Aspecte privind geneza și vârsta teraselor din Transilvania*, în Realizări în geografia României, Edit. Științifică, București.
- Stroia M. (1995), *Podișul Secașelor. Studiu geografic al agriculturii*, Edit. Olimp, București.
- *** (1967), *Harta geologică a R. S. România, la scara 1:200.000, Foaia Turda*, Institutul de Geologie, București.